KÅRE SVEBAK

FOLK I NORD MØTTE PRESTER FRA SØR

Kirke- og skolehistorie, minoritets- og språkpolitikk

En kildesamling: 65 LIVHISTORIER
c. 1850-1970

INNHOLDSREGISTER:

FORORD 10

FORKORTELSER 11

SKOLELOVER OG INSTRUKSER 12

RAMMEPLAN FOR DÅPSOPPLÆRING I DEN NORSKE KIRKE 16

INNLEDNING 17

1. BERGE, OLE OLSEN: 26
KVÆFJORD, BUKSNES, STRINDA 26
BUKSNES 1878-88 26
2. ARCTANDER, OVE GULDBERG: 30
RISØR, BUKSNES, SORTLAND, SOGNDAL, SIGDAL, MANDAL 30
RISØR 1879-81 30
BUKSNES 1889-1901 31
SIGDAL 1907-12 34
3. AASEN, SIVERT LAURITS: 37
MÅSØY, BUKSNES 37
MÅSØY: 1889 (1890)-1902 37
BUKSNES: 1902 - D 6.5.1928 37
4. WEXELSEN, WILHELM ANDREAS: 39
OFOTEN, ØVRE STJØRDAL, EID, OPPDAL 39
ØVRE STJØRDAL 1864-70 39
OFOTEN 1870-78 40
EID (NORDFJORD) 1878-84 41
5. ANDERSSEN, JAKOB JENSEN: 42
OFOTEN 42
STIFTSKAPELLANEN 43
OFOTEN 1878-1919 43
6. SKAAR, PAUL VILHELM: 60
OFOTEN, PETRI MH, PAULI MH, MODUM, KAMPEN 60
PETRUS MENIGHET (KRA) 1898-1903 60
PAULI MENIGHET (KRA) 1903-04. 61
OFOTEN (NARVIK) 1904-09 61
KAMPEN MENIGHET 1912-D 9.10.1918 61
7. MØRCH, REIDAR: 63
OFOTEN, TRONDENES, HVALER, BUKSNES, SØRUM 63
TRONDENES (SKÅNLAND) 1935-39 63
OFOTEN (ANKENES) 1939-47 64
BUKSNES 1952-65 64
8. INGEBRIGTSEN, PEDER ADOLF: 64
HAMMERFEST, TRONDENES 64
HAMMERFEST 1881 (84)-89 65
TRONDENES 1890- D 8.5.1897 65

9. PHARO, HÅKON:.....68
TRONDENES, ÅS, FROSTA, VÅR FRUE MH 68
TRONDENES 1915-16 68
ÅS 1916-23 69
FROSTA 1923-33 69
VÅR FRUE MENIGHET (THM) 1933-61 69
10. RICHTER, AUGUST HENRIK CHRISTIAN ANDREAS:.....72
IBESTAD 72
IBESTAD 1867-71 72
SKOLEDIREKTØR TROMSØ STIFT 1871-76 73
SKOLEDIREKTØR BERGEN STIFT 1876-1904 73
11. NISSEN, NILS KRISTIAN: 74
KARASJOK, TROMSØ, LIER 74
KARASJOK 1904-12 75
REINDRIFTSINSPEKTØR 1912-26 76
TROMSØ 1936-59 78
LIER 1936-59 78
POLHØGDA 1959 - U Å 78
BIBLIOGRAPHICA TIL KRISTIAN NISSEN: 81
12. BERGE, OLE CHRISTIAN:.....88
ALTA, TROMSØYSUND, NEDRE STJØRDAL, ASKER 88
STIFTSKAPELLAN 1880-84 88
ALTA 1884-94 (93) 88
TROMSØYSUND 1893-1904 91
NEDRE STJØRDAL 1904-11 92
ASKER 1911-29 92
13. DEVOLD, HARALD OPHUS:.....93
TYSFJORD, ØRSTA, STEINKJER, TROMSØYSUND, VINGER 93
ØRSTA 1900-06 94
TROMSØYSUND 1912-24 95
14. FRØLAND, SOPHUS:.....99
TOLGA, LÆRDAL, RØROS, TROMSØYSUND, ØSTRE FREDRIKSTAD 99
TOLGA 1912-16 99
LÆRDAL 1920-25 99
RØROS 1925-30 100
TROMSØYSUND 1930-35 100
FREDRIKSTAD 1935-49 102
15. BERG ROLNESS, PEDER RAGNVALD:.....103
KINN (= FLORØ), TROMSØYSUND, KVÆFJORD 103
STIFTSKAPELLAN: "UNGDOMSPRESTEN" 1919-28 103
KINN (FLORØ) 1924-28 103
TROMSØYSUND 1935-43 103
16. CHRISTIE, NIELS WOLFF: 106
SLIDRE, LYNGEN, NORD-FRON, ENEBAKK 106
LYNGEN 1837-49 106
17. NEUMANN, CHRISTIAN MAGDALUS COLD:.....111
LYNGEN, VÅGAN 111

LYNGEN 1849-58: ... 111
18. HVOSLEF, JACOB MARINIUS: ... 117
LYNGEN, TRONDENES, KRAGERØ ... 117
LYNGEN 1858-64 ... 117
TRONDENES 1864-73 ... 121
KRAGERØ 1874 (1873) 1893 (1894) ... 122
19. SCHAANING, PEDER CHRISTIAN: ... 125
LYNGEN, GRONG, SØR-ODAL ... 125
LYNGEN 1864-73: ... 125
GRONG 1873-84 ... 131
20. HANSEN, OLE STUEVOLD: ... 132
LYNGEN, DAVIK, NES PÅ HEDEMARKEN ... 132
LYNGEN 1874-82 ... 133
DAVIK 1882-92 ... 141
NES (PÅ HEDEMARKEN) 1892-1910: ... 141
21. HELGEBY, PETER BERNHARDT: ... 144
LYNGEN, VADSØ, FLEKKEFJORD ... 144
LYNGEN 1882-88 ... 144
VADSØ 1888-94 (-95) ... 160
FLEKKEFJORD 1894-99 ... 162
22. BØYSEN, BENT WETTERGREN: ... 164
LYNGEN, KRISTIANIA STIFT, BORGUND ... 164
LYNGEN 1888-94 ... 164
23. KOREN, VILHELM JOHANNES: ... 169
LYNGEN, RENDAL, ORKDAL, LIER ... 169
LYNGEN 1895-1904 ... 169
RENDAL 1904-14 ... 171
ORKDAL 1914-21 ... 171
LIER 1921-1935 (1936) ... 171
24. KIELLAND, GUSTAV GOTTFRIED: ... 173
KAUTOKEINO, VARDØ, LYNGEN, BODØ, ARENDAL, AURSKOG ... 173
JEVNAKER 1894-97 ... 174
KAUTOKEINO 1897-1901 (1902) ... 174
VARDØ 1902 (1901) 04 ... 176
LYNGEN 1904-10 ... 176
PUBLIKASJON: ... 179
25. SOLBU, EINAR CARL ADOLF: ... 179
LYNGEN, VESTNES, BAKKLANDET, MOSS ... 179
LYNGEN 1910 (1911) -14 ... 179
VESTNES 1914-20 ... 180
BAKKLANDET 1920-32 ... 180
MOSS 1932-39 ... 180
26. ASTRUP, PETER CORNELIUS: ... 181
KISTRAND, LYNGEN, NYKIRKEN OG MARIAKIRKEN (BERGEN), NORDSTRAND ... 181
LYNGEN 1914-26 ... 182
EGET TILBAKEBLIKK ... 184
NYKIRKEN 1926-35 OG MARIAKIRKEN 1935-48 ... 184

NORDSTRAND 1948-57 185
27. SLYNGSTAD, PETER:.....186
KISTRAND, LYNGEN, HOLMESTRAND 186
KISTRAND (PORSANGER) 1924-26..... 186
LYNGEN 1926-40:..... 186
HOLMESTRAND 1940-54 188
28. RØDBERG, NILS HANS OLAF INGEBERG:.....189
LYNGEN, MODUM 189
LYNGEN 1941-64..... 190
29. FLOKKMANN, ASBJØRN GREGER: 191
TANA, TROMSØ, TROMSØYSUND, LYNGEN..... 191
TANA 1936-45..... 192
TROMSØ 1949-64 192
LYNGEN 1964-78..... 193
TILLEGG: 196
30. SCHREINER, FREDRIK ELSTER: 196
TROMSØ STIFT, HERØY, SNÅSA, RINGEBU 196
TROMSØ STIFT 1886-91 196
HERØY 1891-1904..... 199
SNÅSA 1904 (1903)-1913..... 199
RINGEBU 1913-31 199
31. QUALE, ANDREAS:.....200
SKJERVØY, NORDRE LAND 200
SKJERVØY 1845-67..... 200
NORDRE LAND 1867- + 24.4.87 205
PUBLIKASJON..... 205
32. MAGELSSEN, CHRISTIAN:.....206
SKJERVØY, SAUDE I TELEMARK (= SAUHERAD), EGERSUND..... 206
SKJERVØY 1867-79..... 206
SAUDE I TELEMARK (SAUHERAD) 1879-84..... 210
EGERSUND 1884-1906..... 210
33. LAE, MARTINUS OLSEN:.....211
SKJERVØY, KAMPEN, FÅBERG 211
SKJERVØY 1879-87..... 211
FÅBERG 1903-10 216
34. DAAE, PETER MARTIN BLYTT: 217
SKJERVØY, GILDESKÅL, ULVIK 217
GILDESKÅL 1885(1880)-88..... 217
SKJERVØY 1888-1903..... 217
ULVIK 1903-16 221
35. BARMAN, OLE GUSTAV: 222
SKJERVØY, ÅLESUND, SKJEBERG..... 222
QUEBEC OG PENSACOLA 1888-97 223
LONDON 1897-1904 223
SKJERVØY 1904-09..... 224
ÅLESUND 1909-16..... 227
SKJEBERG 1916-28 227

STORTINGSMANN 1916-18 227
36. KLØVSTAD, ANDERS OLSEN: 232
SELJE, HAMMERFEST, SKJERVØY, BJØRNØR, HETLAND 232
SELJE 1892-98 232
KATEKET I HAMMERFEST 1898-1901 232
BJØRNØR 1901-10 233
SKJERVØY 1910-18 233
HETLAND 1918-35 233
37. BØCKMAN, ANTON JERVELL: 235
SKJERVØY, TROMSØ, GRORUD 235
VIKARPREST OG STIFTSKAPELLAN 1917-18: 235
SKJERVØY 1919(1918)-30 236
TROMSØ 1930-1950 241
GRORUD 1950-61 242
38. DAHL, KRISTIAN HEGGELUND: 244
SKJERVØY, DYPVÅG OG FLOSTA 244
SKJERVØY 1930-50 244
EGET TILBAKEBLIKK: 245
DYPVÅG OG FLOSTA 1950-65 246
39. HOSTAD, INGOLF KAARE: 249
SKJERVØY, ROLLAG 249
PREST FOR DEN MIDLERTIDIGE KIRKELEDELSE 249
SKJERVØY 1945-59 249
40. MAGELSSEN, NILS STOCKFLETH: 249
BALSFJORD, HOLMESTRAND, GILDESKÅL 249
HOLMESTRAND 1880-83 250
BALSFJORD 1885-96 250
GILDESKÅL 1897-1906 250
TRONDHJEM: SYKEHUSPREST 1906-20 251
41. ROLL, KARL: 252
ALTA-TALVIK, TANA, TRONDHJEM, STAVANGER, TREFOLDIGHET MH (KRA) 252
DANNELSESREISEN 254
TRONDHJEM 1857/58 257
ALTA-TALVIK 1858-64 258
Lestadianerne 265
TANA 1861 OG 1864 265
TRONDHJEM STRAFFANSTALTER 1864-67 266
MISJONSSKOLEN I STAVANGER 1872-78 268
TUKTHUSPREST KRISTIANIA 1878-82 271
TREFOLDIGHET MENIGHET (KRA) 1882 - D 27.10.87 272
EGET TILBAKEBLIKK: 278
42. KROHN, CONRAD HENRIK: 280
ALTA, TJØTTA, TINN, HITTERDAL, KRISTIANSAND, BRAGERNES 280
ALTA 1879-84 280
TJØTTA (TJØTØ) 1884-90 283
TINN 1890-98 284
HITTERDAL (HEDDAL) 1898-1909 285

KRISTIANSAND 1909-14 285
BRAGERNES 1914-24 285
43. WAAGE, HALVDAN ANDREAS: 289
ALTA, HOLMESTRAND, STRØMSGODSET 289
ALTA 1916-26 289
HOLMESTRAND: 1926-38 290
STRØMSGODSET 1938 – D 4.6.1946 291
44. HALVORSEN, ANDERS: 293
TALVIK, LUSTER (LÆRDAL), BORGUND, MOSS 293
TALVIK 1886-96 294
LUSTER (LÆRDAL) 1896-1905 296
BORGUND 1905-12 297
MOSS 1912-25 297
45. HVOSLEF, FREDRIK WALDEMAR: 300
KAUTOKEINO, TROMSØ STIFT, LIER, BERGEN STIFT 300
KAUTOKEINO 7.4.1852 - 27.4.1857 301
TROMSØ SEMINAR 1858-61 305
TROMSØ STIFTSPROSTI 1861-68 307
TROMSØ STIFT 1868-76 307
LIER 1876-81 310
BERGEN STIFT 1881-98 310
46. JOHANNESSEN, OLE ANDREAS: 314
KAUTOKEINO, VARDØ 314
KAUTOKEINO 1871-79 314
VARDØ 1878(-79)-99 317
47. SMITH, PETER LORENTZ DE FERRY: 319
HAMMERFEST, KAUTOKEINO, LOM, VANG 319
HAMMERFEST 1905-10 319
KAUTOKEINO 1910-21 319
LOM 1921(22)-35(36) 324
VANG 1935- D 17.6.1944 324
48. SOLBERG, THORFINN: 327
KAUTOKEINO, LÆRDAL, ELVERUM 327
KAUTOKEINO 1924-29(30) 327
ELVERUM 1945-67 328
49. HORNEMAN, NIKOLAI ANDREAS: 330
LEBESBY, SELBU, ØVRE STJØRDAL, LOPPA, BJUGN 330
FINNEMISJON 330
LEBESBY 1890-97 331
SELBU 1897-1913 332
LOPPA 1919-23 332
BJUGN 1925-28 334
50. OTERHOLM, KONRAD ADOLF ERIKSON: 339
LOPPA, GILDESKÅL, VEFSN, HEMNE 339
LOPPA 1947(46)-53 339
GILDESKÅL 1953-62 339
VEFSN 1962-70 340

51. SMITT, JACOB SVERDRUP: 341
HAMMERFEST, TROMSØ STIFT, KRISTIANSAND STIFT 341
HAMMERFEST 1865-76 341
TROMSØ STIFT 1876-85 342
KRISTIANSAND STIFT 1885-89 346
52. MOE, LARS ANTON: 349
KISTRAND, HAMMERFEST, SURNADALEN, SKJERSTAD, ÅLESUND, NORDRE LAND 349
KISTRAND 1870-77 349
HAMMERFEST 1877-84 349
SKJERSTAD 1884-86 351
ÅLESUND 1886-98 352
NORDRE LAND 1896-1910 353
53. ROSENLUND, ALFRED: 355
HAMMERFEST, ÅSERAL (NORD-AUDNEDAL), VEØY, VERDAL, ENEBAKK 355
ÅSERAL 1878-84 355
HAMMERFEST 1884-93 356
VEØY 1893-96 360
VERDAL 1898-1906 360
54. HASLUND, FREDRIK WILHELM: 360
MÅSØY (M KJELVIK OG NORDKAPP), SORTLAND 360
MÅSØY 1882-89 361
SORTLAND 1889-1911 361
55. IHLE, KNUD MARTIN TORBERGSEN: 363
KISTRAND, HYLLESTAD 363
KISTRAND (PORSANGER) 1881-94 363
HYLLESTAD 1893 (-94)-1904) 364
56. OTTERBECH, JENS: 365
KISTRAND, ØRE, HETLAND 365
KISTRAND (PORSANGER) 1894-1902 366
ØRE 1902-07 366
HETLAND1907-19 367
57. TANDBERG, GUDBRAND: 388
LEBESBY, NEDRE STJØRDAL, TYNSET 388
HJELPEPREST NORSK FINNEMISJON 1894-97 391
LEBESBY 1897-1904 396
NEDRE STJØRDAL 1904-1909 397
TYNSET 1909-13 397
58. JERVELL, SVERRE: 400
TANA, GILDESKÅL, FAUSKE, STAVANGER, HAMAR 400
TANA 1909-14 400
Thora Jervells erindringer om lestadianerne 401
ST. JØRGEN MENIGHET 1925-32 402
STAVANGER 1932-39 402
HAMAR 1939-49 402
59. HOLM, OLE ARNTZEN LÜTZOW: 410
NESSEBY, RISØR 410
NESSEBY 1880-92 410

RISØR 1892-1910 414
KRISTIANIA 1910-26 414
60. SANDBERG, GEORG: 418
SØR-VARANGER, SØR-AURDAL 418
STIFTSKAPELLAN 1871-75 418
SØR-VARANGER 1875-83 419
SØR AURDAL 1883-91 425
61. CHRISTOPHERSEN, CHRISTIAN AUGUST: 427
SØR-VARANGER, VADSØ, TROMSØ, LEVANGER, SANDE 427
"KVÆNKAPELLANIET" 1867-71 427
SØR-VARANGER 1871-75 430
VADSØ 1875-77 433
TROMSØ 1877-83 433
SANDE 1899-1908 434
62. GJØLME, BERNHARD ANDREAS: 435
TYSFJORD, VADSØ, NORDRE LAND 435
VADSØ 1877-1887 436
NORDRE LAND 1887- +1.6.1888 444
63. BERONKA, JOHAN ARNT: 445
VADSØ, KISTRAND, HURUM 445
KISTRAND (= PORSANGER) 1916-20 445
VADSØ 1920-31 446
HURUM 1931- + 10.3.1968 451
64. TVETER, MARTIN: 453
VADSØ, TROMSØ, LEVANGER 453
REISEPREST 1929-31 454
VADSØ 1931-41 455
TROMSØ 1941-49 465
NORGES FINNEMISJONSSELSKAP 1949-54 466
LEVANGER 1954-59 467
65. GRASMO, JOHAN OSKAR: 473
VARDØ, KORSKIRKEN, KRISTIANSUND 473
VARDØ 1910-20 473
KORSKIRKEN I BERGEN 1920-29 474
KRISTIANSUND N 1929-39 475

KILDER OG LITTERATUR 476
1 ARKIV 476
2 KALLSBØKER (SERIES PASTORUM) 476
3 TRYKTE KILDER 477
4. AVISER OG PERIODICA 478
5. ÅRBØKER, ÅRSBERETNINGER 483
SAMLINGER 487

ANVENDT LITTERATUR 488
SAKREGISTER 54407

FORORD

Det er spennende å se vårt lands historie nordfra, og se den gjennom kilder fra det lokale ståsted. Siden jeg er teolog med kirkelig folketradisjon som arbeidsfelt, ble geistligheten min naturlige innfallsvinkel. Den gir flere fordeler. Prestenes tilhørighet til embetsverket har etterlatt kilder like fra sogneprestembets kallsbok via bispearkiv til riksarkiv. En annen fordel er prestegjerningens omfattende egenart. Prester kommer og går, men gjerningen favner menneskers liv fra vugge til grav. .

Ved å legge til grunn 65 presters livshistorier fra ca 1850 til ca 1970 gis innblikk i den lokale kirke- og skolehistorie, og i minoritets- og språkpolitikk i en landsdel avgrenset fra Lofoten og Ofoten, og videre nord- og østover til Varanger. Følgelig kan ikke nord-sør-perspektivet være enøyet. Oppgaven involverer Nordkalottens historie om menneskers tro og levekår, og om naboforhold mellom nordmann, same og kvæn, ja, endog russere den tid pomorhandelen foregikk langs kysten fram til 1918. Ikke å undres på at folk uten særlig skolegang mange steder skrøt på seg fire språk i møte med læreren. Han kunne som regel bare norsk!

I kulturkommunikasjonen på Nordkalotten var nasjonale grensemerker lenge av underordnet betydning. En lignende parallell var fra gammelt av den kulturkommunikasjon som gjorde Nord-Jylland og Skagerak-kysten til et fellesskap for langpendlere. Fra Bottenvika og Tornedalen søkte folk nordover, og fra Torneå gjennom Tornedalen til Tromsø dro folk i mange slags ærend begge veier. Det gamle navnet «Ruija» er en påminnelse om det Nordkalott-perspektiv som mer eller mindre satte sitt preg på folks tankegang i møte med «søringer», blant dem prester, leger, lærere, sorenskrivere og «dølan'» - nybyggere sørfra. Et spesielt kulturmøte var prestenes møte med lestadiansk kristentradisjon siden Karesuando-vekkelsen omkr 1850, da Lars Levi Læstadius var sogneprest. Denne vekkelse ble opphav til den største kristne folkebevegelse i Norden.

Hvor lestadiansk gruppevirksomhet forekom i Ruija, bød den på utfordringer for prester av ulik observans sørfra, både nylutheranere, grundtvigianere, pietister og liberalteologer og mere til – bare ikke lestadianere. Dette møte har jeg forsøkt å belyse i et interaktivt forhold og sett i et tradisjonshistorisk perspektiv. Problemet var fravær av en systematisk intervjusamling fra en muntlig basert folketradisjon, lett tilgjengelig i et kirkehistorisk arkiv etter mønster fra det landsdekkende prosjekt i Finland, gjennomført i 1970-årene. Forsømmelsen på norsk side rammer en periode med store samfunnsendringer. Vel, en historikers frelse er de kilder som tross alt fins, og ved hjelp av dem dokumentere kjensgjerninger og frembringe begripelige mønstre i historiens løp. Mitt bidrag har dokumentarisk preg, ispedd opplysende kommentarer, forsynt med bibliografiske opplysninger og en sakliste, om mulig til hjelp for forskere, studenter og lolkalhistorikere, alt etter problemstilling.

Arbeidet startet med et arbeidsmanus ved Finnmark Distriktshøgskole i Alta, hvor jeg var førsteamanuensis årene 1981-89. I en usikker jobbsituasjon og grunnet omstendighetenes tvang ble manus liggende. Nå som «lestadianisme-prosjektet pågår ved Universitet i Tromsø, er det min skyldighet å tre støttende til, om jeg kan være til noen nytte.

Jeg har i takknemlig erindring hjelpen jeg fikk av bibliotekarene, og av amanuensis Sigurd Westgaard og EDB-konsulent Knut Jakobsen når PC'en fikk «heng».

Kåre Svebak, pensjonert statsstipendiat

FORKORTELSER

(Se KILDER og litteratur, del 4: Aviser og tidsskrifter.)

2. e.	2. ekteskap.
Art	artikkel/artikler
BBO	bibliografiske opplysninger
B	biskop
Bd	bispedømme
Bdr	bispedømmeråd
Begr	begravet
Best	bestyrer
c th	cand. theol.
Deptet	departementet
Dim	dimittert
Div	diverse
Dmk	domkirke
Dpr	domprost
Eks	eksamen
Entl	entlediget
ex art	examen artium
form	formann
frafl	fraflyttet
fullm	fullmektig
g m	gift med
genfors	generalforsamling
gensekr	generalsekretær
grl	gravlund
gtj	gudstjeneste
hospp	hospitalprest
hp	hjelpeprest
imif	indremisjonsforening
inns	innsettelse
insp	inspektør
int	intervju
jo	journalbok
k	kirke
kab	kallsbok
Kbh	København
Kgd	kirkegård
Kkap	kkapellan
Kmprk	kommunikantprotokoll
Kob	kopibok
Kom	kommissær
Komm	kommunal(e)
Kst	konstituert
Ktrfm	kontorfullmektig
KUd A	Kirke og Undervisningsdepartementet. Kontor A.
LLK	Luthers Lille Katekisme
LU	Luthersk Ugeskrift
Ltn	Løytnant
Medutg	medutgiver
Mh	menighet
Mhbl	menighetsblad
Mif	misjonsforening
Nbileks	Norsk biografisk leksikon
NFoLex	Norsk Forfatter-Lexikon
Nekr	nekrolog
Nform	nestformann
NGO	Norges Geografiske Oppmåling
ord.	ordinert
ordf	ordfører
p	prest
perm	permittert
perskap	personellkapellan
pg	prestegjeld
pgd	prestegård
pk	pakke
pr	prost
prakt	praktisk teologisk eksamen/ prakticum
prltn	premierløytnant
Publ	Publikasjoner
Ra	Riksarkivet
red	redaktør
res kap	residerende kapellan
s	sogn
s å	samme år
saml	samlinger
sit	sitert
sm m	sammen med
sp	sogneprest
spa	sogneprestarkiv
stkap	stiftskapellan
stdir	stiftsdireksjon
stpr	stiftsprost
strepr	stortingsrepresentant
tiltr	tiltredelse
u s	uten sted
u å	uten år
utn	utnevnt
UBO	Universitetsbiblioteket i Oslo
UBO MS	manuskriptavdelingen UBO
UBO U	Utklippavdelingen UBO
Visber	visitasberetning
Vikp	vikarprest
vpl off	vernepliktig offiser
åb	årbok
åber	årsberetning

SKOLELOVER OG INSTRUKSER

Kirke- og skolevirksomhet var sammenvevd inntil 1889, da folkeskolen avløste kirkeskolen og skolestyret avløste skolekommisjonen. Til da var sognepresten kommisjonens formann og skolenes visitator, og lærerne kirkens medarbeidere i sognemenigheten ordninger.

Forholdet kirkeskole og minoritetsinteresser vekslet mellom samarbeid og åpen konflikt, alltid under press fra modernitetens fremvekst i retning det sekulær-liberale samfunn. Mens kirkeskolens historie artet seg som en trinnvis nedbygging, ble samenes kulturkamp en suksèhistorie, til tider i samarbeid med biskop og vedkommende prest, og dertil store deler av kristenfolket sørpå.

Følgende oversikt gir et tilbakeskuende perspektiv på kirkemisjon og språkpolitikk. I sentrum for kirkemisjon og kirkeskole stod lenge dåpsundervisningen med konfirmasjonen som mål, og dermed deltagelse i kirkens samfunn ved Herrens bord (kommunionen). Den samiske og finskættede befolkning hadde sammenfallende interesser, og krevde norskundervisning og/eller undervisning på barnas morsmål. Uten bibelhistorie- og katekismeundervisning på morsmålet, fikk konfirmantpresten erfare følgene. Prestenes virksomhet var den som fremfor alt forente de tre folkegruppene.[1]

Nedenfor lister jeg opp de skolelover og instrukser som i særlig grad angår denne samling livshistorier. Dermed unngår leseren unødige gjentagelser.

Skolelover

1739 Lov om allmueskoler i Norge.

Initiativet kom fra Thomas von Westen og seks andre prester i Romsdal, kalt «Syvstjernen». Foranledningen var folks uvitenhet om kristendom, dens begrunnelse og hensikt.

Loven var etter sitt innhold en dåpsopplæringslov med konfirmasjonen som delmål. Fagkretsen var lesing, skriving og regning. Så sant barna kunne søke til skole, var de skolepliktige fra 7-års alder til de var 10-12 år gamle.

Det var vanskelig for fattigmanns barn å komme seg til skole uten passende klær og sko. I grisgrendte strøk hadde ikke alle foreldre råd til innlosjere barna hos folk på skolestedet. Om problemene var store i Sør-Norge, var de desto større hvor sognemenigheten (territorialmenigheten) for en stor del bestod av samer og en del steder av kvæner, det vil si innvandrere fra Finland.

1759 Kgl forordning om konfirmasjon.

Barna skulle bli konfirmert 14-15 år gamle, og senest i 19-årsalderen. Ingen skulle bli konfirmert uten å kunne «lese i bok». Forordningen omfattet dåpsundervisning og ga de konfirmerte sosial status og borgerlige rettigheter. Kirken under det kongelig enevelde fremstod som forvaltningskirke.

Ukonfirmerte mistet retten til å inngå ekteskap. Enkelte ble plassert i tukthus til de hadde lært seg å lese. Å «stå til konfirmasjon» var en seier. Å «stå att» var en skam. Den kongelige norske øvrighetskirke medførte justis med mange tragedier.

1827 Lov om allmueskoler på landet (landsskoleloven).

Loven påla fastskole ved alle bergverk og sagbruk med minst 30 arbeidere.

---

[1] Fugelsøy 1970,84: «Det som fremfor alt kom til å forene de tre folk, med tre forskjellige språk, var kirkens og presstenes arbeid…»

Obligatoriske fag: Kristendomskunnskap, lesning, skriving og regning. Dessuten skulle elevene lære å synge til salmodikon. Andre fag kunne være historie, geografi og grammatikk,

1848 Lov om allmueskole i byene.
Loven stilte krav til lærernes kompetanse. Ved å fjerne behovsprøving for fattige, ble byskolen en virkelig allmueskole.

1860 Lov om allmueskoler på landet (fastskoleloven)
Dette var den første store skolereform siden 1739. Den påla som hovedregel *ett fast skolehus* i hvert prestegjeld som regel nær hovedkirken. Omgangsskolen fikk status som unntak fra hovedregelen. Kirkesangeren - en utdannet lærer (seminarist), ble pålagt å skolere omgangsskolelærerne.

Omkr år 1900 var mange herreder i Nord-Norge uten fastskole, og omgangsskolen fremdeles i drift en del år. I Finnmark ble det fram til 1940 bygd 50 skoleinternat. De løste problemet med privat innkvartering på skolestedet og var et kraftig virkemiddel i myndighetenes tvangsfornorskning.

Skoletiden ble fastsatt til minst tolv uker i året. Loven sikret alle skoler lesebøker, faste regler om statsstøtte og et faglig tilsyn ved sognepresten i posisjonen som skolekommisjonens formann. De obligatoriske fagene ble utvidet med historie, naturfag og geografi i form av små lesestykker. Disse innslag ga kirkeskolen et allmendannende preg.

1869 Lov om offentlige skoler.
Skolegangen i Norge ble utvidet med 6-årig middelskole og 3-årig gymnas. I 1875 fulgte lov om amtskoler. Skolereformene medførte en gradvis overgang til en allmendannende skole og tilsvarende nedbygging av kristendomsfaget og nedtoning av den kristne målsetting. Tanken om «enhetsskolen» vokste fram, anført av partiet Venstre.

1888 «Folkeskolelovene» om byfolkeskolen og landsfolkeskolen.
Alle fikk lovfestet rett til 7-årig skolegang og dermed samme utgangspunkt for videre utdanning.

Kirkeskolen opphørte ved å overføre allmueskolen til kommunen og definere den som syvårig *folke*skole uavhengig av konfirmasjonen. Ikke uten grunn fremstod folkeskolen som «venstreskolen».

Tilsettingsmyndighet ble overført fra stiftsdireksjonen (biskop, amtmann og skoledirektør) til det kommunale skolestyre. Dets politiske sammensetning ble retningsgivende. I overgangsdistriktene ble lærere ansatt som kunne bare norsk.

Normalplanen fra 1889 utdypet hva loven sa om fag og lesestoff, og bestemte hvilke metoder og bøker læreren skulle bruke, og hva pensum var.

1896 Lov om høyere skoler (gymnasloven)
Folkeskolen ble 5-årig og middelskolen 4-årig. Veien videre var et 3-årig gymnas.

1908 Forordning om skolevisitasen.
Skolevisitasen falt bort. Bare kristendomslæreren måtte være medlem av Den norske kirke.

1922/1925 Normalplanene for landsfolkeskolen og byfolkeskolen.
Ved begynnelsen av århundret opptok kristendomsfaget 20-30 % av timeplanen. Faget måtte vike plassen for regning, lesing, skriving, historie, geografi, og naturfag, I 1922 var andelen sunket til 11 % i landsfolkeskolen.

Flere katekismeforklaringer fantes til Luthers Lille Katekisme («Jakob Sverdrups forklaring» fra 1897 o a). De gav faget karakter av innføring i kirkens tro og dens begrunnelse. Hukommelsesprin-

sippet måtte vike for gruppearbeid, og presten på skolebesøk opptre mere som veileder enn som kontrollør.

1936 Folkeskolelov

Folkeskolen fra 1889 ble brakt i samsvar med den sosialdemokratiske likhetsidé. Skolene skulle være like og til sammen utgjøre «enhetsskolen» med like rettigheter og like muligheter for alle elever. Hver klasse skulle bestå av elever på samme alderstrinn, men i mange skoler på landsbygda var det ikke mulig å oppfylle kravet.

Normalplanen fra 1939 hadde ideologisk sett det sosialdemokratiske menneske som mål. Kristendomsfaget skulle gi kunnskap *om* kristendom. Skilt fra brukssammenhengen, skulle man ikke lære Luthers Lille Katekisme utenat, hverken helt eller delvis. Den sekulær-liberale påvirkning var selvfølgelig, men indirekte.

1969 Lov om grunnskolen (grunnskoleloven)

Pliktig skolegang utvidet til 9-årig grunnskole.

Stortinget fastslo at kirken har ansvar for å dåpsundervisning, men unnlot å sikre Den norske kirke en dåpsopplæring i samsvar med Grunnlovens pgf 2. Kirken mistet sin lovfestede representasjon ved sognepresten i skolestyrene, og med ham forsvant kirken fra den kommunale offentlighet. Et folkekirkelig tradisjonsbrudd ble fullført i lovlige former under endrede samfunnsforhold. Uten et forpliktende samarbeid mellom dåpsforeldre og menighet om en kirkeskole med konfirmasjon og første altergang som mål, var kirken – historisk sett, satt tilbake i situasjonen *før* 1739. Det tok noen år før man i den statlige enhetsskole fikk orden på undervisningen i kristendom, religion, livssyn og etikk, men kirkens tro og dens unike begrunnelse blie innordnet troen på mennesket «selv».

Instrukser om språkbruk i overgangsdistriktene:

1851 «Finnefondet»

Fondet ble opprettet for å lære samene å bruke det norske språk. Et kraftig lønnstillegg ble gitt til de lærere som kunne dokumentere fremgang i elevenes bruk av norsk. Fra da av begynte den fortrengning av minoritetsspråkene som senere skjedde i regulerte former. Noen få samiske lærere lot være å søke Finnefondet.

!862-instruksen

Instruksen påla lærerne å bruke norsk som undervisningsspråk, men med samisk/finsk som *hjelpespråk*. *Men unntak ble gjort for kristendomsfaget*.

1870-instruksen

Den ble omtalt som «fornorskningens Magna Charta» fordi den ga skolekommisjonen myndighet til selv å bestemme de skolekretser hvor instruksen skulle gjøres gjeldende.

1880-instruksen (12.10.80)

I bøker med parallell-tekst skulle den norske teksten benyttes fremfor den samiske eller finske teksten. *Intet unntak ble gjort for kristendomsfaget*. Prioriteringen ble illusorisk når læreren kunne bare norsk og skolen manglet bøker med parallell-tekst. Om eleven foretrakk å lese den samiske teksten, ble det ansett for misbruk av læreboka.

1898-instruksen (18.4.98)

Instruksen *innskjerpet* (§ 4) at undervisningen skulle foregå på norsk i «overgangsdistriktene»: «Selv om i en kreds hvor flerheden av børnene ikke forstaar norsk, maa læreren dog altid lade seg det være magtpåliggende, at det lappiske eller kvænske sprog ikke brukes i videre udstrækning end forholdene gjør uomgjængelig fornødent». Denne såkalte «*Wexelsen-plakaten*» - oppkalt etter statsråd Vilhelm Andreas Wexelsen (b Nidaros 1905-09), regulerte skolens fornorskningsarbeid til omkr 1960.

1902 Finnmark skoledirektørembete ble opprettet.

1902 «Jordsalgsloven» (22.5.02)

Loven gjaldt bortforpaktning av statens jord i Finnmark. Siden staten opptrådte som eier av nesten all jord i Finnmark, ble forpaktningens vilkår et kraftig middel i tvangsfornorskningen: «- avhendelse maa kun ske til norske statsborgere og under særlig hensyn til at fremme besættelsen av en for distriktet, dets opdyrking og øvrige nyttiggjørelse skikket befolkning, som kan tale, læse og skrive det norske sprog og benytter det til daglig bruk» (Regl av 7. juli 1902, pgf 1 c).

Med unntak av jordsalgsloven var nevnte tiltak av formal-juridisk og administrativ art. Skoleinstruksene innskjerpet norsk som undervisningsspråk, men ikke *hvordan*.[1] Tross statens utdanningspolitikk og dårlige læremidler, lærte en stor del av samene på 1800-tallet å lese og til dels skrive samisk.[2]

[1] En samisk lærer i Nordreisa skrev en veiledning i norskopplæring for samer, men måtte utgi skriftet for egen regning og det ble derfor lite utbredt. En slik veiledning ble ikke utgitt før på 1960-tallet. Se Lund 2002.

[2] Samme.

RAMMEPLAN FOR DÅPSOPPLÆRING I DEN NORSKE KIRKE

Loven om almueskoler i 1739 forpliktet dåpsforeldre på en undervisning i samsvar med kirkens bekjennelse til den nytestamentlige tro, kort fremstilt i Martin Luthers Lille Katekisme. Dette samsvar ble problematisert med folkeskoleloven fra 1888/89, inntil grunnskoleloven fra 1969 stadfestet at det «*ikke lenger er dekning for et samlende kristendomsfag*». Denne kjensgjerning synes å omfatte Den norske folkekirke i nåtid.

Da kristendomsundervisningens status som dåpsundervisning opphørte i **1969**, fulgte krav om ordnet dåpsopplæring. Rammeplanen for dåpsopplæring ble vedtatt på Kirkemøtet i 1991. Ti år senere behandlet Kirkemøtet en utredning om dåpsopplæring (NOU 2000:26), og året deretter fremla Kirkedepartementet sin utredning om saken (St meld nr 7 2002-2003). Stortinget vedtok *den 27 mai 2003* en reform av dåpsopplæringen i Den norske kirke, og bevilget midler til et omfattende reformarbeid med status som retningsgivende for menighetenes *barne- og ungdomsarbeid*.

Ved inngangen til 2018, var litt over halvparten av norske barn ikke døpt med kristen dåp. Et par generasjoner er gått uten en forpliktende kontrakt mellom menighet og foreldre når spedbarn/småbarn bringes til dåpen, og uten en ordnet dåpsundervisning i kirkeskoleregi. *Dåpsformaningen* forplikter ikke hjem og menighet på en ordnet dåpsundervisning, og følgelig medbestemmer ikke fadderløftet innholdet i biskopens visitas. Med stor konsekvens forsvant *overhøringen* i «barnelærdommen», og bispevisitasen må handle om noe annet enn fadderløftet og kirkens goder. Virkningen er omfattende. Hvor «Dr Martin Luthers Lille Katekisme» har mistet status som gudstjenestefellesskapets trosbekjennelse, er den redusert til referansebok av historisk interesse og prekenembetets autoritet og kompetanse erstattet av «kirkens syn» (jf Lk 24:47, Mt 28:20).

Det bibelske alternativ lar kirken fremstå som apostolatets kirke i den felles gudstjeneste. Der utøver døpte mennesker sin barnerett hos Gud, og derfra blir de utsendt, enhver til sin gjerning og innbyr til undervisning om kristentroens begrunnelse i en bevitnet Jesus-historie, slik Gud hadde lovt. Men besvarer kirken sannhetsspørsmålet på andre måter, er Guds Ord prisgitt en uendelighet av krenkelser.

INNLEDNING

Sognemenighetens historie er i mange publikasjoner avgrenset til presterekken og kirkehuset med dets inventar. Med sognet - eller prestegjeldet (består av flere sogn) etablerer man forestillingen om den folkekirkelige «menighet» i en administrativ og territoriell enhet. Da overser man den folkelige formidling av kirkens tro. Den gir tilbakemeldinger på kirkens sjelesorg gjennom generasjoner - offentlig og privat. Denne trosformidling er alltid begrenset til en del av befolkningen, og alltid avhengig av den kunnskap som blir formidlet i sognemenighetens sordninger.

Dette bidrag til kirkens historie i vår nordligste landsdel gjelder saken: døptes bruk av Guds nådemidler i den forsamlede menighet. Primærkilder er kommunikantprotokoll og kallsbok. De dokumenterer at her ble kirkefellesskap praktisert, men ofte uten å innfri kildekritiske krav. Annen dokumentasjon gjelder ringvirkningene privat og offentlig, i første rekke skole-, diakoni- og språkhistorie. Uten tilgang til folkeminnet nedfelt i intervju og tradisjonsarkiv ble mitt kildesøk et tidkrevende og omstendelig arbeid. Jeg kan presentere et flerdimensjonalt oversiktsbilde, ispedd glimtvise nærbilder.

Utvalg

Min innfallsvinkel er livshistoriene til 65 prester, alle med en virketid i sognekall med lestadiansk gruppevirksomhet. Utvalget fremgikk av Dagmar Sivertsens avhandling «Læstadianismen i Norge». Oslo 1955. Hennes kildeunderlag var for en stor del Tromsø Stifts arkiv fra ca 1850 og senere. Mitt tidsspenn gjelder fram til ca 1970.

Mitt bidrag arter seg følgelig som *sekvenser* fra ulike livshistorier under ulike forhold. Foruten opplysninger og kommentarer i samtid, gir en del av dem tilbakeblikk på sin virketid i nord. Den folkelige tilbakemelding ble nedfelt i ettermælet, og ofte knyttet til hendelser og lokale konflikter, både åpne og underliggende. Prestens livshistorie gir til sammen et tolkningsperspektiv som ellers lett blir utelatt. Og omvendt: Uten et Nordkalott-perspektiv på «de tre stammers møte» er fallgrubene mange, som også denne samling illustrerer. Straks emnet involverer kirkens histsorie på Nordkalotten, må man overstige språklige barrièrer.

Problemstilling

Prestene sørfra måtte lestadiansk gruppevirksomhet fra øst – fra Finsk og Svensk Lappland. Dette møte aktualiserte de tre spørsmål som tenkende kristne har stilt gjennom generasjoner i møte med «nypresten»: *Hvem har sendt deg? Hvilken erkjennelse har du? Hvorfor preker du?* Presten kunne ikke unngå å gi identitetsgivende svar i både ord og gjerning. Svarene spriker.

Den folkelige tilbakemelding har stor spennvidde, like fra sosialøkoniske spenninger og konflikter, til sognemenighetens hengivne og skjønnmalende feiring, fremmed for oss i det sekulær-liberale samfunn i dens mangfoldighet. Var man teolog, var man lik poteten anvendelig til alt og ble involvert i «styre og stell», og utnevnt i Kongens råd, hadde sogneprest eller residerende kapellan utspring i det kongelige embetsverk siden 1600-tallet. Presten ble lett oppfattet som en av «storkaran», og han med «prestesekken som aldri blir full». Slike forestillinger (stereotyper) gjenspeiler fattigfolks erfaringer under harde levekår, og helst før geistlighetens lønningslov basert på kontantprinsippet (lov av 14. juli 1897). Reformen medførte en gjeldsforeldelseslov til ulykke for mang en prest med utestående fordringer. Flytting sørover måtte han selv bekoste, og mang en rekke prester kom i en tvangssituasjon.

Vanskeligere er det å få øye på tilbakemeldingen fra det private rom - fra skriftemål og sognebud, eller kommunikantenes tilbakemeldinger på gaven mottatt fra Herrens bord. De vitner om det sakramentale kirkeliv, som ofte begrunnet kirkebyggsaker sammen med andre motiv. I denne sammenheng støter vi på det fortrolige forhold mellom prest og lekfolk, hvor presten forvaltet Ord og sakrament på den Oppstandnes vegn og ga identitetsgivende svar fra prekenembetets oppdragsgiver.

Geografisk bakgrunn

Nord-Norge rekrutterte 9 av de 65 prestene:

6 prester fra Nordland: Nr 9 Berg Rollness, 25 Solbu, 28 Rødberg, 29 Flokkmann, 34 Daae og 46 Johannessen.

4 prester fra Troms og Finnmark: Nr 12 OCBerge, 37 Bøckman, 38 Dahl og 63 Beronka.

Dessutan var 3 av prestene tilknyttet Nord-Norge gjennom slekt, fødested eller oppvekst: Nr 2 Arctander tilknyttet Buksnes, 56 Otterbech til Talvik og 59 Holm til Bodø.

Prestene i denne samling fordeler seg omtrent likt på by og land. 55 av 65 prestene var «søringer» i likhet med de fleste embetsmenn. Tjenesten nordpå krevde omstilling uansett bakgrunn.

Sosial bakgrunn

Nesten halvparten av de 65 prestene kom fra «gode kår» etter den tids forhold, blant dem *14 prestesønner* (¼). En av dem ble farløs da han var liten (nr 56 Otterbech).

Begavede gutter, oppvokst i «små kår», måtte gå *omveier* for å nå målet å bli prest.

Eksempler: Far var mekaniker (nr 7 Mørch), husmann/bygselsmann (nr 21 Helgeby og 36 Kløvstad), bureiser (nr 20 Stuevold Hansen), småbruker/fisker (28 (Rollness), sjømann (nr 38 Dahl, 62 Gjølme), repslager (nr 53 Rosenlund), postmann/landpostbud (nr 60 Sandberg, 64 Tveter). I unntakssituasjoner var mor enke (nr 5 Gjølme,) eller gutten foreldreløs og bortsatt (nr 5 Anderssen).

Til sammen 16 stykker utdannet seg til prester via *lærergjerningen*. Andre omveier var kommunefunksjonær (nr 28 Rødberg), snekker (nr 14 Frøland), handelsbetjent (nr 18 JMHvoslef), telegrafist (nr 35 Barman), annenstyrmann (nr 45 FrWHvoslef) eller offiser (14 Frøland, nr 42 Krohn, 53 Rosenlund),

Vi merker oss veien om lærergjerningen og det nære forhold til prestegjerningen, som især prestesønner hadde.

Alderssammensetning

25 av prestene var under 30 år gamle, mens 9 var over 40 år. Den yngste var 24 år gammel og måtte ha et stortingsvedtak for å bli utnevnt (nr 11 Nissen). Den eldste var 51 år gammel da han ble utnevnt (nr 14 Frøland). Nesten halvparten var i 30-årsalderen.

15 av prestene tjenestegjorde *kortere enn 10 år* den korteste ca 1 år (nr 9 hjp Pharo). Årsaken kunne være hensynet til egen helse (nr 23 Koren, 23 Solbu, 38 Dahl), økonomiske årsaker (nr 22 Bøysen, 33 Lae), eller stiftskapellanen som havnet i konflikt under krigsoppgjøret (nr 41 Roll). Når de søkte sørover, kunne hensynet til familien være avgjørende også for eldre prester (nr 37 Bøckman). En prest fryktet følgene av Kirkeordningsloven fra 1920, da menighetsrådet fikk innstillingsrett (nr 47 Smith). Ville han en liberalteolog få kall sørpå?

14 av prestener tjenestegjorde *lengre enn 20 år* i Nord-Norge, og flere av dem døde i tjeneste (+):

Nr 3 Aasen 39 år (+), 5 Anderssen 44 år (+), biskop Smith 30 år, 17 Neumann 43 år (+), 18 FWHvoslef 33 år, 24 Kielland 21 år, 28 Rødberg 23 år, 29 Flokkmann 44 år, 31 Quale 22 år, 32 Magelssen 30 år, 37 Bøckman 33 år, 51 Smitt 20 år, 46 Johannessen 30 år, 50 Oterholm 39 år, 54 Haslund 29 år. Også nr 8 Ingebrigtsen døde i tjenesten (e 16 år).

«Nordnorgesprester» må de kunne kalles med rette som hele sitt presteliv virket i Nord-Norge, i denne samling Sivert Aasen, Jakob Anderssen, Jacob Neumann, Asbjørn Flokkmann, Ole Johannessen og Peder Ingebrigtsen.

Tabell: *Prester med eksamen i samisk eller finsk, eller både samisk og finsk.*

Eksamen i samisk:	**Eksamen i finsk:**	**Eksamen i samisk/finsk:**
Nr 3 Aasen 1890 « 5 Andersen 1876 « 13 Devold 1897 « 23 Koren 1896 « 24 Kielland 1896 « 25 Solbu 1911 « 26 Astrup 1910 « 27 Slyngstad 1924 « 33 Lae 1879 « 34 Daae 1889 « 44 Halvorsen 1887 « 46 Johannessen 1854 « 48 Solberg 1924 « 49 Hornemann 1890 « 51 Smith 1910 « 52 Moe 1870 « 54 Haslund « 56 Otterbech 1893 « 57 Tandberg 1893 « 60 Sandberg 1869	Nr 51 Christophersen 1867 « 62 Gjølme 1870 « 22 Bøysen 1888 « 65 Grasmo 1910 (kurs) « 64 Tveter 1932	Nr 42 Krohn samisk 1877, finsk 1879 « 30 Schreiner samisk/finsk 1887 « 47 Smith finsk 1900, samisk 1910. « 11 Nissen samisk vå1900, finsk vå1901 « 63 Beronka 1914 « 29 Flokkmann 1933 Nr 18 Hansen fikk undervisning i finsk og samisk mens han var lærer i Tromsø 1872-74. Nr 24 Kielland eks. samisk 1897. Fikk undervisn i finsk hos sp Balke i Vadsø.

Prest for same og/eller kvæn?

Like fra Pinsedagen fremstod kirken som et fleretnisk fellesskap. Og siden oversettelse hører med til kirkens gjerning, tolket man liturgi og preken for deltagere som forstod lite eller ingenting av språket. Med tolking ble innholdet til oppbyggelse (1 Kor 12:10, 14:9, 13:26-28). Denne kirkerettsregel fra aposteltiden ble fornyet i kirkens reformasjon, og senere i Misjonskollegiets virksomhet under Tomas von Westen. Denne språkpolitiske linje møtte motstand. Ifølge opplysningstidens idèer gikk samefolkets vei til opplysning gjennom det dansk-norske kulturspråk i kirke og skole.

I den svensk-norske union siden 1814 fortsatte en rekke prester den språkpolitiske linje fra Misjonskollegiet, og fremst blant dem - *Jens Vibe Stockfleth* (1787-1866). Mere kjent i ettertid er *Hans Egede* (1686-1758) på Grønland, *Hans P S Screuder* (1817-1882) i Zululand og *Lars Skrefsrud* (1840-1910) i Santalistan og mange med dem. Undervisning og forkynnelse på tilhørernes morsmål var for

dem en selvfølge i fremmed land, men ikke for same og kvæn i Norge. Her ble retten til Guds ord på morsmålet en kampsak for ildsjeler blant samer og nordmenn, og med støttegrupper spredt over hele landet. Utholdenheten ga frukt i utdanning på alle nivå, til sist også forskning i samisk språk og kultur i *samisk* regi. Til forhistorien hører flere av prestene i denne samling. Det var slettes ingen selvfølge.

Den kongelige norske stats- og folkekirke fremstod som et felleskap for *norsktalende* borgere. I utenfor-posisjonen finner vi sjøsamer, flyttsamer i nord og sør, og dertil andre reisende, både sigøynere og tatere. De fikk værsågod lære seg norsk og bli absorbert i den norske lokalbefolkning! I samme avmaktsposisjon havnet innvandrere fra Finland, til forargelse for mange på finsk hold. Det var hensikten med denne justis å fremskynde og hjelpe minoritene i overgangen til norsk språk og kultur, men følgene ble omfattende og negative for den betrengte part. Lang og kronglete ble deres vei til kontroll over egne interesser, og mye gikk tapt underveis.

I 1987 vedtok Stortinget *Sameloven* (Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold). Den 7. oktober 1989 åpnet kong Olav 5. Sametinget. Stemmerett i valg av representanter har de som er oppført i samemanntallet. Dette resultat var utenkelig fram til etterkrigstiden. Til forhistorien hører de prester og biskoper som kjempet for språkminoritetenes morsmål brukt i kirke og skole.
Flere prester i denne samling virket i sognekall utenfor «overgangsdistriktene», nemlig Buksnes, Kvæfjord, Sortland og Tromsø. Blant de øvrig kunne omtrent halvparten (26 av 65) betjene samer på deres morsmål, og 8 av dem på både samisk og finsk.

Etter år 1900 tok 8 av prestene den såkalte «presteeksamen» i samisk og/eller finsk (kgl res 24.2.1848). Nedgangen kan tolkes positivt som fremgang i fornorskningsarbeidet, eller negativt som følge av fornorskningstvang og trykket under «den finske fare». Sett i det negative perspektiv, gjenspeiler tallene opinionen innen Den norske kirke, tydelig gitt til kjenne i det organiserte finnemisjonsarbeid siden 1880-årene.

Fra kirkeskole til folkeskole

Til sammen 27 av prestene var virksomme i landsdelen *før* folkeskoleloven trådte i kraft i 1889. De illustrerer den polarisering som i løpet av opplysningstiden skjedde mellom kirke og naturvitenskap.

Med **opplysningstiden** siktes til hundreårsperioden mellom den engelske revolusjon i 1688 og den franske revolusjon i 1789. Typisk for sin tid, var samfunnskritiske idèer og en optimistisk tro på menneskets evner i trosspørsmål. Ved hjelp av naturvitenskap og *spekulativ* filosofi fant man en «naturlig» forklaring på alt, og uavhengig av en gudsidé brukt som forklaringshypotese, trakk man *omfattende* slutninger om en mekanisk verden. Med denne form for «opplysning» ville man forbedre mennesket og dets levekår.

Denne lukkede betraktningsmåte var fremmed for *åpenbaringsordets* treène Gud, verdens suverene skaper og gjenløser. Her handler det om Guds handlende allmakt i en synlig, jordisk verden, observerbar for menneskene. Han har oppfylt sine Messias-løfter i Det gamle testamente skrifter og gitt sitt innerste hjertelag til kjenne i en bevitnet Jesus-historie om hans persons hemmelighet og selvhengivende kjærlighet, «slik Skriftene har sagt» (1 Kor 15:3). Denne vei til gudskunnskap er Guds vei til oss gjennom Ordet som ble menneske i den historiske Jesus. Veien går ikke gjennom menneskets kvalifikasjon, spekulasjon eller eksperiment, men gjennom Guds ord, som skaper og opprettholder alt.

Med sitt ord er Gud virksom i den lovmessighet som gjør verden forutsigbar, og samtidig virksom uavhengig av det skaptes orden. Kirken tro er Guds tro fra ham er kilden til en *omfattende*

basiskunnskap om Gud, mennesket og verden. Åpenbaringsordets Gud er altets skaper, men har ikke sagt oss alt om den verden som er synlig for menneskets observasjon. Med sitt virksomme ord har Gud gitt den grunnleggende viten, problematisk for fornuften fordi den overstiger tankens muligheter og stadfestet med Jesu legemlige oppstandelse fra de døde og kirkens handlinger fra ham.

Her foreligger to virkelighetsoppfatninger, den ene med fornuften, den andre med åpenbaringsordets Gud som kilde. De representerer hver for seg kunnskap av ulik art med fare for å overstige hver sine grenser. På den ene side kan naturforskere gå ut over den *spesifikke* viten, begrunnet i eksperiment og observasjon. Da trekker man *omfattende* slutninger, som hverken eksperiment eller observasjon gir dekning for. Samtidig medfører ny viten om naturens orden en berettiget kritikk fra kirkens side, dels mot biblisistiske og tradisjonelle forklaringer på naturfenomen, dels mot kirkeallianser med verdslige makthavere.

I Norge sett i europeisk sammenheng fantes prester som var opplysningsmenn i første rekke (eks Erik Pontoppidan, Johan Ernst Gunnerus, Gerhard Schøning). Ved hjelp av kunnskap og vitenskap ville de styrke *eneveldet,* og derfor uteble den radikale litteratur. I strid med kirkens evangelisk-lutherske bekjennelse ble geistlig og verdslig myndighet blandet sammen i prestens embetsgjerning til skade både kirke og stat. Det viste seg vanskelig å ri to hester: På den ene side korrigere kirkens verdslige maktposisjon, på den annen side innordne seg stats- og folkemakt i dens kontroll over menighetens gudstjenestelige ordninger.

I det bibelsk-nytestamentlige alternativ fremstår kirken som *Ordets tjenerinne.* Virkningen er tosidig. På den ene side blir forskere fristilt på alle områder, fri til å frembringe spesifikk viten, bestemt av tankens muligheter og begrensninger. På den annen side blir kirken fri til å stille kritiske spørsmål, når man i vitenskapens navn presenterer en omfattende viten om Gud, mennesket og verden. Eksempel: Den sekulær-liberale overtro på mennesket «selv».

Kirkemisjon og kulturmisjon i samspill og konflikt

Foranledningen var syvstjerne-prestene i Romsdal, anført av Thomas von Westen; disse som sendte kong Fredrik 3. et krav om kirkereformer begrunnet i folks uvitenhet om kristendom. Kong Fredrik 4. støttet von Westens misjonsfremstøt på samenes morsmål, og helst med misjonærer fra det samiske folk like fra Finnmark i nord til Lierne i sør.

Misjonskollegiets virksomhet var like fra begynnelsen i strid med den rådende opplysningsidé og dens nedlatende syn på den uopplyste allmue og det primitive samefolk. Ved hjelp av opplysning fra en elite, og formidlet på det dansk-/norske kulturspråk, ville man så raskt som mulig gjøre også samene til gode nordmenn og et dannet kulturfolk. Misjonskollegiets kirkemisjon ble i praksis en konkurrent til kulturmisjon i opplysningstidens ånd, for den krevde frihet fra tradisjoner og sedvaner, og dermed frihet fra kirkens fremtreden som apostolatets kirke med lære og liv gitt fra begynnelsen.

Polariseringen medførte motstridende svar på den utfordring som *tradering* medfører, først for kirken: Hvordan formidle det tidløse evangelium under skiftende tider og forhold? Og deretter utfordringen til det samiske folk: Hvordan formidle de kulturtradisjoner som vi representerer uavhengig av nasjonalstatenes riksgrenser? Hverken same eller kvæn ble spurt, selv om prester og biskoper kunne arbeide aktivt for deres sak. Konflikten fulgte presteskiftene i prestegjeld hvor bosettingene bar bud om «de tre stammers møte». Den ene presten kunne samisk og kanskje finsk, den neste kanskje bare norsk til glede for de få.

Situasjonen var mer eller mindre uforutsigbar inntil norsktvangen for alvor ble knesatt med fastskoleloven fra år 1860. Foreldrenes problem var norsk*tvangen*, og barnas problem undervisningen på et språk de forstod lite eller ingenting av. Det er da verdt å merke seg at språkminoritetene forventet *norsk*undervisning satt på skolens timeplan. Det var norsk*monopolet* de var imot. I denne polarisering var kirke og skole sammenvevd i sognemenighetens ordninger like til folkeskoleloven fra 1889.

Motpolene i denne interessekonflikt var der fra begynnelsen, representert i konflikten mellom Thomas von Westen og biskop *Peder Krog.* Konflikten gjaldt ikke «Seminarium Domesticum», som von Westen drev hjemme, men «*Seminarium Lapponicum» ved katedralskolen* i Trondhjem. Denne virksomhet opphørte med Westens død i 1727, men gjenopptatt i 1752 som et «lappeseminar» under *Knud Leem*s ledelse, tidligere sogneprest i Talvik-Alta og nå lappolog og Norges første professor.

En ny samevennlig periode kom som følge av presten *Niels Vibe Stockfleth* og hans virksomhet fra slutten av 1820-årene (se rubrikk under nr 16 Christie). Stockfleths framstøt møtte motstand fra fornorskerne, som vant fram med 1862-instruksen. Den forsterket moitstanden mot «fastskoleloven» to år forut, da den betrengte part i landsdelen reagerte med skoleforakt og skoleforsømmelser, og med foreldres klagemål under bispevisitasene.

Kirkeskolens trinnvise nedbygging

På Pinsedagen fremsto kirken i samsvar med den Oppstandnes befalinger, det vil si *uten en uklar forberedelsesfase*. Kirkens kjennetegn er gitt med den Oppstandnes befalinger eller innstiftelser: Prekenembetets oppdrag i den forsamlede menighet: å forkynne i Jesu navn omvendelse og syndenes forlatelse for alle folk (Lk 24:47), å døpe i Jesu navn (el den Treéne Guds navn), å holde «ofte» Herrens Nattverd eller det måltid som han hadde innstiftet for å ha samfunn med sine venner i velsignet brød og vin.

Prekenembetets oppdrag motiverer dåpsundervisningen. Synlige påminnelser i det liturgiske rom er prekestol, døpefont og alterbord, foruten skriftestolen i det gammellutherske kirkerom. De påminnelser om de handlinger som er enestående for Guds kirke på jorden. Begrunnelsen er hverken spekulasjon, føleri, underkastelse eller menneskers kvalifikasjon, men bevitnede undergjerninger i en bevitnet Jesus-historie – først på grunnleggende vis i fortid, gitt med evangelistenes dokumentasjon, siden med opprettholdende undergjerninger i nåtid og med den kommende verden for øye. Det nødvendige vilkår er gitt like fra begynnelsen: Døpt til Jesu død for å etterfølge ham gjennom livet. På dette vilkår er Den Hellige Ånd hjelperen med Jesu Kristi ord.

Under gudstjenesten undres barnet og spør: «Hva er det?» (Luthers Lille Katekisme). Svaret er hverken synsisng eller føleri, men saklig og informativt: Dette lærer kirken, og dette er begrunnelsen. Sammen med denne *guds*kunnskap hører instruksjon og øvelse. Da er målet den tilbedelse hvor døpte er *liturger* for Gud og *diakoner* for sin neste, enhver i sitt kall i dagliglivets gjøremål.

Denne begrunnelse i et handlingsperspektiv lar seg ikke forene hverken med idéer om «frihet, likhet, brorskap», eller med troen på mennesket som alle tings mål og sin egen lykkes smed. Fluktveier av terapeutisk art tilslører håpløsheten i det sekulær-liberale samfunn. Tilsløringens strategi minner om tilskuersituasjonen på Langfredagen, da tilskuerene var vitner til Jesu forsmedelige død. De så, men så ikke Guds Messias-løfte gå i oppfyllelse, varslet i Det gamle testamentes skrifter. Heller ikke disiplene så, enda de hadde hørt ham undervise om sin person og det verk han var sendt for å fullføre, og sett ham stadfeste hans troverdighet med de undergjerninger han gjorde. De hørte, men hørte ikke. De så og så likevel ikke høydepunktet i frelsens historie. De tok den døde ned, bar liket til graven og rullet

steinen på plass. Et under måtte til for å stadfeste Guds forsoningsverk, fullført i en lidende Messias - et under på linje med skapelsen. Guds vitnesbyrd da han reiste Jesus opp fra de døde, angår hver menneske i dypet av vår eksistens. Ut av graven trådte det levende håp for hvert eneste mennesker uansett tid og sted. Til stede i den forsamlede menighet, og virksom med de handlinger han befalte, motiverer han vår omvendelse tilbake til den levende Gud.

Ved flere anledninger viste han seg for disiplene før den førtiende dagen. En gang var de over 500 til stede (1 Kor 15). Ved slike anledninger underviste han om de ting som hører med til Guds rike. Han spiste sammen med dem og de kunne ta på ham. Eiendommelig er kristentroens begrunnelse i en dennesidig, bevitnet Jesus-historie, og eiendommelig er dens forhold til Det gamle testamente. Begrunnelse er hverken spekulasjon, føleri eller hjelp til selvforbedring, men Abrahams tro på Guds løfte, 1 Mos 12:3: «I deg skal alle jordens slekter velsignes». Derfor er bibelhistorien av grunnleggende betydning for eleven. Sett i lys av det oppfylte løftet, er det viktig å undervise om Jesu befalinger for at døpte skal lære å holde dem og leve i kirken. Derfor er også katekismen av grunnleggende betydning. Ved hjelp av bibelhistorie og katekisme skjer menighetens trosformidling. Hvis ikke, skjer ingen trosformidling i generasjonsløpet.

En konsekvenshistorie

Et forvarsel var *folkeskoleloven fra 1888, iverksatt 1889.* I 1908 ble sogneprestens skolevisitas opphevet ved lov. Nedtrappingen fortsatte i takt med fremveksten av det sekulær-liberale samfunn, inntil grunnskoleloven fra 1969 opphevet kristendomsfagets status som folkekirkens dåpsundervisning. I stedet kom en relativiserende undervisning i «*kristendom, livssyn og religion*» innordnet skolens samfunnsfag (senere supplert med etikk. Mere nedenfor). Tilbake stod folkekirken uten en ordnet kirkeskole for døpte barn. Opplysningsidéer og gudskunnskap lot seg ikke kombinere. Kombinasjonen gjør skolen til et hus i strid med seg selv. I samsvar med romantikkens religionsteori ble kristentroen privatisert og forvist til intimsfæren i det private rom. Til sammen 28 av de 65 prestene i denne samling gir innblikk i prestegjerningen *før* 1889, og 37 etter 1889.

Etter 1969 fikk faget «kristendomskunnskap» status som *orienterings*fag, tross uklart innhold og siktemål. Timene ga frihet for synsing og føleri, men også for fritak. I 2006 ble faget «*religion, livssyn og etikk*» (*RLE*) gjort obligatorisk for alle. Den norske *kulturtradisjon* ga faget legitimitet. I 2007 ble skolens kristne målsetting opphevet, og fulgt opp med krav om å skille stat og kirke. Den 20. mai 2012 ble statskirkeordningen formelt sett avviklet, og kristendom og humanisme *sidestilt* i Norges Grunnlov. Sidestillingen i statens enhetsskole hadde innhentet staten i strid med seg selv. Mange ble urolige.

I 2015 ble RLE-faget endret til *KRLE-faget – «Kristendom, religion, livssyn og etikk»,* hvor inntil halvparten av undervisningen består av «kristendom». Faget skulle omfatte alle og tekkes alle i den sekulære skolehverdag. Undervisning om andre religioner og livssyn ble «forankret» i den kristne arv med vekt på historie og etikk. Men løst fra Kristi virksomme nærvær i den forsamlede menighet, blir det ingen konkret-anskuelig undervisning om kristentroens begrunnelse, og heller ingen instruksjon og øvelse i å praktisere troen i menighetsliv og samfunnsliv.

Et KRLE-faget innordnet samfunnsfag, fanget kirkens gudskunnskap i en relativiserende religions- og livssynsundervisning. Man endte opp med den enkeltes trosfrihet til hva som helst i kombinasjon med religionstvang for alle elever, som uten å vite det ble indoktrinert den sekulær-liberale overtro på mennesket «selv». Løst fra kirkens rom og tradisjonsmiljø, må KRLE-faget tilsløre det uni-

ke og usammenlignbare ved menighetens gudstjeneste. Med skjønnmalende ord om likestilling og raushet, kulturmanfold og grunnverdier blir eleven presentert «selvets» lovreligion etter eget behov.

Tilbake til start

En reformhistorie gjennom ca 250 år utelukker ikke kirkeskolens gjenoppbygging på kirkens grunn. Kirkeskolen var en gang en allmueskole innordnet kongens vergemandat. Kongemakten skulle sikre kirken gode rammevilkår til vern om den nytestamentlige tro, stadfestet med bekjennelsene fra oldkirken og reformasjonstiden. Elevene skulle lære å lese og skrive ved hjelp av bibelhistorie, og Bibelens innhold kort skulle lære kort fremstilt i Luthers Lille Katekisme. Det var utgangspunktet.

Siden landsskoleloven fra 1827 fulgte en trinnvis overgang fra kirkeskole til allmendannende skole, til sist avløst av trosformidling i den statlige enhetsskole med basis i troen på menneskets evner i troens saker. Kirken kalles tilbake til sin gudgitte Kristus-bekjennelse og prekenembetets oppdrag.

Prestene kan ikke gjøre som Syvstjerne-prestene – å søke hjelp hos en kristen øvrighet. Den fins ikke. Statens rett verner om borgerlige rettigheter, men verner ikke om kirkens dåpsundervisning i menighetens gudstjenestelige ordninger. Avgjørende for kirkens troverdighet er dens fremtreden som apostolatets kirke i den trofaste læreformidling gjennom skiftende generasjoner. På dette vilkår fremstår Guds kirke med ekte saker til hjelper for mennesker som søker et levende håp.

Presters møte med konfirmanter i nåtid ligner ofte fortidens Finnmark-prester i møte med konfirmanter i «overgangsdistriktene». Mange hadde forvirrede forestillinger om kristendom fordi de hadde fått undervisning på et språk de ikke forstod. Andre lar seg «konfirmere» i tillit til selvets gud. Det er skjedd en omveltning ved trinnvis tilpasning til vage «fellesverdier». Hva så? Etter mitt skjønn står kristne overfor to sentrale oppgaver: Å gjenoppdage kirkens apostolisitet i tidens løp og menighetens tradisjonsmiljø på kirkens grunn.

Apostolisitet handler om kirkens utbredelse i tidens løp. Problemet er ulike erfaringer i livsløpet hos barn, unge, voksne og gamle. Uansett alder viser vi til ulike oppvekstvilkår. Gamle kristne opplever frafallssituasjonen i nåtid med sorg og avmakt, mens den for barna og de unge er normalsituasjonen. Femmedgjøringen i generasjonsløpet kan ikke møtes på noen annen måte enn ved livet i dåpen, som omfatter livet i Guds kirke og skaperverk. Livet i dåpen praktiseres i barnekår hos Gud uansett alder. Gudstjenesten er «Guds barns lek» (Regin Prenter). Denne lek begynner i kristnes hjem.

Samspill mellom hjem og menighet kommer til uttrykk i det tradisjonsmiljø hvor trosformidling i undervisning, instruksjon og øvelse arter seg som *samhandling* mellom generasjonene. I den felles gudstjeneste, hvor den oppstandne Kristus er virksom med Ord og sakrament, der samles Guds barn som Guds familie og praktiserer den samme barnerett hos den treéne Gud. Den sosiale motor er også i denne sammenheng *samtalen* mellom to eller tre om «det Guds ord vi har hørt». Og med henvisning til bibelhistorie og katekisme har de alltid noe å prate om. En illustrasjon gir språkminoritetens kilde til identitet og fellesskap, nemlig den *selvstendige* språk- og kulturformidling.

Frafall er først og fremst en *indrekirkelige* prosess, når samtalen mellom kristne opphører og døpte bekrefter hverandre i forskrudde oppfatninger om kirke og kristendom. Den verdenstilpassede kirke mangler troverdighet. Den menighetsbyggende virksomhet begynner fra en annen kant. Der blir mennesker tiltrukket av de handlinger og det budskap som er Guds kirkes unike og underfulle kjennetegn. Der står den oppstandne Kristus i sentrum og hans delegater gir ekte saker.

Språk- og minoritetspolitikk

Mot slutten av 1500-tallet innvandret samer til Finnmark. Ifølge presten og lappologen *Jens Andreas Friis* (d 1896) skjedde innvandrinen under press fra finsk-karelske bosettinger stadig lenger nordover. Også kvæninnvandring til Finnmark og Nord-Troms (Ruija) er et gammelt fenomen. I begynnelsen på 1700-tallet ble det finsk folk utarmet av krig med Russland. Mange ble drevet på flukt nord- og vest-over til «sjøkanten». I 1860- og 70-årene ble store deler av Nordkalotten rammet av uår og hungers-nød, og med den økt kvæninnvandring. Samtidig med store vekkelser i Tornedalen fikk den lestadi-anske gruppevirkesomhet økt oppslutning og utbredelse til nye steder, særlig der hvor finske innvand-rere fant sammen i egne bosettinger, til eksempel Skibotn, Reisadalen, Kvænangsbotn, Elvebakken i Alta, Hammerfest, Kistrant og Børselv i Porsanger, Vadsø by med Skallelv, Ekkerøy osv.

Det var under innvandringen i 1850- og 60-årene at «lestadianerne» gjorde seg bemerket i Finn-mark og indre deler av Nord-Troms, dels med samlingsvirksomhet, dels med tilreisende predikanter fra Tornedalen. I Ofoten var predikantene fra Svensk Lappmark som regel samepredikanter. Denne virk-somhet bidro til å holde morsmålet i hevd, mens tolking integrerte norskættede i et troendefellesskap forankret i sognemenighetens ordninger. Det norske innslag ble som regel oversett fra norsk side, hvor lestadianere var forbundet med forestillinger om «lappebevægelsen», «kvænkristendom» o. l.

I den sørnorske befolkning var mange omkr. forrige århundreskifte opptatt av «nøden» i den sjø-samiske befolkning. Tilslørt ble den harde fornorskningspolitikk som også rammet kvænene.

1. BERGE, Ole Olsen:

KVÆFJORD, BUKSNES, Strinda

F 28.12.1834 Vestre Slidre (den yngste av 8 søsken), d2.10.1912 Stabekk.

Ole Gulbrandsen B, gbr, o h Inger Thomasdtr.

G 25.9. 1867 m Hanna Mangor, F 9.7.1841, d15.11.1915 Kra. Peter Anton M, proprietær og brukseier (Hisøy ved Arendal), o h Catharine Helene F Juel. 7 barn.

Eks Asker Seminar 1853 ("meget duelig"). Lærer 5 år i almueskolen: Tjømø 1854, Ankerløkkens Almuesk (Kra) 1857. Fikk lyst til "Studeringer" (Sortland kab) og begynte høsten 1859 på Heltbergs latinsk (Kra).

Stud 1860. C th 1864. Lærer privatskoler Kra 1860-65. Lærer Kristiania Borgerskole og Realskole (religion/norsk) og søndagslærer for kvinnefangene ved Tukthuset 1865. Bestyrer Kristiania Waisenhus h1868.

Sp Kvæfjord 1871 (ord. 24.3. Vår Frelsers k, Kra). Sp Buksnes 1878 (frafl Kvæfjord 24.5.1879). Sp Strinda 1888. Prost Nordre Dalene prosti 1895. Avskjed i nåde 25.8.1905.

Kvæfjord 1871-78. Ingen opplysninger mottatt fra kallsboken. I skolearbeidet ble han hemmet av en lite medgjørlig kommune, og siden han hadde syslet med lærergjerningen i 16 ½ år, søkte han skoledirektørembetet i Tromsø stift (9.11.1876). Han søkte også av hensyn til seks barn og deres skolegang. [1]

BUKSNES 1878-88

Lestadianerne

I Lofoten fikk lestadianerne økt oppslutning samtidig med den politiske radikalisering i 1870-årene, da prestene stod da laglig til for hogg mot «embetsmannsveldet». I Buksnes startet den lestadianske virksomhet i 1872, nærmere bestemt i Sund, hvor tilreisende fiskere holdt samlinger. En lokal vekkelse brøt ut i 1878 - samme år som Berge tiltrådte, og varte en fire-fem års tid. I 1880 kom predikanten *Peder Olsen Fjelldal*[2] sammen med ledsageren *John Mikkelsen*.[3] Begge var samer. Hele prestegjeldet ble

[1] Ra KUd A Geistl… pk 12.

[2] **Peder Olsen Fjelldal** (Meri Pietari), nybygger, fjellsame, f 1.5.1836 Gratangen, d 13.10.1913. Bosted: Jukkasjärvi ca 1861 (Kaalasvuoma > Rautusvuoma > Talma) > Ballangen 1896. G 1) 27.3.1865 m Anna Persdtr Huva, f 6.8.1829 Jukkasjarvi, d 20.5.1896. G 2) 5.1.1899 m Bertine Henriette Larsdtr, f 9.2.1877 Ballangen. Kommunerevisor og andre tillitsverv i Jukkasjârvi i 1880-årene. Lestadianer og predikant fra begynnelsen i 1860-årene. Lederpredikant i Jukkasjarvi og Ofoten far slutten av 1800-t. Prekenturer til Jellivaaara og Lannavaara. Se Raittila 1967, 34. Se DSivertsen 1955, 285-87, 290f, 299 osv. Se Miettinens saml.

[3] **John Mikkelsen**, same, ikke norskspråklig. f 22.3.1837 Herjangen, Ankenes, d 21.10.1916. Predikant, trolig fra midt på 1850-t. En av de ledende predikanter i Ofoten. Prekenturer også til Finnmark. Utallige turer til Svensk Lappland. Raittila 1976, 119. Se DSivertsen 1955, 283-86, 290f, osv. MM saml. Bror: Ole M, d ca 1870, også nevnt som predikant, DSivertsen 1955, 286.

berørt med voldsom kraft. Særlig unge folk kunne opptre med fanatisk glød, og sparte ikke på kraftuttrykk og anklager mot dem som forherdet seg mot «bedringspredikener».[1]

Berge var en motstander av pietisme og sektvesen. Det akutte problem oppstod for ham under altergangene, da høylydte følelsesutbrudd, kalt «*rørelser*», forstyrret mange. Slik adferd var fra før ukjent for ham.[2] Først tenkte han at det lestadianske «Væsen» ville gå over av seg selv, men det motsatte skjedde. Forholdet tilspisset seg under innskriving til nattverd. Var det riktig å gi dem adgang til Herrens Nattverd? Han søkte råd hos prosten. Han ville nødig tilrå utestenging, og henvendte seg til biskop Smitt som ga følgende råd:

> «- Vistnok kjender jeg ikke spesielt til, hvordan disse Folk i Sund optræde, men det er vel antageligt, at de omtrent fremkommede med de samme Beskyldninger og Domme om Kirken og dens Tjenere, som ere almindelige at høre fra det læstadianske Partis Side. Nu er det vistnok sandt at de undertiden optræde saa voldsomt, og lægge for Dagen et saa haardt hadefuldt og hofferdigt Sind, at man vel kan blive fristet til at optræde med Strænghed imod dem, men man bør dog vistnok paa den anden side komme ihu, at de i sin Fanatisme komme til at se mange Ting i et falskt Lys og udtale sig paa en uforstandig Maade, uden at der behøver at være saamegen ond Vilje /…/ Jeg tror derfor at den rette fremgansmaade i Almindelighet er, at man behandle dem som Skrøbelige /…/ Paa den anden Side maa det ogsaa være Prestens Pligt med Kraft og Alvor at fremholde Sandheden imod dem og paavise det Løgnagtige i deres Paastande.»

En psykologiserende forklaring i generelle vendinger betraktet Buksnes-lestadianerne som representative for en skrøpelig bevegelse, men uten å berøre de sosiale forhold som ga grobunn for «Beskyldninger og Domme om Kirken og dens Tjenere».

Sogneprest Berge fikk ansvaret for å bringe rørelsene til opphør. I et brev til to av lederne formante han med Jesu ord til farisèerne, men forgjeves. Da tilkalte han *Ole Kallem*,[3] som den gang virket i Lofoten som totalavholdsagent og vekkelsespredikant. Kallem og lestadianerne kom godt overens, for også Kallem gjorde bruk av den gammelpietistiske frelsesorden med vekt troens synlige gjennombrudd i angerens smerte. I likhet med predikantene fra Ofoten, krevde han erfaringer under Guds lovs anklager, og troen gjennombrudd stadfestet med livets vitnesbyrd i den puritansk-asketiske moraltradisjon. Berge har etter alt å dømme avfunnet seg med rørelser under altergangene. Da kom striden om ny *skriftemålsordning* (kgl res 2. des 1886), kalt «alminnelig» skriftemål.

Etter en skriftemålsbønn lest høyt av presten, skulle alle si «hertil av hjertet amen», og deretter tre fram, knele på alterringen og motta «paa denne eders bekjendelse» syndsforaltelsen (absolusjonen), tilsagt den enkelte med håndspåleggelse på hodet.[4] Nyordningen ga *samtidig adgang til altergang*

---

[1] Buksnes bygdebok s. 334. Denne virksomhet handlet om det første stadium i «saliggjørelsens orden» - Guds lovs anklagende gjerning. Det er tale om et psykologiserende frelsesskjema, typisk for *gammelpietismen* siden slutten på 1600-tallet, men Nytestamentet fremmed. Den *nyevangeliske* dreining forkortet skjemaet til «overgivelsen.

[2] DSivertsen 1955,109f, 319f.

[3] **Ole Kallem**, f 1813 Strand i Ryfylke, d 29.3.1885 Skien. Husmann Vikedal: Kallem gd > Målselv > Trøndelag > Gjerpen, Skien. Haugiansk predikant fra ca 1845. Avholdsagent Trondhjems Totalavholdsforening 1879.

[4] Pietistisk fromhetsliv formidlet påvirkning fra kirker i den reformerte tradisjon (Zwingli, Calvin, Bucer). Det skjedde i kirker som *formelt* sett var av evangelisk-luthersk bekjennelse. Karakteristisk var den negative grunnholdning til frelsen formidlet gjennom ytre midler - på grunnleggende vis gitt den enkelte til del i

«uden Skriftemaal og Afløsning». Lestadianerne i Buksnes og Flakstad kom med kraftige innsigelser. De ville ikke motta absolusjonen av en prest som ikke var rett omvendt! Følgelig benyttet de adgangen til altergang uten skriftemål og avløsning.[1]

En annen problematikk rystet det lestadianske miljø innenfra. Innflytteren *Ole Larsen* fra Årdal hadde slått seg ned i Buksnes, hvor han kjøpte seg en gård i 1884 og ble boende til sin død i 1932 (f 1848). Han begynte straks sin predikantvirksomhet og folk strømmet til. Kravet til syndsbekjennelse minnet om lestadiansk sjelesorg, mens kravet til utvortes hellighet minnet om Frelsesarmèen. I løpet av årene 1887-92 fulgte utmeldingene fra statskirken til sammen 155 i Flakstad og Buksnes. «Luthers Frimenighet» ble organisert, på folkemunne kalt «*Ol'larsianerne*». Allerede i 1892 tok de sitt forsamlingshus i bruk.

I Lofoten var lestadianerne ingen «bremse» mot dissenteriet, snarere tvert imot.[2] Lestadianernes kirkekritikk medvirket til frimenighetsalternativet, samtidig som deres gruppefellesskap var et alternativ.[3] Berge stod overfor en problematikk med en lang forhistorie og vidtrekkende følger.

> **Anm**. Siden reformasjonstiden var **innskriving til nattverd** belastet med de fire motiv som hver for seg inngår i et nytestamentlig menighetsliv: Undervisning, overhøring, privatskrifte og kirketukt (utsettelse av altergang). Provisorieløsningen i en betrengt situasjon ble med tiden sementert, og dermed en hindring i den frie bruk av privatskriftemålet i et legende fellesskap.
>
> Ved inngangen til det 18. århundre fant pietister og rasjonalister sammen i den *hensiktsmessige* bruk av kollektiv syndsbekjennelse og absolusjon. Ordningen med «allminnelig» skriftemål var tidsbesparende, men ødeleggende for prestens gjerning som skriftefar og vokter ved Herrens bord. Denne forhistorie utfordrer i nåtid lutherske prester til å gjenreise nøklemaktens embete i menighetens praksis.

Gammelpietismens frelsesskjema (saliggjørelsens orden) reiste spørsmålet: Skulle man være snar til å binde og sen til å løse, eller snar til å løse og sen til å binde? Allerede tidlig i 1850-årene begynte man

---

dåpen, og senere stadfestet med absolusjonen i skriftemålet og troen styrket med alterets sakrament. Pietister tok *forbehold* om «rørelser», dvs synlige og hørbare tegn på angerens smerte og troens «gjennombrudd» (Filip Jacob Spener). Deretter forventet man troens frukter i en asketisk-puritansk livsstil. Virkningen viste seg i synkende nattverdfrekvens over hele landet.
En del ville tilbake til *den gamle ordning* med privat skrifte under innskriving til nattverd. Andre avviste denne mulighet fordi den ikke lot seg praktisere under «folkekirkelige» forhold. Illustrerende motpoler var på den ene side prestene *Karl Roll* i Alta (jf nr 41) - noe senere *Johan Storm Munch* (1827-1908) i Horten; på den annen side de kirkelige myndigheter representert ved biskop Essendrop. Storm Munch nedla sitt embete og forlot statskirken i 1875. Noe senere fikk han følge av Risør-presten *Paul Peter Wettergreen* (1835-89).

[1] Jf Alterboken fra 1920 uten anvisning om privatskriftemålet, tross dets plass i Luthers Lille Katekisme.

[2] KSv 1986, 49f. Diagram 14 og 17 viser Ol'larsianernes tilslutning omkr år 1900 var et forvarsel om dissenteriets fremgang i Lofoten fra mellomkrigstiden av. Folketellingen år 1900 viste at det i løpet av 1890-årene var registrert 132 dissentere i Buksnes og 166 dissentere i Flakstad, tilsammen nesten 300 medlemmer i «Luthers Frimenighet». Siden århundreskiftet var tilbakegangen merkbar, se s. 40f tab 27 og 28.

[3] Jf DSivertsen 1955, 322.

å meddele syndenes forlatelse på Guds vegne i forkynnelse og innbyrdes sjelesorg.[1] Da fulgte den diskusjon som i medførte lokale konflikter i den lestadianske bevegelse.[2]

I den lestadianske gruppepraksis ble privatskriftemålet innordnet troendefellesskapet. Man bekjente fall og feil for en medkristen eller predikant, og bad om å få tilsagt syndenes forlatelse. Det skjedde «i Jesu navn og blod», som regel med omarming og trøstende ord.

Strinda sognekall 1888-1905. Ingen opplysninger mottatt fra kallsboken.

> **KARAKTERISTIKK**: Robust og myndig. Ikke alltid lett å komme overens med. Streng og stridbar, særlig overfor lestadianerne.
>
> En annen vinkling fremgår av påtegningene til flere embetssøknader, den første i 1882 (1.11). Prost C F Daae: «- i Nidkjærhed for Kirkens rene Lære og Menighedens Vel ikke synes altid lige heldig i at modarbeide den sekteriske Bevægelse, som raader inden en Del av hans Menighed…» Biskop Smitt: «- forkynder Guds Ord klart og opbyggeligt /…/ energisk og dyktig /…/ Ligeoverfor Læstadianerne i Buksnes har han maaske ikke altid gaaet frem med den rette Sagtmodighed og Visdom, men Stillingen den er for Tiden saa vanskelig at det ikke altid er godt for ham at vide hvorledes han skal fare ad.»
>
> Biskopen utdypet denne påtegning et par år senere (12.2.1884): «- af Naturen noget haard og strid af sig /…/ Hans Retskaffenhed og Nidkjærhed vil altid sikkre ham alle brave Folks Agtelse og Tillid, og om det end efter min Mening haavde været ønskeligt, om han navnlig ligeoverfor Læstadianerne i Buksnes havde havt et noget mere mildt og vindende Væsen, saa er jo ogsaa disse paa sin Side saa urimelige og vanskelige, at det ikke er godt for Presten at komme til rette med dem.» Bedre skikket til prest på landet enn i byen.[3]

EGET TILBAKEBLIKK: Ole Berges tjeneste i Buksnes var også forbundet med problemer av privat art: Etter hvert som de syv barna vokste opp, måtte han ta opp lån for å holde barna i skole sørpå. Dessuten skrantet helsa. Ekteparet – som nå var i femtiårsalderen, var blitt giktiske etter 13 år i de hardeste strøk av landet.

KILDER: Kab Kvæfjord (= Kvæfjord mhbl 9/1949, 2. årg). Kab Strinda. Lange 1906, 117.
Norsk Familie Journal. Ukerevy 44/1912. - Illustreret Familieblad 1912,6. - DSivertsen 1955,108, 320-23.

---

[1] KSvebak TTK 1/1974.

[2] Et eksempel var konflikten i Manndalen, da man ca 1860 begynte å tilsi syndsforlatelsen i talene. Samlingsholderen Mikal Hansen trakk seg i protest og ble borte fra samlingene en tiårsperiode. MM 2040f.

[3] Ra KUD A Geistl… pk 12.

2. ARCTANDER, Ove Guldberg:

Risør, BUKSNES, SORTLAND, Sogndal, Sigdal, Mandal

F 15.3.1853 Stockholm, d 31.12.1931. August Hieronymus A, skoleforstander, o h Caroline Andrietta Rosamunda f Ahlsell. Oppvekst i Skien, hvor faren var adjunkt ved Skiens Lærde Skole.[1]

G 3.8.1880 Hedrum m *Regine (Regina) Brun*, f 24.6.1858 Østre Halsen, Tjølling, d 1931. 6 barn som alle døde tidlig i sykdom og ulykker.

Stud 1871 (Skien Latinsk). C th 1876. Lærer Dahlske Skole i Grimstad 1877. Ord. 1879.

Disippel av biskop I.C. Heuch, og regnet som "høykirkelig". Heuch var hans hovedlærer på praktisk-teologisk seminar.[2]

Kst sp Risør 1879. Stkap Kristiansand stift 1881 (Skudesnes sognekall). Sp Sortland 1883. Sp Buksnes 1889.

Sp Sogndal i Sogn 1901. Sp Sigdal 1907. Sp Mandal 1912-22 og pr Mandal prosti 1915.

Etter avskjed bestyrte han *Langesund* sognekall til 1925. Nesten 50 års prestetjeneste. Bo: Peder Ankers vei 3, Lilleaker (Kra). Deltok også her i ungdomsarbeid.

Forfedre: Blant dem bør nevnes *Holger Hanssøn Arctander*, født i Åfjord og student i 1624. Som student i København skrev han diktet "Den lille Lovsang om Norge" (på latin). En annen var *Hans Stenbuck Arctander*, sorenskriver i Lofoten omkr. 1800, bosatt på Gjerstad. Fra sitt annet ekteskap etterlot han seg en stor slekt i Buksnes . En samtidig slektning: *Sofus Arctander* (d 1924) - fra 1875 en kort tid kst sorenskriver i Lofoten, senere flere ganger statsråd og også borgermester i Kristiania inntil 1920.[3]

Regine Brun gikk Nissens guvernantesk, Kra, og var guvernante hjemme inntil giftemål. Foreldre: *Johan Mangelsen Brun* (d 1899): Sp Målselv 1861, pr Senja 1862. Stpr Tromsø 1868. Sp Hedrum 1874. Stpr Kristiansand 1880. *Hustru Marie Sofie Fredrikke* f Petersen - et "intelligent menneske".

RISØR 1879-81

Søkte Risør på oppfordring av mange menighetslemmer.[4] Ove Arctander ble konstituert sogneprest etter *Paul Peter Wettergreen*, som hadde nedlagt sitt embete, gått ut av statskirken og i 1877 blitt forstander for frikirkemenigheten i Arendal.

Biskop *Jørgen Moe* støttet den unge Arctander i kampen mot de frikirkelige, og formante indremisjonsfolket til å skille lag med de frikirkelige for ordens skyld. I en preken på Midtfastesøndag i 1880 begrunnet han sin tjeneste på karakteristisk vis:

---

[1] Se Røger 1968; Hagstad 1957, 43-47.

[2] Anker 1938, 20.

[3] Se hertil Røger 1968; Hægstad 1957, 43-47.

[4] «- det vilde være mig dyrebart at arbeide paa dens Opbyggelsew ved at bedtjene den med Naademidlerne…» Ra KUD Geistl… pk 4.

"Jeg er prest i statskirken, og våger stå her i Jesu navn. Det er ikke for levebrødets skyld. Levebrød hadde jeg før. Men jeg er prest med glede, fordi jeg i prestegjerningen kan tjene min Herre og Frelser. Jeg kan med frelst samvittighed stå her så lenge jeg får lov å forkynne hans ord purt og rent og forvalte hans sakramenter rettelig."[1] Prekenen vakte uro og diskusjon i byen. Han gav en begrunnelse med forbehold.

Ekteparet hadde vistnok sine lykkeligste år i Risør, men «levebrødet» ble et problem. De søkte nordover for å få skikk på sin økonomi.[2]

Stiftskapellan Kristiansand stift: Bestyrte bant annet **Skudesnes** sognekall. Derfra ingen opplysninger mottatt fra kallsboken. Søkte «fast» virksomhet, ikke minst av hensyn til en stor barneflokk.[3]

Sogneprest i **Sortland** 1883-89. Ingen opplysninger mottatt fra kallsboken. Prestegården oppført etter slett arbeid – kald og trekkfull, så hustru pådro seg en sykdom, som år for år ble knekt av arbeidet på en stor prestegård med stort hushold og mange tjenestefolk. Etter flere år med feilslått fiske, levde folket i trange kår. Inntektene sank og gjelden tynget tilsvarende. De to siste årene hadde han levd nesten utelukkende på lån, for avdrag og renter slukte nesten hele inntekten. Krediten stoppet og han var truet av konkurs. Han var i realiteten ruinert.[4]

BUKSNES 1889-1901

Arctander ble utnevnt fremfor eldre søkere. Biskop Moe anbefalte ham fordi han hadde virket beroligende på forholdene i Risør. Ifølge Arctander selv, var denne anbefaling avgjørende for statsråd *Sverdrup*.[5] Dessuten var Arctander knyttet til Buksnes gjennom mange slektninger.

Medl herredsstyre, form skolestyre.

Skolen lå ham særlig på hjertet. Skoleloven av 1860 var enda ikke helt gjennomført da han kom til Buksnes i 1889. Tross alminnelig skepsis, fikk Arctander loven gjennomført.

Flere tragedier rammet familien i Buksnes-tiden:[6]

Johan Mangelsen Brun, f 8.6.1885 Sortland, d 11.3.1899 Buksnes. Ble drept da en stabel brenntorv falt over ham i bårdstua på prestegården.

Tre av barna omkom i **prestegårdsbrannen den 29. juni 1899**: *Karoline* f 9.7.1883 i Sortland, *Ove Guldberg* f 24.2.1887 i Sortland, og *Gunnar* f 26.9.1889 i Buksnes. De omkom sammen med en tjenestepike og hennes datter Caroline. Det var så vidt han selv og datteren *Regine* fikk berget seg ut. Da tragedien fant sted, var fru Regine sørpå sammen med de to eldste av barna.

---

1 Samme. Sit Hægstad 1957, 22.
2 Samme s. 20.
3 Se n 1.
4 Ifølge prostens påtegning i søknaden til Buksnes, «fører han en fortvilet kamp og går åndelig til grunde. Samme.
5 Samme s. 106, 323.
6 Data kontrollert av sp EALarssen, Gravdal 29.3.1984.

Etter prestegårdsbrannen døde *Ludvik* Ahlsell Brun den 2. august (f 18.5.1893 Buksnes). Den 18. september døde *Bjarne* (f 4.4.1891 i Buksnes). Fire år etter brannen døde også datteren *Regine* av hjernesykdom (29.5.1903 Sogndal). Da hadde de mistet alle barna sine.

Etter disse tragediene underrettet biskop Skaar Departementet om Arctanders permisjon på ubestemt tid, og frarådet at familien vender tilbake. Anbefalte som løsning «et eller annet» kall sørpå. En legeattest (31.1.1900) begrunnet hvorfor det var en «livssag» for henne å få leve under «rolige og lyse forholde». Mørketid og tunge minner ville virke skaldelig på hennes tunge sinn.

> Etter prestegårdsbrannen bestyrte Arctander **Kråkstad** sognekall en kortere tid. Imens holdt biskop Skaar en visitas i Buksnes, da han i visitasberetningen overfor Departementet (13.3.1900) kom med følgende hjertesukk: «Men mest af alle beder jeg for sogneprest Arctander i Buksnes, at han maa slippe for at veende tilbake til Buksnes med dets forfædelige tunge minder og inden udløbet av sin permissionstid få et andet embede af dem han maatte søge…»[1]

Ferdig med sitt vikariat i juni, permisjonen utløpt og alle utgifter betalt, var permisjonen utløpt, vender Arctander **tilbake til Buksnes** mens familien forble sørpå. Han hadde ikke noe valg, for ellers ville han gått økonomisk til grunne. Han håper på en utnevnelse sørpå. I en søknad (30.3.1901) skrev han:

> «Jeg lever her som en ensom mand omgivet af de triste og tunge minder om vor store ulykke og føler, hvorledes dette undergraver alt mit mod og kraft, saa jeg forstaar ikke hvorledes jeg skal kunne klare alt det arbeide, som dette store embede paalegge mig…» Det var tungt for ham å være adskilt fra sin Regine som led av en alvorlig hjertefeil. Han bønnfaller «saa indtrængende» om å bli utnevnt.

I en påtegning beskriver biskop Bøckman ham som «en knekket Mand», og forklarer at søknaden til et nordlandskall må skyldes at han har gitt opp håpet om et kall sørpå «i blidere egne og under lettere Arbeidskaar».

Lestadianerne

Biskop Skaar anså ham «særlig skikket til en lestadiansk påvirket arbeidsmark /…/ varm i sin Forkyndelse og kjærlig og sindidg i al sin Færd».[2]

Nyttår 1894 søkte han seg bort. Et par åt tidligere bke han rammet av sykdom (krampeanfall), og så seg ikke i stand til å betjene det vidstrakte kall alene «og optage Arbeide med Læstadianerne og Frimenigheden hersteds». Deres såkalte «Bevægelse» eller Hylen under Nadverdhandlingen» gikk ham på nervene, så det mang en gang syntes umuligt at forrette gudstjenesten.[3]

Arctanders erindringer om lestadianerne i Buksnes krever kildekritisk kontroll (Publ 1917). Han gikk ikke i samlingene, men samtalte gjerne med den jevne lestadianer. Ramsalte replikker tok han med godt humør. Her et par eksempler:[4]

> «Nu har vi i nadverden disse herlige salmer, nå 66 og 67 i Landstad (KSv: «Jesus, din Ihukommelse», og «O Jesus, paa din Alterfod» sunget under utdelingen) – de synger vi for å tak-

[1] Ra Visber Tromsø b. Buksnes 13.3.1900.

[2] Ra KUD Geistl… pk 4.

[3] Da han søkte seg bort våren 1896, var han fremdeles tynget av gjeld, men avgjørende var nok hensynet til familiens helse og de syv barnas fremtidige skolegang. Da hadde han tjenestegjort 13 år nordpå under trykkende forhold. Samme.

[4] Anker 1938, 324. Sit DSivertsen 1955, 324. Åb Tromsø Stift 1917, 72, 73.

> ke Gud for frelsen og for nadverdens gavn. Tænk om nu dere ville være med i dem – synge med os – saa ble det opbyggelig.» /…/ «Ja», svarte lestadianeren, «men kunde ikke dere likesaa godt stemme i med os, saa ble ogsaa det opbyggelig.»
>
> Et annet eksempel: Arctander trengte bevilling til kirketjenerstilling, og begrunnet søknaden med en som kunne holde ro og orden under gudstjenesten. Da ga en lestadianer følgende kommentar: «Om presten salta menigheten, blei det nok stille i kirka!» Arctander sa han saltet med det salt han hadde, men ikke nyttet det stort når foreldre sa til de unge at de måtte sende dem til «den hedningen på Buksnes – til konfirmantforberedelse». Da gav lestadianeren det anerkjennende svar: «Æg ska sei dokker det, at den præsten som va' før dokker, han måtte' nøy' sæ med å vær' en djævel!»

Arctander ble fortalt at lestadianerne ofte døpte barna i samlingene med hele menigheten som faddere. Det stemte ikke helt. Dåp kunne forekomme på en samlingsdag, men med normalt antall faddere og hvis mulig i et tilstøtende rom.[1] Videre ble det fortalt ham at lederne var uten taushetsplikt når de hørte skriftemål, og at de var «fryktet» fordi betroelsene gav dem stor makt.[2] Selv om lederne ikke var pålagt taushetsplikt ved lov, var de moralsk forpliktet til taushet (Ordspråkene 25:9f).

I Buksnes benyttet lestadianerne seg av adgangen til altergang uten forutgående skriftemål og avløsning (se Berge ovenfor). Arctander fikk en forklaring som han meddelte biskop Skaar: at «de ikke kunde erkende, at de vare Syndere, eller de trængte ikke til at faa Syndernes Forladelse». Biskopen ba lestadianerne i Buksens om å avgi svar på følgende spørsmål:

1. Den lutherske Kirke bekjender: Vil du foragte Skriftemaalet og gaa stolt og uskriftet hen, da slutter vi, at du er ingen Kristen og skal heller ikke nyde Sacramentet. Store Katekisme.

   Er læstadianerne enige heri eller ikke?
2. Den lutherske Kirke bekjender: Skriftemaalet er ikke afskaffet i Kirken hos oss. Thi man pleier ikke at meddele Herrens Legeme uden til dem, som forud ere prøvede og afløste. Fremleg din Vei for Gud. Bekend dine Synder for Gud med Bøn. Augsb. Konf Art 25.

   Ere læstadianerne enige heri eller ikke?
3. Den lutherske Kirke bekjender videre: For Gud skal man bekjende sig skyldig i alle Synder, ogsaa i dem vi ikke kjende, likesom vi gjøre i Fadervor. Men for Skriftefaderen skulde vi alene bekjende de Synder som vi vide og kjende i Hjertet. Lille Katekisme.

   Ere læstadianerne enige i dette eller ikke?
4. Luther skriver: «I Skriften tales om tre slags Skriftemaal. Det første gjøres for Gud. Ps 32,5. Dette Skritemaal er så høiligt fornødent, at det intet Øieblik maa forsømmes, men være saalænge en Kristen lever.»

   Ere læstadianerne enige heri eller ville de fastholde, at de ikke behøver at bekende Synder for Gud?

Videre måtte det bli bekjentgjort for læstadianerne i Buksnes at biskopen *«har den Tro om dem, at de som gode Lutheranere /.../ aldri ville gaa til Alters uden at have skriftet og ere afløste. At gaa til Alters uden at være afløst er nemlig en for lutherske Kristne aldeles fremmed Bordskik»*.[3]

---

[1] DSivertsen 1955, 418.
[2] Samme s. 388.
[3] Sit samme s. 369f. Visber 1887; Tø b åber 1887. Se DSivertsen 1955, 486 n 69.

Etter å ha søkt råd hos lederne i Ofoten, svarte Buksnes-lestadianerne et ubetinget ja på alle spørsmål, men uten å avkrefte de villfarelser de var anklaget for. Biskop Skaars oppnådde hva han tilsiktet uten konfrontasjon: Lestadianerne i Lofoten besinnet seg på kjernepunkter i kirkelæren. Han på sin side unngikk å kommentere det alminnelige skriftemål (kgl res 2 des 1886) og spørsmålet hvorvidt prestens absolusjon er unyttig og uten betydning (jf nr 61: Gjølme). Med sine spørsmål til Buksnes-lestadianerne påpekte biskopen privatskriftemålets plass i et sunt menighetsliv, og om den praksis som gode lutheranere følger: De går aldri uskriftet til Herrens bord.

Overfor prestene i både Buksnes, Flakstad og Vadsø orienterte han om gjeldende kirkerett, og gav indirekte til kjenne sin egen avmakt, stilt overfor en kongelig resulusjon i strid med løse- og bindemaktens embete i evangelisk-luthersk pastoralrett:

> «Saafremt læstadianske Menighetslemmer hver Gang, de ønske at nyde Nadverden, personligen indfinde sig hos Præsten og begjære at faa Nadverden uden forangaaende Skriftemaal og Afløsning, samt angive Grunden for denne sin Begjæring, og saafremt de overvære Skriftetalen, er der ikke mere Adgang til at holde dem borte fra Herrens Bord nu end det før har været. – Nu som før staar denne Bestemmelse ved Magt, at Præsten skulde holde fra Nadverdens Sakramente dem som forhærdigen hænger ved Nogen vitterlig Kjætteri. Har nu denne Bestemmelse ikke været haandhævet imod dem tidligere, bør den ikke anvendes imod dem af den Grund, at Skriftemaalsordningen er nu bleven en anden. – Er kirken uluthersk nok til at lade Skriftemaalet falde som forberedelse til Nadverdnydelsen, kan man ikke undres over at Læstadianerne gjør det.»[1]

Kirken var på glid med prestens ordinasjonsfullmakter innordnet det helhetlige hensyn i pragmatisk kirkepolitikk. Situasjonen roet seg i Buksnes,[2] da en kgl. res. i 1907 ga adgang til å avholde nattverdgudstjeneste uten forutgående skrifte, og snart ble denne adgang vanlig praksis.[3]

Sogndal soknekall 1901-07, ingen opplysninger mottatt fra kallsboken.. Her døde den siste av barna – Regine. Jf hans bidrag til lokalhistorien, Publ 1907.

SIGDAL 1907-12

Få opplysninger i kallsboken. "Men vi vet i alle fall at hans kone drev søndagsskole og barnearbeid her i prestegården".[4]

Mandal 1913-22. Ingen opplysninger fra kallsboken.

KARAKTERISTIKK

Fra Risør: Med sitt høykirkelig syn vant han "liten samhug hjå bedehusfolket". Han hadde en ensformig prekentone var dessuten umusikalsk og kunne derfor ikke messe. "Men elles ein varm kristen med vakne og levande interessor".[5]

Fra Buksnes: Kjent som streng konfirmantprest. Mange ble "attvist" og ikke få gjorde forgjeves forsøk på å bli konfirmert for *den* presten.

---

[1] Sit samme s. 369.
2 Samme s. 106.
[3] Samme s 370.
[4] Oppl sp NGjennestad 1.2.1984.
[5] Samme s 20. «Høykirkelig»

> En grundig, alvorlig og dyktig predikant. Preknene var gjennomtenkte, praktisk-oppbyggelige og fremført i et klart og folkelig språk. Menighetens åndelige vel lå ham varmt på hjertet. Hans fremferd var sagtmodig og bestemt – egenskaper «av stor betydning i en så vanskelig menighet som Buksnes». [1]
>
> En samvittighetsfull sjælesørger som ikke nøydde seg med prekener alene, men søkte ut blant folk med bibellesninger og sykebesøg like til de mest avsidesliggende steder. Alltid beredvillig og pliktoppfyllende i sognebud "Nat som Dag". På en slik reise fikk han hjerneslag, og ble ikke helt frisk etter dette.
>
> Et organisasjons- og administrasjonstalent. En fremragende skolemann som "vilde med Ære ha bekledt et hvilketsomhelst Skoledirektørembede i Landet".[2]
>
> **Sigdal**: Utholdende og dyktig, "sterkt interesseret i sin gjerning, som han har ofret alle sine kræfter". Elskverdig, alvorlig og beredvillig, samvittighetsfull og plikttro, ivrig og virksom. Vel begavet og sjelden nidkjær, en vel utrustet og flink forkynner. En ærlig og tillitvekkende personlighet, og med evne til å gjøre seg fortrolig med nye forhold.

Eget tilbakeblikk

«- jeg tør si at de dypeste – for mig selv mest opbyggelige samtaler hadde jeg i **Buksnes** just med læstadianere.»[3] "Det var en forferdelig tung tid med mange tunge tanker, men også en velsignet tid. De tunge tider bringer jo velsignelse fra Gud".

Han skrev ved endt tjeneste i **Sigdal**: "Mit virke har faldt under beskedne kaar i det stille, men prestetjenestens herlighet er derfor like stor /.../ hvad rummer den ikke av glæde om end ofte blandet med sorg og selvanklage. Kjærest for mig har arbeidet med konfirmanterne og anden ungdom været. Dog al tjenesten er kjær, paa prækestolen, ved døpefont og nadverdbord, ved sykeseng og dødsleier. Et presteliv er et rikt liv. Jeg vilde ikke bytte med nogen."[4]

PUBLIKASJONER:

1880: Rækker vor Kirke Livets Brød til sine Børn? Prædiken paa Midfastesøndag 1880 i Risør Kirke. Risør.
1885: Statskirkeligt selvstyre. = TSttid 22.2.1885.
1888: Til Landets Prester og Indre Missionsforeninger. = LU 1888 II,150f. Inntrengende henstilling om å utvise forsiktighet m.h.t. utstedelse av attester til omreisende lekpredikanter. Dårlig erfaring fra *Sortland* (o.a.st).
1900: I Anledning Hr. Sogneprest J.N. Bruns "aabne Brev". = LK 1900 I, 155-158. (Om frivillig mhr)
1907: Sogndal i gamle dage. Sogndal. (Oppr føljetong i Sogns Tidende s. å. Jf GFHeiberg, samme 22.3.1907)
1917: *Læstadianerne i Buksnes*. = Fra Nordland og Finnmarken. Tromsø stifts Aarbok. Kra. S. 68-74.
1921: Mandals kirkes prydelser. = Lindesnes 1.7.1921.
1928: Langesund kirke. Utdrag av "Kirke¬stolen" for Langesund kirke. Langesund. 120 s. = Langesund Blad.

---

[1] Prost Landmarks påtegninger i søknader i 1896 og 1897. Ra KUD Geistl…. Pk 4.

2 Lofotposten 10.10.1901. Jf nr 3: Aasen, karakteristikk.

3 Samme s. 323. Sit Sivertsen.

4 Studenterne 1871. 1921, 9.

OVERSETTELSER:

Bunzer: Johannes Aabenbaring. Finnes ikke i UBO. *Rinman, Johannes*: Hver morgen. Morgentanker for Guds barn. 1901. Kra 1919 (2). *Uhlhorn, Gerhard*: Kirkeligt Liv i Nutid og Fortid. Foredrag. Overs. af ... Chra 1883. (= Vermischte Vortrage über kirchliches Leben der Vergangenheit und der Gegenwart. Stuttgart 1875.) Den første Evangelist. Af Evangelium für jeden Tag. = LK 7/1912, 97-98. Om Forvisningen om vore Synders Forladelse. (S a. især?)

Arctander, Regine Brun (Publ): Om forlovelse. Foredrag. Chra 1898. *Gunhild*. = FKK 1903, 222-29. Se SV 3, 8 og 9/1928 (s. 9f, 30-31, 33-35. Opptrykk). *Solsikken*. = FKK 1903, 505-6. Dikt.

Fra min barndoms dal. Nogen smaastubber. Kra 1904. Minner fra Målselvdalen. Nødsårene i Målselv er her skildret med prestedatteren som tilskuer til farens arbeid som formann for fattigkommisjonen. Se Kiil 1980, 150-3, 213-16 (jf s. 180-182, 261, 307-10).

Per snodig. = FKK 1904, 436-38. *Et minde om foged Barth*. = FKK 1905, 352-55. *Paa heien*. = FKK 1905, 538-41. *Aagots hemmelighed*. = FKK 1906, 425-30. *Rævesaksen*. = FKK 1910, 189-91. *Storebror og andre smaastubber*. Kra 1915. "*Låne varme*". = NFiBl 5/1922, 42-43.

Fadervor. Stavanger 1923. *Min første misjonspreken*. = SV 12/1926, 45-46 (opptrykk). Artikler i Urd, Den unge Ven m. fl.

KILDER: Kab Sortland og Sigdal. - Studenterne fra 1871. Chra 1896, 32; samme Kra 1921, 8f. - Lange 1906, 94. - Sp Eiliv A Larssen, Gravdal 29.3.1984. - Sp Njål Gjennestad, Sigdal 1.2.1984.

UBO/BBO 5/1921 (Regina Arctander f Brun). - Urd 1931, 569. Petra Fleischer. - Lofotposten 10.10. 1901. Buksnesværinger. - Lindesnes 11.6.1919. - Morgenbladet 1.8.1930. - Nationen 13.3.1923. - Aftenposten 12.3.1923. - Tidens Tegn 14.3.1923; ? 1930 (gullbryllup). - Christiansands Tidende 15.3.1928. - Samleren 4.1.1932. - Asker og Bærums Budstikke 4.1.1932.

Anker 1938, 20f, 22. - OBerg u. å (2). – DSivertsen 1955, 106, 323-24, 359, 369, 388, 392, 418, 424, 438. - Røger 1968. - Hægstad 1957, 43-47. - Kiil 1980, 150-153, 180-82, 213-216, 261, 307-10.

3. AASEN, Sivert Laurits:

MÅSØY, BUKSNES

F 16.2.1858 Hjorthaugåsen, Volda, d 6.5.1928 Buksnes (2 mnd etter avskjed, begr Buksnes kgd).

Jon Aa (Ivar Aasen-slekt), gbr (1829-99), o h Anne Marie Molthu (f 1832).

G 18.6.1889 m Rasmine (Mina) Severine Birkedal, f 20.5.1829 Volda, d 1940 (begr Buksnes kgd). Knut B, kjøpmann (1822-1896), o h Anna Berthe f Aarflot (1822-1904).

2 sønner, 4 døtre (en datter g m dpr ABøckman, Tromsø (se Skjervøy, Grorud). Musikalsk familie. Sønnen Knut, praeceteris til ex art og anneneks. Stud theol. Populær nordlending i studentmiljøet. d 6.1.1913 (tub). Sønnen Jon ble distriktslege Værøy og Røst.

Sølvbryllupet i 1914 feiret med 90 gjester i Buksnes prestegård. Nesten 200 telegrammer fra Nordkap til Lindesnes. Minnegave i sølv fra menighetslemmer i Buksnes og Hol m.m.m.

Kjøpte familieeiendommen Birkely i Gravdal kort før sin død.

Drev tidlig i ungdomsårene vinterfiske på Storegga. Volda h alm sk 1874 (1. kl Volda lærersk). Den senere biskop i Hålogaland og Nidaros, Peter Wilhelm Kreydal Bøckman, var bestyrer for begge skolene. Lærereks Volda 1876. Opptatt s. å. 2. kl Asker Seminar. Dim 1877 (nest beste karakter).

Huslærer, senere lærer Hoksund sk, Eiker 1878-1881. Eks middelsk (Kra) 1882. Stud 1883. Lærer ungdomssk Ulefors. Anneneks 1885. C th 1888. Leste mest hjemme under studiet. Pract 1889. Ord. av b Skaar Tromsø dmk 16.2.1890.

Sp Måsøy 1889 (tiltr 12.5.1890). Eks samisk 1890 (rektor Quigstad, Tromsø). Sp Buksnes 1902-28.

MÅSØY: 1889 (1890)-1902

Ordf 10 år. Høyremann. Form skolestyret 12 år. Form fattigstyret og Måsøy og Kjelvik kirketilsyn. Medl overligningskommisjonen og kommunevalgt medl amtsskattekommisjonen. Form Finnmarken amts medicinalkomitè.

Valgmann for Måsøy 1891, 1894, 1897. Arbeidet aktivt for skolens fremgang og trivsel. Fikk bl a reist tidsmessig skolebygning i Honningsvåg.

STORTINGET: Varamenn. Møtte på Stortinget 1897 (fravær fra 13.3). Strepr 1900-03. Medl protokollkomitèen og næringskomitè nr 1.

BUKSNES: 1902 - D 6.5.1928

Arbeidet opp Buksnes prestegård. Første buksnesværing som tok i bruk slåmaskin. "Storkarspåfunn", sa menigmann. Medl arbeidskomitèen for arbeiderbruk og boligbruk. Form Buksnes og Hol kirketilsyn. Medl Nordland amtsskolestyre 15 år og form 9 år. Oppmann amtstinget 1920-1923, form valgkomitèen og medl amtsutvalget. Kommunevalgt medlem amtsskattekommisjonen m.v.

I det første konfirmantkullet var flere i 20-årsalderen. De var nervøse, men nypresten vant dem med smil og spøkefulle bemerkninger. Alle slapp frem det året.[1]

Hovedkirkens utsmykning ble som et minnesmerke over Aasens virksomhet.

Lestadianerne

Kom til vanskelige menighetsforhold i Buksnes. Lestadianerne hadde stor innflytelse. Prestevenner var de ikke, men forholdet til Aasen ble snart et annet.

Aasen anerkjente lestadianerne som sanne kristne i lære og liv, og det ble et visst samarbeid mellom partene. Oppslutningen om dissenter-predikanten Ole Larsen i Flakstad og Buksnes avtok (se nr 1: Berge). I Buksnes sank medlemstallet etter århundreskiftet og bedehuset ble solgt.[2]

> **KARAKTERISTIKK fra Måsøy**: En eiendommelig personlighet, «pot og pande» og «den betydeligste prest vi har hatt i dette distrikt». Dyktig administrator. Veltalende og fengslende predikant. "Aasen på stolen" samlet alltid mange tilhørere. Vennesel og gjestfri, og under større kirkehelger var det "aapent taffel" i prestegården. Varmhjertet nordnorgesvenn.[3]
>
> **Fra Buksnes**: Han talte uten geistlig svada kort, enkelt, klart og avpasset den jevne manns behov. Han bragte lindring og trøst. En "gjemeinslig" mann, som det gikk an å prate med.[4]
>
> "Vi nordlendinger bør i særlig grad sette pris på disse embedsmenn som blir hos oss for hele sin virketid /.../ Hans kall var heroppe, og han røktet det uten å være med i den tropp av embedsmenn på visitt hernord, som med tilstrekkelig stort "mørketidstillægg" kamperer sig gjennem nogen anciennitetens år for ved første anledning å trekke sydover igjen."[5]
>
> Omgjengelig med et vinnende vesen og godt humør. En rolig og sympatisk fremtreden som avkrevde respekt. Likefrem, trygg og staut. Beskjeden. En folkemann som omgikkes alle og alle med ham. Kom i hjertelig forståelse og i fortrolig omgang med folket i sitt kall. Spredte vennlighet omkring seg. Uegennyttig, hjelpsom og godhjertet mangen gang med økonomisk tap. -"man næsten kappedes om at se ham i sin mitte..."[6]
>
> Hans hovedinteresse var offentlige gjøremål. Dyktig taler. Begavet. Hans trang til boklig lærdom var typisk for farsslekta. Hadde evne til å se det sentrale i en sak og til å gjøre den klar og lettfattelig. En rådgiver, vidsynt og klok. Et høvdingemne, leder og administrator av rang. En arbeidskraft, målbevisst og praktisk.

EGET TILBAKEBLIKK

"Livet er kort, man rækker saa lidet. Dog har jeg gjennemgaaende fundet tilfredsstillelse og glæde i min livsgjerning, og mine interesser, navnlig for offentlige gjøremaal, har jeg havt rig anledning til at dyrke. Jeg har saaledes intet at beklage mig over."[7]

---

[1] Harstad Tidende 17.2.1928. I anledning avskjed. Jf nr 2:Arctander.

[2] DSivertsen 1955, 323. Jf KSvebak 1986, 40f, 49. Kontrasten til naboprestegjeldene Flakstad og Borge, se s 56. I Buksnes var det lestadianske gruppefellesskap et alternativ til frimenigheten.

[3] OSimonsen, Honningsvåg 1928.

[4] Bodø Tidende 10.5.1928. A. G.

[5] S 81 n 2.

[6] Lofotposten 14.2.1928. Mange av Buksnes menighet.

[7] Studenterne 1883. 1908, 3.

PUBLIKASJONER:

1892-93: Fra det høie norden. = Ugebladet 10, 14, 22, 23, 36, 52/1892; 4/1893. Volda.
1894: En embedsreise i Finnmarken. = Ugebladet 2, 10-20/1894.

Diverse avisartikler om politiske emner.

KILDER: Kab Måsøy. - Studenterne 1883. 1908, 1-3; samme 1933,1. - Leganger 1925, 221. - NSa 1929, 291.

Bodø Tidende 10.5.1928. A.G. - Christianssands Tidende 16.2.1923. - Harstad Tidende 17. 2. 1928. - Honningsvaag, mai 1928: In memoriam. - Landsbladet 277/1902 (biogr notis). - Lofotposten 14.2. 1928. Mange av Buksnes menighet. - Morgenbladet 12.5.1928. - Møre 10.5.1928 - Ofoten Folkeblad 14.5. 1928. - Salten 9.5.1928. - Vest Finnmark 23.5.1928. O.R.Sagf. Olaf Simonsen. - Aalesunds Avis 13.2.1918.

DSivertsen 1955, 323. - OBerg. U. å. & s. (2), s. 314. - Helland 1906, 767. - ERHansen 1985, 71 (foto), 76f.

4. WEXELSEN, Wilhelm Andreas:

OFOTEN, Øvre Stjørdal, Eid, Oppdal

F 1828, d 19.3.1904 Kra.

Far var småbruker og forvalter på Hadeland Glassverk. Mor var søster til grundtvigianerpresten Wilhelm Andreas Wexels, Kra, og Fredrik W, prest i Bakklandet mh, Thm. (Se nr 41: Roll.)

G m Johanne Henrikke Lyng. 8 barn.

C th 1855. Perskap 1859 Hitra. Res kap Øvre Stjørdal 1864.

Sp Ofoten 1870. Sp Eid (Nordfjord) 1878. Sp Opdal 1884. Entl 1890. Bo: Kra.

Wilhelm Andreas Wexelsen vokste opp på Hedmark og Toten, i et hjem preget av enfoldig kristentro, med frisinn og respekt for alt arbeid både kroppslig og åndelig. Skolegang fikk han hos prosten og opplysningsmannen Krag i Vågå, og hos ham ble den folkelige og nasjonale interesse styrket.

I studietiden vanket han ofte hos morbror *W.A. Wexels*, men han var lite pratsom og ingen kilde til avklaring og inspirasjon. Den ble tilkjempet de første presteår, i samklang med arven hjemmefra.[1]

ØVRE STJØRDAL 1864-70

Sluttet seg til kretsen av grundtvigske prester i Trøndelag. I striden om "Alterbogsdaaben" var han med på et skriv til Kongen i statsråd. De gav støtte til sognepresten i Hemne, *Johan Ernst Gunnerus* (1818-76), som brukte ordet «alminnelig» istedenfor «kristelig» i Apostolicum.[2]

[1] To av døtrene ble gift med kjente politikere: Lærer *Lasse Trædal* fra Sogn og sogneprest *Alfred Eriksen* (Karlsøy og Vålerengen). Eriksen var huslærer hos Wexelsen i Oppdal s1884 - s85. G & H Eriksen 1939, 10. Sønnen *Einar*, f 1875 Evenes, dro nordover da han fikk høre at Stortinget hadde vedtatt å bygge Ofotbanen (15.6.1898). Han etablerte seg som kjøpmann i Narvik. NAYtreberg 1953, 293f.

[2] Suspendert i 1869. Prosterettens flertall dømte ham i 1870 til en bot på 100 spesiedaler. Mindretallet ville fradømme ham embetet. Konsistorialretten (domkapitlet) i Trondhjem frikjente ham. Kirkedepartementet

OFOTEN 1870-78

Lestadianerne

Kilden til den lestadianske vekkelse i Ofoten skal ha vært predikantenes taler i private samlinger, og virkningen lignet lokale epidemier utenfor sogneprestens kontroll. På forhånd var grunnen beredt gjennom reindriftssamer fra Jukkasjärvi.

I 1869 var mange norskættede kommet med. Da var vekkelsen særlig intens i Herjangen, Bjerkvik og Bogen, og med de «norske» fikk vekkelsen et pågående preg,[1] Under kirkeksøkning oppstod konfrontasjoner med vanlige kirkegjengere og de "emissærkristne", de som kalte seg "lutheranerne". Deres virksomhet samlet seg om "Evenes Sogns Missions Forening" (Det Norske Misjonsselskap), som i 1859 ble stiftet med 217 husfedre som stemmeberettigede medlemmer. I 1871 ble kvinner gitt stemmerett. Det var ikke til å unngå at en forening med så stor oppslutning gjennom medlemmene ble involvert i konflikten. Grundtvigianeren Wexelsen inntok den forsonende meglerrolle, men provoserte med sine «kirkelige anskuelser»[2] og mislyktes.[3]

Det hendte at enkelte stod fram på kirkegulvet i Ankenes kirke og protesterte mot prekenen, endog med trusler. Han formante forgjeves til sømmelig adferd under altergangen, da især norskættede kvinner førte an og mange ble revet med i rørelsen. Under en gudstjeneste i 1873 ga han medhjelperne ordre om å geleide de rørte ut av kirken og advarte de rørte med nattverdnekt. De reagerte desto heftigere med hyling, hopping og dans. Ved en annen anledning ble tre nykonfirmerte piker ført ut av kirken.

Under en rørelsen i Evenes kirke ble ei samekone ført ut, men der greidde han å sørge for ro under altergangene. Annerledes gikk det til i annekskirken på Ankenes. Under en høymesse i 1877 brusset blusset rørelsen opp igjen værre enn noensinne. Wexelsen visste ikke annen råd enn å ty til politihjelp,[4] men rørelsene lot seg heller ikke stanse med verdslig maktbruk.

Det lestadianske folkeminne i Ofoten tegnet bilde av Wilhelm Wexelsen som «en innbitt fiende av lestadianismen». I sine prekener skal han ha advart mot bevegelsen som «en forferdelig vranglære og villfarelse», og overfor konfirmantene talte han «grovt spottende» om lestadianerne.[5] Ordbruken gjenspeiler offer-rollen.

Men hva var den egentlige årsak til rørelsene nettopp under altergangene? Biskop Hvoslef og prestene anså rørelsene som brudd på sømmelig adferd og god orden i Guds hus. Sett i lys av Hvoslefs smertelige erfaringer på Kautokeino kirkested hin novemberdag i 1852, er denne tolkning lett begripelig. Han hadde grunn til å et radikalpietistisk svermeri av den fanatisk-voldelig type. Men denne bekymring forklarer ikke hvorfor rørelser oppstod under altergangene.

---

innanket saken for Høyesterett, som stadfestet prosterettens dom. Gunnerus fortsatte en tid som før, tross protester, inntil han fikk innvilget søknad om avskjed med pensjon. Se NBioLex.

[1] DSivertsen 1955, 286.

[2] Jf Aschim 1965, 21f. Se nr 7:Anderssen, nr 51: Smitt, nr 62:Gjølme.

[3] Jf KPetersen 1978, 21, 23.

[4] NAytreberg 1953, 97f; jf KPetersen 1978, 21; DSivertsen 1955, 105, 289.

[5] MM 3014.

Konfirmantpresten

Wexelsens ettermæle ble konfirmantpresten med de mange "attviste". Attvising skjedde i uka før konfirmasjonsdagen. Kom han ut på trappa om morgenen med grådressen på, visste ungdommene hva de hadde i vente: I dag blir flere attvist. "Det bli mæg, nei, mæg", mumlet de seg imellom. "Du, du" drar heim, sa Wexelsen og pekte på konfirmanten. Da var det bare å dra heim i angst og spenning, for hva ville hjemkomsten bringe? Det hendte flere av dem var høvedsmenn på lofotfisket, enkelte over tyve år gamle.

Karakterene i konfirmantregisteret vitner om vilkårlighet hos en grundtvigianer opptatt av norskopplæring på «modersmålet» uten å oppfatte følgene av kristendomsundervisning på et språk som mange forstod lite av. Forandringen – eller redningen, den kom med etterfølgeren i embetet.

EID (NORDFJORD) 1878-84

I årene omkring 1880 var Wexelsen en av de vel 20 venstre-prestene i landet (partiet Venstre stiftet 28.1.1884). I Kongens svensk/norsk statsråd ble det drøftet hvorvidt slike prester burde avsettes, mest fordi de var for republikk og vanskelig kunne anses som kongens lojale embetsmenn, og dessuten krevde *norsk* språkbruk i kirke og skole. Men ikke alle var konsekvente i språkspørsmålet (jf nr 20: Hansen, nr 62 Gjølme). På prestemøtene ble de uglesett, og det var på tale å danne et venstrelag for prester. Det ble det ingenting av, for ingen ville gå i bresjen for et slikt tiltak. De gikk heller stille i dørene, og til forskjell fra prestene på høyresiden deltok de lite i offentlig debatt.[1]

I Nordfjord møtte Wexelsen motstand. Sammen med grundtvigianerne *Otto Blehr* og *Lasse Trædal* (se datter ovf) stiftet han "Eids folkesamlag", en slags foredragsforening. Det første foredrag holdt Wexelsen over emnet "Den kristne kirke". Et avisangrep besvarte han omtrent slik: "Slukk ikke andres lys for at Deres eget skal brenne klart. Man blir ikke hvitere selv, om man sværter andre".[2]

I Wexelsens tid var Eid kirke uten sakristi. Prestestolen stod langs veggen fremfor prekestoltrappa. Under salmen før han gikk på prekestolen hadde han for vane å drive frem og tilbake på golvet. Han kjente seg brydd, for menigheten ble distrahert. Han fikk tillatelse til å henge opp et forheng fremfor prestestolen. Da stod et harselerende innlegg å lese i "Fjordabladet" (Fjordenes Tidende). Var presten redd for å vise seg for menigheten? "Sakristiet" hans lignet et fuglebur eller markedstelt. Innlegget var anonymt, men bygdefolket hadde mistanke og de fleste likte angrepet dårlig. Wexelsen svarte, at hvis noen tok anstøt av forhenget, ville han få det fjernet. Så skjedde. Da ble han anklaget for egenrådighet. Han kunne stadfeste at tillatelse var innhentet.[3]

Fra Opdal 1884-1890: En nekrolog-notis

---

[1] Jf Skrondal 1936, 163f. Wexelsen mangler i oversikten, til forskjell fra nr 20: Stuevold Hansen i Lyngen og OMMonsen i Tana. Sp JJAnderssen i Ofoten (nr 5) ser ikke ut til å ha markert seg politisk enda.

[2] Roti 1949, 16f.

[3] Samme s 21, 23.

KARAKTERISTIKK

Fra Eid: Han trivdes med prestegården og folket. Ivrig hagebruker. Det grundtvigske livssynet var et problem for noen, men verre var det at presten var venstremann. Det var uhørt den gangen. Likevel ble han avholdt av de fleste. Folk likte «hans smålåtne og folkelege ferd».[1]

Fra Opdal: En «human og elskværdig Karakter og /…/ meget afholdt som Prest i de Menigheder, hvortil hans Virke var henlagt".

EGET TILBAKEBLIKK

Wexelsens krav til ofotpresten var "en mann av ånds og legems kraft, med bestemthet, rolighet, saktmodighet og klokskap, hvorhos han måtte ha lett for å tale så vel i foredrag som ved samtale, da han hovedsakelig måtte virke på denne måte." Kravet har selvbiografiske trekk.[2]

KILDER: Kab Eid og Oppdal. - Bie 1885 (2); samme 1897, 62.

Dagsposten 22.3.1904.

Aschim 1965, 21f. - G & H Eriksen 1939, 10. - Kaare Petersen 1978, 21, 23. - Wexelsen 1904. - Ravn 1977, 44f. - Roti 1949. - DSivertsen 1955, 105, 111, 286, 289. - Skrondal 1929, 302, se s. 298-317; samme 1936, 163f. - NAYtreberg 1953, 88, 95, 97f, 293f.

---

5. ANDERSSEN, Jakob Jensen:

OFOTEN

F 2.5.1850 Brevik, d 19.10.1921 Evenes (mavekreft, begr 28.10. Evenes kgd.

Jakob Evrin A, skipskaptein, o h Maren Pernille f Jakobsen.

G 15.8.1877 Kra m Selma Randine Johanne Larsen, f 16.11.1852 Skoger (Drammen), d 2.6.1905 (Ofoten pgd, begr Evenes kgd). Andreas Larsen, lærer og kirkesanger, o h Margrethe f Riiser. 9 barn (hvorav 1 dtr: Maren g Bjørn).

Stud 1870. Huslærer Stor-Elvdalen 1871-72. C th 1875 (toppkarakterer). Eks samisk 1876. Lærer privatskoler Kra 1875-76.

Stkap Tromsø stift 1877 (fiskerp og bestyrte Ofoten sognekall).

Sp Ofoten 1879 og pr Nordre Salten 1908-1919.

Barndom og ungdomstid:

Faren druknet i 1852 i utenriksfart. Moren mottok dødsbudet syk og sengeliggende, og døde umiddelbart. Onkelen *Sven Gustav Klemetsdal* og hustru tok til seg toåringen Jakob på deres bryllupsdag. De eidde og drev Normannsløkka i Østre Aker (nå Kampen). Bestemmende for hans *livsproblematikk* ble sterke opplevelser i møtet med døden, først tapet av moren, så tapet av vennen *Thorvald* 18 år gammel en ett år yngre sønn av ekteparet Klemetsdal.

---

[1] Samme.

[2] Skriv til Lutherstiftelsen. Se Aschim 1965, 23. Sit Ashim som konkluderer motsatt om Wexelsen.

Var duxen i sin klasse ved Kristiania Kathedralskole, og den ene av to artianere som fikk 1 i norsk stil. Praeceteris til examen philosophicum. Redaktør Samfundsbladet 1870 (Det norske Studentersamfund).

Studietiden:

Gisle Johnson var Anderssens lærer i dogmatikk og etikk, men han overtok ikke Johnsons nylutherdom med dens erfaringsteologi. Greidde likevel sin laudabilis til embetseksamen. Det var i studietiden han oppdaget sin mediumistiske evne: Thorvald henvendte seg til ham gjennom automatisk skrift.[1]

Anderssens dimispreken ble belønnet med non condemnendus. Teksten handlet om "den fortapte sønn", og hovedlæreren, den senere biskop I. C. Heuch, mente at en muslim kunne ha skrevet prekenen. Den manglet Kristus – Forsoneren, og Anderssen ble mistenkt for kjetteri. Eksamen måtte tas om igjen. Senere sa han at "ureflekteret /.../ laa det kristendomssyn der, som jeg siden er naadd frem til at se som det rette".

Professor i samisk, *J.A. Friis*, kunne tenkt seg Anderssen som sin etterfølger. Slik gikk det ikke. Anderssen har "skrevet sit navn ind i Nordlands historie som neppe nogen anden prest siden Petter Dass's dage", skrev en prest i den liberale teologitradisjon.[2]

STIFTSKAPELLANEN

I 1877/78 betjente han Vågan sognekall i omtrent ett år, unntatt under lofotfisket, da han betjente Henningsvær. Fra høsten 1878 betjente han Ofoten sognekall, og fikk da anledning til å sette seg inn i «noget ejendommelige» menighetsforhold. På oppfordring av mange, søkte han Ofoten sogneprestembete. Han var ikke blind for problemene, men søkte av hensyn til en voksende familie. Prost Kokk og biskop Smitt betraktet ham som «en Mand af mere end almindelig Dykgtighed og Gave forr den prestelige Gjerning, med en sjelden evne til å anvende Ordet på ulike situasjoner i menigheten. Praktisk anlagt og med en vennlig og bestemt opptreden. Og siden biskopen var kjent med ønsket om å få beholde ham, ville det ikke være forsvarlig å utnevne en annen.[3]

OFOTEN 1878-1919

Biskop Skaar (b 1885-1892) regnet opp de seks prestene som i stiftet viste særlig dyktighet. Blant dem var den unge Jakob Anderssen.[4] Men heller ikke Anderssen kunne forrette eller preke på samisk.

> Forlikskom 1881-1910 (unntatt 1889-1892). Medl herredsstyret 1881-1910, ordf 1884 og 1887-1910. Form Evenes skolestyre og Ankenes skolestyre 1890-1910. Medvirket til opprettelsen av Evenes Sparebank, medl kontrollutvalget 1900-01 og "i lengre tid" medl forstanderskapet.[5] Medl prestegårdstilsynet. I 1910 fraba han seg gjenvalg til alle kommunale verv. Benyttet som foredragsholder i Narvik arbeiderakademi.[6]

---

[1] Skjeseth 1952, 16.
[2] Kløvstad 1922, 286.
[3] Ra Kud A Geistl… pk 3.
[4] Aschim 1966, 27.
[5] Evenes Sparebank 1950, 19.
[6] NAYtreberg 1953, 442.

Medl styret for Henningsvær. Medl amtsutvalget 1886-1917 og regelmessig oppmann for Nordland amtsting. Medl amtsskolestyret 1886-1919 og dets formann fra 1892. Form Ofotbanens tilsynskommisjon 1902-20 og medl Nordlands amts jernbanekomitè.

Utsending for Evenes og Ankenes herreder i Kristiania, hvor man forberedte jernbanesaken fremlagt for Stortinget i 1897. Var amtets deputerte under kroningen i 1906.

Mye tid gikk med til vervene i kommune og amtsskolestyre uten sekretær og tekniske hjelpemidler. Han ble oppsøkt av folk i alle slags ærend, både kirkelige og verdslige. Tidkrevende var også reisene.

Evenes prestegård

I 1878 ble ny prestegård bygd etter at Anderssen hadde tiltrådt embetet. Snart ble han viden kjent for gårdsdrift og hagebruk – og for sin velgjørenhet.[1] Han var en av de aller første gårdbrukere i landsdelen som snudde vollen og sådde engfrø, brukte kunstgjødsel og dyrket kunepe i større omfang. Han var også interessert i husdyravl. Stamhingsten i Evenes hadde han i stasjon gjennom mange år.[2]

Straks begynte han på det som skulle bli et hageanlegg på halvannet mål med prydhage og kjøkkenhage. En del av hagen ble ødelagt under prestegårdsbrannen (se nedenfor), men han tok fatt igjen, og mot slutten av hans virketid var den utvidet til tre mål. Enkelte år hadde prydhagen et par hundre forskjellige blomstersorter. Han lærte opp en av husmennene – en same, til fast hagearbeider, og prestegården ble "en pryd for distriktet".[3]

Prestegårdsbrannen

Gården brant ned på Anderssens fødselsdag den 2. mai 1919. Han fikk berget hele embetsarkivet, men lite eller ingenting av personlige eiendeler. Under brannen holdt han på så lenge med arkivet, at en av sønnene sammen med en annen hjelpesmann måtte trekke ham ut gjennom et vindu før det var for sent.

Han bodde i ei brakke på Evenes til ny prestegård stod ferdig samme året. Brakka endte som bedehus i Evenesmark. Ved innflyttingen feiret han sine førti år som sogneprest i Ofoten, og mottok da mange rundhåndede gaver og rørende uttrykk for omsorg. Det året ble julehilsenen noe "mere end almindelig høflighet", fortalte han.[4]

Lestadianerne

Nyttår 1887 søkte Anderssen Brevik sognekall. Interessant er begrunnelsen den gang:

> «- særlig af hensyn til de ejendommelige menighetdsforhold, der er fremkaldte af den såkaldte «læstadianske» vækkelse, som i lang tid har vært så sterkt udbredt i dette præstegjeld, og ligeoverfor hvilken jeg ikke længere nærer håb om at kunde udrette noget godt. Med tilhængerne af denne yderst fanatiske og i sin kristendomsopfatning som i sine fleste anskuelser for øvrigt temmelig middelalderlige retning har en kirkelig prest allerede i sin egenskab af en dannet og tænkende kristen intet andet foreningspunkt en sin rent udvortes embedsstilling.»
>
> Videre: Lestadianerne «krever at han og enhver skal oppgi sin egen overbevisning og gå inn på deres absurde anskuelser og la sig oppta i deres «åndelige» samfund ved ledernes håndspåleggelse og absolusjon.» Det forventes da at han i så fall skal delta i deres «sværmeri» og finne behag i «deres extatiske følelsesutbrud, der for nogenlunde normale mennesker» tar seg ut

[1] Ravn 1977, 46f.
[2] SGAndersen 1950, 33f.
[3] Fimbul 1978, 19-21; Ofoten Tidende 29.4.1915.
[4] N 1 s 47, sit Ravn; Ofoten I historien. Åb 1976, 17.

som det rene vanvid. Hvis ikke blir presten (og andre) banlyst som en «fariséer» og «skriftklog», en vantro motstander af den eneste rette og sande kristendom, hans virksomhed blir mistydet, ringeagtet og hånt og han selv hadet, bagtalt og på det skjendigste nedrakket i deres forsamlinger.»

Anderssen hadde i det lengste vegret seg mot denne oppfatning, da de som kjente forholdene bedre enn ham, bedømte dem annerledes. Men nå kjente han seg avmektig da enhver veiledning lot til å være spilt møye. Også konfirmantene var i mange tilfelle instruert til å sabotere undervisningens innhold. Sindige og forstandige menighetslemmer stilte seg kritisk til deres adferd og meninger, men ble som regel bragt til taushet. Følgelig blir presten stående uten støtte i menigheten.

Anderssen hadde håpet at «farsotten» snart skulle miste kraft, for fanatismen lot til å gi seg i hovedsognet, men før 1887 – «i den aller seneste tid er den ulmende ild også her blusset op igjen med ny styrke, så at nu også dette sogn står i fyr og flamme, likesom det andet sogn lenge har gjort.»

Etter åtte år fant Anderssen det riktig å overlate stillingen til en annen med større mot og kraft enn den hans selv hadde til overs. En ettermann vil dra nytte av nye prestegårdsbygninger og utvidet jordvei, og dertil bedre samferdsel (Ofoten-banen, folketilflytting), uten at det direkte berørte forholdet til menigheten. Selv om ettermannen forstod å opptre med «moderation», ville det etter hans skjøønn ta lang tid før lestadianerne moderte seg. Han selv og menigheten vil være tjent med et ombytte.

Til slutt i søknaden nevnte han at sognepresten i Ofoten har en på mange måter hedret borgerlig stilling, samtidig som han mer og mer har fått «følelsen af aat stå som en fremmed midt i menigheden», en posisjon som i det lange løp vil virke uheldig på hans skikkethet som prest.

Biskop Skaar hadde møtte ham et par ganger, men ikke hørt ham som predikant. Han skrev i sin påtegning at Anderssen «har sitt Liv i det Korsets Evangelium, han er sat til at forkynde. /…/ bærer Guds rette og rene Ord frem med Aand og Liv». Skaar antok at det ville bli vanskelig å finne en mann mere skikket til «at føre Kampen ømod de løsslupne Aander i Ofoten /…/ udrustet som han er med Krafts og Kjærligheds og Sindigheds Aand». Men for hans egen del er det nødvendig å forflytte ham fra en stilling som er blitt «i høi Grad pinagtig». I Brevik vil han bli «mottatt med åpne armer av Kirkens egte Lemmer», og med kraft motarbeide den methodistiske og frikirkelige bevegelse.[1]

Andersens begrunnelse gjenspeiler faser i lestadianismens utbredelse i distriktet. Bevegelsen hadde stagnert i 1860-årene, og omkr. 1880 var tilbakegangen merkbar. Vekkelsen i *1882-83* ga fornyet intensitet og det kom til konfrontasjoner i annekskirken på Ankenes, mer enn Anderssen og mange kirkegjengere kunne tåle. Biskop Smitt sendte da den 27 år gamle stiftskapellanen *Ole Christian Berge* (se nr 12) til Ankenes, men lestadianerne ble desto mer agressive. Anderssen beskrev situasjonen slik:

«I Ankenes triumferer læstadianerne /…/ I det forløbne aar har de smått begynt at trænge ind igjennom Sjomen, det eneste distrikt, som hidtil har været uberørt af bevægelsen /…/ Under sejersrusen kjænder deres hensynsløshed likeoverfor præst og lærere og andre, som endnu vover at nægte dem lydighed, ingen grænser.»[2]

[1] Ra KUd Geistl… pk 3.
[2] DSivertsen 1955, 110f. Sit Sivertsen.

De holdt sine samlinger samtidig med gudstjenesten i kirken, og på selve konfirmasjonsdagen gikk de blant konfirmantene og fortalte dem at det presten hadde lært dem, var løgn og bedrag.[1] Hva «det» var, lot han være uskrevet.

En søndag holdt de et slikt spetakkel i kirken, at Anderssen måtte advare dem med politioppsyn, slik Wexelsen hadde gjort. Da truet de med utmeldelse av statskirken, en reaksjonsmåte som senere ble vanlig i konfrontasjon med kirkelig myndighet. I 1885 ble det rørelse under en altergang med omkring 300 kommunikanter. Da gjorde han alvor av advarselen. En beskrivelse fra hver av partene gir et interessant innblikk. Først sogneprest Anderssen:

> «- en talrig skare kvinder paa sin vanlige manér klyngede sig sammen i en klump i indgangen til kirken og der gav sig til at hyle saa besaat, at det ikke mere var mulig for andre at få ørenslyd. Jeg maatte derfor afbryde gudstjenesten og gaa selv i kirkedøren for om mulig at bringe de skrikende kvinder til taushed eller faa dem til at fjærne sig. Men mine bestræbelser /…/ blev uden resultat. Hylingen blev tværtimod endnu voldsommere, saa jeg næppe ved, om jeg kunde høre min egen røst /…/ En af de mandlige ledere søgte, dog uden resultat, at hindre mig /…/ Jeg måtte således med uforrettet sag gaa op i kirken igjen og erklærede, da larmen uformindsket vedblev, kirkeforretningen hævet. Men idet jeg derefter vilde begive mig i sakristiet, lykkedes det at få lukket den indre kirkedør, hvorved larmen dæmbedes noget, ligesom der også forekom mig, at hylingen dæmpedes lidt. Jeg gik derfor atter for alteret og lod gudstjenesten fortsætte /…/ En stund gik det også nogenlunde bra. Men førend forretningen var til ende, blev kirkedøren igjen revet op, saa kirken atter fyldtes af den øredøvende larm. Da en af de tilstedeværende søgte at lukke døren, stillede en læstadianer sig midt i åbningen og holdt med magt døren åben /…/ Flere forsøgte at faa ham væk, indtil det lykkedes en kraftig karl at få kastet ham ind i kirken, hvorefter døren blev lukket og holdt igjen, indtil gudstjensten på sædvanlig måde var afsluttet.»

Så over til lestadianerne, som grep fatt i årsaken:

> «En søndag i Ankenes kirke, mens nattverdgjestene lå ved alterringen og *de fikk høre at dette var Jesu sanne legeme*, da gikk det en slik nådesfølelse gjennom sjel og hjerte at det ble stor rørelse nede i kirken blant dem som hadde mottatt sakramentet og blant dem som lå fremme ved alterringen. Presten ble da så forvirret at han hoppet over alterringen og ville føre ut av kirken de som var mest beveget, de som *takket Gud for at han hadde funnet dem verdige til at hans legeme og blod ble dem til spise og drikke til sjelens føde*. (Kursiv her.)
>
> Presten tok tak i hånden på Jonette Sjursheim, /…/ at hun fikk en blå flekk på armen. Han grep likeledes fatt i Sofie Johansen, pastor J. H. Myrvangs mor. Disse to ble lenge etterpå gående med blå flekker.
>
> Hans Amundsen, /…/ gikk da etter presten og sa til ham: Besinn deg nå, prestemann. Ta dette litt rolig. Jeg rår deg til å skynde deg tilbake til alteret før nattverdgjestene forlater alterringen, for da går de ikke mere dit nå. Forresten kan vi nå bestemme hvor lenge du kan bli her som prest. Presten gikk da tilbake til sin hellige handling.»

Hvis ikke de to kvinnene lovte å avstå fra rørelse, kunne Anderssen – lik forgjengeren, tenke seg å nekte dem adgang til nattverden og overelate til lensmannen å holde oppsyn under gudstjenesten.[2]

---

[1] Samme s. 111.

[2] Jf MM 3012f

Årsaken til rørelsen, sett fra lestadianernes side, var Jesu tydningsord om gaven de mottok med munnen, nemlig samfunn med hans ofrede legeme og blod, rakt frem i brødets og vinens skikkelser. Årsaken virket skillet mellom prest og alrergjester i rørelse. Da var det den unge lokalpredikanten *Abraham Brobach* (fra Snåsa) dro til Tromsø for å søke hjelp hos biskop *Johannes Nilssøn Skaar* (b 1885-92).[1] Ifølge folkeminnet nevnte han gjerne sitt møte med biskopen,[2] da han forklarte rørelsen på sin måte: «Når æ betænke de ordan' «dette er mitt lægeme» og «dette er den nye pakt i mitt blod», da klare itj æ å sett still'». Da skal biskopen ha sett lenge på Brobach. Begrunnelsen stadfestet Jesu tydningsord, forklart i Luthers Lille Katekisme. Hendelsen kan ha funnet sted under vekkelsen i Evenes i *1886,* da Skaar var ny i embetet.

Biskop Skaars løsning

Biskop Skaar hadde overtatt det rådende syn på «læstadianerne», som siden biskop Juell (b 1849-55) ble oppfattet i lys av «Kautokeino-opprøret» den 8. november 1852. Altså måtte kirken bekjempe dem på linje med «dissenterne». Men lestadianerne var ikke voldelige radikalpietister *uavhengig* av ytre ordninger. Deres utspring var Karesuando-vekkelsen i sognemenighetens ordninger under ledelse av prost Læstadius' ledelse. Denne bakgrunn ble retningsgivende for bevegelsens virksomhet. Den opptrådte som fornyelsesbevegelse i sognemenighetens gudstjenestelige ordninger. I likhet med nylutherske prester, endret biskop Skaar sitt syn etter samtaler med representanter for den lestadianske bevegelsele i Ofoten, i Nord-Troms og Finnmark. Han forstod dem i lys av skriftemålet og den sakramentale handling under messen.

Året etter bestemte biskop Skaar at to alterganger i året skulle være forbeholdt lestadianerne en lørdag om våren og en lørdag om høsten.[3] Senere hevdet Anderssen at ordningen med særalterganger var unødvendig for hans del, men at han ikke ville motsette seg biskopens forslag, som også ble godtatt av lestadianerne. Fra 1887 av søkte lestadianerne i Ankenes til de to særaltergangene i året, med unntak av dåp og konfirmasjon. I samme prestegjeld ble en lignende praksis etablert i Bjerkvik.[4] Denne ordning var uaktuell i Nord-Troms og Finnmark, hvor lestadianernes kirkesøkning stod i kontrast til bevegelsens utbredelse fra Svensk Lappmark til Ofoten og Lofoten.

---

[1] **Johannes Nilssøn Skaar**, f 15.11 1828 på fjellgården Skåro på østsiden av Fyksesund i Kvam, Hardanger. D 13.12.1904 Trh. Oppvekst i et haugiansk miljø. De to brødrene ble ordførere og stortingsmenn.
Etter konfirmasjonen, tildelt Kongens premie for kunnskap og flid. Gikk lærerseminaret på Stord, hvor sogneprest og førstelærer Claus Daae fikk stor betydning for ham. Gikk Heltbergs studentfabrikk i Kra. I studietiden tilegnet han seg den nylutherske erfaringsteologi ved professorene Carl Paul Caspari og Gisle Johnson. Ved siden av studiene lærer på en pikeskole. Embetseksamen 1857. Pers kap N-Aurdal. Res kap Skien 1862. Sp Gjerpen 1872. B Tromsø stift 1885, Trh stift 1892.
Lærte seg samisk og sendte i 1882 et hyrdebrev på samisk, trolig første gang i historien. Prekte på samisk og oversatte salmer og småskrifter til samisk. Organiserte Norsk Finne-Mission og fikk ettermælet «samenes biskop». Enkelte av hans salmer ble tatt med i Landstads Salmebog.

[2] **Abraham Brobach**, f 21.12.1858 Snåsa, d. 2.12.1951 Narvik. Se KSvebak 1978, 78. Dagmar Sivertsen opplyser med Anton Karlsen som kilde at det var Hans Amundsen som «gikk» til biskopen, jf Ofoten Folkeblad 1950, nr 63. Det må bero på en forveksling. Jf KSv saml s 730, 1690, 1718.

[3] Brevvekslingen mellom biskop Skaar og predikanten Peder Bakkejord, se AKarlsen 1986. DSivertsen 1955, 110-113, 292f, jf s. 120, 385, 377f. MM 3015.

[4] Solvik-Nilssen (1955), 32-33. Jf Aschim1965, 21.

Forholdet prest/menighet i Evenes prestegjeld normaliserte seg over tid.[1] Uvitende om det forslag som predikantene godtok, falt et forsonende skjær over Anderssen, som mang en lestadianer oppfattet som hensynsfull og medgjørlig: «Han fik saaledes indført den reform at disse kunde faa gaa til alters lørdag aften, for sig selv og med sine særprægede sædvaner».[2] Det var i en årsberetning Anderssen ga uttrykk for den reaksjon som «alle mere kirkelig sindede» delte med ham:

> "… læstadianismen i det forløbne år har gjort en storartet og på forhånd aldeles uanet fræmgang, idet den i løbet af ganske kort tid har spredt sig som ild i tørt græs næsten rundt det hele sogn. Dette har for mig som for alle mere kirkelig sindede medlemmer af menigheden været en stor og bitter skuffelse, så meget større som bevægelsen nu i flere år har været i øyensynlig tilbagegang i dette sogn, ikke alene så, at den år for år har tabt tilhængere, men også således, at de tilbageblivende har optrådt med langt mindre fanatisme og pågåenhed end tidligere. Dette er nu i en håndvending aldeles omsnud.
>
> Nu sværmes der over det hele sogn. Folk rejser i flok og følge fra den ene forsamling til den anden. Det hænder, at der søndag morgen drager hele flokke forbi kirken til en samling, såat medens præsten står i kirken og prædiker for næsten tomme bænke, har læstadianerne på en af nabogårdene fuldt hus /.../
>
> Til noget opstyr i kirken er det endnu ikke kommet; men dette må formentlig mest tilskrives /.../ at det var så sent på året, da bevægelsen begyndte at tage fart, at de store kommunioner allerede var ophørte /.../ Flere personer, som tidligere vistnok har været læstadianere, men som sådanne lidet fræmtrædende, optræder nu som ihærdige prædikanter og ledere."[3]

Kilder fra utenforstående viser til «predikant og ledere». Blant dem var Peder Persen Bakkejord:

> **Peder Persen Bakkejord (el Peter Marthinus Pedersen) f**, f 17.5.1852 Bjerkvik i Ofoten, d 26.9.1925, Norsk. Trespråkling.
>
> Fisker på Lofoten og Finnmarka inntil han i 1880 overtok farsgården Bakkejord i Bjerkvik og ble gårdbruker og snekker, Bo: Ankenes. Etter en maveoperasjon var han i førti år avhengig av å bruke en mavepumpe.
>
> Lokalpolitiker fra omkr 1882. Herredsstyremedl 26 år og flere år varaordf. Medl forlikskom. Rettstolk i samisk og finsk. Medl Narvik bygnings- og reguleringskommisjon1898-1902. Branninspektør. Venstremann. Engasjerte seg for unionsoppløsningen. Stortingsrepr for Nordre Salten 1906-1912. Medl tollkomitèen og Lagringet.
>
> Lestadianer ca 1870. Begynte i 1880-årene som lokalpredikant på østsiden av Ofotenfj. Siden han trespråkling (far var kvæn), ble hans snart lederpredikant i Ofoten sammen med *Jon Mikkelsen*. Før splittelsen i 1902 opptrådte han som megler og holdt samling sammen med lederpredikanten *Erik Johnsen* fra Lyngen. Etter *Peder O Fjeldal*s død i 1913 overtok han som lederpredikant, men var kontroversiell på grunn av sin politiske virksomhet. Måtte trekke seg.[4]

Presten Anderssen ble hyllet på visse hold, i sine leveår i Ofoten og like til bauta-avdukingen. Denne hyllest lar oss se konturene av et presteideal i den liberale teologitradisjon innordnet dannelsesidealet i

---

[1] NAYtreberg 1953, 98; jf s 326f.
[2] Ofotens Tidende 2.5.1910. Jf nr 6:Wexelsen. B
[3] Sit samme s. 297f, jf Ravn 1977, 45f.
[4] DSivertsen 1955, 121-23, 287, 290, 292, 296f, 298, 299. KSv saml 135f, 1729f. AKarlsen 1986, 12-13. NAYtreberg 1953,252.

den religiøse humanismeme. Idealet er den religiøs-etiske personlighet som i livets vitnesbyrd manifesterer de gode dyder i et samspill mellom religion og kultur. Den såkalte «kulturkampen» i 1880- og 90-årene danner den generelle bakgrunn for den hyllest som ble presten Anderssen til del. Mere spesifikt – om enn indirekte, belyser hyllesten konflikten mellom konservative og liberale i norsk kirkeliv, mest kjent som «kirkestriden» gjennom et par tiår etter århundreskiftet.

Skolemannen

I løpet av få år sørget Anderssen for at lærerne fikk utbetalt kostpenger istedenfor gratis kosthold. Dessuten ble skoletiden forlenget og flere skolehus bygd i prestegjeldet. Jordbruket fremmet han med opplysningsarbeid og de midler som stod til rådighet, blant dem til dels store statsbidrag til veianlegg. I 1910 fantes skolehus i hver krets, kommunens gjeld var liten og skatteprosenten normal.[1]

Som representant for det *grundvigske* skolesyn støttet han aktivt folkehøgskolenes arbeidere i Nordland. Om det ikke var bruk for hans evner i kirkelig sammenheng, fikk han bruke dem som amtsskolestyrets formann gjennom 30 år. Da han i 1917 avsluttet dette verv, mottok han 3000 kr som uttrykk for lærernes takk og anerkjennelse i Nordland.[2]

Folkehøgskolen var for Anderssen personlighetens skole. Han undervurderte ikke kunnskapen, men la vekt på at lærerne var godt rustet. Han ville fremfor alt ha personligheten, som med åndelig myndighet kunne tre frem for ungdomsflokken et åndelig kall for sin livsgjerning. Han selv var «noko som er meir enn menneskje» (Garborg i "Den burtkomne faderen").[3]

Anderssen hadde en eksamen i samisk, men det fremgår ikke av kildene at han gjorde bruk av samisk i sin prestegjerning. Kildene tegner indirekte bildet av fornorskningsmannen, som lojalt fulgte skoleinstruksen fra 1870 og den fornorskningstvang som senere ble innskjerpet. Han lot til å overse samenes behov for skoleundervisning på sitt morsmål.

Kommune- og amtspolitikeren

Hundreårsminnet for hans fødsel: Han var en klok og varmhjertet prelat, men han kom også til å spille en fremtrendende rolle i politikken, og hans navn er for alltid knyttet til løsningen av viktige saker i Ofoten, først og fremst gjelder det veinettet. Både kommunalt og fylkeskommunalt kom han til å bekle betydningsfulle tillitsverv og nedla her et arbeid som satte dype spor etter seg /.../ Også på tinget ble han en markant skikkelse (se nedenfor) /.../ "[4]

I Evenes fikk han herredsstyret med på omfattende veibygging etter den tids målestokk: "Jeg fikk dem til å bevilge til en nødvendig vegstubb rundt omkring i bygda men etter en bestemt plan og så var det tilsist lett å få de mange vegstubber forenet". Siden midten av 1880-årene arbeidet han aktivt for Ofotbanen, jevnlig også i Ankenes herredsstyre (på invitasjon). Om banen skulle fremme utviklingen i Nordland, måtte Narvik få de best mulige vilkår.[5]

Med sitt syn på bysaken, og skjønt han ikke var medlem av herredsstyret, bidro han til at Ankenes herredsstyre i møtet den 2.-3. januar 1899 gjorde enstemmig vedtak om Narviks reguleringsplan.[6]

---

[1] Samme 8.6.1909.
[2] THagemann 1921.
[3] Samme.
[4] Ofotens Tidende 2.5.1950.
[5] Samme 29.4.1915; Skjeseth 1952, 11; sit samme.
[6] NAYtreberg 1953, 245; jf s 247, 255, 326.

Under den offisielle feiring av Narvik bys utskillelse (2.1.1902), ble sogneprest Andersen hyllet for sin innsats i bysaken, blant annet med fakkeltog.[1]

Han fikk æren for reformer på en rekke områder.[2] Anderssens innsats for skolen og veivesenet hadde gjort Ofoten til et foregangsdistrikt. Ingen hadde mere ære av det enn "provsten". Han stod som garantist for anleggssummen til Skjomen kirke, "og hadde ikke jernbanen kommet er det usikkert at han hadde sluppet dette ansvar".[3]

Anderssen var "et særdeles fremtrædende drivhjul i en mægtig utvikling /.../ en forsigtig general, som ikke har sat til mere seil end baaten kunde bære". Hans innsats for næringslivets vekst og for kulturell fremgang, var alminnelig anerkjent langt utenfor Nordlands grenser.[4]

Da man feiret Anderssens 35 år som embetsmann i Ofoten, hadde han hatt de fleste av amtets tillitsverv. De hadde medført "megen ubehagelighed og utak /.../ de fleste fremstaaende mænds lod", særlig under små forhold som i Ofoten. Fra narvikingene fikk han en hedersgave som takk for at han talte byens sak ved enhver anledning.[5]

Stortingsmannen

Anderssens tankevektige tale og praktiske skjønn ble lagt merke til på Stortinget.[6] Hans virksomhet på Tinget stod likevel ikke i forhold til evnene hans, ville mange hevde.[7]

> 1. suppl Nordland 1886-1888 (møtte 1887 fra 18.6. og 1888 fra 15.3). 3. representant for Nordland 1900-03. Medl tollkomitèen 1887, jernbanekomitèen 1888 og kirkekomitèen 1900-03. Medl geistl lønningskom 1897-98 og samtidig prestelønningskom u gjennomføring av loven fra 1897. Fraba seg gjenvalg i 1903, vesentlig på grunn av konas sykdom.[8]

På Odelstinget var Anderssen alene om å støtte proposisjonen om menighetsråd og prestevalg (25.6. 1887). Kirkekomitèen og statsråd var på forhånd delt i saken. Proposisjonen ble presset frem, tross motstand innen Venstre. Det store stridsspørsmål var statskirkens organisering "nedenfra", med menighetsrådet som det representerende organ i sognemenigheten. Mange så her starten på en nedbygging av statskirkeordningen, mens andre så med skepsis på rådets mulige kirketuktfunksjon. Voteringen i Odelstinget var et knusende nederlag for statsminister Johan Sverdrup, og fra enkelte hold krevde man hans snarlige avgang.[9] Siden det var støtten til den sittende regjering som bragte Anderssen inn på Stortinget, ble mange skuffet over å finne ham blant «Taburetstormerne».[10]

Liberalteologen og spiritisten

Anderssen var "avgjort liberal, var ein av dei kvassaste motmennene til *professor Odland* paa vekkjingsmøta hans, og den forkjetra *pastor Konow* i Bergen hadde i prost Anderssen ein av sine varmaste

---

[1] Samme s 278.
[2] Helgeland 21.7.1910.
[3] Ofoten Tidende 29.4.1915.
[4] EANesje 1916. Kirkesanger i Lødingen. Nordlendingen 21.10.1921.
[5] Narvik Dagblad 3.10.1913.
[6] Christensen 1913.
[7] Kløvstad 1922, 286.
[8] Samme.
[9] Skrondal 1936, 123-125.
[10] Landsbladet 20.2.1907.

forsvararar". Har skrive mange salmar til tekstrekkjene og minner om *Petter Dass*, "ein god nordmann som det ikkje fanst svik i".[1]

Han utmeislet sitt grunnsyn i salmene han skrev, og i sin *kosmogoni*. Det var i 1893 han kom over et essay av *E.F.B. Horn* om *Henry Drummonds* tre evolusjonsrekker, og han stilte seg spørsmålet om det var mulig å kombinere evolusjonsrekkene i en eneste evolusjon. Dette skjedde på et hotellværelse i Bodø. Mens han tumlet med problemet, fikk han et syn: Først absolutt mørke og til sist et hvitglødende lys. Synet pågikk i fire timer. Forut for opplevelsen hadde han i over ett år hatt evnen til automatisk skrift. Den ånd han var under kontroll av, navngav seg som *Aron Arctander*, død i 1780 etter å ha vært sogneprest i Ofoten i 40 år.[2] Mens nevnte syn pågikk, var Anderssen etter eget sigende helt under Arctanders kontroll og kunne kommunisere direkte med ham, tanke til tanke, uten skrift. Etterpå ville han beskrive opplevelsen, og følte svaret: "Du skal få det beskrevet".

Evnen til automatisk skrift mistet han for en tid, til den kom tilbake etter konas død den 2. juni 1905. Hun gav seg til kjenne ved automatisk skrift, og gjennom henne ga Arctander beskrivelsen han hadde lovt, og forsynt med kommentarer. Beskrivelsen pågikk hver kveld i tiden 12. til 29. desember i 1905. Kommentarene fulgte fra 30. desember til 7. januar 1906, til sammen 180 sider (liten oktav).

Synet beskrev verdens utviklingsstadier, først den aorganiske, så den organiske verdensutvikling, og til sist ånden i organiske livsvesener. Skjemaet beskriver åndslivets utvikling, dels på sedelighetens område inntil fullkommenheten i Kristus, dels på det religiøse område inntil kjærligheten den hvitglødende sol drar alt til seg.[3] Ferdig nedskrevet, forsvant evnen til automatisk skrift.

Anderssen betraktet seg selv som organ for Guds kjærlighet. Evolusjonsteorien endte konsekvent nok i læren om apokatastasis om alle tings gjennopprettelse til fullkommenhet og alles delaktighet i den evige salighet.[4] Anderssen var like til sin død overbevist tilhenger av denne lære. Følgelig unngikk han å beskrive Guds skaperverk okkupert av Guds fiendemakter – synd, død og ondskapens åndehær anført av djevelen, og menneskets syndeforderv med dets følger. Han søkte "søkte at få tak i det gode som han mente fantes i hvert menneske".[5]

Evnen til automatisk skrift kom når han var i ekstra god fysisk og psykisk form. Han og kona samtalte hver dag så lenge han levde. En julaften da alle var samlet ved juletreet, gikk han plutselig inn på kontoret. En halvtime senere kom han glad tilbake med en hilsen fra mor: "Hun står her ved siden av meg. Og jeg ser henne, men dere kan ikke se henne", sa han. Så leste han opp et langt dikt fra henne. Det hadde han mottatt mens han var på kontoret. Deres ekteskap var "et skjønt samliv» som fortsatte etter hennes død. Om kvelden kunne hun fortelle at hun hadde vært i kirken og hørt prekenen hans. Og når han fylte fødselsdag, var hun den første som gratulerte ham.[6]

På Evenes prestegård fantes "en masse manuskripter", blitt til ved diktat eller inngivelse av disse ånder. På samme måte var "en hel række" (el årgang) versifiserte prekener blitt til, og likeså et par

---

[1] Nordlendingen 26.10.1921.

[2] Om Aron Arctander, se Hægstad 1957, 43-44, 46; Røger 1968, 285.

[3] Særlig originalt er ikke dette, som minner påfallende om mystikeren Jacob Böhme (1575-1624) og hans spekulative fremstilling av den livsforrvandlende innsikt underveis til Kristus.

[4] Skjeseth 1952, 17-23, jf s 22.

[5] Egeberg Traaen 1922, 144, jf s 143 nederst. Sit samme. Se Kløvstad 1922, 287.

[6] Se n 1.

salmemelodier. Mange manuskripter ble brent før han døde, enten fordi han syntes de var mindre verdifulle, eller fordi de var av for intim karakter.[1]

Ifølge Anderssen var personen selv et medium for kontakten med avdøde ånder, så derfor kunne han ikke godta den retning innen spiritismen som bruker utvortes og ofte usmakelige hjelpemidler som borddans og andre kunster. De liksom forurenset underbevisstheten. Selv var han overbevist om at mange av våre tanker skriver sig fra andre intelligenser og blant dem også døde. Han støttet seg til eksperimen med sin avdøde kone, da følelsen av åndens nærvær noen ganger kunne være særlig intens. Det undret ham at han kunne se en skygge eller lignende, men aldri ansiktet.[2] Mot slutten av livet snakket han lite om sine erfaringer, for de fleste kunne jo ikke følge ham i hans spekulasjoner.[3] En liberalteolog beskrev ham som et kristenmenneske som forente troen med viten.[4]

Den innsikt han påberopte seg, gjorde ham til noe av en sagnfigur i levende live, men den ble ikke nevnt ved hans båre. "Feskeran" anså det for en svakhet i hans intellekt, når de talte om "hain Ainderssen, som snakka mæ aaindan..." Mytedannelsen begynte mens han ennå levde: En gang hadde han mant fram en ånd som han ikke kunne bli kvitt igjen, ikke før han fikk hjelp av en naboprest.[5] Slike fortellinger vitner om presteforestillingen i svartebok-tradisjonen.

Prosten

Det gikk lenge før Anderssen ble valgt til prost. Kollegene så med mishag på spiritisten og venstremannen med de mange verdslige gjøremål. Han var en gang konstituert prost i tre år, men valget falt likevel på en yngre kollega.

Liberalteologen Harald *Devold* beskrev ham som en elsket og æret sjelesørger, en far for sin menighet og en prest som ville «med ære ha fyldt en biskops plads». Han var trofast mot Nord-Norge og "bænket blandt vore høvdinger i en rik fremgangstid". Selv om mange mente han ble forbigått ved bispevalg, hørte man aldri et ord i hans munn om den sak. »Her er mere end nok å gjøre for den som vil gjøre noget», var alt han sa.[6] Anderssen var ordknapp. Han kunne sitte som hensunket i sin egen tankeverden, så det kunne være vanskelig å få i gang en samtale med ham. Men kom han inn på noe som interesserte ham, kunne med veltalenhet utvikle sine fremtidssyner."[7] Ifølge Devold hadde Nordland og hele Nord-Norge ved Anderssens bortgang «mistet en av sine mest kjendte, agtede og avholdte mænd /…/ mændene vil brått stå stille med hatten i hånden, mens kirkeklokkene ringer. Bedre prest og menneske har vi ikke hatt her nord."[8]

I 1920 var han den av landets prester som hadde vært lengst i samme embete 42 år.[9] Den liberale Balsfjord-presten Gustav Adolf *Kløvstad* fremstilte Evenes prestegård som "et aandeligt centrum og hjem for bygden», og Anderssen selv som en far og høvding for Ofoten og store deler av Nordland, til han døde lik en patriark i 1921. «Med sin høye intelligens og sin allmenånd var han en god mann for

---

[1] Se n 2 s. 142.
[2] Egeberg Traaen 1922,142. Sit samme.
[3] Sit samme s. 145.
[4] Skjeseth 1921.
[5] Egeberg Traaen 1922, 141. Kløvstad 1922, 286f.
[6] HDevold 1921. Ranens Folkebland og Nordlendingen 26.10.1921.
[7] Se n 5 s. 287f.
[8] HDevold 1921.
[9] Vardø-posten 4.5.1920, Ofoten Tidende 304, 1920.

Ofoten og for Narvik by."[1] Anderssen ville løfte folk litt opp fra de jordiske sysler, og i denne altomfattende omsorg ble han etter hvert «patriarken» som alle så opp til.[2]

Ofoten Tidende så i Anderssen «den ypperste representant for Nord-Norges prestestand i den senere tid".[3] Mere tilbakeholdende var byhistorikeren NAYtreberg. Under forberedelsen til jernbanesaken i 1897, virket Anderssen utrettelig for en god løsning. Også blant Ofotens lokale diktere var han "noe for seg selv /.../ med sine religiøst pregede dikt".[4]

På konservativt hold nøyde man seg med å markere patriark-posisjonen. Etter Anderssen trengte Ofoten «en mand med stor arbeidskraft og skikket til at opta gjerningen efter den avdøde sogneprest som hadde /…/ noget av en patriarks stilling».[5]

Forkynneren

Da Anderssen holdt sin første konfirmasjon i Ankenes kirke (1879) var antallet konfirmanter uvanlig høyt - her som i Evenes. Alle ble konfirmert, også de som var "attvist" årene forut. Denne konfirmasjonshelga ble som et tidehverv for ofotingene. Dessverre ble den husket fordi en av kirkebåtene gikk ned og alle ombord omkom.[6]

På prekestolen fremstod mannen med det grått, bølgende hår. Den liberale Balsfjord-presten Gustav Adolf *Kløvstad* beskrev predikanten Anderssen slik:[7]

> "Som prædikant kom han neppe til sin ret. Han vilde i denne henseende utvilsomt ha passet bedre i hovedstaden end blandt Ofotens befolkning. Folk fandt hans prækener tørre. Dette var nu langtfra tilfældet. De var tvertimod aandfulde; men han hadde ingen høirøstet folkelig veltalenhet. Sine prækener skrev han aldrig. Han forberedte sig paa den maate, at han skrev en salme, der sluttet sig om teksten. Han har sikkert digtet flere hundrede salmer. De er tanketunge, men nærmest didaktiske, uten lyrisk flugt."[8]

Den liberale presten *Peder Christensen* beskrev ham slik: I forkynnelsen om livet og døden var han "grundfæstet i den gamle kristentro, men præget av en aand, som har erfaret, at den guddommelige aabenbaring altid avslører mere og mere av tilværelsens hemmeligheter".

Ifølge *Ofoten Tidende* (1910) var det mange som anså Anderssen for å være en "dygtig, grundig og dybtseende religiøs taler", som ikke ignorerer "hvad der ogsaa i nutiden findes av Gudfødte tanker og vundne aandsværdier". Han var hensynsfull til alle sider. "Og naar emnet laa ham beleilig til rette, har hans forkyndelse kunnet være rigtig glimrende", slik tilfellet var nyttårsdag 1900.[9] Og senere (1915): En begavet predikant, med klar forstand og en "tiltalende forkyndelse av kristendommens ethiske herlighed og kraft". Menighetslemmer i vanskeligheter fant i ham "en trofast ven og en praktisk raadgiver med et varmt hjerte og en aaben haand".[10] En mer mere inngående kommentar:

---

[1] GOKløvstad 1922, 288.
[2] Samme s. 286f.
[3] Ofoten Tidende 8.12.1919. I anledning 40 år som sogneprest til Ofoten.
[4] NAYtreberg 1953, 88, 97,195.
[5] Lk 1/1922, 15-16. Utlysningen av Ofoten sognekall; biskop Støren, NSa 1922, 347.
[6] Ravn 1977, 44, 45. Jf nr 6: Wexelsen. Om forliset, se Ofoten i historien. Åb 1976, 68-78.
[7] 17. Mai, 1922. A. K. Eilertsen.
[8] GOKløvstad 1922, 286f.
[9] Ofotens Tidende 2.5.1910.
[10] Samme 29.4.1915.

> I en tid besatt av "Fag og Sakkyndighetsmonomanien /.../ falder det i en Geistligs Lod at indeha saa mange og vigtige Tillidshverv paa det rent praktiske Livs Omraade. Men tror nogen, at dette betegner Jakob Anderssens egentligste Sfære, tar de grundig feil. Han er nemlig Prest, først og sidst, han er Aands menneske, i Ordets rette Betydning. Vistnok ingen typisk Presteskikkelse. Man tænker, første Gang man ser ham, snarest at man har foran sig en steil, ordknap Lærd. Men ikke længe har man været i hans Selskap, før man merker hvordan ogsaa hans rike, impulsive og tankedype Aand ustanselig stiler paa at naa Menneskene, hans Menighed og en Kreds som gaar saa langt længere.
>
> Dette søker han ikke gjennem Bedehuskristendom og Indremission. Derfor er det let forklarlig at hans Stjerne staar lavt hos Lægprædikanterne. De fleste av dem savner ialfald i Nutiden enhver Betingelse for at forstaa ham. Men hans Søndagsprækener er slik, at den som en Gang har sittet under hans Prækestol, aldrig glemmer den Dag. Det merkeligste ved Anderssens Retning og Præken ja, hans hele Livsanskuelse, er hans Mystik. Jeg maa i denne Forbindelse ved ham altid mindes Pastor Dr. Horn. Det som er Religionen, Kristendommens inderste Væsen, det mystiske, har for ham en Virkelighet og et Værd som klargjort i Tankens Verden og iført Tidens Tanker og Dragt gjør, at man hører ham og rives med.
>
> Han er "moderne", d.v.s. han deler i det videnskabelige den s.k. nyere Teologis Retning og Metode. Da han for 5-6 Aar siden offentlig skrev dette, blev det derfor en større Forfærdelse og en usmagelig "Forargelse" i visse Kredse. Men Jakob Anderssen er ikke i den Forstand "moderne", at der er end den fjerneste Antydning av det man kalder Rationalisme. Hele hans Sjæl er hos det mystiske, i Aandens vidunderlige Verden. Ser man ham bøiet over sit Skrivebord, naar Nattetimen kalder andre til Hvile (hans Sængetid i de friske Aar var 3, ofte 2 t) da tænker man paa "den grublende Mystagog". Men sitter man i den lune, jevne Samtale med ham, eller hører man ham tale, da kan man ikke ha for sig en mere virkelig, "jordisk" Person. Der er en Harmoni mellem Aand, Idè, Tro og det levende Liv som bare faa besidder.
>
> Hans forkynnelse var preget av stringent logikk. For den som hadde lært å tenke religiøst som ham, var det "uforglemmelige timer" å følge ham i tekstene. "Han kan grave dypere i ordet og menneskehjertet end de fleste forkyndere /.../ en religionsfilosof av høi rang /.../ en elastisk aand, som har formaadd at gaa ned i menigmands tanke og i menigmands følelse og tænde gnisten der og dog altid ha et værdifuldt tillæg der hvor der før var aandelig vekst. /…/ Altid søkende, altid med dybdearbeide, gravende i ordet til sandhet slik staar han for os, denne siden Peter Dass' dage største Nordlands prest". Han var først og fremst "forkynderen".[1]

Harald Devold: Anderssen var ingen geistlig taler i vanlig forstand, men "et helt igjennem vederheftig /…/ intelligent menneske, som forkyndte en usvikelig tillid til Gud, vor Herre Jesu Kristi fader, en ukuelig troens optimisme, en lys fremtidstro, med dyp gjennemlysning av det virkelige liv en fik høre". Fra prekestolen samtalte han om "Jesu liv og tro og dåp." "Å ja, det går nok", brukte han å si. Han var ingen salvelsesfull folketaler, men rolig, vennlig og uegennyttig unnet han enhver sin art.[2]

Den liberale prost Skjeset: Forbindelsen med de avdøde gjorde hans tro sterk. Mange brukte hans hånd til automatisk skrift. I en påskepreken kunne han si: "Det er ikke nok jeg sier: Jeg tror dette. Jeg VET det." Anderssen hadde en klar tanke og nøktern ånd. Han kunne nok ha utrettet mere som prest uten de mange offentlige vervene. Men nyttig for menigheten er hverken stor prestetravelhet og ordenes mengde, for det er «prestens personlighet som virker /…/ i trofast arbeide, stilfærdig, men ube-

[1] Ofotens Tidende 30.4.1920.
[2] HDevold 1921.

gripelig god». Han manglet "den veltalenhet som glimrer /…/ Derfor blev den faste tilhørerflok ikke stor, og meningen om hans forkyndelse meget forskjellig /…/ Grundtonen i hans forkyndelse var en klippefast tro paa Guds visdom og kjærlighet og en forherligelse av Kristus, og av kristenkjærligheten. Men ofte kunde han ogsaa kaste lys over livets hemmeligheter og vidne om det evige liv, saaat de i taknemmelig glæde sa: "En slik præken blev der ikke holdt i nogen anden kirke i Norge idag."[1]

Den liberale *Egeberg Traaen*: Menigheten forstod ham godt, "ihvertfald bedre og bedre; forholdet mellem ham og menigheten var tilslut rent rørende. Det var ikke ordene, som gjorde det, skjønt hans prækener altid var lødige og gedigne: "Nu har du hørt den bedste præken, som idag blev holdt i Norges land", sa en ven engang til mig, da vi gik ut av Evenæs kirke sammen; nei, det var manden, personlighetens usigelige, umerkelige indflydelse, den magt, som altid ligger i egthet, sandhet og hjertelag /.../ Hvor han blev rik og frigjort, en aandens ridder midt i megen aandelig stakkarsdom, en selvstændig theolog, en eiendommelig personlighet, en Kristi discipel av en særegen støpning og et menneske saa godt og fuldkomment, som man sjelden ser."[2]

Salmedikteren

Ifølge *Kristen Skjeseth* var det ikke Kristoffer Janson som var modellen for presten Sang i Bjørnsons "Over Evne I".[3] Modellen var Jakob Anderssen.

Etter seks år som prest sluttet han å skrive prekener. Han skrev heller en salme over søndagens evangelietekst. Da han i de siste leveår ble hemmet av sykdom, ble han mere avhengig av dagsformen. Denne masseproduksjon av salmer var ikke heldig. Mange av salmene ble for tanketunge og for lite lyriske til at bli menighetssalmer som griper umiddelbart. «Selv hadde han megen glæde av sin salmediktning i de stille timer paa kontoret, hvor han som regel arbeidet til kl. 2 om natten.»[4]

Peder Christensen opphøyet salmedikteren, tross innvendinger i språklig henseende: - «et Kjæmpeverk i vor religiøse Literatur. /…/ likesaa aandfulde Tankerne er i disse Salmer og likesaa pointrikt de har grepet Hovedmomenterne i Teksterne, likesaa forstaaelig er det at Indvendinger hyppig maa reises og da særlig i rent sproglig Henseende. Ofte er baade Ord og Rim behandlet paa en Maade som ikke staar for Kritik. Men det er Ting som kan rettes paa ved en Bearbeidelse, som selvfølgelig vil bli nødvendig.» Anderssen forklarer «at han ofte maa stykke en Tanke som burde komme koncentrert, op i flere. Ligesaa hævder han en viss "Selvstændighet i Versekanderingen, forskjellig fra Stavelsernes Vegt i Prosa. Ikke mindst av denne Grund er det tidt faldt mig i Sinde: en ny Peder Dass. Vistnok vil Jakob Anderssens Salmeprekener aldrig bli i den Forstand en Folkebok som "Nordlands Trompet". Men /…/ den norske Kirkes fattige Produktion vil faa en stor og en kostelig Tilvekst." Julehilsener sendte han som regel på vers. Diktet "den gode hyrde" ble publisert i Aftenposten i 1911.[5]

Sjelesørgeren

Peder Christensen: Han reiste mye omkring i prestegjeldet. I en åpen firroring trosset han all slags uvær, mens kona satt hjemme i angst. Han var uredd, sa folk. I Narvik og Ofoten hadde han en stor og

---

[1] Skjeseth 1921. Jf samme 1952, 13: «Det som virket mest, var samværet med et harmonisk kristenmenneske som levet like selvfølgelig i evigheten og i hverdagslivet.»

[2] Egeberg Traaen 1922, 145.

[3] Skjeseth 1952, 14-15.

[4] Samme 1921, jf samme 1952, 11.

[5] PChristensen 1913.

trofast tilhørerskare, og deriblant mange unge. Ved båre og grav viste han usedvanlige evner til å trøste. En enke hadde mistet to voksne sønner på en gang, men etter begravelsen sa hun: "Etter å ha snakket med prosten går jeg gla hjem selv om jeg har fulgt begge sønnene mine til graven".[1]

Prost *Skjeseth*: "Et harmonisk kristenmenneske som levet like selvfølgelig i evigheten og i hverdagslivet" (se ovenfor). Han var "eit sjeldan godt menneske av ei eiga støyping". Under den siste gudstjenesten han forrettet i Skjomen kapell var det få som gikk til alters. "Grepen av stunda, vende prosten seg brått til kyrkjelyden, vinka med hendene og sa: "Kjære menighet! Kom til Herrens bord!" Det gjekk som ein støkk gjennom kyrkjelyden, og nå kom dei. Mange gjekk til nattverdbordet den dag".[2]

Kirkesanger Chr.Dahl fortalte at det var "alltid fagnadsstunder for meg å få vera saman med denne "andens stormann"." Han betraktet menneskelig synd og skrøpelighet på en særegen måte. I skjønn harmoni med tråden i sine prekener og salmer, hevdet han alltid nestekjærlighetens bud. Han var liksom for høy til å nå opp til med sitt tilsynelatende strenge vesen. «Men det var heldigvis mange som brøt gjennom skallet og fikk kontakt med den virkelig store og gode mannen på mange livets områder /.../ der var glede og varme i øynene som møtte ham, når han kom opp på prekestolen i skjomkirka og lot sitt karakteristiske blikk favne menigheten."

Biskop *Krohn-Hansen* ved bautaavdukingen: -"han seig igjennom med sin egen tyngde"."[3]

Personligheten

Ord og uttrykk som går igjen i kildene, gjenspeiler ideale dyder i samtiden. Eksempler:

*Følelse*sliv: Varmt hjertelag, en edel karakter, en rankvoksen personlighet, uegennyttig, bramfri og nøysom. *Tanke*liv: Klartenkt, prinsippfast, lysende intelligent, dyptgående tenker og dyp religiøsitet. Allsidig belest, ualminnelig kunnskapsrik, vidtskuende blikk og allsidig dannelse. Sunt tenkende. *Vilje*sliv: Fremragende administrative evner, praktisk dyktig, initiativrik, viljesterk og et arbeisdsjern. Rettlinjet, kjempet for sine meninger, men respekterte også andres.[4]

Harald Devold: «Det mest harmoniske menneske jeg har truffet», sa den finske dr. Tanner om ham. Tanner var formann i den svenske reinbeitekommisjonen da han i 1910 på vei til riksgrensen møtte prost Anderssen. En annen sa, etter et besøk på Evenes prestegård, at "denne er gull".[5]

Kristen Skjeseth: Hans arbeidsdag begynte ikke tidlig, men varte til to-tre nattetid, ofte lengre. Da lensmannen kom syklende forbi prestegården i gryotta, kunne det hende presten var ute på trammen og hilste den nye dag velkommen før han gikk og la seg.[6]

Egeberg Traaen: «- allerede i levende live omkranset av anekdoternes og sagnenes glorie /.../ nærmest indesluttet og stilfærdig av væsen. Og allikevel var han levende interesseret i døgnets strid og kampe. /…/ øinene laa dypt; man hadde ialmindelighet følelsen av ikke at se dem, eller at de var halvt lukket; men pludselig kunde de aapne sig som et lyn og med en magt, som syntes at se tvertigjennem

---

[1] Skjeseth 1952, 12. Sit samme.
[2] Chr Dahl. Se Solvik-Nilssen 1953, 7f.
[3] Samme 1953, 14.
[4] Ofotens Tidende 2.5.1910, 29.4.1915, 30.4.1920; Narvik Dagblad 3.10.1913; Vardø-posten 4.5.1920.
[5] HDevold 1921.
[6] Skjeseth 1952, 10.

en." En personlighet med omskapende innflytelse på dem som kommer ham nær, «især tankerne om livet hinsides og Gud",[1]

Seeren

I biskopens fravær falt det i prost Anderssens lodd å vigsle Bjerkvik skolekapell (19.10.1914). Han løftet sitt blikk opp mot Bjerkvikhaugen og sa: "*Der* kommer Bjerkvik fremtidige kirke til å stå!"[2]

Hvorfor slo Anderssen seg ned i Ofoten for godt? I sin tale under bauta-avdukingen ga sogneprest Krohn-Hansen følgende forklaring: - «hans seerøye ante rike muligheter bak det harde ytre hos land og folk. I sin første årsberetning til biskopen fortalte Anderssen at han forsøkte å frigjøre seg fra "all stundesløs forventning" om en rask utvikling i menighetens kristelige opplysning, tro og liv. /…/ dersom Gud gav vekst, "saa skal der av den tilsynelatende svake plante med de mange vildskud allikevel med tiden bli et kraftig træ».

Chr Dahl: "Vi minnes den unge 27-28 års kapellanen nede fra Brevik, med det svære lange håret på hodet /.../ Denne unge mannen med sine egne meninger viste seg snart å slå inn på utråkkede veger og så fram til en tid med malmvogner rullende fram gjennom Ofotens verste ulende og fjellstyrtninger eller biler susende over Veggfjellenes milevide myrer og sumper, ikke bare fram til Bogen eller Liland, men vestover helt til Lofoten."[3]

Velgjøreren – «han far»

E. A. Nesje: "Det at være "prest" i sit distrikt er mere omfattende end det ofte blir opfattet. Det er sandelig ikke bare underdanighet end si kryperi som har skapt begrepet "han far" om presten. En av de ting som Anderssens sognebarn visselig vil huske længst og sterkest av "han far", er hans godgjørenhet. Om den fortæller de med varme ord. Han har været sine sognebarns altid villige og altid kyndige konsulent i de mange spørmaal, og mange er de som har gaat ut fra hans kontor med nyt mot."[4]

I. M. Johannessen: Han var alltid "deltagende for andres nød og sorg, en mand der altid stod rede til at hjælpe, hvor han kunde". Hjalp mangen ungdom fra fattige kår til utdannelse og viste aldri noen bort. Han var alltid rede til råd og veiledning, og hjelpen gjorde at han selv kunne føle det økonomiske trykk. Hjelpsom og rundhåndet mot trengende, tjenestevillig og imøtekommende. Han ga ofte bort "sin sidste øre hvor det gjaldt at lindre fattiges nød, altid tid til råd og bistand for den som trengte /.../ dybt religiøs natur.[5]

Egeberg Traaen: «- i penge hørte jeg for nogen aar siden, der skyldtes til provsten titusender av kroner, som selvfølgelig aldrig blev hverken krævet eller betalt.»[6]

Ranens Folkeblad/Nordlendingen: Siden *Petter Dass* er det "ingen prest i Nordland som har vore so elska, akta og æra /.../ som ein far for dei fattige og dei som hadde det vondt. /…/ Ingen i dei 42 åra

---

[1] Egeberg Traaen 1922, 141, 144.
[2] Solvik-Nilssen (1955), 11; se s 12, 31f. Kapellet ble vigslet i 1955 på anvist sted.
[3] Lærer og klokker Chr Dahls minne fra Skjomen ca 1879. Se Solvik-Nilssen 1953, 7f.
[4] EANesje 1916.
[5] I. M. Johannessen. ? 25.10.1921.
[6] Egeberg Traaen 1922, 140.

gjekk frå Evenes prestegård utan hjelp i timeleg eller åndeleg naud. Mang ein gong tok han den siste 5-kroningen for å hjelpe der det var naud.[1]

Dundor Heikka: "Dokker maa hilse bræsteprovsten kjærleg fraa mæg. Han har no vore min medhjælpar al min tid. Dæ er ein god mainn. Dæ kan æg si baade høgt aa laagt, baade nærværan aa fraværan, baade for Gud aa mensker. Han har vore ein storslagen folkemainn. Han har ikje taalt aa høire, at nokken fattig hadde dæ vondt. Han har altid staat færdig aa hjælpt, aa det har vore ein oplyst mainn. /…/ Hils han aa sig, vi mødes et sted i et større rum end her.» Intervjueren: Kan du ikke komme aa hilse paa ham selv da, Dundor? Har han spurt etter mæg? Dundor straalte op, og det brast ut av ham: «Gud velsigne præsteprovsten!»

Den sagnomsuste

Kristen Skjeseth: Det gikk lenge før Anderssen ble anerkjent i Nordland. "Paa et andet sted hadde vel hans lys kunnet skinne sterkere og bringe ham selv mere berømmelse. Han søkte aldrig efter popularitet, men levet et fribaarent kristenmenneskes liv der hvor han engang var kommet". At han var aktet og elsket av sin menighet, ble åpenbart under hans sykdom og ved hans båre.[2]

Harald Devold: Det folkelige fortellingsstoff om "han præsten Ainnersen i Ofota, ka hain sei, og ka hain meine", sluttet gjerne med, "men for en snill en mainn han æ, den Ainnersen". Mange hundre fattige har vandret ut og inn på Evenes. Han var i levende live "en nordlandsk sagnfigur, en folkekjær skikkelse, som selleve Petter Dass". Mange fortellinger handler om at "han Ainnersen i Ofota han snakk om næten med aandan". /…/ I prestestua på Ankenes måtte han stelle maten selv. "Med prestekjolen på og mange kirkefolk i stua, står han med hodet på skjæve, langpipe i munden, og en ølflaske klemt mellem knærne for å få trukket den opp /.../ Kjære Andersen, dit navn og din skikkelse vil leve alle dage i dit kjære Nordland, omgit av folkesagnets smukke løvverk /.../ Vi ligger på vort ansigt og takker dig og gråter."[3]

Prestens endelikt

G.O. Kløvstad: Anderssen var ikke opptatt av håpet om hvile etter et langt og virksomt liv. Høsten før sin død sa han: "- nei, jeg føler det ikke saa. Jeg synes, jeg endnu har meget ugjort, og der er mange spørgsmaal, hvis løsning jeg kunde ønsket at være med paa; det ser mørkt ut for os paa mange kanter…" På dødsleiet sa hans religiøse liv hadde aldri vært så intenst levende som etter møtet med spiritismen. Da han merket at døden nærmet seg, hadde han mye ugjort og ønsket at han hadde levd lengre. Han leste sine aviser til han mistet bevisstheten tre dager før sin død.[4]

Begravelsen

Kristen Skjeseth: Evenes kommune bekostet begravelsen i takknemlighet for hva han hadde vært for Ofoten. Den ble en storslagen begivenhet, fredag den 28. oktober 1921. Alle som hadde anledning, møtte for å ta et siste farvel i det fine høstsværet. Det var et veldig fremmøte. Prost Holmboe talte og forrettet. Mange frembar sin hilsen og takk - ordføreren på vegne av kommunen, og dertil mange hils-

---

[1] Ranens Folkeblad/Nordlendingen 26.10.1921. Se Skjeseth 1952, 15: Gavmildheten kunne føre Anderssen «på krita».
[2] Skjeseth 1921.
[3] HDevold 1921.
[4] GOKløvstad 1922, 144, 288.

ener fra utkantene i prestegjeldet. Et ektepar på Liland sørget for bevertningen til alle. Prost Skjeseth fikk det inntrykk at årsaken til takknemlighet og hengivenhet var «personlighetens indsats i stort og smaat», hans godhet. En same fra Ballangsmarka sa ved kransepåleggingen "tusen millioner takk, fordi du kom som en profet til os og gik op paa toppene i Balangsmarken og stak ut veier for os." Den tusentallige folkeskaren strømmet ut fra kirkegården mens den sang "O tænk naar engang samles skal".[1]

Bautaavdukingen – et folkekirkelig tidsbilde

Bautaen av nordlandsgranitt er tre meter høy. Rundt gravstedet står 12 stenstolper lenket sammen. Under prostens og fruens navn står "Reist av Nordland fylke og kommunene i Ofoten prestegjeld".

Denne augustsøndagen i 1925 ble en kirkehelg i gammel nordlandstradisjon. En hel flåte av ro- og motorbåter strømmet til. Dessuten gikk D/S "Najaden" fra Narvik til Evenes i anledning dagen. Mange av de ca. 18-1900 fremmøtte fikk ikke plass i kirken hvor sogneprest Wollert Krohn-Hansen forrettet. Etter prekenen prostens salme "Stille, stille, Herren beder" (Publ 1977). Salmesangen lød mektig i tradisjonen fra kirkehelgene på Evenes, da Ofoten var viden kjent for sin vakre sang.[2]

Avdukingen foregikk umiddelbart etter gudstjenesten. "I det stille sommervær samledes man om prostens og fruens gravsted, hvor den høye, flaggdekkede bautaen sto rak som prosten selv". Et kirkekor fra Narvik medvirket under gudstjenesten og ved avdukingen, og fire ordførere representerte kommunene i Ofoten. Sogneprest i Ofoten, *Wollert Krohn Hansen* foretok avdukingen etter anmodning fra fylkesmannen. Ordfører *Østvik* takket for det livsverk Anderssen hadde nedlagt på en uegennyttig måte. Ingen hadde noensinne gått fra prosten uten råd og hjelp.[3]

Krohn-Hanssen: "Det var vist noget lukket og knapt i prost Anderssens ytre. Han visste hva han vilde, og hvad han vilde det gjorde han. Men den som lærte ham at kjende, fandt blomstervennen og menneskevennen med et mildt, følsomt hjerte. En eventyrskikkelse er han blitt i Nordland. Sagnet spindes om ham som om alle store mend. /…/ Her i sin stille prestegård hadde han sine nattlige syner. Da så han Ofotens og Nordlands fremtid. Og hva han så, blev dåd i hans liv. Hele Nordland skylder ham takk". Bautaen - et symbol på det varige minne i Ofotens og Nordlands historie.[4]

PUBLIKASJONER:

Nesten 7 komplette årganger med salmer til tekstrekkene (tils over 300). I tillegg "et stort antal utrykte". Mange manuskripter gikk tapt under prestegårdsbrannen i 1919. Meningen var å utgi "en større samling" i bokform. Forøvrig intet forfatterskap.

1908a: Salme. Joh. VI, v. 66-67. = NK 1908, 180-82.
1908b: Salme. (13de s. e. trin. II) Joh. XVIII, v. 34-35. = NK 1908, 217-19.
1908c: Salme. Rom VIII, v. 3-4. = NK 1908, 248-249.
1911: Eksamensret indtil videre. = NK 1911, 138-140, 148-150, 160-62.
1913: Nogle ord om kirkens offentlige gudstjeneste. = NK 1913, 325-26.
1976a: Salme av ... = Ofoten i historien. Åb 1976, 15-16. Ved konfirmasjonen i Skjomen 31.7. 1910.
1976b: Julehilsener fra ... = Ofoten i historien. Åb 1976, 16-17. Ofoten prestegård julaften 1913, 1919 og julen 1919.

---

[1] Skjeseth 1921; jf Ravn 1977, 47.
[2] Ravn 1977, 47-48.
[3] Samme.
[4] Samme s 49-50. Sit Ravn. Om bautaen, se Evenes Sparebank 1950,19.

1977: Salme av ... = Ofoten i historien. Åb 1977, 51. Sunget under gudstjenesten i anledning bautaavdukingen i 1925.

UTMERKELSER: En rekke medaljer og diplomer for sitt jordbruk. Landbruksmedalje. Kroningsmedalje. Ridder St O1avs Orden 1. k1. (1910) "for almennyttig virksomhet".

KILDER: Ofoten kab ingen oppl. - Studenterne 1870. 1895; samme 1920, 2f. - Lange 1906, 137. - NSa 1922, 347.

Bergens Tidende 30.4.1920. - Bodø Tidende 2.5.1920. - Eidsvolds Blad 12.10.1900 (portrettegning). - Fimbul 1978, 19-21 (prestegårdshagen. Anon = et av barna). - Hadeland 1.5.1920. - Helgeland 21.7.1910. I.M.Johannessen. - LK 1/1922, 15 16. - Lofotposten 30.4.1920 . - Morgenposten 30.4.1920. - Narvik Dagblad 3.10.1913. - Narvik Tidende 8.6.1909. - Nationen 30.4.1920. - Nidaros 30.4.1920. - Nordlands Nyt 5.5.1920. - Nordlandsposten 30.4.1920. - Nordlendingen 21.10.1921. - Nordlys 21.10.1921. - Ofotens Tidende 2.5.1910; 29.4.1915; 8.12.1919; 30.4.1920; 2.5.1950. - Ranens Folkeblad 26.10.1921. - Stavanger Aftenblad 1.5.1920. - 17.Mai, 1922. A.K. Eilertsen. - Tidens Tegn 6.12.1919. - Vardø-posten 4.5.1920 ? 25.10.1921 (UBO U).

SGAnderssen 1950, 33f. - Aschim 1965, 21; samme 1966, 27. - IBjørnson 1916, 24; jf s. 28, 31, 47, 97, 106, 109, 125. - Christensen 1913. - Devold 1921. - Egeberg Traaen 1922. - Hagemann 1921. - Høgstad 1957, 43-47. - GOKløvstad 1922. - Nesje 1916. - Lindstøl 1914, 31. - Melbøe 1976 (utdrag av GOKløvstad 1922 og Skjeseth 1952). - Molland 1979, 211. - Ravn 1977. - Røger 1968, 285. - DSivertsen 1955, 106-7, 110-13, 120, 292-93, 377f, 385. - Skjeseth 1921; samme 1952, 8-24. - Skrondal 1936, 123-25. - Solvik-Nilssen 1953,7-8, 14; samme (1955), 11, 12, 31, 32-33. - NAYtreberg 1953, 88, 97f, 195, 245, 278, 326f, 442.

---

6. SKAAR, Paul Vilhelm:

OFOTEN, Petri Mh, Pauli Mh, Modum, Kampen

F 7.10.1869 Skien, d 9.10.1918 Kra (i spanskesyken, begr 14.10. Østre grl fra Kampen k).

Johannes Nilsson S, res kap, senere b Tromsø stift (1885-92) og Nidaros stift (1892-1904), f 15.11.1828, o h Cathinka Vilhelmine Pauline f Hansen, f 30.12.1829.

G 31.11.1896 m Vilhelmine (Wilhelmine) Christine Fleischer, f 13.1.1868. Hans Seberg f o h Ludvika Fredrikke Angela Vihlona f Juell.

Vilhelmine S medl hovedstyret Norges Finnemisjonsselskap 1926.

Stud 1891 Tromsø. Lærer div skoler Kra 1891-96. C th 1896. Form Studentforening for friundervisning. Form Theologiske Studenters Forening 1896.

Perskap Petri mh 1898. Sp Petri mh 1902-03. Kst sp Pauli mh 1903-4.

Res kap Ofoten 1904. Tredjep Modum 1909. Kst kkap Kampen mh 1912 og sp 1917 til sin død 48 år gml.

PETRUS MENIGHET (KRA) 1898-1903

Fikk bygd gamlehjem. Var sekretær for Dronningens hjelpefond. Sekr Den Norske Kirkes Mission ved Schreuder 1900-04. Organiserte bl. a. møter "til missionskunnskapens vekst".

PAULI MENIGHET (KRA) 1903-04.

Tilknyttet Aftenposten i studietiden og frem til 1904. Medarb Morgenbladet 1898-1904.

OFOTEN (NARVIK) 1904-09

Medl bystyret, fl komm styrer. Fikk opprettet barnehjem for 10 barn (innvidd 2.5.1909 av b Bøckman). Lokal kirkehistoriker og foredragsholder Narvik Arbeiderakademi (stiftet 1904).

Kirkesaken

Folkeskolens gymnastikksal var opprinnelig jernbanens forsamlingshus. Det ble også brukt som gudstjenestelokale, men innkjøpt til folkeskolebruk høsten 1903. Etter en avisfeide ble det gjort visse ombygginger og lokalet godkjent som interimkirke (kgl. res. 1. mars 1904).

Skaar fikk utarbeidet kirketegninger til en trekirke med 363 sitteplasser, men uten nok oppslutning ble kirkebyggsaken henlagt. Det måtte et folkekrav til for å få Narvik kirke reist. Under vigslingen den 16. september 1925 ble Skaar og senere kapellaner berømmet for innsatsen i kirkesaken.[1]

Skaar sørget for at menigheten kunne samles hver søndag. Det gjorde han i samarbeid med lekpredikanten *Martinus Olsen* (trelasthandler og handelsagent). Når Skaar forrettet gudstjenester på småstedene i prestegjeldet, satte han Olsen til å holde søndagssamlinger i interimkirken.[2] Da kunne Skaar på samme søndag holde flere gudstjenester med veldig oppslutning, til eksempel på skolene i Vassdal, Bjerkvik og Herjangen.[3]

Lestadianerne

Lik sin far biskopen hadde Skaar et positivt forhold til lestadianerne. Uteble rørelsen under altergangene i Ankenes kirke, savnet han den.[4]

Modum 1909-12 (se karakteristikk)

KAMPEN MENIGHET 1912-d 9.10.1918

Særlig aktiv i menighetspleien. Form menigehetspleienes fellesutvalg. Lærer ved Det praktisk teologisk seminar. Varam, senere medl bystyret. Ved sin død stortingskandidat for Høyre[5].

Begravelsen

Ifølge *Kampen menighetsblad* var kirken fylt til trengsel lenge før høytideligheten skulle begynne. Alterring, prekestol og galleri var blomstersmykket, og i koret satt ordfører, borgermester, stiftsprovst og de fleste av byens prester m. fl. Presis kl 1 kom kongens repræsentant og blev anvist plass i koret. Etter Griegs sørgemarch til Bjørnsons "Bergljot" sang man "Sørger du endnu min sjæl".

Stiftsprovst Gleditsch gikk frem i kordøren og holdt minnetalen over Jesu ord "Jeg bør arbeide, saalænge det er dag. Natten kommer, da ingen kan arbeide! Men saalænge jeg er i verden er jeg verdens lys". Han sa blant annet at Skaar var blant dem som fylte sin plass meget vel hvor enn han kom,

---

1 NSa 1926, 199.
2 NAYtreberg 1953.
3 Kristen Skjeseth; se Solvik-Nilssen (1955), 31.
4 DSivertsen 1955, 131.
5 Jf Lindstøl 1914, 793-94.

og derfor vil han bli savnet mange steder. Han hadde så mye å utrette at han ofte måtte ta natten til hjelp. Etter talen sang man "Salig er de døde hine".

Båren var skjult av blomster, og blant dem en vakker krans fra kongeparet. Det ble nedlagt kranser fra menigheten, kommunen, medhjelpere, Kampen skole, Schreudermisjonen, Menighetspleienes fællesutvalg, Dronningkomitèen, Petrus menighet, Finnemissionen m.fl. Til tonerne av Händels "Largo" bar prester kisten ut, og deretter fulgte et stort følge til Østre gravlund. Ved graven takket svogeren skoleinspektør Svendsen (Trh) på vegne av familien. Marskalker var sogneprest Ecktell og advokat Falck Andersen.

Gjennom menighetsbladet takket fru *Vilhelmine Skaar* Kampen menighet: «Aldrig kunde dere sat min mand et smukkere minde, for selv ilet han til hjælp, hvor det trængtes..." Takken sluttet med en av Skaars kjæreste salmer, som hun leste for ham på dødsleiet fra den danske salmebok: «Jeg lever og ved, hvor længe fuldtrøst: Jeg lever til Herren mig kalder», osv. «Vi minnes ham som den gode og trosfrimodige prædikant, og som den oppofrende sjelesørger».

KARAKTERISTIKK

Fra Modum: En fremragende geistlig. Sorgen var stor da han blev revet bort i sitt femtiende år. Hans varme personlighet preget hans forkynnelse og "rastløse og sterke virke". Han var alle de steder han virket, "sterkt interessert i menighetspleien". [1]

Fra Kampen: Viste utrettelig omsorg for små og store, gamle og syke, og for de hjelpetrengende. Han gledet seg, når han kunne gjøre andre glade. Det fulgte alltid noe lyst og oppmuntrende ved ham, alltid tjenestevillig, sjelden praktisk og dyktig til å finne en utvei.[2]

"Han huskes ennå av mange her i Kampen. Det var en avholdt prest som det tales vel om."[3]

EGET TILBAKEBLIKK: Ved tiltredelsen i Kampen menighet åpnet han dagsregisteret med bønnen "Juva Jesu, juva me, nihil possum sine te" (hjelp, o Jesus, hjelp du meg, intet kan jeg uten deg). Med det samme hjertesukk hadde sogneprest *Aron Arctander* hvert årsskifte åpnet ministerialboken gjennom sine 40 år i Ofoten (d 1780). Selv skrev han i Kampen menighetsblad: Jeg vet "at jeg intet formaar av mig selv /.../ men jeg vet ogsaa, at naar /.../ han faar være den som arbeider gjennem os, da vil der altid spores velsignelse av verket. Gud gi mig det ydmyge tjenende sind, gi mig sin velsignelse, at jeg kunde bli til velsignelse!"[4]

PUBLIKASJONER:

U. å: Fra den kjæmpende kirke. U. s.

1902: Den norske Kirkes Mission ved Schreuder 1897–1902. Foredrag ved det nordiske Missionsmøde i Kristiania 20 Juni 1902. Kra. 9 s.

1906: **Bidrag til Ofoten Prestegjelds Historie.** Narvik. Føljeton til "Ofotens Tidende". 66 s. = Ofotens Tidende 1929: 12., 17., 19., 22., 24., 26. og 29.7. (Omhandler perioden 1620-1740. Series pastorum m m.)

1908: Det indfødte presteskaps utdanne1se og stilling. Foredrag ved Astrup-jubilæet. Narvik. 10 s.

---

[1] Omre m fl 1952, 407.

[2] Samme 16/1918.

[3] Menighetstradisjon, oppl sp OBjørnstad 16.6.1981.

[4] Kampen mhbl 20/1917.

1911: Den norske kirkes mission ved Schreuder. Foredrag ved missionssommerskolen i Norheimsund 1911. Skolevæsenet blandt zuluerne, dets opgave og krav. Kra. 20 s (m fl fotos).
1915: Kampens menighet gjennem 35 aar. (Ved) Osc. Moe og ... Kra.
1916a: Salmebokforslaget. = LK 1916, 245-49; 275-80; 321-28.
1916b: 25-aarsfest. = NFiBl 7/1916, 54.
1916c: Litt av hvert. = NFiBl 12/1916, 95.

Skrev artikler i dagspressen og utga "nogen prækener".[1]

KILDER: Kab Kampen og Modum. NSa 1926,199. - Kamp og seier 1918,335. - Morgenbladet 10.10.1918. - Kampen mhbl 20/1917; 16/1918, 61-62; 17/1918, 65-66.

Lindstøl 1914, 793-94. - Omre m. fl. 1952, 406f. - DSivertsen 1955, 131. - Solvik Nilssen 1953, 24 (jf s. 21); samme (1955), 31. - NAYtreberg 1953, 300, 432f, 440, 442.

---

7. MØRCH, Reidar:

OFOTEN, TRONDENES, Hvaler, Buksnes, Sørum

F 30.1.1907 Porsgrunn, d 9.6.2003.

Mekaniker Hans Ludvig M o h Kristiane Adolfine f Kristiansen.

G 16.9.1933 m Carly Marie K, f 11.2.1907 Lillestrøm. Tømmermann Karl K o h Anna Otelie f Bredde.

Stud 1926. C th 1931 (M). Prakt 1931. Hjelpesekr Oslo KFUM (yngresavd), sekr Lillestrøm kr ungdomsf. Ord. 1932 Tromsø dmk.

Sekr Salten og Troms kretser NKUF. Feltp og best Soldathjemmet Elvegårdsmoen.

Vik sp Bjarkøy 1933. Hp Trondenes 1935 (bopel Skånland). Hp Ofoten 1939 (Ankenes).

Sp Hvaler 1947. Sp Buksnes l952. Sp Sørum 1965-76.

Sekr Harstad kr ungdomsf (NKUF) 1932. Kretsform Vesterålen, Troms, Salten, Lofoten kretser NKUF. Form Ofoten fellesforening Santalmisjonen. Form Lofoten og Vesterålen søndagsskolekrets.

Kretsforrm Østfold krets NKUF. Korpsstyremedl Norges KFUM speidere. Form i en rekke menighetsråd.

Bjarkøy 1932-35 ingen opplysninger mottatt fra kallsboken..

TRONDENES (SKÅNLAND) 1935-39

Stiftet Skånland kirkeforening og Skånland kr. ungdomsforening. Festtaler u Tovik kirkejubilèum 1955.[2]

---

[1] Kampen kab.
[2] Myklevoll 1955.

OFOTEN (ANKENES) 1939-47

Medl Ankenes formannskap. Nedla et stort arbeid for Skjomen kapell.[1] Form i byggekomitèen for Bjerkvik kapell, vigslet 14. august 1955.

BUKSNES 1952-65

Form barnevernsnemnda. Lærer ved Indre Sjømannsmisjons bibelkurser i Svolvær 1959-64.

Sørum 1965-77? Ingen opplysninger mottatt fra kallsboken.[2]

KARAKTERISTIKK

Fra Ankenes: "I en tung tid /.../ sto han last og brast med sin menighet på Ordets og kirkens gamle, trygge grunn. Og han sparte seg ikke. Overalt hvor han kom til, fikk han gjøre en gjerning for Gud og menigheten".[3]

PUBLIKASJONER:

1947: **Ankenes kirke 1842 - 26/9 - 1942.** 8/6 1947. Narvik. Anon. I anledning gjenvigsling.

KILDER: Kab Buksnes og Hvaler (ingen oppl Sørum kab).

Prester 1974, 185. - Korneliussen 1969, 85. – Solvik Nilssen (1953), 5; samme (1955), 7f, 10, 14, 15, 16, 25, 27. - Gamman 1970, 191, 192. - Myklevoll 1955.

8. INGEBRIGTSEN, Peder Adolf:

HAMMERFEST, TRONDENES

F 22.9.1854 Borgund, d 8.5.1897 (hjerteinfarkt) Trondenes.

Ingebrigt Elias Larssen, f 24.9.1824 Gidske ved Ålesund, los, o h Pauline Andrea, f 5.8.1834 Ålesund.

G 15.7.1881 m Sylvesta Bakke, f 31.12.1855. Lars Andreas B, kjøpmann Ålesund, o h Marie Elisabeth f Fugl. 2 sønner, 3 døtre.

Stud 1873 (Ålesunds Latin og Realsk). Vik adj, senere fast timelærer i språk (mest engelsk) Ålesund Latinsk 1873-s74. Kuroppho1d Spania.

C th 1879. Vik adj Kristiansunds Latinsk 3 mnd 1879. Lærer Aars & Voss sk (Kra) 1880/81.

Kateket og bestyrer Hammerfest komm middelsk 1881. Sp Trondenes 1889 etter menighetsansøkning (utn 23.11).

[1] Solvik Nilssen (1953), 5.
[2] Gamman 1970, 192.
[3] Samme.

HAMMERFEST 1881 (84)-89

Middelskolen

Bestyrer- og førstelærerstillingen ved Hammerfest middelskole var tillagt kateketstillingen frem til 1893 (fra da av annenlærer). Sørget for at pikeskolens undervisningsplan ble lik middelskolens plan i muntlige fag. Fikk gjennomført høstopptak til middelskolens forberedelsesklasse, likeså fellesundervisning gutter/piker fra h1886, da pikeskolen opphørte.[1]

Etter tre år som kateket ved middelskolen ville han gjerne hengi seg «mere udelt» til prestetjenesten, og derfor søkte han Hammerfest sogneprestembete, selv om førstelærerstillingen ga høyere inntekt.[2]

I mellomtiden hadde han ved å forrette gudstjenester og holde bibellesninger og oppbyggelser fått god inngang i menigheten. Men forstanderskapet ved middelskolen innvendte at det ville det være «et stort Tab» å miste ham.

Sogneprest

Medl Hammerfest bys representantskap. Startet Hammerfest Ynglingeforening januar 1882, men foreningen ble lite søkt av ungdom.[3] Medvirket til landsinnsamlingen i Hammerfest by etter *det storforlis som rammet Ålesund den 13. august 1885* (33 fiskere etterlot 29 enker og 113 barn). Det ble utlagt "lister" og han kom med opprop i lokalpressen.[4] Holdt talen for H M Dronningen under kronprinsparets besøk i byen s1887.[5]

I 1886 gikk han til injuriesøksmål mot en lærerkollega, redaktøren i avisen "Nordkap". Da kom biskop Skaar med en myndig henstilling: Avstå fra politisk virksomhet![6] Det gjorde han straks.

Hammerfest bød ham på økonomiske problemer: Han hadde gjeld fra studietiden og Hammerfest var et dyrt levested. Tross lønnsøkning på 400 kr i 1886, var inntekten for liten til å nedbetale studiegjeld og forsørge familien på fem barn. Dessuten hadde han en annen grunn til å søke seg bort - et «nervøst brystkrampetilfælde». Han var den første sogneprest som stilte seg positivt til lestadianernes virksom het i prestegjeldet (se nedenfor).

EGET TILBAKEBLIKK:

Han trivdes ikke med «dobbeltheten» i kateketstillingen, og søkte sogneprestembetet for å gå «mere udelt» inn i prestegjerningen. Dessuten var Hammerfest menighet blitt ham kjær.

TRONDENES 1890- d 8.5.1897

Han lyktes ikke med sitt forsett å vie seg helt til prestegjerningen.

---

[1] JSivertsen 1973,271; jf AThomassen 1960,20; Nordkap 2.4. og 4.6.1886.

[2] I 1885 henholdsvis 3500 og 3000 kr . Nordkap 19. og 26.2.1886.

[3] JSivertsen 1973, 264.

[4] Nordkap 9.9.1885.

[5] Morgenbladet 22.7.1887.

[6] Aschim 1966, 26, jf Nordkap 19.3. og 26.3.1886. RA KUD A Jo 76y 1888 jnr 2873. Tromsø b 18.9.1888. Ingebrigtsen søker sakførsel også for "2den Indstans". Ref jnr 3789/1886. Biskop Skaars påtegning i søknatil Borgund sp: Hadde gjort Ingebrigtsen oppmerksom på at han misbilliget hans posisjon som redaktor av en politisk avis. Ingebrigtsen sluttet straks som redaktør. Ra KUD A Geistl… pk 86.

Medvirket til opprettelsen av Harstad Aktiemeieri i 1894. Drev forsøk med Tautra-får i 1890, da landbruksselskapet utplasserte tolv stykker hos ham, og likeledes i 1893 da han overtok to ayrshire oksekalver (jf nr 7 Anderssen). Form skolestyret fra 1889 og dermed ansvaret for gjennomføringen av folkeskoleloven. Form amtsskolestyret 1893-97.

Besøkte Solovetzskij-klosteret ved Hvitehavet. Holdt foredrag om besøket i Harstad og Tromsø. Stipendreise (studieår) i England, Frankrike, Spania og Tyskland i 1894. Deltok samtidig på den første prestekonferanse i Kristiania.

Benyttet flittig adgangen til å bruke lekpredikant ved gudstjenester i kirkene (kgl. res. 22. august 1888). Holdt bibellesninger på bedehusene. Form Trondenes Indremisjonsforening, som han startet i 1891.[1] Tok initiativet til Betel bedehus i Harstad, innvidd h1891. Innvidde Sandtorg bedehus i 1892. Nedla mye arbeid i to sangforeninger.[2]

Hans forhold til lavkirkelighet fremgår av følgende anekdote. *Ludvig Hope* reiste i sin ungdom reiste som emissær for "Kina misjonen" i Nord Norge. Da han sognepresten i Trondenes et besøk og møtte Ingebrigtsen. Hope ble kjølig mottatt. Senere kom emissær *Rettedal* til Trondenes i anledning et større indremisjonsmøte på Bjarkøy. Under oppholdet i prestegården spurte Ingebrigtsen: «Kva er det Kina-missionen tenkjer paa, som sender ut gutungar til aa preika? Me har daa nok av gutungar her nord.» Rettedal skjønte hvem han siktet til og svarte: «Passa deg du, Ingebrigtsen, den gutungen lagar betre mat enn du.» «Ja, seier du det!» svarte Ingebrigtsen. «Ja, det seier eg. Passa deg du, Ingebrigtsen!»[3]

Lestadianerne

Ingebrigtsen var kjent med den lestadianske bevegelse fra sitt virke i Hammerfest, og stilte seg positivt til dem da han kom til Trondenes. Han var den første av Trondenes-prestene som kom i et fortrolig forhold til lestadianerne. Han forstod dem.[4] Respekten var gjensidig.[5]

Rørelse forekom ikke lenger under gudstjenestene i Trondenes kirke. I innberetningen for 1890 omtalte han lestadianerne som «mindre hadske mot anderledestænkende end før», og et år senere - at lestadianerne skikket seg som det sømmer seg kristne.[6]

Lestadianernes to bedehus stod klar til bruk i 1886, det ene på Sør-Rolnes, det andre på Sandstrand. I 1902 – fem år etter Ingebrigtsens død, kunne avisen Nordlys fortelle fra Lavangseidet at der hadde Trondenes-presten talt flere ganger på bedehuset (på Kvitfors), som ellers ble betjent av lestadianske talere. Avisen gav ham attest som «en god folkemand, dertil flink prædikant…»[7]

Ingebrigtsen oppsøkte lokalpredikanten *Thomas Paave* (1827-1912) på Lavangseidet (Kvitfors) og innledet et samarbeid med ham. Dette mislikte mange lestadianere. De mente han fór med smiger. De antok at han var medskyldig i den mulkt som i 1887 ble ilagt ei kvinne på grunn av rørelse under altergangen i Hammerfest kirke (se nr 53 Rosenlund). Ingebrigtsen var den gang kateket i byen, og hadde følgelig ingenting med saken å gjøre.

---

[1] Arbeidet gikk i stå I 1903, men gjenopptatt I 1913.
[2] Lysaker 1960, 53.
[3] Sit Handeland 1922, 277.
[4] «Det er godt for Dem, at du har en Prest som forstaar Dem, og klan give Dem den Føde De trænger.» Biskop J. N. Skaar i brev av 18.1.1894 til Ole Henriksen, Lavangseidet.
[5] Korneliussen 1969, 78.
[6] Lysaker 1960, 78.
[7] Nordlys 31.10.1902.

Kontakten med Paave står i kontrast til lestadianerne i Ofoten. Paave formidlet førstevekkelsen i Karesuando omkr 1850, mens senere lederpredikanter i Ofoten formidlet vekkelsen fra Jellivarre og Jukkasjärvi. Den geografiske utbredelse gjenspeiler forholdet mellom lederpredikanter i ulike virkeområder, slik tilfelle var på finsk og svensk side.

KARAKTERISTIKK

Fra Hammerfest: En ualminnelig dyktig predikant og skolemann.

Bestyrer- og førstelærer Ingebrigtsen: Middelskolen var "en god skole den gang kateket Ingebrigtsen styrte den; han bragte liv og spenning inn i timene og visste ikke hvad pedanteri var. Den som etter storbrannen kom inn på en Osloskole et års tid, blev dybt trykket av kjedsommelighet der."[1]

Sogneprest Ingebrigtsen. Ifølge prost Rosenlund «en meget begavet ung Mand, en dyktig Theolog og en mere end almindelig veltalende Prædikant; hans Prædikener er skjønne, opbyggelige og af et dybt kristeligt Indhold». Ifølge biskop Skaar da han søkte Buksnes: - «en i alle Henseender brav Præst, en præst for vort Kirkesamfund. I Hammerfest har han havt Anledning til at lære Læstadianerne att kjende, og den Maade, hvorpaa han har søgt at lede dem, er mig en Borgen for, at han vilde vise sig særdeles skikket til at staa i det læstadianske Buksnes» - og likeså da han søkte Trondenes, hvor han ville bli en god sjelesørger for lestadianerne. [2]

Fra Trondenes: Gjennom noen stormfulle tiår hadde kirken mistet autoritet i Trondenes. Den ble gjenopprettet «takket være (Ingebrigtsens) romslighet og samarbeidsvilje».[3] Han brøt rekken av Trondenes prester som i årene 1864-1889 var påvirket av professor Gisle Johnsons nylutherske erfaringsteologi.[4]

Rikt utrustet, lærd og med allsidig kjennskap til det praktiske kirkeliv.

Kraftig og behagelig stemme. En ypperlig predikant som forstod å fengsle tilhørerne: «Evangeliet lød fuldtonende og kraftigt fra ham, hvad enten han talte i kirken eller paa forsamlingshusene /.../ en rent utrolig arbeidskraft. Det kunde hænde, at han paa en og samme søndag forrettede den almindelige gudstjeneste med skriftetale, prædiken, barnedaab og altergang, og at han efter gudstjenesten havde en eller flere begravelser, brudevielse, for saa - om eftermiddagen, naar han knapt havde faaet tid til at spise, at reise til et eller andet forsamlingshus, hvor han skulde holde bibellæsning, eller til en eller anden festlig tilstelning eller bazar, hvor han ogsaa skulde tale. Han skulde være med overalt, og han var villig til alt.»

Frasa seg formannsvervet i Trondenes skolestyre av hensyn til «hans egentlige gjerning». Han var i stadig virksomhet med et eller annet – på gården, på jordet, ved høvelbenken eller dreiebenken. En fuldgod snekker og halvveis mekanikus, alltid i aktivitet".[5]

PUBLIKASJONER:

1888: **Aarsberetning om Hammerfest kommunale middelskole for skoleåret 1887-88** ... Hfest. 30 s.

1890: **Aarsberetning om Hammerfest kommunale middelskole for skoleåret 1888-89**. Hfest.

---

[1] Antonia Tiberg 1939, 929.

[2] Ra KUD A Geistl… pk 86.

[3] Lysaker 1960, 53.

[4] Samme s 52.

[5] Tromsø Amtstidende 16.5.1897. Anon. Trondenes-perspektiv.

KILDER: Kab Hammerfest og Trondenes.

Studenterne 1873. Kra 1898, 151-153 (nekr). - Holst 1897, 109, 174. - Nordlys 31.10. 1902. Fra Lavangseidet. (n.) - Tromsø Amtstidende 16.5.1897. - Finnmarksposten 8.5. 1897. - Nordkap 21.1. og 9.9.1985; 19.2, 19.3, 26.3, 2.4. og 4.6.1886. - Morgenbladet 22.7.1887.

Aschim 1966, 26. - Handeland 1922, 277. - Korneliussen 1969, 57, 77, 78. - Lysaker 1958, 376, 378, 436, 438 440, 513, 517; 1960,51 53. - DSivertsen 1955, 280. - JSivertsen 1973, 262, 264f, 271. - ATiberg 1939, 920f, 934. - NAYtreberg 1955, 87, 88; jf s. 62 (JMHvoslef), 64 (CMagelssen), 76, 117 (foto Trondenes pgd 1890).

9. PHARO, Håkon:

TRONDENES, Ås, Frosta, Vår Frue Mh

F 22.1.1890 Bolsøy, d 1978 Thm.

Hans Nikolai Nilssen, sp, o h Dorothea Charlotte Louise f Anker. Farfar og farmor var prestefolk i Sparbu. Farmor var prestedatter fra Stiklestad (Verdal). Morfar og mormor var sorenskriverfolk i Steinkjer.

G 28.8. 1915 Fredrikshald m Julie Andrea Bruun, f 7.3.1893 Kra (barndom i Harstad). Adolf Arenfeldt B, divisjonslege, o h Ingeborg f Meltzer.

Stud 1908 Haldens off alm sk. Form Teologisk Forening. C th 1914 (U).

Hp Trondenes 1915. Kkap Ås 1916. Sp Frosta 1923 (utn 5.10.). Res kap Vår Frue mh (Thm) 1933 og sp samme mh 1946.

Avskjed i nåde 22.1.1960, men fortsatte som kst res kap til 22.1.1961 (avskjedspreken). Bestyrte ledige sognekall, bl.a. Meråker i tre år, deretter Hegra, Melhus og Ilen (i Thm).

TRONDENES 1915-16

Lestadianerne

I "Sørbygda" lå den meget store "Finnebygda" med "dette mongolske folk". Han fortalte videre at der var samene påvirket av lestadianismen, og det krevde mye tid og tålmodighet å få inngang blant dem. Når det lyktes, hadde han stor glede av den "oppbyggelige" samtale. Men han fant dem rare på grunn av deres bibelsyn og spørsmål. Vi aner den sosialdarwinske betraktningsmåte, typisk for sin tid.

Vanskeligere var det nåløye som enhver måtte gå igjennom for å bli et Guds barn i lestadiansk mening. Nåløyet var syndsbekjennelse i den lestadianske forsamling, med predikantens tilsigelse av syndsforlatelsen. Pharo fant at deres lærenorm var "Luther", som i praksis betød Luther-postillen.[1]

Det fremgår indirekte av Pharo's beretning at splittelsen i den lestadianske bevegelse preget bevegelsen i Ofoten. I Trondenes hadde lestadianerne valgt tilhørighet til August Lundberg i Lannavaara (Lappska Missionens Venner). På Sandstrand var det slutt på samarbeidet med predikanter utsendt fra Skibotn-stevnet. Bare en rest av «erikianere» var tilbake i Evenes, Lødingen og Tjeldbotn.

[1] Publ 1916, 56-59.

ÅS 1916-23

Stiftet kirkekor og arrangerte konserter. Leder for Ås kr. Ungdomsforening i en blomstringstid. Ledet arbeidet for den kristelige studenterbevegelse ved landbrukshøyskolen. Holdt foredrag bl a over litterære, filosofiske og psykologiske emner. Ledet studentsangkor og strykekvartett. Form Vestre Borgesyssel krets av de kristelige ungdomsforeninger.

Da Pharo søkte sogneprestembetet, innstilte menighetsrådet ham som nr. 1. En menighetssøknad med 700 underskrifter ba Kirkeregjeringen om å få ham utnevnt. Da var allerede en annen søknad sendt med ca 450 underskrifter til fordel for en annen søker, og han ble utnevnt etter innstilling fra biskopen. Dette var i «kirkestridens» dager, da den passivt-folkekirkelige del av sognemenigheten kunne mobilisere til fordel for en liberalteolog.

Ås sognemenighet tiltrakk seg mange søkere. Da kallskapellaniet ble utlyst i 1934, fikk det 66 søkere. Bare to sognekall hadde flere (70 hver).

FROSTA 1923-33

Pharo ble utnevnt etter enstemmig innstilling fra menighetsråd og biskop. I tillegg mottok departementet en henstilling fra en del fremstående menn i Frosta om å få ham utnevnt.

Form menighetsråd, skolestyre og vergeråd. Ledet kirkekor og fremmet kirkemusikken. Arbeidet med interiørplanene for Frosta kirke og gjenreisingen av Sagatun kirke.

VÅR FRUE MENIGHET (THM) 1933-61

Prestenes representant i Trondhjem skolestyre og en tid dets formann. Form Trøndelag krets av Den kristne Buddhistmisjon. Kretsform Norsk Misjon blandt hjemløse (i 1965 siden 1935). Kretsform Sjømannsmisjonen (fra 1955). Form Nidaros bispdømmes kirkesangerforbund o.a. Ofte benyttet foredragsholder om sangens og musikkens betydning.

KARAKTERISTIKK

F**ra Ås**: I 1984 fantes fremdeles «mange mennesker» som snakket varmt om Pharo og hans ledelse av Ås kristelige ungdomsforening. De ville hatt ham til sokneprest da embetet var ledig, men det gikk ikke."[1]

Fra Frosta: Prekener "så menneskelige, saa velsignet fri for talemaater, interessante og innholdsrike, men dog altid den evige sandhet om vor synd og Guds naade i Jesus Kristus". Han hadde alltid noe å si til søkende mennesker.[2]

Pharo's sykebesøk gjorde inntrykk. Den syke ble "hjelpt med song, lesnad og bøn". Etter at han var forflytet til Trondhjem, så man med glede frem til besøkene hans, enten det gjaldt "gudstenester og festar og møter". Ved innsettelsen i Aasen kirke den 17. februar 1924 talte han om Jesus Kristus som grunnvollen (1 Kor 3:10 11). Det var grunntonen i hans prestegjerning.[3]

Ettermælet beskriver ham som "den siste virkelige geistlige embetsmann på Frosta". Han drev prestegården selv, førte stor husholdning og fikk anstrengt økonomi. "Han nøt ubegrenset re-

[1] Ingen oppl om Pharo i Ås kab.
[2] Frostingen 6.2.1924. G. M. Rud.
[3] Samme 17.1.1940.

spekt hos sine soknebarn og var svært avholdt". Dagsregisteret bekrefter bildet av en prest som deltok aktivt i bygdens liv[1]. Lite fortelles om den "åndelige side" ved hans gjerning,

Fra Vår Frue mh: Initiativrik og virksom. Kontaktskapende med en likefrem opptreden, vinnende og rikt utrustet. Musikalsk og kjent som dyktig liturg (eks. vespergtj i Nidarosdomen). En betydelig og "givende predikant og lærer, en menighetsprest med sterk sosial bevissthet". Følte seg som trønder. Sterk og uredd under okkupasjonen.

EGET TILBAKEBLIKK

Valgte teologistudiet for å komme til en dypere gudserkjennelse og et klarere gudsbillede. På Norderhov prestegård ble han kjent med presten og forskeren Michael *Johan Færden*, og gjennom den "liberale teologi" fikk han prøve tankens vei. Han var søkende og kjente seg dradd mot prestetjenesten. Som prestesønn hadde han en naturlig ærbødighet for prestetjenesten, men den syntes stengt for ham. Studiet engasjerte, men gav ham ikke et budskap å gå med. Det måtte Pharo gjennom praktikumsrektor *Johannes Johnson*, tidligerre Madagaskar-misjonær. Johnson gav varige impulser til prekenen og det praktiske menighetsarbeid, især kontakten med hjemmene. Det gjaldt å søke Guds ære, tåle og lide.

"Jeg har ofte måttet undre meg over hvordan våre menigheter har lukket sin prest inn i sin kjærlighet og latt ham få kjenne fellesskapet /.../ enda presten var såre uferdig og hadde en meget begrenset erfaring. *J.J.Jansen* ønsket at forkynnelsen for å være rett og sann, skulle bygge på det en selv hadde opplevd av evangeliet. "Hvert ord opplevet før det blir talt", var Jansens regel. «Dette synet hadde adskillig betydning for oss for 40-50 år siden, i en tid da individualismen hadde en ganske annen plass enn den har i dag. Forkynnelsen hadde lett for å bli sterkt subjektiv. Den sterke betoning av det objektive, om det var opplevd eller ikke opplevd, hadde vel ikke så stor plass i forkynnelsen da som nå.» Likevel syntes menigheten å se forbi disse svakhetene og å feste seg ved det bærende og la seg oppbygge av dette. «Men jeg har måttet tenke at det som knyttet kontakten og fikk det til å brenne i mange sinn, det var "Den Hellige Ild" som var blitt tent i vårt hjerte.» [2]

Hjelpeprest i Trondenes

Det var prestenød og mange ledige kall å velge mellom. Pharo valgte hjelpepreststillingen i Trondenes med bopel Skånland. Prestegjeldet hadde 13000 ib, 5 kirker og flere prekensteder, blant dem "en grend oppover i landet fra Evenskjær hvor det bodde samer". Han ville ha en læretid og den ble meget interessant. Han måtte venne seg til parafinlamper og torv. "Det var sunt for meg."[3]

Trondenes prestegjeld var "en herlig arbeidsmark, hvor der er meget at lære og hvor der er god bruk for alt det man selv sitter inde med. For en ung prest føles virksomheten her, som en given og mottagen paa en gang. Derfor er den berikende" Syntes skippertakene preget folket. Til de uforglemmelige inntrykk hørte salmesangen under innvielsen av *Grytøy kapell* "som et brus fra et firestemt kor".

> "Innover stranden lå det en rekke grå, torvtekte hus. Det var bare tre kvitmalte hus, foruten handelsstedet. Ett av dem var skolehuset /…/. En kunne merke at folket regnet med sin prest. Med sitt lyse, lette sinn var menneskene der nord åpne og omgjengelige. Kontakten var snart sluttet og enten det var bumannsfolket eller samene, så ble de våre gode venner. Slik lå veien

[1] Oppl sp THFKasbo 21.1.1984.
[2] Publ 1960.
[3] Samme.

åpen for presten både i kirken og i hjemmene. Jeg lærte meget ved sykesengen i min første prestetjeneste. Folket fra Lofothavet og Finnmarkskysten i storm og rokk visste mere om livets alvor enn en ungdom som hadde slitt gatene i Halden eller Oslo eller sittet blant trygge bønder på Ringerike." Pharo merket en form for skjebnetro: "Det var vel so laga". Men samtidig møtte jeg en trygg forankring i Gud som vår skaper og oppholder, og i Kristus som vår frelser. Tuberkulosen herjet voldsomt i denne tiden, ikke minst i Finnebygda, men også nede ved stranden. Unge mennesker måtte si farvel til livet og en ung prest skulle hjelpe dem over /.../ Tankene går tilbake og jeg skjønner at jeg fikk så meget mere enn jeg kunne gi. Det var sikkert riktig at jeg begynte som hp. Kirkesøkningen var god og et kor av ungdom gjorde det festlig ved høytidene. Det har vært en glede å kunne samle ungdom om korsang..." [1]

Folkekirken – «kirken midt i folket»

Pharo vokste opp i den kritiske teologis bibelsyn og innstilling, men i årenes løp gjennomgikk kirkelivet «en forskyvning», og siktet med det til biskop Skard og Oxford-bevegelsen. *Biskop Skard* i Tønsberg «hadde trukket oldkirken fram i lyset og vist oss sammenhengen med den og vår egen kirke», og Kirken som Kristi legeme. Han hjalp oss stil å se kirkens egenart – kirken som Kristi legem. «Dermed er alt sagt». Også *Oxford bevegelsen* i 1930 ble av varig betydning for ham. Sjelesorgen ble viktig, det vil si samtalen med den enkelte og hjelp til kristent fellesskap. Han så tilbake med optimisme, for kristendommen lover ikke suksè, men hjelp gjennom vanskene.

I *Frosta og Åsen* opplevde Pharo "kirken midt i folket". Alle samlet seg om kirken. Det var en selvsagt ting at ordfører, lensmann og lege kom til kirke, like meget som bygdas folk forøvrig. "Vi må ikke glemme at Den norske kirke er en folkekirke og presten må ikke glemme at han er prest i en folkekirke. Det vil si at han må søke kontakt med hele menigheten og ikke bare med den lille flokken. At den lille flokken av varmhjertede, personlige kristne betyr meget for presten, er helt naturlig. Jeg regner da med at de har sin plass i kirkens gudstjeneste. Men de andre som ikke våger å kalle seg personlige kristne eller de som ikke vil det, de hører også menigheten til.

Vi opererer ikke med en såkalt "ren menighet", men med en misjonsmark som trenger sin prest tidlig og sent. Ingen ting kan være mere skjebnesvangert for prestens arbeide enn at veien til de "kirkefremmede" blir stengt p. gr. a. prestens egen holdning. Alle skal kjenne at presten er glad i dem og har omsorg for dem. Da vil mange andledninger i familiens liv bli kontaktskapende. Jeg tenker da på dåp, konfirmasjon, vigsel og gravferd. Her er kontaktmuligheter nok, langt flere enn vi makter å utnytte. Her må vi også nevne hva det betyr at presten besøker skolen og har samarbeide med lærerne". Driften av Frosta prestegård, besøkene i hjemmene, arbeidet i kor og orkester, alt sammen tjente til å møte mennesker på deres eget interesseområde. Med dette perspektiv på prestegjerningen var den livet for ham.[2]

PUBLIKASJONER:

1916: **Indtryk fra min første prestevirksomhet**. = Tromsø stifts aarbok 1916. S. 53-59 (lestadianerne, 56-59).
1940: Våre julesanger. Utvalg ved ... Thm.
1945: Ved Alv Gregussons båre. Frosta kirke 3.1.1945. Thm.

[1] Publ 1916, 59.
[2] Samme.

1946a: Hva gjelder det? To høymesseprekener 1946. Kringkastet fra Vår Frue kirke. Andakt fra Studio 1945. Thm.
1946b: Guds Ord i krigstid. En prekensamling. Thm. Red sm m Arne Fjellbu.
1960: 45 års prestetjeneste i Den norske kirke. = Åb Nidaros bispedømme 1960. S. 36-47.

UTMERKELSE: Kongens fortjenestemedalje i gull 1964.

KILDE: Kab Frosta og Vår Frue mh. (Ås kab ingen oppl).

Oppl v/sp Trond HFKasbø, Frosta 20.1.1984. - Oppl v/pr HChrMamen, Ås 18.1.1984. Studentene 1908. 1933, 269. - Eriksen 1930. - Bolling 1949, 326; samme 1958, 338.

Adresseavisen 19.1.1950. M x (intervju). - Aftenposten 22.1.1940; 21.1.1960. - Frostingen 6.2.1924. G.M.Rud (= Dagsposten 28.1.1924); 17.1.1940. - Korneliussen 1969,84. - Morgenbladet 22.1. 1940. - Nationen 10.10.1923; 20.1.1940. - Rogaland 20.1.1965. - Trøndelagen (Nidaros) 16.1.1940.

---

10. RICHTER, August Henrik Christian Andreas:

IBESTAD

F 1826 Chra, hvor faren var offiser. D. 3.3.1904 Bergen.

G m Wilhelmine Nicoline f Sem. 4 barn (2 da de bodde i Strandgt 33/35, Tromsø).

C th 1852. Vik lærer Borgersk 1855 og bestyrer Biermannske Skole Chra 1856. Bestyrer Moss realsk 1859.

Sp Ibestad 1867. Skoledir Tromsø stift 1871. Skoledir Bergen stift 1876-1904.

IBESTAD 1867-71

Assisterte ved vigslingen av Skånland kirke 23.10. 1868. Fikk innført Landstads Salmebog i 1869. Dermed opphørte bruken av Evangelisk-kristelig Salmebog, en gang innført tross aktiv motstand i prestegjeldet.

Medvirket til prestegjelds- og herredsdelingen da Salangen sammen med Lavangen ble utskilt som eget herred og prestegjeld fra 1. juli 1871 (ny kommunedeling 1964).

Lestadianerne

Richters ettermæle står i klar kontrast til forgjengeren *Jørris Schelderup Hansen* (1849-1867). Da Jukkasjärvi-samer formidlet Karesuando-vekkelsen til Ibestad omkr. 1850, opptrådte Hansen "overbærende, venlig og trøstefull mot de vakte og det gikk bare godt. Han hadde erfaring fra Finnmark." Han ga aldri uttrykk for misnøye med rørelser i kirken. Opplært av *Niels Vibe Stockfleth* i Lebesby (Kistrand pg), kunne Hansen preke på samisk ¬ «lik en haugianer», ble det sagt. I 1850-årene skal det ha vært et samarbeid mellom Jørris Hansen og "to reisende haugianere" *Ole Kallem* og *Endre Johannessen*. De to talte "i samme ånd" som Hansen, og det var vekkelsestid i Ibestad.[1]

---

[1] EOFredriksen 1983 (1931), 39. **Jørris Hansen** kom til Ibestad fra *Lebesby*, hvor han etterfulgte Niels Vibe Stockfleth i 1839 (jf EOFredriksen: Nesseby). Stockfleth underviste Hansen i samisk og samarbeidet med

Den ideale prest for de vakte kunne samisk, og fortrolig som Hansen var med «saliggjørelsens orden», kunne han trøste den som følte angerens smerte. Også norskættede kunne identifisere seg med en prest av gammelpietistisk type, og flere sluttet seg til. det lestadianske fellesskap i Ibestad.[1] Overgangen til sogneprest Richter må ha vært stor for de fleste

Under en gudstjeneste i 1868 hadde flere samekoner forstyrret gudstjenesten med «en krampaktig Hylen og til dels Hoppen og Springen, især under Nadverdens Nydelse.» Uroen brøt den lovfestede kirkefred, men var ingen isolert hendelse. Under de lestadianske samlinger tiltok rørelsene i intensitet, samtidig som *norskættede* sluttet seg til bevegelsen. Konflikten tilspisset seg med trusler om utmeldelse av statskirken. En medvirkende årsak var Richter selv, en stillfarende mann, men forstod ikke samisk. Før han fraflyttet embetet, ba han biskopen om hjelp til å vinne kontroll over situasjonen.[2]

Hjelpen kom sommeren 1871, da sognepresten i Kautokeino, ***Ole Andreas Johannessen***, kom til unnsetning (nr 46) mens flyttsamene oppholdt seg sommers tid ute ved kysten. Biskopen sendte ham til Gratangen, Grovfjord og Ofoten, hvor han skulle holde bibeltimer og samtale med de vakte og lederne deres. Også Johannessen stilte seg kritisk til rørelsen, men lestadianerne lot til å ha akseptert ham. Han var en prest de kunne prate med på morsmålet, slik det fremgår av hans referat fra en bibeltime i *Grovfjorden*:

> «…en talrig Forsamling av Finner og Nordmænd /…/ Der var ogsaa Folk fra Ofoten og enkelte Lapper (flyttsamer) fra Sverige.» Da bibeltimen var slutt, begynte rørelsen med «Hujen, Dands eller Hoppen og Omfavnelse eller Kys.» Han bad lederen *Lars Andersen* om å stanse rørelsen, men han vegret seg bestemt. «Det strider imod Guds Vilie», sa han. Rørelse forekom også i kirken, men ingen gikk «saa vidt som til at hoppe og springe omkring».[3]

SKOLEDIREKTØR TROMSØ STIFT 1871-76

Sammen med biskop F.W.Hvoslef og amtmann Kjerschow fremmet han det forslag som amtstinget vedtok enstemmig å opprette en *ambulerende* ungdomsskole (19.6.1875). Richter var den drivende kraft bak tiltaket. Direksjonen godkjente skoleplanen (18.1.1876), og skolen kunne starte i Målselv samme år, og fortsatte deretter fem år i Ibestad (1877/78-81/82).

SKOLEDIREKTØR BERGEN STIFT 1876-1904

> **KARAKTERISTIKK skoledirektør i Tromsø stift**: En lun og stille mann med et våkent øye skolens og lærernes tarv. En saktmodig prestemann.

---

ham etter regelen evangeliet «på samisk for samene». Regelen brøt med opplysningstidens *idé* om opplysning på norsk for samene, som på sin side måtte avstå fra sitt morsmål for å bli opplyste nordmenn og et kulturfolk. Og forstod de ikke sitt eget beste, skulle de tvinges til forsnorskning. Et første tiltak var nedleggelsen av Lappeseminaret i Trondhjem i 1771.

Sammenligningen med Stockfleth (jf sogneprest Hvoslef, nr 45) gjenspeiler normer og forventninger i et samisk fortellermiljø. Stereotypen "haugianer" fremhevet autoritet og kompetanse. Det samme gjør folkeminnet om **Olav Josephsen Hjort**, sogneprest i Kautokeino årene 1774-81, omtalt som «Harde-Hjort». Lojal mot overordnet myndighet, konfiskerte han alle skrifter han fant på samisk, til stor sorg for samene.

[1] Jf DSivertsen 1955, 273. Sivertsen har oversett den gammelpietistiske tradisjon blant norskættede i Ibestad. Richter stod neppe i et åpent «kampforhold» til lestadianerne.

[2] Samme, s. 275.

[3] Samme. Sit Sivertsen.

KARAKTERISTIKK skoledirektør i Bergen stift: Vennlig, fintfølende, nobel og veloverveid. En flittig inspektør med inngående lokalkjennskap over alt. Med sine egenskaper og administrative dyktighet var han en mann på rette plass. Skolen tiltalte ham mere enn det geistlige arbeid.

Folkeskolen hadde i Richter en sine mest samvittighetsfulle og iherdige arbeidere. Han gjorde ikke mye av seg på møter og i store forsamlinger. Lunt og stille for han frem, alltid med et våkent øye for skolens og lærernes tarv. Ingen sak ble liggende lenge på hans kontor, hvor det var eksemplarisk orden.

Med liv og lyst ofret han seg for sitt ofte besværlige embete, helt til sykdommen tvang ham til å fratre. Han besøkte flere ganger det utall av skolestuer som lå under hans embete, og det var alltid en festdag for lærere og elever når denne vennlige mann kom på inspeksjon.

UTMERKELSE: I 1896 ridder av St. Olavs orden for fortjenestefull embetsvirksomhet.

KILDER: Holst 1897, 56. - Bergens Aftenblad 4.3.1904. - Romsdals Tidende 12.3.1904. - Norsk Skoletidende 34/1904, 622.

HDahl 1957, 143, 162. -Fredriksen 1983 (1931), 38f, 43, 44f. - Korneliussen 1969, 30, 32. - DSivertsen 1955, 275.

HKrEriksen 1926, 5 6, 8 9. - HEriksen 1981, 149, 150.

11. NISSEN, Nils Kristian:

KARASJOK, TROMSØ, Lier

F 29.11.1879 Kra, d 10.5.1968. Peder (Per) Schelderup N, o h Henriette Andrea f Prebensen. Far var premierltn (senere generalmajor) og sjef for Norges Geografiske Oppmåling (1900-06). Oppkalt etter farbror prosten.

Stud 1897 (Kra kathedralsk). Utenlandsreise 3-4 mnd 1898. Eks finsk ("kvænsk") vå1900 og samisk vå1901 (prof Konrad Nielsens første elev).

C th h1902 (haud illaud pga "mangelfulle forberedelser", iflg Tromsø kab). Forsøkte høsten 1903 å forbedre karakteren, men lyktes ikke. Prakt vå1903.

G 6.2.1904 Uranienborg k (Kra) m Inga Birch Reichenwald, f 27.6.1880 Kra. Møttes første gang under studentmøtet på Setnesmoen 1899. Foreldre: Peter B R, borgermester Kra (1890-årene), o h Alette Marie f Christensen. Farfar var statsråd. Oldefar var generalmajor Paul Hansen Birch. Det var ham Henrik Wergeland tilegnet "Asylbørnenes Sang".

Kst sp Karasjok 1904. Ord. 24.2. Tromsø dmk av b Bøckman i henhold til kgl. res. 21. november 1903 fordi en embetsmenn måtte ha fylt 25 år. Tiltr 1.3.1904. Utn 7.3.1905.

Avskjed 1913 pga stilling i den norsk-svenske Renbeitekommi av 1909, oppnevnt av Voldgiftsretten i København 8.2.1910 og gitt mandat til å undersøke beiteforholdene i Karesuando og Juk-

kasjärvi. Nissens fravær fra Karasjok var i 1910 10 mnd. Forlot Karasjok i mars 1911 og kom ikke til å bestyre embetet mere. Avskjedspreken i mai 1913.

Reindriftsinsp 1912-mai -26, først midl nyopprettet stilling, så utnevnt 9.7.1917 med bosted Kristiania og kontor i Landbruksdepartementet. Tallrike tjenestereiser over nesten hele landet. Sekretær for den norske delegasjon ved reinbeiteforhandlingene med Sverige 1913-19 og med Finland 1920-21. Ekstralærer i tamreindrift Norges Landbrukshøyskole 1924-26. Norsk komm u grenseoppgangene Norge/Finland 1926 og 1950.

Leilighetsvis prestevikar Kra/Oslo og andre steder.

Dpr Tromsø 1925 (utn 5.12., tiltr 1.pinsedag 1926). Fortsatte som Landbruksdepartementets konsulent i reindriftssaker. Kst biskop etter Johan Støren.

Sp Lier 1936-59. Bestyrer av Nansens samlinger, Polhøgda.

Slektskap, oppvekst og studieår

Farfar var rektor Hartvig Nissen, gift med datter av Kirstine Colban, kartograf og malerinne. Hun var datter av prost Erik Colban, Vågan i Lofoten. Gjennom sin farmor ble Kristian interessert i karthistorie og Finnmark.

De første barndomsårene bodde han med familien i Akersbakken, hvor huseieren var far til statsminister Otto B. Halvorsen. Senere flyttet familien til Nordahl Bruns gate. Han tenkte først å bli offiser, geograf eller bonde, men på gymnaset bestemte han seg for å studere teologi og bli prest. Målet var Finnmark.

Hans lærere i teologi var Petersen, Odland, Michelet, Brun, Brandrud og Ihlen. På praktikum var Støylen lærer i homiletikk og Gustav Jensen lærer i liturgikk og pastorallære.

KARASJOK 1904-12

Prekte på samisk uten tolk. Form skolestyre 1904-1911. Medl vergerådet. Medl herredsstyret og ordf 1908-1910. Deltok i opprettelsen av Finnmark husflidsforening i 1909.[1] Mislyktes i sitt forsøk på å få til en internatskole.

Stiftet Karasjok Landbruksforening 1.10.1905 (på Karasjok bh), og dens formann til 1911. Finnmarkens Amts Landhusholdningsselskap var den gang delt i to avdelinger for henholdsvis Øst- og Vest Finnmark. Foreningen i Karasjok var første lokalforening i Finnmark ble en av de driftigste i amtet. I bygda ble med stor iver harv og plog tatt i bruk fra 1904. Statskvegutstillingen i Karasjok i 1908 viste fremgang i stamokseholdet. Deltok som landbruksforeningens formann i Finnmark Landbruksselskaps styremøter 1907-12.

Under det 12. alminnelige norske landbruksmøtes høstutstilling i 1907 deltok han med hagebruksprodukter fra Karasjok,[2] da landbruksforeningen fikk diplom med ekstrapremie for en kolleksjon grønnsaker. Han representerte Finnmarks Landhusholdningsselskap med gårdsredskaper og fikk «en mindre sølvmedalje.

I 1909 møtte han som vararepresentant (for amtmann Urbye) i Selskapet for Norges Vel.

[1] Jf Anny Haugen: Finnmark husflidslag. 50 år. Hammerfest 1960. Nissen ikke nevnt blant initiativtakerne.
[2] DSivertsen 1955, 11.

Arbeidet i reinbeitekommisjonen ble mer omfattende enn han hadde regnet med. Under tvil og etter sterk oppfordring, tok han imot stillingen som reindriftsinspektør.[1]

Menighetsarbeidet baserte han på kristelig likestilling og medansvar. Til eksempel overlot han til menighetsmøtet å foreslå hvilke kristelige og verdslige bøker det ønsket oversatt til samisk.[2]

Lestadianerne

Kristian Nissen ankom Karasjok i en intens vekkelsestid. Lestadianerne var kirkekritiske, men ikke kirkefiendtlige. De forventet overbærenhet fra sin prest – og det fikk de. Ifølge en skildring av juledagsmessen i 1906 var rørelsen så kraftig at det var vanskelig å høre hva presten sa, men det tok han med selvfølgelig ro.[3] Utdannet i den liberale teologitradisjon, kunne han forholde seg til den religiøse inderlighet i den folkelige uttrykksform. Til gjengjeld ble han møtt med varme og tillit. Han skrev:

> "Ogsaa i min tid har det været den læstadianske vækkelse, som har sat sit præg paa menighetens religiøse liv. Om det vel end er saa, at den hos mange ikke stikker saa dybt, saa maa dog bevægelsen med alle sine eiendommeligheter sees som en dyp og alvorlig religiøs bevægelse, der har formaaet baade at vække og tilfredsstille manges trang til liv med Gud. Maatte Gud holde sin sterke og velsignende haand saavel over den læstadianske vækkelse som over den barnefromme kristentro man møter i menigheten og føre den stadig videre fremad i inderlighet og dybde!"[4]

Inga Nissen så ingen beruset same i Karasjok-tiden, og hadde "bare godt å si om denne bevegelsen". Lestadianerne hadde eget bedehus og var "ivrige kirkegjengere" som gjerne så presten i samlingene sine. Det var på bedehuset Nissen forrettet sin første gudstjeneste i Karasjok. Årsaken var prestekofferten, gjenglemt i Kolvik. Nissens tre medhjelpere var alltid lestadianere. Fru Nissen var "av og til" på samlingene. I begynnelsen undret hun seg over "likkatusak". "Det var rart å se de ellers så rolige og stillferdige menneskene fare omkring og omfavne hverandre, og "be om forladelse om hals", som de sa. Ellers forekom rørelsene «ofte» under altergangene i kirken.

REINDRIFTSINSPEKTØR 1912-26

Når anledningen bød seg, kunne han finne rom for prestetjeneste i hovedstaden og under tjenestereisene. Etter første verdenskrig ble det tatt initiativ til å redusere statens administrasjonsutgifter, og fra enkelte hold ble det foreslått å avskaffe inspektørstillingen. Arbeidssituasjonen ble usikker, og på oppfordring fra res. kap. Egeberg Traaen i Tromsø søkte han Tromsø domprosti.

Språk- og minoritetspolitikk

Stillingen som reindriftsinspektør var primært innordnet reinbeitekommisjonens behov, som trengte en person til å samle inn og bearbeide materiale til forhandlingene. Sett i en videre sammenheng var stillingen innordnet myndigetenes minoritetspolitikk.

Innen embetsverket var Nissens holdning til *samiske* spørsmål mere positiv enn ellers vanlig. Han var likevel av den oppfatning at reindriftssamene før eller siden måtte bli jordbrukere. Derfor gikk han imot endringer i *reinbeiteloven fra 1897*. Dette standpunkt harmonerte tilsynelatende med

---

[1] IB R Nissen 1976 (2), 195.
[2] Mhm 1.1.1911.
[3] DSivertsen 1955, 180. Sivertsen siterer fra den danske Knud Rasmussen.
[4] Karasjok kab.

politikken i Landbruksdepartementet, hvor man mislikte de embetsmenn og andre i lokalforvaltningen som gjorde seg til talsmenn for reindriftssamenes krav på bekostning av norske fastboende.

Snart oppdaget man at Nissen stilte seg heller negativt til *språkklausulen i jordsalgsloven fra 1902*, som påbød at jordsalg fra statens grunn skulle skje til personer som brukte norsk i *dagligtale*. Nissen hevdet at klausulen i hovedsak var myntet på *kvænene*, og gikk derfor imot den strenge lovanvendelse med støtte i lovens bokstav. Klausulen ble i praksis anvendt i få tilfeller på samer. (Se nærmere nr 59: Holm/stortingsmann, og nr 56: Otterbech/samenes målsak.)

Fornorskerne oppfattet ikke samisk som et kulturspråk i vanlig forstand. Også Nissen delte dette syn, men forsvarte de samiske språkinteresser ut fra pedagogiske, humanitære, religiøse, økonomiske og historiske forhold (se Publ 1917/1918 a-c). Nissen holdt fast ved denne moderate og samevennlige linje. I mellomkrigstiden var han en fremstående talsmann for begrensede språklige og kulturelle *rettigheter* til samene.

Anderledes så Nissen på *kvænenes* innvandrerkultur. Med henvisning til historiske forhold, begrunnet han kvænenes nasjonale plikter og sitt syn på grensespørsmålet. Han påberopte seg støtte blant kvænene i Finnmark, men forståelig nok, uten å nevne navn. Dessuten merket han en voksende erkjennelse av kvænenes egenart som innvandrerbefolkning, men med "ret og pligt til at gaa op i den ældre norske (og lappiske) befolkning og til kulturelt og nationalt at staa last og brast med denne". I Finland hadde myndighetene en tendens til å overse de historiske forhold i Finnmark, og det på en måte som hverken gagnet naboforholdet Norge/Finland eller kvænene i Norge. Nissen merket seg denne tendens og tok til motmæle (jf nr 63 Beronka).

Representanter for norsk utenrikspolitikk fulgte nøye med i finsk samfunnsdebatt, og frem til 1918 hadde man med uro merket seg uoffisielle talsmenn for Finlands "rett" til å nå frem til Ishavet. I 1920 anekterte Finland *Petsamo-området og russisk Pasvik*. Etter anmodning fra Utenriksdepartementet, stilte Nissen sine kartografiske og grensehistoriske kunnskaper til disposisjon og bidro med redegjørelser i norske aviser og tidsskrifter. De ble tilsendt Utenriksdepartementet før de gikk i trykken. Også senere i mellomkrigstiden, når myndighetene trengte velbegrunnede standpunkt mot finske krav og uttalelser, ble Nissen brukt til denne form for konsulentvirksomhet, (Se bibliografi 1921c, 1923a og c, 1924/25a, 1929a.)

På norsk side førte grensespørsmålet til mange forslag; blant dem (ult 1919) et norsk museum og kultursenter på gården *Noatun* øverst i Pasvikdalen. Det var hensikten å synliggjøre norsk kultur i grenseområdet. Forslaget ble kritisk gjennomgått av Nissen og deretter henlagt.

Etter hemmelig ordre fra Utenriksdepartementet i 1919, utredet Nissen reindriften i Pasvik-traktene med henblikk på ulike grensealternativ, blant dem en større grenseutvidelse i Pasvik-traktene av hensyn til sikkerhetspolitikk og reindriftsnæring. Med en grensedragning i Tana-dalen skulle Utsjok bli norsk område. Han frarådet forslaget om å avstå Kautokeino herred til Sverige mot at Enontekis (Enontekiö) ble norsk område. Nissens argumentasjon synes å ha fått gjennomslag under grenseforhandlingene med Finland 1922-24.

Da Forsvarsdepartementet i 1918 arbeidet med planene om en fornorskningskomitè, var Nissen tiltenkt en plass i komitèen. Senere ble han på biskop Berggravs anmodning satt på oppgaven å gjennomgå finske ABC'er, for om mulig å finne nasjonalt agitasjonsstoff.

I 1930-årene gikk debatten livlig om navnet "*Finnmarken*". Burde ikke fylket få et navn som bedre markerer *norsk* overhøyhet? Nissen protesterte med historiske og etymologiske argumenter (se bibliografi Publ 1934a). Dette lot til å være glemt i 2019, da man i anledning sammenslåingen av Troms og Finnmark diskuterte navnet på det nye fylket.

TROMSØ 1936-59

Form skolestyret. Viseform Tromsø Turistforening. Statens representant i styret for Tromsø Museum, senere korresponderende medlem.

Medl av utvalget for revisjon av Den norske kirkes samiske salmebok.

Form kretsstyret Den norske Santalmisjon, Tromsø kretsstyre Det Norske Misjonssel-skap. kretsstyret Den norske Sjømannsmisjon og kretsstyret Kirkelig Landslag.

Forholdet Tromsø Indremisjon og domprost Nissen var positivt.

LIER 1936-59

Form Drammen krets av Norsk Sjømannsmisjon 1937 1950. Form menighetsrådenes felles-råd. Arbeidet for restaurering av Frogner kirke til 200-årsjubilèet i 1944.

Presten Nissen representerte kunnskapsområder i en uvanlig kombinasjon. Da kunne samarbeidet med ham medføre kinkige situasjoner, til eksempel da han sommeren 1950 var norsk grensekommissær. General Vaala mintes at "denna norska prästen" irriterte ham. Han var til stadighet frempå og sjekket de finske papirene, at alt stemte, fortalte han meg.[1]

POLHØGDA 1959 - U Å

Det var under arbeidet i reinbeitekommisjonen at Nissen for alvor ble interessert i kartografiske studier. Som bestyrer av Nansen-samlingene på Polhøgda ville han føre Nansens studier videre, og spesialiserte seg på perioden ca. 1500-1800.

Adre verv og medlemsskap:

Arbeidet for Norsk Finnemission i yngre år. Rådsmedl Det norske geografiske Selskab 1916-1926, 1939 (?) og varamann til styret 1922-1926.

1. varamann Den Norske Turistforenings (DNT) direksjon 1918-20 og medlem 1921-24. Re-daksjonsmedlem Den Norske Turistforenings aarbok. DNT's representant 1924 i en komitè til fremme av samtrafikken mellom Norge og Sverige i grensetraktene, især nordpå.

Styreformann Samisk Selskap. Medarbeider Institutt for sammenlignende Kulturforskning 1924. Medl Vitenskapsakademiet 1942. Medarb i flere utenlandske selskaper. Medl Finska Kyrkohistoriska Samfundet (FKHS/SKHS).

Etter Nissens foredrag i FKHS 7.3.1938 (Publ 1944) ble det oppnevnt en komitè til å fremme kontakten mellom nordiske Laestadius forskere. Nissen ble komitèens norske representant.[2]

[1] KSvebak, Hki primo jan 1967.
[2] FKHS Årsskrift XXVIII 1938, 193.

KARAKTERISTIKK

Fra Karasjok: «Karasjokingerne kan aldrig bli lei av at lovprise sin sogneprest. Dhah Nissen, dhah generala bardne, han generalens søn», det er han som har lært dem alt, når de forklarer en eller annen fremgang. «Og naar man har erfaret, hvad den meget unge og virkelystne prest allerede har utrettet, særlig paa jordbrukets omraade, saa vilde man ønske, at der var flere av den art embedsmænd i vort land, særlig her nordpaa. Men vore vestlandske bondeteologer vil ikke hitop..."[1]

Fra Tromsø: "den dyktige kontormann med de mange historiske og geografiske interesser, særlig for Finnmark og samene /.../ gikk også sterkt inn for kirkens og menighetens liv i Tromsø og satte fram planer for Domkirkens restaurering. Med sin lødige forkynnelse og sitt elskverdige vesen var han meget avholdt i Tromsø".

Fra andre sammenhenger: Hjelpsom og likedan mot alle, med et elskverdig vesen og en rettlinjet karakter. Usentimental og kunne virke noe formell og barsk. En allsidig begavelse og kunnskapsrik. Fylt av en uoppslitelig arbeidstrang. Nøyaktig, punktlig og pålitelig, egenskaper som særlig preget hans forskning.

En høyt skattet forkynner og foredragsholder. Som forkynner kunne han tale enfoldig, rammende og evangelisk. Samiske prekener ble - som ventet - skrevet ord for ord, men det gjorde han også med norske prekener - først i kladd, så i sirlig manus.[2] Hverken pietist eller høykirkelig. Blandet seg lite i teologiske og kirkepolitiske spørsmål. Demonstrativt forlot han en gang dramatisk presteforeningens generalforsamling, og siden dyrket han både kollegafellesskap og teologi i en engere krets likesinnede fra unge år.

Forfatteren *Andreas Markusson* brukte Nissen som sakkyndig da han skrev Laestadius-romanen "Han som kjempet mot mørket" (Oslo 1937). Boken tilegnet han "den kjente Læstadius-kjenner" Kristian Nissen.[3]

Professor *Oluf Kolsrud* fremhevet at Nissen tilhørte "den i vår tid mere sjeldne type av prester, som ved siden av sin kirkelige embedsgjerning og virksomhet i det praktiske samfundsliv finner leilighet til å tjene videnskapen med selvstendig forskning, og han har utfoldet et flittig forfatterskap i flere retninger /.../ Alt hvad der fremgår av N's hånd, utmerker sig ved grundighet, nøiaktighet, sakkunnskap, sans for enkeltheter, og omhyggelig undersøkelse av dokumentene /.../ Med en levende pliktfølelse for og kjærlighet til prestetjenesten har han på en lykkelig måte forstått å forene trangen til å tjene videnskapen og kulturarbeidet med sine spesielle interesser og evner."[4]

Domprost *Peter Wilhelm Bøckman* beskrev ham med benevnelsen *polyhistor*. "- den åpne, humanistisk orienterte prest med den vidtfavnende kulturelle, sosiale og videnskapelige interesse og innsats". Mangesidigheten "berodde på et grunntrekk i hans personlighet: hans usedvanlig livlige og rikt assosiative gemytt, levende interessert i alt omkring seg, alltid åpen for nye interessante områder og spørsmål. /…/ Trang etter å kjenne detaljene og en viss omstendelighet i utførelsen kunne hindre ham i å nå frem til de store resultater. Men i alt dette var det først og fremst et engasjement som lyste frem og som også gav seg uttrykk privat, når han fortalte, når han redegjorde for snart det ene, snart det andre av de ting som opptok ham".

[1] Matti Aikio 1914, 21.
[2] Adolf Steen 1968, 104.
[3] IBjørnson 1916, forordet.
[4] Kolsrud 1949, 166, 167.

Han så ingen motsetning mellom prestegjerningen og de fjorten av sine beste arbeidsår som statens reindriftsinspektør (fra 33 til 47 år gammel). Det var snarere "en konsekvens av prestegjerningen". Allerede i Karasjok-tiden gikk han gårdimellom og lærte folk bedre jordbruk og reindrift, så de kunne komme ut av det økonomiske uføret de befant seg i. Han så det slik at "de mange interesser også supplerte og styrket prestetjenesten".

God helse tillot ham å være grensekommissær 71 år gammel, hvor han gikk opp grensen 25 år tidligere. Men også de psykiske krefter gav ham en god etterøkt. "- en særpreget kulturpersonlighet /.../ et hjertegodt menneske og en åndens gentleman."

UTMERKELSER OG ÆRESMEDLEMSKAP

Kommandør 2. kl. av Vasaordenen. Ridder Nordstjerne-ordenen. Ridder av Finlands Vita Ros. Ridder av Danebrog. Ridder av St. Olavs Orden. Nansen-prisen 1964 for sitt arbeid for samekulturen, Finnmarks historie og Norges karthistorie (Fram-komitèens belønning).

Æresmedl Det Pommerske geografiske Selskap i Greifswald 1927 for sin utforskning av samenes livsforhold. Æresmedl Den norske Turistforening, Svenska Turistföreningen, Det norske Geografiske Selskab og Samisk Selskap.

EGET TILBAKEBLIKK

Konfirmantundervisningen var det arbeid han likte best som prest, «dernest gudstjenesterne i domkirken og kirketjenesten forøvrig, men også tjenesten på sykehus og tuberkulosehjem.» Det administrative arbeide på prestekontoret, i menighetsrådet med kirketilsynet, i skolestyret og i de mange legatstyrer m. v. interesserte ham og han «la ganske meget arbeide i det. /…/ Hensynet til vår datter Ellens helbred nødet oss i 1936 til å søke sydover ..."

Det er prestens oppgave å leve seg inn i de forhold han er satt til å tjene. Kristian Nissens forbilde i så henseende var prosten *Lars Levi Laestadius*, en fremragende naturforsker og prest. "Hos ham ble spenningen mellom kall og interesser så sterk at han fant det rett å konsentrere seg om prestegjerningen /.../ det han fikk utrettet som prest /.../ skjedde på grunnlag av det han også ellers var, blant annet som naturforsker."

Kristian Nissen hadde søkt tre embeter, men fikk fire (reindriftsinspektør det fjerde). Som konstituert biskop undertegnet han brev til sognepresten i Karasjok med "Deres misundelige Kristian Nissen". På 75-årsdagen ble han spurt om hva som lå ham særlig nær, nå han så seg tilbake. "Jeg sier som gamle rektor *Just Qvigstad* i Tromsø siterte etter Paulus /.../ Jeg glemmer det som er bak og strekker meg efter det som er foran".

KILDER: Kab Karasjok og Tromsø (ikke skrevet sitt vita i Lier kab, iflg oppl fung sp REnger 11.6.1981).

Buskerud Blad 15.10.1936; 27.11.1938. - Aftenposten 1.12.1925; 17.10.1964 (Henrik Haugstøl). - Vårt Land 4.2.1961 (Moe). - Ullern 25.11.1959. - Nordlys 26.11.1959 (AFlokkmann). - Nationen 29.11.1949; 29.11.1954 (JONO); 27.11.1959; 28.11.1964 (Pål Sundvor).

Tromsø dagblad 22.10. 1931. - Teologiske farisèere som... Polemikk Karl Vold/Kr Nissen om Schelderupsaken). Samme 31.1.1948 (ABøckman om menighetslivet i Tromsø de siste 50 år) - SV 23/1959 (JBørretsen). - (UBO U/mgl oppl) 16.2.1932. - Morgenbladet 28.12.1929.

Aikio 1914, 21f. B1ix 1974, 31-32, 73-75. PWBøckman. Den norske kirke, åb 1969, 186-88. Eriksen & Niemi 1981, 120, 122, 124, 127, 137, 151, 167, 169, 177, 191, 225, 254, 274, 275, 278. Karlsen 1961, 131.

OKolsrud 1949, 165-167. Meløy 1980, 35 (jf s. 81f). I B R Nissen 1976 (2), 192-212. HNissen 1920, 105. – Norvegia Sacra 1929, 290-97. DSivertsen 1955, 21, 180. Steen 1968; samme 1954, 452, 484 o a st. Ved en milepel 1948, 24. - NAYtreberg 1959, 94f, 96, 102f, 111.

BIBLIOGRAPHICA TIL KRISTIAN NISSEN:

Omkr 1970 ble jeg fortalt av eldre prester at Nissen var lærd, men fikk utgitt lite. Hvordan kunne de vite det, for Nissens produksjon var for en stor del spredt på fagområder utenfor teologenes arena. Han var unntaket i en tid krav til profesjonalisering og spesialisering.

Han drev sin forskning i et omfattende syn på livets utfordringer i sin prestegjerning. Dette forklarer langt på vei hvorfor han ikke satset på større arbeid i bokformat. Og likevel aner vi et par strategier. År om annet publiserte han artikler om delemner i et langsiktig prosjekt, eksempelvis de kartografiske bidrag fra hans hånd. Et annen strategi gikk bestod i dybdeboring hvor detaljspørsmål endrer generelle oppfatninger. Således inneholder samlingene hans opplegg til spesialstudier, omhyggelig ordnet i delemner og tematiske grupperinger. Her fins opplegg til en helhetlig Læstadius-biografi (som enda ikke foreligger) og til en monografi om Norges eldre karthistorie.

Mitt forsøk legger til grunn to samlinger: (1) Kristian Nissens laestadiana-samling ved Tromsø Museum, (2) hans samlinger ved Håndskriftavdelingen, Universitetsbiblioteket i Oslo (= UBO MS), tilsammen 42 mapper og 12 kopibøker. Jeg legger til et anhang upubliserte (?) artikler, foredragsmanus og intervju, og bruker følgende forkortelser:

DKNVS = Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab. DNT åb = Den Norske Tu-ristforenings årbok. FKHS = Finska Kyrkohistoriska Samfundet. LV = Lappernes Ven. Nbileks = Norsk biografisk leksikon. NFiBl = Norsk Finnemissions Blad. NGT = Norsk Geografisk Tidsskrift. NK = Norsk Kirkeblad. NSa = Norvegia Sacra. Åb Den Norske Kirke. NTT = Norsk Teologisk Tidsskrift. SV = Samenes Venn. SVJ = Samenes Venn Juleboken. Vkin = Vår kirke i nord. Åb Hålogaland.

1902 Studenterforeninger ved Kristiania Universitet. Med bidrag fra O. Andersen, J.Chr. Bisgaard, P.B, Dahle m fl ved…= Nordisk Universitetstidsskrift 1901-1902. Göteborg. S 240-93.

1906 **En protest.** = FKK 1906, 180,181 (om lestadianerne, polemikk mot Signe Dahl, se s. 37-42, spesielt s. 37-40.)

1907 (1955) **Beretning om Karasjok landbrugsforenings virksomhed for tidsrummet 1. oktober 1905 til 31. december 1906.** = Karasjok landbruksforening 1955, 57.

1909 **Fra Finnmarken**. Alten - Karasjok - Porsanger. = DNT åb 1909. S. 34-52.

1912 Renbeteskommissionen av år 1909. Handlingar I. Helsingfors. (Følgende sider bygger på Nissens utkast: S. 46-57, 332-41, 367-71.)

1915a Store tal. = NK 1915, 599-600.

1915b **Norges største prestegjeld**. = NK 1915, 668-69.

1916a Lapper og ren i Norge. = Åb Det norske geografiske selskab 1914 1916. Særtr Kra 1916. Se LV 11/1917 (i utdrag).

1916b Finnmarken for Kristus. = Morgenbladet 23.1.1916; LV 4/1916. Bokanm.

1916(?)c **Rendriften i Finnmarken 1911-1915**. = Særtr. av amtmandens femaarsberetning 1911-1915 for Finnmarkens amt. 17s. U. s. (Reindriftsnæringen behandlet første gang i amtmannens femårsberetninger.)

1917a **Lappiske aviser**. Artikkel av A. L. i Nuorttanaste 23/1916, oversatt og forsynt med anmerkninger. = NFiBl 3/1917, 19-21; LV 16/1918. Se merknad av L. Dyb i nr 18.
1917b Sydlappiske renmerker. = Fataburen 1917, 15-30? Sthm.
1917c **Nordland - Lappland**. = DNT åb 1917, 145-75.
1917/1918a **Fornorskningen i Finnmarken**. = Morgenbladet 30.12.1917 og 6.1.1918. Kronikk. Gjengitt i LV 3/1918. (Mottok takketelegram fra samisk folkemøte i Tana og Polmak samemenigheter.) Debatt: Skoledirektør Thomassen 17. og 24.2; biskop Dietrickson 3.3. 1918.
1918b **Norsk og lappisk**. = NK 1918, 136 138. Debatt. (Støtter hovedstandpunktene i Johannes Hidle og Jens Otterbech, utg: Fornorskningen i Finnmarken. Kra 1917. Jf JOtterbech, NK 1918, 644-645.)
1918c **De tre nationaliteter i Finnmarken**. = Dagbladet 19.5.1918.

1920a **Fjeldfinnerne og rendriften i Finnmarken**. I: Schøyen, Carl, utg: Nordlandet. Kra 1920. S. 54-68. (Oppr foredrag i Det norske geografiske selskap 1915.)
1920b **Finsk kunstsans finsk husflid**. = Jens Otterbech: Kulturværdier hos Norges finner. Kra 1920. S. 86-103.
1920c **Befolkningen i Nord-Norge** ifølge den offisielle folketelling 1ste desember 1910. Nasjonalitetenes fordeling geografisk fremstillet av rendriftsinspektør… Norges Geografiske Oppmåling. (Kra.) Kart.
1920d "Gykking" og "laling" i Solør. = Tidens Tegn 11.2.1920. (Notis vedr art av Paal Kluften.)
1920e Norsk vildrenstatistik. = Norsk Jæger og Fiskerforenings Tidsskrift 1920, 182-97. Grafisk fremstill. Tabeller I IV (herredsnivå): Vildren fældet i Norge i aarene 1889-1919. 1920f: Rendriften i Finnmark faar en stadig større økonomisk betydning. = Verdens Gangs Nord Norge nummer 12.6.1920. Gjengitt i LV 13/1920.

1921a Lapponian lichen names. = Lynge, Bernt: Studies on the lichen flora of Norway. Appendix s. 238-47. Videnskapsselskapets Skrifter. I. Mat. naturv. Klasse 1921. No. 7. Kra.
1921b De ældste historiske vidnesbyrd om lapper i Sør Trøndelagen. = Fjeld Ljom 3., 5., 8., 10. og 12.8.1921.
1921c **Finnmarkens fremtid**. = Morgenbladet 30.4.1921. Kronikk. Bokanm av Bjarne Hofseth: Finnmarkens fremtid. Chra 1920.

1922a **Bidrag til Finnmarkens kirkehistorie.** I. Biskop Peder Kroghs beretning til kongen 26. mars 1709 om visitasreisen i Finnmarken 1708. = NSa 1922, 113-25.
1922b **Humanisering av reinslaktens teknik**. Kra.

1923a **Den norske fremrykning gjennem Finnmarken**. Omkring mindefesten i Oscar den Andens kapel i Grense Jakobselv i dag. = Aftenposten 1.7.1923.
1923b **Vor lappiske presse**. Ved "Nuorttanastes" 25aars jubileum. = Morgenbladet 15.10.1923.
1923c **Norges grænse mod Finland**. = Nationen 23.2. og Aftenposten 21. og 23.2. (Referat fra foredrag i Det norske geografiske selskab 22.2.1923.)
1923d **Endnu et gammelt vidnesbyrd om lapper i Sør Trøndelag**. = Fjeld Ljom 31.10.1923.
1923e Kongefærden over Dovre i 1733. = DNT åb 1923, 185-87.
1923f **Når kom lapperne til Sør Trøndelag?** = Nasjonalbladet 3.11.1923.

1924/25a **Kampen om Finnmarken. Finnmarkens deling**. = Morgenbladet 27.21.1924; 3. og 15.1.1925. (Debatt vedr Oscar Albert Johnsens bok: Finnmarkens politiske historie.
1924b Lapper og ren i Troldheimen i slutten av 1600-aarene. = Orkdølafylket 1924, 11-23. Vedl. s. 62-64. Svorkmo. Utg: Historielaget for Orkdølafylket.
1924c Lappernes og rendriftens historie i Sør Trøndelag og særlig i Rørostrakterne. = Dovre 7. og 11.3.1924. (Referat fra foredrag i Røros folkeakademi 27.2.1924.)
1924d Skogfinnene i Nordmarken. = DNT åb 1924, 21-38.
1924e **Renslaktingen og arbeidet med dens humanisering**. = Norsk Veterinærtidsskrift.

1925a Til fots. Onsagers og Rustads reisebok over Norge. = DNT åb 1925, 209f (bokanm).
1925b **Norsk-samisk indremisjonsforbund**. = NFiBl 1/1925, 3-4. (Navneforslag.)

1926a En norsk kulturforskningsekspedisjon til Kolahalvøen 1928. = NGT 3/1926, 242-47.
1926b Norge - Tidsskrift om vårt land. = DNT åb 1926, 222. Bokanm.
1926c Vår årbok. Innledningsforedrag til diskusjon i DNT's høstmøte 25.11.1925. = DNT åb 1926, 225-28.
1926d **Minnesmerke over Thomas von Westens virke**. = SV 7/1926, 28.

1927 **Merker i dag etter Thomas v. Westens virke**. = SV 9 10/1927, 36, 38.
1928a **Nogen lappiske offerplasser i det indre av Finnmarken**. = Tromsø Museums skrifter. Vol. II. Festskrift til J. Qvigstad 1853 4. april 1928. Oslo. S. 184-87. Særtr Oslo u. å.
1928b Just Knud Qvigstad ... = se Publ 1928a. Pag. VII XVI. Biografi og bibliografi.

1929a **Den finske innvandring i Nord Norge**. = Morgenbladet 27.12.1929. (Klipp fra Tromsø dagblad.)
1929b Lapper og ren i Trollheimen i slutten av 1600- årene. = Trondhjems Turistforenings åb 1929,7 12.
1929c De eldste historiske vidnesbyrd om lapper i Nord-Trøndelag. = Åb Nord-Trøndelag Historielag 1929, 37 54 (se nedenfor 1940d).
1929d Hålogaland biskop. = NSa 1929, 290-97. Hålogaland biskop, åber 1928.

1930a **En mor og hennes døtre.** Et overblikk over kirkebygging og menighetsdannelse i Troms fylke fra Hellig Olav til våre dager. = Tromsø dagblad 29.3.1930. (Oppr foredrag.)
1930b Oldkirkens salmediktning og salmesang. = Tromsø dagblad 25.10.1930. (Foredrag i Tromsø dmk.)
1930c Rettroenhetens århundre. Paul Gerhardt og Thomas Kingo. = Tromsø dagblad 20.12.1930. (Foredrag i Tromsø dmk.)
1930d Tale vid gudstjeneste i Tromsø domkirke 8/9 1930 viet minnet om de svenske polarforskere S.A. Andrèe, Nils Strindberg og K. Frænkel. = Skåne årsbok 1930, 25-30.
1930e Bonde og øvrighet i Gauldal 1632. = Gauldalsminne 6/1930, 321-25. Vedl. s. 325-31. = Nidaros 1930, 1-11.

1931a **Kirken i Masi. Noen ord ved innvielsen i dag**. = Tromsø dagblad 11.3.1931, forts. 12.3: Kirkkotsjokka spør ikke mer efter kirken sin. Fra kirkeinnvielsen i går og av biskop Berggravs innvielsestale.
1931b **Kapellet i Masi**. = SV 13-14, 15, 16, 17/1931 (s. 57 58, 60, 62, 64, 68, 72).
1931c **Stor kirkehelg på Hillesøy**. = Tromsø dagblad 20.7.1931.
1931d Norsk kartografi i svunne tider. En oversikt. = Aftenposten 12.12.1931. Jf samme 9.12. og Morgenbladet 8.12.1931? Lapper og ren i Sør-Trøndelag i ældre tid. = Gauldalsminne 1931? (Mangelfull oppl.)

1932a Den Werlauffske gave. En innholdsrik kartbunke i Universitetsbibliotekets kartsamling. = Boken om bøker III. Festskrift til den Norske avdeling. Oslo. S. 150-67.
1932b The Laplanders. A brief survey of their origin and their way of life in the north of Norway. = Norway. Norwegian Trade Review 3/1932, 53-56. Oslo.

1934a **Rør ikke ved Finnmarks-navnet!** = Aftenposten 1.12.1934 (debatt).
1934b Oplysninger. = Anhang til: Brune, A(nanias): Den levende kristendom i Vadsø. Den såkalte læstadianske menighet i Vadsø. = Bidrag til Finnmarkens kirkehistorie. VI. NSa XV. Oslo 1934. S. 81-85. ABrune s. 41-81.

1935a **Til forstaaelse av læstadianismen**. Et brevskifte mellem prinsesse Eugenie og P.O.Grape, 1880. Meddelt av Oluf Kolsrud. Med innledning av Kristian Nissen. = NSa XV. 1935 (1940), 37-53. Nissens innledning s 37-46. (Se Karl Gunnar Grape: Prosten Per Olof Grape och hans brevväxling med prinsessan Eugenie. = Fran bygd och vildmark. Luleå stifts julbok 1951, 35-55.)

1935b (Bidrag til lestadianismens historie.) = Carl J. E. Hasselberg: Under Polstjärnan. Tornedalen och dess kyrkliga historia. Uppsala. S. 334-35.

1935c **Leem studier I. Det anonyme hyldningsdikt til forfatteren i Knud Leems Beskrivelse over Finnmarkens lapper.** = DKNVS forhandlinger. VIII. Nr 2. Thm.

1935d **Borgen som blev forvandlet til kirke**. Altafjordens eldste kirke på Aarøya. En hilsen fra henfarne tider til kirkevigslen i Leirbotten 12. juni 1935. = Tromsø dagblad 8.6.1935. Se Magnhild Bjørgan: Fragmenter av Alta Talviks historie. II. Leirbotn 1969, 203-4.

1935e **Povel Resens Finnmarksferd 1706-1707**. Domprost Nissen forteller om sine arkivundersøkelser. = Tromsø dagblad 8.5.1935.

1935f **Anders Porsanger. 1735-1780.** Den første prest av samisk ætt i Norge. = SVJ 1935, 22-25, 32.

1936 **Amtmann i Finnmark Hans Hanssen Lilienskiolds litterære arbeider**. = DKNVS skrifter. Nr. 6. Thm.

1937a Bureus kartet av 1626 i Videnskapsselskapets bibliotek. = DKNVS forhandlinger. Bd. 10. Nr. 25.

1937b Ennu et Lilienskiold manuskript. = DKNVS forhandlinger. Bd. 10. Nr. 20. Thm.

1937c **Onko Lars Levi Laestadius koskaan ollut Fennoskandian rajojen ulkopuolella?** = FKHS Årsskrift XXVII. Hki. S. 81-89. (Har Lars Levi Laestadius noensinne vært utenfor Fennoskandias grenser?)

1937d Brødrene von Langen og deres virksomhet i Norge 1737-1747. = Tidsskrift for Skogbruk 12/1937, 379-387 (se 1938c).

1938a von Langen, Franz Philip, 1709-51. = Nbileks VIII s. 185-86.

1938b von Langen, Johann Georg, 1699-1776. = Nbileks VIII s. 186-90.

1938c Litteraturfortegnelse til artikkelen om Brødrene von Langen i hefte 12, 1937. = Tidsskrift for Skogbruk 1/1938, 21-22 (se 1937d).

1938d Bidrag til Norges karthistorie. I. = NGT 3/1938, 126-60.

1938e Hans Hansen Lilienskiold. = Nbileks VIII s. 368-77. Oslo.

1938f Lauritz Lindenow. = Nbileks VIII s. 394-396. Oslo.

1938g Erich Matssøn Lorch. = Nbileks VIII s. 442-451. Oslo. Særtr Oslo 1938 = 1938e-g.

1939a Bidrag til Norges karthistorie I, Norlandia kartet i Den Werlauffske gave og Andreas Heitmans kart over Nordlandene fra 1744-45 samt dermed beslektede karter. = NGT 1/1939,126-60.

1939b Bidrag til Norges karthistorie II. De Langenske karter. = NGT 5-8/1939, 529-70.

1939c **Originaltegningene til Knud Leems kobberstikk fra Finnmarkslappenes liv**. Interessant funn i Universitetsbibliotekets manuskriptsamling. = Morgenbladet 15.7.1939.

1939d **Peder Jansøn. Fjellfinnen som skjenket kongen 30 simler** som en gave til Island og som lovet kirken 40 hvite rein om han kunde bli 200 år gammel. = SVJ 1939, 18-21.

1940a Marineløitnant Chr. Due og Rechèrche ekspedisjonen 1838-40. Thm.

1940b **Mortenson, Daniel, 1860-1924**. = Nbileks IX s. 342-344. Se 1940c.

1940c von Mangelsen, Johan, 1694 1769. = Nbileks IX s. 61-66. Særtr: General Johan von Mangelsen og reinsame Daniel Mortenson. Oslo 1940. (Art om DMortenson = særtr i Fjell-Ljom 6.9.1940.

1940d De eldste historiske vidnesbyrd om lapper i Nord-Trøndelag. = Åb Nord Trøndelag Historielag 1940, 38-41 (se Publ 1929c).

1941a **Lars Levi Læstadius' portrett, en ordensdekorasjon og et karikaturbilde**. = Morgenbladet 48/1941.

1941b **Rechèrche ekspedisjonen. Et hundreårsminne.** = NGT VIII, 5 6/1941. (Om LLLaestadius s. 172-176, 185-87 o.a.st. Oppr foredrag i Norges Geografiske Selskab, Universitetets aula 13.12.1939.) Se samme: Rechèrche ekspedisjonen. Litt etterslett. = NGT 4/1942, 178-82.

1941c Nordenskartet fra 1532 som blev Europas første kilde til kunnskap om de næsten ukjente land mot nord. Et verdifullt manuskript på vårt Universitetsbibliotek humanisten Jacob Zieglers verk om Palestina og Schondia. Oslo. = Særtr Morgenbladet 13. og 16.12. 1941.

1941d **Når lappene "brenner julefuru".** Hvor rensdyr er som kontanter, penger som går av seg selv. Da plogen holdt sitt inntog i Finnmark. Lappesproget er et utspekulert fint instrument. = Aftenposten 27.12.1941.

1942 **Til Karasjok før og nå**. = Motorliv 5/1942, 86-87.

1943a Nissen, Inga Birch Reichenwald: Borgermester Peter Birch Reichenwald 1843-1943 in memoriam /.../ og minneforedrag om ham og hans slekt av hans svigersønn Kristian Nissen. Oslo.

1943b Melchior Ramus, en av den nasjonale norske kartografis grunnleggere. Minnetale i det Norske geografiske selskap 24. februar 1943 til 250-årsdagen for hans død 25. februar 1693. Oslo. = NGT 5/1943, 185-209. Sammendrag, se Morgenbladet 25. og 26.2. 1943. Særtr 7 s.

1943c **To søstre. Malene Marie Crowe og Anna Cecilie Aasberg**. Litt Finnmarksromantikk fra forrige århundre. = Urd 47-48/1943, 600-01; 49-50/1943, 616-18.

1943d "Det Kongerige Norge". En planlagt, men ikke fullført beskrivelse av Norges land og folk for 200 år siden. = NGT 6/1943, 262-70.

1944 **Lars Levi Laestadius. Naturforsker eller prest**. = NTT 1944, 81-134. Oppr foredrag i Finska Kyrkohistoriska Samfundet 7.3.1938. Se: FKHS årsskrift XXVII, 1937, 201; XXVIII, 1938, 190-91; XXIX-XXX, 1939-1940, 358f.

1945a **Laestadiana**. = NTT 1945, 255-71.

1945b **Et brev fra Lars Levi Læstadius om vegetasjonens tilbakegang på grunn av klimaforverring**. = Blyttia. Oslo 1945, 38-42.

1946? Nordnorske Samlinger. Etnografisk Museum, utg. = NGT? Bokanm. (Mangelfulle oppl.)

1947a **Major Peter Schnitler og hans andel i grenseoppgjøret med Sverige av 1751**. = Årbok for Det norske Videnskapsakademi. Oslo. S. 8-9. Ref. av foredrag i Videnskapsakademiet, Oslo 22.3.1946.

1947b Tønsbergs "historiske rett" til bispesetet. = Fremtiden 31.3.1947. Tønsberg som "bispesete" i middelalderen. = Samme 12.4.1947. (Debatt, se Publ 1949a.)

1947c Norderhov presten Jonas Ramus, Anna Colbjørnsdatters mann. = Ringerike 1946 1947, 4-12. Oslo. Utg: Ringerike Ungdomslag og Ringerikes Museum. Særtr. Oslo 1947.

1948a Randsfjorden og Land på gamle karter. = Boka om Land I. Oslo. S. 193-206.

1948b Halvardsok. = Lier Menighetsblad 4/1948, 3-4.

1949 Tønsbergs "historiske rett" til bispesetet. = Fremtiden 1.4.1949. Se Publ 1947b.

1951a **Strømstad-traktaten av 1751.** Det store norsk-svenske grenseoppgjøret sett fra norsk synspunkt. = Nordiska Historikermøtet Göteborg 1951. Beretning s. 70-73. Autoref.

1951b Kartografi. Norge. = Nordisk Leksikon for Bogvæsen. I. Kbh & Oslo & Stm 1951,491.
i

1952a **Tragedien Kautokeino 8.november 1852**. = Morgenbladet 8. og 10.11.1952. Kronikk.

1952b Resen, Povel Hanssøn, 1674-1725. = Nbileks XI s. 394-398.

1952c Ramus, Melchior, 1646 93. = Nbileks XI s. 295-301.
1952d Ramus, Joachim Frederik 1685(86?)-1769. = Nbileks XI s. 285-89.
1952e Ramus, Jonas, 1649-1718. = Nbileks XI s. 289-95. 1952f: Pederssøn (Maaneskjold), Oluff, ca. 1570-1608. = Nbileks XI s 10-15.
1952g Quigstad, Just Knud, 1853 (1957). = Nbileks XI s. 255-60.

1953a Just Knud Qvigstad. A Biography. = Studia septentrionalia V. Liber saecularis in honorem J. Qvigstadii editus. II. Nils Lid, ed. Oslo. S. 1-16.
1953b Rektor Just Knud Qvigstad 1853 - 4. april - 1953. = Morgenbladet 4.4.1953. Kronikk.
1953c I anledning av rektor J. Qvigstads hundreårsdag 4. april. ... = Trykksak om utstilling av Qvigstad arbeider og samekultur, UBO. Anon (= KrNissen). 4 s. (Se notiser og omtale av utstillingen: Aftenposten, Morgenposten og Vårt Land 11.4.1953.)
1953d Olaus Magnus redivivus. = Morgenb1adets kronikk 7.2.1953. (Kåseri om Olaus Magnus' Nordenkart fra 1539 holdt i Norsk Geografisk Selskab 25.2.1942; se Aftenposten 26.2. og Morgenbladet 27.2.1942.)
1954a **Læstadius-legender**. = Forum Theologicum. Årsbok for Harnösand stifts teologiska sällskap XI. 1954, 92 114.
1954b Schnitler, Peter, 1690-1751. = Nbileks XII s. 490-98.
1954c Sandberg, Gert (Gerhard) Hansen, 1741-1805. = Nbileks XII s. 195-97.
1954d **Sandberg, Georg, 1842-1891**. = Nbileks XII s. 192-95.

1956a Boktrykkerkunstens førstegrøde nordenfor polarsirkelen. Herrens velsignelse på samisk og finsk. = Vkin 1956, 23-29.
1956b Charles Rabot. Norges venn og Nansens tolk. = Morgenbladet 26. og 27.6. 1956. Kronikk.
1956c Jacob Ziegler's Palestine Schondia Manuskript University Library, Oslo, MS. 917-40. = Imago Mundis. Sthm. S. 45-52.
1957a Vardø som kirkested i 650 år med en for Norges integritet betydningsfull befestning gjennom det samme tidsrum. = Vkin 1957, 33-46.
1957b Bidrag til Norges karthistorie av ... IV. Olaus Magnus, et 400 års-minne. = NGT 1/1957, 27-45. Foredrag i Det norske videnskapsakademi, Oslo 6.12.1957.
1958a Lars Levi Læstadius og hans samiske forfatterskap. = Sameliv Sami-Ælin. Samisk selskaps åb III, 1956-58, 68-85. Oslo.
1958b Hans Egede som grønlandsk geograf og kartograf. = Hans Egede. Studier til 200-årsdagen for hans død 5. november 1958. Olav Guttorm Myklebust, red. Avhandlinger utgitt av Egede Instituttet. 8. Oslo. S. 137-202. Særtr. Os1o 1959.
1959a **Otterbech, Jens, 1868-1921**. = Nbileks X s. 567-70.
1959b Paus, Ludvig Christian Ludvigssøn, 1674-1745. = Nbileks X s. 623-27.
1959c Skogbruk, sagbruk og trelasthandel i Risørs oppland 1732 på bakgrunn av Andreas Heitmans anonyme og udaterte karter over området. = Tidsskrift for Skogbruk 4/1959, 167-95. (Utkast til en forkortet versjon, planlagt publisert av Søndeled Historielag. UBO MS.)

1960a Det eldste Vestlandskart. Foredrag i Selskapet til vitenskapenes fremme 14. oktober 1960. = Bergens Historiske Forenings Skrifter nr 63, 1960. Særtr 1961. 23 s. (Jf Bergens Tidende 17.10.1960.)
1960b 80 års tjeneste i skole og kirke. Rektor Just Knud Qvigstad. = Åb Den norske kirke 1960 s. 185-89.
1960c **Vardø og Vardøhus i eldre tid**. Hva gamle karter og dokumenter beretter. = Vardøhus festning 650 år. Jubileumsskrift. G.I.Willoch, red. Generalinspektøren for Kystartilleriet, utg. Oslo. S. 19-65.
1962a Nautiske bøger. Norge. = Nordisk Leksikon for Bogvæsen. II. Kbh & Oslo & Sthm. S. 130-31. 1962b Spidberg, Jens Christian, 1684-1762. = Nbileks XIV s. 242-47.
1962c Smith, Peter Lorentz de Ferry. = Nbileks XIV s. 81-83.

1962d **Innledning. I. Grenseforhandlingene av 1734 mellem Norge og Sverige**. II. Peter Schnitler og hans deltagelse i grensearbeidet. III. Arkivmaterialet efter Schnitlers grenseeksaminasjoner. = Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjoner. = Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller 1742-1745. Utg: Kjeldeskriftfondet. Norsk Historisk Kjeldeskrift-Institutt. Bd. I ved Kristian Nissen og Ingolf Kvamen. Oslo 1962, XIII-L.

1963 **Samekvinner som reingjetere**. = DNT åb 1963, 198-203. Os1o.

1964 Bidrag til Norges karthistorie. V. Nytt av og om Melchior Ramus. = NGT 5-6/1964, 251-72.

1965 **Har Lars Levi Læstadius på noe område gitt uttrykk for estetisk interesse?** = Per Boreman & Gustaf Dahlbäck, red: Lars Levi Læstadius och hans gärning. Festskrift til hundreaårsminnet av hans død den 21. februari 1861. Sthm. S. 307-21.

ANHANG: INTERVJU, FOREDRAGSMANUS OG UPUBLISERTE ARBEIDER:

1911-12 **Finnmarkens renbyer**. (Se Adolf Steen: Glem ikke samene. SV 18/1956, 77-82)

1922a **Knoffernes karter over Finnmarken**. = UBO MS. Manus 25 s. A4. Datert Kra 22.12.1922. (Sendt Utenriksdeptet o. a. Kopieksemplar med flere anmerkninger, tilføyelser og henvisninger.)

1928a **Kulturbilder aus dem Leben der Lappen**. Vortrag gehalten in der Pommerschen Geographischen Gesellschaft in Greifswald den 14. Mai 1928.

1928b **Hauptzüge der Rentierzucht in Norwegen**. Vorlesung für Geographen und Biologen an der Universität zu Greifswald den 16. Mai 1928.

1932 **Norges forhold til lapper og kvæner**. = Ekstrabladet, Kbh. Publisert? (Polem m Ernst Wilsene: Ja vi elsker Søndenaa og nordenfjeld. = Berlingske Tidende og Social Demokraten 18. og 19.11., Politiken og Ekstrabladet 18.11 og Dagens Nyheder 17. og 19.11. 1932. Manus dat. 7.12.1932 (= KrNissen UBO MS G2). To ekspl til Utenriksdeptet, ett til legasjonen i Haag (like etter Grønlandssaken). Overlot til UD å avgjøre om artikkelen skulle offentliggjøres i Nissens navn i Ekstrabladet, eller om den skulle beholdes til internt bruk.)

1935 **Domprost Nissen gransker Læstadius**. = Tromsø dagblad 12.1.1935. Intervju.

1947 Jonas Ramus. Historikeren, andaktsbokforfatteren og salmedikteren. = Foredrag i NRK 25.9.1947, kl 1800-1820.

1954 Det norsk russiske grenseoppgjør 1826 og Finland. = Nordiska Historikermøtet i Åbo 1954. UBO MS. Publisert? Finnes ikke i: Ståndssamhällets upplösning i Norden. = Nordiska historikermötet. (10.) Åbo 1954. Åbo.

1960 Soknepresten ble karthistoriker. = Stavanger Aftenblad 19.10.1960. Intervju.

U. å. Pater Hells Norgeskarter fra tiden omkring 1770. (Planlagt som "Bidrag til Norges karthistorie. III". UBO MS.)

Forarbeider til Laestadius-biografi. = Nissens saml, Tromsø Museum/UiTø.

Inga B-R Nissen: Lappiske husmødre. = ? 16.2.1932. UBO U.

12. BERGE, Ole Christian:

ALTA, TROMSØYSUND, Nedre Stjørdal, Asker

F 3.4.1855 Tromsø, d 23.11.1950 Oslo. Begr Vestre grl.

Ole Christian B, lensmann, o h Johanne (Hanna) f Smith.

G 8.5.1882 m Fredrikke Louise Brøcher, f 10.9.1853 Aurskog, d 14.1.1929. 8 døtre og 1 sønn (Ole Christian, organist og kordirigent i Asker).

Stud 1873. C th 1878. Perskap Ringebu 1879.

Stkap Tromsø 1880. Sp Alta 1884. Kurs i kvænsk, Tromsø okt-nov 1884. Pr Alta prosti 1884. Sp Tromsøysund 1893 (tiltr 1894), pr Troms 1897. Kst skoledir Tromsø 1897-98,

Sp Nedre Stjørda1 1904. Sp Asker 1911. Avskjed 31.1.1929 nesten 74 år gammel. Bo: Oslo.

STIFTSKAPELLAN 1880-84

Hadde hatt sin barndom og tilbragt det meste av sitt liv nordpå. Da han søkte i 1880, var faren kasserer ved Nordlandske Kirke- og Skolefond, bosatt Tromsø. Etter tre år søkte han et sogneprestembete fordi stillingen som stiftskapellan vanskelig lot seg kombinere med hustru, barn og nødvendig tjenestehjelp. Dessuten savnet han en fast menighet.

Som stiftskapellan møtte den unge Berge *lestadianerne* i ulike sammenhenger. Til Ofoten ble han sendt i 1882 for å komme sogneprest Anderssen til hjelp i Ankenes (se nr 5 Anderssen, lestadianerne). Der skulle han med rikelig forkynnelse danne «en Modvægt» mot lestadianismen. Resultatet ble ikke som forventet. Ifølge biskop Smitt nådde fanatismen nye høyder, til tross for at Berge «ingenlunde har gaaet aggressivt tilværks imot dem». Biskopen anerkjente ham som meget dyktig.[1]

ALTA 1884-94 (93)

Fikk gjennomført utbedringer på prestegårdens våningshus og bygd nytt fjøs i 1888. Form skolestyret og *form Finnmark amtsskolestyre 1890-94*. Stiftsmøtet på Trondenes 14.-16. 7.1883 valgte ham til 1. suppl til Det frivillige kirkelige landsmøtet s å.

Støttet kravet fra Kautokeino skolekommisjon om fortsatt bruk av samisk i skolens kristendomsundervisning, ikke minst av hensyn til de moralske forhold. (Jf nr 24: Kielland.)

Ny godkjent høymesseliturgi skulle bli prøvd kirkeåret 1887-88, men menighetsmøtet vedtok allerede i febr 1888 å bruke den gamle liturgien.

Biskop Smitt mente han var «i høi Grad skikket» for forholdene i Alta, til tross for at han ikke kunne hverken samisk eller finsk. Den unge Berge var elskverdig i sin omgang med folk og en alvorlig, klar og inntrengende forkynner.

Men allerede etter halvannet år søkte han seg bort. Begrunnelse: Mørketidsproblemer, språkforhold, lave inntekter, hustruens helbred og ønske om å hengi seg «mere udelt» til geistlig virksomhet. I 1888 begrunnet han søknaden med sviktende inntekter på grunn av stor fattigdom i befolkningen. I 1891 måtte han oppta lån for å forsørge en familie på seks barn, hvorav ett var sykt, og på legens anbe-

[1] Jf DSivertsen 1955, 110. Ra KUd A Geistl… pk 12

faling trengte familien å komme sørover. Dertil kom «Forholdene inden Menigheden». Berge mente han ville fremme Guds rike bedre på en ny plass. Biskop Skaar fremhevet Berges dyktighet som predikant og sjelesørger, men forstod alvoret i situasjonen: Berge med familie «trues av fattigdom og sykdom om oppholdet i Alta blir lengre».[1]

Lestadianerne

Biskop Skaar regnet ham blant de prester i stiftet som viste særlig dyktighet. I Alta var han visstnok den første sogneprest som tok en lestadianer til medhjelper.

Det finsk-kurset han tok høsten 1884, var i høyden nok til å forrette geistlige handlinger på finsk. Mange kvæner forstod lite norsk, men lestadianerne blant dem søke likevel jevnlig til gudstjenestene i Alta kirke. Samtidig holdt de samlinger på finsk i kirketiden, men uten at Berge gjorde noe vesen av det. Han lot til å forstå innvandrernes kirkesituasjon.

Kvæninnvandringen til Finnmark fra ulike deler på Nordkalotten medførte spenninger i lestadianske gruppemiljø. Med tilreisende predikanter til Elvebakken og Arones fulgte uro blant Alta-lestadianerne, men ikke i naboprestegjeldet *Talvik*.[2] Kvænene var få i Langfjordbotn, hvor sjøsamene var i flertall, her og i Nord-Troms.[3]

De lokale og religiøse forhold beskrev han slik: «De forkrøblede Forhold gjør det ikke godt for en Prest i længere Tid at færdes her i Finmarken. Imidlertid vil jeg gjerne forblive i denne min første Menighed, om det skulle være Guds Villie…» Språkforholdene hemmet ham. «Altens Menighed trænger en Prest, der bedre end jeg kan være Redskap i Herrens Haand til at vække Liv i de døde Ben.»

Det lappiske barnehjem, Badderen i Kvænangen (1886-98)

Barnehjemmet ble etablert etter mønster fra barnehjemmet i Lannavaara – både barnehjem og skole for samebarn, opprettet i 1881. Det var hensikten å motvirke den lestadianske bevegelse i Svensk Lappland. Initiativtager var den sosialt og kristelig engasjerte prinsesse Evgenie's ledelse. Snart ble strategien endret da *August Lundberg* - hjemmets bestyrer og predikant, ble lestadiansk kristen. Istedenfor å motarbeide den lestadianske bevegelse ble skolen ved barnehjemmet et middel til å fremme den lestadianske bevegelse i samarbeid med dens predikanter. Indirekte ble barnehjemmet i Lannavaara og på Badderen knyttet til kongehuset og høysosietet i Sverige.

Berge var blant initiativtagerne til det barnehjem som ble åpnet i 1886. Styret var selvsupplerende. Virksomheten skulle hovedsakelig komme sjøsamene til gode ved å gi barna en kristelig oppdragelse og lære dem "ordentlig" husstell tilpasset nøysomme kår. Ved hjemmet ble norsk anvendt i dagligtale. Han ble styrets formann årene 1894-1905 (da sp i Tromsøysund).

---

[1] Ra KUd A Geistl… pk 12.

[2] DSivertsen 1955,146.

[3] Karesuando-vekkelsens utbredelse til Nord-Troms medførte etablering av lokalgrupper og i 1870-årene et samarbeid om utsendelse av predikanter på bestemte reiseruter– i Storfjord, indre Kåfjord, Reisadalen og indre Kvænangen. Dette samarbeid medførte en *geografisk* selvstendiggjøring av det «lyngslestadianske virkeområde. Avgjørende var de årlige samlingene under november-markedet på Skibotn. Samtidig skjedde en *læremessig* selvstendiggjøring gjennom bruk av Luther-postiller i de lokale samlingene. Denne bruk markerte avstand til frimenigheter (dissentere) og avvikende lærdommer innen den lestadianske bevegelse. Splittelsene omkr år 1900 og senere medførte isolasjon i den lestadianske sammenheng, og etter hvert en sterkere markering av stats- og folkekirkelig tilhørighet med basis i Grunnlovens pgf 2. KSv saml.

Da Berge overtok formannsvervet, var økonomien svak og bygningene i elendig forfatning. Det var den gang 30 piker ved hjemmet. Det var da for lite til å dekke et behov, og derfor syslet man med planer om et guttehjem. Tre år senere kunne man glede seg over nedbetalt gjeld og god økonomi. Men stedet var lite egnet til gårdsbruk.

I 1898 ble barnehjemmet på Badderen solgt til Kåfjord kobberverk og erstattet med lensmannseiendommen i Rotsundelv. Dette vakre stedet lå mere sentralt til og kunne brukes til et hjem for både gutter og piker, men avgjørende for driften var muligheten til å drive opp et betydelig gårdsbruk og gjøre hjemmet selvforsynt. Året etter ble hjemmet gjeninnviet den 23. juli 1899. Berge holdt innvielsestalen over Salme 118:1 – Lovpris Herren, for han er god!

I Rotsundelv ble internatskolen overflødig da barna kunne gå på skole i bygda. Etter avtale med Diakonissehuset på Lovisenberg (Kr), ble to diakonisser ansatt med ansvar for den daglige ledelse, den ene som bestyrerinne, den andre som assistent. I 1903 stod forpakterbolig klar for gårdsbestyreren, og dermed ble boareal i gammelgården frigjort til opptak ved guttehjemmet året etter. Med unionsoppløsningen ble Lannavaara-forbindelsen brutt.

Avstanden til kirkene på Skjervøy og Storslett var stor. Man savnet et kapell til gudstjenester ved sognepresten og til møter ved tilreisende predikanter. Et forsøk på å finansiere kapellet med en offentlig bevilgning og frivillige gaver, ga liten oppslutning. Da Rotsundelv kapell ble bygd i 1930 for *statlige* midler, overlot Finnemisjonen det gamle innsamlingsbeløp på 300 kr. til kapellet.

Finnemisjon

Varamann til Det norsk-lutherske Finnemissionsforbunds styre.[1]

Da biskop *Johannes Nilssøn Skaar* stiftet Norsk Finne-Mission i 1888, ble formålet avgrenset til den åndelige nød.[2] Det diakonale motiv manglet, som vanlig var i indremisjonsarbeidet den gangen. Prost Berge beskrev nøden slik, sett fra Alta:

> "Forholdene er paa mange steder i Provstiet saa mørke, saa grenseløst elendige - jeg bruger uden Overdrivelse saa stærkt et Udtryk - at det gaar paa ingen Maade an længer at lukke Øinene for den Nød, som er forhaanden. Noget maa der gjøres, og jeg tror, at den af Herr Biskopen paapegede Virksomhed vil vise sig optaget af dertil skikkede dygtige Mænd at skulle blive til Velsignelse. Men dersom der intet skulde blive gjort, kunde der maaske engang blive gjort et Ansvar Gjældende, fordi en Del av den norske Kirkes Lemmer blev forsømte, stedmoderlig behandlede og sank hen i Hedenskab indenfor Kirkens Mure".

---

[1] LV 16 og 17/1910.

[2] Blant stifterne hørte også rektor *Just Qvigstad* ved Tromsø Seminar (1883-1910, 1912-20) og senere kirke- og undervisningsminister (1910-12). Hans interesse for finnemisjon gjaldt *forkynnelse på samisk* ved samer for samisk, og den gjorde ham til en av hovedmennene bak Bibelen oversatt til nordsamisk.
Mange samer og misjonsvenner hadde overdrevne forventninger til Qvigstad da han ble kirke- og undervisningsminister (Lappenes Ven 1/1910. Red Otterbech?). Han var som statsråd forpliktet på Stortingets fornorskningstvang. Mindre kjent var Qvigstads syn på sin forskeroppgave - å *dokumentere* en utdøende samekultur. Dessuten hadde skoledirektør Killengreen - med hjemmel i sin kontrollerende myndighet og i skoleinstruksen fra 1898 - grepet inn i lærerseminarets virksomhet. Uten å spørre seminarets ledelse, hadde han opphevet friplassene for samiske elever, og dermed fjernet undervisningen i samisk ved seminaret. Se nærmere Nielsen 1907.
Andre lappologer var uten Qvigstads lojalitetsbindinger: Nils Vibe Stockfleth (d 1866), Jens A Friis (d 1896) og Konrad Nielsen (d 1953). De utfordret i skrift og tale den statlige språkpolitikk i hver sin samtid.

Da innberetningene fra prestene i Vest-Finnmark gikk i samme retning, konkluderte Skaar: "Finnernes aandelige Vankundighed og Forkommenhed er sørgelig stor."

Savnet av det *diakonale* motiv virket i lengden forvirrende og splittende (se nr 49 Horneman, 56 Otterbech og 57 Tandberg). Stifterne overså neppe den legemlige nød, men valgte å starte med Guds ord forkynt for samene på deres morsmål og helst med samiske predikanter.

En prioritert oppgave var bibeloversettelsen. *I 1896 ble Bibelen på nordsamisk utgitt*. Deretter fulgte blant annet en *samisk salmebok* (Girkkosalbmagirje, se nr 30 Schreiner).

Finnemisjonen skulle rekruttere predikanter blant samene. Det lot seg ikke gjøre. Det som fantes av predikanter, var lestadianere, så forkynnere måtte kalles sørfra. Finnemisjonen kunne dermed vanskelig fremstå med troverdighet som *samisk-norsk kirkemisjon* i Tromsø stift.[1]

Allerede benevnelsen «Norsk Finnemission» tilslørte stifternes anliggendet - å bruke samiske predikanter innordnet *biskopens tilsynsmyndighet*. Innvendinger kom særlig fra lavkirkelig hold, hvor foreningenes virksomhet var begrunnet i medlemmenes likestilling og medbestemmelse, for øvrig i samsvar med rettighetsidèer i det liberale folkestyre.

Finnemisjonen skulle danne en motvekt mot den språktvang som rammet kristendomsfaget i skolen, og dertil hindre den lestadianske bevegelse på fremmarsj i mange prestegjeld fra Ofoten og nordover. Men biskop Skaar oppdaget snart at kirken ble hemmet av det uhistoriske syn på lestadianerne med «Kautokeino-opprøret» som tolkningsnøkkel (se nr 5 Anderssen/lestadianerne). Sogneprest Helgeby informerte ham om lestadianerne som i Lyngen, som forsvarte kirkens lære om dåp og skriftemål (se nr 21 Helgeby).[2] Skaar reagerte med et opptrykk av sitt skrift om skriftemål og nattverd. Utbredelsen blant lestadianere bidro til å avklare begrepene.

I språkspørsmålet fulgte Finnemisjonen linjen «*samisk for samene*». Det var linjen fra Misjonskollegiet under Thomas von Westens ledelse, senere fulgt opp av lappologene Leem, Stockfleth og Friis. Skaars etterfølger - biskop Bøckman, fulgte opp med inntrengende henstillinger til Departementet. Siden påtvungen skoleundervisning på norsk virket uheldig på senere konfirmantundervisning (1880-instruksen), krevde han kristendomsundervisning på samisk for samiskspråklige elever.

TROMSØYSUND 1893-1904

Form skolestyre. *Form Troms amtsskolestyre 1897-1905*. Kst skoledirektør Tromsø stift 1897/1898. Blant initiativtagerne til telefonlinje fra Tromsø til Innlandet og Balsfjord 1896 (Staten overtok arbeidet).

Form for en Tromsø komitè som sammen med Indre Sjømannsmisjon i Bergen leidde et hus på Prostneset og startet Tromsø Sømands- og Fiskerhjem. Han vigslet hjemmet den 29. mars

[1] Et forbilde må ha vært «*Schreuder-misjonen*» i Zululand (S-Afrika), kalt så etter *Hans Paludan Smith Schreuder* (1817-1882), utsendt i 1844 til zulufolket som prest og første misjonær fra Det Norske misjonsselskap. Under norgesbesøket i 1866 ble han vigslet til biskop med fullmakt til å ordinere medarbeidere til prester med fullmakt til å forkynne offentlig og forvalte sakramentene. Dette var i samsvar med den evangelisk-luthersk bekjennelse til det prekenembete som Kristus innstiftet med befaling og fullmakter til apostlene og deres etterfølgere. Slik lærte man ikke i det foreningskirkelige lekfolk innen NMS. Da de vant frem, talte Schreuder imot, brøt samarbeidet og etablerte i 1873 Norske kirkes misjon ved Schreuder.

[2] Det er her tale om Karesuando-vekkelsen innen sognemenighetens ordninger, i 1850-årene utbredt med samlingsvirksomhet i Manndalen og andre steder i de indre Lyngen prestegjeld (inkl Sørfjorden/Sørfjorden).

1897. Medvirket til stiftelsen av Tromsø Amtsindremisjon (Tromsø 8.-9.10.1900, medl det midlertidige kretsstyre).

Inntektene gjorde det mulig for ham å bekoste opphold sørpå for den syke datteren. For å betjene folk i prestegjeldet var han nødt til å bruke lokalbåt og være avhengig av årstiden. I vinterhalvåret var søkningen til «landskjerka» liten, da den mannlige del av befolkningen for en stor del var borte på fiske. Da følte han seg isolert og unyttig, for få – om noen, oppsøkte ham. I håp om å bryte ut av isolasjonen søkte han to ganger skoledirektørembetet. Siden han hadde vært formann for amtsskolestyret i henholdsvis Finnmark og Troms, og dessuten vært konstituert skoledirektør, kunne han gjøre i dette embete gjøre bedre nytte for seg enn i Tromsøysund, hvor forholdene ble vanskeligere år for år. Forflytning lyktes sørover etter 24 års virke «heroppe». [1]

Lestadianerne

I ettertid fikk Berge status som «en av læstadianernes kjæreste prester» den gang, [2] iallfall blant lestadianerne i Tromsøysund og Tromsø by.

NEDRE STJØRDAL 1904-11

Form fattigstyret, medl formannskapet og varaordf. Form sykepleieforening, totalavholdsforening, legatstyrer m. m.

Vekkelsene omkr. 1835, 1860 og i 1886 preget menighetslivet.[3] Her fikk Berge god inngang og ble til hjelp for mange. Tjenestetiden i Stjørdal ble «meg til megen åndelig fornyelse og trosstyrkelse».

ASKER 1911-29

Medl herredsstyre (upolitisk liste). Form skolestyret (1915-28). Nestform fattigstyret. Medl vergerådet. Betjente Blakstad sykehus i bistilling. Form orgelkomitèen (nytt orgel i Asker kirke tatt i bruk 10.9.1927). Form Asker kr. ungdomsforening 1912-28. Form Askers menighetsråd (-1928). Medl Heggedal Vels kapellkomitè 1922 og formann byggekomitèen (vigslet 23. april 1931).

I Asker ble den nye lønningsmåten for prester iverksatt fra 1. desember 1912 (Lov av 14. juli 1897). Fra da av falt høytidsofferet bort som del av prestelønnen.

Fikk i 1921 innført byordningen for konfirmasjon. Året etter ble Holmen forsamlingshus vigslet. Landstads reviderte salmebok innført fra 1. s. i advent 1926. Særkalker tatt i bruk i 1927.

KARAKTERISTIKK

Stillferdig, tillitvekkende, elskverdig. Som forkynner alvorlig, klar, inntrengende.

Arbeidet for barnehjemmet i Badderen: Neppe noen prest i denne 20-årsperioden nedla et så stort arbeid for barnehjemmet i Badderen som Berge. Utførlige årsberetninger vitner om hans store interesse for saken, og inngående kjennskap til barna og virksomheten.[4]

---

[1] Ra KUd Geistl… pk 12.

[2] DSivertsen 1955, 110. Kilde: Brev fra lærer S. Sivertsen 19.7.1939. Se n 251 s. 467. Sogneprest Berge er ikke nevnt i Sivertsens avsnitt om lestadianerne i Tromsøysund.

[3] Iflg Wefring var Stjørdal et vekkelsessentrum fra omkr 1835. Wefring 1897, 37.

[4] Beretning ... 1900, 20-21; Forfang 1920, 70; Heiervang 1937,56-57, 70; Steen 1963, 57f, jf s. 13, 59. Til hjemmets historie, se Megrund 1886 og Heiervang 1937, 12, 50-72.

Fra Tromsøysund: En våken og meget interessert skolemann. Da *Alfred Jakobsen* var nestformann i skolestyret, ble Berge hans læremester. I Berges fravær kunne Jakobsen arbeide med sakene på sogneprestens kontor og følge Berges arbeidsgang. «En bedre læremester kunne jeg ikke fått».

Fra Asker: Bygda og kommunen var rammen om hans virksomhet. Stillfarende og beskjeden. En rik personlighet og klok leder. Rettsindig, bramfri og med et godt hjertelag.

En samvittighetsfull prest med store administrative evner og en enestående arbeidskraft. En meget alvorlig predikant med en stemme som av og til sviktet under prekenen. Det forhindret ikke at han var høyt respektert. Han «virket så ekte».

I Asker han sterkt imot at andre enn de som "mente noe alvorlig med det", skulle bli konfirmert. Han gjorde alltid nye kull oppmerksom på at det var anledning til å slippe selleve konfirmasjonen, og at han ville ta hatten av for den som trakk seg!" Det forekom nesten aldri at oppfordringen ble tatt til følge.

Med sin kloke ledelse av ungdomsforeningen gjorde han «Fredtun» til et sted hvor fordragelighet rådde. Tross mange embetsplikter, sparte han seg ikke når det gjaldt foreningen. Hele familien var aktivt med og bidro med sang og musikk. De unge den gang kjente seg som en stor familie og gledet seg til møtene, som alltid lå på et høyt plan, takket være Berge. En rekke fremtredende bygdefolk støttet foreningen med oppofrende iver.

PUBLIKASJONER:

Skrev en del salmer.

UTMERKELSE: Kroningsmedaljen 1906.

KILDER: Kab Alta, Stjørdal og Asker. - Ikke funnet i Studenterne fra 1873. - Leganger 1925,61f.

Vardø-Posten 5.8.1883. - Aftenposten 31.3.1925; 5.4.1930; 25.11. 1950. - Morgenposten 8.11.1909. - Asker og Bærums Budstikke 3.4.1925; 26.3.1928. - LV 16 og 17/1910. - LK 1886 II, 125-127; samme 1901 II s. 286. - Søndagsblad for indre Mission 1888, 213-214.

Aschim 1966, 27. - OCBerge 1976 (2). Beretning... 1900, 20- 21. - Bjørsrud & Aurmark 1981, 1f, 3 6. - HDahl 1957, 279. - Dehli 1929. - Forfang 1920, 70. - Gamman 1970, 31. - Heiervang 1937, 56-57, 70. - Hvalshagen 1947,8, 11 (fotos), 23. - AJakobsen 1962, 42. - Mamen 1968, 80-81, 109; samme 1979, 92, 98, 100, 101 (foto), 105, 121. - Qvigstad 1914, 17. - DSivertsen 1955, 110f, 146. - Steen 1963, 13, 57f, 59. Til Det lappiske barnehjems historie, se samme s. 12, 50 72. - Tromsø Amtsindremisjons krets 1925, 6. NAYtreberg 1962, 87, 393f.

13. DEVOLD, Harald Ophus:

TYSFJORD, Ørsta, Steinkjer, TROMSØYSUND, Vinger

F 29.9.1863 Ålesund, d 19.3.1949 Moss.

Ole Andreas D, fabrikkeier, o h Andrea f Landmark. Mors slekt fra Värmland. Oldefar fra Ophus, Stor Elvdal.

G 1) 6.7.1888 m Bertha Olufine Sandborg, f 4.5.1865 Ålesund, d 31.5.1891 (tub).

G 2) 1893 m Alida Elise Marie Lampe, f 2.8.1867, d 1940. Ble svoger til Anders Hovden, prest og salmedikter. 2 barn i 1. ekteskap. 5 sønner og 2 døtre i 2. ekteskap.

Var med på å starte Gymnasiesamfundet "Brage" i Ålesund h1888.[1]

Stud 1881. C th 1888. Lærer Lillestrøm middelsk 1888, Lindstrøm sk i Bergen 1890. Studiereise 1891/1892. Lærer Otto Andersens sk i Kra h1892.

Stkap Tromsø 1894. Sp Tysfjord og eks samisk 1897.

Ett år tjenesteperm 1899. Avskjed 1.5.1900. Vendte tilbake til Ålesund med planer om å overta farens forretninger, men tvilte på om han ville greie "metamorfosen". Revyforfatter i 1899.

Sp Ørsta 1900 (utn 23.7). Sp Steinkjer 1906. Sp Tromsøysund 1912, pr Troms 1919. Sp Vinger 1924 (utn 7.11.1923).

Som **lærer** deltok han aktivt i Studentersamfundets møter, blant annet med foredraget "Konservative og frisindede, en psykologisk undersøkelse". Foredraget var myntet på "yngre konservative", som begynte å dukke opp ved de tider.

Studiereisen 1891/1892: I Berlin fulgte han forelesningene til AHarnack, OPfleiderer, JKafton, BWeiss. I *Leipzig*: Mest Luthardt og Wundt (filosof). Derfra til Wien, Prag, Trieste, Venedig, Florenze og Roma. I den skandinaviske forening i Roma ble han betatt av maleren Hans Ross' gjestfrihet og forfatteren Jonas Lie's elskverdighet. Derfra til Genova, Turin, Milano, München, Salzburg, Hamburg, København og Kristiania.

Han søkte et stiftskapellani i Tromsø stift for å komme over i geistlig virksomhet, men fant snart ut at hans kall var ikke en omflakkende tilværelse som stiftskapellan. Den tok ikke hensyn til familien. Ordinasjonsprekenen ga grunn til å betvile at kunne bli en dyktig predikant for enfoldige folk. Biskop Bøckman hadde sine betenkeligheter. Liberalteologi gjør ikke dyktige «prester», selv om man er interessert i sin gjerning og driver den med alvor. I praksis ble Devold nødt til å sikte sine teorier, og – ifølge biskopen, gjorde han fremgang i pastoral dyktighet.[2]

Tysfjord 1897-98. Her måtte familien leve i trange og kummerlige kår. Isolasjonen virket sløvende, og han lengtet etter «aandsbeslægtede Frender».[1] Han fikk permisjon og etter ett år søkte han avskjed.

ØRSTA 1900-06

Devold var første sogneprest i Ørsta prestegjeld med Ørsta og Varteig sogn (kgl. res. 26. mai og kgl. res. 23. juli 1900). Form skolestyre. Lærer ved Møre folkehøgskole. Opptrådte som taler i frilyndte ungdomslag.

Devold synes uberørt av den vekkelse som gikk over prestegjeldet i 1905. Han ble av flere grunner mottatt med liten velvilje da han kom, men forholdet til menigheten forandret seg til det bedre med årene. Ifølge prosten, måtte motstanderne respektere hans oppriktige og ærlige fremferd, men han fikk ikke den anerkjennelse han fortjente.[2]

Under Det Norske Misjonsselskaps generalforsamling i Trondhjem i 1901 deltok han aktivt i debatten. Han gikk kraftig imot at NMS skulle starte misjonsarbeid i Kina, hvor Kinaforbundet allerede var kommet i gang. Tre utmeldte misjonærer hadde meldt overgang til NMS, men hvis selskapet bruk-

[1] Festskrift 1930,1.
[2] Ra KUd A Geistl pk 3.

te overgangene som påskudd, ville det være å starte i "en uren aand", mente han. Biskop Skaar støttet ham av hensyn til misjonen på Madagaskar. Av over 450 delegater stemte 35 mot hovedstyrets forslag.

> **KARAKTERISTIKK**: Ifølge biskop Eriksen: Ualminnelig begavet og intelligent. Overfor åndsretninger som går ham imot, «en Tilbørlighed til at optræde paa en polemisk tilspidset, noen hensynsløs Maade, som ikke virker gavnligt.[3]

Steinkjer 1906-12: Han hadde en egen evne til å samle folk om prekestol og foredrag, og da helst i byen. Men inntektene ble for små for en familie på åtte barn. Han måtte påta seg biarbeid, som igjen gikk utover prestegjerningen.

EGET TILBAKEBLIKK: "Jeg grublet en tid /.../ om det var rettest å utslette seg selv eller å hevde seg". I ungdommen var han løpedreng for alle, men ble hundset, fortalte han. Så slo han om, antagelig da han ble forflyttet fra Ørsta til Steinkjer.

TROMSØYSUND 1912-24

> Arbeidet ivrig for reising av «småkirkene» på Finnkroken, Gåsvær og Mjelde, og likeså for kirkegårdene. Medvirket sterkt til restaureringen av Tromsøysund kirke. Styremedl Norges Forsvarsforening. Ivrig støttespiller for tuberkulosesaken.

Han kjente forholdene fra sin tid som stiftskapellan, og har ville han bedre sine kår og sikre barna skolegang.

Under det 4. møte for frisinnet kristendom i mai 1912 hevdet Devo1d i sin slagferdige stil, at dersom «kirkepartiet» seiret og det ble fri folkekirke, ville kirken brytes i tre: "Solem vil ta broder Odland under armen og dirigere sin flokk ut for å danne en frikirke; og Chr. Knudsen vil ikke gi moderne teologer plass i folkekirken". Derfor var det best å arbeide for reformer innen statskirken, hvilket ble «de frisinnedes» strategi.

Devold var en aktiv motstander av "det brukne gevær" og bolsjevismen. I Tromsø var han allerede i 1913 en fremtredende talsmann for landets forsvar, blant annet som hovedtaler under 17.-maifeiringen og forsvarsmøtene noen dager senere. Han gjorde seg også bemerket som musikkritiker, og var vel primus motor da Steinkjer guttemusikk-korps besøkte Tromsø i 1914.

I 1922 trakk han søknaden til sogneprestembetet i Eidsvold. Han ville ikke gå i veien for den omstridte liberalteologen Konow.[4] Av hensyn til prestenøden i Hålogaland, anbefalte biskop Støren søknaden til Vinger, for hvis ikke Devold ble utnevnt til Vinger, fryktet han for at det ville hindre tilgangen på prester nordover.

> **KARAKTERISTIKK**: Ifølge b Bøckman, «vel begavet og meget kundskabsrig /…/ en flink Prest, som kan præke særdeles godt og altid vil vinde Gehør, særlig hos dannede Tilhørere». Det er noe uberegnelig ved hans person og gjerning, «saa man aldrig rigtig ved, hvor man har

---

[1] Samme.
[2] Ra KUD A Geistl pk 3.
[3] Samme.
[4] Ra KUd A Geistl pk 3.

> ham, og han har en ulyksalig Lyst til altid at si imod, som gjør, at han støder fra seg dem, som ikke kjender ham desto bedre.»[1]

Folkehøgskolen

Form Troms Høgskulelag 1916. Form byggekomitèen Trondarnes Folkehøgskule 1915-1919.

Devold var "sjela i arbeidet /.../ ei pågåande og agitatorisk kraft. Med heil hug kasta han seg inn i arbeidet. Det nasjonale straumdraget i tida kom han i møtes /.../ og det var ikkje lett å møte med eit nei når han på sin personlege måte la saka fram. "De skynar då den tingen", var hans faste vending. Og folk skyna". Devold samlet garantister og pengetilskudd fra alle kanter av landet. H M Kongen gav 1000 kr, og Norges Forsvarsforening ved formann Fridtjof Nansen gav en lignende sum. Folkehøgskolen ble åpnet den 7. mai 1920. Devold holdt vigslingstalen og sikret driften med Kaffistova i Harstad.

Devold og Trondenes-kretsen fikk en hard konkurrent i indremisjonsfolket, anført av *Severin A. Ytreberg*. Vedtaket om Heimly ungdomsskole (1.8.1915) ble iverksatt med støtte fra amtet, og skolen ble innvidd på Finnsnes den 26. november 1916. «Devold prata Ytreberg arbeidde», ble det sagt.[2]

Lestadianerne

De lot til å overse hverandre gjensidig.

NS-prest?

Devold sluttet seg til Nasjonal Samling og forble medlem. I en avisartikkel i 1938 skrev han: "Chamberlain sa etter Münchenavtalen: Dette betyr fred i vår tid. Jeg vil tilføye: I dette århundre". Noen dager før krigsutbruddet skrev han i et brev at tyskernes sabelrasling var tom demonstrasjon og ingenting å hefte seg ved.

Krigen kom som et sjokk på ham, og han stilte seg uforstående til prestenes embetsnedleggelser i 1942. Da levde han nokså isolert på Nesodden og holdt seg til radioen. Enkelte hevdet at isolasjonen gjorde ham til NS-medlem, men avgjørende for ham var faren fra Øst.

Noen virkelig NS-mann var han neppe, for han ville heller ha kong Haakon enn Quisling. Under okkupasjonen skrev han artikler i Bergenspressen, og de bragte ham nesten i fengsel. Etter bitter strid under krigsoppgjøret døde prost Devold glemt og forlatt i Moss.

> **KARAKTERISTIKK: Fra Ørsta**: Han var godt kjent med lokale forhold. "ein prest som det framleis går gjetord om. Ein ærleg mann som aldri var redd for meininga si. Det førde han opp i strid, men "Ørsta prestesliperi" greidde ikkje å slipe av kantane".
>
> **Fra Tromsøysund**: Ifølge biskop Støren var det i tråd med hans karakter at han sluttet seg tilden liberale teologi, «men han har dype hjerterøtter i den gamle, pietistiske vestlandskristendom, selv om han ofte føler sig kaldet til at svinge tugtens svøpe over dens virkelige eller formentlige «ensidigheter»».
>
> Han elsket Seips Visebok, sang og musikk, og skrev viser og vers ved enhver anledning. Selv om han ikke var særlig praktisk anlagt, var han en dyktig fiolinbygger og mente han hadde funnet loven for felas konstruksjon.

[1] Samme.
[2] HEidnes 1946.

Ved hjelp av farver, musikk, bilder og liturgi ville han gjøre gudstjenesten til en estetisk opplevelse Dette motiv var grunntonen i hans kulturliberale kristendomssyn. Var en Henrik Wergeland-kjenner og beundrer av Albert Schweitzer.

En av den liberale teologis mest kampglade og pågående debattanter og skribenter. Hans skarpe tunge og uavhengige virkenatur kunne være en hindring for de saker han ville gjennomføre. Han var stridbar med avvepnende humor, og kunne bli oppfattet som flåkjeftet og selvopptatt. Som taler var åndfull og overbevisende, fryktet og avholdt. En flittig avisdebatttant. Deltok gjerne i diskusjoner med fynd og klem, og ble gjennom mange år kjent som kirkens "enfant terrible".

Bibliofil og litterært velorientert. En mann med fortellerkunst og festglede. Det var aldri kjedelig i hans nærvær. Særlig i **Vinger** førte han et gjestfritt hus med støtte av sin bror fabrikkeieren i Ålesund. Ros og smiger tålte han ikke, heller ikke fine og "mektige" damer, slike som elsket å dukke andre. En barnevenn og barnlig from. En grublernatur, stundom tungsindig og verdensfjern.

EGET TILBAKEBLIKK

«Søn af sin far i det længste han blev, / mens tiden med dit og dat han drev. /
Tilslut saa blev han en landsens prest / paa "den mørke stripe" der borte mod vest.
Blandt Guds elementer han der faar lære, / at først saa gjælder det elementære:
den enkle, store, dype mening, / samler alle i en forening.
Og det har jeg lært for sandt og vist: / den dype mening er Jesus Krist.»

PUBLIKASJONER

1893: Fred og teologerne. = Samtiden, juli og aug 1893. (Garborg-artikkel e møtet m Garborg og frue i Roma.)
1900: Ålesunderne for 1900. Anon ("hvori fødebyen trakteres med blandet konfekt").
1905: Barnedaaben. Den ubevisste tro. = FKK 1905, 609-619. (Polem mot NK 12/1905)
1907: Spørgsmaalet Konow. = NK 1907, 185-90.
1908: Apostolicum som samlings-merke. = NK 1908, 403-9.
1910: Menighetsfakultetets eksamensret. = NK 1910, 324-25. (Redaktørens svar s. 325f.)
1911a: Arbeiderspørsmaalet. = NK 1911, 41-44, 66-67. (Kommentar til møtet for "frisinnet kristendom")
1911b: Et forslag. = NK 1911, 541-45. (Om et "frisinnet kirkeparti")
l912: Satisfactio vicaria. = NK 1912, 170-75.
1914: Causerie. = NK 1914, 165-70. Polem, jf s. 200-03.
1915: Spørsmaal til hr. Wisløff. = LK 24/1915, 377f.
1919a: Jam satis. = NK 1919, 84-91. (Jf s. 125 (Trygve O. Dokk), 154-56 (Alf Wiig), 201-03 (Marcus Gjessing, Frelse).)
1919b: Svar. = Tromsø dagblad 4.12.1919. (Se polem mot liberalteologi: SYtreberg, samme 19., 20. og 25.11; JRydningen, JChristensen 2.12. s. å.)
1919c: Kunsten i kirken. Sogneprest Devolds foredrag under stiftsmøtet. = Tromsø dagblad 6. og 7.5.1919.
1920a: Svar. = Tromsø dagblad 11.8.1920. (Polem mot Devolds "dåpnektelse", se samme 9.8: IJohannessen, Tønsvik: En forekommende prest; og anonymt: Devolds "fattigkassedaap".)
1920b: **Innvigjingstalen paa Trondarnes Folkehøgskule 7. mai 1920**. = Høgskulebladet 11.6. 1920.
1920c: **Provstimøte i Nord-Norge**. = NK 1920, 252-54. (Prostimøte Skjervøy pgd 19-22. mars.)

1920d: Aanden. = NK 1920, 306-08.
1920e: Gymnasiastmøtet paa Trondenes. = NK 1920, 524-26.
1921a: Kjærlighet mellem mand og kvinde. 2. s. e. Hellig 3 Konger. = Tromsø dagblad 15.1.1921.
1921b: Den nye samvittighet. = Tromsø dagblad 26.2.1921.
1921c: Trefoldighetssøndag. = Tromsø dagblad 21.5.1921.
1921d: **Flere småkirker i Nord-Norge**. = Tromsø dagblad 19.2.1921. (Forslag til Departementet om årlig bevilling på 10.000 kr til støtte av småkirkesaken i Hålogaland, særlig begrunnet med lange kirkereiser.)
1921e: Olavsdagen. Johs. 12,24 26. = Prækenbok. Red. J. Gleditsch & S. Bretteville Jensen, red. Kra. S. 232-38. Bokanm Tromsø dagblad 21.12.1921.
1921f: Dansk kirkeliv. H.D(evold). = Tromsø dagblad 18.4. og 22.4.1921.
1921g: En præken. = Tromsø dagblad 11.6.1921.
1921h: Ole Tjosaas, Mjelde. = Tromsø dagblad 16.7.1921.
1921i: **Småkirkesaken.** = Tromsø dagblad 19. og 22.8.1921.
1923: Vor kirkelige situation. Foredrag paa stiftsmøte i Bodø. = KK 1923, 217-26, 275-80.
1924: Norges kristning. Tale. = NK 1924, 393-98.
1925a: Prekener 4. s. i adv. 1. s. e. Kr. åpb. = Fjær, Sigurd, red & medforf: Uppbyggjingsbok. Gud-lege stykke til kvar dag i året av norske kyrkjemenn. Oslo. S. 21-68.
1925b: I den standende strid. = NK 1925, 204-7. H.D(evold).
1925c: Gud og humanitet. = NK 1925, 563-68.
1926a: Lars Eskeland. = NK 1926, 540-543.
1926b: Hvorfor seiret kristendommen? = NK 1926, 162-65.
1926c: Religionsundervisningen. I-II. = NK 1926, 206-09, 231-36.
1927a: Multum, non multa. = NK 1927, 79-82.
1927b: Sven Morgendugs skriftemaal. = NK 1927, 149-59.
1928: Kirkens stilling til tidens moralske begreper. = Værn. Kvartalskrift for moralværn-saken. = Tromsø dagblad 1.10.1928 (siste av tre artikler).
1930: St. Olav. = NK 1930, 343-52.
1931a: Gud og humanitet. = NK 1931, 127-33, 158-62, 176-80.
1931b: Fritt ord. = NK 1931, 248-54.
1932: Kirkeutsmykningen. = NK 1932, 5-10.
1933: Vårt kristne åndslivs grunnform. = KK 1933, 470-82.
1936: Guds rike. Ved innvielsen av Skoklefall kapellkirke 1912. = NK 1936, 172-77.
1941: Norge i Ishavet. Medarb. Elliv Herdal, red. Oslo.
1946 (1930): Mitt høgskulesyn. = Eidnes 1946, 58 (utdrag fra tiårsskriftet for Trondarnes Folkehøg-skule 1930).
1947: Åpent brev til biskop Berggrav. Luster. 30 s. Eget forlag.

KILDER: Kab Steinkjer, Tromsøysund, Vinger. - Studenterne 1881. 1906, 68-70. -Leganger 1925, 92f. - Erichsen 1930, 145.

Aftenposten 29.9.1938. - Akershus (?) 26.4.1939 (Adeg). - Asker og Bærums Budstikke 1.10.1943. - Dag-bladet 3.4.1926 (P.G). - Dagsposten (?) 30.9.1933. - Fjordenes Tidende 27.9.1943. – Håløygminne 27.6. l924 (Hans Eidnes). - Indlandsposten (?) 21.6.1937 (Ivar Nesse. Smededikt.) - Morgenavisen 29.8. 1938. - Morgenposten 29.9.1933. - Nordenfjeldske Tidende 5.11.1933 (Olaf B. Viig). - Ny Tidende (?) 26.1.1924. - Tromsø dagblad 26.3.1949. (Anton Jakobsens nekr. Se samme 22.3. s å.) - Sunnmørsposten 28.9.1938. - Østlendingen 29.9.1933.

Bleken Nilssen 1947, 37. - HEidnes 1946, 20-21, 22 (foto), 23, 25f, 36, 58, 68, 90. Festskrift 1930, 1. - Grønvik 1958, 91, 93 (foto), 99. - Handeland 1922, 343-44. - Lysaker 1958, 463. - Skaaheim 1953, 34. - Strømme 1922. - Tanga 1964. - CFrWisløff 1971, 198. - NAYtreberg 1962, 308, 475. - Ørsta 1930.

JWPedersen 1957, upag (series pastorum Steinkjer). - Nome 1958, 472 n5, 440 n22, 453 n33, n62. - TAAaberg 1960.

14. FRØLAND, Sophus:

Tolga, Lærdal, Røros, TROMSØYSUND, Østre Fredrikstad

F 18.1.1879 Ålesund, d 10.2.1964 Østre Fredrikstad. Ole Martinus F, skolestyrer, o h Petrine Oluffe f Johnsen.

G 1) 24.8.1905 m Dagmar Alvilde Schau, f 4.10.1881 Kra, d 1928 Røros. Teodor S, kunsthandler, o h Inga Gustava f Olstad. 2 sønner og 1 datter

G 2) 12.4.1930 m Helga Strand, sykepleier, f 29.6.1895. Jørgen Olaus S, gbr, o h Marit f. Gravem. 1 datter.

3 år i snekkerlære. Far ville han skulle lære seg et handverk før han tok fatt på bøkene. Gikk Krigsskolens nederste avdeling og ble vernepl offiser. Kst lærer Ålesund off alm skole 1900. Lærer fortsettelsessk i Råde 1901.

Stud 1900. C th 1904. Perskap Kragerø 1905-1.4.1908. Reiseprest Norsk Misjon blandt Hjemløse 1908 og bestyrer Svanviken arbeidskoloni 3 år.

Sp Tolga 1912. Prest i Norsk Sjømannsmisjon 1916 (i franske havner, bosatt i Rouen). Sp Lærdal i Sogn 1920 og kst pr Midtre Sogn 1924. Sp Røros 1925.

Sp Tromsøysund 1930 og pr Troms prosti.

Sp Østre Fredrikstad 1935-1949 og pr Nedre Borgesyssel 1946.

Perskap Kragerø 1905-1.4.08. Ingen opplysninger mottatt fra kallsboken..

Reiseprest Norsk Misjon blant Hjemløse 1905-08. Ingen opplysninger.

TOLGA 1912-16

Ser ut til å ha kommet noe i skyggen av sin etterfølger.

Sjømannsprest 1916-20, ingen opplysninger mottatt fra kallsboken.

Deltok ved grunnsteinsnedleggelsen til St. Olavs kirke i London i 1926. Forrettende prest under innvielsen av den norske sjømannskirke i Rouen.

LÆRDAL 1920-25

Form skolestyret. Nynorsk ble hovedmål i flere skolekretser, skolehus bygd og flere skolekretser slått sammen. Form Lærdal gamleheim. Form menighetsråd. Stiftet kr. ungdomslag i Tønjum krins. Arbeidet for kirkenes utsmykning, kirkeorgel, kirkegårdsutvidelse og kirkegårdsstell. Form Sogns Presteforening.

Frøland arbeidet aktivt for Norges Kirkelige Landslag i Sogn og Fjordane. Laget fremsatte krav til de politiske partier og pekte ut bestemte kandidater som kunne fremme Landslagets program. I Sogn og Fjordane greidde Landslaget å få frem sine kandidater ved viktige valg.

Under avskjedsgudstjenesten (1925) var senere biskop Dagfinn Hauge til stede. "Han tala fint om bygdi, og serleg hugsar eg, at han tala varmt om heimane i Lærdal."

I Rouen ble fru Førland psykisk nedbrudt av å stå overfor en truende krigssituasjon. Vondt verre gjorde «den trange dal, de høie, stengende fjelde og den lange solløshet». Innteken gjorde det vanskelig å holde barn på skole. Han var nødt til å ta personlige, private hensyn, og derfor søkte han seg bort allerede etter to år.

RØROS 1925-30

> Form i fire menighetsråd, fire skolestyrer, fire fattigstyrer, samt i diverse foreninger, utvalg og nevnder. Form for Røros indremisjonsforening 5 år. Fikk opprettet trearbeiderskole og stiftet Røros Husflidsforening (kursvirksomhet og utsalg). Medl formannskapet. Hustru Dagmar arbeidet aktivt for søndagsskolesaken.

Han søkte Røros på oppfordring av menighetsrådet, som kjente ham fra hans fire år i Tolga. Da var det en vekkelsestid på Røros. Fire år senere søkte han et annet embete, også da på oppfordring. Da stod han i et lovende arbeid, så den søknaden kunne ikke Støren anbefale.

Frøland var flere ganger kommunens utsending under forhandlinger med myndighetene om Røros Verk. Et folkemøte den 1. november 1927 sendte en inntrengende henstilling til regjeringen om å sette igang ombygging av Røros-banen og gjenoppta driften i gruvene Storwartz og Kongen, og dertil kromgruvene i distriktet. Formannskapet sendte noen dager senere en deputasjon på to mann - den ene sogneprest Frøland – for å forhandle med statsmyndighetene. Verket fikk den første statsstøtte - et 2 kroners dagsverkbidrag på inntil 50 000 kr. for vinteren 1927/28.

EGET TILBAKEBLIKK

Kom til Røros under «de vanskeligste nødsforhold» og bli involvert i mange slags oppgaver og styreverv, til sammen 25 og formann i 14 av dem. Reisene var mange og klimaet skarpt. Det siste året fikk han gikt. Alt i alt var arbeidet i Røros prestegjeld «så gildt». "Jeg takker inderlig Gud for disse 5 år i Røros som i alle måter har vært rik på opplevelser både gode og såre".

I sin hilsen til Røros Indremisjon ved 60-årsjubileet (29.4.1937) fremhevet han Herrens velgjerninger fremfor våre egne, og at troen kommer "ved hørelsen". Derfor burde hverken takken eller syndsbekjennelsen mangle i festens stund. I 1928 ble han enkemann, og mente at forflytning ville mildne sorgen.

TROMSØYSUND 1930-35

> Form menighetsråd. Form skolestyre. Form Troms krets i Norges Finnemisjonsselskap. Styreform Heimly kr. ungdomsskole. Styreformann Ungdomshjelpen i Hålo-galand. Kretsform Den norske Sjømannsmisjon. Medlem Det frivillige bispedømmeråd i Hålogaland. Blant stifterne av Bekjennelsestro Presters Broderkrets i Hålogaland (lokallag av BPB) og foreningens første formann. Blant opproperne til støtte for den samiske ungdomsskole i Karasjok. Aktuell bispekandidat.

På lørdagskveldene samlet Frøland særlig indremisjonsungdom til bønnemøter i domkirkens sakristi. Han ble mye benyttet som forkynner i indremisjonen, og indremisjonsvennene i byen gikk gjerne i Tromsøysund kirke («landskirka») og hørte ham.

Frøland var et samlingspunkt for konservative prester, og ble i 1933 den selvsagte leder for bekjennelsestro prester i Hålogaland (BPB). Samtidig var han en nær venn av biskop Eivind Berggrav som også samarbeidet med liberale teologer. Lederne i Tromsø Indremisjon på sin side samarbeidet med Berggrav og hadde et positivt forhold til ham og Frøland. Altså brøt de "Calmeyergate-linjen" fra 1920, som kort sagt krevde boikott av prester som samarbeidet med liberalteologer. En velment strategi lot seg ikke praktisere i sognemenighetens gudstjenestelige ordninger og sedvaner.

Siden 1910-tallet hadde flere liberale prester sitt virke i Tromsø, men hvordan forholde seg til dem? Calmeyergate-linjen lot seg vanskelig praktisere hvor indremisjonsvennenes forhold til Frøland og Berggrav var mere i samsvar med Tromsø Indremisjons opprinnelse og tradisjon. Calmeyergate-linjen var i mellomkrigsårene et ømt tema blant indremisjonsfolk i byen.

Bekjennelsestro Presters Broderkrets i Hålogaland

Under bispedømmemøtet i Narvik i 1931 ville flere prester danne et «lokallag» i Hålogaland. Et tungtveiende argument for var lange og dyre reiser til Broderkretsens møter sørpå. Prestene nedsatte en tremannskomite til å forberede stiftelsen: Forouten Frøland (formann), sogneprest Synnes i Bø og stiftskapellan Ahlstrøm.

Lokallaget ble stiftet med 29 medlemmer. Det skjedde på Heimly ungdomsskole, Finnsnes, den 30.-31. august 1933. Frøland var møteleder og innledet med foredraget "Bekjennelsesforpliktelse og bekjennelsestroskap". Til bakgrunnen hørte striden om disse spørsmål i vårt land. Ifølge referatet, viste han klart at «ein prest i vår kyrkje er pliktbunden av vedkjenninga, og at kyrkjelyden har rett til å vente og krevje av presten at han eig og kjennest ved den same tru som lyden. Striden om truvedkjenninga er ikkje ein strid om juridiske formlar, men ein åndskamp. Det gjeld for oss positivt å kjennest ved trua, hevde evangelisk-luthersk kristendom i ord og liv, / / det er den beste måten vi har til å verne om det gamle kristendomssynet og vinne framgang for det. Og laget vi her vil skipa, vil vere oss til hjelp og stønad i dette arbeid".

Debatten etter vedtaket avslørte en annen motivering: Det sterke innslag av «reformert-metodistisk kristendomsforkynning og praksis som merkast på so mange vis i kyrkja vår no for tida". Kirken var under angrep frå to hold.

EGET TILBAKEBLIKK: All hans virksomhet måtte til sist slå negativt tilbake. Uansett hvor sterk og sunn han enn var, og uansett hvor virksom han var i et kall med 8000 innbyggere, kom følelsen av «uoverkommelighet» snikende. 56 år gammel stod han overfor valget – enten bli eller søke sørover.[1]

Lestadianerne

Frøland må ha stilt seg positivt til lestadianerne i Nord-Troms (Lyngen-retningen). Da den nyutnevnte Martin Tveter var underveis til sitt første kall i Vadsø, ga Frøland ham en samling Erik Johnsen-taler (se nr 64).[2] I Vadsø prestegjeld var også Lyngen-retningen representert med gruppevirksomhet.

[1] Ra KUd A Geistl pk 51.
[2] Tveter 1957, 3.

FREDRIKSTAD 1935-49

Form Borgarsyssel pastoralforening i 10 år. Form Østfold krets av Sjømannsmisjonen i 11 år. Kirkeledelsens representant for prostene i Østfold under okkupasjonen. Illegal prost Nedre Borgesyssel. Medl skolestyre, bystyre og formannskap (Krf 1945). Studieopphold Danmark 1939 for å bli kjent med dansk kirke- og menighetsliv.

KARAKTERISTIKK

En virksom prest, allsidig utrustet, praktisk anlagt og med mange interesser. I sentrum stod en evangelisk forkynnelse, varmhjertet og folkelig. Praktisk anlagt.

Fra Lærdal: "ein dugande prest og ein god forkynnar". På grunn av skolereformene møtte han en del motstand i befolkningen.

Fra Røros: Her ble han meget folkekjær. Han var "var ivrig i sitt virke /…/ ikke bare på det kirkelige område; men også i de forskjellige kommunale gjøremål la han sin fulle energi, og hans praktiske grep på tingene var for herredene og befolkningen til stor hjelp".

Fra Tromsøysund: Kristian Nissen omtalte ham som en faderlig som gav gode råd, og "en dyktig prest med utpreget praktisk og administrativ givnad /.../ en oppriktig venn av det frivillige kristelige arbeid med respekt for dets sjølstendighet". Han "var selv en demonstrasjon av en lykkelig menighetsprest som hadde samsynet - det inkluderende syn på kirke og organisasjon". Samlet mange under sin prekestol.[1]

Fra Fredrikstad: Administrator. Aktiv, initiativrik og allsidig. Han deltok i det praktiske samfunnsliv for å gi sin prestetjeneste større breddevirkning i folket. Dyktig foredragsholder, agitator og debattant.

Anerkjent sjelesørger og skriftutlegger. Var særlig interessert i å trekke kirkesøkende aktivt med i det organiserte foreningsarbeid.

PUBLIKASJONER

1930: Luthers og reformasjonstidens salmediktning. = Tromsø dagblad 6. og 12. 1930. (Foredrag Tromsø dmk.)

193la: Husfliden dens betydning moralsk og nasjonaløkonomisk. = Tromsø dagblad 7.2.1931. (Foredrag på husflidsmøte.)

1931b: **Et marked i bibelens og opbyggelsens tegn. Læstadianerstevnet i Skibotn.** = Fjell Ljom 23.12.1931.

1935: Du har nåde hos Gud. Maria budskapsd Lk 1,26 38. = SV 14/1935, 61.

1944: Østre Fredrikstad kristelige ungdomsforening. 40-års jubileum. Stiftet 17.12.1904. Ved... Fredrikstad. 37 s.

KILDER: Kab Lærdal, Røros og Østre Fredrikstad.

Aftenposten 12.2.1964. - Bergens Tidende 18.1.1939. - Dagen 9.8. 1930. - Fjell-Ljom 8.10.1928 (V.o). - Fredrikstad Blad 17.1.1964. - Morgenbladet 16.2.1939. - Morgenposten 13.2.1964. - Sarpen 12.2.1964. - Sogns Tidende 9.7.1925. - SV 9/1936,41.

Hauge kyrkje 1969, 6, 60. - Heiervang 1937, 156. - Kvikne 1934, 33 34. - L.M.V. 1933, 441 443 (= LK). - Nyaas 1963, 20. - Sæter 1935. - Tromsø Indremisjon 1958, 38. - Tveter 1957, 3; 1958, 27. - Øisang 1942, 340. - Jamt 1937, 11, 26. - Bøckman 1948.

[1] Vik b Kr Nissen, Ra KUd Geist pk 51.

15. BERG ROLNESS, Peder Ragnvald:

Kinn (= Florø), TROMSØYSUND, KVÆFJORD

F 1.6.1892 Rollnes i Ibestad, d 25.9.1979.

Lars Petter Martin Pedersen R, o h Eline Kristine Hansdtr. Av gammel fisker- og bondeætt fra Astafjord og delvis Trondenes. Eldst av 6 sønner.

G 9.1.1919 Bragernes m Ragna Marie Nilsen Solvang, lærerinne, f 7.9.1892 Drammen, d 13.11.1963. Jørgen N, byggmester, o h Emma Sofie f Kristoffersen.

Høvedsmann 1907 17 år gammel. Middelsk Kvæfjord 1911. Stud 1913 (Hauges Minde). Folkeskolelærer Ibestad 1913-14. Timelærer Treiders handelssk 1916-17 og handelsbrev 1917.

C th 1918 (U). Stkap 1919 Hålogaland (ungdomsp). Studieopphold Marburg 1922/1923 (ett semester prakt teol).

Sp Kinn (Florø) 1924. Bestyrte sjømannsmisjonens stasjon i Skotland vå1929.

Sp Tromsøysund 1935-42 (1943) og pr Troms 1940-42. Sp Kvæfjord 1948-60.

10 mnd studieopphold Oxford, London og Edinburg 1928/1929. Studiereise Zürich 1930 (psykoanalytisk kurs hos dr Pfiste).

STIFTSKAPELLAN: "UNGDOMSPRESTEN" 1919-28

Form Lofoten og Vesterålen krets i Noregs Ungdomslag. Stifter og form Bondeungdomslaget i Harstad. Arbeidet for reisingen av Trondarnes Folkehøgskule.

Stiftskapellaniet var øremerket ungdomsarbeid. Biskop Støren mente Rolness burde ha prioritert menighetsprestens oppgaver framfor det frilyndte ungdomsarbeid, som medførte 260 reisedager i året.

KINN (FLORØ) 1924-28

De fire første årene stod det residerende kapellani ledig. Han brukte egen båt i tjenesten, for sjøen og "styrvollen" hadde han i blodet.

Medl Florø bystyre. Startet Kinn menighetsblad. Deltok i indremisjon og hedningemisjon, men mest i sjømannsmisjonen. Form Florø kr. ungdomsforening.

Utvidet prestegårdsdriften fra 9 til 18 kufor, bl a ved å grøfte 2,4 km og anlegge kulturbeite.

TROMSØYSUND 1935-43

I 1937 fikk han bygd småtråleren "Holmsund", som ble grunnlaget for Rolløya Samvirke.

Kvæfjord 1948-60. Ingen opplysninger mottatt fra kallsboken..

KARAKTERISTIKK

Fra Tromsøysund: En kontaktskapende, koselig og jovial folkeprest. Strengt stats- og folkekirkelig. Han ville "virke i menigheten til han hårdhendt ble kastet ut av en brutal ytre makt /.../ bundet av sitt ordinasjonsløfte og sin embetsed".

EGET TILBAKEBLIKK

Ifølge Kvæfjord kallsbok ble han i februar 1910 "vekt og omvendt" fra radikal venstremann (fars standpunkt) til sosialist, og fra riksmålsmann til målmann. Ble i studietiden styremedlem i Sosialistisk Studentlag, og senere politisk aktiv til 1936. Siden radikalt politisk arbeid medførte mye motstand som prest, oppgav han kombinasjonen.

I målsaka fikk han de sterkeste impulser fra Vinje og Chr. Bruun. "Derfor blei den grundtvigske nasjonalromantiske retning med høyskolen og demokratisering på brei folkeleg grunn kursretning for meg". Til examen artium i 1913 var han den eneste i Kristiania som skrev den ene stilen på nynorsk, og til embetseksamen den første som skrev alle besvarelser på nynorsk.

Den religiøse innstilling i *Kinn* kjente han igjen fra barndomshjemmet, særlig bestemoren. "Omgangen med Gud /.../ var likso sjølvsagt som omgangen med menneske, og Gud var med i råd og dåd". En sterk opplevelse i 1925 førte ham over i ortodoks teologisk innstilling, men uten å kjenne seg hjemme «i Hallesbys sekt og ukjerkelege teologiske innstilling".

Da tyskerne overfalt Norge, brøt Rollnes med antimilitarismen. Han reagerte «sterkt mot det vi opplevde som svikt og svik av folk sørpå, som fann seg i, og delvis hjelpte tyskarane med å ta Nord-Norge /.../ administrasjonsrådet stod for oss som ansvarlege for "knefallet" og sviket. Då "utrikesminister" Halvdan Koht hengde ut Berggrav som eksponent for dette sviket, so sa mange av oss ja av fullt hjarta». Rollnes lot seg rive med av "den antiberggravske stemning» og ga uttrykk for den i radioprekenen fra Tromsø l7.mai. Og videre i Kvæfjord kallsbok:

«Når det so etter kvart kom fram at han blei som eit slag konferansier for Terboven & Co, og ikkje berre takka Gud for Terboven 1. pinsedag i Domkyrka, men var med på å få kongen avsett, og på turen hit nord i juli arbeidde for riksrådstanken sin på ein slik måte at det verka som eit slag /.../ for Terboven. Han samla f.eks. på namn til dette riksrådet, som Terboven kunne godkjenne.

Då eg fekk greie på at han fekk bispemøtet i oktober til å vedta at tyskarstyret skulde godkjennes etter Rom 13,1 flg, og at embetseida av den grunnen skulde annuleres, høvde det altfor godt inn i mønsteret. Det var derfor ikkje berre ein medfødt opposisjonslyst og altfor sterk individualisme /…/ men ogso ei sterk kjensle av at vi, den einskilde, stod ansvarleg for å hevde og verge alt som heitte norsk innstilling. To opplevinger i 1941 sette djupe merke og gjorde sitt til min "svikt", som mange kalte det.

a) Utpå sommaren 1941 stod vi i Jonas Liesgt i Tromsø og såg på eit tysk kompani marinesoldatar marsjerte forbi med naken overkropp i det sterke solskinet, og dei song av full hals. Då kom det over meg ei lyst til å myrde dem /…/ Men so var det liksom eg såg inn i meg sjølv, og det var eit sjokk. Eg kom meg inn i prestegarden, låg på kne og strei ein intens sjelestrid. Spørsmålet var dette: Ka er det som har hendt med deg, antimilitaristisk og kristen, og so menneskemordar med kvar fiber i di sjel? /…/ Skal heile folket vårt bli som gjenomeitra av denne kainsanda, kem skal so vera med og bygge opp ei menneskeverdig verd etter dette? Sidan såg eg det so at den største fåren for oss var at vi skulle miste vår "kristensjel". Slavar under det vonde, under hat og hemntankar vilde då bli vårt største og eigentlege nederlag. /…/

b) Hausten 1941 fekk eg /…/ ein påliteleg informasjon om det tyskerstyret eigentleg meinte om Quisling. Han skulde forsvinne når Tyskland hadde vunne. Det var same taktikken som kolonimaktene /…/ tyskarane vilde ha NS og oss andre til å øyde våre kræfter innbyrdes for at de so mykje tryggare

kunne bygge ut norskekysten til si festning for Stor-Germania imot Atlanterhavet. Fra då av begynte eg å tykkje synd i NS /…/

Då so *parolen om embetsnedlegging* kom våren 1942, og eg fekk den forma at ein gav fra seg til "Staten" det som ein hadde fått fra Staten (tyskarstyret etter Rom 13.1 flg) var eg absolutt uenig i framgangsmåten. Det kjendes som direkte kapitulasjon og nederlag. Eg bestemte meg, eller måtte få halde meg innanfor truskapseida til konstitusjon og konge, og då fara den lovlege vegen etter norsk kyrkjerett den einaste moglege. Eg let mitt standpunkt protokollere i møteboka for Tr.sund og søkte avskil.»

Utpå vinteren 1943 ble avskjedssøknaden innvilget i unåde. Dette ville ikke den midlertidige kirkeledelse godkjenne. /…/ Då eg blei forvist til Helgøya hausten 1944, og eg kom dit ut på vinteren 1945, var det bestemt at eg skulle fryses ut, so eg måtte røme til Oslo og låg der den siste tida før kapitulasjonen. Der kom eg forresten inn i den indre ringen i kommunist-heimefronten, og det var sannelig noko å vere med på.

Men det som låg som ein angest i hugen, var dette: Korleis skal folket vårt no greie seg åndeleg når vi blir fri? Ka ånd vil da få makta hos oss? /…/ Det kjerkelege rettsoppgjeret med dei biskopelige hyrdebrev om dette ser eg den dag i dag på som vårt største nederlag i den åndskrisa som vi kristeleg og kjerkeleg då var inne i. At eg sjølv blei ført opp mellom "svikarane" imot Gud, kongen, kjerka og fedrelandet var ikkje det verste. /…/ Men at heile presteskapet stemte i /…/ ved å bere dette løgnpåstandet fram i gudstjenesta som Guds ord til kyrkjelyden /…/

Sidan prøvde eg i ca 2 år å få saka mi opp for rett, men fåfengt, og måtte so finne meg i det kompromisset å take imot eit mindre soknekall som straff /…/ Det var ein mann som stengte vegen tilbake til Tr.sund. Men /…/ det er Ein som kan snu det vonde slik at det blir til velsigning. Kvæfjord blei Guds gode gåve til oss. Og eg kann aldri fulltakke for at vi kom dit. Det blei medvind og gode dagar. Når enden er god blir allting godt.»

PUBLIKASJONER

1932: Evangeliet i forkynning og sjelesorg. Bd. 1: 2. tekstrekkja. Sm m RIndrebø og JKvistad. Bjørgvin. Tillegg: Homiletikk (preikelære). Bjørgvin 1933.

1934: Evangeliet i forkynning og sjelesorg. Bd. 2: 1. tekstrekkja. Bjørgvin. (Se Publ 1932)

1935a: Preiker på 19.-21. s. e. tref. = Fjær, Sigurd: Oppbyggjingsbok. Bjørgvin. S. 407-435.

1935b: Det homiletiske spursmålet. = LK 1935, 3-8, 20-27. Bokanm: Ordets tjeneste, av GSkagestad.

l949: Driver stat og kirke kristen forfølgelse. = Tromsø dagblad 20.6.1949. (Mot kirkelig komitè til gransking av prestenes forhold under krigen.)

1958: **Hans Egede og Gjertrud Rask**. = Håløygminne 3 4/1958, 205-16.

KILDER: Kab Kinn (Florø) og Kvæfjord. - Prester 1974, 215. - NSa 1923, 352. - Kinn mhbl 19/1940. Bergens Tidende 29.5.1942. - HEidnes 1946, 26, 36. - Hole 1935, 105, 125. - Heiervang 1937, 167f.

16. CHRISTIE, Niels Wolff:

Slidre, LYNGEN, Nord-Fron, Enebakk

F 26.9.1808 Slidre i Valdres, d 11.12.1875 Enebakk. Sp Edvard C (senere Store Nes, Øvre Romerike), d 11.9.1875 Enebakk, begr Vår Frelsers grl (Kra).

G 16.1.1832 m Katharina (Trine) Marcussine Wolff, f 1817 Sukkertoppen, Grønland. Gerhard H Wolff, kasserer ved Den Grønlandske Handel, København, og en tid kolonistyrer. 10 barn (3 døde før faren).

Sogneprestene Christie i Lyngen og Andreas Jørgen Fleischer i Alta var svogre og begge medarbeidere til presten og lappologen Niels Vibe Stockfleth.

Stud 1827. C th 1833. Perskap Slidre 1833. Sp Lyngen 1837 (utn 12.8, tiltr april 1838). Res kap Fron 1849. Sp Nord-Fron 1850 (pg-regulering). Sp Enebakk 1867 til sin død (tiltr 1868).

Slidre 1833-37: Ingen opplysninger fra kallsboken.

LYNGEN 1837-49

Den den første herredsordfører i Lyngen. Det første herredsstyremøte ble holdt i prestegården den 20. september 1838.[1] Representerte Lyngen tinglag i distriktsformannskapet (amtstinget) årene 1840-45, unntatt i 1839 (da viseordf og kirkesanger Bjerke møtte (se nedenfor).[2]

Ved ankomsten til Lyngen var våningshusene «saa godt som ubeboelige». To vintre måtte han på eget initiativ leie losji for seg og familien. Med Christie som ordfører vedtok formannskapet å bygge nye *prestegårdshus.* Prestegården på Parakjord ble flyttet og ombygd ved hjelp av «noget Bidrag og offentlige Midler». Den kunne sognemenigheten presentere den 19. september 1845. Et par år senere måtte våningshuset utbedres, blant annet med et tilbygg for 2-300 spesiedaler uten erstatning, men gjennomført med lån. Gjelden skulle tynge ham i en årrekke. Ved fraflytting ble besiktigelsesforretning holdt, og Christie kunne overlevere prestegården i åbotsfri stand til etterfølgeren i embetet.[3] Selv om prestegården *Parakjord* på Lyngseidet ligger noe nordvendt, kom den likevel til å spille rollen som mønsterbruk.

Gårdsparten *Eidebakken* var bortfestet til *klokkerjord* før Christie ble utnevnt til Lyngen,[4] og der stod nytt skolehus klart til bruk fem måneder etter utnevnelsen, Dessuten var formannskapsloven allerede iverksatt samme år.[5]

Sognekirken trengte en omfattende reparasjon. Christie ivret for den ombygging som ble fullført sommeren 1846, da kirkehuset fikk sitt nåværende utseende.

---

[1] Larssen 1976,198.

[2] Samme s. 201.

[3] Jf samme s. 207f.

[4] Samme s. 128f, 206-08. Hjemmel: Kgl res 6. mai 1837. Helgeby opplyste i 1887 at sognepresten betalte årlig 40 kr i matrikkelavgift for klokkerjorda, TSttid 3.4.1887. Den omfattet også tomt til båtnaust og sjøbod, samt felles havnegang med prestegården. Ved å avstå eiendom til skole- og lærerjord på denne måte, sparte han herredet for utgifter.

[5] Samme s. 198.

I henhold til *skoleloven* fra 1825 sørget Christie for at regning og geografi ble satt på timeplanen i Lyngen.[1] Endringen må gjelde fastskolen på Eidebakken (jf nr 19: Schaaning).

Karesuando-vekkelsen begynte vårvinteren 1846. Sommeren to år senere ble vekkelsen formidlet til Manndalen gjennom flyttsamer under sommeropphold øverst i dalen. Under novembermarkedet på Skibotn samme år opptrådte et par predikanter utsendt som avholdsagenter av sognepresten i Karesuando, Lars Levi Læstadius. Under deres rundtur i Storfjorden var det enkelte som sluttet seg til Karesuando-vekkelsen. Sogneprest Christie har ikke merket seg disse hendelser, om han i det hele tatt var informert.

Ved fraflytting led kona av en langvarig sykdom, og selv var han hemmet av en øyensykdom. Han anså det for en plikt å søke sørover. Fjorten år senere led familien (7 barn) fremdeles av sykdommer pådratt i Lyngen.[2]

Innvandring

I anledning folketellingen i 1840 innberettet Christie om *kvæninnvandringene i* 1832, 1833 og 1839, da flere familier innvandret til Lyngen på grunn av uår og overbefolkning i hjemtraktene. Andre dro videre til Skjervøy, Alta-Talvik og Hammerfest.[3]

Da han forlot Lyngen i 1849 hadde åtte *norske* familier slått seg ned i Signaldalen i Storfjord.[4] Da nevner han hverken Karesuando-vekkelsen eller Kautokeino-vakte i prestegjeldets utkanter.[5] Dette negative funn illustrerer forholdet sentrum og periferi i vidstrakte prestegjeld.

Språkspørsmålet

Finnefondstillegget fra 1851 innskrenket Misjonskollegets språkpolitikk etter regelen «samisk for samene. Tillegget var en kraftig lønnsøkning til de lærere som kunne dokumentere fremgang i norsk. Belønningen var historisk sett et forvarsel om den fremtidige fornorskningstvang i regulerte former - fra den moderate til den strenge instruks uten adgang til å bruke elevens morsmål, og uten fritak for kristendomsfaget. Christie tilhørte *den Stockfleth'ske epoke* før 1861-instruksen. Den påla undervisning på norsk med adgang til å bruke samisk og/eller finsk som hjelpespråk. Unntak ble gjort for kristendomsfaget. I Lyngen fulgte Christie Niels Vibe Stockfleth's regel «*lappisk for Lapperne»*, og dermed den språkpolitiske linje fra Misjonskollegiet og Tomas von Wesen tre-fire generasjoner tidligere.

Gjennom fru «Trine» var Christie's prestegjerning forbundet med Hans Egedes virksomhet på Grønland, et drøyt hundreår tidligere. Hun var vokst opp der hvor prestene talte på innuitenes morsmål. Christie talte på samisk og kolporterte samiske skrifter og bøker,[6] blant dem Stockfleths oversettelser av Nytestamentet (utg 1840), Luthers Lille Katekisme og Luthers Huspostille

> Til forhistorien hører også tradisjonen fra kong Fredrik 4's *Misjonskollegium* i København (1714). Ifølge idéen om den konfesjonelle enhetsstat, hadde kongen et ansvar for undersåttenes kristne lære og liv i sine territorier, ikke bare i Danmark-Norge, men også i de dansk-norske kolonier. Dette ansvar medførte i praksis forkynnelse og undervisning på undersåtte-

[1] Jf Larssen 1976, 210.
[2] Oppl i søknad til Grue sp, Ra KUd A Geistl pk 27.
[3] Se n 5. S. 121f.
[4] Samme s. 282.
[5] DSivertsen 1955, 227.
[6] Larssen 1976, 200, 209f, 224, jf 126f.

nes morsmål. Med stor konsekvens fulgte det initiativ som gjorde *Thomas von Westen* (d 1727) til leder for *Seminarium Lapponicum* i Trondhjem (1716), hvor det ble utdannet samisktalende prester. Dessuten organiserte han virksomheten i *misjonærdistrikter* (se nr 21 Helgeby: kirkesaken i Storfjord).

Tross kongens initiativ og støtte, møtte von Westen kraftig motstand anført av biskop *Peder Krog* i Trondhjem stift (b 1689-1731). Opplysningstidens idèer var på fremmarsj overfor uopplyste samer med krav om opplysning på det dansk-norske kulturspråk. De to representerte motpolene i den interessekamp som fulgte – enten opplysning på samenes morsmål eller opplysning på norsk til samene.

Også nabopresten *Hans Knudsen* i Karlsøy fulgte Misjonskollegiets linje via *Knud Leem* (d 1774) og den samtidige lappolog, presten Niels Vibe Stockfleth (den stockflethske linje). Det samme gjorde Knudsens forgjenger *Nils Jønsberg* og etterfølgeren *A. Lasson* (se nr 39: Fr W Hvoslef). Christie i Lyngen og prestene Knudsen, Jønsberg og Lasson i Karlsøy tilhører den stockfletske periode i språkpolitkken. Lasson holdt gudstjenester på samisk i *Sørfjorden* og fikk reist kirke der i 1862 (vigslet 23.10).[1] Denne praksis til sjøsamenes fordel fikk følger for lærerutdanning og lærernes tilsettingsvilkår. Motsatt ble senere fornorskningstvang en plage for samene.

Nils Joachim Christian Vibe Stockfleth, f 11.1.1787 Fredrikstad, d 26.4.1866 Sandefjord. Foreldre: Nils Stockfleth (1756-94), fengselsp, sp, stpr, o h Anne Johanne Vibe (1753-1805).

G 21.3.1825 Vestre Slidre m Sara Cornelia Koren Christie, f 8.5.1802, d 8.11.1869.

Nils var 7 år gammel da faren døde 38 år gammel. Moren satt igjen med tre gutter som vokste opp i trange kår. Skolegang og studier finansierte han med lån og lønnet arbeid ved siden av. Etter latinskolen i Kristiansand avla han i 1803 examen artium i København. Etter anneneksamen studerte han jus ved siden av stillingen som ekstraskriver i Kanselliet. Han ble langvarig syk, og nødt til å avbryte studiene. Han begynte i snekkerlære, og slang innom forelesninger når anledningen bød seg. Til sist bestemte han seg for offisersyrket.

Han ble opptatt i studentkorpset i 1808 og avla offiserseksamen i Rensburg i 1810. Han fortsatte offisersstudiene samtidig som han gav privatundervisning. Under krigen i 1813-14 tjenestegjorde han i Schlesvig 1. bataljon og deltok i flere trefninger, blant annet under slaget ved Sehested i desember 1813 (inngående skildret i memoarene).

Sommeren 1814 ble han opptatt som sekondløytnant i den norske hær, og avanserte til premierløytnant i Sønnenfjeldske Infanteriregiment. I 1818 ble han plassert i Vangske kompani under Akershusiske infanteribrigade med boplikt i distriktet fra 1820. I Slidre var han huslærer hos sin fremtidige svigerfar, sogneprest Christie i Slidre. Han begynte på teologien, fikk avskjed fra offisersstillingen i 1823, og to år senere avla han embetseksamen i Christiania.

[1] DSivertsen 1955, 48, 255. Strekningen Kjosen til og med Jøvik og Storsteinnes tilhørte Lyngen fra slutten av 1750-årene. Sørfjordingene (ullsfjordingene) ble ved kongelig reskript i 1813 gitt adgang til å søke Lyngen kirke mot at Karlsøy-presten beholdt embetsinntektene. Sørfjord ble fra 1.1.*1867* overført til Lyngen herred og ble et sogn i Lyngen prestegjeld (overført til Tromsøysund 1.1.1967). Jøvik ble overført til Sørfjord fra 1.1.1889.
Sørfjord (Ullsfjord) ble skolekommune i 1877 og herred fra 1.1.1902. Overført til Lyngen fra 1.10.1937. Se Larsen 1976, 203-04, 212, 217f, 414.

Han ble i 1825 utnevnt til sogneprest i *Vadsø* prestegjeld, som den gang omfattet *Nesseby* og *Vardø*. Inntil videre skulle han også betjene *Lebesby* sognekall. Under en tre måneders rundreise begynte han å interessere seg for samenes kår under norske forhold, og forstod at han måtte kunne samisk for å være dem til hjelp. I løpet av årene 1826-30 bodde han og kona Sara i en rekke sidaer (flyttsamegrupper med felles reinflokk). Under flyttingene levde han og Sara lik samer. Han forrettet gudstjenester i lavvoer og etter hvert lignet han en same i tale og ferd.

Fra 1828 av var Stockfleth sogneprest i *Lebesby*, og et par år også fungerende prest i *Kautokeino*, hvor han på biskop Juells oppfordring oppholdt seg på kirkestedet i fem måneder fram til april 1852. Årsak: En svermerisk vekkelse blant samene.

Stockfleth fikk statsstipend og permisjoner til språkstudier. Kun periodevis fungerte han som sogneprest i Lebesby. I 1831-33 hadde han stipend for å samarbeide med professor *Rasmus Rask* i København og finnlenderen dr. *Anders Johan Sjøgren*. Siden 1832 underviste han i kortere perioder ved universitetet i Christiania. Elevene var teologistudenter som forberedte seg til tjeneste nordpå. En statsstipendiat kunne den gang bli tilknyttet universitetet, og stipendet var rommelig nok til å dekke utgiftene til reiser, opphold, osv.

Blant Stockfleth's finske samarbeidspartnere hører også presten *Jakob Fellman* (skrev på kemisamisk) og språkforskerne *Matthias Alexander Castren* og *Elias Lønnrot* i Nord-Finland. Dette samarbeid medførte lange rundreiser på Nordkalotten. I 1853 ble Stockflet gitt en rommelig pensjon med sikte på fortsatt forskerarbeid så langt kreftene rakk. Tross svekket helbred, drev han på med språkstudier, undervisning og oversetterarbeid. .

Da Misjonskollegiets virksomhet var så godt som opphørt omkr år 1800, fantes de som ivret for en gjenopptagelse, blant dem sogneprest *P V Deinboll*, Stockfleth's forgjenger i Vadsø. Innflytelsen fra tysk romantikk og liberale strømninger trakk i retning samenes «gjenoppdagelse» under Stockfleths virksomhet. Han gjenopptok Knud Leems arbeider og utviklet det nordsamiske skriftspråk. Han oversatte Bibelen og Luthers Lille Katekisme. Da katekismen forelå, var det ikke utgitt noe på samisk siden 1776. Til hans siste arbeider hører oversettelsen av Luthers Huspostille til samisk (utg 1857). Stockfleths oversettelser fikk stor betydning for den kristne trosformidling i den samiske befolkning katekismen som referansebok i forkynnelsen og Huspostillen brukt under husandakt under større samlinger. Senvirkningen viste seg i folketellingene.[1]

Kvaliteten i hans første arbeider var så som så. Samen *Hans Mortensøn Kolpus* fra Sørvaranger var en medarbeider av stor betydning for Stockfleths språklige utvikling. Selv oppfattet han at oversettelsene bar preg av forsøk, og makulerte en del. Kvaliteten ble bedre i samarbeid med finske kolleger.

Stockfleth tok i bruk latinske bokstaver og nye lydtegn i det samiske skriftspråk. Det fikk også stor betydning at man gjennom hans arbeider oppfattet tydeligere den geografiske språkvariasjon i samiske språkområder. Til forskjell fra Leem, som la fjellsame-dialekten i Por-

[1] En undersøkelse basert på folketellinger og dissenterstatistikk anskueliggjør den kirkegeografiske variasjon i «spenningens land» (EBerggrav). Se KSvebak 1986. Dissenterstatistikkene avslører varierende resistens i den kirkelige folketradisjon med hensyn til påvirkning fra reformerte trossamfunn og Romerkirkens misjon. Fram til omkr 1970 var indre Finnmark og Nord-Troms kirkelig sett det mest resistente område i landet, i klar kontrast til Balsfjord og Tromsø by, som omkr 1860 var «dissenterstrøket» fremfor andre. En historiegeografisk oversikt indikerer hendelsesforløp som krever lokalhistoriske studier. Et eksempel er nabokontakten mellom Karesuando-vekkelsens tilhengere og frimenighetene i Balsfjord, Storfjord og Sørfjord i 1850- og 60-årene.

sanger til grunn, var Stockfleths utgangspunkt fjellsame-dialekten i Øst-Finnmark. I ettertid fremstår Stockfleth blant Nordens fremste lappologer på 1800-tallet, ikke minst fordi han gjorde bruk av ulike tilnærmingsmåter når han beskrev minoritetsgrupper.

I 1848 fikk Stockfleth gjennomslag i Stortinget for en såkalt «*preste-eksamen*» i samisk og/eller finsk. Den ble vilkåret for utnevnelse til sognekall i «overgangsdistriktene» (kgl res 24.2.1848) og opprinnelsen til professoratet i finsk-ugriske språk ved Universitetet i Oslo. Stockfleth's kronargument var samenes «hellige Ret» til «sitt Sprog og sin Nation», og motivert av et rikere samfunn hvor «folkestammer» lever i fredelig sameksistens. Dette syn på kulturmangfold møtte fra 1840-årene av økende motstand fra nasjonsbyggere. Den utenrikspolitiske situasjon gjorde dem engstelige.

Stockfleth underviste teologistudenter fram til 1851, da eleven *Jens Andreas Friis* overtok. Samme år la han ut på sin siste reise til Finnmark, en reise med tragisk utgang. Blant Kautokeino-samene var det utbrudt en radikal-pietistisk vekkelse i opposisjon til ytre ordninger og med aggressiv proselyttering. Med læren om «hellig kjød» oppfattet de pietismens lære om gjenfødelsen i fysisk mening.

Biskop Daniel Juell med sitt romantiske syn på vekkelse forvekslet Kautokeino-vekkelsen med Karesuando-vekkelsen, som i 1846/47 oppstod i sognemenighetens ordninger under sogneprest Lars Levi Laestadius' ledelse. Forvekslingen ble normgivende for den særnorske fremstilling av lestadianismens opprinnelse og egenart.

Da Stockfleth oppholdt seg i Varanger høsten 1851, fikk han beskjed om å dra til Kautokeino. Plaget av gikt ankom han kirkestedet i oktober etter en strabasiøs tur. Straks ble han konfrontert med «de åndelige», som i kraft av gjenfødelsen i angerens smerte hadde fått et «*hellig kjød*» lik Kristus selv, og dermed domsmyndighet over ugjenfødte mennesker. Fanatikerne lot seg ikke bringe til besinnelse med vennlige ord og formaninger. Kraftig provosert, rappet han til enkelte «hellige» med staven. Det kjentes vel knapt gjennom pesken, men symbolkraften var sterk. Episoden ble uten betydning for vekkelsens forløp, men heftet ved Stockfleths ettermæle blant etterpåkloke nordmenn.

Stockfleth oppholdt seg på kirkestedet i fem måneder inntil hans tidligere elev, den nyutnevnte *Waldemar Hvoslef* (senere biskop) ankom i april. Der ble han under en gudstjeneste innsatt som Kautokeino's første sogneprest. Med fare for eget liv opplevde han og familien de blodige novemberdagene, da vekkelsen kulminerte med tvangspisking, mordbrann og drap. Takket være de samer som kom til unnsetning, ble fanatikerne buret inn og bragt til Alta.

Under forhørene i Tromsø overrasket fangene med bibelkunnskap, skjønt den var forvrengt på radikalpietistisk vis til forsvar for sin lære og sin adferd. Hvor hadde de lærdommen fra?

Hovedkilde: Einar Niemi: Nils Stockfleth. Store Norske Leksikon. 2009.

EGET TILBAKEBLIKK: Christie la vekt på å fremme skolevesenet og god orden under gudstjenestene. Han fant det ønskelig å forbedre kirkesangen, og bidro selv med sangundervisning på fastskolen på Eidebakken. Han fikk opprettet et folkebibliotek, hvor han uten vederlag fungerte som bibliotekar og bestyrer. Forlikskommisær var han hele sin tid i Lyngen. Med sin deltagelse i herredsstyre fikk han innskrenket rettigheten til brennevinssalg, og mot slutten av sin tid i Lyngen startet han en avholdsforening.

Han ville gjerne ha behersket samisk og finsk bedre enn han gjorde. «Desværre» ble han hemmet av en øyensykdom i sitt arbeid.

KARAKTERISTIKK: Biskop Kierschow anså ham som en dyktig og samvittighetsfull embetsmann. Han var en god predikant og messet meget godt. Beskjeden og blid. Ifølge prost Holmboe viste han særlig interesse for ungdommen og ble «særdeles yndet» i sin menighet. En høyt aktet prest i både Lyngen og naboprestegjeldene, hvor han vikarerte under ledighet.[1]

Fron (1849-67) og **Enebakk** (1868- d 75) ingen opplysninger mottatt fra kallsboken..

KILDER: Kab Lyngen, Nord-Fron og Enebakk. - NSa 1923, 352.

Larssen 1976, 121f, 128f, 198, 200f, 207, 210, 282, 415f, 428 o a st. - DSivertsen 1955, 48, 227. - Stockfleth 1860,161f.

17. NEUMANN, Christian Magdalus Cold:

LYNGEN, VÅGAN

F 29.9.1806 Strømsø (Drammen), d 2.9.1877 og begr 13.9. Vågan kgd.

G 3.4.1845 Sørum m Christiane Gulbrandsen, Sørum, f 1819, d 11.11.1900 Kra. Foreldre: Lars G, lensmann, o h Mette Karine Heyerdahl. 8 barn.

Stud 1826. C th 1839. Kopist (ekstraskriver) Kirkedeptet 1842.

Sp Lyngen 1849 (uten presteeksamen i samisk/finsk). Sp Vågan 1857 (avskjedspreken Lyngen s septuag 1858) og prost 1864-70.

Datteren *Catharina*, f 6.6.1852 i Vågan, ble kjent for sin skjønnhet. Lofotfiskerne kalte henne for "Nordlandssola".

LYNGEN 1849-58:

Herredsordf 1850-57. Viseordfører Hans Bjerke[2] møtte i distriktsformannskapet 1851 (se ovf). Fikk bygd fem fastskoler i Kåfjord og Storfjord 1857-59: Storeng, Suleng (Vinterdalen, nå Olderdalen), Kåfjorddalen, Manndalen, Kileng (Geitstein). Var i 1855 blant stifterne av Tromsø Amts Landhusholdningsselskab, og vervet sju medlemmer i Lyngen, blant dem en handelsmann og to av de største gårdbrukerne.[3]

---

[1] Ra KUd A Geistl pk 27.

[2] **Hans Bjerke** virket som omgangsskolelærer 1825-65 . Var først konstituert lensmann, men valgte heller å være kirkesanger (og lærer) fra 1826. Døde 80 år gammel i 1876. Brukte samisk som hjelpespråk og merket seg elevenes store fremgang i leseferdigheter når de brukte lesebøker med samisk tekst.
Christie tilsatte i 1842 Stockfleth-eleven *Lars Pedersen* fra Talvik. Samme år hadde både Bjerke og Pedersen fått et kurs i kirkesang og salmodikonspill. Bjerke nedla et stort arbeid for kirkesangen, og da andre lærere fulgte opp sammen med forsangere i den lokale samlingsvirksomhet, ble Lyngen kjent for sin salmesang i hele Tromsø stift (Nord-Norge). Larssen 1976, 209, 216; KSvebak 1986, 94f.

[3] NAYtreberg 1955, 33.

Kautokeino-vakte i Lyngen?

I et brev til biskop Daniel Juell (13.9.1849) orienterte Neumann om handelsmannen og gjestgiveren *Carl Johan Ruth* med frue, som da befant seg i Alta. De hadde flyktet fra kirkestedet Kautokeino på grunn av de vaktes fanatiske omvendelsesiver og trusler. Ifølge Neumann, hadde svermeriet nådd «en Høide, der gjør det uomgjængelig og uopsætteligt fornødent, at der sørges for at skaffe en Præst til Kautokeino, der kan tiltale Finnerne i deres eget Sprog».

Til da hadde prost *Zetlitz* i det vidstrakte Kistrand prestegjeld betjent Keutokeino få ganger i vinterhalvåret – på norsk. Han ble oppmerksom på vekkelsen først under en gudstjeneste den 18. februar 1849, og under prostevisitasen noen dager senere lovte han å sende en innberetning til biskopen. De vakte hadde vært virksomme i lengre tid, inntil gjennombruddet kom under julegudstjenesten som presten Kolstrøm forrettet et par måneder tidligere. Oppsitterne på kirkestedet var fra før urolige for sin sikkerhet, og ba Zetlitz oppholde seg der - hvis mulig til påske. Det kunne han ikke, men lovte å komme tilbake om kort tid.

Zetlitz var av naturlige grunner lite informert og ble forflyttet. Lik ham, kunne heller ikke Neumann i Lyngen gjøre seg forstått på samiøsk.[1] Ingen samtidskilder fra Karesuando vitner om nybyggeres frykt for sine liv. Søkelyset ble tidlig rettet mot en gruppe Kautokeino-samer.

Uvitende om realitetene, kunne biskop Juell (b 1849-55) med sitt romantiske syn på «vekkelse» glede seg over meldingen om vekkelse blant flyttsamene i Kautokeino. Men utover høsten 1851 stod urovekkende meldinger å lese i Tromsø Tidende. Tidligere på sommeren hadde Kautokeino-samer laget uro under gudstjenesten i Skjervøy kirke (se nr 31:Quale), og nå meldte avisen om en lignende virksomhet i «Lyngen og fornæmmelig Alten-Talvig /…/ med hvilke Kautokeinofinnerne staaer i hyppig Berørelse».[2] Hvorfor ble Lyngen nevnt?

Ingen samtidskilder vitner om opptrinn under kirkehelgene på Lyngseidet, lik den på Skjervøy (St Hans og Mikkelsmess, se nr 31 Quale). Årsaken beror på geografiske forhold. Kåfjord med Kåfjorddalen markerte grensen for Kautokeino-samenes reinflyttinger på «vestfjella. I Kåfjorddalen hadde sjøsamer slektninger blant Kautokeino-samene, som på sin side voktet reinsdyr mot gjenytelse.

Karesuando-samenes nærmeste sommerboplass lå øverst i Manndalen. Hertil kom sommerboplassen på Elvebakken ovenfor kirken på Lyngseidet. I folkeminnet er Karesuando-samene aldri forbundet med villfarelsen fra Kautokeino. Denne kontrast mellom prestegjeldene Lyngen og Skjervøy blir indirekte stadfestet i folkeminnet om ««villåndenes» virksomhet i Kåfjordbotn, hvor Nyvold var sentrum. I nabobygda Skardalen (Skarfvaggi) var man redd dem, ble det meg fortalt (c 1968).

Neumannss interesse for kirkeforholdene i Kautokeino gjaldt *kirketukt*spørsmålet, som den gang var fremme i den kirkelige debatt, og nå blitt påtrengende aktuelt for ham med tilsynsmyndighet i prestegjeldet. Med enhetsstatens borgersamfunn som referanseramme, ville han med Ordets makt sikre ro og orden, og – om nødvendig, ved hjelp av den sivile myndighet «ved alle Løsagtigheder».[3]

Under en skolevisitas i Kåfjorden må han ha fått nærmere kjenneskap til «villåndene», og den frykt og uhygge de spredte blant folk. På radikalpietistisk vis opptrådte de med aggressiv omvendelsesiver i opposisjon mot ytre ordninger og offentlige myndighetspersoner. De Kautokeino-vaktes refe-

1 Samme s. 46.
2 DSivertsen 1955, 53. Sit Tromsø-Tidende 92/1851.
3 Samme s. 51.

ranseramme var troendegruppens åndsmanifestasjoner begrunnet i rørelsens opplevelsesmystikk. Dermed var et fiendskap etablert i tilhengernes forhold til myndighetshavere og ugjenfødte mennesker. De som ikke lot seg omvende med tvang, fikk høre straffetrusler og fordømmelser til det nederste helvete, osv. Neumanns ønske om ordensmaktens hjelp var begripelig.

Kirketukt og innskriving til nattverd i Lyngen

Min gjennomgang av Lyngen sogneprestarkiv fra 1840-årene til omkr 1900 registrerte kun ett kirketukt-tilfelle (se nr19: Schaaning). Det bekrefter at under norske kirkeforhold var kirketukt lite aktuelt, vesentlig på grunn av pietistisk agitasjon mot massealtergangene. De opphørte etter hvert over hele landet, mest av frykt for hyklerstemplet.[1] Unntakene fantes nordpå – i de sogn hvor lestadiansk kristendom virket fornyende på kirkeig folketradisjon med utslag i nattverdstatistikkene fra stiftet. Den samme virkning hadde lestadianske vekkelser på finsk og svensk side, ifølge prestenes innberetninger og annen observasjon.[2]

Innskrivingen til nattverd opphørte i Lyngen omkr 1950. I tråd med den kirkerettslige tradisjon siden oldkirken, kunne man av kommunikantprotokollene se hvem kommunikantene var, de som praktiserte kirkefellesskap ved dette alterbord, og attest utstett i anledning utvandring eller lengre opphold i nabolandet for der å kommunisere kirkens samfunn i de hellige ting (1 Kor 10:16f). Senere ble hensikten innordnet årsstatistikken. Siden 1850-årene ble det vanlig å praktisere såkalt «åpen kommunion», åpen for alle til å delta på eget ansvar. (Se nærmere nr 41: Roll.)

Frifinnelse med forbehold?

Neumanns iver for kirketuktens fornyelse i øvrighetsperspektivet falt sammen med et anliggende i den gammelpietistiske lære om «frelsens orden». Det er her talte om et psykologiserende frelsesskjema med vekt på et voksent menneskes erfaringer under lovens anklager, som lik et svangerskap munn er ut i gjenfødelsens smerte, hørbart og synlig for andre. Da kunne «gjenfødte» kristne tre trøstende til og erklære vedkommende for et Guds barn.

Men med forbehold om loverfaringer, kunne man for sikkerhets skyld legge på en stein til. Med denne barske sjelesorg var man «snar til å binde og sen til å løse». Da Læstadius var fraflyttet Karesuando (s 1849), gikk man over til en annen praksis med henvisning til Luther-postillen som autoritet: «Snar til å løse, sen til å binde».[34] Denne problematikk har siden fulgt den lestadianske bevegelse, og blant annet medvirket til «Lyngen-retningens» selvstendiggjøring fra omkr år 1900. Likevel utgjør de lestadianske retninger en felles front mot radikalpietismens oppbrudd fra ytre ordninger og gjenfødelsen forstått i ytre, fysisk mening (hellig kjød). Denne front er en arv fra Karesuando-vekkelsen.

Anm. Tematisk sett gjaldt problemet forholdet **rettferdiggjørelse og helliggjørelse**. Frikjenner Gud synderen med *forbehold* om fornyelse, synlig for andre?

Under Erik Johnsens lederskap, og med henvisning til skriftbevis i Luther-postille og Konkordiebok, trakk man slutningen om den *uforbeholdne* syndsforlatelse på grunn av Kristi li-

1 Samme s. 63. Først i etterkrigstiden økte nattverdfrekvensen, men begrenset til en liten del av sognemenigheten. I mellomtiden var altergangen så godt som opphørt i mange sogn.

2 Se Raittila 1976, 213.

3 Se KSvebak 1974.

dende lidende lydighet i alles sted, og ikke av noen annen grunn. Rørelser eller ikke – de inngår ikke i troens årsak. Årsaken er den uforbeholdne frifinnelse ved tro uten lovgjernin ger, den tro som Gud Helligånden virker med Kristi ord, når tilhørere gis nåde til å anvende Guds forsoningsverk i Kristus Jesus, enhver på seg selv.

Når Guds nådetilsagn - tilsagt den enkelte som ber om det, og alterets sakrament – gitt den enkelte under Herrens Nattverd, kan virkningen være «rørelse». Avgjørende for troen er dens årsak uten forbehold om rørelser og hensikten med frelsens gave – et liv i tjeneste under Kristi nådige herredømme. Da går troen sammen med gjerninger som har Guds ord og befaling for seg. Denne innsikt i den nytestamentlige artet seg som en avklaring fram mot århundreskiftet, da skjelningen mellom frifinnelse og fornyelse ble avgjørende for Lyngen-retningens selvstendiggjøring innen den lestadianske bevegelse.

Til sogneprest Solbu (nr 25) skal lederpredikanten Erik Johnsen ha sagt, at så lenge predikantene gjør forskjell på rettferdiggjørelse og helliggjørelse, «vil det gå godt for oss». En viktig kilde til avklaring var Konkordieboken og Luthers Store Galaterbrevskommntar.

I mangel av et teologisk lederskap, kunne lederpredikantene støtte seg Konkordieboken især Den augsburgske bekjennelse og Luthers Lille Katekisme. Slik markerte de likhet med kirkens lære (Grl pgf 2) og ulikhet overfor andre grupperinger (Kautokeino-villfarelsen, frimenigheter, førstefødt-lestadianerne i Ofoten, Alta-retningen, lundbergianere/Skånland). Denne kronvitne-bruk viser til *autoritativ tradisjon* fra begynnelsen i et hendelsesforløp som det gjenstår å undersøke nærmere i et utvidet perspektiv på vekkelsene i Kautokeino, Karesuando og Tromsø-vekkelsen i 1850-årene.

I likhet med Karesuando-predikantene Antin Pieti og Naimakka-brødrene unngikk Johnsen den forhastede konfrontasjon. Heller eksempelfortellinger fra bibelhistorien om hvordan Gud fører et menneske fra fornuftens dårskap til rett selverkjennelse for Gud og troens rettferdighet. I denne veiledning merker vi oss Læstadius' fravær. Men var veiledningen forgjeves, gikk ikke Johnsen av veien for den nødvendige konklusjon: Å avsette vedkommende predikant eller samlingsholder. Denne avklaring gjaldt også forholdet til sørnorsk pietisme under reformert påvirkning, kalt «misjonskristendom».

Et Erik Johnsen-minne

Erik Johnsen (1844-1941) sa om *Neumann* at han var den presten som hadde lært ham "mest av alle". Johnsen mintes en skolevisitas i 1856, da han var tolv år gammel:

> "Han la boken frem og pekte på stor A. Jeg kjente den ikke, men en stor del av de andre kjente den.[1] Presten underviste ikke mer enn å spørre om denne bokstaven /.../ Jeg blev så skamfull at jeg tenkte: Det skal være underlig om jeg skal lese en annen gang for presten uten å kunne. Dette var september måned. Da tok jeg katekismen i barmen, når jeg gikk i marken med kreaturene, og allesteds, hvor jeg satte meg ned, leste jeg. I slutten av oktober kom skole-

[1] Alle skulle lære å lese, men lesning var for mange en besværlig kunst. Katekismen skulle læres utenat. Lesebok var Nytestamentet, og flinke elever kunne få flere kapitler til utenatlæring. Det hendte kappestrid oppstod mellom elevene. Erik ville ikke være dårligst i den tids sport! Hansen (1957), 121.
Det fins ingen statistikk for analfabeter i landsdelen. Til sammenligning: I 1860 fremla prost LLLæstadius en oversikt for Pajala sogn, hvor 100 voksne ikke kunne lese. Likevel var kristendomskunnskapen relativt høy i Svensk Lappland. Boreman 1954, 17.

læreren til Manndalen. Han sendte bud, at jeg skulle komme på skolen. Da kunne jeg katekismen utenat, fra perm til perm."[1]

Episoden gjenspeiler forventninger i den kirkelige folketradisjon siden almueskolen ble innført i 1739. Skulle man bli konfirmert, måtte man kunne sin «barnelærdom». Episoden ble inngangen til en predikantvirksomhet hvor henvisninger og sitater fra Luthers Lille Katekisme og bibelhistorien ble brukt i offentlige taler og private samtaler. Utad ble katekismen en markør overfor vekkelseskristendom sørfra, tilpassset reformerte tradisjoner fra Zwingli og Calvin. Denne brukssammenheng skulle senere gi mening til selvsbenevnelsen «luthersk-lestadiansk» kristendom, innarbeidet i etterkrigstiden.

Erik Johnsen brukte kirkeskolens pedagogikk på sin måte, lært av predikanter «i den første tiden», også kalt «førstevekkelsen» i Karesuando. Det hendte han ga unge predikantemner i lekse å kunne et kapitel i Nytestamentet til neste gang de møttes. Da begynte "overhøringen" gjerne med et underfundig spørsmål om meningen med det ordet eller verset. Dermed var «samtalen» i gang, krydret med henvisninger til bibelhistorie, katekisme og Luther-postille. En annen form for «samtale» unngikk konventikkelplakaten i Sverige og Finland. Da postille-prekenen var lest, begynte «samtalen» (finsk: kanssapuhe) gjerne med et spørsmål til man hadde hørt. Samlingsholderen fortsatte med en tale som kunne vare i lenge mens tilhørere gikk ut og inn, liksom aldri mett. Det har jeg selv erfart på bedehuset i Manndalen, da en Johnsen-disippel sluttet talen (samtalen) etter fire timer,

Johnsens læremester fremfor noen var flyttsame-predikanten *Antin Pieti*. Johnsen hadde i en årrekke vært «reisekamerat» for ham, da han i egne øyne var for «læregutt» å regne. Oppgaven hans bestod i å lese prekenteksten og være tolk for den trespråklige Antin Pieti. Det kunne gå år før en "kamerat" (toveri) eller «læregutt» fikk «ta tekst» og utlegge den. Hendelsen ble en merkedag for ham selv og tilhørerne.[2]

«De eldste» (finsk: vanhimmat) i Lyngen-retningen:

Antin Pieti (Per anders Persson Nutti), f 28.8. (konfirmantreg 26.8) 1825 Lainiovuoma i Karesuando, d 22.2.1898 Uleåborg, begr 11.4. Karesuando kgd. G 3.4.1853 m Margreta Persdtr Eira, f. 15.10.1832, d 4.5.1892. Vinterboplass Lainiovuoma. Sommerboplass, gamme ved Soltinnvatnet på Ringvassøya i Karlsøy.

Kateket i Karesuando 1863. Medl mhr (kyrkofullmektige) iallfall 1885-98. Fra 1881 lederpredikant til sin død på sin første prekentur til Sør-Finland og Petersburg.

Vakt 1845 u konfirmantskolen h sp Lars Levi Læstadius. Kom til troen vå1847 ved predikanten Johan Bomstad under en samling på gården Bomstad i Nordkjosbotn (frimenighetsforstander i 1856). Utsendt 1848 av Læstadius' avholdsagent til Storfjord i Lyngen sm m nybyggeren Juho Matias Naimakka (senere Siikavuopio), f 23.2.1828, d 27.4. 1881. Utsendt til Kittilä 1849? Bror til predikanten Henrik Naimakka.

---

[1] KSvebak 1978,93. Barmen, her koftebarmen. Se Astrup Publ.

[2] Omkr. 1970 fantes manndalinger som visste at Erik Eriksen («Lille-Erik») var opplært etter samme metode som sin far Erik Johnsen. «De eldste» ga ham en tekst eller et kapitel i lekse til neste gang de møttes. Den skulle han lære utenat og grunne på, gjerne med bruk av Luthers Lille Katekisme. I denne tradisjon fulgte tilhørerne med, interessert i å høre hvordan teksten ble utlagt vers for vers.
Da kristendomsfaget i grunnskolen i 1969 mistet status som kirkens dåpsundervisning, ante kristne foreldre følgene: Uten ordene, går kunnskapen tapt i synsing og føleri. «Dæm tar ongan i fra oss», fikk presten høre.

Når Antin Pieti sommers tid hadde reinflokken på Ringvassøya, gjorde han prekenturer, bl a til Tromsø, Balsfjord (Malangseidet, Laksvatn), Ullsfjord, Storfjord, Kåfjord, Lyngen, Nordreisa (Storvik, Storslett, Årviksand, Straumfjord?, Oksfjord?). Til Lavangseidet i 1883, og til flere steder i Ofoten i 1890-årene. Tysfjord (flyttsamer ytre Tysfj?). Til Finnmark to eller tre reiser 1895-97: Bl a Elvebakken i Alta (?), Hammerfest, Honningsvåg, Bugøynes og Vadsø-distriktet og Vardø (?). I 1891 Norsk Finne-Missions utsending til Kautokeino sm m Ies Pieti («Foreldreløs-Per» el Per Vasara). Prekenturer til Lannavaara, Enontekiö, Kittilä.

Somrene 1895-97 fikk han reisebidrag fra «Lapska Missionens Vänner» og Uppsala KFUK-forening for å besøke svenske flyttsamer under sommeropphold på norskekysten.

Juho Mattias Siikavuopio (Naimakka), f. 23.2.1828, d 27.4.1881, må regnes som den første lederpredikant i Lyngen-retningen. Johan Raattamaa i Saivomuotka hadde stor tillit til ham, og stor var sorgen da han døde i 1881, 53 år gammel. G 16.9.1849 m *Priita Maria Johansdtr Baas*, f 22.1.1830 Palojoki i Enontekiö, d 2. 12.1919. I samlingene deltok hun i samtalen med stor bibelskunnskap og ble aktet som «profetinne».

Henrik Naimakka, nybygger, gjestgiver på Naimakka fjellstue. F 10,9.1823 Karesuando, d 1.5.1909. G m Eeva Loviisa Baas, ovennevntes søster. Henrik og Juho Matthias ofte omtalt som «Naimakka-brørne». En av Læstadius' første utsendinger. Til Kitttilâ 1849(?). Virket i Karesuando. Deltok i Lannavaara-samlingene. Etter Antin Pieti's død fikk han samme reisebidrag som han til å virke blant svenske flyttsamer somrene 1898 og 1899.

Kilder: Raittila 1967, nr 304, 317, 468. Jf KSvebak 1978, 16f, 43-45, 51-54, 79, 84, 91, 96, 141, 144, 155. KSv saml.

PUBLIKASJON:

Dr. M. Luthers lille Katechismus, med Børnelærdoms Visitats og christelige Spørgsmaal og Svar for dem, som gaae til Guds Bord, samt Sententser av Guds Ord. Gjennemseet af ... Autoriseret Udgave. Chra 1845. Kgl. Res. 14. Juli 1843. (= LLK¬utgaven av prof Christian Keyser, lektor Kaurin og kateket Wexels.) Autorisert ved kgl. res. av 17. desember 1839. Utgaven mangle Luthers anvisning om privatkriftemålet (s. 44-46, 56f).

KILDER: Kab Lyngen og Vågan.

Erlandsen 1857, 176. - Larssen 1976, 201, 416. - Raittila 1967. - DSivertsen 1955, 54, 63. - NAYtreberg 1955, 33.

18. HVOSLEF, Jacob Marinius:

LYNGEN, TRONDENES, Kragerø

F 10.6.1821 Fredriksvern, d 4.10.1894 Kragerø. Jens H, ekspedisjonssjef Marinedeptet, sorenskriver Nordre Jarlsberg 1826 (d 1830 Holmestrand), o h Elisabeth Kristine f Meylænder, d 1878 Sandefjord. Bodde som enke i Holmestrand.

Bror av b *Fredrik Waldemar Hvoslef* (nr 45).

G 3.11.1854 m Anne Johanne Kathrine (Kathinka) Smith, f 15.2.1831 Kragerø, d 17.7.1881 Kragerø. Peder Heuch (Høgh) S, byfogd i Kragerø (d 8.2.1836 Kragerø), o h Johanne Cecilie f Schlanbusch (d 16.1.1859 Chra). 4 sønner, 5 døtre.

Stud 1840. Lengre studieavbrudd grunnet sykdom. Privatlærer Kra, huslærer Toten. C th 1852. Pract 1854. Lærer i Grimstad. Lærer Nissens Latin- og Realsk (Kra) og søndagslærer ved Tukthuset 1852-57. Eks samisk 1857.

Sp Lyngen 1858 og pr Troms 1861 (kst 1860). Sp Trondenes 1864 og pr Senjen 1868.

Sp Kragerø 1873 (tiltr s1874) og pr Bamble 1878 (kst 1876) til h1893. Avskjed i nåde 7.4.1894 etter lengre tids sykdom.

Etter farens død flyttet familien til Kragerø, hvor en større krets grundtvigianere satte preg på oppvekstmiljøet, blant dem førstelærer *Hans Georg Daniel Barth* ved borgerskolen.[1] "Var nogen Tid ved Handelen, først hos senere Megler Bøckmann, derpaa i henved 3 Aar hos F. D. Hefty i Storgaden, Kristiania".[2]

LYNGEN 1858-64

Herredsordfører årene 1862-64. Hvoslefs arbeid for kirkens utsmykning og inventar. En del nyanskaffelser er fra hans tid i Lyngen.[3]

Han markerte sitt grundtvigske standpunkt i det omstridte spørsmål om 3. trosartikkels ordlyd. I Tromsø stift var han en av de syv-åtte prestene som fulgte Departementets symbolutgave fra 1850 (kgl res av 25. mai 1849). Han leste i samsvar med den latinske grunnteksten «alminnelig» kirke» istedenfor «kristelig kirke», som folk var vant med og lestadianerne fortsatte med i sine samlinger.[4]

---

[1] Skrondal 1929, 160.

[2] Johansen 1890, 9.

[3] Jf Larssen 1976, 224-226.

[4] Skrondal 1929, 160, 168, jf 135. Lestadianerne bruker fremdeles den gamle lesemåte og kan støtte seg til Luther, som med «kristelig» ville tydeliggjøre at kirken består av mennesker.. Det latinske «catholica» egtl «allmenn» el alminnelig, beskriver *den retttroende kirkes utbredelse*, men oversettelsen «alminnelig» ble i den folkelige sammenheng oppfattet negativt en alminneliggjort kirke. Ordet «apostolisk» ble etter år 325 tatt inn i den nicenske bekjennelse for å beskrive den rettroende kirkes utbredelse i tidens løp siden apostel-tiden.

Skoleloven fra 1860: En kirkeskole med allmendannende preg

Tidligere var almueskolen en kirkeskole med konfirmasjonen som mål, når elevene var blitt 14/15 år, og senest 19 år gamle (forordning fra 1759, jf nr 2: Arctander, nr 4: Wexelsen). *Skoleloven fra 1860* utvidet fagkretsen med "verdslige" fag, og almueskolen fikk et almendannende preg,

Over hele landet økte skoleforsømmelsene, for mange var imot at barna ble pådyttet «den menneskelige Kundskabs unyttige Forfengelighed».[1] Den kunnskap som var nyttig for dette liv, lærte barna for en stor del hjemme og i sitt lokalmiljø, mens kunnskap til salighet var en oppgave for skolen med konfirmasjonen som mål. Denne innstilling til skolen var typisk for oppseding i et tradisjonsmiljø, især hvor pietismen preget befolkningens normer med et puritansk-asketisk syn på «verden». Denne innstilling var vanlig også der hvor folk sluttet opp om lestadiansk gruppevirksomhet.

Skoleloven fra 1860 brøt ikke med den stockfleth'ske linje, for elever med samisk eller finsk som morsmål ble ikke påtvunget en undervisning på et språk de forstod lite eller ingenting av. Fremdeles kunne læreren bruke lærebøker med parallell-tekst - norsk på den ene siden og samisk eller finsk på den andre siden. Da var det en forutsetning at *læreren* behersket samisk og/eller finsk. Det var som oftest ikke tilfelle.

I Stortinget ble det reist krav om å fjerne bøkene med dobbel tekst. De hindret språkminoritetenes overgang til norsk språk og kultur, hevdet fornorskerne.[2] De stilte seg heller likegyldig til samenes språkinteresser, for viktigere var nasjonsbygging med støtte i opplysningstidens idéer om nasjonalstatens enhetskultur. Denne velmente formålslogikk fremmet en rasistisk rangering.

I Lyngen arbeidet også den grundtvigske Hvoslef folkeopplysning på sin måte. Denne virksomhet er særlig knyttet til to navn: Distriktslegens sønn *Just Knud Qvigstad* og samen *Nils Paul Xavier Johannessen Tornensis* fra Kautokeino.

Sogneprest Hvoslef var språklærer for ***Just Qvigstad,*** f 4.4.1853 Lyngseidet. Ti år gammel ble han sendt til Tromsø for å gå på latinskolen og bo hos prestens bror, stiftsprost *Fredrik Waldemar Hvoslef* (b 1868-76). Gutten ble med tiden en av Norsk Finne-Missions stiftere og viden kjent som skolemann, undervisningsminister, språkforsker, kulturhistoriker m. m.[3]

Nils Tornensis, f 24.4.1839 Kautokeino, d 14.3.1918 Parkland, Seattle (Minnesota.. Han fikk mellomnavnene *Paul Xavier* etter to franske faddere *Paul Caimard* og *Xavier Marmier.* De ledet en fransk forskningsekspedisjonen som i 1839 oppholdt seg i Kautokeino.[4] Blant fadderne var også ekspedisjonens ledsager, sognepresten i Karesuando, Lars Levi Læstadius. Valget av faddere markerte Tornensis-slektens status i Kautokeino.

Foreldre: Johannes Olsen Tornensis o h (2. e) Marit Pedersdtr Kvænangen. Slektsnavnet Tornensis kommer fra *stamfar Johannes Nicolai Tornensis* (el Tornberg), sogneprest i Kautokeino, og

[1] DSivertsen 1955, 100. Dette uttrykk ble fremdeles brukt i Lyngen ca 1968, da som innvending mot yrkesutdanning for unge kvinner. Likestillingsidèen lot seg vanskelig praktisere hvor man verdsatte gode mødre. Diskusjonen pågikk i det lestadianske miljø. Lærerskole og sykepleieutdanning kunne man godta. Likestillingsidèen lot seg vanskelig praktisere hvor man verdsatte gode mødre.

[2] Nielsen 1907.

[3] Steen 1953, 66

[4] Xavier brukt som etternavn, gir det feilaktige inntrykk at han ble født utenfor ekteskap. Jf Larssen 1967, 213.

etter ham hans bror. Dette var i «svenskeiden» fra 1660 til 1750, da Kautokeino m Utsjok anneks ble regnet med til Svenska Kyrkan. Blant etterkommerne fins flere skolemestre.[1]

Ved hjelp av lån fra herredsstyret gikk Nils Tromsø lærerseminar 1858-60, og ble uteksaminert «med beste karakter». Lærer i Kautokeino 1860-62, i Storfjord i Lyngen 1862-65. Lærer og kirkesanger (klokker) i Lyngen 1865-73.

Sogneprest Hvoslef ansatte ham etter samråd med sin bror, daværende stiftsprost og senere biskop i Tromsø stift. Stiftsprosten kjente den begavede Nils fra sin tid som den første norske sogneprest i Kautokeino.[2] Nils må ha vært den ideelle lærer for mange elever i det trespråklige Lyngen, men passet ikke inn i fornorskernes interesser. (Se nr 19: Schaaning. 1870-instruksen.)

G m *Amanda Magdalena Norum* fra Bossekop. Foreldre: Carl Arentsen Norum o h Anna Charlotte Nylander. Til sammen ni barn. Karl, Ulrik og Anne Charlotte født på i Lyngseidet. Bo: Klokkerjord, Lyngseidet.

Utvandret til USA 1873. Sønnene Karl (1869-1924) og John Ulrik (1870-?) ble prester i USA, også professor ved Portland Lutheran Academy. Det er flere prester blant etterkommerne. (Se mere nr 19: Schaaning.)[3]

Lestadianerne

Ifølge Erik Johnsen, var Hvoslef "en alvorlig og grundig prest» som i konfirmanttiden talte "om synden".[4] Selv var han den gang en lettsindig og munter fyr, men bak fasaden lurte spørsmålet: Hvordan bli synden kvitt? Det var en problemstilling som også opptok manndalingene i 1850-årene, for lenger inn i Kåfjorden formidlet "villåndene" læren fra Kautokeino om «hellig kjød» i fysisk mening. Karesuando-vekkelsens utbredelse til Manndalen reiste spørsmål om gjenfødelsen i gammelpietismens frelsesorden, hvor angerens smerte gjør synlig at et Guds barn er født med rett selverkjennelse for Gud og med en levende tro. Da følger spørsmålene med logisk nødvendighet: *Når* skal man erklære gjenfødelsen fullbyrdet og et Guds barn født?

Samtidskilder knyttet sogneprestene Neumann og Hvoslef til Luthers Lille Katekisme med dens enkle veiledning i spørsmål om rett selverkjennelse for Gud, begrunnet i Guds forsoning med verden Kristi død på korset: «- han er min Herre, som har gjenløst meg, fortapte og fordømte menneske, kjøpt meg fri og frelst meg» osv. Her er det ikke loven, men Guds forsoningsverk som begrunner kallet til omvendelse og tro, for øvrig i samsvar med Jesu ord: «Omvend dere, for himmelriket er kommet nær», Mt 4:17. Pietismens sjelesorg i et psykologiserende frelsesskjema medører uklarhet: Skjer frifinnelsen ved den tillitsfulle tro til Guds nådetilsagn uten forbehold om lovgjerninger, eller skjer frifinnelsen med forbehold om kvalifiserende loverfaringer og et hellig liv?[5]

Denne konflikt pågikk i 1860-årene også i Manndalen, hvor den unge Erik Johnsen ble involvert i en strid om postillebruk og samlingsholdere. Striden gjaldt løsenøkkelens rette bruk i det gammelpietistiske frelsesskjema, hvor gjenfødelsen er synlig og hørbar for andre. Men *når*? Læstadius' sjelesorg

---

[1] EHansen u. å., 124-126.

[2] Steen 1959, 47. En lignende ansettelse gjorde den samtidige Karlsøy-presten *Andreas Lasson,* som også kunne samisk. Han ansatte samen *Ole Jonsen* fra Malangen (f 1834) som lærer og kirkesanger på Sjursnes.

[3] Perkvist 1987, 30f. Steen 1959. My heritage. Family Trees. gammel.

[4] Konfirmert 2.10.1862 nesten 18 år gammel.

[5] Samme s 97f, 102.

fulgte regelen «sen til å løse, snar til å binde». Opplandslæren» fulgte regelen «snar til å løse og sen til å binde». Denne forskyvning fant sted samtidig med den store kvæinnvandring fra omkr 1864. Sett utenfra, fikk praksis et «hedbergiansk» preg.[1] Geografisk sett, gav praksis sprikende svar i virkeområder undert hvert sitt lederskap. Med stor konsekvens fulgte splittelsene ca 1900-1922.[2]

Den andre problemkrets gjaldt rørelsen. Det er fra Hvoslef vi har det første belegg fra en lyngsprest om *"opplandslærens" tilhengere*.[3] Det er en Hvoslef-erindring fra *Kragerø.* En gang da mange «vakte» var samlet i et hus, ble det utpå kvelden snakk om dans. Det lot til at alle var enige om at all slags dans var synd, som intet vakt menneske burde befatte seg med:

> «Da fortalte Hvoslef at under lestadianernes samlinger i Lyngen ble det «hoppet og danset av glede over troen på Jesus Kristus, selv inne i kirken, ja endog også oppe ved alteret når de var til stede ved kommunion. De kom i slik åndelig rus at de uvilkårlig begyndte å danse under ordets forkynnelse eller ved salmesangen. Hvoslef bad og formante dem at de måtte holde sig rolige i kirken, for de forstyrret og forarget de rolige kirkefolk. De lovte å rette sig efter hans ønske, men sa at når de kom ut på kirkegården (her kirkebakken) igjen, måtte de dog få lov til å danse der. Så holdt de ord og var rolige under hele gudstjenesten i kirken; men såsnart gudstjenesten var over, var de på plassen utenfor i full danse. /.../
>
> En gang kom de dansende hen mot mig, just som jeg i min prestedrakt kom ut gjennem kirkedøren, og bad mig å være med dem litt i dansen. De var som troskyldige småbarn og mente det så godt i sin glede, og jeg blev så beveget at jeg hoppet med i dansen deres en liten stund og følte ingen ond samvittighet over å delta i den barnlige glede. Det var som når småunger i strålende glede hopper rundt sin kjære mor».[4] Hvoslefs lot sig ikke skremme av andres dømmesyke.»[5]

Denne Hvoslef-erindring tegner bildet av en prest med den grundtvigske grunnholdning til «det folkelige». Han kunne vel formane til ro under altergangen, men oppfatte årsaken til uroen og forstå de folkelige uttrykk for glede eller sorg, og ta del i dem. Lestadiansk folkeminne om «prestene» som bekjempet «kristendommen», vitner om skjematiske forestillinger (stereotyper). Forholdet varierte fra begge sider.

---

[1] En nyluthersk bevegelse i sørvestre Finland, oppkalt etter dens leder Niels Gustaf Hedberg (1811-1893). Jf nr 19: Schaaning.

[2] Før Johnsen hadde andre stått i samme posisjon - i indre Lyngen: Naimakka-brødrene og Antin Pieti; i Tornedalen: Erkki Antti, Johan Raattamaa og Henrik Parkajoki. Spørsmål om loverfaringer og syndserkjennelse ble etter hvert forstått ved hjelp av Luther-postillen og andre Luther-tekster. Et eksempel er Johnsens selvbiografiske meddelser til sin liberale sogneprest Astrup (nr 26). Kriteriet rett selverkjennelse er et felles lestadiansk anliggende, i Johnsens meddelelser en norm anvendt i intervjusituasjonen.

[3] «Opplandslæren» (lanttalaisoppi) var den tids benevnelse. «Lestadianismen» eller «lestadianerne» ble i norsk sammenheng vanlig etter bevegelsens ekspansjon i 1860-årene. Se KSvebak 1986, 83.

[4] Gledesrørelser gitt til kjenne med dans forekom også andre steder under lestadianske vekkelser: *Hammerfest* ca 1877, se MM 2236, 2804, KSvebak 2020, 203. *Tana* 1909-14 (sp Jervell), se KSvebak 2020,404. *Bugøynes* i 1868, samme s 438. Også for lestadianere kunne gledesrørelse virke fremmed, f eks Sandstrand, MM 3048f.

[5] Hougen 1910, 629f. Koblingen "lestadianer-bevegelse" og "finner" (sjøsamer) gir et glimt inn i forholdene fram til 1864, altså før den store kvæninnvandringen satte inn med følger for kristenlivet i Lyngen og ellers i de indre av Nord-Troms.

Dagmar Sivertsen påstod i sin avhandling at lederpredikanten *Erik Johnsen* påvirket av grundtvigsk dåpslære gjennom sogneprest Hvoslef?[1] Ingen kilder tyder på det.

Hvoslef-minnet lar oss forstå at «opplandslærens» tilhengere var på offensiven. Initieringsfasen i 1850-årene var over, avløst av etableringsfasen i 1860-årene. Åpen lærestrid med frimenighetene på Breivikeidet og i Pollen medførte problematiske naboforhold. Sommeren 1863 utvandret mange menighetslemmer til USA. Med tap av menighetslemmer og flere ledere var frimeniughetene inne i en krise.

TRONDENES 1864-73

På 13. søndag etter Trefoldighetsfest forrettet Hvoslef første gudstjeneste i Trondenes kirke, men uten biskopens kallsbrev (kollats). Da det var mottatt, kunne ha innsette seg selv som menighetens «rettelig» kalte sogneprest.

> Fikk reist ny hovedbygning på prestegården (nå stiftsgård). På oppfordring fra bispinne *Henriette Gislesen* stiftet han de tre første misjonsforeningene i Trondenes, den første i 1864. Form for "Tårnfondet" i 1872 (Trondenes k).
>
> Sammen med andre forsøkte i 1865 å stifte en kommunal forening mot dyrplageri, især sulteføring (stiftet i 1918). Medvirket da cheviot-sauen ble innført i amtet (Trondenes pgd 1 par 1872).

Sammen med herredsordfører Lars Hansen var han en drivende kraft bak oppføringen av *Skånland* kapell, vigslet av sin bror biskopen fredag den 23. oktober 1868. Til da hadde Trondenes-prestene hatt liten kontakt med folket i de sørlige markebygdene, hvor storparten søkte Ofoten kirke på Evenes.

I Trondenes var folket fra gammelt av vant til at prestene ble værende, men Hvoslef flyttet etter "bare" ti år? Det skjedde ikke av læremessige årsaker. I perioden 1864-1889 var han med sin grundtvigske profil en av de Trondenes-prestene som må regnes til nylutherdommen, i vårt land anført av professor Gisle Johnson. Årsaken til prestenes oppbrudd må søkes i *kommuneloven fra 1835.* Sogneprestene ble involvert i det kommunale selvstyre, og i det vidstrakte Trondenes ble arbeidsbyrden etter hvert enorm. De slet seg ut, eller slet seg i hjel (se nr 8: Ingebrigtsen).

Mange sogneprester fant det riktig å begrense seg til lovpålagte verv, først og fremst av hensyn til "det ene nødvendige", men også av hensyn til egen helse og videre skolegang for barna. I Trondenes prestegård var barneflokken stor. Så kom anledningen til å søke seg tilbake til Kragerø. Under avskjedsprekenen i Skånland kirke (17.5.1874) skal han ha sagt: «Da jeg nu skal forlate mitt kjære Nordland, da beveges jeg inderligen (og slo seg med hånden for brystet), men det er min svake helbred og min store barneflokk som beveger meg hertil.»[2] Typisk for prester sørfra, var hensynet til familiære forhold. Trondenes fikk sin første hjelpeprest i 1905.[3]

---

[1] Jf DSivertsen 1955, 238.
[2] Korneliussen 1969, 75.
[3] Jf Lysaker 1960, 50, 52.

Lestadianerne

Lavangseidet var sentrum for lestadiansk virksomhet. Hvoslef lot til å være mere opptatt av dissenterne i Nordbygda og annekset Sand, og det med rette.[1] Lestadianerne i Skånland krevde kirkelig sett en langsiktig strategi, skulle de bli nærmere knyttet til Trondenes (jf nr 9: Pharo).

KRAGERØ 1874 (1873) 1893 (1894)

Han leidde først et hus i byen, men kjøpte snart sitt eget. Der bodde familien inntil Kragerø ble forært en prestebolig.[2]

> Medvirket til snekker- og dreierskole for gutter, opprettet i 1880.[3] Form fattigpleien i 20 år. Form skolekommisjonen/skolestyret uavbrudt siden 1873. Frasa seg gjenvalg i slutten av 1893 på grunn av sykdom.[4]

Før Hvoslef tiltrådte, så mange behovet for en kapellan i Kragerø. Nå gikk ryktet, at byen fikk en "svakelig mann" (jf studieavbruddene). Det viste seg snart at et halsonde hindret ham i tjenesten, og derfor ansatte han en personellkapellan fra februar 1876 (på embetets bekostning). Siden 1879 var han i en årrekke plaget av nyregrus.

Klokker Hougens skildring av sølvbryllupet (3.11.1879) gir et folkekirkelig tidsbilde:

> «Ved denne høitidelige anledning mottok sølvbrudeparret mange beviser på kjærlighet og høiaktelse fra menigheten. De omfattedes med en sjelden almen deltagelse. Fra skibene på havnen og fra hustakene vaide flag fra den tidlige morgen. Enkelte foreninger og korporasjoner erindret festdagen ved gaver til brudgom og brud. Fattigpleien: et dusin dessert skjeer og to kremskjeer kvinneforeningen: en smukk lysekrone prostiets prester: en bibel i bilder, flere borgere gav et sammenskutsbeløp av kr. 600.00. Folkeskolens lærerpersonale viste dem sin opmerksomhet ved å forære brudeparret "Nordisk Kunstneralbum" i praktbind. Ordførerne for de forskjellige korporasjoner frembar i hjertelige og anerkjennende uttalelser lykønskning til prost og prostinne: Pastor Fog på prostiets presters vegne, rektor Knutzen som ordfører for byens kvindeforeninger, kontorchef Eitrem som fattigpleiens representant o.s.v.
>
> Under illuminasjonen i aftenstunden optrådte almueskolens lærere med et utvalg av skolebarn og gav en for anledningen forfattet æressang. Derefter fulgte "Deilig er jorden" og et hyllingsdikt.» Tre år senere ble Hvoslef enkemann.

Et lignende tidsbilde gir hans posisjon som skolekommisjonens formann. I en tid med sterkt motstridende samfunnsinteresser virket han samlende. Når skolesaker ble forelagt ham, innhentet han lærernes samtykke. Og fikk han det ikke som han ville, ga han ikke rom for misstemning. Han deltok med glede i skoleavslutningene før hver av de tre store høytider, og likeså når konfirmantene tok avskjed med skolen, eller når en lærer sluttet og en ny tiltrådte, og alltid på skoleavslutningen etter årseksamen.

---

[1] I Trondenes pg var det ved folketellingen i 1875 registrert 85 dissentere. Se KSv 1986,16: Tab 16. I regionen Bjarkøy, Trondenes, Harstad, Langenes, Sortland og Hadsel en jevnt sterk økning til 1930-årene, samme s. 50, diagram 16.

[2] Hougen 1910, 467, 623f, 625, 630f.

[3] Korneliussen 1969, 467.

[4] Steffens 1916, 228..

Da elevtallet i 1890-årene vokste til 7-800 elever, ble årsavslutningen lagt til kirken i form av en barnegudstjeneste med prosten som taler (siste gang i 1897).[1]

Jakob Hvoslef var høyremannen med de gode vennskapsbånd til venstresiden. Det var langt fra selvsagt den gang. Da han lot venstre-presten Lars Oftedal tale til aftensang i kirken, reagerte kirkeinspeksjonen. Kirketjeneren fikk beskjed om ikke å tenne alterlysene. Men Hvoslef ga kontrabeskjed: «Tenn lysene! Jeg skal betale utgiftene»». Og fikk han høre episoden fortalt på byen, svarte han med et smil at man måtte da kunne vise fordragelighet.[2] Bildet av hans tjeneste i Kragerø belyser hans fordragelighet i Lyngen og Trondenes.

Avskjed og siste farvel

En høstnatt 1893 ble han alvorlig syk og trodde han skulle dø. Han ba kapellanen lese høyt Grundtvig-salmen «At sige verden rett farvel», for «Grundtvig er mannen som visste beskjed både om liv og død», sa han. Første slagtilfelle (10.10.) lammet ham fra underlivet og ned.[3] Et halvår senere fikk han avskjed i nåde (7.4.94).

Under avskjeden takket han Kragerø sognemenighet fro godhet, velvilje og overbærenhet gjennom 20 år. Og videre: Skolens og kirkens "Funktionærer", alle han var kommet i kontakt med i kirke- og skolesakeer, kommunestyret for dets velvilje, og dertil skolestyret, fattigkommisjonen, pikeskolens forstanderskap, fattigpleiens medlemmer og styre, og til sist kvinneforeningene «for Missionen blandt Hedninger, Jøder og Finner».

Hvoslef ansatte en diakon til å stelle for seg, Ved hjelp av en "hjulstol" kom han seg ut i friluft og til kirke hver søndag – til sin faste plass ved siden av døpefonten.[4]

På 73-årsdagen – en søndag, møtte skolestyret opp og takket ham for hans 20-årige virke for Kragerø skole. Utpå ettermiddagen gikk folkeskolens lærere og de øverste klassene i fanetog fra skolen og ned til prestegården, hvor de stilte seg opp på brygga og sang noen salmevers. Prostens svartale hørtes over på øya. Byens hornmusikk kom i båt, stanset på sundet og spilte for sin gamle prest. Hans siste farvel med skolen ble gudstjenesten ved årsavslutningen samme år. Samtlige elever i nitten klasser var til stede. På forhånd hadde han bedt elevene synge Grundtvig-salmen "Kirken er til moder kåret". Deretter talte han fra kordøren over katekismens "Hjertesukk for Børn" og lyste Guds velsignelse" over forsamlingen. Så sang man «Så vil vi nu sige hverandre farvel».[5]

Begravelsen

Begravelsen fant sted onsdag den 10. oktober, på årsdagen etter første slagtilfelle. Liket blev ført til kirken, som var vakket pyntet for anledningen. Et større mannskor sang «Jeg vet mig en søvn i Jesu navn», og et strykeorkester spilte med orgelakkompagnement Schuberts Adagio og Reissigers melodi til "Bedre kan jeg ikke fare". Pastor Ecktell holdt sørgetalen fra prekestolen, hvorpå forsamlingen sang “Sions vekter hever røsten".

---

[1] Samme s. 632-33.
[2] Samme s. 632f.
[3] Samme s. 634.
[4] Samme s. 635f.
[5] Samme s. 636f..

Politimester Nielsen nedla krans på kommunens vegne, og deretter fulgte kranser fra pikeskolen, skolebarna og folkeskolens lærerinner og lærere. Bystyremedlemmer bar kisten ut. Først i sørgetoget gikk sjømannsforeningen med sitt flagg, og etter sjømennene folkeskolens øverste klasser, deretter hornmusikken, så kisten og en stor mengde av byens borgere.

En masse mennesker kranset gatene, hvor sørgetoget gikk til tonene fra hornmusikkens sørgemarsj. Et stort blandetkor fulgte med til Nordre Kalstads kirkegård, hvor det ble talt og sunget ved graven. På vegne av presteskapet tok så Skåtøypresten Myhre et hjertelig farvel.[1]

> **KARAKTERISTIKK fra Kragerø**: Prekte med klar, høy røst og på en inntrengende måte. Hans "trofaste, hjertevarme og vekkende forkynnelse bares frem av en personlighet som selv var gjennemtrengt og beåndet av forkynnelsens innhold. Han eide i rikt mål sindighet, klokskap og virkekraft og benyttet alltid sin stilling til å arbeide for sannhet og rett, derfor blev han av menigheten omfattet med megen aktelse og kjærlighet".[2]
>
> Han var en prestetype preget av Gisle Johnson-vekkelsen i Kristiania og av Grundtvigs "kirkelige Anskuelse". Han var presten W. A. Wexels' gode venn, og noen ville ha det til at han også var hans disippel.[3] Det umiddelbare inntrykk var "en snild mann», sindig og godslig, «aldeles fri kryhet».[4] Selvoppofrende og virksom, forsonlig, fordragelig, klok og vennlig.

PUBLIKASJONER:

(1929): Det rike sildefiske i Troms fylke i 1860-årene. = Nordlandsposten 22.1. 1929. (Utskr Trondenes kab v/Ågot Smith, Trondenes.)

31.3.1881**:** Liktale. = Hougen 1910, 283-285.

KILDER: Kab Lyngen, Trondenes, Kragerø.

Hougen 1910, 283-285, 467, 622-639. - Johansen 1890, 9-10. - Korneliussen 1969, 17-20, 30, 32, 55, 74f. - Larssen 1976, 225, 416. - Lysaker 1958, 368, 433, 437, 440, 444; samme 1960, 50, 52. - Selvåg 1970, 12. DSivertsen 1955, 230, 279. - Skrondal 1929, 160, 168. - Steen 1953, 66; samme 1959, 47. - Steffens 1916, 130, 158, 228. - NAYtreberg 1955, 62; jf s. 64, 76, 87, 88, 117.

---

[1] Samme s. 638-639.

[2] Samme s. 624f, 636, 637; sit s. 637f.

[3] Samme s. 634.

[4] Samme s. 624.

19. SCHAANING, Peder Christian:

LYNGEN, Grong, Sør-Odal

F 10.4.1835 Skien, d (mgl oppl).

Arnt (Arent) Nikolai S, kjøpmann, o h Henriette f Jynge.

G 24.4.1862 m Emmy Marie Christiane Spindler(?), f 1.2.1839. Onkelen IESchaaning sp Kristiansund og prost Ytre Nordmøre.

Stud 1853. C th 1860. Annenlærer Porsgrund borgersk 1860.

Stkap Tromsø 1862. Studerte samisk 3 mnd ved Tromsø Seminar vå1864. Sp Lyngen 1864 (tiltr 3. s. e. tref. 1865).

Sp Grong 1873. Sp Sør-Odal 1884 og prost Solør og Odal 1903.

LYNGEN 1864-73

Varavalgmann (suppleant) for Lyngen til distriktsformannskapet (amtstinget).

Jensens lesebok

Skoleloven fra 1860 siktet fremdeles mot konfirmasjonen, men ved å gi skolen et mer allmendannende preg, ble behovet for en lesebok akutt. Stiftsprost Peder A. Jensen fikk i 1864 utgitt sin lesebok som inneholdt eventyr og skjønnlitterære emner, bl a Bjørnsons «En glad gutt», alt sammen på norsk.

Innholdet i «*Jensens lesebok*» vakte en storm av protester, særlig i Trøndelag. I andreutgaven fra 1867 var noe av det anstøtelige utelatt, og situasjonen roet seg. I 1880 var leseboken innført i hele landet.

Da fornorskningsmannen Schaaning kom til Lyngen i 1864, ble det hans oppgave som skolekommisjonens formann å få «Jensens lesebok» innført i skolene. Da våknet folk til motstand mot denne verdslige visdoms forfenglighet. Dessuten fant man det meningsløst å bruke en lesebok på et språk som de færreste barn forstod. Like konsekvent var han under gudstjenestene. Han brukte ikke engang tolk. .

Under biskop Essendrops visitas den 12. august 1867 kom det for dagen at Schaaning hadde forrettet på norsk for kvæner som ingenting forstod, og det samme hadde han gjort for samer. De som forstod litt, forstod ikke nok til å ha utbytte av prestens tale. Kvænene ga uttrykk for at de ble behandlet dårligere enn sjøsamene.[1]

Schaaning hevdet at de fleste forstod norsk, og derfor fant han det meningsløst å bruke samisk under gudstjenestene. Og når det gjaldt kvænene i prestegjeldet, var fornorskningsarbeidet i god gjenge, påstod han. Unntak gjorde han under alminnelig skriftemål, konfirmasjon og vielser, når vedkommende *same(r)* ikke forstod. Kvænene overså han. Det fremgår indirekte av hans forsvar at han unnlot å bruke den trespråklige kirkesangeren Tornensis som tolk.

[1] HDahl 1957, 176, 186. Jf Larssen 1976, 218f.

Schaanings fornorskningsiver var innordnet det *nasjonale* motiv, som især rammet kvænene: De skulle ha den *offentlige* gudstjeneste på norsk, men ellers være overlatt til prestens *private* velvilje med forbehold om tolk. I 1869 takket han nei til "kvænkapellan" *Christophersen*s assistanse (se nr 61).

Msnøyen under visitasen gjaldt gudstjenester og geistlige handlinger i Lyngen kirke. I *skolene* derimot ble det brukt dobbeltsidig tekst, med frihet for lærerne til å bruke samisk el finsk - hvis de kunne. Kvænenes misnøye gjenspeiler økt innvandring, og med den en språkpolitisk utfordring (se nr 16: Christie). Innvandringen i 1860-årene fikk et omfang som bekymret norske myndigheter. De la desto mer mekt på å styrke norsk språk og kultur i utsatte grenseområder, like fra Storfjord og nordover til Varanger.

Kvæninnvandringen bidro til utbredelsen av den lestadianske bevegelse, og med den fulgte omreisende predikanter fra Nord-Finland og Tornedalen. Finsk ble for lestadianerne «det hellige språk», og fornorskningstvang ble en strid om kristen trosformidling i det offentlige rom. I Lyngen ble den trespråklige kirkesangeren Tornensis fanget i krysskonflikter.

Skoleinstruksen fra 1870

Innstruksen overførte myndighet fra stiftsdireksjonen til skolekommisjonen i vedkommende prestegjeld. Fra nå av kunne den bestemme hvilke skolekretser instruksen skulle praktiseres, og dermed bestemme lærernes bruk av undervisningsspråk og lærebøker i vedkommende krets. *Intet unntak ble gjort for kristendomsundervisningen*. Den ble et middel i fornorskningsarbeidet til skade for konfirmantundervisningen.

I de kretsene hvor barna kunne lite eller ingenting norsk, skulle morsmålet benyttes i den utstrekning skolekommisjonen hadde bestemt. Her skulle barna ¬ som før ¬ lære morsmålet ved siden av norsk, men det var overlatt til skolekommisjonen å bestemme timetallet for denne undervisning. Bruk av bøker med dobbel tekst skulle *prioritere* norsk tekst, men med lærere som kunne bare norsk, ble det ingen prioritering, Norskundervisningen ble redusert til en slags «anskuelsesundervisning», ifølge professor Konrad Nielsen.[1] 1898-instruksen innskjerpet at samisk eller finsk skulle brukes hjelpespråk, kun når det var «uomgjængelig fornødent».

1870-instruksen var begrunnet i samtidens rådende idéer om folk og raser, rangert på skalaen fra høykultur til primitiv kultur. Fornorskningsprester opptrådte i god hensikt som kongens lojale embetsmenn, og fornorskningslærerne som lojale tjenestemenn til folkets gavn. Den rådende tankegang ga stortingsmann *Johan Sverdrup* (senere statsminister) uttrykk for i 1867: «Den eneste Redning for Lapperne er at absorberes med den norske Nation».[2]

Med 1870-instruksen fulgte minoritetsspråkenes nederlag i skolen, stadfestet i senere instrukser. Den urett som her ble begått, er i nyere tid blitt omfattende dokumentert i prosjektet «*Samisk skolehis-*

---

[1] **Konrad Isak Rosenvinge Nielsen**, f 28.8.1875 Vik på Helgeland, d 1953. Sønn av stortingspresident Sivert Andreas Nielsen (1823-1904). Cand theol 1896. Studerte finsk og samisk for å bli prest i Finnmark, men fortsatte språkstudiene. Studiereiser til Finland, Ungarn og Tyrkia. Dosent 1899 i samisk og finsk. Doktorgrad ved Universitetet i Helsinki 1903. Prof i finsk-ugriske språk Univ i Oslo 1911-46. Utgav standardverket Lærebok i lappisk. 3 bd, utg Oslo 1929. Stod bak Lappisk ordbok. 3 bd. Oslo 1932-38. Oversatte Kalevala-eposet til-norsk. Oversatte tekster til kirkelig bruk på samisk og finsk. Medl den norsk-svenske reinbeitekommisjonen.

[2] Sit Lindkjølen 2005.

torie».[1] Forestillingen om den nasjonale *enhetskultur* ga fornorskningstvangen legitimitet, og ifølge biskopens visitasberetning 1871, var fornorskningsoppgaven formidabel:

> Skoleforsømmelsene var «betydelig, men dog i Aftagende. Det var «adskillige» ukonfirmerte - de fleste eldre gutter. Vogts bibelhistorie og Sverdrups forklaring til Lille Katekisme brukes. I Sørfjorden er barna som regel godt forsynt med religionsbøker. I hovedsognet i overgangskretsene, manglet mange en bibelhistorie. Den norske lesebok var alminnelig utbredt i kretsene innen Lyngen skoledistrikt, samt i et par kretser i Sørfjorden, men ellers lite utbredt. «Grunden hertil antages for en Del /…/ Uvilje mod Bogen, medens den lappiske Udgave synes at vinde mindre Anklang paa Grund af dens ringe Indhold». Den norske utgaven var anskaffet i fem eksemplar til hvert skoledistrikt, mens et større antall av den samiske utgaven var anskaffet til overgangsdistriktene.[2]

Som formann i skolekommisjonens fikk sogneprest Schaaning ansvaret for å gjennomføre 1870-instruksen med den myndighet som var den gitt: Å bestemme de kretser hvor instruksen skulle praktiseres. Fornorskningstvangen rammet den svake part. En lærer fra den samiske nasjon hørte ikke hjemme her. Nils Tornensis med familie utvandret til USA i 1873.

Nils Tornensis (se nr 18 Hvoslef). Utvandret i 1873. Studerte ved Concordia Seminary, St Louis 1874-75 og Concordia Seminary, Springfield. Cand theol og i 1876 ordinert til prest i Den norske synode: Franklin (Minnesota) 1876-91, Ridgeway (Iowa) 1891-94, Puget Sound, Parkland (Washington) 1894-1904.[3]

Kolportør 1893-99, indremisjonssekretær 1894-99. finansforvalter 1888-90. Sekr Screudermisjonen 1891-04. Redaktør «Pacfic Herald» fra 1905. Samlet midler til Norsk Finnemisions virksomhet blant sine frender.[4]

Dissenterne i Lyngen

Frimenigheten i Lyngen (Pollen) ble stiftet med 14 medlemmer under Skibotn-markedet i november 1857. Ti år senere bestod den av 12 medlemmer. Stagnasjon og tilbakegang preget også frimenigheten på Breivikeidet. Det var flere grunner til dette: Presten Lammers hadde vendt tilbake til statskirken, og mange var utvandret til USA, anført av forstanderen *Johan Bomstad*. Dessuten var det strid om dåp og gjendåp. På den annen side hadde lestadianernes virksomhet fremgang i sognemenighetens ordninger.

I 1870 kom Bomstad på Norges-besøk og ankom Tromsø (15.10.). Flere i Tromsø-menigheten hadde latt seg gjendøpe og frimenighetens fremtid stod på spill. Etter en måneds tid vedtok menigheten (21.11.) at den ikke lenger skulle leie ut lokalet til baptistpredikanter. Under Bomstad-besøket økte oppslutningen om frimenighetene i Lyngen og Sørfjord – fra 12 til 36 medlemmer fra det ene året til det annet, og i Balsfjord nesten fordoblet til 126 medlemmer.

Schaaning kunne melde at «den evangeliserende (hedbergske) Retning» fremdeles hadde «adskillige Tilhængere», særlig i de distrikter som grenset til Sverige.[5]

---

[1] Jf Lyngen bygdebok skrevet i et fornorskningsperspektiv.
[2] Visber 13.8.1871.
[3] Norsk lutherske prester i Amerika, 1843-1913, 161.
[4] Perkvist 1987, 30f.
[5] Samme.

Lestadianerne og protestskrivet i kirketuktsaken

Schaaning var kjent med *"Oplandslæren"* fra sin tjeneste som fiskeværsprest under lofotfisket. I Svolvær (1863) hadde han vært i samtale med en av lederne fra Ibestad - antagelig *Ole Olsen Ladbergsmark*, og formant ham mot rørelsene. Han fikk til svar at de var ikke nødvendige uttrykk for «det Indre».[1]

Det var først på biskopens forespørsel i 1871 at Schaaning orienterte ham om frimenighetenes vekst i både Brevik og Pollen/Karnes. De vitnet om innflytelsen fra Balsfjord, Ramfjord og Tromsø. I en innberetning, august samme år, ga han et utfyllende tilbakeblikk på menighetslivet siden 1864:

> Hvor man ikke kunne søke til kirke på søndagene, var det vanlig «paa de fleste Steder» at naboene kom sammen til «fælles Andagt». Det var mindre vanlig i annekset Sørfjord enn i Lyngen hovedsogn.

Schaaning må ha siktet til samlinger i de indre delene av prestegjeldet.[2] Det kan være at den lestadianske bevegelse ble utbredt hvor kvænene praktiserte samlinger i tråd med bygdebønn-tradisjon i Lappland (byabön). Siden folkeminnet er tause om overgangen til denne form for lesemesse, handlet den om sedvane, og ingen nyhet på norsk side.[3] Den utenforstående Schaaning omtalte denne samlingsform som «felles Andagt».

Under gudstjenestene hersket det ro og orden, men *etterpå* kunne det forekomme utbrudd av «Skrig, Raab og Hyl». Sedvanen fra forgjengerens tid var i «betydelig» tilbakegang. Ekspansjonstiden i 1860-årene var på hell.[4]

Kirketuktsakens foranledning

I Lyngen havnet Scaaning i en kirketuktsak (jf nr 17; Neumann). «Litti-Erkki» - den ene av to samlingsholdere på Skibotn, hadde brutt fredningsbestemmelsen om laksefisket, og to ganger tiltalt og bøtlagt. Han holdt på sitt: Det er «en umistelig Menneskerettighed» å råde over fiskene i havet (1 Mos 1:26).[5] Han var nok ikke alene om å praktisere almenningsretten på finsk og svensk side, som om den også gjaldt på norsk side. Nei, Litti-Erkki hadde ikke gjort noe galt, og ikke ville erkjenne dette som en synd. Schaaning utelukket ham derfor fra nattverden inntil videre. Litti-Erkki meldte seg ut av statskirken (23.12.1868). Andre lestadianere oppfattet utelukkelsen som kristenforfølgelse.[6]

Rådslagningene under Skibotn-markedet november 1868

Var utmeldelse den rette reaksjonsmåte? Lederne hadde søkt råd hos lederpredikanten *Johan Raattamaa* i Saivomuotka. I sitt lille «foredrag» - sendt med *Juho Matias Siikavuopio* til Skibotn, anbefalte han de bannlyste å dra til Opplandet og gå til nattverd der, alternativt unngå å bruke prester som bannlyser kristne, «som også Læstadius ga tillatelse til».

---

[1] DSivertsen 1955, 274.
[2] Visber 13.8.1871.
[3] Mine funn gjelder Manndalen og Vorterøya.
[4] Samme.
[5] DSivertsen 1955, 232.
[6] **Juho Erkki (Johan Erik) Olsen Littiäinen**. f 1832 Hietäniemi. Flyttet 5 år gammel til Skibotn. Samlingsholder sm m smeden *Isak Seppälä* (Markkinan-Seppälä). Litti-Erkki var hissig av natur. Han kunne være uenig med Seppälä, men ikke åpenlyst. Det ble holdt skole i Litti-Erkki's hus. Utvandret til Amerika i 1893.

Ordstyrer under rådslagningene var predikanten *Heikki (Henrik) Parkajoki* (el Parka-Heikki, 1813-94), som da var på hjemtur etter sin «visitasreise» i Finnmark.[1] Han var frem til 1876 en av de tre lederpredikantene i finsk og svensk Lappmark.– ved siden av Erkki Antti i Kittilä og Johan Raattamaa i Saivomuotka.

Man ble fort enig om at det var uaktuelt å søke til Herrens Nattverd i Karesuando eller andre steder i Opplandet, for «om presten bannlyser oss én om gangen, vil til slutt halve menigheten, ja, flere - være bannlyst», lød begrunnelsen. Man var med andre ord enig om å boikotte (eroaminen) gudstjenestene i Lyngen kirke. Da spurte Parkajoki «om alle var beredt til å holde seg borte for noen kristnes skyld, og dermed etterleve apostelordet - om ett lem lider, så lider alle med? Da svarte alle at det ville de gjøre, for de kristnes hus er kirke for oss, hvor vi kan gå til Den hellige nattverd.»[2]

Et tvetydig vedtak bekreftet på den ene side at kommunionen uttrykker tilhørighet til Guds kirke uavhengig av sognemenighetens ordninger (territorialmenigheten). Følgelig måtte den enes utelukkelse fra nattverden gjelde alle «kristne», mens nattverden ellers var åpen for alle.[3] På den annen side uttrykker kommunionen tilhørighet til de troendes fellesskap, om det enn skjer i sognemenighetens ordninger. Følgelig stod man fritt til å gå til alters i et naboprestegjeld.

I praksis ble hensynet til det *formelle* kirkemedlemskap prioritert fremfor kirkefellesskap i *sakramental* mening. Indirekte fremgår det av Raattamaa's råd, at til da var ingen lestadianer på finsk og svensk side blitt utelukket fra nattverden. Like fullt måtte man være forberedt på trengselstider, og enten dra til Opplandet for å få sakramentet, eller skille seg fra de prester som bannlyser kristne. Det ideale motiv var troendegruppens kirkefornyende virksomhet i sognemenighetens ordninger. Johan Raattamaa og andre predikanter kjente til Læstadius' samtykke uten å vite hva samtykket gjaldt.

Læstadius anså det for bedre å tre ut av en kirke «hvor det er en sådan satans lukt og stank at ikke et levende menneske kan leve der», men så lenge regjeringene i Sverige og Russland tillater og beskytter kristne i sine land, er det ingen grunn til å bryte ut.[4] Læstadius' forbehold - «satans lukt og stank», var en talemåte om den vranglærende kirke. Under Skibotn-møtet stilte Parkajoki seg positivt til å trekke seg unna (finsk: erkaantuminen) de prester som var fiendtlig innstilt. I nevnte brev til *Isak Tiberg* (25.12.1869) ble Vadsø-lestadianerne minnet om hva kristne i Lappmarken og Opplandet *tenker* om saken, hvis en situasjon skulle oppstå lik den i Lyngen.[5]

Kravene til sognepresten

I et brev fra Skibotn-samlingene ble sognepresten presentert for tre krav, som han måtte innfri, om samarbeidet skulle gjenopptas: (1) Adgang til å holde samlinger i kirkehusene (Lyngseidet og Selnes), (2) tillatelse til rørelser under gudstjenestene, og (3) gi den bannlyste adgang til nattverden.

---

[1] **Henrik Parkajoki** var en av de første predikantene under Karesuando-vekkelsen (el førstevekkelsen). Han besøkte Alta allerede i 1849. Virket som predikant i Kittila fra begynnelsen av 1850-årene. Reisen til Vadsø og Finnmark i 1868 gjentok han i 1875-76, se DSivertsen 1955, 187-89. Reiste derettet til USA (Calumet) som Raattamaa's og «de førstefødtes» utsending. Havnet i en lærestrid som gikk ham på nervene. Han ble isolert, men virket som samlingsholder i hjembygda. Raittila 1967, 139.

[2] Samme s. 216.

[3] Raittila 1976, 218f. Henrik Parkajoki omtalte «forfølgelsen» i brev 15.12.1868 til Isak Tiberg i Vadsø.

[4] Samme s 217f n 36. Ifølge datteren Sofia Niva fordømte han aldri dem som dannet frimenigheter.

[5] Samme, n 37.

Først i 1871 ble biskop Hvoslef orientert om hendelsen i et skriv fra Schaaning. Foranledningen var biskopens forespørsel om lyngslestadianernes forhold til «Kautokeinolæren», at ingen kunne bli rett omvendt uten håndspåleggelse av de eldste i Karesuando. Schaaning kunne opplyse at denne lære var ukjent i Lyngen.[1] Samtidig benyttet han anledningen til å orientert om kirketuktsaken tre år tidligere. Vi forstår lettere hans forhold til lestadianerne i Lyngen og han nei til en «kvænkapellan» (se nr 61:Christophersen).

Schaaning opplyser at skrivet fra Skibotn-samlingene hadde 13 underskrifter, mens originalen i Lyngen sogneprestarkiv har 5 underskrifter. Forklaringen kan være et vedlegg med deres navn som deltok i rådslagningen og fattet vedtaket.[2] Schaaning viser til «Opplandslæren» - den benevnelse som brukes «her» om bevegelsen utbredt fra «Fjeldsognet Karesuando og Lapmarken i det hele», forteller han. Det er opplandslæren han beskriver som «Læstadiansk Methodisme og (Hedbergiansk) Antinomisme eller rettest en Sammenblanding af begge».

Betegnende var innledningen til skrivet: «Vi undertegnede Guds Menighed.» Underskriverne ba om lov til «at holde Gudstjeneste i Kirken, naar Præsten ei har lovlig Forretning», Schaaning forklarer: Det var «den gang betydelig Misnøie blant Oplandslærens Tilhængere hernede», og nevner tre årsaker: (1) «en af deres Hovedmænd midlertidigen nægtedes Sakrament», (2) rørelser ble ikke tilladt i kirken (følelsesytringer med hyl, skrik o a) og (3) presten, som erklærte opplandslæren som «en sørgelig Vildfarelse» (antinomistisk lære om «tro uden foregaaende Syndserkjendelse»).

Uttrykket «at holde Gudstjeneste i Kirken» må her gjelde samlinger i byabøn-tradisjonen fra Sverige-Finland. Uvitende om denne praksis i Karesuando, har Schaaning oppfattet kravet som en trussel om kirkeutmeldelse, men ikke alvorlig ment. Det måtte være fremsatt «som Følge af en øieblikkelig Ophidselse, nærmest fremkaldt af den Mand, som blev negtet Sakramentet». Schaaning drøftet saken «*blot med fire av hine Mænd*». De må ha vært lederne bosatt i Pollen, Sandøra og Skibotn. De lot seg tale til rette «i al Stilhed», da han forklarte at stiftsdireksjonen var rette instans for søknad om kirkehusets bruk.

Littiäinen (Litti-Erkki) meldte seg inn igjen 7.8.1869, etter først å ha avgitt en høytidelig erklæring med henvisning til Den augsburgske bekjennelse, henholdsvis art 6 Om den nye lydighet, art 12 Om boten, og art 16 Om de borgerlige ting. Artiklene gjenspeiler Schaanings motiv – å forkaste den antinomistiske forkynnelse og sjelesorg som han kritiserte lestadianerne for. Deretter ble han «gjenopptatt i Kirken».[3] De fire som Schaaning viste til og tok kontakt med, var følgende fem:

De første lokale ledere blant «lyngslestadianerne»:

Isak Lassinpoika Seppälä (oppr Lasu el Larsen), *Skibotn*. F 1817 Juonosuvanto i Pajala, d 14.4.1902 Skibotn. Smed, småbr. Var lestadianer før han flyttet til Skibotn og ble stedets første samlingsholder.

Niku Juhaninpoika Pohjanen (Nils Johansen P), *Skibotn*. F 1831 Kääkämö (?) i Neder-Torneå, d. 15.1.1904 Skibotn. Fisker. Var Seppäläs medhjelper. Lokalpredikant, trolig fra 1860-årene

[1] DSivertsen 1955, 233.

[2] Samme s. 102. Sivertsen kaller de 13 underskriverne for en «komitè». Denne fremgangsmåte var lestadianerne fremmed den gang.

[3] Sit samme 231f. Visprk 1871 Lyngen.

av. Virket senere blant kvænene i Hammerfest og Nordreisa (Storvik, Oksfjord, Reisadalen). Våningshuset hans ble brukt som samlingshus under markedet, inntil bedehuset stod klart i 1895.[4]

Hans Heiskel (el Hannu Hannunpoika Heiskala), *Sandøra* i Storfjord. F 1817 Oksvik, d 24.12.1903 Sandøra. Fisker. Slekten opprinnelig fra Nedertorneå. Samlingsholder og lokalpredikant. Kom til troen nov 1848, da Antin Pieti og Juho Mathias Siikavuopio første gang virket i Storfjord, utsendt av sogneprest Laestadius.[5] Fra begynnelsen av 1880-årene reisekamerat og tolk for *Petter Abraham Stark*, *Niku Pohjanen*, *Erik Johnsen* o a. Johnsens første «reisekamerat». Prekenturer til Nordreisa. Til Vadsø på 1890-tallet.[1]

Hans Larsen (Lassin Hannu, Hans Larsa), Mellagård i *Pollen*, Lyngen, f 18.4.1821 (10.4?) Pollen, d 24.3.1895 Pollen. Sjøsame. Fisker/smbr. Trespråklig. Hans og kona Elen, sammen med Lars Hansa, far til Hans, kom til troen under nevnte besøk av Antin Pieti og Siikavuopio.

Første samlingsholder i Pollen og lokalpredikant siden 1850-årene. Da utsendingsvirksomheten under Skibotn-markedet ble organisert med faste reiseruter i 1870-årene, ble han utsendt som «reisekamerat» og tolk. I flere tiår var *Mellagård* fast tilholdssted for predikanter under oppholdet i Pollen.[6]

Lars Mathiassen (el Mathisen), Heggelund, *Breivik* i Ullsfjord. F 1832, d (e 1900?). Sjøsame. Fisker/smbr. Første samlingsholder i Breivik. Lokalpredikant i Ullsfjord og Kjosen (til Torsteinnes).

Lars Mathiassen og Hans Larsen var ledere for lokalgrupper i nabokontakt med frimenigheter i samme bygdemiljø, Breivik og Pollen. De tre kvænene gjenspeiler Karesuando-vekkelsens» utbredelse til norsk side med sjøsamisk dominans. De senere lederne Erik Johnsen i Manndalen (f 1842) og Nils Mæhlen i Storfjordbotn (f 1845) var den gang for «småpredikanter» å regne.

Underskriverne oppnådde ingenting. Episoden avslørte uvitenhet om de fredningsbestemmelser som regulerte laksefisket, og likeså om lekfolks adgang til å holde oppbyggelser i sognekirken. Vedtaket la større vekt på rørelsen enn vanlig ble i ettertid. Under rådslagningne hadde man uten videre overført svensk rettspraksis på norske forhold. Schaaning hørte ikke mer om saken.[2]

GRONG 1873-84

Drev prestegården uten forpakter. Fru *Emmy* stod for den daglige drift. Formann i fattigstyret. Kunne ikke tiltre oppropet "Til Christendommens Venner i vort Land" (jan 1883), da høyrepolitikere med henvisning til Grunnloven, forsøkte å mobilisere kristne mot parlamentarismen og dens farer for kirke og samfunn.[3]

Kom i kontakt med sørsamer i den nord-østre del av Namdalen. Her hadde sogneprest *Hans Peter Schnitler Krag* (sp 1821-30, jf nr 4 Wexelsen) etablert en skoleordning for samebarn og fått reist Røyr-

[4] KSvebak 1976, 19, 77.
[5] Samme s. 77, 95.
[1] Samme 1978, 95. Jf Raittila 1967, nr 89.
[6] Samme s. 73f.
[2] Jf DSivertsen 1955, 232.
[3] CFr Wisløff 1961, 188.

vik kirke i 1828.[1] Schaaning opptrådte som fornorskningsmann i sterk kontrast til Krag, Tross mange husbesøk, overkom han ikke den sosiale avstand:[2]

> **KARAKTERISTIKK fra Røyrvik i Grong prestegjeld**: - "sers fin og vennesæl /.../ gjekk til dagleg festleg kledd og snakka alltid vel om alt og alle. Sjøl der ein merknad kunne ha vore paa sin plass, sa han ingenting. Det fanns knapt den heim i det store Grong prestegjeld som han ikkje vitja /.../ stilte bestemte krav til konfirmantane, og han kunne visa frå dei som han meinte var for lite framkomne i kristendomskunnskapen sin."[3]

Sør-Odal ingen opplysninger mottatt fra kallsboken.

KILDER: Kab Lyngen og Grong (Sør-Odal sp uten kab).

Bjerken 1950, 149, 165-66, 182f. - HDahl 1957, 176, 186. - Lange 1906, 62. - Larssen 1976, 202, 218-219, 234f. - DSivertsen 1955, 102, 231f, 233, 274, 368 (387). - KSvebak 1977, 542-44. - CFrWisløff 1961, 188.

---

20. HANSEN, Ole Stuevold:

LYNGEN, Davik, Nes på Hedemarken

F 6.2.1834 Stuevold, Stuesjøen (Stuggusjø'n) i Tydal (Selbu pg), d 1919.

Hans Pederson Stuevoll, rydningsmann (1790-1872), o h Ingeborg Olsdtr Greslidmoen (1801-83). Arbeidssomme og evnerike småkårsfolk.

G 5.12.1867 m Edvarda (Ivara) Ermegaard Aas, f 24.9.1835 Trondhjem. Lars Aas, skomaker-mester, o h Birgitte f Ofstad. 4 sønner og 2 døtre (2 barn døde som spedbarn).[4]

Stud 1858. Lærer Sievers Skole (Kra) 1858-60. Vikarlærer Tromsø Lærde- og Realskole 1860-63. Lærer Nissens skole (Kra) 1863-66.

C th 1867 (laud). Lærer Trondhjems Realskole 1867-72. Pract 1873.

Styrer Tromsø kommunale Pigeskole og skoleinspektør ved Almueskolene i Tromsø (jan 1872-juni 74). Medarb, senere red «Tromsøposten» 1872-74.

Sp Lyngen 1874 (utn 3.2). Fikk undervisning i samisk og noe finsk ved Tromsø Seminar. Ord 19.6.1874 Tromsø dmk av b Hvoslef. Tiltrådte Lyngen sognekall 6. s. e. Trin. (12.7).

Sp Davik i Nordfjord 1881 (tiltr 1882) og Nes på Hedemarken 1892. Avskjed i nåde 28.10.1910.

---

[1] Et uttrykk for sørsamenenes takknemlighet er Krag-statuen utenfor kirken, avduket i 1976. Kjent som «Vågå-presten» (1830-42), gjorde han seg bemerket som folkeoppdrager i beste opplysningsstil. Se Arvesen 1916.

[2] Mot slutten av 1800-tallet benyttet andre flyttsamefamilier seg av muligheten til å sende barna til Svenska Missionssällskapets internatskoler. Denne mulighet falt bort med unionsoppløsningen i 1905, og dermed ble elevene underlagt skolelundervisning på norsk. I 1910 startet Trondhjems Indremisjonskrets «Haviken skole-hjem for lappebarn», fra 1917 overtatt av Norsk Finnemisjon (nedlagt 1951). Se Lindkjølen 2005 (Wikipedia).

[3] Bjerken 1950?, 182f; jf s. 165-66.

[4] Lindstøl 1914, 845. Sønnen cand jur **Birger Stuevold-Hansen** (1870-1933): Sorenskriverfullmektig Romsdal 1895-97, overrettssakfører Molde 1897, høyesterettsadv 1906. Flere ganger kst. amtmann i Romsdal. Stor-tingsmann 1913-15 for Romsdal og statsråd 1917-20. Senere gensekr Norges Vassdrags- og Elektrisitetsve-sen.

Ole ble konfirmert av sogneprest Tybring, som hjalp ham til Klæbu lærerseminar. Der gjorde bestyrer Carl P.P. Essendrop varig inntrykk (b Tromsø stift 1861-67, Kristiania stift 1875-92). Tok eksamen i 1853 med beste karakter. Arbeidet først i en bokhandel, deretter som lærer ved privatskole i Trondhjem 1854-56. Gikk Heltbergs "studentfabrikk" i Kristiania.

I Trondhjem sluttet han seg til *grundtvigianer*-kretsen rundt sogneprest Fredrik Wexelsen. Senere sluttet han seg til kretsen rundt Ole Vig, Anders Reitan og Olaf Røst. Deres felles ambisjon var å føre fremskrittet **inn** i kirken og kristendommen **ut** i samfunnslivet, og kulturpolitisk sett være "det tredje alternativ" til fritenkeri og pietisme. Grundtvigianerne støttet Venstre, men Hansen ble ingen aktiv venstrepolitiker, til forskjell fra prestene Jacob Sverdrup Smitt og Wilhelm A. Wexelsen m. fl.[1]

I Tromsø viste han seg som en sjelden dyktig lærer som lett fikk kontakt med barn. Skolekommisjonen ønsket gjerne å beholde ham. I disse årene forrettet flere gudstjenester i Tromsøysund kirke. Da han søkte prestegjerningen, hadde han virket som lærer med korte avbrudd gjennom ca 20 år.

LYNGEN 1874-82

Like før Hansen tiltrådte Lyngen, ble han skadet i en ulykke. Han fikk hoften ut av ledd, og den lot seg ikke bringe i rett stilling igjen.[2]

> Forlikskommissær og senere ordf 1881-82 (pga flytting i 1882 møtte viseordf /kirkesanger L. O. Larsen i distriktsformannskapet). Fikk anlagt kirkegården på Hatteng i 1881.
>
> I *skolekommisjonen* medvirket han til følgende tiltak: Sørfjord (Ullsfj) egen skolekommune (kgl res 20. januar 1877), Sørstrøm skolehus (Sørfjord) bygd i 1881, og Karnes og Nordnes utskilt som egne skolekretser.
>
> Tok initiativet til *aftenskoler i Sørfjord* anneks - på Svensby, Rørnes og Sjursnes, hver med 20 timer i skriving, regning og sang, i *Lyngen* hovedsogn - i Hammervik og på Eidebakken, Drabeng, i Pollen, i Kvalvik og på Langnes i Kåfjord. I hovedsognet ble det dessuten undervist i *geografi og historie*, enkelte steder også på såkalte *søndagsskoler*.[3]

Hvoslef satset på skoletiltak, og skal ha vært blant initiativtagerne til Solhov folkehøgskole (amtsskolen) i Lyngen. «Opplandslærens tilhengere» (lestadianerne) ble lite berørt av Hansens skoleoffensiv, bortsett fra Pollen og Karnes.

Et skolekapell på Hatteng i Storfjord?

Storfjord kirkes lange forhistorie illustrerer forvaltningskirkens problem, når flere parter med motstridende interesser søker kontroll under trange kår. Kirkebyggsaken i Storfjord er samtidig en illustrasjon til samfunnsforhold i landsdelen. Noen stikkord: Embetsverk og lokalt selvstyre, sentrum – periferi, språkpolitikk og minoritetsinteresser, levekår og moral, sognemenighet og troendegruppe, kommunikasjonsforhold, osv. Flertydige ord i denne sammenheng er “behov” og “nød”.

> Under sin tredje misjonsreise i 1722 tok von Westen initiativet til de fem “Finnecapellene” i Jækmok i Badderen (Kvænangen), Kvænnes i Nordreisa, Suleng i Kåfjord, Karnes i Lyngen

[1] Jf CFrWisløff 1961,40-41, 63-65.
[2] Ra KUd A Geistl pk 65.
[3] Larssen 1976, 219-221.

> og Sjursnes i Sørfjord (nå Ullsfjord). Disse ble reist året etter, mens kapellplanen i Storfjordbotn ble utsatt.
>
> Plasseringene gjenspeiler kollegiets strategi og virkeområde: Misjonsvirksomhet blant sjøsamene i grisgrendte fjordstrøk og kapell plassert langt fra sognekirken, og derfor sjelden besøkt av vedkommende sogneprest. Så var også tilfelle i prestegjeldene Karlsøy og Skjervøy. Strategien gjenspeiler misjonssituasjonen den dansk-norske øvrighetsrelasjon, men før statspietismens forsøk på å etablere en kristen enhetskultur ved hjelp av lov og forskrift.
>
> Von Westens benevnelse «finnekapell» er tvetydig. Andre gudshus ble kalt «korshus», oppkalt etter korset på gavlen. I tråd med middelalderkirkens strategi, ble de brukt til samlinger ved vedkommende misjoner, som kunne være en lærer eller ordinert prest. Huset bestod av et større rom, en gang og et oppholdsrom for misjonæren.

En systematisk analyse av virksomheten mangler, tross misjonærenes rapporter fra 13 misjonærdistrikter. Følgende oversikt legger til grunn en studie av *Adolf Steen (1906-70)*:[1]

Året etter v Westens tredje misjonsreise ble det reist 9 kirker, 26 korshus og 11 skolehus til sammen 46 bygg, like fra Uma i Rana i sør til Angsnes i Varanger i nord.

De fleste korshusene lå i Nord-Troms og Vest-Finnmark: Kvalsund (kirke fra 1763), Repparfjord, Neverfjord, Korsfjord, Lerresfjord og ved Altaelva (iflg sognepresten i Alta-Talvik 27.8.1723). Ute i Altafjorden hadde Årøya et kirkehus, bygd i 1692 og vigslet i 1696. Samebygda Masi hadde sitt "Maze Zion", bygd i 1722.

Lokalt ble virksomheten drevet av misjonærer og lærere, men glemt i skyggen av Thomas von Westen. I 1724 arbeidet 10 misjonærer og 26 lærere i kollegiets tjeneste. Fem av lærerne var uten fastskole. Som regel var lærerne samer, men ikke alle dugde. Inntil Misjonskollegiet ble nedlagt i 1814, hadde 144 misjonærer/lærere vært i dets tjeneste, fordelt på følgende misjonær-distrikt::

21 i Øst-Finnmark 1716-1808,

4 i Vest-Finnmark 1716-1747 (Alta, Ingøy, Hammerfest, Loppa),

16 i Porsanger 1716-1805 (dLaksefjord fra 1718),

19 i Skjervøy og Kvænangen 1718-1814,

14 i Karlsøy, Lyngen og Ullsfjord 1718-89,

11 i Senja og Vesterålen 1718-88,

8 i Lødingen 1721-1814,

15 i Saltdalen 1721-1780,

5 i Gildeskål 1721-1779,

5 i Rana 1727-?,

13 i Vefsn 1717-71,

6 i Overhalla 1721-1803 og

7 i Snåsa (Finnlierne) 1719-74.

[1] Kirkens korshus og troendegruppens bedehus har samme strategi med ulike formål, se Steen 1954. Fugelsøy 1970, 125-136.

Det avgjørende argument da man lot kapellsaken i Storfjorden bero, var hensynet til en sognekirke på Lyngseidet, som ville ligge for nær kapellet på Karnes, reist i 1731. Til da ble Lyngen betjent av sognepresten i Karlsøy (!). Kapellet på Karnes ble revet etter noen år og materialene brukt til å bygge sognekirken på Lyngseidet, vigslet i 1782.

1879-søknaden

Hansen var den første av lyngsprestene som fikk kirkebyggsaken på bordet. Under bispevisitasen i 1879 ville biskop *Smitt* at skolehuset på Hatteng ble *ombygd* til kapell.[1] Men til sammen 54 oppsittere i Signaldalen, Kittdalen og Storfjordbotn ville ha et *kapell* i «Storfjordbunden» og søkte Stiftsdireksjonen (dat 27.11. s å).[2] Hovedbegrunnelsen var den lange og besværlige *kirkereisen* fra fjordbotnen 4 mil i båt til Lyngseidet. Signaldalingene måtte gå eller ri ytterligere to mil. Videre:

> "Lyngsfjorden er bekjendt for at høre til de mest haardsøgte og det hænder ofte, at en Reise til Kirkestedet medtager flere Dage, ja indtil en hel Uge, og desuden er det paa den haardeste Tid af Aaret godtsom umuligt at komme til Kirke, da Fjorden falder ud en Landvindsstorm i Ugevis.
>
> Saaledes gaar det til, at fattige Folks Børn bliver 1-2 Aar gamle, førend de kommer til Kirken, at mange gamle og svagelige Personer ikke kan komme til Alters, og at Lig bliver staaende hjemme i Maanedsvis, førend de kan stedes til Jorden."

En kirkereise medførte utlegg til mat og losji, så fattigfolk mang en gang fikk problemer med å få sine døde begravet. Værst var det når avdøde manglet nære pårørende. Da "skyder baade den ene og den anden det fra sig som noget sig uvedkommende, og der høres ofte om ganske forargelige opptrin i Anledning deraf." Denne problematikk var fra gammelt av velkjent i grisgrendte kyst- og fjordstrøk. Behovet for *kirkegård* ble løst med kongelig resolusjon i 1881, og en kirkegård anlagt mens Hansen var sogneprest.

Sjeldne kirkereiser medførte *fremmedgjøring* overfor sognemenighetens felles gudstjeneste. Ifølge underskriverne dro man til kirke èn eller høyst to ganger i året, men da "væsentlig for at faa udført Ministeralia" (dåp, dåpstadfestelser, konfirmasjon, brudevigsler, jordfestelse). Men denne omsorg for fellesskapet hadde en politisk overtone. Et kapell i Storfjorden - og helst som eget sogn, ville fremme *fornorskningsarbeidet* og gavne både kirke og skole, hevdet underskriverne som fremmet saken på vegne av den norskættede minoritet i Storfjorden:

> "Forholdene arter sig ogsaa i mange Henseender paa en egen Maade i Storfjorden, t. Ex. i Sprogveien, saa det efter vor Mening ret passende kunde udgjøre en Del for sig selv af Sognet, og vilde vores speciele Tarv da i mange Dele bedre end nu kunne ske Fyldest."

En rimelig løsning måtte være *ominnredning av skolehuset på Hatteng*. Beliggenheten var god, og gjennom de siste 7-8 årene hadde heller ingen lærer drevet lærerjord og bodd i huset, "og henstaar det store prægtige Hus saaledes til liden eller ingen Nytte, og endda forvolder Vedligeholdelsen unødige Udgifter." I løpet av året ble det holdt 8 ukers skole der, og siden elevtallet var lite, ville man alltid kunne leie "et godt Skolelokale" på Hatteng eller i nærheten.

---

[1] Prost Megrunds påtegning: "Visitator lod tilføie Protokollen Anmerkning om at der synes at være adskilligt som taler for en saadan Forføining", til stdir 3.2.1880. Skolehuset med lærerbolig var allerede bygd i 1868 (se nr 19: Neumann), vesentlig for statlige midler. Sp PHelgeby, brev 4.2.1887 til Tø stdir.

[2] Sendt fra sp i Lyngen 14.1.1880. Trolig var underskriverne samlet under november-markedet på Skibotn.

Prost Magelssen på befaring fant huset høvelig til kapell, passe stort og solid tømret (19 x 15 alen og 6 alen høyt til røstet av samme høyde). Et kirkerom kunne man få ved å fjerne mellomveggene, og her var jord til kirkegård og alt man trengte til gjerde. Under folketellingen i 1875 ble det registrert 714 innbyggere på strekningen Falsnes - Rastebynes. "Kræfterne" tatt i betraktning, antok man at utgiftene kunne dekkes over Lyngen kirkekasse. Men *hvor* skulle kapellet stå?

"En del" ville ha kapell på *Horsnes.* Andre innvendte at det ville fordyre prosjektet å flytte skolehuset dit. Forventet befolkningsøkning og endret bosettingsmønster talte for *Hatteng*, som alt nå var et midtpunkt der inne. I et tilleggsskriv presiserte underskriverne at de ville trekke støtten tilbake, om Horsnes ble valgt. [1]

Hvor ofte skulle man bruke kapellet? "5-6 Kirketjenester om Aaret måtte være tilstrækkeligt". Under landsens forhold i store prestegjeld var søndaglig messe en fremmed tanke. Jesu befaling – å ihukomme ham med «ofte» altergang – forutsatte en annen kirkesituasjon. Var man bosatt langt fra kirkestedet, skjedde altergang i kombinasjon med et «ærend». Den lave gudstjenestefrekvens stadfestet territorialmenighetens karakter av forvaltningskirke og tilslørte en latent kirkenød.

Skyssutgiftene til prest og kirkesanger hørte med til rammevilkårene i fattige sognekall. Dampskipsanløpene til Horsnes kunne redusere utgiftene, mente underskriverne. Og slapp man å bringe lik av fattiglemmer til Lyngseidet, kunne man omdisponere midlene.

Hansen støttet søknaden uten tilføyelser. Men overfor stifsdireksjonen presiserte han at mange flere ville ha underskrevet, om de hadde fått anledning, for innenfor Rastebynes og Falsnes var "kun ganske faa imod", blant dem noen som foretrakk Horsnes. Til og med på på Slettnes like ved Horsnes, var de for Hatteng. Det fremtidige bosettingsmønster og en veiplan over Balsfjordeidet talte for kapell på Hatteng. Hansen gikk inn for 4 gudstjenester om året, og tok dermed hensyn til kommunens utlegg til vei på strekningen Pollen - Lyngseidet. «Kirkens Penge» kunne ikke benyttes til annet enn «specielt kirkelige Øiemed". Men hvis herredstyret lot seg friste til å bruke kirkens penger til veibygging, ville skolekommisjonen fremme et erstatningskrav.[2]

Prost Magelssen mente saken burde vært bedre utredet, selv om huset innfridde det lovbestemte forholdstall med sitteplass til 198 og ståplass til 27 personer (Lov av 24. september 1851).

Fra stiftsdireksjonen gikk saken videre til herredsstyret, som vedtok enstemmig (2.6.1880) "under de nærværende forholde" – ikke å bevilge penger til ombygging av Hatteng skolehus.[3] Storfjordrepresentantene gikk mot sine egne, antagelig fordi kirkekassen ikke kunne brukes til annet enn kirkelige formål.

Hansen sendte saken i retur til stiftsdireksjonen med opplysning om "at Skolevæsenet har aarlig Tilskud af Kirkekassen og ligesaa Almuebibliotheket, samt at man nok har tænkt at ty til Kirkens Midler for at dække Skolekassens Gjæld". Stiftsdireksjonen sa nei til ombygging fordi skolehuset på Hat-

---

[1] - "alle som har undeskrevet beder dem om at Kapelet maa blive paa Hateng ... og aldri i vore Dage Ønsker vi at see noget Kapel opført paa Horsnæs." Peder M Hansen, Kitdalen 11.12.79 til "Pastor O. S. Hansen". Han opplyste at det fantes to barn på henholdsvis 2 og 3 år som "ikke er Krisnede". Med det siktet han til hjemmedåp (el nøddåp), som var sedvanen den gang, men dåpsstadfestelsen manglet i Lyngen kirke.

[2] OSHansen 14.1.1880 til stdir.

[3] Lyngen formannskap, Lars Joramo, 4.6.1880. Herredsstyrevedtak 3/1880, 2.6.1880: "Forandring af Hatengs Skolehus til Kapel".

teng var bygd for *statlige* midler.[1] Storfjordingene måtte endre strategi. Vi merker oss at hverken sognepresten eller prost begrunnet kapellsaken med fornorskningsbehov.

Lik sin forgjenger bedømte også Hansen barneoppdragelsen som «slap», og interessen for skolegang som liten. Skolen ble satt til side, «især på enkelte Steder». Verdslig kunnskap var mistenkelig og ringeaktet. Både fiske og bonød bidro til å holde barna borte fra skolen. Hovedårsaken fant Hansen i folkets levemåte. Den var et stor hinder for «et regelmessigt Liv, en regelmessig Opdragelse og en regelmessig Skolegang og medfører mange Ulæmper for de unge især.» Til omstendighetene hørte også handelsforhold og gjeldsforhold. De var «en stor Hindring for Folkets Fremgang, og det er endelig min Mening, at tidligere Tiders Misbrug har haft megen Indflydelse paa Folkets Charakter, som det skal lang Tid til at endre eller rette paa».[2]

Lestadianerne

I 1879 ga beskrev Hansen sognemenigheten som «religiøst og kristelig interesseret», men med en kristendom beheftet med mange og store skrøpeligheter, for en stor del begrunnet i språklige og økonomiske forhold og «manglende Oplysning». Den lestadianske vekkelse hadde størst utbredelse, og dertil noen lammerske dissentere. Samme år var en baptistfamilie kommet til. Statskirken var i alminnelighet ikke elsket, og blant vakte folk betraktet med mistenksomme øyne. Kirken ble søkt vesentlig for sakramentets skyld, og for å få utført «de ministerielle Forretninger».[3] Beskrivelsen lar oss ane spenningen mellom troendegruppe og forvaltningskirke, men uten å nevne en pastoral strategi.

Den grundtvigske Hansen kom til Lyngen som forkjemper for norskdom og kristendom formidlet på morsmålet – det norske. Bøygen var lestadianerne – «denne kvænske Retning /…/ og det turde være være den værste side ved Sagen». Men etter å ha talt flere ganger med bevegelsens ledere, hadde han håp «om større Forstaaelse og Tilnærmelse.»[4]

Samtalene gjaldt *dåpens nødvendighet og nytte*. Han hadde oppdaget at de mange lestadianere i Lyngen var en «sterk Modvekt» mot den gjendøperske retning i frimenighetene.[5] Han hadde fått det inntrykk at lestadianerne i Lyngen formidlet hva Læstadius' lærte om dåpen. I virkeligheten lærte Læstadius at barna kom til verden som Guds barn, men av hensyn til foreldre som tvilte på udøpte barns salighet, var det *tilrådelig* å døpe barna. Dette har han gjort rede for i et manuskript, ukjent for den lestadianske bevegelse i over hundre år.[6] I Lyngen var et lutheranisert Læstadius-bilde etablert.

Stilt overfor reformert lære og gjendøpere, gjorde Hansen felles front med lestadianerne. Denne frontmarkering var ny. To lærestykker fikk avgjørende betydning – bibelsk lære om menneskets av-

---

[1] Skriv til Lyngen herredsstyre 15.10.1885.

[2] Visber sept 1879.

[3] Samme.

[4] Visber 1879.

[5] Larssen 1976, 235.

[6] Læstadius hevdet at barna blir født med tro på Kristus og er Guds barn av grunner som er uforståelige for oss, og likevel er det «rådligast at den som tviflar om de udöpta barnens salighet, gör klokast i, att låta döpa sina barn, och detta just för att häfva föräldrarnas tvifvel», Dårhushjonet, bd 2, pkt 1571, Hki 1949. Hensynet er mer omfattende, pkt 1574: - «så vida församlingen har magt att förlåta synderna så böra de genom dopet optagas i församlingens gemenskap, och detta för föräldrarnes, faddrarnes, församlingens egen skull, så vida dessa tvifla om de odöpta barnens salighet.» Baptistene roser han fordi de har erfaringer i nådens orden og mener alvor med sin kristendom, pkt 1570.

makt i troens saker (arvesyndslæren), og likeså læren om frelsen gitt den enkelte til del i dåpen, og med løfte om salighet for hver den som tror (jf nr 17: Neumann). Dette samarbeid minner om forgjengeren JMHvoslef (1858-64) og den samtidige Magelssen i Skjervøy, begge med den grundtvigske sans for det folkelige (jf nr 32: Magelssen). Nytt var den felles frontmarkering mot dissenternes reformerte svermerier.

Etter mønster fra Karesuando-vekkelsen under Læstadius' ledelse fremstod vekkelsen som en fornyelsesbevegelse i sognemenighetens ordninger. På lignende vis var Karesuando-vekkelsens utbredelse i naboprestegjeldet Lyngen like fra begynnelsen innordnet sognemenighetens ordninger. Følgelig samarbeidet de vakte med vedkommende prest, så sant han ikke ga grunn til noe annet. Følgelig er det feil å påstå at samarbeidet mellom «læstadianisme og kirke» i Lyngen begynte i 1870-årene. Det samarbeid skjedde allerede i gudstjenestelige ordninger, for forutsetningen for det læremessige samarbeid mot «dissenterne». Da hadde lestadianske kristne markert fronten siden slutten av 1850-årene.[1]

Også Hansen kunne melde at «Hyl og Paroxysmer» (kramper) hadde avtatt, «saavidt jeg har kunnet mærke». Han utdypet hva forgjengeren hadde nevnt om lestadianske samlinger:

> - «hver Helligdag holdes der Forsamling i hver Grend, hvor en eller anden mere læsekyndig regelmessig forestaar Opbyggelsen, i det der læses fornemmelig af Luthers Kirkepostille eller Læstadius' nylig udkomne Postille paa kvænsk,[2] som forstaaes for det meste overalt, men er mest overveiende i Storfjorden. Derimod er Husandagt hjemme i Familien vistnok sjelden.»

Luther-leseriet var altså etablert før en Læstadius-postille var tilgjengelig på finsk, som de fleste forstod. Vi kan dessuten slutte av bevegelsens utbredelse i Storfjorden at det i 1879 enda ikke forekom lestadiansk gruppevirksomhet i de ytre deler av Kåfjord og nåværende Lyngen sogn.

Forholdet sogneprest Hansen og predikanten Erik Johnsen

Hansen førte læresamtaler med ledere, blant dem den åtte år yngre *Erik Johnsen*, Manndalen. Hansen viste ham – trolig av taktiske grunner - den tillit å holde skriftetalen under ei kirkehelg med massealtergang.[3] Det var enda ikke tillatt for lekpredikant å tale i kirkene, men siden alminnelig skritemål foregikk *før* høymessen, fins den heller ikke notert i prestens dagsregister. Snart ble Johnsen - like til slutten av 1930-årene, fast skrifte-taler under store kirkehelger og stevner (fra 1918) i Lyngen kirke.

Da Johnsen begynte som predikant i 1866 var han for «småpredikant» å regne, bare 21 år gammel. At han vedkjente seg dåpslæren i Luthers Lille Katekisme, beror på de autoritative lærestandpunkt etablert i konflikt med de to frimenighetene siden 1856. Ingen kilder antyder at han overtok det grundtvigske syn på «Den apostoliske trosbekjennelse» (Apostolicum). Han forhold til prestene Hvoslef og Hansen antyder et positivt forhold til folkelig dannelse på dåpens grunn.

I Johnsens hjembygd Manndalen måtte læren om gjenfødelsen i angerens smerte vike for Guds nådetilsagn, tilsagt den enkelte på Kristi vegne. Denne endring kom som en ny lære til dalen. En av samlingsholderne trakk seg og ble borte fra samlingene i flere år. Med den «evangeliske» sjelesorg ble rørelse av underordnet betydning, for avgjørende er den tro som anvender Guds ubetingede nådetilsagn på seg selv, ifølge **Joh 20:23** – *De som dere forlater syndene, er forlatt, og de dere binder i syndene, er*

---

[1] Jf DSivertsen 1955, 252.

[2] Samme. Postillen må være «Prowasti Lars Lewi Læstadiu'sen Kirkko-postille…» Luleå 1876.

[3] Dagmar Sivertsen henviser til sogneprest Slyngstad (nr 27), se DSivertsen 1955, 234. Hans kilde var vennen Erik Johnsen, se Slyngstad 1942b. Enda fram til 1942 ble alminnelig skrifte holdt *før* høymessen.

bundet i dem. Nytt var ikke dette. Denne praksis ble innledet med Johan Raattamaa's ubetingede absolusjonsbruk, trolig i 1853.[1] Dermed fikk «opplandslæren» det «*luthersk*-lestadianske» preg som Hansen oppfattet i ledersamtalene. Syndsforlatelsen stadfestet frelsen gitt den enkelte til del i dåpen med løfte om salighet for hver den som tror. Samtaler om disse lærestykker bekreftet indirekte at i slutten av 1870-årene hadde rørelsene stilnet under altergang i Lyngen kirke (jf nr 18: Hvoslef).

I tråd med førstevekkelsen i Karesuando, holdt man fast ved den anger og selverkjennelse som Guds lov virker, men skjelnet tydeligere mellom Kristi gjerning «for oss» og hans gjerning ved troen «i oss». Det gjaldt å forkynne årsaken til Guds *ubetingede* nåde, og å forkynne hensikten med den i troens lydighet, det vil si i gjerninger som har Guds ord og bud for seg. Uten denne skjelning ville bruken av Guds nådetilsagn skje med forbehold om syndsbekjennelse i en ritualisert form og evangeliet bli en «ny lov». Med sogneprest Hansen som observatør merker vi innflytelsen fra Luthers Kirkepostille, som ble brukt i samlingene i finsk oversettelse og tolket til samisk etter behov.[2] Siden sogneprest Hvoslefs tid i 1860-årene var det oppstått et lestadiansk virkeområde i de indre deler av Skjervøy og Lyngen prestegjeld, hvor samligene under novembermarkedet på Skibotn virket samlende. I løpet 1860-årene fremstod et virkeområde under en ledelse på lignende vis som ellers i Tornedalen og tilgrensende områder (jf nr 19: Schaaning).[3] I Ofoten-regionen skjedde noe lignende som i Nord-Troms.

Den unge Erik Johnsen var enda for «læregutt» å regne, og senere viser Johnsen-erindringene med Antin Pieti som kilde, at Johnsen opptrådte som vokter over lære og praksis fra Karesuando-vekkelsen (el førstevekkelsen), overtatt fra kronvitnene «de eldste» (vanhimmat: Antin Pieti, Juho Mathias Siikavuopio og Ies Pieti).

Til forskjell fra sogneprest Schaaning, aksepterte Hvoslef og Hansen den lestadianske samlingsvirksomhet og dens ytringsformer, og begge brukte samisk i sin virksomhet – og Hansen dessuten finsk. Begge oppfattet at bevegelsens samlingsholdere og predikanter var prestens medarbeidere i oppgjøret med reformert åndelighet og baptistisk lære i «Den apostoliske Menighed». Men frimenigheter i tilbakegang var likevel ingen garanti for lestadianernes fremgang. Det sted hvor "kristendommen rak i land", ble det første sted hvor samlingsvirksomheten opphørte i Lyngen (1950-årene?).

Det fremgår av folketellingene at i 1850- og 60-årene at et mønster kom til syne i den kirkegeografiske fordeling mellom sognemenigheter som var mer eller mindre resistente mot «dissenteri». Dets to kjerneområder var først Tromsø by med Balsfjord hovedsogn, og deretter Vesterålen - i første rekke Andenes, Dverberg, Bjørnskinn og Kvæfjord sogn.[4] Kjerneområdene bekrefter kulturkommunikative forhold i landsdelen, på den ene side sogn hvor pietistisk og reformert innflytelse ga grobunn for frimenighetsdannelser begrunnet i opplevelsesmystikk, på den annen side sogn hvor den kirkelige folketradisjon lenge motstod reformert innflytelse.

Dagmar Sivertsen hevdet i sin avhandling fra 1955 at den lestadianske bevegelse var en «bremse» på dissenteriet i Nord-Norge. Bremse-metaforen forutsetter *nabokontakt* mellom medlemmer av en frimenighet og lestadianske kristne med deres samlinger. Slik nabokontakt forekom unntaksvis: I *Lyngen* prestegjeld – i Brevik (Sørfjord) og i strøket Pollen-Oksvik, i *Lofoten* mellom «Ol'larsianere»

---

[1]

[2] Luthers Kirkepostille utkom på norsk i 1888.

[3] Raittila 1976. Diss.

[4] Se nærmere KSv 1986, 34-36, 49, 51 osv.

og lestadianere i Flakstad og Buksnes prestegjeld (se nr 1 og 2: Berge og Arctander). Nevnte unntak bekrefter bremse-teorien lokalt, men avslører fiksjonen om lestadianismen som «bremse» på dissenteriet i Nord-Norge.

De kirkegeografiske utslag i folketellingene vitner dels om varierende resistens i den kirkelige folketradisjon, dels om et *indre* frafall i sognemenighetens ordninger, gitt til kjenne med tomme kirkebenker under døptes felles gudstjeneste. Sekularisering er i utgangspunktet et indrekirkelig problem hvor døpte mennesker vokser opp som fremmede overfor det sakramentale kirkefellesskap, begrunnet i dåpen og gitt til kjenne med kirke- og altergang. Hva Hansen og andre oppfattet på kirkelig hold, var en bevegelse som vitaliserte og fornyet den kirkelige folketradisjon med vekkelse i sognemenighetens ordninger. Det generelle inntrykk som en kirkegeografisk oversikt gir på sognenivå, er et hjelpemiddel til å formulere problemstillinger og forankre en undersøkelse til lokale forhold som ellers lett blir oversett.

Lokale forhold aktualiserte alternativet frimenighet i en rekke prestegjeld (jf nr 51: b Smitt). Den lestadianske bevegelse med dens utspring i sognemenighetens ordninger, trakk i motsatt retning. For lestadianerne var deres gruppefellesskap eller «menighet» det kirkefornyende *supplement* til sognemenighetens gudstjenestefellesskap. Forholdet medførte den tvetydighet som følger gruppevirksomhet «i kirken», men ikke «under kirken» - samtidig uavhengig og avhengig. Så langt har jeg pekt på tre vilkår for "lyngslestadianernes" lutheranisering i første generasjon:

(1) Gruppevirksomhet med utspring i sognemenighetens gudstjenestelige ordninger (Karesuando),

(2) Identitetsgivende markeringer overfor frimenigheter i Lyngen, Balsfjord og Tromsø, og

(3) Luther-postillen brukt i samlingene.

Den samlede virkning medførte samarbeid på et indre plan i sognemenighetens ordninger. Illustrasjon: Erik Johnsen brukt som skriftetaler før høymessen i Lyngen kirke, markerte prestens strategi og lyngslestadianernes kirkelige legitimitet. Den avgjørende forutsetning for begge parter var sammenfall i kirkens bekjennelse, når vedkommende prest ikke gir grunn til noe annet. Dette forbehold lot spørsmålet stå åpøent: Hva skjer, om Den norske folkekirke skulle frafalle bekjennelsen til den nytestamentlige tro, bevitnet i Konkordieboken og stadfestet i Norges Grunnlov fra 1814?

EGET TILBAKEBLIKK:

Hansen var i flere år plaget av astma, og hver vinter av konstant bronkitt. Da han søkte seg bort, var han utslitt. Han hadde ikke lenger de krefter som trengs «her under vanskelige sproglige og religiøse Forhold blant en Befolkning av ringe Oplysning». Til slutt følte han at han ikke strakk til i en trespråklig menighet «hvor den kvænske Vækkelse har taget saa stor Overhaand, og hvor tillige Oplysningen er saa ringe og har saa store Forhindringere at kjæmpe med».

Fattigdom og gjeld tvang ham til å bryte opp fra Lyngen: Hensynet til kone og fire barn ble avgjørende. Inntektene lot til å være gode på papiret, men usikre på grunn av folkets store fattigdom. I dårlige tider var de vanskelig å innkreve, især i den sjøsamiske befolkning, hvor restansene til slutt var store. «En stor Del» ble strøket, og han selv var tynget av gjeld. [1]

[1] Ra KUd A Geistl pk 65.

DAVIK 1882-92

Forlikskommissær 1888-1891. Formann skolekommisjon/styre 1882-1892 og nedla mye arbeid i gjennomføringen av folkeskoleloven fra 1889.

Da Hansen kom til Davik, var det vanlig at en av lærerne forberedte konfirmantene i Rugsund. Nypresten leste selv med dem, og kona hjalp til med sangøvelser og annet. Han så mer enn gjerne at lærerne samlet barna til sang og opplesning. På grunn av sitt positive syn på Bjørnsons ungdomsdiktning, fikk han en del motstand. Og heller ikke alle likte at han bygde opp et folkebibliotek. Pontoppidans forklaring omtalte han som "spørsmålsboka". En bededagspreken sluttet han slik: "Rette det som rengt er, reise det som velt er!" Også det var det mange som mislikte. Ungdommen syntes det var en fest å møtes på kirkegulvet til overhøring om søndagene, for salmer kunne de, og likeså den gamle tekstrekke (første rekke).

Hansen var plaget av astma, og fremføringen av prekenen ble deretter. I sognebud ville han snakke med de syke i enerom. Da fikk han de gamle til å fremsi trosartiklene, Fadervår og "Herre Jesu Krist, min Frelser du est" (jf Publ 1916,17, 107). To vintre på rad holdt han jevnlig bibelforedrag over Apostelgjerningene og Paulusbrevene. Etter hvert steg han i aktelse, og det var sorg i menigheten da han reiste. Et besøk fra Davik mens han var pensjonist på Nes, gir et glimt av sjelesørgeren. Han tok avskjed ved å legge hendene på gjestens hode mens han bad Fadervår og lyste velsignelsen over ham.[1]

EGET TILBAKEBLIKK:

Han kom forgjeldet fra et fattig kall til Davik og måtte slite med økonomien. I Lyngen ble han nesten kvitt astmaen, men den tok seg opp igjen i Davik, hvor klimaet var rått og fuktig.

NES (PÅ HEDEMARKEN) 1892-1910:

En lærervenn med stor interesse for skolen. Skolestyreformann fra 1896 av. Han var særlig interessert i lokalhistorie, folkeopplysning og folkestyre. Etter at han ble prest, deltok han ikke i offentlig debatt, men folk visste likevel at han var grundtvigianer og venstremann.

Hans evne til å leve seg sammen med sin menighet ble møtt med aktelse og hengivenhet fra folkets side. På gullbryllupsdagen i 1917 flagget bygda, og blant gavene var en pengegave på 1100 kroner fra menigheten - et anselig beløp den gang.

KARAKTERISTIKKER:

Fra Tromsø-tiden: «En rask og let pen». Stillfarende, vennlig og høyt begavet. Hans venstresympatier for Johan Sverdrup kunne vekke polemikk i andre presseorgan, især i "Fiskeren". En avholdt lærer som drev undervisning i "delvis nye former", t eks kjelketurer med elevene.[2]

Fra Lyngen: Han viste stor dyktighet under vanskelige forhold. Prestegjerningen var for ham en hjertesak. Mild, sagtmodig, beskjeden. Hans prekener var utarbeidet med omhu og flid - gjennomtenkte og fremført med alvor og inderlighet. Han hellet til «den kirkelige anskuelse»

[1] Kirkeblad for Davik 77/1937, 3f. A.M.
[2] Tromsø dagblad 19.11.1919.

(grundtvigianisme), men biskop Smitt antok at «dette i noge made bør vække Betænkelighed».[1]

Sørfjord-minne (Ullsfjorden): "Sogneprest Schaaning var en fin mann - ville ha tynne skiver. Hansen ville ha tykkere skiver. "Jeg er ikke Schaaning", sa Hansen." Som ordfører formante han lyngsværingene - de "måtte ikke spise op Sørfjorden".[2] Han hadde stor glede av "å holde bibellesninger". Da fortalte han bibelhistorie og leste stykker fra Bibelen.

Fra Davik: "- tolsam, velviljug og human mann. /…/ vinstremann med Grundtvigs livssyn og hadde sterk interesse for folkeleg upplysning og framgang for folkefridom. /…/ stor sans for bygdesoga og var sterkt uppglødd for Davikbygdene og folket der."[3]

Fra Nes: Kunnskapsrik, helstøpt og folkelig. Velvillig, human og tålmodig. En prest med tjenersinn, energisk og virksom.

EGET TILBAKEBLIKK

Luthers Huspostille hadde en sentral plass i barndomsheimen ved «Stuggusjø'n». Da faren leste forordet til postillen, ble Martin Luther Ole's helt, og senere regnet han seg som «ortodoks luthersk».

På **omgangsskolen** i Tydalen foregikk ulike sysler i huset mens elevene leste. Det ble «kardet og spundet, kjernet smør og stelt smaa barn derinde». Det likte elevene, og det hendte at kona trakterte dem med "kjinnrømme" eller "kjinnklinning"". (Publ 1916,12)

Opprinnelig lærte folk å lese for å tilegne seg kristendomskunnskap med konfirmasjonen for øye. "Det har /.../ sittet saa fast i folket, at endnu i min barndom i det mindste kaldte man gjerne alt hvorpaa der stod noget trykt for "Guds ord". Det var hellig, det maatte ikke komme ned i bosset, ikke den ringeste fille av et trykt blad". (Samme s 51)

Det medførte mye arbeid å være både prest og skolestyreformann i Nes, men arbeidet med folkeskolen og lærerne gav ham «for det meste» mye glede. Interessen for den lokale skolehistorie var knyttet til "en kjendelig fremgangslinje /.../ som bærer vidnesbyrd om et ærlig arbeide og voksende sans hos almuen for de unges opdragelse og oplysning".

Skolens mål var for ham «folkets lykke, beregnet paa det jevne norske "haardagsfolk" /.../ En ungdom med ædle hjerter, klare øine, nemme fingre og sterke arme er maalet; ikke at være proppet med alskens kundskapsbrokker», men å bruke sine evner «med fornødent hensyn til forholdenes art og medfør». At "folkets lykke" skulle ligge nærmere bylivet end landlivet, det kunne han ikke forstå:

Undervisningsmåten måtte ikke gå for fort, men la «det hele vokse naturlig frem efter folkets tarv for det daglige livs behov». Men denne tilpasning utelukket ikke at de "i særegen forstand gode hoder" kunne komme frem (jf JM Hvoslef). Det var heller ikke om å gjøre at alle skoler skulle være like. Han betraktet skoleloven fra 1739 "kanske næsten like saa god" som folkeskoleloven fra 1889. Vi aner erfaringene fra omgangsskolen i Tydalen og hjelpen han fikk til videre skolegang.

---

[1] Ra KUd A Geistl pk 65.
[2] Notat, Ullsfjord kmprk
[3] Aaland 1939,93.

PUBLIKASJONER:

1861: Oversigt over Jødefolkets Historie (fra 100 Aar før Christus til 70 Aar efter Christus) efter Gerlach. Tromsø. XV s, 88.
1862: Om Skoletugt. = TSttid 74, 75, 77, 79, 81 og 83/1862. (Etter et lærermøte.)
1865: Om Læsebog for Folkeskolen og Folkehjemmet. = Den norske Folkeskole 4-11/1865.
1866-1869: Medutg "Den norske Folkeskole. Et Ugeskrift for Lærere og andre Venner af Oplysningen" (1.-8. Årg 1866-1872. 1.-2. Årg sm m SA Haugland, AJohnsen og SKnutsen. 3.-4. Årg: ORøst overtok etter Haugland).
1873: Bygdefortælling. Optegnelser fra Tydalen, Annex til Sælbu. Tromsø. 156 s.
1872-s1874: Artikler i Tromsøposten. (Usign. Bl. a. om NFS Grundtvig 20.9. (nekr) og 8.10.1872 (Bjørnsons dikt ved Grundtvigs begravelse).)
1914: Tydalen. Et tilbakeblik. = Nidaros 12. og 13.11.1914.
1916: Om folkeskolen paa Nes Hedemarken. Hamar. 112 s. (Et pensjonistarbeid på oppfordring fra lærerlaget i Nes. Forord med selvbiografiske trekk.)
Innhold: Barndom s 12, 51; Pontoppidan s13, 18, 51, 81-84; skolesyn (Luther mot Pontoppidan) s 14; Petter Dass s 13, 18; skolekassen s 16-17; salmesang/utenatsang s 17, 20; sværmere s 19; rasjonalisme s 21; "de stille i landet" s 21; menighetens valgspråk s 22, 107; haugianere s 21, 26; lærerpremie s 21, 54; ris/læremetode s 37; kristendomsundervisning s 83; teologer/teologi s 44; det nasjonale s 48-49; PA Jensens lesebok s 50-52, 80f; morsmålet s 51f, 82, 84; idrett s 68; folkeskolen 1889 s 80f, 98f, 110 (for livet); Tromsø seminar/friplass for vestlendinger s 101; Måsøy s 101; Davik s 101f (17f?).

Artikler om skolespørsmål i pressen. Søndagsbetraktninger i Illustreret Familieblad. Artikler i Fjordenes Blad ("Fjordabladet"). Med "Bygdefortælling" (1873) ville han " fremdrage det religiøse /.../ som måtte findes /.../ paa Bunden af mangt et lidet Sagn eller Eventyr eller Visestub, /…/ som kunne oplyse den folkelige Tankegang eller Sum af Visdom".[1]

KILDER: Kab Lyngen og Davik (Nes påbegynt 1954). - Studenterne 1858; samme 1908, 14f. - Ullsfjord kmprk 1939-51 (notat).

Bodø Tidende 25.11.1919. - Bygd og bonde. Tidsskrift for historie og folkeminner 1921, 93f. Reidar Th. Christiansen. - Illustreret Familieblad 20/1919, 370. - Kirkeblad for Davik 6/1930,4; 76/1937, 3f. A.M. - Nidaros 12.11. 1914. - Norsk Folkekultur 1919, 188-193. R.B(erge). Minneord bygd på brev fra OStHansen 28.2., 10.4., 19.4., 21.3. og 17.5. 1913. - Norsk Skoletidende 1911, 42; 1914, 821; 1917, 897; 1919, 799. - Norske intelligenssedler 18.11.1919. - Oplandenes Avis 29.10.1910. - Oplandet 18.11. 1919. - Samhold 11.2.1904. - Tromsø dagblad 19.11. 1919.

Bakken 1944, 526, 612, 856, 908. - JBHalvorsen 1888, 528f. - Larssen 1976, 202, 219- 221, 235f, 416. - Lindstøl 1914, 845. - DSivertsen 1955, 232-234, 238, 371, 390. - Slyngstad 1942,5-7, 9 (gjengitt i Menneske og miljø. - Åb for Nord-Troms 1978, 22-26, 38. - CFrWisløff 1961, 40-41, 63-65. - Aaland 1939, 91-93 (foto s. 92).

[1] (Norsk Folkekultur 1919 s 191)

21. HELGEBY, Peter Bernhardt:

LYNGEN, VADSØ, Flekkefjord

F 30.7.1846 Nes på Hedemark, d 3.9.1905 Kra, begr 9.9. Nordre Grl. Lars Pedersen H, bygselsmann, o h Helene Børresdtr f Soelberg.

G m Nora Marie Sande, f 1847. Kjeld Nilsen S, gbr, o h Maren Eriksdtr Ihli.

Fullførte Lillehammer Latinskole "ved forskjellige Velynderes Hjelp, spesielt Skolens Rektor Hædersmanden Ulrik Fredrik Lange" (Lyngen kab).

Stud 1867. Huslærer på Sande gård i Romedal 1868-70. Finansierte studiet som privatlærer i Kristiania. C th 1873.

Opprettet "Grünerløkkens Privatskole" i 1873 sammen med c philol H Halvorsen (senere Stortingets stenografrevisor), vesentlig etter middelskolens plan. Bestyrer 1873-75. Forstander for oppdragelsesanstalten "Toftes Gave" høsten 1875 (på Risebro gård i Ullensaker, senere på Helgøya, Mjøsa. Se Publ 1876-79)

Studiereise 1875 til Danmark, Tyskland og Frankrike: Studerte skolevesen, oppdragelsesanstalter og indremisjon. 1878 innbudt medlem fra Norge til internasjonal fengselskongress i Stockholm.

Pract 1880. Klokker og lærer Akershus Strafanstalt 1880. Utgav samtidig "Det lille Ugeblad" og var medarbeider i "Fædrelandet".

Sp Lyngen 1882, sp Vadsø 1888, sp Flekkefjord 1894 (reiste fra Vadsø 22.11) og prost 1895. Måtte fratre sine embeter 11.4.1899 (bipolar) og fikk 8.6. s å avskjed (Flekkefjord kab). Flyttet til Kristiania. Journalist i Morgenbladet. Fra 13.1.1905 redaktør i Morgenposten ("Posten"). Døde i Steens gt 1, Chra.

LYNGEN 1882-88

Fornorskningsmann. Maktet ikke å vedlikeholde *prestegården* med sviktende inntekter. En åbotsforretning i 1888 fastslo at han hadde betalt ettermannen godt og vel 1/9 av kostnadene til nødvendige utbedringer (se Bøysen).

Visedikter under festlige anledninger, så også under innvielsen av Det lappiske Barnehjem i Kvænangen (Badderen) den 23. august 1886.[4]

På Ibestad holdt han et foredrag over 1. Tim. 2:1-4 under kretsmøtet for "den ydre og indre Mission" (19.-21.7.1887) [5]

Arbeidet ivrig for kirke på Hatteng i Storfjord (se nedenfor).

Biskopens *kollats* kom for sent til innsettelsesgudstjenesten i Lyngen kirke (7. s. e. Trin. 23.7.1882. Jf JMHvoslef). Dermed kunne han ikke legitimere seg som "rettelig kalt" sogneprest til Lyngen. "Dog dette antager jeg, at jeg uden Anstøt vil kunne gjøre næste Søndag", meddelte han prosten.

«Da jeg ved Overtagelsen av Lyngens Sognekald netop træder ind i det hellige Presteembede, trenger jeg naturligvis mere end noen Raad og Bistand baade offentlig og privat, ligesom Bevidstheden om at vide mig indbefattet i menighedens som mine Brødres Forbøn vil styrke mig

[4] Steen 1963, 54; se Publ 1886c. Om barnehjemmet i Kvænangen, se nr 12: Berge.
[5] TSttid 28.7.1887.

> i de mangehaande Bekymringer som Følelsen av det store ansvar ligeoverfor Gud og min Menighed uvilkaarlig lægger over mig.»[1]

Helgeby var en Gisle Johnson-disippel og prest med nyluthersk profil. Han forsvarte kirkens grunnlovfestede konfesjon mot parlamentarisk folkestyre, som ved stortingsflertall kunne uthule - og i siste omgang avskaffe Grunnlovens konfesjonsparagrafer. Det skulle han få rett i. Derfor var han å finne blant underskriverne av oppropet *"Til Christendommens Venner i vort Land"* (jan 1883).

> "Jeg blev saa inderlig glad, da jeg fik læst Skrivelsen. Det kom som et varmende Pust til mig her i min Afkrog mellem Snefjeldene, hvor Hjertet har saa let for at snøre sig sammen af Mishaab."[2] Det bipolare sinn plaget ham.

Under stiftsmøtet i 1885 gikk Helgeby inn for *kirkelige stemmerettsvilkår* ved kirkelige valg. Avgjørende for ham var den lutherske kirkes erfaringer under preussisk unionspolitikk. Den *påtvang* lutheranere gudstjenestefellesskap med de reformerte (se Publ 1892a, 1898). Debatten under stiftsmøtet inngikk i forberedelsene til et *frivillig kirkelig landsmøte* hvor kirkens organisasjon var hovedsak. Enkelte hevdet at motstanderne av "reformpartiet" var lite interessert i å møte. Da svarte Helgeby at "Største parten af de mænd, der afgav møde i hans menighed", ikke tilhørte reformpartiet.[3]

Skole- og språkpolitikk

Ifølge Helgeby selv, var hans tid i Lyngen og Vadsø en tid i fornorskningens tjeneste. Det gjorde han i et udatert brev[1] til kirke- og undervisningsminister Vilhelm Andreas Wexelsen.

> Noen dager forut hadde han hatt en samtale med statsråden, og nå skrev han, kanskje med et berettiget håp om en gjenytelse i form av en stilling. Da han var nødt til å fratre sine embeter i Farsund, flyttet han med familien til Kristiania. Nå var han en fattig mann. Brevet er skrevet i Theresegt 3 III. Ved sin død bodde han i Steensgt 1.
>
> Med henvisning til sin virksomhet nordpå som fornorskningsmann, stilte han seg nå til disposisjon i dette arbeid, for kanskje kunne statsråden hjelpe en som «nu er meget trengende». Hjelp fikk han ikke – ikke før den 13. januar 1905, da han ble redaktør i Morgenposten («Posten»). Han døde allerede 3. september s å. Henvendelsen til statsråd Wexelsen må ha skjedd en gang i løpet av 1900-04.

Han syntes fornorskningsarbeidet i Lyngen var «drevet temmelig planløst» forut for hans tid. Han samlet lærerne til flere kurs i prestegården, til dels flere dager om gangen. De utarbeidet undervisningsplaner og metoder med sikte på en mere systematisk og effektiv fornorskning. Han prøvde «Methodernes praktiske Brugbarhed» ved selv å undervise en del på skolene, ifølge kallsboken.

---

[1] 27.7. Lyngen spa kob 97/1882. Kjent for skoleinstruksen 1898, kalt «Wexelsen-plakaten» (b Nidaros 1905-09)

[2] Sit CFrWisløff 1961, 93; se Publ 1884.

[3] Se Stiftskomitèen 1885, 24f, 54; jf sp Wicklund s. 19, 22, 25.

[1] Helgeby - udat til statsråd Wexelsen, KUD Ra. Vedl hft «En norsk kulturoppgave». En samling avisartikler om fornorskningen i Finnmark. = Samisk skolehistorie 4. Till. Davvu Girji 2011.
Overfor statsråd Wetlesen at prof JAFriis var «fullt enig» med ham «i planen for fornorskningen». Det stemmer ikke. Han har åpenbart forvekslet *planen* med 1898-*instruksen,* for Friis protesterte mot den instruks som 1898-instruksen innskjerpet: «Jeg maa engang for alle for Nutid og Fremtid, skje hvad skje vil, nedlægge saadan Protest mod den Skoleinstruks som nu følges. Jeg vil have min Samvittighed fri, jeg vil ikke have Ansvaret for ikke at have protesteret.» Sit Steen 1954, 325.

Lestadianerne

Da Johannes Skaar tiltrådte som biskop i 1885,[1] orienterte han prestene om sin linje overfor «læstadianerne»:[2] - "de frigjøres lidt efter lidt fra de Skjævheder, hvormed deres kristelige Syn er beheftet, naar de mødes *med Overbærenhed*" (uth her).[3] Så overbærende var nok ikke Helgeby, da han var ny i embetet. Innvendingene gjaldt slapp kirkesøkning, overfladisk syndserkjennelse, syndsbekjennelse kun for "en Broder" i Guds sted, underkjennelse av bønnen og dertil moralsk ettergivenhet. Overfladisk var også han. Gudstjenester uten rom for samisk og/eller finsk påvirket kirkesøkningen negativt.

Etter hvert har han oppfattet sammenfallende interesser, eksempelvis dåpslære og sjelesorgpraksis med bruk av absolusjonen. Han innrømmet at lestadianerne for en stor del utgjorde det virkelige kristenliv i prestegjeldet. Derfor fant han det pinlig å skulle polemisere offentlig mot dem, istedenfor mot den del av menigheten som levde i åpenbar vantro.

Sammenfallende interesser begrunnet Helgebvs forslag overfor biskop Skaar - å utgi traktater for å motarbeide lestadianismens «Skjævheder» uten å virke direkte polemiserende. Han foreslo utdrag fra Luthers skrifter, for «Læstadianerne har en stor Respekt for Luthers Ord og vil paa Sæt og Vis gjelde for gode Lutheranere», forklarte han. Her var en oppgave for Lutherstiftelsens underavdeling, som nylig var opprettet i Tromsø stift.[4] (Se nedenfor: Kirkesaken i Storfjord, 1883-søknaden.) Sett fra biskopens ståsted, var rørelser under nattverden blitt et ordensproblem, særlig i Ofoten og Lofoten, mens lestadianerne i Nord-Troms fremsstod som moderate og kirkevennlige.

Gjennom samtaler med lestadianske kristne ble Helgeby bedre kjent med lære og praksis. Han kunne dra med hest og karjol til samlinger langs den nye veistrekningen mellom Lyngseidet og Pollen. Han oppdaget Luther-leseriets betydning i den folkelige trosformidling, men synes ikke å ha forstått betydningen av den norskopplæring som foregikk med tolking etter behov.

Biskop Skaars samtaler med lestadianer-ledere lot ham forstå årsaken til rørelse under altergang, og dens motivering, men også behovet for læremessig veiledning. Han fulgte opp Helgeby's forslag med et nytt opplag av sin samling i bokforrm: "Vidnesbyrd af Dr. Morten Luther om *Skriftemaal og Nadverd*. *En kommunionbog for lutherske kristne*.[5] Boken fikk god omsetning blant lestadianere i Nord-Troms. I Lyngen prestegjeld imøtekom boken et behov (jf nr 20: Hansens forhold til EJohnsen).

Den apostolisk kristelige menighet hadde i Lyngen 16 medlemmer (derav 9 voksne), i Sørfjord 5 voksne medlemmer. Forstander var gårdbruker Peder Hansen i Pollen. Ifølge Helgeby foregikk deres virksomhet uten proselyttering.[6]

---

[1] Johannes Nilson Skaar, biskop i Tromsø stift 1885-92.

[2] Benevnelsen "læstadianer" virker innarbeidet ved inngangen til 1880-årene.

[3] Sit Aschim 1966, 21.

[4] Sit visber Lyngen 1886. DSivertsen 1955 s 130 n 332, s 234 n 36 og 37. Boken var utgitt i 1878, altså før Skaar ble biskop i Tromsø stift.

[5] Boken var utgitt i 1878, altså før Skaar ble biskop i Tromsø stift. Ny utgave: Luthers Nattverdbok. Kra 1994 (1878). Oslo 1980. Jf DSivertsens påstand s 130, at biskopens Luther-studium var årsaken til «hans anerkjennelse av vekkelsen som ekte luthersk», og ikke at lestadianerne ved å studere Luther-tekstene om skriftemål og nattverd lot seg korrrigere.

[6] Larssen 1976, 221.

Utsendingspraksis etablert

Siden Helgeby tiltrådte i 1882 var en ny praksis etablert under novembermarkedet – også kalt «Lappemarkedet». I 1886 underrettet han biskopen om predikanter utsendt på hver sine reiseruter:

> "I Almindelighed pleier de af sin Midte at vælge enkelte Personer, der udsendes til at forkynde Ordet", og at denne virksomhet før "aldrig tog noget Hensyn til Presten".[1]

Nytt var predikantutsendinger til steder utenfor Lyngen prestegjeld, og derfor dette «Hensyn til Presten», ukjent for ham i sørnorsk sammenheng. Det var enda ikke mange steder å sende til utenfor Lyngen; derfor kun "enkelte Personer" – parvis predikant og kamerat (toveri). Videre:

> Om de før ikke tok hensyn til presten, "saa kommer de nu meget almindeligt til mig, før de begynder sin Prædikantvirksomhed, aflægger Bekjendelse om sin Tro og sit Liv og raadspørger om, hvorledes de bør virke, ja forlanger ogsaa undertiden skriftlig Vidnesbyrd med paa Reisen".[2]

Det lestadianske folkeminne i Lyngen gir ingen forklaring til denne utsendingspraksis. Konventikkelplakatens tid var forbi. Den var i vårt land opphevet i 1842 - i Sverige opphevet i 1858 og i Finland i 1869. I Norden hadde lekpredikanter i folkelige vekkelsesbevegelser gjort konventikkelplakaten til en papirbestemmelse uten rettskraft. Forklaringen til predikantsamtalene med presten må søkes i Læstadius' utsendingspraksis under Karesuando-vekkelsen. Hverken Antin Pieti eller Juho Siikavuopio[3] opptrådte på eget initiativ under novembermarkedet på Skibotn i 1848 (se nr 17: Neumann). De var ikke inntrengere, men kalt av sin sogneprest og utsendt til et bestemt oppdrag.[4]

På norsk side i Nord-Troms oppstod de vekkelser som medførte ordnet samlingsvirksomhet og med dem lokale predikanter, slike som «tok tekst» og utla den. Enkelte reiste etter «begjæring» og holdt samlinger andre steder. Denne virksomhet markerte kontinuitet med førstevekkelsen, men var av tilfeldig karakter inntil utsendignsvirksomhet ble etablert under markedssamlingene på Skibotn, ifølge Helgeby ca 1882. Med prestens vitnesbyrd om lære og liv var den kirkerettslig legitimitet i orden, så predikantene kunne virke i samarbeid med menighetens «rettelig kalte» prest i andre sognemenigheter. Utsendingsvirksomheten ble bragt i ordnede former med Læstadius som forbilde og i samsvar med Den augsburgske bekjennelse, art 14:

> «Om den kirkelige Embedsstand lærer de, at ingen bør i Kirken offentlig lære eller forvalte Sakramenterne, med mindre han dertil er rettelig kaldet» (sit Caspari/Johnsen-utgaven 1868).

Til forskjell fra den lestadianske predikantvirksomhet i andre virkeområder, opptrådte utsendingene fra Skibotn som medarbeidere for prest og biskop, som på sin side innledet et samarbeid med lyngslestadianerne om predikantvirksomheten. Noe lignende gjorde «Lappska Missionens Venner» ved å kalle Antin Pieti til predikant blant svense flyttsamer under sine sommeropphold på norsk side, og etter ham Nils Mæhlen og senere Erik Johnsen.

Sett fra sogneprest Helgeby's side var denne «kirkelige» lestadianisme en nyhet, og den måtte biskopen få beskjed om. Besøkene i prestegården stod i klar kontrast til predikantenes virksomhet i Ofoten/Lofoten, Vest-Finnmark og Varanger. Lestadianerne i Nord-Troms var mer «kirkelige» enn

---

[1] Sit DSivertsen 1955, 235.
[2] Sit samme.
[3] Predikanten Juho Mathias Siikavuopio, d 27.4.1881.
[4] Samme s. 46.

andre stedet i landsdelen. Besøkene etablerte ingen varig praksis. De opphørte etter noen år av praktiske årsaker. Sett i ettertid, bekreftet predikantene bevegelsens kirkelige identitet, den samme som under Karesuando-vekkelsen, og senere stadfestet med utgangen på kirketukt-saken under sogneprest Schaaning (nr 19).

Ble predikantene «rettelig kalt» under markedssamlingene?

Den evangelisk-lutherske bekjennelse legger ikke den avgjørende vekt på vigselen (el ordinasjonen), men på menighetens *kall*. Tross den kirkelige uorden med en sideordnet kirkestruktur, kan man med henvisning til reformasjonstidens praksis betrakte predikantene som utøvere av prekenembetet uten ansvar for sakramentforvaltningen og uten tilsyn med sognemenigheten i dens ordninger (jf skjelningen mellom Pfarrer/sogneprest og Prediger/predikant). Denne skjelning berodde ikke på formelle kvalifikasjoner, men på *ulike kall*.

Det lestadianske troendefellesskap under Skibotn-samlingene utøvde menighetens kallsrett – ikke som «frimenighet», men innordnet sognemenighetens nådemiddelfellesskap under sogneprestens tilsyn. Denne samhandling etter mønster fra Karesuando-vekkelsen krevde sogneprestens tilsyn, og forklarer hvorfor predikanter utsendt fra markedssamlingene oppsøkte sognepresten i Lyngen.

Da «lyngsværingene» ordnet sin predikantvirksomhet i begynnelsen av 1880-årene, levde enda mange med erfaringer fra «førstevekkelsen» under "prostens" ledelse. Senvirkningene viste seg blant annet i kirkesøkning og altergang i tråd med den kirkelige sedvane siden Karesuando-vekkelsen.

Samarbeidslinjen fikk et enestående uttrykk vårvinteren 1891, da Norsk Finnemission ved biskop Skaar sendte predikanten Antin Pieti og hans følgesvenn Ies Pieti (el Per Vasara) til Kautokeino (se nr 17: Neumann/Antin Pieti).[1] Da var Finnemisjonen sendemenighet og utsendingene innordnet biskopens tilsyn. Finnemisjonens predikantvirksomhet begynte som kirkemisjon, på lignende måte som Læstadius og hans utsendinger til Lyngen med status som «avholdsagenter». Senere ble det vanlig å samarbeide med sognepresten i den forordnede "kirketjeneste" ved kirkesøkning og ellers når han var ute i «lovlig ærend».

Forholdets karakter varierte alt etter prestens læremessige ståsted, noen ganger en sedvane fra lestadianernes side, andre ganger med gjensidig respekt og fortrolighet, slik tilfelle var i mellomkrigstiden i Lyngen og Skjervøy (se nr 17: Slyngstad og nr 38: Dahl). Læstadius unngikk konventikkelplakaten ved å utsende «avholdsagenter» til Lyngen og utstyre dem med et prekenmanuskript (kartta). Til Kautokeino og Alta sendte han vakte for å formidle vekkelsen gjennom samtale og vise omsorg for slektninger og bekjente. Uansett var begrunnelsen aldri et «nødsprinsipp» (Gisle Johnson). En predikant kunne følgelig betrakte seg selv som mere kirkelig enn vedkommende prest, som i forkynnelse og

[1] **Per Andersen Vasara** el «Ies Pieti» (Foreldreløs-Per). Flyttsame. F 11.10.1815 Karesuanto (Rommavuoma), d 10.8.1896 Lynen. G 1.4.1859 m Kristina Jonsdtr Labba, f 1820?, d 15.7.1898. Trespråklig. Sammen med Antin Pieti den mest kjente samepredikant fra førstevekkelsen, da han virket mest i Enontekiö. Prekenturer i Skjervøy og Lyngen, Tornedalen, Kittilä og Uleåborg (Oulujärvi-traktene?). Sammen med Antin Pieti utsendt av Norsk Finnemission vårvinteren 1890 til Kautokeino. Ikke utsendt fra Skibotn-samlingene, men på sine vandringer oppsøkte han samlingene, hvor han kunne «snakke etter» det som var lest, ifølge folkeminnet. Den yngre *Svend Mikkelsen Spein el Korvatus*, opprinnelig fra Kautokeino, må regnes med til samepredikantene fra førstevekkelsen, men døde tidlig i Manndalen. Se nr 32: Magelsen/lestadiaanerne.

praksis avslørte seg som fremmed for evangelisk-luthersk nådemiddelkristendom og den nytestamentlige tro, stadfestet med «Luther» og barnelærdom.

Selv om kildene mot slutten av 1800-tallet viser til et samhandlingsmønster fra Karesuando-vekkelsen, er de tause om kirkeordningsspørsmålet i en norsk sammenheng (se Litti-saken, nr 19: Schaaning). Mønsteret avtegner en virksomhet i sognemenighetens ordninger og innordnet statskirkelige myndigheter, men kildene er påfallende tause om etableringsfasen i 1850-årene.

Johan Bomstad, som den gang bodde på Bomstad gård i Nordkjosbotn, var eneste lokalpredikant, virksom i Balsfjord, Tromsø, Storfjord og Sørfjord. Hans virksomhet førte til frimenighetene i Breivik og Pollen, etablert i 1856. Det oppstod en *vippesituasjon.* Oppslutningen om Karesuando-vekkelsen var avhengig av predikanter fra Karesuando-vekkelsen, nemlig flyttsamene Antin Pieti (Per Anders Persson Nutti, 1825-98) og Ies Pieti (Per Andersinp. 1815-96), foruten nybygger-brødrene Juho Mathias Siikavuopio (1828-1881) og Heikki Naimakka (1823-1909). Disse hørte med til Læstadius' første utsendinger.[1] Etter hvert som folk sluttet seg til, ble samlingsvirksomhet i den gamle byabøntradisjonen, og med denne virksomhet fremstod lestadianske kristne som kirkefornyende fellesskap i lojalitet mot sognemenighetens ordninger.

På norsk side skulle det likevel gå over tre tiår før man på kirkelig hold oppdaget Karesuando-vekkelsens «kirkelige» utbredelse i de indre deler av Lyngen og Skjervøy. Stilt overfor kjensgjerninger, var det mildt sagt en misforståelse forstå bevegelsen i et innbilt trusselbilde med «Kautokeino-opprøret» som tolkningsnøkkel. Sentralt i denne erkjennelse stod Helgeby med sitt initiativ overfor biskop Skaar i 1886. Biskopens problem var den gang de svermeriske utslag blant selvbevisste lestadianere i Ofoten og Lofoten.

Anm. Gisle Johnsons nødsprinsipp.[2] Den "overordentlige Nødstilstand" som fulgte med avkirking i folket, opptok mange den gang. Problemet avkirking var her sett fra Kristiania, uten sans for kirkenødens situasjon i grisgrendte strøk. Uklart er ordet «nød». Ordet tilslører andre interesser enn den kirkeledelse som den «rettelig kalte» prest (el pastor) utøver med evangeliet og sakramentene i den forsamlede menighet (CA 7). En nødsstituasjon skulle legitimere og begrunne et praktisk-kirkelig supplement til det offentlige prekenembete som en prest utøver i sognemenighetens ordninger.

Problemet var forholdet mellom supplement og prest i den territorielle sognemenigh. Dens betydning var svekket under oppløsningen av den konfesjonelle og nasjonale enhetskultur. Hvordan skal den geistlige tilsynsmyndighet stille seg overfor en sideordnet virksomhet utenfor sogneprestens tilsyn? Hvordan bør en supplerende virksomhet foregå, om den skal medvirke i den menighetsbyggende virksomhet? Og hvilket tilsyn er "nødvendig", når et tilsyn underlagt prestens skjønn, står i fare for å bli overflødig?

Da Gisle Johnson i 1854 utformet statuttene for Kristiania indremisjon, skulle virksomheten i Kristiania Indremisjon skje i samråd med prestene:

§ 7: "Da det er foreningens Ønske at tjene Kirken, ved efter Evne at yde dens kaldede og indviede Tjenere i de Menigheder, indenfor hvilke den agter at virke, den Understøttelse i deres

[1] Raittila 1967 nr 304, 317, 468, 586. Hertil hører også flyttsamene Thomas Paave og Sven Korvatus. Se s 66f 149, 306.

[2] Om Gisle Johnson, se AAarfloth 1967, 369f.

Gjerning, som Forholdene maatte paakræve, saa vil den ogsaa aabne dem al mulig Adgang til at føre det Tilsyn med dens Virksomhed, som de maatte finde nødvendigt."

Denne gode hensikt - å gjenvinne kirkens oppslutning i folket begrunnet det ekstraordinære tiltak. Men hvordan kunne et *ønskelige* tiltak (ønsket vilkår) være det *nødvendige* kirketiltak (nødvendige vilkår) med sognemenighetens fornyelse for øye? Ingen Kristiania-prest fulgte Johnson i denne kortslutning, vesentlig fordi det ikke hører med til kirkens vesen, oppdrag og vilkår å stifte foreninger. Dessuten: Frivillige sammenslutninger hører ikke med til Den Hellige Ånds midler til Guds kirkes oppbyggelse. En kirkelig nødssituasjon tilslørte det offentlige prekenembetes oppdrag og fullmakter fra kirkens Herre.

I Lyngen-lestadiansk folketradisjon gjenkjenner vi Kristiania-prestenes argument i møte med senere emissærvirksomhet og såkalt "misjonskristendom": Kristeliggjorte aktiviteter er ikke Gud Helligåndens midler til menneskers omvendelse og tro. Det er åpenbaringsordets treène Gud som oppbygger sin kirke innenfra med de nådemidler som han har innstiftet og befalt. Derfor må mennesker innbys til samlingen om Guds ord og sakrament etter regelen: Kom og se! Hør Herrens ord!

Den organiserte foreningsvirksomhet var begrunnet i frie individers medbestemmelse og likestilling i en organiserst møte- og rådsstruktur. I den lestadianske bevegelse samhandlet «troens bekjennere» uten rettighetskrav og underordnet prekenembetets gudgitte oppdrag og fullmakter. Troens bekjennere samarbeidet på dåpens grunn. Forskjeller berodde på kallet til det prekenembete som Kristus har innstiftet. Her forelå en grunnleggende forskjell i møte med «misjonskristendom» sørfra.

Kapellsaken i Storfjord (forts)

1883-søknaden

Ifølge Helgeby, hadde biskop Knud *Gislesen* (b 1855-60) gjort en befaring på Hatteng i anledning storfjordingenes ønske om et kapell. Biskopen ga saken sin anbefaling, men ingenting skjedde.[1] Helgeby arbeidet standhaftig for saken så lenge han var sogneprest i Lyngen, men forgjeves. Hva var problemet?

Sent 1882 hadde noen storfjordinger bedt den nye sogneprest om å lage et "formular". De ville søke om *kapell* på Hatteng. Peder Kiil (Hatteng) tilbød seg å samle underskrifter i løpet av romjula. Andre ville bygge om skolehuset til kapell, blant dem lærer Andreassen.[2]

På nyåret mottok Helgeby en udatert søknad til "den høie stiftsdirektion i Tromsø stift" om å få "en liden kirke eller et kapell" på Hatteng eller annet sted i Storfjorden. Underskriverne var 92 "gaardbrugere, husmænd og familieforsørgere". Tre argumenter begrunnet Helgeby's anbefaling – et geografisk, et kirkelig og et språkpolitiskargument:

(1) - "*den lange og besværlige vei*" til kirken på Lyngseidet, især for dem som bodde øverst i Kittdalen og Signaldalen. Deres kirkevei var på¨6-7 mil over land og sjø. Dette argument – brukt i 1879-søknaden, utdypet han nærmere (se nr 20: Hansen). Vinters tid var det "mang en gang en ren umulighed" å komme seg til kirke på grunn av kraftige kastevinder i Lyngenfjorden med høye fjellsider. Da var stor seilføring farlig. Et kirkefølge måtte - alt etter årstid, være utrustet

[1] Lyngen sp (Helgeby) 4.2.1887 til Tø stdir, pag 3.

[2] «Jeg tror, at det vel må lade sig gjøre at få kirke på en anden måde, hvis man endelig vil,» skrev lærer JAndreassen, Kileng, brev 24.11.1882 til sp Helgeby.

for flere dager, opp til en ukes tid. Kirketurene passet best for unge og friske folk, for man risikerte å "lide meget ondt". Men heller ikke unge folk søkte kirken mer enn høyst to-tre ganger i året. Barna kunne bli både ett og to år gamle før foreldrene fikk stadfestet hjemmedåp, mens mange gamle og syke var avskåret fra å komme til kirke for å motta den hellige nadverd.

(2) *Et kapell ville medføre økt interesse for Guds ord og legge «grunnlaget for al god og kristelig opplysning*" (henv Rom 10,14). Nå var det "mange børn, som i konfirmationsalderen endnu ikke har det ringeste begreb om hvorledes Guds ords forkyndelse og sakramenternes forvaltning foregaar."

(3) *Fornorskningsarbeidet og kampen mot lestadianismen*. En kirke ville være "en kraftig støtte mod læstadianismen, som i ikke ringe udstrækning er eneraadende blant den lappiske og kvænske befolkning".[1] Kunne folket samle seg om Guds Ord på norsk, ville det være «en kraftig støtte» til fornorskningsarbeidet. Da ville "de læstadianske forsamlinger /…/ falde bort" og norsk språk unngå å bli fortrengt av finsk og samisk, slik siuasjonen nå var.

Den nye sogneprest opptrådte som biskop Hvoslefs tjener, og gikk med iver inn i rollen som lestadianisme-bekjemper og fornorskningsmann. Argumentene bekreftet de norskættedes forventninger til ham. De gjorde kort prosess med sogneprest Hansens integrerende strategi . I Storfjord steg fornorskernes optimisme da Helgeby's anbefaling ble kjent. Til sammen 27 oppsittere – halvparten av 1879-søknadens underskrivere, tilbød seg uten betaling "at kjøre materialer til kirken, hver med en hest èn dag, hvis kirken kommer til at blive bygget pa Hateng".[2]

Biskopen anbefalte Helgeby å legge søknaden frem for herredsstyret først. Det gjorde han først etter to år (skriv datert 12.10.1885). I mellomtiden hadde han endret standpunkt overfor lestadianske kristne og deres virksomhet. Sammen med en enstemmig skolekommisjon gikk han inn for *ombygging av skolehuset* på Hatteng (21.7.1885). Lærer Andreassen ville med glede finne seg i de ulemper som fulgte med gudstjenestebruk «nogle Gange om Aaret». Fløydøren måtte fjernes mellom skoleværelset og dagligstuen, og den måtte ryddes hver gang.

I mellomtiden ble det heftig debatt i Tromsø Stiftstidende om Helgeby's anbefaling av et kapell som motvekt mot den lestadianske virksomhet i Storfjord. Det opprørte en del i herredsstyre at et kapell skulle inngå i kampen mot den lestadianske virksomhet, «thi man har Erfaring for, at hverken den Prest, som nu er her og ei heller de tidligere Prester har kunnet udrydde Læstadianismen i Nærheden af Kirken hvor Presten bor og hvor han kan siges at virke hele Aaret», hvor langt mindre da i det avsidesliggende Storfjord? Bevegelsen må ha ekspandert på strekningen Pollen – Lyngseidet.

Det må ha overrasket mange at Helgeby ga til kjenne et nytt og positivt syn på lestadianerne. Han ville nødig polemisere offentlig mot dem. Aldri hadde han satt seg som mål å «utrydde» lestadia-

---

[1] Opplysningen illustrerer bevegelsens geografiske utbredelse fra Karesuando og dens dominans i den samiske og kvænske befolning i de indre deler av Lyngen omkr 1880.

[2] Udat. Løftet er avgitt som en støtte til søknaden, tidligst i løpet av 1883. De 27 var: Fra **Hatteng**: Hans H Kiel og Christoffer H Nielsen. Fra **Kittdalen**: Hans B Pedersen, Peder M Hansen, Hans Nils Johansen, Nils Mikkelsen, Klemet Klemetsen og Peder Anton Jonsen. Fra **Fossen**: Anne Andreasdtr. Fra **indre Berg**: Isak Johannessen. Fra **Sandøra**: Nils Pedersen. Fra **Kileng**: Nils Eriksen, Nils M Nilsen og Peder Jakobsen. Fra **Stubeng**: Hans Nils Hanssen. Fra **Otterodden**: Jens Nilsen og Peder Hansen. Fra **Mælen**: Lars Johansen. Fra **Bjerkemo**: Isak Isaksen Letto. Fra **Stornes**: Marit Nilsdtr. Fra **Signalnes**: Hågen Nilssen. Fra **Mandfjeld**: Erik Jonsen, Tomas Jonsen, Johan Jonsen og Haldor Jonsen. Fra **Heggelund**: Karl Evensen. Fra **Kirkenes**: Nils Figenschau.

nismen, men "kun villet prædike Frelsen i Kristo for alle. Vel er der mangt og meget ved Læstadianismen, som jeg ikke kan billige, men der er ogsaa mange elskelige og opriktige Kristne iblandt dem /…/ Nei jeg tænkte ikke i Storfjorden at føre nogen Krig med Læstadianerne». Dermed gikk luften ut av det språkpolitiske argument.

Det viste seg snart at det var feil å bekjempe lestadianerne. Predikantene – utsendt fra novembermarkedet, dro jo først til prestegården for å få sogneprestens anbefaling, og om ønskelig utbe seg hans attest for lære og liv. I likhet med praksis under Karesuando-vekkelsen tredve-førti år tidligere, ville de være lojale mot sogneprestens tilsynsmyndighet og samarbeide med ham i den menighetsbyggende virksomhet.[1]

Herredsstyret gjorde vedtak i saken den *31. mai 1886.* Avisdebatten var årsak til treneringen. Helgeby innså nå at herredsstyret ville motsette seg *enhver* bevilling til kirkelige formål i Storfjorden. Ordfører var *Lars Olai Larsen* (1883-92), lærer på Eidebakken og kirkesanger (1876-1906). Da søkte Helgeby støtte hos biskop og skoledirektør. Ville de anbefale en søknad om «at faa afholde Gudstjeneste nogle Gange om Aaret i Hatengs Skolehus, naar det ikke skeede til Ulempe for Skolen»? Jo, den ordningen ville nok stiftsdireksjonen anbefale, men herredsstyret? Neppe.

Helgeby nøydde seg med å gi herredsstyret opplysninger, men motstanderne parerte med "beriktigelser" for dermed å så tvil om Helgebys motiv og troverdighet. Han hadde oppgitt 5 mil istedenfor 4 mils sjøvei, og dessuten glemt handleturer til Lyngseidet og bruk av nyveien mellom Lyngseidet og Pollen. Særlig provoserende var Helgeby's generelle beskrivelse av storfjordingenes kirkeforhold:

> Storfjordingene "kun yderst sjelden kan komme til Kirke, ja at gamle Folk næsten aldri kan komme did /.../ men ogsaa, at det bliver en meget trykkende byrde for Befolkningen derinde, naar de for at faa udføre de saakaldte ministerielle Forrretninger nødes til at søge Kirken. Som bekjendt er en stor Del af Beboerne omkring Storfjorden yderst fattige /.../ den aandelige Tilstand derinde er i høi Grad forkrøblede."

I klartekst: Sognepresten beskyldte herredsstyrets medlemmer for å vanskjøtte storfjordingene. Herredsstyret på sin side behandlet storfjordingene på like fot med kåfjordingene, som også var uten kapell. Dessuten var ikke forholdene i Storfjorden så mye værre enn andre steder her nord.

Helgeby viste til *skoleforsømmelsene* i Storfjorden. Ifølge landsstatistikken lå de på bunn-nivå. Helgeby oppfattet skoleforsømmelsene som en følge av*kvæninnvandring* og fornorskningstvang. Kvænene hadde «en mindre heldig Indflydelse på Befolkningen derinde i aandelig Henseende og ikke lidet har bidraget til at hemme baade Kirkens og Skolens Gjerning. /.../ hertil vil en rigere Adgang til Kirkens Goder visselig bidrage i en ikke uvæsentlig Grad» til å løfte denne befolkningsdel i åndelig henseende».

Betegnende for situasjonen var syv barn i alderen 2 til 5 år som enten var udøpt, eller ikke fått sin hjemmedåp stadfestet i kirken. Gudstjeneste 3-4 ganger om året ville etter hans skjønn være nok til å avhjelpe "den kirkelige Nød" i Storfjorden, om det ble gitt adgang til det. Ja, om så bare 2-3 ganger i året, ville det bli «til stor Velsignelse», hevdet han. Han unnlot å nevne fornorskningstvangen. .

Kanskje han kunne vinne frem med *ombyggingssaken*? Etter vink fra overordnet hold, kunne Helgeby forvente en kongelig resolusjon om bruk av Hatteng skolehus til gudstjenster få ganger om året. Overfor herredsstyret begrenser han bruken til et minimum. En fløydør i veggen mellom "Skole-

[1] TSttid 1886 nr 8, 18 og 23. Sit DSivertsen 1955, 235, 237.

værelse" og dagligstue ville gi rom for omtrent 200 mennesker og plass til "et lidet Alter med Knæfald samt Kateder", som alt sammen kunne oppbevares "paa et særskilt aflaaset Rum paa Kvisten" utenom bruk. Kirkeklær og hellige kar kunne medtas fra hovedkirken. Utgiftene til ordningen ville neppe overstige 200 kr, mens utgiftene til presteskyss allerede var dekket når gudstjeneste ble holdt i anledning to jordfestelser i året. Da ville ekstra skyssutgifter gjelde èn reise ekstra. Gikk herredsstyret inn for ombygging til skolekapell, gjenstod det å søke ordningen stadfestet med kongelig resolusjon, og dessuten tillatelse til å bruke midler av Lyngens kirkekasse til ombygging og vedlikehold.

Da saken ble drøftet i herredsstyret den *28. desember 1886*, talte Helgeby for døve ører. Det hjalp ikke at han sa seg "villig til i sin Embedstid at foretage den ene Gudstjenestereise /.../ paa egen Bekostning".[1] Men kanskje herredsstyret gikk med på *to* gudstjenester i året? Han fremsatte to subsidiære forslag:

> *1.* "Kommunebestyrelsen tillader, at der afholdes *Gudstjeneste i Hatengs Skolehus*, naar Sognepresten forretter Jordpaakastelse paa Hatengs Kirkegaard Vaar og Høst, mod at Omkostningerne ved Anskaffelse af Inventariunm samt Anbringelse af Fløidør mellom Skoleværelset og Lærerens Dagligværelse bestrides med *private* Bidrag."
>
> *2.* "Herredsstyrelsen indvilger i, at Sognepresten Vaar og Høst, naar han forretter Jordpaakastelse paa Hatengs Kirkegaard, utfører *Barnedaab, Altergang og Brudevielse i Skoleværelset* i Hatengs Skolehus, mod at Omkostningerne ved Anskaffelse af Inventarium bestrides med *private* Bidrag." (Kursiv her.)

Herredsstyret avviste første subsidiære forslag. Sistnevnte forslag ble utsatt til et senere møte, men aldri behandlet. Man fryktet at Storfjord ville skille seg ut som egen kommune (ble kommune fra 1929), og dessuten at de subsidiære forslag ville medføre at herredsstyret ble nødt til å bygge kapell på Hatteng. Helgeby bemerket at herredsstyret hadde frihet til å avvise en bevilgning til kapell, om dette krav skulle bli aktuelt en gang i fremtiden.

Herredsstyret ville ha klarhet i storfjordingenes oppslutning om 1883-kravet, og vedtok å sende to mann rundt i Storfjorden for å "undersøge Folkemeningen" om bruk av skolehuset til gudstjenester. Ordføreren skulle lage spørsmålene.

Helgeby fant tiltaket "eiendommelig", for i anledning to tidligere søknader hadde "næsten samtlige Familiefædre" støttet *kapell*saken.[2] Herredsstyremøtet den 31. mai 1886 vedtok enstemmig fire spørsmål, unntatt det siste mot 1 stemme. "Skatteyderne, der er Familiefædre i Storfjorden" - tilsammen 88, skulle ta stilling til følgende:

- Om de ville ha "*Kirke*" bygget i Storfjorden, og i tilfelle hvor?
- Om de ville "deltage" i utgiftene ved *kirke*reisningen?
- Hvis *kirken* ble oppført, ville de da sørge for skyss til prest og klokker "til og fra Storfjorden og betale Præsten lovmessig Nattehold Kr. 4,80 pr Døgn og Klokkeren Nattehold efter Regning for de Reiser, som disse i Tilfælde kommer til at gjøre til Storfjorden med Gudstjenesterne?"
- Ville de "at Storfjorden skal være *egen Kommune* og overtage sine egne Udgifter til Skole-, Fattig-, Kommune- og Kirkevæsen?"

---

[1] Lyngen sp (Helgeby) 4.2.1887 til Tø stdir.
[2] Samme.

Spørsmålene markerte avhengighet til storkommunen. Misnøyen i utakantene var velkjent, og lyngsværingene skeptiske til krav derfra. Hvis storfjordingene vedkjente seg søknaden fra 1883, kunne utfallet bli en kommuneregulering. Kanskje inngikk ombyggingen av skolehuset i en langsiktig plan om løsrivelse fra Lyngen kommune? I så fall, tok storfjordingene en økonomisk risiko. Var de villige til å ta den?

Spørrerunden ble gjennomført i juni måned. Av 79 spurte svarte 59 nei på spørsmålene, 19 svarte ja, 1 ja med forbehold, mens 9 unnlot å svare. Spørsmålene illustrerer forholdet sentrum og periferi ved å late som om Storfjord allerede var egen kommune. Reaksjonen lot ikke vente på seg. I juni erklærte seks mann i en skriftlig ærklæring til sognepresten at de ville bekoste det nødvendige inventar, så skolehuset kunne brukes til gudstjenestelige formål. Motivet for spørrerunden var etter deres mening «at skremme folk fra den tanke at få sine kirkelige forretninger udførte her inde".[1]

Ledende spørsmål ga ønsket resultat. Mange oppfattet følgene av et kapell på Hatteng. Man risikerte at Storfjorden ble skilt ut som egen kommune med de ekstra skattebyrder som det ville medføre. Og de som innvendte at kommunen godt kunne klare utgiftene til gudstjenester i skolehuset, de fikk til svar "at derom kunde der ikke blive Tale; og dog var det jo netop herom Talen skulde have været", ifølge Helgeby. Tok man kirkekassens status og hovedkirkens tilstand i betraktning, var trusselen om økt skattebyrde konstruert.[2]

Den ene av de to som gikk spørrerunden var samlingsholderen og lokalpredikanten *Hans Heiskel*, Sandøra.[3] Det "kan vel ogsaa delvis forklare Resultatet", skrev Helgeby uten å utdype dette nærmere. Klok av skade, unngikk han polemikk. De som svarte ja, var "de norske Familiefædre derinde", som også var de største gårdbrukerne og mest opplyste.[4] Kapellsaken aktiviserte gruppeinteresser i språklige, kulturelle og kristelige relasjoner.

Sognepresten fikk etter anmodning tilsendt spørsmålene, resultatet og en avskrift av 1883-søknaden.[5] Ordføreren opplyste at siden 1883 var 13 av underskriverne døde (skal være 11), at 15 av dem mottok hjelp av fattigvesenet, og at mange den gang hadde undertegnet i den tro at de ikke risikerte merutgifter. Mange var heller ikke lignet for kommuneskatt i 1886.[6]

Helgeby presiserte at "vistnok mangfoldige" hadde mottatt midlertidig fattighjelp, blant dem også gårdbrukere. Det gir ingen mening å overse en manns ønske om bedre kirkeforhold med den begrunnele at han er fattig. At kommunen skulle bygge kapell uten at det medførte utgifter, fikk være ordførerens private mening.[7]

---

[1] De seks var Peder Mikal Hansen (medhjelper), Haagen Nilsen, Nils Figenschau, Hans Henrik Kiil, handelsmann Joh. Fr. Dreyer og lærer J. Andreassen. I en udatert erklæring lovte de for egen regning å bekoste "et sømmeligt, om end tarveligt, udstyr til nævnte hus, så det kan benyttes til Kirkeligt brug" - Dreyer med inntil 20 kr. Se PHelgeby 4.2.1887 til Tø stdir. Oppga feil år (1885).

[2] Samme

[3] Se ovf Schaaning. Den andre var Peder H. Pedersen, Pollen. Ordf LOLarsen 3.1.1888 til Lyngen herredsstyre.

[4] Lyngen sp 4.2.1887 til stdir.

[5] Originalen kunne nok skaffes "på Stiftsdireksjonens eller Amtets Forlangende", sp PHelgeby 7.2.1887 til stdir.

[6] OLarsen, påtegning 29.1.1887.

[7] Sp Helgeby, påtegning 7.2.1887. Som vedlegg fulgte en skjematisk oppstilling over antall dåp, brudevielser og jordfestelser i Storfjord og hele Lyngen sogn årene 1882-1886. Storfjords andel tilsvarte folketallet 1/5. Gjennomsnittet pr år: 20 dåp, 7 brudevielser og 17 jordfestelser. I dåpstallet inngikk "nogle Udensognsboende". Folketallet kunne nå settes til ca 800 av ca 4000 i hele herredet/prestegjeldet.

Herredsstyret valgte å forholde seg til kirkekravet fra 1883 og vende det døve øre til sognepresten's ombyggingskrav. Til sist så Helgeby bare en utvei: Anordning av 2 gudstjenester årlig vår og høst, og hjemlet i kongelig resolusjon. Et beskjedent resultat ville være bedre enn intet. «Vistnok er 2 Gudstjenester aarlig lidet, men selv dette vilde forhaabentlig blive til stor Velsignelse for Distriktet," håpet Helgeby. Adgangen til nådemidlene ville bli lettere og mere regelmessig, den kirkelige orden fremmes og den kirkelige sans forøkes og med Guds hjelp bære frukt i sin tid.[1]

Overfor stiftsdireksjonen viste Helgeby til den spørrerunde han fikk gjennomført i 1883 (trolig pr 1. januar). Den gang bodde 756 sjeler i Storfjord regnet fra Rastebynes til Falsnes, derav ca. 500 rundt fjordbotnen og i dalene.[2] I en samtidsskildring ser vi bladmannen utfolde seg:

> "Dalboerne /.../ må saaledes først tilbagelægge en lang og uveisom Strækning, førend de naar Søen. Dersom de har benyttet Ridehæste, maa de faa disse in at hos Opsidderne ved Søen, indtil de kommer tilbage fra Kirkereisen, og saa leie Baade. /.../ Lyngenfjord er bekjendt som en veirhaard Fjord. Vinden falder desuden som Regel enten ud eller ind Fjorden og kan ofte staa i lang Tid fra samme Kant, saa at man om man kommer nogenlunde let frem den ene Vei, har stor Vanskelighed med at komme den anden. Fjorden er ogsaa saa trang, at det som Regel ikke kan være Tids om at krydse op mot Vinden. Langs Fjordens Sider findes ingen Vei og i Alminnelig heller ikke Broer over Elve, saa der meget vanskelig lader sig gjøre at komme frem tillands. Der gaar vistnok Dampskib ind til Horsnæs, 8 Kilometer fra Fjordbunden, men selv om Sommeren, naar dette Stoppested i Reglen anløbes Tirsdag og Torsdag, trenges 6 Dage til en Kirkereise med Dampskibet, og om Vinteren anløbes Horsnæs kun en Gang om Ugen. Desuden har Opsidderne ved Fjorden og særlig Dalboerne en besværlig Vei, førend de kommer til Dampskibsstoppestedet. Fra Lyngseidet /.../ og til Pollen er der vistnok nu en god Kjørevei paa omtrent 11 kilometer, men dette Veistykke letter ikke synderlig Adkomsten til Kirken for den Del af Menigheden, hvorom det her er Tale; thi for det første gjør ikke dette Veistykke Afstanden mindre og for det andet sætter Kirkefolk fra Storfjorden ikke sine Baade op i Pollen for at benytte dette Stykke Landevei.
>
> Man kan saaledes forstaa, at Almuen omkring Storfjorden kun sjælden og med meget Besvær og mange Omkostninger kan kjomme til Kirke, ja ældre Folk næsten aldri, og det bliver i økonomisk Henseende en meget trykkende Byrde for den fattige Befolkning, naar den for at faa udførte de saakaldte ministerielle Forretninger nødes til at reise til Kirken. Saaledes har det /.../ flere Gange hændt, at et Brudefølge fra Storfjorden kan have vært nær 14 Dage paa sin Kirkereise, og det bliver da selvfølgelig meget bekosteligt at udruste et saadant Følge for saa lang Tid. Undertiden hænder det ogsaa for fattige Folk, at Bryllupskosten slipper op, saa at man maa betle sig til Underhold paa sin Brylupsreise. En gammel, svagelig Mand, hvem jeg for en Tiden siden betjente med den hellige Nadværd i hans Hjem inde ved Storfjordbuden, klagede bitterlig over, at han i lang Tid ikke havde kunnet komme til Kirke for at nyde Nadverden, uagtet han havde havt en hjertelig Længsel derefter; thi han havde ikke Raad til at leie sig Skyds , og naar han af og til havde bedet om at faa følge med paa en Kirkebaad, havde han gjerne faaet det Svar: "Ja, dersom du kan ro, saa!"

Kommunikantregisteret for årene 1882-86 viste at gjennomsnittlig 25-26 % av hele Lyngens befolkning gikk til alters hvert år, mens tallet for Storfjord utgjorde 15 %. Og da det ikke fantes "dissentere" der inne, måtte misforholdet tilskrives den tungvinte avstand til kirken. De 15 % gjaldt etter alt å

[1] Lyngen sp (Helgeby) 4.2.1887 til Tø stdir.
[2] Samme.

dømme andelen av folketallet i Storfjord-distriktet (ca 800). Årsgjennomsnittet på ca 120 kommunikanter var langt under forventet gjennomsnitt på ca. 200 kommunikanter, prestegjeldet sett under ett.

> "At Børnene ofte bliver meget gamle, førend de bringes til Kirken, er let forstaaeligt, og Hjemmedaab anvendes gjennomgaaende. For Tiden er det mig opgivet, at der skal findes 8 à 10 Børn omkring Storfjorden, der i en Alder af mellom 2 og 7 Aar ... enten ikke er døbte, eller hvis Hjemmedaab ikke er blevet stadfæstet."
>
> Adkomsten til kirken bidro også til "at befæste den i moralsk Henseende saa sørgelige Uskik, at Forlovede flytter sammen før Ægteskabet". Helgeby hadde i sin embetstid måttet "tvinge" fire samboerpar "til at komme og blive kirkelig viede. At anvende lovtvang under saadanne Omstendigheder er ofte vanskeligt; thi der anføres stadig som Undskyldningsgrund den besværlige Kirkevei og de med en Kirke-reise forbundne Omkostninger, og denne Grund faar her virkelig nogen Vægt. Ved Undersøgelse har det vist sig, at omtrent Halvparten av Konfirmanterne fra Storfjorden ikke har seet en Kirke eller været tilstede ved en Gudstjeneste, førend de kommer til Konfirmationsforberedelse, især er dette gjennemgaaende Tilfælde med Pigerne. /…/
>
> Fattigdommen og de lokale Forholdes Tryk ligger som en Mare over Befolkningen og kuer deres Liv. I kristelig og kirkelig Henseende virke de stadige Kvæninnvandringer til megen Skade, og da de Kvæner, som kommer herned, i Reglen er fanatiske Læstadianere, søger de ogsaa ofte direkte at vække Mistillid og Uvilje mod Kirken og Gudstjenesten paa samme Tid, saa de i høi Grad befordrer Usædeligheden" (barn utenfor ekteskap).
>
> Vanskeligheten med å fremme "aandeligt og specielt kristeligt Liv /.../ forøges ogsaa i høi Grad ved den almindelige Blanding av Nationaliteter og den deraf opstaaede fortvivlede Sprogforvirring: Kvænsk Lappisk Norsk om hinanden, mest af det første og mindst af det sidste. At Sandsen for det Kirkelige her maa sløves, er forstaaeligt, naar Almuen saa yderst sjelden har Anledning til at deltage i en Menighedsgudstjeneste; og Ligegyldighed for Naademidlene og dermed ogsaa lidt efter lidt for selleve Naaden bliver en ligefrem Følge. Vistnok kan Presten af og til komme derind for at holde Bibellæsninger og Opbyggelser, men dette kan ikke ske ret ofte, da Reiser paa saadanne Afstande baade kræver megen Tid og betydelige Omkostninger, og desuden vil selvfølgelig aldri Bibellæsninger kunne erstatte Menighedsgudstjenesten med Sakramenternes Forvaltning."

Kirken på Lyngseidet skulle dekke *kirkesøkningen* i Lyngen hovedsogn, som frem til 1931 omfattet Kåfjord og Storfjord, og i Helgebys tid også strekningen Sjursnes - Jøvik (overført til Ullsfjord/Sørfjord fra 1889). Kirken på Lyngseidet ga plass til ca. 400 mennesker. Skulle den oppfylle lovens krav (Lov av 24. september 1831) måtte den ifølge folketellingen (3712 ib) være nesten tre ganger så stor og gi plass til 1113 mennesker.

> Kirkehuset var stort nok det meste av året, det vil si i fiskesesongene, "men naar hele Almuen er hjemme og især i Høsttiden ofte i store Mængder samler sig i Kirken, da er denne altfor liden, og har det hændt, at neppe stort mere end Halvparten af den Kirkesøgende Almue har faaet Plads i Kirken."

Flere ganger i året lå antallet kommunikanter mellom 200 og 300 ved samme altergang, og på det meste nærmere 400 og i tillegg 20-30 "Barnedaabsforretninger".[1]

[1] Lyngen sp 10.2.1887 til stdir..

Opplysningene utdyper beregningen som ovenfor er basert på kommunikantregisteret. Et forsiktig anslag tilsier at kirkesøkningen utover ettersommeren og høsten omfattet ca 10 % av befolkningen, og dobbelt så høyt under konfirmasjonshelgene vår og høst. Og likevel beskrev Helgeby lestadianernes kirkesøkning som «slapp». Hvorfor?

Kvæninnvandringen til Storfjorden ga seg ikke utslag i nattverdstatistikken. Det var færre kommunikanter fra Storfjorden enn ellers i prestegjeldet. Helgeby forklarte at mange søkte kirken med andre motiver enn kirkens goder. "Fylderi og Usømmelighed" var et vanlig innslag under *konfirmasjonshelgene* vår og høst. Lestadianerne søkte nødig dit. Særlig ille var det natt til søndag 25. mai 1884. Helgeby klaget til herredsstyret, og saken fikk et etterspill da gjestgiver Anton Giæver var den anklagede part. Det var godt avisstoff.[1]

Tross kirkesituasjonen i Storfjorden, gikk *stiftsdireksjonen* inn for midlertidig bruk skolehuset på Hatteng til gudstjenester. Og viktigere: Kirkekassens midler ga full dekning til oppføring av en kapellkirke i Storfjorden uten følger for skattebyrden. Også størrelsen på Lyngen kirke tilsa det.[2] Men tiltaket forutsatte herredsstyrets samtykke. Dermed var man like langt.[3]

Helgeby ville følge opp argumentasjonen i 1879-søknaden, men fant den ikke. Den gjaldt nettopp den *ombygging* han gikk inn for. Hverken stiftsdireksjon eller prost kunne hjelpe.[4] Forklaringen var enkel: Den lå vel forvart i kommunens arkiv.

Herredsstyret ved ordføreren ville vite *hvem* Helgeby siktet til i sin redegjørelse for stiftsdireksjonen.[5] Det ville ha navn og bosted. Men først hadde herredsstyret innhentet "Amtets" tillatelse (5.7.) til å innhente opplyningene hos sognepresten.[6] Det gjorde Helgeby "med Fornøielse", uten at vi her trenger å gå i detalj. For ham var det poenget å illustrere en uholdbar menighetssituasjon. For herredsstyret gjaldt det å avsløre overdrivelser og desinformasjon, og dermed redusere dokumentasjonens betydning. I et omfattende skriv til herredsstyret kom ordfører Larsen med følgende "Berigtigelser":

- Avstanden til fjordbotnen var "neppe 4 Mil".[7]
- Signaldalingene brukte langt tid på kirkereisene fordi de var ikke sjøvante folk. Dermed var de ikke berettiget til å legge byrder på andre. Det skulle ikke mye motvind til "førend saadanne Folk blive liggende veirfaste".
- Storfjordingene satte vanligvis opp båtene sine i Pollen og tok veien fatt når de var på kirkereiser. Dro de med båt til Lyngseidet, var de på handletur.
- En gangsti gikk fra Pollen til fjordbotnen (her: Storfjordbotn) "hvor man uden større Fare, end den hvori man alltid gaar, kan komme frem saavel ridende som gaaende, og en Bro eller Glop findes der ogsaa over et Par af de større Elve".
- Det brudefølge som ifølge Helgeby hadde vært 14 dager på reisen, hadde brugt 13 1/2 dag (Helgeby: "nær" 14 d). Andre tilfeller var kommunestyret ubekjendt.

---

[1] Verdens Gang 23.4.1885.

[2] Stdir 16.3.1887. Stiftsdireksjonen var den gang ChrKjerschow (amtm), JNSkaar (b), JKillengreen (skdir).

[3] Tiden mellom prostens påtegning 22.3. og sogneprestens påtegning 23.5. gjenspeiler Helgebys skuffelse. Ordføreren mottok papirene kvelden forut for herredstyremøtet 28.5. - forsent med andre ord..

[4] Lyngen sp 25.3.1887 til Tø stdir. Amtmann Kierschow antydet at søknaden var havnet i Kirkedepartementet sammen med kirkegårdssaken, stdir 31.3.1887 til Troms pr.

[5] Herredsstyrets beslutning under sak 5, 28.5. s å.

[6] Ordf LOLarsen 17.8.1887 til sp Helgeby.

[7] Det samme oppga 1879-søknaden.

- Når det gjaldt "svagelige Folk", burde sognepresten kombinere skolevisitasene med sognebud.[1]
- Ikke noe bibelsted sier at "Kirkedaaben er mere saliggjørende end Hjemmedaaben". Hjemmedåp var vanlig i hele Lyngen på få unntak nær. En grunn til manglende stadfestelse og sen dåp kunne være lang vei til kirken. Siden dette problem gjaldt også andre steder i Lyngen, "faar Lyngen Kommune oprette mange Kapeller omkring i Sognet", skulle men følge Helgebys argument.[2]
- Veien fra Pollen og dampskipsanløpene til Horsnes gjorde kirkeveien lettere enn før.
- Grunnen til at konfirmanter aldri hadde vært til kirke før, var at de manglet klær. Det var også tilfellet andre steder i sognet, til og med nær kirkestedet.
- Sammenflytting før ekteskap forekom "tildels overalt i Sognet". (KSv: Ifølge Helgeby brukte de lang vei som unskyldning.)
- Barn født utenfor ekteskap var et *utbredt* problem. I årene 1879-85 hadde Storfjord forholdsvis færre tilfeller enn ellers i sognet, så kirkenøden der kunne ikke være større enn ellers i sognet.
- Lyngen kirke ga plass for flere enn de 450 som Helgeby oppga. Ifølge ordførerens beregninger ga den plass til 537 mennesker, i praksis ca. 600, barna medregnet. "De mange ledige Bænke /.../ om Søndagene synes at tyde paa, at den er stor nok til Sognets kirkesøgende Almue undtagen Konfirmationshelgene", da det også kom folk fra Sørfjord, Karlsøy og Skjervøy, som for Lyngen kommune var en "uvedkommende Sag".
- Hans Heiskel og Peder H Pedersen hadde fremlagt spørsmålene og notert svarene i henhold til instruks, og "erklæret, at de ingen Paavirkning har udøvet hverken i den ene eller i den anden Retning". Ordføreren kunne konstatere at 2/3 af Befolkningen i Storfjorden var imot et kapell med de følger det ville få.

Siden de fleste i herredsstyret var kjent med de lokale forhold i Storfjorden, måtte Helgby – på grunn av taushetsplikten, reservere seg i ekteskapssakene, unntatt i ett tilfelle.[3] Hjalp ikke kirketukt (utsatt altergang), kunne han bli nødt til "at forlange den borgerlige Øvrigheds Bistand, hvad jeg naturligvis helst ønsket at undgaa". En formildende omstendighet i slike saker var fattigfolks utgifter til brudeferden.

Blant årets høstkonfirmanter (gutter) var 7 gutter fra Storfjorden, og av dem hadde 3 aldri vært i kirke før de møtte til forberedelsen. "Man skulde tro, at man var i Zululand og ikke i en opplyst Kristenmenighed i Norge", skrev han, og føydde til: "Skulde det saa ikke være Grund til at tillade, at der kan blive afholdt nogle Gudstjenester om Aaret i Hatengs Skolehus, naar der som i dette Tilfælde ikke kræves en Øres Udgift dertil af Sognet?"

Herredsstyret viste til prestens søknad "om Opførelse af *Kirke* i Storfjorden". Men Helgeby's søknad gjaldt *skolehuset* brukt « nogle Gange aarlig til gudstjenestlig Brug, saafremt Opsidderne i Storfjorden selv bærer de dermed forbundne Udgifter."[4] Herredsstyret unngikk saken. Hensynet til kommunen var viktigere enn kommunionen. Herredsstyret var i praksis et kirkeorgan i alle saker som gjaldt kirkekassens disposisjoner til fremme av menighetens kår. Herredsstyret falt for fristelsen å behandle kirkesaker som kommunesaker.

---

[1] Sognebud forutsetter at presten er budsendt.

[2] Dåpen er ingen privatsak, slik ordføreren antydet. Det frelsesverk som omfatter alle, blir gitt den enkelte til del i dåpen. Dermed blir man med-lem i Guds kirke. Dette forhold blir stadfestet i menighetens felles gudstjeneste. Sognebudet stadfester at men ved dåp og tro har tilhørighet til Guds kirke og barnerett hos Gud.

[3] Henviste til Norske Lov 2-9 og kanselliskriv av 7. januar 1792.

[4] Lyngen pgd 3.10.1887 med henvisning til herredsstyrets skriv 17.8. s å.

Herredsstyrets behandling av kapellsaken den 4. januar 1888

Saken gjaldt sogneprestens søknad til stiftsdireksjonen "om Oprettelse af *Kapel* i Storfjorden samt Formandskabets Berigtigelser" (kursiv her). Helgeby's søknad gjaldt ikke en kappellsak, men en ombyggingssak. Herredsstyret vedtok enstemmig at «Helgeby har efter vor Mening fremstillet Forholdene i Storfjorden med mørkere Farver end de fortjener i Forhold til andre Steder i Sognet, og da 2/3 af de Familiefædre, der er Skatteydere, er imod Oprettelse af Kapel i Storfjorden, og hvad dermed staar i Forbindelse, bevilges intet til nævnte Øiemed."

Helgeby's første subsidiære forslag ble avvist fordi det ville medføre skade på huset og gjøre det kaldere. Inn- og utflytting av inventariesakene ville bli "en uafladelig Bekostning" og medføre skade. Og likeså hans andre subsidiære forslag om å benytte huset "som Kapel saaledes som det er". Også det ble avvist - "en saadan Foranstaltning vilde kun tjene til at narre bort Folk, da nævnte Hus formenes at give altfor lidet Rum til saadan Brug."[1]

Helgeby orket ikke mer. Dokumentene ble liggende i flere år, men uten at 1883-søknaden om kirkebygg dermed var lagt død. Sakens dokumenter lå klar på kontorpulten da etterfølgeren overtok embetet. Selv led han av depresjoner, næret av herredsstyrets motstand anført av kirkesangeren ordfører Larsen. Det var hans mandat som ordfører å ivareta *kommunens* tarv under fattigslige forhold, og dermed holde igjen i kirke- og skolesaker og dermed tilsløre «kirkenøden». Det var sogneprestens mandat å føre tilsyns med *kirke- og skole*forhold, for om mulig å sikre at skolehus fantes i alle kretser, og at læreren hadde bolig og lærerjord, og storfjordingene et rom til gudstjenester minst to ganger i året. Helgeby ble presset til å legge lista lavt.

I interessekonflikter risikerte partene kontroverser i full offentlighet, eksempelvis feiden i Tromsø Tidende 1885/86 om kirke- og skoleforholdene i Kvalvika og Pollen. "Et Medlem av Lyngens herredsstyrelse" prøvde å rokke ved Helgebys troverdighet, som på sin side tok til motmæle mot den kommunale "Vrangvilje". Hvem "medlemmet" var, kunne det ikke være tvil om: "Der er ikke mere end en Mand i Lyngen, som saaledes lever av Krangel, og hvis Spesialitet det er at gjøre sort til hvidt." Vedkommentde hadde flere støttespillere i herredsstyret, men "om udenforstaaende Læsere skulle faa det Indryk, at der var mange saadanne Folk i Lyngen /.../ det tør jeg bevidne, ikke er Tilfælde", avsluttet Helgeby.[2]

Helgeby fikk med urette det ettermæle at han var årsaken til at storfjordingene ble uten kapell den gang. Starten var uheldig, men i fortsettelsen viste han seg som storfjordingenes talsmann og forsvarer i kapellsaken. Han nedla mye strev, og det i en kirkebyggingsperiode uten sidestykke i vårt land siden 1200-tallet. Kirkemangelen i landdistriktene var alminnelig erkjent, samtidig som man ville forebygge «dissenteriets» fremvekst og befeste den konfesjonelle enhet i samsvar med Grunnloven. Dette var også Helgebys motiv da han tiltrådte sognekallet i Lyngen.

Snart måtte han revurdere sitt syn på lestadianernes kirkeforhold, og dermed endre sin begrunnelse for kapellsaken i Storfjorden. Dermed skuffet han dem som ville møte kvænene med språktvang og hindre deres samlingsvirksomhet. En formildende omstendighet var herredsstyrets frykt for herredsre-

[1] Ordf LOLarsen 13.2.1888 til Tø stdir.
[2] Se Tsttid 3.4.1887 (Helgeby), jf 20.3. s å (et Medlem...)

guleringer og svekket kommuneøkonomi. Men forhistorien til Storfjord kirke illustrerer også kilden til et rikt også under små forhold.

Til slutt merker oss at kapellsaken så langt aldri tok hensyn til de to frimenighetene. De var i oppløsning som følge av utvandring til Amerika. Det er ellers interessant at kvæninnvandringen ikke utløste noen offentlig debatt om utenrikspolitiske forhold i grensedistriktene - ikke før i mellomkrigstiden.

VADSØ 1888-94 (-95)

> Politisk aktiv på høyresiden. Redaktør for Finnmarkens Amtstidende nyttår 1890 - 30.6.1891, 1.7.1893 - 30.9.1894. Styremedl Finnmark Landbrugsselskab 1892-95.[1]

Hvorfor ble han som ikke kunne finsk,utnevnt til Vadsø? Biskop Skaar la avgjørende vekt på prestens *egenskaper*, slik også forgjengeren biskop Smitt gjorde ved flere utnevnelser. Helgeby var en prest etter biskop Skaars hjerte, for i Lyngen møtte han lestadianerne med overbærende kjærlighet (jf nr 62: Gjølme, hvilke krav bør osv).[2] Men utnevnelsen hadde også en annen begrunnelse. Helgeby måtte forflyttes for å berge sin økonomi. Inntektene sviktet, for et lønnsregulativ for prester fantes ikke.

Lestadianerne

Biskop Skaars kommunionbok «Vidnesbyrd af Dr. Morten Luther om Skriftemaal og Nadverd» kom også Helgeby til hjelp.[3] Han unngikk konflikter med lestadianerne i kvænbyen, kanskje mest fordi han ikke kunne finsk. Helgeby konsentrerte sin virksomhet om redaktørarbeidet i Finnmarkens Amtstidende og oppbyggingen av Finnmark-biblioteket.

Språkpolitikk og finnemisjon:

I nevnte brev til kirkestatsråden beskrev Helgeby sitt bidrag til fornorskningen slik:

> «I Vadsø lagde Arbeidet for Fornorskningen endnu mere Beslag paa min Tid og mine Kræfter, og her gjennemførte jeg både i Byen og i Landsognet helt den af mig omskrivne Anskuelsesundervisning. Når en ny Lærer eller Lærerinde ansattes, fulgte jeg med til Vedkommendes Kreds og underviste gjerne de Paar første Dage helt ud, for den Nyansatte skulde faa Greb paa Mehoden. Ved Udarbeidelsen av den etter Loven af 1889 befalede Plan lagde jeg meget Arbeide paa de for Norskundervisningen meddelte methodiske Vink. Midlertid hemmedes Fornorskningsarbeidet i høi Grad af Mangel paa de i mine vedlagte /…/ Artikler omhandlede Hjælpemidler.
>
> Killengreen opfordrede mig gjentagne Gange til at udarbeide et nyt Planscheverk for Anskuelsesundervisningen ledsaget af en liden Methodik samt derhos en Samling Læsestof for Begynderstadiet, men hverken Tid eller Kræfter levnedes mig den gang til dette Arbeide.» Helgeby oppfordret lærer Akre til å lage læremidler i samsvar med den metodikk som han var enig i, men dårlig helse hindret ham.

Brevet belyser den kritikk som han i en avisartikkel rettet mot Finnemisjonens emissærvirksomhet 1893. Den var signert «en sogneprest i en av Finnmark-byene». Her viste han til egen erfaring "i Finnmarken"gjennom 11-12 år, men uten å nevne Lyngen. Presten kunne ikke være andre enn Helgeby

[1] NAYtreberg 1959, 66.
[2] DSivertsen 1955, 119. jf 106f.
[3] Samme s. 130.

i Vadsø. Kritikken minner i sak om sogneprestenes innsigelser mot Misjonskollegiets «finnemisjonærer» utover på 1700-tallet. Finnemisjonens formann, biskop Bøckman, ga et tilsvar i kjent stil, men uten å nevne Helgeby ved navn:

> "Det synes os rent uforklarligt, at en Prest, der har virket i Finnmarken 11-12 Aar, skal kunne udtale, at den aandelige Nød blandt Finnerne ikke er større end blandt vort Folk overalt..."

Bøckman minnet om Finnmark-prestenes arbeidsforhold i uoverkommelige prestegjeld. Ikke uventet manglet denne sognepresten de fornødne språkkunnskaper i samisk og finsk. Mange av prestene lærte seg samisk med flid, fortalte biskopen, og derfor kunne de utrette meget til samenes åndelige vel.

> Men "der er ogsaa dem, som i denne Henseende lader adskilligt tilbage at ønske ... Og det kan vel ikke være hin Finnmarksprest ubekjendt, at der er Prester heroppe, som aldrig har drevet det til at præke hverken paa Finsk eller Kvænsk, uagtet de i sin Menighed har Finner og Kvæner, som ikke forstaar Norsk. Saadanne kan nok være brave og dygtige Prester for Nordmændene; men Finnernes Trang til Guds Ord kan de kun lidet tilfredsstille". En annen konsekvens var skolens kristendomsundervisning på norsk, som dermed ble undervisning i norsk, slik at "det bedste undrages Børnene", skrev biskopen.[1]

Biskop Bøckmans kritiske vurdering av fornorskningsprestene ivaretok Finnemisjonens tarv og ble gjentatt i årsberetningen.[2] Biskop Skaar derimot forgjengeren i embetet bedømte Helgeby positivt i en landskirkelig sammenheng, Senere ble Skaar klar over minoritetenes situasjon i kirke og skole.

Det var prestenes forhold til same og kvæn som var kriteriet i biskop Bøckmans vurdering. Prost Gjølmes etterfølger i «kvænbyen» Vadsø behersket ikke finsk! Kritikken rammet også Helgebys virksomhet i Lyngen. I sitt nasjonale fornorskningsperspektiv overså han samenes og kvænene behov for undervisning på sitt morsmål, eller i det minste morsmålet brukt som hjelpespråk. Det var fornorskningens metodikk, Helgeby var mest interessert i.

Vi merker oss Bøckmans betoning av samenes "Trang til Guds Ord", men hvor sterk og utbredt var den? Historisk sett var indre Finnmark folkekirkens mest resistente tradisjonsområde i Nord-Norge, muligens i hele landet sett under ett. Blant samene var Luther-oversettelser det bærende element i den kristne trosformidling.[3]

Finnmark-biblioteket

Sammen med amtmann Prebensen gikk Helgeby inn for å reise et *spesialbibliotek for Finnmark*, hvor alle skrifter om Finnmark var samlet på et sted om landsdelens historie, geografi, topografi, etnografi, statistikk, språk osv. Helgeby fremla saken i en engere krets av interesserte, for så å argumentere offentlig for saken.[4] (Se Publ 1892b)

Tungtveiende argument var administrasjonens behov på grunn av avstanden til nærmeste statsarkiv og større bibliotek. Helgeby ble bibliotek-komitèens formann, og etterfølgerne i embetet fulgte opp saken med iver, særlig Balke og Beronka. Så rammet tragdien våren 1945. Ved å flytte biblioteket til en kjeller i Tana, hadde man berget kulturskatten fra krigdshandlingene trodde man. Bibliotekbygget

---

[1] Sit Steen 1963, 33
[2] Norsk Finne Mission 1893, 4-8.
[3] KSvebak 1984.
[4] FiAmtstid 13.11. 1892.

stod igjen etter bomgingen, men biblioteket ble ødelagt av vårflom i Tana. Landsdelen led sitt kanskje største kulturtap.[1] (Se nr 63: Beronka.)

FLEKKEFJORD 1894-99

Avskjedssaken

Dens forhistorie illustrerer psykologiens faglige barndom og kirkens personalbehandling ved hjelp av korreks og administrative tiltak. Dessuten handler den om ryktets snøballvirkning på en vergeløs prest.

Allerede etter endt studenteksamen (1867) var Helgeby syk et halvår på grunn av "nervefeber" (depresjoner). Mørketiden nordpå plaget ham, og likeså elendig økonomi, som synes å ha fulgt ham livet ut. Da han tiltrådte i Flekkefjord var han en nedbrutt mann. Etter et par år fikk han på legens råd "nogen tids" permisjon, men kom aldri tilbake i full arbeidskraft. Fra nyttår 1897 tiltok sykdommen med søvnløshet og ekstreme stemningskifter. Etter hvert ble også hukommelsen svekket.[2] I denne tilstand ble han beskyldt for å ha innledet et forhold til et løsaktig fruentimmer i byen. Han hadde forsøkt i embets medfør å endre virksomheten hennes, men mannen ville ikke vite av noen samtale med henne på tomannshånd. Først gikk Helgeby til søksmål mot vedkommende, men innrømmet siden overfor to leger at han ble *fristet*, og at han var nær ved å begå hor. Ifølge legenes helserapport, var han sterkt svekket av "nervøsitet", men ikke sinnssyk. De fant ingen grunn til å gjøre handlingen usannsynlig, men snart gikk ryktet at prosten hadde "tilstått".

Et annet rykte fortalte at en pike hadde sett prosten beruset, med ei flaske på baklomma. Det ble stort oppstyr og en underskriftliste sirkulerte til støtte for prosten. Biskop Heuch så i avhørsdokumentene en "stinkende Pøl", full av "Uhumskhed og Løgn". Han ville ha saken ut av verden snarest mulig. Overfor Kirkedepartementet anbefalte han avskjed, så sant det forelå lovtekster som gjorde det mulig å unngå rettssak. Hensynet til de pårørende, menigheten, ja, samfunnet som helhet, måtte gå først, ifølge biskopen.

Kirkestatsråd Wexelsen støttet anbefalingen med henvisning til helserapporten og rosende tjenesteuttalelser - "saavel om hans personlige forhold som om hans dygtighed, nidkjærhed og sindighed og om den selvopofrende maade, hvorpaa han har udført sin embedsgjerning".[1] Prost Helgeby søkte avskjed og riksadvokaten fant ingen grunn til rettsforføyninger. Han ble deretter slått personlig konkurs og satt igjen med stor gjeld. Vanskelighetene tårnet seg opp for ham og familien.[2]

> **KARAKTERISTIKK fra Lyngen:** En av de seks håløygprestene som biskop Skaar omtalte som særs dyktige (Aschim 1966,27). Et folkeminne karakteriserte ham som "liten, tynn, dyktig taler, flink å synge og messe. Holdt for verdslig. Kona tunghørt."[3] Han innfridde nok ikke det pietistiske presteideal.
>
> **Fra Flekkefjord**: Dyktig skribent, arbeidsom og ydmyk. Kjent for sin innsats som skolemann og pådriver i den geistlige omsorg for fengselsvesenet. I likhet med biskop Skaar, betraktet

[1] Beronka 1933, 141, 190f; samme 1935.

[2] Også de kirkelige forhold fortonte seg helsvarte, etter hans mening. Det var blitt vanlig at prester reserverte seg mot kirkens evangelisk-lutherske bekjennelser, mens enkelte gikk så langt at de brøt med kristendommen. Et fornærmet innlegg i Luthersk Kirketidende bekyldte ham for å bakvaske prestene uten navns nevnelse. Luthersk Kirketidende II, 111-112 (ref 11.6. s å).

> også biskop Heuch ham som "en af Stiftets dygtigste Prester /.../ eneste Feil har været, at der i mange Tilfælde har været næsten umuligt at faa ham til at afsende embedsmessige, ham paaliggende Skrivelser".[4] - Depresjoner plaget ham i en tid lenge før velferdsstaten.

Prestens endelikt

Under *begravelsen* talte garnisonsprest Holt over tollerens bønn: "Gud vær meg synder nådig", Luk 18:13. "Gjennem dybe og store trængsler, gjennem megen nød og mange kampe og sorger havde afdøde vundet frem. Ved sit stille arbeidsliv havde han vundet mange venner, som glædede sig over de dyktige indlæg fra ham baade paa det politiske og kirkelige omraade. Den ydmyghed, der prægede hans færd, gjorde at vi følte, at han gjennem alle sine trængsler havde vundet frem til lykke."[5]

> Livshistorien tegner bildet av en dysfunksjonell psyke - til tider høyt oppe, energisk og pågående, til andre tider dypt nede. Samtidig gir også denne livhisorie et tidsbilde fra en tid da personalbehandling og psykiatri var lite utviklet og velferdsstaten et ukjent begrep.

PUBLIKASJONER:

1876, 1878, 1879: Beretning om Opdragelsesanstalten Toftes Gaves Virksomhed i 1875. Chra. 40 s. Åber 1876 og 1877: Chra 1878. 105 s. Åber 1879: Chra 1879. 41 s.

1877: Om Opdragelsen af moralsk forvildede og fordærvede Børn i vort Land. = Morgenbladet 47A og 118A/1877; jf åber 1876, 1879.

1884: Christopher Bruuns Brochüre "Venstrepolitikken og Theologerne". = Tromsøposten 2., 9. og 13.2. 1884.

1886a: Skizzer fra Finnmarken. H(elgeby). = Morgenbladet 9.1. 1886.

1886b: **Om Kirke- og Skoleforholdene i Lyngen.** = TSttid 21.2.1886.

1886c: **Sang ved Indvielsesfesten**. = Megrund 1886, 49-51. Ved innvielsen av Kvænangens lappiske Barnehjem. Åber Kvænangens lappiske Barnehjem 1895, 3-4.

1887: **Skoleforholdene i Lyngen**. = TSttid 20.3 og 3.4.1887 (jf sp Moe 7.4. og 3.4): Et medlem af Lyngens herredsstyrelse. Polem m Helgeby.

1892a: Om Frelsesarmèen. Foredrag. Vadsø. 15 s. (Polem. Jf positiv omtale i Finnmarkens Amtstidende 3.6.1888. -n.)

1892b: **Om Oprettelsen af et Specialbibliothek for Finnmark**. Aftryk af "Finnmarkens Amtstidende" nr 26, 13.11.1892. Vadsø 1892.

1898: Hvad kan der gjøres til Vekkelse af større Konfessionsbevidsthed inden vore Menigheder. (Indledningsforedrag ved sidst afholdte Stiftsprestemøde for Kristiansands Stift af Provst ...) = LK 24/1898 I, 377-384. (Polem, se LK s. å. II, 111-112. En Prest.)

1904: For tanke og tro. Betragtninger knyttede til Kirkeaarets evangelietekster. Med Forord af biskop A. Chr. Bang. Chra. 178 s.

Redaktør for ***"Det lille Ugeblad" 1881 og 1882.*** Se: LU 1881 II, 422 og 1883 I, 184. Omtalt av M.F(ærden). (Ukebladet grunnlagt 1875 av c th Borchgrevink. Målgruppe: Arbeidere og tjenestefolk.

---

[1] Ra KUD jnr 2067 A 99 29.5.

[2] Ra KUD A pk 487: Embetsforhold. Jf Fremad! 21.4.1899.

[3] Notat Ullsfjord kmprk.

[4] 21.1.1899 til Kirkedeptet, se n 51. Jf statsråd Wexelsen ovf.

[5] Sit Flekkefjord kab.

Innhold: Opplysningsstoff og oppbyggelig stoff (søndagsbetraktn). "Husbonder og Arbeidsherrer" blir anbefalt å besørge bladet utbredt.)

Medarbeider i *"Fædrelandet" 1881-1882*. Skrev "Efterretninger" fra inn- og utland, kirkelige "Meddelelser" og enkelte politiske redaksjonsartikler.

Diverse bidrag til Morgenbladet, Hamar Stiftstidende, Tromsøposten, Tromsø Stiftstidende, Finnmarkens Amtstidende (red), Morgenposten (red1905). En gjennomgang av Morgenposen mangler.

KILDER: Kab Lyngen, Vadsø, Flekkefjord. Studenterne 1867, 1917, 59.

Ullsfjord kmprk 1939-51, Lyngen spa. - Kob 1882, Lyngen spa. - Ra KUd A pk 487: hold. - NFolex 1888, 614f.

Aschim 1966, 21, 27. - Beronka 1923, 52; samme 1933, 141, 190f, 198. - Ebbemoe 1933, 19f, 24, 35. - Fremad! 21.4.1899. - Larssen 1976, 236f, 416. - Megrund 1886, 49-51. - Ringard 1942, 39. - DSivertsen 1955, 106, 119, 130, 234-35, 371. - TSttid 28.7.1887. - Verdens Gang 23.4.1885. - CFrWisløff 1961, 93. - NAYtreberg 1959, 66.

---

22. BØYSEN, Bent Wettergren:

LYNGEN, Kristiania Stift, Borgund

F 14.8.1851 Skien, d 17.2.1917. Jakob Andreas B, jernverksforvalter og sparebank-kasserer, o h Betsy Olava f Dahl.

G 2.6.1889 i Lyngen k m Sofie Georgine Dahl, handelsborger Oluf D, Tromsø.

Stud 1870. Huslærer 1872, vikarerende lærer Ålesunds Latinskole 1874-75, vikar Skiens Skole 1876-78. Studerte filologi 3 år før han av "Indre Grunde" gikk over til teologien.[1] C th 1882.

Lærer Søndre Land Middelskole 1883. Middelskolestyrer Hønefoss 1884/85. Klasselærer Trondhjem Katedralsk 1885. Pract 1888.

Sp Lyngen 1888 (utn 11.6, inns 25.11. (37 år gml). Eks finsk Tromsø s. å.

Avskjed i nåde 23.8.1894 med vartpenge "for ikke at gaa økonomisk og aandelig tilgrunde" (Lyngen kab; jf Studenterne 1870. 1895, 25). Vikarprest Kristiania stift.

Res kap Borgund 1901-14.

LYNGEN 1888-94

En presteutdanning åpen for alle uten hensyn til skikkethet, er et riskabelt prosjekt. Dessuten kan en prest havne i en tvangssituasjoner på grunn av heldige omstendigheter. Bent Bøysens presteliv gir grunn til medfølelse og ettertanke.

Da Bent Bøysen overtok prestegården, begjærte han åbotsforretning, som ble holdt den 27. august 1888.[1] Forgjengeren ble tilkjent kr. 50,00 for hans utbedringer og opparbeiding av jordveien, men

[1] Lyngen kab

pålagt å betale resterende utgifter kr. 476,25 til istandsetting av prestegårdsbygningene. Især var våningshuset i elendig forfatning etter 43 år (se Christie ovf; jf Solbu og Astrup nedenfor). Bøysen overtok en prestegård i forfall.

Bøysen hjalp svogeren til å starte forretning på Lyngseidet, forsørget ham i prestegården, bygde hus for ham og kausjonerte varer for 1500 kr. Svogeren utnyttet Boysens faderlige omsorg til det kom for dagen at han var alkoholiker og en livsfarlig mann i ruset tilstand, som han ofte var. Svogeren gikk konkurs, og Bøysen, som hadde kausjonert for ham, kom i store vanskeligheter. Ikke nok med det: Svigerforeldrene flyttet inn i prestegården og tok seg til rette til alminnelig forargele i Lyngen. Det ble for mye for fru Sofie, som flyttet til Tromsø.[2]

Sommeren 1893 - etter fem år i Lyngen, søkte Bøysen flere embeter, men forgjeves. Han var først tilbakeholden med å forklare hvorfor han var nødt til oppta lån for å kunne forsørge familien, betale tjenestefolket, osv. Han viste til feilslåtte fisekerier som forklaring til den store gjeldsbyrden, som siden 1891 var blitt stor.

Et år senere søkte han et adjunktembet i Drammen. Uten omsvøp forklarte han at den drikkfeldige svogeren som bodde i i prestegården, gjorde hva han kunne for å skade ekteparet Bøysen. En gang skal han ha truet Bøysen med pistol. Bøysen og kona fryktet for sine liv. «Vi *må* væk og langt væk fra ham», var beskjeden han ga, og føyde til: «Det er min hustrus og min bøn, at den lykke må forundes os, at vi kan komme bort fra Lyngen.» Men hvor hen? Biskopen vurderte ham som «lidet skikket» til å være prest, og i Departementet betrakte man ham som «en umulig Præst». Men siden han ikke hadde gjort noe straffbart som embetsmann, kunne han ikke avsettes ved lov og dom. Han måtte forflyttes.[3]

Prost Magelssen i Skjervøy kom Bøysen til unnsetning med sin påtegning, for ikke var han uskikket til *ethvert* presteembete. Prosten presiserte for det *første* at Bøysens godtroenhet hadde innviklet ham i høyst fortvilede familieforhold gjennom svigerforeldre og svogeren. Familieforholdet medførte «en slik legio af ubehageligheder, indviklede forholde, ondskabsfuld bagvaskelse og latterliggjørelse av hans person», at det nå var nødvendig å flytte ham. For det *andre* «hans ubesindighed og uklogskab ligeoverfor ukirkelige og prestefiendske personer i hans nærmeste nabolag». De gjorde oppholdet i Lyngen uutholdelig for ham og virket bitterhet hos ham selv og andres forakt og bitterhet overfor presten. For det *tredje* var de ikke så få, «de mere kirkelige, prestevenlige og mindre kritiske kredse». De sympatiserte med Bøysen og ville støtte ham. Men det «trengs en sterkere person enn Bøysen til å reise seg opp», skrev prosten.

Biskop Bøckman forsøkte å komme Bøysen til hjelp med en «kvænkapellan» i Finnemisjonens tjeneste. Han kunne bistå med forkynnelse, sognebud og gudstjenester i annekskirker, uten å komme i konflikt med embetets innehaver.[4] I mai 1894 oppfordret han Bøysen til å søke avskjed med vartpenge, men Bøysen ville ikke – eller rettere sagt: han kunne ikke på grunn av gjeldsbyrden og hensynet til en økende familie. «- den arme Mand, der trods alt er en brav og hederlig Mand» burde over i en annen prestestilling, hvis mulig. Uansett måtte han bort fra Lyngen av hensyn til seg selv og av hensyn

---

[1] Samme.
[2] Lyngen Tidende 8/1894, 2-4.
[3] B Bøckmans påtegning 21.6.1893. Ra KUd A Geistl pk 26.
[4] Lyngen sp 29.10.1895 til Tø b; kob 13/1895.

til menigheten.[1] Bøysen maktet ikke mere. Han ombestemte seg, søkte avskjed med vartpenge (ventelønn)[2] og ble den 21. august 1894 innvilget *avskjed i nåde med vartpenge* (ventelønn) Da var han 44 år gammel.

Lestadianerne

Biskop Bøckman fulgte samarbeidslinjen i likhet med forgjengeren biskop Skaar.[3] Men nå var lestadianerne i Lyngen blitt aldeles «ukirkelige» etter at Bøysen tiltrådte sommeren 1888.[4] Altså måtte Bøysen være årsaken.

Bøysen forklarte i generelle vendinger at det var skjedd en holdningsendring blant småkårsfolk. Den hadde pågått i flere år, rettet mot embetsfolk, væreiere, handelsmenn og andre «storkara», blant dem også prestene. Denne samfunnskritikk ble drevet frem av venstremannen *Alfred Eriksen* (1869-1934), den gang sogneprest i Karlsøy (1891-1910).[5] Men få lestadianere - om noen, var politisk aktive, for inntil 1898 var stemmeretten begrenset av inntekten.[6]

Samtidig var det skjedd en forandring i lestadianernes utsendingspraksis under novembersamlingene på Skibotn. De predikantbesøk som forgjengeren fikk i prestegården (se nr 21), opphørte samme år som Bøysen tiltrådte embetet. Bøysen trakk den forhastede slutning, at nå var lestadianerne i Lyngen blitt «ukirkelige». Men årsaken var nye reiseruter i andre prestegjeld enn Lyngen. Det var følgelig ikke lenger mulig å praktisere en utsendingsvirksomhet i tråd med Karesuando-vekkelsen under Læstadius' ledelse. Men fremdeles samarbeidet man med sognepresten i de gudstjenestelige ordninger.

Kirkebyggsaken i Storfjord (forts)

Bøysen fant dokumentene i saken liggende klar på sogneprestens skrivebord, datert den 23. februar 1888, klar til å bli ekspedert tjenesteveien via prost til stiftsdireksjonen. Det gjorde Bøysen da det var gått nesten ett år (15.1.1889). Han hadde satt seg grundig inn i saken.

I sin påtegning beklaget prost Megrund sakens utfall og fastholdt at "det sterke Behov" for foreslåtte tiltak var usvekket. Om så ikke var tilfellet, "vilde jeg forgjeves søge efter en Holdbar Grund for det tredje Punkt i Herredsstyrelsens Afslag".[7] Prosten siktet til Helgeby's subsidiære forslag.

---

[1] Ra KUd A Geistl pk 24.

[2] Han ble innvilget vartpenge 1800 kr, men i Stortinget nedsatt til 1600 kr for en budsjett-termin, den første fra okt 1894. Samme.

[3] Jf DSivertsen 1955, 236: «Læstadianerne er ofte slig, som man ved deres behandling gjør dem til. Men jeg finder det meget troligt, at de nu i Lyngen ser temmeligt skjævt til kirke og embede. I hvert fald vil der altid kræves megen pastoral visdom til at omgaaes disse folk, så man forstår at vurdere det gode hos dem paa samme tid, man har øye for deres skjævheder,» sit, kob Tromsø b, brev 21.10.1894. Biskopen sikter med «nu» til en tilspisset politisk situasjon, som fra Venstres side ble anført av sogneprest Eriksen.

[4] Tø b innber 1894 til KUD. t

[5] Dr theol 1896. Grunnla avisen "Nordlys" 1902. Red 1902-10. Medl Arbeiderpartiet 1902. Stortingsmann 1903 sm m tre andre fra Nord-Norge.

[6] Til sammenligning drev kvænene i Hammerfest og Vadsø handel, bedrifter og fangst. Flere blant dem var vel bemidlede, hadde stemmerett og var politisk aktive. DSivertsen 1955,477 n 34.

[7] Tø pr 21.1.1889 til Tø stdir.

Stiftsdireksjonen gjennomskuet herredsstyrets vridning, og behandlet Helgebys spørgsmål om *skolehuset* på Hatteng brukt til gudstjenester. Men siden herredsstyret hadde nektet tillatelse til denne bruk, kunne ikke direksjonen gjøre annet enn å konstatere at den ordning som Helgeby hadde foreslått, «ikke for tiden kunne gjennomføres».[1]

1895-søknaden

Før Bøysen søkte avskjed, hadde han et forslag til løsning, om nødvendig med en kongelig resolusjon.

Han så helst oppført "et tarveligt[2] kapel" med ca. 250 sitteplasser og eksempelvis 6 gudstjenester i året. Det kunne la seg realisere med offentlige midler og "et betragteligt beløp" fra Lyngen *kirkekasse*. Dens formål var å "skaffe folket i Lyngens sogn mest mulig hjælp og nytte af kirken". Og siden heller ikke Lyngen kirke hadde den lovmessige størrelse, ville han "paa det mest indtrængende" henstille til herredsstyret om å bevilge "et visst beløb" til oppføring av kapell i Storfjordbotn, skaffe tegning, lage overslag og søke om offentlige midler. Med et slikt vedtak ville herredsstyret ta hensyn til utkantenes behov, og med en tidsmessig og nødvendig løsning vinne «alle upartiske menneskers bifald».[3] Motiveringen minner om Hansens formaning til lyngsværingene (se nr 20).

Den subsidiære løsning måtte være å søke om *kongelig resolusjon* til å bruke Hatteng skolehus med eller uten den forandring som Helgeby hadde foreslått. Uten forandring ville det ikke være plass til mer enn høyst 100, som var for lite. Tok man forventet kirkesøkning i betraktning, ville ikke misforholdet være større enn for Lyngen kirke. Ulempen kunne unngås med en hensiktsmessig fordeling af "forretningene", mente Bøysen. Så sant herredsstyret ikke kom storfjordingene i møte med en annen løsning, oppfordret han herredsstyret til å avgi en uttalelse om at det fra dets side ingenting er til hinder for at skolehuset på Hatteng kan benyttes til kirkelige handlinger. I påtegningen til Lyngen herredsstyre viste Bøysen til sakens forhistorie og konkluderte at de samme grunner - "nå som før" - talte for Storfjorden fikk en bedre kirkelig betjening: Den lange kirkevei, befolkningens størrelse og de "mislige forhold" med hensyn til kirkelig og borgerlig orden.[4]

Med Bøysens forslag så storfjordingene enda en mulighet til å vinne fram med en tredje søknad.

Prest med vartpenge 1894-1901

Da Bøysen søkte et embete i 1901, fikk han ros for sine prekener, bibellesninger og all sin ferd. Det var sogneprest Bugge i Åsnes gav ham denne attest. Det gjorde han i medfølelse med en fattig kollega i trange kår. Han hadde da seks barn å forsørge, og lot til å gå økonomisk til grunne og være plaget av bitterhet. Bugge henvendte han seg *privat* (6.11.) til statsråd Wexelsen med en inntrengende anbefaling . Da Bøysen en måned senere søkte Borgund residerende kapellani, hadde han flyttet til Hamar bispedømme, for biskop Bang i Kristiania anbefalte ham ikke! Det gjorde biskop Hille med henvisning til anbefalingene.[5]

---

[1] Tø stdir 4.3.1889 til Tø pr; meddelt Lyngen sp av Tø pr i skriv av 13.2. s å.
[2] Tarvelig, dvs det aller nødvendigste, det som trengs for å oppfylle sin hensikt.
[3] Sp Bøysen 18.12.1894 til Lyngen herredsstyre, utdrag kob 14/1895.
[4] Samme.
[5] Ra KUd A Geistl pk 24.

Borgund residerende kapellani 1901-14

Under et visitasmøte i 1904 fremkom en klage på Bøysen. På Giske var flere misfornøyd med ham som prest. En klage holdt i vage vendinger hevdet at han ikke gjorde fyldest for de krav man måtte stille til en prest i hans gjerning som predikant og konfirmantlærer.

På nyåret 1905 søkte han seg bort, og anførte mange grunner til det: Sju ukonfirmerte barn, liten inntekt, ei kone som ikke tålte klimaet, en sønn som led av epilepsi, og han selv som led av gikt og hodepine. Og videre: Siden ingen kirke fantes på bostedet Valderøy utenfor Ålesund,[1] var det sjelden at kona og barna kom seg til kirke i øydistriktet. Mye uvær gjorde øya til «et fryktelig sted at være på». Der var ingen jordvei, og vanskelig var det å skaffe melk, middagsmat og brensel. Alt hva familien trengte til livsopphold, måtte kjøpes fra Ålesund. Dessuten var presteboligen for liten til en stor familie. Den manglet stabbur, ildhus og tørkeloft, og mange ganger var det umulig å hente vann fra brønnen.

Ifølge biskop Gidske var misnøyen i Borgund «stor og alminnelig», spesielt på øyene. Han beklaget at Bøysen i det hele tatt var prest. Prost Barman i Ålesund (tidl Skjervøy) undret seg over misnøyen. Kanskje Bøysen hadde «støtt dem på en eller annen måte»? I 1908 var Bøysen nødt til å leve på lån, ute av stand til å bekoste skolegang for åtte barn. Fikk han ikke et bedre embete, ville han gå «den visse undergang i møte», skrev han.[2]

Vi kan undres over den tids personalbehandling i embetsverket, og undres over den sterke konsentrasjon om prestens personlighet. Barman påpekte at Bøysen var upraktisk. Hans administrative evne var heller «ikke stor».[3] Og likevel: Under vanskelige levekår stod han løpet ut i et krevende øydistrikt. Til sist ble han rammet av et hjerneslag etter gudstjenesten i Hamnsund kirke. Den 23. august 1914 ble han gitt avskjed i nåde – for andre gang. I denne livskamp aner vi heltinnen fru Sofie.

> **KARAKTERISTIKK**: Den godtroende omsorg han viste i Lyngen, viklet ham inn i en livsproblematikk som til slutt knekket ham. Han glimret ikke. Men vitnesbyrd tegner bilde av en oppbyggelig predikant, til tider mye på farten i husbesøk og sykebesøk. Han holdt gjerne bibellesninger. Han kunne gjøre et beskjedent og forknytt inntrykk, men vant likevel inngang med sitt vennlige vesen.

KILDER: Kab Lyngen og Borgund (uten oppl). - Studenterne 1870. 1895, 25; samme 1920, 11. - Lange 1906, 97. - RBerge 1975, 120, 139. - Larssen 1976, 237, 416. - Sakseid, Geir/wikipedia 11.5.2014. - DSivertsen 1955, 236.

[1] Fra 1968 ble Borgund slått sammen med Ålesund.
[2] Se n 1.
[3] Samme.

23. KOREN, Vilhelm Johannes:

LYNGEN, Rendal, Orkdal, Lier

F 26.10.1865 Bremanger, d 23.4.1948 Oslo (under OValen Sendstads doktordisputas).

Ulrik Fredrik Vilhelm Boyesen K, sp og prost, o h Bertha Angeline f Gerckens. Det meste av barndommen tilbragte han i Sveio (Sveen).

G 26.5.1893 m Ingegerd Beylegård, f 7.10.1868. Peder Samuel B, pr Vestby, o h Hilleborg f Smith. 9 barn, 5 av dem født i Lyngen. Ulrik Fredrik f 4.5.1900, d. 21.5. s. å. og begr Eidebakken kgd.

Stud 1882 (Bergens katedralskole). Huslærer for yngre søsken og andre i Vanse 1884 og delvis 1885. Deretter vikarlærer ett semester ved Fossum middelskole.

Utenlandsreise sommeren 1888 til London, Antwerpen, Brüssel og Amsterdam.

C th 1889. Pract 1890. Uordinert assistent for sp i Bragernes h1890 og for faren i Vanse primo 1891. Perskap Haugesund 1891 hos pr Jakob Kielland (eldste bror av dikteren Alexander K).

Ord. 3.2.1892 Kristiansand dmk. Til Bielefeld primo 1894 med en epileptisk bror.

Sp Lyngen 1895. Eks samisk Tromsø vinteren 1896. Perm 20.8.1903 pga "Brystsygdom", oppdaget under biskop Bøckmans visitas sommeren 1903. Fratrådte 30.4.1904. Kuropphold ved Trygstad Sanatorium, Norderhov.

Sp Rendal 1904 og prost Nordre Østerdal 1912. Sp Orkdal 1914. Sp Lier 1921 og prost Asker 1935 (kst 1933). Asylprest Lierasylet 1926-35. Avskjed i nåde 26.10.1935.

Etter 3 mnd's frist, nedla han betjeningen av embetet 18.1.1936 og flyttet til Stabekk.

I studietiden var han professor Fredrik Petersens "lærvillige discipel. Denne fine og fromme mand skylder jeg som lærer mest av blivende indtryk".[1] I likhet med mange andre som omkr 1890 og senere forberedte seg til prestetjenesten, mottok han sterke inntrykk av daværende stiftsprost Gustav Jensens "Innledning til prestetjenesten". Uforglemlig var også samværet med hovedlærer Johannes Johnson.[2] Nære studievenner var senere domprost Iversen og sogneprest Fredrik Klaveness.

Koren var nær ved å dø av tyfoidfeber i 1891. En yngre bror døde av samme sykdom fire år tidligere, da flere i familien var angrepet. "Men Herren opreiste mig av sykesengen. Med dette kunde jeg si at min utdannelse var avsluttet, og jeg kunde tænke paa at træde inn i præstestilling.»[3]

Om Ingegerd skrev han: "I hende gav Gud mig en hustru som med sit rike følsomme gemyt og med sit oprigtige kristensind blev av den største betydning for mig baade i de menneskelige forhold og i tjenesten".[4]

LYNGEN 1895-1904

Formann i skolestyrer og fattigstyrer.

---

[1] Rendalen kab.
[2] Lier kab, 30
[3] Samme.
[4] Samme.

Det ville ved utnevnelsen bli tatt til hensyn søkere som kunne legitimere kunnskaper i samisk og finsk. En ny sogneprest uten disse kunnskaper var forpliktet til å ta presteeksamen i samisk (kgl res 4.7.1859 og 3.9.1898), men finsk nok til «at han forstaaelig kan foredrage et Læsestykke».[1]

I 1904 brukte 2/3 av befolkningen samisk som hjemmespråk, og dessuten «ikke faa» finsktalende familier. Mange konfirmanter hadde språkproblemer. Når det var «storhelg» i Lyngen kirke, ble det holdt ettermiddagsgudstjeneste på samisk.

Den politiske radikalisering fikk han særlig erfare gjennom herredsstyret.

Kirkebyggsaken i Storfjord (forts.)

Ny sogneprest var i følge utlysningen forpliktet til å betjene to kapell, henholdsvis Kåfjord og Storfjord «om saadanne maatte blive opført».

Da Arbeiderpartiet i 1903 vant flertallet i Lyngen herredsstyre, ble det verdslig sett innledningen til en fremgangsrik periode før første verdenskrig brøt ut. Nye initiativ ble tatt på mange områder.[2] Men det skjedde, det som Stuevold Hansen i sin tid hadde fryktet: Herredsstyret forgrep seg på kirkekassens penger. Bøysens påminnelse om kirkekassens formål var betimelig. Da herredsstyret omsider søkte om tillatelse til å oppføre kapell på Hatteng, var kirkekassen tom.

Stiftsdireksjonen ville gå til søksmål mot kommunen for å få utlevert i sin helhet de midler kommunen hadde "lånt" av Lyngens kirkekasse, men Kirkedepartementet frarådet (1903).[3] Søksmål ville neppe føre til annet enn et pålegg om å tilbakebetale 5000 kr. under forutsetning av at beløpet ble brukt til ombygging av Hatteng skole til kapell, og "for en stor del" dekke utgiftene til dette formål.

Tilbakeblikk

Befolkningen var "primitiv /.../ hovedsagelig influert av det *læstadianske* kristendomssyn (en sælsom blanding av det ekstatiske og det lutherske)". Sentrum i Korens kirkesyn var sognemenighetens felles gudstjeneste (se nedenfor: Lier), med liten sans for den folkelige tilbakemelding på kirkens virksomhet.

Karakteristisk for prestegjeldet var "de vældige avstander, den knugende vinter, den eventyrlige sommer, de mange kommunale hverv i skole og fattigstyre, den sproglige blanding". Tjenesten "stillet også store fordringer til kræftene. /…/ ingen (burde) bli forflyttet nordenfor polarsirkelen uten lægeattest for sig og hustru. /…/ Hverken for min hustru eller mig strak kreftene til /.../"[4] Han "ofret meget av sin store arbeidskraft heroppe".[5] Prestereisene foregikk den gang i robåt, til hest, til fots og på ski.[6] Men Gud «hjalp oss i hver en bakke / hans armer oss løftet og bar", skrev fru Ingegjerd.[7] Han forbigikk i taushet at han pådro seg tuberkulose i Lyngen.

Fra prestegården på Lyngseidet gikk reisene til annekskirken på Sjursnes i Sørfjorden (Ullsfjorden). Dit kom han - først til fots eller på ski til Kjosen, og derfra med båtskyss. Til Kåfjordbotn og

---

[1] Luthersk Kirketidende 1904 I, 143.
[2] Larssen 1976, 203. Kapellsaken er ikke nevnt.
[3] Kirkedeptet 13.2.1903 til Tø stdir.
[4] Lier kab. Jf Rendal kab om helsemessige forutsetninger. Jf IKoren 1943, 8, fotos av ekteparet og Lyngseidet ca 1900.
[5] Nils Rødberg, Lyngen mhbl 6/1945. Fra besøk på Beggestua i anledning 80-årsdagen,
[6] Lyngen mhbl 1-2/1947, anon.
[7] Samme 1/1946.

Storfjordbotn kom han med båtskyss, og likeså til grender langs fjordene. Ellers måtte han gå, når han var budsendt i sognebud. I Kåfjord lå Birtavarre Kobbergruver med sin omskiftelige arbeidsstokk.

RENDAL 1904-14

Her kom ekteparet Koren til hektene igjen, og de fikk "11 gode aar blandt en befolkning med mange værdifulde egenskaper, oplyst og real, men ogsaa i besiddelse av selvfølelse og tilbakeholdenhet".[1]

Fikk reist Sjøli kapell ved Storsjøen, vigslet i 1914.

ORKDAL 1914-21

I Orkdal møtte Koren "et innarbeidet, vel organisert og forgrenet foreningsarbeid» for ytre og indre misjon. Med sin kirkelige sans hadde denne virksomhet «menigheten som sit centrum, og Koren fant her løsningen på «den altid forhaandenværende spænding mellem organisasjon og menighet: «Menigheten, det guddommelige, efter sin idè (Kristi legeme, Kristi brud) maa være generalnævneren, hvori de mange foreninger - det menneskelige - finner sin enhet og gaar op.»[2] Han fryktet at den organiserte virksomhet innen kirken med tiden ville underkjenne kirkens gudgitte bekjennelse og rett i nådemiddelfellesskapets ordninger.

LIER 1921-1935 (1936)

Vergerådsmedlem og formann for Drammen krets av NMS.

EGET TILBAKEBLIKK

"En særegen vanskelighet" preget tjenesten i **Lier**, som "i saa liten grad er nogen samlet enhet. Skjønt èn kommune er der emne til 4 menigheter som maa søkes samlet om de 4 kirker: *Frogner, Tranby, Sylling samt Sjaastad kapell*-kirke. Ja innen de enkelte sogn er der delvis saa store materielle og aandelige avstande, at fellesskapet blir vanskelig; jeg tænker særlig paa arbeiderbefolkningen paa *Lierstranden* og *Liunesstranden* i forhold til bonde og gartnerbefolkningen i den øvre del av *Frogner* sogn. Hertil kommer, som en fælles nød for en stor del av vort folk, den senere tids politiske og sociale skille i forskjellige "klasser" og hele den materialistiske innstilling som gjør at mange følger den strøm som gaar kirkehus og menighet forbi. I dette miljø er de kristelige organisasjoners magt kun ringe, skjønt de forskjellige smaa misjonsforeninger arbeider tappert for at hævde sig og vinne terræng.

Jeg har set det som en hovedopgave for presten at søke menigheten gjort gjældende som centrum for kristelig arbeide, og at gjøre *menighetens gudstjeneste* æret og søkt /…/ trods alt som vil sprede og splitte. Som et splittelsens moment har i min tid dissenterne, særlig pinsevennene vært mærkbare, idet disse delvis drager til sig det som kunde være godt menighetsmateriale, nemlig de gemytter som fanges av det ekstatiske og sensasjonelle.[3]

---

[1] Lier kab, 31.

[2] Samme. Jf Ved gullbryllupet, s 9. Påvirkningen fra professor *Fredrik Petersen* (1839-1903) er tydelig: Kirkens grunnvoll og gjenstand er "den guddommelige supranaturale åpenbaring i Kristus». Koren lot til å være mindre opptatt av kirkens relasjoner til folk og stat.

[3] Jf det "primitive" Lyngen.

I *Tranby* sogn er menighetsbevistheten længst fremme, takket være en kirkelig indremisjon. Her er kirkesøkningen jævnest, her kan det i dobbelt betydning siges at kirken ligger paa et høit sted. I *Frogner* samler sig en trofast kreds om prest og kirke."[1]

Koren tjenestegjorde som "asylprest" ved *Lier asyl* siden åpningen (1.2.1926). Han oppfattet tjenesten som midlertidig, for her var det behov for en asylprest i full stilling for over 600 pasienter. Av dem var 300 anbragt i privatpleie under asylets tilsyn. "Lierkoloniene" hadde nesten 400 pasienter. «Særdeles mange» hadde behov for samtale og klage sin nød for presten. I samlingene hvor det jevnt over var 80-90 pasienter tilstede, hersket det alltid mønsterværdig ro og lydhørhet."[2]

Da *menighetsrådene* begynte sin virksomhet fra 1922 av, var de "et overordentlig betydningsfuldt tiltak paa folkekirkens grunn".[3]

Arbeidet i *vergerådet* tok tid og kraft, år om annet med ansvar for omlag 20 barn. "Ulykkelig stillede barn vil altid maatte ligge en prest særlig paa hjerte /.../ jeg har set det saa at vergeraadet i sit arbeide alene eller hovedsagelig ikke bør følge den koldt juridiske linje, men forme sig som menneskelig og kristelig omsorg".[4]

Prestetjenestens mål og strategi sammenfattet han slik:

> - "at samle til Herren og hans menighet, ikke til nogen organisasjon, og enn mindre til egen person, ikke ved nogen slags kunster eller reklame, men ved ordet og aanden. Der må i Lier arbeides på langt sigt, med haap mot haap. Jeg vet vel at min gjerning har vært saare ufullkommen, med stærk begrænsning ved mangelfulle evner og krefter. Og hvad jeg har syndet og forsømt derfor søker jeg forlatelsen hos Gud og Faderen for Jesu Kristi skyld /.../ Adveniat Regnum Tuum! (Komme ditt rike!) Gud signe vårt dyre fedreland!"[5]
>
> Prestetjenesten i Den norske kirke stod for ham som "et forferdelig åk på evangeliets skuldre ./…/ Og dog kommer der ved Guds hjelp andre tider, da det lyder: "En lod er tilfalden mig, som er liflig, og en arv, som behager mig."[6] Og tjuefem år senere: "Min tid og mine krefter er medgått til å søke opfylt en sogneprests mangehånde oppgaver".[7]

KARAKTERISTIKK: Fra Lyngen: En "god kristen".[8]

Fra Rendal: Han "var vel ikke nettopp "folkelig" /.../ ikke umiddelbart vinnende, det var noe strengt over hans trekk, noe ensomt og tilknappet."[9]

Fra Orkdal: Liberale teologer aktet Koren som en intelligent motstander. Han var ikke god å skubbe seg på.[10]

PUBLIKASJONER:

1893: To Modforedrag mot "Fritænkeriet". Foranlediget ved Kristofer Jansons lære. Haugesund.

---

[1] Lier kab 31-32. Res kap betjente Sylling og Sjaastad fra 1922.
[2] Samme, 33.
[3] Samme.
[4] Samme, 34.
[5] Samme 34f.
[6] Studenterne 1882. 1907, 246.
[7] Samme 1932, 92
[8] Notat Ullsfjord kmprk.
[9] Sør-Trøndelag 29.4.1948. H. H.
[10] Samme.

1900: Lidt fra "Barnets Verden" blandt Lapperne. = Over Rotsundelvs lappiske Barnehjems Virsomhed 1899. Tromsø. S. 8 18.
1937a: Presten og asylet. U. s. (Foredrag ved avgangen som prest ved Lier asyl.)
1937b: er du? Andakt. (Joh 1:19 23) = LK 1937, 409-413.
1940: Om bibeloversettelsen. Noen spredte bemerkninger, særlig m.h.t. N.T. = LK 1940, 354-358.
1945: Olsok 1945. Preken av ... i Frogner kirke, Lier. Oslo.

KILDER: Kab Lyngen, Rendalen, Orkdal, Lier. - Studenterne 1882. 1907, 244-246; samme 1932, 91. - Holst 1897, 122, 174. - Notat, Ullsfjord kmprk 1939-1951. Lyngen spa.

Buskerud Blad 25.10.1940. - Drammens Tidende 25.10.1935. - Gabriel Gundersen. - Larssen 1976, 416 (Bindalen istf Rendalen). - Morgenbladet 26.10.1940. - Norsk Misjonstidende 1945, 5. a. O(lsen). - Sør Trøndelag 29.4.1948. - H. H. Solum 1959, 46-47. - Ved gullbryllupet ... 1943.

24. KIELLAND, Gustav Gottfried:

KAUTOKEINO, VARDØ, LYNGEN, BODØ, Arendal, Aurskog

F 31.3.1869 Melleby (Melbye) gd i Skedsmo, d 1932 Aurskog (oppl mgl), begr Skedsmo kgd. Hjalmar Christian K, utskiftingsform, o h Fredrikke Glerup f Klem.

G 6.9.1897 Johanneskirken Kra m Emma Høegh f 9.10.1868 Herøy på Sunnmøre. Foreldre: Sophus Marcus Peter H (1827-80) o h Helene Larsen f Hausmann (1833 1907). Sophus Høegh var distriktslege på Vestre Sunnmøre og forstander ved Reknes Stiftelse, og senere lege ved Spedalskehospitalet i Molde. 3 sønner og 3 døtre.

Stud 1887. Anneneks Krigssk 1888. Vpl offiser Viksmoen i Sogn. C th 1893.

Perskap Jevnaker (prost Jens Stub) 1894. Eks samisk, Universitetet 1897.

Sp Kautokeino 1897 m sommertjenester i Vefsn (feltp), Velfjord, Bardu (2 somre feltp), Lebesby, Kistrand og Nesseby. Sp Vardø 1901 (forlot Kautokeino 31.3.1902). Fikk undervisning i finsk hos sp Balke i Vadsø. Sp Lyngen 1904. Periodevis vikar Karlsøy, Skjervøy og Loppa. Kst prost Troms. Sp Bodø 1910.

Sp Arendal 1918. Ankom Trefoldighet menighet da spanskesyken herjet byen. Sp Aurskog 1926-32.

Som gutt fikk han undervisning hos prost Otto Ottesen i Nittedal. Huslærer var stud theol Martin Luther Svanholm (senere sp Valle i Setesdal, stpr Thm). Møtet med konfirmantpresten Hesselberg i Johanneskirken (Kra) gav varige inntrykk.

Under studiet gjorde professor Petersens «rene og ædle personlighed» sterkt inntrykk også på ham, «selv om studenten havde vanskelig nok ved at følge med i hans dogmatiske udredninger». Han deltok i en venneklubb til gjensidig oppbyggelse, men leste hjemme de flere semestre. Et "merkepunkt" i livet

var første nordiske kristne studentmøte i Hillerød, Danmark.[1] Beslutningen om å bli prest tok han "på Hakkloa i Nordmarken, en kvellstund oppe i skogen», underveis på hjemtur fra et besøk hos vennen Kjeld Stub og hans far prost Jens Stub, sognepresten i Jevnaker.[2]

JEVNAKER 1894-97

Han fant årene som personellkapellan vanskelige. Han "var ofte ulykkelig paa grund av svigtende evner, men fik erfare, at folk var velvillige og overbærende".[3]

KAUTOKEINO 1897-1901 (1902)

> Det var i Kiellands tid at arbeidet for Bæivasgiedde kapell kom i gang (på Karasjoks grunn). Kapellet ble tatt i bruk i 1915 for å tjene samene i Kautokeinos østdistrikt og i de tilgrensende strøk i Karasjok herred. Medlem div styrer foruten kommunale verv.

Skolestyret hadde med sogneprest *Sverre Falkenstrøm Johnsen* som formann utarbeidet en skoleplan for Kautokeino folkeskole. Kielland fulgte opp arbeidet. Planen ble omarbeidet og brakt i samsvar med biskopens og skoledirektørens krav til endringer. I et vedlegg til Kirke- og Undervisningsdepartementet søkte skolestyret om tillatelse til å *bruke barnas og lærernes morsmål i undervisningen som helhet*. Dette hensyn gjaldt særlig undervisningen i kristendomskunnskap. Samtidig foreslo skolestyret at undervisningen i norsk skulle sløyfes alternativt bli begrenset til norsk som særskilt fag.[4] Begrunnelsen fremgår av vedlegget, åpenbart ført i pennen av sogneprest Johnsen:

> «- det er Skolestyrets bestemte Opfatning, at Undervisningen i altfor høi Grad besværliggjøres og langtfra naar sit Maal, hvis Børnene paatvinges som Meddelsesmiddel norsk, et Sprog, der er dem aldeles fremmed og ukjent. Navnlig gjelder dette for Kristendomskundskabens Vedkommende. Børnene vil under det tunge arbeidet med Sproget alderes tabe Indholdet. Skolestyret støttes i denne sin opfatning av Børnenes Foreldre. Disse er enige med Skolestyrret i, at saafremt Børnene skal kunne hente noget Udbytte af sin Skolegang, da er av allerstørste Vigtighed, at Undervisningen i det hele udelukkende foregaar paa deres eget Modersmaal, og at dette spesielt for Kristendomskundskabens Vedkommende er en tvingende Nødvendighed…» Eventuell undervisning i norsk burde innskrenkes til et par timer i uken med sikte på «nogenlunde Ferdighed at kunne lese det almindelige Bogmaal». Større krav burde man ikke sette, for lærerne ved folkeskolene var selv samer som «kun maadelig forstaar at udtrykke sig paa Norsk».

Skoledirektør Killengren sendte skoleplan og departementssøknad i retur og ba om fornyet behandling. Årsak: Skolestyrets plan og søknad var i strid med skolelovens pgf 73 om undervisning på norsk med anledning til å bruke samisk som hjelpespråk. Denne bestemmelse gjaldt også kristendomsundervisningen. Med samisk som undervisningsspråk ville dessuten lærernes «finnefondstillegg» falle bort, for dets formål var «at utbrede Kjendskap til det norsk Sprog», fastslo skoledirektøren.[5]

---

[1] Aurskog kab. Jf Koren ovf.
[2] Kab Bodø og Aurskog.
[3] Samme.
[4] Kautokeino 6.1.1897, undertegnet SFJohnsen.
[5] Skoledir Killengren13.3.1897.

Skolestyret behandlet saken på ny (28.12.1897). Kielland viste til skolestyrets vedtak - å fremme søknaden for Departementet på nytt. Det fremgår av vedlagte skoleplan at lærebok manglet for undervisning i norsk, og at det burde holdes norskkurs for samiske lærere i samedistriktene. Da ville finnefondstillegget komme bedre til nytte. Kielland opplyste at det fantes tre norske familier i Kautokeino, og norsk ble forstått av lærerne og tidligere tukthusfanger. Interessant er utsagnet om å lære å lese og skrive sitt eget morsmål *før* barnet begynner på et fremmed språk. Ny skoleplan for Kautokeino ville bli utarbeidet når Departementets avgjørelse forelå.[1]

Det arbeid som prestene Johnsen og Kielland gjorde på vegne av samene, ga resultat. Selv om *1898-instruksen* inskjerpet fornorskningstvangen, ble unntak gjort for skolene i Katokeino og Karasjok, hvor *kristendomsundervisningen* skulle foregå på samisk. Instruksen forbød ikke lærebøker med dobbel tekst, men *påla* bruk av norsk tekst. Parallell-teksten kunne benyttes når eleven ikke forstod den norske teksten, men uten lærerens hjelp, ble resultatet «en slags anskuelsesundervisning» (Konrad Nielsen). Unntaket for kristendomsundervisningen i Karasjok og Kautokeino vakte misnøye i den sørsamiske befolkning. Myndighetene lot til å overse at to tredjedeler av sørsamene fantes spredt like til grensetraktene ved Røros og Engerdal.[2]

Det fantes kun en skole utenom kirkestedet, og mange elever kom fra fattige kår i en befolkning spredt over store avstander. Følgelig var skoleforsømmelsene skolestyrets og lærernes store problem. Det hendte hele klasser var fraværende i dagevis. Til foreldrenes unnskyldning talte uheldige innlosjeringsmuligheter på kirkestedet. Skolebøter hjalp ikke. Gjorde man dem for små, risikerte man forakt; satte man dem for høyt, ville inndrivingen koste staten mer enn skolebudsjettet. I et skriv til skoledirektøren foreslo Kielland tre tiltak:

(1) En bevilling fra finnefondet til dekning av de høye reiseutgiftene som formaning og inndriving av skolebøter medførte. Et slikt beløp ble bevilget til nesten alle kommuner i Finnmark, men ikke til Kautokeino.

(2) Et årlig fast beløp fra amtsskolekassen til Kautokeino kommunestyre til hjelp for foreldre som ellers ikke makter utgiftene til kost og losji for barn hos fremmede på kirkestedet. Andre kommuner i Finnmark nøt godt av amtsskolekassen til dette formål, men ikke Kautokeino.

(3) Det burde bygges et kapell for samene nord i prestegjeldet (nuorttabælle-samene), for deres kirkevei var meningsløs lang og tungvint. Etter at omgangsskolen ble nedlagt i denne del av prestegjeldet og flyttet til kirkestedet, uteble småskoleelevene derfra, Kapellet kunne fungere som skolekapell sammen med en fjellstue og oppsitter. Amtmannen var allerede kontaktet om saken med sikte på mulighetene for et bidrag fra fjellstuebudsjettet, og likeså Foreningen til jordbrukets fremme i Finnmarken. Kanskje den ville medvirke til å bosette en *nordmann* på dette sted? Om han kunne overta undervisningen i småskolen, ville det være den heldigste løsning. Siden1898-instruksen innskjerpet bruk av norsk i undervisningen, så Kielland bort fra muligheten til å ansette en samiskfødt lærer.

Det fremgår ikke av foreliggende kilder hvorfor Kielland med familie flyttet til Vardø, men vi aner årsaken: Myndighetene overså denne talsmann for samenes interesser. Da etterfølgeren Brage Høyem

[1] Skolest.form Kielland 14.1.1898 m vedlegg.

[2] KNielsen 1907. Men samene fikk en talsmann på Stortinget – Isak Saba fra Nesseby. Se nr 56: Otterbech/Kistrand.

var utnevnt, skrev han følgende trøstens ord: "De kan mangen gang bli glædelig overrasket over å finne de fagreste blomster inne på vidda, som synes så øde og gold".[1]

VARDØ 1902 (1901) 04

Med hensyn til klimaet var Vardø "visselig det usseligste sted i landet, men med mange overmaade venlige og gjestfri indbyggere /.../ Af økonomiske bevæggrunde så han sig /.../ allerede 1904 foranlediget til at søge Lyngen."[2] Lønningsforholdene "var i vild uorden" og familien befant seg i en vanskelig situasjon.[3] Problemene må ses i sammenheng med gjennomføringen av lønningslov for prestene.

LYNGEN 1904-10

Eget tilbakeblikk:
To ting satte preg på disse årene: «- dr. Eriksens store tid, paa forskjellig vis en gjennembrudstid», og «den overmaade betydningsfulde overgang fra ottringsbaat og skøite uten motor til motorbaaddrift». Også her måtte han si farvel til venner, denne gang for igjen å bli byprest.[4] Ikke et ord om de «primitive» forhold Koren mintes i sitt tilbakeblikk. Var Kielland kommet fra vondt til verre? Vi er tilbake til kirkebyggsaken.

Kirkebyggsaken i Storfjord (forts.)

Kielland var formann i kirketilsynet. Stiftsdireksjonens problem var også tilsynets problem. I tillegg til de 5000 kr som herredsstyret burde tilbakebetale, kom «*de andre mange tusinder* nu er forsvundet af kirkens regnskaber" (kursiv her). Ordføreren forklarte overfor Departementet at herredsstyret hadde strøket «gjelden» (vedtak 14. januar 1903).[5] Kirketilsynet spurte da Departementet (skriv 13.2) om tilsynet uten videre kunne slå seg til ro med at også de 5000 kr. var forsvunnet samme vei. Siden har man «intet hørt» om saken, fortalte Kielland. Kirkebyggsaken belyser *Koren*s ord om "primitive" forhold.

Ordførerens forklaring var stikk i strid med årsaken til det søksmål som stiftsdireksjonen ønsket og Departementet frarådet. Dokumentene i saken var ifølge Kielland vedlagt søknaden til Kongen om tillatelse til å ombygge Hatteng skole til kapel.[6] Siden økonomiske misligheter (el kirkekasseran) heftet ved ombyggingssaken, så det mørkt ut.

Da gjorde herredsstyret helomvending i 1905. Det ga tillatelse til at kirketilsynet ved sogneprest Kielland innhentet anbud til *kapell* med 250 sitteplasser.[7] Overslagene lå på 8-10 000 kr. På kirkekassens bekostning gjorde en fagmann en befaring i Hatteng skolehus. Han beregnet at kostnadene ved ombygging til *ny skole med lærerbolig* ville komme på 4 200 kr.[8] I 1908 gikk herredsstyrets søknad til stiftsdireksjonen. Kielland skrev i sin påtegning: "En bygning som den af herredsstyret foreslået vil

---

[1] Samenes Venn 18/1954, 4.
[2] Vardø kab, 27.
[3] Kab Bodø, Aurskog. Jf Solhaug 1979, 119: "av økonomiske grunner."
[4] Bodø kab.
[5] Se Larssen 1976, 203.
[6] Lyngen sp 26.8.1908 til Kirkedepartementet, kob 71/1908
[7] Samme 19.4., kob 86-92/1905.
[8] Samme 12.6. til herredsstyret, kob 101 og 176/1905.

blive ganske enkel og tarvelig, men den kan blive hyggelig og vil efter forholdene vise sig tilfredsstillende".[1] I 1910 – samme år som Kielland tok farvel med Lyngen, stod Hatteng skolehus til nedfalls. Kommunen ble nødt til å leie lokale på bygda. Skolehuset stod ferdig i *1911, og* ble tillatt innvidd til *"Hateng kapel" etter en viss ombygging til dette formål* (kgl res 15.8.1911). Lyngen kirke måtte avstå 5 gudstjenester i året til kapellet til tider bestemt av Tromsø biskop.[2]

Om bispeembetets avskaffelse og lestadianerne:

Stortingsmannen sogneprest *Alfred Eriksen* foreslo for Stortinget i 1904 å avskaffe bispeembetet. Forslaget ble sendt landets sogneprester til høring. Kielland skrev i sin uttalelse (kursiv her):[3]

> Forslaget "vil i trakterne her kunne ventes at finde adskillig tilslutning; thi det er lykkedes agitationen at fastslå særlig for en stor del af den kvænske og kvænsk-finske befolknings bevidsthed, at de norske storkarer er snyltedyr, som det snarest gjenstår at befri sig fra, om bedre tider skal oprinde. Handelsmændene er tyve og kjæltringe tilhobe, øvrigheden lader den rige faa ret, men liden ret er at finde for den fattige; hærens befalingsmænd er dovne hunde, der intet har at gjøre; bisperne har gjort lidet gavn, men meget ondt har de gjort.
>
> Således har jeg det fra folkets mund. Videre: Kristendomsformen, som *den store mængde* har den, kommer og er kommen fra de racebeslægtede i Finland og Nord-Sverige. Den *dybeste mistænkelighed* mod norsk prest og norsk kirke har gjennemsyret *det meste* af den kristendom som findes. En norsk emisær med de bedste anbefalinger finder kun *tomme* hus; en fin eller kvæn samler selv i udelukkende norsktalende kredse huset fuldt af hylende kvinder og stønnende mænd. "Socialisme og læstadianisme" Eriksen, har vistnok handlet klogt i at fremsætte sit forslag.
>
> Som prest og som nordmand må jeg dog ønske og haabe, at hans forslag må lide den førsmædeligste skjæbne. Disse trakter trænger bispeembedet og trænger et stærkt bispeembede.
>
> *I. Af hensyn til presterne*. a) Unge og ukjendte komme presterne hid til fremmede og høist eiendommelige forhold. De trænger en retleder og finder ham i bispen. b) Gjennem aar kan den unge prest sidde i sin krog med sit arbeide stundom uden at have nogen uden end sin hustru, hvormed han kan dele det, som er hans dybeste interesse. Han trænger impulser, han trænger en hæderlig ven. Han trænger den åndsfyldte personlighed. Mindre departementale formeninger. c) Exemplum (...): sognepresten på Karlsø.
>
> *II. Af hensyn til menighederne her nord*. a) "Jo længere nord, desto tyndere med kristendommen" (missionær Johnson). Følgelig: desto større objektiv trang til bispebesøg. b) Kirkeministeren vil som regel lidet eller intet nøiere kjendskab have til forholdene her. Vi trænger biskopen som talsmand og hans ord burde høres. c) Kristendommen kom hid for ca 200 år siden (Friis). Menighederne er følgeligen umoden endnu på mange sæt og vis. Den, som kan, og i den tid, som ligger nær herefter, vil kunne representere kirken overfor staten med nogen vægt, det er bispen og han alene.
>
> Departement og provst kan ikke erstatte bispeembedet. Thi departementet er upersonligt og provsterne som regel ingen bispepersonlighed. End ikke inden hvert amt har vi desværre bispeemner. Forslagsstilleren opregner i sin mobilisering meget og mangt af uvæsentligt, som

---

[1] Samme 25.8.1908 til Tø pr, jnr 75/08: Iflg folketellingen for år 1900 hadde folketallet i Storfjorden økt til 1139 innbyggere.

[2] Larssen 1976, 223.

[3] Samme 12.2.1906 til KUD.

> bispen har at udrette; det væsentlige forglemmer han eller udelader han helt klogeligen: den vægtige indsats norske bisper ved sine kristenpersonligheder i det stille og mere i det aabenbare har gjort i norsk kirkeliv. Og vi vil altid have brug for desligeste indsatser. Bliver formen for bispevirksomheden efterhånden gammeldags, så vil i en levende kirke den mere tidsmessige form snart melde sig.
>
> Som sum: Kirken vil lide en væsentlig skade her i nordre del af Tromsø amt og i Finnmarkens amt, om bispeembedet sløifes. Man trænger et stærkere embede. Og embedet vil blive stærkere, eftersom den øverste kirkestyrelse i høiere grad en hidtil synes at have været tilfældet, laaner øre til biskopens ord".

Interessant er opplysningen om kvæn- og samepredikanter som kunne samle mye folk "i udelukkende norsktalende kredse". I 1890-årene ble den lestadianske gruppevirksomhet organisert i de ytre deler av Lyngen og resten av ytre Nord-Troms.

Typisk for sin tid, gjorde også Kielland bruk av den raseteoretisk forklaring som tilslørte et tankevekkende forhold - budskapet virket en felles kristen identitet med integrerende virkning. Også emissærenes virksomhet – utsendt sørfra, medførte gruppedannelser med basis i vekkelsens erfaring, men i møtet med den «lestadianske» virksomhet viste partenes adferdsmarkører til et «vi» og «de andre»-forhold, synliggjort med tomme benkerader. Lestadianernes begrunnelse for forkynnerfellesskap og forbrødring var ikke liv, men lære (jf nr 23: Koren om pinsevennene i Lier).

Kiellands beskrivende uttrykk - «*den store mængde*», «*den dybeste mistænkelighed*» og «*det meste*» - gjenspeiler bevegelsens ekspansjon og radikalisering under påvirkning av sosialistisk samfunnskritikk. Kiellands ønske om et «sterkere» bispeembete vitner indirekte om presters ensomme og betrengte posisjon (jf Bøysen, Koren). Men hva var årsaken til den utbredte forestilling om biskopene som «har gjort lidet gavn, men meget ondt»? Forestillingen ble til i en sosial forhistorie og artet seg i samtidens samfunnskritikk som et sosialt produkt (bispe-stereotyp). Kirken representert ved prest og biskop stod på sin side overfor en sosialetisk utfordring. Den krevde et sosialdiakonalt svar i handling (jf nr 56: Otterbech). Et gjensvar var kristenfolkets mobilisering gjennom sine organisasjoner sørpå.

> **KARAKTERISTIKK**: **Illustrasjon fra Kåfjord i Lyngen** fra Birtavarre Sykestue i 1969: Da den 90-årige sjøsamen Marit Mathisen så den unge presten komme inn døren, slo hun hendene sammen og ropte i gjensynsglede: "Nei, men e' det de'eg, Kielland! Å, tænk at eg skulle få se de'eg igjen! Huske du den gangen du kom fra Kautokeino til Kåfjordbotn?" Hun mintes Kielland da han kom ned Kåfjorddalen etter en strabasiøs skitur fra Kautokeino. Da turkameraten - en fjellsame, tok inn hos kjent oppi dalen, fulgte fulgte hun Kielland ned til Kåfjordbotn.
>
> Den 90-årige Døving i Nordmannvik, opprinnelig fra Romsdalen, var i Kiellands tid kasserer ved Birtavarre Gruber. Han mintes Kielland som «en fysisk sterk og grei mann». De var begge offiserer av utdanning.
>
> **Ved veis ende**: Elskverdig og klok, fin og nobel, likefrem og folkelig, helstøpt og evnerik. En klar og varmhjertet forkynner. Hans interesser var prestekall og friluftsliv.

Opplysninger om tjenesten i Bodø, Arendal og Aurskog mangler.

PUBLIKASJON:

1897 Kautokeino skolestyre protesterer mot fornorskinga – del 2. = Brever til Skoledirektøren og Kirke- og Undervisningsdepartementet. Tilleggsmateriale til Samisk skolehistorie, bd 4. Davvu Girji. 4 s. 2010.

1900 Forslag til tiltak mot skoleforsømmelser. = Brev til Skoledirektøren i Tromsø stift. 3 s. Se 1897.

1924 Skoppummøtet 1923. 2net møte av Gabriel og Gustava Kiellands efterkommere. Red. Thm.

KILDER: Kab Kautokeino, Vardø, Bodø, Arendal, Aurskog. - Studenterne 1887. 1912, 151. - Høringsuttalelse Lyngen sp 12.2.1906. Ra KUd A pk 307: Bispeembeter.

Aviser: Akershus 4.7.1932. Indre Akershus blad 5.7.1932, Morgenbladet 4.7.1932.

Fossestøl & Svalastog & Kapstad 1955, 30-31. - Høyem 1951. - Larssen 1976, 416. - PLSmith 1938, 237. - Solhaug 1979, 118-119. - Steen 1969, 28 29.

---

25. SOLBU, Einar Carl Adolf:

LYNGEN, Vestnes, Bakklandet, Moss

F 16.1.1877 Vågan, d 26.8.1940 Lillehammer. Axel Hagbart Eberg Solbu, sp o h Johanne Marie f Amundsen.

G 5.1.1906 Halden m Mathea (Thea) Birgitte Synnestvedt, f 28.2.1875, d 20.5.1961 Strinda. Foreldre: Gerhard S, kasserer (Saugbruksforeningen), o h Anna Margrethe f Kraft.

1 dtr. 2 sønner ble prester; Aksel, f 10.4.1907 Drøbak, og Gerhard, f 25.1.1912 Lyngen.

Stud 1895. Leilighetsarbeid i Forsvarsdepartementet (regnskapsfører Marinens forsyningstjeneste) og Universitetets sekretariat. Vikar ved Ruseløkka skole.

C th 1901. Pract 1902. Perskap Skedsmo 1902, Drøbak 1905 og Kragerø 1908.

Sp Lyngen 1910 (utn 30.9, tiltr mars 1911). Eks samisk 1911.

Sp Vestnes i Romsdal 1914. Res kap Bakklandet (Thm) 1920. Sp Moss 1932. Avskjed i nåde 1939 pga hjertesykdom (fratr 30.6). Bosatt Lillehammer.

Far var hans første lærer. Senere gikk han privatskole i Sandvika i Bærum, og deretter 10 år på Aars & Voss skole (Kra). Faren døde tidlig og Einar måtte bekoste skolegang og studium selv.

LYNGEN 1910 (1911) -14

Form skolestyret.

Lestadianerne

Solbu var den første av Lyngen-prestene som henviste til "gamle Erik Johnsen" (f 1844) og hans lederskap. Johnsen hadde som smågutt opplevd Karesuando-vekkelsens utbredelse gjennom flyttsamer til Manndalen, og var i slutten av tenårene da han på 1860-tallet fikk tale under samlingene. Etter Antin Pieti's død i 1898 representerte han kontinuiteten med "de eldstes kristendom" fra Karesuando-vekkelsen (førstevekkelsen).

Det var «mange læstadianere i Lyngen. De hadde i Erik Johnsen en klok leder, som vel forstod å holde sine folk innen rimelighetens grenser. Og innen læstadianernes flokk var det gjennemgående et sundt og rikt kristenliv".[1]

VESTNES 1914-20

Form skolestyret. Ingen opplysninger mottatt derfra.

BAKKLANDET 1920-32

I flere år prest ved Østmarka sykehus. Medlem av Trondhjem vergeråd. Styreformann Bakklandet asyl ca. 11 år. Styremedl Trondhjems asylselskap, Bakklandets kr. ungdomsforening og kretsstyret for "Omstreifermisjonen". Sekr Trondhjem og Omegns Presteforening. Varamann Trondhjem bystyre èn periode.

MOSS 1932-39

Form skolestyret.

Dårlige boforhold tvang ham til å bo på Jeløya. Byutvidelsen og prestgjeldsreguleringen medførte overbelastning. I tillegg kom sykepermisjoner for residerende kapellan. Solbu slet seg ut. Siden 1935 ble han stadig mer plaget av et hjerteonde. I 1938 fikk han sønnen Gerhard til hp, men så seg nødt til å søke avskjed året etter (fratr 30.6).

EGET TILBAKEBLIKK:

Lyngen:

Prestegården var i en elendig forfatning. Forøvrig var alle hus på prestegården kondemnert. I et tilbakeblikk fra Moss (1932-1939) skrev han "at jeg holdt på å bli helseløs av ischias. Og når en ofte kom hjem fra annexreiser i åpen småbåt gjennembløt til skinnet var det ikke mulig å berge helsen i så dårlig hus." Han kom til hektene igjen i Vestnes (1914-1920), men tjenesten i Lyngen merket ham for livet.[2]

"Efter at ha oplevet vel 3 aar i en prestegaard som har holdt på at gjøre mig helseløs og i en menighet fuld av løgn og falskhet og under foresatte som ikke kan eller vil forstaa eller hjælpe til en bedring, søker jeg mig herfra /.../ forlater Lyngen og Tromsø stift med stor glæde".[3] (Jf forgjengerne Bøysen og Koren.)

Noe mildere var hans tilbakeblikk på tjenestetiden i Lyngen, sett fra Moss: Den hadde også sine gode sider, for "interessant var virket deroppe i midnattsolens land. Turene til Sørfjord eller til Storfjorden, til Birtavarre eller Skibotten og Helligskogen vil jeg aldri glemme. Det tør hende at jeg fra mitt ophold i Lyngen er innehaver av en presterekord, idet jeg en Mikaelihelg hadde 62 dåp og samme søndag 273 altergjester /.../ Jeg hadde gjerne blitt lenger i Lyngen, men av helbredshensyn måtte jeg

[1] Lyngen kab.
[2] Løkhaug 1965, 87.
[3] Samme. Jf Kielland.

søke meg sørover".[1] – Det er ellers interessant at Solbu ikke brukte den sosialdarwinske tolkningsnøkkel, slik vanlig var.

Moss:

Menigheten møtte "alle de mange kristelige krav i tiden" med offervilje og forståelse. Søkningen til Guds ord og Herrens bord var god. Han merket intet nevneverdig spenningsforhold" til de mange frimenighetene i byen.[2] Han gledet seg over "de mange trofaste kirkens venner".[3]

> **KARAKTERISTIKK**: Aktet som dyktig predikant og taler.
>
> Arbeidsglad og hjelpsom, alltid på farten. Kunnskapsrik. Hans fremste interesser: Musikk, fotografering og sosiale spørsmål. Som person vidsynt og rommelig, uhøytidelig og likefrem, og med et smittende humør.
>
> Det kunne virke forargelse når han falt utenfor den forventede presterolle. Illustrerende er et folkeminne fra Lyngseidet. En gjeng spilte kort nedi Giæverbua. Intetanende om Solbus nærvær, var det en som prøvde seg med juks. Da lød et strengt "mmmmm!" Det var presten.[4]

KILDER: Kab Lyngen, Vestnes, Bakklandet, Moss. Studentene 1895; samme 1920, 231f; samme 1949, 95.

LK 1934, 675. - Bakland mhbl 1940, 55. - Morgenbladet 29.8.1940. - Moss Avis 11.1.1937; 20.3.1939. - Moss mhbl 1940, 34. - Nordlandsposten 29.8.1940.

Hatle 1972, 19 (foto), 20. - Larssen 1976, 416 (202 feil ref). - Løkhaug 1965, 87-88. - Moss kirke 1961, 36, 40. - Steffens 1916, 162.

26. ASTRUP, Peter Cornelius:

KISTRAND, LYNGEN, Nykirken og Mariakirken (Bergen), Nordstrand

F 31.1.1887 Jølster, d 26.3.1961 Oslo. Begr Nordsrand kgd.

Christian A (1844-1920), sp, o h Petra Constanze f Lodtz (1860-1930).

G 1) 31.3.1911 Vår Frelsers k m Ingrid Elisabeth Brekke, f 26.9.1887 Øvre Eiker. Niels B, gbr, o h Stina f Fretheim.

G 2) 4.1.1952 m Randi Rivertz, faglærerinne ved Sophies Minde, f 20.8.1899 Lyngen. Stud 1918. Peter R, lensmann i Lyngen, o h Hanna f Holmboe Oxaas.

Brødre: Kunstmaler Nicolai A, sp Christian A (1890-1936) og sp Johannes Andreas A (1893-1946).

[1] Moss kab. Benevnelsen «dåp» tilslører at de aller fleste av barna var hjemmedøpt og fikk dåpen stadfestet. Situasjonen illustrerer forvaltningskirken, hvor folk fra utkantene samlet seg til «storhelg» på Lyngseidet. Mikkelsmess var også her konfirmasjonshelg fra gammelt av.

[2] LK 1934, 675.

[3] Moss kab.

[4] KSv saml.

Stud 1903. C th 1910. Eks samisk 1910. Vik sp Karasjok 1911 (i sp Nissens fravær).

Sp Kistrand 1912. Sp Lyngen 1914 og prost Troms 1919. Res kap Nykirken mh 1926 og sp Mariakirken mh i Bergen 1935. Sp Nordstrand 1948-57.

Kistrand 1912-14: Ingen opplysninger mottatt fra kallsboken. Tiltrådte 11.3.1912 etter å ha vikariert ett år i embetet.

Søkte seg bort fra Kistrand allerede etter 1 ¾ år, dels på grunn av sviktende inntekter og økende gjeld, dels på grunn av «nervøsitet». Embetsreisene om vinteren var en stor påkjenning. I tillegg kom de kommunale gjøremål som han gjerne ville ha blitt kvitt, om han kunne.

Han opplyste i søknaden til Lyngen at han kunne lite samisk, men at han med noen timer hos kirkesangeren, ville kunne oppøve den nødvendige leseferdighet. Han var havnet i økonomiske vanskeligheter, og dessuten hadde barna pådratt seg kraftig bronkittt på «dette veirhaarde og nøkne sted».[1]

LYNGEN 1914-26

Fikk reist ny prestegård. Skolestyreform Lyngen, Kåfjord, Storfjord og Ullsfjord. Gjennomførte i 1924 den første folkeskole-eksamen i Lyngen. Planla og fikk reist flere skolehus og skoleinternat, bl a internatet og skolekapellet på Hatteng (se nedenfor).

Form fattigstyre, kirketilsyn, menighetsråd, vergeråd, kretssykekassen og eksamensnevnda for folkeskolen.

Medl herredsstyret 1923-25. Medl Lyngen Sparebanks forstanderskap. Medl byggekomitèen for Solhov folkehøgskole. Stifter og dirigent for mannskoret "Kikhosten" ca 1917-26. Deltok aktivt i helsearbeidet.

Typisk for prester i den liberale teologitradisjon, opptrådte også Astrup som *kulturoppdrager* og lot seg gjerne involvere i «styre og stell». Han la avgjørende vekt på den religiøse følelse (romantikkens religionsteori). I tråd med med den sosialdarwinske betraktningsmåte oppfattet han lestadiansk kristenliv som uttrykk for *samisk* religiøsitet. Lestadianerne på sin side omgikkes ham i øvrighetsrelasjonen når han var ute i «i lovlig ærend» (jf Publ 1928).

Språk- og minoritetspolitikk

Det samiske folk var i hans øyne et degenerert og «rotløst proletariat»,[2] som uten hjelp fra norsk hold, ville gå til grunne. På vidda kunne samen agere konge med sine 1000 rein, men i en norsk kultursammenheng ligne lasaronen på Storgata i Tromsø.

Det var statens moralske plikt å hjelpe det samiske folk til å elske og «av egen rot vokse frem i kultur og karakter». Skulle samene bestå som folk, måtte de få hjelp til å oppdage egne røtter og bevare de verdier som kan bestå, og dermed unngå status som «en slags norsk tiggerkultur».[3]

Det var som kulturoppdrager Astrup fremstod som talsmann for samiske interesser, og - når han fant det nødvendig, også som talsmann for kvænene (Publ 1918).[1] Sentralt i denne kulturvisjon stod

---

[1] Ra KUd A Geistl… pkt 7.

[2] **Prost Gjølme** i Sør-Varanger beskrev samene på lignende vis: «De står som folk på barnets umiddelbare, naïve, undvikende standpunkt, og det er fornorskningens formaal at bringe dem frem til mands modenhed om dette er muligt.» Sit Svein Lund, se Lund 2002.

[3] Lyngen prestegård 30.5.1918 til byråsjef Vigstad, KUD. = Samisk skolehistorie 2013, vedl bd 6.

den statstøttede fylkesskolen etter mønster fra Solhov folkehøyskole nær Lyngseidet. Hans visjon var en *samisk folkehøyskole* med basis i den samisk-lestadianske religiøsitet, som "tror sammen" - "samtenkt og samfølt". Der skulle undervisningsspråket være samisk så langt det var mulig, og med norsk som fremmedspråk (se Publ 1922a og 1922b, jf 1928). Lokaliseringen så han helst i Karasjok, og seg selv som styrer. Med det siste forbehold ville han søke stillingen.[2]

Astrup fikk lite gehør for sin skoleidé, vesentlig på grunn av motstand fra samisk hold. Blant samene i Kautokeino og Karasjok var det et utbredt ønske å få god norskundervisning, og med dette formål starte en framhaldsskole i Karasjok.

I Kautokeino derimot gikk et enstemmig herredsstyrevedtak imot forslaget om en samisk folkehøyskole, vesentlig fordi den del av skoleplanen som gjaldt norskundervisningen, var for mangelfull. Herredsstyret foretrakk en norskspråklig folkehøyskole for å sikre den samiske ungdom inngående kjennskap til norsk. Dette ønskemål utnyttet skoledirektøren i Finnmark i sitt forsvar for statens fornorskningspolitikk.[3] Hensynet til samisk språk og kultur kom i andre rekke. Da Astrups skoleidé møtte motstand fra samisk hold, var tiden inne til å legge landsdelen bak seg etter 15 år.

Det Norske Finnemisjonsselskap hadde en privatrettslig strategi med basis i den sørnorske bedehuskultur. I 1936 ble den samisk-kristelige ungdomsskole (folkehøyskole) tatt i bruk, kalt «Jens Otterbechs Minne» (se polemikk, nr 49: Horneman, Publ 1918b).

Kirkebyggsaken i Storfjord (forts.)

Det falt i Astrups lodd å være med på å fullføre vedtaket om et skolekapell på Hatteng. Skolehuset ble påbygd kor og blokkhus. Vigslingen fant sted *den 17. oktober 1917* ved biskop Dietrichson.[4] Dermed var ikke kirkebyggsaken avsluttet, for et skolekapell var ingen fullgod løsning. Bruken vitnet om den kristne tros- og kunnskapsformidling i et samspill mellom kirke og skole i to århundrer siden Thomas von Westens kirkehusplan. Det var tid for siste akt (se nr 26: Rødberg).

> **KARAKTERISTIKK**: Praktisk, vel begavet og arbeidssom**.**
>
> **Fra Lyngen**: En reportasje fra Skibotn-markedet forteller: "Ved aftensbordet møtte vi presten i Lyngen. Jeg fryktet næsten for han skulde læge en dæmper på os. Men nei, vi hadde det "roligare" en nogensinde. Vive la gemytlighet. Han har jo også en "skalk" i hver øiekrok. Ære være ham for det!"[5]

Lestadianerne

Liberalteologens personlige forhold til lestadianere fremgår av hans **embetssøknader årene 1920-25**. I både Kistrand og Lyngen kom han til «stormveir» etter forgjengerne. I begge kall havnet han kristelig sett bare blant *lestadianere.* Selv om de anerkjente embetet og personen, «så de kan si om en prest, han var en god prest, allikevel sætter alle prester utenfor, hvorfor det jo kan bli noget underlig å være henvist til sig selv år efter år». Ellers gir artiklene hans et indirekte bilde av forholdet.

---

[1] Jf Eriksen & Niemi 1981, 123.
[2] Lyngen 24.4. og 30.5.1922 til skoledir Brygfjeld. Se Astrup 1922.
[3] Brygfjeld 1932, telegram KUD 8.12.1932. Se Brygfjeld 1933. Polem. Jf Vogt 1932.
[4] Larssen 1976, 223, 361.
[5] Tromsø dagblad 19.11.1920. "Martnans-brev" fra Skibotten. C.J.

Om det var vanskelig å komme til Kistrand, var det verre å komme til Lyngen. Årsaken var forholdene i bygdas sentrum. Men etter ti år hadde det vært rolig lenge. Da ønsket han «å virke i åndelig rikere omgivelser».

Sammenlignet med lensmann og dokter, var det tungvint for presten å reise omkring i prestegjeldet. Likevel holdt han fast på forbindelsen til Lyngen, for han trodde han hadde «en gjerning å gjøre blant læstadianerne».

Det var vanskelig for ham å ta farvel med sine lestadianske venner. Han hadde ingen grunn til å beklage seg over dem, tross det ensidige kristenliv i både Karasjok, Kistrand og Lyngen.[1] - Denne oppsummering viser at en liberalteolog kunne finne det meningsfylt å være prest under kristelig sett fremmede forhold. Med interesse for den folkelige religiøsitet, fant han det meningsfullt å studere det religiøse folkeliv for å begrunne sin pastorale virksomhet i konkret-anskuelig menighetskunnskap.

EGET TILBAKEBLIKK:

I tillegg til lestadianeren, måtte han søke seg bort av hensyn til barnas skolegang, for i folkeskolen lærer de «omtrent ingenting». Dette hensyn synes å ha veid tyngre med årene.

> «En nordlandsprest kan vel neppe gjøre regning på indstilling fra noget menighetsråd sydpå – og da vel endda mindre en lappeprest, selv om han vilde søke sammen med nye kandidater. Som senior nordenfor Tromsø synes jeg det er noget hårdt, men jeg skal ikke beklage mig fremfor mine kolleger om min gjerning altid skal bli her nord. Jeg kan bare takke til og være glad, at det er i Lyngen jeg er blits sat.»
>
> Sognepresten var i løpet av året pålagt å holde 12 gudstjenester utenfor hovedkirken. Prestegjeldet hadde tre daler opptil tre mil lange. I bare en tredjedel av året fikk han en større del av sognemenigheten i tale. Han prøvde å reise billig, «det vil si dårlig og sent for å rekke langt, men også da når man kort.» Så han kunne undre om han var til noen nytte.
>
> Lensmann og doktor kunne reise omkring i en oppvarmet motorbåt, hvor de kunne ta med seg utstyr. De kunne desssuten hyre seg inn på ordentlig vis. Presten måtte ta seg fram til fots, med båt, på ski og til hest, og foruten prestesekken, bære andre ting på ryggen.
>
> Da han søakte Tromsø domprosti i 1925, måtte biskop Støren melde at det ville være mot det store flertall i menigheten å få «to utpreget liberale prester». Det ville vanskeliggjøre kirkens stilling i byen og bispedømmet.[2]

NYKIRKEN 1926-35 OG MARIAKIRKEN 1935-48

> Form Bergens kirkelige fellesråd. Redaktør Nykirkens og Mariakirkens menighetsblad. En rekke kommunale verv. På oppfordring av biskop og fylkesmann var han etter frigjøringen kommunekasserer i flere måneder.

I Bergen ble han særlig husket som *motstandspresten*. Etter å ha nedlagt embetet (4.4.1942), ble han i august samme år avsatt og utvist fra Bergen og Hordaland. I september 1943 gjenopptok han tjenesten i Mariakirken menighet i leid lokale (se Publ u. å).

---

[1] Ra KUd A Geistl…. Pk 7.

[2] Samme.

NORDSTRAND 1948-57

Ivret for diakonien og var særlig aktiv i menighetspleien.

Han søkte først Ullensaker i 1946, men på oppfordring fra Nordstrand menighet trakk han søknaden.

> **Karakteristikk**: Omtalt som "meget avholdt" i sine menigheter. Biskop Støren: Dyktig prest, virksom, praktisk, grei og omgjengelig. En studerende prest.

PUBLIKASJONER:

1917: **Fra Lyngen.** Fra Nordland og Finnmarken. = Tromsø stifts aarbok 1917, 15-18.
1918: Menneskerett for lap men ikke for kvæn. = NK 1918, 226-27, 446-48 (polem mot NHornemann s. 342-45: Lapper og kvæner.
1922a: Død over samerne? = Nidaros 4.11.1922.
1922b: Maaltvang i Finnmarki. = Gula Tidend 18.11. 1922.
1923: "Er det samiske spursmaalet løyst?" = Norsk aarbok. Torleiv Hannaas, utg. Bergen. S. 131-34.
1924: **Læstadianske taler**. I. Nedtegnet paa Skibotn marked høsten 1923. Tromsø 1924. 48 s. Bokanm Hans Hauge, FKK 1925, 507f. Astrups tilsvar s. å. s. 575f.
1925: Alterbokens groveste feil. = NK 1925, 588.
1928: **Læstadianismens særpreg**. Bidrag til Finnmarkens kirkehistorie. V. NSa VIII, 155-70; s 164-70: Erik Johnsen. Selv-biografiske meddelelser. Polemikk og rettelser, se NSa XIV (1934), s. 86-92. (Jf KSvebak 1978, 93-103, 107-112.)
U. å.: Solskinnsnetter og vinterdager. = Dagen (oppl mgl).
U. å: Krigen i Maria. Bergen. 61 s. (Tilegnet Mariakirken mh.)

Ifølge egne opplysninger: Artikler om den samiske folkehøyskole og andre samiske spørsmål, Innlegg "om dit og dat" i pressen og kirkeblad.

UTMERKELSE: Hazelius medaljen i sølv for bidrag til svensk folkelivsforskning (kildeoppl mgl).

KILDER: UBO BBO 5/1921. Kab Kistrand (Porsanger), Nykirken, Mariakirken, Nordstrand. - Studentene 1903. 1928, 15. - Bolling 1949, 29.

Aftenposten 27.3.1961. - Morgenavisen 30.1.1937. - Morgenbladet 28.3. 1961. - Nationen 30.1.1947. - Nordlandsposten 25.1.1947. - Tromsø dagblad 9.6. 1919 (ref avslutningsfest og elevlagsmøte på fylkesskolen "Solhov", Lyngen, bl a tale av sp Astrup); samme 19.11.1920. "Martnans brev" fra Skibotten. - C.J. (handelsm); samme 27.1.1942.

Larssen 1976, 233, 343, 366, 370 (Ingrid A), 381, 416. - Nordstrand kirke 1966, 20. - KSvebak 1978, 93ff, 107ff.

27. SLYNGSTAD, Peter:

KISTRAND, LYNGEN, Holmestrand

F 2.6.1895 Skodje på Sunnmøre, d 24.10.1954 Tønsberg, begr 30.10. Holmestrand kgd. Johan Severin Pedersen S, lærer og kirkesanger, o h Helga Lovise f Egge.

G 1) 25.4.1925 Hammerfest m Gudrun Walmsness, d 22.1.1942 Lovisenberg sh, Oslo. Gunder W, trelasthandler, o h Pauline f Løken.

G 2) 24.12.1943 Holmestrand m Else Doris Mathilde Nerdrum, f 11.10.1908 Örkneröd i Sverige. Ingeniør Petter Johan Christian N o h Theodora Katharina f Thorèn.

Stud 1916. C th 1923 (M). Eks samisk 1924.

Sp Kistrand 1924. Sp Lyngen 1926, pr Troms prosti 1936. Sp Holmestrand 1940 (tiltr 10.10).

Gymnastid og studietid:

Fra gymnastiden i Ålesund mintes han med takknemlighet overlærer Heidenstrøm og sogneprestvikaren Lund som samlelt ungdommer til bibeltimer. Han deltok på to gymnasiaststevner, henholdsvis på Norheimsund og i Stjørdal. Den senere domprost Fjellbu oppfordret ham ved en anledning til å bli prest. I samme retning virket en yngre søsters død i 1915.[1]

I studietiden gikk han mye i Evangelisk Forening, hvor han hørte predikanten Albert Lunde og kom til klarhet uten noen gang å tenke på å forlate Den norske kirke. Han var ellers med i Norges Kristelige Studenterforbund, særlig misjonsstudiekretsen og sangforeningen. På Menighetsfakultetet deltok han mye i andakter og møter. Professor Sverdrup mintes han "med særlig takknemlighet".[2]

KISTRAND (PORSANGER) 1924-26

Prestemangelen rammet Finnmark særlig hardt. Kallet hadde stått ledig i tre år da Slyngstad tiltrådte i 1924. Et kvarter fra prestegården lå Kistrand gamle- og pleiehjem, hvor han jevnlig besøkte de gamle for å "veilede dem i deres sjels frelsessak".[3]

LYNGEN 1926-40:

Medvirket til stiftelsen av Lyngseidet Misjonsforening i 1935 (ikke initiativtager). Han var mye på farten i prestegjeldet, og "folket verdsatte dette høgt".[4]

Kirkebyggsaken Storfjord (forts.)

I 1931 søkte menighetsrådet Kirkedepartementet om tillatelse til å bruke Hatteng kapell som interimkirke i ytterligere fem år, og at det innen tid ble bygd en sognekirke. Herredsstyret ga sin tilslutning, men var avhengig av statlige midler til prosjektet og viste til nasjonale hensyn i et grensedistrikt.[5]

---

[1] Lyngen kab.
[2] Samme.
[3] Horneman om nypresten, NFiBl 2/1924.
[4] Lyngen mhbl 2/1942.
[5] Larssen 1976, 325.

Lestadianerne

Forholdet mellom ham og lestadianerne i Lyngen var like fra begynnelsen positivt. Slyngstad og den gamle predikanten Erik Johnsen ble nære venner.[1] Da Kåfjord sogn manglet kirkehus, tok Slyngstad initiativet til å reise *Birtavarre bedehuskapell* i samarbeid med den sjøsamiske befolkning som for det meste bestod av lestadianere. Bedehuset ble vigslet til *interimkirke* for indre Kåfjord den 25. juli 1937, til vanlig kalt «bedehuskapellet». Årsaken til interim-status var vedtektene om eierforhold og læretukt, men de samme som for Skibotn bedehuskapell, vigslet den 22. juni 1931.[2] Blant sjøsamene i indre Kåfjorden var det ingen kvænbefolkning å ta hensyn til av utenrikspolitiske grunner. Kapellet i Skibotn inngikk i Berggravs strategi – (1) å styrke kvænenes tilhørighet til Norge med flere kirkebygg langs grensen mot Finland, (2) å styrke prestenes språkferdigheter, og (3) moderere den harde fornorskningspolitikk. Typisk for Berggrav var det mellommenneskelige perspektiv fremfor det politiske.[3]

"Den finske fare":

Da Finland ble selvstendig stat i 1918, fikk landet adgang til Ishavet i Petsamo. En sterk nasjonalfølelse ga etter hvert grobunn for storfinske idéer. Finske prester og predikanter på reisefot blant kvænene gjorde norske myndigheter mistenksomme. Hva var hensikten? Biskop Eivind Berggrav, fylkesmann Hans Gabrielsen i Finnmark og generalstabssjefen, oberst Otto Ruge organiserte en rapportørvirksomhet. Koordinator var biskop Berggrav. Den finske presten Martti E. Miettinen medvirket som tekstleser på finsk under vigslingen av kortilbygget. Husets status ble «bedehuskapell». Da den finske presten *E. A. Auno* året etter besøkte Nordreisa og Lyngen, fikk Slyngstad i oppdrag å legge hindringer i veien, så han ikke fikk for mye kontakt med sentrale kvænpersoner. Utførlig rapport ble sendt Berggrav.[4] Sentrale rapportører var skolestyrer Leigland, Solhov folkehøgskole, lensmann Rivertz og lærerne Flugum og Slinde.[5] (Se nr 64: Tveter.)

EGET TILBAKEBLIKK:

Han mintes sine fjorten år i Lyngen som "en god og rik tid med godt samarbeid med læstadianerne her".[6] Erik Johnsen "satte /.../ kirkens embete meget høyt og likeså kirkens orden".[7] Ved en anledning skrev han at "alle gode minner strømmer igjen til meg. Minner om de gode dager i de gode menigheter. Ja vi ønsket å få leve om igjen noen av Skibotn's dager eller Hatteng's dager. Men det blir ikke mer så. Vi går vår vei mot det store mål - mot en større dag."[8]

---

[1] DSivertsen 1955,241, 364. Forholdet minner om kollegaen i Skjervøy, sp Dahl.

[2] Tillatelse gitt ved kgl res 5. mars 1930. Karlsen 2006, 28.

3 Heiene 1992, 215. Berggrav fikk et nært forhold til predikanten Erik Johnsen, Manndalen. Det religiøse alvor hos lestadianerne tiltrakk ham og han fikk god kontakt med lestadianske miljøer, men «førstefødt-lestadianerne» i Ofoten stilte han seg skeptisk til. Samme s. 219-220..

[4] Jf Ratche 1936, 98.

[5] Eriksen & Niemi 1981, 220, 226, jf s 290. Heiene 1992, 216.

[6] Lyngen kab.

[7] Slyngstad 1942, 6.

[8] Brev, Holmestrand 18.12.1942 til PJPedersen, Rasteby. Se KSvebak 1978, 136. Hustru Gudrun, d 22.1. s. å.

HOLMESTRAND 1940-54

Styremedl i Holmestrand Sykepleieforening (fru Else S, suppl). Form mhr, bedehusstyret og Det Norske Misjonsselskaps hovedforening.

Prestens endelikt

Et hjerteanfall rammet ham etter høymessen 8. august 1954 (8 s e tref). Han ble innlagt på Sentralsykehuset i Tønsberg, hvor han døde elleve uker senere (19. s e tref). "Hva enten jeg lever eller jeg dør, så hører jeg Herren til", var hans vitnesbyrd.

Begravelsen foregikk "under overveldende deltagelse fra menigheten og fra kolleger som med biskopen i spissen vilde ta avskjed med sin sokneprest og venn".[1] Blant de fremmøtte var, foruten biskop Bjarne Skard, "samtlige prester i Nord Jarlsberg prosti og en rekke andre prester, samt representanter for byens kommunale myndigheter og kristelige organisasjoner". Strykere fra Holmestrand Byorkester innledet med Mozarts "Ave Verum". Midt i koret stod båren helt dekket av vakre blomster og kranser. Ved båren talte prost Storesand over Salme 73:22 28 og beskrev avdøde deretter.

Kranser ble nedlagt fra Holmestrand menighet, kirkehusets tjenere, Jarlsberg Pastoralforening, Det Norske Misjonsselskaps forening, Det Norsk Lutherske Indremisjonsselskaps forening, Holmestrands kristelige ungdomsforening, Holmestrand kommune (v/ordf), Holmestrands skolestyre, elever ved Realskolen (v/rektor) og fra Filadelfia menigheten. Deretter ble kisten ført på hestevogn gjennom byens gater til kirkegården. På hver side gikk prostiets prester.[2]

KARAKTERISTIKKER:

Fra Lyngen: Rolig, godlynt og mild. "Dei som kjende Erik Johnsen fra små samvær, veit at han hadde det på same måten. Friskt godmøle, bortimot skjemt. Denne likskapen mellom dei to gjorde ikkje minst til at samarbeidet mellom dei vart så rikt og fruktberande".[3] En talemåte hang igjen i folkeminnet: "Ja, det er så det, rimeligvis". Det lød merkelig i samisk-finske ører.[4]

Det ble sagt om "humanisten Slyngstad" at han forstod og vurderte den lestadianske bevegelse "med en stille fornemhet, som ikke kan annet enn gjøre godt hos den som ser en verdi i ethvert uttrykk for åndelig streben." Han var en av de prester "som forstår tingene bak tingene".[5]

Fra Holmestrand: Utførte sin prestetjeneste stillferdig og fredsæl, ærlig, saktmodig og vennlig. Under krigen "holdt han den rette, klare linje og vant menighetens tillit og respekt. [6]

[1] Holmestrand kab.
[2] Drammens Tidende 1.11.1954. Foto: Båren føres ut av kirken.
[3] Ingjald Leigland, Lyngen mhbl 3/1945.
[4] KSv saml (1974).
[5] Ratche 1936, 52, 98.
[6] Holmestrand kab.

Slyngstad "kunne for de fleste virke noe innadvendt litt utilnærmelig, men fikk en først kontakt, så fant en et hjerte som banket for sine medmennesker i langt større grad enn han formådde å gi uttrykk for med sitt følsomme sinn /.../ vi vil kanskje sterkest savne ham i de mange småmøter i foreningene og på Bedehuset. /…/ den ydmyke og beskjedne kristne, som stilte seg frem i sin egen ringhet og fikk være til velsignelse. Hans forkynnelse var alltid nøye knyttet til ordet».[1] Hans største interesse var arbeidet for sunn og sann luthersk kristendom.[2]

PUBLIKASJONER:

1942a: Erik Johnsen Dalen. = LK 6/1942, 119-122.
1942b: Fra Erik Johnsens virke. = Lys og Liv 4/1942, 5, 7, 9.
1942c: En høvding er falt i Israel. Erik Johnsen Dalen. = SVJ 1942, 14-17. (Se Menneske og Miljø i Nord Troms. Åb 1978, 22-25, 38.)
1946: Kan vi halda fram med å døypa alle småborna? = LK 1946, 495-497. Jf L.M.Vågdal, s. 340-344.
1947: Skriftemålet. = Vårt Land 11.9.1947. Debatt, se 16.8. (OSæverud); 2.9. (PUrsin, SHusebye); 15.9. (SSivertsen).
1949a: Nasjonalkirker. = NK 1949, 292f.
1949b: Læstadianer-høvdingen Erik Johnsen og hans medarbeidere. (Åndens enhet i fredens , Ef. 4,3) = Vkin 1949, 7-11.
1951: Skjærtorsdag. Ev. Luk. 22:14-20. = Lyngen mhbl 2-3/1951.3

KILDER: Kab Kistrand, Lyngen, Holmestrand. - Studentene 1916; 1942, 261. - Bolling 1949, 383.

Drammens Tidende 1.11.1954. - Jarlsberg 26.10.1954. Sigurd E. Karlsen. - NFiBl 2/1924.

Eriksen & Niemi 1981, 220, 286, 290. - Larssen 1976, 359, 363. - Ratche 1936, 52, 68, 69, 98. - Ringard 1952, 80, 273. – DSivertsen 1955, 241, 355, 364.

28. RØDBERG, Nils Hans Olaf Ingeberg:

LYNGEN, Modum

F 19.11.1905 Skånland.

Nils Johnsen R, gbr og fsk, o h Inger Susanne f Henriksen.

G 11.8. 1945 Nedstrand m Karen Sofie Marvi, diakonisse, f 28.5.1906 Nedstrand. Gbr Johannes M o h Helena f Østerhus.

Middelskoleeks Harstad 1925. Leste hjemme mens han arbeidet ved rikstelefonen. Stud 1929 (privatist Volda off almensk).

Skånland kommune: Ligningssekr 1930, herredskass 1932-36, kommunerevisor 1933-39. Leste latin og gresk hjemme og tok forberedende eks.

[1] Jarlsberg 26.10.1954. Sigurd E Karlsen.
[2] Studentene 1916. 1942, 261.
[3] Brev til en venn i Storfjord, Lyngen. Se KSvebak 1978, 136.

C th 1936 (M). Styrer Skånland komm realskole 1937-39. Bestyrer Soldathjemmet Setermoen somrene 1937 og 1938. Kretssekr Troms krets Indre Sjømannsmisjon 1939.

Sp Lyngen 1941 og prost Troms prosti 1957. Sp Modum 1964 og kst prost Eiker 1971.

Form Troms krets, Den indre Sjømannsmisjon.[1] Form Troms krets av Norges Finnemisjonsselskap og to perioder landsstyremedl. Medl Nord Hålogaland bdr og form i diakoniutvalget. Medl Den norske kirkes Diakoniråd. Form Nasjonalhjelpen for krigens ofre.

LYNGEN 1941-64

Under okkupasjonen ledet han organiseringen av Lærerfronten i Lyngen. "Menigheten sørget for at jeg ved innsamling privat, fikk det jeg skulle ha for å leve."[2] Styreform Lyngen Sparebank 1945-64. Medl Lyngen skolestyre 4-5 år (første kommune i Troms som gikk over til 9 årig ungdomsskole). Hele sin tid i Lyngen form i mhr, vergeråd og barnevernsnemnd. Form Storfjord mhr 4 år.

Forestod reisingen av Kåfjord kirke vigslet 19. juni 1949, Storfjord kirke vigslet 29. juni 1952, og Lakselvbukt kapell vigslet 17. juli 1963.

Startet Lyngen Menighetsblad 1941 (red). Startet kirkeforening og forening Indre Sjømannsmisjon på Lyngseidet (senere slått sammen). Fikk anlagt Birtavarre kgd 1949. Medvirket til bauta over predikanten Erik Johnsen.[3] Mislikte å bli minnet om sin samiske herkomst.

Under okkupasjonen opplevde han vekkelser i 1942 og høsten 1944. Okkupasjonstidens vekkelser medførte "overmåte" god kirkesøkning. Den avtok da det gikk mot bedre tider, selv om en og annen vant frem «til frelse og frihet ved Guds nåde."[4]

Kirkebyggsaken i Storfjord – omsider i havn

Kirkeplan ble gjenopptatt da Storfjord ble egen kommune i 1929. Kommunestyret vedtok på Departementets oppfordring å arbeide for sognekirke. Menighetsrådet ønsket at Hatteng kapell fikk status som *interimkirke* for en periode på 5 år. Deretter søkte kommunestyret Opplysningsvesenets fond om et lån på 15 000 kr. med rente- og avdragsfrihet i 10 år, og deretter nedbetaling over 30 år. Søknaden viste til *nasjonale grunner* for å bygge denne kirke i et grensedistrikt.[5] Storfinske idéer virket truende.

Storfjord kirke med 350 sitteplasser ble *vigslet den 29. juni 1952* av biskop Krohn-Hanssen. Åtte prester medvirket, deriblant kyrkoherde Torneus fra Karesuando og presten Bonnevie-Svendsen i egenskap av formann i fordelingskomitèen for *den amerikanske kirkegave*. Etter vigslingsgudstjenesten om formiddagen var det nattverdgudstjeneste kl. 14.[6]

Men kirkehuset manglet tårn! Det ble fortalt etter besøk i Departementet, at daværende kirkeminister Varmann sørget for etterbevilling til kirketårn, og det gjorde han med en saftig ed. Omsider var saken ute av verden etter godt og vel 250 år!

---

[1] Jf Gamman 1970, 119-22.
[2] Lyngen kab.
[3] Tromsø dbl 25.6.1946.
[4] Lyngen kab.
[5] Samme s. 323, 325.
[6] Vårt Land 1.7.1952. Avisoppslaget om "Storfjord kirke i Finnmark" ga inntrykk av to kirkegjenreisinger i Lyngen prestegjeld, men Kåfjord sognekirke var vigslet tre år tidligere.

EGET TILBAKEBLIKK:

"Folket i Lyngen er et godt folkeferd som det ikke er vanskelig å ha med å gjøre. Det er den luth. lestadianske retning som er den rådende. Retningen her hvis åndelige leder var Erik Johnsen fra Mandalen, er kirkelig og møter sin prest med velvilje. Vinner presten deres tillit, så har han også i dem de mest trofaste venner, kirkegjengere og medarbeidere. Når vi kan tale om en overmåte god kirkesøkning, så skyldes det utelukkende dem..."[1]

Arbeidet for misjonen gikk derimot ikke så bra i Lyngen. En av årsakene mente han å finne hos de "misjonskristne" selv.[2]

> **KARAKTERISTIKK fra Lyngen**: God hukommelse, stor arbeidskraft og administrative evner utenom det vanlige. Med sin yrkesbakgrunn i kommune og skole var han valgbar "i styre og stell". Hans karriere vitner om fremveksten av en sideordnet kirkestruktur i de kristelige organisasjoner og begynnelsen til den kirkeorganiserte råds- og møtestruktur.

KILDER: Kab Lyngen. Studentene 1929. 1954,305f. Bolling 1958,359. Prester 1974,219. Tromsø dagblad 25.6.1946; 16.11.1965.

Larssen 1964,48, 65, 79, 84; samme 1976,361, 364, 378, 417.

29. FLOKKMANN, Asbjørn Greger:

TANA, TROMSØ, TROMSØYSUND, LYNGEN

F 31.3.1908 Tjøtta, d 27.2.1992 og begr Tromsø gravlund.

Johan Martin Greger Hansen, utskiftingsform, o h Gunhilda Augusta f Nielsen.

G 11.5.1939 Oslo m Marianne Margrethe Ihlen, f 13.4.1907, d 29.7.1970. Begr Tromsø grl. Oscar Ihlen, veisjef, o h Sissi f Heimbeck.

Stud 1926. C th 1932 (M). Huslærer Galten (Sørøya, Vest Finnmark) 1926 1927. Vik klokkerp Paulus mh (Oslo) 1933. Eks samisk og finsk 1933.

Perskap Vestre Moland og vik timelærer middelskolen i Lillesand 1934. Ord. 8.10.1934 Prestenes kirke (Oslo) av b Eivind Berggrav til reiseprest i Norges Finnemisjonsselskap (bl flyttsamene i Tana, Polmak, Karasjok og Kautokeino).

Kst sp Karasjok 1934. Sp Tana 1936.

Deportert sm m ca 2000 tanaværinger 29.10.1944 med lastebåt til Narvik. Den Midlertidige Kirkeledelses prest blant evakuerte på Helgeland. Tilbake til Tana 1.10.1945. (Om evakuering og tilbakekomst, se Publ 1959)

[1] Det begynte dårlig. Predikanten Erik Eriksen øvde offentig læretukt etter Rødbergs første gudstjeneste under Birtavarrestevnet sommeren 1942. Da han forstod at han hadde misforstått prekenen, skværet han opp. Senere bodde «Lille-Erik» alltid i prestegården når det var stevne på Lyngseidet. KSv saml.

[2] Lyngen kab.

Vik sp Sømna. Sp Vadsø 1947. Res kap Tromsø 1949. Sp Tromsøysund 1956. Sp Lyngen 1964 (tiltr 1.4.1965) og prost Troms 1969. Gikk av i 1978. Bo: Ankenesstrand.

Kortere studieopphold Finland, USA, Danmark, Holland, England og Grønland. I 1950 Den finske presteforenings stipendiat for å studere finsk og menighetslivet i lestadianske menigheter.

TANA 1936-45

Under professor Ole Hallesbys kateter hadde han som student lært å begrunne kristentroens sannhet med *frelsesvalg og overgivelse*, stadfestet med syndsbekjennelse og bønn. Problemet var betinget nåde. Den gav ingen frelsesvisshet, hverken den gang eller senere et par år blant sørlandspietister i Vestre Moland og Lillesand.

Fra Sørlandet kom han til Øst-Finnmark, først som reiseprest for Finnemisjonsselsskapet og deretter som konstituert sogneprest i Karasjok. Et vendepunkt ble møtet med lestadianerne i Tana, da han som sogneprest overvar samlingene deres og ble vitne til en sjelesorg som var ny for ham. Han både så og hørte dem bekjenne synder og tilsi hverandre Guds tilgivelse *uten forbehold* om frelsesvalg og overgivelse.

En gang det var "tjåke fullt", satt han lent mot veggen borte ved et vindu og ble vitne til mye rørelse i både gråt og glede. Han så de mange som omarmet hverandre; noen bekjente synd og skrøpelighet, andre tilsa syndenes forlatelse " i Jesu navn og blod". Da slo det ned i ham, at deres nød er jo *min* nød! Eller sagt med hans egne ord: «Jeg - deres sogneprest, er jo selv en fattig synder, og den trøst som de trenger, den trenger også jeg». Den sjelesorg som han der fikk, ble retningsgivende for hans prestegjerning. Sett i norsk kirkesammenheng, var det visstnok første gang en prest «kom i rørelse», som det heter. Senere kretset stadig om temaet Ordets hørelse og Guds nådestilsagn i et menneskes munn. Jeg spurte undrende: Hvor er din tilhørighet i den lestadianske sammenheng? Jeg er "urlestadianer", sa han. Lærespørsmål unngikk han.

I Lyngen var man forsiktig med å gjøre rørelsen til et frelsesrituale. Rørelser fikk komme og gå som de ville, for troens grunn er en annen, gitt den enkelte til del i dåpen og stadfestet med Guds nådetilsagn. I en samtale med noen predikanter spurte den unge kapellanen om de var skriftefedre, og fikk til svar: «Kan ikke presten hjelpe oss?» Ulike kall gjorde forskjellen.

Naboprestene Flokkmann i Tana og Tveter i Vadsø (nr 64) ga sin tilslutning til et sentralt motiv i lestadiansk sjelesorg. De hevdet med overbevisning at lestadianismen kunne medvirke til kristenfolkets fornyelse på luthersk grunn. I deres kirkevisjon om den dynamiske folkekirke inkluderte de "lestadianere" og "misjonsfolk" i et misjonerende fellesskap med basis i vekkelse på luthersk grunn. Tveter lot seg inspirere av finske teologer og kirkeledere til å presentere dette «dynamiske» kirkesyn i norsk kirkesammenheng (jf nr 27: Slyngstad, nr 38: Dahl, nr 14: Frøland).

TROMSØ 1949-64

Timelærer i samisk Tromsø Lærerskole 1954-66. Flere år lærer i finsk ved Friundervisningen. Form Tromsø mhpleie 1952-56. NRK-konsulent for religiøse sendinger på samisk 1951. Kirke- og Undervisningsdepartementets konsulent i samiske og finske spørsmål. Medl landsstyret Norges Finnemisjonsselskap. Gjennom mange år benyttet som "radioprest". Det kom uventet på ham at han ikke ble utnevnt til domprost i Tromsø. Der hadde han skaffet seg en bolig, åpenbart for å bli i Tromsø til han gikk av.

LYNGEN 1964-78

For Flokkmann var det en moralsk plikt å betjene språkminoritene på deres morsmål og å støtte arbeidet for samisk og finsk kultur i Norge. Lyngen prestegjeld hørte ikke lenger med til «overgangsdistriktene», og følgelig ble språkforholdene fortidd i utlysningene. Unevnt var den kjensgjerning at samisk var dagligspråket for mange. Flokkmann visste bedre. Han var utrettelig på sporet av samer som gjerne ville høre Guds ord på mormålet, men fortiet sitt ønske i et norsk språkmiljø.[1] Forgjeves gjorde han fremstøt for å få opprettet en stiftskapellanstilling til dette formål, og så seg selv i denne tjeneste som pensjonist.

Flerspråklighet er et gode i seg selv, men Flokkmann ville med bruk av sjøsamenes morsmål styrke deres selvrespekt og aktelse for egen kultur på kristen grunn. For ham var forkynnelse på tilhørernes morsmål nestekjærlighet i praksis. I Lyngen kunne han anskueliggjøre Guds kirkes etnisitet – et fleretnisk fellesskap for bekjennere fra alle ætter, folk og tungemål (1 Mos 12, Åp 7). Derfor sørget han for den årlige "samisk-norske kirkehelg" i Lyngen kirke første helg i februar. Den lot seg gjennomføre i samarbeid med luthersk-lestadianske predikanter. Slik markerte han samtidig den kirkelige folketradisjon blant samene og sin egen tilhørighet til "syndsforlatelsens kristendom".

Han var klar over at predikantenes forhold til ham var mer preget av nærhet enn likhet. Det forklarte han med "fedrenes synder», og siktet til forsømmelser fra de kirkelige myndigheters side. Tegn i tiden uroet ham. Innstillingen til en samelov i 1959 vitnet allerede om spenninger i den samiske befolkning.

Overraskende for mange, protesterte en del samer, særlig i Karasjok.[2] Av frykt for følgene av samifisering, krevde de at kun norsk ble brukt i skolen. «Ånden fra biskop Krogh våknet» (b 1689-1731), sa den gamle lærer *Per Erik Saraksen* av sjøsamisk ætt (1901-1989).[3] Han siktet til biskop Peder Krog (b 1689-1731), han som bekjempet von Westens sameskole i Trondhjem (C*ollegium Lapponicum*). Den krog'ske ånd hadde Saraksen erfart blant *samer* i etterkrigsårene.[4] Den var også virksom i Lyngen, for langt fra alle sjøsamer satte pris på samisk-norsk kirkehelg og Flokkmanns bruk av samisk under gudstjenester i sjøsamebygda: «Nei, så dårlig står det ikke til med oss, at vi ikke forstår norsk!» I ettertid måtte kapellanen erkjenne sin naïve kjennskap til lokale forhold.[5]

Flokkmann var representant for den språkpolitiske linje fra Thomas von Westen, biskop Johan E Gunnerus (b 1758-73), og lappologene Knut Leem (1697-1774) og Nils Vibe Stockfleth (1787-1866). Et Gunnerus-sitat gir en passende beskrivelse av språkpolitikeren Flokkmann:

> «Samene er ikke uinteresserte i å lære norsk, når de bare får mulighet til det, og det ville være forferdelig å tvinge dem til å slutte å bruke sitt eget språk, av hvilket de er like store elskere

---

[1] Jernsletten 1959, 80.

[2] Lindkjølen 2005.

[3] **Per Erik Saraksen**, f 1901 Smalfjord i Tana, d 1989 Alta. Gikk folkeskolen i Vestertana. Lærte seg å skrive samisk på sin egen måte. Presten Jens Otterbech, den gang i Stavanger, hjalp ham til lærerskole i Oslo. Virket som lærer i Tana, Kiberg og Alta. En rakrygget, smålåten og sindig representant for det samiske folk. «Otterbech var min helt», sa han til undertegnede (se nr 56).

[4] I etterkrigsårene var mange samer av den oppfatning at samisk språk og kultur umulig kunne hevde seg i et moderne samfunn, og derfor gjaldt det å bli fornorsket snarest mulig. Se SHenriksen 1959.

[5] Sit OBondevik 1958.

som hvilken som helst annen nasjon i hele verden. Varsomt og forsiktig bør man oppføre seg for å lære dem vårt språk…»[1]

Senere fulgte en politisk radikalisering blant samisk ungdom under nymarxistisk påvirkning med «etnopolitisk reisning» som mål og med Kautokeino-opprøret 1852 som tolkningsnøkkel til lestadiansk kristendom og dens relevans i vår tid.[2]

> **KARAKTERISTIKK**: Et spill levende og sjarmerende menneske, hjelpsom og selvoppofrende. Dyktig administrator, alltid utstyrt med blokka i høyre jakkelomme, og kalt "Blokkmann" av noen. Rastløst virksom, stadig på farten i og utenfor sitt prestegjeld. Det ble sagt om ham at hadde han et kvarter til ferjeavgang, tok han gjerne et husbesøk.
>
> Stadig på farten – også utenlands, kjente han utrolig mange mennesker ved navn, og mange kjente ham, blant dem mang en «privatsjåfør». Hadde vanskelig for å knytte dype og varige vennskapsbånd.
>
> Av mange oppfattet som" lestadianer presten". Han karakteriserte lestadianismen som "mannfolk-kristendom"[3] – indirekte seg selv i kontrast til den feminiserte «misjonskristendom» i kvinneforeningenes imtimsfære. Noen "lærdomspredikant" er han ikke, for «lærdomsprat» unnvek han.
>
> Ble høyt aktet for den omsorg han viste hustru og barn i deres sykdom, merket for livet. "Livet har sitt for oss alle", var hans omkved. Han gledet seg over å finne noen som var "gjemt og glemt", især blant samene. «Dit må du dra», sa han til kapellanen, «for der har ingen prest vært siden syndefallet!"

Eget tilbakeblikk:

Kristendomsfaget i den statlige grunnskole mistet i 1969 status som Den norske kirkes dåpsundervisning. Samtidig forsvant den siste rest av den gamle kirkeskole. Sogneprestens lovfestede plass forsvant i skolestyret, og med ham den siste rest av stats- og folkekirkens nærvær i den kommunale offentlighet. Tilbake var en *uttalerett* i saker vedrørende kristendomsfaget, men hverken prost eller kapellan ville medvirke til å legitimere et såkalt «kristendomsfag» løsrevet fra prekenembetets tilsynsansvar.

Det fantes lærere og foreldre som oppfattet bruddet i kristen folketradisjon. «De tar barnan' ifra oss», sa en gråtende mor inne i Kåfjord. Men også hyrden gråt. Da barna kom hjem fra en skolegudstjeneste i Storfjord kirke, kunne de fortelle at "han Flokkmann gråt". Stilt overfor politiske realiteter i en kirkeordning under parlamentarisk kontroll, var de konservatives kirkereddervisjon utgått på dato med kirkeødeleggende virkning. Kirkens trosformidling i hjem og menighet er ikke mulig uten basis i kirkens uforbeholdne bekjennelse til den nytestamentlige tro, kort fremstilt for døpte i Luthers Lille Katekisme.

---

[1] Sit Saraksen 2010. Ett av 20 kåserier i sameradioen 1956-72, trolig holdt i anledning protestene fra samisk hold mot innstillingen til samelov i 1959.

[2] «Kautokeino-opprøret» 8.11.1852: Tilhengerne av en radikalpietistisk siida-vekkelse var virksom på kirkestedet med aggressiv proselytering, fulgt av voldsbruk, mordbrann og drap, inntil samer kom til og overmannet dem. Allerede sogneprest Læstadius advarte mot dem under Karesuando-vekkelsen (prost i Pajala s 1849). En teologisk analyse av forhørsprotokollene gjenstår. Siden 1970-årene ga tragedien legitimitet til «etnopolitisk reisning» og faget etnopolitikk.

[3] Jf Norderval 1973,182.

Da Thomas v Westen tok initiativet til Misjonskollegiet i 1716, var han rystet over hvor lite kristendomskunnskap han fant blant folk. Noe kunne man vel ramse opp av ord på dansk, men uvitende om det bibelske meningsinnhold. Situasjonen den gang ligner den folkekirkelige situasjon i det sekulariserte samfunn. Fremdeles ville man satse på «kristendomsfaget» i en enhetsskole under statlig-parlamentarisk kontroll, men lagt åpen for relativismens terror.

PUBLIKASJONER:

1934a: Hilsen som ny arbeider i finnemisjonsselskapet.) = SV 29/1934, 122.
1934b: Et besøk hos de finske "haugianere". = SV 36/1934,158, 160.
1934c: Fra ungdomsarbeidet i en finsk menighet. = SV 41/1934, 178.
1935a: Jul i ødemarken. = SVJ 1935, 18-19.
1935b: Trekk fra en prestereise i Karasjok. = SV 13/1935, 58.
1935c: Lat dig op! (12. s e tref. Mk 7,31-37) = SV 31/1935, 133.
1936: Bed, så skal eder gives. (6. s e påske. Lk 11,5-13) = SV 21/1936, 93.
1941: Vårflytning over vidda. = SVJ 1941, 27-29.
1946: Også en kirkehelg. = SV 17/1946, 70.
1950a: Litt om læstadianismen. = Vkin 1950, 43-48.
1950b: En hilsen fra nabolandet. Margrethe og ... = Tromsø mhbl 7/1950.
1951: Et varsko. (Matt. 16,5-12) = SV 14/1951, 3.
1952: Også et hundreårsminne. = Fremover 1.12.1952.
1956: Læstadianismen i Norge. (Anm: Læstadianismen i Norge. Diss. Oslo l955). = Vkin 1956, 49-52.
1959: Et trist 15 årsminne. = Vkin 1959, 92-96. (Tvangsevakueringen fra Tana)
1972: Juov'la bæi'vai. = SVJ 1972, 2.

KILDER: Kab Tana og Vadsø (ikke skrevet i Tana, Tromsø og Lyngen kab). - Prester 1974, 72.

NSa 1935, 89. - Aftenposten 26.7.1934. - Programbladet nr 1 og 8/1961. - SV 29/1934, 122. - Tromsø dagblad 30.3.1968.

Blix 1979, 13. - Gamman 1970, 119 (foto), 122. - Larssen 1976, 417. - DSivertsen 1955, 408, 440.

TILLEGG:

---

30. SCHREINER, Fredrik Elster:

TROMSØ STIFT, Herøy, Snåsa, Ringebu

Stiftskapellanene

De settes til spesialoppdrag etter behov og er biskopens medhjelpere når ledighet oppstår, og med sin tjeneste opprettholder de kontinuiteten i vedkommende sognekall. Følgelig hører de ikke med i oversikten over de «rettelig kalte» pastorer i kallet (series pastorrum).

F 28.4.1861 Chra, d. 9.51943 Lilleaker, Oslo. Christian Emil S, kjøpm, o h Bethy f Bødtker.

G 1) 1891 m Alette Klerck, f 28.4.1874 Elvenes i Sør-Varanger, d 27.7.1906 Trondhjem. Begr 3.8. Snåsa kgd. Christian Magnus Falsen K (2.12.1817-22.5.1891) o h Christiane f Figenschou (f 25.12.1832). 2 barn f i Snåsa: Gunvor og Ragna (d 1 dag gml 22.1.1914).

G 2) 22.2.1911 Lade k m Emma Husås, f 9.9.1891 Snåsa. John H, gbr, o h Ragnhild.

Pådro seg "nervøs hovedpine" under lesning til examen artium. Lidelsen plaget ham i flere år og hindret ham under studiene. Stud 1878 (Aars & Voss sk).

C th 1884. Lærer ved pikeskoler i Christiania 1884/1885. Lærer Hammerfest middelskole 1885/1886 og Ringerikes middelskole h 1886. Eks samisk 1886 og finsk 1887.

Stkap (for samiske strøk) Tromsø stift 1886. Fiskeværsprest. Betjente Lyngen i ledigheten mellom sp Helgeby og Bøysen. Sp Herøy på Helgeland 1891.

Sp Snåsa 1903 (tiltr vå1904). Sp Ringebu 1913 og pr Midtre Gudbrandsdal 1921. Avskjed i nåde 1931.

Utenlandsreiser: 1) 1889/90 språkstudier i Muonioniska. Nesseby – Måsøy – Alta - Kautokeino - Muonio. Retur: Kittilä - Enare - Utsjok - Nesseby. 2) 1899 på egen bekostning til de fleste land i Mellom-Europa. 3) 1907 til USA. 4) 1922 til Danmark, Tyskland, Frankrike, Italia og Østerrike.

TROMSØ STIFT 1886-91

Fiskeværsprest under lofotfisket, og deretter for det meste i værene langs Finnmark-kysten.

Bestyrte Lyngen sognekall første halvår 1888 (mellom Helgeby og Bøysen).

Fikk i vinterhalvåret 1889/90 permisjon for å lære seg finsk i Muonio (Muonioniska). Den reiseberetning han gav biskopen etter hjemkomst, lar oss komme ham tettere på livet (Nesseby 27.2.1890). Beretningen er også interessant fordi den illustrerer møtet mellom kristentradisjoner med ulik opprinnelse og bakgrunn. Den gjengir jeg i bearbeidet og forkortet form.

Reiseberetningen

Fra Nesseby gikk reisen med båt til Måsøy, derfra med båt til Alta den 11.november, og derfra med reinskyss over Kautokeino til Muonio, hvor han ankom et par uker senere. Der tok han inn på en gård hvor han bodde i syv uker på en gård hvor han terpet finsk uten språklærer, og i samtaler øvde seg i en dialekt oppblandet med svenske ord og talemåter. Mot slutten av oppholdet fikk han hjelp til uttalen.

Fra Muonio dro han gjennom Kittilä, Enare og Utsjoki. Et par mil fra Enare-sjøen oppholdt han seg en ukes tid på en samegård, dels for å hvile ut etter en slitsom tur, dels for å lytte til «det forunderlige Enare-lappisk». I Polmak forrettet han en gudstjeneste søndag den 2. februar (Kyndelsmess).

Ifølge rapporten burde han ved hjelp av grammatikk og ordbok kunne prestere «en nogenlunde sproglig korrekt præken». Kvænene i Nesseby var et mindretall som kunne lite av både norsk og samisk, men desto viktigere var det for ham å tale korrekt på deres morsmål. Han har etter alt å dømme sett for seg en framtid i en landsdel han kjente seg hjemme i. Giftemålet med den norskættede Alette Klerck medførte sognekall sørpå.

Blant lestadianerne i Muonio

Biskop Smitt ville «høre lidt om de kirkelige erfaringer» under oppholdet i Finland. Schreiner ble fort klar over at «den læstadianske retning» var den dominerende i Muonio.

Kirkesøkningen var elendig, til tross for at ca 300 innbyggere bodde nær sognekirken. «Den store rummelige kirke stod under gudstjenestene næsten tom - en søndag var vi således 5 tilhørere, hvorav 2 børn - og som regel var mangelen på andakt meget fremtrædende hos de få som mødte frem.» Kirken var ikke oppvarmet, og presten var «en lidet begavet taler» og ingen lestadianer. Presten var så kuet av sin menighet at han aldri turte å opponere mot «det læstadianske standpunkt», ifølge Schreiner.

Lestadianernes åndelige fader var kapellanen *Aatu Laitinen* i Hætta (Enontekiö), som «ikke sjelden» gjorde reiser til Muonio. (Se nr 42: Krohn.) Schreiner fikk vite at «Det keiserlige senat» hadde stadfestet dommen over Laitinen, som hadde opptrådt utilbørlig i Kautokeino vinteren 1882-83 (se nr 42 Krohn). Det ble sagt at dommen lød på ett års suspensjon og «en større mulkt». Det siste var ikke tilfelle.[1] Dommen vakte forbitrelse blant tilhengerne, for ifølge vertsfolket var han «den bedste prest i Finland». Selv ikke en engel fra himmelen kunne tale bedre enn Laitinen. De norske vidnene hadde naturligvis avlagt falske vitnesbyrd, og mere i samme duren.

Laitinens innflytelse ble forsterket gjennom hans utgivelse av månedsbladet «Sanomia Sionista» og dertil flere prekensamlinger. For noen år siden grenset fanatismen hans nesten til vanvidd, men nå utøvet han sine talegaver «med større moderation», ble det sagt. Schreiner fikk ikke anledning til å treffe ham personlig. Da Laitinen ankom et gjestgiveri mellom Kautokeino og Muonio, fikk han nyss om en norsk prest inne på gjesgiveriet. Da dro han sin vei.

Schreiner hadde tatt inn på en gård hvor det pågikk samlinger ved tre lestadianer-predikanter og en avsatt prest. Samlingene pågikk i tre dager nesten fra morgen til kveld, og i en stue fylt til trengsel. Et møte ble stormfullt. Alt gikk noenlunde rolig for seg. Til slutt sang man et vers og samlingene lot til å være over. Da tok en av predikantene til orde og oppfordret forsamlingen til å glede seg. Etter en

[1] Dom den 26. oktober 1889 i «Det keiserlig finske senats juridiske departement» stadfestet dommen i Vasa hofrett den 10. juli 1888. Meddelt Tromsø Biskop i Kirke- og undervisningsdepartement skriv av 8. mai 1890. Dommen sier ingenting om «en større mulkt».

stund begynte stemmen å dirre, han hikstet og stønnet. Plutselig grep han tak i de to som satt nærmest, og ristet dem av all kraft. Det var som et signal. Et par kvinner begynte å hyle, og straks var det full forvirring. Man fòr opp og omfavnet hverandre med skjærende hyl og skrik.

Schreiner hadde aldri vært vitne til noe så forferdelig. De lignet en flokk rasende sinnsyke. I timesvis gjorde de ikke annet enn å hyle og støye. Til og med på hjemveien lå de i sledene og skrek. Hendelsen virket så sterkt på ham, at han i flere døgn hadde vanskelig for å sove. Den hadde ingenting med Guds ord å gjøre, men var kunstig frembragt.

Menighetslivet hadde likevel sine positive sider. Ifølge Muonio-presten var barn født utenfor ekteskap en sjeldenhet, og han var ikke vitne til drukkenskap under hele oppholdet. Vekkelsen virket positivt på folkelivet, tross dens skyggesider - dømmesyke samt utvortes loviskhet og egenrettferdighet. Den som nøt et glass toddy, kunne ikke være en kristen, og selv den uskyldigste lek ble ansett for synd. Under et bryllup i julen var det mange gjester, men de satt bare å så på hverandre og lot til å kjede seg umåtelig. Hvorfor denne gravlignende stillhet? Han fikk forklart at de «måtte jo være stille, for de var kristne». Da Schreiner fikk pyntet et juletre for barna på gården, fikk han høre at også dette var synd. Over alt ble det sagt om den utenforstående: - «ingen ordentlig kristen».

Daglig bruk av Guds ord var ikke vanlig blant dem. Schreiner forsøkte å få til en daglig kveldsandakt, men forsøket strandet på beboernes ulyst. Selv om han hadde et annet «standpunkt» enn deres, foregikk samtalen om «religiøse emner» i kjærlighet. «Jeg fik adskillig tilovers for dem og de måske også lidt for mig.» Han var jo totalavholdsmann, i det minste.

Lestadianerne ga de fleste «dannede» (svensktalende) et dårlig skussmål. De hadde samvittighet til å benytte seg av løgn og knep i handel og vandel, når de hadde fordel av det. Schreiner kunne ikke kontrollere eksemplene de gav, men la merke til enkeltes pengebegjær og med en samvittighet som tillot dem å smugle over grensen. Tross disse rester av «det gamle menneske», ble han overbevist om at det «dog findes et nyt liv hos flere af dem», og at mange «kan komme til liv i Gud og bevares deri ved læstadiansk påvirkning». Den var likevel farlig for de overfladiske, som holdt seg til det ytre og betrktet seg som «fuldt færdige kristne uden i virkeligheden at have idé om, hvad kristendom er». Deres hovmod gjorde dem upåvirkelige, og deres dømmesyke kjente ingen grenser.

Schreiner ble kjent med mange lestadianere som mente alvor med sin kristendom, men møtte også dem som nøyde seg med snakk. Det var hans bønn at en dypere kristendom enn den dømmesyke læstadianisme måtte gjennomtrenge Muonio menighet. (Jf nr 61: Christophersen.)

Lyngen 1888

Han tjenestegjorde et halvår i ledigheten mellom Helgeby og Bøysen. En familietradisjon i Seidigenta forvekslet ham med «professor Schreiner» ved universitetet i Kristiania (kilde: «Signe i Seidigenta» s 1971). Jeg fikk ta i øyesyn en praktutgave av den samiske salmeboken Gir'kosal'bmagirji – med sølvbeslag, og fortalt at den hadde Schreiner gitt en konfirmantpike i avskjedsgave. Men siden boken ble utgitt i 1897, må han ha gitt den til en tidligere konfirmant da han var på gjennomreise, trolig som enkemann en gang mellom 1906-11. Da var hun omkr 35 år gammel. Schreiner var en av oversetterne sammen med professor Friis, biskop Skaar, sogneprest Wetlesen (i Lebesby) og Kautokeino-samen Lars Hætta. Screiners bidrag er her 64 salmer.[1]

[1] Holm 1922, 33; Rogstad 1970, 78. Wetlesen var samisk "fuldkommen mægtig", DSivertsen 1955, 47.

HERØY 1891-1904

Medl, tidvis form skolestyret. Kort tid form fattigstyret. Mye benyttet til kommunale verv.

1. suppl Nordland amtsskolestyre 1901. Var med på å starte Herøy dampmeieri. Fikk bygd nytt fjøs på prestegården.

SNÅSA 1904 (1903)-1913

Forlikskommissær. Form skolestyret. Igangsatte restaurering av Snåsa kirke (ved hjelp av svogeren arkitekt Harald Bødtker). Fikk reist diverse nybygg på prestegården. Fikk gjennomført flere kirkegårdsreguleringer.

Det var "visselig folkets ønske" at han skulle bli.[1]

***Alette f. Klerck*:** Ei ungdommelig og barnekjær prestekone som etter kort tid måtte slutte i skolen på grunn av tuberkulose. Hun fortsatte likevel med sammenkomster for barn og organiserte juletrefester. Sammen med andre i Vinje krets fikk hun igangsatt handarbeidskurs for gutter og jenter (treskurd, kurvfletting, spon- og bastarbeider osv). Hun døde litt over 30 år gammel etter en galleoperasjon. Hennes tid i Snåsa ble bare to år.

"I bygden var almindelig sorg over hendes tidlige bortgang. Da sognepresten med motorbaaten St. Olav ankom med avdøde, var der ved Sems dampskibskai fremmøtt en mængde kvinder og mænd, som alle fulgte baaren og presten til prestegaarden. Mændene skiftedes om at bære kisten hele den 2 km. lange med grønt bestrødde vei, mens flaggene overalt vaiet paa halv stang.

Begravelsen foregik den 3dje august under hjertelig deltagelse. En vakker æresport var av bygdens folk reist over kirkegaardsporten. Presten Brian Smith talte i huset og forrettet jordpaakastelsen. Kisten var aldeles skjult av levende blomster, og mens den bares, gik hvitklædte smaapiker foran og strødde roser og grønt paa veien.

Hendes arbeidsdag var kort, men bar gyldne frugter."[2]

RINGEBU 1913-31

Fattigstyreformann fra 1919. Ivret for restaurering av hovedkirken.

UTMERKELSE: Kroningsmedaljen 1.

KARAKTERISTIKK fra Snåsa: Grei og likefrem. Viste varm forståelse for menigheten.

KILDER: Studenterne 1878; samme 1903, 125-126; samme 1921, 28f. - Lange 1906. - Leganger 1925. - Eriksen 1930, 343. - Schreiners *reiseberetning* til Tromsø biskop. Nesseby 27.2.1890. Troms biskops arkiv.

Aftenposten 28.4.1941. - Dagsposten 13.5.1943. - Harstad Tidende 28.4.1941. - Morgenavisen 28.4.1941.

Beronka 1923, 52. - ERHansen 1985, 76. - Holm 1922, 33. - Rogstad 1970, 16, 42, 78-79. - Sandnes 1960, 357f. Skar 1906, 48; samme 1907, 110f.

---

[1] Skar 1906, 48

2 Samme s 110-111.

31. QUALE, Andreas:

SKJERVØY, Nordre Land

F 1812 Luster, d 24.4.1887 Nordre Land. Andreas Quale, sp, o h Fredrikke Kristiane Ditlevine f Heltzev.

G 10.7.1850 Skjervøy m Marianne Nilsdtr Aanæs, f 1820 Vefsn, d 24.6.1881 Nordre Land. Skjervøy kab: "Tillysning ei fundet sted, efter kgl. vielsesbrev viet i huset" (GFriis 1965, 237). Dtr av Niels Jørgen Andersen. Første barn f 24.10.1854 (Skjervøy kab, 11).

To brødre var henholdsvis sogneprest i Kvæfjord og distriktslege i Trondenes.

Stud 1831. C th 1837. Perskap Vefsn 1838 (sp Christian Quale, onkel).

Sp Skjervøy 1844 (tiltredelsesgtj 1. påsked 1845) og prost Troms 1865. Sp Nordre Land 1866 (frafl Skjervøy aug 1867).

Det var fru Quale i 1855 stiftet foreningen for Det Norske Misjonsselskap på Skjervøy.[1]

SKJERVØY 1845-67

Opprettet almuebibliotek på Skjervøy. Det hadde i 1845 ca 50 eksemplarer, enkelte på samisk.[2] Laget fullstendig inventarium for Skjervøy kirke 11.1.1849.[3]

Herredsordf 1854-58, 1861-66 (Kvænangen utskilt som eget herred i 1863). På amtstinget var Qualro den ivrigste talsmann for gjennomføringen av fastskoleloven fra 1860.[4]

Forstander Skjervø Sparebank 1865. Interessent i "Foreningen til Leilændingsvæsenets Ophævelse i Skjervø", oppr 1.1.1851 ved kjøp av "Skjervø-godset".[5] Den drivende kraft bak opprettelsen av Skjervøy sogneselskap, innordnet Tromsø Amts Landhusholdningsselskab, stiftet i 1855 til fremme av jordbruket i amtet.

I 1856 ble Nordreisa kirke innvidd. I 1858 tok han i bruk sommerhuset "Qualro" på Kippernes. Her bodde han med familien mens han holdt konfirmantskole og dro i sognebud.

Kautokeino-vekkelsens innpass i Skjervøy prestegjeld

Presten *Niels Vibe Stockfleth* hadde i 1843 rosende ord å si om Skjervøy menighet, hvor han forrettet gudstjenester på norsk, samisk og finsk. Han roste handelsmannen for lite fyll under kirkehelgene, da mye folk var samlet.

Tre år senere hadde også *biskop Peter Kierschow* mye godt å si om menighetsforholdene i Skjervøy: «Kirken besøges temmeligt flittigt», når årstid og været tillater det. Husandakt var vanlig ved hjelp av andaktsbøker, og drikkfeldighet var på retur. Men ro og orden under gudstjenestene kunne vært bedre. Medhjelper og skolelærer ble pålagt å advare i stillhet, og hvis ikke det nyttet, anmelde saken til sognepresten for videre behandling. Husandakt var især vanlig i *Reisadalen* – i nesten hvermanns hus.

---

[1] Bjørklund 1985, 185f.
[2] DSivertsen 1955, 248.
[3] GFriis 1978, 13.
[4] Bergersen 1922.
[5] Fugelsøy 1970, 227-30.

> «Aktelsen for Guds ord, for helligdagen og de kirkelige anordninger var stor. Redelighet i handel og vandel likeså /…/ æresfølelse gjorde politiet så å si overflødig den gang». Fylleri og slagsmål forekom i markedstiden mens Kautokeino-samene var på vårflytting.

Det faller naturlig å se denne sedvane i sammenheng med den kirkelige folketradisjon blant kvænene i dalen, altså før Karesuando-vekkelsen i slutten av 1840-årene.[1] En hittil ukjent situasjon oppstod med en radikalpietistisk vekkelse blant de *Kautokeino-samer* som flyttet «på vestfjella» og drev sommerfiske for Skjervøy og Loppa. Deres aggressive omvendelsesiver og forakt for ytre ordninger virket skremmende på folk.

Sommeren *1848* hadde *Anders Bær* og *Mattias Hætta* forsøkt å omvende skolelæreren på Skjervøy. Konklusjonen var klar: Var skolelæreren fremmed for omvendelsen til Gud, var ikke menigheten bedre. Men tilhengere må de ha fått, for tre år senere vakte de oppsikt med sin fremferd under konfirmasjonssøndagen på Skjervøy den *6. juli 1851*. Under skrik og skrål forsøkte fanatikerne å hindre folk i å komme inn i kirken. Lignende adferd kjennetegnet også enkelte tilhengere i Reisadalen.[2]

Uro under «storhelgene» var gammelt nytt, men fremgangsmåten denne gang vakte forargelse blant folk: Forsøk på omvendelse med trusler og fysisk maktbruk, og under gudstjenesten tilrop rettet mot presten.[3] Det kom til tumulter, og urostifterne ble ført ut av kirken og holdt i forvaring i ei kirkestue[4] til gudstjenesten var over. Bråkmakerne gjorde seg bemerket også under nattverdgudstjenesten påfølgende mandag.

Ifølge Quale var det første gang at «de saakaldte Vakte i disse Egne have i og med forenet Magt og Styrke søkt at fremme deres Omvendelsesverk…»[5] Uten å forstå samisk, oppfattet han ikke budskapet om «hellig kjød». Sett i ettertid, må tilhengere «i disse Egne» ha kommet fra Kvænangen, kanskje også fra Reisadalen. Megetsigende er kontrasten til Karesuando-vekkelsens utbredelse til Manndalen, Storfjord og Ullsfjord (Sørfjord).

En innberetning ble sendt amtmannen, og Quale ble dermed involvert i rettsforføyningene mot de Kautokeino-vakte, både den gang og senere. Avisoppslagene så hendelsen som et utslag av den religiøse fanatisme blant Kautokeino-samene, og gjennom oppslagene fikk de sympati i Kvænangen. Under Kjækan-markedet i november 1852 opptrådte tilhengerne med trusler om vold og blodbad. En stiger ved gruvene fant det tryggest å flytte derfra.

Etter voldsdramaet på Kautokeino kirkested tillyste Quale messefall på Skorpa Første søndag i advent. 50 infanterister ble stasjonert på Alta Gård, og de vakte roet seg ned i Kvænangen. Nyheten om henrettelsene i Alta ble mottatt i taushet, her som ellers.[6] Ingen samtidskilder forvekslet denne vekkelsesform med Karesuando-vekkelsen. Det gjør heller ikke folkeminnet fra lestadiansk tradisjon.

---

[1] Jf Hansen 1957, 123. Sit s 122f.

[2] MM saml (overs. KSv saml).

[3] DSivertsen 1955, 248f.

[4] Ifølge folkeminnet må det ha vært minst 10 kirkestuer på Skjervøy. Overgangen til motorbåter gjorde dem etter hvert overflødig. Se Fugelsøy 1970, 156-160.

[5] DSivertsen 1955, 249. Vårvinteren 1852 ble til sammen 22 domfelt for uro i Skjervøy kirke og Kautokeino kirke. Dommene varierte fra to års tukthus til 8 dagers vann og brød. Jf uorden og bråk under altergangene i Ankenes kirke i 1880-årene (nr 5: Anderssen).

[6] Samme s. 51-53, 248-50; Bjørklund 1985, 297-305. Sivertsen og Bjørklund representerer den særnorske forveksling siden biskopene Daniel Juell og Waldemar Hvoslef.

Kirkehuset på *Skorpa* ble bygd som *skolekapell* i 1792 og tillagt tre gudstjenester årlig. Siden 1845 hadde det vært to messefall på grunn av uvær. Huset var altfor lite, så gudstjenestene medførte "frygtelig Trængsel og Kvalme". Det ble derfor ombygd til *sognekirke* for Kvænangen med 200 sitteplasser. Biskop Juell foresto vigslingen den *18. september 1850*. Quale lovte å forrette fem gudstjenester årlig. Tallet ble i praksis noe høyere, selv uten gudstjenester vårvinters tid, da rorskarer flest var bortreist på fiske.

Med økt forståelse for Guds nådemidler, økte kirkesøkningen i Quales tid. Når det ikke var kirkehelg på Skorpa, kunne et avisoppslag i 1861 fortelle om kvænangsværinger som uten «ærend» dro sjøveis til kirkehelg på Skjervøy.[1]

Quales perspektiv på kirkeforholdene i Skjervøy

Etter atten år i kallet kunne Quale se tilbake på "kristelig Liv og Forhold" siden 1845. Han så forandringer til det bedre: Brennevinsbruken var avskaffet i hjemmene og edruelighet alminnelig. Det var ikke lenger kvænangsværingene som utmerket seg med fylleri under Kjækan-markedet, slik vanlig var i 1840-årene. Han roste Skjervøy kommune og handelsmenn fordi de var først ute med forbud mot brennevinsutsalg, så godt som opphørt i 1861.

Skjervø Bibelselskap bestod utelukkende av medlemmer fra Kvænangen. Misjonen ble møtt med "temmelig villig Deltagelse". I 1861 startet misjonsforeninger for Den norske Santalmisjon på Alteidet, og likeså på Kjækan, hvor handelsmannen tok initiativet. Lærer *Ole Hansen* startet misjonsforening på Badderen en gang i 1860-årene og var formann så lenge han levde.[2] Til sist mintes Quale konfirmantene med tilfredshet, forutsetningene tatt i betraktning, og det stod forholdsvis bra til med de voksnes kristendomskunnskap og opplysning.

Samlet sett var «den religiøse Vækkelse» blant samer og norske den viktigste årsak til forandringene i Kvænangen. En Reisa-tradisjon bekrefter at konfirmantskolen hos Quale ble av livslang betydning. Mange mintes ham med takk og glede.[3] Når det gjaldt Kvænangen, var det omsorgen for barna som bekymret ham, til tross for en del "kristeligsindede Familier".[4] Quale's perspektiv på «Vækkelsen» forbigår de Kautokeino-vakte i taushet, trolig fordi han var opptatt av vekkelsestidens frukter i folkelivet og i sognemenighetens gudstjenestelige ordninger. Det er derfor interessant at Quales tilbakeskuende perspektiv sammenfaller med Karesuando-vekkelsens utvikling. Etter en ekspansiv periode med høy intensitet, ble «førstevekkelsen» avløst av stagnasjon og tilbakegang. Deretter fulgte de store vekkelsene i Tornedalen utover i 1860-årene, samtidig som ekspansjon fant sted i nye strøk på Nordkalotten, da den lestadianske bevegelse ble organisert i lokale gruppefellesskap slik vi kjenner dem den dag i dag.

Samtidig med fornyelse og reorganisering i 1860-årene ble kontinuiteten bevart gjennom lederpredikanter fra førstevekkelsen omkr 1850. Quales perspektiv på «vekkelsestiden» bekrefter indirekte at Karesuando-vekkelsens utbredelse via Storfjord enda ikke var nådd ut til Skjervøy prestegjeld med unntak av kvænene i Reisadalen og Kvænangsbotn. Quale later til å ha oversett de Kautokeino-vakte med sin gruppevirksomhet langs Badderlandet, i Nord- og Sørstraumen, og i Burfjord. «Hellig-Mons

[1] TSttid 16. og 19.5. 1861.
[2] Bjørklund 1985, 186.
[3] EHansen u å s. 141f. NVStockfleth 1860, 162 brev til sp i Karlsøy.
[4] TSttid 16. og 19.5.1861.

var deres leder, men typisk for den radikalpietistiske åndelighet var deres virksomhet av flyktig karakter. Den opphørte som følge av den lestadianske ekspansjon fra Tornedalen i 1860- og 70-årene.

Quale tok tidlig initiativ til å få utskilt *Kvænangen som eget sognekall*. Først erklærte menigheten seg «vel fornøyet» med tingenes tilstand, men «da den religiøse Sands mere vaagnede og Forholdene udvikledes, indsaa man Nødvendigheden», ifølge Quale. I mellomtiden var et nytt argument kommet til. I løpet av to-tre år hadde arbeidsstokken ved Kjækan gruver vokst fra 12 til ca. 300 mann. Gruvedriften ga nye arbeidsplasser og "langpendlere" strømmet til fra mange steder på Nordkalotten. I likhet med gruvedriften i Kåfjord-Alta, grep også denne tilflytting inn i kirkelige forhold. Mange tilflyttere hadde ikke søkt Skorpa kirke på to år (1859-60), for de forstod ikke norsk og Quale forstod ikke finsk. Og sjøvante folk var de ikke. Quale forstod godt misnøyen med kirkeforholdene der inne.[1]

Ønsket om bedre postgang talte også for en herredsregulering, for vinters tid gikk ingen postgang over Alteidet. Nærmeste poståpneri lå på Skjervøy til atskillig bryderi for handelsmenn og avisabonnenter. Her som ellers vanlig i nordnorske fjord- og øydistrikt, fungerte sognepresten (og andre embetsmenn) som "postførere" når de var på reise i embets medfør.[2]

Etter henvendelse fra Kjækan, vedtok Skjervøy herredsstyre å bygge kirke på *Kjækan* for verket og indre Kvænangen. Quale så et bedre alternativ og foreslo kirke i *Nordstraumen*, på det sted hvor Misjonskollegiet ved Thomas von Westen fikk reist et "Finnekapel" i 1722. I iveren etter å komme i gang glemte man å utrede sognets del i finansieringen. Stiftsdireksjonen sendte saken i retur, og da Quale skrev sitt tilbakeblikk i 1861, var herredsstyret enda ikke ferdig med å utrede saken. Uten forglemmelsen, ville nok prestegjeldsreguleringen ha vært en realitet, mente Quale.[3]

Herredsstyret vedtok at Kvænangen skulle kjøpe seg ut med 1/3 av Skjervøy prestegård (20 årsavdrag på 120 kr, tils 2 400 kr), samt overta vedlikeholdet av kirke på Kjækan. Fra år 1863 ble Kvænangen utskilt som eget *herred*.[4] Det skulle gå et hundreår før Kvænangen ble eget sognekall.

Språk- og skolepolitikk

Under biskop Juells visitas våren 1851 ble Quale utsatt for biskopens kritikk. Fanatikernes tilrop under gudstjenesten kunne vært unngått, om Quale hadde behersket samisk. Det opprørte biskopen at prester betjente samer på norsk:.[5]

> «Præsterne paaberaabe sig i Almindelighed den Grund /…/ at Foreldrene ønskede deres Børn oplærte paa Norsk.» Årsaken til dette ønske var besynderlig: «Alle sagde, at Finsken (her: samisk) skulde afskaffes, og det derfor ikke kunde nytte, at Børnene i Skolen brugte Finsk, naar Præsten ved Konfirmation krævede en anden Lærdom.» (Se nr 17:Neumann.)

---

[1] Se n 96.

[2] TSttid 16. og 19.5. 1861.

[3] Samme.

[4] Skjervø Tidende 1.5.1887.

[5] DSivertsen 1955, 50f, 53. Kautokeino tilhørte Kistrand prestegjeld hvor Zetlitz var sogneprest og betjente samer på et språk de ikke forstod lite av. Biskop Juell sørget for at han ble forflyttet. Våren 1851 forlot Zetlitz Kautokeino som da var utskilt som eget prestegjeld. Ny sogneprest i Kistrand ble *Peter Valeur*. Han hadde studert til non condemnendus, men viste seg å være meget dyktig. Etter kort tid katekiserte han konfirmantene på samisk. Den 7. april 1852 ankom den første sogneprest til Kautokeino: *Fredrik Waldemar Hvoslef*, men for sent til å kunne forhindre tragedien.

Quale beklaget at han hadde valgt "urigtig Vei". Han hadde latt samene lese norsk i håp om at norsk ville bli mere vanlig i bruk.

I 1846 var halvparten av prestegjeldets befolkning registrert som samiskspråklig.[1] Et par år forut hadde *Kvænangen* 1 skolelærer, i 1861 4 skolelærere. To forstod finsk og 3 samisk. Dessuten hadde skoletiden økt jevnt med årene. Skoleforsømmelsene var et stort problem, men Quale hadde liten tro på tvangsmidler. Man oppnådde ikke annet enn å bøtlegge fattigfolk, som desto fastere holdt på morsmålet. Dessuten var mange foreldre avhengig av barna for å livberge seg og sine. Quale's strategi i skolekommisjonen var en annen – å reformere når forholdene lå til rette for reformer - om nå bare Kvænangen forstod å benytte «den Anledning, som er aabnet for den til Oplysning".[2]

Omkr. 1855 ble samisk innført i prestegjeldets almueskoler. Det medførte at enkelte elever fikk undervisning på tre språk. Krysskonflikter var ikke til å unngå: Om eleven leste på norsk, gikk det for sent å tilegne seg kunnskaper etter bok. Om eleven leste på samisk, gikk det lettere å tilegne seg kunnskap, men senere å lære seg norsk. Samme problematikk gjaldt finskættede og norskættede barn.

Skolekommisjonens formann var frem til 1888/89 vedkommende sogneprest med tilsynsplikt, som i Skjervøy medførte skolevisitaser for til sammen ca. 900 barn i et prestegjeld på 36 kvadratmil. Visitasene ga anledning til husbesøk, og i Kvænangen hadde han frem til 1861 besøkt så godt som hver eneste gård innenfor Jøkelfjord. Slik ville han vinne foreldrenes forståelse og interesse for skolens arbeid. Men reisene omkring i prestegjeldet gikk ikke alltid etter planen. Når uvær satte en stopper for sjøreiser til berammet tid, kunne det i værste fall gå år mellom hvert skolebesøk. Så var tilfellet på Kjækan i 1861, hvor det ikke hadde vært skolevisitas på tre år. Slikt bidro til å forsterke herredsstyrets krav om kirke på Kjækan.[3]

Quale unnlot å nevne «fastskoleloven» fra 1860, for gjennomføringen ble ingen sukséhistorie i Reisa og Kvænangen. Loven gjaldt den første store skolereform siden 1739. Den påla som hovedregel ett fast skolehus i hvert prestegjeld, som regel nær hovedkirken. Kirkesangeren - en utdannet lærer (seminarist) fikk undervisningsplikt overfor omgangsskolelærerne (skolemestrene) i prestegjeldet. Loven sikret alle skoler lesebøker, faste regler om statsstøtte og et faglig tilsyn ved sognepresten.[4]

Skoletiden ble fastsatt til minst tolv uker i året, og fagene ble utvidet med historie, naturfag og geografi i form av små lesestykker. Kirkeskolen fikk dermed et allmendannende preg, og det vakte sterk motstand i Kvænangen og Reisadalen. Det virket også provoserende at den som stilte sitt hus til disposisjon, ble pålagt å skaffe skolemesteren kost og losji.

> **KARAKTERISTIKK fra Skjervøy**: Et vinnende og klokt vesen, fredsæl og saktmodig, tålmodig og sindig. I sin tjeneste var han nidkjær og avholdt. "Han hadde godt lov baade som prest og kommunemand".[5] Denne persontegning ble bekreftet med Bernt Lies Skjervøy-kilder om det ekteskapelige forhold, hos Lie skildreti romans form:

---

[1] Samme s 50f.
[2] TSttid 16. og 19.5.1861.
[3] Samme.
[4] Omgangsskolen fikk status som unntak fra hovedregelen. Likevel var omkr år 1900 mange herreder i Nord-Norge uten fastskole, og omgangsskolen fremdeles i drift en del år.
[5] Bergersen 1922. Fugelsøy 1970,149.

Forfatteren Bernt Lie gjestet Skjervøy prestegård sommeren 1893 og benyttet minnestoff om ekteparet Quale i romanen "Nordover":[1]

Han var "en lærd og stille Mand; og han var den Præst, gamle mindedes længst som den bedste og mildeste, her havde været i Menigheden; hans Utrættelighed til Reiser var stor, og hans Tale var altid god og saa klog, at Folk undred sig over, at han kjendte hver og en, han mødte, som kunde han med sit milde Blik læse dem gjennem Sjælen".

Etter at ekteskapet var inngått, ble han "end mere stilfærdig og mild iblandt Folk. Han reiste meget ud i haarde Sognebud og til Annekserne; og hjemme paa Præstegaarden sad han på Kontoret den ganske Dag og laa ogsaa der om Nættene. Ja, han stængte haardnakket Kontordøren af for sin Hustru, som holdt svært Spetakkel udenfor for at komme ind til ham." Dette førte til at hun lot sage et hull i taket over kontoret. Men da året var gått, måtte han lukke opp for henne og de flyttet sammen. I mellomtiden hadde det vært bispevisitas. "Men den stilfærdige og lærde Præst blev en anden Mand fra den Tid. Han forsømte sin Menighed, hans Prækener blev usle; selv blev han styg at se til, fed og med rindende Øine, og snart vidste Folk Besked om, hvad Slags Liv Præsten og hans Kone førte sammen i den gamle Præstegaard."

Da Quale reiste fra Skjervøy, stod det dårlig til med familien. Handelsmannen måtte hjelpe dem avgårde med penger og klær.[2]

NORDRE LAND 1867- + 24.4.87

«Der siges, at han skal have søgt Skjervø for at slippe fra en Misalliance; som pers.kap. i Vefsn havde han uklogelig forlovet sig med en Tjenestepige i Prestegaarden /…/ Etter fem år i Skjervøy dukket hun plutselig opp i prestegården og innlosjerte seg der. Hun «erklærede, at der var hendes Agt at forblive og det som Frue i Huset; efter adskillig Kamp i den Anledning satte hun tilslut sin Vilje igjennem og de blev ægteviede /.../ Hans familieforholde blev som venteligt var, ikke lykkelige».[3] Dette notat i kallsboken er ført i pennen av en etterfølger i embetet.

Opplysninger mangler om Quales tjeneste til han døde her. (Jf etterfølgeren Gjølme, nr 62.)

PUBLIKASJON:

1861: Om kirkelige forhold i Skjervøy prestegjeld, særlig i Kvænangen. = TSttid 16 og 19.5.1861.

KILDER: Kab Skjervøy og Nordre Land. - Erlandsen 1857, 180f.

TSttid 16. og 19.5.1861 (jf 7.4).

Bergersen 1922. - Bjørklund 1985, 183, 185f, 240, 276, 297, 299, 300f, 302, 425. - GFriis (1965), 36, 38 40, 44, 146, 195, 237, 239; samme 1978,13. - Fugelsøy 1970, 228, 319. - EHansen u. å, 141f, 142 (foto). - BLie 1896, 187-191. - Lindstøl 1914, 698. - DSivertsen 1955, 50, 51 53, 248-250. - Skaar 1896, 110f. - Stockfleth 1860, 162.

[1] BLie 1896, 183-209. Om Quales, se s. 187-91.
[2] Samme s. 88, 189f, 190-91. Lie's hovedkilde: Sp Daae og frue.
[3] Nordre Land kab.

32. MAGELSSEN, Christian:

SKJERVØY, Saude i Telemark (= Sauherad), Egersund

F 30.6.1837 Sogndal pgd, d 29.4.1917 Hamar. Sp/pr Vilhelm Christian M (1804-76) o h Maren Dorothea (Dottea) Marie Stolpenberg f Christie. Faren døde som sp på Vestre Toten.

G 28.7.1864 Toten m Pauline Marie Ødegaard, f 12.2.1840 Vestre Toten, d 6.12.1922. Johannes Ø, landhandler, Vestre Toten, o h Sofie Amalie Brandt f Berg. 4 sønner og 4 døtre.

Stud 1855. Ett år huslærer for yngre søsken. Drev sammen med sin eldre bror Claus privat høyere almensk på Gran gd (V Toten) 1857/1858.

C th 1862. Førstelærer Lærerskolen og den høyere Almuesk i Land pg 1863-67.

Sp Skjervøy 1867 og prost Troms 1876.

Sp Saude 1879. Sp Egersund 1884 og prost Dalene 1885. Avskjed i nåde fra 1.7.1906. Bo: Glitner ved Hamar. Da han gikk av, var en sønn sogneprest i Dverberg (Vesterålen).

SKJERVØY 1867-79

Herredsordfører 1869 1872, 1875 1878 og formann distriktsformannskapet. Forlikskommissær. Styremedl Tromsø Amtsskole. Forstander Skjervø Sparebank 1875.

Besørget hovedreparasjon av Skjervøy kirke i 1877, men antikvarisk sett med store feil.[1]

Flyttingen til Skjervøy uåret 1867

"Det var en drøi reise fra Land til Skjervøy og ikke nettopp noen behagelig flytning, i det man måtte ta landeveien fra Lillehammer til Støren. Begge barna hadde kikhoste og var et skremsel på alle skysstasjoner hvor det fantes mødre med yngre barn. Flytningen tok 14 dager. Ankomsten til Skjervøy frembød ikke nettopp noe opmuntrende syn. Store snefonner lå nær inn mot prestegårdens hus efter den usedvanlige snevinter 1866/1867. Der hengikk nøiaktig 14 dager fra fjorsneen forsvant til nysneen den høst kom".[2] - Dette uåret satte fart i kvæninnvandringen til norsk side.

Språk- og skolepolitikk

Magelssen kunne ikke samisk. Fornorskning var for ham en hjertesak, og som formann i skolekommisjonen fulgte han den strenge linje. Uunngåelig var konflikten med sjøsamene i Kvænangen. Deres talsmann var *Anders Johnsen Bakke*, som uten formell lærerutdanning virket som lærer i over 40 år (1842-83). Bakke ville styrke bruken av samisk som morsmål, og til dette formål kolporterte han samiske bøker og utga i 1860 en samling samiske salmer på eget forlag (2 oppl 1874). Han kolporterte også finsk litteratur blant kvænene i indre Kvænangen.[3]

---

[1] Man begikk antikvarisk sett "absolut alle de feil det var mulig å gjøre", Friis 1978, 15. Jf nr 34: sp Daae, Skjervøy kab 1903, 13-15.

[2] Sit Dalane Tidend 26.7.1937; NSMagelssen 1928, 132-33.

[3] Salbmagirjie. Olgosadde Anders Jovna barne Bakkest, ca 1870 – ca 1882. I lokaltradisjonen omtalt som «Kvænangens Petter Dass». Flere salmer utgitt i Kvænangen mhbl 1-2/1973. Kilder: Ural-altaisk Institutt og Tromsø Museum.

Magelssen betraktet Bakke som den store hindring i fornorskningsarbeidet, og forklarte motstanden med uforstand.[1] I et forsøk på å få Bakke avsatt, klaget Magelssen til biskop Hvoslef over dårlig disiplin, men biskopen gjennomskuet det vikarerende argument. Selv prekte biskopen på flytende Kautokeino-samisk, så overfor ham var det nytteløst å argumentere mot Bakkes lærergjerning.

Biskop Hvoslefs strategi gikk omveien om lærerutdanningen ved Tromsø seminar: Norskferdigheter skulle være opptaksvilkår i konkurranse med norskættet ungdom. Det var meningen å motivere ungdom fra overgangsdistriktene til lærergjerningen, og dermed fremskaffe to- eller trespråklige lærere fra landsdelen. Men opptaksvilkåret virket mot sin hensikt. Da "vestlandsgenerasjonen" toget inn i skolene, måtte elever i hopetall pugge tekster de ikke forstod og høre undervisning de ikke skjønte.[2]

Skolekommisjonen manglet det virkemiddel som kunne motivere erstatningslærere, slike som Bakke i Kvænangen. "Finnefondstillægget" var for *utdannede* lærere, og var et lønnstillegg for de lærere som år om annet fikk skolekommisjonens vitnesbyrd om norskfremgang hos elever med samisk og finsk som morsmål. Stilt overfor dette krav, ble fattige lærerfamilier økonomisk avhengige av sogneprestens velvilje. I Kvænangen var to lærere berettiget til å søke skolekommisjonen om tillegget, men ikke Bakke. Han stod derimot friere til å markere samiske interesser.[3]

1862-instruksen påla lærerne å bruke norsk som undervisningsspråk i overgangsdistriktene, og med skoledirektøren som siste kontrollinstans. Med *unntak av kristendomsfaget*, gikk man bort fra Niels Vibe Stockfleths regel - «lappisk for Lapperne», og vendte tilbake til opplysningstidens luftige idè om folkeopplysning gjennom nasjonalstatens kulturspråk - norsk.

1870-instruksen overførte myndighet fra stiftsdireksjonen til skolekommisjonen i vedkommende prestegjeld, med fullmakt til å bestemme *i hvilke skolekretser* den skulle praktiseres. Altså bestemte skolekommisjonen hvilke lærebøker og hvilket undervisningsspråk som nå skulle være tillatt brukt ved den enkelte skole. 1870-instruksen *gjorde ikke noe unntak for kristendomsundervisningen*. I de kretsene hvor barna kunne lite eller ingenting norsk, skulle morsmålet benyttes i den utstrekning skolekommisjonen hadde bestemt. Her skulle barna - som før lære morsmålet *ved siden av* norsk, være overlatt til skolekommisjonens myndighet til å bestemme *timetallet* for denne undervisning. I sin posisjon som skolekommisjonens formann, fikk Magelssen ansvaret for å omsette *1870-instruksen* i lærernes praksis.

Allerede under forarbeidet til instruksen fremstod Magelssen som ivrig talsmann for språktvang. Han ønsket langt strengere tiltak enn de som ble nedfelt i instruksen.[1] Denne iver fra hans side forklarer langt på vei hvorfor skolekommisjonen i Skjervøy oversteg sitt myndighetsområde med den *innskrenkende* tolkning: Samisk brukt som hjelpespråk måtte skje *minst mulig*. I klartekst: Samegutten eller samejenta skulle få minst mulig hjelp på sitt morsmål, enda hjelpen forelå i lærebøker med dobbel tekst - norsk og samisk alternativt finsk. Det var en fortolkning med adresse til lærere som kunne elevens morsmål, men en fortolkning i strid med instruksens intensjon.

Med *passiv* motstand forsvarte sjøsamene og kvænene sine språkinteresser. Deres gjensvar måtte bli skoleforsømmelser. I 1877 vedtok skolekommisjonen å avholde *tvangsskole* på Skorpa for eldre

---

[1] HDahl 1957, 205.
[2] Jf Bjørklund 1985, 270, 319.
[3] Jf samme s. 268f.

forsømte barn, og det ble søkt om prostens tillatelse til - om nødvendig - å tilkalle politihjelp for å sikre gjennonføringen.[2]

I 1870-årene synes Skjervøy prestegjeld å ha frontet fornorskningstvangen i landsdelen, som for alvor satte inn med skoleinstruksen av 12.10.1880. Magelssens to påfølgende etterfølgere i embetet støttet seg til lov og reglement uten hensyn til den etiske implikasjon og pastorale omsorg.[3]

Lestadianerne

Biskop Hvoslef (b 1868-76) ville vite Skjervøy-lestadianernes innstilling til «rørelsen». Magelssen fant at «Klappen og Hylen» var *vanlig under samlingene*. Ifølge samtaler med predikanten *Svend Mikkelsen (Korvatus)*[4] i Reisadalen var han «maadeholden, men han er dog en Ynder af dem».[5] Etter hvert lærte Magelssen ham å kjenne som «en opriktig elskelig Person som vil Sandheden». Og siden han ikke var noen prestehater, håpet Magelssen å vinne ham for et sunnere kristendomssyn «på Guds Ords Grund.»[6]

Et fellestrekk ved de «vakte» i Nordreisa var god søkning til kirkehelgene på Skjervøy og "sømmelig" oppførsel i kirken.[7] Fra det hold hørtes aldri noen kritikk mot Magelssens forkynnelse. Han på sin side mislikte «det usunde Rørelses-Væsen» i samlingene, men ville ikke kritisere dem offentlig. Lestadianerne var jo "et Salt i menigheten" og et vern mot dissenteriet (jf Lyngen). Det fremgår av kommentarene hans at rørelsene for det meste forekom blant kvænene i Reisadalen. I Kvænangsbotn var kvænene utsatt for virksomheten til *Mons Mortensen*, bosatt i Nordstrøm og på folkemunne kalt "*Hellig-Mons*" – (se nr 31: Quale). Han hadde i det minste tilhørere innerst i Kænangen.,

Predikanten *Nils Larsen*[8] – den gang bosatt i Reinfjord, sørget for at Korvatus ble hentet til Kvænangen for å tale mot Hellig-Mons. Larsen selv var enda ingen predikant, så Korvatus må ha blitt «hentet» senest omkt 1880, da samlingsvirksomheten ble organisert i Toppelbukt, Kvænangsbotn og Nordbotn, som følge av innvandring fra Tornedalen. Innvandrere oppholdt seg her en kortere tid før de

---

[1] Lund 1978, 28.

[2] Jf Bjørklund 1985, 269.

[3] HDahl 1957, 213.

[4] **Svend Mikkelsen Korvatus** (Mikkeli Speini el Peini) f 25.7.1834 *Kautokeino*, d 25.10.1886 Manndalen, Kåfjord i Lyngen. G m Lucina Nilsdtr Siri, f 1828. Bodde i *Karesuando* 1860-75 (iflg kmprk 27.2.1859 til 26.12.1872. Tok ut flytteattest for seg og familien 28.12.1875, men var allerede bosatt i *Reisadalen* (fra 1872?). Flyttet til *Manndalen* senest 1879. «Prediketurer» antagelig fra 1860-årene til Kittilä. I 1870-årene virksom i Reisadalen, Langfjordbotn (?), Elvebakken (Alta), Hammerfest, Porsanger, Enontekiö o. a. st. Raittila 1967, 89. KSv 1978, 120f. Ved siden av Antin Pieti fra Vittangi og Ies Pieti fra Enontekiö, var Korvatus fra Kautokeino en av de tre samepredikantene fra førstevekkelsen omkr 1850. Han var nær ved å bli revet med i «forvillelsen» blant Kautokeino-samene. Korvatus ble viden kjent blant lestadianere i Finland. Jf DSivertsen 1955, 251 o a st hvor henvisningene til Sven Mikkelsen, Mikkel Svendsen og Sven Korvatus gjelder samme person.

[5] Visprk 1871. DSivertsen 1955, 479 n 16.

[6] Bevegelsens utbredelse fra kvænbosettingene i Reisadalen vitner om naboinfluens fra ekspansjonen i Tornedalen. Jf DSivertsen 1955, 251f. Sivertsen forklarer ekspansjonen med Korvatus som da var tilflyttet Reisa.

[7] Hansen 1957, 110. 113.

[8] **Nils Larsen**, smbr, fisker, f 17.8.1860 Reinfjord, d 22.12.1941 Nymoen, Lauksund. Samlingsholder i Lauksund siden 1890-årene(?). Predikant tidlig i 1880-årene. På 1910-tallet reisekamerat og tolk for Erik Johnsen, Manndalen. KSvebak 1978, 95, 112.

dro videre om Hammerfest og mange videre til Amerika.[1] Larsens initiativ bekrefter indirekte at Hellig-Mons hadde sympatisører blant kvænene innerst i Kvænangen.

Anm. **Henrik Koller,** prest/predikant. F 23.6.1859 i Kvænangen. Utvandret til USA (Calumet) på 70-tallet. D 23.6. 1935. Slekt fra Kolari. Foreldre: Johannes Johannesen (Kolarin-Jussa) o. h. Marith Mattisdtr i Nordbotn. Utvandret 17 år gammel til USA i 1876. Virket lite som predikant før århundreskriftet, men ble kjent som Johan Takkinens ivrige støttespiller (førstefødt-lest). Jf Raittila 1967 nr 607.[2]

Det var Henrik Koller som gjennom Takkinen hadde mottatt, og i all hemmelighet tatt vare på første del av Læstadius' verk «Dårhushjonet. En blick i nådens ordning». Det var først like før sin død at Henrik lot seg overtale til å gi manuskriptet fra seg med sikte på publikasjon.[3] (Utgitt med innledning av Bengt Åberg. Finska Kyrkohistoriska Samfunndets handlingar, Hki 1964. Brødrene Isak og Matti Koller var predikanter blant vestlestanerne (de førstefødte) i USA:

Isak Koller, f 16.4.1851 Kvænangen, d ca 1925. Til USA ca 1880 (New York Mills – Ironwood, Mich. – Astoria, Ore). Lestadianer ca 1870 i Kvænangsbotn. **Matti Koller**, f 12.2.1849 Kvænangen, d 1913 New York Mills. Se Raittila 1967 nr 198, 607.

Et folkeminne fortalt av predikanten *Johan Jakob Johannessen*: Under overfarten til USA kom Henrik Koller til troen under en samling blant finske emigranter. Av omsorg for foreldrene dro han tilbake for å snakke kristendom med dem og dra til samlingene på Skibotn-markedet. Dette hendte altså før den åpne splittelse ved århundreskiftet.

På Skibotn hørte han at den lære som han hadde hørt i USA var den samme som på Skibotn. Predikantene ville vite om han hadde holdt oppbyggelser hjemme i Kvænangsbotn. Nei, han hadde bare snakka kristendom med folk. De ga ham myndighet til å holde samlinger når han var hjemkommen. Det gjorde han. Det ble en vekkelse i Kvænangsbotn og en stor forsamling kom til. Underforstått: Før var den liten.

«Den samme lære har vi enda her i fjorden», sa Johan Jakob, og siktet med det til Henrik Kollers virksomhet som den første samlingsholder og lokalpredikant før han dro tilbake Calumeth. Johan Jakob lot til å tilslørte den innflytelse som Hellig-Mons hadde i Kvænangen, bl a med læren om «hellig kjød» og sammenblandingen av rettferdiggjørelse og helliggjørelse.

Predikanten **Johan Jakob Johannessen** besøkte for første gang Skibotn-samlingene ca 1920. Der lærte de annerledes om rettferdiggjørelse og helliggjørelse enn hjemme i Kvænangsbotn.[4]

---

[1] KSv saml, 559. Sommeren 1880 var **Pauli Rantala** (1862-1935) på gjennomreise i Kvænangsbotn, hvor han under en samling i Toppelbukt kom til troen. Farbror til predikanten Karl Lunde i Reisa. Etter århundreskiftet en av gammellestadianernes lederpredikanter i Finland. Oppholdt seg ca 5 år i Vest-Finnmark til han flyttet til Siikajoki, mai 1886. Hadde da reist flere ganger sm m Hans Helander i Tanadalen og Varanger. Virksom i store deler av Svensk Lappland og Finland. Calumet (Mich), USA 1903/04, 1904/1905, 1911/12. Besøkte samlingene under Skibotn-markedet o a st 1908/09. Se Armon Sanoma 1909,101f. Besøkte Hammerfest, Kvalsund, Elvebakken (Alta) årene 1911, 1915, 1918, 1919 og 1921-25. Siste gang i Reisa og Langfj 1915. Fjelldal (Ofoten) 1931. *Kilder*: Raittila 1967, 165f. KSv saml. MM saml. Paul saml.

[2] Bjørklund 1985, 311. Utvandringen skjedde i 1867 da Henrik var 17 år gammel. Fortelleren Johan Jakob Johannessen har forvekslet Henrik Koller med sin far Kolarin-Jussi.

[3] Bäcksbacka 1949 I s VIII-IX. Første bind utgitt som bd 3, 1964.

[4] KSv saml s1971.

Siden Isak Koller ble lestadianer omkr 1870, må Karesuando-vekkelsen ha vært etablert med samlingsvirksomhet senest i 1860-årene. Og siden Korvatus ble «hentet» (med båt) - fra Nordreisa (?), har dette skjedd omkr 1880 uavhengig av utsendingsvirksomheten under markedssamlingene på Skibotn. Det er ellers interessant at det folkeminne jeg fikk tilgang til, aldri nevner Hellig-Mons sammen med lokalpredikanten *Nils Nilsen* (Nillon-Piera).

Korvatus hadde god kjennskap til villfarelsene fra sine ungdomsår i Kautokeino, hvor flere i familien ble tilhengere av læren om de gjenfødtes «hellige kjød» og tilnærmet syndfri.[1] Gamle fortellere i Manndalen omkr 1970 mintes Korvatus som "en fjellfinn som holdt læsning kor han kom i Kåfjorden".[2] Som lokalpredikant må han også ha medvirket til å overvinne «villåndene» i Kåfjordbotn. Bosatt på Samuelsberg, medvirket Korvatus til å styrke forholdet mellom lokalgruppene i Skjervøy prestegjelde og predikantene utsendt fra Skibotn-samlingeene under novembermarkedet. Da Alta-predikantene på 1910-tallet forsøkte å gjenoppta samarbeidet i Korvatus' tid, var Kvænangen "opptatt".[3]

For øvrig er Magelssen nevnt i et folkeminne fra 1931. Det var Magelssen som i 1874 avsatte kirketjener Per Mathisen (Matin Piera) fra sin stilling i Nordreisa. Mathisens reaksjon mot innkreving av et lysingsgebyr til klokker og prest hører sammen med en konflikt blant lestadianerne i Reisa.[4]

SAUDE I TELEMARK (SAUHERAD) 1879-84

Her brøt han opp etter fem år fordi barna vokste til og trengte videre skolegang. Årsaken illustrerer det uunngåelig problem for unge prester med familie i grisgrendtstrøk.

EGERSUND 1884-1906

Prost i 22 år og i alle år form i vergeråd, i landsognets skolestyre og i middelskolens forstanderskap. Med korte avbrudd skolestyreforrm Oge og Egersund.

KARAKTERISTIKK: Fra Skjervøy: Lestadianerne i Reisadalen syntes godt om Magelssen.[1] En "ypperlig taler". Ifølge et Skjervøy-minne kunne han refse synd.

Fra Egersund: En arbeidssom prest. En utpreget personlighet. Grei, rettlinjet og likefrem, elskverdig og vennesel.

EGET TILBAKEBLIKK:

Tjenesten i **Skjervøy**: "Naar han nu efter 20 Aars Forløb tænker tilbage paa de 12 Embedsaar i Skjervø, føler han saa inderligt, hvor meget han har at takke Gud for den Tid, og hvor meget han skylder Tak ogsaa til de mange i Skjervø Prestegjelds Menigheder, der mødte ham med Kjærlighed. Herren velsigne dem alle, som endnu leve!"[2]

De negative sider finnes omtalt i andre sammenhenger, først og fremst språkforvirringen og de trettende "reisebesværlighederne".[3] Og noen år senere: Til tross for "et sjøhårdt og besværlig kall, var det 12 lykkelige år. Forholdet mellom prest og menighet måtte nærmest betegnes som patriarkalsk. Mange dannede handelsfamilier hadde man flere steder, som lå i prestens vei, til ikke liten hygge og

---

[1] Svigerinna Marit Spein var blant de arresterte, men døde før avreisen til Alta. KSv saml 587f.
[2] KSv saml s. 321.
[3] DSivertsen 1955, 253.
[4] MM 2445.

opmuntring /.../ så meget mer som de var besjelet av en kristelig ånd. Sprogforvirringen /.../ var det verste under prestegjerningen."[4]

Magelssens omgang med "dannede Familier" stod i kontrast til forgjengerens stil. Lærer Bakke advarte ham i 1871: "Hr. Sognepresten ikke burde saa meget haste sig /.../ til stor-Gaardene".[5] Bakkes poeng var den hast han viste fattigfolk utenfor de kondisjoneredes snevre krets.

Tjenesten i Egersund: "Stillingen her gav meget arbeide".[6]

KILDER: Kab Skjervøy, Sauherad, Egersund. - Studentene 1855. 1905, 35f. - Lange 1906,83.

Illustreret Familieblad 1917, 582. - Dalane Tidend 26.7.1937. - Prost Christian Magelsen. Et 100 års minne. (= Art i Lofotposten).

Bjørklund 1985, 192, 268-270, 283, 319. - HDahl 1957, 205, 213. - Fagerbakken 1934, 47. - JAFriis (1965), 238, 239; samme 1978, 13-15. - Fugelsøy 1970, 319. - EHansen u. å, 142 (foto),143. - Levinsen 1948, 6. - Lund 1978, 28, 37. - Løwold 1888, 150. - NSMagelssen 1928, 132-33. - Salvesen 1937, 92. - DSivertsen 1955, 251f.

33. LAE, Martinus Olsen:

SKJERVØY, Kampen, Fåberg

F 4.7.1852 Østre Toten, d 5.4.1910 (nyresykdom). Begr 12.4. Fåberg kgd. Ole S. Lae, gbr, o h Franzisca Elisabeth Kristine.

G 1885 m Alfhild Henrichsen, f 5.10.1862. Henrik Henrichsen, infanterikapt, o h Antonette Kristine Jensen. 8 barn, hvorav 4 ukonfirmerte da han døde.

Fikk undervisning av sogneprest Otterbech i Hurdal.

Stud 1871. C th 1876. Bestyrer privat middelsk Østre Toten 1877/78.

Eks samisk Tromsø 1879. Sp Skjervøy 1879.

Kkap Kampen mh og lærer ved fl pikesk Chra 1887. Sp Fåberg 1903 til sin død.

SKJERVØY 1879-87

Form i fattigkommisjonen.

Lae overtok en prestegård i forfall. Herredsstyret – som i slike saker var sognemenighetens forvaltningsorgan, hadde i en årrekke forsømt å vedlikeholde husene. I 1884 var ytterveggen på kjøkkensiden pilrått en. Lae foreslo at det ble bygd ny prestebolig mot at sognepresten stod ansvarlig for fremtidig

[1] EHansen u. å, 143.
[2] Skjervøy kab,11; skrevet feb 1898.
[3] NSMagelssen 1928, 133.
[4] Dalane Tidend 26.7.1937.
[5] Sit Bjørklund 1985, 192.
[6] NSMagelssen 1928, 133.

vedlikehold. Forslaget var velment, men en pliktregulering på vegne av senere sogneprester lot seg ikke gjennomføre. "Prestegårdssaken" ble en gjenganger i herredsstyret.[1]

Skole- og språkpolitikk

Sogneprest Lae fikk ansvaret for å gjennomføre *1880-instruksen.* All undervisning skulle skje på norsk, unntatt når var uomgjengelig nødvendig å bruke samisk eller finsk som hjelpespråk. I lærebøker med parallell-tekst skulle morsmålsteksten *kun* benyttes når eleven ikke forstod den norske teksten. Unntaket fikk i praksis liten betydning, for lærere flest forstod hverken samisk eller finsk. Verre var det at *intet unntak ble gjort for kristendomsundervisningen*. Følgene viste seg i konfirmantundervisningen.

Stiftsdireksjonen sikret kontrollen ved å ansette lærere som kunne *bare* norsk. Et eksempel: Lae sørget for å forflytte lærer *Daniel Lie* fra ytre til indre Kvænangen, hvor norsk ikke ble brukt i dagligtale. Ved å sette en møring til å undervise, ble det nødvendig for barna å "ombytte" samisk og finsk med norsk, forklarte han.[2] Slike forflyttinger virket desto sterkere uvilje mot fornorskningsskolen. Særlig provoserende var den fornorskningstvang som rammet kristendomsfaget. Læreren på sin side fikk problemer med å dokumentere fremgang i norsk, som var betingelsen for å få "finnefondstillegget".[3] Dette problem stadfestet lærerens økonomiske avhengighetsforhold til skolekommisjonen.

Lae fortsatte konfrontasjonslinjen fra forgjengeren ved å opptre som den lojale embetsmann. Det er mulig han under sykebesøk og sognebud fikk bruk for som sin kurseksamen i samisk, men ellers ikke. Det var gått en mannsalder siden biskop Juell kritiserte Quale (se ovf).

Etter at *Anders Bakke* hadde avsluttet sin læregjerning i 1883, fortsatte han som sjøsamenes talsmann i språkspørsmålet.[4] Også Lae oppfattet ham som bøygen der inne, og ga ham skylden for liten fremgang i fornorskningsarbeidet i de innerste kretsene.[5]

Lønnsforholdene

Da Stortinget behandlet et forslag til prestevalgreform, ser det ut til at Skjervø Tidende formidlet gjengs oppfatning. Med gjeldende ordning kunne folk presse en uønsket prest til å søke seg bort, eller omvendt: "Er der en prest man holder af, saa kan man jo forsøge at beholde denne ved at betale ham rettighed til rette tid og at gjøre det behageligt for ham at være her".[6] Men rettighet brukt som pressmiddel, kunne slå tilbake. Dugelige prester kunne la være å søke kallet. (Se nr 21: Helgeby og nr 22: Bøysen.)

Da Lae søkte Skjervøy sogneprestembete, var brutto årsinntekt anslått til 3.200 kr. Ved neste utlysning var anslaget beskjedne 2.000 kr, som visstnok var minstebeløpet han fikk inn. Ifølge Skjervø Tidende var innbyggertallet steget i Lae's tid. I tillegg kom årlig forpaktningsavgift på 1.200 kr. for prestegården (til 1.1.1890). Selv om inntekten i praksis var personavhengig, viser tallene at Skjervøypresten den gang hadde gode kår, tross lave rettighetsinntekter.[7]

---

[1] Fugelsøy 1970, 320, 323.
[2] Bjørklund 1985, 270.
[3] Samme s. 272.
[4] Se ovf Magelssen.
[5] Lund 1978, 37.
[6] Skjervø Tidende 1.9.1887.
[7] Skjervø Tidende 11.10.1887.

Lestadianerne

Ifølge årsberetningen for 1880 hadde frimenigheten i Tromsø hadde et medlem i Nordreisa. Ukristelige anskuelser kunne ikke regne med fremgang i Skjervøy prestegjeld, hevdet Lae. Den lestadianske bevegelse i Reisadalen hadde fått oppslutning i *Straumfjord, Kvænangsbotn og Burfjord*. Det skjedde gjennom fiskere som var kommet til tro under fisket på Finnmarka. Hjemme viste de omsorg for andre ved «å prate kristendom» for familie og naboer.

De Kautokeino-vakte som enda fantes, opptrådte ikke lenger «*i den mest yderliggående skikkelse. Krampetrækninger, hoppen og trampen vides næsten ikke at finde sted i forsamlingerne*». Denne opplysning må «nypresten» Lae ha fått fra observatører utenfor det lestadianske miljø (kursiv her):

> «*Skrig og omfavnelser* finder derimod sted, og ansees for at være - det første som det nødvendige udtryk for hjertets bodfærdige tilstand, det sidste som den adequate aabenbarelsesform for den kristelige broderkjærlighed.» De misliker slike ytringer, men tåler dem fordi vekkelsen i seg selv er den sanne kristendom.
>
> Alle legger vekt på *syndsbekjennelsen*, «som de næsten tillægger en rettferdiggjørende betydning, ligesom det kristelig-religiøse for dem hovedsagelig består i stærk *følelse av smerte over synden*. Da dette for dem er det væsentlige, lægge deres *prædikanter* på alle mulige måder an på at fremkalde rædsel og fortvivlelse hos sine tilhørere, selv ved at bruge kraftutdtryk, dels ved skrig og råb, dels ved voldsom gestikulation. Forsamlingen hjælper prædikanten i at fremkalde en sådan sindsrystelse ved sin ovennevnte skrigen. Hvor nødvendig de anser en sådan grufuld syndssmerte for at være, kan skjønnes deraf, at enkelte endog have yttret, at det er nødvendigt for saligheden at have gjort sig skyldig i særdeles store synder, da det ellers for mennesket ikke kommer til nogen virkelig rædsel og gru over synden.»

Uklart er forholdet mellom *Kautokeino-vakte* og lestadianernes samlinger utbredt fra Tornedalen. De Kautokeino-vakte drev sin virksomhet på radikakalpietistisk vis uavhengig av ytre ordninger, og uavhengig av Ord og Sakrament i sognemenighetens ordninger. Men den forandring hadde funnet sted, som vitner om en sterkere tilknytning til den lestadianske virksomhet i Lyngen og predikanter utsendt fra markedssamlingene på Skibotn (se nr 32: Magelssen/lestadianerne).

I tråd med den kirkelige folketradisjon brukte lestadianske kristne kirkens nådemidler i sognemenighetens ordninger, men var lite tilfreds med Ordets forkynnelse i kirkene. «Den rolige forkyndelse til eftertanke, ble dem for matt i deres ører, ja, «åndsløs». De våget likevel ikke å tre ut av statskirken, da de betraktet seg selv som «de sande lutherske kristne».[1]

> «De forsømmer ikke de steder hvor Guds ord forkyndes, forholde sig rolige under gudstjenesten, deltage i nadverdens sakramente og lader sine børn døbe av kirkens præst på samme tid som de dog anse nådemidlerne for virkningsløse, når de forvaltes på en efter deres mening så åndsløs måde, som tilfeldet er i kirkerne (KSv: donatisme). Gjennem hele retnigen går der desuden et *methodistisk* drag, der har foranlediget, at de fælde fordømmelsesdommen over alle, som ikke hører til deres parti, og anser frelse alene at være at finde ved slutte sig til dem. Den, som gjør dette, vil da også få den ufeilbarflige vished for, at han er et Guds barn, uden

[1] Til forhistorien hører anklagen mot Martin Luther, at han nøydde seg med en halvveis reformasjon. Parolen lød: «Videre fram!» Pietismens fedre fra slutten av 1600-t ville fullføre reformasjonen i «liv og lære» (merk rekkefølgen), begrunnet i et psykologiserende stadieskjema (saliggjørelsens orden) som munnet ut i verdensfornektende kasuistikk-moral.

hvilken vished alt er aldeles umuligt at kunne være en kristen. Egenvisdom, hovmodighed karakteriserer dem her, som andetsteds.»[1]

Beskrivelsen vitner om nærkontakt mellom prest og lestadianer, men forholdet endret karakter i Lae's tid (før 1887). De søkte lite til kirke i hans tid, og han ble lite brukt i sognebud.[2] Samtidig endret de lestadianske samlinger karakter. Han erfarte dårlig kirkesøkning fra deres side, men forklarte den med spredt bosetting og «vanskelige Kirkeveie». Samtidig opptrådte de «med mere ro og besindighed» i samlingene sine.[3] Sistnevnte observasjon må ses i sammenheng med bevegelsens reorganisering med utsendelse av predikanter fra samlingene under Skibotn-markedet i 1870-årene.

Interessant er opplysningen om lestadianernes kirkeforhold: De ble værende i statskirken fordi de betraktet seg selv som «de sande lutherske kristne». Men nevnte lærekonflikt (donatismen) pekte i en annen retning, Det viser et Erik Johnsen-minne fra 1931 om *Reiersens* virksomhet i *Oksfjorden*.

Ole Johan Reiersen, f 1833 Strømfjord, Skjervøy. Døpt (stadfestelse?) 1835. D 8.4.1899, Strømfjord. Begr 8.8. Skjervøy. Trespråklig. Leilending Skjervøy prestegård. Eks 1859(?) Tromsø lærerseminar. Lærer Ravelseidet og Sappen kretser. I folketellingene 1865 og 1875 oppført som kirkesanger.

G 1865 m Marie Hansdtr, f. 31.1.1846 Tynset. Tils. 14 barn. I ministerialboken 1877-1887 fremdeles oppført som kirkesanger, men bosted *Taskeby*, senere bosted: *Sandvåg*. Ingen opplysninger funnet om årsaken til hans avskjed som kirkesanger.

Den unge Reiersen dro til Johan Raattamaa i Saivomuotka for å få nærmere greie på lestadiansk kristendom. Etter hjemkomsten begynte han å holde samlinger, hvor han leste fra den norske Luther-postillen ved å oversette direkte til finsk. Det var ikke uvanlig at lærere samlet folk til «lesning» på helligdagene. Men siden han ikke var «rett gjenfødt», kunne ikke lestadianske kristne den gang anerkjenne ham som samlingsholder. Han fulgte likevel med i lestadianernes flokk.[4]

Han utarbeidet på eget initiativ «*Kort Veiledning for lappiske Børn til at lære Norsk*», utg Tromsø 1870. Belønnet med Kongens fortjenestemedalje i bronse. Boken var trolig beregnet på elevene i Bakkeby, Storvik og Oksfjord. Ole Reiersen praktiserte den stockfletske linje i språkpolitikken, motivert av samenes rett til sitt språk i et samfunn hvor «folkestammer» lever i fredelig sameksistens.

Så kom den skoleinstruks som i 1880 ble retningsgivende for den konsekvente fornorskningstvang fram til 1960. Den påla lærerne å bruke norsk tekst fremfor samisk eller finsk tekst i bøker med parallelltekst, unntatt når det var uomgjengelig nødvendig å bruke elevens morsmål. *Intet unntak ble gjort for kristendomsfaget*. Det var en kraftig provokasjon overfor både samer og kvæner, for de lærere var få, som kunne bruke parallellteksten, om nødvendig.

---

[1] Vedl åber 17.1.1881. Med «metodistisk» siktes til antinomisme, se nr 19 Schaaning.

[2] DSivertsen 1955, 252.

[3] Samme. I løpet av 1870-årene stilnet rørelsen under altergangene i kirkene på Skjervøy og Lyngseidet (se nr 20: Hansen). Rørelser forekom i samlingene, men uten at predikantene tilla dem avgjørende vekt, jf Svend Korvatus (se nr 32: Magelssen). Senere læretukt overfor enkelte samlingsholdere og predikanter viser indirekte til en latent konflikt, bl a i Kvænangsbotn omkr 1920. Sivertsens generalisering – at rørelse under altergangene var ellers vanlig «overalt», gjenspeiler vestlestadiansk tradisjon via Ofoten.

[4] MM 2245-46.

Kirkesanger Reiersen skal ha uttalt overfor den nye sogneprest Lae, at han i Oksfjorden hadde 500 tilhengere som ville melde seg ut av statskirken. I så fall la han press på sognepresten for å sikre undervisning i kristendom på elevenes morsmål. Muligens var han inspirert av den lestadianske menighetsdannelse i Calumet, USA året 1878, det vil si året før Lae tiltrådte.

Da predikanten Erik Johnsen fikk vite om utmeldingsplanen, dro han straks til Oksfjorden og fikk hindret at den ble gjennomført. Ifølge Johnsen, gjorde ikke Reiersen forbedring for sine planer. Turen må ha skjedd omkr 1880. De siste tilhengerne frafalt året etter, da predikanten Ies Pieti (Per Vasara) besøkte Oksfjord. Ole Reiersen ble isolert.[1]

Johnsen fulgte regelen: De troende blir i statskirken, så lenge sakramentene og innstiftelsesordene blir bevart. Det var en funksjonell og fornuftig begrunnelse. Johnsen opptrådte som Karesuando-vekkelsens vokter i sognemenighetens ordninger. Lært av Antin Pieti og de andre predikantene fra «den første tiden», gjorde han front mot utmeldingsplaner og frimenighetsalternativ. Regelen manglet den bibelske begrunnelse. Indirekte kom Johnsen sogneprest Lae til unnsetning i fornorskningsarbeidet.[2]

Lae's tilbakeblikk tilslører også konflikten mellom de Kautokeino-vakte i Kvænangen og Karesuando-vekkelsens ekspansjon, først og fremst gjennom tilflytting fra Tornedalen, men også gjennom personkontakter under lofotfisket og på Finnmarka. I Kvænangsbotn fikk man dessuten i 1860- og 70-årene besøk av predikanter og andre på gjennomreise til Hammerfest og USA.

Som vanlig var, forvekslet også Lae Karesuando-vekkelsen med den radikalpietistiske forvillelse under Kautokeino-vekkelsen. Også han overså den lestadianske ekspansjon fra Tornedalen til nabostrøkene i de indre deler av av Lyngen og Skjervøy prestegjeld, og dermed de påfølgende konfrontasjoner med de Kautokeino-vakte, hvor de fantes.

Den virksomhet som Kautokeino-samen *Svend Korva*tus innledet etter initiativ fra *Nils Larsen*, ble fulgt opp med utsendinger fra markedssamlingene på Skibotn. (Se nr 32: Magelssen) Larsen må ha stilt seg skeptisk til innflytelsen fra Tornedalen. Et hint gir Lae med henvisning til rettferdiggjørelseslæren, forstått i pietismens frelsesskjema (saliggjørelsens orden). Der går liv foran lære, det vil si gjenfødelse (el fornyelse) forut for rettferdiggjørelse (el frifinnelse). Med forbehold om synlige og hørbare nådevirkninger ble ikke syndenes forlatelse forstått som en *ubetinget* nåde kun på grunn av Kristi lidende lydighet i alles sted, men forstått som en *betinget* nåde. Med «lærdomspredikantene» fra Kvænangen fulgte det læreoppgjør som endevendte begrepene om menneskets avmakt overfor åpenbaringsordets Gud, og Guds suverene gjerning ved den gaverettferdighet som evangeliet åpenbarer. De tre var nevnte *Nils Larsen*, Lauksund (oppr fra Reinfjord), og dertil *Nils Mikkelsen* (1874-1961) i Burfjord, og *Johan Jakob Johannessen* i Kvænangsbotn.

Mikkelsen vokste opp i et hjem hvor foreldrene formidlet læren om «hellig kjød». I likhet med predikanten Svend Korvatus, fikk han erfare villfarelsen i den nære familie. En episode ble retningsgivende for ham. Han fem år eldre bror Karl hadde trosset morens forbud mot å gå i en Erik Johnsen-samling. Da han kom hjem derfra, vill hun vite hva «de der pæningan» snakket om, «for de er jo slike som tilsier syndenes forlatelse til folk». Da sier Karl: «Men kjære mor, Jesus har jo selv sagt at der

[1] MM 2245-46.

[2] Se retusjert fremstilling, EHansen (1957), 200. Kirkeverge Magnar Solbakken kunne ikke finne opplysning om kirkesanger Ole Reiersen i sogneprestkontorets arkiv. E-post 19.6.2020.

skal predikes syndenes forlatelse».[1] Senere i sin virksomhet som predikant talte han ofte over tekster fra Galaterbrevet, lært av Luthers Store Kommentar til Galaterbrevet. Kvænangspredikantene visste av erfaring at overtro på menneskets evner for Gud forvrenger den nytestamentlige tro (Rom 1:17, Gal 1:8, 17, 2:20, 3:24ff, osv).

FÅBERG 1903-10

Begravelsen skjedde fra prestegården under stor deltagelse. I kirken talte presten Krog. Presten Kiær talte minneord ved kransepåleggingen. En mengde kranser ble nedlagt på kisten, blant annet fra herredsstyret, skolestyret, lærerne i Fåberg, Brunlaug kvinneforening, Jørstadmoen kvinneforening m. fl.

KARAKTERISTIKK

Fra Skjervøy: "Født og opdraget i Norges Indland og Østland, blev han aldrig ret fortrolig med Natur og Folk her nord".[2] Avskjeden ble lett for folk og prest.

Fra Fåberg: Vennesæl og rettsendig.[3] Vitenskapelig interessert. Særdeles avholdt i både Kampen mh (Kra) og Fåberg.

UTMERKELSE: Ridder Victoriaordenens 2. kl i anledning kong Edwards besøk i Kristiania 1908.

PUBLIKASJONER:

1898: *Syndfloden. Et indlæg i striden mellem videnskab og bibel*. Kra. 453 s. (Forsvarer syndflodsberetningens historisitet og diskuterer forholdet naturvitenskap og Bibel.)

1901: *Krig og fred fra et kristeligt synspunkt betragtet*. Kra. (Forsvarer et evolusjonistisk syn på natur, historie og kristendom, som en gang gjennom en global vekkelse skal forenes i et tusenårsrike. Inntil så skjer, er krigen et naturvitenskapelig uttrykk i menneskenes kamp for tilværelsen. Se s. 174f.)

KILDER: Kab Skjervøy og Kampen. Studenterne 1871. 1896, 170; samme 1921, 68f. Lange 1906, 57.

Illustreret Familieblad 31/1910, till 2 (foto). Lillehammer Tilskuer 6.4.1910. Morgenbladet 5.4.1910. Skjervø Tidende 15.4; 1.5; 15.5; 1.9; 11.10. og 22.11.1887.

Bjørklund 1985, 270-272. Børge Ask m fl 1938, 109. GFriis (1965), 239. Fugelsøy 1970, 320. Fåberg menighetsråd 1977, 54, 62. EHansen u. å, 143f, 144 (foto). Lund 1978, 37. DSivertsen 1955, 252.

[1] Esbensen 1998, 52.
[2] Sp Daae, Skjervøy kab.
[3] Ill. Familieblad 31/1910, till 2.

34. DAAE, Peter Martin Blytt:

SKJERVØY, Gildeskål, Ulvik

F 23.10.1854 Gildeskål, d 6.4.1920 Drøbak.

Hans Henrik Holck Daae, sp og pr, o h Karen Emerentse Blydt.

G 1890 m Fanny Johanne Widerøe Lie, f 1870. Emil Lie, byfogd i Tromsø, o h Nikoline f Bessesen. Barnløse. Fanny var søster av forfatteren *Bernt Lie* og riksmeglingsmannen Vilhelm Lie. Bernt Lie var fast sommergjest i Skjervøy prestegård den tid Daaes var prestefolk der.[1]

Stud 1872. C th 1879. Perskap hos faren i Gildeskål 1880 og kst sp Gildeskål 1884. Utn 1885. Stkap Tromsø 1885. Bestyrte Hadsel sp et halvt år. Sp Skjervøy 1888. Eks samisk 1889. Sp Ulvik i Hardanger 1903. Avskjed 1916. Flyttet til Hvalstad (nær Kra), senere til Drøbak.

GILDESKÅL 1885(1880)-88

En menighetsansøkning (7.9.1885) - underskrevet av 562 menn, ville ha ham utnevnt til Gildeskål. Da hadde han siden 1880 vært personellkapellan hos sin far og vunnet stor inngang i sognemenigheten. Selv om biskop Skaar mente at Daae som predikant raget «over det almindelige», var han i tvil om det var rett overfor eldre søkere å utnevne ham.

Blant stifterne av Gildeskål Sparebank 1883. Bankens direktør 1883-86.

SKJERVØY 1888-1903

Han søkte Skjervøy uten prestekurs i samisk eller finsk. I 1889 tok han kurseksamen i samisk.

Første *valgte* skolestyreform Skjervøy, Kvænangen og Nordreisa (1890). Forlikskomm 1890. Medl kontrollkommisjonen og forstander Skjervøy Sparebank 1894. Herredsordf 1895-96. Deltok i arbeidet for Tromsø amtssk.[2] Suppl 1890 og ordf amtsskolestyret 1895.

Medl tilsynskomitèen Kvænangens lappiske Barnehjem, Badderen. Form prestegårdstilsynet. Form tilsynskomitèen (1893) for bygging av ny prestegård. Innflytting julaften 1894. Departementets krav om ny fjøsbygning oppfylt 1898.[3]

I 1904 hadde prestegjeldet 5911 innbyggere, hvorav 8 dissentere. Fra hovedkirken på Skjervøy var det 37 km «skarp sjøvei» til Kvænangen kirke på Skorpa. Til Nordreisa kirke[4] var det 32 km sjøvei og 6 km landevei. Gudstjeneste ble berammet 10 ganger i året i Kvænangen og 8 ganger i Nordreisa (10 ganger hvert tredje år), for øvrig i hovedkirken.

Utlysningen tegnet bildet av den statlige *forvaltningskirke* på prestegjeldsnivå (territorialkirken): I likhet med de fleste prestegjeld nordpå var kirkesøkningen «som Regel ringe» på grunn av store avstander, unntatt visse «storhelger». Det var konfirmasjon hvert år på Skjervøy, hvert annet år i Kvænangen og hvert tredje år i Nordreisa. Konfirmantskolen varte 5 uker i kirken på stedet. Det var to

[1] Se nr 31:Quale. SBLie 1896, 183-209; s. 202-209 om selskapelighet i prestegården.

[2] HKrEriksen 1926, 27.

[3] Fugelsøy 1970, 332. Om den gamle prestegården, se BLie 1896, 183¬209, spes s. 183-188.

[4] Nordreisa kirke på Storslett var påtenkt før 1830, da «finnekapellet» på Kvænnes ble solgt og tømret brukt til våningshus for lensmannen. Kirken ble vigslet 8.10.1856. EHansen (1957), 107, 114.

hjelpekirkegårder, en i indre Kvænangen og en i Rotsund distrikt 31 km sjøvei fra Skjervøy. I Rotsund var det planer om et kapell. I likhet med utlysningen i Lyngen, ville det bli tatt hensyn til søkere som kunne legitimere kunnskaper i samisk og finsk, men med mindre vekt på finsk.[1]

Prestelønn og lønnsreform

Kvænangen herredsstyre mente naturalytelsenes tid var forbi, og opphevet i 1896 ytelsen til presteskyss. I stedet fikk presten et fast beløp årlig til dekning av tjenestereiser til Kvænangen (160 kr).[2]

Prestenes lønningsforhold ble omorganisert i 1897.[3] Fra da av skulle prestene i alt vesentlig bli lønnet etter kontantprinsippet, og embetene være plassert på en lønnsskala med faste maksimums- og minimumssatser regulert i takt med prisutviklingen.[4] Overgangen medførte konflikter i flere tiår fremover. *Gjeldsforeldelsesloven* gav prestene rett til utestående fordringer innen en bestemt gjeldsforeldelsesfrist. Fordringene gjaldt den "rettighet" som voksne kirkemedlemmer var pålagt ved lov å betale sin prest (og klokker) en gang i året (se ovf Lae). Store restanser vitnet om prestenes hensyn til fattigfolk. Mang en prest måtte oppta lån for å unngå personlig konkurs. De som satt hardt i det fra før, befant seg i en tvangssituasjon – blant dem Daae.

Prestenes problem ble det betalingsvilkår som loven satte: Utestående fordringer måtte være *skriftlig* erkjent fra skyldnerens side. Uten slik dokumentasjon, var en stor restanse null verdt. I 1903 slo fisket feil samtidig som Daae stod overfor flytting til Ulvik i Hardanger. Den måtte han bekoste for egen regning, slik ordningen var den gang. I tillegg kom mulige utgifter til utbedring av prestegården. Daae måtte gjøre sitt ytterste for å redusere tapet og unngå personlig konkurs.[5] Det gjorde han ved å besørge utpanting av ni husstander i Kvænangen.[6]

Utpantingen ga næring til forestillingen om «prestesekken som aldri blir full», og medførte bitterhet til fordel for Karlsøy-prestens Eriksen som ble innvalgt på Stortinget. Han kunne med sine oppslag i avisen Nordlys fortelle at nå var Daae i ferd med å tvangsinndrive sine restanser av offer og rettighet, og at han til dette formål brukte "den meget omtalte og almindelig forhatte *E. Helø* til at være

---

[1] Luthersk Kirketidende 1904, 53f.

[2] Fugelsøy 1970, 340.

[3] Den geistlige lønningslov av 14. juli 1897. Det er kirkens rettstradisjon fra aposteltiden at menigheten plikter å sørge for deres underhold som den har kalt til å utøve prekenembetet, f eks ytelser i naturalia (rettighetsvog), betaling for kirkelige forretninger og høytidsoffer. En annen inntektskilde var *prestegården*. Da kirkens reformasjon i Danmark/Norge opphevet sølibatstvangen, ble prestefamilien et nytt innslag i bygda. Gården tilhørte sogneprestembetet, og vedkommende prest hadde ansvaret for driften. Prestegårdene ble holdt utenfor kongemaktens inngripen under kirkens reformasjon 1536/37, da den gjorde inngrep i kirkens økonomi for å rette opp en nesten tom statskasse.
Den lovtolkning som ligger til grunn for statens prestegårdsforvaltning, må ses i sammenheng med endringene i Den norske kirkes rettsgrunnlag. Den strenge tolkning av enevoldsmakten (Grl 16) ga Kongen i kirkelig statsråd *uinnskrenket* myndighet over kirkens ordninger. Da Høyesteretts kjennelse i «liturgisaken» (9. april 1987) stadfestet den uinnskrenkede kongemakt, gikk staten seirende ut av den gamle kompetansekonflikt mellom kirkens rett og statens rett i Den norske kirkes gudstjenestelige ordninger.

[4] Prestene var den siste gruppe statsansatte som ble overført til Statens lønnsregulativ (Lov av 15. desember 1950). Ved en lov fra 1955 opphørte prestens siste inntekter av prestegården.

[5] Skjervøy kab: Lønningsforhold.

[6] Jf den karikerte fremstilling, Bjørklund 1985, 320.

opkræver for sig, og lar ham paaføre folk meningsløst store omkostninger". Slik var det Skjervøy-presten skaffet "denne gutungen" levebrød, skrev Eriksen.[1]

I tillegg kom en konflikt om grunneierforholdene på Skjervøy. Den hadde Daae overtatt fra forgjengeren. *Strandsitterne* ønsket utparsellering av tomter fra prestegårdseiendommen. og fremla saken for Departementet.[2]

Minoritets- og språkpolitikk

Kvæninnvandring i hadde i siste halvdel av 1800-tallet endret den etniske sammensetning i Nord-Troms. Ifølge folketellingen i 1901 utgjorde kvænene over ca 28 % av befolkningen i Nordreisa, i Kvænangen ca 16 %, i Lyngen ca 16 % og i Skjervøy hovedsogn 8,5 %.

Utlysingen av Skjervøy sogneprestembete i 1904 meddelte at befolkningen «for det meste» var av samisk og finsk herkomst, og at «vistnok alle» forstår norsk med unntak av en del kvæner. Det var særlig språkforholdene som etter Daaes syn hemmet "Udvikling og Fremskridt" i distriktet. Både sjøsamer og kvæner hadde vist seg «seige og vanskelige at reformere».

> Derfor hadde «saavel Kirkens som Skolens Arbeide med særlig Flid været rettet paa at gribe ind paa dette Omraade, idet man har næret den opfatning, at først med norsk Sprog og norsk Kultur vil Folk og Distrikt løftes op i den Høide, som saavel Folkets aandelige Evner som Distriktets naturlige Rigdomme berettiger dem til".

Denne betraktningsmåte fra opplysningtiden utelukket morsmålsundervisning. Fornorskning var ensbetydende med fornorskningstvang. Under denne forutsetning gikk prestegjeldet en rik fremtid i møte. Fiskebankene utenfor rommet "vistnok uudtømmelige Værdier", og år om annet var det rikelig med fisk i fjordene. Dessuten lå det fremtid i gruvedriftene og i skiferforekomstene. Mye stod og falt med nye driftsmåter og overgang til "Havfiskebaade". Fornorskningsarbeidet stod i fremskrittets tjeneste, og selv om mye arbeid gjenstod, gledet han seg over fremgang på "Aandsdannelsens Omraade":

> Her er enda behov for "en betydelig Regulering og Udrensning. Alt er nemlig endnu saa nyt, og Indtrykkene blive saa mægtige paa den i det hele let bevægelige Befolkning, som ingen Støtte har i ældre Kultur og Tradition, at den bliver et let Bytte for allehaande Tidens Strømninger uden at beregne Følgerne og Udgangen. Men den for en knap Menneskealder siden raadende Ligegyldighed for Tidens Tanker og Ideer er ialfald afløst af en gjennemgaaende Interesse og Ønske om at følge med, om dette end endnu sker paa en ukritisk Maade".[3]

Fremgangen i norsk språk og kultur viste seg i *konfirmantundervisningen*. Da Daae tiltrådte i 1888, var han avhengig av hjelpelærere i samisk og finsk. Lik forgjengeren, brukte heller ikke han samisk, kanskje med unntak av sognebud. I 1903 hadde samtlige barn lært *kristendomskunnskap på norsk*, for norsk var eneste språk i kirke og skole, unntatt delvise unntak for skolekretsene i indre Kvænangen og øvre Reisa. Gode støtter i fornorskningsarbeidet var innehaverne av de gamle handelsstedene. De

---

[1] Nordlys 15.7.1902. Daae's tjenestetid falt sammen med politisk radikalisering i befolkningen. Prestene fikk gjennomgå i spotteviser og anekdoter, t eks i bladet «Morgengryet», på folkemunne kalt «Præstetar-bladet». Mange reagerte. Bladet gikk inn av mangel på abonnenter. EHansen (1957), 145-146.

[2] Menneske og miljø i Nord Troms 1980, 72 73. Se Barman nedenfor.

[3] Samme, folio 71 versus.

hadde i de senere år lagt vinn på å bruke norsk i omgang med folket. Resultatene viste seg også i skolegang, kirkegang og mindre avhengighet av "fremmede" predikanter.[1]

Folkeskoleloven fra 1888/89 overførte tilsettingsmyndighet fra stiftsdireksjonen til skolestyrene. Lærertilsettingene ble avhengig av skolestyrets politiske sammensetning, men der var språkminoritetene sjelden representert. Lærere som kunne bare norsk, ble ansatt i skolekretser hvor den dominerende språkbruk var samisk og/eller finsk. Også kristendomsundervisningen foregikk på norsk, som for mange barn var et fremmedspråk.

Både biskop *Skaar* og skoledirektør *Killengreen* mottok klager på skolestyrevedtak, men var uten myndighet til å gripe inn. Med hjemmel i lovens bokstav kunne skolestyret føre den konsekvente linje.[2] Flere sogneprester i landsdelen delte biskop Skaars syn på læreransettelser, men til ingen nytte.

Lestadianerne og «det kristelige og kirkelige» arbeid

Deltagelsen «har ikke været stor og mindst blandt Læstadianerne»: 1 forening for *ytre misjon* i Kvænangen, 2 i Skjervøy og 1 i Nordreisa hvor det i tillegg var en kvinneforening. Dessuten fantes det tre bibelforeninger, en i hvert sogn.

Gjennom nesten 15 år må Daae ha registrert tilslutningen til lestadiansks kristendom, fra de innerste til ytterste grender i prestegjeldet. Virksomheten viste seg i søndaglige samlinger, unntatt når mannfolka var borte i fiskerisesongen på Lofoten og «Finnmarka». Med lokale vekkelser fulgte ordnet samlingsvirksomhet innordnet den årlige utsending av predikanter fra samlingene under novembermarkedet på Skibotn. Som vanlig var, var også utlysningen av Skjervøy sogneprestembete taus om denne side ved menighetsforholdene. En forklaring gir Daae i kallsboken:

> "Paa det kirkelige Livs Omraade har den paagaaende Fornorskning i Skjervø Prestegjeld ogsaa holdt "Læstadianismen" inden Grændser. Efterhvert som Forstaaelsen er voxet, have Læstadianerne benyttet mere og mere saavel Kirken med dens Naademidler som Skolen med dens Kundskabsmeddelelse, og de have fundet sig saavidt tilfredsstillede, at Trangen til fremmede Prædikanter og Lærere er aftaget, og Øinene aabnes paa flere og flere til at se "Læstadianismens" Misdannelser saavel i Lære som delvis ogsaa i Liv, f. Ex. slap Moral paa det 6te Buds Omraade, stærk Dømmesyge, Mangel paa Ordholdenhed m. m. Disse Livets Skrøbeligheder hænge sammen særlig med læren om Syndsforladelse, som er meget letvindt, idet Hovedvægten lægges paa den udvortes Bekjendelse i Forsamlingen."[3]

Den lestadianske bevegelses fremgang i Skjervøy prestegjeld hadde virket fornyende på kirkegang og nådemidlenes bruk. Uvitende om Karesuando-vekkelsen i sognemenighetens ordninger, har Daae – oppfattet fornyelsen som et resultat av *fornorskning*sarbeidet. I likhet med andre prester, kompenserte han mangelfull menighetkunnskap ved å anvende en overgripende idé med fornorskning som tolkningsnøkkel. Vi må regne med at også predikantene hadde sine tanker om «misdannelser» i lære og liv, og innrettet forkynnelsen deretter. Et underligge, men lite påaktet kirkeproblem var privatskriftemålets bortfall i nattverdberedelsen.

Et folkeminne fra Nordreisa forteller om Daae's samarbeid med predikantene, men uten å nevne *hva* de samarbeidet om. "Hvis vi hadde hatt en sådan prest, ville vi ha faret flyvende til himmelen,"

---

[1] Samme.
[2] Jf Bjørklund 1985, 272-74.
[3] Skjervøy kab, folio 71 versus 72.

skal en *tilreisende* predikant ha sagt.[1] Daae's beskrivelse tegner bildet av et samarbeid begrunnet i sammenfallende interesser om nådemidlenes bruk.

EGET TILBAKEBLIKK:

Skjervøy sognekall var på mange måter et "besværligt" kall, tungvint og byrdefullt i en fattig befolkning. Her kom han i økonomiske vanskeligheter på grunn av de mange restanser som forble ubetalt.

Etter hvert kjente han seg ensom på det avsidesliggende Skjervøy, og ensomheten ble trykkende i «den blandede og læstadianske Befolkning». I tillegg kom helsemessige problemer.

I 1901 – etter 22 år som prest i stiftet, og av dem 14 år i Skjervøy, led fru Daae under de klimatiske forhold. Selv var han blitt giktisk og led av «mørketidslidelser» som gikk på nervene løs. Han hadde ikke lenger krefter nok til å fylle oppgaven, slik ønskelig var.

Da han i 1903 søkte Ulvik i Hardanger, nevnte han konkret vanskelighetene vinters tid. Alderen tynget. «Det meste Arbeide» måtte han sette til side på grunn av fjordis, eller fordi han ikke orket fjellovergangene til fots eller på ski. Skjervøy sogneprestembete stilte krav til reisedyktighet, hardførhet og utholdenhet.[2]

Og likevel: «Jeg har Tro paa disse Distrikters Udvikling og Fremtid saavel i timelig som aandelig Henseende."[3]

ULVIK 1903-16

Et konfirmantminne:

> Innskriving skjedde i Klokkarstova, men "elles /.../ i kyrkja. Då gudstenesta var slutt, laut lesarborna vera att til konfirmantførebuing og ein kunne verta godt svolten før ein kom heim. Sjølve preika var no visst ikkje stuttare enn ein time, den tida! Måndags føremiddag etter preikesundagen laut dei til kyrkje att og vera der nokre timar. Det var på grunn av presteskyssen. Det var ikkje så snart å koma over Espelandsdalen i dei dagar.
>
> Konfirmantane sat på dei fremste kyrkjebenkene, og Daae på ein stol "som snudde bakvendt" (stolryggen mot lesarborna). Det var ikkje vanskeleg for Daae å halda disiplin / / det stod age av han. Etter det ein minnest, hadde presten vanskar med å ta opp salmetonane. Til vanleg gjekk det fint, for det var ei av lesarjentene som styrte songen. Men ein gong bad ho seg unna av di ho var så forkjølt. Då vart presten ille ute. Men så sette jenta i likevel med den grugne røysta ho hadde og songen kom i gang. Då vart Daae i særs godlag."[4]

> **KARAKTERISTIKK**
>
> **Fra Gildeskål**: Selvoppofrende i sin gjerning. Begavet predikant. Dyktig kontormann.
>
> **Fra Skjervøy**: Praktisk dyktig. Flink taler og virksom i sin menighet. Energisk og uforferdet. Virket mye godt i Skjervøy, og som predikant ble han til stor velsignelse. En prest som levde med og for sin menighet.[5]

---

[1] EHansen u. å,145.
[2] Ra KUd A Geistl pk 36
[3] Skjervøy kab, folio 12, 71 versus 72. Jf nr 37:Bøckman.
[4] Hamre 1976, 74.
[5] Pr OC Berge, b Bøckman. Ra KUd A Geistl pk 36.

«En sjarmerende personlighet, som forente hjertelag og takt med stor menneskekunnskap».[1] Fordringsløs og rolig. En mann med lun humor uten å lage blæst om seg selv.

Ettermælet om "røvarpresten" skyldes i alt vesentlig en episode i Kvænangen og omstendigheter han ikke rådde over.[2]

Fra Ulvik: - "ein røseleg og kunnskapsrik prest. Flink administrator som visseleg greidt seg godt i statsrådstolen. Velsedd i lag og lyd. Det lever berre gode minne om han i bygdi."[3]

Det stod age om han. Han "kunne vera streng og krevja mykje. Men om presten var alvorleg og streng, var han godt omtykt av alle".[4]

KILDER: Kab Skjervøy. - Studenterne 1872. III. 1897, 39; samme 1922, 19. - Lange 1906, 7.

Morgenbladet 7.4.1920. - Menneske og miljø i Nord Troms 1980, 72-73.

Bjørklund 1985, 272-274, 320. - HKEriksen 1926, 27. - GFriis (1965), 63, 74, 153, 238, 239; samme 1978, 13-15, 20f. - Fugelsøy 1970, 322, 323, 329, 332f. - Hamre 1976, 73-74. - EHansen u. å, 144-46. - BLie 1896, 183-209. - Ljones 1959, 122. - KMagelssen 1976, 12.

35. BARMAN, Ole Gustav:

SKJERVØY, Ålesund, Skjeberg

F 7.8.1853 Drammen, d 25.7.1938 Lovisenberg sykehush, gravl Vestre gravl, Oslo. Til vanlig kalt «Gustav».

Ole Olsen B, lærer (senere sp, d mye over 90 år), o h Margrethe (Grethe) Elisabeth f Mørch. Slektsnavnet stammer fra gården Barmen på Hitra. Gudfar var kjent med Hans Nielsen Hauge i Hallingdal.

G 1) 1890 New York sjømannsk m Mathilde f Lind, dtr av handelsm Lind på Andenes. Døde i mars 1893 i Pensacola (tyfus, barselfeber). Barn: Paul Gerhard og Signe Mathilde.

G 2) 1914 m Ellen Aagot Bærøe, dtr av sp B til Vestby.

Stud 1880. C th 1887. Arbeidet i Kristiania Indremission 1887-88 under pastor *Andreas Mortensen*. Stpr *Gustav Jensen* hjalp ham inn i Den norske Sjømannsmisjon.

Sjømannsprest Quebec og Pensacola 1888 - sommerhalvåret i Quebec, vinterhalvåret i Pensacola. Sjømansprest London 1894.

Sp Skjervøy 1904 og pr Troms 1905. Sp Ålesund 1909 og prost Nordre Sunnmøre 1910. Sp Skjeberg 1916. På Departementets oppfordring ble han i embetet til 1928 (75 år gml).

Rikspolitiker og venstremann. Medl departementskomm 1908-09, oppnevnt for å undersøke mønstrings- og hyringsforholdene for norske sjømenn. Barmans undersøkelse av de sosiale for-

[1] Megetsigende var Daae's forhold til sin fattige kirketjener Johan Henrik Joehlsen, f 1840 i Karesuando. Allerede som husmannsgutt hos sogneprest Laestadius kom han i opposisjon til «overtroen». EHansen s. 157.

[2] Jf Bjørklund 1985, 320.

[3] Ljones 1959, 122.

[4] Se n 153.

hold lagt til grunn for ny sjømannslov (se Publ 1910). En kongressmann i USA fikk undersøkelsen oversatt og oppbevart som statsdokument.

Vararepr for Ålesund på Stortinget 1913-15 (møtte for Friis Petersen, statsråd i 1914). Stortingsm for Ålesund og Molde bykrets 1915-18. Medl justiskomitèen 1914-15, kirkekomitèen 1916-18.

Stipendreise 1913: Studerte forholdene for norske sjøfolk i nordeuropeiske havner. Stipendreise 1917: Studerte prestegårdsordningene i Sverige og Danmark.

Familien flyttet til Kristiansund da Gustav var to år gammel. I 1860 ble faren utnevnt til sogneprest i Sykkylven (Sunnelven). Her bodde familien to år i ei røykstove inntil ny prestegård stod ferdig. I 1867 ble faren utnevnt til Haram sognekall, hvor han tjenestegjorde til han gikk av.

To av sønnene ble prester: Gustav og Gregor (Gregorius Elisæus). *Gregor Barman* (1867-1946) var blant annet sogneprest i Måsøy og Kjelvik 1902-06.

Gustav ville opprinnelig til sjøs. Han leste til artium hos sin far og dro til Kristiania for å avlegge eksamen, men lyktes ikke den gang. Etter telegrafisteksamen i 1874 virket han ved stasjonene i Arendal, Egersund og Ålesund. "I 1878 vakna eg og tok tel at arbeide", fortalte han. Var telegrafbestyrer på Vågan stasjon 1884-85.

QUEBEC OG PENSACOLA 1888-97

Barman ville skaffe sjøfolkene en pensjonsordning, og fikk nedsatt en komitè av kapteiner med seg selv som formann. En mengde petisjoner fra sjømenn ble sendt staten med bønn om en *pensjonskasse for sjøfolk*. Arbeidet førte frem til *Norsk Skibsførerforening*, stiftet i New York 1889. Tok også initiativet til endringer i den amerikanske rømmingsloven. Et forslag nådde First Reading i Kongressen.

Han så tilbake på arbeidet blant sjømenn som "overmaade interessant og rigt paa oplevelser /.../ Blandt sjømændene var der mange levende kristne. Kirken var fuld av dem næsten hver søndag og til bibellæsningen i uken søkte sjømændene flittig saavel i Pensacola som i Quebec."[1]

LONDON 1897-1904

Den årlige utbetalingen av 100 pund til sjømannskirken i London var siden 1821 utbetalt gjennom Svenska Kyrkan. I 1899 tok Barman initiativet til en utbetaling direkte til den norske sjømannskirke i London. Det kostet ham et par års hard strid. Samme år fikk sjømannskirken rett til å foreta brudevigsler for nordmenn. I 1900 lyktes det ham å få bygd en prestebolig med leseværelse ved siden av sjømannskirken. Den fikk samme år besøk av kong Oscar II, og i den anledning ble det reist flaggstenger like fra jernbanestasjonen til kirken.

Mottok i 1901 stipend fra Den norske sjømannsmisjon for å undersøke hyringsforhold og levekår for norske sjømenn i de største havnene i Europa og på engelske skip. Dessuten skulle han undersøke den sosiale sikkerhet som England ga sine sjøfolk ombord på engelske skip.

I samarbeid med Board of Trade og generalkonsul Danielssen lyktes det å få til en ordning: Når norske sjøfolk med hyre på engelske skip mønstret av på britisk avmønstringskontor, kunne de sende penger direkte hjem til Norge gjennom Board of Trade. Ordningen ble gjort gjeldende for hele

[1] Ålesund kab.

Commonwealth, og ble et viktig element i den såkalte "*konsulatsaken*" som endte med unionsoppløsningen og konsulatloven av 18. mai 1906.

Barman opplevde "en "voldsom overgang fra det lille arbeide i Pensacola til /.../ Londons svære arbeidsmark med alle dens arbeidskrav og med de ofte store vanskeligheter - som forholdet til de fastboende, til gesantskab og consulat og til de øvrige scandinaviske landes prester paa stedet lærte mig at bli ydmyg og at vurdere mig selv ret. I Pensacola Quebec vokset ens eget jeg. I London kom det i støpeskeen."[1]

Hans arbeid for sjømennenes kår var gjennomsyret av sympati for norske sjømenn og dyp innsikt deres yrkesforhold. "Få eller ingen sjømannsprest har vunnet sjømennenes tillit og fortrolighet og vært så alminnelig avholdt blant dem som han. Dette gjaldt både de overordnede og underordnede sjømenn."[2] Fortellinger gikk om den kjempesterke sjømannspresten. Når ryktet gikk i havnegatene om den norske sjømannspresten, da gjaldt det å oppføre seg pent!

SKJERVØY 1904-09

Under stortingsvalgene i 1906 og 1909 var Gustav Barman Venstres motkandidat til sogneprest Alfred Eriksen (Karlsøy), "men falt igjennom".[3] Mange mente at det "kunde /.../ ha spøkt for socialistføreren", om Barman hadde vært mere personlig frempå i offentligheten, især på et tidligere tidspunkt.[4] Da Barman søkte Ålesund sogneprestembete, fikk han mange anmodninger om å trekke søknaden tilbake.

Under kong Haakon VII's besøk på Alteidet den 23. juli 1907 oppstod en kinkig situasjon hos handelsmann Giæver. I strid med etiketten var hverken sogneprest, lensmann eller distriktslege invitert til lunch med kongen. De tre embetsmennene dukket likevel opp - enkemann Barman med matflekker på skjortebrystet og uten sin St Olavs Orden 1 kl (tildelt av kong Oscar II 1903). Oppbruddet fra Skjervøy må ha skjedd i all hast, og vi må tro at flekkene ble fjernet ved ankomsten.[5]

"Utviklingshjelp" til Skjervøy

Flere kapitalsterke nordmenn i London henvendte seg til Barman med tilbud om "Hjelp til Selvhjelp" i Skjervøy-distriktet. Denne støtte gjorde det mulig for Barman å sette igang forsøk med tarebrenning og reketråling. Han mente dessuten at det var store rekeforekomster utenfor stuedøra, men det skulle gå omkring 50 år før skjervøyværingen tok presten på alvor.[6] I likhet med forgjengeren, ville han utvide næringsgrunnlaget i distriktet.

Barman oppfattet raskt at det fantes ikke et eneste båtbyggeri mellom Tromsø og Hammerfest.[7] Kyndig ledelse skaffet han fra London - med en nordmann som var ansatt på et verft i byen. Sammen med flere karer fra Sørreisa satte de i gang, og snart økte arbeidsstokken med skjervøyværinger. Det konkrete resultat ble *Skjervøy Båtbyggeri*. Den første båten ble visstnok bygd i 1906.[8] Tiltaket ble et

---

[1] Samme.
[2] Valderhaug 1958, 7. Sit Valderhaug Sundmørsposten 1915, iflg Bugge 1923, 179.
[3] Ålesund kab.
[4] Sundmørsposten 18.11. 1909.
[5] Jf Bjørklund 1985, 193.
[6] Steffensen 1978, 99.
[7] Ålesund kab.
[8] Se n 163, jf Barmans perspektiv.

argument mot "sosialistføreren" i Karlsøy, som enda ikke kunne vise til et håndgripelig resultat til gagn for småkårsfolk.

Barman medvirket også til å få utparsellert prestegårdseiendommen på Skjervøy. Han fikk Kirkedepartementets støtte, og ved siden av båtbyggeriet ble utparselleringen et viktig bidrag til levekårsutviklingen i distriktet.[1]

Arbeidet for norske sjømenn fortsatte i Skjervøy-tiden

Det var en stor overgang å komme til Skjervøy fra London etter 17 års arbeid i sjømannsmisjonen. De første årene arbeidet han på en innberetning til Sjømannsmisjonen om stipendreisene sine. Den ble sendt hovedstyret, men ingenting ble gjort – ikke før sjøfartsdirektør Magnus Andersen på reise nordover kom innom på Skjervøy. Da ble innberetningen trykt.[2]

Under en prostevisitas hos "Dr. Alfred Eriksen" fikk Barman anledning til å fortelle om "sjømændenes kaar". Det ville Eriksen gjøre noe med. Han foreslo for Stortinget å nedsette en komité med det mandat å utrede sjømennenes mønstrings- og hyringsforhold, og legge fram et forslag til lov. Høsten 1908 ble Barman komitemedlem og utarbeidet «en liten avhandling» om saken.[3]

I kontrast til tidligere slit står bemerkningen i Skjervøy kallsbok: "Takker Gud, som gav mig denne "hviletid" efter et anstrengende arbeide ute. Gaar nu frisk ut i kampen".

Om bispeembetets avskaffelse

Sogneprest Eriksen hadde sendt Stortinget et forslag til behandling i Stortinget. Forslaget gjaldt bispeembetenes avskaffelse. Det ble først sendt sogneprestene og menighetsmøtene til uttalelse. I Nordreisa menighetsmøte stemte 80 for og 28 mot forslaget. Forut for vedtaket ble det agitert iherdig for forslaget, og resultatet gjenspeiler forholdstallet under stortingsvalget i nord. Skjervøy menighetsmøte derimot gikk mot forslaget, takket være en del lestadianere. I Kvænangen var en "forsvindende minoritet" for forslaget, og Barman forklarte for Kirkedepartementet at årsaken var "stive patriarkalske forholde".[4]

> Barman betraktet forslaget som "et første virkeligt angreb paa den norske landskirke" og et mulig faresignal for "hele den protestantiske kirke". Han forsvarte bispeembedets nødvendighet, med påstand om at "vor kirkes udvikling gaar over bispeembederne". Målet måtte være en kirkeorganisasjon "i hvilken biskopen og menighederne finder hverandre". Han kunne tenke seg en første forsiktig reform omkring biskopen, med sikte på "en sund folkelig og fri udvikling av vor kirke". Reformen måtte gå over "midtpunktet" i kirkeorganisasjonen, og ikke over noen av "endepunkterne", hverken staten eller menighetsrådene.
>
> Det gjaldt å gå varsomt frem, for selv om folket var inne i en kraftig politisk utvikling, lå det langt tilbake på det kirkelige område. Om folket var "modent og fuldt udviklet" politisk sett, var det omtrent uten erfaring og nesten avmektig som kirkefolk. "Staten, præsterne og indremissionens repræsentanter har tænkt for det", forklarte han.
>
> Konsekvent nok, var Barman skeptisk til forslaget om *menighetsråd* basert på frie valg, for med en slik ordning ville "alle de grumsede strømninger der er oppe i folket /.../ flyde ind over kirken støttet af et stærkt vælgerflertal." Han vurderte ordningen som lite sannsynlig. Noen

[1] BLie 1907
[2] Se Publ 1907.
[3] Ålesund kab, se Publ 1910
[4] Til Kirkedeptet, S/S Throndhjem 28.8.1906

prinsipiell avvisning var ikke dette, for ved siden av stiftsmøter og landsmøter ville menighetsråd være "det bedst organiske og kraftigste" av reformene. Men folkets kirkelige utvikling var ikke kommet så langt.

Barmans tanker om en reform omkring "midtpunktet" var vage, og likeså hans tanker om «folkets kirkelige utvikling». Han savnet biskopen "som præses blandt menighedenes ældste". Med dette siktet han til et representativt organ for menighetenes åndelige lederskap samlet om sin biskop. Et slikt organ ville være et første skritt i retning av å knytte biskop og menigheter nærmere sammen.

Barman søkte en menighetsnær løsning omkring det kirkelige embete og med basis i den bekjennende menighet. Noen organisasjonsbygger var han ikke, for det liberale folkedemokratis rettighetsidèer var sentrert om individ og lokalstyre. Var folket enda umodent, gjaldt det å ta det første pedagogiske skritt i retning kirkelige modenhet og evne til medansvar i "landskirken".

I Skjervøy og ellers i prostiet hadde han møtt "en trykket og noget bitter stemning", konkret uttrykt i krav om "rettigheder" og Arbeiderpartiets fremgang (jf ovf Nordreisa mhm). Agitasjonen appellerte til det skrøpeligste i folket - "kun at stille forlangender paa at faa uden at tage det mindste hensyn til egne plikter".

De økonomiske forhold var en viktig årsak til arbeiderbevegelsens fremgang, og Barman fryktet bevegelsen ville legge folket i materialismens bånd, tross agitasjonens idealistiske skjær. Forholdene tatt i betraktning, kunne han forstå de mange skarpe ord. Venstremannen Barman ville gå til folket for å finne noe "der kan reise tilliden til egen kraft og foretagsomhed".

I tråd med utbredt tankegang brukte han ordet "folk" i rasemessig betydning, og forklarte kravmentaliteten med teorien om "blandingsfolk, der bærer dettes svagheder."

EGET TILBAKEBLIKK:

De siste årene i Skjervøy hadde mørketiden tæret på kreftene. Han lengtet etter å komme til et sted med mere virksomhet enn den Skjervøy kunne by på.

> **KARAKTERISTIKK**: «- en mer end almindelig dygtig Prest, en geistlig Kraft, noget uslebet, men med den Umiddelbarhed, Energi og Paagaaenhed /…/ meget vel skikket for Virksomheden i en Arbeidsmenighed. Vil bli savnet i Skjervø «og af mig», skrev biskop Bøckman i en påtegning. Barman hadde utrettet mye godt for det sosiale og religiøse liv, og likevel ville han gå til grunne om han ble «meget lengre» i Skjervøy. Selv en så sterk mann som Barman greier ikke de harde naturforhold og den slitsomme viørksomhet. Han kom til Skjervøy i 50-årsalderen, og nå er han utslitt. Biskopen håpet at han kunne bli bevart for vår kirke ved forflytning sørover.[1]
>
> **Den norske kirkekomité i London** (m 11 underskrifter): En rikt begavet personlighet. Fremragende predikant. Usedvanlig evne til å få kontakt med sjømenn, som omfatter ham med hen-givenhet. **Generalkonsul Daniel Danielsen**: Barman utøvet prekenembetet med alvor. En mann med et hjertelig, ujålete vesen, og med kjærlighetsfull omsorg for sjøfolk.

[1] Ra KUd A Geistl pk 9.

ÅLESUND 1909-16

Form vergerådet, form styret "Søndmør Barnehjem" (Sunnmøre Fellesforening av Indremisjonen) og formann for Blå Kors-foreningen.

I nærvær av fransk minister holdt han avdukingstalen ved statuen av Gange Rolv. Talen var et sterkt vitnesbyrd om norskdom og kristendom.

Ble hjemsøkt av store sorger. Etter den første kones død, avbrøt han i en årrekke samlivet med familien. Han trodde det var riktig å gjøre det for å kunne stå i arbeidet. Den andre hustruen tålte ikke klimaet i Ålesund. Hans eneste datter var i 1916 sinnsyk og henvist til å bo på landet, om hun noensinne skulle komme ut av asylet.[1] Han så seg nødd til å søke et embete nær Kristiania.

SKJEBERG 1916-28

Fikk gjennomført restaureringer av prestegården med park og kirkene i Skjeberg og Indedal

STORTINGSMANN 1916-18

Stortingsmann for Ålesund og Molde. Representerte Venstre. Sterkt nasjonalsinnet. En usnobbet «talsmann for en reformpolitikk som førte fram til større sosial rettferd».[2]

70-årsfeiringen et folkekirkelig tidsbilde

Følgende skildring fra feiringen (7.8.1923)[3] et tidstypisk bilde av en landsens sognemenighet i Østfold:

"Over alle gårdene såvidt øiet når, vaier flaggene til den avholdte prests ære. Og heroppe fra den høie kolle hvor kirken og prestegården ligger, er det vidt utsyn. På alle veier kommer folk. Bønderne kjører for det mest i bil. Embeds- og bestillingsmenn kommer for det meste i kjærre eller troller. Arbeiderne bruker enda sine ben. Det er bare de av dem som forlystet sig i Skjebergkilen lørdag og søndag som kjører bil. /…/

I kirken er snart hver plass optatt tross slåtten enda ikke på langt nær er unnagjort og skjønt været er grått og man kan vente regn tilkvelds eller til natten engang.

Også kirken forteller om gamle tider. Som den er blitt efterat hr. Barman har fått stelt med den og nær sagt gjenreist den, er der intet iveien for å drømme sig tilbake gjennem århundredene og finne sig igjen i hine dager, da man enn ikke brukte vogn for å komme til kirke, men måtte ride om man bodde for langt borte til å kunne gå. (Til langt ut i syttenhundretallet.)

Kirkens interiør er nu stemt i den ånd som gudshuset i sin elde er sprunget ut av. Det er ikke noe som protesterer mot tradisjonen. /…/ Den rette kultursans har veiledet. Kjærligheten til verket har båret det frem.

En bekranset stol er satt frem i koret. Der kommer dagens jubilant lett og spenstig inn gjennem kirken og forsvinner i sakristiets siderum. I kirken er det dyb stilhet. Bare sangkoret som ordner sig på galleriet hører man forsiktig røre på sig.

Så lyder en kort kimen fra kirketårnet utover bygden til tegn på at høitideligheten begynner. Sognepresten tar plass i den makelige stol som menigheten har smykket for ham til dagen.

---

[1] Samme.

2 Sunnmørsposten 26.7.1938.

[3] Glommen 8.8.1923, etter til dels dårlig kopi.

Det er menighetsrådet med bankdirektør Hauge i spissen som har fått den vakre høitidelighet istand.

Orglet stemmer i med en vakker hymne og sangkoret synger så: "Jeg minnes en kirke derinne". Hr. Hauge holdt derefter følgende stemningsfulde tale til sognepresten:

Kjære sogneprest! Menigheten samler sig om Dem idag i Guds hus for å lykkønske Dem i anledning Deres 70-årsdag, for å takke Dem for Deres velsignelsesrike virke i og for Skjeberg kirke og menighet, og å gi uttrykk for den heder og ære vi alle føler vi skylder Dem. De har virket med Deres tjeneste her i Guds hus til menighetens opbyggelse, til sjeles frelse. De har trofast gjort sjælesørgerens store gjerning i hjemmene. De har tatt opofrende del i det organiserte menighetsarbeide. De har stått oss bi i råd og dåd, har vernet menighetens dyre interesser i alle former. Takk skal de ha for alt.

Ikke minst takker vi, og derfor samles vi netop på dette sted idag, for det store gjenreisningsarbeide (som) dels efter Deres tiltak og under Deres bistand er gjort her i vårt kjære ærverdige kirkehus. Ikke alene er dype spor av tidens tærende tann utslettet og det som var forfallent blitt fornyet, men også det som dekket over spor av delvis eldgamle slekters kulturminner om slektenes ånd og tankegang og menighetsliv, så vi lærer å forstå dem som har gått foran, så vi kan nyte godt av de lange århundreders erfaring på religiøse og kulturelle områder. De hr. sogneprest har herunder vært midlet til at vi har lært å forstå de svundne tiders mennesker, våre forfedres tankeliv.

For alt dette hr. sogneprest skylder vi Dem en kjærlig takk, og som et uttrykk for denne vår erkjentlighet er anskaffet et billede av Dem, og utvirket de kirkelige myndigheters tillatelse til å la det avsløre her i kirken, her hvor Deres kyndige og interesserte virke har satt dype merker. Vi har gjerne villet efterlate til efterslegten billedet av Dem. Med disse ord ber jeg om å la dekket falle, så vi får se kunstnerens fremstilling av vår kjære sogneprests trekk, slik som de skal stå for tusener av menighetslemmer, som fremover skal gå inn og ut av Skjeberg kirke. /…/ (Menigheten reiste sig) som tegn på sin hele tilslutning. Sognepresten var sterkt beveget.»

Etter "Kirken den er et gammelt hus" var sunget, talte presten Tangen fra prekestolen. Tekst: Heb 13:7 Kom ihu eders veileder (entall!)

«Han ta1te om Barmans lange livsferd, først i det praktiske liv, så ute i den store verden som prest blant sjømennene, som skulde vindes for Gud. Pastoren fulgte ham videre på hans presteferd i Norge, hans stortingsvirke og endelig som prest i Skjeberg, hvor han blant alt sitt arbeide med kyndighet, energi og vilje hadde satt sig et varig minne som den som hadde bragt det kjære Gudshus i den vakre stand som det nu stod i gammel herlighet. Og likeså prestegården. Og godt er det, at menigheten har fulgt denne gjerning slik som her hvor det blant annet har gitt sig utslag i at sogneprestens billede nu henger her til takk og minne om hans arbeide. Men det som gleder mest veilederen er det å merke at det er jordbund for den sed han har sådd. Det er ikke nok at hans billede henger her, men vi skal huske ham gjennem tilegnelse av det ord han forkyndte, den tro han ga uttrykk for. Og når nu kirke, prestegård og institusjoner av Barman er bragt i en god stand vil han i større grad kunne ofre sig for den enkelte i menigheten.

Troen har båret hans virke hittil og troen vil bære ham og hans gjerning videre frem. La oss derfor fullende gavernes rekke ved å akte på ham herefter akte også hans veiledning. Kom ihu hans virke og la oss vise takknemligheten for dette og forkynnelsen ved å høre ham og flittig møte i kirken. Vi vender oss i takk og bøn til Herren for ham som er hedersmannen her idag.

Vi ber om at menighet og prest alltid må vokse sig mer sammen til Guds ære. Så fulgte sangen: "Deilig er jorden".

Jubilantens tilbakeblikk

Sognepresten trådte så op på prekestolen: Æren og prisen tilkommer alene vår Herre og Gud. Gjennem våre hjerter skal Jesus Kristus strømme og fylle oss med nåde. Vår ros er den at Gud vil forbarme sig over oss og bruke oss, ved oss gjøre sin gjerning på jorden efter de enkeltes gaver. Måtte da enhver av oss være tro mot denne gjerning. /…/ Nåde og kjærlighet fra Gud gir oss makt til å handle.

Sognepresten dvelte litt ved minner fra sin gjerning. En gang på en ø ute i havet la jeg hånden på en bibel og sa: Jeg vil tjene dig, Gud. Det var en ungdoms løfte, men det kom fra hjertet. Det så senere ut som veien var stengt for mig, men Gud styrte det slik at jeg tross alt kunde bli løftet tro. Det er mange bratte bakker og dype kløfter på livsveien. Men man vokser med opgaven, styrkes ved motgangen. Når man når op i alderdommens høide kan det vel være vanskelig og tungt, men jo høiere op, jo nærmere Gud. Om alderdommen bøier en sammen, om hånden skjelver, om hodet luter hvitt mot jorden, så vinker de evige boliger mot en.

Den ære som er vist mig idag er ikke fortjent, men jeg ser kjærligheten bærer det og lyser av det. Jeg takker for de vakre taler som her er holdt. Deres ord ser jeg som uttrykk for menighetens venlige følelser og jeg takker for det.

Som menighetsrådets formann mottok han derefter det ophengte billede og håpet det vilde dra frem den tanke hos nutid og eftertid: Vi vil værne og stelle om vår kirke, den (kultur?) som slektene skaper, holde vårt eget høit, sette pris på det som fra fedrene er lagt i hendene våre. Slik skal vi knytte oss til andre bygder og landsdeler i et lignende arbeide, og også herigjennem skal vi bidra til å løfte folket vårt, styrke landet.

Det var biskop Otto Jensen som fikk mig herned til Skjeberg. Det var så meget som bandt mig til Aalesund. Jeg visste ikke hvor Skjeberg lå engang, da sogneprest Fyhn kom til mig og sa jeg skulde søke Skjeberg, som han roste i høie toner. Også min hustru maste på mig i dette punkt. Da jeg kom inn i kirken her slog det mig at det var en fallen skjønhet. Da jeg kom til prestegården sa jeg: «Her ser det fælt ut». Fru pastor Tangen blev forferdet over hvad jeg sa. Jeg reiste inn igjen for å slippe embedet. Men det blev nu ikke noe av. Og det er jeg nu glad for.

Jeg har hatt stor støtte i folket her fra jeg begynte med arbeidet på kirkens restaurasjon. Han nevnte Eriksen Rønnild først og fremst, og sist men ikke minst direktør Hauge. Her har rådet en stor kultur i Skjeberg gjennem hundreder år. Kirken er bygget stor og vakker det er uttrykk derfor. Se på denne døpefonten. Den bærer sitt sterke vidnesbyrd. Den kultur som er her den dag idag har satt sig sitt merke i kirkens gjenreisning. Her taler sten og tre. I har ikke vanslektet på fedrene. Og slektene vil føre det videre fremover. Prestegården fra det 14. århundre er likeledes et tegn på bygdens gamle skikk og sed og kultur.

La synet av kirken, om det så bare er den øverste topp av spiret langveis fra, mane til å lytte til Herrens ord, broen for vår sjel over i hans rike når arbeidsdagen er slutt. Gud! Velsigne du hver enkelt, menigheten, bygden, gård og grend, grøde og gods! La os drages til ditt hus for å takke for all din godhet og all din kjærlighet. Amen.

Så sang menigheten stående: Gud signe vårt dyre fedreland. Efter sang av koret sluttet kirkesanger Sønstegård den erindringsverdige høitidelighet med en varm bøn.

Feiringen i prestegårdshaven

Etter høytideligheten i kirken innbød Barman og frue alle til kaffe og smørbrød m.m. i prestegårdshaven, ifølge Barman et ærverdig og vakkert barokkanlegg fra 1732. Samværet fortsatte med musikk, sang og taler. Barman foredro gårdshistorien, særlig fra den tid den ble prestegård en gang mellom 1400 og 1410 og senere de oppgangstider som på 1500 og 1600 tallet overvant svartedaudens virkninger, etter at den i tre omganger hadde herjet folket i distriktet. "Nu blomstrer bygden, er på sine høider i utvikling og jeg vil da uttale de varmeste ønsker for fremtiden såvel for bygden som sådan som for dens institusjoner og dens befolkning", avsluttet Barman og ga ordet til ordfører Erik Holt.

Ordføreren priste sognepresten i høye toner, bragte bygdens varme takk og ønsket ham og fruen en lys og lykkelig alderdom "blant oss". Han avsluttet talen med et leve sogneprest Barman, fulgt av et kraftig nifoldig hurra. Kaptein Scheie leste ca. 60 telegrammer "fra alle landets kanter" og benyttet samtidig anledningen til å takke Barman for verdifull støtte og hjelp i bygdebokarbeidet, "et monument over fortidens Skjeberg", beslektet med "kirkens herlige gjenreisning".

Til slutt takket Barman for all ære som var vist ham, for fremmøte, assistanse osv. og avrundet med "en liten morsom tale" for fru Eriksen Rønnild som hadde gebursdag på samme dag som ham.

Man vil sent glemme sogneprest Barmans 70 årsdag, høitideligheten i kirken og den vakre havefest.»

Barman portrettet var malt av Alfred Haga(?). "Kunstneren har med lykkelig hånd fått stemt billedet inn i kirkens ånd. Det kraftfulle ansikt med de godlynte trekk har en svip av de gamle prelaters, de store kirkebyggeres karakter. Man forstår at den mann dette billede viser, maktet det store. Blev han ikke en kirkebygger, så er han gjenreisningens mann. Det er karakter over billedet og det har betydelig portrettlikhet."

KARAKTERISTIKK:

Fra Skjervøy: Menneskekjenner, diplomat og folketaler (jf Chr Magelssen). Røsten var kraftig. Han kunne refse synd og var samtidig folkekjær. Sterkt interessert i å bedre levekårene for sine «sognebørn». Han ble savnet av mange i Skjervøy.[1]

Fra Ålesund og Skjeberg: Rikt utrustet og med stor arbeidskraft. Et ærlig og realt mannfolk med en usnobbet folkelighet. I yngre dager kjent som kraftkar. Da han en gang ble ertet av gårdsguttene hjemme på prestegården, bar han tre kornsekker i et løft.

Blant hans mange interesser hørte den lokale kirke- og skolehistorie. Et sterkt nasjonalt sinnelag.

Gavmild og offervillig, med sans for sosiale spørsmål. Som sjømannsprest kjent for å ta seg av de hjelpetrengende.

Aktet som god taler, vekkende og fengslende, med personlig erfaring og prøvelser bak ordene. Hans teologi var enkel og folkelig, hans fromhet inderlig. I sjelesorg en forståelsesfull lytter og klok rådgiver.[2]

[1] Steffensen 1978, 99.

[2] Mine Kilder er tause om forholdet Barman og lestadianerne i Skjervøy.

EGET TILBAKEBLIKK:

"Enten det nu er til gavn eller skade jeg vet det ikke. Jeg har havt for meget initiativ. Det har drevet mig ind paa den politiske bane. I **Skjervøy** lagde man mærke til det og tok mig uten videre som en der vilde den vei.

Tjenestetiden i **Ålesund**: "Her har jeg fulgt den samme linje som altid, jeg fik ind i mig fra min far. Jeg har altid havt forkjærlighed for de smaa i samfundet. Lite har jeg kunnet gjøre for dem, men de har dog staat mig nær. Sammen med /.../ var jeg med at oprette foreningen "Det blaa Kors". Fra en ganske liten forening paa 40 medlemmer utviklet den sig til en forening paa over 1500 medlemmer. Ved den blev likeledes oprettet en Blaakors cafè og et vedhuggeri. Jeg hadde mine bedste timer i Aalesund blandt Blaakorsforeningens medlemmer. Did gik jeg altid med glæde ..."[1] Barman håpet å slippe unna politisk virksomhet, «men Blaakorsforeningens vækst og fremgang drev mig frem i første række…»[2]

Forholdet mellom «det åndelige og det timelige» i sitt presteliv uttrykte han slik: - «om end under megen skrøbelighed gjerne villet holde frem dette ene Jesus er Christus - en frelser fra synd - vor eneste tilflugt og hjælper. Han er vort liv og vor salighed. Foruten min virksomhet som prest har jeg arbeidet litt i social retning ...»[3]

Kildene er påfallende tause om Barmans forhold til **lestadianerne**. *Hvem* savnet Barman i Skjervøy? Barmans tilbakeblikk – særlig på 70-årsdagen, belyser forholdet indirekte. Det gjør også kommentaren til menighetsmøtenes avstemninger om bispeembetets avskaffelse. Han oppfattet lestadianske kristne i det sosialdarwinske perspektiv. Den kristelig-sosiale avstand var stor.

UTMERKELSE: I 1903 ridder av St Olavs Orden 1. kl. for sitt oppofrende arbeid blant norske sjøfolk.

PUBLIKASJONER:

1907: Bilag til Sjøfartskontorets åber 1906 i: Aarbog for Norges Handelsmarine 1906 udgivet af Sjøfartskontoret. Kra. Bilag 5 om mønstringsordningen s. 500-501: Extraktgjenpart af skrivelse fra provst G. Barman, Skjærvø pr. Tromsø, til skibsreder H. E. Hansen, Fredrikstad, datert 15. jan. 1906. Gjenpart af skrivelse fra provst G. Barman til sjøfartsdirektør M.Andersen, datert Skjervø 7. august 1906. Bilag 6 om sjømænds rømming s. 514-517: Udkast til ordning af forhyringsforholdene.

1910: Fremstilling av det historiske og sociale grundlag for de bestemmelser om sjømænd som findes i nutidens sjømandslove. = Indstilling til lov om sjømænd. Bilag 4. Kra.

1919: La os redde de gamle prestegaarde, som har kulturhistorisk værdi. I. Skjeberg prestegaard. = Aftenposten 1.11.1919.

Bidrag til Skjeberg bygdebok I: Kapitlet om kirkene og forarbeidene til den eldre del av skolehistorien.[4]

KILDER: Kab Skjervøy og Ålesund. - Studenterne 1880. 1905, 27f. - Lange 1906, 138. - Leganger 1925, 37.

---

[1] Ålesund kab.
[2] Samme; jf Valderhaug 1958, 7f.
[3] Se n 171.
[4] Bakke 1953.

Aftenposten 24.4.1964. E.V.; 6.8. ? - Bakke 1950, 242 (foto); samme 1953, 315f.

OBarman 1976 (2), 32 45 (s. 32-35: Sp Gregor Barman, Måsøy 1903-06, og sp Ole Barman, Haram 1867-89 (d 1914). S. 44: Sp Ole Barman jr. S. 44f: Foreldrene modell for Ibsens "Brand").

Bjørklund 1985, 193. - Bugge 1923, 179. - Dagen 1.8.1938. - Den norske Bonde 1917, 92. - Folket 12.8.1938. - Fremad 1914, 70. - GFriis (1965), 238-39. - Glommen 8.8.1923 (70 årsdagen); 25.6.1928. - EHansen u. å, 146-148, 147 (foto). - Lid 1932, 31. - Lie 1907. - Lindstøl 1914, 60. - Menneskevennen 1914, 252-53. - Norsk Handels og Sjøfartstidende 25.4.1964 (om stiftelsen av Norsk Skibsførerforbund). Norsk Styrmannsblad 1920, 105. - Steffensen 1978, 99. – Søndmørsposten 18.11.1909; 8.8.1923; 3.8.1928 (sp Sigurd Berg); 26. og 27.7.1932. - Valderhaug 1958, 7f.

36. KLØVSTAD, Anders Olsen:

Selje, HAMMERFEST, SKJERVØY, Bjørnør, Hetland

F 6.7.1865 Tingelstad, Gran på Hadeland, d 13.3.1948 Follebu. Ole Torstensen, bygselsbruker, o h Anni Olsdtr. G 28.12.1893 Gran k m Kari Gulden. Sønnen Tormod d 1915 på Tromsø etter blindtarmbetennelse.

Stud 1886 (Hauges Minde). C th 1890. Perskap Selje 1892 og kst sp (pr Strømme på Stortinget). Kateket Hammerfest 1898. Sp Bjørnør 1901. Sp Skjervøy 1910 og prost Troms 1915 (kst 1914). Sp Hetland 1918 og kst prost Hetland 1925 (Stavanger dmpr opprettet). Fratrådte 7.7.1935 og flyttet til Follebu.

Anders Kløvstad kom fra små forhold og "et godt hjem med kristelige tilskyndelser, men ogsaa med aapent blik for det rent menneskelige". En eldre bror som var handelsmann, hjalp ham med studielån. I tiden etter prakticum talte han "hyppig" hjemme i Gran på Hadeland, hvor "den dyktige og varmhjertede *Samuel Leganger*" var sogneprest.[1]

SELJE 1892-98

Da han ankom Selje, var det stort oppstyr blant folk. En ca. 14 år gammel pike hadde opptrådt som "profetinde".

Menigheten var "levende kristelig interessert", og han trivdes godt, tross lange sjøreiser.[2] Han reiste mye omkring i prestegjeldet, holdt bibellesninger og gikk i sykebesøk. Han ble anerkjent som en dyktig og nidkjær prest.

KATEKET I HAMMERFEST 1898-1901

I tillegg til full skolepost, omfattet katekettjenesten den geistlige tjeneste ved byens sykehus og fengsel. Tjenesten var slitsom, «men særdeles interessant og lærerik». Leveomkostningne var høye og det ble vanskelig for familien å klare seg med kateketlønnen."[3] (Jf nr 8: Ingebrigtsen.)

[1] Bjørnør kab.
[2] Samme.
[3] Samme..

BJØRNØR 1901-10

Skolestyreform, herredsstyremedl, forlikskomm, form i direksjonen Bjørnør Sparebank.

Prestegården ble bortforpaktet da det viste seg vanskelig for ham å drive gården. Han ville høyne fjøsstellet og øvde kontroll med budeiene, som sluttet i tur og orden etter kort tid.

En dramatisk hendelse var *prestegårdsbrannen*, da våningshuset brant ned i stormen natt til den 10. mars 1908. Kløvstad fikk berget embetsbøkene og andre protokoller, men arkivet forøvrig gikk tapt. Lav assuranse påførte prestefolket et betydelig tap. Menigheten gav offer i kirkene og viste ellers stor offervilje. Ny prestebolig kunne tas i bruk allerede i februar året etter.

SKJERVØY 1910-18

Medl formannskapet og viseordfører 1913-15. Form skolestyret 1912-18. Forlikskomm. Form Skjervøy provianteringsråd h1914 - sept1917.

Da Anders Kløvstad kom til Skjervøy, var Gustav Adolf Kløvstad – hans bror, sogneprest i Balsfjord og viden kjent som en fremstående liberalteolog.

Lestadianerne

De mottok Anders Kløvstad med stor skepsis. Etter hvert fikk han inngang hos ungdommen og ble et samlingsmerke for de "emissærkristne", og dermed et "kløvende" skille.[1] Det var den gang fremdeles ingen lestadiansk samlingsvirksomhet på kirkestedet. Lik forgjengeren, holdt Kløvstad lestadianerne på avstand, både geografisk og sosialt.

Prestegårdens herbergefunksjon

Nordnorske prestegårder har fra gammelt fungert som *herberger* for handelsmenn og andre på reise i embets medfør. Presten på¨sin side kunne på lignende vis ta inn hos dem på sine reiser i vidstrakte prestegjeld. Etter hvert som *gjestgiveriene* dekket behovet, ble skikken hengende igjen blant prestefolkets slektninger og venner.[2]

Et eksempel får være *Nils A. Ytreberg* selv tromsøværing, som bodde i Skjervøy prestegård sommeren 1914. Han var nybakt student og opplevde sin første sommerferie sammen med prestesønnene, som også var hans klassekamerater. "Det var noen herlige uker, med prestegårdens hjemmehygge, fisketurer på fjorden, sognebudreiser omkring i distriktet, nye opplevelser og inntrykk. Uforglemmelige minner".[3]

HETLAND 1918-35

Form Rogaland krets av Israelsmisjonen. Arbeidet også for Screuder-misjonen. Form skolestyre, mhr, fattigstyre. Avviklet etter hvert sine verv og konsentrerte seg om prestetjenesten.

KARAKTERISTIKK

Fra Skjervøy: Kunne ikke fylle tomrommet og savnet etter Barman. Om han ikke vant alles tillit og hengivenhet, så vant han de flestes respekt.

---

[1] EHansen u. å, s 150.
[2] Se ovf Daae/BLie.
[3] NAYtreberg 1950, 19.

Prekener i fortellende og argumenterende stil. Hvor ville han hen? Svaret kom i de avsluttende kraftsatser. La vekt på naturlig fremføring. Tørr, syntes mange. Oppfattet seg selv som konservativ, men mange var i villrede.[1]

Fra Hetland: Elskverdig og hyggelig. Oppfattet som moderat liberal. Velformede, kloke, følte prekener. Fremføringen stillferdig, rolig og klar med slagferdighet.

EGET TILBAKEBLIKK:

Bjørnør prestegjeld:

Befolkningen var "interessert og let at omgaaes", men dens pålitelighet "kunde uden skade ha været meget, meget større". Befolkningen stod heller «ikke særlig høyt» i kristelig henseende. Mest kristenliv var det i *Osen* sogn, hvor det forekom minst av søndagsarbeid og kirkesøkningen var "meget tilfredsstillende". Dårlige kommunikasjoner ga liten kirkesøkning vinters tid. I *Stoksund* forekom dansemoro i forbindelse med basar for hedningemisjonen.

Blant "menighetssyndene" var usedeligheten "meget ilde", med år om annet mange barn født utenfor ekteskap. Værst var det at "det ikke ansees som nogen skam at ha uegte barn".[2] Foreldrenes interesse for barnas skolegang kunne vært større. Best var samarbeidet mellom prest og lærer (jf Skjervøy). Hans forventninger gjaldt en kristelig-moralsk enhetskultur på sognenivå.

Skjervøy prestegjeld:

Lyse minner var visitasreiser sammen med "den elskværdige *biskop Dietrichson*". Men også disse årene ble fylt med dramatikk: «Jeg kommer aldrig til at glemme de bevægede augustdage, da telegrammerne kom om den ene krigserklæring efter den anden, inden verden stod i brand. Der blev straks panik. Regjeringen var rask til at forordne provianteringsraad oprettet for hvert herred, amtsproviantering for hvert amt og straks fulgte et provianteringsdepartement. Jeg blev medlem av raadet og dets formand» til han etter begjæring ble fritatt. Etter krigen fulgte dyrtid med hittil ukjent priser på alt. «Heldigvis for arbeiderne steg ogsaa arbeidspriserne voldsomt».

«Som skolestyrets formand /.../ har jeg den hele tiden prøvt at hjælpe skolevæsenet frem; men det har været næsten en haabløs "7-aarskrig". Skolevæsenet ligger langt tilbake. Gud gi det snart maa ske en endring her til det bedre. Folket er ikke glade i skolen, og lærerne kan neppe siges at ha det godt. Naar jeg nu leverer fra mig skolestyret, betjenes de fleste poster i Skjervøy herred av kvinder med ca. 8 maaneders amtsskole! /.../ Prestegaarden har skaffet os meget bryderi og jeg tør si: megen uhygge.

Vi har dog alt i alt havt meget gode aar her. Som jeg staar paa reisen, hører jeg at keiser Wilhelm II har abdiceret og at der er gode utsigter til fred."[3]

PUBLIKASJON:

1916: Daabsritualene. = LK 40/1916, 636f.[4]

---

[1] EHansen u. å, 148-150.

[2] Kløvstad benyttet benevnelsen "uekte" istendenfor den korrekte "utenfor ekteskap" – i kirkeboken "u. e."

[3] Skjervøy kab, folio 12f.

[4] Han var imot omtalen av barnets navn i nytt rituale for stadfestelse av hjemmedåp: "Da dette barn N. allerede er døpt" etc. Fant formuleringen uholdbar i menigheter hvor de fleste barn ble hjemmedøpt. Nevner fra Skjervøy at ved syv påfølgende gudstjenester var det tilsammen 90 stadfestelser, mot 22 dåp, dvs. gjennom-

KILDER: Kab Bjørnør, Skjervøy, Hetland. Studentene 1886. 1911, 228; samme 1936, 83. Lange 1906, 124. Leganger 1925, 143.

Aftenposten 6.7.1940. - Fjordenes Tidende 18.3.1948. - Hadeland 5.7.1935. - Lillehammer Tilskuer 5.7. 1945. - Rogaland 15.3.1948. - Stavanger Aftenblad 4.4.1925 (S.A); 29.3.1935. - Stavangeren 27.6.1925.

EHansen u. å,147 (foto), 148-150. - NAYtreberg 1950, 19.

37. BØCKMAN, Anton Jervell:

SKJERVØY, TROMSØ, Grorud

F 28.5.1891 Tromsø, d 26.6.1961 Oslo.

Peter Wilhelm Kreydal B, stiftspr (senere b Hålogaland 1893-1909, Nidaros 1909-23), o h Beata f Jervell.

G 14.7.1926 Buksnes m Aagot Aasen, f 16.7.1895 Måsøy. Sivert Lauritz Aa, sp, o h Rasmine Severine f Birkedal.

Stud 1910. C th 1916 (U). Sekr Norske Studenters kr Forbund 1916. Ord. 7.1. 1917 Nidarosdomen til å bestyre ledige embeter i Nidaros. Vik sp Øvre Stjørdal 1917 (se 49: Horneman).

Stkap Hålogaland 1917. Sp Skjervøy 1918 (tiltr skjærtorsdag 17.4.1919). Forrettende prest Loppa pg vi1923/1924 og vi1924/1925.

Statens prestestipend 1922 tre mnd i Tyskland. Stud liturgikk. I påsken til Roma hvor han nær var omkommet i en heis.

Res kap Tromsø 1930, dpr Tromsø 1940-50 (utn av Administrasjonsrådet, signert av H M Haakon VII 1945). Prest Lofoten 1942-45, forvist frå Tromsø. Sp Grorud 1950-61.

"Hele min barndom tilbrakte jeg på Tromsø og fikk Nord-Norge kjær. Fra 1910 hadde jeg mit hjem i Trondhjem bispegård, hvor jeg dog vesentlig tilbragte ferierne. Opvokset i et prestehjem, hvor hele hjemmets virksomhet dreiet sig om kirken og dens arbeide for Guds rike, blev fra den tidligste barndom mine tanker og interesser ledet mot tjenesten for Gud i vor norske kirke, og da først og fremst her nord."[1]

VIKARPREST OG STIFTSKAPELLAN 1917-18:

Vikar for sogneprest Horneman i Øvre Stjørdal. Oppfattet dette som et vink om å dra nordover, hvor "prestenøden" var stor. Etter tre måneder utnevnt til stiftskapellan og tiltrådte sist i april 1917. I løpet av to år bestyrte han elleve kall fra Vestfjorden til Sør-Varanger. Trivdes best blant arbeiderbefolkningen på Kirkenes.

snittlig 13 stadfestelser og 3 dåp pr. gudstjeneste. Under slike forhold var ritualet "ubrukbart", hevdet han, men uten forslag til alternativ formulering.

[1] Skjervøy kab, folio 13.

SKJERVØY 1919(1918)-30

Form Skjervøy skolestyre 1927 (tok ikke gjenvalg). Form vergeråd – nesten hele sin tid i Skjervøy, hele tiden i Kvænangen. Nesten hele sin tid varamann i samtlige skolestyrer og tidvis i fattigstyrene. Form Nordreisa mhr 1922-28. Skjervøy prestegjelds utsending under 1000-årsjubileet på Stiklestad og "i Nidaros" Olsok 1930.

Biskop Støren anså Bøckman for særdeles skikket til Skjervøy, Han manglet erfaring, men var iherdig og dyktig, praktisk anlagt og dessuten en uforferdet og sjøvant prest. Han på sin side følte seg tiltrukket av de mange besværligheter.

Anton Bøckman var lærernes venn og samlingspunkt (jf Kløvstad, Stuevold Hansen). Stadig på farten opptil 170 reisedager i året, besøkte han de 40 skolekretsene, holdt barnegudstjenester og samtalte med barna, eller samtalte med dem under andre oppbyggelser. Uten hjelpeprest, fikk han hjelp av en «konfirmantprest» fem somre på rad, blant dem Arne Fjellbu i 1926 og Monrad Norvald Nilsen i 1929 (senere biskoper).

I 1930 fikk han utlånt sogneprest Heggelunds epitafium fra Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum i Trondhjem. Det hadde prydet Skjervøy kirke gjennom 200 år - fra 1678 til 1878, inntil sogneprest Magelssen fikk det fjernet. Det ble returnert i 1957 til den formelle eier.[1]

Ved å publisere geistlig statistikk i lokalavisen ville han bidra til «å styrke menighedsbevissthetten», og dessuten gi et innblikk i prestens arbeid med sikte på «interesse og kjærlighetens forbøn», og tilgivelse for «det som er forsømt eller dårlig utført».[2] Ved årsskiftet 1920/21 beskrev han menighetslivet i Skjervøy slik: "Foruten ved gudstjenester og andre møter av presten, forkyndes Guds ord på de fleste steder i prestegjeldet av lægmænd både de søndage, da kirken ikke søkes, og på ørkedager». Den 30. oktober hadde medhjelper *Nils Larsen* talt under aftensang i Skjervøy kirke. Larsen ble kjent som «lærdomspredikanten» fra Lauksund (oppr fra Reinfjord).

Lestadianerne

Etter noen år i Skjervøy kjente han seg noe fremmed i «den blandede befolkning» og dens tenkemåte. Det var ikke lett for ham «å arbeide i en menighet som er overveiende læstadiansk», og derfor søkte han seg bort (5.1.1925). Han begrunnet problemene med en «raceforskjell», og derfor ville han til menigheter av «norsk blod».[3]

Prost Astrup i Lyngen gav ham full støtte. Lestadianerne i Skjervøy var for ham et «forferdelig vanskelig folk, som ikke bare er farlige for utviklingen i Skjervøy, men kan let bli det for strøket Trondenes – Hammerfest. De holdes nu nede av Lyngenlæstadianerne», men med deres høyeste leder i Skjervøy er det «stor fare». Astrup nevner som eksempel deres opptreden overfor sogneprestene Kløvstad (i Balsfjord) og Bøckman, som de reiser omkring og bringer i vanry med ærekrenkende uttalelser. Men treffer man ikke-lestadianere fra Skjervøy, er de glad i sin prest. Bøckman reiste mye omkring, var meget virksom og hadde lett for å prate med folk. - Biskop Støren fant grunn til å moderere prostens ord, for Bøckmans vanskeligheter hang sammen med «en viss ungdommelig uvørenhet» ved enkelte anledninger, og den kunne virke «meget uheldig».[4]

---

[1] GFriis 1978, 15, 17. Fugelsøy 1970, 107-108.
[2] Publ 1921a. NLarsen (1860-1941), predikant bosatt i Lauksund.
[3] Ra KUd Geistl… pk 25.
[4] Samme.

Bøckman hadde ikke møtt vanskeligheter noe sted på grunn av sitt «teologiske standpunkt», unntatt hos lestadianerne. Men forholdet bedret seg med årene. Interessant er Bøckmans kritiske kommentar til Daae's fremstilling av "læstadianerne". I løpet av de siste ti årene hadde lestadianernes innflytelse og betydning steget «både ved sin interne predikantvirksomhet rundt det hele prestegjeld i vintermånterne og ved de store stevner, som jevnlig holdes: 2 hver vinter i Skibotten, 1 hver sommer, skiftesvis i Skibotten og på Lyngseidet, hvortil en mengde folk fra Skjervøy prestegjeld søker. Siden 1927 har vi hat sommerstevne hvert annet år på Skjervøy, hvortil har fremmøtt 2-3000 mennesker og nu iår i Nordreisa, dog med mindre tilslutning. /…/ i Burfjord og Badderland, var der i 1925-26 en sterk læstadiansk vekkelse, særlig blandt ungdommen."[1]

Bøckman var usikker på Daae's bemerkning om lestadianernes forhold til det 6. bud. Han var enig i at den ytre syndsbekjennelse i forsamlingen «i mange tilfelle trer istedetfor en alvorlig anger. Jeg tror dog at min fars ord til mig ved min tiltredelse i Skjervøy har sin fulle rett: "Læstadianerne er saltet i menigheterne der nord". Så litet som presterne har hat anledning til å reise rundt i dette veldige prestegjeld, ville vi uten læstadianerne hat det rene hedenskap her på mange steder. Men fremdeles stiller de læstadianske kretser sig litet forståelsesfuldt overfor alt kristeligt arbeide utover deres eget - til missionsarbeidet. Likeledes har de stillet sig kjølig til arbeidet for utsmykning av kirkerne og likeledes til arbeidet for konfirmantbibler, p.gr.a. at det var den nye bibeloversettelse som blev anskaffet.»

I årene 1919-1930 ble det utdelt tilsammen 1537 bibler og 353 nytestamenter. Medregnet utensogns konfirmanter, ble det utdelt ialt 1908 bibeldeler. Finansiering skjedde ved ofring på konfirmasjonsdagen.[2]

Som illustrasjon til lestadianernes "makt" i prestegjeldet, noterte han at de i 1921 besatte alle plasser i Skjervøy og Kvænangen menighetsråd. Ved valgene i Nordreisa kom de i mindretall i 1922 og i 1924. Ved valget i 1927 fylte de hele menighetsrådet, om enn ikke med stort stemmeflertall. Lestadianerne i menighetsrådene

> "I et prestegjeld med så store avstander og spredte bebyggelse og med læstadianismen som "ecclesiola in ecclesia" (KSv: småkirke i kirken), kan menighetsrådene ikke få nogen virkelig betydning. Derfor har deres betydning i Skjervøy sogn været mest negativ, noget bedre i Kvenangen, hvor rådet har bestått av menn med mere forståelse, mens det inne i Nordreisa virkelig har fåt utført et positivt arbeide. I det hele er menighetsbevisstheten ringe, p.gr.a. de netop anførte grunde."

Positivt var støtten han fikk i Nordreisa og Rotsund for ønsket om to eller helst tre prester en i hvert sogn. Da først kunne det utrettes "noget godt" i prestegjeldet, "når Gud får fylle presterne med sin ånd og vilje til tjeneste for ham".[3]

Bøckmans folkekirkelige perspektiv på sognemenigheten (territorialmenigheten) står her i kontrast til det lestadianske troendefellesskap, som omfattet nådemidlene forvaltet i samsvar med kirkens bekjennelse til apostelordets lære.

---

[1] Samme, folio 82. Skjervøy, den 12.9.1930.
[2] Samme.
[3] Samme, folio 82f.

Lestadianisme og kommunisme

"I disse år da kampen om samfundsmakten stadig har tilspisset sig, er læstadianismen med sit i kristentroen bundne konservative syn blit det sterkeste bollverk mot kommunismen i disse ellers politisk radikale strøk. Med den gamle socialisme, reist av dr. Alfr. Eriksen, kunne læstadianismen vel ofte forenes, men ikke med det nuværende arbeiderpartis program, der bygger på den uttalte marxisme, med dens rent materialistiske grundlag. De kirke- og kristendomsfiendtlige punkter i partiets prinsipielle program gjør dette spørsmål aktuelt, og det skjerpes av de ofte i arbeiderbladene forekommende mere og mindre tydelige angrep på kirke og kristendom, eller forsøk på å latterliggjøre disse nedarvede værdier. Læstadianerne er derfor ikke i tvil om, hvor de har arbeiderpartiet og ser dette som fienden, hvilket har git sig flere utslag ved valgkampen i høst."[1]

En hellig portal

Den senere biskop Monrad Norderval (da Nielsen) forteller fra Skjervøy: Da han en gang kom hjem fra reise sent en lørdags kveld, var det ikke rare muligheten til å forberede seg til søndagsgudstjenesten. I kirkebenken satt Norderval og hørte at preika var en ordrett gjengivelse av biskop Eivind Berggravs betraktning i siste nummer av Kirke og Kultur, unntatt innledningen og avslutningen. Etter gudstjenesten bemerket Bøckman: "Du la nok sikkert merke til hvem som holdt preika i dag. Men jeg mener det er bedre for folk med en god preken av Berggrav enn med en dårlig av Bøckman." ...

Norderval forteller videre at her fantes lestadianere som stilte seg skeptisk til Bøckman: «Han Bøckman e'ikke omvendt!" "Hvordan kan du vite det?" spurte jeg skarpt. "Han e' for snar!" /.../ Bøckman hadde jo ikke alltid tid til å gå langs et gjerde til grinda, han gjorde like så godt et hopp over der det høvde," forklarte Norderval. Poenget var nok et annet - for snar til å meddele Guds nåde.

På Skjervøy opplevde Norderval for første gang et lestadiansk storstevne. Under en fem timer lang formiddagssamling – mens *Erik Johnsen* talte, "gikk folk til og fra, kokte kaffe og åt medbragt niste, og det var barnegråt og bikkjegnål. Og allikevel verdig og stilfullt. Bort etter markene og knausene kunne vi se menn stå og ta omkring hverandre og gråte. Jeg spurte Bøckman hva det var. "De bekjenner syndene sine, hva ondt de har gjort eller tenkt eller nært ønske om mot hverandre, og så gir de hverandre tilgivelsen! Er det ikke vakkert?" Det var noe av det skjønneste og mest rørende jeg har opplevd. Det ble som en hellig portal inn til mi forestående livsgjerning."[2]

Med sin aktivitet i den folkekirkelige bredde ble det i lengden slitsomt å være sogneprest i Skjervøy. Den sjøvante Bøckmann ble lei av sjøreisene. De tok for mye tid. Dessuten lengtet han etter å få arbeide «i en menighet hvis religiøse liv og folkelynne ligger nærmere mit eget», ifølge kallsboken..

Om *sameprestmøte* 1921, se nr 47: Smith.

EGET TILBAKEBLIKK:

"Da arbeidet som prest har tat hele min tid og al min interesse, har jeg ikke villet ha nogen kommunale hverv utover de som jeg måtte delta i som prest".[3]

---

[1] Samme, folio 83.
[2] Norderval 1973, 121.
[3] Skjervøy kab, folio 13.

"Den brede bygdelinje»

I studietiden ble **Skjervøy** prestegjeld «som et mål /.../ og har det heller ikke skuffet mig, om enn mangt blev på en annen måte enn ventet. Mit arbeide har jeg forsøkt å legge an på "den brede bygdelinje", / / ved stadige besøk i de 40 skolekretser i prestegjeldet, og har jeg da opnådd å besøke flere kretser, hvor der ikke har været prest i manns minne (KSv: Jf Quale). Dette reiseliv har kostet mig meget fravær fra prestegården /.../ på det meste i 1926 ialt 116 dager på reiser i prestegjeldet; dertil 32 dager for geistlig betjening i andre prestegjeld, tilsammen 148 dager.

I årene 1923-1927 forrettet jeg tillike som vikarierende sogneprest i **Loppa**, dog ikke om somrene, da der var tilbeordret prest av biskopen. Mit arbeide har således måttet gå i bredden,og føler jeg derfor nu ved avslutningen, at det kan ha skortet meget på dybden i det. Imidlertid har det vært godt å være prest i Skjervøy, og her på Skjervøy har vi hat en særdeles hyggelig omgang, selv om det ikke har været lett å være prest på Skjervøy kirkested. Med læstadianerne har jeg stort seet kommet bra overens."[1]

«Skolens tunge kamp»

Bøckman fant flere grunner til skolens tunge kamp i prestegjeldet: Fattigdom, språkvanskeligheter og lestadianismen. Foreldre i fattige kår hadde nytte av *barna som arbeidskraft*, og så derfor på skolen som et "nødvendig onde". Skoleforsømmelsene som før var "veldige", var bragt betydelig ned med skoleinternatene. Hertil kom *språkvanskelighetene - størst i Kvænangen, Oksfjord, Strømfjord og Nordreisa*. Men disse problemer var avtagende i hans tid. En tredje årsak var *lestadianismen*.

All opplæring i annet enn kristendomskunnskap ble sett på som unødvendig, og verdslige bøker ble sett på som ugudelige. Omkring 1920 nedla foreldrene forbud mot å lese lekser i slike bøker. Forbudet lot til å være opphevet i 1930, tross klager i skolestyrene mot *altfor mye av verdslige fag* og for lite av kristendomskunnskap - bare sju timer ukentlig i alle tre herreder. Kristendomsundervisningen ble hemmet av mangelen på pedagogiske hensyn. Utenatlesningen begynte alt i første klasse, selv om det ikke var normalplanens krav fra 1922. Problemet var størst i Skjervøy sogn, noe bedre i Kvænangen. Til sist ble skolen hemmet av *dårlige skolestuer* i leidde lokaler, lange *avstander*, stadige *lærerflyttinger* mellom kretsene, *forsømmelser* på grunn av uvær, osv.[2]

Lærernøden rammet Skjervøy og Kvænangen sterkere enn i Finnmark, hvor økonomiske og skolemessige virkemidler ble tatt i bruk. I året 1918/19 var det 14 lærerposter i *Skjervøy* sogn. Kun seks hadde utdannede lærere og åtte tilsatt med amtsskole-elever. I *Kvænangen* var det 8 lærerposter, men kun én utdannet lærer var ansatt, resten med amtsskole-elever.

> "Av alt dette vil man forstå at resultatet av skolens arbeide blev dårlig /.../ folks forståelse av skolens værd og betydning ringe, /…/ og der vekselvirkning er igang, der volder de store vanskeligheter for folkets høining kulturelt".[3]

I *1920-årene* skjedde det en merkbar forbedring. Elleve skolehus ble reist og ett ombygd. Tre internat ble reist og det ble gitt rikelig med interneringsbidrag. Og likeså gledelig - samtlige lærerposter ble besatt med utdannede lærere. Det økte respekten og forståelsen for skolen, samtidig som man fra radikalpolitisk hold agiterte for skolens betydning.

---

[1] Samme.
[2] Samme, folio 23
[3] Samme.

I Nordreisa - og senere i Kvænangen, nedsatte skolestyret en fast komitè til å ta seg av skoleforsømmelsene. Bøckmann ble komitéformann. Den tilsiktede virkning ble oppnådd, især i Nordreisa. Bøckman mente skolens arbeid i prestegjeldet ville komme på høyde med resten av Troms fylke, så snart indre Arnøy og ytre Kvænangen fikk hver sitt skoleinternat, og Skjervøy sogn flere skolehus.[1]

Prestegjeldets utvikling

Lik Peter Daae (nr 33), ga også Bøckman et overblikk over prestegjeldets utvikling fram til 1930. Kommunikasjonene var atskillig forbedret, og båtruteordningen "nesten ideell". En rekke veistrekninger var bygd, så "distriktet ikke er til å kjenne igjen".

Overgangen til motorbåt hadde ikke ført til økt kirkesøkning, "da det skal mere tiltak til å ta motorbåt løs til kirketur, enn det tidligere var å ta fembøringen og ro til kirke", forklarte han. Presten benyttet anledningene til skyss med lensmanns- og doktorbåtene, og distriktslegen benyttet kirkehelgene til å kombinere dem med en ekstra kontordag.

Med bedre kommunikasjoner stilte folket større krav til geistlig betjening. "Dog har befolkningen liten forståelse av hvad det egentlig vil si å ha prest, fordi de er så litet vant med å møte ham utenfor kirken. I de 11 år jeg har været her, har jeg forsøkt å komme menigheten nærmere og gi den mere ved en intens reisevirksomhet, og har derved vennet folk til stadig å se presten hos sig. Her er ca. 40 skolekretser /.../ det har været mit mål at hver skolekrets skal få besøk av presten minst 1 gang årlig. I de 4 år jeg også betjente Loppa, var det dog vanskelig å få til. Jeg uttaler det håp at denne reisevirksomhet fra prestens side aldrig må bli nedlagt".[2] – Nevnte tilnærming og tilvenning gir et *personsentrert* svar på spørsmålet «hvad det egentlig vil si å ha prest».

Hjelpeprest og prestegjeldsdeling?

Bøckmans virksomhet på "den brede bygdelinje" underbygget kravet om en hjelpepreststilling. Forslaget fikk ikke samlet oppslutning, hverken i menighetsråd eller menighetsmøter. Likedan gikk det med det gamle ønske om prestegjeldsdeling. Bøckman forklarte for det første «at disse ikke vet, hvad det vil si å ha prest, der virkelig får lov til å være prest for menigheten og derfor anser de det heller ikke nødvendig med mer geistlig betjening.» For det andre ønsket læstadianerne å betjene menighetene med Guds ord etter sin lære, og begrense prestens virksomhet til ministerielle forretninger og forvalte sakramentene. «Da klarer de seg med den ene prest», forklarte han. De var tilfreds med en forvaltningskirke.

Kirkebygg-sakene aktualiserte en lignende problematikk. Skolen på *Laukslett* ble oppført med et *kortilbygg*, men var i 1930 enda ikke innredet til kirkelig bruk. Befolkningen der ute «mangler den rette forståelse ennu, vesentlig fordi de læstadianske ledere er imot», forklarte Bøckman.[3] Også andre steder var det vanskelig å vinne frem med forslag om kortilbygg til skolehus og internat, men uten at Bøckman nevnte lestadianerne som årsak.[4] (Jf forhistorien til Storfjord kirke i Lyngen.)

---

[1] Samme.
[2] Samme, folio 72.
[3] Lederen predikanten Nils Larsen gikk imot. KSv saml.
[4] Skjervøy kab, folio 81 versus.

Sogneprest Daaes menighetskildring fra 1903 fant Bøckman dekkende også i 1930, med unntak av gruvedriften i Kvænangen. Der var forholdene elendige og kommunen satt under administrasjon. Men Skjervøy herred merket lite til nedgangen etter krigen, tross den laveste skatteprosent i Troms.

"Fornorskningen har skredet pent fremad", skrev han, "selv om mange ennu med kjærlighet henger fast ved kvensk og lappisk sprog, særlig i religiøs forkyndelse, fordi læstadianerne jevnlig bruker disse sprog."[1] Under folketellingen i Kvænangen samme år oppga 44% at de var samer og 17% kvæner, til sammen 61%. Tyve år senere var språkminoritetens andel sunket til tilnærmet 0%.[2] Statistikken tilslørte mer enn den opplyste om holdninger og morsmål i daglig bruk.

«- å spre møkkadungan'»

Med fattigdom og elendighet følger resignasjon og mismot, så også hos kvænangsværingene i 1920-åra. Bøckman ville vel peke på mulighetene, da han i en preken stilte frem Kaasen som eksempel: «Se på Kaasen! Slik skal dere skikke deres gårdsdrift!» Poenget var ikke «norsk kultur», men de muligheter som ligger i god gårdsdrift. Episoden minner om predikanten Erik Johnsen en gang i 1880-årene, da tilhengere av Hellig-Mons satt med lua på og med ryggen vendt mot ham under talen. Da spurte han: "Hvordan kan dere ha forstand på Guds Ord, som ikke forstår å spre møkkadungan?"[3]

TROMSØ 1930-1950

> Medl Tromsø formannskap 1945 og Tromsø h sk forstanderskap 1946-50. Kretsform Tromsø krets Det Norske Misjonsselskap 1932-34, 1945-47, og medl landsstyret 1945-50. Form Tromsø menighetspleie 1930-50, medl landsstyret Menighetspleienes Landsforbund 1945-56. Fung feltprost Nord-Norge til 1947, da feltpresttjenesten ble fast organisert. Menighetspleien og prestetjenesten på sykehuset opptok ham sterkt.

Under et prostimøte på Skjervøy i 1923 ble det foreslått å starte *menighetsblad* for Tromsø.[4] Et overflødig tiltak, mente mange, for «Tromsø dagblad» (venstreorgan) rommet mye stoff fra byens menighetsliv, så mye at vittige tunger kalte avisen for "menighetsbladet". Høsten 1940 ble avisen organ for Nasjonal Samling. Da fant Bøckman det nødvendig å starte "Tromsø Menighetsblad".[5] Bladet utkom to ganger i måneden, men ble under okkupasjonen forbudt fra 8.11.1943.

Bøckman hadde nært samarbeid med *Tromsø Indremisjon*.[6] I dette samarbeid så han sin oppgave å være *folkekirkens* prest, mens indremisjonens oppgave var "et vern om folkekirkens menighetsliv mot dissenteriets fare", og dertil ivareta stadig flere av "de nødvendige livsytringer i en levende menighet", blant dem søndagsskolearbeid og diakoni.[7] Men hva er «liv» i denne sjargong?

Kirkekampen og embetsnedleggelsen

Den 9.4.1942 nedla prestene i Tromsø sine embeter i tilslutning til "Kirkens Grunn". På grunn av vanskelige kommunikasjoner skjedde det fire dager senere enn sørpå. Biskop Krohn-Hansen satt arres-

---

[1] Samme, folio 82; jf Bjørklund 1985, 184, 283.
[2] Wikipedia 8.6.2018: Fornorskning av samer.
[3] KSv saml; jf Bjørklund 1985, 283.
[4] Tromsø mhbl 1/1941.
[5] 1/1941 = 28.11.1941; se Publ 1948b.
[6] Publ 1948c s 19f; jf s. 4f, 24.
[7] Samme 1948c s. 20.

tert 10.-21. april. Ved biskopenes embedsnedleggelse den 25. februar 1942 hadde Bøckman fått beskjed om å fungere som biskop. I likhet med de andre domprostene nedla Bøckman sitt embete som domprost, men fortsatte som menighetens rettelig kalte sogneprest. Derpå fulgte avskjedigelsen 16. april.

I samsvar med direktiver fra Den midlertidige kirkeledelse (DMK), fortsatte han prestetjenesten. Prestekontoret bestyrte han mens han fremdeles bodde i domprostboligen. Den 24. august møtte Hammerfest-prosten *Jørgen Sivertsen* opp, nå konstituert domprost og biskop siden primo mars. Han forlangte domprostkontoret ryddet og utlevert innen to timer.

I lojalitet mot DMK ble prestekontor etablert i stuen i 2. etasje. Den 15. september ble domprostboligen rekvirert med fire dagers varsel. Tre dager senere ble Bøckman innkalt til Statspolitiet og utvist fra Troms fylke. Utflyttingen skjedde den 25. september, da Bøckman med familie dro til Gravdal i Lofoten (fru B. datter av sp Aasen i Buksnes. Se nr 3). I Buksnes fortsatte han en omfattende geistlig virksomhet, og deltok ellers på møter og stevner i Lofoten og Vesterålen.

Ankom Tromsø en lørdagskveld og holdt søndagen derpå «tiltredelsesgudstjenesten» i Tromsø domkirke den 13. mai 1945. Innflytting i domprostboligen fem dager senere. De kirkebøkene som var berget fra Finnmark, var plassert på domprostontoret hvor attestutskriving foregikk de første månedene etter kapitulasjonen.[1] Under okkupasjonstiden hadde Bøckman lært "at Kirken hva det enn kan koste må stå fast ved sin bekjennelse og ikke må la seg bruke av noen utenforstående makt".[2]

I Tromsø fikk Anton Bøckman den stillingen han fremfor alt ønsket seg. I fødebyen og hjembyen fikk han de beste årene av sitt liv. Likevel flyttet han sørover, først og fremst av hensyn til familien, men også av helsemessige grunner.

GRORUD 1950-61

Sterkt svekket helse de siste leveår. Avskjedsgudstjenesten i Grorud kirke falt sammen med 70 årsdagen den 28. mai 1961 (d 26.6.).

> **KARAKTERISTIKK:**
>
> **Fra Skjervøy**: Evnerik og initiativrik, energisk og alltid på farten, begeistret og spill levende. En glad kristen, av vesen åpen og umiddelbar. "en usedvanlig virksom og levende prest i sin veldige menighet, alltid på farten blant sine ti tusen soknebarn".[3]
>
> Biskop *Monrad Norderval* (da Nielsen) gjorde sommeren 1929 sin første tjeneste som "hjelpeprest" i Skjervøy: "Prestegården var ei stor, statelig lån med rikelig plass i rommelige stuer. Bøckman loste oss opp på "bispeværelset", der Bernt Lie i si tid skrev "Søster Judith". /.../ Allerede dagen etter, lørdag, fikk jeg overvære ei brudevigsle i Skjervøy kirke, som jeg ikke så lett skulle glemme. Brudeparet var av sokneprestens nærmeste bekjentskapskrets, så han sparte seg å skrive noen navneseddel. Så står han da framfor dem og spør: "Vil du ha Oline Olsen som hos deg står, til din ektehustru?" Brudgommen, en stø og rolig fisker, svarte høyt og tydelig: "Næi!" Bøckman gjorde nesten et hopp av forbauselse. Men så tenkte han vel at det bare var en forsnakkelse og spurte en gang til: "Vil du ha Oline Olsen som hos deg står, til ekte-

[1] PWBøckman, vedlegg Tromsø kab.
[2] Studentene 1910; 1960, 34. Men hva innebærer denne lærdom i fredstid?
[3] Samme s 13.

hustru?" Brudgommen svarte like rolig og tydelig og lydelig: "Næi, men æ vil gjerne ha dattera!" ...

Fra Tromsø: Lojal og trofast mot kolleger og medarbeidere. Hans inngang blant ungdommen var særlig god. Tromsø-patriot. Hans store interesse var "uhelbredelig kjærlighet til Hålogaland".[1] Anekdotene om ham var mange, f. eks. om den nye kapellanen i følge med Bøckman i Storgata. Han la merke til at Bøckman stadig vekk løftet på hatten og hilste. Hvorfor gjør du det, ville hjelpepresten vite. Svar: "Alle kjenner meg, ser du!"

Domprost Kristian Nissen (vik b 1936): Meget ujevn som predikant. Samlet mange under sin prekestol, både gamle og unge. Initiativrik, men kunne skorte på utholdenhet. Virkelysten og impulsiv, og ofte sterkt subjektiv i sin bedømmelse av personer og forhold.

Biskop Sigurd Normann (1938): «- en overmåte varmhjertet og dyktig prest med en central og aktuell forkynnelse, et særdeles dyktig praktisk menighetsarbeide og meget allsidige interesser».[2]

Biskop Wollert Krohn-Hanssen: «Med sitt ungdommelige sinn og sitt gode humør vinner han inngang i alle kretser /…/ skattet som predikant /…/ lett for å samarbeide med kolleger…»[3]

Fra Grorud: "Sentrumsteolog", åpen for det positive i alle retninger. "Han levet på bred front /.../ kunne ferdes naturlig og fritt og kjenne seg hjemme i alle frivillige organisasjoner og når leilighet gas, også mellom dissentere". Sin fars store beundrer. Konsentrerte tjenesten om gudstjenesten og husbesøkene, stadig på besøk hos gamle og syke.[4]

PUBLIKASJONER:

1919a: Tekstboken. = NK 1919, 37-38.
1919b: Den nye salmebok. = NK 1-19, 402. (Forslag til 1. vers av "Alene Gud i himmerik".)
1921a: **Skjervøy prestegjeld**. Kirkelig statistik for 1920. = Tromsø 22.2.1921 (sm art i TSttid og Nordlys).
1921b: Lokalrutene i Nordfylket. = Tromsø dagblad 19.12. 1921.
1928a: **Presteinnvielse i Skjervøy**. = Tromsø dagblad 11.6.1928; Lofotposten 19.6.1928.
1928b: **Skjervøy kirke 200 aar**. = Tromsø dagblad 27.8.1928 (jf 3.9. s. å); Lofotposten 19.6.1928.
1928c: **= Tromsø dagblad 3.8.1928**. (Mot de konservatives bispekandidat Sigurd Normann. "De mest konservative gammelkirkelige blade" hadde satt ham som nr 1. Jf RReiersen, Hagen (Nordreisa), samme 29.7.)
1930a: **Skjervøy prestegjeld**. = Tromsø dagblad 26.7.1930. Om Olsokfeiring.
1930b: **Skjervøy prestegjeldsdeling**. = Tromsø dagblad 26.7.1930.
1930c: De ledige prestestillinger. = NK 1930, 7-10.
1930d: (Tiltredelsespreken i Tromsø dmk) = Tromsø dagblad 13.10.1930.
1930e: Middelalderens salmediktning. = Tromsø dagblad 15.11.1930 (foredrag i Tromsø dmk).
1931a: Gamle Jomfru Steen. = Tromsø dagblad 23.5.1931 (nekr).
1931b: **Til kirkejubileet på Lyngseidet**. = Tromsø dagblad 18.6.1931.
1931c: Erkebiskop Søderblom. = Tromsø dagblad 15.7.1931 (nekr).
1931d: Fiskerlandsmøtet. = Tromsø dagblad 31.8.1931. (Fra åpningsgtj v/ABøckman.)
1931e: Tromsø domkirke 70 år. = Tromsø dagblad 28.11.1931.
1939: Nordreisa. = Tromsø og omegn turistforening. Åb 1939, 1-10.

[1] Studentene 1910. 1935, 63f.
[2] Ra Kud A Geistl pkt 25.
[3] Samme.
[4] Biskop Krohn Hansen 1961; sit samme s. 9.

1948a: Vår kirkes gudstjeneste. Tromsø. Særtr Tromsø mhbl.
1948b: **Menighetslivet i Tromsø i de siste 50 år**. = Tromsø dagblad 31.1.1948; Romsdal Budstikke 14.2.1948.
1948c: Hilsen til Tromsø Indremisjon. = Ved en milepel, s. 19-20.
1949: Skjer det ingenting i kirken? = Vkin 1949, 61-64.
1950: Menighetsfesten i Forsamlingshuset. **Vekke1sen i Tromsø gjennom 100 år**. = Tromsø dagblad 15.2.1950.
1953: **Kirken i fiskeværene**. = Vkin 1953, 17-22.
1956: **Vekkelsen i Tromsø 1856-1860**. = Vkin 1956, 60-67.
1958: Mødres kirkegang. = Vkin 1958, 78-82.
1960: **Sokneprest Martin Tveter menighetspresten**. = Vkin 1960, 14-16.
Bidrag i Tromsø Menighetsblad 1941-1950.

KILDER: Kab Skjervøy og Grorud (= Bolling 1958). - Vedl Tromsø kab: Opplysninger vedr kirkekampen under krigen, meddelt 22.11.1971 av univ. lektor P.W.Bøckman.

Studentene 1910. 1935, 63f; samme 1960, 34. - Leganger 1925, 227. - Erichsen 1930, 128. - Bolling 1949, 73; samme Oslo 1958. - Tromsø dagblad 22.2.1921.

Bjørklund 1985, 184, 283. - Blix 1979, 9f, 10, 13. - GFriis 1978, 15, 17. - EHansen u. å, 150-152. - WKrohn-Hansen 1961, 8-10. - Karlsen 1961, 131. - Norderval 1973, 7, 12-17, 32. - Ved en milepel 1948, 19 20, 24; jf s. 4f.

---

38. DAHL, Kristian Heggelund:

SKJERVØY, Dypvåg og Flosta

F 3.12.1903 Talvik, d 18.4.1965 (1. påskedag) Dypvåg. Begr Dypvåg kgd 24.4.

Erik Andreas D, stuert, o h Emmerentze Karoline f Berg.

G 1) 1930 m Astrid Kristofa Tordal, f 1899 Borge i Lofoten, d 1941. Albert Christian T, kjøpmann, o h Olea. G 2) 1948 m Ingeborg Marie ("Bie") Petersen, f 1914. Sigurd P, apoteker, o h Margit f Hoel. 1 sønn i 1. ekteskap. 2 døtre i 2. ekteskap.

Stud 1923 Tromsø gymnas. C th 1928 (M).

Bestyrte ledige embeter (Alstahaug, Leirfjord, Lødingen). Kst res kap Tromsø. Kst sp Skjervøy ult 1930, utn 23.1.1931, og prost Troms prosti 1948 (kst 1945). Sp Dypvåg og Flosta 1950 og prost Aust-Nedenes 1956.

SKJERVØY 1930-50

Det var meget vanskelig å betjene **Skjervøy prestegjeld** med henimot 9000 mennesker og en utstrekning på 6080 kvkm. Bosatt på en øy, måtte han bruke båt på alle tjenestereiser.

Det gamle spørsmål om prestegjeldsdeling ble forsøkt løst også i hans tid, men forgjeves av økonomiske grunner. Kirkedepartementet forkastet forslaget om ansettelse av hjelpeprest til betjening av landdistriktene i sommerhalvåret, men departementet holdt fast ved ordningen med konfirmantprest for Nordreisa og Kvænangen tre måneder hver sommer.

I 1932 ble *Rotsundelv* kapelldistrikt tildelt seks gudstjenester i året. I tillegg kom "en hel del" gudstjenester utenom kirkehusene, de fleste i vinterhalvåret. *Skorpa* kirke var uten ovn og stod da ubrukt. Og siden det vinters ikke var noen søkning fra distriktet til Skjervøy kirke, ble skoleinternatene på *Laukslett*, *Sekkemo* og i *Oksfjord* brukt som gudstjenestesteder.[1]

EGET TILBAKEBLIKK:[2]

Krigstid og evakuering:

"De første tyske tropper kom til Skjervøy våren 1942 /.../ en del av prestegården ble rekvirert, samt rum i fjøs og borgestue. For tiden disponerer presten kun et rum i fjøset - i den del av låven, intet av borgestuen, et kjellerrum, kjøkken med 2 stuer samt 3 soveværelser i prestegården. Kontoret har jeg måttet henlegge til spisestuen. I det dette skrives onsdag den 1. novbr. 1944 befinner vi oss i evakueringens tegn. Det er allerede kommet oppslag om frivillig evakuering, og folket belager seg på å forlate sine hjem.

Det er nettopp innløpet meddelelse om at Rotsund kapell er rekvirert til tyske tropper, og alt rørlig kirkeinventar i Skjervøy, Nordreisa og Rotsund kirker er pakket sammen og evakuert. Det foregår stadige troppetransporter på riksveien, og flyvirksomheten har øket merkbart i det siste. Det tales om opprettelsen av en front på vestsiden av Lyngen. Strømmen av evakuerte nordfra er begynt. Igår passerte således pasientene på Honningsvåg sykestue og tuberkulosehjem Skjervøy. Ellers har folk slett ingen lyst til å reise. De fleste foretrekker tross alt å bli.

I mars 1942 nedla jeg mitt embede som sokneprest i Skjervøy på grunnlag av erklæringen "Kirkens Grunn" og etter forutgående solidaritetserklæring til biskopen i Hålogaland W. Krohn Hanssen. Senere har jeg fortsatt som menighetsprest i Skjervøy og har betjent menighetene som vanlig. Forholdene har dog medført at reisevirksomheten er blitt en del innskrenket vesentlig på grunn av reiserestriksjoner. Jeg har således i de senere år kun fått anvist ca. 60 l. solarolje pr. måned til mine reiser. Siden sommeren 1941 har jeg ikke hatt konfirmantprest. Av den grunn har tiden for konfirmantene blitt redusert til 14 dage, samtidig som høstkonfirmasjonen i Skjervøy menighet er sløyfet /.../

Under evakueringen tjenestegjorde jeg som reiseprest for de evakuerte i Lofoten, hvor også en stor del av min egen menighet befant seg. Det var uforglemmelig å møte hverandre igjen i de dage."

Den 10. august 1947 ble bautaen over krigens 29 ofre avduket utenfor Skjervøy kirke. Sogneprest Dahl foretok kransepåleggingen.

Han ønsket å bli i denne landsdel hvor han var født og oppvokst, men den lange tjenestetiden i et vidstrakt og slitsomt prestegjeld - nesten like stort som Vest-Agder, holdt på å knekke ham psykisk. Han ble tynget av utilstrekkelighet, inntil depresjonen grep ham i 1948. Han måtte av helbredshensyn søke «blidere egne». Ble han ikke utnevnt, ville han antagelig ikke søke mere og gå sjelelig til grunne. Da skrev biskop Bøckman i sin påtegning: «Dertil er han en altfor god, verdifull og dyktig prest». Heldigvis ble han restituert etter en sykepermisjon.[3]

---

[1] Skjervøy kab, folio 14.
[2] Samme.
[3] Ra KUd A Geistl pk 29

Lestadianerne

Dahls tilbakeblikk mangler en kommentar til «lestadianerne». Så langt jeg kan se, har han ikke funnet grunn til å behandle sine kristne venner som en særgruppe. Det var et vennskapelig og tillitsfullt forhold fra begge sider. Predikanten Karl Lunde i Nordreisa omtalte «han Dahl» som sin venn (1971).

Begrunnelsen fremgår indirekte av Dahls pastorale beskrivelse av menighetslivet i Dypvåg og Flosta (Tvedestrand). Han var ingen aktivist med blest om seg selv. Han opptrådte som en Jesu Kristi delegat og bød på ekte saker i forkynnelse og sjelesorg. Den menighetsbyggende gjerning gjorde han innenfra – som forvalter av Guds nådemidler.

DYPVÅG OG FLOSTA 1950-65

> Form mhr i Dypvåg og i Flosta. Medl skolestyret Tvedestrand i en vanskelig periode for Dypvåg. Fraba seg offentlige verv for helt å ofre seg for sjelesorg og forkynnelse, særlig i foreninger og ved institusjoner.

Et kirkejubileum gav anledning til å gi en pastoralteologisk diagnose av menighetslivet ved inngangen til 1960-årene. Indirekte beskriver han også normen for sin prestegjerning her og i Skjervøy:[1]

Først de *negative* trekk ved menighetslivet: Så å si alle barn ble døpt, men *dåpssynet* var ikke "så evangelisk sterkt og klart som det skulde". Grunnen var "det overveiende subjektive syn på frelsen som har preget kristentroen i løpet av de siste slektledd på bekostning av det objektive frelsesgrunnlag i Ord og Sakrament. Men er enn veien til dåpens helligdom ofte gjengrodd, har vi likevel grunn til å være takknemlig for at dette sakrament har den plass i menighetens bevisthet som tilfellet, trass i alt, er" (s. 91). Han stilte seg kritisk til fadderinstitusjonen slik den ble praktisert, og påpekte svikt i hjemmenes ansvar. Menighetslivet ble holdt oppe av "den gamle, trofaste garde". Men hva var årsaken til hjemmenes «svikt» og hvordan komme dem til hjelp med "kjærlighetens oppfinnsomhet"?[2] Dahl peker på det samlende midtpunkt:

De forfedre som bygget Dypvåg kirke, "så på kirkens gudstjeneste og *menighetens forsamling om nådens midler* som det selvfølgelige og sentrale når det gjelder Åndens oppbyggelse av det evige liv. På denne bakgrunn må vi spørre: Har dette klare syn holdt seg ned gjennom de skiftende tider inntil denne dag? Eller står det ifare for å fordunkles?"[3] *Kirkesøkningen* viste nedadgående tendens og han så behovet for en "kirkevekkelse".[4]

Antallet faste *nattverdgjester* burde vært større og sognebudet langt mere benyttet. Grunnen var "et noe svakt nattverdsyn".[5] At *konfirmantaltergangen* var falt bort, var en sørgelig kjensgjerning. Bare unntaksvis kom ungdom til nattverdbordet.

Skriftemålet ble ikke lenger praktisert, med unntak av skrifte ved sognebud. "Det er ingen gitt å måle de skadevirkninger som sløyfingen av skriftemålet har hatt. Vi kan bare slå fast at ustraffet har heller ikke vår menighet slått vrak på et av de midler som Guds eget ord foreskriver, og som Guds Ånd

---

[1] Fra menighetslivet idag. = Dypvåg menighetsråd, 1962a. Se Publ 1962a, 90-102.
[2] Samme s. 93.
[3] Samme s. 94.
[4] Samme s. 95.
[5] Samme s. 9.

benytter seg av til synderes forvissning om alle deres synders nådige forlatelse".[1] Så langt den negative kommentar til menighetens gudsforhold, gitt til kjenne i nådemidlenes bruk (s. 99).

De *positive* trekk var tydelige i de kristelig-sosiale forhold. Dahls menighetsdiagnose var begrunnet i konkret menighetskunnskap, og med den som veiviser tok han åpenbart sikte på å formulere strategier og måloppgaver med nådemidlenes bruk i sentrum. Drivkraften fant han i Guds kall til oppbrudd fra menneskeverk til samling om Guds ord, i tillit til Den Hellige Ånds suverene gjerning, som bygger og bevarer menighetens trosfellesskap "ved Ordet og de Hellige Sakramenter", når og hvor han vil.[2]

Kriteriene i Dahls menighetsdiagnose tegner bildet av en evangelisk-luthersk prest. Kriteriene tilhører den skriftbundne tradisjon fra aposteltiden, stadfestet med Konkordiebokens bekjennelser fra oldkirken og reformasjonstiden. Kall til oppbrudd fra menneskeverk minner om den lestadianske kirkekritikk i Nord-Troms, her ikledd hyrdeomsorg for den hjord som var ham betrodd i Dypvåg og Flosta.

Prestens endelikt

"Han forlot dette liv like stillferdig som han levet det, likevel har hans liv og død satt merker som aldri viskes ut blandt dem som kjente ham /.../ Til sin påskedagspreken hadde han bare satt opp disse 3 punkter: Jesus lever (proklamasjon). Gå og fortell det (befaling). Vi skal se ham (løfte)".[3]

Det uventede sørgebudskap spredte seg i Dypvåg og Flosta på påskedagsmorgenen 1965: Prost Dahl døde i natt. "Påskeaften hadde han med vanlig omsorg for de gamle vært på Aldershjemmet og besøkt hver eneste av pensjonærene med oppstandelsens evangelium og sang påskesalmer. Hjemme fikk han og hans hustru og 2 døtre en særskilt minneverdig påskeaften ingen tenkte da at det var deres siste samvær."

Begravelse og minnesamvær

Dahl ble gravlagt den 24. april på Dypvåg kirkegård fra en fullsatt kirke. De fleste av prostiets prester var møtt frem, foruten domprosten og andre kolleger. Biskop Kaare Støylen forrettet (Joh 20,19). Kranser ble nedlagt fra prostiets prester, fra menighetsrådene i begge sogn, og fra Tvedestrand og Austre Moland kommuner. Seks av kollegene bar kisten til graven, hvor Flosta skolemusikkorps spilte og biskopen forrettet jordpåkastelsen. Svogeren, rådmann Friis fra Kongsberg, takket på familiens vegne de fremmøtte.

Minnesamvær ble holdt i Tvedestrand rådhus, hvor biskop Støylen holdt minnetalen og flere av Dahls studiekamerater og nære venner hedret minnet hans med varme ord. Vakker solosang høynet stemningen i kirken og rådhuset. Til slutt talte fru Bie Dahl og takket for all vennlighet og kjærlighet som hun og barna var møtt med i disse vanskelige dagene. Det store oppmøte av menighetslemmer, av kolleger og venner langveisfra, viser Dahls plass i manges hjerter.

"Vi som kom i kontakt med ham i den første tiden, kunne ikke unngå å legge merke til hans noble vesen. Han hadde et sjeldent hjertelag som favnet så vidt. I årene som fulgte, skulle dette førstegangsinntrykket bare bli ytterligere forsterket og utdypet. Det var ikke noe påtatt

[1] Samme s 98.
[2] Samme s. 102, jf s. 98.
[3] Bie Dahl, Skjervøy mhbl 4 5/1965. Vedl Skjervøy kab.

ved Dahl. Han var så helt igjennom ekte og ærlig. Om ham kan det i sannhet sies at han "lærte vel og levde vel" /.../ Vi minnes samværene i kirkene og i menighetsrådene og hans varme forkynnelse. Hans kraftige stemme kom aldri mer til sin rett enn når han sang (messet) under gudstjenesten. Det var alltid en opplevelse å høre.

Vi minnes kirkejubileum og kongebesøk. Som formann i menighetsrådet var det prost Dahl som hadde hovedansvaret for det vellykkede arrangementet. Vi minnes kanskje et foreningsjubileum e. l. eller kanskje var det en i menighetene som rundet år. Prost Dahl var gjerne til stede og bidrog sterkt til å gjøre minnedagene til det de ble.

Vi har ikke overflod på slike helstøpte, kristne personligheter som prost Dahl, og vi sørger dypt over hans tidlige død. Vi kunne ikke kjenne ham uten å holde av ham og beundre ham, og vi takker Gud for alt han fikk gi oss gjennom denne sin tjener". På gravstenen står Salme 116,15: "Kostelig i Herrens øyne er hans frommes død."[1]

KARAKTERISTIKK

Fra Skjervøy: Sine tyngste tak tok han som prest i Skjervøy gjennom tyve år. Hans innsats under *okkupasjonsårene* gav ham et ettermæle som "få prester ... får maken til".[2] Hans tjeneste blant flyktningene i 1944/45 gjorde ham viden kjent.

Vennesæl, mild og saktmodig. Et fintfølende sinn. Hans forkynnelse var dyptgående og personlig. På prekestolen minnet han om presten Quale - ydmyk og tilforlatelig.[3] Var omsluttet med alminnelig sympati og tillit. Under avskjedsgudstjenesten i Nordreisa kirke ble det tatt opp kollekt til ham. Det hadde visstnok aldri skjedd før.

Fra Dybvåg og Flosta: Hadde meningers mot, men aldri hørte man ham si noe nedsettende om noen. Kunne stå også i motbør, langmodig og forsonlig. En tenksom mann med et varmt hjerte og en nobel karakter.

Var meget av en kunstner både som tegner og musiker. Det preget hans forkynnelse, fremført i en vakker språkform. Alt var ekte hos ham. Alltid beredt til tjeneste (Dypvåg kab) "Hans hjerte hang ved Skjervøy, men han ble også glad i Sørlandet".[4]

PUBLIKASJONER:

1962a: Fra menighetslivet idag. = Dypvåg menighetsråd, s. 90-102.
1962b: Kirkens tjenere. = Dypvåg menighetsråd, s. 103-132.

KILDER: Kab Skjervøy og Dypvåg (nå Holt). - Studentene 1923. 1950, 58. - Erichsen 1930, 139. - Bolling 1949, 81. - Morgenbladet 2.12.1963. - Aust Agder Blad 4.12.1963; samme 26.4.1965.

EHansen u. å, 152f. - In memoriam ... = Skjervøy mhbl 4-5/1965. - Dypvåg menighetsråd 1962. - HJJacobsen 1965. - GFriis 1978, 15.

[1] J Jacobsen 1965.
[2] Dypvåg kab.
[3] EHansen u. å, 152f.
[4] Bie Dahl. Skjervøy mhbl 4 5/1965.

39. HOSTAD, Ingolf Kaare:

SKJERVØY, Rollag

F 17.12.1908 Frogn (ved Drøbak), d 1965 (oppl mgl).

Herredskass/løytn Jens Martinius H, o h Randi Marie f Fagereng.

G 23.6.1945 Eidskog m Ingrid Thorsen, f 10.7. 1924 Eidskog. Marius T, fabrikkeier, o h Anna f Snedsbøl. 1 sønn og 3 døtre.

Stud 1930. C th 1936 (M). Perskap (pr Hveem) Sør Aurdal 1939. Vik hp Trysil jun-des 1941. Prest for Den Midlertidige Kirkeledelse 1942-45.

Hp Skjervøy 1946, sp Skjervøy 1951. Sp Rollag (Kongsberg prosti) 1959.

PREST FOR DEN MIDLERTIDIGE KIRKELEDELSE

I Vestby «et svært hyggelig samarbeide med dav. domprost Arne Fjellbu» som var forvist til Hvitsten. Ble selv forvist fra Oslo, Akershus og Østfold fylker og tok midl. opphold i Hurum». Virket deretter i Eidskog til fredsslutningen.[1]

SKJERVØY 1945-59

Kaare Hostad var prestegjeldets første hjelpeprest, bosatt på Storslett (Nordreisa) før han ble innsatt i sogneprestembetet i 1951.

En velmenende representant for sørnorsk «misjonskristendom» og «misjonskristne» på Skjervøy. Hans forhold til lestadianernes lærekrav var problematisk.

KILDER: Kab Skjervøy. - Studentene 1930. 1955, 163. - Bolling 1949, 196; samme 1958, 197. - Aftenposten 8.11.1938. - In memoriam ... = Skjervøy mhbl 4 5/1965.

40. MAGELSSEN, Nils Stockfleth:

BALSFJORD, Holmestrand, Gildeskål

F 20.9.1848 Vestre Toten pgd, d 5.5.1934 Thm.

Wilhelm Christian M, sp og pr, o h Maren Dorothea Marie f Stolpenberg Christie. (Ikkje i slekt med nr 32: *Christian Magelssen* i Skjervøy.)

G 30.6.1885 Holmestrand k m Marie Andersen f 13.3.1867 Holmestrand. Lege Peter Christian Andersen o h Massa Marie Kristofa f Backer. 8 barn.

Stud 1868. Instruktionsskolen til utdannelse af infanterioffiserer 1869. Secondltn "uden fast løn" Akershusiske infanteribrigade s. å. Av økonomiske grunner privatlærer og bodde hjemme 1870-

[1] Skjervøy kab, folio 14.

74. Lærer Kristiania Borger og Realsk 1874-76. Premierltn landvernet 14.10.1876 Akershusiske infanteribrigade.

C th 1878. Pract v1880. Lærer div. skoler Kra. Ord. 27.10.1880 Vår Frelsers k (Kra). Lærer ved Frk Nysøms pigesk, Holmestrand 1881. Perskap 1880 (sp HESommerfelt) og kst sp 1882-83 Holmestrand. Bestyrte ledige sognekall 1884-85.

Sp Balsfjord 1885, pr Troms 30.5.1894 (kst 1.7.1893). Sp Gildeskål 1896 (utn 10.12, forlot Balsfjord 23.6. og tiltr 28.6.1897). Pr Søndre Salten 1902 (kst 1901).

Hospp Trondhjem 1906 (utn i H M Haakon VII's første statsråd etter kroningen). Fra 1.11.1909 også prest ved Kong Carl Johans arbeidsstiftelse, og fra 1.5.1920 prest ved Kriminalasylet. Avskjed i nåde fra 1.10. s. å.

HOLMESTRAND 1880-83

Form forstanderskapet Den Tordenskjoldske middelskole. Ordf skolekomm. Form hjelpekomite etter bybrannen 12.10.1884.

Besøkte verdensutstillingen i Amsterdam h 1883. Gjorde forarbeider til Holmestrands byhistorie (se Publ 1883b).

BALSFJORD 1885-96

Form skolekomm hele sin tid i Balsfjord og Malangen (valgt siden folkeskoleloven trådte i kraft fra 1.1.1889). Ordf Balsfjord fattigkomm 1889. Deputert til Det Norske Misjonsselskaps generalforsml Bergen 1883. Holdt innledningsforedraget u fl kirkemøter i Tromsø stift.

Fru Marie Magelssen var 18 år gammel da de kom til Balsfjord, og 19 år yngre enn ham. Samene kalte henne likevel "mor» eller «kjære mor",[1] selv om hun ikke kunne deres morsmål.

«Dissenterne"?

Balsfjord var sammen med Tromsø det første «dissenterstrøk» i Norge. Årsakene til utmeldinger og overgang til frimenigheter var mange. Det er all grunn til å bruke dissenter-benevnelsen i utvidet mening - om personer utmeldt fra statskirken. I løpet av årene 1884-97 skjedde til sammen 104 utmeldelser i Balsfjord hovedsogn. Av dem var 10 økonomisk begrunnet, 83 begrunnet i ekteskapsloven, som blant annet krevde at man var konfirmert for å kunne inngå ekteskap. Bare seks personer oppga læremessige årsaker.[2]

Magelssen unnlot å kommentere frimenighetens virksomhet og likeså lestadianernes gruppevirksomhet, mest i Malangen. (Jf nr 12: Devold.)

GILDESKÅL 1897-1906

Form **v**ergerådet bl. a. Tok opp arbeidet for restaureringen av gamle Gildeskål kirke.[3] (Se nr 50: Oterholm.)

[1] KMagelssen 1976 (2), 27.
[2] KSvebak 1986, 7-9.
[3] KMagelssen 1976, 9-11. Jf nr 50: Oterholm.

TRONDHJEM: SYKEHUSPREST 1906-20

Forretningsfører og kasserer i Begravelsesforeningen for Den norske kirkes prester 1911. Notarius capituli Nidaros bd 1912 og regnskapsfører Trøndelag og Møre fylkers felles skolekasse. Kasserer Fond for geistliges trængende efterladte i Nidaros bd. Nestform og forretningsfører Den norske kirkes presteforening 1912 1921.

Rekreasjonsreise til Petchora i det nordøstlige Russland høsten 1912.

KARAKTERISTIKK: Stor rimsmed.[1] Rolig og fornuftig. Stor barnevenn. Stod stor "age" av ham, men hilst velkommen over alt. Svært jordbruksinteressert.[2] Liberalteolog.

PUBLIKASJONER:

1883a = Holmestrandsposten 10.2.1883. Polem ang. skirenn på helligdagen. Foranledning en preken Magelssen holdt i Holmestrand k

1883b Aftryk af kirkestolen for Holmestrand Kirke. = Holmestrandsposten 31.5, 5.6, 7.6, 10.6, 17.6, 12.7, 26.7, 2.8, 16.8, 19.8, 21.8, 26.8, 6.11, 8.11, 20.11, 27.11, 2.12.

1886 **Lidt om Forholdene i Balsfjord**. = Tromsøposten 31.3. og 10.4.1886. Jf Tromsøposten 19. og 24.4.1884: Religiøse Forholde i Balsfjord. Anon.

1887 **Fra Balsfjorden**. = Tromsøposten 41/1887.

1888: TSttid 2.9.1888. (Polem/valgmannsvalget i Balsfjord.)

1889a Et messefald. En prædiken. = Tromsøposten 10/1889.

1889b Nord Ola, et Sagn fra Balsfjord. = Tromsøposten 87/1889.

1893a Mit Hjem. = Tromsøposten 41/1893. (Dikt. Også særtr. Se Publ 1928,159 161)

1893b Isen er løsnet. = Tromsøposten 41/1893. (Dikt)

1898? Gildeskaals altertavle. Prædiken paa 1ste pintsedag 1898. Bodø. U. å.

1902 Prædikestolen i Gildeskaals kirke. Forklaret for menigheten… Bodø.

1906 Prædiken ved takkegudstjenesten 7de December 1905 i Gildeskaals kirke. Bodø.

1910 Familien Magelssen. Festskrift i anledning 150 aarig borgerret i Norge 11. juli 1910. Thm.

1913 Begravelsesforeningen for den norske kirkes prester. Foredrag ved generalforsamlingen 18 oktbr. 1913. Thm.

1915 Presternes økonomiske kaar. = NK 1915, 248, 300f; LK 15/1915, 232 234.

1918 Kong Carl Johans arbeidsstiftelse. 1818-1918. Jubilæumsskrift. Thm.

1922a Familien Magelssen. II. Farvermester Christian Magelssen og hustru Anne Marie f Gullichsen. Thm.

1925 **Balsfjords Bygdebok**. Optegnelser fra Ældre og nyeste tid. Samlet av… Tromsø. Utg sm m Peter Andreas Larsen. (Omfatter delvis inntil året 1924.)

1928: Familien Magelssen. III. Farvermester Christian Magelssens efterkommere. Thm.

1911-26: Omtrent årvisse årsreferat og årsregnskap fra Den norske kirkes Presteforening, senere "for den norske kirkes prester". Se LK 37/1911, 589-590; 37/1916, 588-589; 2/1922, 30-32. Se NK 1912, 190-92; 1914, 94-96, 463; 1925, 118-212; 1926, 33-35. (Ufullst reg.)

Art om konfirmasjonen: LK **1896** II, 42-48, 56-63; **1902** I, 363-67, 370-74, 385-89; **1903** I, 195-96; **1915**, 232-34; **1916**, 329-32, 588f.

[1] Se Publ 1928, 159 161, forordet o a st.

[2] KMagelssen 1976, 23f, 26, 30.)

KILDER: UBO BBO 5/1921. - Kab Balsfjord og Gildeskål. - Studenterne 1868. 1893, 183-185; samme 1919, 227 231. Lange 1906, 126.

Holmestrandsposten 10.2.1883. - Morgenbladet 3.5.1934. - Akershus Amtstidende 5.5.1934. - Aftenposten 11.5.1934. - Dagsposten(?) 20.9.1923. - KMagelssen 1976 (2), 7 30 (gjelder Gildeskål 1897-1906).

41. ROLL, Karl:

ALTA-TALVIK, TANA, Trondhjem, Stavanger, Trefoldighet mh (Kra)

F 8.11.1829 Thm, d 27.10.1887 Chra. Begr Vår Frelsers grl 1.11. Jacob R (1783 1870), direktør Røros Kobberverk, justitiarius (Trondhjems stiftsoverrett 1828 1855) og stortingsmann, o h (3) Nicoline f. Brog Selmer. Den eldste av fem søsken i farens tredje ekteskap.

G 3.5.1858 Meldal k m Anna Johanna Parelius, f 23.8.1837 Meldal, d 29.12.1908 Kra. Jacob von der Lippe P, sp i Meldal, o h (2) Margrethe Elisabeth. Sønn: Oberst Karl Nikolai R (1868-1958 (se Nbileks).

Stud 1847 (ex art Trondhjems Kathedralskole med laud). C th 1855. Toårig studiereise s1855-s57 (dannelsesreise). Kst adj Trondhjems Skole 1857/1858.

Stkap Tromsø stift 1858 og ord. 17.9. s. å. av b KGislesen i Tromsø dmk (sm m PJensen og Gunnerus).

Stkap Alta h1858. Bestyrte Alta-Talvik s1861-vå1864 (Alta eget sognekall ved kgl. res. 27. 9.1862. Avskjed med Alta mh nyttårsdag 1864, og med Talvik mh søndag sexag s. å. Bestyrte Tana sogneprestembete noen mnd i 1861 og vå1864.

Stkap Trondhjem stift 1864 (et halvt år). Kateket Trondhjems Strafanstalter 1865 (innsatt 14.1.) og eneprest samme sted 1867.

Forstander Den Norske Misjonsskole, Stavanger, 1872-s78. Kst sekr NMS 1875/76.

Kst p Tukthuset Kra 1878 (fra 15.12). Res kap Trefoldighet mh (Kra) 1882 (fra 10.8).

Barndom

Karl Roll vokste opp i en velstående familie og et rikt kulturmiljø.[1] Faren eidde en storgård, vakkert beliggende nær Nidarosdomen. Oppdragelsen var streng.

Forberedelsesskolen gikk han sammen med den yngre bror *Ferdinand Nicolai* (senere sorenskr Romsdal, h.rettsass, stortingsmann).[2] Begynte på latinskolen 10 år gammel. Religionslærere var senere biskop *CPP Essendrop* og sogneprest *Ole Berg*.

Gutten Karl ble beskrevet som evnerik og "ferm i Idrætter", fast og pålitelig, sandhedskjærlig og samvittighedsfuld".

Sannhetsspørsmålet opptok ham fra guttedagene av. Han var ikke tilfreds med fornøyelser, men søkte visshet om å være forsonet med Gud. I barnlig enfold kunne han mangen kveld legge salmeboka under

[1] Molland 1979, 213.

[2] Se Lindstøl 1914, 723f.

hodeputa og føle Guds nærhet. Konfirmert 15 år gammel av sogneprest *H. A. Angell*. Hans hjertes bønn på konfirmasjonsdagen var: "Gud bevar meg i pakten!"[1]

Ungdom

I Trondhjem var Roll opprinnelig med i den grundtvigske krets omkring *Fredrik Wexelsen* (1818-96), som var Rolls sogneprest i Bakke menighet 1852-67. Da Wexelsen i 1853 stiftet et folkeakademi med frie foredrag og diskusjoner, ble Rolls navneforslag vedtatt: "**Folkestuen** - et folkeligt Samfund".

"Folkestuens beboere", som de kalte seg, var over 150 medlemmer på det meste. Det var en blandet forsamling av prester, teologiske kandidater, offiserer, lærere, leger, bestillingsmenn, håndverkere, arbeidere samt noen gårdbrukere fra distriktet. De ville med foredrag imøtekomme trangen til folkelig opplysning. Under møtene ble det sunget med liv og lyst nasjonale og folkelige sanger, og av og til ble det arrangert fester og utflukter.

Skulle man realisere drømmen om *det opplyste folkeliv*, var det viktig med "duelige fortællere for folket", i stand til å fortelle om "folket selv, dets land, historie, sæder og skikke, om natur og menneskelivet m.m." Med fortellerkunst ville man dessuten vinne større forståelse for skolelærerens gjerning i folket. Man satset på *holdningsskapende* arbeid. "Indenfra og udad det er livets vei", var Wexelsens omkved.[2] Tiltaket stod og falt med ham og ble innstilt i 1867, da han sluttet som sogneprest i Bakke.[3]

Studietid

Foreldrene ville han skulle studere jus med sikte på en høy stilling. Det overrasket mange at han ville studere til prest. I studietiden bodde han sammen med flere teologistudenter i "Thomlegården", Øvre Vollgate, blant dem *Nils Hertzberg* (senere kirkestatsråd), *Ole Krogness, Ole Holck, Ole Irgens, Arnoldus M. Hille, Peter Blessing, Henrik Greve og Fredrik B. Horn*.[4]

Han hørte gjerne *Wilhelm Andreas Wexels* preke i Trefoldighetskirken. Foruten Wexels, gjorde professorene *Theodor Caspari* og *Gisle Johnson* varig inntrykk på ham. Pietismens psykologiserende frelsesskjema lå ham fjernt. Overgangen fra "den kirkelige Anskuelse" (grundtvigianisme) til *nylutherdom* må ha skjedd sent i studietiden. Ifølge Heggtveit ble Roll først påvirket av Gisle Johnson og noe senere av *Søren Kierkegaard* - så sterkt at han siden hadde vanskelig for å finne seg til rette i et presteembete. Uten denne påvirkning, ville han vært "selvskreven til en fremskudt Plads i Kirkesamfundet".[5]

Mens Roll var vikarlærer, tok han sin livsstil opp til kritisk vurdering. Han kom i tvil om dansens tillatelighet og spurte presten *W. A. Wexels* om råd. Han spurte: "Morer det Dem at dandse?" Roll kunne ikke nekte for det. "Saa får De dandse, saalænge det morer Dem". Etter hvert ble han overbevist om kallet til å bli prest, og øve sjelesorg og kirketukt etter bibelsk-kirkelige prinsipper.[6]

---

[1] Samme s. 41-42.
[2] Se same s 30 33. Jf Lyngen: nr 20 Hansen.
[3] Wexelsen 1904, 32. Jf Skrondal 1929, 161 167.
[4] Samme, s. 43.
[5] Heggtveit 1920 II 2, n 23 s. 930.
[6] Hertzberg 1909 (2), 182 183; jf Molland 1979, 213.

Dannelsesreisen

Roll hadde hatt et par kortere opphold i Tyskland sammen med foreldre og søsken. Nå ville han bli nærmere kjent med tysk kirkeliv, særlig hedningemisjon og diakoni, og studere kirkerett og kirkeforfatning, bibelteologi og eksegese. Da han underveis fant ut at han også ville studere romersk katolsk kirkeliv, fikk han lov av foreldrene til å utvide studiereisen med ett år. Ferden gikk derfor over Sveits til Italia, derfra gjennom Frankrike over Marseilles og Paris tilbake til Tyskland.

I Hamburg og Altona støtte han på verdsliggjorte bymiljøer og svak kirkesøkning. I Berlin besøkte han presten *Johannes Gossner* i den bøhmisk-lutherske Betlehemsmenighet. Gossner var kjent for sitt arbeid for indre og ytre misjon, deriblant barnehjemsarbeid, Gossner Mission og Elisabeth sykehuset, som ble drevet av *diakonissene* ved moderhuset Betania. Gossners forfatterskap var påvirket av grev *Nicolai von Zinzendorf*.

Roll skrev begeistret om gudstjenestelivet ved moderhuset og om kvinnenes selvoppofrende arbeide. Diakonissene begynte dagen med gudstjeneste kl 6. Også mange andre deltok. Han er overbevist om at den kristne kvinne vil kunne utrette store ting for kirkens sak i tukthusene, sykehusene, fattighusene osv. Fra da av var han en varmhjertet talsmann for diakonissesaken og *den første som i Norge fikk ansatt menighetsdiakonisse*. Den moderne kvinnes mandighet ble "en jammerlig Karikatur" sammenlignet med diakonissenes stille liv i tjeneste.[1] Historisk sett bidro diakonissesaken til å gi den ugifte kvinne en posisjon i det offentlige liv, og må derfor regnes blant forløperne til senere kvinneemansipasjon.

På grunn av en koleraepidemi forkorter han oppholdet i Berlin. Nå vil han oppsøke de stedene Gossner anbefalte ham. Formålet endret seg og reisen ble mindre orientert mot kirkerett og kirkeordningsspørsmål enn først tenkt. Fra nå av blir han stadig mer orientert mot *pastoralt arbeid, diakoni og indre- og ytremisjon*.

Han drar først til Hermansburg, til presten *Ludvig Harms* og menigheten der. Her fant han mer enn noe annet sted forbilder for menighetsliv og pastoralt arbeid. Reiseberetningen kretser om følgende inntrykk:

> Det lå "et uendeligt Alvor" over Harms. Det minnet om "gamle Wexels". Begeistret skriver han om menighetens misjonsarbeid Hermannsburger Mission, om det felles gudstjenesteliv og samling om det kirkelige embete, om husandaktspraksis i hjem og nabofellesskap, om salmesangen, osv. Omtalen av prestens sjelesorg både den individuelle sjelesorg og det alminnelige skriftemål lar det skinne igjennom at slik ville han også arbeide som prest. Ingen kom til skrifte og nattverd uten personlig samtale med sin prest, og eventuelt etter privat skrifte. Omtrent en tiendedel av sognebarna gikk til alters på søndag etter slik forberedelse på lørdag ettermiddag. Et "ægte kristeligt luthersk" menighetsliv utfoldet seg for Rolls øyne, og han noterer sitt hjertesukk: "det er en af de sidste Ting, de opvakte og redelige Sjæle kommer til Forstaaelse af, denne, at den væsentlige Styrkelse og Befæstelse i Livssamfundet med Frelseren ligger i den hellige Nadvere".[2]
>
> Søndagen ble brukt til å helligholde dagen med Guds Ord og bønn i søndaglig nattverdgudstjeneste og ettermiddagsgudstjeneste med katekisasjon og annet. Dagen var viet "de helliges samfunn". Det var ikke tid til annen for-nøyelse, som heller ikke var aktuell i Her-

[1] SNilssen 1889, 164-65.
[2] Samme s. 166-168, sit s. 170. Jf Molland 1979, 212.

mansburg. Det Roll stilte seg kritisk til, var den strengt regulerte helligholdelse, og i en samtale nevner han "det barnlige Sind, hvori vor evangeliske Frihed skal have sin Grund".[1]

I møtet med Harms får Roll en ny forståelse for *Bibelens guddommelige inspirasjon*. I Rolls øyne var Bibelen mere en menneskelig enn en guddommelig bok, "som jeg glemte af bare Iver for at frembære Daabsbekjendelsens 3 Artikler". En ny erkjennelse var også «idealiteten i Lovens Fordring og Evangeliets Trøst».[2]

Roll håpet minnene fra møtet med Harms kunne bli en "Løftestang" til å lande på det rette standpunkt i saken. For mere enn "alle Bøgers Læreregler" var oppholdet i Hermansburg en "Pastoraltheologi in Natura", av livslang betydning for kommende prestetjeneste. Fra nå av ble kirkerett og kirkeforfatning av underordnet betydning, for kjærligheten til kirkens Herre er kirkens "urokkelige Fundament".[3] Herfra tok han med seg den viktigste lærdom, "at jeg maa være mig /…/ fuldt bevidst om jeg ogsaa vil Kristendommen, før det kan blive Tale om Kirkens Eksistens og Forhold /.../ at mit Liv som Theolog ikke maa være noget Leibhaberi" (et levebrød).[4]

Han er tilbake i Hermansburg neste år. Menighetslivet og virksomheten var da i stor fremgang. Et boktrykkeri var kommet til og et misjonstidende gikk i stort opplag. Han kom mest for å søke råd hos Harms. Rådene kom, korte og konsise, og "blev mig en Beroligelse". Han skattet dem desto høyere "fordi de kom fra en Mand, der ikke skyr at sige Ubehageligheder, naar de er Sandheder".[5]

Blant andre teologer og prester han møtte, fremhevet han *Friedrich Gustav Lisco*, lederen for Preussische Hauptbibelgesellschaft og kjent for sin pietistisk farvede bibelutgave. En annen var presten *Johannes C. Blumhardt*, med bakgrunn i Württemberg-pietismen. Han var viden kjent for helbredelsesundere, som han tolket i lys av gudsriketanken og Jesu Kristi herrevelde. Det kristne håp preget hans virksomhet. Selv fremstod han med en folkelig, enkel og glad fromhet.

I Hamburg oppsøkte han indremisjonslederen *Johann Hinrich Wichern*, med røtter i en vekkelsesbevegelse i byen. Wicherns barnehjem var sentrum for oppsedingsvirksomhet i Nord Tyskland og herfra gikk hjemmets "flyveblad". Wichern var mest kjent for indremisjonsvirksomheten i den tyske evangeliske kirke fra 1848 av. Wichern ble i 1856 tilknyttet innenriksminsisteriet i Berlin på grunn av arbeidet med fengselsreformer.

I Danmark oppsøkte Roll prosten *Andreas Gottlieb Rudelbach* i Slagelse. Rudelbach var opprinnelig en tysk prest, som på grunn av kirkelige forhold så seg nødt til å utvandre. I ham møter Roll en antirasjonalist og representant for luthersk vekkel-seskristendom. Rudelbach var i mange år venn av NFS Grundtvig.

I den lille, uanselige landsbyen Neudettelsau ble Roll kjent med presten *Wilhelm Löhe* og diakoniarbeidet under hans ledelse. Löhe hadde vendt ryggen til sin bakgrunn, som i mangt lignet Rolls oppvekstmiljø. Her oppholder han seg til over jul og nyttår 1855/1856. Han mottar inntrykk fra diakonissenes dagligliv, reflekterer over Löhes virksomhet som predikant, liturg og sjelesørger, samt ergrer seg en smule over en flokk teologistudenter fra Erlangen. Han kunne ikke fordra den smektende

[1] Samme s. 171, se 171 173.
[2] Samme s. 167.
[3] Samme s. 175.
[4] Samme s. 174f.
[5] Samme s. 319.

vennlighet. Sentrum i den diakonale virksomhet var nattverdgudstjenesten. Löhes visjon var en biskopelig-broderlig kirke som tjente vekkelsen i sin samtid med en dobbeltsidig front, dels mot frikirkelige reformer, dels mot folkekirkelige entusiasme med dens krav om tilpasninger til idèer i samtiden.

I Löhe møtte Roll en prest som overalt viser seg "som den der har sit Kald og sin Myndighed andetstedsfra, og derfor kunne han ogsaa med en Sikkerhed som faa besidder, gjøre Menigheden ansvarlig for dens Forhold". *Löhes preken* var slik en preken skulle være "et levende Vidnesbyrd", forbundet med Bevidstheden om den Myndighed, en Ordets Tjener har faaet til at være et "Sendebud i Kristi Sted". Man kan kun forundre sig over, at andre prædiker saa slet, det vil da sige, at Alvoret og Myndigheden, som mangler "Betragtningen" /.../ i Almindelighed finder sig en slet Vikarius i et Tonefald, som Prædikanten forresten slet ikke bruger". I Löhe's preken finner Roll Martin Luthers malmfulle og likefremme, såkalte "heroiske" prekenstil. Dessuten var Löhe litt av en humorist, ikke uten alvor.[1]

De sinnsykes helbredelsesprosent var høyere enn ellers vanlig ved tyske hospital, og de fleste var kurert "alene ved Ordet om Retfærdiggjørelse af Naade", forteller Roll. I en slik menighet kunne det virke underlig at forkynnelsen var mettet med lødig bibelstoff og dogmatisk innhold. Roll trakk slutningen, at såsant menigheten ikke er aldeles vanrøktet, er det mulig å omhandle selv de sværeste ting i en preken. Avgjørende er det språk som går lukt på sak.[2]

Löhes *katekisasjon* søndag ettermiddag imponerte med alt det utenatstoff menigheten kunne fremsi. Roll fikk anskueliggjort *hva et realistisk felles kunnskapsmål betyr for et menighetsmiljø*. Allikevel: Denne gjengivelse av katekismen hver søndag, forekom Roll å være vel meget av det gode. Löhes katekisasjon var forøvrig "efter mit Hoved", sier Roll, med et aldri så lite spark til katekesens knudrede regler. Ledig og lett gikk det unna, med alvor og skjemt, og både liten og stor kunne risikere et spørsmål. Löhe kjente visst hver eneste en.[3]

I Kaiserswerth ved Düsseldorf oppsøkte Roll presten og organisatoren *Theodor Fliedner*, fornyeren og grunnleggeren av *den kvinnelige diakoni* og banebryteren for kvinnelig medarbeiderskap i kirkens liv. Det var fra mennonittene han hadde fått mange av sine idèer til diakonissenes kirkelig sosiale virksomhet. Her fikk Roll anledning til å sette seg inn i arbeidet for tukthusfangene og oppfølgingsarbeidet for løslatte fanger, asylarbeidet, pleiediakoni og den pedagogiske diakoni med barneskoler, lærerseminar og annet. Til pleiediakonien hørte *menighetssøstrene*s virksomhet, utgått fra Bielefeld i 1844. Og han mottar inntrykk fra *oppsedingshjem for (falne) unge piker*.

Under et lengre opphold i Erlangen gjorde han studier i teoretiske disipliner. Her fulgte han *Johann Christian Hofmann*s forelesninger i bibelteologi, bibelsk etikk og bibelhistorie, blant annet over Åpenbaringsboken. Hofmanns forelesninger gjorde dypt inntrykk på Roll og ble bestemmende for hans syn på Guds rikes frelseshistoriske utvikling. Her er *den kristne personlighet* teologiens egentlige gjenstand – som også er denne teologis achilleshæl med dens hang til perfeksjonisme og kirken fremstilt som Kristi frelsesanstalt og gudsrikemanifestasjon.

I Erlangen var Roll en flittig tilhører av professoren i praktisk teologi, *Theodosius Harnack (d. e.)*, med sin bakgrunn i herrnhutisk kristendom og påvirket av Johann Gossner. Han favnet videre enn bekjennelsesskriftene og kirkeordningsspørsmål. Han hentet frem Martin Luther og hans skrifter, og –

[1] SNilssen 1890, 309.
[2] Samme s. 310)
[3] Samme s. 311.

til forskjell fra Löhe, viste Harnack til frikirken som kirkens eksistensmulighet i fremtiden. Den praktiske teologi skulle som fag betraktet medvirke til å gjennomføre med konsekvens kristendommens eksklusive forhold til humanistisk dannelse og kultur, for et avhengighetsforhold vil virke ødeleggende for begge parter, hevdet Harnack.

Roll studerte også kunst og kunsthistorie med vekt på kirkelig maler- og bygningskunst. Hertil kom studier i pavedømmets historie og inntrykk fra møtet med romersk-katolsk fromhetsliv, især i Roma. Her lærer han å sette større pris på den evangeliske gudstjeneste.[1]

Under hjemreisen la han planer for et kristelig tidsskrift, som ble realitet først noen år senere i Stavanger. Til *Trondhjem* kom han i slutten av juli 1857, og her fikk han et vikariat ved latinskolen. Han ble bedt om å søke en lærerstilling ved universitetet, men Roll mente mange var bedre kvalifisert enn ham. «Jo mere jeg kommer til Erkjendelse af Ansvaret ved at være høit betroet, desto mere svinder ogsaa den ungdommelige Tørst efter at ville gjøre sig gjældende, desto mere overlader man til Omstændighederne, der jo ikke styrer sig selv, at forepege en Tid og Maade. Jeg vil intet foretage paa egen Haand", svarte han.[2]

TRONDHJEM 1857/58

Sommeren 1858 hørte han frimenighetspresten *Gustav Adolf Lammers* tale flere ganger i byen; en gang over emnet "At rive til sig Guds Rige med Vold", og siste gang avskjedstalen. Lammers var da på gjennomreise *fra Tromsø* til Skien. Sammen med sogneprest Wexelsen holdt Roll offentlige møter for å oppklare de stridsspørsmål som fulgte etter Lammers-besøket.

Roll deltok i den teologiske forening hvor det store debattemne den gang var forholdet skriftemål og altergang. Han besøkte flittig misjons- og oppbyggelsesmøter, og etter hvert ble han brukt som taler, ofte for fangene (tukthusslavene) ved hospitalet. Fremfor alt var fast kirkegjenger og syntes han hørte utmerkede prekener i hjembyen.[3] Han fikk utgitt sitt *motskrift mot pavedømmet* (se Publ 1859), og indremisjonsforeningen kolporterte skriftet. I foreningen bidro han med bibellesninger sammen med andre prester.

I ettertid ble Rolls virksomhet gjerne knyttet til et nytt tiltak. I 1858 hadde et par damer i byen startet et redningsarbeid for «falne kvinner». Da Roll senere vendte tilbake fra Alta og Tromsø stift, gikk han aktivt inn i denne virksomhet.[4]

Stiftskapellanene

Stortinget vedtok den 5. juni 1857 å opprette 12 stiftskapellanstillinger, hver med en årslønn på 400 speciedaler. Lønnen var etter manges mening uforholdsmessig liten, iallfall sammenlignet med avholdsagenter og offentlig ansatte agronomer, som i tillegg hadde diettgodtgjørelse.[5] Lønnsvilkårene ble en hindring, og mange årtier fremover ble stiftskapellaniene anbefalt ugifte, unge prester.[6]

---

[1] Samme s 315. Denne innsikt kom vel med i Alta, Heggtveit 1920 II 2, 918.
[2] SNilssen 1890, 318, 319.
[3] Samme s. 320; NKtid 25/1858, 396.
[4] Jf 50-aarsberetning 1915, 7, 9.
[5] NKtid 24/1857, 239; 51/1859, 811.
[6] Se LK 1897 I, 93; 1898 II, 218-22.

Tromsø stift ble tildelt tre kapellani, og et par år senere et fjerde. Merkelig nok stilte man ikke krav om «preste-eksamen» i samisk og/eller finsk (kgl res 24.8.1848), selv om stiftskapellanene i Tromsø stift måtte regne med å betjene same og kvæn, slik Roll måtte gjøre i Alta-Talvik og Tana.

Under studiereisen 1855-1857 ble Roll i tvil om han skulle bli misjonær, men kallet var fremdeles uavklart da han søkte stiftskapellaniet i Trondhjem stift. Han søkte for sent. Da søkte han på oppfordring den lite attraktive stillingen i Tromsø stift. Der hørte det med til stiftskapellanens plikter å være fiskeværsprest under lofotfisket og i værene «på Finnmarka». Da han søkte, syntes mange at han tok for lite hensyn til sitt eget beste og til sin forlovede. Han tok hva han fikk som gitt av Herren, svarte Roll. Anna var like overbevist.[1]

Fiskeværsprest

> Fiskeværsprest under lofotfisket fra Brettesnes til Sund, og senere under fisket «på finnmarka» i værene på Sørøya: Breivikbotn, Hasvik, Sørvær, Bøhle og Galten på Sørøya. En tid vikarerte han som lærer ved Tromsø Seminar.[2]
>
> Samlingene om Guds ord og bønn samlet fiskerne i store skarer, særlig årene 1859-61, da det var vekkelsestid i landsdelen.[3] Befolkningen for øvrig var lite berørt av Guds ord, ifølge Roll, Det gjaldt både Vest- og Øst-Lofoten.[4]

I likhet med andre tilreisende, måtte ekteparet Roll tåle tungvinte kommunikasjoner, harde værforhold og primitive kår. Han holdt taler i trekkfulle båtnaust, eller fra ei trapp, eller på åpen mark, som regel omgitt av en stor skare, enkelte ganger flere tusen. Husene ble fylt til trengsel og kirkene for små. Vinduer ble åpnet, så også de utenfor fikk høre. Han omgikkes et broket folkeferd og fikk erfare hva det vil si å bekjenne Kristus for verden. Det var også hans trang, selv i muntert lag.[5] I bakgrunnen aner vi hennes daglige strev.

Mange fiskere ville gi Roll et "presteoffer" eller "høytidsoffer", slik man ellers gjorde i kirkene én gang i året. Det avslo Roll, for mange fiskerfamilier trengte pengene mer enn han selv. I dagsregisteret noterte han: "Ofret til Klokkeren". Ved avskjeden i Lofoten fikk de likevel lov til å gi ham et offer. Han skulle flytte til Trondhjem - og som vanlig var den gang, tok han utgiftene på egen regning, "Han reiste fra Tromsø Stift velsignet af alle alvorlige Kristne, der havde lært at kjende ham."[6]

ALTA-TALVIK 1858-64

Høsten 1858 bodde ekteparet Roll to uker hos biskop Knud Gislesen i Tromsø. Det var fraksjonsstrid og forvirring i menighetslivet. Roll ble kjent med haugianere, lammerske dissentere (frimenigheten), katolikker og lestadianere[7]. Katolikkene hadde nylig bygget kirke, og frimenigheten hadde sitt store forsamlingshus vis a vis bispeboligen. En flokk kvæner hadde sine samlinger "sør paa Stranden". Roll

---

[1] SNilssen 1890, 320. Jf Molland 1979, 213; Hertzberg 1909 (2), 183.
[2] SNilssen 1890, 334.
[3] Jf Bøckman 1953, 18.
[4] DSivertsen 1955, 318.
[5] SNilssen 1890, 325.
[6] Samme s 334f.
[7] Benevnelsen lestadianer/lestadianisme var enda ikke innarbeidet i en tid da man på norsk side forvekslet Karesuando-vekkelsen med det aggressive svermeri blant en del samer i Kautokeino omkr 1850.

forstod at under slike forhold måtte basunen ha den rette lyd. Den 28. september dro ekteparet Roll med båt fra Tromsø sammen med biskop Gislesen og fru Henriette. Alta kirke skulle vigsles.[1]

I Alta hadde vekkelsene i Karesuando og og Kautokeino satt sine spor, og likeså lekpredikanten Ole Kallem.[2] Dessuten var Altagård blitt Romerkirkens misjonsstasjon, og derfra drev misjonærene sin pågående virksomhet. Sogneprest Wetlesen i Talvik gjorde flittig motstand, men var hemmet av sjøreisen inn til den folkerike del i prestegjeldet.[3] Kanskje prestegjeldsregulering og stiftskapellan ville hjelpe?

Roll bekjempet de romersk-katolske misjonærer i foredrag og i diskusjoner, og da skriftet om Pavekirkens historie utkom i 1859, fremstod han som den store autoritet i folks øyne. Med overbevisende tyngde kunne han si "jeg har selv sett det", eller "jeg har selv hørt det".[4] I en innstilling fra Kirkedepartementet noen år senere ble Roll betraktet "som en av hovedårsakene til den ringe fremgang som den romerske kirke har vunnet i Alta". Den opphørte på Altagård i 1897.[5]

Roll startet høsten 1858 med aftenandakter, katekismeforedrag, bibellesninger og samtaler med konfirmantene. Gudstjenesten i kirken ble tolket, snart til samisk, snart til finsk, eller til begge språk, så tjenesten kunne vare opptil flere timer. Han var utrettelig på farten. Vinters tid var Altaelva et lunefullt hinder. Med fakkel tok han seg over i vintermørket, til tider på usikker is, eller på søk mellom råkene, i sognebud eller på vei til bibellesning og oppbyggelsesmøte.

Norsk Kirketidende kunne snart fortelle at Karl Roll under innskriving til nattverd samtalte på tomannshånd med hver nattverdgjest.[6] Samtalen virket vekkende på mange. «Han kunne være streng mot den som levde i åpenbar synd, og det hendte han gjorde feil som tynget ham. Men traff han en sjel som lengtet etter fred med Gud, da lyste han opp og talte kjærlige ord. Og de som lærte ham slik å kjenne, de husket ham i kjærlighet livet ut.»[7] Biskop Gislesen hadde plassert de tre stiftskapellanne alt etter evner og egenskaper, og snart kunne Kirketidende melde at de lot til å være «aandelig begavede Mænd».[8]

I Alta fantes "ikke saa faa elskelige oprigtige Christne, som igjennem Omvendelse nyde Frugten af Gjenfødelsen i Daaben", meldte Kirketidende. Tross Rolls flittige bruk av kirken, vant katolikkene et par proselytter i løpet av vinteren. Men hva ville skje under Rolls årlige fravær som fiskeværsprest?[9] Stiftskapellanene Roll og Jensen ble sendt til Lofoten. Når 5-600 fartøy strømmet til, ble det folksomt. Under lofotfisket bodde 11-12 000 fiskere i rorbuene. Under lofotfisket var også lekpredikanter i virksomhet: Ole Kallem, Endre Johannesen og en til fra Målselv/Bardu.

---

[1] SNilssen 1890, 324.
[2] Amundsen 1952, 525. Amundsen nevner bare Kallem. Se nærmere nr 42: Krohn.
[3] NKtid 21/1858,335f.
[4] DSivertsen 1955,80, 81f. Halvorsen 1903,490f. Jf Kjelstrup 1942, som ikke nevner Roll med et ord.
[5] Amundsen 1952, 526. Sit Amundsen.
[6] Samme 47/1858, 750f.
[7] AHalvorsen 1903, 486f.
[8] NKtid 4/1859, 64; 17/1859, 261.
[9] Samme 17/1859, 259.

Nå bekjente mange fiskere troen, så livet i havnene artet seg annerledes enn ti år tidligere. Tok man seg en spasertur langs bryggene om kvelden, hørtes salmesang fra rorbu og tjeld.[1] Og hørbar var også Karesuando-vekkelsens virkninger blant fiskerne fra Ofoten og Nord-Troms.

Nattverdinnskrivingen

Innskriving til nattverd ble i Alta det altoverskyggende problem (jf nr 53: Rosenlund). Når det var «storhelg», var det vanlig praksis at kirkesangeren (klokkeren) foresto innskrivingen. Folk fra utkantene strømmet til, og det ble massealterganger med opptil flere hundre kommunikanter. Når innskrivingen var ferdig lørdag kveld eller søndag morgen, leverte kirkesangeren protokollen til presten for gjennomsyn. Hvorfor? Roll ville vite om noen "aabenbar ugudelig" hadde meldt seg til nattverd. I så fall ble vedkommende innkalt til samtale med presten, og kanskje ble vedkommendes altergang utsatt til senere – eller «bortvist», som det hette på folkemunne. Merkelig nok, Roll lot til å overse hvor mye brød og vin som skulle konsekreres med Kristi ord over fremsatt brød og vin.

Før høymessen holdt presten en skriftetale og avsluttet den med en skriftebønn, hvorpå forsamlingen sa sitt «amen» til den. De kom så i tur og orden frem og knelte på alterringen, hvor presten på Guds vegne tilsa den enkelte syndsforlatelsen med håndspåleggelse. Denne praksis fra statspietismens tid (1770-årene) var også altaværingene vant til i Talvik kirke.[2]

Historisk sett var «allminnelig» skriftemål en nyhet - ukjent gjennom sytten århundrer. Når «skriftemålet» er nevnt i Konkordiebokens bekjennelser fra reformasjonstiden, da er det alltid privatskriftemålet det siktes til. Den gang var den store nyhet den *ubetingede* syndsforlatelse (el absolusjon), det vil si uten forbehold om godtgjørelse.

Roll godtok ikke alminnelig skriftemål, for den kunne gjøre ham delaktig i fremmede synder. Uten syndserkjennelse risikerte han å gjøre urett.[3] Han måtte først undersøke hvilken erfaring vedkommende hadde gjort, stilt overfor den hellige Gud og hans bud om den fullkomne kjærlighet til ham og vår neste som oss selv. Det forutsatte kunnskap om Guds skapervilje, beskrevet i Tibudsloven (el moralloven). Etter samtalen i enerom - og *med forbehold* om syndserkjennelse, meddelte Roll syndsforlatelsen på Guds vegne.

Forskjellen fra gammelpietismens frelsesskjema beror på den *muntlige* erkjennelse og ikke på en undersøkelse av angerens smerte, til sist uttrykt i et emosjonelt utbrudd kalt gjenfødelsen. Men sammenlignet med evangelisk-luthersk skriftepraksis, er her også en annen forskjell. Den fremgår av Luthers anvisniøng i Lille Katekisme – om hvordan privatskriftemålet foregår.

Det står døpte mennesker fritt å be presten høre «mitt skriftemål». Da opptrer ikke presten som sjelegransker med bruk av De ti bud som «skriftespeil», slik vanlig var i middelalderen. Det hører ikke med til prekenembetets oppdrag å granske sjelelivet, eller agere dommer eller terapeut. Den som går til skrifte, fremsier en skriftebønn med frihet til å nevne ved navn en synd eller to som røver frimodigheten for Gud – og la det være med det, for Gud kjenner oss bedre enn vi kjenner oss selv. Da gjenstår den altoverskyggende hovedsak, som er Guds nådetilsagn i prestens munn: «Jeg forlater deg dine synder, i Faderens osv.» Rolls bortvisninger lot ham stå tilbake med det nagende spørsmål: Tok jeg feil?

---

[1] Samme 24/1859, 384.
[2] SNilssen 1890, 325.
[3] Samme s. 326.

Med Roll som prest, ble det slutt på innskriving "i en Hast". Det hendte under større kirkehelger at en del måtte bli over til mandag og tirsdag før de fikk motta sakramentet. De som ikke var utrustet for så lang en "Kirketur", ble traktert i prestegården. Det ble mye ekstra arbeid for husets folk. I tillegg kom deres misnøye som var «bortvist» av ulike grunner, oppgitt i kommunikantprotokollen, f eks de visste ikke hvem Kristus var, de trodde Jesus Kristus er Gud Fader, Søn og Helligaand", eller hadde ingen tro.[1] Slike trengte undervisning, som er er et bibelsk motiv. Problemet var en skriftemålspraksis belastet med ulike motiv som må bli fulgt opp hver for seg. Et annet problem var den undervisning som var gitt på et språk som vedkommende ikke forstod. Rolls interesse gjaldt andre ting.

En gang rådet han førti nattverdsøkende til å utsette altergangen. En annen gang ble femten avvist, eller anbefalt å utsette altergangen. Allehelgensdag 1861 var det så mange som ville til alters, at det var umulig å gjennomføre individuell samtale. Mange var langveisfarende. Alternativet alminnelig skriftetale og kollektiv absolusjon våget han ikke, så han visste ikke annen råd enn at de fikk gå til alters på eget ansvar. Da ble flere bestyrtet, for ikke ville de gå til alters uten avløsning først! Da gjennomførte han skriftesamtalene på et vis. Likevel ble omkring tredve bortvist.[2]

Bortsett fra uvitenhet, var det flere grunner til bortvisning: Ingen syndserkjennelse og derfor ingen sann omvendelse, eller de var egenrettferdigheten selv, eller hun fikk komme igjen «naar hun havde synd at bekjende».[3]

Også andre forhold vitnet om nattverdens stilling i menigheten. I september 1859 forsvant ei jente. Hadde «underjordingene» tatt henne? Mange mente så. Under letingen ba Roll at Herren selv måtte oppklare saken. Omsider kom man på sporet. Man kjente igjen formen på skinnlappene under komagene hennes. Et annet eksempel: Det ble avslørt at en sentral mann i bygda fremsto som kristen, levde et forargelig liv. Også drukkenskap medførte ubehageligheter, en gang med fulle brudefolk.[4] Slike opplysninger lar oss forstå pietistenes kritikk mot vanealtergang og massealterganger.

Folkelivet hadde også en annen side. Kirketidende kom i fare for å melde (13/1862) - skjønt med forbehold, at det «ikke findes nogen Troende i Kåfjord». Da tok Roll kraftig til motmæle. Han kunne «bevidne, at der i Kaafjord findes om ikke mange - og hvor er vel det Tilfældet? - saa dog nogle alvorlige Christne, af hvilke En og Anden vilde være en Pryd for hvilkensomhelst Menighed».[5]

Roll gjorde ikke forskjell på folk. Han *frarådet* sorenskriveren to ganger å gå til alters. Til å begynne med avfant de seg med prestens råd - å vente til Gud Helligånden ved Ordet hadde gjort dem bedre skikket. Og siden presten ga inntrykk av å være en "ret Præst" i lære og liv, så holdt de misnøyen for seg selv den første tiden. Andre kom i tvil om sin kristenstand og søkte ny grunn for sin tro.[6]

Et kompliserende forhold oppstod med vikarpresten, som betjente kallet under Rolls fravær som fiskeværsprest. Vikaren tok ikke hensyn til Rolls fremgangsmåte, og det kunne han fritt gjøre fordi Roll var ikke sogneprest.[7]

---

[1] Samme.
[2] AHalvorsen 1903, 487.
[3] Samme, sit Halvorsen.
[4] SNilssen 1890, 333.
[5] NKtid 18/1862,283f, jf 22/1862, 348.
[6] SNilssen 1890,326; AHalvorsen 1903, 488.
[7] Samme.

I de fem årene før Roll ankom Alta-Talvik, lå årsgjennomsnittet for antall kommunikanter på 1580. Årene 1859-1863 sank gjennomsnittet til 642 - i 1862 nede i 250 kommunikanter. Også antallet konfirmanter sank. I årene 1856-6l lå gjennomsnittet på 63 konfirmanter. I l862 slapp han gjennom ti til konfirmasjon, i 1863 nitten.[1] Det kan være tallene gjenspeiler språkproblemet i almueskolen.

Klageskrivet

En yngre herre fra hovedstaden kom til det fjerne Alta. Han stod i et nært forhold til ham som under skinn av kristendom førte et forargelige levnet. Han syntes Roll behandlet vennen og mange andre på en uforskammet måte. Han formulerte et klageskriv mot Roll, og etter en del overtalelse fikk han mange underskrifter og klagen ble oversendt til biskopen.[2] Han sendte skriftet videre til Roll og utba seg en forklaring. Andre oppfordret Roll til å endre praksis av hensyn til andre prester og egen karriere. Hvis ikke, ville "de mindre kirkelig og kristeligsindede" betrakte kirken og dens tjenere i et enda mer ugunstig lys. Men Roll mente seg samvittighetsforpliktet på Guds ord.[3]

Visitasmøtet i Alta kirke 5. august 1862

Biskop C.P.P. Essendrop innledet med å si at dersom noen mente presten ikke hadde rett til å øve kirketukt, tok han feil. Roll forklarte at han ikke kunne absolvere andre enn dem som gjennom samtale gav inntrykk av å søke Guds nåde, altså botferdige og troende. Biskopen sa seg uenig. En prest bør la seg nøye med et ustraffelig liv og en rett bekjennelse, for det er forskjell mellom kristenlivets "ytre" og "indre" side. Uenigheten gjaldt i første omgnag prestens myndighetsområde.

En *omfattende* fortolkning kan vanskelig unngå å gjøre kirketukt til ett av kirkens ytre kjennetegn. Det gjorde ikke Roll. Han skjelnet mellom "*råd*" (= frivillig utsettelse) og *bortvisning* (= nødvendig utelukkelse), begge innordnet Gud Helligåndens virkninger ved Guds ord forkynt som lov og evangelium. Hvis grensen mellom råd og bortvisning beror på skjønn, må nådemidlenes forvaltning bero på skjønn.

Misfornøyde Kautokeino-samer ville ikke lenger søke det kirkehus hvor Roll var prest, mest på grunn av *språkproblemet*. Og hvorfor betale rettighet og offer til en prest de ikke forstod? Både Roll og hans støttespillere besvarte dette ankepunkt. Møtet varte til halv ett over midnatt. Det var en av de tyngste dager i Rolls liv.[4]

Prost *Samuel Leganger* i Hammerfest fremhevet de mange som var blitt omvendt ved Rolls virksomhet, og den fremgang som hadde funnet sted i menighetslivet. Roll hadde ikke gjort noe ulovlig, selv om han var strengere enn prestene på den tid. Forklaringen kunne være "en vis skrupuløsitet» på grunn av det ansvar som påhviler en prest. Beklagelig ville det være, om personer som før ikke hadde brydd seg om hverken geistlige eller verdslige embetsmenn, nå skulle vinne frem med sitt klageskriv og forhindre at Roll ble utnevnt til sogneprest i Alta, hevdet Leganger.[5]

Hvor stor var egentlig oppslutningen om Roll? Kildene er vage på dette punkt. Motstanderne pekte seg ut med sin klage, kraftig nok til at overordnet myndighet tok hensyn til den. Biskopens kri-

---

[1] AHalvorsen 1903, 487f.
[2] SNilssen 1890, 333. KSv: I Riksarkivet er klageskriftet fjernet fra Rolls embetsansøkninger.
[3] Samme.
[4] Samme s. 334; AHalvorsen 1903, 488f.
[5] AHalvorsen 1903, 499f, sit samme.

tikk med støtte i folkemeningen ble forsterket med trusler om økonomiske sanksjoner. Han måtte for all del ikke bli utnevnt til sogneprest i Alta. I første omgang ble Roll pålagt å innberette til prost og biskop begrunnelsen for hver enkelt avvisning. Utfallet ble stilt i bero.[1]

Da Roll var fraflyttet Alta, mottok han et brev med en mengde underskrifter. Vennene beklaget den feighet de hadde vist med sin taushet under visitasmøtet, og ba inntrengende om tilgivelse.[2]

Visitasmøtet i Talvik 1863

Roll betjente Talvik sognekall fra 27.9.1862, og opplevde større oppslutning enn inne i Alta. Under visitasmøtet var det mange som forsvarte Roll, for hans sjelesorgpraksis var blitt til stor velsignelse. Rundt i fjordene var det blitt et kristenliv med en hittil ukjent kraft, og kirkesøkningen hadde fått et kraftig oppsving. Kristelige samtaler, bønn og sang var blitt alminnelig hvor man enn kom - på veien og i husene; og under storhelgene i Talvik var det slutt på fyll og spetakkel.[3]

Biskop Essendrop viste til gjeldende kirkerettsbestemmelser og ga Roll betinget støtte: En prest har *rett* til å føre samtaler og utøve nøklemakten på de nattverdsøkende. Men var det *uklart* hvorvidt vedkommende kom inn under bestemmelsene om avvisning, var presten pliktig til å følge overordnedes skjønn. Biskopen fremholdt at Rolls praksis forutsatte «et høyere standpunkt» enn det de faktiske menighetsvilkår tilsa, og antydet en annen konklusjon.[4] Men hva er «faktiske» menighetsvilkår?

Essendrop viste sakkyndighet i kirketuktsaken. I 1857 hadde han holdt et foredrag om kirketukt under et lekmannsmøte i Stjørdal. Under et møte i Trondhjem året etter ble det fremlagt en utredning om begrepet kirketukt og dens historie. Forfatteren tilhørte forberedelseskomitèen, men var fraværende i embets medfør. Foredraget ble publisert i Theologisk Tidsskrift og var et vektig bidrag til den kirkelige debatt om saken. Forfatteren var den senere biskop Essendrop.[5]

I Alta måtte Essendrop vise "hvad der kan gjøres til Kirketugtens Fremme", som også var problemstillingen i den kirkelige debatt.[6] Han søkte løsningen i den *folkekirkelige* sammenheng, mens Roll søkte løsningen i den *bekjennelseskirkelige* praksis, begrunnet i prekenembetets oppdrag og fullmakter. Hadde Roll visst hvor avholdt han var blitt i *Talvik*, hadde han søkt om å bli menighetens sogneprest, sa han.[7]

Protestskrivet

I 1863 ble *Alta* sogneprestembete utlyst, og Karl Roll var en av ni søkere. Nå ble det ble krevd "legitimeret Kundskab" i samisk og finsk, og manglet den, var kravet et språkkurs. Da sendte 112 menn i Alta et protestskriv til Kirkedepartementet. De ba departementet sette Roll under tiltale for hans opptreden overfor sorenskriveren. Roll ble ikke utnevnt.[8]

---

[1] Samme s. 490.
[2] SNilssen 1890, 334.
[3] AHalvorsen 1903, 490.
[4] Samme s. 489.
[5] NKtid 28/1857, 273-78; 48/1858, 757-58; 3 og 26/1861 ref fra møtet i Thm, nr 26 spalte 403.
[6] Samme 26/1861, 404; jf spalte 409 advarsel mot "Mariasindet som en kraftløs Uvirksomhed".
[7] Samme s 491.
[8] Ra KUd A pk 149 mangler Rolls søknader med bilag. Jf Amundsen 1952, 526: - "menigheten frabad seg."

Flere år senere mottok Roll en massiv sølvkurv fra Alta menighet. Inskripsjonen lød: "Jeg formaar alt i Kristo, som gjør mig stærk". Noe senere kom det et dusin sølvskjeer fra dem som hadde vært med på klageskrivet mot ham.[1]

Rolls virksomhet som stiftskapellan i Talvik-Alta har unntakskarakter i norsk geistlighet. Ifølge Hans vekkende og banebrytende arbeid bar frukter «i mange aar efter hans reise derfra".[2] Ingen har i praksis utfordret norske prester til å ta nattverdberedelsen på alvor slik som han. I vår tid er dåpsundervisningen i krise, og til den hører en stadig undervisning og påminnelse om privatskriftemålets bruk i en ordning som lar seg praktisere. Hvor privatskriftemålet er forsømt, kan ingen menighet være et legende fellesskap. Det fins ingen erstatning – bare surrogater.

Polariseringen under stats- og folkekirkelige omstendigheter

Jeg har ovenfor nevnt Roll i hans gjerning som skriftefar og den storm av innsigelser som hans sjelegransking var årsak til. Det er da interessant at de fleste lot til å ha godtatt bortvisninger begrunnet i uvitenhet om saken. Kildene gjenspeiler polariseringen mellom to grupperinger; den ene representert med protestskrivet fra de 112, den andre med "et høiere Standpunkt", anført av Roll. Biskop Essendrops problem var det helhetskirkelige hensyn til nye, folkekirkelige forhold.

Rolls praksis var *formelt* sett hjemlet i statsrettslig religionsjus fra statspietismens tid. Dens overordnede hensyn var motivert av forestillingen om en kristelig-nasjonal enhetskultur. Rolls sjelesorgpraksis var *saklig* sett hjemlet i prekenembetets oppdrag og fullmaktsord fra kirkens oppstandne Herre (Lk 24:47, Joh 20:23). Konflikten mellom statlig formaljus og kirkens rett ble synlig i Rolls praksis. Også han ville en kristelig-nasjonal enhetskultur, men begrunnet i den nattverdsøkendes gudsforhold. Her var det tale om to motstridende hensyn.

Roll ville som Kristi vokter ved Herrens bord praktisere en nattverdberedelse etter nylutherske forbilder. Men bordet fanget under stats- og folkekirkelige forhold. Sett i ettertid bidro Roll til å synliggjøre en kjensgjerning for lutherske prester: Kirkens fremtreden som *apostolatets kirke* krever frihet til å praktisere uten forbehold kirkens gudgitte nåderett i gudstjenestelige ordninger. Denne frihet forutsetter bekjennere i nytestamentlig mening, som i troskap mot det apostoliske ord og uten det helhetskirkelige hensyn gir den glade tilbakemelding til kirkens Herre og Bibelens rette utlegger.

Roll krevde erfaringer i omgang med Guds ord – både lov og evangelium. En tro begrunnet i erfaringer fremfor bevitnede kjensgjerninger var nylutherdommens achilleshæl. Tross denne innvending, er hans livshistorie en stadig påminnelse til lutherske prester, om en fornyet besinnelse på Kristi marsjordre (Lk 24:47) og nøklemakten fra ham. Undervis og inviter til privatskrifte. Tilsi absolusjonen til den som ber deg om å høre mitt skriftemål. Finn en ordning som lar seg praktisere i menigheten. Bort med kvasiterapi! Gi ekte saker!

Skoleloven år 1860

Romerkirkens misjon ble etablert på Altagård i 1856, og dette misjonsfremstøt ble indirekte en pådriver i arbeidet for å bedre kirke- og skoleforhold i Alta. Da Roll kom til Alta utpå høsten et par år senere, var Alta kirke reist og nå skulle den innvies. Flere initiativ var tatt og mye var på gang.

---

[1] SNilsen 1890, 400.

[2] AHalvorsen 1903, 491.

Roll sørget for å få skolehus bygd i Bossekop. Flere skolehus ble vedtatt oppført, skoletiden utvidet, kretser sammenslått og flere lærerposter opprettet, blant dem to ved kobberverket i Kåfjord. I 1858 fikk Alta ansatt fire seminarister på en gang. Da skoleloven fra 1860 ble gjennomført i Alta/ Talvik, var åtte av ti lærerposter besatt med utdannede lærere. Konflikter var ikke til å unngå på grunn av de utgifter som reformen påførte Talvik og Alta herreder.

Reformen ble fulgt opp med et *lærerseminar for samisk og finskspråklig ungdom*, lagt til Alta i årene 1863-70. Kildene er tause om Rolls manglende ferdigheter i samisk og/eller finsk, og knytter ham ikke til dette tiltak. Han tok avskjed med Alta menighet nyttårsdag 1864. Han later til å ha gått inn i rollen som fornorskningsmann med selvfølgelighet uavhengig av sitt oppdrag som stiftskapellan. Problemet meldte seg for alvor i Tana.

Lestadianerne

Blant kvænene i Alta var det de som sluttet seg til Karesuando-vekkelsen (el førstevekkelsen). De samme støttet opp om presten Karl Roll. Han på sin side var på vennskapelig talefot med dem. De viste i samtaler at de i lære og liv deres kristendom lå fjernt fra den aggressive og voldelige radikalpietisme blant Kautokeino-samene. Det er ellers interessant at Roll aldri henviser til «lestadianerne» som egen gruuppering, trolig fordi samlingsvirksomheten ble organisert på Elvebakken og Aronnes. Det må ha skjedd etter at Roll var fraflyttet Alta nyttår 1864, men før Antti Nalki innvandret til Alta i 1868. Dette blir indirekte stadfestet i lestadiansk folkeminne fra 1931.[1] Kontinuiteten fra 1850-årenes Karesuando-vakte i Alta ble bevart i den etablerte gruppepraksis.[2]

Rolls sjelesorgpraksis ble verdsatt av kristne med tilhørighet til Karesuando-vekkelsen, og likeså av de vakte som under «haugiansk» påvirkning sluttet seg til lestadianernes flokk. Påvirkningen kom nok av den gammelpietistiske postillebruk i kvænmiljøet på Elvebakken og Aronnes.[3] Roll på sin side synes å ha satt pris på samtaler med dem som forstod norsk, eller trengte tolk for å samtale med ham.

Gamle lestadianere i mellomkrigstiden mintes Roll med takknemlighet, for flere var kommet til troen ved ham.[4] De mintes Roll som «lovisk», til forskjell fra kona som var mer «evangelisk». Med «lovisk» siktes her til Tibudslsoven anvendt på nytestamentlig vis som rettesnor for kristnes vandel.

TANA 1861 OG 1864

> Opprinnelig anneks til Nesseby. Tana ble utskilt som eget sognekall i 1861 og med Gamvik som anneks. Biskop Essendrop visiterte menigheten i juni 1861 og juli 1865.[5]

Roll bestyrte det nyopprettede Tana sognekall i kortere perioder i 1861 og i vårhalvåret 1864 inntil sogneprest tiltrådte. Han betjente menigheten på norsk, men til liten oppbyggelse for samene.

Hvorfor lønne en prest med et språk som menigheten ikke forstod? Allerede under biskop Essendrops visitas i juni 1861 hørtes ytringer om å nekte Roll «Rettighed og Offer».[1] Likevel ble Roll be-

---

[1] Antti Nalkki, MM 2623f.

[2] Jf Raittila 1976, 132.

[3] MM 2623f, 2644f. I dette tradisjonsmiljø brukte man foruten «Nohrborgs postille», «Wegelius» og «Björkqvist». De ble brukt i Lakselv både før og etter den lestadianske vekkelse, inntil den første Læstadius-postillen ble utgitt i 1876. MM 3232.

[4] DSivertsen 1955, 94, 144. Blant dem var kona til Antti Nalkki, MM 2645.

[5] Nergård 1965, 51-52, 64.

ordret til Tana i vårhalvåret 1864. Han har etter alt å dømme latt være å bruke tolk, for norskættede påstod at samene forstod norsk.

Under visitasen i 1865 merket Essendrop at det var skjedd en forandring til det bedre siden visitasen fire år tidligere: Bibelen var mere utbredt og kirkesøkningen var bedre blant samene enn blant de norske. Dessuten var «Tugtighed og Ædruelighed /…/ paatagelig Fremadskriden i Særdeleshed blant den lappiske Befolkning.» Siden forandring til det bedre ikke gjaldt de norske, må den ha fulgt de 50 kvænene som siden 1855 innvandret fra Tornedalen. Essendrop har forvekslet dem med samer, for kvænene var tospråklige.[2] Også de forstod lite norsk. Kildene er påfallende vage om Rolls fiasko i Tana.

TRONDHJEM STRAFFANSTALTER 1864-67

Selv om Rolls nattverdpraksis var hjemlet i lov, ble han innstilt sist av seks søkere da han i 1864 søkte Øvre Stjørdal sognekall (Meråker).[3] Ved en annen anledning var det en menighet i Romsdal som påklaget ham for biskopen, men han fant klagen grunnløs.[4] Men i tjenesten som fengselsprest (tukthusprest) var det ingen som hindret ham i å utøve den sjelesorg han var overbevist om.[5]

Karl Roll ble særlig knyttet til "Trondhjems Indremission", stiftet i 1856 etter mønster fra Kristiania. Den skulle være et mottiltak mot mormonismen, men ble nedlagt i 1860. På oppfordring fra en vennekrets, fikk Roll igangsatt virksomheten på nytt. I et orienteringsskriv til prestene i Trondhjem og Strinda presiserte han at foreningen skulle samarbeide med det offentlige prekenembete og støtte dem i menighetsarbeidet. Basis skulle være den evangelisk-lutherske bekjennelse (pgf 1, 4 og 5), og medlemmenes virksomhet sammenfalle med døptes kall, enhver på sin plass. Berettigede medlemmer var menn og kvinner som «på en eller annen måte» ville tjene foreningens formål – å avhjelpe den åndelige og timelige nød ved hjelp av (1) kolportørvirksomhet, (2) bibellesninger og "mindre offentlige" oppbyggelser,[1] og (3) pleie av falne, syke og fattige. Man ville gå frem forsøksvis og i det små, forklarte Roll.

Dette var den indremisjon og diakoni han hadde lært å kjenne fra nyluthersk kirkeliv i Tyskland. Han var den første til å underskrive statuttene på stiftelsesdagen den 27. mars 1865. Sju år senere forlot han Trondhjem som "bestyrelsens hittilværende dygtige og utrættelige formand".[2]

Men var det nødvendig å drive indremisjonsarbeid innordnet prestenes tilsyn? Tvilerne ble overbevist av Rolls katekismeprekener i Vår Frue kirke og av innleggene hans på indremisjonsmøter. Størst fremgang hadde foreningens *pleie*diakoni.[3] Velferdsstaten var ukjent den gang.

Trondhjem og Strinda ble organisert i 11 distrikter, ett for hvert styremedlem. Medlemmene forøvrig var medhjelpere for vedkommende distriktsformann. I 1868 fikk styret gjennomført en folketelling. Det viste seg at Ila og Bymarka hadde ca. 2500 innbyggere, men befolkningen var i vekst. Da distriktene ble for store, tok styret initiativet til reguleringer av prestegjeldene og distriktene. I 1871

---

[1] DSivertsen 1955, 219f. Sivertsen tillegger Roll en rolle han umulig kunne innfri. Under innskriving til nattverd kunne han ikke samtale med same og kvæn på deres morsmål. Bortvisninger kan ha medvirket til misnøyen

[2] Raittila 1976, 127. Jf DSivertsen 1955, 219.

[3] Ra KUd A pk 42.

[4] SNilssen 1890, 339.

[5] Hertzberg 1909 (2), 183.

økte antallet distrikter økt fra 11 til 33, mest for å effektivisere fattigpleien. Ila ble utskilt fra Vår Frue menighet som eget sognekall i 1879.[4]

Foreningen drev en iherdig kolportørvirksomhet, og dertil et pionerarbeid innen sosialomsorg og helsestell. Roll organiserte og satte i gang fire tiltak:

(1) *Fattigplei* igangsatt før jul i 1865. Da Vår Frue menighet startet fattigpleie i kirkelig regi, ble indremisjonens fattigpleie offisielt nedlagt i 1881,[5]

(2) *Arbeidspleie* årene 1866-1881 med veldedighet, arbeidsformidling og "hjelp til selvhjelp".[6]

(3) *Magdalenahjemmet* for falne kvinner, igangsatt i 1868. Forløper var nevnte dameforening, som siden 1858 hadde drevet hjemmet, trolig igangsatt med Roll som støttespiller. Forbildet var Magdalenahjemmet i Stockholm, stiftet i 1852.[7] Et lignende tiltak fantes i Kristiania siden mai 1859, først som husflidsskole, og fra høsten 1859 som hjem for falne kvinner.[8] Da hadde Roll via en lege fått tak i statuttene for Magdalena-stiftelsen i Kristiania. Kvinneforeningen i Trondhjem gikk inn i den reorganiserte indremisjon, og foreningen med Roll i spissen forpliktet seg til å fortsette arbeidet.[9] Idèen fra Tyskland via Stockholm og Kristiania ble til handling i Trondhjem. I 1867 utgav Roll et opprop hvor han skildret den falne kvinnes nød og ba om pengegaver til tiltaket.

Magdalenahjemmene var oppdragelsesanstalter i kristen ånd. Kvinner som ønsket å bryte med "sin forbryderske og for sjæl og legeme fordærvelige levevei", skulle her finne "et midlertidig tilflugtssted, under indflydelse av et gudfryktig husliv kunde drages bort fra de fordærvelige livsvaner og vænnes til og finde glæde i et stille og arbeidsomt liv, for senere at vende tilbake til samfundet som kvinder, der paavirkede av Guds ord, kunne bevares for nye fald og, oplærte i kvindelige arbeider, selv kunde paa en hæderlig maate sørge for sit livsophold" (pgf 1).

Opptagelsen ved hjemmet var en høytidelig handling. Bestyrerinnen i sin husmorposisjon hadde ansvaret for den kristelige husorden og oppdra i kristelig kjærlighet og opplære kvinnene "som ulykkelige søstre eller døtre" (pgf 3). Ved 40-årsfeiringen i 1908 hadde ca. 250 kvinner fått hjelp ved hjemmet, og for manges del var formålet oppfylt. Året etter ble hjemmet overdratt til byens sedelighetsforening.[10]

(4) *Diakonissevirksomheten*. I 1867 kom et opprop fra Kristiania Indremission - om pengestøtte til en utdanningsanstalt for kristelige sykepleiersker i Kristiania. Roll stilte seg avventende til oppropet. Også senere kom et par lignende henvendelser. Da styret behandlet saken sommeren 1870, hadde medlemmer allerede startet en kvinneforening som arbeidet for diakonissesaken *i Trondhjem*.

Nå ville styret gjøre saken alminnelig kjent og samle gaver til sakens fremme. Det beste ville være om en pike fra byen ble utdannet ved diakonissehuset i Kristiania, for deretter å virke i hjembyen.

---

[1] Statuttene pgf 4: "mere private", jf pgf 9 om "offentlige møter" til propagandering for indremisjon.
[2] Åber 1899.
[3] Åber 1915, 9-14, 20; jf s. 19. Jf Petersen 1925, 7-9, 11 og SNilssen 1890, 339f.
[4] Samme s. 15-16, 52)
[5] Samme s. 52-55
[6] Samme s. 56-57
[7] NKtid 23/1857, 231-32
[8] Samme 1/1861, 15-16
[9] Petersen 1925, 33. Jf NKtid 2/1861, 28-29.
[10] Samme s. 60 64, sit s. 60; Petersen 1925, 32. Se ovf Trondhjem

Da forstanderinne *Kathinka Guldberg* i 1871 besøkte Trondhjem Indremisjon, ble det inngått en avtale mellom partene (20.9). Samme høst ansatte Trondhjem Indremisjon den første menighetsdiakonisse, som også var diakonisse-elev nummer to i Norge.[1]

Hedningemisjonens talsmann

Form Trondhjems krets av NMS 1869-1872. Ordf og taler under flere kretsmøter.[2]

Under generalforsamlingen i Kristiansand i 1867 ble det debatt om forholdet mellom misjonærkonferansen og biskop *H.P.S. Schreuder,* som året forut var ordinert til *misjonsbiskop*. De lavkirkelige var på fremmarsj i selskapet med systemargumenter begrunnet i likestillings- og rettighetsidèer.

Roll gav Schreuder sin fulle støtte - "om vi altid kunde have en Biskop som Schreuder!"[3]. Roll var talsmann for det flertall som brukte situasjons- og personargumenter til støtte for hovedstyrets forslag. Det ville ha en misjonsbiskop i «det monarchiske System». Motparten gikk inn for "det kollegiale System" med en misjonærkonferens overordnet biskopens myndighet.[4] Biskop Schreuder brøt med Misjonsselskapet sommeren 1872, og høsten året etter startet «Schreuder-misjonen» sin virksomhet.[5]

MISJONSSKOLEN I STAVANGER 1872-78

Her utga Roll det lille ukebladet "*Maria, Marthas Søster*". Det skulle fremme kirkereformer og det kristenliv som gjør Marthas gjerning med Marias sinnelag - med "Sandheden og Visdommen" i skjønn forening. Den som er av sannheten, hører med gudsfrykt gjenlyden av Guds røst, og deretter den himmelske visdom - "Videnskabernes Videnskab", som ifølge Roll går dypere og fører høyere enn menneskets ånd.[6]

Roll førte frem det 3. kull (1868/69-1874), også kalt "pionerkullet framfor noen andre".[7] Til forskjell fra forgjengeren, hadde Roll biskop Schreuders tillit. Arbeidssituasjonen ble svært krevende. Uten tredjelærer, måtte han slå de to klassene sammen. Da *sekretær Dons* sluttet i april 1875, falt sekretærarbeidet på Roll med redusert undervisningsplikt. Ny annenlærer tiltrådte i oktober 1876 sammen med sekretæren *Christopher Knudsen* - senere stortingsmann og kirkestatsråd.[8]

Roll forsøkte å skjerme studentene mot den kristelig-politiske bevegelse i byen, anført av kapellan *Lars Oftedal*. Da Knudsen tiltrådte, lyktes det hovedstyret å få kretsstyrene med på å velge Oftedal til hovedstyremedlem. Rolls forhold til både hovedstyre og sekretær, som også underviste ved skolen, ble anstrengt.[9]

På 4. kulls forberedelseskurs var de fleste elevene lærere. De leste likevel Vogts bibelhistorie og Sverdrups forklaring i to år. *Bibelkunnskap* som eget fag var nytt og moderne den gang.[10] Rolls forbilde var Hofmanns forelesninger i Erlangen innordnet den nylutherske parole "Skrift og bekjennelse".

---

[1] Samme s. 65-68; Petersen 1925, 34.
[2] Petersen 1927, 21, 24-25, 68.
[3] Nome 1943 I s. 305; sit s. 333.
[4] Samme s. 304.
[5] Samme s. 312, 317.
[6] Samme s 389.
[7] Birkeli & Strand 1959, 40.
[8] Samme s. 40-41, 46.
[9] Jf Nome 1943 II s 23; Birkeli & Strand 1959, 41.
[10] Birkeli & Strand 1959, 47.

Rettesnoren for elevenes liv var Rolls "*Husorden for Den Norske Missionsskole*" (1874). Tilsammen 59 punkter gir innblikk i et helhetssyn på misjonsskolen. Den skulle være et redskap i Den Hellige Ånds skole, og skolemiljøet et kristent familiefellesskap med forstanderen som *husfar* og hans kone som skolens *husmor*. Apostoliske formaninger og forbilder skulle her omsettes i livets vitnesbyrd, og likeså i kirkerett og kirkeordningsspørsmål. Forbilder må ha vært misjonsskolen i Hermansburg og Fliedners mønsteranstalt i Düsseldorf.[1]

Rolls husorden var innordnet misjonærtjenesten og gjenspeiler nylutherske nyttehensyn, som ikke alltid falt sammen med styreflertallets eller elevenes ønsker. Skulle elevene få anledning til å medvirke under bibellesninger og oppbyggelser? Hvor ofte skulle de få tale offentlig? Roll fulgte den restriktive linje med vekt på holdningsskapende arbeid, nemlig den *ydmykhet* som har Guds løfte.[2]

Kritiske røster hevet seg mot skolens berettigelse og nivå. Et fremstøt i 1875/76 ville ha den unge og lærde sogneprest Krogh-Tonning ansatt som hovedlærer ved skolen. Roll på sin side kunne ha vært fakultetslærer, om han hadde villet. Problemet stakk dypere enn skolens renommè blant teologene. Selskapets ledelse ga motstridende svar på misjonærutdanningens formål, og denne uklarhet rammet forstanderens kontroll med de teologisk-kirkelige interesser. Roll la avgjørende vekt på den kristne personlighetsutvikling og den praktiske teologi fremfor teoretisk teologi på akademisk nivå. Motparten knyttet ikke Rolls "husorden" til nylutherske utdanningsnormer, men til Rolls person.

Roll sa opp stillingen sin og fratrådte i 1878, det vil si før 4. kull fullførte året etter. Det var snakk om å nedlegge skolen og tidspunktet syntes beleilig. I sin avskjedstale rettet han en streng formaning til hovedstyret og alle fremtidige forstandere om å fastholde og håndheve skolens "Husorden". Talen ble trykt i selskapets årsberetning for husfredens skyld.[3]

Schreuder-saken

I Schreuder-saken tilhørte Roll mindretallet i hovedstyret (to av ti). Mindretallet ville i 1873 overlate til biskop Schreuder å bestemme om han ville motta tilbudet om en unntaksvis og uavhengig stilling utenfor misjonærkonferensen.[4] Schreuders forhold til NMS ble avgjort under generalforsamlingen i Drammen 31. juli 1873. Roll talte over emnet "at gjøre general Bod".[5] Med 208 mot 149 stemmer ble det vedtatt straks å motta Schreuders oppsigelse uten forutgående hjemkalling.

Roll fremmet deretter et forslag i tre punkter som ble vedtatt mot 133 stemmer: (1) Generalforsamlingen vedtok de forføyninger styret hadde truffet, og anså Schreuder som allerede fratrådt ledelsen for Madagaskar-misjonen. (2) Hovedstyret ble pålagt å innby biskopen til forhandlinger med hovedstyret og tre utvalgte menn fra hvert kretsstyre for å avklare biskopens fremtidige forhold til selskapet og Zulu-misjonsstasjonenes fremtidige "retslige Stilling". (3) Hovedstyret ble gitt fullmakt til å fremlegge for Schreuder nærmere angitte tilbud, i tilfelle han ikke ville forhandle med hovedstyret. Under debatten advarte Roll mot det inntrykk man ville gi folk, om man uten forhandlinger sa ja til biskopens avskjed fra ledelsen for Zulu misjonen.[6]

---

[1] Jf Birkeli & Strand 1959, 214-24.
[2] SNilssen 1890, 340.
[3] Nome 1943 II s 24f.
[4] Aktstykker 1876, 482. Se Nome 1943 I s 313.
[5] SNilssen 1890, 389.
[6] Aktstykker 1876, 482-83; Nome 1943 I, 322-23. Jf Myklebust 1986, 31f.

I mindretallets forbehold lå en anerkjennelse av biskop Schreuder som sideordnet eller iallfall likeverdig forhandlingspartner. Men skulle han takke nei til personlige forhandlinger, gjenstod muligheten å presentere ham et tilbud. Denne kompromissløsning var på den ene side akseptabel for dem som fastholdt tilsynsmannens autoritet i kraft av ordinasjonsfullmakater, og på den annen side akseptabel for dem som betrakter Schreuder som stillingshaver underordnet generalforsamlingen og hovedstyrets fullmakter.

En del prester hevdet at Schreuder var "afsat" på generalforsamlingen. I den avispolemikk som fulgte, virket Rolls Schreuder-sympatier og styreposisjon dempende på hovedstyrets forsvarsaktivitet. I sin posisjon som midlertidig sekretær ble det Rolls oppgave å få utgitt "Aktstykker" (se Publ 1876), og dertil bearbeide hovedstyrets forslag til konferensordning på misjonsmarkene. Oppgaven gjennomførte han ved siden av pliktene som sekretær for hovedstyret og forstander ved misjonsskolen. Det ble et slit. Etter nesten halvannet år ble «Aktstykker» utgitt på nyåret 1876; en bok på nesten 500 sider. Uten avsløringer, stilnet striden.[1]

"Schreuder-saken" førte til personmotsetninger i NMS ledelsen, i første rekke mellom sekretæren Dons og Roll. Andre medarbeidere kunne vanskelig unngå å bli involvert. Selv om det gikk mot et generaloppgjør i Schreuder-saken før Roll ble ansatt, ble ham ved hjelp av psykologiserende forklaringsmåter gjort ansvarlig for konflikten.[2] Det ble hans oppgave å forsvare det monarkiske episkopat og ordinasjonen som kirkelig styringsprinsipp mot lavkirkelige og folkedemokratiske styringsidèer i selskapet. Roll arbeidet med stor konsekvens for å bevare misjonsselskapets egenart som *kirkemisjon* under ledelse av en misjonsbiskop.[3]

Idèer på fremmarsj endret forholdet mellom Roll og kretsstyret i Trondhjem. Det ga full støtte til flertallet i hovedstyret og med krass kritikk av Schreuder. Trondhjemmerne krevde ny administrasjonsordning for misjonen i Zululand og på Madagaskar. Deres støtte og krav var en indirekte kritikk mot Roll, som forsvarte det kirke- og misjonssyn han hadde lagt til grunn for sitt arbeid i Trondhjem.[4]

Roll måtte utføre sitt arbeid i en konfliktsituasjon innen selskapet. Den tidligere sekretær Dons aksjonerte i sin posisjon som stiftsprost i Tromsø og formann for kretsstyret der (1875-1882). Dons ville ha sekretærstillingen besatt snarest mulig, og fremmet kravet - først direkte overfor styret, for så å mobilisere kretsstyrene med et "Cirkulære" også til hovedstyret. Vanlig praksis var å rådspørre hovedstyret på forhånd. Hovedstyret reagerte indignert med et rollsk skriv til kretsstyrene, langt og ordrikt.[5]

En kjedelig sak gjaldt Madagaskar-misjonæren *Lars Dahle*, som mente hovedstyret hadde gitt søsteren en urettferdig behandling. Hverken Dahle eller Roll gav etter, og saken stilnet av. Da så Dahle i 1877 ble valgt enstemmig til første tilsynsmann på Madagaskar, nølte hovedstyret i det lengste med å godkjenne valget. Årsaken var to medlemmer i hovedstyret, den ene Karl Roll, som hevdet Dahle viste liten respekt for foresatte.[6]

---

[1] Nome 1943 I s 322, 324, 325, 331f; jf s. 313, 328f.
[2] Jf samme s. 314. Se karakteristikk.
[3] Jf Birkeli & Strand 1959, 4l; CFrWisløff 1961, 136f.
[4] Jf Nome 1943 I s 317, 322.
[5] Samme II s. 20; Karlsen 1961, 131.
[6] Nome II, 82.

I Stavanger fortsatte Roll arbeidet for *skriftemålets plass i nattverdberedelsen*. Saken ble den gang livlig debattert på prestemøter og lekmannsmøter, og fra flere hold ble Roll kritisert for uklarhet i læren, eller for å innta et reformert standpunkt. Lutheranere i Amerika anklaget ham for vranglære ved å gjøre samtalen med forrettende prest til et vilkår for kommunion. Sekretær Knudsen kjente seg kallet til å føre misjonærelevene inn i luthersk lære om saken. Her gjaldt det forholdet mellom rettferdiggjørelse (frifinnelse) og helliggjørelse (fornyelse). Frikjenner Gud synderen med forbehold om helliggjørelse? Men Roll stod ikke alene. Sammen med 10 yngre prester i Stavanger og omegn sendte han en søknad til H M Kongen, som først ble sendt landets prester med følgeskriv datert 14. juni 1876. Tilsammen 103 prester og teologiske kandidater støttet søknaden med underskrift.[1]

Roll fikk senere anledning til å drøfte saken med Majesteten personlig, og mente det berodde på misforstått godtroenhet når prester meddelte absolusjon uten forutgående samtale. Denne praksis ville befordre falsk trygghet hos mange, mente Roll. Han var likevel klar over at enkelte kunne komme til å misbruke samtalen til hykleri og hovmot, men misbruk opphever ikke den rette bruk. Ble den forbudt, ville mange alvorlige kristne forlate vår kirke, fryktet han. Selv var han urokkelig: "Nei, ikke om man tager mit Hoved, faar man mig til at drive Komedie med Sjælene".

Historisk sett kan man hevde at Roll var offer for den *provisorie*løsning som siden 1520-tallet ble sementert i kirker av Den augsburgske konfesjon. I en presset kirkesituasjon ble skriftemålets plass i nattverdberedelsen belastet med undervisning (overhøring), samtale, kirketukt og innskriving, som hver for seg er nytestamentlige motiv. Man kunne ha ventet at lutherske prester fant praktiske løsninger på ulike motiver hver for seg, men provisoriet ble sementert. Det private skriftemål krever frivillighet uten å oppheve prestens oppdrag som vokter ved Herrens bord. Man kan si om Rolls virksomhet i Alta-Talvik fanget forhistorien fanget ham.

Roll savnet det bekjennermot som han fant i Tyskland, hvor kristne omsatte Skrift og bekjennelse i handling.[2] Det er derfor underlig at han synes å ha oversett den nye praksis med «åpen kommunion» - åpen for alle på eget ansvar. Den moderne økumenisme var på fremmarsj, og med den det åpne brudd med kirkens rettstradisjon siden aposteltiden, stadfestet med Konkordiebokens bekjennelser fra oldkirken og reformasjonstiden. De fikk på reformert vis status som tids- og kulturbetingede, men aktverdige vitnesbyrd om den tids kristendom. Problemet her et privatrettslig og tids- og regionalbetinget bekjennelsesbegrep, fremmed for bekjennelse i nytestamentlig mening.

Arbeidsbyrden ble for mye for Roll, som sluttet å delta i hovedstyrets møter. Han klarte ikke lenger å argumentere med den "Læmpelighed" som han selv ønsket. Sjansen til oppbrudd bød seg da stillingen som tukthusprest i Kristiania ble ledig. Enkelte regnet med at der ville han "forsvinde".[3]

TUKTHUSPREST KRISTIANIA 1878-82

Her fikk Roll tolv av sine beste arbeidsår. Straffeanstaltene krevde to påfølgende gudstjenester hver søndag, og samme ettermiddag bibellesning på distriktsfengslet. Mange var de som ville samtale med

[1] Jf Bergan 1982, 166. Avhandlingen om skriftemålet i norsk kirkehistorie nevner ikke Karl Roll. Jf nr 51: Smitt, og nr 1: Berge. Forfatteren har oversett lestadiansk skriftepraksis og skriftemålskonflikter i Tromsø stift.
[2] Jf SNilssen 1890, 389f.
[3] Jf Nome 1943 II s. 24 n 1; Norsk Missionstidende 1888, 30.

ham, ja, flere enn han kunne overkomme. I tillegg drev han stor korrespondanse med pårørende, slektninger og frigitte fanger, og mange ble hans venner for livet, blant dem flere «barnemordersker».[1]

Samen *Elen Skum* (1827-1895) ble et Guds redskap og Rolls gode støtte i arbeidet blant kvinnene. Etter opptøyene i Kautokeino i 1852 ble hun dømt til døden, men benådet til livsvarig straffarbeid på grunn av kjønn. Medfangene aktet henne høyt. Den samme dag hun gikk ut av fengslet, var hun gjest ved Rolls bord. Noe lignende skjedde med en lærer dømt for vinningsforbrytelse, også han en aktet og betrodd mann i fengslet. Etter endt soningstid fikk flere kvinner sin første post som tjenestepike hos familien Roll. Ved julekveldsgudstjenesten - etter at Roll var utnevnt til Trefoldighet menighet, overrakte kvinneforeningen ham et "Fadervår" brodert på silke. Vedlagt lå et rørende avskjedsbrev med en lang rekke underskrifter.[2]

TREFOLDIGHET MENIGHET (KRA) 1882 - D 27.10.87

Tredve år var gått og massealtergangenes tid var forbi de fleste steder. Roll kunne søke det residerende kapellani i Trefoldighet, hvor få gikk til skrifte og alters. Han hadde all grunn til å tro at kommunikanttene var oppriktige kristne. Også her la han vekt på privat sjelesorg. Hver gang han forrettet høymessen, møtte han opp i god tid *før* alminnelig skrifte. Da var han å treffe til samtale på tomannshånd.[3]

Tilstrømmingen var stor den første gangen han tok imot konfirmanter til forberedelse. De var flere enn han kunne overkomme. Etter en prøve satt han igjen med de som hadde kunnskap, mens de andre måtte utsette opptaket. Det ble et svare oppstyr. Roll kunne ikke handle annerledes. Hans samvittighet var god. Senere var det få foreldre som sendte barn til forberedelse hos Roll, så få at det enkelte ganger var usikkert om det ble en forberedelse. "De siger, jeg er saa streng, men det er ikke sandt", sa han.[4]

Roll la vekt på direkte kontakt med foreldrene og på sjelesorgsamtale med hver konfirmant. Samtalene foregikk på Rolls kontor, enkelte ganger flere samtaler med samme konfirmant. De var kjærlige og alvorlige samtaler som sluttet med bønn. Rolls undervisning artet seg på samme vis som i Alta-Talvik - billedrik og treffende, og han gjennomførte den med et lyst og barnlig sinn. Men når konfirmasjonsdagen nærmet seg, kunne omsorgen for den enkelte gå på nattesøvnen løs.[5]

Formannsvervet i Kristiania skolekommisjon var den gang tillagt det residerende kapellani i Trefoldighet. Det var et tidkrevende verv. Rolls primærhensyn ved ansettelser var søkernes kristelige standpunkt. Det lå ham fjernt å fravike denne regel.[6]

I 1881 søkte Roll stillingen som hovedlærer ved *Det praktisk-teologiske seminar*. Da ble han utsatt for avispolemikk. Han beskrev seg selv som en der "af Grundsætning og Opdragelse er en conservativ Natur", men fant det likevel nødvendig å ta til orde for enkelte kirkereformer, blant dem den tvungne forbindelse mellom absolusjon og altergang.[7] De andre søkerne var *Thorvald Klaveness* (f 1844) og *Gustav M. Jensen* (f 1845). Jensen ble utnevnt, og Roll kjente seg forbigått (Publ 1881).

---

[1] SNilssen 1890, 390-391.
[2] Samme s. 391.
[3] Samme s. 391f; Molland 1979, 214.
[4] Samme.
[5] Samme, s. 395.
[6] SNilssen 1890, 395
[7] Jf Gulbrandsen 1948. Mgl oppl om presten Karl Roll.

Roll var blant underskriverne av oppropet "*Til Christendommens Venner i vort Land*" (jan 1883). Komitèen bak oppropet utga Rolls artikkel fra 1882: «Den politiske Situation og de Kristne» (mars 1883). Utgivelsen ga inntrykk av improvisasjon, både ordrik og omstendelig i Rolls stil. På venstrehold utnyttet man poenget og hevdet at skriftet var opptrykk av en avisartikkel i "Budstikken" (tilleggsnr), og utgiveren en "novemberforening" til støtte for regjeringsmakt og høyrepolitikk.[1] Sammenkoblingen «Novembermænd» og «Christendomsvenner» falt av seg selv:

Skriftet er Rolls smerterop over flertallsviljens og parlamentarismens selvopphøyelse over Grunnloven, med ødeleggende virkning på kirkens fremtreden i gudstjenestelige ordninger, trofast mot Bibel og bekjennelse. Roll angrep den politiske moral innen Venstre. Konklusjonen var klar: En kristen hørte ikke hjemme i "en saa betænkelig moralsk Brøstfældighed /.../ som hos Venstre".

En strøm av lignende advarsler og beskyldninger innbød til harselerende motangrep i samme stil. Grundtvigianeren *A.M.S. Arctander* utga et motskrift: «Den politiske Radikalisme» og de Kristne», hvor lange avsnitt ord for ord er Rolls egne, bare oversatt "fra Venstre til Høire". Bare nøkkelord var byttet ut, så meningen ble den stikk motsatte.[2]

Prestens endelikt

I september 1887 begynte det smertefulle sykeleie som etter syv uker endte med døden. "Med Tro og Taalmodighed bar han de tunge Lidelser og vidnede i sin Død om ham, paa hvem han havde troet i sit Liv".[3] Uten at noen visste om det, hadde sykdommen plaget ham i flere år. Da han forstod at den varslet døden, fikk han sin Anna til å skrive ned hvordan han ønsket diverse ting ordnet. Lidelsene økte, og legene ville gjøre et siste forsøk på å berge livet ved en livsfarlig operasjon. Kvelden forut samlet han sine nærmeste og holdt en siste andakt over Jakobs ord: «Jeg har sett Herren, ansikt til ansikt, og min sjel er frelst» (1 Mos 32:30). «Nå gjør jeg som Jakob, jeg sender dere fra meg, blir selv tilbake og kjemper med Gud, og jeg slipper ham ikke før han har velsignet meg», sa han til slutt.

Etter operasjonen tiltok smertene. Da hørte man ham klage for første gang: «Akk, hva må et stakkars menneske lide for syndens skyld!» Enda gjenstod to uker før han utåndet. Bedøvelsesmidlene virket ikke, og den siste tiden ble en uavbrudt kamp fra time til time. Da han fikk vite hvilken søndag det var, svarte han: «Kanskje jeg kommer til å feire Allehelgenssøndag i himmelen i år». Den siste Natten var svært smertefull, og Roll ba inntrengende til Gud om ikke å forlate ham. Morgenen opprant fredfull og smertefri for siste gang den 27. oktober.[4]

Begravelsen

Om lag førti pester i ornat fulgte båren til graven, blant dem *biskopene Essendrop og Grimelund*. Marskalker var prestene *Johan Berg* og *Andreas Hansen*. Trefoldighet menighetskor og gravfølget sang salmen «Med sorgen og klagen hold måte; Guds Ord la deg trøste og råde». Rolls nære venn stiftsprost *Julius Bruun* holdt liktalen over ordene «For hos deg er forlatelse for at du må fryktes» (Sal 130:4).

---

[1] Try 1979, 512, jf s. 513f.
[2] Jf CFrWisløff 1961, 136-138; SNilssen 1890, 395. Se Publ 1882 og 1883.
[3] Samme s. 30f)
[4] SNilssen 1890, 396.

"- Født og opdraget i et Hjem, hvor der herskede Overflod /…/ blev han tidlig af sin dybe Tankeretning draget op over det blot timelige eller jordiske, og alt som Gud Herren aabnede hans Øie for de Ting, der ikke er af Jorden, men er heroventil, fik han skarpere Syn for det forfængelige og skuffende i alt det timelige. /…/ og for hans alvorsfulde og tungsindige Betragtning blev altid mere den mørke end den lyse Side af Begivenhederne den fremherskende; han dvælede /…/ ogsaa ved Halvheden og som det syntes ham, Usandheden i al dens Stræben i Stat som i Kirke. Just fordi han dømte sig selv saa strængt, var hans Dom ogsaa stræng imod andre; den Ondskab og Hjertehaardhed, han saa overalt, mente han, maatte først og fremst udryddes, før den gode Sæd kunde trives. Maaske han oversaa, at Livsens Træ dog er plantet i den Jord, der er forbandet; han vilde, at Grænseskillet mellem Kirke og Verden skulde trækkes dybere mere bestemt og inderligt.

Maaske han formeget glemte, at hvorledes man nu end tænker sig det draget, saa maa det dog altid drages under denne Verdens Omraade. Han vilde ingen fremmed Ild paa Herrens Alter, maaske han glemte, at al Ild, selv den helligste, dog altid maa brænde ved de jordiske Elementer. Han blev derfor den Herrens Tjener, der mere var sat til at skille, end til at forene. Han blev /…/ den enlige, for ikke at sige den ensomme /.../

Og min Tanke gik ud til det fjerne Norden, der hvor Vind og Veir barskt fordrede Møie og Kamp; - og jeg saa ham, hvorledes han stod der ligesom disse kjæmpende, arbeidende og slidende Sjæle; - jeg saa, hvorledes de veg tilbage for ham som vidnede for dem om al egen Gjernings Forfængelighed og om Egenretfærdighedens Bedrag, om deres Synd og tro; - naar nu mangen en af disse sidder udslidt og gammel i den usle Hytte og hører Budskabet om hans Død, mon der da ikke er dem blandt disse, der med sin haardhudede Haand knuser en Taare paa den veirbidte Kind?

De gik forbi mig de lange Rader af Mænd og Kvinder, der bar Forbrydelsens Mærke paa sin Pande med Letsind eller Trods i Hjerterne; - jeg saa ham, hvorledes han stillede sig ligeoverfor dem og blottede deres elendige falske Ord og Tanker; hvorledes han rev dem Masken fra Ansigtet, ja med sit skarpe Ord skilte dem af med Plag for Plag, hvormed de mente at dække sin Nøgenheds Skam; - jeg ser, hvorledes de vege tilbage for ham, der saaledes ubarmhjertig førte det skarpt slebne, skillende Sværd, mellem deres Hjertes Tanker og Følelser. Mon ikke nu der sidder mangen en af dem, som er reddede fra Fortvilelsens Veie, nu sender den døde en Tak i Sti1hed for Ordet, han ta1te!

Min Tanke for ned ti1 de fjerne lande, hvor vore Missionærer staar ligeoverfor Hedningerne og tolke hans Ord ud fra den Kundskabsskat, de fik ved ham, og som de nu erkjende har været dem til saameget lys og Velsignelse i deres vanskelige Hverv!

Min Tanke stansede ved den Menighed, hvor hans sidste Virken øvedes; der hvor han har fundet sin Død. De sagde jo, at der kun var faa, som vilde høre ham; at de var mange, som forblev i Ligegyldighed ligeoverfor ham; mange, som hemmede eller stansede ham i hans Gjerning som Ungdommens Leder og Fører. Jeg maatte spørge mig selv, mon de ikke nu skulde ville høre den Prædiken, der udgaar fra hans Syge- og Dødsleie?

Da det første Gang sagdes ham, at hans Sygdom var til Døden, da svimlede det for hans Øie og Tanke; skulde hans Arbeidsdag allerede være forbi? /…/ men af det dybe raabte han til Herren; thi hos Ham er Forladelsen, og han fandt den i sin Kirkes hellige Sakramente /…/

Men Dagene gik, og saa hed det: Faren var over, han vilde atter gives hen til sin Gjerning og Livet her; da svimlede det atter for hans Tanke; atter at gaa ned i Striden her under alle de

mange Krav, disse pinende og stikkende Torne; da sukkede han: "Paa dig Herre venter jeg, min Sjæl bier paa dig som Vægtere paa Morgenen, Vægtere paa Morgenen!

Saa kom Ordet: "Nu spindes ingen Livstraad mer paa din Teen, nu er der faa Sandkorn tilbage i Timeglasset": Da kunde han svare med et hjerteligt "Tak". Og til den sidste Kamp gik han med Ordet: "Herre, giv mig Mod!" Han fandt det i sin Kirkes Troesbekjendelse, læst af hendes Læber, der saa trolig havde delt Livet med ham, og som støttede ham baade legemlig og aandelig. Og se, den Herre der kan stille Storm og Bølge, han vinkede, og Striden standsede; i høitidsfull Stillhed kunde han give sin Sjæl i Naadens Hænder.»[1]

Sørgehøytideligheten

Den fant sted samme kveld i Ynglingeforeningens storsal. En mengde mennesker fra alle samfunnslag fylte salen til trengsel. Man fikk av denne minnestund det inntrykk at Rolls anerkjennelse var mer utbredt enn på forhånd antatt – også i hovedstaden.

Andreas Hansen talte over Heb 13:7. "De politiske og sociale Forhold i vort Land tog i de sidste Aar en Retning som saarede ham dybt. Med sit høie og ideelle Sind følte han sig mere og mere forstemt, saaret og forpint...» En gripende skildring av Rolls liv sluttet med ordene: "- mindes skal han som en Mandder røgtede sin Gjerning for Herrens Ansigt, og som i høiere Grad end de fleste fortæredes af Nidkjærhed for Herrens Ære. Velsignet være hans Minde.»

John Engh (misjonær fra Madagaskar) talte over Salme 116:5 og skildret Rolls betydningsfulle virksomhet ved misjonsskolen og takket avdøde for nidkjær virksomhet i misjonens tjeneste.

Søren Nilssen talte over Åpb 2:10 og takket fra Tromsø stift. Han hadde vært til stede i Tromsø kirke da biskop Knud Gislesen ordinerte Roll til prest. Nilssen skildret Rolls virke i landsdelen, og især Roll som fiskeværprest under lofotfisket i seks sesonger, da han talte under veldig tilstrømning. Det var mange der nord som delte Rolls «kirkelige Særmeninger» fordi de fant dem riktige. Rolls navn ble kjært og dyrebart for mange i Tromsø stift.

Lærer *E. Reksten* avsluttet med noen ord over 1. Pet. 1:3, og fremhevet hvor sterkt det kristne håp var fremme i Rolls liv og forkynnelse.[2]

KARAKTERISTIKK.

Også Roll-karakteristikkene eksponerer normer og prestebilder i den tids kirkelige kontekst:

Den unge Roll: Et vinnende vesen, livlig og sympatisk, og åpent for alt skjønt og idealt. Det fulgte alltid noe friskt og opplivende med ham. Med sin bakgrunn var han velkommen «i de bedste Christiania Huse», og især når det var ball. En varmblodig, ideal natur.[3]

Fra Alta-Talvik: - «mægtig vakt under de aandelige Bevægelser ved begyndelsen af Femtiaarene, valgte han at reise længst mod Nord, for der at prædike Evangeliet som en Kirkens Tjener. Det var hans første Kjærlighed, som her slog ud i Flamme og vakte Aanderne med Magt deroppe langs Fiskevær og Fjorde. En rig Tid har det vistnok været for ham selv og hans trofaste Hustru /.../ Men deroppe næredes ogsaa de noget tunge Forestillinger, som han

[1] Samme s. 391, 397-399.
[2] Samme s. 399-400; Morgenbladet 2.11.1887. Jf Heggtveit 1920 II 2, 920.
[3] SNilssen 1890, 182-183, sit s. 182.

havde tilegnet sig om Prestestillingens Vilkaar i vor Statskirke. De hindrede ham længe fra at overtage en almindelig Prestegjerning i en Menighed.»[1]

Han var fylt av «en brændende nidkjærhed for Herrens ære og sjælenes frelse /.../ Hans mægtige prædikener rystede folk op til eftertanke /…/ vækkende blev hans samtaler med hans skriftebørn. Hver eneste en, som vilde til alters, blev underkastet hans skarpe undersøgelse og store skarer blev fraraadede at søge nadverden eller ligefrem afviste fra sakramentet.»[2]

Fengselspresten: En trondhjemmer sa om Roll at han forstod å avkle synderen, men også å vise ham hen til Kristi rettferdighet.[3] – Som forkynner ildfull, alvorlig, vekkende og allsidig. En høyt skattet sjelesørger.

Indremisjonsarbeideren: En av de dyktigste og mest iherdige arbeidere for indre og ytre misjon.[4] Da han flyttet fra Tronhjem i 1872, var det etter manges mening et stort tap for kristenlivet i byen, og især for indremisjonen. En mann med dypt alvor og stor arbeidskraft, nidkjær for Herrens sak og glødende i sin kjærlighet til brødrene.[5] Til misjonsvennenes glede landet over viste det seg at Roll tiltrådte misjonsskolen i Stavanger.[6]

Forstanderen ved Misjonsskolen: Nidkjær i sin omsorg for misjonselevene.[7] Samvittighetsfull, planmessigt og grundig - «for kristelig at vække og opdrage samt alsidig at uddanne de vordende Missionærer».[8]

Studentene på 3. og 4. kull fikk «et umistelig Indtryk af en ædel, kraftig Personlighed /.../ nidkjær i sin Gjerning og oprigtig i sin Kristentro».[9] Elevene kunne få det inntrykk at Rolls tanker om disiplin var preget av erfaringene ved tukthuset i Trondhjem. Han var «en overordentlig steil karakter, en av dem som alltid har «retten» på sin side; og for den som helt ut aksepterte hans anskuelser, ble han «en kjær far», mens kritikerne sjelden var «av sannheten».[10]

Forgjengeren Dons: «Roll hadde neppe noe imot å gripe tøylene for en stund. Men han synes å ha manglet den personlige takt overfor medarbeiderne som denne stillingen krevde, og hans virke som sekretær falt derfor ikke ubetinget heldig ut /.../ et noe uklart hode; /…/ mistenksom overfor alle anderledes tenkende som alle "tyranniske Naturer" er det /…/ i altfor høy grad mente seg å representere "Guds Villie" som han selvsagt ikke kunne fire på.» Videre: Rolls måte å ordlegge seg på i avisartikler og korrespondanse kunne virke "ligetil upassende".[11]

Den kritikk han øvde mot andre, øvde han også mot seg selv. Desto oftere var han uenig med dem han skulle samarbeide med, «og ofte blev han af den Grund dømt haardt og uretfærdig; man kunde ikke forstaa, hvorfor han altid skulde have en anden Mening end alle andre, hvorfor han altid skulde se Farer og Feil der, hvor alle andre saa Veien klar og grei! /…/ Men vi vil takke ham for det Arbeide, han har udført i Det norske Missionsselskabs Tjeneste, for den

[1] LK 1887 II, 289 (nekr). Se Heggtveit 1920 II 2, 918f.
[2] AHalvorsen i Talvik kab.
[3] SNilssen 1890, 340.
[4] Heggtveit 1920 II 2, 919.
[5] Petersen 1925, 12.
[6] SNilssen 1890, 340.
[7] Hertzberg 1909 (8), 183.
[8] Samme 1920 II 2, s 919.
[9] Norsk Missionstidende 1888, 29f.
[10] Nome 1943 I, 314.
[11] Sit samme s. 20.

Dygtighed og den Nidkjærhed, han lagde ind i sin Gjerning, for den Kjærlighed, som han bar i sit Hjerte til Kristi Sag i Verden».[1] – Den kompromisserende Dons synes fremmed for bekjennelse i nytestamentlig mening.

Presten i Trefoldighet mh (Kra): Streng konfirmantprest. Stor tilstrømning til hans prekener, men liten aksept for hans privatsamtaler med konfirmanter og nattverdgjester.[2]

Andreas Hansen (nekrolog i Morgenbladet): Rolls studietid falt i de sterke "Gjæringsaar" omkring 1848, med sterke rystelser i det politiske og sosiale liv. Også vekkelsestiden i 1850-årene påvirket ham sterkt. Søren Kierkegaard reiste Kampen mod Vanekristendom og sammenblanding av kirkelige og borgerlige Forhold. Roll ble mektig grepet av Kierkegaards krav til den Gjerning å være Herrens Tjener. Andre fant det for trangt i Statskirken, og flere unge prester krevde større frihet i gjennomføring av konfirmasjon, vielser osv, og at det måtte løsnes litt på kirkens bånd til staten. Mange var i tvil om de kunne bli prester i Den norske kirke under de rådende forhold. Rolls utenlandsstudier utdypet hans overbevisning, og derfra kom han hjem med et brennende ønske om å tjene Gud som prest i Den norske kirke.

Tromsø stift ble hans første kjærlighet, «som slog ud i Flammer og tændte Ild ved de barske Fjelde og vilde Fjorde deroppe. Formodentlig havde dette været en rig Tid for den afdøde og hans trofaste Hustru …» Arbeidet ble likevel tynget av mørke tanker om prestegjerningen under statskirkelige forhold, og stadfestet med erfaringene han gjorde i Talvik-Alta.

Stillingen som forstander ved Misjonsskolen i Stavanger må ha virket forlokkende, for der kunne han med sin lærdom arbeide for kirkens fremgang hjemme og ute. Men heller ikke der overvant han sine innvendinger mot prestegjerningen under statskirkelige kår. Den var belastet med mange slags oppgaver og hindret ham i å forvalte Ord og Sakrament i samsvar med Kristi oppdrag og fullmakter. Rolls "freidige Gave" kom ikke til sin rett under slike forhold. Hans lyst og brennende iver var sjelenes frelse, og det var i den sjelesørgeriske samtale han kom til sin rett. Det var der han var høyt skattet og mye søkt.

Luthersk Kirketidende: Legemlig og åndelig vel utrustet, og med en «hellig Iver for Herrens Ære og Sjelenes Frelse brændte i ham»…

Tankedybt og varmt tydet han for den oppmerksomme tilhører veien til Gud gjennom vår falne menneskenaturs «Forvirringer paa Tankens, Følelsens og Viljens Omraade». Han hadde vanskelig for å finne seg til rette under innskriving til nattverd og konfirmasjon. «Det var især ved Sygesengen, at det bløde og milde og kjærlighedsfulde i hans Karakter aabenbarede sig, og der var han en af mange en skattet Ven. Men den lyse Freidighed, som var Naturens Gave til ham, kom ikke saaledes til Gjennembrud igjen, /…/ naar hans Prestegjerning bragte ham i alsidig Berøring med Kristenlivet i en stor Menighed.» Den folkelige utvikling de siste år gjorde ham «dybt forstemt /.../ Mindes skal han blandt os som en Mand, der i helligt Alvor røgtede sin Tjeneste for Herrens Ansigt og fremfor mange andre har kjendt sig fortæret af Nidkjærhed for Herrens Hus».[3]

Søren Nilssen: De som lærte Roll å kjenne, elsket ham inderlig. Han var nidkjær i sin prestegjerning, og samtidig «en til det yderste fintfølende og samvittighedsfuld Mand /.../ Af Naturen /.../ tilbageholden. /…/ den Utroskab og Falskhed, som han syntes at opdage blandt Men-

[1] Norsk Missionstidende 1888, 30.
[2] Hertzberg 1909 (2), 184.
[3] LK 1887 II, 289-290.

neskene /…/ bevirkede, at han helst bar sit for sig selv.» Desto tyngre ble de prøvelser han gjennomgikk, både små og store.

«For ham gjaldt Herrens Vilje mere end hans egen, mere end nogen jordisk Autoritet.» Engstelige sjeler fant i ham en fortræffelig skriftefar, og en å samtale med i all nød, ffor han hadde «et ømt og varmt Hjerte.»

Roll førte regelmessig dagbok og nøyaktig regnskap. Hver nyttårsaften samlet han familien om seg og leste fra årets dagboksnotater. Listen over venner og slektninger som var døde i årets løp, var som regel en 40-60 personer. Denne avskjed med det gamle års gleder og sorger inngikk i forberedelsen til det nye år.

Roll var sterkt knyttet til familielivet, og få fedre var det forunt på en så barnlig måte som han å kunne more sig med barna sine. På fødselsdager og ved andre familiebegivenheter vanket det alltid presang fra ham. Som far var han ikke den strenge husherre, men mild og kjærlig. Guds Ord bodde rikelig i huset. En av sønnene sa engang, at «hadde ikke min far forberedt meg til konfirmasjon, ville jeg neppe visst hva kristendom var.»

Til slutt: «Maatte det her skrevne tjene Gud til Ære alene. Det vilde ikke være til den afdødes Behag at forherlige hans Person.» I både liv og død kjente han seg som en fattig synder for Gud.»[1]

Nils Hertzberg: Karl Roll «staar inden vor Kirke som en af dens ideale Preste-Skikkelser; han vilde inden Statskirkens Ramme hævde Kravet om en Sjælesorg og en Kirketugt, som, naar det kommer højt, alene vil kunne øves inden engere Kredse i en Frikirke,/ / og neppe nok der i Længden /…/ men ikke i en Statskirke som vor /…/ her faar Prestens Gjerning hovedsagelig indskrænke sig til gjennem sin offentlige Forkyndelse at virke missionerende, det er: indbydende og kaldende og særlig tage sig af dem, der frivillig søger ham.»[2]

EGET TILBAKEBLIKK:

Schreuder-saken var Herrens tukt for begåtte misjonssynder - lunkenhet i bønnen, utakknemlighet og ulydighet.[3]

Lik andre prester, må en fengselsprest være skriftefar. I fensgslet var det bruk for ham: "Verden har ikke Brug for mig, og dog maa jeg ikke klage, men er glad, saalænge jeg er velseet hos de syge og fattige", sa han. Han ble lei seg, hvis sykdom tvang ham til å være borte fra fengslet en dag. "Virkelige Syndere med virkelig pint Samvittighed er ei at spøge med /.../ Skulde en Sjæl i saadan Nød gaa ud af Livet, og jeg havde unddraget ham min Hjælp, vilde det blive mig for haardt", forklarte han.[4]

PUBLIKASJONER:

1857: Kornthal. = Kirkelig Folkeblad 1857, 337-67.

1859 (1894(2)): Pavekirkens Historie. Anon. Trondhjems Missions Forening, utg. Thm. Samme 1894(2): Pavekirkens Historie eller Historiens Vidnesbyrd om at Usandheden vel er gammel, men Sandheden alligevel Ældre. Chra. 56 s. Tillegg: Heggtveits Karl Roll biografi. VIII s. Anm LK 1894 I, 159 160 (Andreas) H(ansen).

[1] SNilssen 1889, 41-43, 162; samme 1890, 335, 340, 395f, 400.
[2] Hertzberg 1909 (2), 184
[3] SNilssen 1890, 388.
[4] Samme s. 390.

1862: Til Norsk Kirketidendes Redaktion. = NKtid 18/1862, 283-84. (Korrigerer oppl at ingen "Troende" finnes i Kåfjord, Alta; se samme 13/1862, jf 22/1862, 548.)

1876a: Aktstykker til Belysning af Forholdet mellem Biskop Schreuder og det norske Missionsselskab. Stavanger. Se s 482-83.

1876b: Biskop Martensens Stilling til Absolutionsspørgsmaalet. = LK III 1876, 377-78. (Stavanger prestenes andragende til Kongen, se s. 164-68. Redaksjonelle kommentarer, s. 163, 168-75, 185-92, 198-206, 213-21, 231-40. Debatt, s. 378-82, 396-402 (HLandstad). Se LK 1877 II, 142-46, 149-60: Absolutionssagen I-II (red).)

1878: Missionsskolen. = Det Norske Missionsselskabs 36te Aarsberetning. Bilag til "Norsk Missionstidende". Stavanger. S. 28-37.

1881a: Synderes Ven. Prædiken ved Missionsmødet i Fredrikstad 3die Søndag efter Trefold. Kra. 8 s. = LK 1881 II, 65-71.

1881b: Fornøden Berigtigelse. = Morgenbladet 11.1.1881. (Jf samme 5.1; 7.1.)

1881c: Et Spørgsmaal. = Stavanger Amtstidende 10.8.1881 (og andre aviser. Om forbønn for Stortinget og stortingsflertallet)

1882, 1883: "Den politiske Situation" og de Kristne. Tillæg til Budstikken No. 97/1882. Chra. Småskrift. 16 s. Utg: utstederne af Opraabet "Til Christendommens Venner i vort Land". No. 2. Chra 1883. (Polem m Venstre og parlamentarismen. Jf AMSArctander: "Den politiske Radikalisme" og de Christne. Oversættelse fra Venstre til Høire af "Den politiske Situation" og de Christne. Bergen 1883.)

1886: Den hellige Klogskab. Luk 16:1-10. 9. s. e. Tref. = Hansen, W (utg): Sandhed til Salighed. Prædikener over Kirkeaarets Evangelietekster af Ordets Forkyndere i den norske Kirke. Kra. S. 376-82.

1894: Hvorfor er det saa vanskeligt at tro paa Kristus og følge ham efter? 1. s. i faste. Matt. 16, 21-23. = Frich & Halvorsen (utg): Hvad skal jeg gjøre for at blive salig? 1. Række. S. 125-32.

Utgav ukebladet "Maria, Marthas Søster" i Stavanger årene 1872-1878? (Ikke funnet, hverken i misjonshøyskolens bibliotek el andre offentlige biblioteker.

KILDER: Kab Talvik og Trefoldighet (Kra). - Ra KUd A Embetssøknader pk 42: Ekstrakter av geistlige embetssøknader 1863-1865; samme, pk 149: Geistlige embedsbesettelser. Altens Sognekald.

Norsk Misjonstidende 1888, 28-31; 1917, 323. - Kamp og seier 1917, 249. - LK 1887 II, 289-290 (A.H), 300 (begr). - Morgenbladet 5., 7. og 11.1. 1881; 28.10. og 2.11. 1887. - NFoLex 1896, bd. IV, 588-589. - Amtstidende 10.8.1881.

Norsk Kirketidende **1857:** nr 23, 231-232; nr 24, 239; nr 28, 273-278; 1**858**: nr 21, 335f, nr 25, 396, nr 47, 750-751, nr 48,757-758 (753-762); **1859**: nr 4, 64, nr 17, 259, 261; nr 24, 384; nr 51, 811; **1861**: nr 1, 15-16, nr 2, 26-29; nr 3, 35-41; nr 26, 401-410; **1862:** nr 18, 283f (ref til nr 13); nr 22, 348.

Amundsen 1952, 525-526. - Bergan 1982, 166. - Birkeli & Strand 1959, 40-41, 46-47, 214-224. - Bøckman 1953,17-22. - HDahl 1957, 194f. - AHalvorsen 1903, 485-491 (se Bjørgan 1969 I, s. 175, 176-178); samme 1911. - Hertzberg 1909 (2), 180, 182-184. - Heggtveit 1920 (II, 2), 917-920, 930, 967. - Karlsen 1961, 131. - Molland 1979, 212-214, 225, 271, 367. - Nome 1943 I: s. 304-5, 312-314, 315f, 317, 322-323, 325, 329, 331f; samme II: s. 20-21, 23-25, 28, 36, 82.

Lindstøl 1914, 723-724. - Kjelstrup 1942. - Myklebust 1986,31f. - SNilssen 1889-90. - Petersen 1925, 7-12, 32- 34, 45. 1927, 21, 24-25, 68. - Raittila 1976, 127, 132. - DSivertsen 1955, 80, 81f, 94, 144, 219, 318. - PL Smith 1938, 228f. - Trefoldighetskirken 1958, 85. - Try 1979, 512, 513f. - Wexelsen 1904, 32. - CFrWisløff 1961, 86, 136-138, 147. - 50 aars beretning 1915, 9-16, 19-20, 52-57, 60-68. - AAarfloth 1967, 429.

42. KROHN, Conrad Henrik:

ALTA, TJØTTA, Tinn, Hitterdal, Kristiansand, Bragernes

F 15.10.1853 Chra, d (slag) 13.1.1929 Hønefoss. Jakob James William K, snekkermester (d 1880) o h Johanne Marie f. Wiborg.

G 1) 5.9.1876 m Bolette Christiane Vilhelmine Riiser, f 14.1.1853 Hemnes i Høland, d (tub) 27.4.1892. "Efter et saare lykkeligt Samliv at maatte sige hende Farvel er derfor den tungeste Begivenhed i hans Liv" (Tinn kab). 4 sønner og 2 dtr. To sønner og 1 datter døde før 1896. En av sønnene den senere presten Conrad Vilhelm Krohn.

G 2) 6.6.1895 m. Hanna Marie Jørgensen, barnas fhv lærerinne, f 8.2.1872 Hønefoss. Johan Jørgensen, gullsmed, o h Gina f Møller. 4 sønner, 1 dtr.

Stud 1871 (Nissens latinsk). Huslærer hos prof dr med Lochmann, vik lærer Kristiania Folkeskoler, lærer Grünerløkkens priv Borgersk. C th 1876.

Krigssk. Ltn uten fast lønn 1873-79: Garnisonen i Trondhjem og ved Nordmøre Bataljon.

Eks samisk 1877 (U). Andenlærer (språk og historie) Hammerfest komm middelsk 1877.

Sp Alta 1879 (utn 5.4 og ord 11.7). Fikk undervisning i kvænsk i Tromsø nov-des s. å.

Sp Tjøtta (Tjøtø) 1884. Sp Tinn 1890, kst pr Telemarken 1897. Sp Hitterdal 1898 (Heddal). Stpr Kristiansand 1909 (fung b 23.10.1913-1.4.1914 e Schelderups død).

Sp Bragernes 1914. Avskjed 1924 (fratr 1.10).

ALTA 1879-84

Bestyrte Talvik sognekall ett år. Pr Alta prosti 1883 (kst 1881, landets yngste). Ble overarbeidet og pådro seg en "nervesvekkelse" som han aldri ble helt kvitt. Flere måneders permisjon i 1882. Fikk restaurert Alta prestegård etter brannen natt til 14.november 1884.

Marit Aslaksdtr – «Finn-Marit» (d feb 1867), fant gamle gruver da hun i 1826 lette etter ei geit inni Kåfjorden. Der ble gruvedriften gjenopptatt, og med den fulgte innvandrere og langpendlere fra Tornedalen, og blant dem var de som formidlet Karesuando-vekkelsen til Alta-Talvik. Noe lignende skjedde under virksomheten i Kjækan Gruber i Kvænangen.

Lestadianerne

Krohn var fra før kjent med lestadiansk virksomhet i *Hammerfest*, hvor han et par år var lærer ved middelskolen. Under altergangene der reiste de vakte seg på en fanatisk måte «med høie skrik fra alteret, danset parvis nedovr kirkeskibet og derfra ut på gaten, hvor de under tiskuernes latter under holkeføre falt overende og seilte nedover bakken», fortalte han.[1]

Den lestadianske virksomhet i *Alta* har han beskrevet slik (kursiv her):

"I Begyndelsen af Femti-Aarene begyndte en religiøs bevægelse og Gjæring at utbrede sig i Gemytterne især blandt Folk af finsk og kvænsk Hærkomst *fra nordlige Sverige og Finland udover Fjeldfinnerne i Kautokeino* og Indvaanerne af Altendalen. Bevægelsen, der formeent-

[1] DSivertsen 1955, 407.

> lig havde en udpræget nomistisk (KSv: lovisk) Charakter, *udartede efterhaanden til vild Fanatisme* /.../
>
> Til Ordenens Opretholdelse i Alten, hvor der *især paa Elvebakken* var sterk Ophidselse, commanderedes Militærmagt op fra Trondhjem, efter dens Ankomst ophørte strax de egentlige Udskeielser, men *den religiøse Gjæring vedligeholdte sig dog i de følgende Aar, fandt Næring ved Stifts capellan Rolls Virken* og har efterladt enkelte Spor lige til denne Tid.
>
> Vinteren *1865/66 truede Fanatismen med atter at bryde løs i Kaafjord blandt Værksarbeiderne*, bragt dithen af nogle *Kvæner*, der nylig vare indvandrede fra Finland og antagne i Værkets Tjeneste; men det lykkedes dog i tide at bringe de Ophidsede til Besindelse /.../ stærk Slappelse synes at vilde indtræde /.../ (at) enkelte Personer virkelig ere bragte til sand Omvendelse og varig Forbedring, antages at være hævet over enhver Tvivl".[1]

Med biskopene Juell og Hvoslef som autoritative kilder, overtok også Krohn den særnorske forveksling som gjorde sogneprest Lars Levi Læstadius ansvarlig for den Kautokeino-vekkelsens villfarelser, som den 7. november 1852 endte i en voldsorgie, og til sist lange tukthusstraffer og fire dødsdommer, hvorav to ble fullbyrdet. Biskop Juell anmeldte Læstadius, som måtte forsvare seg for unionskongen. Men siden det ikke kunne føres bevis for at han hadde oppfordret til vold og opprør mot myndighetene, ble saken henlagt. Like fullt ble forestillingen etablert om den lestadianske bevegelse som gjennom Kautokeino-vekkelsen formidlet en «lappebevegelse» i opposisjon til myndigheter og ordninger, og med aggressiv omvendelsesiver som kjennetegn. Slike fremstillinger tilslører at de samer som kom til unnsetning, overmannet fanatikerne. Motstanden var utbredt i den samiske befolkning og blant kvænene, «især på Elvebakken».

Elvebakken og Aronnes ble fra slutten av 1850-årene sentrum for den lestadianske virksomhet i prestegjeldet. Krohns henvisning i nåtid (1884) til en mulig splittelse i to partier, må gjelde sanksjonene mot Hætta-kapellanen Aatu Laitinen (se n 5 og nr 5: Schreiner). Hvilke følger skulle de få? Krohn fremhever dem som «synes at skulle stille sig forsonligt til Statskirken.»[2] Han roste Elvebakken-lestadianerne, og særlig «deres kloke og sindige leder» skipper *Johan Petter Posti*, selv om de ikke ga slipp på rørelsen.

Etter tre tiår i Alta var lestadianernes innflytelse svekket. Under vekkelsestiden var drukkenskap «saagodtsom» opphørt, men lot til å bli like allminnelig som før. Usedelighet mellom de to kjønn forekom "yderst sjelden" blant samer, men oftere blant nordmenn og kvæner, hvor menn og kvinner gikk sammen til sauna "i flæng". Det var ikke uvanlig at man emigrerte for å bli kvitt gammel gjeld og trykkende skatter.[3] Et lignende forfall var merkbart blant Kautokeino-samene, ifølge Krohn.

I et tilbakeblikk fra 1925 merket Krohn seg lestadianismens endring fra en «skarpere og mindre tiltalende form» i 1870- og 80-årene» - til å bli «et gavnlig salt i Finnmarks åndelige jord».[4] Den vage ordbruk tilslører den motstand han møtte i Alta i anledning tre hendelser: (1) 1880-instruksen som utelukket bruk av elevenes morsmål i kristendomsundervisningen, (2) Laitinen-saken som utsatte ham for heftig kritikk fra lestadianernes side, og (3) Johan Petter Posti's kirkemotstand *før* Amerika-reisen.

---

[1] Samme.
[2] Alta kab folio 6.
[3] Samme folio 3a-4a.
4 SV 25-26/1928, 99-100.

Johan Petter (Juhani Petteri) **Posti**:[1] F 11.10.1836 Simo (Maksniemi), d 17.6.1918. Innvandret fra Simo til Elvebakken i 1865, og virket som lokal predikant, trolig fra samme år. Ishavsskipper. Ble satt til predikant av Fredrik Paksuniemi. En av lederpredikantene i Vest-Finnmark.

Fremla sin plan om kirkeutmeldelse for en gruppe lestadianere våren 1872, men med forbehold om lestadia nernes brudd med statskirken på finsk og svensk side. Fikk liten støtte da og senere. Utmeldt fra statskirken 30.6.1882-29.9.1888.

Lik predikanten Jonas Purnu i Gellivarre, ble også Posti oppildnet av den lestadianske kirkedannelse i USA. Oppholdt seg med familien i USA s1882-h1883. Sendte to døtre i forveien. Den ene ble konfirmert av *Johan Takkinen*, som siden 1878 var prest i Den apostolisk-lutherske menighet, Calumet. Ved hjemkommet fra USA, hadde Posti skiftet syn på kirke og prest i Norge, til glede for Krohn.

Posti's skipsdagbok ble ødelagt under brenningen av Finnmark, men deler fins bevart i S. Paulaharju: Ruijan suomalaisia, 1928 s 442-457.

I det lestadianske folkeminne ble Krohn stående som motstander, især på grunn av hans befatning med Laitinen-saken (mere nedenfor). Han polemiserte aldri mot lestadianerne fra prekestolen, slik forgjengeren Lied gjorde (sp 1867-72).[2] Skoleintruksen fra 1880 provoserte same og kvæn, og forsterket den negative kirkekritikk som rammet ham. Selv var han i embets medfør lojalitetsbundet til lovpålagte plikter utenfor hans kontroll.

Minoritets- og språkpolitikk

Ifølge 1880-instruksen skulle *all* undervisning foregå på norsk – også konfirmantundervisningen. Krohn møtte følgene av den fornorskningstvang som hadde funnet sted. Konfirmanter med samisk eller finsk som morsmål manglet den elementære kunnskap. I strid med instruksen, brukte han finsk som hjelpespråk i undervisningen. Det mislikte biskop Smitt, som ville ha slutt på denne praksis av hensyn til opplæringen i *norsk* språk og kultur. Straks Krohn i 1884 var fraflyttet Alta, påbød biskopen - som forsøksordning – at undervisningen skulle skje på *norsk*. Alta-lestadianerne – anført av Petter Posti, skal da ha sørget for kristendomsundervisning i privat regi, og det med godt resultat.[3]

Laitinen-saken

Det kan synes underlig at Krohn i 1884 unnlot å nevne rettssaken mot *Aatu Laitinen*.[4] Men saken var ikke avsluttet da Krohn skrev sitt tilbakeblikk.

Vinteren 1882-83 hadde Aatu Laitinen (1853-1923), kapellan i Hætta (Enontekiö), på eget initiativ virket som prest i nabosognet Kautokeino. Han hadde døpt noen barn og konfirmert en som sogneprest Nordrum hadde «attvist» fordi kristendomskunnskap manglet. Med sin virksomhet i et norsk

[1] DSivertsen 1955, 146. Raittila 1967,152. Før Posti var *Pokka-Olli* samlingsholder på Elvebakken, MM2608, 2610f. Om kirkeutmeldelsen, se MM 2641-44, 2724-26, 2909.

[2] MM 2644f.

[3] Motstanden mot fornorskningstvangen artet seg ulikt, jf Nils Tornensis i Lyngen, som utvandret m fam til USA i 1873 (nr 17 Scaaning); Anders Johnsen Bakke i Kvænangen (nr 32 Magelssen), og Nils Reiersen, Oksfjord (nr 31 Lae).

[4] **Aatu Laitinen**: Kapellan i Enontekiö 1881-97. Kap Rovaniemi 1897-11 og sp til sin død i 1923. Prekenturer til Alta og Hammerfest vå1882.

sognekall hadde Laitinen forbrudt seg mot regelen om stavnsbånd, og dermed mot nabolandets jurisdiksjon! Denne overivrige tankeløshet må ses i lys av hans lestadianske omvendelse et par år tidligere.

Sogneprest Nordrum underrettet prost Krohn om Laitinens virksomhet. Da Krohn ankom Kautokeino i anledning tinget og den årlige prostevisitasen, ble nok møtet med Laitinen annerledes enn forventet. En fornøyelig skildring gav nordlysforskeren *Sophus Tromholt*, som vinterhalvåret 1882/83 hadde sin observasjonspost i Kautokeino. Prost Krohn ble involvert i en kappestrid om almuens gunst:

> «Vær saa artig, vær saa artig» (som paa et Marked)[1], skreg Hætta-Præsten fra Morgen til Aften for at drage Mængden over til sin Bod, hvor han uddelte Syndsforladelse og smaa opbyggelige Prædikener med grove Udfald mot Landets Autoriteter.
>
> «Nei kom her! Jeg har Luftballoner og Raketter!» skreg jeg.
>
> «Du maa ud at kalde Folkene sammen, Johannes, at vi dog omsider kan faa begyndt», siger Fogden for at faa sin Bod fyldt. I denne Kappestrid udøvede øyensynlig de juridiske Præstationer den mindste Tiltrækning paa Publikum; Tingstuen stod ofte ganske tom, /…/ en Stund havde jeg den stærkeste Søgning, men til sidst var det Hætta-Præsten som gik af med Seieren /…/ Søndag og største Delen af Mandag hengik paa denne gemytlige Maade; da besluttede Provsten og Præsten at drage over til deres finske Kollega for om mulig at sætte en Stopper for hans Virksomhed.» - Lensmann *K. Bäcklund* irriterte seg over Hætta-kapellanens høylydte agitasjon, og under en heftig ordveksling kom Laitinen med «nærgaaende Udfald mod de Tilstedeværende og grove Usandheder», ifølge Tromholt.[2]

Prost Krohn sendte biskop Smitt en rapport om Laitinens virksomhet i Kautokeino. Saken gikk videre til Kirkedepartementet, som i sin tur sendte en klage til russiske og finske myndigheter.[3] Krohn hadde satt i gang en uoverskuelig kjedereaksjon, sett fra hans side.

Det gikk et år uten at Laitinen hadde gjort ministerielle handlinger i Kautokeino. Det syntes biskop Smitt var en formildende omstendighet, og anbefalte at saken ble begrenset til opptrinnet på tinget. Dåpshandlingene kunne få status som hjemmedåp, og med dåpsattest fra Hætta kunne de pårørende fritas for dåpsstadfestelse i kirken. Biskopen var mer opptatt av dissenteriets fare. I Kirkedepartementet så man annerledes på saken. Laitinen hadde begått et rikspolitisk overtramp.

Sogneprest Nordrum i Kautokeino møtte som vitne i Muonio herredsrett i desember 1886 og i februar 1887. Laitinen ble dømt, og likeså i Kuopio lagmannsrett (rådstuerett). Kuopio domkapitel dømte ham (31.12.1887) til ett års suspensjon fra embetet i Enontekiö. Dommen ble stadfestet i Vasa hovrett (10.7.1888). Laitinen anket saken til Senatet, som stadfestet dommen (26.10.1889). Omsider var suspensjonen rettskraftig. Den varte fra 10.2.1890 til 10.2.91.[4] Krohn synes i ettertid å ha beklaget utfallet, - etter alt å dømme uvitende om Laitinens martyrstatus og lederposisjon blant lestadianerne på finsk og norsk side. Hans måndsblads og skrifter gjorde ham til læreautoritet også i Varanger.[5]

TJØTTA (TJØTØ) 1884-90

---

[1] Laitinen anvendte profetordet **Jes 55:1** – *Hør, alle som tørster, kom hit og få vann! Kom, dere som ikke har penger! Kjøp korn, så dere kan spise, ja, kom og kjøp uten penger, uten betaling vin og melk!*

[2] Sophus Tromholt: Under Nordlysets Straaler. København 1885. S. 427ff.

[3] Samme s. 424-34.

[4] Raittila 1967, 254. Se nr 30: Schreiner, om hvordan lestadianerne i Muonio mottok dommen.

[5] DSivertsen 1955, 114-16. Et eksempel på Laitinens innflytelse blant lestadianere i N-Norge: Wilhelm Johansen Tovik (Ofoten): Aand og Liv. Tre Prædikener av Aatu Laitinen. Tovik 1887. 80 s. Overs fra svensk.

Ledet restaureringen av Tjøtta kirke årene 1884-85. Startet 14 kvinneforeninger og 12 manns-foreninger i det vidstrakte øydistrikt.[1]

Da Krohn ankom den 15. juni 1884 med hustru og tre barn, ble familien mottatt «paa en festlig Maade» med herredsstyret i spissen. Årene her ble avbrudt av en rekreasjonsreise sørover på grunn av "nerves-vekkelse" (mai-sept 1886). I den kirkelige debatt var Krohn talsmann for kirkelige stemmerettsvilkår.[2]

Nedgang i lofotfisket ga nedgang i embetsinntektene, fra vel 3 400 kr. i 1884 til vel 2 600 kr. i 1886. I 1887 og følgende år steg inntektene noe, men ikke til det stipulerte nivå. Ved utlysningen i 1890 ble inntektene anslått til 2 800 kr.

TINN 1890-98

I 1891 bevilget herredsstyret skyssgodtgjørelse til ekstrareiser, slik at alle sogn kunne få konfirmasjon om våren. Krohns forslag til sogneregulerings fikk ikke den nødvendige støtte under bispevisitasen i 1892. Etter "Tilskyndelse" fra biskop Heuch, ble høymessereformen innført i alle sogn (fra før innført bare i Østbygden).

Menighetslivet gikk sin jevne gang uten større vekkelser. Samtidig som Krohn la vekt på å kalle «sunde Lægpredikanter» utenfra, gjorde han bruk av «Menighedens egne læge Kræfter», særlig *Ole N. Bøen, Knut S. Øieland* og kirkesanger *Gunnulf G. Ingolfeland*. Han la dessuten vekt på foreningsvirk-somhet, for at de kristne skulle stå «i samlet Flok mot Tidens indbrydende Vantro». Hedningemisjonen var særlig velegnet til dette «samlingsarbeid», samtidig som han så fram til en fastere organisasjon av menigheten.

Det var manns- og kvinneforeninger i alle kretser, henholdsvis 12 og 14 foreninger «hver med en Bestyrer og Bestyrerinde», som tilsammen dannet et foreningsstyre for alle foreningene i prestegjeldet. Med unntak av én forening (Gauset), arbeidet alle for Indremisjonsselskapet. I Gausetdalen var det en organisert (lammersk) frimenighet i årene 1861-1883.[3] Tinn indremisjon inngikk i "Tinn Gransherreds Fællesforening for Indremission", som hadde et styre på fem medlemmer og egne statutter.[4]

Det gjaldt å unngå oppsplitting. Derfor ble foreningenes samlede inntekter fordelt med et årlig beløp på de øvrige misjoner: Finnemisjonen, Schreuder-misjonen, Santalmisjonen, Israelsmisjonen og Sjømannsmisjonen. Schreuder-misjonen ble altså foretrukket fremfor Det Norske Misjonsselskap! Også Bibelselskapets underavdeling hadde stor tilslutning, og bekostet nytestamenter til alle konfir-mantene og bibler til samtlige brudepar. Et arbeid for kirkelig fattigpleie fantes fra før av i Attrå, Øst-bygden og i Mæl sogn.[5]

Forsøk med kristelige ungdomslag mislyktes fordi ledere med et mere "frisindet" syn enn det Krohn stod for, "krydret" forsøkene, men uten at ungdommen strømmet til av den grunn. De unge søk-te heller dans og fornøyelser enn høyere interesser. Men det lysnet, syntes han.[6]

---

[1] Kristiansand kab.
[2] Stiftskomitèen 1885, 38f.
[3] Diesen 1980, 129. Jf den lammerske vekkelse i Skien.
[4] Tinn kab.
[5] Samme.
[6] Samme.

HITTERDAL (HEDDAL) 1898-1909

Form skolestyret. Innvidde nye skolehus i kretsene Notodden, Hovland og Nordbygda.

Søkte Heddal på oppfordring fra kretser som stod Notodden Friseminar (lærerskole) nær, og søknaden ble fulgt av en enstemmig menighetsansøkning til Kirkestatsråden.

Friseminaret var opprinnelig en «ungdomsskole» på Heibø i Heddal. Krohn var en av drivkreftene da skolen i 1895 ble utvidet med lærerseminar i egne lokaler på Notodden. Året etter ble seminaret innvidd til «*Notoddens lærer- og ungdomsskole*» med *Bernt Støylen* og *Peter Hognestad* som lærere.

Medl forstanderskapet fra 1893, styreform 1895-1903, form forstanderskapet 1903-1909.

Familien flyttet inn i en forfallen prestegård, og etter et års tid videre til Hvalen gård, inntil ny hovedbygning stod innflyttingsklar i november 1902. Sommeren 1905 ble familien sendt til Tinn mens prestegården ble panelt og malt. Prestegårdssaken medførte mye strev for Krohn og hustru.

Heddal stavkirke var den gang i privateie. Med hjemmel i lov fra 1897 (om Kirker og Kirkegaarde) ble det bestemt at sognemenigheten skulle innløse stavkirken. Etter mange viderverdigheter ble vedtaket iverksatt den 3. januar 1905. Industrialiseringen på Notodden var en vektig grunn til at han søkte seg bort.

KRISTIANSAND 1909-14

Form Kristiansand krets av Den norske Sjømannsmisjon. Arbeidet blant annet for et sjømannshjem i byen. En av initiativtagerne til "Sørlandets kristelige ungdomsskole" på Birkenes fra høsten 1912. Skolens styreform og medl forstanderskapet.

Tok initiativet til et frivillig menighetsråd, men ble nedstemt på menighetsmøtet januar 1914.

BRAGERNES 1914-24

Form/medl i en lang rekke foreninger organisasjoner. Form mhr 1922-24. Tok initiativet til deling av Drammen og Skien krets av NMS. Form Drammen krets.

Under «kirkestriden» mellom liberale og konservative prester og teologer, ledet Krohn menighetsarbeidet i et fordragelig spor. Han vant menighetens aktelse og hengivenhet i stigende grad. Mange beklaget at han måtte gå av for aldersgrensen, for han var i sin fulle kraft.

I Bragernes konsentrerte han seg om forkynnelse, sjelesorg og "vernelagsmøter". Også Krohn fikk erfare bolignøden i Drammen, men kunne omsider flytte inn i kommunal prestebolig (1.7.1920. Øvre Strandgt 11, Gamle Kirkeplass). Tre "virksomheter" ble igangsatt i Krohns tid:

1. Bragernes frivillige menighetsrepresentasjon, som bestod av menighetsprestene, medhjelperne og to representanter for alle "kristelige virksomheter innen Folkekirkens ramme".

2. "Bragernes vernlag", med det formål "at dra den farlig stillede ungdom, særlig den kvindelige fabrikungdom, nærmere kirke og kristelig paavirkning". Månedlige møter i Bragernes kirke søndag aften, med foredrag, musikk og sangunderholdning. I en årrekke samlet vernlagsmøtene en fullsatt kirke, hvor endog mange fra distriktet tok toget for å være med. Lagets damer dannet "Vennekredsen", som var "en blomstrende forening av unge piker".

3. Arbeidet for nytt menighetshus med plass for et diakonissehjem.[1]

[1] Bragernes kab.

Vernelagsarbeidet var et «sedelighetsarbeid» uten støtteforeninger. En gruppe ildsjeler stiftet "Bragernes vernlag" den 10. mai 1918, og fabrikkeiere og fabrikkbestyrelser ga betydelige bidrag. Man la avgjørende vekt på kontakten med unge kvinner. Målet var å få dem til selv å danne foreninger.

Tiltaket ble presentert under et aftenmøte i Bragernes kirke den 19. januar 1919. "Unge piker" ble oppfordret til å komme sammen og oppmuntre hverandre til å leve et sedelig og rent liv, og til å forberede seg til en husmors gjerning i hjemmet. Basis skulle være "den kristelige kjærlighet som /.../ drivende kraft", og kursvirksomheten ha et praktisk sikte. (Se Publ 1919a.)

Krohn beskrev vernelagets virksomhet slik: - "vaake over usedelige tendenser i blade og vinduer og paa anden vis søke de onde anledninger fjernet /.../ slaa til lyd for at et eget rum i fabrikken indredes til hygge og glæde for de unge piker, et samlingsrum som de kunde betragte som sit eget, og hvor ogsaa møter kunde holdes /.../ at samle vore unge piker i eller utenfor fabrikken i bekvemt lokale, hygge dem med oplysning, sang og musik og beverte dem med kaffe, julekake og andet godt /.../ Men tilslut kommer jeg til glanspunktet /.../ vore maanedlige møter i Bragernes kirke".

Idèen om et samlingsrom fikk han fra eieren av damekonfeksjonsfabrikk i Kristiania, hvor et par hundre damer var ansatt. Møtene i kirken var en slags musikalsk aftenunderholdning, hvor aktørene var organister, sangkor og strykekvartetter. Et fast innslag var et halvtimes foredrag. Til sist avsluttet man stående med å avsynge en kjernesalme.[1]

> **KARAKTERISTIKK fra Tjøtta:** Satte dype spor i Tinn. «Han var ein sterkt religiøst interessera mann, som ikkje berre i men utanum kyrkja søkte aa vekkje folk til personleg kristenliv. Det var mange, som syntes, at han ikkje var varsam, naar han søkte aa finne dei "brotne kar", og det var dei, som fekk imot han for det. Men eit er visst, han sparde seg kje sjølv og ofra seg heilt i arbeidet for kristendom og upplysning.»
>
> Skolemann og skolevenn. Sterk vilje og stor arbeidskraft. Den drivende kraft da *folkeskoleloven* ble gjennomført i 1889.[2]
>
> **Fra Bragernes**: En fast og nidkjær kirkens mann. Han kunne ha bestemte meninger, og gikk ikke av veien for vanskeligheter, når de meldte seg. Hans ferd var preget av stor takt og fordragelighet. Han var hensynsfull og vennesel, klok og dyktig, en fredens mann og megler som virket gjensidig forståelse blant folk. Han var arbeidssom og iherdig, med sterk virketrang. Ved sykeleier var han trøsteren. Kallsbevisst og med en vandel som skapt for prestegjerningen. En av landets fremste geistlige, i likhet med sogneprester i Bragernes før ham.

EGET TILBAKEBLIKK:

De dypeste inntrykk fra *barndomen* var jevnlige kirkebesøk sammen med mor. Gudstjenestens herlighet viste vei til senere løpebane. «Det har været min usigelige lykke i livet, at jeg like fra barneaarene aldrig har tvilet paa, at Herren kaldte mig til tjenesten ved sit alter.»[3]

Etter å ha vært annenlærer i *Hammerfest*, skjedde livets "geistlige" vendepunkt i Tromsø - under *ordinasjonen* til "Jesu Christi Tjener" som sogneprest i Alta. Ordinator var *biskop Jakob Sverdrup Smitt*, "hvis fint dannede, noble Personlighed han skylder meget for faderlig Omhu og broderlig Vei-

[1] Samme.
[2] HHEinung 1978 (1926), 229.
[3] Kristiansand kab.

ledning."[1] Krohns valgspråk ble 1 Kor. 2.2: "Thi jeg agtede mig ikke at vide noget iblandt Eder uden Jesus Christus og ham korsfæstet".

Måtte senere «bekjende sin overvættes Skrøbelighed, men dog til Guds Naades Pris ogsaa samtidig sige, at /…/ hertil har Herren megtig hjulpet ham med alvorlige Prøvelser, han har fundet for godt at paalegge ham, saaledes ved gjentagne Anfall af Nervesvekkelser, paadragen ved Overanstrengelse /.../ og ligeledes ved tunge Tab i sin Familie..."[2]

"Det vakre *Alten* har altid staat for mig som min første kjærlighet, hvortil min længsel har søkt tilbake som til en fager drøm".[3]

Under sin tjeneste i *Tjøtta* var han særlig opptatt av å organisere foreningsarbeidet, især for «Hedningemissionen, som trivdes udmerket i den villige jordbund». Her fikk han "i nogle Aar i sine uforglemmelige Nordlændingers Samvær /.../ høste mange Erfaringer og de dyrebare Beviser paa Herrens Førelser af en Tjener under Sølivets Farer..."[4] Det var av hensyn til hans syke hustru at han ble forflyttet sørover fra sin kjære menighet. «Dens kjærlighet fikk han erfare med takk til Gud på mange måter.»

I **Tinn** nedla han mye tid og krefter på «Menighedslivets Udvikling i de forskjellige Retninger». I sentrum stod «Gudstjenesten i Herrens Hus /…/ som den os ved Daaben anviste Plads i Herrens Menighed hjemler os, har det faldt ham naturligt /…/ at samle Menigheden om Ord og Sakramenter og søge fremelsket Menighedsbevidsthed. Dette syntes han særlig nødvendigt i en Menighed som *Hitterdal*s, hvori der takket være stadige Vækkelser, særlig med Emissærer fra Langesundsfjordens Indremissionsselskab til Redskaber, findes en Fylde av kristeligt Liv, men derimod saare liden kirkelig Bevidsthed. Her er ecclesiolæ, derimod ligger ikke ecclecia opp i Dagen.

Derfor søgte han at samle alle arbeidende Kræfter, Personer og Lokalforeninger, i en *Fællesforening* med et Fællesstyre, bestaaende af Mænd og Kvinder fra den hele Menighed, og Kvartalsmøder til Drøftelse af kristelige og kirkelige Spørgsmaal og støttedes her kraftig af Mænd som Seminarbestyrerne Støylen og Hognestad samt nu (1906) afdøde, fhv. Prest i Amerika Olav (Ba...?). Trods adskillig *Modstand fra Emissærers og adskillige Menighedslemmers Side*, har efter hans Mening dette Arbeide baaret sine gode Frugter…» (kursiv her).

Hitterdal (Heddal): En frukt av dent folkelkirkelige virksomhet var «Hitterdal Lilleherredes Menighedsforening», som fikk ansatt en *menighetssøster* til pleie av fattige og syke.

Indremisjonens virksomhet bestod nesten utelukkende av emisservirksomhed. Hedningmisjonen fikk beskjeden plass, tross støtten fra seminarlærer *John Stene* og vikarerende kirkesanger *Karl Reichelt*, som begge ble misjonærer utsendt av Det Norske Misjonsselsskap. Sammen med sin hustru stiftet Reichelt «Hitterdals Chinamissionsforening» tilsluttet Det norske misjonsselsskaps Kinamisjon. Foreningen startet som et tiltak for unge, men samlet etter hvert både unge og eldre medlemmer.

---

[1] Alta kab, jf Kr.sand kab: -"den omhu, veiledning og noble liberalitet, han la for dagen likeoverfor sine prester".
[2] Tinn kab.
[3] Kristiansand kab.
[4] Tinn kab.

Med utgangspunkt i konfirmantarbeidet, startet Krohn *Hitterdals kristelige Ungdomslag* med ham som formann, og dertil *Lilleherreds kristelige Ungdomslag*. Det siste ble til ved å slå sammen Reichelts ungdomslag og prestens konfirmantlag.[1]

I **Kristiansand** ble innføring av ny høymesseliturgi «en overordentlig glædelig forbedring». Det som «minst tiltalte mig», var den nye konfirmasjonsordningen, skjønt den er «mere tidssvarende, særlig for byerne, end den gamle.»[2]

Bragernes: Samme år som han ble innsatt i Bragernes sognekall, utbrøt verdenskrigen «med dens redsler paa land og sjø og dens forfærdelige grundrystende virkninger først paa det økonomiske og sociale omraade, saa ogsaa paa det moralske og kristelige. Rationeringstiden for vort land fulgtes av en jobbetid med guldflommens forbandelse utover landet for saa særlig efter fredsslutningen i 1917 at avløses av en demoralisation og nedgang paa næsten alle omraader. Det var derfor en i mange maater tung og bekymringsfuld tid han i disse aar gjennemlevet med sin menighet.»

Det var for ham en lykke å ha trofaste kolleger (KSv: Res kap Rasmus Nordtømme 1913-1927 og tredjeprest Meling).

> «I fuld overensstemmelse og uten disharmonier stod de side om side i arbeidet og støttet hverandre i gode og tunge dager. Ikke mindst trængtes det, da striden ogsaa blev følelig paa kirkens omraade, særlig striden mellem den saakaldte positive og liberale theologi.
>
> Efter anmodning av en komitè av positive og liberale theologer, hvis formand var biskop Jens Tandberg, holdtes i september 1919 det saakaldte kirkemøte i Drammen, som fra positiv side mødtes med en storm av protester, særlig under ledelse av professor Hallesby. Selleve møtet hadde ingen ytterliggaaende karakter og var uten nogensomhelst indflytelse paa prester og menighet; men følgen var allikevel, at av sogneprestens ni medhjælpere de seks begjærte og fik avsked, mens straks efter tre nye beskikkedes ved siden av de tre gamle, som blev staaende. Striden la sig efterhaanden, og det stadig gode forhold mellem Bragernes prester og menighet blev helt og fuldt gjenoprettet. /…/
>
> Jeg har altid anset mig selv som en fredens mand, saa meget mere som fredens sysler jo var min gjerning i livet. Desuagtet har fra første tid til nu strid fulgt i mine spor, i Alten med kvænske Læstadianeres fanatiske sekt og den katolske propaganda paa Altengaard, i Tjøtta med brændevinshandel, i Hitterdal om retten til stavkirken m. m. Og det tør vistnok være bekjendt, hvorledes jeg siden mit komme til Bragernes er blit den uskyldige aarsak til den uhyggelige kirkestrid og paa mine gamle dage faat paa mig den rigtignok ubeviselige mistanke om at være smittet av tidens "liberale" strømning i den teologiske værden. Overfor alt dette faar jeg trøste mig med at "fred er ei det bedste, men at man noget vil.»[3]
>
> I sin prestegjerning hadde Krohn hatt den «misundelsesverdige Lykke» aldri å ha tvilt på Guds kall.[4]

PUBLIKASJONER:

1919a: Vernlagsarbeidet i Bragernes. = Vern 1919,121-24.
1919b: Intimationstale ved kirkestevnet i Drammen 7. september 1919. = NK 38-39/1919 (12.9. 1919).

[1] Heddal kab.
[2] Kristiansand kab.
[3] Bragernes kab.
[4] Tinn kab og Kristiansand kab.

1928: **Læstadianismen i Finnmark for 50 år siden**. = SV 25-26/1928, 99-100.

Utga "enkelte prækener i ... prækensamlinger og artikler i blade, særlig lokalblade. Til at gaa videre har jeg ofte hat lyst, men slet ikke tid" (Studenterne 1871. 1921, 67).

KILDER: Kab Alta, Tjøtta, Tinn, Heddal (Hitterdal), Kristiansand, Bragernes. - Studenterne 1871. 1921, 66- 67. - Lange 1906, 80. - UBO U 198/55.

Aftenposten 12.10.1923; 14.1.1929. - Drammens Tidende 29.9.1924. - Ringerike Blad 14.1.1929. - Morgenposten 13.10.1923. - SV (SV) 25-26/1928; 47-48/1946; 3/1947.

Dahle 1971, 41, 42, 44. - Diesen 1980, 129. - Einung 1976 (1926), 228f; samme 1937, 50, 53. - DSivertsen 1955, 114-16, 146-47, 407. - Steen 1946. - Tromholt 1885, 424-34.

43. WAAGE, Halvdan Andreas:

ALTA, Holmestrand, Strømsgodset

F 15.3.1888 Sandviken Bergen, d 4.6.1946 Strømsgodset.

Hans Johan W (1852 1925), skolebest, o h Inger Kristine f Kvalvik (1854 1928).

G 24.2.1917 Oslo m Frida Holmboe, sykepl (stud 1912), f 17.5.1892 Strinda. Michael H, medisinaldir, o h Eleonore (Lella) f Vogt. 5 barn.

Stud 1908. C th (U) 1915.

Stkap Hålogaland 1915. Sp Alta 1916, pr Alta prosti 1924 (kst 1923). Bestyrte i tillegg Talvik 1920-23 (nesten 4 år) og Kautokeino 1923. Siste kvartal 1923 eneste prest i Alta prosti (Loppa, Talvik, Alta, Kautokeino pg).

Sp Holmestrand 1926 (inns 4.7). Sp Strømsgodset 1938.

ALTA 1916-26

Formann: Fattigstyret (de fleste år), skolestyret (1 år), vergerådet, menighetsrådet og tuberkuloseforeningen. Blant skoledirektørens forslag til foredragsholdere ved militærforlegningen i Alta. Sammen med fru Waage foreslått som en av Altas kyndige i tysk korrespondanse, eventuelt også i engelsk og fransk.[1]

Radikaliseringen innen arbeiderbevegelsen kom til uttrykk hos ungdommen. Alta var i 1924 det eneste prestegjeld i Hålogaland bispedømme hvor *en større del av konfirmantene uteble fra nattverden*. Noe lignende hadde skjedd et par år tidligere i Sortland.[2]

[1] Hoem & Tjeldvoll 1980, 353, 360.
[2] NSa 1923, 398f; 1925, 269.

Lestadianerne

De møtte villig frem til Waages bibellesninger, og blant dem deres gamle predikant *Johan Petter Posti*.[1] Han kunne etterpå i samtale med presten rette på et eller annet, og meddele «sitt, det ene rette bibelske syn på tingen». Slikt brydde ikke Waage seg om, for i liberalreologens øyne var lestadiansk kristendom «en god bremse mot den om sig gripende materialisme». Bedehuset på Elvebakken var lestadianernes hovedkvarter «i denne sterkt kvenskblandede befolkning».[2] Men de som ikke kjente seg hjemme i det lestadianske fellesskap, ønsket seg et kirkehus, men hvor skulle det ligge?

Uenigheten om kirkebyggets plassering lammet byggkomitèen. «Dalingan» (tverrelvdalingene) med lærer Mardal i spissen ville ha kirken østover. Elvebakkingene med kjøpmann Lyng i spissen ville ha kirken vestover. Waage gjorde sitt syn gjeldende i komiteen. Problemet var lestadianerne på Elvebakken. De stilte seg velvillig til kirken med dens gudstjenester, men var «nokså uinteresserte» i kirkebyggsaken, kanskje av frykt for en slags konkurranse.

På steder som Elvebakken, Aronnes, Transfarelv, Rafsbotten og Russeluft ble lestadianernes virksomhet bestemmende for den alminnelige oppfatning om hva kristendom var. Deres innflytelse kunne også merkes andre steder i Alta, ifølge Waage. Han betraktet lestadiansk kristendom som en av flere typer kristendom. Den var «gemytsbestemt» for den kvenske og samiske befolkning, og ble «næret ved stadige drypp av tilreisende predikanter fra Sverige og Finland». Han beskrev sitt forhold til lestadianerne slik:

> «Jeg har ofte gledet mig over læstadianerne som trofaste gjester ved nadverdbordet, over deres kraftige salmesang og deres tildels alvorlige gudsfrykt. Mange av dem satte jeg høit som kristne og som mennesker. Men der er naturligvis brodne kar i alle lande. Deres noget nomistiske (KSv: loviske) syn deler de med så mange lignende retninger. Jeg beundret enkelte av dem for deres enorme bibelkunnskap. Deres sterkt biblicistiske skriftfortolkning er ofte gjennemført med adskillig konsekvens ut fra et meget primitivt verdensbillede. Efter min mening var deres forkyndelse ofte til stor velsignelse. At de ved sin omvendelse skal be om tilgivelse for tidligere synder - også av mennesker, viser et respektabelt alvor. Man oplever før eller senere at en omvendt sådan kommer og ber om tilgivelse.»[3]

HOLMESTRAND: 1926-38

Utnevnelsen ble fulgt av velkomstord i Jarlsberg og Larvik Amtstidende (8.6. 1926).

Form mhr, skolestyre, fattigstyre og dertil andre kommunale verv.

Etter biskop Lundes visitas i 1928 ble søndagsskolen flyttet fra bedehuset til kirken. Waage ble søndagsskolens leder, og fru Waage var aktivt med.

Form Vestfold krets av Norges Kristelige Landslag 1932-36. Form Holmestrand kr. Ungdomsforening ca 10 år. Betjente Rove tuberkulosehjem med barnehjem. Timelærer ved "Den Tordenskioldske h. alm. skole".

---

[1] Se nr 42: Krohn/lestadianerne.
[2] Se n 396.
[3] Alta kab folio 14-18.

STRØMSGODSET 1938 – D 4.6.1946

Strømsgodset hadde i tidens løp vært anneks i flere prestegjeld - Lier, Bragernes, Strømsø og Skoger. Her ble Waage prestegjeldetsd første sogneprest, hvor folk var vant til å ha presten på lang avstand og med gudstjeneste en gang i måneden. Mange forsatte av gammel vane å søke til kirkene i Drammen. Et annet problem var prestegjeldets langstrakte geografi og økende bebyggelse i utkantene. Fra desember 1939 utga han et menighetsblad under parolen "kan ikke menigheten komme til presten, får presten komme til menigheten".

Konfirmasjonsordningen for byene ble tatt i bruk fra høsten 1938. I anledning kirkejubilèet i desember 1943 ble kirken oppusset og festskrift utgitt, tross mange vanskeligheter. Han begynte med «vernelangsmøter», og etter mønster fra Bragernes kirke, ble møtene holdt søndag ettermiddag i kirken – senere på Gulskogen bedehus. Tidspunktet ble valt av hensyn til den store utfart søndag formiddag. Møtene var korte, med tale og musikk, og kirken – senere bedehuset - var fylt til trengsel.[1]

Okkupasjonstiden

Under krigen spionerte nazister på ham under gudstjenestene. Han ble anmeldt flere ganger, men lot seg ikke skremme. Under embetsnedleggelsen i 1942 stod menighetsråd og menighet samlet "som en mann". Menighetsfølelsen ble styrket og menigheten samlet seg om kirken. Samlende virket også den nazisten som «søndag efter søndag kom i kirken og noterte ned mine prekener for å referere dem videre til «myndighetene»». - Skoleinspektør og *klokker Steinseth* organiserte innsamling til prestelønn, som ble utbetalt forskuddsvis det meste av tiden. Foreningslivet og oppbyggelsene i et lokale på Gulskogen fortsatte jevnlig som før krigen.[2]

> **KARAKTERISTIKK**: En hjertevarm personlighet, romslig, vennlig, alltid et smil og godt ord til alle. En varm forkynner.
>
> "En av sognets beste menn /.../ en av dem som bidro til å gjøre stillingen utholdelig for folket her og han viste oss at det går an å overvinne en voldsmann".[3]

EGET TILBAKEBLIKK:

Han var like fra guttedagene «sterkt optatt» av kirkens gudstjenester og med «et inderlig ønske om å bli prest». Selv om han hadde et stykke å gå, kunne han søndag etter søndag komme to ganger til gudstjeneste. Særlig var han en ivrig tilhører av senere biskop *Christen Brun*.[4]

I studietiden deltok han aktivt i Studentersamfundets møter, men størst betydning for ham fikk Det Kristelige Studenterforbund med sin "fribårne og dypt alvorlige kristelige ånd". Med takknemlighet mintes han særlig professor Lyder Brun og hovedlærer ved praktikum misjonsprest Johs. Johnson."[5]

Befolkningen i *Alta* stilte seg kjølig til ham da han kom, og selv kjente han seg fremmed. I småfolks øyne var den unge, forgjeldede presten en "storkar" og meget velholden. Ved ankomsten var det heller ingen offisiell mottagelse for ham. Likevel trodde han at kristendommen ville finne "vei over

---

[1] Strømsgodset kab.
[2] Samme.
[3] Drammens Tidende 13.6.1946. Ordfører Aas ved åpningen av menighetsrådsmøtet 12.6.
[4] Studentene 1908. 1933, 386. Christen Brun, b Hamar bispedømme 1906-1917.
[5] Samme.

alle saadanne gjerder..." Til det trengtes arbeid over tid. - Han ankom i kirkestridens dager, og utdannet ved «universitetet», tilslørte han den egentlige årsak til mottagelsen han fikk.

Kommunen viste liten vilje til å bære utgiftene til «kirkevesenet». Waage fant to grunner til det: *Lestadianerne* så i presten «embedets innehaver og sakramentenes forvalter, mens de i sine predikanter så de rette forkynnere eller «profeter»». I tillegg møtte han «*radikal socialisme*, tildels kristendomsfiendtlig og ihvertfall atskillig materialistisk». Og likevel ante han at det «på bunnen er større vennlighet og ærbødighet enn man fra først av syntes å merke». Innsamlingen til kirkens utsmykning innbragte på kort tid 1000 kr - et stort beløp den gang.[1]

I *Holmestrand* hadde det Guds ord som før var sådd, båret frukt i «den rette gudsfrykt». Det var alltid hyggelig «å komme inn i et hjem /.../ en prest går Guds erinde, det gjelder ikke personen, men tjenesten.» Det var de gamle i menigheten som først hilste på ham - sogneprest Nilssen, Holst og fru konsul Petersen. I avskjedsprekenen takket han særlig «den flokk som trofast var møtt op i kirken søndag efter søndag, enten været var godt eller dårlig, enten det passet eller ikke. Det var «Guds samfund» som samlet. Hans største glede var når foreldre kom med barna sine til dåpen, og han kunne føre et lite barn inn i samfunn med Gud.[2]

Overgangen fra sjøfartsby til industriby medførte økt radikalisering. «Kirken som tidligere samlet stadig mange til gudstjenestene, har nu en fast, men nokså liten flokk…». Nye innslag var Frelsesarmèen, to pinsevenngrupper og frikirken. De arbeidet "i det små på tomannshånd", og ved større møter med tilreisende talere og tilhørere. "Den kirkelige følelse" var fra før av svak hos dem som gikk over, så utmeldelsene rokket ikke ved stabiliteten i menighetsarbeidet. Det forhindret ikke at de fikk "endog de mer bevisst kirkelige i tale" ved gamlefester og alliansemøter.

Waage la stor vekt på de mange misjonsforeningene og særlig foreningen for menighetspleie, som for ham var nesten som «en menighetsforening». All denne foreningsvirksomhet foregikk i bedehuset, som ble "et felles åndelig hjem". Der var presten en nærmest selvskreven formann i bedehusstyret. Der fant han sin menighet, «kanskje den mest trofaste i kirken.»

Frida Waage var "nesten alle år" formann for sykepleien, som samlet jevnlig 150-250 mennesker. Den var byens mest søkte forening og med "en god kristelig ånd" på møtene. Sykepleien tok også opp dagsaktuelle spørsmål og var søkt av alle.[3]

Det var vanskelig å samle "arbeiderne" til gudstjenesten, unntatt ved de store anledninger. "Den almindelige materialistiske livsanskuelse innen de socialistiske partier har også virket i Holmestrand. Fra begynnelsen av 30-årene ble "Folkets hus" innredet i det som før var døveskolens gymnastikksal. Festene her på lørdag kveld gikk på bekostning av den rette bruk av søndagen. Det tidligere socialdemokrati med *Anton Knutson* i spissen virket mer idealistisk og stod kirken nærmere. Likevel hadde Waage de senere år møtt «megen elskverdighet og forståelse» blant de ledende i Arbeiderpartiet. «Stadig har de sunget i kirken ved juleinnsamling til trengende, og i mer personlig samvær har det falt ord som har vist at mange av dem har lengtet efter Guds rike og står det nærmere enn både de selv og vi andre mange ganger forstår. Ett er i hvert fall sikkert, at kirkens kristendomsform står arbeiderpartiets

[1] Alta kab.
[2] Jarlsberg og Larvik Amtstidende 28.2.1939.
[3] Holmestrand kab.

folk nær.» Bisettelser og begravelser er gyldne anledninger til å møte dem, da de «ofte møter meget tallrikt frem».[1]

Waage summerte sine erfaringer slik: «Meget har vært anderledes enn jeg ventet, skuffelser og vanskeligheter møtte også mig, men jeg har fått bevare takknemligheten for å være vår kirkes tjener, og jeg er lykkelig ved min livsstilling.» Han hadde møtt mange mennesker, «både høy og lav, og av erfaring lært at et virkelig rikt og lykkelig menneskeliv må være kristelig funderet», og derfor håpet han inderlig «for mine barn og for vårt folk at kristendommen må få en stadig sterkere plass i vårt fedreland».[2]

KILDER: Kab Alta, Holmestrand (Borge), Strømsgodset (nedskrevet av fru Waage etter diktat). – Studentene l908. 1933, 386f. - Eriksen 1930. - Leganger 1915. - NSa 1923, 398f; 1924, 274; 1925, 269.

Jarlsberg og Larvik Amtstidende 8.6.1926; 14.3.1938; 28.2.1939. - Bergens Tidende 7.6.1946. - Drammens Tidende 13.6.1946. - Hoem & Tjeldvoll 1980, 353, 360.

44. HALVORSEN, Anders:

TALVIK, Luster (Lærdal), Borgund, Moss

F 10.12.1854 Drøbak, d 25.10.1926 Moss. Begr Vestre grl, Oslo.

Skipsfører, senere kjøpmann Niels Gullik H (1827-60) o h Josefine Matilde Elfine f Johansen (f 1832).

G 12.8.1881 Drøbak k m Julie Charlotte f Rasch, f 13.12.1852 Drøbak, d 8.8.1924 Moss. Begr Vestre grl, Oslo. Skipskapt Carl Johan R o h Pauliane Julie f Solberg. 4 sønner, 2 døtre.

Stud 1873. Huslærer Ringsaker 1875/76. Div lærerposter i studietiden. C th 1881. Lærer 1881 og skolebest 1882 Fredrikshald pikesk. Lærer Falsens pikesk (Kra) 1884. Pract 1884.

Ord. 22.10.1886 Vår Frues k (Kra). Sekr Det norske Totalavholdsselskap (DNT) 1884-86.

Sp Talvik 1886. Eks samisk vå1887. Pr Alta prosti 1895 (kst 1894).

Sp Luster 1896. Sp Borgund 1905 (utn 20.7). Sp Moss 1912, pr Vestre Borgesyssel 1920.

Avholdsmann fra 1877 og medlem av Det Norske Totalavholdsselskap (DNT) i håp om å redde en slektning fra drukkenskap). Redigerte "Meddelelser fra Hovedbestyrelsen" (DNT) 1884-86. Samme periode økte medlemstallet fra ca 35 000 til ca 70 000 medl, og foreningene fra 328 til 605 foreninger. Form Sogn fylke av DNT 1897.

Det var morens ønske at han skulle bli prest, men en religiøs krise i 1877 førte til sterke sympatier for frikirkebevegelsen. Han kom etter hvert til klarhet, skjønt han «bævet ved tanken på

[1] Samme.
[2] Studentene 1908. 1933, 386. Samme s. 386f.

det store ansvar i denne tjeneste».[1] Han søkte et par embeter, trakk seg fra Vanse kallskapellani, og ble utnevnt til Talvik sogneprestembete 31 år gammel.

TALVIK 1886-96

Inntrykket fra innsettelsen (14.11.1886, 21. s. e. Tref): «Hans Prædiken og Færd hidtil har gjort et godt Indtryk. Vi har derfor al Grund til at være tilfreds», skrev avisen Nordkap.[2]

Fiskerp *Breivikbotn* (Loppa pg) mars 1887 og mars 1888.

Form skolest 1890-96. Medl herredsstyret og ordf 1893-97. Komitèform Finnmarkens Amtsthing 1895 og 1896. Medl Finnmarkens Amtsskolestyre 1891, nestf 1892-94, form 1895 (frasa seg gjenvalg).

Stiftet Talvik indremisjonsforening 1887 og tok initiativet til "Fællesforeningen for Vest-Finnmarkens Indremission" 1892. Form i begge..[3]

Ledet gjennomføringen av *folkeskoleloven* (1888/89), da lesetiden ble utvidet. Utarbeidet den første utførlige skoleplan for Talvik (fra 1891) i samsvar med normalplanen for undervisning på landet. Møtte motstand, særlig i 1889 og -90, pga *Paus og Lassens Læsebog* og en lærebok i geografi.

Fikk reist nye skolehus i Lille Lerresfjord og Talvik i 1893, i Leirbotn på Sagatun i 1896, i Langfjordbotn i 1898. Prestegjeldet ble inndelt i 6 skoledistrikt med tils 16 kretser.[4]

Mye av uviljen mot skolen falt bort da nye velutstyrte skolehus ble reist ved hjelp av offentlige bidrag. Etter hvert satte folket mere pris på de goder som var oppnådd.[5]

Halvorsen drev prestegårdsjorda selv. Sammen med *lensmann Kummeneje* kjøpte han ny plog og slåmaskin, og snart fulgte andre etter med maskinkjøp. I 1887 fikk han oppmurt en forbygning i Talvikelva til vern om prestegårdsjorda, og året etter ble et større jordstykke innkjøpt for å bedre inntektsgrunnlaget. Samme år gjennomgikk hovedbygningen en omfattende reparasjon. Ny låve med fjøs og stall ble bygd i 1896.

Komagfjord kapell ble bygd i 1887 og vigslet den 15. september av biskop Skaar. Samme år ble Talvik kirkekård utvidet og nytt gjerde satt opp.

Halvorsen satte langfjordingene i gang med arbeidet for en kirke på Sopnes. Allerede i 1888 ble det gitt en stortingsgsbevilling til formålet. Biskop Skaar vigslet **Langfjord kirke** den 20. august 1891. Kirkegården ble anlagt i 1894.

Tredje kirkebyggsak var **Leirbotn kapell**. På denne side av Altafjorden hadde folket mistet kirkehuset sitt i 1704, da det ble flyttet til Talvik. Sammen med flere menn i sognet sendte Halvorsen ut en innbydelse til å tegne bidrag (vå1895). Bidrag kom også utenbygds fra. Leirbotn kapell ble vigslet av biskop Berggrav 40 år senere - den 12. juni 1935.[6]

---

[1] Borgund kab.
[2] Nordkap 19.11.1886. Notis.
[3] Rudvin 1970, 149; se Publ.
[4] Stuve 1937, 30.
[5] Talvik kab.
[6] NSa 1936, 118f.

Halvorsen reiste mye omkring i bygdene som prest og skolestyreformann, og ble svært avholdt. Det lå anerkjennelse i valget til herredsstyremedlem og ordfører i 1893. På hans initiativ ble Alta legeembede delt, slik at Talvik fikk egen distriktslege.[1]

Halvorsen systematiserte og ordnet *Talvik sogneprestarkiv og Vest-Finnmark prostis arkiv*, og skaffet ny kallsbok for embetet. Det var særlig i vinterhalvåret han gjorde lokalhistoriske studier, med vekt på kirke- og skolehistorie. Hovedkilde var embetsarkivet på prestegårdsloftet, som også rommet arkivalia til Finnmark-historien. Han fikk etter hvert et utvidet regionalhistorisk perspektiv på tjenesten og en inngående kjennskap til folk og forhold. Ved hjelp av *konkret menighetskunnskap* kunne han gjøre adekvate tiltak og begrunne strategiske valg i sin prestegjerning. En tilbakemelding på hans studier var denne: "Den mand kunde maaske skrevet Finnmarkens historie".[2]

Halvorsen overlot ikke *nattverdinnskrivingen* til kirkesangeren, men gjorde den selv, antagelig med Roll som forbilde (se nr 41). Dermed fikk han anledning til å samtale med den enkelte om nattverdens gaver. Det hendte han frarådet enkelte, men kom snart til den erkjennelse at han måtte stille små krav til kunnskap og åndelig modenhet.[3] (Se Publ 1902b og 1912(2),27-29, jf s. 23.)

Talvik-vekkelsen og lestadianerne

Halvorsen beskrev vekkelsen slik:

> «I Aarene 1887 til 1890 blev Menigheden greben af en sterk Vækkelse, hvorved et bevæget og varmt Kristenliv voxede frem i flere af Menighedens Distrikter. Vækkelsen var helt ud kirkelig, sluttede sig inderlig til Embedet og søgte sin Næring ved Gudstjenesterne i Kirken og ved Opbyggelser af Sognepræsten og andre lutherske Prædikanter, hvoraf i de senere Aar ogsaa enkelte fra Menighedens Midte.»

Halvorsen ble som en åndelig far for de Talvik-vakte fra omkr. 1890. blant dem markante indremisjonsskikkelser som *Thomas Andersen*, Årøy, predikanten *Ole Mattissen*, kjøpmann *Ove Olsen*, Korsnes (i billedgalleriet ved bibelskolen i Oslo) og *Ole Hagen*. «De omtalte ham alltid med stor ærefrykt. Det hendte at de reiste lange veier for å treffe ham når det var blitt vanskelig for dem. Underlig var det å høre dem referere samtalene med Halvorsen. Prostens ord betydde så meget for dem. De var noe mistenksomme overfor oss unge som kom sørfra, og det kunne ta tid før en ble antatt men ble en først antatt, så kunne en regne med dem». I samme forhold stod lederne *Laurits Heitmann* og *Lars Peder Olsen*.[4]

Forut for den vekkelse Halvorsen omtalte, gikk i 1888 en *lestadiansk* vekkelse over folket i *Tappeluft og Langfjordbotn.* De lestadianske kristne søkte alltid til gudstjenester og oppbyggelser ved sognepresten.[5] - Ifølge ham selv, modererte de sine særmeninger.

Senere så Halvorsen tilbake på *to vekkelser*; - «en sund, kraftig og livbringende vækkelse, som helt samlet sig om presten, og en sterk læstadiansk vækkelse, som også stillet sig venlig og anerkjen-

---

[1] Bjørgan 1969, I, 213, 241-244; samme II s 105f.
[2] Brodtkorb 1923, 31.
[3] Talvik kab.
[4] Govertsen 1946, 18f. = Folkeminne om Talvik vekkelsen. Flere predikanter synes glemt, blant dem *Mikkel Esaiassen* og *Johannes Aslaksen* i Leirbotn. Jf Bjørgan 1969 II s. 168, 215.
[5] Samme. Dagmar Sivertsens opplysning stadfester Halvorsens positive forhold til lestadianerne i Langfjorden, se DSivertsen 1955, 145.

dende og rådsøgende til presten.»[1] Den sistnevnte var for ham noe fremmed. Rørelsen ble han ikke fortrolig med. Han fikk det inntrykk at absolusjon med håndspåleggelse hadde en nærmest sakramental betydning, og at mange lestadianere anså håndspåleggelsen nødvendig for å få Den Hellige Ånd.[2]

Ifølge frikirkepredikanten *Ole Andersen* (red Nuorttanaste) fantes det omkring 1910 flere sogn hvor samene skydde kirken på grunn av språket. Et eksempel var Komagfjord (Talvik), hvor sjøsamene ikke forstod skriftetalen på norsk. Da tok presten *tolk* til hjelp. "Og mange sa senere at en saadan dag hadde de ikke oplevet i Komagfjord kirke siden hr. Halvorsen reiste.» Da ønsket menigheten at presten brukte tolk også under prekenen.[3]

Halvorsen søkte seg bort første gang i 1891, først og fremst av hensyn til hustruen som led av giktsmerter og «nervøsitet». Hun tålte ikke klimet. Hun ble frisk etter et opphold sørpå, men da hun var tilbake i Talvik, vendte også gamle lidelser tilbake. Også han var plaget av gikt.

I 1894 søkte han et embete på oppfordring av biskop Skaar, som mente Halvorsen var «særdeles skikket». Men en stiftskapellan som hadde fått inngang i menigheten, ble støttet med navnelister og utnevnt. Da var Halvorsen utslitt, tynget av mange kommunale og amtskommunale verv «i et særdeles tungvint Finmarkskald». Da han søkte seg bort et par år senere, mente biskop Bøckman at en befordring var nødvendig.

Sommeren 1908 besøkte ekteparet Halvorsen Talvik prestegjeld, innbudt av menigheten som dekket reiseutgiftene for dem. Innsamlede midler var satt i banken i Hammerfest, til de kunne etterkomme innbydelsen. «- samværet med våre hjertens kjære venner dernord var os en ny lykke."[4]

LUSTER (LÆRDAL) 1896-1905

Etter gjentatte oppfordringer fra menigheten i Luster, søkte han omsider sommeren 1896. For sikkerhets skyld hadde menighetsmøtet sendt kirkestatsråden en «menighetsansøkning» om å få Halvorsen utnevnt. Denne fremgangsmåte var ikke uvanlig den gang, når et menighetsmøte ville ha den presten det ønsket. Senere på sommeren kom en søknad fra et menighetsmøte i Sunnhordland. Der var også Halvorsen ønsket. Da hadde han allerede søkt Luster av hensyn til konas helse og begynnende «nervøsitet» hos ham selv.

Vikarenrende biskop i Bergen, A. G. Winsnes stilt seg prinsipielt sett positivt til menighetens «kallsrett», men av hensyn til andre søkere fant han en menighetsansøkning «saare uheldig». I tilfelle valget stod mellom Halvorsen og en likestilt søker, antok han at det ikke ble tatt hensyn til den.[5]

> Form skolestyre, forlikskommisjon og fattigstyre. Drev prestegården meget lønnsomt. Redaktør for bladet "De lidendes ven" 1903-05 (tilkn Sogns barnehjem). Reiste et halvår 1904/05 for *Det Norske Søndagsskoleforbund* over hele Sundmøre og delvis Romsdalen, og dertil alle byene fra Bergen til Larvik.

---

[1] Borgund kab.
[2] DSivertsen 1955, 385.
[3] LV 4/1916.
[4] Samme. Jf Bjørgan 1969 I, 213. "Talvik fikk min første kjærlighet", skrev Halvorsen, Talvik mhbl 5/1926.
[5] Ra KUd A Geistl pk 63.

BORGUND 1905-12

Under besøket i Borgund 1904/05, ble han oppfordret av menigheten til å søke sogneprestembetet straks det ble lyst ledig. Han kviet seg, for han han hadde lagt merket uviljen mot de siste sognepresteene. Menigheten kalte ham desto mer inntrengende, siste gang flere dager etter fristens utløp, denne gang undertegnet av 1681 "husfædre og husmødre". Luster menighet ga tilsvar med et "storartet tilbud om økonomisk støtte".

> I Halvorsens tid var det 15 godtemplarlosjer og 11 avholdsforeninger i Borgund - "måskje Norges mest ædruelige prestegjeld", skrev han i kallsboken.
>
> Styremedl Borgund imif og Nørvesund imif. Styremedl, senere form 1910-1912 Sundmøre Fællesforening for Den indre mission. Innvidde syv bedehus- og forsamlingshus, alle bygd i hans tid. Form Sundmøre krets av Santalmisjonen.
>
> Nestform Søndmøre fylkesstyre av Det norske Avholdsselskap. Styremedl Nørvesund avholdsforening. Nemndform, senere styreform Søndmør Barnehjem 1907 (gården Indrehovden innvidd 10.11.1908). Foredragsholder skandinavisk Barnevensmøte, København 1905. Blant stifterne av Sunnmøre Historielag.[1]

I 1912 nedsatte Indremisjonsselskapets en tremannskomitè for å utrede en plan for Finnmark-arbeidet. Halvorsen ble medlem. Komitéen foreslo to arbeidsutvalg for henholdsvis Vest- og Øst-Finnmark. De skulle forestå virksomheten og være rådgivende organ for hovedstyret. Tross betenkeligheter mot en stilling for reisesekretær i Finnmark, ville komitèen ansette "ialfald" en mann til. Hovedstyret vedtok forslagene, og sommeren 1913 gjorde reisesekretær *Johan M. Wisløff* sin første reise til Troms og Finnmark.[2]

Til tross for sitt syn på kirkesituasjonen, lot han være å gi sin støtte til opprettelsen av Det teologiske Menighetsfakultet.[3]

Han søkte Moss av hensyn til egne krefter og familien i Kristiania.

MOSS 1912-25

> Form og ordf skolestyre, fattigstyre og vergeråd. Form amtsskolestyret. Medl forlikskommisjonen m. m. Gjesteforeleste ved Det praktisk-teologiske seminar (U) om prestegjerningen i Nord Norge. Stortingskandidat og bispekandidat.

EGET TILBAKEBLIKK:

I **Luster** møtte han en folketradisjon i forandring både kristelig og moralsk. Her var en menighetstradisjon preget av «den gode gamle e kristendom /…/ opfrisket ved flere sunde og gode vækkelser» i samspill med en sterk avholdsvirksomhet over hele prestegjeldet. Men fremdeles var det «endel gammeldags drik ved brylluper og begravelser».[4]

Mottagelsen i **Borgund** var overstrømmende, og ikke uten grunn. I den tid sogneprest *Jens Fr. W. Schmidt*[5] var sogneprest (1887-1904), ble menigheten en splittet flokk. Mange kom i opposisjon til

---

[1] Bjørgan 1969 I s. 213.
[2] Rudvin 1970, 135f.
[3] Nome 1958, 443 n 6.
[4] Samme.
[5] F 1850, sp Fræna 1879 før han kom til Borgund; se Holst 1891, 99, 165.

en prest som stilte seg kritisk til såkalt «vekkelseskristendom». Halvorsen derimot samarbeidet med indremisjonsfolket, som til gjengjeld viste ham stor tillit. Formiddagsmøter ble ikke holdt uten Halvorsens tillatelse, og det ble heller ikke gjort noe forsøk på å stifte "nadverdforeninger". Splittelse og tvedragt opphørte.

I løpet av 20-30 år hadde sterke bevegelser gjennomsyret menighetslivet, i det vesentlig fremkalt og næret ved tilreisende predikanter, især presten *O. Grimnes* i Ålesund og lekpredikanten *Paul Gerhard Sand*. Den frikirkelige propaganda medførte få utmeldelser.

> "Søndmøringen er meget sterkt religiøst anlagt, men også tildels let påvirkelig i sværmerisk retning, / / "tungetale", "syner" og åbenbarelser" får let indpas og tiltro. En sådan sterk sværmerisk bevægelse i Ålesund i 1907-1908 blev dog Borgund skånet for at bli smittet av."[1] (Jf nr 35: Barman)

Halvorsen betraktet de fleste vekkelser som sunne og gode, og fremhevet *Iver Furholm* blant lokalpredikantene. Det var et sterkt åndelig liv i menigheten, og stor interesse for indre- og ytre misjon. Man var på vakt overfor alt som kunne tenkes å angripe vekkelsen med dens åndelige rørelse og virksomhet. Men etter hvert som han ble kjent med lokale forhold, bedømte han forkynnelsen som *ensidig*. Det var mye tale om troens rettferdighet og personlig «bekjennelse», men mindre av «Kristi efterfølgelse», for hvorfor var man frelst?

> «Dersom vi prester likeoverfor en sådan foreteelse ikke taler "kjærlig" til den skadede menighet, men præker loven med skarpe irettesettelser og dommer, så vil skaden selvfølgelig ikke lækes men heller økes. Og de "vakte" blir stående fremmede for prestene, som ikke kan bli dem til den støtte og hjælp, som de dog gjerne vilde. Derimot vil en sand og sund helliggjørelsesforkyndelse forståes og mottages av de vakte med tillid og tak, såsandt de som de vakte i Borgund har et åpent øie for den skade som er dem voldt."

Halvorsens kommentar gjenspeiler forholdet til nyevangelisk vekkelseskristendom av roseniansk type. Siden den var blitt vanlig, kunne det ta generasjoner før skaden var legt, hevdet Halvorsen.

En annen problematikk fulgte fiskesesongene. På søndagene hadde ikke mannfolka overskudd til å legge ut på kirkereise. Da var bedehuset lettere tilgjengelig, men som regel lenge mellom søndagsmøtene. Halvorsen på sin side hadde hverken anledning eller kapasitet til å reise omkring for å nå den mannlige del av befolkningen. Altså burde det bygges flere kirker og ansettes en prest til, og siktet vel med det til en tredjeprest i tillegg til den residerende kapellan ute i øydistriktet (se nr 22: Bøysen).

> **KARAKTERISTIKK**:
>
> **Talvik prestegjeld**: B Skaar (1891): «- en særdeles brav Præst, Han prædiker klart og varmt, bærer megen Omsorg for Ungdommens kristelige Oplysning og bringer med utrettelig Iver Guds Ord omkring i Talviks vidstrakte Menighed».[2]
>
> Rolig og lun, med et beskjedent vesen. Vennlig og elskverdig, taktfull og skjønnsom.
>
> Hans prekener hadde en klar og grei fremstilling. Utrettelig interessert i prestegjerningen og menighetsarbeidet.

[1] Borgund kab 1905-1912.
[2] Ra KUd A Geistk pkt 63.

> «En prest etter Guds hjerte», stod det å lese i prost O C Berges påtegning i 1894, da han stod i fare for å bli helt utslitt.
>
> *Biskop P.W.K. Bøckman* (1896): «- har et overmaade godt Ord som Præst heroppe, er meget afholdt i sin Menighed og nyder stor Anseelse udenfor denne…».
>
> *Biskop J. W. Erichsen* (1912), **Bjørgvin stift**: Tilhører en av stiftets dygtigste, mest interesserede, mest arbeids somme og mest anseede og afholdte Prester. Jeg vet neppe nogen Prest i Bergens Stift, som jeg setter over ham.»[1]

PUBLIKASJONER:

1879: Flere art i Follo Tidende. Utgitt som traktat s. å.
1879-1887: Div bidrag i "Menneskevennen" (DNT). Enkelte foredrag opptatt i norske og amerikanske aviser.
1885: Art i "Afholdsbasunen" (dansk).
1886a: Breve fra Norge. = Afholdsbasunen?
1886b: **Kvaksalvere og underdoktorer i Finnmarken**. To prædikanter. = Morgenbladet. (Oppl mgl)
1885-1886: **Div "Korrespondanser" fra Finnmarken**. = Morgenbladet.
1887: "Engang kunde det have været". Chra. Traktat fra engelsk.
1889a: Et juleeventyr. (Oppl mgl)
1889b: **Ludvig Filip i Finnmarken**. = Nordkap 10/1891 (fra Morgenbladet).
1889-1890: **Alten-Talviks sogneprester siden 1705**. = Nordkap 1889: 19.4; 26.4; 3.5; 10.5; 17.5; 24.5; 31.5; 14.6; 6.12. (Jf JNSkaar: En liten Note under Sogneprest Halvorsens Tekst. = Nordkap 7.6 1889 (om sp AlbJersin). Nordkap 1890: 21.1; 31.1; 7.2; 22.5; 29.5; 5.6; 13.6 (Mathias Otterbech).
1890: Det norske totalavholdsselskab 1859-1890. Chra. Til den internasjonale alkoholkongress. S. 22-24: Ole Kallem. = Die norwegische Totalenthaltsamkeitsgesellschaft 1859-1890. Chra.
1891: **Alten Talviks og Talviks Skolevæsen fra 1700**. = Nordkap 1891:13.3; 20.3; 8.5; 15.5; 29.5; 10.7; 17.7; 31.7; 14.8; 28.8.
1893a: En roman fra virkeligheden. = Morgenbladet. (Oppl mgl.)
1893b: **Noget fra Finnmarken i Forrige Aarhundrede**. = LK 1893 I s 299-302 (Schultz-saken 1738 1740, Loppa/Hasvik).
1893c: **To dage blandt Læstadianere**. En prest (= AHalvorsen). = LK 1893 I s. 308-312. Noe omarb i Billeder ... 1911).
1893d: **Vest-Finnmarkens fællesforenings virksomhed i aaret 1892-93**. Meddelt af bestyrelsens formand. Hfest. (Se: VestFinnmarkens fællesforening for den indre mission. Grundregler for Vest-Finnmarkens fællesforening, vedtagne i generalforsamling i Talvik den 3die oktober 1892. Hfest. Ikke funnet UBO, Hammerfest bibliotek m. fl. Kilde: Frette 1959.)
1895: **Sjødrev.** = Morgenbladet. Extranr, s. 110. (Folketro fra Talvik-tiden. Kommentar til AChrBang: Den norske Kirkes Historie, s. 269.
1897: **Et ord fra Finnmarken nærmest til Finnmarkens prester og Lærere**. = Menneskevennen 13.3. 1897. S. 84.
1898: **Finnmarkspresten Johan Falch**. = FKK 1898, 538-48. (Jf 1899, 61f: Et lidet tillæg ... A.E. Erichsen.)
1902: **Lidt fra Finnmarken**. = FKK 1902, 433-40. (Om forsamlingshus og "forelæsere" i Alten-Talvik. (HNHauge, Anders Lidstrøm o a.)
1903: **Alten-Talvik i midten af forrige aarhundrede**. = FKK 1903, 481-491. (Om menighetsforhold, stkap Karl Roll o a.)
1904: Prædiken ved landsmøtet i Haugesund 13. august 1903 ... (DNT). Jes. 25, 8. Kra. 16 s.

[1] Ra KUd A Geistl pk 63.

1906: Kirkegang og altergang i en Vestlandsfjord. En menighedspsychologisk studie. = FKK 1906, 234-243. (Oppr foredrag ved stiftsprestemøte, trolig Bjørgvin "for nogle aar siden" (s. 234). Menighetsliv i Luster pg 1896-1905.
1907: **Den første norske Visitats i Kautokeino**. = Morgenbladet 7.1.1907.
1909a: Søndagsskolen. = Det osterhaugske legats folkeskrifter. 5. Kra. 123 s.
1909b: Det norske Totalavholdsselskap 1859-1909. Kra. 215 s. (S. 85f: OKallem)
1909c: (Foredrag v. åpningen av Haugetun ungdomssk) = Menneskevennen. (Oppl mgl)
1911: **Billeder av livet i Finnmarken i fortid og nutid**. Kra & Kbh. 1912 (2). 188 s. (Bokanm av JQvigstad, se LV 23/1911.) S. 92-130 lestadianismen.
1920: **Finnmarken. Indremissionsvirksomhet i forrige tider**. = FFR 1920, 134-35, 138, 143, 146f. (Om VestFinnmarkens fællesforening for den indre mission, 1893 -ca 1899 med forhistorie.)
1921a: **To Finnmarkske prestesaker i det 18de aarhundrede**. = KK 1921, 199-207 (Claus Schultz, Loppen, jf Publ 1893b), 305-25 (Albert Angell, Vadsø).
1921b: **Hvorfor vi driver finnemissionen**. = NFiBl 21 22/1921, 197-98.
1924a: **Bidrag til Finnmarkens Kirkehistorie. III.** = NSa 1924, 69-78. (Fra den første Talvik prestens tid 1705-1723.)
1924b: Juleglede. = NFiBl 21-22/1924, 178-179 (foto s. 178).

Redaktør "Den lidendes ven" 1903-05. Artikler Sundmøre Folkeblads jubileumsnr (ikke funnet i årg 1902). Søndagsbetragtninger i Moss Tidende.

UTMERKELSE: H M Kongens fortjenestemedalje i gull tildelt 4.1.1925.

KILDER: Kab Talvik, Luster, Borgund, Moss. - Studenterne 1873. 1898, 118-21; samme 1923, 36-38. - Lange 1906, 101. - Leganger 1925, 43. - NSa 1936, 118f.

Aftenposten 20.2.1925. - Brodtkorb 1923, 31. - Bjørgan 1969 I, 154-55, 159, (166-78), 185-87, 212-13, 215, 241-44; samme II s 105f, 168, 200, 202, 236-37. - Dagen 26.10.1926. - FFR 1926, 253. W(isløff). - Govertsen 1946, 18-19. - Illustreret Familieblad 1912, till 2. – Luthersk Kirketidende 1895, 18. Bd I, 48.

Lappernes Ven 2/1916 (Ole Andersen). - Lid 1932, 19, 20 (foto), 23, 29f, 31, 46. - Menneskevennen 1911, 329. O.St.I(sene); 1924, 394; 1926, 345f S.A(arrestad). - Morgenbladet 7.1.1907; 8.12.1924. - Moss Tidende 6.12.1924. - Nome 1958, (183) 443 n 6. - Nordkap 19.11.1886. - Stille Stunder 1924, 203-04. - Sundmøre Folkeblad 31.12.1909. - Talvik mhbl 5/1926.

Rudvin 1970, 135f, 149. - DSivertsen 1955, 33, 145, 385. - E.L. Thomassen 1940 (= Folket 9.2.1940).

---

45. HVOSLEF, Fredrik Waldemar:

KAUTOKEINO, TROMSØ STIFT, Lier, Bergen Stift

F 17.3.1825 Chra, d 5.5.1906 Bergen (etter lengre tids sykdom). Jens H, ekspedisjonssjef Marinedeptet, sorenskriver Nordre Jarlsberg 1826 (d 1830 Holmestrand), o h Elisabeth Kristine f Meylænder, d 1878 Sandefjord. Bodde som enke i Holmestrand. (Se nr 18:JMHvoslef.)

G 19.1.1852 i Botne m. Alette Kathrine Frost, f 25.6.1825 Bergen, d 23.5.1902 Bergen. Johan Carl F, overtollbetj, overkrigskommissær, o h Henriette Sophie f Tyrholm.

Stud 1845. C th 1850. Sp Kautokeino 1852.

Bestyrer og førstelærer Tromsø Seminar1858 (utn 7.5).

Stpr Tromsø 1861 (utn 16.2). B Tromsø stift 1868 (utn 20.6).

Sp Lier 1876. B Bergen stift 1881-98.

Barndom og ungdom

Etter farens død begynte Fredrik på skolen hos «Frøken Pihl», datter av prost *Abraham Pihl* på Hedemark. Deretter fortsatte han på Tordenskjoldske Borgerskole, som den gang var vel ansett for god språkundervisning. Moren hadde ikke råd til å bekoste videre skolegang, så 14 år gammel måtte han dra til sjøs. Etter fem år hadde han tatt begge styrmannseksamener, men avanserte litt kortsynt til annenstyrmann på de siste reisene.

Nitten år gammel, begynte han å lese privat til examen artium med latin og gresk. Da kom språkkunnskaper fra Borgerskolen til nytte, for etter ett år tok han examen artium med laud våren 1845. En tid etter anneneksamen ble han plaget av migrene, og derfor overtok han et års vikariat ved Tordenskjoldske Borgerskole. Ved siden av studiene drev han privatundervisning. Etter embetseksamen var han et år huslærer hos proprietær Carlsen på Ullern, samtidig som han forberedte seg til praktisk teologisk eksamen samtidig som han studerte samisk hos presten *Niels Vibe Stockfleth*. Han oppfordret sin begavede elev til å bli prest i Finnmark.

KAUTOKEINO 7.4.1852 - 27.4.1857

Kautokeino og Avjovarre var i perioden 1813-51 anneks til det vidstrakte Kistrand og Kjelvik prestegjeld (nå delt i Nordkapp, Porsanger, Karasjok og Kautokeino pg). Som regel ble Kautokeino betjent av sognepresten i Kistrand fra 2-3 til 10-12 uker i året. Kautokeino ble eget prestegjeld ved kgl res 30. januar 1851, og fra da av bestyrte Stockfleth kallet under ledigheten (okt1851 - apr1852).

Hvoslef utn 20.11.1851. Ord 24.3.1852 Tromsø dmk av b Daniel Juell under et prestemøte.

Ekteparet Hvoslef ankom kirkestedet den 7. april, ble innsatt av Stockfleth på langfredag den 9. april, og holdt sin tiltredelsespreken på samisk 2. påskedag. Måtte flere ganger lyse messefall på grunn av migrene.

Form skolekomm, fattigstyre og formannskap. Valgmann i 1853.

Forlot Kautokeino 27.4.1857 i anledning møter i amtsformannskapet og den kgl kommisjon til utredning av forholdet flyttsamer og fastboende. Avskjedspreken i mars 1858.

Sammen med *professor Friis* bearbeidet han Stockfleths oversettelse av Nytestamentet til samisk, og oversatte dessuten en del av Luthers Huspostille (Kristalas Poastal) fram til og med palmesøndag. Måtte levere fra seg arbeidet, dels på grunn av migrene, dels av hensyn til lokalhistoriske studier med et praktisk-kirkelig formål (brev til b Juell 29. 5.1855).[1]

Hvert år fra midten av juni til ut september - mens menigheten oppholdt seg med reinen ved "sjøkanten" - bestyrte han ledige embeter, like fra Nesseby i øst til Gildeskål i sør. Denne virksomhet ga oversiktskunnskap om stiftet.[2]

[1] Skaar 1896, 188f.

[2] Se PSmith 1938, 226-28.

Kautokeino-vekkelsen

Biskop Juell og presten Stockfleth fortalte Hvoslef om «forvillelsen» i Kautokeino og tumultene på Skjervøy sommeren 1851. Juell - med sitt romantiske syn på vekkelse, forklarte uroen med sosial avstand mellom prest og menighet og mente anførerne handlet i god tro. Men med en sogneprest som kunne samtale med de vakte på deres morsmål, ville begivenhetene utvikle seg i positiv retning, mente han. Det var indirekte kritikk av Kistrand-presten Zetlitz, som ble forflyttet (jf nr 10: Richter).

Hverken Juell eller Stockfleth skjelnet mellom de to vekkelsene: *Karesuando-vekkelsen* samer og finske nybyggere artet seg som på gammelpietistisk vis som en fornyelse i sognemenighetens gudstjenestelige ordninger under sogneprestens tilsyn. *Kautokeino-vekkelsen* blant en del flyttsamer artet seg på radikalpietistisk vis med læren om «hellig kjød» og en aggressiv-selvbevisst omvendelsesiver i opposisjon til ytre ordninger. Med forvekslingen fulgte den selvinnlysende slutning, at sogneprest Lars Levi Læstadius var årsak til og ansvarlig for tragedien i Kautokeino den 8. november 1852. Siden sommeren 1849 var Læstadius fraflyttet Karesuando og deretter prost i Pajala. Juell fremmet anklagen mot ham, men da man ikke kunne finne bevis for at han hadde oppfordret til voldsbruk og opprør, ble saken henlagt.

Fredrik og Alette Hvoslef fikk hard medfart i møte med aggressive vakte på kirkestedet.[1] Ved ankomsten den 7. april 1852 var prestegården under ombygging, og derfor tok ekteparet inn hos kjøpmann Ruth, fanatikernes erkefiende, og der ble de boende sommeren over, uvitende om at innlosjeringen provoserte de vakte.[2]

De Kautokeino-vakte fikk stor medieomtale, men liten oppslutning. De skapte frykt i befolkningen. I ettertid fikk Hvoslef en mer realistisk oppfatning, tross forvekslingen med Karesuando-vekkelsen.[3] Men allerede samiske samtidsvitner oppfattet kontrasten:

> Tromsø Tidende meldte i 1851 at de vakte i Kautokeino oppførte seg som gale, mens virksomheten i Storfjord (i Lyngen) foregikk med «Sædelighed og Orden /…/ intet eneste Udbrud av den vildere Exaltation skal være bemærket».[4]

Virksomheten i Storfjorden gjaldt Karesuando-vekkelsens utbredelse i nabosognet på norsk side. Men hvem var kilden til villfarelsene i Kautokeino? Hvem var «villåndenes» lærefader? Det spørsmålet ble ikke stilt.

Fanatismen nådde klimaks *den 8.november 1852*, da en siida på 35 voksne med 22 barn ankom kirkestedet. Det var da gått et halvår siden Stockfleth hadde innsatt Hvoslef i embetet og forlatt Finnmark. I mellomtiden var grensen stengt for reinflytting til finsk side, hvor nevnte siida hadde sitt beiteområde. Da var tiden inne. Fanatikerne gikk til angrep på de vantro, både samer og norske. Lensmann Bucht og handelsmann Ruth ble drept med kniv på bestialsk vis. Ruths landhandel ble ranet og satt i brann. Og de som ikke ville omvende seg, ble pisket, blant dem Hvoslef. Fru Hvoslef, som var høygravid, ble spart. Han og andre unnslapp med livet i behold,[5] takket være de samer som ilte til unnset-

---

[1] PWKBøckman 1903, 54. Om de kirkelige forhold, se nr 47: Smith 1934, 408.
[2] Til kritikk av DSivertsen, se Aschim 1964, 20.
[3] Jf PSmith med Bøckmans vurdering, samme s. 33.
[4] Tromsø Tidende 94/1851.
[5] Norsk Retstidende 1854, 145-58. DSivertsen 1955, 56.

ning fra Avzzi, anført av kirkesanger Clemet Gundersen. Under de tumulter som fulgte, ble to av fanatikerne drept.

Overfor biskop Juell forklarte Hvoslef ugjerningene med en slags besettelse. Likevel ble ikke *sinnsykeloven fra 1849* anvendt ved straffeutmålingen. Hvoslef betraktet fangene som den ondes håndtlangere, fylt av hat og hevnlyst, og anbefalte derfor at hovedmennene ble idømt dødsstraff. Det gjaldt især *Aslak Hætta*.

Hvoslef ble oppnevnt til fangenes sjelesørger i Alta (primo mai 21.9.1853), men foreslo selv at fangene heller burde sendes til Tromsø, hvor det fantes "et erfarnere Redskab end mig til at vække deres sovende Samvittighed".[1] Det ble ikke tatt hensyn til den kjensgjerning at presten Hvoslef var involvert i hendelsene og følelsesmessig engasjert i straffeutmålingen. Denne sammenblanding av åndelig og verdslig myndighet gjorde ham inhabil som sjelesørger og skriftefar. *Amtmann Anton T Harris* og biskop Juell på sin side betraktet hendelsene som utslag av fanatisme og forvillelse, og gikk inn for livsvarig fengsel også for de to hovedmennene, men forgjeves.

Ved dom i Høyesterett den 14. februar 1854 ble det avsagt fem dødsdommer, senere ble tre omgjort til livsvarig fengsel. 22 ble idømt strenge tukthusstraffer, og resten fikk mildere dommer. [2]

Hvoslef forlot kirkestedet den 9. oktober og kom etter fire døgn og store strabaser til Bossekop i Alta. Her skulle han berede *Aslak Hætta* og *Mons Somby* til døden på skafottet, reist på Galgebakken. Det gjorde han ved å følge Kirkeritualet fra 1685, når dødsdom ble fullbyrdet. De to ble henrettet med halshugging den 14. oktober ved 11-tiden.[3]

Ifølge biskop Juell, hørte man ikke mer til fanatikernes virksomhet blant Kautokeino-samene:

> «Alle Efterretninger fra hin Menighed lyde her paa, at Tilstanden der gaaer fremad til det Bedre, og at Hvoslef er et velsignet Redskap i Guds Haand til at bringe Kautokeinofinnerne til Christelig Besindelse.»[4]

Sett i ettertid, var biskopen likeså uvitende som sogneprestene i de tilgrensende prestegjeld, hvor tilhengere av Kautokeino-vekkelsen fantes – i *Hammerfest*: Repparfjord (?), i *Skjervøy*: Kvænangen, i *Lyngen*: Kåfjordbotn. I Kautokeino økte kirkesøkningen det påfølgende vinterhalvår 1854/55. Den ble så stor at en del måtte stå ute under gudstjenesten. Det ble nødvendig å søke stiftsdireksjonen om midler til å bygge en større kirke.[5] Sinnene falt til ro, og Hvoslef fikk iallfall to og et halvt år med gode arbeidsforhold.

På norsk hold fikk Hvoslef status som den fremste kjenner av "*Fjeldfinne*vækkelsen" og prost Lars Levi Læstadius status som dens ansvarlige opphavsmann. *Rektor Hans Blom*[6] ved Tromsø lærerseminar (Hvoslefs ettermann), hevdet i generelle vendinger at Hvoslef var

---

[1] Aschim 1964, 21. Sit Aschim.
[2] DSivertsen 1955, 56f.
[3] Smith 1938, 222-24.
[4] Visber 26.5.1855. Se DSivertsen 1955, 75f.
[5] Søknad 30.10.1855 til Stdir.
[6] **Hans Blom,** f 15.11.1819 Gjerpen, d 7.2.1881 Gjerpen. C fil 1844, c th 1848. Rektor ved den høyere skole i Tromsø 1849. Sammen med seminarlærer **A. Lasson** førte han samtaler med Kautokeino-samer i Tromsø kretsfengsel, arrestert bl a for bråk under gudstjenesten i Skjervøy kirke 6.7.1851. Siden Blom ble inngiftet i en av byens kjøpmannsfamilier, kom han gjennom pomorhandelen i kontakt med russere og fikk interesse for russisk språk og kultur. Regnes som grunnleggeren av slavistikk i Norge. Kilde: Wikipedia norsk.

"den Eneste, som kan levere en paa nogenlunde umiddelbar Erfaring grundet Dom, forsaavidt L's vækkende Indflydelse paa den finsk-lappiske Befolkning i Norge angaar."

Hvoslef hadde erfart på kropp og sjel de Kautokeino-vaktes voldsbruk. Bloms kilder var "Et og Andet" fra Hvoslefs hånd, som enten var trykt eller verserte i avskrift (se Publ 1852 og 1857). Mere var ønskelig, ifølge Blom, for Hvoslef "har den ene af Nøglerne til Indtrængen i den hele Finnmarkske Vækkelses Hjertekamre".[1] Med denne statusbekreftelse ble «læstadianerne» gjort til utgruppe i norsk kirkeliv, og utsikten sperret til Karesuando-vekkelsen og den lestadianske bevegelses historie på Nordkalotten. En særnorsk og stigmatiserende tolkningstradisjon - om lestadianismens utspring i «Kautokeino-opprøret», ble i nyere tid innordnet nymarxistiske idèer om «etnopolitisk reisning».[2] Men hvor var kilden til de Kautokeino-vaktes radikalpietisme med dens lære om «hellig kjød»? Samfunnsteoretiske forklaringsmåter har med manipulerende virkning oversett den kirkehistoriske sammenheng.

I ettertid kunne Hvoslef omtale sine Kautokeino-erfaringer i spøkefulle vendinger. Til eksempel advarte han den nytilsatte seminarlæreren *Sigvald Nielsen* med frue, som da var på farten til Kautokeino – han for å perfeksjonere seg i samisk: Når dere kommer tilbake, må dere være forberedt på «ikke at ha alle ribben i behold!»[3]

I sine erindringer benyttet Hvoslef også andre kilder, til eksempel fortellingen om Læstadius' første forsøk på å formidle Karesuando-vekkelsen til samene i Kautokeino sju mil unna, og derfra videre til kvænene ved Kåfjord Gruber. Læstadius hadde høsten 1847 sendt en gruppe på tre kvæner og tre samer til Kautokeino, og sammen med dem datteren *Nora* (Eleonora) i følge med en kvænpredikant. Hun var da 23 år gammel. Kilden til erindring var kirkesanger *Klemet Gundersen.* De to var utsendt som avholdsagenter, men siden totalavhold var en frukt av vekkelsen, var de virksomme med Guds ord i samtaler med folk de møtte på sin vei. Det er mulig at virkningen av besøket viste seg i statistikken, for salget av kornbrennevin sank betraktelig (til 6 tønner).[4] Hvoslef oppfattet utsendingene som forløpere til Kautokeino-vekkelsen med dens radikale og aggressive åndelighet.

Læstadius var fra før kjent med Kautokeino-samer som besøkte gudstjenester i Karesuando kirke. Han stilte seg kritisk til *bibelbruken* deres.[5] Allerede i 1839 hadde han vært ledsager for en fransk forkningsekspedisjon som oppholdt seg en tid på kirkestedet Kautokeino. Under ekspedisjonen fikk han ved selvsyn innblikk i kvænenes situasjon i Talvik-Alta. Halve arbeidsstokken ved Kvænangen Gruber (tils 1000 pers) var kvæner (el finnlendere). En tredjedel av befolkningen i Alta var kvæner, særlig kjent for bosettingen på Elvebakken og Aronnes.[6]

Læstadius førte regnskap for sin utsendingsvirksomhet i regi av Karesuando avholdsforening, men ikke så tidlig som i 1848. Regnskapsboken nevner hverken utsendingene til Alta eller til Skibotn og Storfjord. Disse hendelser er bevitnet i andre kilder om Karesuando-vekkelsens spredning til norsk side. Spredningen foregikk med personkontakt på etablerte handelsruter og flyttsameruter, og vitner

---

[1] NKtid 10/1860, 158.
[2] Jf Bjørklund 1985, 306-322. Foto s. 307 (Antin Pieti) og 311 (Erik Johnsen): Kilde KSvebak 1978 ikke oppgitt.
[3] Barlindhaug 1926, 134 (133-38).
[4] Samme s. 41-42.
[5] DSivertsen 1955, 43.
[6] Samme s. 41.

om de vaktes omsorg for familie, venner og slektninger. Noe lignende skjedde lenger sør, hvor flyttsamer fra Jukkasjärvi formidlet vekkelsen til Gratangen, Astafjord, Ibestad og Ofoten.[1]

Det er også interessant at Læstadius' utsendinger fra Karesuando gjenspeiler forholdstallet mellom same og kvæn. I slutten av 1840-årene var de to befolkningsgruppene tospråklige og jevnbyrdige i antall. Men forholdet endret seg omkr 1850 i finsk favør gjennom nybyggervirksomhet i den øvre del av Tornedalen. Sett i ettertid, ble *Antin Pieti (el Per Anders Persson Nutti, Ies Pieti (el Per Vasara, Sven Korvatu og Tomas Paave* de eneste flyttsame-predikanter fra «førstevekkelsen» i Karesuando. Sistnevnte tilhører bevegelsens utbredelse via Jukkasjärvi til Ofoten. (Se nr 17: Neumann, nr 21: Helgeby, nr 8: Ingebrigtsen.)

De finskættede nybyggerne *Juho Mattias Siikavuopio* og hans bror *Henrik (Heikki) Naimakka* var naboer til kvænene i Storfjorden (se nr 17: Neumann). Siikavuopio må betraktes som Lyngenforgreningens første hovedpredikant fram til sin død i 1881. Det finske lederskap ga seg utslag i benevnelsene - «opplandslæren» i Nord-Troms, og «de kvæntroende» i Vest-Finnmark og Varanger. Også norskættede kom med, men av utenforstående oppfattet som unasjonale unntak, som oftest forbigått i taushet (se nr 60: Sandberg, nr 62: Gjølme, nr 4: Wexelsen).[2]

Skole- og språkforforhold

Ved fastskolen på kirkestedet ble det fra først av brukt bibelhistorie og katekismeforklaring *på norsk,* til tross for at Stockfleths oversettelser forelå siden 1840, og dertil en andaktsbok for menigmann av *W.A. Wexels*.[3] Men en almueskole uten kristendomsundervisning på samisk undergravet konfirmantskolen. En prøve under prostevisitasen i 1855 avslørte at de aller fleste ikke hadde forstått hva de leste. Altså var det ingen fullgod løsning at Hvoslef kunne preke uten tolk.

Prost Wetlesen henstilte til Hvoslef at ingen burde konfirmeres uten først å ha lært og forstått de *samiske* utgavene av bibelhistorien og "Pontoppidans forklaring". Henstillingen markerte biskop Juells krav til prestene i samiske strøk (se nr 31:Quale). Problemet var bestemmelsen fra 1851 om Finnefondstillegget: De lærere som kunne dokumentere fremgang i *norsk*opplæringen, fikk et lønnstillegg. I klartekst: En lærer som brukte elevens morsmål i undervisningen, risikerte et økonomisk tap. Den økonomiske binding til skolekommisjonen gjorde dem tilbakeholdne i bruk av den samiske eller finske parallell-tekst.

Da Hvoslef kom tilbake på bispevisitas i 1869, gjorde det et gripende inntrykk på samene at en *biskop* for første gang forkynte Guds Ord på deres morsmål.[4] Men denne ferdighet var ikke nok. Den kunne tilsløre det faktiske behov for norskundervisning *ved siden av* morsmålsundervisning.

TROMSØ SEMINAR 1858-61

Prekte jevnlig i domkirken. Fra 1858 flere år medl/form Tromsø Fællesforening av Det norske Missionsselskab.[5] Medl Tromsø stiftskomitè av Det Norske Bibelselskap 1857-76 og formann fra 1868.

---

[1] Raittila 1976, 18-25.
[2] Se nærmere KKSvebak 1983.
[3] DSivertsen 1955, 40.
[4] HDahl 1957, 141f, 177.
[5] Stiftet 1850 og avløst av Tromsø krets i 1861, se Karlsen 1961, 67, 82.

Var blant stifterne av "Tromsø Forening for den indre Mission" og var senere aktivt med.[1] Var en av kildene til biskop Anton Chr Bangs skildring av de "Religiøse forholde i Tromsø by og stift 1856-74".[2]

Lærerseminaret i Tromsø var det eldste i landet. Her underviste Hvoslef i samisk i 2. klasse og dertil i kristendomskunnskap og praktisk katekese. De fleste elever hadde små forkunnskaper og nivået lå betydelig lavere enn tilsvarende skoler ellers i landet. Med Hvoslefs inntreden ble det nivåheving.[3]

I 1859 fikk Hvoslef gjennomført et par opptaksordninger med språkpolitiske følger. Han kjente til den samiske språkreisning i *Kvænangen*, men var etter alt å dømme lite orientert om språktvangen og dens følger, til eksempel i *Kåfjord i Lyngen*, hvor det var skambelagt å snakke norsk. Denne antiholdning talte for endringer i bestemmelsene om friplass og opptaksprøve:

Samiske søkere måtte i tillegg til å være dyktige nok også snakke godt norsk. Det var meningen å motivere sameungdom til norskopplæring, men virkningen ble den motsatte. Norskættede fra overgangsdistriktene ble foretrukket på friplass, og især de som i tillegg forstod samisk. Også søkere fra andre steder i landet ble foretrukket, selv om de ikke forstod samisk.[4] Bestemmelsen fra 1836 - om fire friplasser for samisktalende elever ble følgelig opphevet, og friplassene frem til 1903 tildelt dem som klarte opptaksprøven med beste resultat.[5]

Hvoslef var med på stiftsdireksjonens vedtak om å legge lærerutdanningen til "*Altens Lærerskole*" (1863-1870). Det var hensikten med denne lokalisering å lette tilgangen på samiskspråklige elever. Hvoslef var skeptisk. Det viste seg snart umulig å opprettholde to lærerskoler i en språkpolitisk interessekonflikt, og i 1868 ble Alta-seminaret nedlagt og flyttet til seminaret i Tromsø. Avgjørende var det vikarerende argument: Lærere fra lærerskolen i Alta var lite skikket til å fremme *norsk* språk.[6] Hvoslef forkynte på samisk for samene, men var ingen forkjemper for samenes ønske om morsmålet brukt i skolens undervisning – ikke engang i kristendomskunnskap.

Hvoslefs interesse var vendt mot et annet hold – dissenterne, det vil si fremveksten av svermeriske frimenigheter. Mange mintes biskop Hvoslef, han som «bragte forvildede tilbage til Kirken og /…/ ind paa den rette Vei.»[7]

«Lærerskolen på Langnes» i Tana. I 1863 startet sogneprest *Ole Borneman Bull* (1831-83) en kursvirksomhet for omgangsskolelærerne i Tana prestegjeld – blant dem tre samer (jf 1862-instruksen). Bull hadde vært bestyrer ved Hammerfest Borgerskole 1856-58, ved Svelvigs høyere Almenskole 1858/59, og deretter kateket i Vadsø 1859-62. Han døde som sogneprest i Lenvik.

Kursvirksomheten ble lagt til kirkestedet Langnes og fordelt på to terminer i året (mai-juni og nov/des). Lærerne var sogneprest Bull (i katekese) og kirkesanger *Chr G Astrup*. Kursvirk-

[1] Stiftet 10.12.1858. I dag «Tromsø Indremisjon». Se SYtreberg 1918, 23, 28, 34. DSivertsen 1955, 81.
[2] Bang 1890, 323.
[3] Heggtveit 1920 II 2 s. 853f.
[4] HDahl 1957, 205.
[5] Samme 1957,122-123. Ett unntak i 1860.
[6] Samme 1951, 5f.
[7] Kvam 1909,69.

somheten falt samtidig med lærerskolen i Alta og ble omtalt som «lærerskolen på Langnes». Denne virksomhet ble nedlagt på grunn av 1870-instruksens strenge krav til fornorskning.[1]

TROMSØ STIFTSPROSTI 1861-68

I 1866 medl kgl kommisjon for svenske flyttsamer.

Samtidig med utnevnelsen ble *Tromsøysund* utskilt som eget prestegjeld (16.2.1861). Inntil videre måtte domkirken være menighetskirke for både *bymenigheten* og *landsmenigheten*, inntil gamle Tromsø kirke i 1863 ble gjenreist sør på Tromsøya. Der ble den hovedkirke i Tromsøysund prestegjeld, på folkemunne kalt «landskirka» (i 1974 flyttet til Elverhøy).

Prestemangelen rammet også domprostiet. En provisorieløsning ble "Aftensangstjenester" i domkirken, hvor en teolog ved den høyere skole gjorde tjeneste mot noen spesiedaler hver gang.[2]

Lestadianerne i Tromsø

Stiftsprost Hvoslef innberettet for året 1866 at «Kvæner istedenfor at søge den offentlige Gudstjeneste samles paa hellige Dage til Opbyggelse i deres eget Maal.»[3] Når de ellers gikk til alters i kirken, laget de ingen uro med rørelse eller ytringer av noen art. Forventet adferd bekrefter om en lestadianismetolkning med Kautokeino-briller på. Her var liten forståelse for morsmålets betydning for kirkesøkningen.

TROMSØ STIFT 1868-76

Ved bispevalget i 1868 fikk Hvoslef 65 % av stemmene, blant dem alle bispestemmene.[4] Han kunne fra starten av gjøre full innsats med sin erfaring og oversiktskunnskap om kirkegeografiske forhold.[5] Andre prester med lignende erfaringer mente det burde tas hensyn til personlige *egenskaper* ved utnevnelsene. Det var hva sogneprest *F. Lied* i Alta foreslo for Hvoslef i 1872. Det var biskopen enig i, for Alta var et sted «hvor Splid og Rænker gjorde sig gjældende i høi Grad».[6]

Fornorskningsmannen

Hvoslef var den første biskop som forkynte på samisk under visitaser *i samisk-språklige sogn* (jf Kautokeino ovf). Der arbeidet han aktivt for å styrke *tolketjenesten* og fremme forkynnelse på morsmålet for både kvæner og samer. Men det overordnede perspektiv var tilhørte fornorskningsmannen.[7] Han interesse for prestenes virksomhet gikk i en annen retning. Han foreslo for prestene at de burde oppholde seg lengre tid i *anneksene*, for mange steder hadde en prest aldri satt sin fot. Forslaget fikk lunken mottagelse, for prestene ble hindret av dårlige kommunikasjoner mellom spredte bosettinger.[8] (Se nr 37: Bøckman i Skjervøy.)

---

[1] Jf den perspektivløse fremstilling, Blix 1966.
[2] Aschim 1964,22f.
[3] DSivertsen 1955, 261. Sivertsen har oversett kvænenes språkproblem og bakgrunn i Tornedalen.
[4] Kvam 1909, 121.
[5] PWKBøckman 1903, 55. Jf Eivind Berggrav: Spenningens land. Oslo 1937.
[6] DSivertsen 1955, 106.
[7] Se HDahl 1957, 182 184, 186, 187.
[8] DSivertsen 1955, 90.

Hvoslef fremmet grundtvigske idèer om folk, dannelse og «modersmålet», men uten å fremstå offentlig som grundtvigianer. Skolen skulle være noe mer enn en kirkeskole innordnet konfirmasjonen som mål. Den skulle være *almendannende* – en «skole for livet». Han var den første biskop som umiddelbart etter visitasen i kirken dro sammen med lærere og elever til nærmeste skolehus for å holde prøve i verdslige fag. Tid og sted for denne del av visitasen var valgt med omhu "for at modarbeide ensidige, vrange Anskuelser angaaende Skolens verdslige Fag og bibringe en rigtigere Opfatning af deres Betydning..."[1]

Dåpsbekjennelsen

Hvoslefs standpunkt i striden om *dåpsbekjennelsens* ordlyd falt sammen med "den kirkelige Anskuelse" (Grundtvig). Kirkestyret fastslo ordinasjonsedens ordlyd og trosartiklenes "Lydelse" ved dåpen (kgl res av 25. oktober 1870). Deretter (!) ble kommisjonsinnstillingen sendt biskopene til høring. Hvoslef var en av «de kirkelige» som gav sin tilslutning til *prost Bassøe*s særvotum: Apostolicums "*alminnelig*" (el almen/allmenn) er eneste riktige oversettelse av "*catholicam*". Følgelig var Hvoslef blant dem som ville gjøre *symbolutgaven fra 1850* til normaltekst i Den norske kirke, samtidig som tre andre former skulle være tillatt i bruk.[2] Dermed ga han indirekte støtte til mindretallet blant prestene i stiftet, blant dem hans bror, sognepresten i Lyngen.

Redningsskøyta "**BISKOP HVOSLEF**" var i mellomkrigstiden alminnelig kjent langs kysten i Nord-Norge. Navnet hadde god klang og bekrefter hans posisjon i den nordnorske befolkning.[3] Et annet minne om ham er *Oscar II kapell* i Grense Jakobselv, som han vigslet den 29.september 1869.[4] I lokaltradisjonen ble denne begivenhet fortrengt av kongebesøket den 4. juli 1873.

Hvoslef var ille plaget av stadige forkjølelser, migrener og søvnløshet, særlig i mørketiden, og plagene ble verre med årene. Dette fikk kong Oscar 2. vite under besøket i Nord-Norge, og han så gjerne at Hvoslef ble forflyttet til et stift med et mildere klima. I 1874 ble Hvoslef tilbudt plass i regjeringen etter biskop Essendrop, men Hvoslef avslo. Han ville heller ha Kristiansand bispeembete av hensyn til helsa si. Det var ingen grunn god nok til å komme i betraktning. Stemmegivningen pekte dessuten i en annen retning. Statsrådsavdelingen i Stockholm kunne vanskelig dissentere mot en enstemmig regjeringsinnstilling. Nr 1 Jørgen Moe ble utnevnt.[5] Men helsa tvang Hvoslef sørover, som forlot Tromsø den 14. juli 1876 etter 22 1/2 års tjeneste i stiftet.[6]

Lestadianerne

I Hvoslefs tid som biskop var det vekkelse i mange sogn. Foruten dissenter-problemet var den lestadianske bevegelse på fremmarsj. Som ventelig var, stilte han seg kritisk avventende, for i hans øyne var de en fare for kirkelivet i de berørte prestegjeld. Det var særlig *rørelsene* han fryktet og bekjempet. De måtte for all del ikke forekomme under altergangene. Allerede i årsberetningen for 1868 meldte han om visitaser i prestegjeld hvor rørelse forekom - blant kvænene i Sydvaranger og Vadsø, i mindre grad

[1] Kvam 1939, 69f, sit Kvam.
[2] Skrondal 1929, 309, 310; jf s. 133, 135.
[3] NSa 1936, 118.
[4] Se Kong Oscar II kapell... 1969, 30f.
[5] Kvam 1909, 122f.
[6] PWKBøckman 1903, 55.

i Hammerfest og Alta, og blant sjøsamene i noen fjorder i Ibestad prestegjeld. Nord-Troms (Skjervøy og Lyngen) er interessant nok ikke nevnt.

> «(Rørelsen) har baade for Kvæner og Lapper vesentlig samme Karakter som hin Bevægelse, der i sin Tid vaktes ved Provsten i det svenske Fjeldsogn Karesuando, Læstadius. Mest fremtrædende er de «Rørelser» til hvilke Tilhørerne anspores /…/ (Predikanten) forhøier sin Røst, idet han tillige ryster og bestryger alt ivrigere den, som skal først ekstatiseres.»[1]

Historisk sett, er «rørelser» et gammelt fenomen, i pietismen knyttet til læren om «frelsens orden» i et psykologiserende stadieskjema hvor «gjenfødelsen» beror på angerens smerte med hørbare og synlige kjennetegn. Han var klar over en likhet på tvers av ulike vekkelser, men trakk omfattende slutninger om vekkelsens årsak og motiv i ulike sammenhenger.

Hvoslef skaffet seg en oversikt basert på rapporter fra sogneprestene i prestegjeld med lestadiansk virksomhet. Inngående undersøkelser ble gjort i Øst Finnmark i 1869, og i Ofoten i 1871 og 1875. Da Tromsø Stiftstidende i 1871 meldte om uro i Karesuando, gikk biskopen ut med en forespørsel til prestene: Var lestadianerne påvirket av uroen i Karesuando? Ja-svar kom fra Lied i Alta, fra Magelssen i Skjervøy, fra Schaaning i Lyngen og fra Johannessen i Kautokeino prestegjeld. Men hva sa de «ja» til? Bare *Ole Andreas Johannessen* i Kautokeino fryktet for at villfarelsene ville bli innført på ny. Under visitasmøtet i Kautokeino ble det sagt at ingen kunne bli en sann kristen uten å motta Den Hellige Ånd gjennom «de kristnes» håndspåleggelse i Karesuando». Hva det siktes til, er ukjent, men påstanden bekreftet Hvoslefs mistenksomhet og syn på lestadianerne.

Lensmannen i *Ofoten* sendte biskop Hvoslef en klage over lestadianernes adferd under samlingene med sogneprest Johannessen (se nr 46). Hvoslef fant ingen grunn til forføyninger fra den verdslige øvrighets side,[2] men avviste Ofoten-lestadianernes forslag fra 1871 om særalterganger. Ordningen ble senere gjennomført i Ankenes kirke i 1887 med biskop Skaars samtykke.[3] (Se nr 46: Johannessen.)

Som vanlig var blant utenforstående, oppfattet også Hvoslef lestadianismen som en enhetlig størrelse. Uvitende om læremessige spenninger mellom lederskap i ulike områder, dannet han seg et generelst bilde begrunnet i episoder. I ettertid har han nyansert bildet noe, men holdt fast ved en indre sammenheng med Lars Levi Læstadius som opphavsmann. På steder der "Splid og Rænker" gjorde seg gjeldende, foretrakk han prester med "Sindighed og Takt".[4] .

Tromsø-lestadianerne

ble gjenstnad for biskopens årvåkenhet. I begynnelsen av 1870-årene ble det kjent i byen at det forekom uro under lestadianernes samlinger. Stiftskapellan *H. Nielsen* overvar i 1875 et par samlinger som ble holdt i garver (färjäri) *Degermark*s hus. Der deltok 10-15 stykker av byens 40-50 kvæner, og alt foregikk «med Sømmelighed og Orden». Møtene skred frem med postillelesning, salmesang og bønn, og under bønnen knelte alle, fortalte han. Etter samtaler med møtelederne, kunne han rapportere til biskop Hvoslef at læren var «væsentlig luthersk», og at kvænene i Tromsø ikke ville by på noe pro-

[1] DSivertsen 1955,103. Sit Sivertsen.
[2] AAschim 1965, 21; jf DSivertsen 1955, 104f.
[3] DSivertsen 1955, 102f, 104, 386, 400f.
[4] Samme, s. 106, sit Sivertsen.

blem. Stiftsprost *H. Hall* mente samlingene var avhengig av friske krefter fra Finland, og at de uten denne tilgang ville opphøre i samme grad som kvænene lærte seg det norske språk.[1]

LIER 1876-81

Medl Den kgl dissenterlovskommisjon 1879.

Bedret lærernes økonomiske stilling ved kjøp av lærerjord.[2]

Avskjeden – et folkekirkelig tidsbilde

Ordfører Helgerud takket på vegne av herredsstyret og menigheten. Fremhevet Hvoslefs livserfaring og klare syn på kirkelige forhold. Han takket bispinnen for «et venligt Ord til Alle /.../ og for de mange hyggelige misjonmøter under hennes ledelse». Han takket hele familien, som «længe vil erindres i Lier». Ordføreren overrakte minnegave fra Lier menighet en «Frugt eller Kage-Vase af massivt Sølv, samt til bispinden en Guld Kamèbrosche og et Urkjæde af Guld» (tidligere mottatt et gullur fra en kvinneforening).

Hvoslef takket både herredsstyret og menigheten. Han fremhevet at det hadde vært "forholdsvis let" å arbeide for skolen i en menighet med "Sans for Oplysning /.../ udtalte derpaa med sin sædvanlige Hjertelighed en Paamindelse om først og fremst at holde sig til Gud og hans Ord, saa vilde de Ældre kunne virke paa den yngre Slægt til Velsignelse for Skolen og Hjemmet".

Litt senere ankom bygdens lærere seg "in corpore for at sige sin kjære Overordnede Farvel. *Kirkesanger Lunde* udtalte Lærernes Tak til Biskopen for hans nidkjære Virksomhed i Lier /.../ paa Skolens Omraade var Gjæring og Famlen, da Skolen endnu er i sin Barndom, og at det derfor var godt, naar man i Spidsen for Skolevæsenet kunde have en Mand med Biskopens rige Erfaring og Dygtighed /.../ Lærernes Tak for Biskopens Humanitet, Overbærenhed og Velvillie, ligesom ogsaa for Bispindens og Familiens Godhed..." Gaven fra lærerne var "en smuk Tobakspibe".

Hvoslef viste til skolekommisjonens støtte, som gjorde reformer mulig, blant dem bedring av lærernes stilling ved innkjøp av skolejord. Han takket for "den Nidkjærhed, hvormed Lærerne udførte sin Gjerning, idet han fremhævede, at om han end satte Religionsundervisningen øverst, fandt han, at de borgerlige Fag ogsaa bør søges fremmet, og at disse to Ting godt kan forenes under en dygtig Lærers skjønsomme Fremgangsmaade". Han gledet seg over det gode forhold til lærerne.

Ogsa andre av menigheten var til stede og overrakte gaver til "de kjære Prestefolk, med hvem man nu med rørte Hjerter tog Farvel..."[3] I den kirkesøkende menighet var de blitt bisp og bispinne i mer enn titulær mening.

BERGEN STIFT 1881-98

Ved bispevalget i 1881 fikk han 83 % av stemmene.[4]

---

[1] Samme s. 261f.
[2] Mine kilder er mangelfulle med hensyn til hans virksomhet i Lier.
[3] Drammens Tidende 29.9.1881.
[4] Kvam 1909, 124.

Form Bergen stiftskomite Det Norske Bibelselskap 1881-1898. Styremedl Foreningen mod den offentlige Usædelighed (De norske Sedelighetsforeningers Centralstyre oppr 1894. Fra 1920: De norske Moralvernforeningers Centralstyre. Oppløst 1940).[1]

I 1884 tilbudt kirkeministeriet i OJBrochs påtenkte ministerium. Avslo av hensyn til sin helbred og av politiske grunner. Avslaget bidro sterkt til at Brochs kompromissforsøk mislyktes.

Sammen med rådmann *N. A. Dahl* og skolebestyrer *E. J. Hambro* fremsatte han forslaget om et "*Menighedsuniversitet*" i Bergen. Tanken var et "kristeligt Universitet" med alle fakulteter. Forslaget ble fremlagt og debattert i Bergens-avisene juni 1882, og inngår blant de mange initiativ til bekjempelse av "Vantroen", som også Universitetet i Kristiania representerte.

De tre så også behovet for et universitet på Vestlandet. Menighetsuniversistetet skulle være innordnet "den kristne Menighed". Den skulle sørge for driften og forene "baade Kristendommens og Videnskabens Krav" med rom for forsknings- og lærefrihet. Formålet skulle sikres ved menighetsrepresentanter i budsjett- og tilsettingsorganene. Forslaget fikk liten tilslutning, men ble en forløper til opprettelsen av et "Menighetsfakultet" i 1908.[2]

Avskjeden fra Bergen stift

I anledning avskjeden (20.11.1897) mottok han «Kongens særlige Anerkjendelse for hans lange og nidkjære Virksomhed i Kirkens Tjeneste»[3]. Da hadde han vært biskop i Bergen stift i omtrent 17 år.

KARAKTERISTIKK:

Fra Kautokeino: Biskop Juell beundret Hvoslef: "Forest i Rækken blandt Finnmarkens Præster /.../ ikke alene i finsk (KSv: her samisk) Sprogkyndighed, men i sand præstelig Dygtighed /.../ et velsignet Redskab i Guds Haand til at bringe Kautokeinofinnerne til christelig Besindelse."[4]

Ved avskjeden i Kautokeino hilste en same ham med følgende ord: "Du har spist vår mat, og du har sovet i våre gammer. Du har talt vår språk. Du har været som en av oss."[5]

«Ved sit udholdende nidkjære virke vant han inngang hos samene, samtidig som de begåtte ugjerninger «aabnede Manges øine for de farlige Vildfarelser /…/ Den vilde Fanatisme svandt og gav Plads for et i det hele taget ret sundt kristeligt Liv, hvorom Menighedens Forhold vidnede."[6]

"Han stod alene på en utpost, hvor alt skulde grunnlegges fra nytt av, i kirke, skole og kommunestell. Og han måtte stå i spissen for alt / / der var ingen som kunde dele byrder og ansvar. På alle områder viste han sig som en fremragende dyktig administrator."[7]

Hvoslefs omgang med samene i Kautokeino lignet den samtidige sogneprest *Jørris Schelderup Hansen* i Ibestad (1849-67, se nr 10:Richter): Hvoslef var "av samme kristelige ånd en levende

[1] Arkivalia Ra. Se Rogstad 1978, 103.
[2] NADahl m. fl. 1883, 1-12; LU 1883 I, 326-332; jf Nome 1958, 371-383; Molland 1979, 361f.
[3] Kvam 1909, 70.
[4] SitDSivertsen 1955, 51, 76.
[5] Smith 1934, 312.
[6] Ny Illustreret Tidende 17.4.1881.
[7] Smith 1934, 410.

kristen /.../ alsidig begavet prestemann, en hjertevarm og god predikant, messet meget vakkert, en praktisk mann og en skolens venn."[1]

Fra Tromsø Seminar: - "en usædvanlig dygtig og energisk Mand, der drev Seminaret op. /…/ en egen Evne til at omgaaes, paavirke og opdrage de Unge til flinke Lærere".[2]

Særdeles begavet. Undervisningen hjertelig, grundig og klar. Stor innflytelse paa elevene. Deres faderlige Ven. Hos ham kunne de søke råd og veiledning, trøst og oppmuntring. Arbeidet «kraftig og trofast ved biskop Gislesens Side». Førte elevene «til Klarhed og Edruelighed under den aandelige Gjæring» i byen og dens omegn.[3]

Hans virksomhet under «de religiøse Udskeielser i Kautokeino omgav ham i vore øine med en straalende Glorie. Uklare - og midt inde i en lidet kirkelig Vækkelse, som vi alle var, havde vi i ham en Veileder, der magtede at opklare vort Syn og lede os ind paa kirkelige Spor, idet han aabnede vore øine for Betydningen af den objektive Side ved Kristendommen og Aandens Gjerning gjennem Kirkens Naademidler. Og det var os saameget lettere at lade os lede af ham, som vi alle følte, at han selv havde gjennemlevet de samme aandelige Brydninger som dem, vi var inde i. Som han var en grundig Theolog, saa var han ogsaa en dygtig Kateket, der ikke blot theoretisk, men ogsaa praktisk kunde veilede sine Elever i den vanskelige Kunst at katekisere".[4]

Fra Tromsø domprosti: Han «samlede altid Mange om sit klare og veltalende kirkelige Vidnesbyrd /.../ Hvoslefs kraftige luthersk-kirkelige Forkyndelse væsentlig medvirkede til i mangt et Hjerte at stille Uro og Tvivl i denne urolige Tid."[5]

Som stiftsprost virket han "i inderlig Forstaaelse" med biskop Essendrop.[6]

Fra Tromsø stift: Vennlig og fordringsløs, i besittelse av humanitet og god vilje.

Fra Bergen stift: "altid venlig i sin Optræden og dog samvittighedsfuld og alvorlig til at paatale de Feil og Skrøbeligheder, han forefandt. Og han forstod at gjøre det saa, at det tillige gav den sterkeste Opmuntring til enhver om at gjøre sit bedste for at rette paa det, som var forsømt eller skrøbeligt. Hans milde, kjærlighedsfulde Optræden og store kateketiske Evne gjorde hans Nærværelse til en Fest for Ungdommen. Hans Tiltaler til Menighederne bar Vidnesbyrd om dyb aandelig Erfaring og Udmerkede sig ved en enfoldig Hjertelighed."[7]

- "en Repræsentant for en livsfrisk, lys Kristendom, /…/ De, som kjendte Hvoslef nærmere, blev altid paa en slaaende Maade mindet om, at han engang havde været Sømand. Der fulgte som et friskt Pust fra Havet med den værdige Prælat med det lyse Blink i øinene bag Brilleglasset. Og med sit rige Lune, der ofte fik originale Udtryk, var han i mange Henseender langt fra den gjængse Prestetype. /…/ Et skarpt hode og en stor menneskekjenner med «en eiendommelig Evne til at omgaaes Folk af alle Lag.

Naar han drog om i Tromsø og senere i Bergen Stift paa Katekisation, voldte derfor Tidenden om Biskopens Komme ingen nedslaaende Rædsel i Prestegaardene eller blandt Skoleung-

[1] EOFredriksen 1983 (1931), 44. Jf *Hvoslef-karikaturer*, f eks Aikio 1914, 60-63f (54-68); IKristiansen 1970, 139, 144, 149, 150, 156, 161, 162.
[2] Heggtveit 1920 II 2 s. 854.
[3] PWKBøckman 1903, 54.
[4] Bang l909, 94f. Jf CFrWisløff 1961, 176: Hjalp elever til "evangelisk frigjørelse".
[5] Ny Illustreret Tidende 17.4.1881.
[6] PWKBøckman 1903,55.
[7] Samme.

dommen. Han havde et godt Ord for alle de smaa ængstelige Sjæle, og han hørte aldrig til dem, som pukkede paa sin Værdighed, skjønt han godt kunde være myndig, naar han fandt det nødvendigt.»[1]

PUBLIKASJONER:

1852: **2de Breve fra Sognepræsten i Kautokeino**, = Christiania Posten 22.12.1852. Kautokeino 12. og 25.11.1852 til biskop Juell. Biskop Juell's kommentar og oppfordring til pengeinnsamling for etterlatte og andre av kjøpmann Ruth og lensmann Bucht; Samme 25. og 28.12. og Morgenbladet 25.12. s. å.

1857: **Noget om den religiøse bevægelse i Kautokeino.** = TT 1857, 1-38.

1859: **Nogle Ord ved Bispinde Gislesens Kiste i Sørgehuset 18 Maj**. = TSttid 42/1859, till. Se: Ved Bispinde Henriette Gislesens Jordefærd. U. å. S. 4-10.

1866: **Om den lappisk-norske Læsebog**. = TSttid 90/1866.

U. å: Prædiken paa 18. Sønd. efter Trefoldighed. = Eckhoff: Vidnesbyrd fra den norske Kirke. 1. Saml. Kra. S. 503-512.

1885: Bibellæsning over Ps 103. = Eckhoff: Vidnesbyrd ... 3. Saml. Kra. S. 220-226.

1886: Foredrag af Biskop F. W. Hvoslef og Aarsberetning for 1885 fra Foreningen mod den offentlige Usædelighed. = Skrifter utgitt av Foreningen mod den offentlige Usædelighed. No. 4. Bergen. (Årsmøteforedrag s. 3-12)

1887a: Om Enhed og Fasthed i vor Troes Bekjendelse. = Det religiøse traktatselskab i Bergen. No. 280. Bergen. 16 s.

1887b: Prædiken paa 1. Juledag. = DFrich & HHalvorsen, utg: Hvad skal jeg gjøre for at blive salig? 1. Række. Bergen. S. 27-34.

1889: **Mordbranden i Kautokeino i 1852**. = Vardø-Posten 7.4.1889. Opptrykk fra Bergens Aftenblad 8.2. s. å. (Det 3. foredrag i en serie om "Læstadianismen")

UTMERKELSER: 3.5.1870 Ridder av St Olavs Orden. Kommandør av 1. klasse for fortjenestefull embetsvirksomhet. Nordstjerneordenen.

KILDER: Aftenposten 5.5.1906 (nekr). - Drammens Tidende 29.9.1881. 100 aar (anon). = Morgenposten 17.3.1925. - Finnmarken ... 1915, 13. - LU 20/1883 I s. 326-32. - Norsk Retstidende 1854, 145-58. - NFolex 1888 2, 781-82. - NSa 1936, 118. - Ny Illustreret Tidende 17.4.1881.

Aikio 1914 43 68. - Aschim 1964, 17-24; samme 1965, 20-21. - Barlindhaug 1926, 134. – PWK Bøckman 1903, 27, 53-55. - HDahl 1951, 5f; samme 1957, 109, 118-24, 132, 139, 142-43, 157, 177-79, 181-84, 186-87, 198, 206, 215, 218, 229, 255, 303, 306f, 313. - NADahl m. fl. 1883,1-12. - Forfang 1920 (2), 44-48, 96-99. - Fredriksen 1983 (1931), 44. - Heggtveit 1920 II 2 s. 853f. - Heiervang 1937, 19, 21f, 23, 28, 31 (26 34). - Helland 1906, 320, 354, 356f. - Hoem & Tjeldvoll 1980, 69f, 95f. - Holter 1966, 93, 188, 382, 478, 479. - Holm 1909, 77. - Horneman 1928, 123; 1938, 43. – Karlsen 1964, 67, 82. - Kong Oscar II kapell ... s. 30f. - IKristiansen 1970, 138 166. - Kvam 1909, 69 71, 101, 121, 122f. - Lindstøl 1914, 419f. - Lunde 1979, 255. - Meløy 1980, 21f, 93, 100. - Molland 1979, 361f. - Nome 1958, 371-83, 458 n14. - Rogstad 1978, 103. - Rudvin 1967, 198. – DSivertsen 1955, 41, 51, 56, 57, 58f, 76, 90, 102f, 104, 106, 261, 375, 386. - Skaar 1896, 175-78, 182, 184, 188f. - Skrondal 1929, 309, 310. - PSmith 1934, 408-11; samme 1938, 222-24, 226-28, 494-96 o.a.st. - Steen 1945; samme 1963, 30 32, 34f, 43 45, 47, 50, 72, 75-77, 79 (71 82), samme 1969, 82-83. - Wiik 1948, 132-34. - NAYtreberg 1946, 337, 470, 478, 480, 621, 624. - SYtreberg 1918, 23, 28, 34. - Aaen 1925, 100-01 (foto).

[1] Aftenposten 5.5.1906. Kvams hovedkilde, se Kvam 1909, 70-71.

46. JOHANNESSEN, Ole Andreas:

KAUTOKEINO, VARDØ

F 18.1.1829 Mo i Rana (Ytteren/Ytteraholmen), d 24.5.1931 Mo.[1] Johannes Andersen, husmann, o h Sara Jensdtr, g 1827 og bosatt Ytteren, senere til Tverånes husmannsplass under handelsstedet Mo. Ug.

Etter konfirmasjonen fisker. Tromsø Seminar 1851-54. Eksamenskarakter 1,65 m H M Kongens premie.

Omgangsskolelærer Lyngen 1854, lærer fastskolen Alta Kobberverk 1856. Nissen Latin- og Realsk 1857 – s 1868. Stud 1863 (34 år gml).

C th 1870. Sp Kautokeino og pr 1871 (utn 13.5., tiltr 3.12. og innsatte seg selv etter anmodning fra prosten).

Sp Vardø 1878 (forlot Kautokeino 26.4.1879), pr Varanger 1888. Meddelt avskjed i nåde fra 1.1.1901 (avskjedspreken 2. pinsedag). Bo: Kristiania, senere Mo i Rana.

Barndom/Ungdom:

Ole Andreas gikk en ukes omgangsskole i året på Mo, og ble ellers undervist hjemme av "mine fromme Forældre" (Vardø kab). Han reiste på Lofoten fra konfirmasjonsalderen til 1851. Var med på Finnmarkfisket etter lodda, helt til Vardø og Vadsø i åpen nordlandsbåt.

Seminarist og lærer:

Reiste ut sammen med *Ole Tobias Olsen* til Tromsø *lærerseminar*. Reisen foregikk i en trerømming kjøpt hos lensmann Olsen på Selfors. Ole Tobias ble senere prest og forkjemper for Nordlandsbanen.

Blant medelevene ved Tromsøs Seminar var senere *biskop Bang* og *salmepresten Blix*. Det var "i den første aandelige grotid for nordland." Fremragende evner i språk.[2] Etter å ha fått undervisning i samisk, begynte han i 1854 som omgangsskolelærer blant sjøsamene i *Lyngen* (38 ukers skole pr år).

Studietiden:

Det Akademiske Collegium hjalp ham med midler fra Det Skyttske Legat. Deltok i kirkelig arbeid og var med i debatten under stiftsmøtet i Tønsberg 1866.[3]

Når det var studentsamvær på hybelen i Brogata, var han var den selvskrevne taler for kvinnen. Det var underlig «at han skulde friste den Skjæbne at leve og dø som ugift Mand».[4]

KAUTOKEINO 1871-79

Ordfører.

Som ordfører representerte han Kautokeino under kongebesøket i Alta sommeren 1873. Han foreslo for herredsstyret at Kautokeino skulle bidra med 25 speciedaler til kongemottagelsen. Det var en anselig utgift for et fattig herred. 15 daler fikk være nok.[1]

---

[1] Jf Wiik 1948, 134, som oppgir d 31.5.
[2] Helgeland Blad 3.6.1913.
[3] Wiik 1948, 133.
[4] Bang 1909, 118, 119.

I sommerhalvåret ble sognepresten i Kautokeino brukt som en slags stiftskapellan.. Det medførte et omflakkende reiseliv og mye arbeid: - i *Ibestad og Ofoten pg i 1871,* Andenes fiskevær og anneks i 1872, Måsøy m. Ingøy og Kjelvik anneks i 1873 og 1874, Berlevåg, Vardø, Hammerfest og Tana i 1875, Loppa i 1876, Vardø, Øksnes, Andenes, Tromsø og Vadsø i 1877 (i Vadsø møtte han i amtsformannskapet som ordfører for Kautokeino), Tromsø og Gildeskål i 1878.[2]

Johannessens taushet om Kautokeino-vilfarelsen bekrefter den gode kirkeøkning i vinterhalvåret Noaide-kunster og sjamanisme foregikk i det skjulte. Lestadianske virksomhet ble først etablert etter en vekkelse under spanskesyken i 1918. (Se nr 47: Smith.)

Blant lestadianerne i Ibestad og Ofoten

Biskop Hvoslef fant under visitasene i 1870 at «Gudstjenesten blev forstyrret naar paagjældende Lappers Kvinder vare til stede i Kirken». De kom i rørelse. Under visitasmøtet roet han ned de norske, som på sin side lovte å vise overbærenhet. Han fant at *mange norske* var lestadianere i både Ibestad og Ofoten. Det uroet ham. Her trengtes ekstra betjening, og derfor ble Kautokeino-presten Johannessen sendt dit for å virke i sommermånedene.

Sommeren 1871 virket Johannessen «en Tid» i prestegjeldene Ibestad og Ofoten - først innerst i fjordene i Ofoten. Årsak: - «den dersteds herskende religiøse Bevægelse blandt Læstadianerne», og blant dem var mange norske kommet med. Biskop Hvoslef ville stanse denne tilslutning - særlig i Herjangen, Bjerkvik og Bogen, for norske hørte ikke hjemme i det som for ham var en «lappebevægelse». Biskopen var særlig interessert i deres lære om rørelsen.

Johannessen bestyrte Ibestad sogneprestembete i 10 uker etter at sogneprest Richter var utnevnt til skoledirektør i Tromsø amt.[3] (Se nr 10.) Johannessen vant lestadianernes sympati, og de mintes ham som «en rolig mann å samtale med». Når han fikk forklart hva rørelsen var, svarte han at «da er det rett som dere prediker og lærer».[4]

Stor var rørelsen under altergangene, til forargelse for mange, blant dem *lensmann Gjædeboe*. Sommeren 1871 informerte han amtmannen om uhyggelige tilstander under en bibellesning som Johannessen hadde holdt på gården Bjerkvik. Amtmannen tok kontakt med biskop Hvoslef, og Johannessen bekreftet overfor ham at flere hadde oppført seg «noget ubehersket» og tiltalt ham i skarpe ordelag, men han trodde ikke de ville ham noe vondt. Han skildret hendelsen slik:[5]

> «Man fortalte, at en Fin (jeg tror han var fra Sverige) nogle Dage før min Ankomst havde holdt Samling og derunder formanet til at vise mig Modstand, naar jeg kom og ikke lade sig undervise og lede af mig. Da jeg kom ind i Lokalet (en Lade), lød en Stemme: Menigheden kommer sammen i sit Navn, og Præsten kommer i sit Navn. Under Bibellæsningen var det roligt. Men under Slutningssalmen begyndte enkelte Fruentimmer at hulke og endelig indtraadte den sædvanlige Rørelse. De, som under denne Rørelse, viste sig mere ubeherskede mod mig, indfandt sig den følgende Dag før min Afreise og bade om Undskyldning.

---

[1] PSmith 1938, 232f.
[2] Se Publ 1912, 10.
[3] Vardø kab.
[4] DSivertsen 1955,103, 286-87.
[5] Innber 23.2.1872 til b Hvoslef.

> En lignende Rørelse fandt Sted efter en Bibellæsning på Evenæs første Gang. Men jeg maa til Vedkommendes Ros erklære, at jeg blev venligt modtaget da jeg kom til Evenæs anden Gang /…/ de misbilligede da den Maade, hvorpaa de den gang havde optraadt /…/ og ved en saadan Leilighed kunde jeg bringe i Erfaring, at Bevægelsen indeholdt mange gode Træk. Det kan bemærkes at disse Folk som oftest vise sig ganske annerledes rolige og besindige i det daglige Liv, og naar man taler med dem enkeltvis, end i Samlingerne.
>
> I den senere Tid har en stor Del af de Norske, især Fruentimmer og unge Gutter sluttet sig til Finnernes «Rørelse» /…/ De mødte i stort Antal til Bibellæsning. Naar Bibellæsningen var til ende, pleiede jeg at indlede en Samtale, og opfordrede Alle til at udtale sig. Under Tiden gik disse Samtaler i Ro og Orden. Men somme Tider maatte jeg afbryde dem paa Grund af Rørelsen. Jeg maatte da indskrænke mig til at tale med de mindre Grupper, der vilde samle sig omkring mig /…/
>
> Imidlertid maa de under Sakramenterne slutte sig sammen med den øvrige Menighed. Men de ønskede gjerne, at Præsten vilde holde en særskildt Gudstjeneste for dem endten før eller efter den alm. Gudstjeneste. Saaledes vilde ingen kunne stødes ved deres Rørelse.»[1]

Da biskop Hvoslef avslo forslaget om særalterganger, agerte Ofoten-lestadianerne i offer-rollen.[2]

> Johannessen ba predikanten *Lars Andersen* gripe inn og stanse rørelsen, men fikk til svar:
>
> «Jeg kan ikke paabyde Stilhed, da det strider mod Guds Vilie. Kristus har heller ikke villet forbyde sine Disciple at raabe saaledes, Luc 19,37 /…/ hans Disciples hele Hop begyndte gladelig at love Gud med høi Røst. - Og Kristus vilde ikke irettesætte dem.»[3] (Jf NO30: da /…/ begynte hele disippelflokken glad å love Gud med høi røst *for alle de kraftige gjerninger de hadde sett*…).[4]

Hva de lærte om rørelse og dåp var uklart. Uklar var også innberetningen. Johannessen viste til «ledernes vilkaarlige og vaklende Undervisning», og til begge sakramenter sett under ett, som på luthersk vis «maa nøie følges ad». Biskopen var ikke fornøyd. Var det virkelig tilfelle at de betraktet dåpen på linje med reinmerking?

Fire år senere sendte biskop Hvoslef den unge *Anton Christian Bang*[5] til Ofoten for å undersøke saken nærmere. Han fant at lestadianerne her taler gjerne om dåpens hellighet og nytte, men hva den bestod i, sa de ingenting om.

> «De har megen liden Tro paa dette Sacramente; de forarges ved at høre, at den «frelser os», og naar den fremstilles som et Gjenfødelsens Bad og en Inngangsdør til Guds Rige /…/ Det er jo saa, at den fra Daabspakten frafaldne maa omvende sig, men denne Omvendelse skal ske paa Daabens Grund og til Daabens Naade; men de lade Daaben aldeles ude av Betragtning.»[6]

Angerns smerte og den erfarte tro trådte istedenfor Guds frelseshandling og nådepakt i dåpen.

Johannessen benyttet innberetningen til å påpeke den mangelfulle betjening i et vidstrakt prestegjeld. Hans syn på forholdet *sentrum og periferi* er sett fra prestegården. Lestadianernes perspektiv på

---

[1] Sit same s. 287f.
[2] Samme s. 104.
[3] Samme s. 401.
[4] Det forble uklart hvorvidt synderen er tilgitt *med forbehold* om rørelse.
[5] **Anton Chr Bang**, f 18.9.1840 Dønna, d 29,12.1913 Kra. Prest. Dr theol 1875. Ekstraord prof kirkehist 1885. Kirkestatsråd 1895. Res kap Tref mh Kra. B Kristiania stift 1896-1912.
[6] DSivertsen 1955, 414f. Sit Sivertsen.

«den levende kristendoms» er settt fra Jukkasjärvi. Vi aner konturene av et særtrekk i vestlestadiansk tradisjon. I denne sammenheng gjorde han en observasjon med adresse til svenske kirkemyndigheter.

> «Bevægelsen hersker i de inderste Fjorde, hvorfra Kirkereisene ere lange og besværlige, og Sognepræsten kunde ikke saa ofte naa disse Folk. Det skulde derfor være overmaade gavnligt, om Kirkestyrelsen kunde træffe særegne Foranstaltninger til geistlig Bidstand i disse Præstegjæld. Det vilde være bedst, at en Geistlig kunde dvæle i længere Tid paa de Steder, hvor Bevægelsen især hersker. Imidlertid vil man ikke møde ubetydelige Hindringer fra Ledernes Side. Og disse Hindringer forøges end mere derved, at de svenske Lapper have saa megen indflydelse. Der skulde derfor være ønskelig, om fra den svenske Kirkestyrelses Side kunde øves en lignende geistlig Virksomhed for de religøst bevægede svenske Lappers Vedkommende.»[1]

Konfrontasjoner om rørelsen fulgte årene 1873 og 1877, inntil biskop Hvoslef ble avløst av sognepresten i Hammerfest - *Jakob Sverdrup Smitt*. (Se nr 4: Wexelsen.)[2] Det ble biskop Skaar som i 1887 omsider innledet nabofred med særalterganger i Ankenes kirke. (Se nr 45 Hvoslef, lestadianerne.)

Johannessen markerte at kristenlivet leves i forsakelse og tro på dåpens grunn. Han skjelnet mellom Guds forsoningsverk i fortid og frelsen gitt den enkelte til del ved nådemidler i nåtid. Han synes å ha forstått at syndsforlatelsen tilsagt i Kristi sted og alterets sakrament mottatt med munnen kunne virke sterke følelsesutbrudd.

Språkpolitikk

Fornorskningsmannen Johannessen gikk inn for *norsk* lærertilsetting i kretsskolen i 1872. Forslaget ble vedtatt og vedkommende tilsatt, antagelig på grunn av uenighet mellom samene i skolekommisjonen. Prost *Fredrik Lied* i Alta tiltrådte flertallet, men stiftsdireksjonen med biskop Hvoslef fant vedtaket uakseptabelt og returnerte saken. Skolekommisjonen holdt på sitt. Til sist ble nr. 2 tilsatt, som var samen *Morten Clemetsen*. Han hadde allerede vært lærer i flere år og oppnådd Finnefondstillegg for sin norskundervisning.[3] Det må ha vært en tospråklig undervisning med godt resultat.

Johannessen holdt til å begynne med ettermiddagsgudstjenester og oppbyggelser på norsk, og en sjelden gang også høymesse på norsk. Men samene var ikke interessert, hverken i skolens norskundervisning siden 1868 eller i gudstjenester og oppbyggelser på norsk. Johannessen ble nødt å endre praksis, selv om han like fra begynnelsen var klar over at fornorskning bare kunne skje over lang tid.[4]

VARDØ 1878(-79)-99

> Form skolekomm/skolestyre 1878-99. Fikk reist skolehus i Smelror og i Hamningberg. Ansatte personellkapellan fra 3.3.1895. Badereiser 1898, 1899 og 1900 på grunn av sviktende helbred. Støttet kravet om altergang som kirkelig stemmerettsvilkår.[5]

---

[1] Samme s. 288f. Henvendelsen ble i praksis fulgt opp av Lappska Missionens Vänner, se nr 17: Neumann, nr 21: Helgeby.
[2] Samme s. 104-105.
[3] HDahl 1957, 209f.
[4] PSmith 1938, 232, 235.
[5] Stiftskomiteen 1885, 53.

Lestadianerne

Han har ingen henvisning til lestadiansk virksomhet i Vardø by. Høsten 1888 ble det trolig for siste gang holdt *prosterett* i Den norske kirke. Saken mot lærer *Ananias Brune* i Vadsø, anklaget for sine innsigelser mot artikler i Den augsburgske bekjennelse.[1] I likhet med biskop Hvoslef, unngitt Johannessen den åpne konfrontasjon. Brune bli frifunnet (se nr 62: Gjølme, Brune-saken).

Avskjeden fra Vardø

Et samlet herredsstyre møtte opp i prestegården og tok avskjed med ham (avskjed fra 1.1.1900). Etter avskjedsgudstjenesten trådte magistraten, sorenskriver Nardang, fram og takket på vegne av menigheten. Deretter ofret "en flerhet" avskjedsoffer på alteret.[2]

> **KARAKTERISTIKK:**
>
> **Fra Kautokeino**: Ble godt likt.[3]
>
> **Fra Vardø**: Magistraten omtalte ham som gavmild og en prest med kjærlighet til sin menighet. Senere minneord: "et arbeidsliv viet alt det som er godt og skjønt /.../ Savn og slit og møie har han fått føle i fullt mål fra han som ung gutt deltok i fiskerens livsfarlige virke i Lofoten og Finnmark, gjennem mange og tunge år i Kristiania, da han kun hadde sig selv å stole på og ved siden av å være lærer, leste til teologisk embedseksamen, og til nu da han efter 30 års virksomhet som prest i Finnmark kan trekke sig tilbake syk og utslitt /.../ Skolen har han interessert sig varmt for; dens fremgang og trivsel har alltid ligget ham på hjerte. /…/ Ingen henvendte sig til ham uten å bli hjulpet, såsant hjelp var mulig. Og derfor vil hans minne leve lenge i denne by efter at vandringsstaven er lagt ned for godt."[4]
>
> **Fra Mo:** Da han på sine gamle dager slo seg ned i hjembygda Mo i Rana, ble "gamleprosten" omtykt og velsett av folket.[5]

EGET TILBAKEBLIKK:

"Naar jeg nu kaster Blikket tilbage paa den Vei ad hvilken Herren har ført mig indtil denne Dag, saa maa jeg i Ydmyghed opsende min Tak til ham og bede ham, at han fremdeles vil være med mig med sin rige Naade indtil min sidste Stund".[6]

PUBLIKASJON:

1912: Erindringer. Mo 1912. 18 s. S. 8-9: Samtalene med lestadianerne i Ofoten. S. 10-15: Prosteretten mot lærer Ananias Brune (1889). Ingenting om sin lærertid i Lyngen og i Kåfjord, Alta.

KILDER: Kab Vardø. - Studenterne 1861. 1911, 20. - Bie 1897, 85, 175, 176.

Helgelands Blad 3.6. 1913. - Finnmarken (10.11) 85/1900; 27 og 29/1901.

---

[1] Brune 1934, 52f. Oppr fra Volda, se Publ 1912. DSivertsen 1955,104.
[2] Finnmarken 27/1901.
[3] Samme 1938, 232f.
[4] Wiik 1948, 133, sit Finnmarken.
[5] Samme s. 134.
[6] Vardø kab.

Bang 1909, 118, 119. - Brune 1934, 52f. - HDahl 1957, 210. - DSivertsen 1955, 102f, 105, 194, 275, 286-89, 390, 400f, 414. - PSmith 1938, 232f, 233, 235. - Steen 1969, 85. - Solhaug 1979, 102-6, 111, 115. - Wiik 1948, 132-34.

47. SMITH, Peter Lorentz De Ferry:

HAMMERFEST, KAUTOKEINO, Lom, Vang

F 13.6.1880 Dale i Sunnfjord, d 17.6.1944 Vang.

Ernst Hadeler S, gbr, utskiftningsass, o h Emilie Josefine f Michelsen. Faren begikk selvmord da Lorentz var 11 år gammel.

G 5.1.1907 m Julie Magna Elisabeth f Kloumann, f. 8.6.1878, d 5.3.1955 Oslo. Stud 1898. Skipsfører Hans Henrik Gerhard K o h Elisabeth Augusta f Fleischer.

Gikk privatskole i Dale til fylte 14 år. Begynte på Hambros middelsk i Bergen 1894 (6. kl).

Stud 1898. Tilleggsprøve til ex art: Gresk og latin s1899. Eks finsk 1900 (prof Konrad Nielsens første kull).

Medl Studentersangforeningen og andre kor. Var "lykkelig over at ha været student i en tid, da der bare var en slags teologer og ingen menighetsfakultister"[1]

C th 1904. Ord. 20.9.1905 Hammerfest k. Kateket Hammerfest 1905 (kst aug1905, utn 1907). Eks samisk 1910. Sp Kautokeino 1910 (eneste søker).

Sp Lom 1921 (fikk etter egen anmodning bli i Kautokeino enda ett år - Eivind Berggrav var ikke den første håløygbisp som observerte variasjonene i «spenningens land» til ult april 1922). Pr Nord Gudbrandsdal 1925. Sp Vang 1935 (tiltr 1.5.1936).

HAMMERFEST 1905-10

Smith arbeidet energisk for å skaffe skolebarn sommeropphold på landet (Altafjorden). Gikk ivrig inn for ungdomsarbeidet. Form Hammerfest Kr. Ungdomsforening (stiftet 13.5.1904) Hadde i 1910 138 medl.[2]

KAUTOKEINO 1910-21

Smith dro fordel av sitt grunnkurs i finsk år 1900.[3] Ifølge den samiske frikirkepredikanten *Ole Andersen*, lærte han seg i løpet av kort tid å snakke samisk, nok til bli forstått. Etter ett år i Kautokeino prekte han på samisk under alle gudstjenester. Hans ferdigheter i samisk ble viden kjent i en ellers hard fornorskningsperiode. I 1916 forkynte han på flytende samisk.[4]

[1] Studenterne 1898. 1923.
[2] JSivertsen 1973, 316.
[3] Nissen 1962, 83.
[4] LV 4/1916, 3.

Nesten alle kommunale verv ble pålagt ham: Form skolestyret 1914-22. Medl formannskapet 1914-22 og ordf 1917-22. Form provianteringsrådet m. v. Oppmann under flere amtsting. Stiftet avholdslag, sangkor og landbrukslag.

Dyrket opp prestegården fra 1 1/2 til 7 kufòr. Ivrig formann i landbrukslaget og fikk arrangert dyrskuet i Kautokeino 1919 med god oppslutning.[1] Var "setteprost" ved innvielsen av Masi kapell i 1931.[2] Blant skoledirektørens forslag til oversettere (samisk) i Kautokeino.[3] Representert i fotosamlingen til Kautokeino bygdetun. Begynte arbeidet med en avhandling om "Kautokeino og Kautokeino lappene" (Publ 1938).

Da han i 1914 ble medlem av den norsk-svenske *Reinbeitekommisjonen av 1913*, ble han innvilget tre års permisjon (3.4.1914 - 1.4.1917). Fra København gjorde han årlige reiser for å betjene embetet i jule- og nyttårstiden og i påsken. I løpet av sommerhalvårene 1914 og 1915 gjorde han feltundersøkelser i Tromsø amt. Materialet bearbeidet han i København vinteren 1914/1915 og fra november 1915 til medio mars 1917. Ifølge kommisjonens formann var Smith den av medlemmene som var «særskilt vel kvalifisert».[4]

Siden permisjonen ble gitt i en tid med stor prestemangel, var Kautokeino for det meste uten prest disse årene. Smith ble derfor kritisert for sitt engasjement i reinbeitekommisjonen uten vikar og sogar med bosted i København! Vielser og jordfestelser måtte bero lange tider, og det hendte døende ikke fikk tak i prest. Det var sant at betjeningen var mangelfull, men kritikken var overdreven. Storparten av menigheten fulgte reinen på dens vandringer og voktet reinen på sommerbeite ute ved kysten. Når flyttsamene i vinterhalvåret oppholdt seg i Kautokeino, besøkte han – som nevnt, kirkestedet i to omganger. Utnevnt til Lom, ble han av biskop og Departement oppfordret til å bli ett år til i Kautokeino for å forebygge en lignende langpendling. I 1923 fikk han tillatelse til å bestyre Kautokeino sogneprestembete i påsketiden.[5] Permisjonene medregnet, ble han 12 år i Kautokeino. Andre Kautokeino-prester hadde vært lengre enn ham.[6]

Lestadianerne

I 1860-årene hadde *reintyveri og drukkenskap* igjen fått et slikt omfang at myndighetene måtte sørge for særpoliti for å behandle alle reintyverisakene. Siden oppgaven viste seg uoverkommelig, ble herredsstyret nødt til å søke myndighetene om å få innført kjøpstedenes politiovervåking, som gjaldt drukkenskapsforseelser og gateuorden. Søknaden vakte oppsikt og ble flere ganger sendt i retur. Av hensyn til befolkningen ble ordningen gjort gjeldende ved kgl res i 1888.[7]

Da flyttsamene kom fra sommerbeitene høsten 1918, kom også *spanskesyken* til Kautokeino. Det ble en vekkelse som nådde klimaks nyåret i 1919. Smith bedømte vekkelsen som "meget sund og

---

[1] NAYtreberg 1959, 140.
[2] NSa 1932, 200.
[3] Hoem & Tjeldvoll 1980, 358.
[4] Nissen 1962, 82. Sit Nissen.
[5] NSa 1924, 274. Se LV 11/1916 = utklipp fra NK 1916, 284-85 (R.G.) og Morgenbladet 10.4.1916 (forgjengeren Brage Høyem).
[6] Jf Furevik 1920. Steen 1969, 59, 62-63, 81.
7 Jf DSivertsen 1955, 114 - med sp Smith som kilde, forklarer herredsstyret søknaden med Hætta-presten Laitinens prekentur til Kautokeino samme år. Men «brennevinsdjevelens» herjinger var åpenbare for alle.

kraftig". Den grep dypt inn i folkelivet og var "læstadiansk farvet", fortalte han.[1] Snart var vekkelsen utbredt i *Masi* og hele prestegjeldet. Ytrings*formene* kjente han fra sin tid i Hammerfest, men fant "ingen påviselig forbindelse". Vekkelsen var i hans øyne uttrykk for den samiske "folkesjel" eller "lappiske psyke".[2] Det falt derfor naturlig å tilkalle predikanten *Erik Johnsen* fra Manndalen i Lyngen. Til forhistorien etter århundreskiftet hører Erik Johnsens årlige prekenturer til Lannavaara-samlingene, da han på hjemturen om Karesuando dro videre til Kautokeino. Der holdt han samlinger på kirkestedet, den siste gangen på nyåret 1916.

Da sogneprest Smith tilkalte Johnsen, bemerket Johnsen med henvisning til en tidligere biskop, at Kautokeino var som «brent mark, hvor ingenting ville vokse». Johnsen hadde gjort sine erfaringer, men ifølge Smith, var ikke situasjonen lenger så mørk. Under samlingene i kirken økte vekkelsen i omfang og intensitet. Snart ble *Nils Korvatus* satt til samlingsholder på kirkestedet. Johnsen kom tilbake nyttår 1921, og også i 1926 82 år gammel (nr 48: Solberg).[3]

Predikantbesøk fra Lyngen har trolig fortsatt i mellomkrigstiden.[4] Dermed ble Kautokeino innlemmet i "Lyngen-retningens" virkeområde gjennom årvisse predikantbesøk, utsendt fra Skibotn-samlingene under november-markedet.

Under vekkelsen i Masi 1918/19 gikk rykter i Alta om hendelser som lignet utskeielsene i 1852. Biskop Støren gjorde Smith oppmerksom på ryktene (brev av 9. april 1919) og berammet visitas samme vår i Kautokeino prestegjeld. Visitasberetningen forteller om «et godt og tillitsfullt samarbeid mellom presten og de læstadianske legpredikanter.»[5] Deres virksomhet var innordnet sognemenighetens ordninger og satte preg på folkelivet. Antallet kommunikanter økte de påfølgende år økte fra ca. 150 til ca. 400.[6] Visitasen innledet det gode forhold mellom biskop Støren og predikantene i Nord-Troms. Under det første St Hans-stevne på Lyngseidet 1919 biskop Støren med frue predikantenes gjester.

«Sameprestmøtet» i Kautokeino

Sogneprest Smith innbød de fire naboprestene til det første «sameprestmøte», som fant sted i Kautokeino prestegård 8.-11. april 1921, omkring 2. s. e. Påskedagen.[7] Foruten Smith, deltok *Anton Bøckman* i Skjervøy, *Peter Astrup* i Lyngen og *Oluf Jenssen* i Karasjok prestegjeld. Ved siden av fire norske prester i den liberale teologitradisjon deltok «lestadianer-presten» *Hjalmar Westeson*,[8] sognepresten i Karesuando». Sameprestenes felles referanse var "kirkelige" lestadianere med utspring i Karesuando-vekkelsen omkr 1850.

---

1 Furevik 1920.

2 Svensen & Koren & Jakobsen 1930, 227f.

3 MM 2355f.

4 Jf samme s. 139f, 141f.

5 Sit DSivertsen 1955, 140. Støren 1947, 7.

6 Samme s. 141.

7 Se Smith 1930, 223-28: Kautokeino-vekkelsen, lestadianerne. Artikkelen belyser og utdyper Peter Astrups artikkel i Norvegia Sacra 1928 (se nr 26: Astrup).

8 Westesons beretning: Lappmarkspräster. = Från bygd och vildmark 1921, 40-47. Han ble senere kjent for sine livshistorier om flere predikanter i Karesuando-vekkelsen: Ödemarksprofetens lärjungar. Sthm 1922.

Møtets formål: En felles strategi overfor lestadianerne

Med utgangspunkt i hver sitt foredrag, ville de utveksle sine erfaringer etter 10-12 års tjeneste i samiske menigheter hvor "den læstadianske kristendomsform" var den fremherskende, og mot denne bakgrunn søke en felles strategi overfor den lestadianske retning i Nord-Troms og tilgrensende fjordbygder i Talvik og Loppa. I sommerhalvåret bodde en stor del av Kautokeino-samene på «vestfjella», så også så også vekkelsen blant dem året 1918/1919 i høy grad angikk også naboprestene. De ble enige om to prinsipielle retningslinjer for prestenes forhold til den lestadianske bevegelse.

> «1) Vi erkjenner at den læstadiansk farvede kristendomsretning, når bortsees fra dens avvikende og utskeiende former, er i full overensstemmelse med vår lutherske kirkes evangeliske kristendom, og at den på grunn av de folkepsykologiske eiendommeligheter hos befolkningen er den form som har vist sig best skikket til å bringe kristendommen inn i disse folks hjerter.
>
> 2) Det blir da vår opgave som kirkens tjenere å møte denne kristendomsretning med forståelse og sympati og søke å bevare og styrke dens kirkelige karakter.»[1]

Den kristendom de beskrev som lestadiansk "farvet", var med andre ord ikke like den de ellers kjente til av lestadiansk kristenliv. Ulikheten berodde på samsvar med «vår kirkes evangeliske kristendom», med unntak av rørelsen i «dens avvikende og utskeiende former».

Prestene så det som sin oppgave «å bevare og styrke» den lestadiansk pregede kristendom i hvert sitt prestegjeld, nemlig Karesuando-vekkelsens utbredelse via Lyngen til Nord-Troms, og i 1918/1919 til Kautokeino. Sett fra det hold, var ikke problemet «kirkens tjenere», men liberale prester. Løsningen var allerede gitt på lederhold hos lyngslestadianerne (mere nedenfor).

Forutsetningen for «å bevare og styrke dens kirkelige karakter» var gitt med bevegelsens forhold til «vår lutherske kirke»: «Den læstadiansk farvede kristendomsretning» var med sitt kirkelige preg «i full overensstemmelse med vår lutherske kirkes evangeliske kristendom»», bortsett fra de «avvikende og utskeiende former» med utspring i sosialdarwinsk teori om den samiske folkesjel og dens psyke.

Ved hjelp av kriteriene "evangelisk" og "kirkelig" ble lestadianerne i Nord-Troms foretrukket fremfor andre lestadianere. Rangeringen begrunnet samhandlingen mellom "kirkens tjenere" og en "kristendomsretning" med felles basis i evangelisk kristendom i "vår lutherske kirke". Med «kirke» siktes åpenbart til det organiserte stats- og folkekirkelige fellesskap (Grl pgf 2). Hva basis består i, ble ikke presisert, heller ikke det beskrivende ord «luthersk», men strategien er begripelig: Ved å forsterke felles basis, ville sameprestene motvirke de spesifikt lestadianske "ytringsformer". Det skulle skje med sympati og forståelse, men hvorledes?

Men enn en sameprest-uttalelse

Distinksjonen *form og innhold* presiserer samarbeid i lovfestede og foreskrevne former, som i praksis må bety et samarbeid i sognemenighetens gudstjenestelige ordninger. Med denne innfallsvinkel ville påvirke erfaringssiden i lestadiansk kristendom i «kirkelig» retning, eller sagt med egne ord:

> "Å søke syndserkjennelsen utdypet med betoning av, at det er Gud alene som tilgir synder, å fremelske det personlige gudsliv og dets virkeliggjørelse i praktisk kristenliv og ved overfor rørelsene å betone, at de intet verd har om de ikke medfører hjertets og sinnets forandring". [1]

[1] Uttalelsen ble offentliggjort i Norvegia Sacra 1930, hvor den inngår i Smith's artikkel om «Kirken og lappene», s. 228.. Se Publ 1930.

Med vage ord og vendinger markerte prestene felles tilhørighet til et praktisk-kirkelig *tjenestefellesskap* mellom «retninger», og motstridende lærdommer dermed rangert som ikke-splittende *meninger*. Denne pragmatiske betraktningsmåte markerte indirekte liberale sameprester sine behov for kirkefellesskap og legitimitet til alles beste. Samarbeidskriteriet er her den gudsopplevelse som virker sinnsforandring, gitt til kjenne «i praktisk kristenliv». Et problem ble oversett: De læremotsetninger som på lyngslestadiansk hold var begrunnet i Luther-leseri og Konkordieboken brukt i læretvister. I denne sakkyndighet fra oldkirken og reformasjonstiden hadde *læren* prioritet fremfor livet, det vil si nytestamentlige lærestykker begrunnet i en bevitnet, dennesidig Jesus-historie.

Vedtaket synes å være begrenset til praktisk-kirkelig spørsmål, relevant for prester i sogn med lestadiansk gruppevirksomhet i «sameland». Prestegruppens sammensetning og uttalelse må ses i sammenheng med den aktuelle kirkesituasjon, da konservative teologer, prester og lekfolk hadde kraftig anfektet liberale presters legitimitet og berettigelse i Den norske kirke. De konservatives Calmeyergate-møte halvannet år tidligere munnet ut i parolen «intet samarbeid med liberale prester og de som samarbeider med dem. Senere samme år været sogneprest Smith faren. Kirkeordningsloven av 3. desember 1920 gav menighetsrådet medbestemmelsesrett ved presteutnevnelser. Redningen for ham ble Lom sogneprestembete i Hamar bispedømme.

Erik Johnsen – en forløper i reformator-rollen?

Uttalelsen deler Smith's intensjon, da han tilkalte Erik Johnsen i anledning vekkelsen under spanskesyken 1918-19. Det var åpenbart Smith's hensikt å lede vekkelsen i kirkelig retning. Det oppstod et samarbeid på to plan. Smith hadde som sogneprest kontroll over kirkehusets bruk i lovlige former, mens predikanten Johnsen hadde kontroll over forkynnelsens innhold. uten samarbeid om læren. Med et «samarbeid» innordnet hensikten, kunne Johnsen forholde seg nokså fritt til Calmeyergate-møtets vedak medio januar 1920, også kalt «*Calmeyergatemøtelinjen*»:

> For det første: Ikke «inngå i frivillig samarbeid med den som har brutt med Bibelens autoritet», og for det annet: Innenfor det frivillige kristelige arbeid «våke over at det som tillitsmenn og arbeidere kun velges folk som uforbeholdent stiller seg på Skriftens grunn etter vår kirkes bekjennelse».[2]

Problemene viste seg i praksis: Hvordan forholde seg til dem som samarbeidet «*frivillig*» med dem som hadde brutt med Bibelens autoritet. Og hva mente man med «folk som *uforbeholdent* stiller seg på Skriftens grunn etter vår kirkes bekjennelse»?

Hverken Calmeyergate-linjen eller sameprestenes strategi lot seg gjennomføre i sognemenighetens ordninger. I praksis foregikk «samarbeidet» som et dobbeltspill om egeninteresser på det formelle plan. Sognemenighetens ordninger krevde menighetslemmenes lojalitet og prestens embetsplikt i hans

---

[1] Jf Westeson 1921, 46. Westeson presiserer: « a) Kravet på yttre personliga garantier framkallar ett behov, som vi böra ställa oss förståelsefulla inför, idet vi söka fördjupa syndakännedomen. Det bör starkt betonas att all mänsklig förmedling och tröst blott äro medel, då det är Gud allena, som kan förlåta synder. b) Vi erkänna, att vi i de læstadianska församlingarna ha ett vackert uttryck för det kristna brodersamfunnet. Dock böra vi medvetet söka framälska den enskildes personliga Gudsliv, som förvärkligas i tro och bön och i ett praktiskt kristet liv, vidmakthållet av Guds ord. c) Inför rörelserna ell. likutuksia och de ekstatiska företeelserna bör betonas, att om de ej åstadkomma hjärtats och sinnets förändring hava de intet värde.»

[2] Sit CFrWisløff 1971, 238.

gjerning. Om presten aldri så gjerne ville påvirke den lestadianske virksomhet i «kirkelig» retning, var han uten kontroll over den lestadianske virksomhet i det privatrettslige rom og uten kontroll over predikantenes forkynnelse i statskirkens offentlig-rettslige rom. Den ønskede sinnsforandring lar seg ikke fremelske hvor Den Hellige Ånd kaller og opplyser ved evangeliet, uavhengig av menneskets «egen fornuft eller kraft» (Lille Katekisme, forkl 3. trosart).

Smith og Westeson fulgte opp sameprestmøtet med *samisk-finsk kirkehelg* i Nordreisa kirke sommeren 1922. Fra lestadiansk side møtte predikanter fra den "kirkelige" retning, og fremst blant dem var Erik Johnsen, Manndalen. Prinsipielt sett, og uten å oppgi lærekontroll, samarbeidet det konservative lekfolk her med liberale prester i sognemenighetens ordninger. Ifølge folkeminnet omkr 1970 ble Westeson det store samtaleemne blant lestadianske kristne. Det var ham de gjerne ville høre.

Til slutt

Sentrale idèer i den liberale teologitradisjon kom til uttrykk i uttalelsen – om forholdet form og innhold, og om gudsopplevelsen som er kjernen i all kristendom. I denne tradisjon støttet man seg til kvasivitenskapelige teorier, her anvendt på samene og beskrevet med folkepsykologiske eiendommeligheter i vestlestadiansk kristendom.

I denne sammenheng var det sogneprest Astrup tilla predikanten Erik Johnsen reformator-rollen.[1] I klartekst: Lederpredikanten Johnsen hadde *innledet* den kirkeliggjøring som legitimerte samepresternes oppgave – å korrigere og motarbeide de eiendommeligheter som heftet ved lestadiansk kristendom i samefolket. Johnsens lederrolle forstått på denne måte, belyser og forklarer hvorfor liberale presters så muligheten til å fortsette oppgaven å endre lestadiansk praksis fra dens innerside. De ville en «kirkelig» lestadianisme, integrert i det stats- og folkekirkelige samspill mellom retninger i et stats- og folkekirkelig *tjeneste*fellesskap. Problemet var begrunnelsen. Hos liberalteologene var *livet* læren. Hos Johnsen og hans medpredikanter var *læren* livet. For alle lestadianere gjaldt det - da som nå – at sann kristendom ikke fins uten rett selverkjennelse og Guds nådetilsagn.

LOM 1921(22)-35(36)

Form skolestyret og gamlehjemsstyret nesten hele sin tid i Lom. Form Lom Songlag og restaureringsnevnda for Lom kirke (gjenåpnet Olsok 1933). Liturg under Olsok-jubiléet Stiklestad 1930.

Med støtte fra Institutt for Sammenlignende Kulturforskning, gjorde han primærstudier i svenske arkiv vedrørende svenske presters virksomhet i Kautokeino fra midten av 1600-tallet til etter grenseoppgjøret med Sverige i 1751.

Nær venn av dikterne Olav Aukrust og Tor Jonsson. Sammen med Aukrust tok han initiativet til olsokstevnene i Presthaugen i Lom.

VANG 1935- d 17.6.1944

Form Vang kr Ungdomsforening (til sin død). Form Vang sykepleie. Stiftet Vang kirkekor. Form skolestyret. Form styret for gamlehjemmet. Aktiv motstandsprest. Han og familien ble beordret ut av prestegården i februar 1944. De flyttet til Hol i Vang, hvor han døde plutselig 64 år gammel (hjerneblødn).

[1] cSe nr 26 Astrup: Publ 1928.

Fikk utgitt avhandlingen han hadde arbeidet med siden årene i Kautokeino (Publ 1938). Den "er et monument over den arbeidssomme og varmhjertede personlighet som S. var".[1]

Et stortingsvedtak i 1947 gjorde 1. mai til offentlig fridag. Til da hadde 1. mai-demonstrasjonene foregått etter arbeidstid. Da denne dagen i 1938 falt på en søndag, tillyste Smith høymessen i Vang kirke som en «fredsgudstjeneste», men i prekenen omtalt han den som «alle arbeideres dag».[2]

Lorenz og Julie Smih hadde tatt til seg en fosterdatter som ble NS-medlem. Da hun hadde flyttet ut av prestegården, ble den et sentrum i den lokale motstandskamp. Der ble det blandt annet holdt jevnlig huskonserter med dans. I juni 1942 ble han innkalt andre gang til forhør på Victoria Terrasse, for under en samtale hadde han bemerket: «Vil De som har mistet en bror i krigen, virkelig gifte dem med en tysker?» Og under en gudstjeneste hadde han uttalt seg krasst om nazistenes ungdomstjeneste.

I februar 1943 ble det holdt et stort prestemøte i prestegården. Mandag 21.2. beordret statspolitiet fraflytting innen kl 19 følgende lørdag. Huskonserten på torsdag gikk etter planen med 170 mennesker til stede. Fredag kl 10 var gårdsplassen full av hester og biler. Mange ville hjelpe til, og det ble problem med å finne lass til alle. Ekteparet bodde midlertidig et sted, og snart kunne de flytte til en venn på Hol i Vang. Der døde Ferry Smith brått av hjerneblødning 64 år gammel.[3]

KARAKTERISTIKK:

Fra Kautokeino: Samenes forhold til han "pahpa" var som til en far, harmonisk og enkelt. Regjerte som en "ukronet konge" i Kautokeino. Forholdet gjorde varig inntrykk på biskop Johan Støren, som hadde valgt Kautokeino som sin første visitasmenighet i mars 1919. Smith hadde levd seg sammen med sin menighet, så det var «et likefram patriarkalsk forhold mellom menigheten og «Bappa Smith»». Prekenen på samisk lød ualminnelig vakkert i hans munn.[4]

- "Han kjenner alle sammen i hele det vidstrakte prestegjeld. Han har fartet omkring over alt, og han behersker deres språk til fullkommenhet. Han kjenner sin menighet ut og inn. Han kjenner deres skikker og deres religiøse anlegg. Og han har forstått å lede dem med stor skjønnsomhet. Og elsket og avholdt var han også.» Under barnegudstjenesten talte han på en slik måte at alle med seg fra først til sist. Alle lot til å være glade for å møte sin kjære prest."[5]

«- en dyktig liturg og sanger. Han var levende interessert i alle spørsmål som gjaldt samene, og han sparte seg aldri når det var saker han ville fremme".[6]

Ifølge et barndomsminne, fortalt i 1981, syntes fortelleren «det var rart å gå til Smitte-pahpa og spille kort, men han syntes han måtte». Avskjeden var spesiell. «Han gråt og folket gråt.»[7]

Fra Vang: Markant personlighet, friluftsmann og kjent for sin vakre sangstemme. Hans ettermæle som prest "er varmt anerkjennende på alle de steder han virket. Hans helt usedvanlige dyktighet som sanger og hans umiddelbart vinnende vesen bidrog selvsagt meget til at han

[1] Berggrav var ikke den første håløygbisp som merket seg variasjonene i «spenningens land». Jf Nissen 1962, 83.
[2] Nils Petter Enstad, Agderposten 25.4.2019. Polem Hamar Stiftstidende 2. og 4.5. Forsvarte Hamar Arb.blad.
[3] Wikipedia 5.3.2018 Chris Nyborg.
[4] Støren 1947, 7.
[5] le Mair 1946, 107f.
[6] Steen 1969, 90.
[7] KSv saml, Kautokeino.

> lett og snart fant inngang i sine menigheter. Og hans praktiske dyktighet i så mange henseender var ham også til stor hjelp."[1]

UTMERKELSER: Ridder 1 kl Nordstjerneordenen. H M Kongens fortjenestemedalje i gull i 1936 for sitt arbeide med restaureringen av Lom stavkirke.

EGET TILBAKEBLIKK:

Det nytter ikke å komme til **Finnmark** som embetsmann og vente befordring etter tre år. Det tar tid å komme inn i forholdene og å få utrettet noe. Da vil en embetsmann erfare, at folket "gjestmildt og vidunderlig aapner sig for den der vil tjene det og fremme dets vel. Den største løn /…/ folkets tillid og kjærlighet. Her raader endnu et helt patriarkalsk forhold mellem prest og menighet, baade kirken og prestegaarden ligger paa et høit sted /…/ alle søker dit med det de har paa hjerte."[2]

En *embetsmann i et samedistrikt* risikerte å bli glemt «sørpå», eller tilsidesatt på grunn av fordommer, som om han ikke duger blant «høit kultiverte norske mennesker» fordi han har hatt med «naturfolk» å gjøre.»[3] Hvis herredsstyrer og menighetsråd skulle få innflytelse på utnevnelsene, var Smith redd at denslags argumenter ville gjøre seg gjeldende og være et argument mot å søke kall nordpå.[4] Han tenkte seg følgende virkmidler med tanke på samiske distrikt (se Publ 1920):

- Å gjøre de økonomiske kår såpass romslige at embetsmenn lettere kunne gjøre rekreasjons- og studiereiser sørover og unngå isolasjonens farer.
- Å gjøre embetsgårdene "gode og bekvemme".
- Staten "bør" yte flyttegodtgjørelse ved tilflytting og etter et visst antall år, også ved fraflytting.
- Å forhøye ansienniteten etter et visst antall tjenesteår - det kraftigste virkemiddel.[5]

Overgangen til **Lom** ble «stor og merkelig /…/ fra de magre men lyse vidder og det primitive nomadesamfunn i Kautokeino til den mektige og frugtbare fjellnatur og det helnorske, gamle tradisjonsrike kultursamfunn i Lom. Begge bygder har hver paa sin maate blitt mig usigelig kjære og dessmer jo lenger jeg var der». Så viste det seg at han selv og hustruen var i slekt med Lom-prester på 16- og 1700-tallet. «Lom holdt paa aa ta mig fast for livet /.../ Forunderlige dage som de mange olsokstevner og allermest 29. 30. Juli 1933, da kirken blev aapnet efter restaureringen vil aldri glemmes, eller min 50-aarsdag /.../ Olav Aukrusts gravferdsdag og min sølvbryllupsdag... Jeg er fyldt av takk til Gud for alt jeg har faatt opleve av hans nåde og hjelp i min prestetid, men først og fremst kjenner jeg min egen utilstrekkelighet og forsømmelse overfor alle de anledninger Gud gav og som jeg ikke nyttet."[6]

PUBLIKASJONER:

1911: Bør den private Presteskole faa Eksamensret? = Morgenbladet 19.2.1911.
1920: Embedsmenns stilling og embedsmenns krav. = CSchøyen 1920,179-81.
1921: **Lappekultur**. = KK 1921, 385-88. Bokanm: Kulturværdier hos Norges finner. Jens Otterbech, utg.

---

[1] Furevik 1920, 82.
[2] Schøyen 1920, 180.
[3] Samme.
[4] NSa 1927, 142. Denne motforestilling hørtes blant teologistudenter i Helsingfors 1966/67. Man ville nødig blir en «ødemarkprest» (erämaapappi). KSv.
[5] PSmith 1920, 180f.
[6] Lom kab.

1925: Lom kirke i fortid og fremtid. = Gudbrandsdølen 24.12. 1925.
1928: De svenske fogedregnskaper som kildemateriale for Finnmarksk lokalhistorieforskning. = Festskrift til rektor J. Qvigstad 1853 4. april 1928. Tromsø Museums skrifter Vol II s. 281-90.
1930: **Kirken og lappene. Trekk fra kirkelivet i en helt lappisk menighet**. = Den norske kirke 1930. Et jubileumsskrift ved Sven Svensen, L. Koren, Andreas Jakobsen. Oslo. S. 203-30. **S. 223-28: Kautokeino-vekkelsen, lestadianerne**.
1934: Fredrik Waldemar Hvoslef. = NBiLeks VI,408 411. Oslo.
1938: **Kautokeino og Kautokeino-lappene**. En historisk og ergologisk regionalstudie. Mit deutschem Resumè. = Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Ser. B. Skrifter. 34. Oslo. Se *Reidar Th. Christiansen*: En Finnmarksbygds historie. Bokanm/ kronikk. = Aftenposten 3.3.1939. *Albert Brock Utne*: Kautokeino og Kautokeinolappene. = Dagbladet 25.3.1939. *Kristian Nissen*s anm for NTT, upubl. = UBO MS. *GGjessing*s omtale av boken og Smiths forhold til Kautokeino-opprøret, se Gjessing 1973, 16.)

KILDER: Kab Hammerfest, Kautokeino, Lom, Vang. - Studenterne 1898. 1923, 287-90; samme 1948, 183f. - Leganger 1925, 100. - Eriksen 1930, 361. - NSa 1924, 274; 1927, 142; 1932, 200-01.

LV 4/1916; 11/1916. - NK 1916, 284 285 (R.G.). - Morgenbladet 10.4.1916 (Brage Høyem). - Enstad 2019. = Agderposten 25.4. - Furevik 1920. = Grimstad Adressetidende 22.11. (int).

Aukrust 1947. - GGjessing 1973, 16. - Heiberg 1976 (2), 104-05 (Kautokeino), 104-42 (Lom 1922-36). - Hoem & Tjeldvoll 1980, 358. - le Mair 1946, 107f. - KNissen 1962, 81-83. - JNome 1958, 453. - CSchøyen 1920, 179-81. - DSivertsen 1955, 46, 114, 140, 141. - JSivertsen 1973, 316. - ASteen 1969, 90-91. - JStøren 1947, 7. - Svensen & Koren & Jakobsen 1930, 203-30. - NAYtreberg 1959, 140.

---

48. SOLBERG, Thorfinn:

KAUTOKEINO, Lærdal, Elverum

F 14.5.1897 Holt, d (oppl mgl). Lars S, banksjef, o h Signe f Veum.

G 17.8.1927 Kautokeino m Ruth Elisabeth Mjøen, f 9.6.1906 Alta. Kaptein Johan Martin M o h Anna f Romsdal.

Stud 1918. C th 1923 (U).

Sp Kautokeino 1924 (ord. Tromsø dmk 17.3). Eks samisk 1924.

Sp Lårdal 1929 (forlot Kautokeino 1.3.1930), pr Vestre Telemark 1936. Sp Elverum 1946-67, pr Sør Østerdal 1953.

I likhet med forgjengeren Smith var også Solberg prest i den liberale teologitradisjon.

KAUTOKEINO 1924-29(30)

Bestyrte Loppa, Måsøy, Alta og Hammerfest somrene 1924-29.

Brukte et par år på å perfeksjonere seg i samisk. Arbeidet for å virkeliggjøre den gamle planen om kapell i Masi. Sykdom i familien fremtvang flyttingen fra Kautokeino.

Lestadianerne

Vinteren 1926 holdt Erik Johnsen noen samlinger på kirkestedet Kautokeino. Solberg skildret ham med liberalteologens briller.

> «Erik tar til å tale med stadig stigend tempo og styrke i ord og tonefall. Det ruller og fosser i underlige bilder, gløser rødt og svovel gult, brenner i ildskjær av brann med evig flamme. Sinnene jages opp i angstfylt tale om synd og død, Satan og hans slaver. Så skrir talen over i mildere toner om nåden over all nåde. Syndstilgivelsen smelter de harde hjerter som flyter over med sukk og tårer. Men med ett stiger talen i kraft. Og den vesle stua blir sprengt av en makt som ingen lenger rår med.»[1]

Skildringen gjelder en predikant som kunne bibelhistorie og et vell av utenatlærte bibelsteder. Under talen tok ordene styringen over taleren i den frie assosiasjon, som tilhørere flest var vant til. Det ble sagt om ham at «han begynte med syndefallet og endte i det nye Jerusalem». Variasjon forekom alt etter tekst og tema, bare man holdt seg «innafor pærman'». Typisk for «erikianerne» var de lange taler over et par timer, og syndsforlatelsens evangelium forkynt uten forbehold om rørelse i rituelle former.[2]

Solberg ga til kjenne sosialdarwinsk teori i sine beskrivelser av same og kvæn, typisk for sin tid, og dertil etablerte forestillinger (stereotyper) om Læstadius. Nøkkelen til å forstå og bedømme en religiøs bevegelse må søkes «hos dens skaber og første leder», selv om også andre «religiøse personligheder» har medvirket til den læremessige utforming.

«*Kvænene*» beskrev han slik: «Nøisomme inntil utrert gjerrighet, påståelige når det gjaldt egen fordel, lengtende etter /…/ å late sig foran den lystig flammende peis.» Men de er også seige og utholdende. En kvæn er dessuten innesluttet, fåmælt, nesten vrangvillig og mistenkson.

Allerede etter to års erfaringer i Kautokeino beskrev han *samene* som den rake motsetning til finnene i mangt og meget: En same er «vennlig, godmodig, munter med utpreget sans for humor». Typisk for samene er «gjestfrihet /…/ enkelt, nøisomt og lykkelig familieliv /…/ kan vanskelig tenke seg en redelig handel». Stjeler sjelden, unntatt rein. Har aldri hast og er en mester i å somle. Har et rikt følelsesliv. Spranget fra mellom latter og gråt er «svært kort». Bruker «særdeles hyppig» bilder og treffende sammenligninger. Sikker farvesans «med naturbarnets kjærlighet for sterke farver. Fantasien er utviklet med sans for mystikk. Samens utpregede religiøse sinn «ligger an for autoritetstro og blind underkastelse».[3]

Lårdal 1929-45, ingen oppl.

ELVERUM 1945-67

Styremedl Den norske kirkes Presteforening. Medl Hamar bdr.

KARAKTERISTIKK: Et sjeldendt arbeidsjern. Hagemann og rosedyrker.
Ivrig talsmann for samisk språk og kultur.

---

[1] Mellom rein og varg 1934, 20. Jf Vappus 1946, 100f. I 1925 var den 83 år gamle Johnsen i tvil om han skulle reise, KSvebak 1978, 95.

[2] Jf DSivertsen 1955, 404. Dagmar Sivertsen knytter «rørelsespredikenen» til «det blodige evangelium», som historisk sett formidler den herrnhutiske tradisjon fra Nicolai von Zinzendorf (1700-60).

[3] Publikasjoner 1926a. = Nidaros 25.9.1926. Kronikk.

Den politiske historie interesserte ham, og især perioden 1750-1850. Talsmann for det kristne demokrati i Norden og Vest Europa, og så fram mot en åndelig fornyelse av den vesteuropeiske kulturkrets.

Engasjert i Kirkens Nødhjelp og flyktningearbeid, særlig etter Ungarn-tragedien i 1954.

EGET TILBAKEBLIKK

Hele hans forfatterskap stadfester «at han hele sitt ville længte tilbake til Kautokeinos vidder og folk» (Kautokeino kab).

PUBLIKASJONER

1920: **Fra arbeidet blandt finnerne**. = NFiBl 17/1920, 154-56 (fra Norsk Ungdomsblad. S. 154f: *Lestadianismen*).
1925: **Loppa. En utpost med sin gamle kirke**. = Oslo Nyhets & Avertissementsblad 4.7.1925.
1926a: **Læstadius, dommedagsprofeten i Lappland**. = Nidaros 25.9.1926. Kronikk. (Jf Ananias Brune: Nogen ord om Læstadius og læstadianismen ved /.../ Og Nogen ord til selvforsvar av L. L. Læstadius. Hammerfest 1927. 80 s. Polem. S. 17-21: Aftensangsprediken paa 2den søndag i advent. Av L. L. Læstadius. Holdt i Hernøsand 1843. S. 69-80: Nogen ord til selvforsvar...)
1926b: **Matsi kirke**. = Middagsavisen 29.7.1926; Morgenposten 28.7.1926.
1926c: Finnemisjonen et kjærlighetsarbeide. = SV 2/1926, 6.
1927: **Bossekop marked**. = Nidaros 8.1.1927.
1939: En julekveld i Kautokeino. = SV 1939, 6 8.
1941: **Mellom rein og varg**. Oslo.
1942: Ved Rounalakorset. = SVJ 1942, 8 10.
1945: Herren var ikke i stormen. = SVJ 1945, 3 5.
1946: **Vappus.** Oslo. (Oversatt til tysk og svensk.) Kautokeino villfarelsen, s. 89f; lestadianer samling s. 100f, 108f, 148-50, 178-81; rørelse s. 108f, 148 150, 196-201 (sinnsforvirring); Erik Johnsen s. 178-81 (jf DSivertsen 1955, 404). Hilsing s. 114.
1947a: Satt av på veikanten. = SVJ 1947, 4-5.
1947b: **Biettar Johans fra Rounala**. = SV 13-14/47.
1947,-56, -58. (Fra "Vappus")
1950a: Drivende krefter. Oslo.
1950b: Den frosne reinstunga. = SVJ 1950, 21-23.
1955: **Hyrdenes kapell.** = SVJ 1955, 3-4 (Bæivasgiedde kap).
1957: Samiganda. Oslo. (Sammenarbeidet utg "Mellom rein og varg" og "Vappus".)
1958: Lassoen. = SVJ 1958,10-11.

Reiseberetninger i Nationen og i julehefter (før 1941).

KILDER: Kab Kautokeino, Lårdal, Elverum. Studentene 1918. 1968, 221f. Eriksen 1930, 361. Bolling 1949, 386; samme 1958, 399. Østerdalen 14.5.1962. Nationen 2.12.1941 (int); 14.5.1957.

DSivertsen 1955, 404. ASteen 1969, 91f.

49. HORNEMAN, Nikolai Andreas:

LEBESBY, Selbu, Øvre Stjørdal, LOPPA, Bjugn

F 30.5.1862 Rissa, d 31.10.1946 Thm. Begr 6.11. Tilfredshet kgd. Henrik H (1816-91), c jur, o h Johanne Hedevig f. Weltzin.

Ug. Han kunne gi det inntrykk at megling hadde gitt ham skrekk for ekteskapet.[1]

Stud 1883. C th 1888.

Sp Lebesby 1889 (utn 7.12). Ord. 17.1.1890 av b Skaar i Tromsø dmk. Eks samisk 1890 (v/JQvigstad, Tromsø).

Res kap Selbu 1897. Sp Øvre Stjørdal (Hegra og Meråker) 1913-19.

Bestyrte Lebesby og Kistrand sognekall 1915. Sp Loppa og pr Alta prosti 1919-1.10.23. Kst hospp Thm 1923-25 (Hospitalet, Th Angells stuer, Kriminalasylet m fl). Avskjed i nåde.

Sp Bjugn 1925-28 og avskjed i nåde 2. gang. Bestyrte Meldal sognekall noen mnd 1930.

Bo: Skarodden i Selbu, senere Neufeldtsgt 28, Thm.

Hans far *Henrik Horneman* drev gjennom 20 år gården Bustad, Stadsbygd i Rissa. Herredsordf. Lensmann 1861-65. Stortingsmann 1859-60 (3. suppl 1848; 2. suppl 1862-63). Forstander for Thomas Angells Stiftelser i Trondhjem 1865-89. Også farfar var sammen med to brødre stortingsmenn. Farfars bror Henrik H (1769-1838) eidde Rein kloster.[2]

FINNEMISJON

Styremedl *Norsk Finnemission* 1916-19. Betalte selv prestevikar da han i 1917 fikk permisjon 9 mnd til arbeid som sekretær og kasserer i Finnemisjonen. Stiftet Troms krets av Norsk Finnemission, Tromsø 22. april 1922, form kretsstyret.[3] Form Finnemisjonen. Form og red Norsk Finnemisjonsblad 1923-25.

Visedirigent den *6. juli 1925* da *Det norsk-lutherske Finneforbund og Norsk Finnemission* gikk sammen i det nye *Norges Finnemisjonsselskap* fra **1.1.1926** (Nå: *Norges Samemisjon*. Hovedkontor inntil 1936 i Hornemansgården, Dronningens gt. 30, Trondhjem, senere i Dronningens gt 32, 2 et). Form 1925-36, medl hovedstyret 1925-45. Kst gensekr 1928-29, nestform 1937-45. Ulønnet arbeider i perioden 1928-45.

Etter sammenslutningen kunne «Finnemisjonsselskapet» ansette en generalsekretær i hel stilling. Horneman skjøtte formannsvervet mens han var sogneprest i Bjugn. Han gjorde mange reiser til arbeidsfeltet i Finnmark, foruten til kretsene og foreningene ellers i landet. Siste gang reiste han i en alder av nesten 80 år (1942?) til Sørlandet, da som talsmann for Den samiske ungdomsskole i Karasjok.

[1] BMNilsen, SV 42/1946, 175.
[2] Lindstøl 1914, 410-11.
[3] Heiervang 1937, 154.

LEBESBY 1890-97

I Lebesby sognekall fikk han oppfylt sitt ønske fra studietiden - å bli «finnmarkprest». Der fikk han også erfare isolasjonen, hvor posten hver annen eller tredje uke.

> Form fattigstyre og skolestyre. Herredskasserer ett år. Forlikskommissær 1893-97. Medl herredsstyret og valgmann for Lebesby 1894. Drev lokalhistoriske studier.[1]

Under «prestenøden» nordpå fikk han i 1915 fire måneders permisjon til å bestyre sognekallene Lebesby og Kistrand (Porsanger). Dette gjensyn var ikke siste gang.

Skole- og språkpolitikk

Han ønsket som skolestyreformann at samisk skulle bli brukt som hjelpespråk i skolen sammen med lese- og lærebøker med parallelltekst, slik 1880-instruksen ga anledning til. Skolestyret prioriterte fornorskningsabeidet og vedtok den fremgangsmåte som det fant mest hensiktsmessig (uten å nevne hjemmel i instruksen). Begrunelsen var, ifølge Horneman, følgende:

> «Dersom det blev fastslået, at forældrenes ønske og mening skulde være det bestemmende angående hvilket sprog, der skulde benyttes, vilde vistnok de fleste lappiske forældre forlange det lappiske sprog alene benyttet, idet de ikke ser hen til den nytte, det vilde have for børnene at lære norsk, men derimod lader sig bestemme af en fordom og uvilje mod det norske sprog.»[2]

Lestadianerne

Bevegelsens utbredelse i Laksefjorden fikk et rolig forløp. Hornemann kunne i 1888 melde at de «utskeielser» som lestadianerne var kjent for andre steder, ikke forekom i hans prestegjeld. Men det svermeri som forekom et par år tidligere, var neppe ukjent for ham. Under et utbrudd av skarlagensfeber mente lestadianerne at det ville være «gudsbespottelse» å ta de forholdsregler som distriktslegen påbød befolkningen. Resultat: En mor mistet to av sine tre barn.[3]

Et siste gjensyn med Lebesby fikk han 73 år gammel, da han reiste for Finnemisjonsselskapet i mai-juni 1935. Det ble et gjensyn med bismak.[4] Navnet «Horneman» hadde fremdeles "god klang" i Finnmark, men menighetssituasjonen var ny for ham. Det fikk han erfare da han Andre Pinsedag skulle forrette høytidsgudstjenesten i Veines skolekapell. Han hadde bedt poståpneren sette opp et oppslag med Hornemans kunngjøring om gudstjeneste på samisk. Da han ankom,«visste hverken læreren på stedet eller andre at jeg skulde være med». Få møtte opp, også få sjøsamer. Han oppfatttet det lille frammøte som et utslag av læstadianernes fanatisme. De opptrådte «helt forskjellig» fra hans prestetid i Finnmark. Det var nytt for ham at «det mest fanatiske læstadianerparti som kaller sig "de førstefødte av Gellivare menighet" hadde satt sig fast i Laksefjorden.» Poståpneren tilhørte dem. Han hadde leid ei motorskøyte, og samme morgen samlet alle sine - antagelig også andre, og reist inn til et sted lenger inn i fjorden. Der holdt de sine samlinger. Horneman kommenterte hendelsen slik:

---

[1] Kjøllefjord mhr 1977.

[2] Kommentar til skolestyrets vedtak 12.10.1890: Skriv til overtilsynet 30.10 s. å. Sitat Svein Lund 2009.

[3] DSivertsen 1955, 173.

[4] Tvete 1938; Kjøllefjord mhr 1977, 45. Frasagn om Horneman hørtes ennå ved inngangen til 1980-tallet, opplyste sp Hindenes; brev til KSvebak 19.6.1981.

> Hvor denne retning får inngang, kan man ikke lenger si «si at læstadianerne virker som et åndelig lys og salt i sin menighet. Tvert om. De er en hindring for Guds rikes fremgang. Disse læstadianere fordømmer nemlig alle andre, også alle prester og predikanter uansett om de tilhører vår kirke eller ikke. Vi er alle djevelens barn. At der ikke følger noen velsignelse med disses forkynnelse er jo klart.
>
> Det går her som andre steder, at når fyrsten over ondskapens åndehær i himmelrummet bruker det knep, som han er en mester i: å splitte motstandernes tropper, så de blir innbyrdes uenige, så vinner han en lett seier. Hvad hjelper det, at de kristnes anfører, Jesus Kristus, høvdingen for Guds hær, er den sterkeste, når vi som skulde være hans soldater farer hit og dit eller slåss innbyrdes istedenfor å fylke oss om hans korsbanner.»[1]

Ofoten-retningens virksomhet avviste «misjonskristendommen», den Horneman representerte. De søkte kirke når de hadde «ærend» der, og omgikkes ellers presten på en vennlig måte.[2] Horneman synes å ha prioritert kjærlighet frem lære, og dermed oversett de læremessige motsetninger som begrunnet Ofoten-lestadianernes kirkestreik for anledningen.

Hendelsen gjenspeiler også den gamle spenning mellom sjøsamiske bosettinger i den «indre» del av prestegjeldet, og den overveiende norske bosetting i Kjøllefjord og andre fiskevær langs Finnmarkkysten (jf nr 58: Jervell/eget tilbakeblikk). I den ytre delen ble lestadiansk virksomhet etablert i Kjøllefjord ved *norskættede* Ofoten-predikanter.

SELBU 1897-1913

Stiftet Selbu kristelige ungdomsforening.

ØVRE STJØRDAL 1913-15 (Hegra og Meråker). Ingen oppl.

LOPPA 1919-23

Forholdene hadde neppe forandret seg mye siden utlysningen i 1904. Samisk var fremdeles talespråket inne i fjordene, selv om de fleste forstod og kunne snakke norsk i varierende grad. Søkere som kunne dokumentere ferdigheter i samisk, ville bli prioritert ved utnevnelsen.[3]

Et annen forutsetning var vel så viktig: Loppa-presten måtte ha god helse og være sjøsterk. Han måtte fare på åpne havet for å betjene annekskirkene i Øksfjord på fastlandet og Hasvik på Sørøya. Reisen til Galten kapell foregikk med dampbåt fra Hammerfest. Biskop Bøckman presenterte sognekallet slik:

> «Det er en haard Post at være Sogneprest til Loppen. Bostedet er ensomt og ødsligt, enten det saa bliver Loppen eller Hasvik. Veirlaget er raat og koldt. Vinteren er lang og mørk og trist. Reiserne er haarde. Jeg vil ikke søge at lokke nogen til at melde sig ved at besmykke Forholdene; men jeg vil sige: Herren søger en Tjener paa dette Sted...».[4]

[1] Horneman 1935, 195; jf DSivertsen 1955, 175.
[2] DSivertsen 1955, 175.
[3] LK 1904 II s 279f.
[4] Same I s. 201f.

På kirkestedene utenfor Loppa øy ble det holdt gudstjeneste i tiden fra mai til oktober: 8 i Øksfjord, 6 i Hasvik og 3 i Galten. Når det var «kirkehelg», gikk flagget til topps! På disse stedene ble det holdt konfirmantskole i seks uker – tre av dem ved presten.

Prestenøden i Finnmark

Lønnsforhold rammet særlig prestene i vidstrakte prestegjeld lengst i nord. «Søringer» hadde vanskelig for å fatte de lange avstander og tungvinte kommunikasjoner, og gjorde man det: Hvorfor kaste bort tiden på reisevirksomhet? I en rekke artikler omkr. 1920 foreslo Horneman tiltak til forbedring. Artiklene vakte debatt, og den medførte blant annet *flyttegodtgjørelse*. (Se Publ 1918a; 1919d.)

Vinteren 1918/19 stod fire av de tyngste Finnmark-kallene uten søkere: Loppa, Måsøy, Kjelvik (Nordkapp) og Tana. Horneman kom med en inntrengende oppfordring til teologiske kandidater om å søke, og selv lovte han å gi 500 kr. i flyttegodtgjørelse til hver. To søkere meldte seg da Måsøy og Kjelvik var slått sammen til Måsøy prestegjeld – en til Måsøy og en til Tana, men ingen til Loppa. Da meldte Horneman seg - 57 år gammel. Han ble forflyttet fra Øvre Stjørdal og tiltrådte Loppa sognekall i oktober 1919. Deretter fulgte fire strevsomme år – også som *vikar i naboprestegjeldene*.

I 1920 ansatte han som sin «assistent» diakon *Normann Løkaas* (f 15.5.1891 i Fauske), og lot ham bo med sin familie i prestegården. Løkaas ble gitt fullmakt til å forrette nattverd, og Horneman lønnet ham av egne midler. Fra 1. oktober 1926 gikk Løkaas over i stillingen som Finnmarksarbeider i Indremisjonsselskapet, bosatt i Hammerfest. Etter knapt fire måneder døde han (25.1.1927).[1]

Horneman ville nok ha blitt lenger i Loppa, hvis han ikke var blitt kalt til formann for Norsk Finnemisjon.[2]

Språk- og minoritetspolitikk

I sitt tilsvar til sogneprest *Astrup* i Lyngen (se nr 26) støttet Horneman seg til lappolog og seminarrektor *Just Qvigstad* (se Publ 1918b). Statistikk fra *Lyngen* over veneriske sykdommer og antallet dødfødte og levende barn tydet på at sunnhetstilstanden i den *norsk*ættede befolkning var verre enn ellers i befolkningen.

Når det gjaldt å skaffe kvænene lærere og prester som kunne finsk, opplyste Qvigstad at staten siden 1862 og 1870 hadde *likebehandlet* samene og kvænene i landsdelen. Biskop Skaar sammen med amtmann og skoledirektør holdt fast ved dette standpunkt, hjemlet i 1880-instruksen, og dermed følge kirkens strategi siden biskop *Peter Kierschow* (Hålogaland b 1830-48). Tross den velmente hensikt, var praksis problemet. Ble likebehandling *praktisert*? Horneman forsvarte seg med et sitat fra biskop Skaar:

> «Det middel (at man paatvinger Finnmarkens beboere, som ikke tale norsk, dette sprog) synes mig altfor haardt og ikke anbefalelsesværdig, thi hvad vilde vi selv dømme, dersom andre vilde paatvinge os et andet sprog end det norske? Og hvorledes § 74 end formes, bør man have den hovedsag for øie, at finnebørnene kunne faa tilegne sig kristendommens sandhet ved hjælp af sit modersmaal. De stakkers børn udsættes ellers for at tage skade paa sin sjæl.»

Skaar prioriterte samene fremfor kvænene. Samene var landets gamle beboere, hadde en større rett og trengte mere hjelp, og det var dessuten Finnemisjonens oppgave å gi samene en hel Bibel, foruten opp-

[1] NSa 1921, 235; samme 1927, 10; Rudvin 1970, 297, 507. Jf nedenfor sp Bøckman i Loppa kab.
[2] SHeiervang, SV 20/l932.

byggelsesbøker og forkynnelse på morsmålet. Det *diakonale* finnemisjonsarbeid hørte enda fremtiden til. Til forskjell fra den samiske befolkning, hadde kvænene - med sin bakgrunn i Finland, rikelig tilgang på sitt morsmål i skrift og tale, det siste gjennom lestadianske predikanter.

Horneman bemerket at sogneprest Astrup, som hadde vært kun to år i Kistrand sognekall (1912-14, han var ett år gammel da Qvigstad den 28. februar 1888 deltok i stiftelsen av «Norsk Finne-Mission». Mens Horneman var sogneprest i Lebesby, hørte han aldri myndighetene antyde noe som helst om å endre kvænenes lovfestede rett til *likebehandling*, ytterligere stadfestet i 1898-instruksen. Underforstått: Det var ikke Astrup som var den sakkyndige i disse spørsmål.

Når det gjaldt sogneprest *Beronka*'s påstand - at han ikke hadde lov til å preke på finsk i Vadsø kirke, måtte den bero på en misforståelse.[1] Tolking til samisk fremfor finsk skjedde av praktiske grunner, for ellers måtte man ha to tolker. Sognepresten hadde frihet til også å holde finskspråklige gudstjenester. Hverken biskop eller statsråd ville ha noe å innvende mot det. Tvert imot!

For øvrig fant Horneman det ukristelig å omtale samene som et rotløst folk, underveis til sin undergang. I likhet med samene hadde heller ikke han noe imot at samene fikk norskundervisning, «men saalænge de selv vil ha og bruke sit eget morsmaal, vil vi bringe dem det beste vi kan gi dem, Guds ord, paa deres tungemaal».[2] Beronkas betraktningsmåte var den sosialdarwinske rangering under skinn av vitenskapelig legitimitet.

Det er ellers interessant å følge Hornemanns argumentajson med henvisning til kjensgjerninger i nåtid uten en overgripende ideologi. Til kjensgjerningene i fortid hørte prekenembetets læreoppdrag, sendt til alle folk med samme dåp og samme dåpsundervisning. Og ut av denne likebehandling kom den *kirkeskole* som var folkeskole (el almueskole) i ordets egentlige mening. I dette perspektiv er enhver språktvang i strid med nestekjærlighetsbudet og kirkens overgripende etnisitet som Guds folk og dets fremtreden som apostolatets kirke, begrunnet i kjensgjerninger etter regelen «dette lærer kirken, og dette er begrunnelsen».

BJUGN 1925-28

Formannsvervet i Finnemisjonsselskapet medførte regelmessige turer inn til byen - til konferanser og møter.[3]

Prestens endelikt og siste ferd

Den er skildret i Samenes Venn:

> "Han trodde Kristi Himmelfartsdag skulle bli hans oppbruddsdag fra livet her på jorden til saligheten hjemme hos Gud. Kristi Himmelfartsdag falt nemlig sammen med hans 84-årige fødselsdag, og i denne forvissning tok han stille og trygg avskjed med dem som stod ham nærmest. /…/ Så behaget det Herren å kalle ham hjem like før Allehelgensdagen /…/ for mange av Finnemisjonens venner kom derfor denne dagen til å bli en særlig minnedag om sogneprest Horneman".[4]

[1] NK 19/1918. Se nr 63 Beronka, publ 1918a.
[2] NK 1918,342-45 (Publ 1918b). Samisk skolehist 2010. Tillegg bd 4.
[3] SV 42/1946, 175f.
[4] Samme. Red.

Hornemans siste ferd startet fra hjemmet, hvor sogneprest *Ole Winsnes* talte for en liten vennekrets over ordet: "Og Enok vandret med Gud; så ble han borte, for Gud tok ham til seg". I gripende ord mintes han den gamle, noble prest og venn som Herren hadde tatt til seg.

Bisettelsen fant sted fra Vår Frue kirke under stor tilslutning. Ved båren, som var plassert i koret, stod marskalkene sogneprest *Sigurd Berg* og diakon *Bertrand M. Nilsen*. Fra prekestolen talte sogneprest *Pharo* over ordet: "Kom eders veiledere ihu..." Pharo omtalte Hornemans stillfarende og selvfornektende tjeneste i kirke- og misjonsarbeid og tolket familiens takk for hva han hadde vært for dem gjennom årene.

Noen kranser ble lagt på kisten med hilsen og takk, blant annet fra Norges Finnemisjonsselskap ved *generalsekretær Heiervang*, fra Den norske kirke ved *domprost Fjær*, og fra hver av menighetene Selbu, Hegra og Meldal.

Derfra toget sørgeskaren ut med de to marskalkene i spissen. Kisten ble båret av prester i embetsdrakt. Bak kisten fulgte en del prester, deretter Hornemans slektninger og til slutt en stor venneskare. Kisten ble så ført på likvogn til kapellet på Tilfredshet kirkegård. I kapellet forrettet sogneprest Pharo jordpåkastelsen og kisten ble senket til krematoriet.

Senere innbød Finnemisjonen en rekke av Hornemans slektninger, medarbeidere og venner til et samvær i Trøndelag Misjonshotell, hvor det ble holdt en rekke minnetaler. "Samværet var preget av den ånd, som fylte ham hvis minne vi var samlet om, /…/ (hans) eksempel på trofast tjeneste (vil) alltid lyse for oss".[1]

KARAKTERISTIKK: Selvoppofrende og godgjørende. Horneman var «høgt aktet av alle i sin menighe».[2] Hans forkjærlighet for den samiske befolkning var åpenbar, men han forrettet ikke gudstjenester på samisk i Loppa. "Han var en av de edleste prester og et av de beste mennesker jeg har truffet", skrev en naboprest.[3]

Allerede som sogneprest i Hegra søkte han i 1917 ett års permisjon for å være sekretær i Norges Finnemisjon med vikar av egen lomme. Ugift og formuende kunne han ansette en diakon som sin assistent i Loppa og lønne ham egne midler, men det var ingen selvfølge. Han viste en sjelden godgjørenhet mot fattige i Loppa, hvor folket mintes ham lenge i takknemlighet.

I 1922 ble han hedret av H. M. Kongen med St.O.O.'s ridderkors av 1 .kl. Ved avskjeden i Loppa overbragte biskop Støren Departementets "erkjentlige takk for det opofrende og fortjenstfulle arbeide han hadde utført i det besværlige Loppa sognekall".[4]

Sigurd Berg: Et lyst og hjertevarmt sinn, selvoppofrende og nobel i ferd. Motstander av fornorskningen i skolen. Ga samene sine beste ungdomsår og sin alderdoms siste krefter, og gjorde det med «utholdende kjærlighet». En hedersmann tvers igjennom, en god medarbeider og venn, og et godt navn og merke for Finnemisjonen.[5]

Sigurd Heiervang: Vekst i finnemisjonsarbeidet medførte mere administrasjon, men uten at han tapte det sjelesørgeriske sikte, som han også minnet medarbeiderne om - å besøke ensomme, syke, gamle og barna i Finnmark for å bringe evangeliet. Det var for ham like viktig som større møter. Hans brodersinn for samene var drivkraften også når han hvesset pennen til

[1] Samme 42/1946, 174.
[2] Gamst 1967, 41.
[3] Sp Waage, Alta kab, folio 21.
[4] NSa 1924, 273f.
[5] SV 18/1927, 71; 20/1932; 7/1936.

kamp for det han mente var samefolkets selvfølgelige rettigheter; deres språk, kultur og sosiale goder. Horneman var "Samenes bror".

Det hviler en stille storhet over Hornemans travle liv. Han var et enkelt menneske, fordringsløs på egne vegne og med stort hjertelag for andre. Han krevde mye av seg selv, men var alltid mild i sin dom om andre. Han hadde lett for å se noe riktig i andres meninger og kunne lojalt bøye seg. Han var på en måte et ensomt og innesluttet menneske, og samtidig en stor menneskevenn. I sin nære vennekrets viste han en rørende troskap og omtanke. Størst var han i grunnen når man kom ham riktig nær.[1]

Bertrand M Nilsen samarbeidet mye med Horneman om sammenslutningen av de to store finnemisjonsorganisasjonene. Hans kjærlighet til samefolket da og senere ga seg mange utslag. Det var ikke få han hjalp i stillhet med mat, klær, penger og utdannelse, og først og sist med Guds ord. Han husket mennesker i sine menigheter utrolig lenge, og kjente ofte barna på foreldrene. Han brevvekslet med folk fra Lebesby, hans første kall, like til det siste. Han måtte forkynne evangeliet, selv om det medførte stort besvær i hans alderdom, f eks reiser i Karasjok og Kautokeino, og til Elgåa ved Femundsjøen. I sin forkynnelse var han klar og enkel, og en som selv trengte en nådig Gud og hans renselse.[2]

Arnt Winsnes, (forkortet): Finnemisjonen var Hornemans hjertesak ved siden av andre oppgaver. Han ble til stor velsignelse for familien Arnt Winsnes i en tung tid. «Jeg og mine vil takke den gamle Herrens tjener for det han fikk nåde til å gjøre for oss. Men først og sist vår takk for hva han i Guds kraft fikk gjøre for det samiske folk.[3]

EGET TILBAKEBLIKK

I lengden orket ikke Horneman slitet som sogneprest i **Loppa** og samtidig vikar i naboprestegjeldene. Han orket ikke lenger «å utføre på en nogenlunde tilfredsstillende måte alt det arbeide og alle de reiser som påligger en prest i disse tider i dette så vidstrakte og på mange måter besværlige embede. Særlig sommerhalvåret med den intense og konsentrerte virksomhet som da er nødvendig ved konfirmantskoler m. m. er anstrengende og oppslitende for mig i min alder."[4] Dessuten: Norsk Finnemisjon ønsket ham tilbake til Trondhjem.

PUBLIKASJONER:

Erindringsstoff o l i *kursiv*. Ufullstendig oversikt. Prekener og andakter tegner bildet av NHorneman som teolog og prest.

1891: Aarsberetning for Trondhjems sædelighedsforening. Thm.
1900: Prædiken paa 9de søndag efter trefoldighet. = Hyrden 1900, 257-59.
1902a: Vort kristelige ungdomsarbeide. = Hyrden 1902, 80f.
1902b: Prædiken paa 1ste pintsedag. = Hyrden 1902, 149-51.
1906: Kristelig ydmykhed. Prædiken. = Hyrden 1906, 13f.

1915: **Søk Kistrand**. = LK 36/1915, 573f.
1916a: Kultur og moral. Thm. 16 s. Foredrag u. losjestevne, Stjørdal 6.2.1916.
1916b: **Norges kirke i Finnmarken**. = LV 2/1916 (fra artikkelserie i Kristelig Ukeblad).
1916/1917/1918: (Reiseber.) = NFiBl 21 22/1916, 165f; 7/1917, 51f; 16/1917, 123; 3/1918, 17-19.

[1] Anon = Sigurd Heiervang, Samme 42/1946, 174.
[2] SV 42/1946, 175.
[3] Samme s. 175f.
[4] Loppa kab,118-19.

1918a: **Prestelønnen i Finnmarken**. = LK 1918, 91-94; jf s. 135-42; NK 1918, 9-12.
1918b: **Lapper og kvæner**. = NK 1918, 342-45. (Debatt. Se nr 26 Astrup.) = Samisk skolehistorie, bd 4. Davvu Girji 2010.

1919a: Hilsen fra Lebesby, Kistrand og Tromsø. = NFiBl 10/1919, 73-76; 11/1919, 81-84.
1919b: Fra Finnmarken. = NFiBl 20/1919, 162.
1919c: **Mit første sognebud i Loppa**. = NFiBl 21-22/1919, 170-72. (Se 1934b)
1919d: Prestenøden et forslag af ... = NK 1919, 300-01.

1920a: Tak. = NFiBl 21 22/1920.
1920b: **De nuværende religiøse og kirkelige forhold i Finnmark**. = Forfang 1920, 109-22 (s. V: Forord).
1920c: Hilsen fra barnehjemmet og vanførehjemmet. = NFiBl 21 22/1920, 193-95.

1922: Hjelp! = NFiBl 18/1922, 174 (fattigdom og nød på Silda; jf 1/1924, 7: Kr 3854,45 innsamlet til et bolighus).
1923a: **Tysfjorden**. = NFiBl 19/1923, 163-64.
1923b: Bryllupskledningen. Mth 22, 11-12. = NFiBl 19/1923, 161-62.
1923c: **Norsk Finnemisjon 1888-1923**. = NFiBl 21-22/1923, 179-84.

1924a: Finnemisjon. = NFiBl 7/1924, 50-52.
1924b: Daniel Mortensen. = NFiBl 16/1924, 131-32. (Nekr.)
1924c: **Kautokeino syke- og gamlehjem**. = NFiBl 16/1924, 131-32.
1924d: Samer. = NFiBl l8/1924, 146-47.
1924e: Gledelig jul! = NFiBl 21-22/1924, 186-88.

1925a: Reiseberetning. = NFiBl 5/1925, 44-45.
1925b: **Kautokeino-reisen påsken 1925**. = NFiBl 11a/1925, 93-94; 12/1925, 111-14; 13/1925, 117-20; 17/1925, 156-58; 21/1925, 88-91; 16/1925, 152-54.
1925c: Arvinger til det evige liv. Tit 3,7. = NFiBl 12/1925, 105-06.
1925d: Velkomsttale ved N.F.s landsmøte i Bergen den 4. juli 1925. = NFiBl 14/1925, 123-24.

1926: Jul i Finnmark. = SVJ 1926,10-12; samme 1976, 19-20.
1927a: Julebetraktning. = SV 1927, 2.
1927b: **Thomas v. Westens siste leveår, død og begravelse**. = SV 9-10/1927, 33-35.

1928a: Ledige presteembeder og en ny slags prester. = LK 1928, 108-11. (Se s. 224-26. Ordinert prest)
1928b: **Johannes Nilsson Skår**. "Finnenes biskop" - "Finnemisjonens far". 15. november 1828. - 15. november 1928. = SVJ 1928, 9-12.
1928c: **Finnemisjonen gjennem 40 år**. 1888-1928. = SV 31/1928, 122-23; 33/1928, 130-31; 34/1928, 134-35.
1928d: Glem ikke Finnemisjonen! Hvorledes skal vi dog klare oss iår? = SV 40/1928, 157.

1928/1929: Tale ved **minnefesten for biskop Skaar** 15. november 1928 av... = SV 43-44/1928, 173-75; 1/1929, 3-4; 2/1929, 6; 3/1929, 11-12.
1929a: Et barn er født i Betlehem. = SVJ 1929, 26.
1929b: Reisebrev. = SV 34/1929, 135; 41/1929, 163-64; 42/1929, 168.
1929c: Julen på Rotsundelv barnehjem. = SV 47/1929, 189.

1930a: **Kirken og lappene**. = (Art i) Den norske kirke 1930. Et jubileumsskrift. Se Litteraturliste: Svensen & Koren & Jakobsen 1930.
1930b: Guds julegave. = SVJ 1930, 6-7.

1930c: Norges Finnemisjonsselskap. Litt om hovedkvarteret i Dronningens gt. 30, Nidaros. = SV 1/1930, 2.
1930d: Omkring arbeidet vårt. = SV 16-17/1930, 63; 19/1930, 71-72.
1930e: Det frivillige arbeide og menigheten. = SV 31/1930, 124; 32/1930, 127-28.

1931: Omkring arbeidet vårt. = SV 1/1931, 3-4.
1932a: Valdenserne. = Kristelig pædagogisk Tidskrift 1932, 116-19.
1932b: Norges Finnemisjonsselskap ved årsskiftet. = SV 1/1932, 1.
1932c: Langfredag påskedag. = SV 12/1932, 45, 48.
1933a: Finnemisjonen 45 aar. = SV 11/1933, 43-44; 12/1933, 47-48.
1933b: Er du omvendt til Gud? = SV 36/1933, 155.
1934a: Omkring *Vanførehjemmets* utvidelse. Litt historikk. = SV 10/1934, 43; 11/1934, 48.
1934b: Nu nærmer sig vår pinsefest, Gud Helligånd vær du vår gjest. (6. s. e. påske) = SV 20/1934, 85.
1934c: **Mitt første sognebud i Loppa**. = SV 48/1934, 211. (Se 1919 c)

1935a: Inntrykk fra mitt besøk i *Lebesby 1935*. = SV 46/1935, 195.
1935b: Jesus lever. = SV 15-16/1935,65, 72.
1935c: Den nederste plass. (17. s. e. tref. Lk 14,1 11.) = SV 36/1935, 153.
1935d: Syndernes forlatelses kraft. (19. s. e. tref. Mt. 9,1 8) = SV 38/1935, 161, 164.
1935e: Han trodde selv og hele hans hus. (21. s. e. tref. Joh 4,46-53) = SV 40/1935, 169.
1935f: Gi Gud hva Guds er! (23. s. e. tref. Mt 22,15 22) = SV 42/1935, 177.
1935/1936: **Finnmark før og nu**. = SV 43/1935, 182; 45/1935, 190; 3/1936, 16.
1936a: Den farlige surdeig. (7. s. e. tref. Mt 16,5 12) = SV 28/1936, 121.
1936b: Elsk eders fiender. (13. s. e. tref. Mt 5,43 48) = SV 31/1936, 142.
1936c: Frelseren kommer, Frelseren går. (Mt 23, 34-39) = SV 46-47/1936, 213.
1938: Sogneprest Hornemann forteller om **minner fra Finnmark**. En kirkes 200-års jubileum. = Nidaros 12.7.1938. (Stoff fra Lofotposten, bl. a. om **Kjøllefjord kirke**)

1940: **Kateketembetene**. En historikk. = LK 1940, 256-59.
1941: **Finnmarksminner**. = SVJ 1941, 5-7.
1944: Du er født på ny. (Av) En gammel prest (= NHornemann) Thm. 7 s. (Foredrag. Om gjenfødelsen i dåpen og omvendelsen som troens øvelse på dåpens grunn.)

1946a: Til de unge kristne fra en gammel kristen. Thm. 45 s.
1946b: Den Hellige Ånds skole og Lønnkammeret og den enkelte. Thm. (S. l0: *Kirkelig folketradisjon i Selbu ca 1905*)
1946c: Sokneprest N. Hornemann's siste preken holdt i Hospitalskirken i Trondhjem 4. s. i advent, den 23. desember 1945. (Joh. 5,31 40). Thm. 16 s.
1946d: En kristenplikt. = SV 28/1946, 114-15.

UTMERKELSE: I 1922 Ridder 1 kl. St Olavs Orden for sitt arbeid i Finnmark og for oppofrende geistlig virksomhet.

KILDER: Kab Lebesby (oppl v/sp IHindenes 19.6.1981), Selbu, Øvre Stjørdal, Loppa, Alta. - Studenterne 1883. 1908, 174-76; samme 1933, 63f. - Lange 1906, 122. - NSa 1921, 231; 1924, 273f; 1927, 10.

NFiBl 13a b/1922, 114 (AF), 197. - FFR 1923, 155 (BMNilsen); 1932, 3 (Wisløff).

SV 18/1927, 71 (Sigurd Berg); 20/1932, 77 (Sigurd Heiervang); 1930, 95 S(igurd) Heiervang; 20/1932 (samme); 7/1936, 30 (samme); s. 103 (samme); 1946, 18 (samme); 42/1946, 173-76. - Aftenposten 28.5. 1932. Sigurd Heiervang (= Dagen 24.5.1932).

Adresseavisen 25.5.1932 (int). - Nidaros 12.7.1938 (= Lofotposten: Minneart/200-årsjub Lebesby k. Referanse til art av sp GTandberg, LV 1/1912) - Selbygg 7.og 25.11.1915 (Paul Amdal: Prester i Selbu). - Forfang 1920 (2), 106, 109-22 (= Publ 1920b). - Gamst 1967, 41. Gamst & Samuelsberg 1983, 394, 396 (foto), 413. - Heiervang 1937, 37-38, 47, 48, 78, 80, 150, 154, 156, 167f; samme 1947. - Horneman 1935, 195; samme 1941. - Kjøllefjord menighetsråd 1938; samme 1977. - Lindstøl 1914, 410-411. - Løvaas 1977, 10-11. - Roaldsø 1958. - Rudvin 1970,297, 507. - DSivertsen 1955, 173, 175. - Tvete 1938.

50. OTERHOLM, Konrad Adolf Erikson:

LOPPA, GILDESKÅL, VEFSN, Hemne

F 14.2.1908 Rindal på Nordmøre, d 18.12.1987 Kyrksæterøra. Erik O, lærer og kirkesanger, o h Josefine Regine f Flem.

G 1943 m sanitetssøster Ingunn Fløystad, f 16.5.1915. Oluf F, bonde og skipper, o h Ildrid f Kvisvik.

Stud 1929. C th 1935 (U). Vik kretssekr Nordmøre krets Norges Finnemisjonsselskap 1936-37. Pleier Dikemark asyl 1937-38. Lærer folke- og framhaldssk Straumsnes og Borre 1938-39. Lærer Bastøy 1939 og Straumsnes 1939-40. Huslærer Halsa 1941-42. Klokker Halsa 1942-43. Lærer Halsa folkesk 1942 (avsatt h1942).

Kurer for lærerfronten 1943. Lærer Straumsnes 1943-44 (avsatt vå1944). Tilsatt pressekontoret Kgl Norsk legasjon i Stockholm 1944-55 (sjef for ekspedisjonen av "Norges Nytt"). Kst lærer og klokker i Halsa 1946. Styrer Trysil framhaldssk 1946.

Ord. 20.10.1946 i Nidarosdomen til vikarprest i Hålogaland.

Sp Loppa 1947 (kst 1946). Sp Gildeskål 1953. Sp Vefsn 1962. Sp Hemne 1970. Sp Lavik og pr Ytre Sogn 1975-78.

Etter 1978 flere slagtilfeller. I to år kunne han ikke snakke, men trente seg opp igjen.

LOPPA 1947(46)-53

Kallet hadde stått ledig i seks år da han tiltrådte. "Han kom i brakketida, før gjenreisinga var påbegynt, og han måtte begynne med gudstjenester under åpen himmel, ombord i kirkeskøyta og i brakkekirker".[1]

Form skolestyret. Nedla et stort arbeid for gjenreisingen av kirkene og skolene i prestegjeldet. Fikk reist *Bergsfjord* kapell. *Galten* kapell - som ikke var brent, ble flyttet inn i *Dønnesfjord*.

Kildene sier ingenting om hans forhold til lestadianerne og deres virksomhet i prestegjeldet.

GILDESKÅL 1953-62

Søkte Gildeskål på grunn av «Salten-katedralen», bygd i begynnelsen på 1100-tallet. Den brant etter lynnedslag i 1710, men ble reparert og tatt i bruk igjen året etter. Den ble avvigslet i 1881 da Gildeskål fikk sin hovedkirke, mens "Gammelkirka" ble brukt til sauefjøs og lagerskur helt frem til begynnelsen på 1950 tallet.

[1] Gamst & Samuelsberg 1983, 396.

Restaureringsarbeidet foregikk i to perioder – fra 1936/37 til det stoppet opp under okkupasjonen, og fra 1959 da Oterholm sørget for at arbeidet ble gjenopptatt og fullført med gjenvigslig av biskop H E Wisløff på Olsokdagen 1962. Samme dag forlot Oterholm ei bygd og ei beforlkning han satte høyt.

VEFSN 1962-70

Han sørget for å få reist Tømmertun leirsted. Fikk etablert familierådgivningskontor. En pådriver da Dolstad kirke ble restaurert.

HEMNE 1970-75, ingen oppl.
LAVIK 1975-78, ingen oppl.

KARAKTERISTIKK

Fra Gildeskål: En prest med pågangsmot og innsatsvilje. Var en idè først unnfangen, var det intet menneske i verden som maktet å stoppe ham. Flere kirkebygg ble reist i Gildeskål i Oterholm-tiden. Gjorde en kjempeinnsats for å få Gildeskål gamle kirke restaurert og «Saltenkatedralen» gjenvigslet.

En arbeidssom prest og klar forkynner, alltid vel forberedt når han gikk på prekestolen. Han la vekt på å fremstille Kristi betydning i dagliglivet, uten unødig prat og bruk av klisjèer. [1]

Fra Vefsn: En prest med praktisk sans og stor arbeidskapasitet. Frittalende og rett på sak, til dels provoserende, men sjarmerende. Lokalhistorisk interessert.

EGET TILBAKEBLIKK

Gildeskål var den bygda som hadde gjort sterkest inntrykk på ham. Der var det "nesten /.../ dødssynd å benytte Blix-salmer i gudstjenestene. /…/ Selv mente jeg /.../ at salmene til gildeskålværingen Elias Blix er de vakreste vi har i salmeboken vår."

Mange syntes han gikk vel fort fram med sine mange tiltak. Tross harde og arbeidskrevende år, opplevde han voksende oppslutning om arbeidet med å gjenreise «Gammelkirka». Han ville ikke gi seg, og ble etter hvert mere påståelig, for han følte selv at han hadde begrenset tid. God støtte hadde han i kona. "Er det noe jeg er glad for å ha utført i min prestetid, så er det restaureringsarbeidet med Gammelkirken. For meg er resultatet, etter mange års slit, et eventyr."

"Jeg skulle aldri ha forlatt Gildeskål. Men på samme tid følte jeg ved avskjeden i 1962 at jeg "hadde gått tom". Jeg hadde ikke mere å gi gildeskålværingene dengang." Da han kom tilbake som vikar sommeren 1981, var gjensynet med gildeskålværingene som et eventyr for ham. Beskrev dem som "åpne mennesker som det er lett å få kontakt med. De kunne gjerne bli uenige med meg. Men etter få minutter var vi like gode venner igjen." Det satte han pris på.[2]

PUBLIKASJONER:

1949: **Loppa prestegjeld**. = Loppa mhbl 12/1949, 7f; 2/1950, 1, 3f; 3/1950, 2f; 4/1950, 2-4; 6/1950, 3f; 7/1950, 2-4; 8/1950, 4; 11/1950, 3f; 12/1950, 6-8.
1950: Med "Presteskøyta" i storm og stille. = Vkin 1950, 87-97.
1955: **Gildeskål gamle kirke**. = Vkin 1955, 73-79.
1965: Vefsn i går og i dag. = Vkin 1965, 68-78. Særtr Bodø 1955. 6 s.

[1] Gildeskålboka 1983, 29, 30, 32.
[2] Samme s. 32.

UTMERKELSE: H M Kongens fortj.med i gull 1962.

KILDER: Kab Loppa, Gildeskål, Vefsn. Studentene 1929. 1954, 282f. Prester 1974, 202.

Aftenposten 14.2.1968. - Nationen 13.2.1958. - Dagen 4.7. (?) 1947 (int). P.V.: Loppa landets verste soknekall.

Gildeskålboka 1983, 28-33 (m fotos). - Kurt Johnny Olsen. Int. 1967, 41. - HHOlsen 1965, 223. - Loppa mhbl 1947-53. - Gamst & Samuelsberg 1983, 384, 396. - Løvaas 1977, 2-4.

51. SMITT, Jacob Sverdrup:

HAMMERFEST, TROMSØ STIFT, Kristiansand Stift

F. 6.1.1835 Nordre Land, d 6.6.1889 Holla pgd. Begr 14.6. Vår Frelsers grl Kra.

Anton Elias S, kap pro loco i Land (senere sp/pr Voss 1840-52, d 1870 Voss), o h 1) Livia Margrethe Sverdrup (bror statsmin Johan Sverdrup), d 1840, s å som familien flyttet til Vinje.

Tre brødre: 1. *Jacob*, 2. *Jonas* – senere landets første landbruksdirektør, og 3. *Livius*, en tid samtidig med Jacob på Stortinget.

Foreldrenes giftemål kom i stand etter at Anton Elias S hadde vært huslærer ett års tid hos landbruksbestyrer SBSverdrup. G 2) m Gundelle Sverdrup (yngre søster av 1. hustru). Gundelle var den i søskenflokken som fulgte etter Johan, og de to var nært knyttet til hverandre.[1]

G 6.4.1865 Bergen m Bolette (Letta) Marie Berntine Nicolaysen, f. 5.2.1843 Bergen, d 16.12. 1923 Kra. Lorentz N, megler, o h Sophie f Aars.

Barndom i Vinje, hvor faren var sp 1840-52 (deretter Voss hvor han døde i 1875).

Stud 1853 Kra. Lærer for sine yngre halvsøsken. C th 1860.

Perskap hos faren på Voss 18.6.1862. Insp Voss høiere Almueskole 1863.

Første kateket i Hammerfest og deretter førstelærer/bestyrer Hammerfest Borgerskole 1865. Sp Hammerfest 5.7.1867, pr Hammerfest prosti 8.11.1870. Stortingsrepr.

B Tromsø stift 26.8.1876 (utn). Overtok embetet primo november s å. Bispevigsel v/b Essendrop 28.1.1877 Vår Frelsers k Kra (umiddelbart før Stortinget trådte sammen).

B Kristiansand stift, utn 6.6.1885.

HAMMERFEST 1865-76

Medl bystyret 1867-76. Ordf 1868, 1871 og 1872. Forlikskommissær Hammerfest landsogn. Styremedl Finnmark Landbruksselskab 1872-75. Foredragsholder Hammerfest Arbeidersamfunn. Medvirket under innvielsen av Borgerskolen 17.5.1866.

Holdt talen for enkedronning Josefine under H M Oscar II's besøk i Hammerfest 1873. Borgerskolens elever sang Smitt's vise laget for anledningen.[2]

[1] Aschim 1965, 19.

[2] JA Friis 181874, 60-61, 64-65.

Lestadianerne

Smitt var forsiktig overfor «det kvænske Væsen», som på grunn av innvandring fikk økt oppslutning i byen. Han syntes lestadianerne utmerket seg med "den særdeles fordringsfulde, selvgode og lovløse Aand", men var likevel tvetydig med hensyn til bruk av en «kvænkapellan». Under en høringsrunde i 1879 blant de berørte prestene kunne Smitt tenke seg å la kapellanen virke noen tid i byen "naar omstendighetene tillot det". Kanskje ville kapellan bidra til å styrke kvænenes fellesskap. Situasjonen i Repparfjord var en annen. Der var fornorskningsarbeidet i fremgang, så det var ikke ønskelig å sende kapellanen dit.[1] Senere – i sin posisjon som biskop, betraktet han den politiske radikalisme som en langt farligere kirkemotstander enn den lestadianske bevegelse.[2]

Språk- og minoritetspolitikk

1870-instruksen ble kalt «fornorskningspolitikkens Magna Carta». Den ga skolekommisjonene myndighet til fritt å bestemme undervisningsspråket i vedkommende skole. I Hammerfest by og landsogn foregikk all undervisning på norsk, det vil si uten at det ble gjort noen form for unntak overfor barn av finske innvandrere. Fornorskningsmannen Smitt må ha innsett kvænenes språkproblem, for da han kom tilbake fra Stortinget i 1875 hadde han med seg en kasse traktater på finsk. De hadde han mottatt av presten Storjohann i Kristiania til utdeling og salg blant kvænene i Hammerfest by. Men hverken salget eller utdelingen gikk som forventet. Først ti år senere mottok Storjohann et oppgjør, og vedlagt fulgte opplysningen, at kvænene ville motta traktatene om de ble gitt som *gave*. - De ville ikke risikere å betale for noe som ikke var "sann kristendom".[3]

TROMSØ STIFT 1876-85

Fikk 40 % av førstestemmene under bispevalget og ble innstilt av biskop Hvoslef. I sin tale under da han ble innsatt i embetet, forkynte han Guds nådes storhet, som ikke blir trett av å kalle til sitt rike, og «formanede til villig Annammelse af Kaldet og trofast forblive deri»,[4]

I 1878 møtedirigent under et større lekmannsmøte på Forsamlingshuset i Tromsø.[5] Form Tromsø stiftskomite i Det Norske Bibelselskap 1877-85.

Medl sentralkomitèen i Kristiania i anledning *orkankatastrofene* 16.1. og 4.2. 1882, nedsatt for å avhjelpe nøden i Finnmark og de nordlige delene av Finnmark amt. Stortinget bevilget et beløp, offer gitt i alle landets kirker og basar holdt i Kristiania under H M Dronningens beskyttelse.

I sine innstillinger til sogneprestembeter la Smitt vekt på skikkethet av hensyn til prestegjeldets religiøse egenart, for personlige egenskaper var etter hans skjønn viktigere enn eksamensresultat og ansiennitet. Han ville dempe uroen i stiftet, men lyktes ikke hvor frimodige lestadianere var på offensiven i samtaler med sin neste.[6] Da kunne prester og andre imøtegå denne pågåenhet med lærekritiske innvendinger.

---

[1] HDahl 1957, 185. Sit Dahl.
[2] DSivertsen 1955, 88, 96f, 105, 294.
[3] Jf samme s. 179.
[4] TSttid 15.2.1877.
[5] SYtreberg 1918, 44. Se Publ 1878.
[6] Se Vadsø nr 62 Gjølme; Ofoten nr 6 Wexelsen og nr 7 Anderssen. Jf Aschim 1965, 21-22.

Smitt gikk inn for *valgfritt borgerlig ekteskap*, og kunne dessuten tenke seg fullt skille mellom kirke og stat ved inngåelse av ekteskap. Typisk for Smitt var argumentasjonen med bruk av sitater og eksempler fra kirkens historie, men uten å vinne fram. Da *statsråd Nissen* i 1877 sammenkalte til det første bispemøte, ble han alene om sitt standpunkt mens de andre fem gikk inn for "*nøds*ivilekteskap". Senere måtte Smitt tåle å bli misforstått i læren om ekteskapet.[1]

Forslaget om å oppløse forholdet mellom *skriftemål og altergang* var i 1879 ute til høring i kirken. Motstanden var stor, men varierte i landsdelene. Smitt anbefalte en felles dispensasjonsordning myntet på den enkelte nattverdgjest, og frarådet på det innstendigste *allminnelig* absolusjon. Avgjørende for ham var den frie bruk av privatskriftemålet. Hadde man meldt fra til presten om altergang, må det stå den enkelte fritt å bruke presten som skriftefar (jf Luthers Lille Katekisme). I Tromsø stift ville man holde fast ved skriftemålet før man gikk til alters. Unntaket var Sand sogn, hvor man ville gå til alters uten skriftemål.[2] Blant biskopene ble Smitt alene om å oppløse forholdet alminnelig skrifte og altergang.

Lestadianerne i Tromsø

I 1885 var antallet kvæner i Tromsø by økt til omkr 80. En tredjedal tilhørte det lestadianske fellesskap. Tre år tidligere hadde en del norskættede sluttet seg til under en vekkelse (se nr 45: Hvoslef, Tromsø stiftsprosti). Tromsø-forsamlingen fikk jevnlig predikantbesøk fra Ullsfjord og Lyngen, og var - ifølge Smitt, av «den mere moderate Retning». Blant tilreisende predikanter var *Erik Johnsen*, Manndalen, og flyttsamen *Antin Pieti* fra Vittangi, som i sommerhalvåret hadde reinflokken sin på Ringvassøya. Så lenge han levde (d 1898), ble finsk brukt i Tromsø-forsamlingen. De lestadianske samlingene i byen foregikk uten å vekke oppsikt. I biskopens årlige innberetninger ble de nevnt for første gang i 1895-beretningen.[3]

Stiftsprost *H. Hall* hevdet at Tromsø-forsamlingen ikke ville få noen betydning «for Byens religiøse liv». Det så slik ut. Den dominerende part bestod av reformerte frimenigheter, indremisjonsfolk og almenkirkelige.[4] Lestadianernes virksomhet var luthersk-kirkelig orientert med Guds ord og Sakrament i sentrum. Det forklarer hvorfor biskop Smitts oppmerksomhet var vendt mot dissenterne og den politiske radikalisering i folket. Unntaket var saken mot den unge kapellanen Aatu *Laitinen* i Hætta (se nr 42: Krohn, Laitinen-saken), som den gang ikke var lestadianer av «den mere moderate Retning».

Gjennom 1870-årene hadde Smitt merket seg at forholdene roet seg, hvor opprivende konflikter førte til opprettelsen av en frimenighet. Deretter beskrev vedkommende sogneprester forholdet som fredelig eller likegyldig. Unntakssituasjoner fremgår av utmeldingsstatistikker i det kirkegeografiske perspektiv. Hvor lestadianere og frimenighetslemmer var naboer i samme by eller bygd, kan man med viss rett hevde at lestadianernes samlinger virket som bremse på dissenteriet, men påstanden holder ik-

---

[1] Aschim 1965, 22-23. Når brudgom og brud avlegger troskapsløftet, og inngår ektepakten i vitners nærvær, da sammenføyer Skaperen *umiddelbart* de to til et ektepar. Da kan en kirkens vigselsmann *erklære* de to for «rette ektefolk å være». Inngås ekteskapet hos en borgerlig vigselsmann, står ekteparet fritt til å legge veien om kirken for å be en prest velsigne ekteskapet med Guds ord og bønn.

[2] Bergan 1982, 168f, jf s 183.

[3] DSivertsen 1955, 262f.

[4] Samme. Sit DSivertsen. KSv saml.

ke som generell teori om lestadianismens folkekirkelige betydning i stiftet (Dagmar Sivertsen).[1] Med sin oversikt over kirkeforholdene kunne ikke Smitt dele sogneprest Gjølmes frykt, at utgangen på Brune-saken kunne bli Vadsø-lestadianernes utmeldelse av statskirken. I sin innberetning til Departementet skrev Smitt:

> «I kirkelig Henseende kunne en Udtrædelse af de vidtgaaende Læstadianere vistnok i flere Henseender være at foretrække for det nuværende vanskelige Forhold».[2]

Minoritets- og språkpolitikk

Som biskop deltok Smitt aktivt i reformplanene for Finnmarkskolen og gikk inn for stiftsdireksjonens instruks av 12.10.1880.[3] Unntaket i 1862-instruksen ble opphevet. Fra nå av skulle *også kristendomsundervisningen skje på norsk* med konfirmasjonen som mål. Og siden 1870-instruksen overlot til vedkommende skolekommisjon å bestemme de skoler hvor undervisningen skulle skje på norsk, fikk prestene erfare følgene. De møtte konfirmanter som hadde fått sin «barnelærdom» på et språk de forstod lite eller ingenting av. Et unntak var sogneprest Krohn i Alta (se nr 42), som underviste finskspråklige konfirmanter på *finsk*, til ergrelse for biskop Smitt. Da Krohn var forflyttet, sørget biskopen for - som en forsøksordning - å oppheve konfirmantundervisning på morsmålet, for viktigere var opplæring i norsk språk og kultur.

Stortingsmann

> Moderat venstrepolitiker. Tilhørte reformbevegelsen innen kirken og ble mye benyttet til kirkelige lovarbeider. Valgt inn i reformkomiteer, var han den som fremla forslag til nye tekstrekker i 1886 og ny alterbok i 1889. Han var talsmann for en bibeloversettelse på *folkespråket*,[4] og støttet reformbevegelsens krav om strengere *stemmerettsregler* ved kirkelige valg.[5]
>
> Representant for Tromsø og Finnmark-byene 1874-76, for Tromsø, Bodø og Finnmark-byene 1877-79, for Tromsø og Bodø 1880-82 og på det ekstraordinære Storting 1882.
>
> Medl kirkekom 1874-79, 1880-82. Innvalgt i Lagtinget og dets presikent 1879 og 1880-82. Visepresident jan 1882. Medl valgkomitèen 1880-81 og fra 24.5.1882.

Jacob Smitt ble valgt inn på Stortinget under *valgstriden mellom Tromsø og Finnmark-byene i 1873, og mellom Tromsø/Bodø og Finnmark-byene i 1876*. Under distriktsvalget i 22.7.1873 stod Finnmarkbyenes 8 valgmenn samlet mot Tromsø's 7 valgmenn. I 1876 stod Bodø's to valgmenn sammen med Finnmark-byenes valgmenn, til sammen 10 valgmenn mot Tromsøs 9 - til stor forbitrelse i Tromsø. Denne valgstrid opphørte med grunnlovsendringen av 6. juni 1878, da *Finnmarkbyene fikk egen representant på Stortinget*. Fra da av skulle Tromsø og Bodø stille egen representant.[6] Kjente toner?

---

[1] KSv 1986. Smitts erfaringer må gjelde Balsfjord (se nr 39, 51), Lyngen (se nr 28), Tromsø (se nr 38, 49), Trondenes, Harstad og Bjarkøy (se nr 28, 50), Dverberg (se nr 42), foruten Hammerfest. Sett i ettertid, var frimenighetene et forvarsel om folkekirkens fragmentering og posisjon i det sekulær-liberale samfunn.

[2] DSivertsen 1955, 117f.

[3] HDahl 1957, 297. Jf Aschim 1965, 23f.

[4] Holter 1966, 445f.

[5] Stiftskomitèen 1885, 4, 55f; TSttid 5.8.1885.

[6] JSivertsen 1973, 200.

Tre ganger ble lovforslag om frasalg av de store embetsgårdene fremmet for Stortinget i 1876, -79 og -82. Forslaget berørte særlig *prestegårdene*. Forslaget var omstridt og ble nektet sanksjon to ganger. Til sist ble forslaget vedtatt med Smitts dobbeltstemme som lagtingspresident.

Sammen med sin bror *Livius Smitt* fremmet han et forslag om statsrådenes adgang til Stortingets forhandlinger. De to fremmet også et forslag om tidligere statsråders valgbarhet til Stortinget utenfor sitt valgdistrikt. De ville dempe spenningen mellom den lovgivende og den regjerende statsmakt.

På Stortinget var Smitt blant dem som kjempet mot grundtvigske folkehøyskoler, vesentlig på grunn av høyskolefolkets forakt for almueskolen og den klassiske dannelse. Følgelig ville han ha statlig kontroll med folkehøyskolenes virksomhet.[1]

Smitt stemte mot *9. juni-beslutningen i 1880* fordi han ønsket en sterk og selvstendig kongemakt med absolutt vetorett i grunnlovssaker. Regjeringen hadde anbefalt Stortinget å nekte godkjenning. Under debatten før voteringen hevdet Smitt at Høyre-regjeringens anbefaling var «en stor politisk Daarskab – den største kanskje, som er bleven begaaet, siden vi fikk vor frie Forfatning». Om regjeringen hadde gitt statsrådene «adgang» til Stortingets forhandlinger, hadde man vel – slik Smitt så det – unngått å tilspisse forholdet mellom statsmaktene, til skade for kongemakten. Med 74 mot 40 stemmer vedtok Stortinget forslaget som dermed ble gjeldende grunnlov. De fleste oppfattet vedtaket slik at Stortinget hadde satt til side Kongens vetorett i grunnlovssaker.

Siden det var Jacob Smitt som fremmet forslaget, ble han ikke gjenvalgt til lagtingspresident i 1882, og heller ikke til stortingsrepresentant for Tromsø samme år. I en tilspisset situasjon var det vanskelig for en moderat venstrepolitiker å vinne tilstrekkelig oppslutning om et mellomstandpunkt. Dermed var det slutt med biskop Smitts rikspolitiske virksomhet. I sin samtid ble han aktet som en betydelig politiker. De tre brørne fikk hver for seg og samlet stor innflytelse på norsk samfunnsliv.[2]

Smitt var blant underskriverne av oppropet til *«Christendommens Venner»*, januar 1983, men sammen med seks andre tromsøværinger – blant dem stiftsprost Hall, kunne de ikke tiltre oppropet «i alle Dele». Så manglet da også biskopene Smitt og Folkestad (Hamar) i den opprinnelige listen over mulige underskrivere. Mens flertallet i oppropkomitèen anså en forbeholden tilslutning for bedre enn ingen, ville mindretallet holde tromsøværingene utenfor fordi de hadde deltatt for mye i den politiske strid. På det tidspunkt hadde biskop Smitt lite å tape.[3]

Avskjeden med Tromsø stift

Stiftsmøtet i Trondenes kirke (14.-16.7.1885) avsluttet med gudstjeneste i Trondenes kirke. Deretter var «nesten hele Kirkealmuen» samlet utenfor prestegården for å ta en improvisert avskjed med biskopen. De unge sang flere Ahnfelt-sanger under ledelse av organist Bergersen og lærer O. A. Olsen. Da biskopen kom ut på trappen, holdt lærer Olsen en tale for hans høyerverdighet, og takket ham for hans velsignelsesrike virke i Tromsø stift, fir hans stille, bramfrie ferd og trofasthet i sin gjerning, og for den kjærlighet han viste enhver som hadde søkt hans råd.

[1] Skrondal 1929, 277.
[2] Aschim 1965, 24f.
[3] Jf CFrWisløff 1961, 84f, 94, 223 n96.

Biskopen svarte blant annet at han hittil hadde båret Tromsø stifts menigheter frem for nådens trone, og fortsatt ville be om Guds velsignelse i stadig rikere mål. Da falt mange tårer hos ung og gammel.[1]

KRISTIANSAND STIFT 1885-89

Allerede et halvår før utnevnelsen, altså på nyåret i 1885, verserte rykter om at biskop Smitt var utsett til ny biskop i stiftet. Hans geistlige erfaring de siste tyve årene var begrenset til Nord-Norge og lå temmelig fjernt fra vanskelige skole- og kirkeforhold i landets sørligste stift. Siden flere prester hadde inngående kjennskap til disse forhold, anså mange det for usannsynlig at regjeringen ville overse «Kirkens Tarv» ved å forflytte Smitt hit. Det var første gang ny lov om geistlighetens medvirkning ved bispevalg ble praktisert. Smitt var ikke nominert, og uklar var loven med hensyn til befordring av biskop i embete. Johan Nilssøn Skaar fikk 130 av de 180 stemmene (72 %). Smitt meldte seg som søker og foreslo Skaar til sin etterfølger i Tromsø stift – og slik ble det.[2]

Utnevnelsen ble skarpt kritisert i den konservative presse, som nok tok igjen for Smitts ord om «den største politiske Daarskab siden 1814», og mindre av hensyn til Skaar og kirkens tarv.[3] Luthersk Kirketidende betraktet utnevnelsen som en krenkelse, ikke bare av Skaar, men av geistligheten, ja, hele kirken var krenket, og dens avmakt overfor staten på ny stadfestet på en ydmykende måte.[4]

Stemningen i stiftet gikk Smitt imot, dels på grunn av hans politiske virksomhet, dels på grunn av hans nære slektskap med statsminister Johan Sverdrup. Men stemningen snudde raskt da Smitt viste sine egenskaper som megler mellom stridende parter. Med sin interesse for skolen og lærerne vant han lærernes sympati. Og etter fire år var meningen om biskop Smitt ganske annerledes positiv.

Smitt ga kirkeminister Jakob Sverdrup sin støtte, da han i 1888 ga sogneprestene fullmakt til å la lekmenn tale fra kordøren i kirken, så sant det forelå godt vitnesbyrd om lære og liv fra kjente og pålitelige menn (kgl res 22. august 1888). Blant biskopene var venstrepolitikeren Smitt den mest positive til en slik praksis, som etter hans mening ville være i samsvar med kirkens bekjennelse.[5] Etterfølgeren i Tromsø stift – biskop Skaar – hevdet det motsatte syn, og krevde at predikanten først skulle prøves og deretter beskikkes av biskopen. Skaars bekjennelseskirkelige standpunkt ble overhørt. (Jf nr 44: Hal vorsen/Borgund.)

Prestens endelikt

I løpet av 1874-1914 døde 7 Agder-biskoper i tjeneste, utslitt etter kort tid. Biskop Smitt døde i 1889 under en visitasreise på Holla prestegård (Telemark). Han siste ord var: «Med all svakhet og skrøpelighet bygger jeg på klippen, som er Kristus.» I 1925 ble stiftet omsider delt og Stavanger bispedømme opprettet.

Bisettelsen (el «Ligbegjengelsen») skjedde fra sørgehuset den 11. juni. Kisten ble båret av lærere ved katedral- og folkeskolen, og med musikk gikk sørgetoget til Domkirken. Siden dampskipet ikke

[1] TSttid 5.8.1885.
[2] Kvam 1909, 127-28.
[3] Sit Aschim 1965, 25 – iflg Motzfeldt.
[4] Samme s. 25.
[5] Se Nyt Teologisk Tidsskrift 6/1887, 538ff; Molland 1979, 264. Se nr 52: Moe – om kirkeåpningssaken i Borgund.

ankom til byen kvelden forut, deltok bare tolv av stiftets prester. I kirken talte stiftsprost Brun, som natten forut hadde våket ved sin hustrus dødsleie. Han talte over Apg 20:37f og skildret biskopens «ædle Personlighed og dygtige Arbeide». Prost Thorkildsen (Øvrebø) frembar en inderlig takk fra stiftets prester, lærere og menigheter. Kirken var prydet med sørgeflor. Og med brigademusikken i spissen, gikk toget til bryggen, hvor kisten ble hensatt for å bli fraktet med «Kong Sverre» til Kristiania. Prost Irgens, Arendal, sa biskopen det siste farvel.[1]

Begravelsen skjedde med stor deltagelse den 14. juni på Vår Frelsers gravlund. Der sås stortingspresidentene Stang og Eskeland, statsrådene Jacob Sverdrup og W. S, Dahl, biskopene Essendrop, Grimelund og Birkeland, en stor del av stortingsrepresentantene, professorene og byens geistlighet.

Liktalen holdt sogneprest Sven Brun over Salme 103. Vitnesbyrdet om biskop Smitt fortalte om «den største Samvittighetsfuldhed /…/ den vise Mand, der forstod at forene og forlige, og hans ord hadde slaaet ned i manges Hjerter. De Mænd, der sidder i høie Stillinger og har en udstrakt Virkekreds, pleier at kunne gjøre Regning paa Historiens Opbevaring; men ve dem, der leve udelukkende for sit Eftermæle! Kun de, der stræbe hen til at faa sine Navne optegnede i Livets Bog, er lykkelige.»

På vegne av 58 stortingsmenn la stortingspresident Stang en sølvkrans på båren - «i dyb Erkendelse av hans Verd som Menneske, Geistlig og Borger». Sogneprest Brun forrettet jordpåkastelsen og takket på vegne av de etterlatte for den rike deltagelse som var blitt dem til del.

> **KARAKTERISTIKK: Stortingsmannen**: Et «fremragende Medlem af Storthinget og Præsident i Lagthinget», men denne virksomhet gikk på bekostning av hans tilsynsembete, som stiftsprosten måtte bestyre ofte og lenge. Bare de tre siste årene kunne han utføre sin bispegjerning fullt og helt.[2]
>
> **Fra Tromsø stift:** Da biskop Hvoslef innstilte Smitt til sin etterfølger, ga han følgende karakteristikk: - «en alsidig dannet og human Maand med grundige Kundskaber, megen practisk Dygtighed og en Optræden, hvori venligt Alvor og rolig Bestemthed ere parrede. Som Taler er han vel ikke videre udvortes begavet», men innholdet grundigt, enkelt og inderlig.»[3]
>
> Han hadde for vane å dra i et lommetørkle når han prekte. «Han målte lerret», sa kirkegjengerne i Tromsø.
>
> I anledning avreisen fra Tromsø skrev Tromsø Stiftstidende om «denne elskelige bramfrie Sjelehyrde», at han med sitt elskverdige vesen gjennom en årrekke hadde skaffet seg venner over alt hvor han ferdedes. Heldig var det bispedømme som fikk ham til biskop, «thi vi kan ikke gjøre oss Haab om at faa ham erstattet med en Mand, som ville kunne skaffe sig den Tillid, Agtelse og Kjærlighed som er bleven Hr. Smitt til del».[4]

[1] Morgenbladet 11.6.1889, telegram.
[2] PWKBøckman 1903, 56.
[3] Sit Molland 1962, 99.
[4] TSttid 11.10.1885.

Fra Kristiansand stift: Helstøpt, lun og sindig. Fordringsløs, liketil og bramfri. Hensynsfull, ærlig og bestemt. Godheten lyste av ham.

Allsidige kunnskaper innen teologi og historie. Klassikerne leste han på grunnspråket. Anerkjent som dyktig, klok og arbeidssom embetsmann.

En omhyggelig visitator. Han ferdedes blant lærerne som sine «kamerater». Han tok hensyn til språkforholdene i bygdene. Det var ikke vanlig den gang.

Hans foredrag var noe ensformig, men innholdet grundig, lettfattelig og inderlig. Som kateket var han klar, sikker og oppbyggelig. Som biskop taktfull og dyktig.[1]

Luthersk Kirketidende beskrev ham med ordene stille gudsfrykt, samvittighetsfull og beskjeden, og lærd uten å opptre som lærd. Ingen fremragende taler, men en mann som kunne tale til oppbyggelse som en forstandig og erfaren kristen. Medarbeidere roste ham for hans administrative og økonomiske dyktighet. Han hadde hatt en fremtredende rolle på Stortinget, og i kirken vært en sindig og dyktig talsmann i reformspørsmål, og fremdeles i sin fulle kraft.[2]

PUBLIKASJONER

1878 Hvad kan uden pekuniære Midler gjøres for at fremme Indremissionen i Landdistrikterne? = TSttid 10.2.1878. Fra lekmannsmøtet, Tromsø 4.-8.1.
1887 Nyt Tidsskrift nr 6, s 538ff, 561. Om adgang for lekmenn til å tale i kirkene.

KILDER: Kab Hammerfest. - Dagen 4.12.1941. - LK 1889, 327. – Morgenbladet 16.1.1885; 11, og 14,6, 1889, – Norsk Skoletidende 1889, 221f. – Nyt Teologisk Tidsskrift 6/1887, 538ff. - TSttid 10. og 15.2. 1877; 5.8. og 11.10.1885.

Aschim 1965, 19-26. – Bergan 1982, 168f. - PWBøckman 1903, 55-56. – HDahl 1957, 179, 185, 238-39, 290-91, 297. – JAFriis 1874, 60-61, 64-65. – Helland 1906, 767. – Holter 1966, 190, 445f, 479f. – Kvam 1909, 47, 71, 123, 127-28. – Koht 1918-25, se litt.liste. - Kaartvedt 1956, se litt.liste. - Molland 1962, 97-99; 1979, 264 (n 408: «J.S.Smith og Jacob Sverdrup Smitt oppført som to biskoper).

Lindstøl 1914, 757-58, 806f. – DSivertsen 1955, 88f, 96f, 105-06, 115f, 117f, 294. – JSivertsen 1973, 144, 169, 190, 194, 196, 200, 212, 215. – Skrondal 1929, 277. – AThomassen 1960, 20. - CFrWisløff 1961, 84f, 94, 223. – NAYtreberg 1946 I, 624, 678-80, 682; 1959,46f. – SYtreberg 1918, 44.

[1] Kvam 1909, 47.
[2] LK I 1889, 327.

52. MOE, Lars Anton:

KISTRAND, HAMMERFEST, Surnadalen, Skjerstad, Ålesund, Nordre Land

F. 14.6.1842 Verdal (Verdalsøra), d 11.l.1922 Kra (Diakonhjemmet). Begr Norsinnen kgd, Nordre Land. Ola Thomassen M, landhandler og poståpner, o.h. Kristiane Margrete f Bjerkan.

G 1) 14.6.1870 m Selma Karoline Fredrikke Riiser, f 7.17.1846 Håland (Hemnes gd), d 27.t.1896 Ålesund. Erik R, proprietær, o h Bolette Sofie f Heyerdahl-Hansen, Bunæs. Av 10 barn i dette eketskap levde 6 i 1916.

G 2) 1900 m enkefru Helga Rognerud f Stabo (Staboe), Nordre Land, f 18.3.1857 Østre Toten. Nils Nilsen S, gbr, o h Karen f Eeg. Ingen barn. Ble ved dette giftemål eier av storgården Ankaltrud i Nordre Land.

Stud 1864 Kra (non condemnendus). Studerte først medisin. Lærer ved Frøknerne Steffens Pikeskole (Kra) s1867-vå1870. Pga formiddagsundervisning kunne han ikke følge en eneste forelesning ved Universitetet. C th 1869. Eks samisk 1870.

Ord 15.7.1870. Sp Kistrand1870. Sp Hammerfest 1877, pr Hammerfest prosti 1882. Utnevnt til sp Surnadalen (Suren-) 1883, men fikk tillatelse til å bli i Hammerfest inntil ny utnevnelse.

Sp Skjerstad og pr Søndre Salten prosti 1884. Sp Ålesund 1886 og pr Nordre Sundmøre (Søndmør) 1887. Sp Nordre Land 1898-1910.

Vokste opp i en kirkevennlig «lesarheim». Faren drev landhandel og poståpneri sentralt på Verdalsøra, (hvor senere riksvei 50 krysset jernbanelinja). Ble 10 år gammel elev ved Levanger Borgerskole. Appotekerlærling samme sted i 3 år til sommeren 1862.

Foreldrene ville han skulle bli prest, men han begynte på medisinstudiet og fikk liten støtte hjemmefra. Det var likevel ikke med ulyst han gav etter for foreldrenes ønske. Hjemme hadde han fra barnsben av lyttet til kristentroens sannheter i sang og tale, og lært å kjenne Gud som en kjær venn. Foreldrene var ikke trangsynte, «slik kristne ofte er».[1]

KISTRAND 1870-77

Karasjok anneks ble fraskilt i 1873. Ordf 1872-77 og medl amtsformannskapet. Stortingssupl Vest-Finnmark 1876.

HAMMERFEST 1877-84

Medl bystyret. Medl styret Finnmark Landbrugsselskab 1878-84(?).[2] Møtte på Stortinget 1879 som varamann for Vest-Finnmark.

Fattigpleien

I 1880-årene gjennomfikk Hammerfest en krise sosialt og økonomisk (før bybrannen i 1890). Moe tok initiativet til å stifte Den kirkelige fattigpleie (kst 28.11.1883). Formål: «Kjærlighedens gjerninger

[1] Studenterne 1864. 1916, 120.
[2] NAYtreberg 1959, 66.

blant de verdige Trængende inden menigheden». Fattigpleien var lenge en fast institusjon med årvisse utdelinger til jul.[1] Men hvem var «verdige Trængende»?

Et problem var de mange barna som pleide å tigge uten foreldrenes tillatelse. For å få greie på det faktiske forhold, gikk styret ut med en offentlig oppfordring til familiene i byen, om å melde fra til fattigpleien hvem de var som pleide å tigge hos dem. Styret anbefalte fattigpleien og ville motta alle gaver med takk.[2]

Lestadianerne

Den lestadianske gruppevirksomhet i byen ble etablert gjennom innvandring fra Tornedalen og Finsk Lappland. Mange innvandrere oppholdt seg midlertidig i Hammerfest underveis til USA.[3]

Deres virksomhet stod i klar kontrast til *Kautokeino-vekkelsen* omkr 1850, som gjennom flyttsamer fikk tilhengere blant sjøsamene i *Repparfjord* (Kvalsund). De spredte frykt på grunn av sin aggressive omvendelsesiver. Med syner og åpenbaringer opptrådte de på linje med Guds profeter i det gamle Israel, - i opposisjon til myndigheter og ytre ordninger, og med trusler mot dem som ikke ville omvende seg og bli som dem. Og siden Gud talte *direkte* gjennom dem, fikk deres virksomhet flyktig karakter.

Huandakter eller hjemmesamlinger var enda vanlig blant kvænene da Moe ankom Hammerfest. De holdt samlinger på omgang i husene - opptil tre ganger i uken.[4] Da ble det blant annet opplest en preken, enten fra Retzius-[5] eller Luther-postillen. Retzius formidlet herrnhutismens blodige evangelium, som ble den enkelte til del i vekkelsens opplevelsesmystikk eller såkalte «rørelser».

Allerede i årsberetningen for 1877 – da forgjengeren Smitt ble ny biskop, kunne Moe fortelle at kvænene hadde bygd et *forsamlingshus*, og fryktet at virksomheten der ville styrke «det kvænske Væsen». Huset vitnet om en virksomhet i vekst.

Et par år senere hadde situasjonen i sognemenigheten endret karakter. Den var «oprevet /…/ af den ved Kvænene fremkaldte aandelige Bevægelse».[6] Kirkekritikken fra det holld var skarpere enn før, og under gudstjenesten opptrådte lestadianere med larmende opptrinn - med dans og rop.

Moe's opplysning virker selvmotsigende, for kvænene søkte lite til kirke av språklige grunner. «Det kvænske Væsen» var i virkeligheten mer utbredt enn han ga inntrykk av. Indirekte bekrefter opplysningen at også *norsk*fødte lestadianere forstyrret nattverden med rørelse.

Den sindige Moe fant det uriktig å tilspisse situasjonen ved å påkalle ordensmakten. Han møtte de vakte «med Lempe og Samtale». Det hadde han god grunn til, for katolikkene var i ferd med å etablere seg i byen. De dro fordel av en opprevet menighetssituasjon, og flere gikk over til dem.[7]

---

[1] JSivertsen 1973, 232, jf s 215. Sit JSivertsen.

[2] Nordkap 20.2.1884.

[3] Utvandringen tappet lestadianernes fellesskap for deltagere, og etter århundreskriftet var det kraftig redusert, mens Kvalsund (landsognet) da var blitt sentrum for lestadiansk virksomhet i prestegjeldet. KSvebak 1986, 16, 18, 40.

[4] DSivertsen 1955, 151f, 153f. Sivertsen har oversett kontrasten mellom to vekkelser av ulik karakter.

[5] Den svenske presten L. C. Retzius' postille fra 1801. AAarflot 1967, 312, 317.

[6] DSivertsen 1955, 105f, 154.

[7] Jf KSvebak 1986, 18. Folketellingen i 1875 registrerte ingen «dissenter» i Hammerfest by. I 1890 ble det registrert 86 personer – el 3,9 % utenfor sognemenigheten. Utslaget på statistikken tilhører sogn hvor den kirkelige folketradisjon var «temmelig resistent».

Men hvem var agitator og primus motor i den lestadianske offensiv? Kildene peker mot den beryktede *Juha (Johan) Paulus Palovaara* fra Rovaniemi. Han livnærte seg ved å reise omkring som predikant blant lestadianerne i Nord-Troms og Finmark siden 1877.[1] Mange advarte mot ham, ikke uten grunn. Med oppskakende forkynnelse fremkalte han høylydte «rørelser» i forsamlingen, og de som ikke var enige med denne Herrens profet, fikk så ørene flagret. En smakebit får være utdrag av et brev til Vadsø-forsamlingen, fremlagt under et forliksmøte i Kittilä høsten 1885 (overs ABrune):

> «Partiånderne sier: Læstadius var et menneske, Johan Raattamaa er et menneske, Erkki-Antti er et menneske, Johan Takkinen er et menneske. Det lyg de som svarte hunder. Læstadius var en Herrens profet, og Erkki Antti er en Herrens profet, Johan Takkinen er en Herrens profet, og Herrens profeter er Herrens profeter og ikke mennesker. Les nu den hellige skrift, I blinde ugler. Aatu Laitinen vil opsluke mig med hud og hår, men jeg har stort hoved og tykke ben og går ikke ned igjennom Aatu Laitinens strupe. Aatu Laitinens månedsblad er aldeles svart.»

Eksemplet viser at Palovaara-tilhengerne tilla rørelsen en betydning som virket splid blant lestadianske kristne. (Om Laitinen, se nr 42: Krohn, nr 30: Schreiner.) Men da Moe i 1883 fant det nødvendig å utsette å utsette altergangen for en av Palovaara-tilhengerne, var alle samlet i sin protest. Vedkommende hadde påstått at «den kirkelige absolusjon» var uten kraft (donatisme). Innen den lestadianske bevegelse var denne påstand den gang omstridt, men interessant nok – kildene fra lestadianerne i Nord-Troms er påfallende tause om prestenes absolusjon.[2] (Jf nr 2: Arctander; nr 60: Smitt; nr 62: Gjølme.)

Avskjedsgudstjenesten

Lenge før kirketid var en god del folk samlet på kirkebakken, og kirken ble fylt nesten til trengsel. Etter en klar og grei utleggelse av dagens tekst, kom Moe med en oppmuntrende formaning til menigheten: Den burde legge vekt på evangeliets betydning, og viste til Ordet og alterets sakrament. Ved dem bringer Gud det livets Brød som er kommet ned fra himmelen.

Til slutt omtalte han menighetslivet, som ikke var slik det burde være. Årsaken fant han dels i menigheten, dels i seg selv som forkynner. Han hadde forkynt Ordet purt og rent, men «ved hans person havde klebet megen Skrøbelighed». Og likevel hadde man fått erfare «Guds Gjerning i Menigheden». Ofte hadde han gledet seg over kristenlivets vekst, og i løpet av 7 år fått menigheten meget kjær, og derfor var det desto tyngre å skilles fra den. Under den siste del av talen var han svært beveget og mange gråt.

Under orgelspill gikk flere frem og la sitt offer til presten på alteret, og deretter gikk Moe frem i kordøren og takket for det.[3]

SKJERSTAD 1884-86

Etter halvannet år måtte han søke seg bort fordi han ikke tålte klimaet.[4]

Den romersk-katolske menighet ble etablert uavhengig av det finskspråklige innvandrermiljø og den lestadianske virksomhet.

[1] Raittila 1967, 137f. **Juha Paulus Palovaara**, f 1.3.1831 Turtola. Bosatt i Rovaniemi fra 1850. D 1.3.1903 Torneå sykehus. Ugift. I løpet av årene 1877-95 livnærte han seg som omreisende predikant blant lestadianerne i Nordreisa, Alta, Hammerfest, Porsanger, Vadsø o a st.

[2] DSivertsen 1955, 155.

[3] Nordkap 30.6.1884.

[4] KJohansen 1931,17.

ÅLESUND 1886-98

Medl bystyret i 11 år og medl formannskapet. Medl forstanderskapet Latinskolen. Styreform Ålesund Pikeskole til den ble slått sammen med Middelskolen. Form skolestyret.

Styreform Ålesund Imi og Sunnmøre Fællesforening av Indremisjonen. Flere ganger deputert til stiftsmøter og misjonsselskapets generalforsamlinger.

Suppl Stortinget 1888 for Ålesund og Molde (den gang en moderat konservativ valgkrets inntil Venstres erobring i 1891). Var en av Ålesunds tre representanter under kong Oscar II's 25 års regjeringsjubileum.

På grunn av svekket helbred ansatte han en personellkapellan de to siste årene i Ålesund. Han søkte seg bort av helbredsgrunner.

Kirkeåpningssaken

Moe måtte som prost behandle kirkeåpningssaken i *Borgund*.[1] Utpå nyåret 1888 kom det til åpen konflikt mellom sogneprest *Jens Fr W Schmidt* og vekkelsesfolket anført av lokale ledere (se nr 44: Halvorsen). De tok seg til rette og fikk kirkehuset åpnet for et møte med emissæren *Paul Gerhard Sand* som taler.

I tråd med kirkens rettstradisjon var tilsynet med kirkehusets bruk innordnet menighetens «rettelig» kalt sogneprest, og bruken forpliktet på prekenembetets oppdrag og fullmakter fra kirkens Herre. Nå hadde lekfolket tatt seg til rette og anført av sin emissær trengt inn i en annens kall krenket kirkens «guddommelige» ved påberope seg «det alminnelige prestedømme» med rettighetsidéer i det liberale folkedemokrati. Det lavkirkelige lekfolk krevde adgang for lekpredikanter til å tale ved møter og gudstjenester i kirkehusene. Dette krav var i samtiden ofte fremme i den offentlige kirkedebatt. I Borgund var rettighetskravet blitt en åpen rettstvist.

Ifølge gjeldende lov hadde kun biskop og departement myndighet til å åpne kirkene for lekpredikanter. Sogneprest Schmid befant seg i en akutt krysskonflikt, uten myndighet til å åpne kirkehuset for et møte ved lekpredikant. Schmid innberettet kirkeåpningen for biskopen, den rette ansvarshavende.

Prost Moe fremholdt i sin påtegning at selv om meningen var god, sett fra vekkelsesfolkets side, så var fremgangsmåten forkastelig. Siden årsaken var hungeren etter Guds ord, og hensikten at Ordet skulle nå så mange som mulig, ville han tilrå en tilrettevisning, som også biskopen gjorde. Moe's råd rimer godt med hans opptreden overfor lestadianerne i Hammerfest.

Avgjørende for sakens utfall var kirkeministeren *Jakob Sverdrup.* Lekfolkets anliggende falt sammen med venstremannens politiske interesse. Saken ble løst med en kongelig resolusjon den 22. august1888. Etter samtykke med vedkommende sogneprest ble pålitelige menn med godt skussmål om liv og lære gitt adgang til å holde oppbyggelse *fra kordøren* i kirkene.[2]

Tvetydig var prestenes forhold til indremisjonens virksomhet på Sunnmøre. Når foreningene holdt sine årvisse høstmøter, deltok prestene temmelig mannjevnt både før og etter stiftelsen av Felles-

[1] Jf Molland 1979, 262-264. Se nr 51: Smitt.

[2] Handeland 1966 (2), 2, s. 166-174, spes s. 171-73. Sit Handeland s. 173. Se nr 44: Halvorsen, og nr 51: Smitt. Jf Lid 1932, 12. Lid har ingen omtale av kirkeåpningssaken. Se også Skorgevik 1974, som mangler stoff om sp Moe, spes s. 7-8.

foreningen i 1887. Det gjorde de til tross for at «kristenfolket» ikke anså dem alle for «troende» prester.[1]

Dansestriden høsten 1884

Latinskolens rektor hadde gitt tillatelse til dans på skolen og ellers. Residerende kapellan *O. K. Grimnes* (1849-1932) skrev en artikkelserie mot dans i skolen. Deretter fulgte en bitter avisfeide som vakte oppsikt landet over. Motsetningene var sterke mellom «pietistene» og «verden». Grimnes organiserte et massemøte på forsamlingshuset, og møtet fremmet saken for Departementet. Det ble slutt med dans på latinskolen. Under denne strid ser det ut til at Moe holdt seg i bakgrunnen.[2]

Vekkelsestiden 1887-88

Under vekkelsen hadde byen «to troende prester /…/ som helhjertet stod sammen med indremissionsfolket og med liv sjel gik med i vekkelsesarbeidet. Tilstrømningen til Aalesunds kirke fra landdistriktene var i den tid saa stor, at man med oppslag paa kirkemuren maatte forby folk utenfor menigheten aa gaa inn i kirken før det ringte sammen. Og uten denne foranstaltning ville der neppe ha blitt plass for mange av Aalesunds egne innbyggere. /…/ I denne periode var det ogsaa, at formiddagsmøter om søndagene blev innført paa Aalesunds bedehus. Og siden den tid har disse møter været opprettholdt…»[3]

Vekkelsen satte et sterkt preg på folkelivet i Ålesund og omegn, og siden hovedtaleren var emissær Paul Gerhard Sand, ble vekkelsen av vittige tunger kalt «Sand-stormen». Moe virket modererende på vekkelsens forløp, både ved sin ferd og i sin posisjon i Indremisjonens styre.

NORDRE LAND 1896-1910

Gjenvant helsa. Valgmann Kristiania Amt.

EGET TILBAKEBLIKK:

Årene i det vidstrakte **Kistrand** prestegjeld var strevsomme år:

> «Befolkningens ringe Oplysning og sidst men ikke mindst – som særlig i Karasjok – (med) herskende Laster, som Tyveri, Drik og delvis Usædelighed la store Hindringer i Veien for Præstens Gjerning og gjorde den tung. Men iøvrig var der meget at glædes ved i Finnmarken, meget, som gjorde det trivelig og hyggelig, hvad jeg ogsaa hørte mange andre samtidige Embedsmænd at bevidne; /…/ Opholdet i Finnmarken i flere Henseender ga de unge Embedsmænd Anledning til at utvikle sig og lære meget, /…/ (derfor) har jeg altid raadet theologiske Kandidater til at ta ditop, hvis de hadde Helbred og Lyst til at tjene det stakkels lille Lappefolk, et snilt og godslig Folkefærd.»[4]

Ble bare to år i **Skjerstad -** «i dette vakre, trivelige og samtidig indbringende Kald, da jeg ikke taalte Klimaet og mange Baatreiser, hvorved jeg fikk igjen min gamle slemme Bronkit» (fra studietiden).

I **Ålesund** hadde han påtatt seg altfor mange verv, både kirkelige og kommunale. Mengden gikk på bekostning av arbeidets kvalitet. Under innsettelsen i sogneprestembetet i 1870 måtte han gjøre tollerens bønn til singen – «Gud, vær meg en synder nådig» senere også i sitt tilbakeblikk på sitt virke

---

[1] Samme s 17. Jf s. 37-39 om utensogns kirkereiser for å høre andre prester enn sin egen.
[2] Bugge 1923, 30-32; Solem & Almås 1968, 28-29. Om Grimnes, se Wisløff 1971, 102, 103, 141, 219.
[3] Aalesunds… 1928, 7.
[4] Studenterne 1864. 1916, 120.

som prest. Hadde han utrettet noe til Guds ære og menighetens gagn, «da skyldes dette ene og alene Herren.»[1]

> Han ikke bare trivdes i sitt arbeid som prest, men – «saavidt jeg da vet – staat i godt Forhold til Menighetens og dens forskjellige kirkelige Partier. /…/ villet være med paa de forskjellige Menighetsarbeider som Fattigpleie, Mission, indre og ydre med dens forskjellige Grene. /…/ de «Vakte», «Læserne», som de gjerne kaldes, Indremissions- eller Bedehusfolket, har paa sin side ogsaa gjerne villet ha mig med i Arbeidet, uagtet det har været aabenbart og vitterlig, at jeg har hat en fra dem vidt forskjellig Opfatning av somme kirkelige og kristelige Forhold og Spørsmaal.»

Da Moe kom til Ålesund i 1886, var de «Vaktes» Parti stort og mægtig og stod i et skarpt motsetningsforhold til «den uomvendte Verden». – Moe kunne ikke alltid være med på de «Vaktes» harde dommer. Han deltok gjerne i «vennekretsen», men også i «verdens» selskaper, til forargelse for noen som sa det rett ut til ham. Likevel gikk samarbeidet sin gang. En eneste gang forsøkte noen å få ham kastet ut av Indremisjonens styre, men forgjeves.

Selv om hans ferd som kristen i noen sammenhenger avvek fra deres, og selv om han i noen saker hadde et noe annet syn enn dem og pleide omgang med «verden», så var det min hensikt å være prest for den hele menighet. Det forekom at Moe under Ordets forkynnelse kunne påpeke deres feil som han aktet så høyt. De arbeidet jo for Guds rike og han var sikker på at det blant dem var mange oppriktige kristne. De «viste meg megen Godhet og betrodde mig forskjellige Tillidsverv…»[2]

Ved avskjeden fra **Nordre Land** skrev han at han i sin prestetid ofte hadde beklaget «at ikke Evner og Anlæg var bedre og Kundskaperne fyldigere til en saa stor og viktig Gjerning, og at jeg ikke blev en bedre Prest end jeg blev». Likevel hadde han «ikke anset det helt forfeilet og derfor angret at jeg gik ind i Tjenesten, men heller betragtet det som en stor Naade av Gud, at Veien blev som den blev…»[3]

> **KARAKTERISTIKK:** Fra Hammerfest: Moe utøvet sin gjerning i menigheten «med stort Alvor og Nidkjærhed, men også med kristelig Kjærlighed /…/ som Privatmand været meget hjelpsom og human. Skjærstads Menighed vil i ham faa en meget dyktig og kristelig Sjælesørger. Han og hans hyggelige Familie vil visselig her blive savnet….»[4]
>
> **Fra Ålesund**: Folkeminnet om vekkelsestiden 1887-88 kontrasterer forholdet mellom sogneprest Moe og residerende kapellan Grimnes. Grimnes var den vekkende botspredikanten av de to – en kompromissløs, redelig og fryktløs forkynner, og med et rolig foredrag som tiltalte sunnmøringen. Moe var vel begavet som taler, med et rolig og verdig vesen, vennlig og likefrem i sin ferd. En dyktig predikant som samlet kirken full. Han sluttet seg til venneflokken, men kom aldri i et så fortrolig forhold til «vennene» som Grimnes. Moe søkte alltid «å jevne ut og glatte over motsetninger.»[5]

---

[1] Ålesund kab, nedskrevet 7.3.1906. Valderhaug 1958, 4.
[2] Studentene 1864. 1916, 123-24.
[3] Studentene 1864. 1916, 122.
[4] Samme.
[5] Valderhaug 1958, 4. Jf Aalesunds… 1958, 7.

Samarbeidet mellom de to fikk stor betydning for menighetslivet i Ålesund. Moe «stod helt på lekfolkets side», og under vekkelsen i Aalesund hadde han et utmerket samarbeid med styret i Indremisjonsforeningen.[1]

KILDER: Kab Hammerfest og Ålesund. – Studenerne 1864. 1916, 117-26. – Lange 1906, 58. Morgenposten 14.1.1922. – Nordkap 20.2. og 30.6. 1884; 12.1.1887.

HDahl 1957, 228. – Handeland 1966 (2), 2 (1934), 166-74. – Helland 1906, 766. – KJohansen 1931, 17. – Lid 1932, 17, 37, 46. – DSivertsen 1955, 105f, 119f, 154-55. JSivertsen 1973, 232, 262. – Skorgevik 1974. - Syltevik 1938, 8-9. Valderhaug 1958, 3-4. – NAYtreberg 1959, 66. – Aalesunds … 1928, 7.

53. ROSENLUND, Alfred:

HAMMERFEST, Åseral (Nord-Audnedal), Veøy, Verdal, Enebakk

F 31.1.1847 Vestre Aker, d 131.1926 Oslo. Begr Vår Frelsers grl.

Alexander Ernst R, rebslager, o h Maren f Larsen.

G 1) 1874 m Annette Jørgine Engebretsen, f 27.1.1846, d 7.10.1896 Veøy. Far var gartner i Kra. 4 sønner og 3 døtre. Eldste dtr g m lærer Bruflaatt, Dønnesfjord. Yngste dtr g m lensmann Svendsen, Hasvik. G 2) 1899 m Helene Eleonora Berg, f 23.2.1878 Kra. 4 barn.

Stud 1867 (Quams sk, Bergen). Krigssk og vernepl ltn 1868 (sekondltn u fast lønn). Garnisonstjeneste Fredrikshald vi1868/69. Lærer på underoffiserssk (historie, geografi, gymnastikk m.m). Avbrøt medisinstudiet av økonomiske grunner. Startet på teologien. Cth 1873.

Perskap 1874 hos prost Hoffermehl, Ås. Sp Åseral 1878.

Sp Hammerfest 1884 og pr Hammerfest prosti 1890. Bestyrte Måsøy m Kjelvik sogneprestembete vårvinteren 1890. Sp Veøy 1893.

Pga halskatarr entlediget 1896 m vartpenge. Bo Trondhjem. Bestyrte en tid Verdal sogneprestembete før han ble utnevnt i 1898 etter en enstemmig menighetsansøkning. Sp Enebakk 1905 (frafl Verdal 20.6.1906). Avskjed 1.3.1919. Bo: Kra.

Faren døde da Alfred var 1 ½ år gml. Mor og en bestemor ble over 100 år gamle. Det meste av oppveksten hos en familie på farssiden i Fredrikstad. Ble satt i salmakerlære, men «den geschæft huede mig imidlertid ikke …»[2] Flyttet til en onkel i Bergen, hvor han fikk videre skolegang.

ÅSERAL 1878-84

Ifølge kallsboken var *befolkningen* «af Naturen udrustede med meget gode Evner. Kunnskapen om fedrenes historie og i Guds ord «er ikke liden, og dere tales og disputeres ikke lidet om Guds Ord Mand og Mand imellom.». Det forundret ham at selv de værste utskudd «med den rappeste tunge af Verden

[1] Syltevik 1938b, 89. Solem 1943, 30, jf s. 34; Solem & Almås 1968, 28.
[2] Studenterne 1867. 1917.

er ferdig til at tale om Gud og hans Ord», bruke Guds ord ved enhver anledning og med det frekkeste oppsyn slå om seg med bibelsitater fra både Det gamle og Det nye testamente, mens livet er «saare skrøbeligt og ukristeligt». *Drukkenskapen* var den fremste last. Veien som var ferdig anlagt i 1879, ga lettere adgang til byen, men også lettere tilførsel av brennevin.

Kirkesøkningen var dårlig. Bare noen få av de 200 som bodde i kirkebygda søkte regelmessig til kirke. Messefall var «ikke sjelden». Altergangen var de siste årene i nedgang. Rosenlund forklarrte den med *innskrivingen* til altergang, som måtte skje senest innen torsdag kveld. Hertil kom den *kirketukt* som han «saare mangelfuldt» hadde utøvd. Til å begynne med vakte innskrivingen forargelse, men folket vennet seg til den, «og det gaar noksaa godt», syntes han. (Jf nr 41: Roll.)

Bibelbudenes møter var som regel godt besøkt, så lenge de hadde nyhetens interesse. En *misjonsforening* holdt det gående i Rosendals tid, men sansen for misjonen var liten og bidragene enda mindre. Et par *kvinneforeninger* hadde møter i vinterhalvåret, den ene i prestegården, den andre på Handeland. På Torsland var det en *mannsforening*. Disse foreningene holdt felles basar om våren.

Det lille han fant av *åndelig liv* i prestegjeldet, var nært beslektet med *metodismen*. Reformbevegelsen hadde sine ivrigste støtter i de «vakte», men de stod med den ene fot over terskelen til frikirken. «Statskirkens Skrøbeligheder har de syn for, men dens Velsignelser og Goder har de ikke sans for.» Den regelmessige gudstjeneste er for dem en bisak, for hovedsaken er møter ved tilreisende lekmenn. De årlige høsttakkegudstjenester i anledning gode avlinger var enten ikke besøkt eller meget dårlig besøkt, «saa at Herren, alle gode Gavers Giver, har faaet liden Tak…»

Inntektene varierte i hans tid mellom 1800 og 2000 kr i året. Det gikk tregt å få inn tienden. «En ikke ringe Del gaar aarlig tabt paa Grund af Folkets Fattigdom.» De siste årene i Åseral måtte han betale lensmannen for å innkreve tienden for seg. Han gjorde den erfaring at «Folket i Åseral under sin Prest saare lidet». Det årlige høytidsoffer var ikke mer enn 20 kr.

Var Rosendal for «høykirkelig» for åsdølene? Etterfølgeren *Jens Seip* – som ble tolv år i embetet, var ingen «stortaler», men folk gikk mannjevnt til kirke og Seip stod på svært god fot med hele bygdefolket.[1] Konflikten lå nok på et annet plan. Til eksempel sørget Rosenlund for at oppropet «Til Christendommens Venner» (jan 1883) ble utdelt, men selv lot han være å undertegne «af Hensyn til min Gjerning her i dette uoplyste og mistænkelige Aaseral».[2]

Avskjedsprekenen i Åseral kirke sluttet med ordene: «Herren holde sin Haand over Aaseral Menighed. Han lade syndens mørke mere og mere svinde heroppe og lade Lyset opprinde i Hjerter og Hjem!»

HAMMERFEST 1884-93

En flyttereise nesten hele landet på langs var den gang en langvarig og kostbar ferd. Bare dampskipsreisen fra Tronheim til Hammerfest tok ti døgn.

Romerkirkens virksomhet

Den førte i 1878 til 16 utmeldelser, og året etter til 33 utmeldelser fra statskirken. Det kapell som menigheten i 1884 fikk ombygd til kirke, ble tatt i bruk samme år som Rosendal tiltrådte. Der var messen

[1] Handeland 1966 (2), bd 2 (1934), 265-66.
[2] CFWisløff 1961, 174. Sit Wisløff.

var jevnlig godt besøkt - også av nysgjerrige. Foruten virksomheten ved en del sykepleiersker, drev menigheten en skole hvor ca 30 barn fra statskirken var elever.

Ved hjelp av skolekommisjonen sørget Rosenlund for at elever over 8 år ble innkalt til overhøring ved almueskolen. Og da det viste seg at de aller fleste var «saare uvidende i Kristendomskundskab», innberettet han sin misnøye med resultatet. Rosenlund ville gjenta overhøringen neste år, og hvis kunnskapen fremdeles var mangelfull, ville han pålegge foreldrene å sende barna til almueskolen. Det må de ha gjort, for vi hører ikke mer om saken fra prestens side.[1] I 1890 kom Rosenlund i konflikt med pateren om en konverteringssak.[2] Romerkirkens menighet hadde stagnert.

Vringstedianerne

Det lot seg ikke gjøre for sognepresten i en forvaltningskirke å ha jevnlig kontakt med sine sognebarn i prestegjeldets utkanter og avkroker. I Vest-Finnmark hadde sekteriske predikanter stort sett fri bane, blant dem *Johan Vringsted*.[3] Han oppholdt seg i Hammerfest i 1870-årene, hvor han trolig ble omvendt hos lestadianerne i 1876. Han opptrådte på eget initiativ som predikant med en blanding av baptisme og adventisme. Han erstattet barnedåpen med «tåredåpen» (rørelsen), holdt brødsbrytelse med brød og vin i samlingene, helliget lørdagen istedenfor søndagen, forkastet statskirken og lærte syndsforlatelse med forbehold om offentlig anger og syndsbekjennelse i forsamlingen.

Flere av «vringstedianerne» meldte seg ut av statskirken i 1888. Rosenlund fryktet et skred av utmeldelser og foreslo for biskop Skaar å sende finnemisjonspredikanter til unnsetning (se nr 54: Haslund). Selv kunne han hverken finsk eller samisk. Da kom *Mikkel Esaiassen* Rosenlund til hjelp, og lyktes med sitt arbeid i Repparfjord.[4]

Nødhjelp

Under *bybrannen 23.7.1890* ble prestegården berget. En sogneprest stod sentralt i den tids *nødhjelp,* og Rosenlund ble naturlig nok medlem av komitèen til utdeling av innkomne gaver.[5]

Nødhjelp trengtes også den gang da tre fiskere hadde druknet under forlis i Altafjorden. Tilbake satt tre enker og barn i fattige kår. Rosenlund oppfordret folk offentlig om å gi gaver, og minnet om apostelordet «bær hverandres byrder og oppfyll på den måte Kristi lov». Sammen med sine medhjelpere ville gavene bli fordelt til enkene.[6]

Lestadianerne

Den politiske interessekonflikt ble tilspisset under Stortingsvalget i 1886. I Hmmerfest seiret Venstre, takket være lestadianerne (se nr 62: Gjølme, lestadianerne i den politiske kamp). Deres brudd på kikefreden under altergangene fikk dermed politiske overtoner. Rørelsene forarget mange.

---

[1] DSivertsen 1955, 88-89. Jf Thomassen 1960, 20.
[2] Kjelstrup 1940, 145.
[3] **Johan Vringsted**, f 1852 i Vadsø. To tukthusopphold i Trondhjem, dømt for tyveri i 1873 og 1876. Se DSivertsen 1955, 168-70.
[4] DSivertsen 1955, 170.
[5] JSivertsen 1973, 251.
[6] Nordkap 19.2.1886.

En innsender i Finnmarkposten mente det burde vært satt en stopper for disse «scener» for lenge siden, slik det var gjort i Vadsø[1] og Ofoten, hvor «dette Parti» hadde størst oppslutning. De sier til sitt forsvar at deres følelsesutbrudd er gudsdyrkelse. De som ikke anerkjenner den, og heller ikke vet om den er anerkjent som en form for gudsdyrkelse innen den lutherske kirke, de «vil ikke blive forstyrret i sin Andagt», slik det skjedde sist søndag i Hammerfest kirke. Av hensyn til dem burde man på forhånd kunngjøre «naar Læstadianerne communiserer», så andre kan holde seg borte fra kirken.[2]

Rosenlund brøt med forgjengerens lempelige samtale-strategi. Fra nyttår 1887 kom han i åpen konflikt med lestadianerne om rørelsen. Noen kvinner hadde istemt en «hylekonsert» under altergangen, og Rosenlund anmeldte dem for å ha forstyrret kirkefreden. To ble ilagt en mulkt på 10 kr hver, som de hverken ville eller kunne betale. Da de skulle arresteres, hadde lestadianerne samlet seg hos dem, trolig for å prise Gud som hadde aktet dem verdige til å lide for Jesu Navns skyld. Politimesteren henla saken. (Jf nr 30: Schreiner og nr 61: Christopersen.)

Årsaken til «hylekonserten» fremgår av følgende avisinnlegg, undertegnet «en Lutheraner»:

> «- kirken er ikke Træ og Sten, men en Hob Mennesker, som formedelst en levende Tro er forenet og sammenbundet til Kirkens Hoved Jesus Kristus, og som ikke finder nogen annen tilfredsstillende Glæde, Liv og Fred end den som udflyder av hans Oppstandelses Kraft og Lidelses Samfund, ligesom han ogsaa selv vidner: I mig skulde I have Liv og det overflødigt. Denne Kirke skulde saaledes indeslutte alle, og hver enkelt Lem, som staar indlemmet deri formedelst en levende Tro, nyder Ordet og Sakramenterne, hvoraf aleneste en saadan Tro kan søge sin Kraft og Nærring.
>
> Denne Kirke er i vort kristelige Land beskyttet av den kristelige Øvrighed mod enhver Overlast, saa at ethvert enkelt Lem uforstyrret kan vederkvæge sin tørsttige Sjæl med Ordet og Sakramenterne der rækkes og meddeles uden at der skal sættes Grænse og Magt for, hvormeget disse dyrebare Naademidler skal virke Sorg eller Glæde i deres Hjerter, som modtager dem. Det staar derfor ikke i noget Menneskes Magt at begrænse Guds Gaver, som han uddeler i rigeligt Maal, og som i Troen nydes uden Maal og Grænser.
>
> De sidste Dages Begivenheder synes at fremstille dette i en mørk Skygge, idet tvende Kvinder ifølge Klage er bleven forelagt en Mulkt på Kr 10,00 hver, fordi de under Nydelsen av disse dyrebare Naadens midler, Absolutionen og Nadværen, blev opfyldt av saadan stor Glæde og Fred, at de under Nydelsen av denne himmelske Forsmag i sitt Hjerte ikke var istand til at behærske sig selv, men udbrød i lydelig Taksigelse til ham, som i sit eget Legeme og Blod havde skjænket dem denne høie og dyrebare Naade, som er saa høi og dyrebar, at endog en Draabe derav henrykker Sjælen og opløfter Sindet fra det jordiske saaledes, at den agter alt andet for Skade og Skam at være mod Ypperligheden af at vinde Kristum og findes i ham.
>
> Det omtalte Mulktforelæg har de to Kvinder dog ikke kunne finde sig i at vedtage, da de ikke i sin Samvittighed ved sig skyldig i nogen Overtrædelse, hvorfor de burde straffes. Og vort Haab er ogsaa, at hverken den verdslige eller geistlige Ret kan gaa med paa at fornægte Ordets og Sakramenternes Kraft, om hvilke Herren selv vidner, at hans Ord er skarpere end noget tveægget Sverd, som trænger igjennom, indtil det adskiller Sjæl og Aand og Lidemod og Marv og aabenbarer Hjerternes skulteste Tanker og Raad.

---

[1] I Vadsø ble særalterganger for lestadianere aldri gjennomført, vesentlig pga ordningen med aftensanger på finsk siden 1872.

[2] Anon, Finnmarkposten 12.1.1887.

> Thi skulde en saadan Dom erkjendes (gjordt?), da maatte Guds Ords Kraft ganske fornægtes og tilintetgjøres.»[1]

Forfatteren må ha vært en norskættet deltager i gudstjenesten. Vedkommende har forstått at for lestadianerne handlet ikke saken om religionstvang, men om «rettten til å dyrke sin gud paa den maade, han for sig finder opbyggeligt saa fremt den form, han vælger for sin gudsdyrkelse, ikke griber forstyrrende ind i andres ret til det samme», slik det hadde skjedd i Hammerfest kirke. Videre: De to ble ikke straffet fordi de hadde gjort en i og for seg straffbar handling, «men fordi de grep forstyrrende ind i andres rett til at nyde gudstjenesten til sin egen opbyggelse». Hvis ikke kirkesamfunnets gudstjeneste har den «form» som tilfredsstiller egne behov, får man enten forsøke å få denne form forandret eller gå ut av kirkesamfunnet «og danne egen menighed».

Ifølge innsenderen fantes det blant lestadianerne «et rigt religiøst liv og en dyb oppfatning om sakramenterne», tross brådne kar også blant dem, men dette ga dem ingen rett til å forstyrre andres andakt. Den som opptrer i samsvar med «humanitetens love», opptrer ikke tyrannisk mot annerledes tenkende.[2] Et utdypende motsvar lot ikke vente på seg:

> Den straff som kvinnene ble idømt, rammet ingen utenforstående sekt, men «den lutherske Kirkes egne Lemmer, som formedelst én Tro, én Daab og én Bekjendelse er indlemmet i Kirken.» /…/ (De) «kjender ikke nogen anden som er verd at dyrkes, end den eneste sande Gud og den han udsendte Jesum Kristum, som jo alene er den lutherske Kirkes Hoved.» De har ingen særskilt form for gudsdyrkelse, annet enn den de lutherske bekjendelsesskrifter stadfester, grunnet på Den Hellige Skrift. Ingenting annet enn avvik fra Skriften og kirkens bekjennelse kan berettige utelukkelse fra kirkens samfunn, enten avvikene gir seg til kjenne «i Liv eller Lære». Altså handlet saken om årsak og virkning.
>
> Det kan ikke regnes for «Brud på Gudstjenestens Form», at et Menneske blir så grepet av Guds Ord at det utbryter i gråt eller glede. Kirken er å ligne med et lasarett, ifølge Luthers utleggelse av lignelsen om den barmhjertige samaritan. Der finnes det alltid syke og sårede som må pleies. Da er det ikke så underlig om det høres gråt og klage. Om dette gjelder legemlige smerter, hvor mye mer må det gjelde det åndelige lasarett, som kirken er? Et eksempel er kong David, da han erkjente den den åndelige sykdom som gjennomtrenger et menneskes sjel og hjerte (Sal 51). Da finnes ikke noe sterkere legemiddel til trøst og glede enn «Jesu Blod». Men på de friske har det ingen virkning.[3]

Overfor biskop Skaar ga Rosenlund uttrykk for sin forundring over den kjensgjerning at rørelse under altergangene var blitt tålt i en årrekke. Skaar frarådet politibruk og rådet Rosenlund til å søke Hans Majestet om ettergivelse av mulkten. Det kan han ha gjort. Uansett høres intet mer om saken.

Biskopen anbefalte *særalterganger* for lestadianerne i Hammerfest, for øvrig etter mønster fra Ofoten. De skulle henlegges til en hverdag, og nattverden «standses, saasnart utilbørlig Skrig og Skraal begynder at ytre sig».[4] Dette forbehold tok han ikke overfor Ofoten-lestadianerne.[5]

---

[1] En Lutheraner, Nordkap 21.1.1887.
[2] Fr, Nordkap 18.2.1887.
[3] Henspiller på Jesu lignelse om seg selv som «den barmhjertige samaritan», Lk 10: 25-37.
[4] DSivertsen 1955,120-21, 124,
[5] Samme s. 155.

VEØY 1893-96

På grunn av et alvorlig halsonde måtte han søke avskjed med vartpenge.

Flyttet til Trondjem, hvor han en tid virket som prest ved det kommunale sykehus. På biskopens oppfordring bestyrte han Verdal sogneprestembete under ledighet i embetet.

VERDAL 1898-1906

Etter *menighetsansøkning* ble han utnevnt til sogneprest i Verdal. Det gikk ingen vekkelse over Verdal den tid Rosenlund virket der. Han mintes verdalingenes vennlige innstilling til sin prest. Der var han «velset i ethvert hjem». Ennu hadde presten noe av «den gamle autoritet» og «kirkesøkningen var upåklagelig».[1]

Enebakk 1905(-06)-19*, ingen opplysninger mottatt fra kallsboken.*.

EGET TILBAKEBLIKK:

Åseral: Prestegården lå 82 km fra Mandal. Han hadde «bare lyse minder» fra sin virksomhet på begge steder. Han var redd folket ikke forstod riksmålet, men fikk bestkjed på kirkebakken etter første gudstjeneste at de forstod hvert ord.

Hele sitt presteliv: - «faret viden om i vort land og lært folket at kjende i de forskjellige landsdeler, og min erfaring er, at paa bunden av det norske folks hjerte er der endnu agtelse for kirken og dens gjerning blant folket. Hvad der trænges, er ikke noget nyt evangelium, men at kirken med det gamle evangelium i sin mund faar ret til at leve sit eget selvstændige liv.»[2]

KILDER: Kab Åseral (Nord-Audnedal), Hammerefest, Verdal, Enebakk. – Studenterne 1867. 1917, 116-118. – Lange 1906, 39. - Nordkap 19.2.1886.

Handeland 1966(2), 2 (1934), 265-68. - ERHansen 1985, 76. - Kjelstrup 1942, 145. – Musum 1956, 112f. - DSivertsen 1955, 89, 120f, 124, 155, 170. - JSivertsen 1973, 251, 262. - Thomassen 1960, 20. - CfrWisløff 1961, 174.

---

54. HASLUND, Fredrik Wilhelm:

MÅSØY (M KJELVIK OG NORDKAPP), SORTLAND

F 7.10,1852 Chra, d 25.4.1913 Thm (lungebetennelse). Begr Vår Frelsers grl. Fredrik Martin H, kjøpmann, senere inspektør Eugenies Stiftelses pikesk, o h Johanne Mathea Mateline f Hanck. Dtr av Johan H, adj Odense Latinskole.

G 2.9.1882 m Ida Mariane Bing, f 2.12.1855 Chra, d 24.11.1931. Begr Vår Frelsers grl. Hans Mikael B, maler og forgyller, o h Mathea Eleonora f Braa. 2 sønner og 4 døtre.

Stud 1871 (Aars & Voss Latinsk, Kra). Vernepl off 1873, senere prltn Christiansandske Brigade. Deltok frivillig i våpenøvelsene 1880. Viklærer v folkeskoler, Kra.

---

[1] Musum 1956, 112f.

[2] Studenterne 1867. 1917, 118.

C th 1880. Lærer Evgenies Stiftelses Pikeskole 1875-81. Ord. 26.10.1881 Hamar dmk til personellkapellan h prost Timmermann i Vefsn.

Sp Måsøy1882 (utn 29.4) e undervisning i samisk. Sp Sortland 1889, pr Vesterålen 1903 (kst 1901).

Etter 29 år i Tromsø stift avskjed i nåde nyttår 1911. Bo: Thm. Hjp Vår Frue kirke, senere i Melhus pg inntil 14 d før sin død.

MÅSØY 1882-89

Under orkanen den 16. januar 1882 ble Kjelvik kirke (Honningsvåg) løftet av grunnmuren og knust til pinneved. Byggekomitèen var oppnevnt og gjenoppgyggingen kommet godt i gang da Haslund tiltrådte kallet. Da Kjelvik kirke ble vigslet den 22. oktober 1885, intimerte sogneprest Haslund over **Lk 11:28** – *Salig er de som hører Guds ord og tar vare på det*.

Han oppga følgende grunner til å søke seg bort: Klimatiske forhold og mørketidsproblemer. Sjøreiser på opp til 6 mil på Nordishavet, ofte i åpen båt. Et ensomt beliggende bosted. Halskatarr og svekket hørsel.

Vringstedianerne og lestadianerne

Predikanten *Johan Vringsted* redegjorde sin lære i et brev til Haslund (jf nr 53: Rosenlund).

Biskop Skaar ga Haslund følgende råd: Unngå offentlig polemikk. Belys heller læren med aktuelle steder i Luther-postillen, og overlat til tilhørerne selv å trekke konklusjonen. Men under de rådende forhold var det så å så si umulig å omsette rådet i praksis. Presten bosatt på Måsøy nådde ikke ut til Rolfsøy og Ingøy i vinterhalvåret, hvor nesten halvparten av befolkningen bodde. Dit måtte han fare fire landmil på åpne havet. Da sendte biskopen en stiftskapellan, men til liten hjelp.

Vringsted fortsatte å vinne tilhengere i fjordene, særlig Enefjord, Lillefjord og Kobfjord, men ikke i Rafsbotn. I 1888 var tilhengerne mange nok til å danne en frimenighet, men etterveksten uteble på grunn av den lestadianske bevegelse på fremmarsj i prestegjeldet.[1]

SORTLAND 1889-1911

Form fattigstyre, form skolestyre. Form Sørlandsforeninger for indre og ydre misjon. Form Vesterålens fellesforening for ytre misjon. Fikk i stand prestemøter i prostiet. Form Almuebibliotekets styre.

Da han søkte seg bort i 1901 var hørselen blitt bedre og han hørte «noksaa godt», ifølge ham selv. Da han søkte seg bort i 1905, advarte biskop Bøckman i sin påtegning: Selv om tunghørthet hindret Haslund i tjenesten, måtte han ikke bli glemt etter å ha arbeidet og slitt i stiftet. I en annen påtegning beskrev han Haslund som «en ret Prest for Gud».

Haslund stod i fare for å bli «glemt». Ved et par anledninger ble han forbigått av yngre søkere. Da ante mange prester uråd. Det gjorde også biskop Bøckman som i 1908 advarte: Det kjentes sårt – ikke bare for søkeren selv, men for «hele Tromsø Stifts Presteskab, at en saa lang Tjeneste under Stif-

[1] DSivertsen 1955, 169-70. Jf KSv 1986, 16, 19: Forholdet fremgår av folketellingene (antall dissentere i parentes): 1890 (52), 1900 (67), 1910 (44), 1920 (35), 1930 (44), 1946 (16).

tets tunge Arbeidskaar ikke værdsættes høiere af Kirkebestyrelsen end, at denne brave Prest i dette Aar 2 Gange er forbigaaet af yngre Ansøgere sydpaa. Det bør ikke skje 3die Gang». Han burde heller ikke bli forbigått av eldre søkere. Så skjedde.

Haslund søkte avskjed på grunn av svekket helbred, og nyttår 1911 ble han gitt avskjed i nåde 59 år gammel. Bosatt i Trondhjem, virket han som hjelpeprest ved Vår Frue kirke og en tid i Melhus, inntil et par uker før han døde.[1]

EGET TILBAKEBLIKK:

Måsøy, sett fra Kristiania. Landets nordligste sognekall som omfattet Kjelvik og Nordkapp. Sjøreisene måtte som regel gjøres i åpen båt på åpent hav til kirkesteder opptil seks mil unna bostedet på Måsøy. Ensomheten var trykkende, især i mørketiden. Han hadde pådratt seg halskatarr, og hørselen var svekket da han søkte seg bort etter syv år. Da mente biskop Skaars det fikk være nok. Å la en prest virke «deroppe i længre Tid end 7 Aar, er at prøve ham over Evne».[2]

Sortland: Han så seg nødt til å søke seg bort fra «det dejlige Sortland». I 1898 søkte han et embete nær Kristiania av hensyn til barnas skolegang. Da hadde han ikke hatt et eneste messefall i løpet av sju år i Måsøy og ti år i Sortland. Selv ville han ut av «Ensformigheden», også av hensyn til menigheten i et sognekall med bare en kirke.[3]

KARAKTERISTIKK: En samvittighetsfull prest. Hans preken var «evangelisk og inderlig».

Fra Måsøy: Prost Rosenlund beskrev ham som en meget from og nidkjær prest, som prekte oppbyggelig med en inderkjærlighet «til Sjelene». Hans liv og ferd var som det sømmet seg en Herrens tjener.

Fra Sortland: Biskop Bøckman beskrev ham som en from og nidkjær prest egnet til «enklere og lettere forhold». Opptrådte «mindre heldigt» ved enkelte anledninger, grunnet mangel på takt og judicium.[4]

KILDER: Kab Måsøy og Sortland. – Studenterne 1871. 1896, 101-02; samme 1921, 44f. – Lange 1906, 142.

RHansen 1985, 71 (foto), 76. - Illustreret Familieblad 5/1911 till 2; samme 1913, 534. – DSivertsen 1955, 169-70. – Vkin 1985, 37 (Olav Berg Lyngmo).

[1] Samme.

[2] Ra KUd A Geistl pk 66.

[3] Biskop Bøckmans påtegning, Ra KUD A Geistl pk 66. En påtegning fra 1905: En bra mann som ikke må bli glemt etter å ha arbeidet og slitt i stiftet. Og ett år senee: «- en rett Prest for Gud». Hemmes av tunghørthet. Må unngå utnenvelse til vanskelige forhold på grunn av «sekteriske Bevægelser eller andre Særforholde».

[4] Samme.

55. IHLE, Knud Martin Torbergsen:

KISTRAND, Hyllestad

F 23.12.1842 Ullensaker, d 8.6.1917 Kra. Torger Gullichsen I, gbr, o h Mari Ingelsdtr Stanger. G 14.5.1881 m Annette Pauline Jerstad, f 4.9.1853 Lesja. Tobias J, landhandl i Vågå, o h Kari Svee. Barnløse.

1864-66 elev Helbergs skole. Leste deretter en del privat med flere avbrudd.

Stud 1870 (ex art non condemnendus). C th 1877 (non condemnendus). Prakt 1878 (haud). Lærer almueskole, Kra.

Sp Kistrand 1881. Sp Hyllestad 1893 (tiltr 5. s. e. Tref 1894). Etter ansøkning meddelt avskjed i nåde fra 1.3.1904 (avskjedsprekener i påsketiden). Bo: Kra.

Bondesønnen Knud Ihle var over 21 år gammel da han uten særlige forkunnskaper ville ta eksamen artium. I studietiden hadde han store økonomiske problemer, og det ble mange avbrudd før han så vidt han slapp igjennom. Han var over 39 år gammel da han fikk sitt første sognekall.

KISTRAND (PORSANGER) 1881-94

Form skolestyret 1889-93. Form fattigkommisjon 1892-93. Valgm Finnmarkens Amt 1882 og 1885.

På grunn av karakterene, hadde man i Porsanger ingen forventninger til nypresten Ihle, men han overrasket positivt.

Lestadianerne

Dissentervirksomhet forekom ikke, og prestegjeldet lå skjermet til mot påvirkning fra sesongfiskeriene og Tornedalen.

Den lestadianske bevegelse fikk innpass ca 1870 gjennom predikanter fra Hammerfest og Repparfjord. Det skjedde uten nevneverdig motstand fra sogneprestens side, for beevegelsen virket fornyende på den kirkelig folketradisjon.[1]

Motstand gjorde Ihle, da vekkelsen i hans tjenestetid var på det mest intense, særlig blant sjøsamene. Han advarte i prekener, men forgjeves. Under altergangene opstod gledesrørelser. Da mante han til ro ved å trampe i golvet eller med en liten pause. Nyttet ikke det, ga han beskjed til kirketjener og medhjelpere om å føre uromakerne ut av kirken. Det gjorde de en gang såpass håndfast at kofta revnet. Da kirketjeneren en gang i 1882 ble utsatt for trusler, meldte Ihle saken inn for biskop Smitt:

> «Urolighederne ikke alene - trods alle Advarsler og Formaninger - paa forargelig Maade have forstyrret Gudstjenesten, men end ogsaa have tilladt sig at true Kirkens Funktionærer for Utførelsen af deres Ombudspligt.»

Biskopen overveide å anmelde saken for å få opptatt et forhør, men lot være. Ihle fikk nøye seg med følgende råd: De som ikke oppførte seg rolig, burde han nekte adgang til nattverden.[2]

---

[1] KSv 1986, 19.

[2] Sit DSivertsen 1955, 110, 164f. Se s. 467 n 249.

Ihle forsøkte da å få flere lestadianere til å undertegne et skriv med forsikring om ikke å komme i rørelse under nattverden. Det ville de selvsagt ikke, og ble følgelig nektet adgang til sakramentet for en tid. Ei kone hadde ventet i to år, da ektemannen - selv ingen lestadianer - tok en prat med presten. Da først fikk hun adgang til Herrens Nattverd.[1] - Slike og lignende episoder etablerer ofte skjematiske forestillinger (stereotyper) om vedkommende prest. Slike sosiale produkt gir innblikk i normative sider i et gruppemiljø, men presenterer et fortegnet prestebilde.

HYLLESTAD 1893 (-94)-1904)

Ny høymesseliturgi, godkjent i 1897, fikk han iverksatt i anneksene Øya og Bø. Menighetsmøtet godtok den uten prefasjon. Han anskaffet altertavler til Hyllestad og Bø kirker.

Den geistlige lønningslov av 14. juli 1897 ble iverksatt uten at han havnet i økonomiske vanskeligheter (pga utestående restanser).

EGET TILBAKEBLIKK:

Kistrand (Porsanger): På grunn av sviktende inntekter, fikk han et bidrag på 300 kr fra Det Nordlangske Kirke- og Skolefond, men valgte likevel å søke seg bort. De harde embetsreisene i åpen båt tok på, - mange i forrykende uvær.

Etter 11-12 år i Porsanger hadde helsa fått en knekk. Det var en for lang tid for både prest og menighet, mente biskop Skaar. Selv mente hans seg forbigått, tross overordnedes anbefalinger, og mente karkterene måtte være forklaringen. Var han ikke blitt utnevnt til Hyllestad, er det godt mulig han hadde søkt avskjed. Da var det biskop Bøckman talte Ihles sak «på det instændigste» og ba om utnevnelse til Hyllestad - et av de minste sognekall sørpå.[2]

KARAKTERISTIKK:

Kistrand (Porsanger): En fast karakter. En dyktig og nøyaktig kontormann. Hans prekener var enkle, men godt forberedte og oppbyggelige. Ifølge biskop Skaar, en samvittighetsfull hedersmann i all sin ferd, som også viste til «hans Hustrus smukke litterære Virksomhed».

Ifølge biskop Smitt var han ingen stor, men gav ham etter få år attest som «en særdeles brav Præst». Trofast ivaretok sitt embete med omhu, og i sin omgang med folk var han sindig, velvillig og elskverdig. Etter hvert ble han omgitt med aktelse og hengivenhet i sin menighet. Han ville passe godt inn i et hvilket som helst landsens sognekall som ikke bød på for store problemer.

KILDER: Kab Hyllestad. – Studenterne 1870. 1895, 88f: samme 1920, 39. – Bie 1885, 109, 163; 1885b, 59. – Holst 1897, 105.

Illustreret Familieblad 1917, 694. – DSivertsen 1955, 110, 164.

[1] MM 3206f.
[2] Ra KUd A Geistl pk 36.

56. OTTERBECH, Jens:

KISTRAND, Øre, Hetland

F 18.8.1868 Talvik, d 16.12.1921 Hetland (kreft). Begr Vestre Grl Oslo.

Ingvald Mathias O, sp Talvik 1869, d 1870, begr Talvik kgd, o h Anna Louise de Seue (utt dø Sø), d 1891 Kra. «For mig og min bror en velsignet mor.»[1]

G 3.8.1894 Bergen m Hanna Marie Krogh, f 29.4.1873 Bergen. Jonas Anton K, ktrfullm, o h Jakobine (Bine) Alette f Berentsen. 2 sønner (f Kistrand) og 2 døtre – Anna (d 4 mnd gammel), og Evy (f Hetland).

Stud 1886 (klassisk eks Gjertsens sk). Eks hebraisk 1887. Medl Studentersangforeningen og tidvis av Studentsamfunnet. C th 1891. Lærer Nordstrand middelsk 1892 - 30.6.1893 og arbeidet samtidig i Kristiania Indremisjon. Eks samisk 1893.

Bestyrte Vardø Fiskerhjem vå1894. Sp Kistrand (Porsanger) 1894. Sp Øre (Aure) 1902. Tredjep Hetland 1907 og res kap fra 1909-19.

Tok avskjed for å arbeide som gen. sekr i Det Norsk-Lutherske Finnemisjonsforbund («finneforbundet»). Forbundets stifter i 1910 og dets leder til sin død.

Sogneprest Ingvald M Otterbech døde 29 år gammel under en flekktyfusepidemi i Talvik. Da Otterbech tok seg av en ung mann som ingen turte å pleie, ble han selv smittet og døde. Jens var da bare to år gammel. Moren flyttet med Jens og den yngre bror Vilhelm til Rakkestad, hvor de vokste opp hos hennes pleiefar, *lensmann Krefting*.

Oppveksten i Rakkestad og Kristiania

Første gang en barndomsvenn møtte Jens – trolig vinteren 1877 – gikk han kledd i pesk og en rød, firkantet samelue. Han var lederen i gutteflokken, rakrygget og rettferdig, men også heftig og bråsint. Ett av de fineste barndomsminnene var morgenandaktene i trappa ned til mellomstua i lensmannsgården. Der satt guttegjengen og ventet på fru Otterbech til hun kom ned. Hun holdt en liten andakt og vi sluttet med Fadervår. Så var vi klar til å ta imot dagens sorger og gleder. Jens ville tidlig bli prest i den landsdelen hvor hans far fant sin grav.

I Rakkestad ble Jens en friluftsmann, og av bøndene lærte han forskjellen mellom en «real» og en «lumpen» kar. Han gikk på privatskole inntil han 12 år gammel begynte i 4. klasse ved Gjertsens middelskole i Kristiania. Der bodde han hos en tante, inntil mor og «bestemor» Krefting flyttet til byen. Senere mintes han med begeistring geografilæreren, «kjære gamle Siewers».

Jens ble konfirmert av sogneprest *I. C. Heuch*, den senere biskop. Konfirmanttiden satte varige spor, men det var moren som formidlet kallet til omvendelse. Da han forstod at «Jesus vil rettferdighet, fred og glede», meldte han seg til tjeneste for Ham.[2]

Hanna Otterbech

Hun «sto ved hans side under alle livets forhold, og hun støttet ham i alle hans synsmåter.»[1] Hun var vegetarianer og arbeidet aktivt for dyrebeskyttelsen.[2]

---

[1] Studenterne 1886. 1911, 294.

[2] Aanestad 1940, 8.

KISTRAND (Porsanger) 1894-1902

Valgmann 1900.

Etter utnevnelsen i mai 1894, dro han straks fra Vardø Fiskerhjem til Bergen, hvor han inngikk ekteskap med Hanna Krogh. Underveis fra Bergen til Kistrand ble han ordinert i Tromsø Domkirke av biskop Bøckman, og sist i august flyttet ekteparet inn i Kistrand prestegård.

Nesten halve befolkningen i prestegjeldet var sjøsamer, og deres ferdigheterr i norsk var gjennomgående små. Innvandrede kvæner hadde slått seg ned i Lakselv og Børselv, men kildene er tause om hans forhold til kvæn-befolkningen. Deres livssituasjon var en annen, og han på sin side lærte seg ikke finsk.

«Nøden i Finnmark» gjaldt i særlig grad sjøsamene. En del bodde i små og trekkfulle tømmerhus, de andre i jordgammer, og mange i fellesgammer for mennesker og dyr. Tuberkulosen herjet blant folk, og mange var krøplinger. Dessuten var kunnskapsnivået lavt som følge av den undervisning de hadde fått på et språk som de forstod lite eller ingenting av.

Otterbech møte med sjøsamene gjorde ham deres nidkjære talsmann i norsk offentlighet. Han var stadig på farten omkring i prestegjeldet – vinters tid i slede med hesten «Veslemøy», og sommers tid i båt, når været var laglig. Han levde med sjøsamene, talte Guds ord på deres morsmål og fant alltid hjerterom i deres gammer og hus.[3]

Otterbech innledet et mangeårig samarbeid med vennen og nabopresten *Gudbrand Tandberg* i Lebesby, han som før var «kvankapellan» Finnemisjonens tjeneste (se nr 57). De sparte seg ikke, og helsa fikk en knekk for livet. Etter åtte år måtte Otterbech søke seg sørover, hvor han fortsatte sitt arbeid for Finnmark og samenes sak så lenge han levde.

Finnemisjonsarbeidet fikk en utilsiktet bivirkning: Den store oppmerksomhet som ble den samiske befolkning til del, gjorde kvænenes minoritetsinteresser til en bisak.

ØRE 1902-07

Drev prestegården selv. Tok initiativ til dampskipskai og organiserte byggingen. Kjørte selv den første steinen og deltok aktivt.

Hans arbeid for Finnemisjonen førte til flere finnemisjonsforeninger på Nordmøre.

Permisjon 4 mnd i 1903, da han studerte *diakoni* i Bielefeld, Neuen-Dettelsau, Berlin og Hamburg (jf nr 41 Karl Roll). Var tilhører til religionsundervisningen ved flere gymnas i Berlin og Dresden.

I Øre oppfattet han straks at her var han kommet til en befolkning med høy kultur og høvisk framferd. Det gjaldt i særlig grad kvinnene. Enhver ble aktet for sine egenskaper og ikke etter bankbok.[4]

---

[1] EOtterbech 1971, 106.

[2] Bokutgivelser: 40 opskrifter på vegetariske middage. Oslo 1928. – Barnebilleder for voksne. Nedtegnet af… Forord av Harald Schelderup. Oslo 1931. 68s. – Skyggen. Aktet og foraktet. En dialog.. Oslo 1948. Om et rent ungdomsliv og dets betydning.

[3] Samme s. 9.

[4] Aanestad 1940, 10.

HETLAND1907-19

Bygde seg et hus ved bygrensen. Gjennom hele sin tid som tredjeprest, og senere som residerende kapellan, var han formann i skolestyret, fattigstyret og vergerådet, og dessuten forliks-kommisær m m. Ville gjerne at man tok i bruk Blix-salmene i menighetsarbeidet. Ble brukt som taler på misjonsstevner i Ryfylke.

Otterbech oppfattet raskt myndighetenes forskjellsbehandling av by- og landsungdom, og derfor ble han en invrig talsmann for framhaldsskoler og middelskoler på landsbygda. Landsungdommen måtte få like god utdanning som byungdommen. I Hetland kom han for første gang i direkte kontakt med industriarbeidere, og han satte seg inn i deres levemåte og tankegang.

Samenes målsak

Enkelte av Finnemisjonens arbeidere var også dens historikere. Fram til etterkrigstiden la de vekt på den innsats som enkelte av dens arbeidere hadde gjort for å fremme samisk språk og kultur. Den innsats som ble gjort på samisk hold, hørte man lite om. Her følger noen påminnelser om den samiske opinionsdannelse ved tre av deres talsmenn: Henrik Kvandahl, Isak Saba og Per Fokstad.

Samisk oppinionsdannelse. Samene måtte organisere seg for å vinne kontroll over felles interesser og gjøre felles sak overfor norske myndigheter. Det sentrale krav gjaldt *skoleundervisning på morsmålet og norsk som fremmedspråk*. De initiativ som tre samer tok, gjenspeiler ulike syn på måloppgaver og muligheter med statens lovgivning som felles referanseramme.

Henrik Kvandahl, f 23.6.1865 Kvandahl i Ofoten, d 13.11.1950. Lærer. Bo: Kalvåsen i Ball-angen. G 1898 m den 12 år yngre Eline Johnsdtr fra Ballangsmark. 14 barn. Sammen med Per Turi stifter av Ofoten sameforening 1920. Foredragsholder. Samlet eventyr fra Ofoten. Skrev artikler i Varensardne. Publ: Samenes historie. Bd I 1903. Suppl Nordlys 18.11. Bd II 1932? Bd III Tromsø 1947. *S 164-66: Noen ord om den Læstadianske bevegelse*.

Isak Mikal Saba, f 15.11.1875 Nesseby, d 1.6.1921 Vardø. Seminarist, Tromsø 1898. Middelskoleeks, Kristiania 1900**.**

Nesseby skolestyre ansatte kirkesanger Saba som lærer, men skoledirektør Thomassen opphevet vedtaket av hensyn til 1898-instruksen. Saba forsvarte samenes syn på språktvangen – et middel til å utrydde samisk språk og kultur.

Samene i Øst-Varanger mobiliserte i 1901, og under stortingsvalget i 1906 fikk de med støtte fra Arbeiderpartiet innvalgt Saba på Stortinget (11.10.1906), hvor han var representant årene 1907-1912. Saba ble en kraftfull talsmann for samenes målsak. Han var også folkeminnesamler og kjent som forfatteren av samenes nasjonalsang «Sámi loga lávlla». (Se litteraturlisten: Saba 1907.)

Per Fokstad (Pavelsen)**,** f 3.9.1890 Tana, d 10.12.1973. Han kunne ikke norsk da han begynte på skolen. Seminarist, Tromsø 1912. Lærer Norskholmen skole, senere rektor Bonakas skole, Tana.

Ap-politiker. Statsstipendiat. Ordf 1937-44 og 1945-48. Form Finnmark fylkesskolestyre 1946/47. Form Samisk råd for Finnmark 1953-63 (avløst av Norsk Sameråd). Medl av den regjeringsoppnevnte «Samekomitèen» 1956-59. Deltok i stiftelsen av Norske Samers Riksforbund i Kautokeino 1969.

1915/16 elev Askov folkehøjskole, Danmark. Kom i kontakt med det grønlandske miljø i København. Høsten 1917 studerte han filolin m m ved Statens 4-månedlige sangkurs i Oslo.

1919/20 Woodbroke College Birmingham. 1920/21 Institut du pantheon de France, Paris. Ble kjent med Henri Bergsons filosofi.

Kjempet for bruk av samisk i grunnskolen. Allerede i 1919 krevde han tre reformer: (1) Samisk skulle være undervisningsspråket for samiske elever i småskolen. (2) All kristendomsundervisning skulle gis på morsmålet. (3) Innføring i norsk skulle gis samiske elever som fremmedspråk.

Fokstad fulgte opp kravene med en detaljert betenkning for Den parlamentariske skolekommisjon (1923-26). Sammen m rektor M Bremer fremmet han forslag om «Kulturinstitutt for samene». I 1948 deltok han i det underutvalg som avga en tilråding om samiske skole- og opplysningsspørsmål til Samordningsnemnda for skoleverket

En flittig artikkelskribent. Eksempler: Hans bidrag i boken «Fornorskningen i Finnmarken» (se Publ/Otterbech 1917): «Hvordan fornorskningen i barneskolen grep inn i mitt liv». I Otterbechs bok «Kulturverdier hos Norges finner», artikkelen «Finske ordsprog». (Se Publ/Otterbech 1920.)

Otterbechs språk- og kulturpoliske linje ble fulgt opp i Fokstads innsats, som i mange saker var forut for sin tid.

Sami Usteb

Vi merker oss Otterbech's langsiktige perspektiv: *Samenes egen reisning* for sin sak. Samarbeidet mellom Otterbech og *Gudbrand Tandberg* startet med utgivelsen av det samiske månedsblad «*Sami Usteb*» (Samenes Venn, årg 1898-1903). Bladet var et talerør for samenes rett til å bruke sitt morsmål på linje med andre norske borgere (se nr 57: Tandberg).

Bladet ble godt mottatt blant samene. Da ei samekone hadde hørt Otterbech forkynne på samisk, forklarte hun årsaken på sin måte: «Det er forskjell på måneskinn og solskinn! De er begge vakre å se på. Slik er det også med norsk og samisk. Det ene varmer så godt, det andre er så kaldt, så kaldt.»[1] Da Otterbech forlot Kistrand i 1902, ble Tandberg alene om å utgi «Sami Usteb». Etter årsskiftet var det stopp. Og snart måtte denne kraftkaren forlate Finnmark med nedbrudt helse.

Under en visitas i Kistrand hadde biskop Bøckman bedt om Otterbechs hjelp. Han måtte «rope ut om det svigelige forhold, at finnebørn ikke fik sin kristendomsundervisning paa sit morsmaal». Biskopen ga sitt syn til kjenne med en artikkel i «Morgenbladet» (8.6.1898), et par måneder etter 1898-instruksen. Han påpekte det absurde i fornorskningstvangen: Man ansatte lærere som ikke forstod samisk, for så å undervise barn som ikke forstod norsk! Otterbech ble konfrontert med følgene under sine samvær med konfirmantene i Porsanger. Fra da av ble han en nidkjær talsmann og frontfigur for «samenes målsak». Men han var ikke alene. Det oppstod et samspill mellom Ottterbech og lederskikkelser i det samiske miljø, blant dem nevnte Henrik Kvandahl og Isak Saba

Kampen mot statens minoritetspolitikk

I bladet «Lappernes Ven» (oppr Sami Usteb) rettet Otterbech sitt verbale skyts mot statens minoritetspolitikk ved skoledirektør *Bernt Thomassen.* Det kunne oppfattes som et indirekte angrep på Finnemisjonen ved daværende kirkestatsråd *Just Qvigstad*,[2] som også var medlem av Finnemisjonens styre (se

[1] Horneman 1941,5.

[2] Se Publ 1912g: jf 1914b og d, 1915d, 1916b osv.

nr 12: Berge). Striden gikk så vidt at Thomassen i 1916 skrev til Kristiansand Biskop for å få brakt denne frittalende kapellan til taushet. Thomassens innvendinger var fra før kjent gjennom Skolebladet i 1907:[1]

(1) Det er ikke sant at lærerne unnlot å bruke hjelpespråkene for å tekkes overordnede.
(2) Både kvæner og samer forstår at opplæring i norsk er til deres eget gavn.
(3) 1898-instruksen innskjerper at hjelpespråkene skal benyttes. Å hevde noe annet, er usant.
(4) Han hadde alltid hevdet at lærerne skal ha «nogen sprogkundskap».
(5) Undervisningen for lærere i samisk eller finsk burde ikke skje med friplasser på seminaret i Tromsø, men med noen måneders kursing «hos dygtige lærere».

Skoledirektøren unngikk å nevne et par forhold: For det første innskjerpet skoleinstruksen at samisk og finsk var tillatt brukt som helpespråk når det var «*uomgjængelig fornødent*» (pgf 4). Dette unntak fungerte ikke i praksis. For det andre: De fleste barn med samisk eller finsk som morsmål, forstod ikke den kristendomsundervisning de fikk på norsk. Denne språktvang rammet i neste omgang kirkens konfirmantundervisning.[2]

Det er her viktig å være klar over den hovedsak som for samer flest var det nødvendige vilkår: Skal vi kunne delta i samfunnet på like fot med norskættede nordmenn, må vi kunne norsk! Uenigheten gjaldt valg av strategi. Særlig i Karasjok gikk samer imot tendensen til å bli språklig og kulturelt isolert.[3]

Otterbechs tilsvar kom i kampskriftet «*Fornorskningen i Finnmark*», utgitt i anledning 400-årsjubileet for kirkens reformasjon (Publ 1917b).[4] Her dokumenterer han at statens fornorskningspolitikk siden 1880 var blitt hardere med årene: «*Finnmarksskolens aapne saar er fremdeles, at kristendomsundervisningen ikke gis paa modersmaalet*». *Og fremdeles var ikke samisk oppført på timeplanen i Sameland.* Selv om minoritetsspråkene samisk og finsk kunne benyttes som hjelpespråk for å forklare det som var uforståelig for eleven, så var denne mulighet illusorisk, for lærere flest kunne ikke elevens morsmål. Værst var det likevel at *kristendomsundervisningen* måtte skje på norsk. Denne språktvang overgikk tyskernes fremferd i Slesvig og Polen! De fikk jo ikke engang norskopplæring ved hjelp av sitt morsmål.

---

[1] Skolebladet 28, 39/1907. = Till. Samisk skolehistorie, bd 6. Davvi Girji 2013. Kritikk i nr 49 s å: Anders Larsen.

[2] Skoledir Thomassen til KUD 24.1.1917. Vedl «Lappernes Ven» 2/1917. Gjenpart sendt Kristiansand Biskop. «- alle meningsberettigede hernord» er enige om fornorskningens mål, nemlig det «sprogskifte» som «gjennem fornorskningen fører veien til utvikling og fremgang» for den samiske og kvænske befolkning. Den agitasjon som ble ført fra Lappeforbundet og «Lappernes Ven» ved red Otterbech, gjorde lærergjerningen «tung» og forsterket lærermangelen i Finnmark. Hva kunne Departementet gjøre for å «befri skolen for denne motbør fra missionsselskapets side»?

[3] I 1948 ville Samordningsnemnda for skoleverket styrke samisk som pedagogisk hjelpemiddel i fornorskningen. Tilrådingen gjaldt stort sett Finnmark, men forslagene ble møtt med skepsis i kommunene, særlig i Karasjok, hvor skolestyret krevde undervisning med fornorskning som mål. Da Samekomitéen i 1956 ville verne om samisk språk og kultur, var uenigheten stor blant samene i Finnamark. Et folkemøte i Karasjok påska 1960 protesterte kraftig mot å gjøre samene til et eget samfunn i indre Finnmark, og krevde samisk kun brukt som hjlepespråk. Se Svein Lund 2002.

[4] Bokens tittel er noe misvisende. Den fornorskningstvang som Otterbech viste til, omfattet Finnmark og Nord-Troms, hvor den samiske befolkning forstod den samiske hoveddialekt. Det var han klar over, se s 76.

Et økonomisk pressmiddel var *Finnefondstillegget*. Med lønnstillegg premierte man de lærere som beviselig hadde fremgang i fornorskningsarbeidet, men straffet indirekte de lærere som hjalp elever ved å bruke deres morsmål.[1] Det er interessant at Otterbech her inkluderte kvænene i sin argumentasjon og i sitt kultursyn.

Gjennom Stortingets lovgivning hadde nordmenn gitt samene harde kår. Det viste Otterbech ved hjelp av den såkalte «*jordsalgsloven*» fra 1902 - loven om bortforpaktning av statens jord i Finnmark (se nr 11 Nissen og nr 59 Holm). Ved å stille som vilkår norsk brukt *som dagligspråk*, stilte man samiske jordbrukere i en tvangssituasjon. Om en far snakket samisk med kona og barna sine, risikerte han et økonomisk tap.[2] Otterbech siterte tyskeren Steichers ord om tyskernes fremferd (s 61):

> «Tvangssystemet er gjennomført med en forfærdelig haarhjertet konsekvens. Man kan ikke tænke paa det, uten at den dypeste harme og den dypeste foragt kommer opp i en.» Og videre: Steichers ord er «like træffende som karakteristik av vore fornorskeres fremfærd overfor vort lands finner».

Otterbechs skrift gav gjenlyd i folket og en rekke samfunnstopper støttet Otterbech, blant dem Qvigstads etterfølger, kirkestatsråd *Jens Løvland*.[3] I 1932 hevdet professor *Hans Vogt* samme standpunkt, om enn på et annet grunnlag.[4]

Otterbech kom frem til sin overbevisning gjennom tallrike skolebesøk i løpet av årene 1894-1902, og overbevisningene ble stadfestet og utdypet ved å lese det som utkom av samiske blad gjennom nitten år. Her kom den sorg og bitterhet til orde som han hadde møtt på reisen i Finnmark i 1915.

Otterbech forsøkte i sin korrespondanse med skoledirektør Thomassen å rokke ved embetsmannens lojalitet. Kanskje skoledirektøren kunne gjøre lettelser i bruk av samisk i kristendomsundervisningen. Nei, det var umulig. Det fornorskningsarbeid som for Thomassen var en velsignelse, var for Otterbech en forbannelse.

> Med språktvang kan man ganske visst «utdanne gode norske tjenestepiker og mænd, som skammer sig over sit folk og sit morsmaal og tilegner sig den norske kulturs ytterside. Men skal man naa dypere /…/ da vil dette ikke kunne ske uten morsmaalets hellige hjælp», var Otterbechs tilsvar.

Det var ikke samenes bitterhet Otterbech formidlet, men «et godt og trofast forældrehjertes sorg over barnets smerter». Men kanskje Departementet ville komme samene i møte med «nogen» kristendomsundervisning på samisk og «litt rettledning i bruken av morsmaalet»?[5] Nei, stortingsvedtak forpliktet, formelt sett. Ideologisk sett, var fornorskningstvangen begrunnet i opplysningstidens idè om statens

---

[1] I et brev til Kirkedepartementet beskrev Otterbech den sorg som mange samer kjente på, men fortidd på fornorskningshold. Se Otterbech 1917. Publ i Samenes skolehistorie, bd 4.

[2] HSmith 1922, s. 314-15.

[3] Om Qvigstad, se Meløy 1980, 92; jf s. 101.

[4] Vogt redegjorde for sitt standpunkt i boka «Målstrid og klassekamp», se Vogt 1932. Klassekampmotivet anvender han i kapitlet «Norsk målpolitikk andsynes lappar og kvænar sidan 1902». Dette krasse angrep på fornorskningspolitikken fra universitetshold var uvanlig den gang. På oppfordring fra Departementet gav skoledirektør Christen Brygfjeld sin likeså krasse kommentar, se Brygfjeld 1933. Den tilslørte minoritetenes krav om frihet til å bruke morsmålet i undervisningen. Se Meløy 1980.

[5] Brev 2.10.1917 til KUD. Samisk skolehist 2010. Till bd 6.

enhetskultur og oppdragende gjerning, senere i sosialdarwinske utviklingsidéer under skinn av vitenskap.

Sosialdiakoni: Kistrand gamle- og pleiehjem

Det norske finnemisjonsarbeid var opprinnelig en forkynnervirksomhet, til forskjell fra den svenske foreningen «*Lappska Missionens Vänner*», stiftet i 1881. Under prinsesse Eugenie's ledelse fikk den svenske sammemisjon reist to barnehjem med skole for samebarn, først i Lannavaara, derettet et barnehjem på Sekkemo i Kvænangen i 1886 (se nr 21:Helgeby, nr 12 Berge). Jordsmonnet på Sekkemo var for dårlig til å gjøre hjemmet selvforsynt, og derfor ble det i 1898 flyttet til Rotsundelv.

Hvorfor ikke sette i gang et lignende tiltak i regi av Norsk Finnemisjon, ville diakon *Bertrand M Nilsen* vite. Han foreslo for styret et gamle- og pleiehjem, men styret nølte med henvisning til gruunnreglene. Finnemisjonens arbeid i Norge var avgrenset til *forkynnelse* på samisk for samene i Tromsø stift.[1] Prestene Otterbech og Tandberg tenkte annerledes. (Publ 1897.) De støttet Nilsens forslag, og omstendighetene la seg godt til rette.

Lensmann *Grape* i Kistrand tilbød den gamle telegrafbygningen «for en meget billig Pris». Huset hadde rom for 20 gamle og pleietrengende, men der var jordveien for knapp til å dekke hjemmets behov. Nøden banket på styrets dør. Tross den jordnære innvending, ga styret etter og støttet tiltaket med et opprop (nov 1900). Finnemisjonens hovedmål stod fast, men styret hadde bestemt seg for å gjøre pleiediakoni til en en egen arbeidsgren i misjonens arbeid for samene.

Samtlige tilbakemeldinger fra fattigkommisjonene i Finnmark og Nord-Troms stilte seg positivt til et barnehjem drevet av Norsk Finnemisjon. Problemet finansieringen. Ingen fattigkommisjon så seg i stand til å støtte tiltaket økonomisk. Styret på sin side ville ikke støtte saken med emissærvirksomhet. Saken fikk tale for seg selv og bli finansiert med bidrag sørfra. Startkapital og årsbudsjetter ble beregnet til 7000 kr. – et anselig beløp den gang.[2]

Kistrand gamle- og pleiehjem ble *tatt i bruk høsten 1903*, og innvidd av Tandberg 14. juni 1904. Kistrand gamle- og pleiehjem i Norge det første i sitt slag. Samtidig ble Røstad offentlige skole for evneveike etablert ved Levanger med Nord-Norge som målområde. Velferdsstaten var i emning.[3] Hjemmets forhistorie avdekket et spenningsforhold i synet på finnemisjonsarbeid, samtidig som behovet for hjelpetiltak presset på i en videre sammenheng, privat og offentlig. Det lot seg ikke gjøre å åndeliggjøre nøden.[4]

Sett i lys av den nylutherske innflytelse på kirkens diakoni noen år tidligere (nr 41: Roll), virker det umiddelbart underlig at diakoni skulle være et problem for Norsk Finnemisjon,. Styrets reservasjon er likevel begripelig av to grunner: På den ene side kunne Finnemisjonen med bruk av oppsamlede midler risikere å passifisere herredssstyrene i deres ansvar, og på den annen side passifisere samene med nødhjelp sørfra, istedenfor å gi hjelp til selvhjelp og selvrespekt. Problematikken er velkjent i senere utviklingshjelp til «utviklingsland».

---

[1] Heiervang 1937, 17.

[2] LK 1902 I, 124-25.

[3] I 1903 åpnet «Røstad offentlige skole for evneveike». Skolen med tilliggende gårdsbruk utenfor Levanger mottok elever fra Nord-Norge.

[4] SBerg 1926, 29f. Se nr 58: Jervell.

Tross betenkeligheter opprettet Finnemisjonen flere institusjoner, som hver for seg var beskjedne tiltak begrunnet i store behov: Haviken *skolehjem* for samer i 1910, Rotsundelv *barnehjem* i 1911, hjemmet for *vanføre* i Tromsø i 1913, Majavatn *Misjonshus* tatt i bruk i 1915 og Øytun kr. *ungdomsskole* i Havøysund i 1916 (folkehøyskole). Ungdomsskolen var den første i sitt slag i Finnmark (mere nedenfor).

Otterbechs forflytning i 1907 til Hetland fikk positive følger for samene og for finnemisjonens utvikling i Norge. I Stavanger by og omegn var det et aktivt miljø for indre- og ytremisjon, og her fantes fra før av flere finnemisjonsforeninger til støtte for Det lappiske barnehjem i Rotsundelv (tidl Sekkemo). Disse lavkirkelige foreningene organiserte seg i 1908 i *Stavanger forening for lappemisjonen.* Det var hensikten å drive emissærvirksomhet blant samene. Otterbech lot seg overtale, stilte til valg og ble styremedlem. Han så muligheter. Flere finnemisjonsforeninger sluttet seg til, og fra 1909 endret foreningen sitt navn til *Stavanger Fellesforening for Lappemisjonen*. Samme år ble Stavanger krets organisert med Otterbech som nestformann (1909-11). Otterbech fulgte opp den diakonale linje, og fikk i 1911 ansatt den første *menighetssøster* i Finnmark, etter først å ha skaffet henne utdannelse i sjele- og sykepleie.

Sammenslåingen av «Lappemisjonen» og Norsk Finnemisjon

«Lappemisjonens» forhold til Norsk Finnemisjon fikk et lavkirkelig uttrykk. Finnemisjonens styringsprinsipp var ikke gitt med idèer om individers likestilling og medbestemmelse, men med *ordinasjonen* til kirkens offentlige prekenembete (CA 5 og 14). Følgelig var biskopen misjonens tilsynsmann og styret selvsupplerende (se nr 41 Roll og 57: Tandberg. Jf forholdet NMS og Screuder-misjonen.)

Dette spenningsforhold mellom to store finnemisjonsorganisasjoner ble forsterket av den uheldige omstendighet, at 9 *organisasjoner* eller sammenslutninger drev samemisjon uten koordinert samarbeid:

> *Norsk Finnemisjon* med sete i Tromsø, *Det lappiske barnehjem* i Rotsundelv (oppr i Badderen), *Den evangelisk-lutherske frikirke*, *Kvinnelige Misjonsarbeidere* (KMA), *Lærerinnenes Misjonsforbund*, *Trondhjem indremisjonskrets*, *Nordlandske Bibelmisjon* (stiftet i 1903 med sete i Trh) og *Det Norske Lappemisjonsselskap* (stiftet 1908 med sete i Steinkjer).

I tillegg kom en rekke *frittstående* foreninger, en frukt av Otterbechs virksomhet, de fleste på Nordmøre og i Romsdal.[1]

Otterbech gjorde tidlig et fremstøt for å få til en sammenslutning.[2] Norsk Finnemisjons styre kalte sammen til det første sammenslutningsmøte i Trondhjem 23.-24. juli 1909. Hverken dette eller neste møte i Bergen (10.-12.2. 1910) ga en avklaring. Da ble et *lavkirkelig* forbund stiftet: **Det norsk-lutherske Finnemisjonsforbund** (1910-25) med sete i Stavanger. Otterbech ble formann, og fra 1919 også generalsekretær på heltid.

Otterbech ble sterkt kritisert for dette initiativ. Han forklarte at styret i Norsk Finnemisjon ikke ville innfri kravene til et selskap organisert etter *demokratiske* prinsipper. Dessuten måtte virksomheten i Finnmark etter hans syn fremstå som noe mer enn et norskpreget indremisjonsselskap. Istedenfor

[1] Se Finnmarken … 1915, 91; Heiervang 1937, 26. Jf Horneman 1928, 130f.
[2] Jf Heiervang op sit.

å legge seg opp kapital av innsamlede midler, ville Finnemisjonsforbundet bruke midlene direkte i kampen for samenes sak.

Tross splittelsen fortsatte arbeidet for en sammenslutning. Med dette mandat ble det oppnevnt et *konferensstyre* med Tandberg som formann. Dets organ ble bladet «*Lappernes Ven*» med Otterbech som redaktør. «Sami Usteb» var i sin tid et rent oppbyggelsesblad. Nå ga Otterbech rom for debattstoff. Det likte man ikke i Norsk Finnemisjon, som trakk seg fra samarbeidet i 1913.

«Lappernes Ven» ble Otterbechs kamporgan for samenes målsak. Et stortingsvedtak i 1887 hadde gitt nynorskfolket rett til å bruke sin målform i alle sammenhenger, men ingen tilsvarende rett til samene.[1] Sett fra «Lappeforbundets» side var Finnemisjonen altfor defensiv og lojal mot skoleintruksen og jordsalgsloven fra århundreskiftet. Otterbech tok tyren ved hornene. I «Lappernes Ven» og andre sammenhenger kjempet han åpenhjertig mot den undertrykking som ble samene til del i Norge.

Otterbech ønsket **Det Vestlandske Indremisjonsforbund** (DVI) velkommen til å drive «Finnmarkmisjon». Etter hvert kom også **Indremisjonsselskapet** med i en virksomhet hvor Otterbech var en av hovedmennene. Dette kan synes inkonsekvent med henblikk på konferensstyrets mandat, men samarbeidet gjaldt ikke finnemisjonsarbeid i vanlig forstand. Det gjaldt bygging og drift av *internatskoler* i Finnmark. Dessuten foregikk samarbeidet på en felles *lavkirkelig* plattform. Otterbech så her en mulighet for sameungdom til å få undervisning på samisk. I 1915 ble han sekretær for DVI's Finnmark-komité.

Ledelsen i Norsk Finnemisjon var skeptisk til «Lappeforbundet», kalt så i dagligtale. Finnemisjonen ville nødig bli involvert i et samarbeid med det lavkirkelige «Kinaforbundet» (nå Norsk Luthersk Misjonssamband). Otterbech var jo allerede involvert i «Vestlandske».

I denne prosess over flere år ble Norsk Finnemisjon reorganisert i 1913. Initiativtakeren var biskop Bøckman. Fra da av ble styret valgt av en *generalforsamling*. Dermed var den første hindring ryddet av veien underveis mot en sammenslutning, selv om reformen skjedde motstrebende fra styrets side. Problemet var den læremessige implikasjon, men unevnt allerede i årsberetningen for splittelsesåret 1910.[2] Tausheten vitner om uavklarte og motstridende svar på de spørsmål som gjaldt misjonenes formål og begrunnelse i prekenembetets oppdrag, gitt kirken fra dens Herre.

(1) Hva skal finnemisjonen forkynne, og på hvilken måte?

(2) Hvilke hjelpetiltak bør finnemisjonen prioritere, og hvorfor?

(3) Hvordan praktisere finnemisjonens løsning på språkspørsmålet?

Finnemisjonshistorikerne har vært unnvikende i disse spørsmål,[3] En illustrasjon gis i Norsk Finnemisjons årsberetning for 1910 (kursiv her):

> « - barnehjemmets og Norsk Finnemisjons styre (har) den opfatning at det vil være til velsignelse for den opvoksende slekt at samene efterhånden *blir ført inn i* det norske sprog, det norske folks kultur, mens det samtidig er kristenplikt og menneskekjærlighet *å lette overgangsårene* for den voksne og eldre del av samene til gjennom det på samisk talte og trykte ord å meddeles det nødvendige til opbyggelse og annen åndelig utvikling. Idet vi således vil

[1] Nissen 1949, 569.
[2] Jf åber 1912, se Heiervang 1927, 301.
[3] Jf Heiervang 1937, 29.

søke *å øve rettferdighet til begge sider*, føler vi også at vi vil komme til å stå *lojale* til det arbeide for samene som den norske stat til enhver tid fremmer *i kirke og skole*.»[1]

Med henvisning til «overgangsårene» ga styret uttrykk for et pessimistisk syn på samenes muligheter til å bestå som et kulturfolk under det harde fornorskningstrykk. Med en tvetydig lojalitet mot samene og staten Finnemisjonens form for rettferdighet situasjonsbetinget, defensiv og uklar. Finnemisjonens og statens virkeområder ble betraktet som *adskilte* virkeområder: På den ene side gjaldt det for Finnemisjonen å bringe Guds ord på samisk, og dermed medvirke til samenes «åndelige» utvikling. På den annen side var det statens oppgave gjennom fornorskning å hjelpe samene i overgangen til norsk språk og kultur «i kirke og skole».

Finnemisjonen definerte seg her som *organ for øvrighetskirkens kultur- og språkpolitikk* – «lojal til enhver tid». Samtidig ville styret i Norsk Finnemisjon stå i *et fritt og uavhengig forhold* til staten i forkynnelsen av Guds ord på samisk. Det lot seg ikke gjøre uten bremseeffekt på den fornorskning som Finnemisjonen «til enhver tid» skulle være lojal mot. Selvmotsigelsen følger den politiske betraktningsmåte – «å øve rettferdighet til begge sider», alt etter hvilken hatt man bruker. Uten klare identitetsgivende svar fra Finnemisjonens side, ble det opp til partene å identifisere hva «norsk» finnemisjon er, stilt overfor de utfordringer som til enhver tid følger samenes sak.

Otterbech grep fatt i spørsmålet om sant og rett overfor samene - ikke teoretisk eller prinsipelt, men praktisk i møte med den undertrykte part. Med stor konsekvens måtte svaret bli full frihet for samene til språklig og kulturell utfoldelse. Otterbech unngikk den offentlige kritikk av Norsk Finnemisjon og lot heller saken tale for seg. Den beskrev han med dristig pågåenhet, for med unnvikende talemåter medvirket man i uretten mot det samiske folk.[2]

Otterbech ville et finnemisjonsarbeid for samer, av samer og på samisk. Det var gammelt nytt siden Misjonskollegiets linje under Thomas von Westens ledelse, via den stockfleth'ske epoke, og senere gjenopptatt i Finnemisjonens opprinnelige målsetting. Denne strategi ville Otterbech følge, særlig av hensyn til den sjøsamiske befolkning,[3] som mer enn noen annen befolkningsgruppe trengte økt selvrespekt og selvtillit. Altså måtte man unngå at finnemisjonsarbeidet ble et norskpreget indremisjonsarbeid begrenset til forkynnervirksomhet. I 1914 fikk Finneforbundet reist Leirpollen *Gamlehjem* i Tana, i 1916 Nyborg *tuberkulosehjem* i Nesseby, og i 1920 Kolvik *barnehjem* i Porsanger (se nr 63:Beronka). I dette handlingsperspektiv var sørsamene utelukket like til Røros- og Femund-traktene.

To saker lå Otterbech tungt på hjertet: Den ene var *sammenslutningen* av de to finnemisjonsselskapene (skjedde fire år etter hans død), og den andre var opprettelsen av en *samisk ungdomsskole* (el folkehøyskole), helst i Øst-Finnmark. (Se nærmere nr 57:Tandberg.) Fra dødsleiet sendte han en inntrengende oppfordring til kristenfolket om å gi sameungdommen en ungdomsskole med undervisning på både norsk og samisk.[4]

‘

[1] Samme. Sit Heiervang.
[2] Jf SV 42/1946, 174 – her kalt «samenes venn», jf bladet Sami Usteb.
[3] Jf CFrWisløff 1971, 338f.
[4] With 1951, 62.

Skolevisjonen som ble «Otterbechs Minde»

Planer fantes allerede, men *hvor* skulle den første internatskolen ligge? Kjøpmann Rasch i *Havøysund* hadde gitt Otterbech løfte om gratis tomt til en *kristelig ungdomsskole* på stedet, og et større beløp ble stilt til disposisjon. Skoledirektør Thomassen anbefalte Porsanger – helst Kolvik.[1]

I februar 1915 ble Otterbech med på en møteturné sammen med indremisjonslederne *Fredrik Wisløff* og *Nils Lavik*. Møtene ble holdt i en rekke byer på Øst- og Vestlandet, og penger ble innsamlet til en kristelig ungdomsskole i *Havøysund* (etter krigen gjenoppbygd i Alta som *Øytun kristelige ungdomsskole*).[2] I løpet av skoleårene 1917-19 ble det gjort forsøk med en linje for sameungdom, men forsøket mislyktes, vesentlig fordi det var et skoletilbud for *finnmarkungdom* i et skolemiljø dominert av norsk språk og kultur.[3]

Flere av samenes talsmenn delte Otterbechs skoledrøm om en skole for samisk ungdom. I Karasjok var interessen så stor at åtte ungdommer spilte i pengelotteriet for å skaffe penger til formålet.[4] Under Finnmark-reisen i 1915 gjorde Otterbech den observasjon, at det i løpet av de siste tyve årene ikke var noen fremgang å spore i samenes norskferdigheter. Påstanden «at alle nå kan norsk», var en bløff.[5] I 1920 fremmet lærer *Fokstad* et forslag til offentlige myndigheter om en samisk ungdomsskole i Tana, men forslaget ble henlagt.[6]

Norsk Samemisjon åpnet **Den samiske ungdomsskole i Karasjok i 1936** med Ottar Bondevik som rektor**.** Stedsvalget var ikke tilfeldig, for allerede i 1910 fikk Otterbech høre at Karasjok-samene var interessert i å få en ungdomsskole for samer. Der ble Otterbechs språkpolitiske mål *langt på vei* realisert - å gi sameungdom den grunnleggende undervisning på morsmålet, og dertil undervisning i norsk, både skriftlig og muntlig.» Konsekvent nok fikk skolen tillagt benevnelsen «*Jens Otterbechs Minne*». Den som kom inn hoveddøren, kunne ikke unngå å se et portrett av Jens Otterbech på veggen midt imot. Det gikk tapt da skolen ble brent under tyskernes tilbaketog fra Finnmark. Skolen ble gjenreist og gjenåpnet i 1949,

Her skulle sameungdom lære sitt morsmål (nordsamisk) for å bevare sin kulturelle identitet, og lære norsk for å delta som frie borgere i det norske samfunn.[7] Otterbechs siktemål var omfattende og tydelig - en skole med sjelehjelp mot menneskenes *grunnleggende* nød, hvor ingen dødelig kjenner den gode Skaperen uten gjennom den han utsendte, Jesus Kristus, og ha evig liv i ham.[8]

---

[1] Hoem & Tjeldvoll 1980, 287f.

[2] Ellingsrud 1948, 396, 419, 420, 441.

[3] Til denne problematikk, jf presten Stein Henriksen 1959: Det må være opp til samene «å besinne seg på de blivende verdier i sin gamle kultur» og bygge opp et moderne nasjonalt fellesskap. I likhet med Otterbech så han for seg en samisk utdanningsvei «fra bunn til topp», men i et folkerettslig perspektiv. Han argumenterte for et samisk gymnas i likhet med et «hvilket som helst annet gymnas, hva vanlige fag angår, men som i tillegg gir undervisning i deres eget språk og kultur».

[4] DSivertsen 1955, 181.

[5] Aanestad 1940, 12. Om skdir Thomassen, se Hoem & Tjeldvoll 1980, 346f; om skdir Brygfjeld og fylkesskolestyret, se Meløy 1980, 101, 103.

[6] Jf Horneman 1928, 130; With 1951, 63.

[7] Horneman 1938, 43, 48. Jf Meløy 1980, 98.

[8] Anestad 1940, 12.

Arbeidet for samisk kultur

Tittelen på Otterbechs bok fra 1920 lyder som et program: «*Kulturværdier hos Norges finner*». Otterbech ville hevde samenes kulturverdier, for det er slettes ikke et kulturløst folk![1] (Jf nr 63: Beronka.) Selv hadde han langt på vei forlatt det sosialdarwinske utviklingsperspektiv på raser og kulturer, og hadde forut for sin tid utviklet et *flerkulturelt* syn begrunnet i bibelsk skapertro.

Uansett kulturtilhørighet har ethvert menneske den samme umistelige verdi for Gud og en gudvillet oppgave i samfunnet. Konsekvene trakk han i en minoritetspolitikk hvor impulser fra andre land kom til uttrykk i en perspektivrik allmenorientering.[2] Et par eksempler: Under en minnegudstjeneste i 1914 omtalte Otterbech de første trosvitner i vårt land. De var fattige, avmektige og lidende fanger som vikinger brakte med seg hjem fra sine tokt. Ved en annen anledning viste han til brislingen - liten og foraktet inntil Christian Bjelland oppdaget dens verdi.[3]

Forkynneren

Etter Otterbechs død ble det utgitt en samling prekener og prekenutkast fra hans hånd. Ifølge Kristian Nissen (nr 11) gir den «ikke noe fullgodt bilde» av Otterbech som predikant. I flere tiår mintes tilhørere hans prekener «som den lødigste, mest fulltonende og mest vekkende» forkynnelse de noensinne hadde hørt. Han var en Ordets tjener og talens mester, og forkynnelsen grep tilhørerne fordi hans selv var grepet, forklarte Nissen.[4]

Otterbech skrev sine prekener, men tok sjelden manus med på talerstolen, bare noen holdepunkter. Kanskje derfor kunne han virke noe springende. I prekenforberedelsen la han avgjørende vekt på bønnen. «En forkynner må være verdens største tigger», sa han. Talene var som regel korte, bare 20-25 minutter, og likevel fikk han sagt det han ville. Språkbruken var enkel og naturlig, og med et praktisk siktemål.

Han talte ikke inn i en tenkt virkelighet, men til sine tilhørere, alltid tydelig om synd for desto tydeligere å forkynne «kristendommens herlighet – syndenes forlatelse i Jesu navn og blod». Blant tilhørerne i kirkebenken kom noen til tro mens de lyttet. Andre ble forarget. «Jesus har etterlatt seg to ting: sitt blod og sine spor», sa han. Han visste at om alle talte vel om ham, hadde saltet mistet sin kraft. «*Ild inn i verdensmennesket, nåde over synderen! Det er Jesu vei*», sa han.[5]

Med livets vitnesbyrd fikk ordene tyngde, for folk visste at Otterbech levde det han forkynte. Et eksempel er hans tilsvar til den svenske *fritenkeren Ljungberg* under et møte i Stavanger. Ljungberg rakket ned på kristendommen og de kristne etter beste evne. Etter talen ble det gitt anledning til innlegg, da Otterbech straks grep ordet. Den senere biskop Gabriel Skagestad, som selv var til stede, fortalte: «Han gikk ikke inn på noe av det L(jungberg). hadde nevnt, men innskrenket seg til et personlig vitnesbyrd om Kristus. Og det gjorde han på en helt fremragende måte, så forsamlingen ble grepet og applauderte. Dirigenten takket ham og forklarte at man ikke applauderte fordi man nødvendigvis var enig med ham, «men av aktelse for personen», fortalte Skagestad. Et annet eksempel var to studenter

[1] Skdir CABrygfjeld, se Meløy 1980, 103-06.
[2] Jf Eriksen & Niemi 1981, 122, 180, 339, 347.
[3] Aanestad 1940, 11.
[4] Nissen 1949, 569-70. Nissens forklaring er Jansens prekenteori på Det praktisk-teologiske seminar.
[5] Same s. 12. Sit Aanestad.

fra misjonsskolen i følge med to karer. Under samtalen ga de uttrykk for en fiendtlig innstilling til kristne. «Det fins ingen virkelig kristne», sa de, -- «unntatt Otterbech».

Avholdssaken

Likeså fryktløs som han var på massemøter, når han imøtegikk fritenkerangrep på kristendommen, likeså fryktløs var han i sine angrep på virksomheter til skade for den enkelte og samfunnet, især brenneriene, alkoholutsalgene og dårlige kinostykker. Det gjorde han så overbevisende at det hendte de ble satt under offentlig kontroll.[1]

Opprinnelig var Otterbech ingen erklært avholdsmann. Mye talte for at en kristen burde være avholdende, ifølge de lærere han hadde i ungdomsårene. De advarte samtidig mot avholdsforeningene. Det var først som ung prest han ble konfrontert med «drikkens herjinger», og fikk erfare at prestens eksempel talte sterkere enn hans ord. I 1904 meldte han seg inn i Det Norske Totalavholdsselskap (DNT) og i Norske presters avholdsforening. (Se nr 48: Halvorsen.)

Han betraktet avholdsstandpunktet som en nødvendig og moderne form for den bibelske faste.[2] Dens egentlige fiende var brennevinshandelen. «For hvert nytt drankerhjem i Stavanger øker aktieutbyttet i Tou bryggeri en smule», kunne han uttale. I ettertankens lys kunne han tilføye, at kanskje det hadde vært mere fornuftig å bruke «det geistlige filt - tale dempet og forsiktig, men ikke alle bylder lar seg kurere med grøt. Til enkelte trænges kniven».[3]

Otterbechs syn på Læstadius og lestadianerne

Lars Levi Laestadius (1800-1861) var i Otterbechs øyne en botspredikant i Johannes Døper-skikkelse. Han vekket samene, «saalangt som finnerne bor». Noe forbeholdent var hans forhold til lestadianske predikanter, som «den dag idag reiser /…/ om i Finnmarkens bygder og utrætter, trods sine mange haarde kanter, usigelig meget godt for Gud».[4]

Otterbech fant deres *skriftemålspraksis* forbilledlig: «- der vilde sikkert i vort land bli flere løste, lykkelige sjæle, om de kunde faa mere hjælp til at bekjende sine synder for nogen. En synd som er aapent bekjendt, mister sin kvælende magt.»[5] (Se nr 64: Tveter.) Avgjørende for Otterbech var den følelsesmessige virkning – lettelsen. Han synes å ha oversett at Jesu fullmaktsord gjelder syndsforlatelsen tilsagt *uten* bruk av håndspåleggelse.[6] Otterbechs innvendinger gjaldt to ting: *Rørelsen*[7] – med håp om avblomstring, og *bokstavdyrkingen*[8] - alltid med front mot nye bibeloversettelser.

Otterbech mislikte emissærer som etter en tur i Nord-Norge talte nedsettende om lestadianerne. Han sammenlignet dem med løvetannen, som i folks øyne er et plagsomt ugress, «men vitenskapen sier at også den har sin plass i husholdningen og gjør nytte. Med den svære hovedrota har den i årtusener vært med på å sprenge og smuldre grus og hard jord til mold. Slik er det også med lestadianerne. Det

---

[1] Aanestad, n 1. Jf HSmith 1922, 311.
[2] Stavanger 19.6.1918. Se Menneskevennen 1918, 376-77.
[3] HSmith 1922, 313.
[4] Finnmarken … 1915, 11f. Se Publ 1915a.
[5] Se Publ 1920a, 50. Sit DSivertsen 1955, 363f.
[6] Samme s. 385.
[7] Samme s. 50, 60. Jf s. 363, 366, 385, 394f, 407, 486 n 44-50.
[8] Samme s. 450.

var deres ære og deres oppgave å sprenge og smuldre den harde jord i Finnmark, så det ble mulig for andre å komme etter og så den gode sæd i bedre jord.[1]

I Porsanger opptrådte Otterbech ganske annerledes overfor lestadianenn enn forgjengeren Ihle. Han gjorde på ingen måte motstand, men var positiv og svært ofte i samlingene for å høre.[2] Otterbech fulgte biskop Skaars linje - å søke broderlig samarbeid med lestadianere i sognemenighetens ordninger. I boken «Kulturværdier hos Norges finner» gir han innblikk i begrunnelsen for sitt syn, som ifølge Kristian Nissen var «interessant og forståelsesfullt».[3]

Det bør bemerkes at Skaars begrunnelse var mere konfesjonsbevisst enn den lavkirkelige Otterbech var. Skaars linje ble forlatt da de to store finnemisjonsorganisasjonene ble slått sammen i 1925 og fikk en virksomhet med utspring i den sørnorske bedehus- og foreningskultur.

Samarbeidslinjen ble ikke gjenopptatt før under generalforsamlingen i 1945, da en lovendring presiserte: (Selskapet vil i sitt arbeid) «forsøke å virke i broderlig forståelse med de lestadianske kristne og de øvrige kristelige virksomheter som står på Guds ord og den evangelisk-lutherske bekjennelses grunn».[4] Pådriver var kretssekretær *Adolf Steen*, som dro fordel av vedtaket enkelte steder i Finnmark. Formuleringen markerte likestilling med det forbehold som må gjelde enhver virksomhet, lestadianerne medregnet. Problemet er den ordbruk som tilslører lærekonflikter i forholdet «lestadianske» kristne og og «misjonskristne».[5]

Bispevalget

Jens Otterbech var de konservatives opplagte bispekandidat til Tromsø stift. Luthersk Kirketidendes redaktører professor *Christian Ihlen* og sogneprest *Edvard Sverdrup* – tok det nærmest for gitt at Otterbech ville bli utnevnt: Han «staar paa et avgjort positivt-kristelig standpunkt, men med forstaaelse til alle sider baade i teologi og kirkelig henseende. Han vil /…/ være en biskop for Tromsø stift med dets mangeartede forhold…» Redaktørene anså det for «utenkelig» at Otterbechs standpunkt i språkspørsmålet skulle være avgjørende i Kirkedepartementet, og siktet med det til kirkestatsråd *Jens Løvland*.

I samme nummer var gjengitt et telegram fra Bodø, undertegnet fire nordlandsprester, blant dem Gustav Kielland (nr 23), som anbefalte samling om Otterbech. Det gjaldt for den konservative fløy å mobilisere av frykt for «de frisinnedes» kandidat GOKløvstad (se nr 36: AKløvstad). Tross prestenes oppslutning om Otterbech, var Kirketidendes redaksjon usikker. Årsaken var Otterbechs «særmeninger» om fornorskning og pasifisme, men redaksjonen antok at «han ogsaa ville være en loyal mand, som ikke taler eller handler i utrængsmaal».[6]

---

[1] Aanestad 1940, 11.

[2] MM 3207.

[3] Nissen 1949, 569-70.

[4] Tillegg til pgf 2. Se ASteen 1963, 221.

[5] Læresamtaler forutsatte enighet om to ting: (1) Konfliktens sakinnhold eller «gjenstand», og (2) en felles rettesnor for hvordan lærekonflikt kan bilegges og forkynnersamarbeid opprettes. Denne rettesnor er gitt med Konkordiebokens bekjennelser i kraft av apostelordets lære i den hengivne tilbakemelding til Skrifens Herre og kirkens Lærer. Bekjennelse i nytestamentlig mening stadfester apostelordets lære, og har ingen annen oppgave enn den å samle kristne på Guds kirkes ubeskårne grunnvoll, lagt i begynnelsen. Problemet er de menneskelige tradisjoner i form av sosiale produkt i konfliktfulle vi-og-de-andre-forhold.

[6] LK 17/1918, 376-77.

Også kritiske røster var frempå. Han hadde holdt et *antimilitaristisk* foredrag med et innhold som etter manges mening var farlig. Det ville ikke Otterbech ha sittende på seg. I en artikkel redegjorde han offentlig for sitt syn, som nok ble delt av mange, for debatten stilnet av.

Otterbech fikk «det overveldende Antal stemmer, men ble allikevel ikke biskop».[1] Avisen Dagen forklarte at hans «særmeninger» ble avgjørende i statsråd.[2] Da ble det for alvor mobilisert mot Otterbech. Sammen med presten *Johannes Ihle* hadde han i 1917 utgitt boken «**Fornorskningen i Finnmarken**» i anledning reformasjonsjubiléet. Karakteristisk var bokens motto – et ord av den tyske lingvistikeren Georg J. J. *Sauerwein* (d 1904 Kra): *Måltvang er det værste av alt tyranni*. Måltvangen overfor samene var undertrykking etter prøyssisk mønster.

Alternativet burde være det positive siktemål – gjennom skolegang å hjelpe samene til å beherske både samisk og norsk, både skriftlig og muntlig. Derfor burde Tromsø Lærerskole gjenoppta undervisningen i det samiske språk, og ikke føye seg etter skoledirektør Thomassen, som uten videre hadde fjernet samisk fra timeplanen og stilt kirkestatsråd Just Qvigstad sjakk matt. Det kunne skoledirektøren gjøre med ryggdekning i det rådende syn på fornorskningsarbeidet som *fullbyrdet faktum*. Dette syn hadde fått en virkning som ble oversett:

> Snart ble det vanskelig å få kjøpt lærebøker med parallelltekst: Quigstads ABC, Vogts bibelhistorie og Luthers Lille Katekisme med H. U. Sverdrups forklaringer. Virkningen rammet den kirkelige folketradisjon i den samiske befolkning, hvor lektyren for en stor del var oppbyggelsesbøker rundt om i hus og lavvo.[3]

Otterbech's bok utløste en heftig avisdebatt med 2-300 innlegg for og imot.[4] Det var særlig ille at Otterbech ville gi same og kvæn den *samme rett* som de norske til undervisning og forkynnelse på sitt morsmål. Dette syn på målsak i sin alminnelighet overførte Otterbech på minoritetsspråkene samisk og kvænsk (finsk). Det var et standpunkt med omfattende følger, også for ham selv.

Da avgav skoledirektør Thomassen sitt ultimatum: Ble Otterbech valgt til biskop, ville han gå av. I klartekst: Utelukket var et samarbeid med Otterbech som biskop i stiftsdireksjonen. En avis ba Departementets skoleavdeling forhindre at Otterbech ble utnevnt. Tross sterk motstand - den kirkelige stemmegivning innstilte Otterbech som klar nr 1. Da var det «Ørebladet» kalte denne stemmegiving «en kirkelig skandale».

En annen innvending gjaldt Otterbechs rolle som en av *avholdssakens* fremste talsmenn. Flere aviser fant anledning til å ta igjen i anledning stemmeresultatet, f eks Vestlandet (Stavanger), Morgenbladet, bladet «Kellneren» og et småskrift mot Otterbech utgitt av Kulturforeningen.

Under voteringen i statsråd var det av politiske grunner vansklig å samle seg om Otterbech, og av læremessige grunner nærmest umulig å samle seg om Kløvstad. Otterbech og Støren fikk 5 stemmer hver. Statsministerens dobbeltstemme gjorde utslaget, og *Johan Nicolai Støren* ble ny biskop i Tromsø stift.

---

1 Otterbech fikk til sammen 73 stemmer, MSHertzberg 39, GOKløvstad 38, JNStøren 35 og aroni 27 stemmer. Kløvstad fikk flest førstestemmer fra prestene i stiftet – 31 mot Otterbechs 26, mens Otterbech fikk flest prostestemmer – 33 mot 1 stemme for Kløvstad. Det kan nevnes med henblikk på denne samling prestebilder, at Devold (nr 13), Jervell (nr 58) og Barman (nr 35) fikk henholdsvis 5, 4 og 3 stemmer. Se NK 1918, 371.

2 Se n 4, samme.

3 With 1956. Knud Leem

4 HDahl 1957, 327. Se nedenfor mer om samenes målsak.

Kirkebladet beklaget at kirkestatsråden hadde latt seg påvirke av protestene mot den liberale kandidat.[1] På konservativt hold beklaget man «forbigåelsen», for ifølge *Luthersk Kirketidende* var det utelukkende det kirkelige hensyn som begrunnet oppslutningen om Otterbech, mens hans pasifisme forklarte utfallet.[2]

Da man i Stortinget hadde gjennomgått regjeringsprotokollene, ble utnevnelsen gjenstand for debatt. Blant de mest kritiske var *sogneprest Tønder* i Salangen, som kunne fortelle at Regjeringen hadde mottatt protester fra lærerlagshold, foruten nevnte ultimatum fra skoledirektør Thomassen. Fra regjeringshold lød ingen innvending mot Tønders informasjon. Regjeringens standpunkt var begrunnet i en *helhetlig* vurdering. Det var neppe tilfelle.

Enkelte statsråder la vekt på det utenrikspolitiske hensyn, som var biskop *Gustav Dietrichson*s kronargument mot Otterbech. Hensynet til kvænene i språkspørsmålet angikk Norges forhold til Finland, som nå var blitt en selvstendig stat.[3] Representanten *Ivarson* fra Vardø utnyttet den språkpolitiske meningsforkjell mellom «Finneforbundet» og Norsk Finnemission, og hevdet at forbundet hadde et uavklart forhold til den fornorskningspolitikk som ble ført overfor kvænene. Sett fra deres side som drev fornorskningstvang i praksis, måtte Otterbech fortone seg som selve anføreren i et språkpolisk felttog mot både skoledirektør og lærere.[4] Men ukjent for offentligheten, hadde Otterbech gjort det avgjørnede trekke i det private rom.

Otterbechs inngripen

Otterbech ble ikke «forbigått». Det kunne se slik ut, stemmegivningen var som forventet. Det uroet Otterbech, for da han skjønte at kirkestatsråd Løvland hadde i sinne å utnevne ham til biskop, dro han i ens ærend til Kristiania. I samtalen med Løvland la han frem sitt syn på Finnmark og militærspørsmålet. Vel hjemme sendte han på Lovlands anmodning en skriftlig redegjørelse for sitt syn:

> - «krig av enhver art er stridende mot kristendommens ånd. – Når et lands øvrighet befaler noe som strider mot Guds ord, opphører plikten til å lyde den.» Videre fant han det forståelig at regjeringen vanskelig kunne utnevne en antimilitarist til kirkelig øvrighet, og derfor var det hans plikt å gjøre statsråden kjent med sitt standpunkt.

Løvland på sin side hadde «mange grunner» til å utnevne Otterbech, og betraktet Otterbechs ferd «grei og opa», men «eg held det for synd mot land sog folk å nekta å verja heimane. Derfor var det umogeleg å tilrå Kongen å gjeva han myndigheit og autoritet til å vera bisp».[5]

Otterbechs inngripen kom beleilig for Løvland, som unngikk at han som var målmann, skulle gå imot samenes målsak. Sett fra Otterbechs side, kom debatten om hans pasifisme beleilig, for ved å fortsette som leder for Finneforbundet hadde han full frihet i kampen for samenes sak, løst fra alle krysskonflikter mellom verdslige og kirkelige lojalitetsbindinger i stiftsdireksjonen.

Thomassens «trussel» var nok likeså gjennomtenkt som Otterbechs «redegjørelse». Et forvarsel var allerede lærerlagsprotestene i Finnmark, selv om de ikke varslet noen spissrotgang. Også de telte med i Otterbechs vurdering.[1] Otterbechs helsetilstand var aldri et moment under debatten. Vi må ta

---

[1] NK 1918, 421.
[2] LK 27/1918.
[3] NK 1918, 212-13.
[4] Til hele utnevnelsessaken, jf Eriksen & Niemi 1981, 121-24, 365. Se nedenfor Morgenblandets nekrolog.
[5] Aanestad 1940, 10f. Sitat fra Otterbechs brev, se Smith 1922, 313f.

ham på ordet: Han søkte avskjed fra Hetland residerende kapellani for å vie seg helt til lederoppgaven i Finneforbundet.[2]

Prestens endelikt

De siste leveårene kjente han seg ikke frisk, men fikk ingen diagnose. I januar 1921 ble han operert, og det viste seg at han hadde kreft. Utover våren var han i arbeid, men orket ikke å tale. Midt i høyonna tok han seg en tur utover til Randaberg på finnemisjonsbasar. Ryktet gikk, at nå var Otterbech på vei, og bedehuset ble overfylt. Tynn og mager gikk han opp på prekestolen. Han gnistret og lynte bak brillene. Ve, den som var kommet bare for å se et menneske for siste gang! Men var det for å høre Guds ord, så vær velkommen! Så talte han med ild og glød over teksten: Fil 3:20-21.

Dødsleiet ble langt og smertefullt. Mange av vennene kom glade derfra, for de hadde sett hva Kristi kraft formår. Tankene hans gikk ofte til Finnmark. I oktober kom en hilsen fra samefolket ved redaktør *H.O. Heika*. Glad sendte Otterbech en siste hilsen tilbake: «Gud velsigne samene! Han la dem gå en lys og rik fremtid i møte, med åndelig frigjørelse og samfunnsfølelse, veiledet av Jesu Kristi Ånd!»

Til en av sine venner fortalte han at Herren hadde latt ham se inn i den herlighet som ventet bak død og grav. Han fikk bekreftet ordene i Joh Åpb 21:23.[3] Svak og avkreftet siterte han salmeverset «*Jeg er i min Faders skjød / Har hos Gud i himlen hjemme. / Der er synd, og der død / ikke mere å fornemme. / Arven får jeg visst og sant, / Har Den Hellig Ånd til pant*.»[4] - Da en venn klaget over tilstanden hans, svarte han: «Jeg? Jeg ligger her og fryder meg».[5]

KARAKTERISTIKK:

Fra Øre: Familien med flyttelass ankom med båt til Hjellset i Romsdal, to mil fra Øre. Skysskaren stod på brygga og tok passasjerene i øyesyn, men ingen lignet en prest, det han kunne se. Da gikk han bort til en ung, tynn og lyshåret mann og spurte om det fantes en prest om bord. «Ja», svarte mannen. «Jeg er prest.»

Like forut hadde det vært en vekkelse flere steder i prestegjeldet, og snart var kontakten der. Han kom «som et friskt vårvær» til bygda og mang en gammel fordom ble feid bort mellom folk. Et stykke fra prestegården hadde en småbruker skrantet i lengre tid og var lite arbeidsdyktig. Andre var godt i gang med slåtten, men han kom ikke til med ljåen. Så tok han mot til seg, gikk til prestegården og spurte presten om han kunne få låne slåmaskina hans. «Nei», svarte han, «men hvis du vil, kan du få låne meg, hesten og slåmaskina, så kommer vi alle tre og slår graset for deg.» Han kom og slo det meste av godenga hans.[6]

Ryktet om «læserpresten» i Øre gikk vidt omkring, om hans forkynnelse under ordinære gudstjenester og om hans deltagelse på lekmanns vis under bønnemøter og oppbyggelser – «som bror blant brødre». I nabobygdene spente de hesten for og dro milelange veier for å se og høre den nye Øre-presten. Han holdt også selv bønne- og oppbyggelsesmøter rundt i prestegjeldet og i prestegården. Som predikant unngikk han virkemidler, men var velsignet naturlig, liketil

---

[1] Jf Eriksen & Niemi 1981, 261, 341, 366.
[2] Jf Nissen 1949, 569.
[3] Se n 2, s. 12-13. Iflg HSmith 1922, 312 talte han ikke på bedehuset, men i en fullsatt Randaberg kirke.
[4] SV 1938, 43.
[5] HSmith 1922, 116.
6 Aanestad 1940, 9f.

og umiddelbar. Da det ble kjent at han var alvorlig syk, ble det bedt for ham over hele landet, for mange ønsket ham som biskop. Guds vilje var en annen, for et kall som er så mye bedre, vent ham.[1]

Ved veis ende: Et åpent hjerte for de nødlidende og for samene, som han oppdaget var forsømt og foraktet av de norske. Han levde blant dem, ble glad i dem og de i ham, lik en elsket bror. Han var ikke bare presten deres, men en «Guds mann».[2]

Likefrem, folkelig, uformell. En energisk og helstøpt karakter. En avgjort hater av all humbug, alt fremstikkende vesen. Han kunne ikke forholde seg passiv til det han mente var urett, men grep saken fatt, uforferdet og uten å bry seg om motstand, og samtidig romslig og fordomsfri.[3]

Otterbechs store interesser var målsak, avholdssak og jorddyrking, den siste med stor respekt for bønder. Men størst var hans interesse for Finnmark, dets folk, historie og målsak. Finnmark var for ham fremtidens land, så når studiekameratene en gang nådde sitt 50-årsjubileum, ville de kjenne duften av den finnmarkske alperose![4]

I sitt virke som prest fremstod han som menighetens tjener i ord og gjerning. Han besøkte gjerne syke, fattige og ensomme, også uten at de sendte bud på ham, og hadde bedre kjennskap til dem enn mange i bygdene. Besøkene gikk med båt utover til øyene Hundvåg, Vassøy og de andre, eller innover til annekset Riskokvervo. Eller han gikk til fots i Frue eller syklet utover til Randaberg og Tasta. Han spredde glede hvor enn han kom. «Berre eg ser Otterbech i døra, letnar det for meg», sa ei kreftsjuk kvinne.[5]

Hadde stor glede av sang og musikk - helst sammen med sine egne som spilte piano, fløyte, cello eller fiolin. Og kunne han ta en skitur eller fisketur sammen med venner, frydet han seg lik et barn.[6]

Han var en sjelden avholdt sjelesørger og fremragende predikant, opptatt av å lege tidens sosiale brøst og å bringe sann trøst til tvilende og sørgende mennesker.[7] Aldri gikk han på akkord med sin overbevisning. Han ble ikke konservativ med årene – slik vanlig er, men mere radikal – også i spørsmål om fri nattverd og dåp. Fordomsfri og vidhjertet som han var, gledet han seg over all Guds gjerning. Samtidig som han var tilbakeholden på egne vegne, var han likefrem og folkelig, elskverdig og vinnende overfor andre.[8] Det var lett å komme i prat med ham og alltid trivelig å være sammen med ham.

Han var i sin tid samenes fremste talsmann i vårt land. I kampen for de små og foraktede i samfunnet gikk det en ubrutt linje i hans liv, stadig næret av Guds ord om de «små“ og «elendige», og om tjenestens herlighet. I dette anliggende går det en ubrutt linje i Otterbechs liv, med sin far som eksempel, som med livet som innsats hjalp en stakkar som ingen ville hjelpe. Karakteristisk var hans ord i Vardø kirke allerede i 1894: - «**en som er grepet av Gud, gjør aldri forskjell på folk**. For ham er den fattige likeså kjær som den rike /…/ med full og hel

1 Olav Risen, Kristelig Folkeblad 24/1921.
2 Martin Aalmo i 1910, iflg Ellingsgaard 1948, 401. MFurevik, Dagen 5.11.1923.
3 Samme s 311-12.
4 Studenterne 1886. 1911, 295.
5 Dagen 16.12.1921. Aanestad 1940, 10.
6 HSmith 1922, 311. Aanestad 1940, 8, 11, 12.
7 Illustreret Familieblad 1919, 678. Også Luthersk Kirketidende (LK) beskrev ham som «en ualmindelig dygtig præst /…/ vi tør vel bruke det uttrykk – en stor kristelig personlighet /…/, LK 17/1918.
8 Dalane Tidende 10.12.1921. Aanestad 1940, 13.

frimodighet skal alle mennesker arbeide for sin minste bror.» Følgelig kunne han ikke tie, stilt overfor følgene av rusdrikkhandel og dårlige filmer like til fattigstyrer som forsømte sin plikt. Men aldri tok han så kraftig i som når han talte mot den urett som ble begått mot samefolket.[1]

En same skrev i sine minneord at den hengivenhet og offervilje som presten Otterbech hadde vist samefolket, minnet ham om *Thomas von Westen*, han som for samenes skyld gav avkall på Kristiansand bispestol og ofret sin helbred, sin formue og sin nordmannsstolthet. Han levde som same blant samene, talte deres språk og tålte deres savn. Med denne sammenstilling forklarte han hvorfor samene følte Otterbechs bortgang som et uerstattelig tap.[2]

Samen *H.O. Heika*'s minneord forklarer hvorfor: «Pastor Otter bech saa evighetsværdi i hver eneste finnesjæl. Alle de forkormne stakler, alle de forsømte og forglemte væsener i de usleste finnegammer er værdier, evige værdier, som ogsaa blev kjøpt med den største offerpris Gud krævet: Jesu blod. Dette saa Otterbech. Han saa med Jesu øine. Derfor bøiet han sig ned til de ringe og forkomne. Et vældig utslag av Kristi kjærlighet. En levende kristendom i praksis.»[3]

Morgenbladet tegnet bildet av en dyktig og nidkjær prest, med sjelden innsikt i nordnorske forhold, og forklarer at det var to grunner til at han ikke ble biskop i nord: Hans «standpunkt til språksaken i Finnmark og til forsvarssaken». I språksaken fryktet man for at en utnevnelse ville svekke forsøkene på å styrke «norsk nasjonalfølelse»; i forsvarsaken var han såpass opposisjonell at han som biskop i Nord-Norge ville ha svekket forsvarsaken.[4]

Norsk Kirkeblad så utnevnelsessaken «fra et kirkelig synspunkt». Jens Otterbech var «en energisk og sterkt særpreget presteskikkelse», og dertil kjent som skolemann, foredragsholder og debattant. Likevel var det riktig at han ikke ble biskop. Han hadde søkt avskjed, angivelig for å kunne ofre seg helt for «finnamarksarbeidet», men også fordi han ikke lenger fant seg til rette i kirkens arbeid. Han «likte seg bedre i de frivillige virksomheter».[5]

Otterbechs nidkjærhet for Guds rikes sak og hans innsats som «samenes talsmann» var ifølge *Nikolai Horneman* forbilledlig for «de fleste» finnemisjonsvenner.[6] Med sin store arbeidskraft og et vell av kunnskaper gikk han i arbeidet for å bedre samenes kår nasjonalt, sosialt og fremfor alt i åndelig henseende.[7]

Sigurd Heiervang beskrev Otterbech som særlig skikket for finnemisjonsarbeid. I Finnmark ble det sagt om ham at han talte samisk bedre enn noen annen nordmann, og derfor hadde han som forkynner lett for å vinne folk for Finnemisjonen. Dessuten var han en dyktig leder og organisator, og derfor Finneforbundets selvsagte formann til sin død. Han var også vitenskapelig utrustet og en betydelig skribent.

Kristian Nissen: I avholdssaken og i freds- og forsvarssaken var Otterbech «en nidkjær ildsjel, som med glød og varme forfektet sine synsmåter /…/ en interessert og kunnskapsrik teolog /…/ en predikant av de sjeldne». I sitt arbeid viste han «stor administrativ dyktighet.» Boken

[1] Se n 3; Horneman viser til SGRoaldsø: Det var under sine åtte år i Kistrand at Otterbech fikk et levende inntrykk av den legemlige og åndelige nød i Finnmark, Horneman 1938, 43.
[2] LV 2/1922.
[3] Samme 3/1922.
[4] Morgenbladet 17.12.1921.
[5] NK 1922, 39; jf 1918, 258, 275. Nekrologens forfatter trolig medredaktør Ivar Holsvik, personlig kjent med Otterbech, iflg Kristian Nissen, UBO MS pk H5.
[6] Horneman 1928, 130f.
[7] Samme 1938, 43.

> «Kulturverdier hos Norges finner» er et sympatisk uttrykk for hans allsidige interesse for samenes ve og vel. «Hvilke kritiske innvendinger der enn måtte kunne rettes mot O's opfatning av forholdene i Finnmark, vil alle erkjenne at hans tidlige død var et stort tap for den norske kirke i sin alminnelighet og vårt arbeide for og blant lappene i særdeleshet»[1]

Evy Otterbech har med sin familietradisjon og sine barndomsminner gitt innblikk i forholdet til sin kjære far, men også et forstemmende innblikk i familiens kår etter hans død, overlatt til seg selv.[2] «Nøden i Finnmark» ble på mange vis deres egen - uten «kristenfolkets» hjelp. Denne problematikk angikk ikke bare presteenker, men også hjemvendte misjonærer og andre etter endt tjeneste.

PUBLIKASJONER

Redaktør av **Sami Usteb 1899-1902** med Gudbrand Tandberg (nr 57) som medredaktør. Det var et nordsamisk oppbyggelsesblad, utgitt av Norsk Finnemisjon i Tromsø, forøvrig *det første samiske blad i Norge*. Rektor Just Qvigstad hadde det språklige tilsyn. Sami Usteb utkom som månedsblad i 500 eksemplarer i et 4-sidig, 2 paltet format. Det hadde høyst 200 abonnenter, mens restopplaget gikk til gratisutdeling.

Redaktørene voktet seg vel for å ta inn stoff som kunne oppfattes som innlegg til fordel for fornorskningspolitikk. I 1903 ble det for arbeidskrevende for Tandberg å være eneredaktør. Utgivelsen opphørte ved utgangen av året, «til stor sorg for samene».[3]

Artiklene i Sami Usteb er usignerte, med unntak av en svarnotis i marsnummeret 1902 og en kort takk- og avskjedsartikkel i mainummeret samme år. I aprilnummeret står en artikkel om Otterbech i anledning utnevnelsen til Øre sognekall, og likeledes i juninummeret av lærer C. Thomassen.

Redaktør av **Lappernes Ven** (LV) 1910-21, utgitt i Stavanger og med Tandberg som medredaktør til han døde i 1913. Bladet utkom annenhver uke i et opplag på 5000. Årsabonnementet kostet 1 kr. Da de to store finnemisjonsorganisasjonene ble slått sammen i 1925, ble Lappernes Ven slått sammen med «Norsk Finnemisjons Blad» (NFiBl 1910-25) og utkom fra 1925 som «Samenes Venn», fra 1928 som ukeblad. Årsabonnementet var det samme som i 1910, men i 1935 med 11000 abonnenter. Formålet var et informasjons- og oppbyggelsesblad for «de norske kristne». Utgivelsen medførte i mellomkrigstiden stor oppslutning om samemisjonen og dens pengeinnsamlinger.[4]

Uthevet: Artikler vedr språkpolitikk, lokalhistorie og biographica.

1897 Et flygtig Besøg i Finnegammen. = Åber 1896 **Kvænangens lappiske Barnehjem**s Virksomhed. Tromsø. S. 8-11.
1900 Finnebørn. = Åber Rotsundelvs lappiske Barnehjem Virksomhed 1899. Tromsø. S. 3-7.
1905 Om kirkereformer. = NK 1905, 287-89.
1907 Det nye styre for landets folkebogsamlinger. = NK 1907, 295-96.

1910a (1930) Finnemisjonen. = SV nr 19 s. 74, nr 21 s. 83-84, nr 22 s. 86f.
1910b Lidelse. = LV nr 5.
1910c **Dr Sauerwein om finnerne**. = LV nr 5.

[1] Nissen 1949, 569-70.
[2] EOtterbech 1955, 17-19, 22-23.
[3] Samme EOtterbech 1971, 107.
[4] SV 2/1935.

1910d Vær frimodig! = LV nr 9.
1910e «Klokker end kime og kalde». = LV nr 11. (Om **Børselv kapell**.)
1910f Gud er trofast. = LV nr 12/1910.
1910g Kritik. = LV nr 20.
1910h **Kistrand kyrkje**. = LV nr 22.
1910i **Religionsundervisning paa modersmaalet**. = LV nr 22.
1910j «Mine ord skal ingenlunde forgaa.» = LV nr 23.

1911a Missionstanker fra bibelen. Stavanger. Utg.: Unges Missionsforening.
1911b Fra Konferentsstyrets formand. = LV nr 5.
1911c Er problem for finnemissionsvennerne. = LV nr 5.
1911d Fra bestyrelsen for Norsk Finnemission og **Det lappiske barnehjem**. = LV nr 8.
1911e I «Sambaandet». = SV nr 10.
1911f Vaar. = LV nr 17.
1911g Vi skal møtes engang. = LV nr 17.
1911h Finnemissionens formaal. = LV nr 18.
1911i Fellesoppgaven. = LV nr 23. (Småkirkesaken i Finnmark.)

1912a Paa veiskillet. = LV nr 1.
1912b Gethsemane. = LV nr 7.
1912c **Johan Turis bok**. = LV nr 8.
1912d Menighetssøstre i Finnmarken. = LV nr 11.
1912e Om **bedehuset i Bonakas**. = LV nr 11.
1912f Gamlehjem for finner. = LV nr 11.
1912g **Sproget i Finnmarkens skoler**. = LV nr 11, 14, 18 og 24. Polem skdir BThomassen: nr 1, 4 og 10.
1912h Sammenslutning. = LV nr 12. (Kommentar i nr 22, jf nr 21 og 1913 nr 4, 9, 10 og 13.
1912i Foragtet var han. = LV nr 13.
1912j **Lars Levi Læstadius**. = LV nr 14 og 15.
1912k Konferentsmøtet i Kristiansund 14.-15. juli 1912. = LV nr 16. Se nr 19.
1912l Enhet. = LV nr 17.
1912m Vægtere. = LV nr 21.

1913a Sennepskornet. = LV nr 3.
1913b Klippen. = LV nr 4.
1913c **Fra Olderfjord i Kistrand**. = LV nr 5. (Bedehussaken, se nr 6.)
1913d I kost hos Gud. = LV nr 7.
1913e **Gudbrand Tandberg**. = LV nr 11. (Nekr.)
1913f Glædens grunn. = LV nr 11
1913g **Brev fra Lars Levi Læstadius til biskop Juell. Karesuando 12.3.1852**. = LV nr 13.
1913h Norsk Finnemissions aarsmøte. = LV nr 17.
1913i Finnemisjonsforbundets generalforsamling. = LV nr 19.
1913j Nyordning av finneskolerne i Sverige. = LV nr 22.
1913k Fra min reise til Aalesund. = LV nr 23.
1913l| 1913 – 1914. = LV nr 24.

1914a Indremissionens ungdomsskole i Finnmarken. = LV nr 5.
1914b **Fornorskningen**. La ikke 1914 bli et undertrykkelsens aar. = LV nr 10.
1914c **Hans Abraham Hellander**. = LV nr 11. Nr 22: Minne fra Sør-Varanger: Om HAHellanders tale på sammisk. = Nuorttanaste 18/1914.
1914d Troen – vor seier. LV nr 20.
1914e «Det Bratt'ske system» i Tromsø. = LV nr 22.

1914f Gamlehjemmet i **Tanen**. = LV nr 24.

1915a Finnemission = Finnmarken for Kristus. En hilsen til finnemissionsvennerne. – Utg: Det norsk-lutherske Finnemissionsforbund. Stv S 5-17.
1915b Menighetssøstre i Finnmarken. = Finnmarken … (se Publ 1915a), s 67-71.
1915c **Kristelig ungdomsskole** i Finnmarken. = LV nr 5.
1915d Hvordan virker **de norskes maaltvang** på finnerne? = LV nr 7.
1915e Nu er der nød i Finnmarken. = LV nr 8. (Hungersnød.)
1915f Prestenøden i Tromsø stift. = LV nr 8.
1915g **Fra Kautokeino**. = LV nr 9.
1915h Præken i Molde kirke 5. søndag efter trefordighet 1915. Johs 1,35ff. = LV nr 15.
1915i Indvielsen av gamlehjemmet 16. juli 1915. = LV nr 15-16.
1915j Hvad skal vi gjøre? = FKK 1915, 345-51. (Svarer på artikkel av Thv Klaveness ett år tidligere: "Hvad vil dere gjøre hvis der skulde bli krig i landet? De siste 2/3 av O's artikkel er opptrykk av et foredrag holdt i 1908.

1916a **Indryk av forskjellige folketyper i Norge**. Foredrag ved Stavanger amtsprestemøte i mars. = FKK 1916, 269-83. (I tilslutning til foredraget vedtok amtspresteforeningen 29.4.1916: «Det henstilles til Norges Presteforening at ta initiativet til, at vort folks religiøse og etiske forhold maa bli optatt til systematisk undersøkelse, og at resultaterne om mulig maa bli samlet i en videnskapelig samlet haandbok», samme s. 283.) Henstillingen ble henlagt.
1916b Svar. = FKK 1916, 510f. (Polem mot uttalelse fra Vestfinnamrkens lærerlag v/form Ola Berg. Se samme s. 510.)
1916c JQvigstad & … Mindesmerke paa bibeloversætteren **Salomon Nilsen**s grav. = NFiBl nr 16.
1916d **Ole Andersen**. = LV nr 16. Nekr.
1916e Skal vederfares alt folket. = LV nr 22.

1917a Betragtninger «Fra 1. s.e.jul til 2den s.e.helligtrek.» = Iversen 1917,29-51. (Lutherstiftelsens Husandaktsbok.)
1917b **Fornorskningen i Finnmarken**. Utg Johannes Hidle og … Dr Martin Luthers minde viet 1517 – 31te oktober – 1917. Kra. – O's bidrag: Fornorskningens historie, s 22-30. Fra Skotland, Slesvig og Sverige, s. 54-66. Fremtidsmaal, s. 74-77.
1917c Saa er jo barna fri. Matt 17, 24ff. = LV nr 7.
1917d **Øytun ungdomsskole**s aabning. = LV nr 19.

1918a **Norsk og lappisk**. = NK 1918, 132-34.
1918b **Barnehjemmet i Kolvik**. =LV nr 2.
1918c Tiderne. = LV nr 18.
1918d **Sprogspørsmålet i** Finnmarken. = NK 1918, 644-45.

1919a Ta brændevinet bort! Kra. – Utg: Avholdsfolkets sentralkomite for folkeavstemningen.
1919b Practicum. En mere praktisk preseutdannelse. = LK 1919, 230-33.
1919c Norges finner. = Dagen 21.10.1919.
1919d **Lærer C. Thomassen**. = LV nr 5. Nekr. (Lærer i Billefjord 1877-?)
1919e Fra Sundsvall. = LV nr 7. (**Oberst Melander**, KFUM o. a.)
1919f **Fra Karesuando**. = LV nr 13. (**Sp Westeson, Erik Johnsen** o. a.)
1919g Fru **Marie Rasch**. = LV nr 18. Nekr.
1919h Finnmarken. = LV nr 18. (Skrevet for avisen «Dagen».)
1919i Finsk lommebibel. = LV nr 18. («Finsk», her: samisk.)
1919j En læstadianer. **Posti-Heikki**. = LV nr 20. (Overs. Forf: Pr JANyman. Haparanta.)
1919k **Johan Raattamaa**. = LV nr 21.
1919l Johan Andreas Kaaven. = LV nr 22.

1920a **Kulturværdier hos Norges finner**. Kra. Red & utg. I serien Hjemmets universitet. (Bokanm PLorentz Smith, FKK 1921, 385-88: Lappekultur. – O's bidrag s. 41-62: En finsk kristendomstype. S. 104-11: Finnenes behandling av syke.
1920b Finnmarken nettop nu. = Nidaros 19.10.1920. (Intervju.)
1920c Forkyndelsen. = LV nr 4 og 5. (Innl.foredr under møte i Stv 10.1.20.)
1920d Gjennom Finnmarken med baat og til fots. = LV nr 15-18, 20-21.
1920e **Kolvik barnehjem**. = LV nr 19.

1921a Fra Finnmark. **Den samiske nationalbevegelse**. = Dagen 25.6.21.
1921b Vort arbeidsfelt. = Det Norsk-Lutherske Finnemissionsforbund 1910-1920. Stv. S. 50-62. (Se: SV 17/1927,66-67 og 27/1930,106-7.)
1921c Det Norsk-Lutherske Finnemissionsforbund 1910-1920. Red. Stv.

1922d Gudsrikets historie. Utsyn over Israels og den kristne kirkes historie og de fremmede religioner. Beregnet for ungdomsskolen. Saml. ved … Kra. S. 67-160: Den kristne kirkes historie av …

1923 Til det land jeg vil vise dig. U. s. (Prekener og prekenutkast.) Utg Lars Aanestad. Bokanm i Dagen 13.1.23.

Oversettelser: En del traktater og salmer utgitt med samisk og norsk parallell-tekst.
Nye opptrykk:
1954 Til ingen nytte. = SV nr 18 s. 5.
1955a Hvor går vegen til Gud. = SV nr 7 s. 6-7.
1955b «Naar trøsteren kommer.» (Joh 15:26-27.) = SV nr 11 s. 6.
1955c Høge åpenbarelser – Stor skrøpelighet. (2 Kor 12:1-10.) = SV nr 19 s. 2.
1971 Kan du tilgi? Oslo. Utg Emil Birkeli. (En samling andaktsstykker. Evy Otterbech: Biografi s. 105-9. En forkortet og revidert utg av Publ 1923.)

KILDER: Kab Tasta. – Nissen, UBO MS pk H5. – Studenterne 1886. 1911, 294f; Oslo 1936, 106-07. – Lange 1906, 129.

Aftenposten 16.12.1921. – Dagen 5.11.1923. - M. Furevik. – Dalane Tidend 30.12.1921. – LK 1902 I s. 124-25; 17, 19 og 27/1918; 1918, 212-13, 376-77; 2/1922. – FFR 2/1922 (Joh Wisløff). – Hetland mhbl 3/1938. – Illustreret Familieblad 1918/19, 678. – Kristelig Folkeblad 24/1921. Olav Risan. – NfiBl 16/1922. – Morgenbladet 17.121921. – NK 1918, 371, 421; 1922,39. – Sami Usteb mars-juni 1902. – SV 2/1935; 15/1951, 6: 17/1951, 4.

SBerg 1926,29f. - Bjørklund 1985, 337-39. - HDahl 1957, 303,327. - Ellingsgaard 1948, 396, 401, 420, 441. - Eriksen & Niemi 1981, 121-24, 180, 261, 339, 341, 347, 365, 367. - Finnmarken 1915, 11, 91. - Forfang 1920 (2), 97, 98, 99, 107. - Heiervang 1937, 21, 23, 26, 28, 29f, 39, 41-45, 134, 150; samme 1938. – Hoem & Tjeldssvoll 1980, 282f, 346. - Hornemann 1928, 130f; samme 1928, 130f; samme 1938; samme 1941, 5.

Meløy1980, 92, 95f, 97, 101, 103-6. - Nissen 1949, 567-70. – EOtterbech 1955. - Roaldsø 1958. - Tveter 1951. - DSivertsen 1955, 53, 181, 363f, 385, 394f, 407, 450. - HSmith 1922. - Steen 1963, 43-46, 50, 69-75, 79-83, 83-86, 89-92, 94-95, 97-101, 221. - FrWisløff 1971, 338f. – With 1951, 63. - Aanestad 1940; samme 1951.

57. TANDBERG, Gudbrand:

LEBESBY, Nedre Stjørdal, Tynset

F 26.9.1869 Drammen, d 29.5.1913 Kra. Edvard T, kjøpmann og trelasthandler, o h Emma Josefine f. Gløersen.

G 10.9.1898 m Agnes Astrup, f 12.9.1868 Gloppen. OCAstrup, utskiftingsform, o h Henriette f Uchermann. 1 sønn, 3 døtre (en døde som barn).

Stud 1887 Kra Katedralsk. Aktivt med i Studentens Gymnastik- og Fekteforening. Medl Studentenes Sangforening.

C Th 1892. Leste samisk 3 mnd i Tromsø og fortsatte sine språkstudier i Karasjok. Reisepred for Norsk Finnemission i Tromsø stift apr1894-9.9.1897. Ord. 14.6.1896 Hammerfest k av b Bøckman til hjelpeprest blant samene. Sp Lebesby 1897.

Res kap Nedre Stjørdal 1904. Sp Tynset 1909-1913 (død).

Da Norsk Finne-Mission ble stiftet i 1888, ble formålet *positivt* begrunnet med en virksomhet på samisk for samene, lik Stockfleth i sin tid. Til forhistorien hører sogneprest *Sørlie* i Sør-Varanger (sp 1883-88). Med henvisning til lestadianernes uvilje mot kirke og prest, ville han en virksomhet som motarbeidet lestadianske predikanter. I 1885 foreslo han for biskop Skaar å ansette ikke-lestadianske *kvæn*predikanter.[1] Sørli overså den uvilje som bunnet i tvangsfornorskning.

Ordinasjonssaken

Finnemisjonens styre med biskop Skaar i spissen støtte straks på den kirkerettslige implikasjon: Hvordan praktisere *kallsretten* i samsvar med Grunnlovens pgf 16 annet ledd:

> «Kongen /…/ paaser at Religionens offentlige Lærere følge de dem foreskrevne Normer.»

Formuleringen viser indirekte til Norske Lov fra 1684, som foreskrev at «ingen maa til Præsteembedet indvies, uden han til noget vist Kald og Embede er kaldet» (NL 2-3-9). Vi står her overfor den apostoliske læretradisjon, hvor kirkens bekjennelse og rett er to sider av samme sak: Kun den som er «rettelig kalt» til et bestemt embete (CA 14), får utøve det offentlige prekenembete, innstiftet av Gud (CA 5). Kallet gjenspeiler Kristi forhold til sin kirkebrud i en dennesidig, jordisk fremtreden (Joh 1:14, Lk 24:47, 1 Kor 14:36-15:2, Ef 5;25ff, 1 Tim 2:5ff, osv).

Styret oppfattet kallsretten i den statskirkelige sammenheng, hvor Kongens mandat er å beskytte og håndheve Den augusburgske bekjennelse, begrunnet i apostelordets lære fra kirkens Herre. Problemet i denne statsrettslige sammenheng var den kongelige forrettighet (el prerogativ): Var den uinnskrenket eller innskrenket, suveren eller begrenset? I biskopenes ordinasjonspraksis var det skjedd en viss oppmykning. Ordinasjonstillatelse var tidligere gitt ved kongelig resolusjon uten utnevnelse til prestekall innen embetsverkets ramme, f eks misjonsprester, personellkapellan, anleggsprest og i tillegg enkelte prester som var gått over i andre stillinger innen statskirken.[2] Men hvor gikk grensen for dispensasjoner?

---

[1] DSivertsen 1955, 209f.
[2] Mannsåker 1969, 15.

Finnemisjonens søkte i 1894 Kongen (i statsråd) om ordinasjonstillatelse for *Gudbrand Tandberg* til tjenesten som *hjelpeprest* blant samene.

> Søknaden gjaldt «en Mand der skal øve en Missionærs Virksomhed inden Statskirkens egne Menigheder, altsaa ved Siden af de af Kirkens Styrelse beskikkede Præster, der hver inden sitt begrændsede Omraade alene har Pligten og Retten til og Ansvaret for Bestyrelsen af alle kirkelige Anliggender».

Men hvordan regulere forholdet mellom sogneprestens ansvar og misjonærens virksomhet? Søknaden gjaldt en tjeneste som grep inn i territorialmenighetens ordninger under sogneprestens ledelse. Altså krevde denne ordinasjonssaken en dispensasjon mer vidtgående enn tidligere gitt. To år senere gjorde biskop Bøckman et nytt fremstøt. Samtlige Finnmark-prester støttet søknaden.

Departementet valgte å legge avgjørende vekt på *erfaringene* fra Tandbergs virksomhet som reisepredikant for Norsk Finnemission. Denne virksomhet ville etter alt å dømme ikke gripe forstyrrende inn i «de ordinære» prestenes embetsgjerning. Dessuten ville Departementet med henvisning til det store behov prøve det *hensiktsmessige* med en ordinasjonstillatelse. Ifølge Departementets anbefaling, skulle Tandberg

> «udføre en Præsts Forretninger for en Del af Landets Befolkning, der, efter hvad der er oplyst, paa Grund af Særegenheder ved dens Livsforhold, dens Opholdsstæders afsides Beliggenheder og Menighetsdistrikternes store Udstrækning og spredte Bebyggelse i den paagjældende Del af Landet vanskelig kan blive tilfredsstillende betjent af Kirkens almindelige, til enkelte Lokalmenigheder knyttede Præster».[1]

Begrunnelsen nevner ikke samenes behov, men betrakter «Landets Befolkning» i et statsrettslig perspektiv på forvaltningskirkens virksomhet i territorialmenigheter (sognemenigheter).

H M Oscar 2. gav Tromsø Biskop fullmakt til å ordinere Tandberg til hjelpeprest blant samene i Tromsø stift etter instruks utarbeidet av biskopen selv (kgl res 30. mai 1896). Kongen opptrådte som erkebiskop. Biskopens ordinasjonsfullmakt var en *delegert* myndighet. Under biskopens ledelse ble instruksen utarbeidet i finnemisjonens styre. Det gav hjelpepresten fullmakt til å «holde gudstjenester på samisk i kirkene og å utføre ministerielle forretninger etter avtale med sogneprestene».

Finnemisjonens kirkelige profil under biskopens tilsyn ble avgjørende for utfallet. Departementets dispensasjonslinje i lignende saker dannet presedens for en *innskrenkende* tolkning av Kongens vergemandat (Grl pgf 16 annet ledd, jf ovenfor Norske Lov).

Gudbrand Tandberg ble den første som under statskirkelige forhold ble ordinert til prekenembetet i en kristelig organisasjon. Ordinasjonen fant sted ved biskop Bøckman den 14. juni 1896 i Hammerfest kirke. Dispensasjonen innledet en ordinasjonspraksis som ble vanlig siden 1910-årene.[2]

Hvor var predikantemner å finne blant samene?

Ordinasjonssaken brøt med det opprinnelige formål: Å ansette *samer* som predikanter, alternativt lekmenn født og oppvokst blant samer. Men hvor fantes samiske predikantemner som ikke var lestadianere?[3] Styrets avvik var hverken prinsipielt begrunnet eller gjennomført med konsekvens. Det sendte i 1890 lestadianerpredikanten *Antin Pieti* til Kautokeino sammen med *Ies Pieti* (Per Vasara) som ledsa-

[1] Sit KUd A Misjonsvæsenet pk 241: Finnemisjonen 1894-1926. Se Mannsåker 1969, 31.
[2] Mannsåker 1954, 15f.
[3] DSivertsen 1955, 210.

ger (se nr 17: Neumann). Det ble bare med dette ene besøk. Styret vedtok å kalle Gudbrand Tandberg, tross «store betenkeligheter», ifølge den opprinnelige stillingsbeskrivelsen.

Konsekvent var derimot foreningen «*Lappska Missionens Vänner*» (stiftet 1881) med sin virksomhet med basis i barnehjemmet og skolen i Lannavaara. Det var opprinnelig hensikten å motarbeide den lestadianske bevegelse, men styret endret strategi da bestyreren *August Lundberg* ble lestadianer. «Lannavaara-misjonen» ble et redskap i den lestadianske bevegelses tjeneste, blant annet med årlige predikantsamlinger i Lannavaara. Derfra ble det utsendt *lestadianske* predikanter blant svenske flyttsamer, som i sommerhalvåret oppholdt seg på norskekysten. Sammen med en KFUK-forening i Uppsala ga misjonen reisebidrag til Antin Pieti. Etter hans død i 1898, ble bidrag gitt i tur og orden til lyngspredikantene Henrik Naimakka (Karesuando), Erik Johnsen (Manndalen) og Nils Mæhlen (Storfjord).[1] Hvorfor ble de ikke utsendt av Norsk Finnemisjon? Dette spørsmål har finnemisjonens egne historikere unngått å besvare. Et begripelig svar forutsetter en bredere fremstilling (mere nedenfor)

Nils Mehlen (Miella-Niilas) el Nils Henrik Nilsen, Mehlen i Storfjord. Småbr, fisker. Finsk/samisk. F 23.6.1845, Mehlen, d 19.12.1924. Bauta på Storfjord kgd. Predikant ca 1870. Nordreisa 1890-t. Utsendt til Vadsø årene 1906-08. Til Karesuando 1909. Reisebidrag fra «Lapska Missionenens Vånner» og KFUK-forening i Uppsala. Reiste blant svenske flyttsamer, iallfall somrene 1905 og 1906. Begavet og beskjeden.[2]

Finnemisjonens styre markerte med Tandbergs ordinasjonen at finnemisjonens reisepredikant utøvet et prekenembete innstiftet av Gud. Slik unngikk styret en lavkirkelig virksomhet, som om kallet gjaldt et verv på omgang blant likeberettigede (jf Schreuder-saken, nr 41: Roll).

Styrets avvik fra den opprinnelige målsetting ble så vidt berørt i årsberetningen for 1893, som desto sterkere fremhevet predikantens ytre kår.[3] Dermed oppstod et annet problem: Finnemisjonens «fornorskning», innordnet den statlige språk- og minoritetspolitikk, og forsterket med biskop Bøckmans lojalitetsbinding til det kongelige embetsverk. Denne tvetydighet fins ikke artikulert i fremstillinger fra finnemisjonens egne historikere.[4]

Finnemisjonen kom i knipe da Tandberg etter et års tid ble innsatt i Lebesby sognekall etter *Nikolai Horneman* (se nr 49). Tandberg var ikke lenger *hjelpeprest* i Finnemisjonens tjeneste. Biskop Bøckman løste problemet ved å ansette en hjelpeprest *i Tromsø stift*, men utnevnt på Departementets vilkår og bundet til Departementets instruks.[5] De senere hjelpeprester *le Mair*, *H. J. Aandstad* og *H. Vig* opptrådte da også mere som Departementets lojale tjenere enn som biskopens, forpliktet på den statlige fornorskningspolitikk.[6] Men hva forpliktet Tromsø-biskopen i hans posisjon som finnemisjonsleder og samtidig kongelig embetsmenn? Praksis tegner et svar.

Læresamtaler forutsatte enighet om to ting: (1) Enighet om konfliktens *sak*innhold eller «gjenstand», og (2) enighet om en felles *rettesnor* eller målestokk for hvordan lærekonflikt kan bilegges.

---

[1] KSvebak 1978, 33 n 5, 86, 113-19, 144. KSv saml.
[2] Samme s. 115-118: Nils Mehlens brev til KFUK, Uppsala. Se nr 19: Schaaning.
[3] Norsk Finnemission åber 1893. Jf JOtterbech, opptatt av levekårene, LV 11/1913.
[4] Jf Heiervang 1937, 19. Se nr 56: Otterbech/finnemisjon.
[5] Instruks av 26.1.1899, undertegnet av statsråd VAWexelsen.
[6] HDahl 1957, 306-10.

Enighet om sak og rettesnor danner basis for et gjenopprettet forkynnersamarbeid og kirkefellesskap på Guds kirkes ubeskårne grunnvoll, lagt i aposteltiden. Problemet er lojalitetsbindinger til menneskers tradisjoner i vi-og-de-andre-forhold.

Skaar og Bøckman prioriterte finnemisjonsinteressene på ulike måter – Skaar ved å omgå den statlige fornorskningspolitikk, Bøckman ved å *moderere* den. Strategiene avdekker et spenningsforhold mellom kirkelig finnemisjon og statlig kirkestyring medførte sammenblanding av to myndighetsområder, og dermed åpne konflikter mellom statlig overhøyhet på et myndighetsområde med et annet oppdrag og av annen art (regimentblanding). Problemet sett fra kirkestyrets side var biskopens posisjon som finnemisjonsleder på en privatrettslig arena unndratt statlig kontroll. Biskopens dobbeltrolle medførte en viss polarisering mellom prestenes standpunkt i *språkpolitikken*. En illustrasjon er nevnte hjelpeprester, forpliktet på Departementets instruks, og sogneprest Helgeby i opposisjon til biskop Bøckman (se nr 21).

En del prester fulgte biskopens strategi - forkynte på samisk (el finsk) og sørget for at eleven eller konfirmanten fikk kristrendomsundervissning på sitt morsmål. I tillegg fantes ved århundreskifte prester som kolporterte bøker på samisk og satset på diakonale hjelpetiltak, blant dem Jens Otterbech i Kistrand og Gudbrand Tandberg i Lebesby. Det konkrete resultat ble Kistrand gamle- og pleiehjem, åpnet for samer i 1903 og innvidd av Tandberg 14. juni 1904 (se nr 46: Otterbech, nr 58: Holm).[1]

Diakonale «finnemisjonsprester» ble en viktig referense for biskop Bøckman i hans fremstøt for å moderere statens minoritetspolitikk. Et eksempel var årsberetningen for 1904. Biskopen viste til prester som klaget over skoleundervisningen i de samiske strøk, hvor undervisningen foregikk på norsk, og samisk bare unntaksvis brukt som hjelpespråk. På konfirmantskolen stilte mange tilnærmet uvitende om kirkens tro, dens innhold, begrunnelse og hensikt, så det var grunn til å frykte en fornyelse av gammelt hedenskap i tvangsfornorskningens spor. Et prestemøte i Vest-Finnmark i 1906 krevde tillatelse til å bruke samisk som hjelpespråk i skolen, og viste til skoleinstruksen av 18. april 1898.[2]

Den polarisering som finnemisjon medførte blant prestene i stiftet, gjenspeiler en latent konflikt i kirkefolket som helhet betraktet. Den statlige minoritetspolitikk stilte finnemisjonsvennene overfor flere alternativ med hensyn til formål, strategivalg og lojalitetsbinding. De elleve organisasjonene og frittstående foreninger som omkr 1910 drev finnemisjonsarbeid i Norge, ga sprikende svar. Mange krevde en avklaring.

HJELPEPREST NORSK FINNEMISJON 1894-97

Stillingsbeskrivelsen var trolig ført i pennen av biskop Bøckman. Den krevde sin mann:

> - «han vilde ikke komme til at reise i de store befærdede Ruter eller oppholde sig paa de centrale Steder i Finnmarken, hvor han vilde kunne faa en Forpleining, der nogenlunde svarer til det, han er vant til, men maatte gaa ind i alle Afkroge, i Fjordbundene og Afdalene, hvor Finner bor, og han maaske for længere Tid maatte holde til i deres Gammer Nætter og Dage, spise deres Brød og dele deres Kaar og færdes med dem tillands og tilvands. Man bad ham

[1] Jf HDahl 1957, 313-14.
[2] Hoem & Tjeldvoll 1980, 69f, 95f. Se Meløy 1980, 21f, 93, 100.

> betænke, om han ogsaa havde den Kjærlighet til Finnefolket, at han troede sig til at kunne paatage sig alle disse Savn for at bringe Finnerne Guds Ord».[1]

Denne jordnære fremstilling var egnet til å skremme hvem som helst fra søkerstien. Det ble overlatt til den 24-årige Tandberg å forestille seg fremtidsutsiktene i tjenesten.

Da hjelpeprest-stillingen ble utlyst etter Tandberg, tok biskop Bøckman hensyn til de erfaringer som var gjort og stilte flere *betingelser*[2] – en mann med god helse, fysisk sterk (el idrettsaktiv), sjøsterk, kallsbevisst, bli i stillingen noen år, samt være ugift «og forblive saadan, saalænge han staar i den Stilling».

Med hensyn til det tidsavgrensede sølibatskrav, var det allerede ille nok at *stiftskapellanene* hadde familie. Om også finnemisjonens hjelpeprest var familiemann, ville det medføre «megen Kvide» for ham selv og biskopen, og hjelpepresten ble «rent ubehjælpeligt», advarte han. Det var dessuten nødvendig å bli i stillingen noen år, skulle han kunne gjøre god nytte for seg på det samiske språk. Tandberg ble utnevnt til Lebesby sogneprestembete i 1897, men inngikk ekteskap 10.9.1898. Sølibatskravet hørte ikke med til hans instruks.

En sterk *kallsbevissthet* var nødvendig av to grunner: For det første stod han overfor et «aandelig Mørke, megen sædelig Forkommenhed og hist og her Uvilje og Vrangvillighed». For det andre «vil han træffe en Kristendom, som det ikke altid er let at komme ud af det med; det er *Læstadianismen*». Møtet med lestadianere ville krev tålmodighet og saktmodighet.

> «Disse Folk vil gjerne Trætte; det gjælder for den, der skal virke blant dem, at han kan omgaaes dem uden at lade sig udæske hertil og kan lade dem faa Følelse af et Kristenliv, der ikke kan nægtes. Thi hvad Læstadianerne først og fremst trænger at lære, det er, at der findes Kristne udenfor deres snævre Kreds».

Som vanlig var, viser også denne kommentar manglende vilje til å løfte blikket utover den moralske indignasjon, og reflektere over de bibelteologiske lærestykker, aktualisert i et interaktivt forhold mellom lestadiansk og sørnorsk kristendom.

God helse var en annen betingelse, for hjelpepresten skulle virke som «omvankende Evangelist» i prestegjeldene nordenfor Tromsø by, blant kvænene og samene i anneksene og i prestegjeldenes utkanter. Reisene ville bli mange og harde, for det meste til fots sommers tid, og på ski om vinteren. Hertil kom mange og harde båtreiser, av og til reiser til hest eller med reinskyss. Det ville bli så som så med overnatting og forpleining. Toppen av komfort ville det bli, når han kunne ta inn på skolehus, på lærers vis. I dagevis ville han komme til å bo blant samer i deres hus, gammer eller lavvoer, og hos dem står ikke husstell og matstell særlig høyt i kurs. Altså måtte hjelpepresten finne seg i litt av hvert.

I 1895 virket Tandberg en tid blant sjøsamene i *Sør-Varanger*, særlig på Sandnes, hvor han samarbeidet med den samiske kommunepolitikeren *Jon Jonsen*. Et par år senere virket han en tid blant kvænene på Bugøynes, hvor han fikk god kontakt med lokalpredkanten *Johan Grøn* (Viheriä), som i hans øyne var en av de mest sympatiske lestadianere han hadde truffet.[3] Blan de norskættede ble Tandberg møtt med skepsis, for i deres øyne samene var for ugudelige til at det ville nytte å fremme

---

[1] Steen 1963,30. Sit Steen, Norsk Finne-Mission åber 1893. Jf nr 49: Horneman/Loppa.
[2] LK 1898 I s. 422-23.
[3] Lunde 1979, 255.

kristendom blant dem.[1] Tandbergs innberetninger til Finnemisjonens styre ble publisert i årsberetningene. Finnemisjonsskeptikeren *Amund Helland* brukte dem som kilde i sitt verk om «Finnmarkens Amt».[2]

Finnemisjonsarbeideren

Medred «Sami Usteb» 1899-1903 (sm m JOtterbech 1899-1902). Medred «Lappernes Ven» 1910 til sin død 29.5.1913 (sm m Otterbech). [3] (Om bladene, se nr 56: Otterbech, Publ.)

Form konferensstyret for Norsk Finnemission og Det Norsk-Lutherske Finnemissionsforbund 1910 til sin død. En sentral person i arbeidet for sammenslutning og reorganisering av finnemisjonsarbeidet i vårt land (se nr 56: Otterbech).

Biskop Bøckman og Otterbech tok initiativet til et *møte i Trondhjem den 23. juli 1909*. Da ble det drevet finnemisjonsarbeid i Finnmark, Troms, Nordland og Trøndelag. Representanter for elleve virksomheter ble innbudt, og ni av dem møtte. Biskopen ledet møtet.

En klage gjaldt Norsk Finnemisjon fordi den var organisert på en udemokratisk måte; medlemmene var uten innflytelse på styrets sammensetning og bruken av innsamlede midler. Møtets hovedsak gjaldt spørsmålet om sammenslutning og en konferens under ledelse av et styre. Et lignende møte ble holdt i *Bergen den 10. august 1910*, også det ledet av biskop Bøckman. Flere av de små finnemisjonene unnlot å møte. **Det Norsk-Lutherske Finnemissionsforbund ble stiftet** (se nr 56: Otterbech), og det gikk straks til forhandlinger med Norsk Finnemission. De to finnemisjonene gikk sammen om *en konferens*, og Tandberg ble konferensstyrets formann. Dets formål var «å arbeide for å få alle for lappemissionen interesserte organisationer samlet til et landsselskab under et sentralstyre».

Under *konferensen i Kristiansund i 1912* (12.-13. juli) mislyktes forsøket på sammenslutning, vesentlig av to grunner, dels fordi delegatene fra Norsk Finnemission var uten fullmakt til å vedta sammenslutning, og dels fordi Finnemisjonens styre stilte visse betingelser, blant annet at dens midler skulle testamenteres til dens institusjoner.

En demokratisk reorganisering av Norsk Finnemission fant sted under en *konstituerende generalforsamling i Trondhjem den 15. august 1913*. Den siste hindring var ryddet av veien. Konferensstyrets målsetting ble først oppnådd med **vedtaket om sammenslutning den 6. juli 1925 med virkning fra 1. januar 1926**. (Se nr 49: Horneman.)

Hverken Tandberg eller Horneman fikk oppleve den sammenslutning som integrerte diakonien i det utvidede formål.[4] (Se nr 56: Otterbech, Kistrand gamle- og pleiehjem).

Lestadianerne

Tandberg stilte seg til å begynne med avvisende til lestadiansk kristendom, men endret holdning etter hvert som han ble kjent med bevegelsen. Da kunne han si anerkjennende ord om dem og vise anerkjennelse i praksis. Han høyaktet predikanten *Hans Hellander* i Tana, og fant hos den samiske predikanten *Nils (Niku) Isaksen* en dyp og livskraftig kristendom. Isaksen og Tandberg talte på hverandres

[1] Helland 1906 2, 320.
[2] Samme s. 354, 356f.
[3] Forfang 1920 (2), 97; jf Steen 1963, 79.
[4] Heiervang 1937, 26-34; Steen 1963, 71-82.

samlinger i 1894.[1] Lokalpredikanten *Grøn (Viheriä)* på Bugøynes talte rosende om Tandberg, som på sin side roste lestadianernes statskirkelighet og fromhetsliv, og bekreftet deres store betydning for kristenlivet i nord.

Tandberg fikk også erfare dem som i «fordømmelsessyg Nidkjærhed» nekter lestadianerne kristen-navnet på grunn av deres «Læreeiendommeligheder og mulige Skrøbeligheder».[2] Han tok kraftig avstand fra denne kritikk uten å gå nærmere inn på årsaken til det spenningsfulle forhold mellom «lestadianere» og «misjonskristne». Felles for dem begge var virksomheter i sognemenighetens ordninger, men uten at Tandberg nevner lojalitetens vilkår.

Finnemisjonens styre fulgte opp det samarbeid som Tandberg innledet med Tana-predikanter. Like etter århundreskiftet ønsket styret å engasjere Tana-predikanter i sitt arbeid, og enkelte av dem gikk med i finnemisjonens tjeneste. Det var for dem et lite skritt å ta, for deres virksomhet artet seg allerede som en samisk indremisjon, mens andre reserverte seg.[3]

Hva var det Tandberg siktet til med «læreeiendommeligheter» hos predikantene i Tana og Vest-Finnmark? Den problematikk som finnemisjonshistorikeren Adolf Steen tilslørte (kursiv her), hadde Tandberg påpekt i Norsk Kirkeblad:

> Ved siden av norskfødte prester som forkynner på samisk, var det «behov for en utstrakt selvoppbyggende virksomhet av folkets egne lekmenn. Men da stod Finnemisjonen overfor «den vanskelighed, at *saagodt som alle disse er læstadianere*. Og selv om der ingen grund er til at fælde den haarde dom over disse, som altfor ofte høres, saa maa det dog erkjendes, at *den norske kirke* vanskelig kan helt knæsette læstadianismen ved at tage dens prædikanter i tjeneste. Dertil er der i mangt og meget for stor afstand i *grundsyn og forkyndelse*. Alle brugbare ikke-lestadianske lappisktalende prædikanter vil norsk finnemission med glæde tage i sin tjeneste. Det er netop dens store sorg, at slige folk næsten ikke lader sig opdrive».[4]

Men hva var Den norske kirkes «grunnsyn og forkynnelse» i den pågående konflikt mellom liberal og konservativ teologi? Finnemisjonens grunnsyn? Neppe. På den ene side ble det lavkirkelige forbehold overfor kirkens bekjennelse tilslørt, og likeså lestadianernes forbehold mot «misjonskristendommens» lære om veien til tro ved bønn og overgivelse. Den generelle omtale av «læstadianismen» overså de læremotsetninger som allerede hadde ført til splittelser ved århundreskiftet.

Megetsigende er historien om emissæren *Andreas Kiil*[5], som i 1904 ble avskjediget fra sin stilling etter fjorten år i Finnemisjonens tjeneste, og deretter utsendt fra markedssamlingene på Skibotn. I et skriv til sogneprest Halvorsen i Talvik[6] nevner biskop Bøckman at han hadde mottatt klager om Andreas Kiil, som «optræder uviseligt blant eder /…/ noget læstadiansk i sin kristendom og lader sig let rive

---

[1] DSivertsen 1955, 224f.

[2] Steen 1963, 32. Sit Steen. Se DSivertsen 1955, 224f.

[3] Se mere DSivertsen 1955, 225.

[4] NK 1907, 371f. Jf Holm 1909, 77.

[5] **Andreas Vilhelm Kiil**, f 26.7.1829 Dypvik, Kåfjord i Lyngen. Norskættet, men kunne samisk fra barndommen av. Smbr, fisker. Bo: Slåttet, Rotsund i Skjervøy, d 11.11.1920. G m Tora Hansine Elisabeth, f 5.12.1839 Skjervøy, d 16.7.1928. Emissær i Norsk Finnemisjon sept 1890-1904. KSv 1978, 129. KSv saml.
Kiils medfølelse og beundring kom til uttrykk i hans første innberetning. Den store fattigdom blant sjøsamene i Kåfjorden gjorde inntrykk på ham. Det gjorde også «den indbyrdes Kjærlighed» blan lestadianske kristne i Manndalen. Larsen 1976, 222.

[6] Tromsø B 30.4.1904 til sp Halvorsen (se nr 44).

med af læstadianernes utskeielser, naar han er sammen med dem». Oppsigelsesgrunnen var likevel en annen:

> Hvis Kiil hadde «angrepet kirken og dens tjenere, da faar vi jo afskjedige ham, saa nødig vi end gjør det». For øvrig ga biskopen det råd å behandle lestadianerne «varsomt og taalmodigt», for det hadde vist seg at noe godt ble tilbake hvor bevegelsen hadde «gjæret ud».

Avskjeden kunne begrunnes på flere måter, men står i skarp kontrast til den svenske «Lannavaaramisjonen» under prinsesse Evgenie's ledelse. Kiils kirkekritikk må ses i sammenheng med den kirkesituasjon som medførte opprettelsen av Det teologiske Menighetsfakultet» i 1908. Det vikarerende argument i biskopens årsberetning for 1907 var Kiils «høie alder og svækkede sanser». Hørselen ble riktignok svekket med alderen (brukte hørerør), men 87 år gammel gikk han i 1916 på ski fra hjemplassen «Slåttet» i Rotsund og over fjellet til Nordreisa, hvor han holdt samling.

Siden Norsk Finnemisjon risikerte at emissæren ble lestadianer, gikk man helt bort fra den strategi å kalle samer eller kvæner til tjeneste. Men fire tiår senere endret Norsk Samemisjon denne strategi, da Adolf Steens forhold til lestadiansk kristendom fikk nedslag i vedtektene (se nr 56: Otterbech/syn på lestadianerne). Endret strategi tok ikke stilling til de kriterier som begrunnet biskop Bøckmans konklusjon - «noget læstadiansk»? Alternativene utelukket hverandre gjensidig, tross finnemisjonens overbærenhet. En flytende grense underlagt skjønn, medførte Andreas Kiils avskjed fra finnemisjonen, men ble stadfestet da Kiil ble utsendt som predikant fra Skibotn-samlingene.[1]

Sett fra den siden, var utsendelsen begrunnet i motstridende svar på spørsmålene: *Hva* er en kristelig virksomhet? Og *hvordan* kommer man til kristen tro og blir bevart i barnekår hos Gud? Forkynnelse og praksis ankueliggjorde forholdet mellom en nådemiddelsentrert samlingsvirksomhet i et gudstjenestelig formular, og en personsentrert møteform begrunnet i overgivelse og «personlig vitnesbyrd», og bekreftet med medlemskap og deltagelse i foreningens aktiviteter.

Kontrasten Norsk Finnemisjon og Lappska Misjonens Vänner (LMV)

I 1890 hadde Finnemisjonen ved biskop Skaar sendt to lestadianske samepredikanter til Kautokeino – Antin Pieti og Ies Pieti. Vi er tilbake til spørmålet: Hvorfor unnlot Norsk Finnemisjon å fortsette denne virksomhet blant norske flyttsamenr under deres sommeropphold i kystsstrøkene? De to var ikke ordinert til prekenembetet i kirkens tjeneste. Finnemisjonens styre valgte å fremstå som kirkemisjon under biskopens tilsynsmyndighet.

LMV valge en annen strategi og kalte Antin Pieti og gav reisebidrag til hans predikantvirksomhet blant svenske flyttsamer, som fram til 1920 oppholdt seg om somrene på norskekysten. Etter Antin Pietis død i 1898 fortsatte denne virksomhet ved hjelp av lyngspredikantene nevnt ovenfor. Altså gjorde LMV for svenske flyttsamer hva Norsk Finnemisjon ikke gjorde for norske flyttsamer.

Det grunnleggende arbeidsvilkår var vidt forskjellig. Norsk Finnemisjon var en kirkemisjon innordnet biskopen i Tromsø stift, og indirekte lojalitetsbundet til det kongelige embetsverk, og dermed forpliktet på den statlige minoritets- og språkpolitikk. Med stor konsekvens fulgte tvetydigheter og modererende fremstøt overfor den statskirkelige myndighet ved Kirkedepartementet.

Løsningen kom som et resultat av en langvarig prosess, hvor brytninger mellom kryssende interesser ble avsluttet med vedtaket om om å slå sammen finnemisjonsorganisasjonene, iverksatt fra 1. ja-

[1] DSivertsen 1955, 210.

nuar 1926. De prester som ble ansatt i finnemisjonsselskapets tjeneste, fikk sekretær-status. Forholdet til den lestadianske bevegelse ble sementert. Situasjonen i Øst-Finnmark lå åpen for samarbeid, men aldri formalisert.

LEBESBY 1897-1904

> Sammen med Jens Otterbech initiativtager til Kistrand gamle- og pleiehjem for samer, innvidd av Tandberg i 1904. Skolestyreformann. Hadde de fleste kommunale verv.

Språk- og minoritetspolitikk

Den språkpolitiske linje han fulgte som skolestyreformann, beskrev han slik:

> «- må vanskelighetene i de blandete språkdisteriktene mer og mer bortryddes ved at fornorskningen innen humanitetens grense fremmes så energisk som mulig.»[1]

Hva mente han med språkpolititkk *«innen humanitetens grense*»? Den var i praksis den samme som som skolestyret fulgte med forgjengeren Hornemann som formann – med rom for den *hensiktsmessige* fremgangsmåte. Uten dette hensyn var grensen overtrådt og tvangsfornorskning en kjensgjerning. Grense-forestillingen tilslørte at skolestyret prøvde å moderere språktvangen, men med dårlig resultat. Vi aner skuffelse og frustrasjon, da Horneman i 1904 beskrev skolesituasjonen i Torskefjord, Landesfjord og Storjord. Skoledirektøren ville vite årsaken til skoleforsømmelsene. Tandberg forklarte:

> Årsaken var i første rekke «- de foresattes likegyldighet, i annen rekke lang og besværlig skolevei og mangel på klær og mat. /…/ (Dessuten) degenerasjon, lavt kulturstandpunkt og svekkede åndsevner samt legemlig og åndelig forkrøblethet.»[2]

Årsakssammenhengen var kulturbetinget og komplisert. «Degenerasjon» var et ikke ukjent fenomen i små bygdelag, hvor ekteskap i nære familieforhold fikk negative følger for den kommende generasjon. Men arbeidet «innen humanitetens grense» lot til å bære frukt tre år senere.

Finnmark var ikke lenger hva det var for ti-tyve år siden. Om man nå reiser omkring i Finnmark, har man «en sterk følelse af at man reiser i en norsk landsdel». Hvis man nå krevde at samisk skulle være undervisningsspråket i de samiske distrikter, ville det være å skru tiden tilbake. Men *så lenge det fins distrikter hvor barna ikke kan følge med i undervisning på norsk, burde samisk være valgfritt hjelpespråk i skolen og lærerne kunne samisk.* I dette *tospråklige perspektiv* ble samisk brukt som hjelpespråk. Uten denne hensiktsmessige bruk av elevens morsmål, ville det aldri bli språkfred. Problemet var 1898-instruksen (el Wexelsen-plakaten), som innskjerpet den strenge tolkning av 1880-instruksen og *utelukket* samisk brukt som hjelpespråk i skolens undervisning.

Det var et selvfølgelig krav fra Tandbergs side at prestene måtte bli minst syv år i overgangsdistriktene, for først etter 4-5 år vil de beherske språket i sin omgang med samisktalende menighetlemmer. Men hvorfor ikke rekruttere prester blant samene? Tandberg trakk ikke denne konsekvens i samsvar med Finnemisjonens opprinnelige målsetting. Tandberg var jordnær realist og samtidig lojal mot Finnemisjonens tospråklige linje. Det fremgår av hans tre innvendinger mot rekruttering av prester blant samene (kursiv her):

---

[1] Åber 1896-97. Sit Svein Lund 2009.
[2] Sit samme.

1. Det var ikke aktuelt så lenge norskfødte prester og lekmenn var i stand til å bringe samene Guds ord. Finnmark var «*en kristnet landsdel*, har i aarhundreder været det, og det kan med rette kaldes en norsk landsdel. *De norske kirkelige institutioner har allerede i mange slægtled naaet til alle*. Hvad der i almindelighed kræves af en prest, vil ogsaa overalt i Finnmarken kunne gjøres af den norsk-fødte prest. Det, der trænges, er /…/ lappisktalende norskfødte prester, og *ved siden af dem en udstrakt selvopbyggende virksomhed af folkets egne læg-mænd. Hertil kan finnerne godt bruges*.»
2. De fleste lekpredikanter blant samene er *lestadianere, og derfor neppe brukbare* i den kirkelige tjeneste uten å gjøre lestadianismen til kirkelære. Det fant han urealistisk.
3. Samiskfødt prester ville *måtte bli i menighetene*, «overgroes av træthedens mose og selv synke ned og drage folket med sig». Derimot ville presteskifter etter en syvårsperiode bringe «stadig ny tilførsel af friske og unge kræfter».[1]

NEDRE STJØRDAL 1904-1909

To ganger form skolestyret. Arbeidet ivrig for diakonissesaken. Feltprest på Værnesmoen.

Ble giktisk og søkte seg derfor til Tynset.

TYNSET 1909-13

Form skolestyret. Nedla mye arbeid for skolen: Skoletiden ble i alle kommunens skoler forlenget til 15 uker i alle klasser, skaffet nye lærebøker og fritt skolemateriell, organiserte middelskole, m. m.

Tandberg var meget syk det siste året før han døde på Tynset.

KARAKTERISTIKK

Finnemisjonspresten i Tromsø stift: Han innfridde de forventninger som ble stilt til ham. «Der er vel neppe det fjordhul eller den avkrok i Finnmark, hvor finner bor, uten at han fandt veien derhen.»[2] Han «satte sin helse til i denne gjerning», bevitnet Jens Otterbech.[3] Helsa fikk en knekk som han senere ikke overvant.[4] Strabasene i Øst-Finnmark medførte blant annet overnattinger ute i snøstorm. Han var selvoppofrende og utrettelig i sitt arbeid, og besøkte «omtrent hvert eneste bosted i Øst-Finnmarken».[5]

Adolf Steen: Med sin jernhelse, og med sine ferdigheter i samisk, var han «utvilsomt en av de dyktigste menn Finnemisjonen har hatt», stadig på farten til boplasser hvor en prest aldri hadde satt sin fot, skrev finnemisjonshistorikeren.[6]

Nikolai Horneman: «Ualminnelig kraftig bygget – idretts- og sportsmann – struttet han av sundhet første gang jeg traff ham i Finnmark. Og han sparte ikke sine krefter. I 5 år /…/ reiste han omkring i Vest- og Øst-Finnmark, om vinteren i Karasjok og Kautokeino blant fjell-

[1] NK 1907, 369-72. Se Publ 1907.
[2] Forfang 1920 (2), 44.
[3] Finnmarken … 1915, 13. Se nr 56: Otterbech, Publ 1915a.
[4] Aaen 1925, 100.
[5] Dovre 30.5.1913.
[6] Steen 1963, 32.

lapperne, om våren ute ved kysten i de fiskevær, hvor særlig finnerne holdt til under loddefisket, om sommeren og høsten inne i de store fjorde.

Tandberg er den første av Norsk finnemisjons arbeidere som hele året reiste og virket blant finnerne. Han var finnemisjonens mange senere arbeideres pioner. /…/ med sitt eget eksempel hadde han gått foran og nedlagt det store nyrydningsarbeid blandt finnerne.»

Og videre om Tandbergs reiseberetninger: Levende og malende skildringer av naturen og samenes liv og kår. Men strabasene gikk på helsa laus. Den hadde allerede fått en knekk da han i 1897 ble sogneprest i Lebesby. Da Horneman senere møtte ham som prest i Nedre Stjørdal, var han «kun en skygge av hvad han før hadde vært». Senere flyttet han til Tynset, hvor han døde 44 år gammel, faktisk like gammel som hans store forbilde Tomas v Westen, «samenes apostel». I dem begge brente den samme kjærlighetens ild for samenes frelse.[1]

I de åtte årene Horneman var sogneprest i Lebesby (1889-97) var Tandberg den første og eneste reisepredikant som besøkte Laksefjorden utsendt av en organisasjon. Hver sommer i de tre årene 1894-96 reiste han fra sted til sted, besøkte hver gamme og hytte i Laksefjorden, holdt møter og meddelte gamle og syke sakramentet – altid på sjøsamenes morsmål.[2]

Jens Otterbech: Han innfridde de forventninger som Norsk Finnemisjons styre hadde til ham, da de ansatte ham. Ingen norsk prest har de siste 20 år behersket samisk så godt som Tandberg. Med sin usedvanlig kraftige legemsbygning kunne han på sine vandringer bære en stor oppakning på ryggen sommer som vinter. På denne måte sparte han misjonskassen for skyssutgifter. Ofte kom han gjennomvåt fra båtreiser, og ofte overnattet han i samenes lavvoer i iskalde vinternetter. For å varme kroppen hendte det at han sov en time om gangen, for så å røre på seg. Men prøvelser og strabaser tok han med godt humør og frimodighet.

Han var den drivende kraft bak reisingen av Kistrand gamlehjem (se nr 58: Holm). Og takket være ham, kunne Norsk Finnemisjon gjennom 5 år utgi det samiske bladet Sami Usteb. Innberetningene hans til Norsk Finnemisjon er av betydelig verdi. I avisene skrev han ofte for å forsvare samenes sak mot deres angripere, og hevdet bestemt at vi har ikke rett til å frata dem deres morsmål.

De siste årene arbeidet han ivrig for en sammenslutning av alle finnemisjonsvenner, men til sorg for ham fikk han ikke se verket fullført. I Finnmark ofret han helsa si for samenes sak, og senere kjempet med med ischias og anemi. Han visste lenge at det gikk mot en tidlig død, men levde troens skjulte liv med Gud. Tapper og rolig holdt han ut til han døde på sin post.[3]

Fra Nedre Stjørdal: Vant i høy grad menighetenes hengivenhet og aktelse. Hans prekener hadde en vakker form, var tankevekkende og henvendt til tilhørerne med umiddelbar varme.[4]

Fra Tynset: Alle læreres trofaste venn og rådgiver. Vi gledet oss når presten kom på skolebesøk og husbesøk.[5] Forlenget skoletid er et varig minne om ham.[6]

Vennlig, liketil, stillfarende, bramfri, begavet. En dyktig predikant og hjertensgod prest.

---

[1] Horneman 1928, 123.
[2] Samme 1938, 32.
3 LV 11/1913,
4 Stjørdalens Avis 3.9.1909.
5 Dovre 30.5.1913.
6 Aaen 1925, 100.

EGET TILBAKEBLIKK:

Årene i «det fattige og haarde **Lebesby** (Laksefjord), en tid full av slit og strabaser, men ogsaa rik paa gode minder. /…/ I Finnmarken gjennomgik jeg som de fleste prester der nord hele skolen av kommunale tilidsverv. Siden har jeg holdt mig til kirken, skolen og fattigvæsenet.»[1]

PUBLIKASJONER:

1894 (Reiseber.) Norsk Finnemission, åber 1993. Tromsø. S. 3-4, 8.
1895 Samme, åber 1894. S. 3-4 om ordinasjonssaken. S. 12-56: bl a om lestadianerne.
1896 Samme, åber 1895. S. 29-75.
1897 Samme, åber 1896. S. 16-44. S. 16-20: Lestadianismen i Sør-Varanger. S. 3-9: Instruks for hjp.
1898 Samme, åber 1897. S. 4-5, 15-42.
1907 Finnmarken. = NK 1907, 369-72.

1910 **Finnmarkens prestegaarde**. = LV 24/1910.

1911a Hvile. = LV nr 4.
1911b Lapper og ren. = LV nr 4. = Morgenbladet 24.1.1911. Polem. Se samme 18.1. O.A.
1911c Fra konferentsstyrets formand. = LV nr 7.
1911d Ve meg, om jeg ikkje forkynder evangeliet, = LV nr 7.
1911e At leve er mig Kristus. = LV nr 9.
1911f Fra konferentsstyrets formand. = LV nr 9.
1911g Meddelelser fra konferentsstyrets formand. = LV nr 9.
1911h Bør Bibelen fratas finnerne. = LV nr 11.
1911i Hvilke særegne krav før der stilles til arbeiderne i finnemissionens tjeneste? = LV nr 15.
1911j **Kvindernes stilling hos finnerne**. = LV nr 17. Fra Kristelig Ukeblad.
1911k Bør finnemissionen overtas av indremissionen? = LV nr 17. Fra Kristelig Ukeblad.
1911l Rom 12,5 … = LV nr 18.
1911m «Waren Sardne». = LV nr 22.
1911n Fra konferentsstyrets formand. = LV nr 22.
1911o Johs 9,4. = LV nr 23.
1911p En fællesoppgave. Opførelsen av **smaakirker** i Finnmarken. = LV nr 23.
1911q Mot jul. = LV nr 24.
1911r Naar prækenen tolkes. = LV nr 24.

1912a 1912. Luc 13, 6-9. = LV nr 1.
1912b **Finnmarkens kirker**. ? LV nr 1.
1912c En svakhet ved vort missionsarabeid. = LV nr 2.
1912d Arbeidet for lapperne. = LV nr 4.
1912e Finnefondet. = LV nr 5.
1912f Begrænsning. = LV nr 7.
1912g **N. O. Ursin**. = LV nr 13.
1912h Hvor staarvi? = LV nr 15.
1912i Fra konferentsstyrets formand. = LV nr 23.

1913 «Mindet lader som ingenting – er dog et lønlig kildespring». = LV nr 3.

KILDER: Kab Nedre Stjørdal (res kap). Kab Tynset. – Studenterne 1887. 1912, 254f. – Holst 1897, 128. – Lange 1906, 133. – KUD A Misjonsvesenet pk 241: Finnemisjonen 1894-1926.

[1] Studenterne 1887. 1912, 264-65.

Dovre 14.5.1909; 30.5 og 4.6.1913. – Stjørdalens Avis 3.9.1909. – Illustreret Familieblad 1913, 630. – SV 6/1932,22 (fra åber 1894); 2/1935 (SHeiervang). – NK 1907, 369-72. – LV 11/1913 (Minnedikt av GStendahl.) LK 1898 I s. 422-23.

Aaen 1925, 100-01 (foto). – HDahl 191957, 306-7, 313. – Finnmarken … 1915, 13. Forfang 1920 (2), 44-48, 98-99. – Heiervang 1917, 19, 21f, 23, 28, 31 (26-34). – Helland 1906, 320, 354, 356f. – Hoem & Tjeldvoll 1980, 69f, 95f. – Holm 1909, 77. – Horneman 191928, 123; 1938, 43. – Lunde 1979, 255. – Meløy 1980, 21f, 93, 100.– DSivertsen 1955, 210-24f. – Steen 1945; samme 1963, 30-32, 34f, 43-45, 47, 50, 72, 75-77, 79 (71-82).

58. JERVELL, Sverre:

TANA, GILDESKÅL, FAUSKE, Stavanger, Hamar

F 7.4.1882 Ålesund, d 1955 Eidanger. Jacob Jervell (26.7.1847-31.10.1933), banksjef, o h Alida Marie f Brøgger (7.3.1847-29.3.1912).

G 12.11.1909 Stavanger m Thora Mejdell, f 28.11.1889 Stavanger. Stephan Barclay M (f 15.11.1850), apoteker, o h Helga Margrethe f Falck fra Stavanger (20.7.1863 16.6.1891). 5 sønner og 5 døtre. En sønn d i Tana, Else d 1928 i Bergen.

Stud 1900 Ålesund latinsk. Latin og gresk hovedfag. Krigssk 1901 (vpl secondltn). Valgte teologien "uten noen tvil eller vaklen" (Stavanger kab). C th 1906.

Utenlandsreise. Sekr Stavanger Kr. Ungdomsforening (Ynglingeforeningen) og timel Platous middelsk 1907 (fravær 1/2 år til prakticum).

Sp Tana 1909. Sp Gildeskål 1914 og pr Søndre Salten 1917. Sp Fauske 1920 (utn 17.10.1919). Fengselsp og hospitalsp St Jørgen mh Bergen 1925. Dpr Stavanger 1932, dpr Hamar 1939 (inns 20.3.1940). Avskjed 7.1.1949 (sviktende helbred). Bo: Skjelsvik, Eidanger.

TANA 1909-14

Formann i skolestyre, vergeråd og fattigstyre. Medvirket til byggingen av Finnemisjonsforbundets gamlehjem i Tana.[1] Tok initiativet til å skaffe Tana (og Finnmark) den første menighetssøster, ansatt i 1911 .[2]

Thora Jervell lærte samisk før sin mann. Årsaken var hushjelpa Kirsten Johansen fra Karasjok, senere kjent som "mamma Karasjok" på grunn av den hjelp hun gav jugoslaviske krigsfanger. "Kjøkkenlappisk", sa Jervell. "Ja, men den er forståelig", svarte Thora. Thora og Kirsten holdt kontakten gjennom livet.

Pensjonisten Sverre Jervell mintes samene som utpregede «statskirkemennesker». Den gangen gikk kirkedebatten om endringer i kirkeforfatningen. En sterk fraksjon innen reformkommisjonen ville

[1] Jens Otterbech skrev om Sverre Jervell: - «vor trofaste støtte i flere aar. Han har indkjøpt tomten til hjemmet og ladet alt arbeide utføre med grundmur og brønd. Han har hatt meget stræv og ydet os en overordentlig værdifuld hjælp. Nogen betaling /…/ har han ikke hat, derimot har han fra sin nye prestegaard sendt hjemmet 5 tønder poteter", Lappernes Ven 24/1914.

[2] Han fremmet saken i brev til Finnemisjonsforbundet ved Jens Otterbech. Samtidig sendte Otterbech brev til Jervell med spørsmål om han hadde bruk for en menighetssøster. Brevene var poststemplet samme dag. SBerg 1926, 29f.

ha en fri folkekirke. Jervell forsøkte å orientere menigheten om alternativene, men fri folkekirke? Nei, det ville ikke samene vite noe av! Under stiftsmøtet i 1912 holdt Tana-delegaten og lestadianerpredikanten *Olli Koskamo* en flammende tale mot en fri folkekirke.[1]

Erindringer om lestadianerne i Tana

«Alle de mest grepne kristne samer var læstadianere, og også for de andre var lestadianismen den sanne og rette kristendomsform. De hadde vanskelig for å anerkjenne noen som ikke hadde gjennemgått den lestadianske vekkelse, som fullgode troende kristne. Når de imidlertid holdt så sterkt på statskirken, var det neppe fordi de så på den norske statskirke som uttrykk for de helliges samfund. *Det* er tvertimot lestadianernes forsamling. En av deres ledere sa om statskirken (at den) er lik en mur om lestadianernes forsamling, hvor de kan leve sitt liv. De var nok redd for at en fri folkekirke ikke ville gi lestadianerne så gode forhold.»

Læstadianerne i Tana hadde i Jervells tid flere predikanter. «Deres ry gikk også inn i nabolandene deroppe i nord. Fremfor alt gjalt dette *Olli Koskamo* i Seida. Han var det store lys for lestadianerne i Tana, og deres skriftefar og rådgiver i åndelige spørsmål. Ellers var han en nokså selvbevisst herre.» Overfor Jervell var han meget elskverdig, lot ham overnatte og holde oppbyggelsesmøte i hans hus. Der var Jervell alltid velkommen.

«En annen høyt ansett lestadianer- predikant var *Hans Hellander*, også han i Seida, en from og fin karakter (se nr 58: Holm). Begge disse var kvener (KSv: Hans H. – Aaba-Hanssi var samisk). De preket helst på finsk, som var lestadianernes hellige språk. I likhet med presten, talte de med tolk til samisk. Tolkene var som regel meget flinke, også når de tolket til norsk.

Det var i vinterhalvåret lestadianerne hadde sine stormøter. Det var få bedehus i Tana hovedsogn. (KSv: Ingen da Jervell kom til Tana.) Møtene foregikk derfor i hjem hvor der var noenlunde god plass, men de ble jo stappfulle og luften tilsvarende dårlig i de lavlaftede stuer. Predikantene kunne holde det gående time etter time i sine taler. Men tilhørerne tok sine pauser, når det passet dem, og kviknet til med piperøyk eller en kopp kaffe eller begge deler.

Et karakteristisk trekk ved dissa samlingene var «rørelsene», de såkalte "likkatusak", gitt til kjenne dels med rop, enten angstrop eller gledesrop, dels med hopping og dansing omkring. Slike rørelser er for lestadianerne det ubestridelige tegn på Åndens virke. Likkatusak forekom også i kirken. Spesielt under skriftemål og altergang, men det hendte også under prekenen, og dessuten ved begravelser.

Det personlige kristenliv i Tana hovedsogn hadde sine beste representanter blant lestadianerne.» Jervell tok en av predikantene deres til medhjelper. Det var *Ole Olsen Laiti*.

Thora Jervells erindringer om lestadianerne[2]

Samlingene foregikk mest i vintertiden. Prestefolket var ofte med, og "særlig høytidelig" var det under predikantbesøk, spesielt av "den myndige *Goskamo* eller den milde og elskelige *Hellander*". Samlingene pågikk hele dagen, avbrutt av korte pauser med kaffe og røyk. Det var "stuvende fullt i de små rummene, og folk gikk inn og ut hele tiden /.../ lestadianerne var de flittigste kirkegjengerne vi hadde, og de som gikk oftest til alters. De hadde til dels lange veier til kirken, men de kom for det."

---

[1] DSivertsen 1955, 224. Lestadianernes «statskirkelighet» bidro til å utjevne forholdet mellom «norske» og lestadianere, og i 1916 var mange norskættede kommet med i det lestadianske fellesskap.

[2] TJervell 1966,197f.

En gammel from same - Hans, gikk alltid til alters (KSv: Hans Hellander). "Hver gang han lå der på alterringen, ble han så glad at han begynte å synge." Det var rart til å begynne med, men prestefolket vente seg til det. Han var en "god troende, som ofte kom til prestegården for å snakke med han "bapa"."

Gildeskål 1914-20. Ingen opplysninger mottatt fra kallsboken..
Fauske 1920-25. Ingen opplysninger mottatt fra kallsboken..

ST. JØRGEN MENIGHET 1925-32

Betjente de spedalske ved Pleiestiftelsen og St. Jørgens hospital, og dertil Bergens Kredsfengsel og flere gamlehjem

STAVANGER 1932-39

Medl styret Stavanger-avdelingen av Fortidsminnesmerkeforeningen m.m. Medl kretsstyret og hovedstyret i Det Norske Misjonsselskap. Medl kretsstyret Norges Kr. Ungdomsforbund. Medl styret Den norske Kirkes Presteforening.

Overgangen ble stor til Stavanger domprosti og domkirkemenighet. I denne tiden ble det igangsatt menighetsarbeid på Kalhammeren (Bakkeland), hvor et lite menighetslokale var samlingssted.

HAMAR 1939-49

Da biskop Hille nedla sitt bispeembetet, nektet Jervell å tre inn som hans vikar. Jervell ble derfor avsatt den 5. mars 1942. Etter et kort opphold, fortsatte han prestetjenesten. Da ble han forvist fra Hedmark fylke (29.aug). Forvisningstiden tilbrakte han først i Telemark og deretter vel to år i Vestfold, til han vendte tilbake ved frigjøringen.

Uten nærmere spesifisering av tid og sted, nevnte han under ett: Formann i skolestyrer, fattigstyrer, kirketilsyn, menighetsråd og vergeråd.

Studiereiser til Tyskland, England, Spania, Portugal, Sverige og Danmark.

KARAKTERISTIKK:

Ble "hurtig ualmindelig avholdt både som forkynner og som menneske /.../ respekt og aktelse langt utenfor kirkefolkets krets".[1]

Fra Hamar: "Han skapte seg respekt og høy anseelse ikke minst for sin rakryggede holdning" under krigen.[2]

EGET TILBAKEBLIKK:[3]

Han omtalte seg selv som «en landsens prest som har sin menighet, levende mennesker som han liker færdes blant».[4] Hans tilbakeblikk på sin tid i Tana har lokalhistorisk interesse:

---

[1] Hamar Stiftstidende 5.4.1952.
[2] Østlendingen 7.4.1952.
[3] Sverre Jervells "memoirer", s. 9-56. Upubl. Her forkortet og i utdrag med særlig henblikk på kirkelig folketradisjon i Tana prestegjeld. Upubl. Kursivering, KSv.
[4] Studentene 1900. 1925, 171.

Tana prestegård var ikke stor, kanskje den minste i landet på den tid: « et lavt enetasjes hus med 4 tildels små værelser og gjesteværelse og pikeværelse på loftet. /.../ Og gårdsbruket var tilsvarende lite. Et par kufòr det var det hele. For så vidt svarte det til forholdene i bygden.» Unntakene var boligene for sorenskriver, doktor, lensmann og en og annen handelsmann, som regel norsk. Ellers var det bare ganske små hus i Tanadalen og tilsvarende små gårdsbruk.

Jordbruket i Tana den gang var ikke rare greiene, selv om det fantes en såkalt landmannsforening. Man tok det som en selvfølge at kornet ikke modnet i løpet av den korte sommeren. Små avlinger fristet heller ikke til å arbeide med poteter, andre rotfrukter eller grønnsaker. Man kjøpte heller poteter fra trakter lenger sør, og mest fra potetbygda Kvæfjord. På de små gårdsbrukene høstet man strøfor til kyrne, sauene og hestene. Det var Jervells inntrykk at en arbeidskar i Tana ikke hadde vanskelig for å underholde seg og sine, for ved siden av gårdsbrukene hadde jo de fleste laksefisket i Tanaelva. Det ga både fisk og kontanter. Dessuten deltok de fleste i Finnmarksfisket eller skaffet seg arbeid på land i fiskeværene.

Om prestegården var liten, så var prestegjeldet desto større og *anneksreisene* desto lengre. Det nærmeste var *Berlevåg* mot øst. For å komme dit måtte presten først reise 18 km på landevei til *Smalfjord*. Derpå 7 landmil med båt. Til Gamvik gikk reisen først de samme 18 km og deretter 12 landmil til *Gamvik*. Og enda var vi ikke kommet til prestegjeldets grenser, hverken mot vest eller øst.

I **Berlevåg** var Jervell en 3 ukers tid. Derfra gikk reisen til **Gamvik** hvor han ble fra 3 til omkring 6 uker, alt etter som han hadde konfirmasjonsskole eller ikke. Konfirmasjon ble holdt skiftesvis annethvert år i Gamvik og Berlevåg. Denne første reisen varte 2-3 måneder til han var tilbake i hovedsognet i slutten av mai. Der blev han en 6 ukers tid, opptatt med konfirmasjonsskolen der. Så bar det atter utover til anneksene med en 3 ukers opphold i henholdsvis Berlevåg og Gamvik, og som regel med et kort opphold på Hop med prekengudstjeneste på skolehuset og mange jordfestelser på kirkegården.

Så bar det atter innover til noen ukers opphold i hovedsognet, hvor det var en *storsamling*, eller et slags marked, hvor folk fra mange kanter drev handel og varebytte. Sognepresten fastsatte tiden og sørget for kunngjøringen etter samråd med sorenskriveren, som berammet ting under markedet. Det var også alminnelig skikk at de som bodde langt fra kirkestedet, møtte frem for å få utført dåp, vigsler og jordfestelser. På en slik dag kunne over 30 barn bli døpt og en mengde jordfestelser utført for dem som var blitt begravet i prestens fravær fra hovedsognet. Den siste anneksreisen i året gjorde presten i september, da det kunne bli 3 gudstjenester ved hver annekskirke i løpet av tre uker på hvert sted.

Under oppholdet i **Gamvik** bodde presten i "prestestuen", et lite hus på 2 værelser og kjøkken. Eier var Nordlandske Kirke- og Skolefond og meget spartansk møblert. Når ikke fru Jervell var med, var kirketjenerens kone den som stelte til frokost og aftens, og ellers besørget renholdet. Middag spiste han hos dampskibsekspeditøren. Prestestuen lå utenfor det egentlige fiskevær, i nærheten av kirken. Man skulle tro det var et temmelig trist oppholdssted for den ensomme prest, iallfall når mørket falt på, men presten hadde alltid noe å beskjefige seg med.

I **Berlevåg** var det ingen prestestue. Der bodde Jervell hos *kjøpmann Grepstad*, hvor også andre tilreisende tok inn. Etter den siste runden til anneksene holdt presten seg i hovedsognet fra november til begynnelsen eller midten av mars, unntatt i sognebud.

Det administrative sentrum i Tana var **Langnes**. Der lå kirken og prestegården, og der bodde sorenskriver, lensmann og distriktslege, og der var skole, telegrafkontor, poståpneri, og et lite hotell hvor den gamle klokkerenken fru Astrup med sine to ugifte døtre tok imot reisende, og der var stedet for møter. Nær prestegården var et par landhandler. Slik hadde forholdet vært i mange år. *Tanagård* var den gang pleiehjem for tuberkuløse, og distriktslegen var tuberkulose-spesialist. Det fantes flere slike pleiehjem i Finnamark.

En halv mils vei høyere opp i bygda bodde sakfører og senere fylkesmann *Hagbart Lund*, den gang ordfører i Tana, senere også stortingsmann. Der var også innerbygdas største *kjøpmann Øwre,* foruten jordsalgskommisjonens formann, den senere sorenskriver *Carsten Klouman* . Der var således en koloni norske, såkalte kondisjonerte, i hovedsognet, mens majoriteten var samer og kvæner som brukte sine egne språk seg imellom. De aller fleste var likevel ganske flinke til å gjøre seg forstått på norsk, med unntak av barn under skolepliktig alder og en del gamle, især kvinner på steder hvor ingen norske bodde. De norske var de minst språkkyndige, endog de som hadde bodd en menneskealder i Tana. kanskje fordi de følte seg som herrefolket, eller hadde et mindre utviklet øre for språk. Samene og kvenene var nødt til å lære norsk i skolen, hvor all undervisning foregikk på norsk.

I de rådende kredser på norsk hold var det sterk motstand mot bruk av det samiske språk i skolen. Slik hadde det vært og slik var det fremdeles. Sett fra myndighetenes side, var denne motstand forståelig. Man anså det for risikabelt at befolkningen i grensedistriktene talte et annet språk. Denne risiko gjaldt især kvænene, som talte nabolandets språk. Samer hadde man jo også i finsk og svensk Lappland. Om samene hadde fått undervisning i samisk, ville de uten tvil ha lært godt norsk i skolene.

I kirkelig sammenheng var forholdene bedre. I samiske distrikt ble samisk brukt under hele gudstjenesten, i blandede distrikt ved annenhver gudstjeneste. I Karasjok og Kautokeino prekte nok prestene uten tolk. I de fleste sognemenigheter var det den gang ansatt en kirketolk for prekenens skyld, mens liturgien foregikk etter Alterboken på samisk. Slik kunne også «de norske» ta del i gudstjenesten.

Samene hadde norske borgerrettigheter, men hva de kunne gjøre ut av dem, var avhengig av personlig dyktighet. Da Jervell var sogneprest i Tana, var samen *Nils Pavelsen* ordfører og mye brukt i styre og stell. Problemet var dyktighet nok til å uttrykke seg skriftlig på norsk, og dermed konkurrere på like fot med de norskættede. Det er sannhet i det gamle ord at «kunnskap er makt».

Jervell fikk inntrykk av et godt og vennskapelig forhold mellom norske og samer i Tana. «Men det var vel likevel slik, at når samene snakket om Storkaren var det vel meget sjelden at de regnet noen same med blant dem. Men hva var en «storkar»? Kriteriene varierte, og kravene til posisjon og penger var ikke alltid så store. Illustrerende var et par elvebåtførere som skysset forstmannen. Ved en anledning da forstmannen måtte gjøre sitt fornødne, blåste det sterk vind og båtførerne la merke til papiret som ble tatt av vinden. «Så, du bruke *pappir!?»*

Samene var koftekledde og drakten deres var både vakker og passet godt til dem. Manns- og kvinnedrakten var temmelig like og røpet både god smak og en utpreket farveglede og farvesans. Det var en fryd å se dem i deres folderike festdrakt. Og ikke mindre praktfulle var de i sin vinterhabit pesken med bellingsokker og skaller på føttene, alt av reinskind, men ikke hvilket som helst. Det måtte enten være mørkt eller også drivende hvitt, myke og fine, og helst av ungdyr. Selvfølgelig måtte noen nøye seg med billigere skinntøi. Samene hadde skarpt øye for slikt og bedømte hverandre deretter.

Da det var ved vintertid vi kom til Tana, gjorde vi vårt bekjentskap med vinterkledde samer både ute og inne i kirken. På en stor kirkedag var kirken fullsatt av en praktfull skinnkledt forsamling. Mange samer hadde lang kirkevei, så de kom seg ikke av sted hver søndag. Men kirkelige som de var på sin måte, hadde de en sterk sans for de ulike søndagers betydning i kirkeåret, også utover de store høytider, til eksempel 1. søndag i advent. Da ville de gjerne gå til alters.

/…/

Kontrasten til anneksene Gamvik og Berlevåg var iøynefallende. Det var som å komme til en annen verden, hvor naturen var en annen og de norske preget på forholdene.[1] Hovedsoknet var en innlandsbygd og skogrikt. I anneksene fantes knapt en busk. Her ute står Ishavet mot en kyst uten skjærgård. I hovedsoknet er jorden god, her ute karrig og lite av den. Altså må næringsveiene være høyst ulike. I hovedsoknet har de sine gardsbruk, sitt elvefiske og vel også noe jakt, og brensel hentet de fra den skogrike Tana-dalen. I anneksene lever de av havet – av fisk og atter fisk. Og med fisk som handelsvare skaffet de seg det de trengte til sitt livsopphold. Bare unntaksvis hadde noen ei ku, mere vanlig noen sauer som de pleide å melke. Alt dreidde seg om fisket, direkte eller indirekte. Det satte også preg på bebyggelsen. Folk flest bodde i fiskevær de største *Mehamn, Gamvik og Berlevåg*. Det siste hadde omkr 1910 bortimot tusen innbyggere.

Når Jervell kom fra det stille og landlige Tana til fiskeværene, kunne han få byfornemmelser. Der var store forretninger med et ganske annet vareutvalg enn i hovedsognet, og mange mennesker, for under Finnmarkfisket fikk ikke Finnmarkingene være alene om havets skatter. Fra hele Nordnorge for ikke å si fra hele landet, kom fiskere, fiskeoppkjøpere og omreisende handelskarer. Da kunne det være opp til 6000 mennesker i Mehamn. Men hørte de om storfiske ved andre fiskevær, brøt de opp og søkte dit, og med fiskerne dro kjøpefartøyene dit hvor mulighetene bød seg.

I Jervelles tid var en kilopris på 8 øre regnet for en noenlunde bra pris. Men ofte var den lavere, for ikke å snakke om prisen på hyse. Det hendte nok at den var nede i 2-3 øre kiloet, så fiskere foretrakk å kaste fangsten på havet. Det var ingen lett jobb å være fisker på det åpne Ishavet ofte i åpne båter (nordlandsottringer eller enda mindre båter). En gang røk det plutselig opp med storm og snøfokk. Bekymret ventet folk, for de måtte regne med litt av hvert. Størsteparten kom seg tilbake til fiskeværet, mens andre måte lense for vinden til de havnet helt borte på Russekysten. Imens gikk familiene, ja, hele fiskeværet, i angst og spenning til de etter flere dager fikk høre at de var reddet .

Under *Finnmarkfisket* var alle i været beskjeftiget med fisken, menn og kvinner, store som små. Fiskeredskapen måtte klargjøres linene egnes med sild på angler i tusenvis, og garn bøtes, tørkes og settes i orden til å gå i sjøen. Og når fisken var kommen på land, skulle den sløyes, lever og rogn tas ut, hodene kappes og innvollene fjernes. Og når det var gjort, skulle fisken enten saltes for å bli til klippfisk eller henges på hjell, eller bli til tørrfisk (stokkfisk) rundt omkring i fiskeværet. Til alt dette arbeidet trengtes mye folk og hestehjelp. Der strømmet til «landarbeidere» fra de indre bygder, både menn og kvinner, for å få arbeid i denne travle tid, og den kunne dra ut også. Arbeidet var jo ikke ferdig med at fisken var kommet på hjellene. Den måtte ha tilsyn for å bli bevart mot makk. Og når den så var blitt tørr og ferdig, skulle den tas inn på pakkhusene igjen, bundtes og presses og gjøres ferdig til utskiping. På samme måte krevde biproduktene lever og rogn og også fiskehodene sin behandling for å

[1] Jf nr 49: Hornemann/Lebesby om forholdet ytre og indre Lebesby.

bli salgsvare. Det kunne bli sommer før de siste landarbeiderne brøt opp fra været. Jo, her fikk man et levende inntrykk av at det var fisken først og fisken sist.

Det var ganske umulig å leve der uten å få greie på fisk og fiskepriser. En ukyndig prest kunne følge med i de kiloprisene som fiskerne fikk, og kunne bedømme om væreieren hadde gjort en god eller dårlig handel, og likeså når høsten kom – hvor mye de fikk eller tok for det ferdige produkt. Til og med skjønnhetsbegrepet tok farve av fiskeriet, Da Jervell besøkte Berlevåg første gangen, var det like før fisket tok til. Han bemerket for en fisker hvor pent her var. «Nei, nå var der ikke noe pent», svarte han. «Men vent til fisken kommer på hjell, *da* blir her pent!»

Under fisket økte også *kirkesøkningen*. Den var alltid god i anneksene, men *da* ble den overveldende. Når presten kom til kirken, kunne det hende at folk kom gående fra kirken. Det var ikke råd å komme inn. Ja, en gang måtte måtte man tilkalle fiskeoppsynet for å hindre folk i å bryte opp kirkedøra for å komme inn. Nordlendingene var den gang meget glad i kirken, og de var også i høy grad et syngende folk med en *salmesang* verdt å høre. En kirke stappfull av mannfolk - det var som kirketaket løftet seg.

I denne tid, når menigheten kunne fordobles eller mangedobles, ble der gjerne sørget for økt geistlig *betjening*. Biskopen sendte gjerne en *stiftskapellan*, og *Indre Sjømannsmisjon* hadde sine utsendinger på fiskerhjem der oppe, og likeså andre organisasjoner. I de store fiskeværene fikk kristenlivet dermed et annet preg enn i hovedsoknet. Det ble på en måte *konfesjonsløst*, sammenlignet med lestadianernes statskirketro lutherdom etter Læstadius' oppfatning. Ute i værene var det temmelig likegyldig hvilket kirkesamfunn eller hvilken sekt predikanten tilhørte. De hørte like gjerne på den ene som på den annen, bare det var en hjertegrepen mann. De ville også selv gjerne vidne eller på annen måte ta aktivt del i møtene. Derfor var det vel heller ikke så rart at de foretrakk bønnemøter fremfor alminnelige oppbyggelsesmøter.

Frimisjonen hadde adskillig virksomhet med fastboende predikant i *Berlevåg*, men bare få av de som søkte dit, meldte seg ut av statskirken, for der ville de bli. Derfor holdt ikke Frimisjonen møter under gudstjenesten i kirken, men så gjerne at presten overvar deres møter og deltok som taler. Problemet var *barnedåpen*. Under påvirkning av frimisjonen, unnlot noen å døpe barna sine. Og likevel var de meget vennlige overfor sognepresten.

I annekset **Gamvik** hadde Frikirken et fiskerhjem og en fast arbeider boende året rundt. Forholdet der var det samme. Ingen meldte seg ut av statskirken i Jervells tid. Også der ville de gjerne at sognepresten deltok på møtene i frikirkens forsamlingshus, men mislikte at frikirkemannen holdt møter under gudstjenesten i kirken. Det hadde han jo sin fulle rett til, som representant for et annet kirkesamfunn. Folket i været gjorde ham forholdet begripelig, og dermed ble det. Det var disse mennesker som utgjorde kristenlivet i annekssognene, til forskjell fra lestadianerne i hovedsognet. Dermed ble det stadig avveksling i prestens liv og virke, borte fra hjem og prestegård i henimot det halvår om gangen.

Reisene kunne bli lange nok de også under ulike værforhold. Tanafjorden kunne være ille nok uten skjærgård. Dampskibene måtte ekspederes på åpne havet både i Gamvik og Berlevåg, og det kunne gå på livet løst når det gjaldt å få passasjerene ombord eller fra borde. Det var heller ikke alltid det passet å bruke rutebåtene, og da var alternativet en skøyte eller kanske på en åpen båt.

Men sandelig kunne reisene være meget behagelige også, for både prest, skriver, lensmann og doktor som hadde samme lodd. Skriveren kunne reise med fullmektig og kontorbetjent, og lensmannen

hadde ikke mindre enn tre betjenter som stadig var på farten. Det kunne nok bli livlig nok, når et slikt følge tok lokalbåten "Tanahorn" i besittelse og kanske efter en våkenatt i *Smalfjord*, anløpstedet kom til et veldekket frokostbord om bord og ble traktert like så vennlige som kvelden forut. I Smalfjord satte de nok pris på disse besøkene av øvrighet, doktor og prest.

I **Berlevåg** tok de fleste av oss inn hos det elskverdige barnløse ektepar *Grepstad*, i **Mehamn** hos kjøpmann *Aas* og i **Finnkongkjeilen** hos *fru Wedege*. Sjeldnere gikk turen til **Skjånes**, hvor vi tok inn hos kjøpman *Schancke*. Jervell mintes hjemmene og kirkene i Tana prestegjeld, som tyskerne brente under tilbaketoget fra Finnmark. Da var det en glede for ham at hans eldste sønn født på Tana prestegård, ledet *gjenreisingsnemnda* for Finnmark.

Sogneprest Jervell ble tilbudt stillingen som sekretær i Bergens Ynglingeforening og samtidig være hjelperest ved Korskirken. Han foretrakk å være i sitt særpregede Finnmarkskall enda en tid. Han likte både naturen og folket, selv om det ikke var ideelle menighetsforhold og menneskene beheftet med mange skrøbeligheter.

Befolkningen var ingen ensartet masse. I hovedsognet var de tre stammers møte nordmenn, lapper (samer) og kvener (suomi), i anneksene innflyttere fra andre steder og landsdeler. Dertil kom den årlige tilstrømning av fiskere, fiskeoppkjøpere, "kassehandlere", håndverkere og løsarbeidere. Boforholdene som kunne være dårlige under normale forhold, ble meget verre nå og medførte løse forhold. Prosenten barn født utenfor ekteskap var nokså stor, og ikke så ganske få flyttet sammen og bodde som gifte uten noen vigsel. I så henseende var situasjonen i det stabile hovedsognet lettere å kontrollere og sedeligheten mye bedre. At det var et grensedistrikt, gjorde nok også sitt.

En prest måtte selvfølgelig se det som sin plikt å få ordnet opp i disse forhold.[1] Det var ingen lett eller behagelig oppgave, og Jervell fikk en følelse av resignasjon i menigheten. Prestens medhjelper – en gammel hedersmann, hadde neppe noe syn for dette. Et unntak var amtmann *Andreas Tostrup Urbye* (senere minister). Han lovte støtte og hjelp til å få egne rom for *kokkene* i rorbuene, og hadde vel da lovgivningen i tankene. Ingenting var gjort fra myndighetenes side for å bedre fiskernes boforhold. Det var overlatt til det private initiativ, væreieren eller fartøyeieren. Jervell luftet problemet rorbuer og kvinnelige kokker for en av de største og rikeste væreierne, «men det er synd å si at jeg ble møtt med noen synderlig forståelse», mintes Jervell.

Hvor man flyttet sammen og levde som mann og kone uten å være vigd og kanske fikk barn på barn, kunne det være vanskelig nok å få brakt på det rene om de var gifte eller ikke. Jervell forsøkte med personlige besøk i slike hjem. Da hendte det at han ble truet med bank og annet. I Berlevåg forsøkte han under et offentlig møte å få befolkningens hjelp til å rette på disse forhold, og nevnte blant annet at de som leide bort hus, måtte forlange vigselattest. Da var det en som spurte: Men hva skal vi gjøre med dem som har hus selv?

Jervell forsøkte å komme de løse forhold til livs ved å stille krav til *faddere*. Han nektet å godkjenne dem som faddere som i løpet av siste året var innført som far eller mor for et barn født utenfor ekteskap. Da måtte han være konsekvent, og det rammet enkelte av storkaran. Det ble selvfølgelig ikke nådig opptatt, og vedkommende anbefalte Jervell å søke seg bort fra Tana. Men Jervell ble og hørte ikke mer om saken.

[1] Sverre Jervell var «rietschlianer» i den liberale teologitradisjon fra begynnelsen på 1800-årene.

Sett i ettertid, ville nok Jervell ha lagt vekt på den rette skjønnsomhet. Men helt uten virkning var nok ikke denne virksomhet. Det ble fortalt ham at når presten var ventet til Berlevåg, så flyttet samboerne fra hverandre til han var reist sin vei. Kanskje det var et tegn på våknende respekt for moralske verdier. Hyggelig var det, at han som gikk i spissen for en innsamling til avskjedsgave, var en storkar som Jervell av moralske grunner hadde nektet å være fadder. Kampen for de sedelige forhold ga også morsomme opplevelser, som da han fikk et brev fra en mann i annekset. Han bad sognepresten om lov til å flytte sammen med sin forlovede, for det var så lang tid til presten kom utover og kunne vie dem. Etter denne hendelse skal prestens arbeid med disse forhold ha virket meget godt. Så sant barnet ikke var født før vigselen, syntes de fleste at saken var i orden.

Et annet problem var en nesten total mangel på *økonomisk sans*, kanskje mest i fiskerbefolkningen. Man levde fra hånd til munn. Et eksempel: På et utfattig sted ute i Tanafjorden la Jervell merke til et stort lager av herlig røkelaks, det største han hadde sett. Han spurte handelsmannen hvor han solgte den laksen. Jervell tenkte på eksport. Noe ble nok sendt, forklarte han, men størsteparten solgt til folket på stedet. Det var betegnende for innstillingen – også hos de norske der oppe. Hadde de noe, så gikk det til øyeblikkets behov uten tanke på fremtiden. Like lite forsøkte man å hjelpe barna sine frem til bedre kår. I så måte var det adskillig bedre i hovedsognet, hvor flere sameungdommer gikk på Tromsø lærerskole, blant dem barna til *Nils Pavelsen*.

Da prestemangelen økte, ble det lettere å få embeter, iallfall i Hålogaland bispedømme. Da måtte man regne med *offentlige verv og mye kontorarbeid*, for under små forhold var det ikke så mange som var skikket til kommunale formannshverv. Da var presten god å ty til som formann i skolestyre, fattigstyre og vergeråd, foruten i de mer spesielt kirkelige verv. Tana var et herred som med store avstander var tungvint å administrere. Nesten alt måtte foregå skriftlig, og det ble nok å henge fingrene i.

Og ikke mindre vanskelige blev forholdene for *prestefruen*. Uten småbarn kunne hun følge med på anneksreisene. Det ga i det minste avveksling. Da barna begynte å komme, ble det å sitte alene på prestegården i Tana, mens mannen kunne være borte i måneder. Selv i Finnmark-kall som var lettere å betjene enn Tana, søkte prestene seg bort efter noen års forløp.[1] Jervell flyttet motvillig fra Hålogaland, hvor han kjente seg knyttet til folk og natur, men hensynet til barnas videre skolegang veidde tyngre. Ofte gikk tanken tilbake til det vidstrakte Tana prestegjeld, og sommeren 1937 besøkte han Tana for siste gang.

Ifølge **familietradisjonen** fikk Jervell et "*tolkeproblem*". Etter hvert som han kom inn i det samiske språk, oppdaget han at kirketolkens oversettelse ikke stemte med prekenen. Dette nevnte han for tolken, men fikk til svar at "tolken skal forkynne evangeliet"! Samme tradisjon forteller om et godt forhold mellom Jervell og lestadianerne. Han sa aldri et vondt ord om dem, selv om familien skjønte der var forskjeller, blant annet ble han aldri fortrolig med deres moralske forhold. Men åpne konflikter forekom ikke.

Et annet problemfelt var prestegårdens *fiskerettigheter* i Tana-elva. Jervell var i god tro og tenkte godt om alle. Så oppdaget han at bror av ordføreren "tyvfisket". Dette nevnte han for ordføreren, som

[1] Sverre Jervells artikkel fra 1920 "Litt fra et Finnmarkskald" (se Publ), holdt i en generell form, men med glimt inn i prestegjerningen - "så mange længtet efter presten og kirken" (s. 47).

ikke ble det minste forbauset. Det var riktig, det, at broren brøt prestegårdens fiskerettigheter. "Men da er han jo en svindler, da!" sa Jervell. "Men vet du ikke det, da?" svarte ordføreren.

Det var mye laks å få. Det inngikk i kontrakten med tjenestefolket, at de ikke skulle ha laks oftere enn fem dager i uken.

Tilbakeblikk på St Jørgen: En "på mange måder både tiltalende og meget takknemlige prestestilling /.../ Det sterkeste og uforglemmeligste inntrykk gjorde vel de spedalske og den måte hvorpå de fleste av disse bar sin tunge livsskjebne".[1]

Tilbakeblikk på Hamar domprosti: Okkupasjonstiden var «en ond og dog på samme tid på mange måter en rik og god tid å få sin inngang i den nye menighet».

Dårlig helbred og flere sykepermisjoner trykket ham. Han fikk ikke utrettet det han gjerne ville og fant det derfor riktig å søke avskjed "fra den menighet som fra første stund tok så godt imot meg og som altid viste en rørende tålmodighet og overbærenhet mot meg." Han forlot Hamar menighet "full av takk /.../ og med bønn til Gud om at han i nåde vil forunne en skrøpelig tjener en god livsaften i "håpets porter".[2]

PUBLIKASJONER

1914: Fra Tanen. = LV 3/1914. Om gamlehjemmet i Leirpollen.
1915: Litt fra et Finnmarkskald. = Fra Nordland og Finnmarken. Tromsø stifts aarbok 1915, 31-45. Kra.
1916: Litt om læstadianismen. = Fra Nordland og Finnmarken (se Publ 1915), s. 30-37.
1920: Litt fra et Finnmarkskald. = NFiBl 6/1920, 45-47.
1928: Mens nordlyset flammer. = SVJ 1928, 9-12.
Enkelte artikler i dagspressen.

KILDER: Kab Tana, Gildeskål, Stavanger, Hamar. Sverre Jervells memoirer. Upubl Studentene 1900. 1925, 170f; samme 1950, 78. Leganger 1925, 159. Eriksen 1930, 232. Bolling 1949, 211. KSv saml.

Hamar mhbl 19/1939; 1/1940. Stavanger mhbl 10/1940. Østlendingen 7.4.1952. Morgenposten 15.10.1931. Bergen Aftenblad 1.2.1932 (utdrag avskjedspreken, St Jørgen mh). Stavanger Aftenblad 16.10.1931. Hamar Stiftstidende 5.4.1952. Nationen 31.8.1955. LV 24/1914 (JOtterbech). SBerg 1926, 29f.

TJervell 1966. Hansson 1970 (se nedenfor: Sakregister).

Sakregister til Hansson, Per: Mamma Karasjok. Oslo 1970. Avgrenset til erindringer fra Kirsten Johansen vedrørende kirkelig folketradisjon og etniske forhold:

Flytting: 79f
Fødselsdag: 91
Gudmor: 49, 73, 79, 244f
Juletre: 42
Kirkegang: 62; jf 243
Nordmann same: 60, 69f, 70-73, 79
Norsk/samisk: 54-55, 59-61, 79; jf 40-42, 113f
Prest: 11f, 50, 53, 59-61 (SJervell), 76, 83, 108, 121, 149, 158f, 241
Prestefamilie: 42, 79, 83, 85 88, 94, 160, 253

[1] Stavanger kab.
[2] Hamar kab.

Prestegård: 42f, 62, 91
Prestekone: 53-54, 57, 68-73, 85-87, 91-92, 159f
Presteskyss: 56, 124
Tana-tiden 1909-1914: 50, 57-80

---

59. HOLM, Ole Arntzen Lützow:

NESSEBY, Risør

Stortingsmann F 8.8.1853 Risør, d 1936. Mellomnavnet Lützow trolig oppkalt etter en onkel. Peter H (31.12.1812 16.4.1876), sp og pr (stortingsm), o h Lovise Augusta f Holler (1814 1901).

G 1.10.1880 m Anne Marie Riddervold Jensen, f 19.5.1855 Kra. Pehr Andreas J (1812-67), stpr og dikter, o h (2. e) Mette Marie f Riddervold (1827-95), dtr av statsråd HRiddervold. 4 sønner, 2 døtre.

Stud 1871 Aars & Voss sk (Chra). Secondltn "uden fast Løn" 1873. Under studiet annenlærer Kongsvinger middelsk og eneredaktør Hedemarken Amtstidende 1875-76.

C th 1878. Lærer pikeskoler, Kra, 1879-80.

Sp Nesseby 1880. Prekte på samisk etter et halvt år.

Sp Risør 1892 (utn mens han var på Stortinget vå1892, avskjed med Nesseby sept s å). Pr Ø Nedenes 1903. Kst prest Akershus Landsfængsel og Arbeidshuset for Kvinder (Kra) 1910-26.

Faren **Peter Holm** var lærer ved Risør borgerskole fra 1840 og kateket fra 1843. Gjorde seg bemerket som byhistoriker og politiker. Medl formannskapet 1849-50 og 1852-54. Stortingsmann for Risør 1851. Sp Bodø og prost i Salten 1854-66. Sp Vinger 1866-80.[1] Sønnen Ole ble knyttet til Nord-Norge gjennom sine tolv barndomsår i Bodø.

NESSEBY 1880-92

Medl formannskapet alle sine år i Nesseby og varaordfører 1881-92. Forlikskommissær 1881-82. Form skolekommisjonen (-styret) 1881-92. Form fattigkommisjonen 1884-1887.

Valgm Nesseby 1882 og 1885. 1. suppl for Finnmarkens Amt (på 32-årsdagen 8.8.1885). Stortingsrepr 17. februar 1886 da Stortinget underkjente valget av statsråd Holmboe (tok sete 12.3). Møtte på Stortinget 1886-1888, 1889-91 og 1892-94, de to siste periodene 1. repr for Finnmarkens Amt. Årlige fravær 10. januar til medio juli, mens naboprester bestyrte embetet.

Ordf jernbanekomitèen 1886-88 og ordf veikomitèen m budsjett for statsveiene 1889-91, 1892-94. Ordf alle saker vedr kanalbudsjettet og statsstøttet dampskipsfart.

På Stortinget i 1887 fremmet Ole Holm og *Løvland* et forslag om *opphevelse av tvungen konfirmasjon og tvungen altergang*.[2] Sammen med presten *Erling Grønland* brakte han konfirmasjonsdebatten inn i et nytt spor ved å definere konfirmasjonen som en *velsignelse*handling i menighetens forsamling, og

[1] Lindstøl 1923, 12, 293f, 301.
[2] TSttid 10.3.1887.

ikke som en bekjennelseshandling med løfteavleggelse fra de unges side, om enn «med Guds nåde». Med denne redefinering kunne man opprettholde konfirmasjonen som en kirkelig sedvane i folket, samtidig som forslaget kom kritikerne i møte. Mange oppfattet som en edsavleggelse.
Forslaget fikk blant annet støtte på lekmannsmøtet i Ålesund i 1907, og ble foreslått i innstillingen fra den kirkelige reformkommisjon i 1911. Resultatet ga menigheten adgang til å velge mellom «gammel» og «ny» ordning.[1] Grønland og Holm ville skape klarhet, mens sideordningen regulerte uklarheten om forholdet dåp og konfirmasjon. I løpet av noen tiår vant velsignelseshandlingen. «gammel» ordning ble praksis en unntaksordning.[2]

Et annet forslag fra 1887 gjaldt *diakoneksamen*. Det ble fremmet for Stortinget av representantene Holm og Holmgren fra Varanger, men hovedmannen bak var biskop Skaar: Biskopen skulle med sogneprestens tilslutning kunne beskikke menn uten teologisk utdannelse til predikantvirksomhet i prestegjeldet «saavel i Husene som fra Kirkens Kordør". Vilkåret måtte være at biskopen fant ham dugelig og ustraffelig.[3]

Et tredje forslag (1.3.1901) gjaldt "*Selskabet til fremme av Finnmarkens jordbrug*". Under stortingsdebatten talte Holm mot forslaget til paragraf 2 i selskapets lover: Selskapet skulle fremme jordbruket i Finnmark ved «at lette og fremskynde bosættelse inden amtet af dertil skikkede jordarbeidere, væsentlig *fra sydligere egne* af landet" (uth her). Holm mente at en slik preferanse ville være til skade for Finnmarks egne jordbrukere ved å gi jordbrukere sørfra bedre kår enn Finnmarkingene. Man måtte kunne ta nordmenn hvor de enn kom fra, og ikke utelukke Finnmarks egne innbyggere, for ellers ville deres alternativ bli Amerika, advarte han.

Komiteformannen forklarte at det var hensikten å stimulere fornorskningen i distriktet, samtidig som det ville være rom for Finnmark-jordbrukere, så sant de kunne attestere at de virkelig var «duelige jordbrugere». Debatten bekreftet at tilflytting sørfra – også fra Bardu og Målselv, var viktigere enn hensynet til jordbrukerne i Finnmark. Bevillingen ble vedtatt enstemmig, men *uten* votering over paragraf 2, for det Finnmarkske jordbruk var innordnet det overordnede mål – fornorskning.[4]

Lestadianerne

> Medl prosteretten i saken mot lærer Ananias Brune høsten 1888 (se nr 46: Johannessen, nr 62: Gjølme..[5]

Lestadianerne i Nesseby var kirkevennlige, mer enn ellers vanlig, og Holm fikk et positivt forhold til dem.[6] Da sjøsamene i Nesseby og Polmak for alvor kom med i den lestadianske bevegelse omkr 1885, avga han en interessant kommentar, sett i lys av lestadianismens historie på Nordkalotten (kursiv her):

> «Læstadianere, i dette Ords strengere betydning, ikke egentlig findes inden disse Menigheder, idet *Deres Prædikanter og Ledere*, der flittig søger Herrens Hus og *ofte samraader sig med*

---

[1] Lov av 15. august 1911; kgl anordn 15. mars 1912.
[2] CFrWisløff 1971, 186, 189f.
[3] TSttid 10.3.1887.
[4] Se Lov av 22. mai 1902 og reglement for lovens håndhevelse av 7. juli s. å. Stortingstidende 1900-01, 1. mars. Til Holm, se s. 1040f, 1043. Jf Eriksen & Niemi 1981, 78.
[5] Se Brune 1934, 52f.
[6] DSivertsen 1955, 216f, 217, 224. Se Publ 1887.

> *Sognepræsten*, ikke forkynder andet end Guds Ord i Overensstemmelse med den lutherske Bekjendelse».
>
> Men et særtrekk ved predikantene gjorde ham usikker på deres kirkelighet, for *de kunne si en ting til presten, noe annet til de «Troende»*. Året etter beskrev han dem fremdeles som kirkelige, men la til at «de *Kvænvakte*» blant dem var de flittigste kirkegjengere og beste menighetslemmer. Denne vurdering vedkjente han seg i innberetningen for 1888, tross de skrøpelige kar som fantes blant dem med hensyn til livets vitnesbyrd. De aller fleste var i lære og liv lik «Saltet i en saa stor del død Menighed».[1]

Med «kirkevennlig» siktes vel her til kirkelig folketradisjon i bruken av Ord og Sakrament i sognemenighetens ordninger. Indirekte bekreftet han lestadianismens karakter av kirkefornyende bevegelse innen sognemenighetens ordninger (se nr 58: Jervell).

Holm verdsatte meget høyt den samiske predikanten *Hans Hellander*[2] og omtalte ham gjerne som «deres Leder og Lærer». Holm beskrev ham som smålåten og stillfarende, til forskjell fra den ruvende og selvbevisste kvænpredikanten Olli Koskamo, og en taler av uvanlig format. «Hans Talegaver er gode, hans Skriftkundskap, den han forstaar med Kraft at anvende, er ikke liden; han er en klog Mand, der beregner sit Auditorium … Med sit lyse, kraftige Ansigt, lange glatkjæmmede Haar, smukke Holdning og elastiske Gang, borttog han med engang alle de formidable Begreber, som jeg i min Naivitet havde gjort mig om en Læstadianernes Leder.»[3]

> Holms referat fra en rørelsestale gir et inntrykk av Hellander som predikant:
>
> «Predikanten kom ind på Jesu Lidelse. Da begynte han at stige og bæve i Stemmen med stadig hyppigere og hyppigere Spørgsmaal henkastet til Omkringsiddende. Der hørtes en kvalt Hulken hist og her; saa udmaltes Slagt-ofret med altid stærkere Udtryk. Blodet dryppede … «Det drypper det drypper!» - med Henvendelse til en Enkelt: «Det drypper på *Dig*!» - «Jesu blod rinder fra Saarene, rinder fra den tornekronede Pande, det rinder, rinder *for Dig*, rinder *på Dig*!» Bevægelsen blant Kvinderene blev stærkere. - Prædikanten blev varmere og varmere; gik fra Jesu Lidelse over til at udmale Helvedes brændende Pine».[4]

Dette er blodmystikk i den herrnhutiske tradisjon siden 1700-tallet. Den vedkjenner seg Guds forsoning med verden, som også Læstadius gjorde, men lik ham har frelsesvissheten en annen begrunnelse enn det fullbrakte forsoningsverk, gitt den enkelte til del i dåpen med løfte om salighet for hver den som tror. I rørelsestradisjonen er ikke troen forstått som *tillit* til Guds løfte, men som *opplevelse* av den korsfestede Jesus, virksom i følelseslivet (jf reormasjonstidens spiritualister og herrnhuternes brødresocieteter siden 1700-t).

---

[1] Samme s. 216f. Sit DSivertsen.

[2] **Hans Hellander** el Abrahamsen (Abba-Hansa el Aapa-Hanssi). Same. Fisker. f 6.4.1838 Utsjok, d 10.5.1914. Flyttet til Seida (Tana) på 1860-t. To år fiskepoliti i Tana på 1870-t. Forkynte på samisk og finsk. Predikant iallfall fra begynnelsen på 1870-t. Ved siden av *Olli Koskamo* en av lederpredikantene i Tana og Varangerfjorden. Predikantreiser til Enare, Kittilä, Salmijärvi, Porsanger, Lakselv. Reiste iallfall tre ganger til Svensk Lappland. Raittila 1967, 48.

[3] DSivertsen 1955, 224.

[4] Samme s. 402f.

Skole- og språkpolitikk

1880-instruksen medførte problemer under konfirmantskolen i de prestegjeld hvor konfirmantene haddde fått undervisningen i kristendomskunnskap på et språk de forstod lite av. Hvis ikke presten kunne konfirmantens morsmål, ble konfirmantskolen en språkskole, slik tilfellet var i Nesseby i 1886. Prest og kirkesanger (klokker) måtte begynne forfra med bibelhistorie og katekisme på morsmålet.

Holm prøvde forgjeves å moderere fornorskningen i skolen. Overfor stiftsdireksjonen viste han til omfattende misnøye blant samene i Nesseby, mer utbredt enn direksjonen forestilte seg, og de argeste motstandere var lestadianerne.[1] Etter hans skjønn ville det være spilt møye å overbevise samene om nytten av fornorskningsarbeidet.[2] Situasjonen virket håpløs.

I den praktiske skole- og språkpolitikk var biskopen satt under kontroll,[3] for i tilfelle dissens, var amtmannens votum utslagsgivende. Takket være biskop Smitts meglerrolle, oppnådde Holm dispensasjon for *Sirma krets*. I de andre kretsene skulle sognepresten velge ut de av barna som stod tilbake i evner, og disse skulle bli undervist i kristendomskunnskap på samisk, som i 1882 betød 43 % av elevene. Prosentdelen sank for hvert år og var i vårhalvåret 1886 nede på 19,8 %. Nedgangen illustrerer øvrighetstrykket på de sogneprester som motvillig fulgte skoleinstruksen ved å praktisere den med lempe.

I august 1886 holdt biskop *Johannes Skaar* sin første visitas i et samiskspråklig prestegjeld, nemlig Nesseby, hvor Holm var sogneprest.[4] Under visitasen var det god kontakt mellom biskopen og samene, ikke minst på grunn av Holm i rollen som mellommann. Ved avskjeden sa den samiske ordføreren: "Kjære biskop, glem nå ikke oss småfinner! La oss få religionsundervisningen på vårt eget språk!" Ifølge 1880-instruksen måtte også undervisningen i kristendomskunnskap skje på norsk. Det var om denne episode Holm skrev:

> "Tar jeg feil, når jeg tror at denne samtalen la den faste, sterke spire i biskop Skaars kjærlighet til samene og til hans levende interesse for deres åndelige nød / / (at samtalen) i grunnen ga støtet til oppropet av 28. februar 1888, som ble begynnelsen til Norsk finnemisjon."[5]

Straks Skaar ble klar over de følger som fornorskningspolitikken påførte kristendomsfaget, innhentet han rapporter fra sogneprestene i overgangsdistriktene.[6] Holm meldte blant annetfølgende (20.11.1886):

> "Det bør, ja det maa for en Sjælesørger (Lærer eller Præst) paatrænge sig som meget mildest talt uheldigt, at i de Timer, da han skulde drage de umyndige Lemmer til Herren, maa han være Sproglærer, istedenfor at Ordets Indhold skulde klares og lægges paa Hjertet, bliver den for Ham og i hvor meget høiere Grad for Børnene Formen, der optager alle Tanker og Evner /.../ men det er sandt: man kan vænne sig dertil, og i Glæden over de erhvervede Kundskaber i det norske Sprog glemme, hvor dyrt de kan være kjøbte /.../ Religionstimen er uden at Læreren selv merker det bleven en Sprogtime. Innholdet er traadt aldeles i Skyggen for Formen. Den Lærer, som varmet i Hjertet af Kristuskjærligheden vil meddele Barnet noget deraf, han tar uvilkaarlig Barnets eget Sprog, /…/ og just da, naar han har faaet Barnet med, saa det lyser af

---

[1] Samme s. 194.
[2] Dahl 1957, 281.
[3] Rangreglementet av 26. juli 1820 pgf 6. Den ble opphevet ved kgl res 24. november 1925.
[4] Dahl 1957, 28.2
[5] Sit Steen 1963, 16f; se samme 1956. Jf HDahl 1957, 287-288,
[6] Jf HDahl 1957, 286f.

> Barneøiet, saa maa han gribe sig selv: "Hei! vil du huske paa Instruxen og dens prgf 6!" Av seks timer måtte han bruke minst fire "med at faa fæstned det væsentligste af Formen." Et kort bibelvers krevde mye strev. Det måtte gjentas 20 ganger før barna kunne uttale verset riktig, for så å lære betydningen.[1]

Biskop Skaar ble etter hvert ansett som "farlig" blant ivrige fornorskere. Biskopens standpunkt til samenes målsak var jo i strid med skoleloven og den offisiell språk- og minoritetspolitikk. For rikspolitikeren Holm var hans dissenser mot fornorskningspolitikken en personlig belastning.[2] På Stortinget var han i alle år talsmann for Finnmark - for bedre kommunikasjoner, for jordbrukets utvikling og for samenes adgang til å bruke sitt morsmål i kirke og skole. Denne innsats synes glemt i ettertid.

RISØR 1892-1910

Medl bystyre og formannsskap 1893-1910. Form skolestyret 1894-1910. Medl vergeråd og kirketilsyn.

Suppl Østerrisør (ny valgkrets) 1895-97 og 1. repr 1898-1900, 1900-03. Medl budsjettkomitèen 1898-1903 og valgkomitèen 1898 og 1900-03. Medl deputasjon til åpningen av Ofotbanen 1903. Medl departementskomitè for ny universitetsfundats 1899-1900.

Medl styre for indremisjon og bedehus. Form Risør og Omegns Kr. Ungdomsforening og form Agdesidens Kreds for kr. Ungdomsforeninger 1894-1910. Form Risør avdeling av sjømands- og hedningemission. Sekr Broderkredsen paa Havet (forening for kristne Sjøkapteiner) og red "Brevduen" 1894-1919.

Medl komitè nedsatt av Det frivillige kirkelige landsmøte til å utrede endringer i konfirmasjonsordningen. Statsstipend 1903 for å studere fengsler og fengselsvesen i Danmark og Tyskland.

KRISTIANIA 1910-26

Styremedl Kristiania Indremission. Sekretær og kasserer "Akershus stifts geistlige enkekasse" 1911. Styremedlem "Foreningen til forsorg for løslatte forbrydere" 1911. Styremedl Det teologiske Menighetsfakultet 1913.

Form hovedkomitèen for "Foreningen til motarbeidelse av omstreifervæsenet" 1914.

Nestform Kristiania Kreds av Norsk Finnemission 1916. Fra 1917 medred "Bladet" (fengselsblad). Medl "Komiteen for samarbeide mellem sædelighedsarbeid og indremission" 1917. Styremedlem Norges kr. Ungdomsforbund.

KARAKTERISTIKK:

Fra Nesseby: Han sparte seg ikke når det gjaldt å nå ut i menigheten. Fysiske ferdigheter kom godt med. Biskop Skaar regnet ikke med Holm blant de av prestene i stiftet som viste særlig dyktighet. En forklaring kan være Skaars negative syn på prestens medvirkning i partipolitikken og de lange fravær den medførte i vinterhalvåret. [3]

Fra hans virke i Kristiania: "Prestens Stilling og Gjerning er en af de mest udprægede i Samfundet ligesom hans ydre dragt er det og Presten er derfor ogsaa særlig udsat for at faa

[1] Sit Aschim 1966, 22f.
[2] Aschim 1966, 23.
[3] Se Aschim 1966, 26, 27.

> over sit Ydre et Stempel hvor det rent humane og frit personlige er overskygget af Gjernings- og Stillingsmerket /.../ (Han var) prest med Liv og Sjæl /.../ naturlig, frisk, fri og freidig Personlighed med en let, rank og stout Holdning og en aaben Sans og en varm Interesse for alle Samfundsanliggender."
>
> Personlig "Frihed og Harmoni" hadde han vunnet gjennom den militære utdannelse og idrett ski, sykkel, seiling, roing for ikke at tale om, at han kan tøile den vildeste Ren foran en Pulk". Og videre: Han hadde "vundet sine Modstanderes Agtelse og Respekt og sine Meningsfellers udelte Sympathi /.../ en anseet og afholdt Geistlig og en af vort offentlige Livs mere fremskudte Repræsentanter."[1]
>
> En varmhjertet samevenn.[2]

EGET TILBAKEBLIKK:

Hans interesse for den nordligste landsdel og kjærligheten til menneskene her fikk i Nesseby ny næring. Etter et halvt år prekte han uten tolk.

Privat og offentlig, i skrift og tale, arbeidet han for bedre kommunikasjoner - for post- og telegrafvesen, for dampskibsruter og veiforbindelser. Dette arbeid fortsatte han på Stortinget.[3] Problemet var prioriteringene. Han mintes innsigelsene da *Kistrand pleiehjem* ble åpnet i 1903 for gamle og vanføre samer: Hvorfor her, når et slikt hjem ikke fantes på landsbygda i Sør Norge? Da svarte Holm:

> "Jeg forstår så godt, hvor påkrævet dette arbeide er. Hvor ofte kom jeg ikke til gamle syke på de avsidesliggende, ensomme pladse. Skilte fra omverdenen ved uveisomme vidder, uveirhårde sjøstykker uten telegraf, uten telefon med 6-12 mil fra læge lå de der uten pleie, uten råd for legeme som for sjel. Ofte hadde jeg på slike reiser med mig de almindeligste mediciner, men hvor bedrøvet måtte jeg ikke skilles fra dem uten å kunne mere enn love å få bud efter læge. Men før lægen makter å nå frem, kunde alt være slut. Men hvor rørende taknemmelige de var for besøket, og hvor glade over at jeg dog på deres eget sprog kunde tale med dem om det som tynget deres samvittighet og om de evige ting."[4]

Ved veis ende: Han hadde viet det meste av sitt liv til sjelesorg blant fattige samer nordpå, blandt fiskere og sjømenn i Risør og blant fanger i Kristiania. Den helse Gud hadde gitt ham, hadde han prøvd å holde ved like med friluftsliv på ski, med rein, og i båt i Finnmark, med seiling og skogsturer i Risør."[5]

Han hadde først vært prest i tolv år «for og blandt de barnslige, paavirkelige og loyale lapper i Finnmarkens ytterste egne», så i ti år «for de ofte saa upaavirkelige og ofte samfundsfiendtlige fanger i landets største fængsler», og nå senest i arbeidet for «de hjemløse omstreifere». Blant disse samfunnets "stedbarn" var det langt til "samfundets støtter".

«Som stortingsmand i 15 aar (1886-1903) er jeg ført sammen med saagodtsom alle "størrelser" i otti-niti-aarenes politiske liv /…/ At drage nogen sammenligning mellem indtrykket fra stedbarna og støtterne kunde synes urimelig, men ett har jeg lyst at si: Blandt de førstnævnte har jeg truffet faa, i hvem der ikke inderst inde var en liten plet sædejord, en streng som gav gjenlyd, naar det lykkedes at røre ved den. Og blandt de sidstnævnte ikke nogen, som ikke i større eller mindre grad lignet os meni-

---

[1] Jarlsberg og Larvik Amtstidende 26.11.1903 i anledning to foredrag i Arbeiderakademiet om Finnmark.
[2] Steen 1963.
[3] Studenterne 1871. 1896, 177f.
[4] Sit Steen 1963, 49f.
[5] Jarlsberg og Larvik Amtstidende 26.11.1903.

ge deri at de hadde sine svake sider. Politikken har ikke liten magt til at befæste disse svakheter, men ogsaa til at aabenbare.

Den lykkeligste arbeidstid som prest hadde han i sørlandsmenigheten med «de likefremme sjøfolk og den kjække ungdomsflok». Som biskopper hadde han «mænd som Heuch og de uforglemmelige venner Thorkildsen og Schelderup der sammen med Fredr. Petersen, J.J.Jansen og Gustav Jensen har hat stor indflydelse paa mit indre liv. Men ved siden av disse har "Broderkredsen paa havet", dens medlemmer, mit arbeide blandt dem og for dem været mig til forunderlig velsignelse gjennem de 25 aar, jeg har været dens sekretær og redaktør av organet "Brevduen". I den kreds har jeg levet nogen av mine bedste timer i de senere aar.»

Holm kunne med glede se tilbake på «en stor kaldsgjerning, som nok har bragt og bringer svære stunder i ansvarskjendsel, men ogsaa saa meget av stille glæde». Men først og sist takket han for «det lykkelige hjemliv gjennem de mange aar...»[1]

De dyrebareste minner var «præsteårene i Finnmarken og menighetsarbeidet i Risør kjære og snille menighet /…/ sammen med virket for og blant sjømenn i «Broderkredsen på havet». De «har /…/ styrket min svake tro og git mig meget av kjærlighetens inderlige Glæde."[2]

UTMERKELSE: Ridder 1. kl. St Olavs Orden 1900 "for statsborgerlig og embedsfortjeneste".

PUBLIKASJONER

1886: **Dampskibsfarten paa ØstFinnmarken**. = Vardø Posten 28.7. og 4.8.1886 (fra stortingsdebatten).

1887: **Fra Finnmarken. 3. En læstadiansk lægprædikant**. = Skilling magazin til udbredelse af almennyttige kundskaber. Kra. (S. 708 (bilde), 799-802: Om Tana predikanten *Hans Abraham Hellander*. Oversatt til finsk: Ruijasta. Lästadiolainen lainsaarnaaja. = Kyläkirjaston kuvalehti B sarja 1888, 75,82.)

1891: Horn, E(rik) F(redrik) B(arth): Sardne vuostas juovllabæivvai. (Preken på 1. juledag) Kristianast. 14 s. Overs. Utgiver: Studentforening i Kristiania. Gave til finnemisjonen, iflg JQvigstad 1914, 10; jf Steen 1963, 43.

1894: Midnatssol. Smaating fra Finnmarken. = Børnetidendes Julenummer 1894, 42-48.

1897a: "Gjennem det mørke fastland". = Nordahl Rolfsen (red/utg): Læsebog for Folkeskolen. Tredje Del. Skriftsprog og landsmaal. Kra. S. 104-11. (Ny utg ("byutgave"), Kra 1908, 188-96)

1897b: Nyt Forslag til Konfirmationsordning. Ved... = LK 1897 I, s. 85-89. (Se s. 219-20)

1900a: **Fra Søndagslivet nordpaa**. = Bodø Tidende 16. og 20.3.1900.

1900b: **Fra Øst-Finnmarkens natur og folkeliv**. Af... Med illustrationer efter originaltegninger af W. Peters og fotografier af fru Ellisif Wessel m. fl. = Norge i det nittende aarhundrede. Tekst og billeder af norske forfattere og kunstnere. Bd. 2. Chra. S. 128-38. S. 128-31: I. Langs kysten. S. 132-35. II. Fra sjølappernes liv. S. 135-37: III. "Lodden kommer". S. 137-38: IV. "Seien gaar". (Se Nordahl Rolfsen: Natur og folkelivsbilleder fra Norge. Anden samling ved... Kbh 1907, 172-91: = Del I og II)

1908: " Gjennem det mørke fastland". 1. "Det mørke fastland". 2. I storm paa Finnmarks-fjeldet. = Nordahl Rolfsen: Læsebok for folkeskolen. Ny utgave. Tredje del ("byutgave"). Kra. S. 188-96.

1916: **Sognebud i Finnmarken**. = NFiBl 2/1916, 10-11; SV 5/1931.

---

[1] Studentene 1871. 1921, 71-72.

[2] Risør kab.

1917a: Lars Siris juleoffer. = NFiBl 20/1917, 154-58; SVJ 1956, 3-5.
1917b: Det store og det lille juletre. = NFiBl 21-22/1917, 168-71; SV 45-46/1932, 183.
1918a: Posten maa frem! = NFiBl 1/1918, 5-7.
1918b: Diggal og Muste. = NFiBl 2/1918,11-15; SVJ 1926, 20-22.
1918c: Norsk Finnemission. 28de februar 1888 til 28de februar 1918. = Morgenbladet 28.2.1918; NFiBl 1918, 41-44.

Red art Hedemarkens Amtstidende 1875-1876 og "mine første svake poetiske præstationer" i denne avis.1

Artikler og korrespondanser i Vardøposten og i Finnmarkens Amtstidende 1884-94.

"Hjemlige Melodier". En diktserie i Vardø Posten 1882-92. 1: Paa min Hustrus Fødselsdag. = 21.6.1885. 2: Til min Hustru. = 28.6.1885.

Skildringer fra Finnmark i "Skilling-magazin".

Artikler med emner fra Finnmark i julehefter, særlig etter 1896.

Artikler i "Brevduen" nov1894-1919.

Ca. 50 foredrag i arbeiderakademier og alleslags foreninger i Sør Norge.

KILDER: Kab Nesseby og Risør (nedskrevet i 1917). - Studenterne 1871. 1896, 177-78; samme 1921, 70-72. - Lange 1906, 76.

Morgenbladet 7.8.1928. - Morgenavisen 9.2.1933. - Jarlsberg og Larvik Amtstidende 26.11.1903. - Vestmar 13.12.1910. L(ützow) H(olm), ref Broderkretsens 25 årsjubileum i Arendal. – Vardø-Posten 21. og 28.6.1885; 28.7 og 4.8.1886. - TSttid 10.3.1887. - Stortingstidende 1900-1901, 1. mars.

Aschim 1966, 22, jf s. 26, 27. - Blix 1967, 18. - Brune 1934, 52f. - HDahl 1957, 281, 282, 286f. - Eriksen & Niemi 1981, 78. - Lindstøl 1914, 392, 806f; samme 1923, 12, 293f, 301. - DSivertsen 1955, 194, 216f, 224, 402f. - Steen 1956, 16f, 49f; samme 1963, 16, 43, 49f. - CFrWisløff 1971, 186, 189f. - Qvigstad 1914, 10.

[1] Risør kab.

60. SANDBERG, Georg:

SØR-VARANGER, Sør-Aurdal

F 30.6.1842 Arendal, d 11.2.1891 (av svulst i underlivet) Sør-Aurdal.

Jørgen Flood S, postmester (fhv premierltn marinen), o h Laurenze Frederikke Wille.

G 7.10.1875 Kirkenes m Marie Benonia Holmgren, f 28.8.1846 Alta, d 12.6.1920 Kra. Henning Severin H, o h Fredrikke Lindstrøm. 7 barn.

Stud 1861 Kra. Begynte på medisinstudiet før han ble stud theol. 1864 ltn i hæren. Huslærer hos FADahl (dir Den høiere Landbrugssk Ås). C th 1868. Prakt og eks samisk 1869.

Timelærer Kristiansunds lærde- og Realsk 1869 (språk, naturhist, exersis = gym og våpenøvelser).

Stkap Tromsø stift 1871 (betjente bl a Sør-Varanger i ledigheten e Christophersen). Sp Sør-Varanger 1875. Sp Sør-Aurdal 1883.

Utsøkte bryllupsgjester var ett ektepar fra hver av de fire "nasjoner" i prestegjeldet: Norske, kvæner, sjøsamer og skoltesamer. Svoger var lærer Josias Holmgren på Bugøynes.

Allerede som gutt gjorde Georg Sandberg insektfunn som han sendte til Universitetets samlinger i Kristiania, blant dem *Scolia unifasciala* i Risør, til da ukjent i Skandinavia.[1] Denne hobby fortsatte han med i Kristiansund, men den kjølnet i Sør Varanger, fjernt fra fagfeller og bibliotek.

STIFTSKAPELLAN 1871-75

En omflakkende tjeneste gjorde Sandberg kjent med den politiske radikalisering blant fiskerne, som kom fra mange kanter og samlet seg i *fiskeværene*. Illustrerende var situasjonen i **Andenes** året 1873: «- *ualmindelig liden Sands for Guds Ord, men derimod adskillig Opposition mot Kirkestyre og Præsteskab*.» Der lå alt til rette for dissenternes virksomhet, hevdet han. Han skulle få rett i sin antagelse. I *Dverberg* prestegjeld fikk baptismen et gjennombrudd i 1890-årene.[2]

Positive erfaringer gjorde han i omgang med *kvænene*. De var generelt sett dyktige på land og sjø, og hadde et positivt forhold til landets borgerlige institusjoner. Det var i Alta og Hammerfest han merket gjensidig uvilje mellom nordmann og kvæn. Her var kvænene i minoritet. I Vadsø by – hvor kvænene var i majoritet, var forholdet positivt,[3] men ikke Sør-Varanger. Etter få år var han trolig den første prest som på norsk side skaffet seg en viss oversikt over den lestadianske bevegelse (Publ 1879a).

---

[1] WMScøyen, nekr. Entomologisk Tidsskrift 1891, 6.

[2] DSivertsen 1955, 317. Jf KSv 1986, 42: tab 31; s 51: diagram 20. Langs kysten av Tromsø Stift var Dverberg det prestegjeld hvor befolkningen var mest mottagelig for baptistisk virksomhet, se samme s. 56. Karakteristisk for utmeldingsstatistikkene fra Vesterålen og Harstad-distriktet var den langvarige økning fram til folketellingen i 1910, samme s. 58.

[3] HDahl 1957, 171f.

SØR-VARANGER 1875-83

Området tilfalt Norge ved grensereguleringen i 1826, men Pasvikdalen var uten norsk bosetting fram til 1851. Ved en regulering i 1857 ble Sør-Varanger gjort til annekssogn i Vadsø prestegjeld (kgl. res. 18.3.1857). I 1862 fikk annekset egen kirke på *Boris Gleb* (vigslet 23. juni),[1] og fra 1. oktober 1864 fikk annekset status som prestegjeld (kgl. res. 30.5.1864). Før den tid var fremmøtet fra "sydsiden" dårlig under visitasene i Vadsø. Det gjaldt også lærerne, for en kirkereise over Varangerfjorden var tidkrevende. Neste kirkevigsel skjedde i 1869, da *St Jakobs kapell*[2] markerte norsk overhøyhet ved Grense Jakobs elv.

Sandberg tiltrådte kallet i 1875, samme år som Christophersen tiltrådte Vadsø sogneprestembete. Betjeningen krevde lange vandringer til fots, og underveis så han det nasjonale behov for norske bureisere i Langfjorddalens grensedistrikt; men skulle det lykkes, måtte staten iverksatte ekstraordinære tiltak. Hvis ikke, ville kvænene fortrenge norske bureisere, hevdet han.[3]

Sandberg studerte lokalhistorie - særlig folketro og religiøst folkeliv, og dertil levekår og bosettingshistorie i Sør-Varanger. Med denne virksomhet var han med på å legge grunnlaget for samisk folkloristikk. Just Qvigstads avhandling om «Bosætningen i Sør-Varanger før 1870» bygde i stor utstrekning på Sandbergs notater (se Publ.).

Sommeren 1878 var to entomologene (insektforskerne) på ekskursjon i Pasvik, nemlig konservator *Sparre Schneider* i Tromsø og Norges første statsentomolog *Wilhelm Maribo Schøyen.* Sandberg var ledsager oppover Pasvikelva, og samværet med dem inspirerte ham til å gjenoppta entomologistudiene, blant annet ved å beskrive metamorphosen hos sjeldne arktiske sommerfugler.[4] I 1881 ble han medlem av Entomologiska Föreningen (Stockholm).

Lestadianerne

I Sør-Varanger møtte Sandberg den lestadianske gruppevirksomhet. Organisator var kjøpmann Tomas (Tuomas) Gunnari på Bugøynes.[5] Innvandringen toppet seg i 1860-årene på grunn av uår og hungersnød. Mange slo seg ned i Vadsø by- og hovedsogn, andre i Vardø by- og landsogn, og en del i Sør-Varanger. Den lestadianske virksomhet i Sør-Varanger fikk stor oppslutning i Neiden og strøket fra Langfjorden til Svanvatn, hvor de fleste var innvandret fra Kittilä.

Utenforstående hadde merket seg støyende «rørelser» med klapping, hyl, stønn, krampelatter og såkalt «kaldhopping». Om sistnevnte fenomen enda forekom, er tvilsomt (se nr 61: Christophersens innberetning til b Hvoslef). Deltagerne forklarte at følelsesutbruddene var «nådetegn» (armonmerkki), det vil si tegn på Den Hellige Ånds virkning ved det forkynte Guds ord. Sandbergs møte med denne form for livlig kristendom gjorde ham til lestadianisme-kritiker.

---

1 Se Galschiødt 1965, 9, 11, 13-15.

2 Misvisende kalt «Oscars 2. kapell» etter kongebesøket i 1874. Se Thoresen1904, 235f, hvor Sandberg er presten det vises til.

3 Eriksen & Niemi 1981, 77.

4 Se Schøyen 1891, 71-76.

5 Lunde 1979, 252f. **Tomas (Tuomas) Gunnari**, kjøpmann, smbr, fisker. Fra Nedertorne. F 28.11.1844, d 2.3.1921. Innvandret til Lyngen. Flyttet til Reisfjord hvor han sluttet seg til vekkelsen i 1867. Drev handel med samene i Neiden, og da Karlebotn-markedet opphørte i 1890, overtok han det meste av handelen. G 26.6.1864 m Mariane Magdalene Pleym, f 1845 Vadsø (prestegjeld), d. 9.6.1870. Raittila 1967, 238, nr 584.

Kirkesøkningen var elendig. Sandberg hadde mange messefall, til tross for sine ferdigheter i finsk.[1] En naturlig forklaring var bosettingene flere mil fra kirkestedet. Forgjengeren sogneprest *J. E. Belsheim*, fikk ansatt kirketolk og dessuten hjelp av daværende «kvænkapellan» *Christian Christophersen* (se nr 61). De var til hjelp for presten, men uten betydning for kirkesøkningen.

Messefallene vitner også om den politiske radikalisering, som i Nord-Norge var mer eller mindre merkbar allerede i 1870-årene. Den hadde Sandberg møtt i fiskeværene (se ovenfor) i form av motviljen mot kirke og kristendom; og i overdrevne forestillinger om inntekter og lettvinte kår.[2]

Sandberg oppsøkte lestadianske samlinger med et kritisk blikk på forkynnelse og ytringsformer. Med sin bakgrunn som stiftskapellan, og med sin kjennskap til finske kirkeforhold, kunne han etter kort tid presentere artikkelen *«Syd-Varanger»*. Denne oversikt over «det kvænske Væsen» i Varanger gikk som føljetong over flere nummer i Luthersk Ugeskrift (Publ 1879a), og ga innsyn i møtet mellom finskættede lestadianere og en nyluthersk prest og elev av professsor Gisle Johnson (1822-1894). Sandberg merket seg eiendommeligheter i lære og ytringsformer, og typisk for sin tid forstod han svermeriet i lys av den kvænske «folkekarakter». Med hensyn til ytringsformer kunne han anføre eksempler fra Lars Levi Laestadius's prekener omkr 1850 (d 1861), men unnskylde den til dels grove billedtale med liten tid til bibelstudier.

Sandberg beskrev nordmenn som innadvendte, sindige og rolige, og kvænene som det motsatte. Forskjellen fortonte seg for ham som en «uoverstigelig Mur mot alt aandelig Broderskap mellom de to folk». Et karakteristisk uttrykk var de «rørelser» som norskættede betraktet med *uvilje*. Og motsatt: Lestadianerne hevdet at neppe noen kunne bli salig i «den norske kristentro» - en egenrettferdig kristentro. De har hver sin gud, ble det forklart på folkemunne. Men unntak fantes. blant dem lærer *Ananias Brune* fra Volda, som ble lestadianer da han kom til Skallelv og Salttjern, trolig høsten 1873.[3] I følge Sandberg måtte «kvænske Sympathier» bero på slektskap, inngifte eller at man – lik Brune, var *disponert* for dem. En sympatisk side var det inderlige gudssamfunn blant kvænene. Innvendingen gjaldt moralsk slapphet, rørelsene, læren om dåpen, bokstavdyrking og deres opptreden som "guder" når de meddelte syndsforlatelsen.

Sandberg kombinerte prestegjerningen med insektforskning på finsk side, hvor vandringene ga kjennskap lederskikkelser i Nord-Finland. Sitt positive syn på Læstadius viste han under en enkel gudstjeneste i Enare, da han leste høyt en Læstadius-preken (på finsk), og ellers i andre sammenhenger med bruk av talemåter typisk for Læstadius, eks «synkverving» om fornuftens visdom.[4] Lik andre observatører på norsk hold, har heller ikke oppfattet bevegelsens læreutvikling under den store ekspansjon som fant sted i 1860- og 70-årene. Den strengt loviske forkynnelse under førstevekkelsen (omkr 1850) ble etter mye diskusjon forlatt til fordel for en evangelisk forkynnelse med avgørende vekt på løsenøkkelens bruk, da predikantene tilsa kollektivt «syndenes forlatelse i Jesu navn og blod». Diskusjonen fortsatte om forholdet mellom syndsforlatelse og livets vitnesbyrd.

---

[1] Jf Galschiødt 1965, 53. Pietismens reform-motiv var den fullendte reformasjon. Jf bevegelsens forgrening til Lyngen, DSivertsen 1955, 252f og 265 (frimh i Balsfjord).

[2] Samme s. 95f.

[3] Jf Raittila 1967, 26. Det er en feilopplysning at Brune ble lestadianer i 1882.

[4] Se Wessel 1975 (2), 22-23. Erik Andreas Ulve, kaptein på «DS Varanger» 1978-95, beskriver her en vandring sammen med Sandberg til Enare. Se FoR 4/1888, 26.

Artikkelen i Luthersk Ugeskrift ble i 1885 publisert i Vardø-Posten i forkortet utgave: *«Om Læstadianismen»* (Publ 1885d).[1] I dette tilbakeblikk fra Sør-Aurdal er kommentarene til Læstadius utelatt, men røper kjennskap til lederskikkelser på finsk og svensk side, både prester og predikanter. De virket modererende på adferdsformer og den kirkekritikk som påstod at statskirken hadde forvrengt hovedstykkene i luthersk lære og avveket fra «den lutherske ånd». Særlig to prester ga legitimitet til Sandbergs lestadianismekritikk):

> Sogneprest **Karl Abiel Heikel** (1846-1919). Sandberg har lest hans «Beretning om de åndelige bevegelser i Lappland og Norden (Kertomus hengellisistä liikunnoista Lapissa ja Pohjanmaalla. Oulu 1873. 83 s). Heikel var sogneprest i Kittilä (1874-83) og viden kjent som «lestadianerprest». I 1890-årene distanserte han seg fra det lestadianske fellesskap.[2]
>
> «Hätta-presten» **Aatu Laitinen.** Sandberg nevnte ham i sin artikkel i Vardø-posten, Laitinen var av forståelige grunner unevnt i Luthersk Ugeskrift (se 30: Schreiner, 42: Krohn, 51: Moe). Laitinen hadde i mellomtiden lagt den «freidige Opfatning» bak seg og moderert sin kirkekritikk og fremgangsmåte. Rettsforføyningene mot Laitinen gav ham martyrglorie og lederposisjon blant lestadianerne. Et vitnesbyrd er den store utbredelse som hans månedsblad fikk, blant annet i Varanger (Kristillinen Kuukauslehti 1883-87).

Sandberg merket seg den *manglende konsekvens*, for det «parti» som var i opposisjon til kirkens lære - kalt «Pavens lære», fremsto som sanne lutheranere og Guds ekte barn i det statskirkelige «pavedømme». Sandberg fryktet bruddet ville komme. Hans ankepunkt gjaldt moralsk slapphet, forholdet til bibelordet, deres opptreden som «guder» og dessuten rørelsen, dåpen og «trealen-guden».

Moralsk slapphet

Den viste seg i lettvint bruk av syndsforlatelsen (absolusjonen). Sandberg mente Vadsø-lederne var for raske når de slapp vakte over i nådestanden. Her markerte han et hovedanliggende i den gammelpietistiske tradisjon om «saliggjørelsen» forstått i et psykologiserende frelsesskjema, hvor «gjenfødelsen» sammenfaller med rettferdiggjørelsen (frifinnelsen) og blir synliggjort i et hellig liv i den asketisk-purtitanske moraltradisjon. Sandbergs motivering var Guds lov og evangelium som *samtidige* størrelser i den kristnes liv på dåpens grunn: Guds lov tjener da til å bevare den troende i en rett selverkjennelse for Gud og dermed aktualisere Guds evangelium i de daglige gjøremål, når troen øves i gjerninger som har Guds ord og befaling for seg. Men kristne som anser seg ferdig med Guds lov (antinomisme), havner i selvbestemt tro og innbilt kristendom. Han ironiserer over det omvendelsesbehov som følger årstidene - i sommerhalvåret utskeielsr, i mørketiden syndsbekjennelse og bønn om forlatelse i forsamlingen.

I den lestadianske gruppevirksomhet la han merke til den sosiale kontroll med fremmøte i forsamlingen 2-3 ganger i uken, til sine tider hver dag. Man bekreftet hverandres tilhørighet i fellesskapet på flere måter: Hilsen med «Guds fred» og høyre arm lagt om den andres skulder, ingen vennlighet eller fortrolighet i omgang med «de vantro», ikke bruk av klær som stikker seg ut med farver. Men moderasjon må ha funnet sted, for tidligere var det ikke lov å la seg fotografere eller motta fotografier, ikke lov å bruke blomster og gardiner i vinduene, ikke forheng foran sengen, ikke bruk av paraply i regnvær, osv. En av de strengeste påstod at kristne ikke burde spise annet enn byggbrød og fisk. Med ka-

[1] Vardø-Posten 17. og 18.5. 1885.
[2] Raittila 1967, 242f.

suistikk-moral var livets vitnesbyrd en overkommelig oppgave. Sett utenfra, trådte menneskepåfunn istedenfor Guds gode skapervilje, tydeliggjort i Tibudsloven. Sett innenfra, kunne nevnte markeringer ha en beskyttende og sjelesørgerisk hensikt. Det kan være at formene fristet Sandberg til å opptre i dommerposisjon.

Forholdet til bibelordet

Lestadianerne ble av andre oppfattet som «*bokstavdyrkere*», så også Sandberg. Årsaken var inngrodd skepsis mot nye bibeloversettelser. De tviholdt på fortolkninger av bibelord løsrevet fra sammenhengen. Var man uenig - om så på et uvesentlig punkt, ble man straks fordømt, for de hadde jo Bibelen, Luther og Læstadius på sin side.

Sett i ettertid, var denne forkjærlighet for «det gamle» uttrykk for *tradisjonalisme*, som om gamle former for adferd, språk og virksomhet er gode fordi de er overtatt fra «de gamle». Den alternative, evangeliske innstilling tar vare på «det gamle» når det gir *sakssvarende* uttrykk for et nytestamentlig innhold, nyttig for oss som nå lever. Tradisjonalismen ble med tiden en hindring for trosformidling blant barn og unge. Lokalgruppene artet seg som utdøende *isolater*.[1]

Sandberg møtte «bokstavdyrkere» som betraktet det skrevne bibelord som død bokstav, det vil si uten «den levendegjørende Kraft. Det blir først levende når åndsbårne predikanter forkynner bibelordet. Da kommer Ånden også tilhørerne til hjelp og gjør bibelordene til livgivende ord. Bibellesning var nyttig når formålet var den kunnskap som fremmet vekkelsen. Begrunnelsen fant man i bibelsteder som ved nærmere ettersyn ingenting sier om en motsetning mellom det skrevne og det forkynte ord, her anført etter 1893-oversettelsen:[2]

> **2 Tim 3:16f** *–Den hele Skrift er indblæst av Gud og nyttig til Lærdom, til Overbevisning, til Rettelse, til Optugtelse i Retfærdighed, for at det Guds Menneske maa være fuldkomment, dygtiggjort til al god Gjerning.* **2 Joh 12** *– Endskjønt jeg hadde meget at skrive til eder, har jeg ikke villet det med Papir og Blæk; men haaber at komme til eder og tale mundtlig med eder, for at vor Glæde maa vorde fuldkommen.* **Rom 10:14** *– Men hvordan skulle de tro paa den, om hvem de ikke have hørt? Men hvorledes skulde de høre, uden der er Nogen som prædiker?* **Apg 8:30f** *(Filip) hørte ham læse Profeten Esaias, og han sagde: «Forstaar du ogsaa det, du læser?» Men han sagde: «Hvorledes skulde jeg kunde det, uden at Nogen veileder mig?»*

Ble de uenige om hvordan ord skulle forstås, ble saken avgjort med henvisning til Læstadius eller Luther (den unge Luther). Sistnevntes saftige ordbruk mot pavedømmet og muslimene (tyrken) ble uten videre anvendt på «vår lutherske kirke». Sandberg merket seg dessutne at samtalen om bibelord alltid handlet om *læren*.

Deres opptreden som «guder»

De hevder at Guds ord har virkekraft kun når det blir forkynt gjennom *gjenfødte* mennesker (donatisme el de gjenfødtes teologi). Hans kommentar var denne (i 1874): «- man bygger på en menneskelig Dom, /…/ som om denne Dom var udtalt af Gud selv.»

Situasjonen var en annen et tiår senere – mens Gjølme var sogneprest i Vadsø. Da ble det lært at Guds tilgivelse skjer i kraft av *Kristi fullmaktsord* , så også presten meddeler absolusjonen som Kristi

---

[1] Om «bokstavdyrkere», samme s. 449f (presten i Sør-Varanger var Sandberg).

[2] DSivertsen 1955, 441f, 449f. Sivertsen har anført bibelstedene med Sandberg som kilde:

stedfortreder eller delegat.[1] Endringen vitner om selvkritikk i det lestadianske miljø (se nr 3: Arctander/biskop Skaar, nr 56: Otterbech).

Rørelsene, dåpen og hovedvillfarelsen.

Sandberg har observert (1877) at rørelsene hadde blitt «sjeldnere». Dette var siste gang rørelsen ble nevnt i en innberetning til biskopen.[2] I ettertid ser vi at observasjonen inngår i en spenningsfull overgangstid. I Øst-Finnmark ble det ikke slutt på rørelser blant lestadianerene, men de forekom sjeldnere uten at det fikk følger for læren om dåpen som gjenfødelsens nådemiddel. Hva Sandberg meldte i 1874 om reformert dåpslære, gjaldt fremdeles (jf prosterettens kjennelse i Brune-saken):

> De lærer at «Barnedaabens Naade kuns rækker til for Børnene, men ingensomhelst Betydning har for den Voxne. *Da Menigheden er Guds representant paa Jorden, kan den alene meddele den Helligaands Gave med Syndsforladelse*, hvilket er den egentlige *Hovedvildfarelse* i disse Aandeliges Lære.» (Kursiv her.)

Barna kom til verden som Guds barn uten dåp (metodisme), og at dåpen ikke ga del i Guds forsoningsverk, men *stadfestet* deres barnekår hos Gud. Fire år senere var denne oppfatning på gli, for enkelte blant dem benektet ikke den mulighet «at blive staaende i Daabspakten indtil den voxne Alder».[3] Uansett hadde synds- og trosbekjennelse for menigheten trått i dåpens sted og blitt «en ny Daab», det vil si «Daaben med den Helligaand og Ild», og nødvendig for enhver.

Denne oppfatning må forstås i lys av læren om menigheten, forklarte Sandberg. Den var for ham selv hovedvillfarelsen - «*Menighetspavedømmet*». I skriftet «Et Ord til Afsked» (se Publ) belyser han villfarelsen med en hendelse, trolig mens han tjenestegjorde som stiftskapellan under ledighet i Vadsø sogneprestembete (1873?):

> En dag fikk han besøk av noen karer som kalte seg «apostler». De erklærte seg tilfreds med hans «Vidnesbyrd». Bare en ting manglet – «at jeg lod mig indvie til en Apostel ved at bekjende for dem mine Synder og faa deres Haandspaalæggelse».
>
> Men Sandberg var tilfreds med å dra fra Vadsø «ved at faa Lov til at blive i mine Barnekaar, som en af Jesu Kristi Smaa formedelst Troen, og at jeg aldrig tænker at blive nogen Apostel, skjønt jeg vil vedblive at gaa i Apostlenes Skole gjennom det apostoliske Ord, som vi, Gud være lovet, endnu have levende iblandt os, efterat hine Kristentroens første Grundlæggere på Jorden ere gaaede til Hvile.
>
> Jeg tror paa en usynlig, treénig Gud, og i Troen på ham *har* jeg allerede (ikke bare faar jeg) /…/ mine Synders Forladelse.» Men dette er nettopp for dem det gale – å tro på en Gud som man ikke ser. En død Gud, kaller de ham. Derfor ville de at jeg skulle tro på hans apostler, de som ennu lever som hans stedfortredere på jorden.

---

[1] Samme s. 377.

[2] Samme s. 397.

[3] Samme s. 415. Se nærmere s. 416-18 om «Lyngenlæstadianernes tendens til å gå egne veier» allerede i 1875. Men etter som de forsvarte dåpslæren i Luthers Lille Katekisme mot «dissenterne» i Lyngen (Den apostoliske menighet), må denne «tendens» vært tydelig blant Lyngen-lestadianerne i deres frontmarkeringer mot reformert dåplære i frimenighetene, og senere overfor øst-lestadianerne i Vadsø by og landsogn. I S-Varanger var det ingen som «begjærte» predikanter fra Skibotn-samlingene.

> Den siste som besøkte ham, kalte seg «Menneskesønnen» med makt til å forlate synder på jorden. Han var «Døren til Faarestien», og nå ville han slippe meg og gjøre meg salig. Nei, «den gamle Gud lever endnu», svarte Sandberg.
>
> De fremstod «med Makt og Myndighed og Aandens Fuldkommenhed» ved siden av Herrens apostler, for så å ta Den Hellige Ånd til fange og gjøre sig selv til Gud. Men en dag vil de falle ned fra sin innbilte høyde, for Gud står de stolte imot, men de ydmyke gir han nåde.

Denne «hovedvillfarelse», også kalt «*trealenguden*» - en gud i menneskehøyde, hang sammen med forestillingen om gjenfødelsen i betydningen forvandlet menneskenatur fra syndig kjød til «hellig kjød». Med stor konsekvens lærte man at døde ord, skrevet med sverte på papir, ble Guds levendegjørende ord, når det ble forkynt gjennom menigheten, det vil si i gjenfødte menneskers munn.

Med stor konsekvens fulgte den *skriftemålspraksis* som fulgte samlingene i vinterhalvåret. Særlig etter sommerens meritter bekjente man i alles påhør de groveste synder, endog i foreldres og barns påhør, og tilsa hverandre syndenes forlatelse. Sandberg merket at denne praksis ble moderert med årene, for man fikk lov til å skrifte for en av lederne, men det var også *nødvendig*.

En annen konsekvens var det ensidige *utvalg av lese- og prekentekster*, fulgt av en evindelig behandling av rettferdiggjørelseslæren og utmaling av «Kristi Blods og Opstandelses Kraft». Med ensidigheten fulgte mangelfull bibelkunnskap.

En tredje konsekvens rammet *kirkesøkningen*. De unnlot å holde samlinger i kirketiden – ikke av hensyn til presten, men som tegn på underdanighet mot øvrigheten. De holdt seg borte fra kirken når en «uåndelig» prest forrettet gudstjenesten sammen med «de vantro», unntatt når de selv gikk til alters med en sakramentforståelse i samsvar med Kristi ord. Den fant han selvmotsigende – på den ene side forvaltet av en uåndelig prest uten det levendegjørende ord, på den annen side det sakramentale samfunn med Kristi ofrede legeme og blod i brødets og vinens skikkelser.

Når en ny prest begynte i tjenesten, strømmet folk til kirken - også lestadianerne. Presten kunne vinne deres sympati med sin praksis, når han anvendte Guds lov til omvendelse, og når han under innskriving til nattverd fant det nødvendig å utsette vedkommendes altergang. Men uviljen mellom nordmann og kvæn kunne presten vanskelig overvinne. Med bruk av finsk kunne han vinne sympati hos den ene part, men miste sympati hos den norske part. Denne kritiske kommentar må bero på selvsyn og gjelde naboprestene Christophersen (nr 60) og Gjølme (nr 61).

De fire ankepunktene til sammen gjenspeiler over tid spenninger og konflikter i 1860-årene, da bevegelsen ble utbredt lik en epidemi samtidig som gruppevirksomhet poppet opp på Nordkalotten og reorganisering fant sted i ulike virkeområder. Det medførte variasjoner på lokalnivå, og uenighet om lære og liv, særlig i kvænbyen Vadsø hvor innvanerere møttes fra mange steder.[1] En illustrasjon gir livshistorien til lederpredikanten *Erkki Antti* Juhonpieti (1814-1900).

Utsendt av prosten Læstadius i Pajala, besøkte Erkki Antti Vadsø første gang i 1853, men uten resultat. I 1866 besøkte han igjen Vadsø, denne gang for å bilegge den strid som *Johan Grøn* (Viheriä) var årsak til. Grøn godtok ingen som levende kristen uten å ha vært i rørelse, det synlige «nådetegn». Altså var ikke de kristne som var kommet til tro uten rørelse i den lestadianske forsamling. Det ble stor forvirring, De som sluttet seg til Grøns «levende kristendom», ble svært så livlige, for her gjaldt det å

[1] Jf samme s. 187, 188f, 207, 377, 415, 441f, 449f.

få sin gjenfødelse bekreftet. Benevnelsen «kaldhopping» (kylmä hyppäys) sikter til denne villfarelse (mere nedenfor, nr 61: Christophersen).

Vekkelsen i de indre strøk av Sør-Varanger nådde klimaks i 1878-79 med kraftige rørelser under samlingene og med en nidkjær omvendelsesiver. Da sendte Sandberg «en herboende alvorlig kristeligsindet kvænsk Mand» ut i distriktene for å samle folk til oppbyggelser og motarbeide ekstatiske rørelser. Prost Gjølme i Vadsø syntes Sandberg svartmalte situasjonen,[1] for helsvart var den ikke. Sandberg viste til skole- og konfirmantundervisningen og dens langsiktige virkning, og håpet ved dens hjelp at den religiøse splittelse mellom nordmann og kvæn kunne bli overvunnet. Denne utvikling i ønsket retning ville bli avgjørende for bevegelsens fremtid i Varanger. Det akutte problem var tilreisende predikanter fra Nord-Finland, som med sin virksomhet motarbeidet sunne lærebegreper.

Sandberg lot til å være uvitende om den indrelestadianske konflikt omkr.1880. I avskjedsprekenen (14. s e Tref i 1883) fremhevet han menneskenes utakknemlighet i en turbulent samtid, gitt til kjenne med utakk for Guds nådemidler i sognemenighetens ordninger.

SØR AURDAL 1883-91

Han bearbeidet og publiserte artikler om tidligere insektsamlinger. Gjorde nye undersøkelser og samlinger. Sykdom hemmet ham i de siste leveår.

Prestens endelikt

Han gikk bort "snarere, end han selv og hans nærmeste troede /.../ holdt sig hele Tiden trods Sygdommens Plager lige aands- og villiestærk og forrettede i sine Kirker lige til Nytaarsdag, da han prædikede for sidste Gang for sin Menighed. Siden tog Kræfterne mere og mere af, til han 3 Uger før sin Død maatte holde Sengen og var meget lidende. Men Aanden var lige stærk og klar, han mindedes sine kjære Venner og Kollegaer, hvem han paa Dødsleiet bad overbragt sin sidste Hilsen, og gik med fuld og klar Bevidsthed in i Evigheden, tillidsfuld og lykkelig i sin Kristentro."[2]

KARAKTERISTIKK

Fra Sør-Varanger: Ble husket som lestadianer-motstander.

I sin posisjon som skolekommisjonens formann styrket han fornorskningsarbeidet ved å omorganisere skolene langs grensen mot Russland.[3] Men direkte tvangsfornorskning var han motstander av, for hensikten med fornorskning var å gi befolkningen utviklingsmuligheter.[4]

Fra Sør-Aurdal: Beskjeden og flittig. Entomolog, folklorist, lokalhistoriker.

«Det var vel ikke mange som visste at bak den beskjedne prestemann i Søndre Aurdal skjulte sig en av de flittigste og i sine undersøkelser heldigste naturforsker som et så lite land som vårt ikke tåler å miste nogen av.» [5]

PUBLIKASJONER

1873: Et Ord til Afsked. Palmesøndag 1873. Vadsø.
1875: Prædiken paa Første Paaskedag. Hammerfest. 16 s.

[1] DSivertsen 1955, 207.
[2] Schøyen 1891, 74.
[3] S-Aurdal kab.
[4] Nissen 1954.
[5] Erik Andreas Ulve. Wessel 1978(2), 28.

1876: **Et Besøg i Skoltelapbyen ved Boris Glebs nye Kirke og Prestegaard**. = LK l876 II,17-23, 33-38. (Opptatt i Folkevennen 1879. Wessel 1978 (2),66-78)

1879a: **Fra Sydvaranger.** = LU 6. halvaar, s. 1-8, 17-23, 33-41, 49-57, 67-73, 83-89. (Overs/publ i Haaparannan Lehti 1880 (1881?))

1879b: Om Lappernes Tro paa "Stallo" i det 19. Aarhundrede. = Opptatt i Folkevennen 1879. (Se Wessel 1978 (2),79-89. Jf samme 1937-1938 (1). Sammen med et par eventyr fra Qvigstad & Sandberg 1887. Sandberg biographica)

1880: **Fra det læstadianske vækkelsesarbeide**. = LU 8. halvaar, s. 108-116 (Laestadius-preken til norsk og brevveksling mellom predikantene Paavo Ruotsalainen og Isak Poromaa.

1882: Iagttagelser over arktiske Sommerfugles Metamorphoser. Kra. = Entomologisk Tidskrift 1883, 9-28, 52-55 (resumè). Sthm.

1883a: Iagtagelser over arktiske Sommerfugles Metamorphoser. = Entomologisk Tidsskrift, s 9-28.

1883b: Om en Varietet af Argynnis pales s. v. = Entomologisk Tidskrift s. 129-130, 224 (resumè). Sthm.

1883c: Om en for Norges Fauna og Regio arctica ny Rhopalocer. = Entomologisk Tidskrift s 131-132, 225 (resumè). Sthm.

1884a: Prædiken paa 14de Søndag efter Trefoldighed 1883. Avskjedspreken for Sør-Varanger mh. = FFR 5/1884, 33-38.

1884b: Fortsatte Iagttagelser over arktiske Sommerfugles Metamorphoser. = Entomologisk Tidskrift s. 139 -144, 222 (resumè).

1885a: Beobachtungen über Metamorphosen der arktischen Falter. = Berliner Entomologische Zeitschrift s. 245-265. Berlin.

1885b: Qvigstad, J(ust Knut) & ...: Prøver af lappiske eventyr og folkesagn. Kra. = Særtr av Norsk Maanedsskrift for Literatur, kunst og politik. Bd. 2.

1885c: Supplement til Sydvarangers Lepidopterfauna. = Entomologisk Tidskrift 1885,187-203, 221-224 (resumè).

1885d: **Om Læstadianismen**. = Vardø Posten 17. og 31.5.1885.

1887: Qvigstad J(ust Knut) & ...: Lappiske eventyr og folkesagn. Med en indledning af Professor Moltke Moe. Kra. (Til nederlandsk 1977 sm m JQvigstads Lappiske eventyr og sagn. Oslo 1927-1929. Se: Nakkut og Lainit. Samiske eventyr. I utvalg ved Finn Strømsted. Oslo 1970. Se: Wessel 1978 (2), 90-92)

1888a: Qvigstad, J(ust Knut) & ...: Lappische Sprachproben. Aufgezeichnet von ... = Særtr av Suom. ugr. Seuran Aikakauskirja 3/1888.

1888b: Prædiken paa 24de Søndag efter Trefdh. 1887. = FFR 4/1888, 25-28.

1890: Et Tilfælde af Coleopterlarvens Tilhold i Tarmkanalen hos et Menneske. = Entomologisk Tidskrift 1890, 77-80. Sthm. (Ref WMSchøyens art i Centralblatt für Bakteriologien und Parasitenkunde 1890, 182-183. Jena)

1891: Bemærkninger til Wallengrens tydning af Phalæna Noctua obscura, Strøm. = Kristiania Videnskabsselskabs Forhandlinger 1890. No. 8. Kra. 7 s.

Posthumt: *Demografiske opptegnelser til Sør-Varangers bosettingshistorie*. Bearbeidet og utgitt av JQvigstad: Bosetningen i Sør-Varanger før 1870. = Tromsø Museums Årshefte 1925.

KILDER: Studenterne 1861. Chra 1886; samme 1911, 37.

Gjøviks Blad 20/1891. O.T. - JBHalvorsen 1901, 23f. - Nissen 1954, 192-95. - WMSchøyen 1891, 71 76. - Kristiania Videnskabsselskabs Forhandlinger 1890. No. 8. Kra. - Ervasti 1884, 192.

HDahl 1957, 171f. - Eriksen & Niemi 1981, 77. - Galschiødt 1965, 9, 11, 13-15 (foto s. 14: Brudevielse i Kirkenes k), 53, 76-77. - Lunde 1979, 252f, 264, 265. - Niemi 1977, 154, 158. - Schneider 1891 (= Wessel 1978 (2); se s. 8, 11, 15, 17, 18, 20-23, 25, 28). - DSivertsen 1955, 45, 96(?), 187, 206, 207, 317, 377, 397, 415, 441f, 449f. - Thoresen 1904, bd. 4, del I s. 236. - Qvigstad 1927, 3.

61. CHRISTOPHERSEN, Christian August:

SØR-VARANGER, VADSØ, TROMSØ, Levanger, Sande

F 2.4.1841 Horten, d 19.1.1922 Kra. I.C.Christophersen, kjøpmann, o h Sofie Fredrikke f Halvorsen. G 24.4.1867 Sarpsborg m Ottine Diderikke (Dikka) Thinn, f 6.12.1848, d 1932. Faren Bernt Anton T, Sarpsborgs første sp (1859-1867). En bror var lagmann i Hålogaland 1891-1901. 10 barn.

Stud 1858 Nissens sk (Kra). C th 1864. Lærer Sarpsborgs Realsk 1865. Prakt 9.3.1867. Leste samisk i praktikumstiden (for JAFriis).

Prestekurs i finsk Tromsø Seminar. Stkap for kvænene i Hålogaland ("kvænkapellan") 1867. Sp Sør-Varanger 1871. Sp Vadsø 1875. Bestyrer og førstelærer Tromsø Seminar 1877.

Sp Levanger 1883 (utn 1882). Sp Sande i Jarlsberg 1899 (utn 1898) -1908. Bo: Kristiania, hvor han bestyrte ledige embeter.

Gjennom en realistvenn som bekjente kirkens tro, fikk Christian lyst til å studere realfag. Så brant Hjorte-apoteket i Kristiania og han ble vitne til grufulle scener. Snart begynte «kristendommens herlighed» å gå opp for ham, og det ble teologi istedenfor realfag. Under studiet virket han en del som lærer, både privat og på skoler, og ble varig tiltrukket av lærergjerningen. I Sarpsborg manuduserte han også i latin, gresk og fransk, og i denne sammenheng ble han forlovet.

"KVÆNKAPELLANIET" 1867-71

Språkinteressen dro ham til Finnmark, hvor han kom til å virke som stiftskapellan flere steder vestover til Kjækan (Kvænangsbotn) og Nordreisa, inntil han i 1871 ble sogneprest i Sør-Varanger, og to vintre kst sp Karasjok (1873 eget pg, utskilt fra Kistrand).

Prester i Finnmark og Lyngen var ved lov av 4. juli 1859 forpliktet til å ta et et tre måneders kurs i samisk alternativt finsk ved Tromsø Seminar. Kurset skulle sikre leseferdighet før man ble innsatt i embetet, men den overordnedee hensikt var å fremme «norskhet» i blandingsdistriktene. Det gikk tregt å få søkere, inntil kvæninnvandringen i 1860-årene gjorde hensikten påtrengende. Men hvor var de sogneprester som ønsket hjelp av en kvænkapellan en tid i året?

Av hensyn til kvænenes utbytte av forkynnelsen, mente sogneprest *J.E.Belsheim* i *Sørvaranger* at der var kvænkapellanens virksomhet «avgjort ønskelig og nødvendig, og Tiden for hans Virksomhed sættes til 2 à 3 Mnd».[1] I *Tana* var han ønsket 3-4 uker, i *Kistrand* ca 2 uker, i *Hammerfest* by 3-5 uker og i *Kvænangen* 3-4 uker.

I *Øst-Finnmark* var Christophersen den første med et «prestekurs» i finsk. Kvæninnvandringen i 1860-årene satte preg på landsdelen, og med innvandringen fikk de lestadianske samlingene et kraftig oppsving. Samtidig tok noen kvæner i Vadsø initiativet til å forbedre den geistlige betjening ved å lønne en «misjonær» som behersket både finsk og samisk. Det ble med tanken, for fiskeriene hadde slått

[1] DSivertsen 1955, 87f, 206.

feil flere år på rad. Løsningen kom i 1875, da «kvænkapellan» Christophersen ble utnevnt til sogneprest i Vadsø.[1]

Et kurs i finsk var nok til å forrette liturgier og lese bibeltekster på finsk, men ikke til å forkynne på kvænenes morsmål. Biskop *Essendrop* påla Christophersen å studere finsk med *Chr. Kaurin* som lærer ved Tromsø Seminar, og deretter reise på sommerføre til Muonio for å perfeksjonere seg i språket. Inntil videre gjorde Christophersen også tjenester for prestene i byen. Før avreisen la biskopen ham varmt på hjertet å vise omsorg for kvænenes åndelige ve og vel. I Muonio studerte han finsk i 5 1/2 måned under prosten *K. F. Pfaler*s veiledning. Christophersen ble i stand til å preke på finsk.

> *Dikka Christophersen* skildret reisen til Muonio og oppholdet på prestegården sommerhalvåret 1867.[2] Karesuando "kirkeby" (kyrkoby el kirkegrend) omtalte hun som "hjemstedet for den læstadianske sekt", prosten så ut som "en af vore bønder, både i væsen og klædedragt. Provstinden var meget vár, neiede og komplimenterede, men meget tarvelig /.../ både søndag og hverdag klædt som en almindelig norsk skurekjæring", osv.[3] Den norske prestedatterens kulturkollisjon er nedskrevet med glimt i øyet.

Kvænkapellan Christophersen startet i Vadsø med fasteprekener ved hjelp av *tolk*, men kvænene møtte ikke opp! Lestadianer-kritikeren biskop Hvoslef (b 1867-76) ga følgende forklaring:

> «Skylden kan ikke ligge hos vedkommende Kateket, der er en for sin gjerning saare interesseret Mand», men dels bruk av tolk, «dels i, at den religiøse Bevægelse blant Kvænerne /…/ har en ukirkelig Retning, hvilket Sidste turde være det Væsentlige».[4]

Christophersen selv forklarte boikotten med lestadianernes «Anskuelser, som gjøre en rolig og klar Udleggelse av Ordet lidet tiltalende for dem». Men den avgjørende årsak var en annen: Fornorskningstvang ved hjelp av tolk på prekestolen. Kvænene ville fortsette med finskspråklige gudstjenestene, som siden 1863 ble holdt jevnlig i Vadsø kirke gjennom fire år. Da ble sognepresten i Vadsø pålagt ved kongelig resolusjon å preke på norsk og bruke *tolk* til finsk. Som vikar var Christophersen igjen pliktig til å bruke tolk. Resultatet gjentok seg. Kvænene søkte lite til kirke og viste negative holdninger til kirke og prest. Christophersen været faren: Ble det ikke gitt tillatelse til finskspråklige gudstjenester, risikerte man at lestadianer-predikantene overtok den geistlige betjening.

Tolkingen ble opphevet i 1872, og to år senere ble sognepresten i Vadsø pålagt å lære seg finsk og å forrette finske aftensanger etter en turnus i samarbeid med kateketen.[5]

Hvor var kvænkapellanen velkommen?

Kvænene innvandret helst til steder med finsk bosetting, hvor de søkte de sammen i grender med jordstykker spredt omkring (kylä = grend, jf «kvænbyen» i Vadsø). Fra Nord-Finland dro de som regel over Enare gjennom Sør-Varanger til Vadsø by og andre steder i Øst-Finnmark. Fra Tornedalen dro mange over Kautokeino til Alta og Hammerfest – og for manges del videre til Amerika. Andre reiseruter gikk via Kautokeino til Reisadalen eller Kvænangsbotn. Andre dro via Karesuando om Skibotn til Lyngen, Tromsø og Ibestad.

---

[1] Samme s. 85. Opprettet ved kgl res 24. november 1866.
[2] Se litteraturlisten: Christophersen 1976 (1902).
[3] Samme s 282, 284-290. Personalia s. 274.
[4] DSivertsen 1955, 88. Sit Sivertsen.
[5] Samme, n 2. Kgl res 19. august 1874.

I løpet av årene 1855-70 økte kvænbefolkningen i Finnmark med godt og vel en fjerdedel, og i enkelte lokalsamfunn kom de i flertall. I Vadsø by ble antallet nesten tredoblet - fra 343 til 1166.[1] I Hammerfest var situasjonen en annen, for bebyggelsen der ga ikke rom for en «kvænby».

I Alta var kvænkapellanen uønsket. Sogneprest *Lied* nektet ham adgang av hensyn til fornorskningsarbeidet blant kvænene.[2] Situasjonen var en ganske annen i Sør-Varanger, hvor *Bugøynes* i løpet få år endret fullstendig karakter. Her bodde det i 1864 fire norske og seks kvænfamilier. Fem år senere hadde bygda 169 kvæner av til sammen 185 innbyggere. Bugøynes var blitt innfallsport for innvandrere fra Finland til Øst-Finnmark, og siden mange var lestadianere, fikk bygda stor betydning for den lestadianske bevegelse i landsdelen.

Porsanger lå skjermet mot den store kvæninnvandringen. Her bodde omkr 1870 ca 300 kvæner, de fleste i *Børselv* (Pyssyjoki) og *Lakselv* (Lemminjoki). De praktiserte en form for lesemesse, begrenset til Ordets liturgi i høymessen, i den kirkelige folketradisjon kalt «*byabön*» (kylärukous). Lesemessen ble siden 1603 utbredt i svensk og finsk Lappland, og forekom dessuten hvor kvæner bosatte seg på norsk side. I Børselv og Lakselv hadde kvænene *helligdager* som i Danmark-Norge var avskaffet i 1771, blant dem tredjedagene under de store høytider, og dertil Maria-dagene og St. Hans-dagen.[3] Under samlingene ble det lest fra Luther-postillen eller Wegelius-postillen - egentlig en samling Spener-prekener oversatt til finsk.[4]

Den kombinerte postille-bruk vitner om en gammelpietistisk Luther-tolkning tilpasset det psykologiserende frelsesskjema (saliggjørelsens orden). Det ble lagt avgjørende vekt på erfaringer under lovens anklager før troens «gjennombrudd», og deretter stadfestet med en asketisk-puritansk livsstil i et hellig levnet. Denne vektlegging medførte uvisshet: Er han eller hun «rett gjenfødt»? Guds nåde ble forkynt med forbehold. Dermed var den diskusjon uungåelig hvor den lestadianske bevegelse vant innpass i samlingene med omvendelsesiver og såkalte «rørelser». Et nytt element var predikantenes rituelle bruk av nådetilsagnet (el absolusjonen) i talene og ellers blant deltagerne seg imellom. Denne sjelesorgpraksis møtte innsigelser, for øvrig i tråd med inngrodd skepsis mot nye bøker til skolebruk.[5]

«Kvænkapellanen sett i en videre sammenheng

Christophersens rapporter viser at kvænbygdene bød på ulike vilkår for kvænkapellanens virksomhet. Han mislyktes langt på vei hvor lestadiansk gruppevirksomhet det kristelig-sosiale alternativ til nådemidlenes bruk i sognemenighetens ordninger. Han lyktes rimelig bra hvor lestadiansk virksomhet enda ikke var etablert, eller hadde liten oppslutning. Slik sett belyser rapportene bevegelsens geografiske utbredelse i Finnmark og Nord-Troms.[6]

Rosende omtale fikk Christophersen i *Ruijan Suomenkielinen Lehti* (Finnmarks Finskspråklige Blad).[7] Bladet levnet ingen tvil om støtten til dette statskirkelige tiltak blant kvænene. Denne støtte stemte overens med det generelle inntrykk han fikk - kvænene hadde en positiv holdning til norske in-

---

[1] Samme s. 85f.
[2] Samme s. 144f. Jf HDahl 1957, 185f; Lunde 1979, 249.
[3] I 1970 var 3. juledag fremdeles helligdag (el kirkehelg) i Manndalen, Kåfjord i Lyngen.
[4] Jf Raittila 1976, 130.
[5] HDahl 1957, 218f.
[6] Jf Eriksen & Niemi 1981, 63.
[7] Utkom med 26 nr i Vadsø 1877.

stitusjoner. Dermed var ikke alt sagt, for kvænene kunne rose et tiltak, men i andre saker kreve sin rett som *norske* borgere. Denne observasjon er interessant med henblikk på den mistenksomhet som senere skulle bli kvænene til del fra norske myndigheters side.

Christophersens rapporter gir tilsammen et variert bilde av landsdelenes språkgeografi. I lokalsamfunn hvor norsk var minoritetsspråk, kunne norskættede føle seg som fremmede i «eget» land, til eksempel i Øst-Finnmark og enkelte steder i Skjervøy-prestegjeld (Reisadalen og Kvænangsbotn).[1] I kallsbøkene har Christophersen gitt relativt fyldige oversikter over sin virksomhet i landsdelen. Da er det påfallende at han har gitt lite innsyn i de forsakelser og motganger som fru «Dikka» tok del i.

Han søkte et embete allerede etter 2 ½ år, men biskop Hvoslef mente det ville være å misbruke kvænkapellanen, om han ble utnevnt etter så kort tid. Han kunne bruke både samisk og finsk. I Karasjok hadde han lært seg samisk nok til å undervise i konfirmantskolen og katekisere i kirken uten tolk. Han hadde også prekt et par ganger på samisk. Et halvår senere søkte han på nytt, denne gang Sør-Varanger fordi det falt ham «særdeles tungt» å fortsette som kvænkapellan (stiftskapellan) med stadige oppbrudd til et nytt oppholdssted.[2]

SØR-VARANGER 1871-75

På sørsiden av Varanger-fjorden var kirken på Kirkenes det første evangelisk-lutherske kirkehus, bygget i 1862 og overtatt av herredet i 1866. Det var meningen at det fra 1872 av skulle holdes gudstjeneste på finsk hver fjerde søndag, men kvænene i Sør-Varanger søkte lite til kirke. De fleste bodde 4-6 mil fra kirkestedet, og de søkte kun for å gå til alters eller for å få utført ministerielle handlinger. I løpet av tre år hadde han praktisert ordningen tre ganger med få deltagere. Årsaken kunne også være informasjonssvikt om kirketidene. En unskyldning kunne være dårlige klær. Dessuten søkte en stor del av dem til Vadsø. Ordningen med kvængudstjenester lot seg ikke gjennomføre som planlagt.

Da endret Christophersen strategi, for øvrig i tråd med erfaringene han hadde gjort i Vadsø landsogn. Han reiste omkring i kvænbosettingene vest i prestegjeldet. Under vårfisket i 1871 og de tre neste årene ble han stasjonert på *Bugøynes*. I løpet av vel halvannet år forrettet han tolv finskspråklige gudstjenester på Bugøynes og Kjelmøya.[1]

På *Kirkenes* fikk presteparet et normalisert familieliv og en omgangskrets, deriblant lensmann *Klerk*, handelsmann *Figenschou* og kirkesanger *Tokle* med fruer. I *Jarfjordbotn* bodde norske innflyttere. I *Boris Gleb* (Skoltefossen) på vestsiden av Pasvikelva hadde de også litt kontakt med den greskortodokse presten *Tsjekoldin*. Skoltesamene skaffet prestegården vinterbrensel - tjuetre favner to alens bjørkeved - som de bar på rygg opp til gården.[2] Under kong Oscar II's besøk i 1874 forrettet Christophersen gudstjenesten i Sør-Varanger kirke. Prekenen gjorde tydelig inntrykk på kongen, og folk var beveget over samværet med ham i Guds hus.[3]

Lestadianerne

I løpet av halvåret i Muonio var Christophersen blitt vant til den lestadianske virksomhet, og hos prost Pfaler fått kjennskap til bevegelsens utvikling siden Karesuando-vekkelsen i slutten av 1840-årene.

[1] HDahl 1957, 168-171; jf Eriksen & Niemi 1981, 50.
[2] Ra KUd A Geistl pk 9.

Læstadianerne på Bugøynes møtte Christophersen som en fremmed, men de var ikke fremmede for ham. Nytt var vekkelsen på Bugøynes ved predikanten *Johan Grøn* (Viheriä).

> **Johan Grøn**, f 13.3.1842 Sør-Ii (nær Uleåborg), d 21.11.1920 Bugøynes. Snekker, maler. Bosatte seg i Kittilä 21.3.1865 og oppholdt seg der iallfall fram til våren 1866, da han flyttet til Bugøynes. Han brakte læren om «hellig kjød» og «kaldhopping» til Kittilä og Varanger. Predikant på Bugøynes og i Vadsø by og landsogn. Prekentur til Kittilä julen 1882, til Salmijärvi 1893. G 18.8.1867 Vadsø m enken Ellefine Hjortøy Pleym, f Hee 1882, d 1.4.1899.

Lederpredikanen *Erkki Antti* i Kittilä grep inn med et brev i 1867.[4] Diskusjonen blant Vadsø-lestadianerne gjaldt - her som ellers innen bevegelsen i 1860-årene, forholdet mellom syndsforlatelsen (evangelieforkynnelsen) og livets vitnesbyrd. Erkki Antti hadde i den anledning besøkt Vadsø våren 1866, og kort tid etter besøket fått kjennskap til den forvirring som Grøn var årsak til med læren om kaldhopping og hellig kjød. Erkki Antti hadde lært Grøn å kjenne under hans opphold i Kittilä underveis til Vadsø, og sett «falskhetens kjennetegn» på langt hold, men desto viktigere var det at andre predikantenes levde renere enn Grøn i lære og liv.

Tre måneder senere sendte *Johan Raattamaa*[5] i Saivomuotka sitt brev til Vadsø-lestadianerne med formaninger til Grøn og hans tilhengere.[6] Foranledningen var den samme som for Erkki Antti, men Raattamaa griper fatt i villfarelsene. Uten å nevne Grøn ved navn, fastslår han at villfarelsene var kommet fra Finland og gjaldt læren om «kaldhopping» (kylmä hyppy) og «hellig kjød» (pyhä liha), og presiserer hva villfarelsene besto i. Separatistene lærte at alle må hoppe, for «hopp er kristendommens beste kjennetegn». Nei, «kjød er kjød» og Åndens frukt noe annet (Gal 5:17ff), skrev Raattamaa. Derfor går ingen fortapt som er i Jesus Kristus, og ikke vandrer etter kjødet (den onde menneskenatur), men etter Ånden. «Altså er Herren Kristi fromhet vår fromhet, og hans hellighet vår hellighet, selv om vi er så syndige som Paulus skriver om seg selv i Romerbrevets syvende kapittel.» Det hører også med til møkka fra Finland, at man fordømmer den kristendom som før har vært, det vil si uten læren om kaldhopping og hellig kjød. Nå er ikke det å hoppe en synd i seg selv, så lenge beina holder, skrev Raattamaa, men de hyller villfarelsen må vende om og tro evangeliet, så de kan bli frelst i Ånden, for Kristi kjærlighet krever at vi forkaster all ugudelighet, formante han.

---

1 Lunde 1979, 265.

2 Galschiødt 1965, 76.

3 JAFriis 1874, 108. Jf Galsciödt 1965, 57.

4 **Erkki Antti**'s brev 20.12.1867 til Isak Tiberg, Vadsø. Se Raittila 1979, 34-38.

5 **Johan Raattamaa**'s første brev til Vadsø 16.3.1868. Se Raittila 1973, 99f. Kautokeino-villfarelsen omkr 1850 gjaldt særlig læren om «hellig kjød». Hadde de fått den fra traktene nederst i Tornedalen, hvor Grøn kom fra? Raattamaa henviser indirekte til førstevekkelsen (Karesuando-vekkelsen). Grøns villfarelser var nyheter. Her er en uoppklart sammenheng eller forhistorie.

6 Raittila 1967, 68f og 219. KSv 1978, 22f, 48. **Erkki Antti**'s brevsamling består av 118 brev, hvorav 1/3 eller 39 brev er sendt til lederskikkelser på norsk side; av dem 9 brev til *Isak Tiberg* i Vadsø og 20 brev til *Olli Koskamo i Tana. Se* Raittila 1979, 20. Til sammenligning består **Johan Raattamaa**'s brevsamling av 459 brev, hvorav ca 33 eller 4 % er sendt lestadianere på norsk side, og av dem 5 brev til Vadsø. Forholdstallet gjenspeiler lederpredikantenes virkeområder, hvor Kittilä ligger nærmere Vadsø enn Saivomuotka i Svensk Lappmark.

Formaningen må ha virket, for ifølge Christophersen hadde de etter få år moderert sine merkelige «anskuelser» om rørelsen. Det må ha skjedd før han i 1871 ble sogneprest i Sør-Varanger. Et bidrag i denne prosess var et lite skrift utgitt i 1874 av lestadianeren prost *Albert Heiskel* i Övertorneå.[1]

Da Christophersen i 1868 første gang kom som kvænkapellan til Bugøynes, møtte bygda mannjevnt opp, men søkningen minket snart.[2] Etterfølgeren sogneprest Georg Sandberg viste til Christophersens rolige utleggelse av teksten. Den falt ikke i de vaktes smak.[3] Predikanten Grøn derimot egget til «rørelse» med gråt og latter, rop og dans, og han passet på at de fleste i grenda holdt seg borte fra gudstjenestene.

Den gangen hadde bugøyværingene på eget initiativ begynt å bygge et skolehus, men egentlig tenkt brukt som bedehus. Da han kom tilbake som sogneprest, stod huset halvferdig, uten vinduer, golv og inventar, kanskje fordi økonomien ikke strakk til, antok han. Her var også tegn til svekket sosial kontroll. Før kunne kortspill forekomme i smug «bakom bakken», men nå spilte man kort åpenlyst og samlet tilskuere uten noen form for påtale, ifølge Christophersen. En mulig forklaring kan også være et svekket miljø etter de utskeielser som Grøn var årsak til med sine villfarelser.[4] De hadde Christophersen beskrevet i 1869 på biskop Hvoslefs oppfordring:

> «Efterhaanden som de nu have udtømt sine Kræfter, blive de stille, og med Aanden i Halsen begynde nu for de omstaaende Vantro og Troende, som ikke ere i Extase, at fortelle og forklare, hvor saligt de have havt det, dette kaldes at tale med Tunger.»[5]

Grøn gjorde bot for sine villfarelser, men spørsmålet om hvorvidt kristentroens begrunnelse og bekjennelse bestod i livets vitnesbyrd, var uavklart.

Da Vadsø sogneprestembete ble utlyst, falt det naturlig for ham å melde seg som søker på ettersommeren 1874. Der ville han få rikelig anledning til å praktisere språkferdighetene. I søknaden nevnte han ikke sin flere uker lange betjening av Bugøynes.

Biskop Hvoslef kunne ikke uten videre anbefale søkanden etter så kort tid. Han viste blant annet til planen om hjelpekirkegård på Bugøynes (kgl res 19.10.1867) og et forsamlingshus etter modell fra Berlevåg. Han antok at da ville kvænenes søkning til Vadsø opphøre, og føyde til at søkeren – når han hadde vært tiden ut - burde forflyttes sørover av hensyn til «ansøkerens melankolske og noget pirrelige Temperament». Ifølge en legeattest må hensynet gjelde mørketidslidelser og to sønner som led av hardnakket bronkit. Likevel ville biskopen anbefale søknaden, hvis ingen bedre skikket meldte seg. Hvem skulle det være?[6]

---

[1] Samme s. 187. *Albert Heiskel*, f. 24.12.1812 Uleåborg, d 14.3.1880 Övertorneå. Positiv til den lestadianske vekkelse fra 1850-årene av. Fremstod offentlig som lestadianer iallfall fra tidlig i 1870-årene. Utga skriftet «Wielä muutama sana hengellisistä liikunnoista Lapissa ja Pohjanmaalla (Enda et ord om de åndelige bevegelser i Lappland og Bottenvika), 16 s. Raittila 1976, 241f.

[2] Jf Niemi 1977, 154, 185 n15.

[3] Sit DSivertsen 1955, 187.

[4] Jf Raittila 1976, 125-26, 210.

[5] DSivertsen 1955, 397.

[6] Ra KUd Geistl… pk 9.

VADSØ 1875-77

Språk og minoritetspolitikk

Etter oppdrag fra stiftsdireksjonen, og med god hjelp av lærer *J. A. Karakka* i Vadsø, fikk Christophersen oversatt *Sverdrups forklaring til Luthers lille katekisme*. Denne finsk-norske utgave fra 1878 vaar redigert med parallellvar en parallell til den samisk-norske utgaven fra 1873, hvor innholdet var redigert i *parallelltekster*.

I skolekommisjonens behandling av fornorskningssaker oppnådde Christophersen et visst rom for modererende tiltak, men ikke for sitt forslag til Stiftsdireksjonen: Kvænbarna i småbarnskolen (10 uker årlig) skulle lære seg å lese *før* de nådde skolepliktig alder, da vekten ble lagt på norskundervisning i to år. Deretter skulle norskundervisning foregå på alle klassetrinn. Han tilbød seg – i samarbeid med to lærere, å utarbeide en finsk lærebok i norsk for 1. og 2. skoleår. Fem av de sju lærerne som underviste kvænbarna, støttet forslaget som dermed ble vedtatt i skolekommisjonen.[1] Manuskriptet forelå til trykking i januar 1879, men for sent. Christophersens tospråklige strategi lot seg ikke forene med innstrammingen i fornorskningspolitikken.[2] Stiftsdireksjonen frarådet utgivelsen med henvisning til de finsk-norske skolebøkene som allerede forelå.[3]

AVSKJEDEN:

Den finskspråklige avisen beklaget forflytningen. Måtte Vadsø få en finskkyndig prest igjen, for hvis ikke ville kirken bli tømt for tilhørere. Det ville være et urimelig vilkår for kirkegang, at menigheten må lære seg det språk som presten behersker. Mange ville være under torva før de var kommet såpass langt. Og videre:

> "- hjorden er ikke til for hyrdens skyld, men hyrden for hjordens skyld /.../ Evangeliets glade budskap blir jo forkynt for Afrikas og Australias ville på deres eget tungemål; skulle man ikke da kunne forvente det samme med hensyn til kvænene i det siviliserte Norge? Det er å frykte, at de ellers vil bli tvunget til å tre ut av statskirken og til selv å skaffe seg en prest som behersker deres språk tilfredsstillende."[4]

Da Christophersen kom ut etter avskjedsgudstjenesten (10.6.1888), stod et hornorkester oppstilt på kirkebakken og spilte sørgemarsjer og salmemelodier.

TROMSØ 1877-83

Lærerinteressen våknet igjen da han ved en tilfeldighet ble timelærer ved borgerskolen. Da *J. A. Killengreen* ble utnevnt til skoledirektør for Tromsø stift, ble Christophersen hans etterfølger i stillingen som førstelærer og bestyrer ved lærerseminaret. Her underviste han blant annet i finsk. Sammen med Killengreen utga han i 1882 en revidert utgave av den finsk-norske bibelhistorien.[5]

---

[1] Beronka 1933, 153.
[2] Strategien virker vel begrunnet, men uten dokumentasjon i kildene.
[3] HDahl 1957, 198f,245.
[4] Ruijan Suomenkielinen Lehti 29.7.1877. Overs/KSv. Jf Eriksen & Niemi 1981,45 og 46.
[5] Samme s. 245f.)

Da Killengreen på en ekstraordinær generalforsamling i 1881 sørget for å reorganisere Tromsø Indremission, ble Christophersen valgt til formann. Det kostet ham mye strev å ordne opp i foreningens økonomiske misligheter.[1]

Han led fremdeles av mørketidsproblemer. Ifølge biskop Smitt, virket mørketiden «saare deprimerende paa ham, ikke alene i legemlig, men ogsaa i sjelelig Henseende.[2]

EGET TILBAKEBLIKK

I stillingen som førstelærer ved Tromsø Seminar: "Seks år fik han stå i denne ham såre kjære gjerning. Men mørketidens tryk, under hvilke han i sin stilling måtte arbeide ved lampelys næsten den hele dag, tvang ham til at søge sig forflyttet..."[3]

LEVANGER 1883-99. Mangler opplysninger i kallsboken, innført i 1904 etter C's notater.

SANDE 1899-1908

Da sognekallet ble lyst ledig etter *Christian Kaurin* (d 1898), foreslo herredsstyret at ny sogneprest måtte godta tilsetting av kapellan og lønnen bli utredet mest mulig av sogneprestens inntekter.

Form Sande Sykepleieforening.

Dikka Christophersen og hennes mor: I brever til venninner skildret hun med humor en prestefrues liv i Finnmark. Hun hadde arvet sin mors lyse humør, og omtalte henne som den mest pobulære prestefrue som noensinne hadde levd og bodd i Sarpsborg (eget sognekall i 1859). Moren var sin mann til stor nytte «under de religiøse utskeielser, som dengang undertiden fant sted i den nyopprettede menighet» (d lammerske bevegelse). Vi aner Dikkas forbilde og rolle i sin manns gjerning.[4]

KARAKTERISTIKK

Fra Vadsø-tiden: Biskop Hvoslef: "- en for sin Gjerning saare interesseret Mand".[5]

Den finske folkloristen *Samuli Paulaharju*: "Honom minnes ännu många kväner med saknad och bevarar ord som de fått höra ur hans mun. Det var med sorg i sinnet som Vadsö kväner skildes från sin präst då han flyttade til Tromsö 1877 för att forestå seminariet där. Också Christophersen ansåg att man borde predika på finska för finnarna, och att de finska barnen liksom lappbarnen borde få undervisning på modersmålet."[6]

Johan Beronka (1933): «Folk» i finsktalende menigheter minnes ham ennu.[7]

Biskop Smitt (1882): Begavet, human, dannet. Plikttro og dyktig.

Fra Sande: En "meget arbeidsom og samvittighetsfuld mand". I Nord-Norge tilegnet han seg "fuldt kjendskap baade til det lappiske og det kvænske sprog. Og han oversatte en paa offentlig bekostning utgit religionslærebok til kvænsk..."[1]

---

[1] SYtreberg 1918, 55; Tromsø Indremisjon 1958, 30.
[2] Ra KUd A Geistl pk 9.
[3] Levanger kab.
[4] Sarpen 24.8.1932; jf FrWisløff 1959, 114-16
[5] Sit DSivertsen 1955,88.
[6] Paulaharju 1973 (1928), 334; jf s. 303f.
[7] Beronka 1933, 140.

PUBLIKASJONER

1882 Utga en kvænsk-norsk bibelhistorie sm m skoledirektør Killengreen.

1895: Hvad er det, som gjør Vandet til en Daab? = LK 11/1895 II, 168-169. (Debatt. Se s. 103-7, 216-18, 249-50, 402-13 (RMoe); 294-297 (FrWexelsen); 401-02)

1899: Tre af sogneprest Christophersens sidste prædikener i Levanger. Levanger.

KILDER: Kab Vadsø, Levanger (anført etter C's egne opptegnelser 15.1.1904), Sande. - Studenterne 1858. 1908,9. Lange 1906, 14.

Ruijan Suomenkielinen Lehti 29.7.1877. - Trondhjems Amtstidende 1.4.1916. - Christophersen 1976 (1902), 274-290.

Beronka 1923, 50f; samme 1933, 140, 153. - HDahl 1953, 66; samme 1957, 168 171, 182, 184-85, 198, 199, 204, 218, 227-28, 245, 249-51, 256. - Eriksen & Niemi 1981, 46, 50, 63. - JAFriis 1874, 103, 108. Galschiødt 1965, 76; jf s. 57 (= Friis 1874). - GOKløvstad & Mørch 1939, 85 (fotos: CA Christophersen Ottine Diderikke f. Thinn), 97, 126, 844. - Lunde 1979, 249, 254, 263, 265. - Niemi 1977, 153. - Paulaharju 1973 (1928), 303f, 334. - Raittila 1976, 125-127, 130, 135, 210. - DSivertsen 1955, 85f, 87-88, 144f, 187, 206, 397 (jf s. 103 og 467 n226). – Indremisjon 1958, 40. - Tveter 1958, 25f. - FrWisløff 1959, 114-116.

---

62. GJØLME, Bernhard Andreas:

TYSFJORD, VADSØ, Nordre Land

F 16.11.1848 Trondhjem, d 13.3.1889 N Land. På tur fra kirken veltet karjolen og Gjølme døde senere av hjerneskader.[2]

Bernt Martin Gjølme, matros, o h Mette Marie f Hammer.

G 23.9.1874 Thm m Marie Elisabeth Skavlan, f 11.9.1855. Dtr av res kap ved Trondhjem dmk (fhv pr) Aage Skavlan, d 1876. 9 barn, 3 av dem døde i Vadsø.

Stud 1867 (Thm kathedralsk). Eks hebraisk 1868. Eks finsk (kvænsk) 1870. C th 1872.

"Under teologistudiet /.../ årlig 100 specidaler fra "Det Henriksenske Legat" (1 Spd ble i 1875 satt til 4 kr). Spesialkarakteren i den gammeltestamentlige del: 1,85.

Lærer Trondhjems Døvstummeinstitutt.

Prakt jan-feb 1874.[3] Ord. 18.9.1874 Thm dmk av b Grimelund.

Sp Tysfjord 1874. Sp Vadsø 1877, kst pr Varanger 1879. Sp Nordre Land 1887 (avskjedsgtj Vadsø 10.6.1888).

Barndom, ungdom

Fra Andreas var ca. 3 til 13 år gammel var faren borte fra hjemmet. Matrosen Bernt Gjølme søkte lykken i gullgruvene i California. I disse årene var mor eneforsørger i sitt arbeid med skreddersøm. Hun

---

[1] Sarpen 1921. Må være den kvænsk-norske bibelhistorie, utgitt sm m Killengren 1882.

[2] Jf Brune 1934, 53.

[3] 1884 er feil, jf Beronka 1923, 51.

hadde to sønner å ta vare på - Andreas og en 2 1/2 år yngre gutt. Det var hun ga dem den første undervisning.

I 1860 kom Andreas inn på kathedralskolen, blant annet ved hjelp av res. kap. *M. T. Holtermann* (Vår Frue mh, Thm). Gjennom syv år mottok han flere stipendier. Holtermann tilhørte grundtvigianerprestene i Trøndelag, de som hyllet "den kirkelige anskuelse" og brukte Apostolicum-oversettelsen fra 1850.[1]

Tysfjord 1874-77. Ville fornorske tysfjordsamene.[2] Ellers ingen oppl.

VADSØ 1877-1887

Andreas Gjølme var en av de tre prestene som representerte geistligheten i Tromsø stift under det kirkelige landsmøte i 1883 (valgt u stiftsmøtet på Trondenes s å).

Skole- og språkpolitikk

En lojal embetsmann med konsekvens var prost Gjølme. Han utførte sin prestegjerning i det nasjonale øvrighetsperspektiv og fulgte 1880-instruksen etter sin ordlyd, som også var dens intensjon.[3] Alle elever skulle ha undervisning i *kristendomskunnskap på norsk* uten hensyn til elevens morsmål - samisk eller finsk. Dette likestillingsprinsipp holdt han fast ved overfor sin nye biskop Skaar (b 1885), og hevdet at at man med forskjellsbehandling ville arbeide mot det man skulle arbeide for.[4]

Hva var begrunnelsen? Han begrunnet sin norskdom med den grundtvigske idè om «*det folkelige*» fellesskap, her anvendt på den konfesjonelle nasjonalstat og nasjonalkirke, hvor norskdom og kristendom har samme verdi for kirke og stat, og fornorskningspolitikk en logisk nødvendighet for begge. Et middel til fornorskningstvang var for begge parter sognemenighetens ordninger, som den gang omfattet kirke og skole. I dette ideologiske perspektiv betraktet man samene som en *potensiell* fare, og kvænene som en *reell* fare. Følgelig ble det ikke tatt det minste hensyn til kvænenes språksituasjon i landsdelen (Ruija). I Vadsø by og landsogn ble kvænene hans argeste motstandere i fornorskningsarbeidet. Samene betraktet han i det sosialdarwinske perspektiv som «barnefolket» og dets karakter som umiddelbar, naïv og unnvikende.[5] Vi aner hos samene den innlærte adferd hos den underkuede og avmektige part.

I Vadsø var finskspråklige gudstjenester gammelt nytt. Men da kvæninnvandringen toppet seg i 1860-årene, ble sognepresten i Vadsø forpliktet ved lov til å forrette gudstjenester på norsk, og til å preke med *tolk*. Denne ordning fra 1864 møtte passiv motstand og ble derfor opphevet 1872. Et par år senere kom man kvænene i møte med finskspråklige aftensanger (se nr 61: Christophersen, kvænkapellaniet). Men prestens gjøremål omfatter mere enn forpliktelsen på lovfestede ordninger og reguleringer.

I praksis ferdedes Gjølme blant menighetslemmer som ofte forstod lite norsk. Allerede sju år før Gjølme ankom Vadsø hadde han tatt et prestekurs i finsk, og med sitt gode språkøre må han ha lært å

---

[1] Skrondal 1929, 167.
[2] Qvigstad 1929,28. Sit Tysfjord kab gjelder AGjølme.
[3] HDahl 1957,246, 262-264.
[4] Sit samme s. 107.
[5] Lund 2002.

omgås med kvæner og lestadianere på deres morsmål.[1] Ingen kilde tyder på noe annet. Det fremgår indirekte av hans virksomhet blant lestadianerne.

Gjølme's biskop, *Johannes Nilsson Skaar (1885-1892),* ble talsmann for kristendomsundervisning på morsmålet. Hans fremstøt var begrunnet i den nytestamentlige skjelning mellom det verdslige og det geistlige myndighetsområde (el regimente). Han la vekt å komme samene til unnsetning med en *modererende* skolepraksis i det offentlige rom, dels ved å tolke skoleinstruksen til samenes fordel, dels med forsøk på å endre lovfestet praksis ved hjelp av reguleringer og nyvinninger. I det privatrettslige rom ble han leder for Norsk Finnemisjon. Ett resultat var det kvænkapellani han fikk opprettet i Finnemisjonens regi, et annet et finnemisjonsarbeid på samisk.

Lestadianerne

I den første tiden økte oppslutningen om *aftensangene* i kirken. Bare en håndfull "fanatikere" holdt seg borte, for Vadsø-lestadianerne var ingen enig flokk med hensyn til læren. Gjølme på sin side verdsatte deres moralske innflytelse på folkelivet,[2] og nabofreden mellom prest og lestadianer fortsatte da de i 1878 tok sitt bedehus i bruk.

Problemet var skriftemålet. Gjølme fikk inntrykk av en slags «opløsningstilstand», for lestadianerne holdt ikke lenger så strengt på kravet om syndsbekjennelse for «en Troende og Absolution af ham».[3] Bare «fanatikerme» var uenige med ham om *skriftemålet* i nattverdberedelsen (se nr 2: Arctander, nr 52: Moe). Siden lestadianerne utgjorde en liten del av «kvænbyen», kunne Gjølme tenke seg å gjenopprette kirkefreden ved å sette saken på spissen og fremprovosere en frimenighet. Men siden motstanden mot ham var passiv, unngikk han den åpne konfrontasjon.[4] Til omstendighetene hørte også *den politiske strid omkr 1882*. Da resonnerte han som så, at siden åpen konfrontasjon kunne få vidtrekkende følger, måtte det være «præstens oppgave, så vidt gjørligt er, at hindre den».[5] Konsekvensene lå utenfor prestens kontroll.

Biskop Smitt tenkte i lignende baner om «dissenteriet». Han så muligheten av å gjenopprette kirkefreden, om kirkemotstanderne dannet frimenighet i vedkommende sogn.[6] I likhet med prestene i Flakstad og Buksnes, søkte også Gjølme biskop Skaar om råd. (Se nr 2: Arctander.) Den kirkerettslige situasjon var endret med resolusjonen om om såkalt «*alminnelig» skriftemål*, historisk sett en nydannelse, fremmed for kirken av Den augsburgske konfesjon. Da var tiden inne til oppbrudd fra Vadsø.

Bedehusstengingen

Under et Vadsø-besøk i 1874 hadde Tana-predikanten *Olli Koskamo* tordnet med Guds lov mot de troende i Vadsø. Foranledningen var de mange nyomvendte som ikke stadfestet troen med livets vitnesbyrd, men levde som før i gamle syndevaner (antinomisme). Koskamo etterlot Vadsø-lestadianerne i en opphetet diskusjon om anger, syndsbekjennelse, syndsforlatelse og livets vitnesbyrd. Var det riktig å veilede de troende med Guds ti bud? Var det ikke nok å formane dem med «kjærlighetens lov»? Igjen ble diskusjonen i 1860-årene et stridsemne. Bibelsk sett striden den kamp som pågår mellom

[1] Paulaharju 1973 (1928), 334.
[2] Lunde 1979, 253; Galschiødt 1965, 53.
[3] DSivertsen 1955, 362. Sit Sivertsen.
[4] Samme s. 116.
[5] Samme s. 117f, 119.
[6] Samme s. 106f, 117f.

«kjød» og «Ånd» i den troendes liv, som altså består av to deler. Det underliggende problem var forestillingen om den gjenfødte, som født på ny i angerens smerte har fått et «hellig kjød» (se nr 61; Christophersen: Raattamaa).

«De loviske» holdt med Koskamo. «De evangeliske» formante med «evangeliet» til overbærenhet og langmodighet, og blant dem var lærer *Ananias Brune* fra Volda, fra høsten 1874 tilsatt som lærer i Skallelv og Salttjern. Ifølge Gjølme, var han «en stridbar, seig natur».[1]

> ***Ananias* Johannes *Brune,*** f 20.11.1853 Volda, d 23.12.1942 Hammerfest. Telegrafist. Uteks. Tromsø Seminar 1874, og lærer i Skallelv og Salttjern s å. Fra 1883 lærer i Vadsø by. Flyttet til Hammerfest i 1920.
>
> G 1) m Elise Karoline Breivig, f 1858 Vadsø, d 26.2.1899. G 2) Hammerfest 25.8.1907 m enke Andora Marie Kristiansen, f 4.10.1854 Alta, d 26.3.1939.
>
> Hadde gjennom 18 år mange kommunale verv i Vadsø, bl a bystyretmedlem, varaordfører og ordfører.
>
> *Predikant*, iallfall siden 1880-årene. Talte også på finsk. En av lederne for «gammellestadianerne» (Alta-retningen) i Nord-Norge. Med støtte i lærdommer utbredt i det lestadianske miljø (og andre vekkelsesbevegelser), reserverte han seg offentlig mot Den Augsburgske bekjennelse og Luthers Lille Katekisme. Suspendert fra sin lærerstilling ved dom i prosterett årene 1885-89. Raittila 1967, 26.
>
> *Publikasjoner*: **Bibelen og brennevinet**. Forbudsavstemningen. Hammerfest 1926. 14 s. - - **Nogen ord om Læstadius og læstadianismen** ved /…/ og Norgen ord til selvforsvar av L. L. Læstadius. Hammerfest 1927. - **Den levende kristendom i Vadsø**. Den såkallte Læstadianske menighet i Vadsø. = Norvegia sacra 14, 1938, s. 41-81. Redaktør *Sions Blad*.
>
> *Oversettelser*: Noen prekener av L. L. Læstadius (ved hjelp av lærer Th Lilleeng). Utg i Hammerfest i 6 opplag 1887-88. - L. L. Læstadius: Kirkepostille. Vadsø 1901. 493 s. 2. oppl m tillegg: Narvik 1933. 482 s.

Fløydannelsen blant Vadsø-lestadianerne medførte åpen konflikt om bruk av bedehuset. Styremedlemmene tilhørte alle den «loviske» fløy. Styuret vedtok i 1878 å utestenge «evangeliske» predikanter fra bedehuset. Da utbrøt det spetakkel som involverte lestadianerne på Nordkalotten i et for eller imot utestengelsen.[2] Og siden Gjølme var skolekommisjonens formann, toppet konflikten seg i Brunes suspensjon, inntil dom var falt i prosteretten.

En annen utestengelse skjedde da bråkmakeren *Paulus Palovaara* i 1887 ble nektet adgang til å tale på bedehuset. Da tok Gjølme initiativet til det *forhandlingsmøte* som fant sted 25. mars s. å. Den norskættede *Ole Hansen* la frem forslag til vedtekter, blant dem en paragraf som ga *sognepresten* rett til å formane og granske de predikanter som man antok forkynte i strid med den rette, apostoliske lære. Forslaget ble vedtatt med 101 mot 65 stemmer. Bølgene gikk høyt, og siden Palovaara var Gjølme's venn, gikk vedtaket i den «loviske» Palovaaras favør. Han valgte da å holde samlinger på skolehuset, hvor også sogneprest Gjølme var til stede. Fra høsten av gikk alle på bedehuset som om alt var som

[1] Raittila 1967, 26.

[2] DSivertsen 1955, 351f. I lestadiansk tradisjon er begrepene «lovisk» og «evangelisk» brukt for å karakterisere predikantens stilling for eller mot Guds morallov (Tibudsloven) anvendt på kristne (lovens tredje bruk). De «evangeliske» inntok den *antonomistiske* posisjon.

før. Lærekonflikten ble rangert som meningsforskjeller og partene omgikkes hverandre med overbærenhet.

Palovaaras posisjon ble svekket da prost Gjølme var reist fra Vadsø til sitt nye kall i Gudbrandsdalen. Fra mars 1889 holdt han samlinger i privathus og på godtemplarlokalet. Fra januar 1892 sluttet også Olli Koskamo å holde samlinger på Vadsø bedehus. En hegemonikamp var på gang. Utpå vårvinteren samme år ble det åpen konflikt mellom Koskamo og Palovaara.[1]

Lestadianerne i den politiske kamp

Da Venstre satte inn med sin agitasjon under valgkampen i 1884, ble Finnmarkingene for alvor interessert i politikk. Problemstillingene var de samme som ellers i landet, bortsett fra *innvandrings*spørsmålet. I Varanger ble debatten intens, og i Vadsø by gikk bølgene høyt. Venstre var kritisk til kjøpmennene i Finnmark, og til en uhemmet kvæninnvandring. Etablerte, fastboende kvæner støttet Venstre, hovedsakelig fordi de så sine økonomiske interesser truet og ville bedre sine kår.

Nyinnvandrede kvæner - og med dem de fleste lestadianere - utgjorde flertallet i innvandringsspørsmålet. De delte Høyres liberale syn på innvandringen, og under valgmannsvalgene i 1882 og 1885 sikret lestadianerne et klart flertall for Høyres valgmenn, om enn i avtagende grad (se nr 59: *Holm*; nr 53: *Rosenlund*). Altså medvirket innvandringsspørsmålet til å forsterke uenigheten i det lestadianske miljø. Også norskættede stemte Høyre, mest for å vekke «nasjonalsansen» i Øst-Finnmark.

Høyres valgprogram hadde kristendommen som hovedpost. Lestadianerne satte hensynet til kristendommen over alle saker og betraktet venstrefolk som en hop vantro fritenkere med et avkristnet folk som mål. Hva Høyres «kristendom» bestod i, ble oversett. Denne ignorans var et poeng som venstrefolk utnyttet til sin fordel. Oppildnet av Aatu Laitinens skrifter, ble Vadsø-lestadianerne en brikke i det politiske spill (jf nr 42: Krohn). En del av dem stemte Venstre, blant dem flokken omkring Ananias Brune. Høyrefolk mistanke om en politisk allianse.

Prestene lot til å stemme Høyre. Et unntak var den grundtvigske *Sørlie* i Sør-Varanger, også aktuell som stortingsmann for landdistriktene i Varanger.[2] Grundtvigianer-presten *Wexelsen* fra Trondhjem besøkte Vadsø i 1883, da som agitator for den liberale sak. Herfra dro han videre til sogneprest Sørlie i Sør-Varanger, den gang ny i kallet.

Lestadianerne i Varanger ville ikke la seg representere av liberaleren lærer Akre på Stortinget. Et utslag var Høyre-mannen Gjølmes forhold til Palovaara under valgmannsvalgene i 1882 og 1885. Også Palovaara lærte at Guds gode skapervilje, tydeliggjort i Tibudsloven, gjelder alle mennesker. Bedehuset ble i 1887 atter stengt for Brune-fraksjonen, og igjen måtte Gjølme megle forgjeves.[3]

Brune-saken

Det var lite kjent at også «norske» var lestadianere, de fleste i Ofoten og Flakstad i Lofoten, men også at nnorskættede sluttet seg til vekkelse i 1881 i Tromsø by. Derfor vakte det oppsikt da den nytilsatte læreren *Ananias Brune* ble lestadianer. Tenk, en "søring" fra Volda! Med frimodighet avviste han lærestykker i kirkens bekjennelse. Han hadde støtte blant Vadsø-lestadianerne, men vel så viktig: Han

---

[1] Samme s. 196f.
[2] Samme s. 192-194, 352.
[3] Samme s. 116-117, 189f, 191-194, 196.

kunne støtte seg til det skrift som den finske prosten *Albert Heiskel* utga i 1874 (se nr 61: Christophersen), og dessuten til artikler og skrifter av presten *Aatu Laitinen* (se nr 42: Krohn og Laitinen-saken). De to virket samlende på Vadsø-lestadianerne med påstanden at Den augsburgske bekjennelse og Luthers Lille Katekisme avvek fra Den Hellige Skrift.[1] Sett fra sogneprestens side – også skolekommisjonens formann, hadde Brune brudt med lærernes konfesjonsplikt ved å motarbeide kirkeskolens basis, ifølge Grunnlovens pgf 2. Gjølme oppfattet påstanden som et forvarsel om et mulig kirkebrudd. Denne mulighet ble faktisk drøftet blant Vadsø-lestadianerne. Gjølme sendte predikanten Palovaara til Brune for å overtale ham til å endre sine standpunkt, men Brune var urokkelig.

Reservasjonene mot kirkelæren gjaldt i første rekke *skriftemålspraksis* og dertil *to læreartikler* i *Den augsburgske bekjennelse*: CA art 8 (Hva er kirken) og art 9 (Om dåpen).

For å få bekreftet eller avkreftet hva Brune lærte, sendte Gjølme ham 21 spørsmål. Brune avga en skriftlig erklæring, som i sin tur ble forelagt stiftsdireksjonen (amtmann, skoledirektør og biskop – denne gang Skaar).

> I et brev til biskopen (8.3.1886) kom *prost Gjølme* med en kritisk kommentar til «den mere end lemfældige maade, hvorpaa man hidinndtil fra kirkens side (efter kirkedepartementets og biskopens bestemmelser) har gået frem ligeoverfor læstadianerne navnlig i den stedfundne skriftemålspraxis».
>
> Trolig av frykt for utmeldelse, hadde man «tøiet sig» mye lengre enn kirkelig tilbørlig. Gjølme forventet derfor en praksis som «mere korrekt» fastholdt kirkens bekjennelse.

Gjølmes forventning ble ikke innfridd. Den nye biskop *Skaar advarte ham mot å tilbakevise* en læstadianer fra nattverden, selv om vedkommende – i strid med den nye skriftemålsordning - skulle «begjære at faa Sakramntet uden foregaaende Skriftemaal og Afløsning».[2]

De fleste lestadianerne i Øst-Finnmark gikk to ganger i året til alters, henholdsvis vår og høst.[3] I tråd med det svake sakramentsyn i pietistisk tradisjon, ble Kristi tydningsord stilt i skyggen av nattverdgjestens kvalifikasjon. Vekten lå på et minnemåltid om Guds forsoningsverk i Kristi lidelse og død. Lestadianernes problem gjaldt prestens kvalifikasjon, og derfor stilte Gjølme spørsmålet ved innskriving til nattverd: «*Tror du syndenes forlatelse av min munn som av Guds munn?*» Enkelte lestadianere ville ikke svare. Hos andre satt et ja-svar langt inne. Lestadianerne flest i Øst-Finnmark lot til å mene at en absolusjon meddelt av presten, var unyttig og uten betydning.[4]

Til forskjell fra Gjølme, unngikk biskop Skaar spørsmål om absolusjonens kraft i prestens munn, og dermed spørsmålet om sakramentets nytte, forvaltet av en «vantro» (donatismen). Det samme gjorde han med sine spørsmål til lestadianerne i Buksnes (se nr 2: Arctander). Biskopen la premissene og overlot til lestadianerne å trekke konklusjonen. Noen år senere konstaterte biskop Skaar at stiftet var

---

[1] DSivertsen 1955, 192.

[2] Samme s 368. Sit Sivertsen.

[3] Denne praksis må ses i lys av innvandringen i 1860- og 70-årene fra den nedre del av Tornedalen. Med innvandringen fulgte lestadiananere fra bevegelsens sentrale område, hvor kommunikant-tallene sank til tross for bevegelsens ekspansjon. Førstevekkelsens opprinnelse i Karesauando ble kjent for økende nattverdsøkning. Dens hovedområde omkr 1850 var Svensk Lappland og Tornedalen sør over til Pajala. Raitila 1976, 212f.

[4] DSivertsen, 368, 384. Jf nr 60: Sandberg, som i 1874 tok sterk avstand fra den oppfatning at predikanter som meddeler syndsforlatelsen, «opptrer som guder». Innvendingen gjaldt adferden. Et tiår senere var Gjølme var av samme oppfatning. Jf DSivertsen 1955, 377. Sit Sivertsen.

forskånet for *nattverdforeninger*, selv om enkelte stilte seg spørrende til nattverden i kirken. Alternativet ble drøftet blant lestadianere i Øst-Finnmark, antagelig fordi kirkeloven i Finland siden 1870 tillot at en lekmann forvaltet nattverden.[1]

Gjølmes etterfølger i embetet - *Peter Helgeby* (nr 21) kom lestadianerne i møte «med overbærende Kjærlighed», til glede for biskop Skaar. Det var hensikten med den pragmatiske fremgangsmåte å frigjøre lestadianerne «fra de Skjævheder, hvormed deres kirkelige Syn er beheftet».[2]

Ingen kilder fremstiller Gjølmes personlige egenskaper som årsak til konflikten, skjønt han stilte seg laglig til for hugg. Konfrontasjoner om skriftemål og sakramentforvaltning skjerpet partenes standpunkt. Med lærer Brunes angrep på kirkens evangelisk-lutherske bekjennelse havnet Gjølme i en kirkerettstvist med vidtrekkende konsekvenser for kirkeskolen den gang. Den eneste utvei, rettslig sett, var å bringe saken inn for prosteretten.[3]

Prosterett og suspensjon

Lærer Brune ble lsupendert fra sin stilling, foreløpig for ett år uten grunnlønn, men beholde noen små tilleggg (skolekommisjonen vedtak 26.9.1885). Suspensjonen varte i henimot fire år. Brunes venner i Venstre sendte overordnede kirkemyndigheter en petisjon med henstilling om å oppheve suspensjonen. Det var gått politikk i saken. I den «evangeliske fraksjon blant Vadsø-lestadianerne vakte supensjonen «adskillig røre og forbitrelse». Andre var kritiske til Brunes anklager mot kirkelæren og til hans soloopptreden uten hensyn til medkristne i Nord-Finland.

Da prost Gjølme var reist fra byen, ble prosteretten satt høsten 1888. Tiltalen var utvidet til å omfatte *Luthers lille katekisme*, nemlig 4. parten om dåpen.[4] Rettens fire medlemmer var prost Ole *Johannessen*, Vardø (nr 46), sogneprest Ole Andreas *Holm*, Nesseby (59), kateket *Hemstad*, Vadsø, og sorenskriver *Hvoslef*, Vadsø. Aktor var den senere sorenskriver Chr. *Jentoft, og* forsvarer sakfører *Jacobsen*, begge Vadsø.[5]

Tross utvidet tiltale og Brunes standhaftige brudd med flere læreartikler i kirkens bekjennelse, lød dommen på *frifinnelse*. Begrunnelsen unngikk å ta stilling til Brunes påstander forstått i den lestadianske sammenheng, hvor man i sakens hovedspørsmål reserverte seg mot gjenfødelsen til nytt liv i dåpen. Med vikarerende argumentasjon ble frifinnelsen begrunnet med Sverdrups utgave av Pontoppidans forklaring (sp 540) og Mt 18:14, som om salem gjaldt udøpte barn. På lignende vis så man bort fra Brunes støtte til donatistisk lære i det lestadianske miljø, hvor absolusjonen, ifølge Gjølme, ble ansett for å være uten virkekraft, meddelt av en «ugjenfødt» prest. I dette spørsmål tok man åpenbart hensyn til allmennytten og la premissene for et kirkefellesskap hvor reservasjoner mot det apostoliske ord er gjenstand for overbærenhet i kjærlig forbrødring.[6]

Frifinnelsen var i samsvar med biskop Skaars krav til en sogneprest i Vadsø (se nedenfor), fremfor alt unngå å opptre «polemisk forhastende» overfor lestadianerne (se nedenfor), og i stedet overlate til biskop og Kirkedepartement å kreve fasthet i læren ved *utnevnelse* av sogneprest til Vadsø. Depar-

---

[1] DSivertsen 1955, 392f.

[2] Samme s. 118f.

[3] Jf Aschim 1965, 21f.

[4] Jf Johannesen 1902. 12..

[5] Aschim samme s. 194. Johannessen samme s 10f.

[6] Johannessen s. 11-15.

tementet meddelte biskopen at suspensjonen kunne heves (skriv av 22.2.1889). Skolekommisjonen ga Brune beskjed om frifinnelsen (skriv av 15.5), og *fra 1. september 1889 var han tilbake i full lærerpost med de samme lærdommer som før*. Den «evangeliske» fløy betraktet frifinnelsen som en stor seier. «Forfølgelsen kunde ikke stanse kristendomsbranden»,[1] skrev Brune i et tilbakeblikk. Hva slags brann kunne det være?

Brune-saken bidro til å synliggjøre fraksjoneringen innen den lestadianske bevegelse, for med frifinnelsen var lestadianerne fra Ofoten og Lofoten like til Vadsø involvert. I denne prosess medvirket autoriteter på finsk og svensk side i skrift og tale. Men sett i en videre sammenheng illustrerer Brune-saken nedbyggingen av den konfesjonelle stat gjennom det 19. århundre og senere, og dermed nedbyggingen av kirkens dåpsundervisning i den statlige grunnskole fram til 1969. Følgene ble omfattende for både kirke og stat, men ødeleggende for i kirken, for i kirken handler alt om dåpen.

Forfølgeren Gjølme?

Brune-tilhengerne ble kilden til myten om «kristendomsforfølgeren» Gjølme. Det var han ikke. Han skrev allerede i innberetningen for 1878 rosende ord om lestadianerne. De hadde i høy grad medvirket til den moralske forbedring som omsider hadde funnet sted i Vadsø:

> «Læstadianismen må alerede hidindtil, når vægten lægges på det ethiske, siges at have været af stor betydning til det gode for den kvænske del af befolkningen, og tør det til visse antages, at den ved efterhånden at antage en moderatere holdning i lærespørsmålene og som en følge deraf slutte sig mere og mere til statskirken, til også mere og mere komme til at måtte sees og opfattes som en god retning.»[2]

Med vekt på den moralske innflytelse, forventet han den moderasjon som ville plassere lestadianismen som «en god retning» blant flere innen statskirken. Denne grunnholdning ble stadfestet i Gjølmes tilsyn med bruken av bedehuset i samsvar med vedtektene. Lestadianerne mintes ham som en ivrig motstander som også gikk i samlingene og lyttet til forkynnelsen. Han inviterte til samtaler om bibelutleggelse og lærespørsmål, mens de på sin side var som hauker etter ham for å sette ham fast med bibelord.

Flere lestadianerne mislikte den hoverende oppførsel over Gjølme og andre prester. Til eksempel hadde Brune en gang refset Gjølme for en preken han hadde holdt, men fremgangsmåten var ikke bibelsk riktig, syntes mange. Selv om Brune kunne ha saklige grunner for å «rettlede» presten, mente mange at den «forfølgelse» som Gjølme utsatte ham for, var selvforskyldt.

Gjølme i sin posisjon som formann i skolekommisjonen intet valg, stilt overfor en lærer som offentlig motsa den konfesjonsbundne undervisning. Et annet eksempel var kjøpmann Tuomas Gunnari på Bugøynes. Han uttalte offentlig at han ikke ville motta nattverden hvor «selveste diabolos» meddelte den. I anledning Brunes supensjon oppfordret han lestadianerne i Vadsø til å gå ut av statskirken.[3]

Det lestadianske miljø i Vadsø var spenningsfylt. Ikke alle lot seg rettlede, hverken av prest eller predikant. Karl Huru oppsøkte Skibotn-samlingene og forsterket forbindelsen til lestadianerne i Nord-Troms. Etter hans død (3.12.1905) besøkte lyngspredikanten Erik Johnsen Vadsø-lestadianerne. Under en samling utenfor byen hadde Johnsen opphøyd Huru på en måte som ikke talte til motpartens fordel.

---

[1] Samme s. 119. Jf Berg-Hansen 1954, 80-82 med Brunes framstilling som kilde: Brune 1934, 49-53. Se Lilleeng 1937, 100 hvor Gjølme er fremstilt som «kristendomsforfølger».

[2] DSivertsen 1955, 189f.

[3] MM 2926f, 2929.

Brune satt ved siden av ham bak bordet. Talen nevnte ikke Brune med et ord, men i Brune-tilhengernes ører lød den som verbal mishandling. Fra da av gled Brune bort fra Johnsen.[1] I realiteten bekreftet talen det veivalg som Huru hadde gjort før sin død. Fremdeles var det et fordragelig forhold mellom lestadianske kristne i Nord-Troms og østlestadianske kristne i Trondenes/Ofoten.

Gjølme fikk i løpet av sine ti år i Vadsø god kjennskap til lestadianske lærebegreper og den fraksjonstrid de medførte. Han forsøkte å rettlede med kirkelæren og dens nytestamentlige begrunnelse. Samtidig var han åpen for bibelske anliggender. Ved avskjeden oppsøkte han vennen Karl Huru i Skallelv, og da de skiltes skal han med tårer i øynene ha gitt lestadianerne den anerkjennelse, at «om noen var på bibelsk grunn, så var iallfall lestadianerne det». Noe lignende skal han ha sagt til lestadianere i Vardø.[2] Ikke alle var som hauker etter ham. Han hadde venner og støttespillere i samme miljø.

Hvilke krav bør stilles til en sogneprest i Vadsø?

I anledning utlysningen av Vadsø sognekall i 1887 avga biskop Skaar følgende betenkning til Kirkedepartementet:

> «Sognepresten i Vadsø har en i mange Henseende vanskelig Stilling, da en større Del av Menigheden er Kvæner, til dels med udpræget læstadiansk Farve. Har han intet Øie for hva der i denne Bevægelse er av Sandheden, men træder polemisk forhastende op, vil man kanske snart faa en Frimenighed der, en Kirke i Kirken, en Stat i Staten. Har Præsten ikke vundet aandeligt Fodfæste, saaledes at «aldri han fra Troens Grund en Haarsbred viger nogen Stund», vil den læstadianske Strøm lettelig rive ham med sig. Det gjælder altsaa at Kaldet besættes med en levende og i Sandheden vel befæstet Vidne.»[3]

Ordene om et «vel befæstet Vidne" beskrev en kristent forbilde verdt å etterfølge. Han var ikke "polemisk forhastende", men holdt fast ved det gamle kriterium for kirkefellesskap ved Herrens bord, nemlig enig bekjennelse til Herren over enhetens sakrament. Han kombinerte fasthet i læren med «overbærende Kjærlighed» i den hensikt å befri dem fra læreavvik litt etter litt. Utnevnt ble sogneprest Helgeby, som med erfaringer i Lyngen (nr 21) medvirket til biskop Skaars nylutherske tilnærming til lestadianerne.[4] Ved å belyse skriftemål og absolusjon med Luther og Konkordieboken som kronvitner, la han premissene for erkjennelser i en sunn læreutvikling.

Lestadianere utfordret enkelte prester med innsigelser mot absolusjonens nytte og kraft i prestens munn. Den problematikk kjent fra striden om stiftskapellan Karl Roll i Alta-Talvik (se nr 41), ble i Vadsø og Hammerfest utløst med «de gjenfødtes teologi» (donatisme). Striden gjaldt ikke sognemenighetens ordninger, men sjelesorgpraksis i det *lestadianske* miljø. I begge sammenhenger ble hensynet til allmennytten utslagsgivende for adgang til Herrens bord.

---

[1] MM 2935.

[2] MM 2928.

[3] DSivertsen 1955, 107. Sit Sivertsen. Jf s. 106 utlysningen av Alta sogneprestembete i 1872. Biskop Hvoslef sa seg enig i sogneprest Lieds råd - å vektlegge personlige egenskaper, for så vidt som Alta var «et Sted, hvor Splid og Rænker gjøre sig gjældende i høi Grad, hvorfor Præsten foruden Dygtighed og Selvstændighed saare meget tiltrænger at være i Besiddelse af Sindighed og Takt».

[4] Samme s. 119.

NORDRE LAND 1887- +1.6.1888

Prestens endelikt

"Han havde ihøst det Uheld at velte paa en Karjolreise og forslog sig derved, saa han fik en Hjernerystelse. Denne viste sig dog i Begyndelsen mere som Hovedpine og hindrede ikke den afdøde fra at udføre sine Forretninger. Først over Nytaar tog det den Vending, at Bevidstheden forsvandt. Lidelserne var ikke store, han laa i sine Fantasier..."[1]

> **KARAKTERISTIKK fra Vadsø-tiden**: Biskop Smitt sa om den "Dygtighed og Fasthed" som Gjølme viste overfor lestadianerne, at han «fortjener i ethvert Fald megen Anerkjennelse».[2] Han var "en uhyre sentral person i Finnmark i kirke- og skolepolitiske spørsmål, og på sett og vis en forløper for skoledirektøren.[3]
>
> Gjølmes motstandere i det lestadianske Vadsø-miljø husket ham med urette som «kristendomsforfølgeren».
>
> **Fra Nordre Land**: - "en begavet og samvittighedsfuld Mand og en nidkjær og afholdt Prest."[4] (Jf forgjengeren Quale, nr 31.)

PUBLIKASJONER:

1887: Provst Gjølmes tale ved Vadsø nye middelskolebygnings indvielse den 14de. = Finnmarkens Amtstidende 26.1.1887.
1888: Afskedsprædiken i Vadsø Kirke 2den Søndag efter Tref. 1888. Vadsø.

KILDER: Kab Tysfjord, Vadsø, Nordre Land. - Holst 1897,89. - Hamar Stiftstidende 14.3.1889

Aschim 1965, 21f. - Berg Hansen 1954, 80-82. - Beronka 1923, 51f; samme 1933, 140f. - Brune 1934, 42, 50-53, 60, 61, 63-64, 83. - HDahl 1957, 246, 262-264, 296. - Eriksen & Niemi 1981, 56-57. - Galschiødt 1965, 53. - Lilleeng 1937, 100. - Lunde 1979, 253. - Paulaharju 1973 (1928), 334. - Qvigstad 1929, 28 (sit Tysfjord kab = AGjølme om fornorskning av tysfjordsamene). - DSivertsen 1955, 106-107, 116-119, 189f, 191-194, 196, 352, 362, 368, 377, 384, 392. - Skrondal 1929, 167.

---

[1] Hamar Sttid 14.3.1889.
[2] Samme s. 106. Sit Sivertsen.
[3] Eriksen & Niemi 1981, 56; jf s. 56-57.
[4] Samme.

63. BERONKA, Johan Arnt:

VADSØ, KISTRAND, Hurum

F 15.4.1885 Vadsø, d 10.3.1968. Johan Perunka, gbr og fsk, o h Marie Erika Eriksdtr. Begge innvandret fra Rovaniemi. Slektsnavnet fra Perunkajärvi.

G 10.2.1918 Vadsø m Inga Esbensen, f 24.8.1880. Hans Fredrik Esbensen, konsul, o h Andrea f Gundersen.

Stud 1909 (Oslo Kathedralsk). Til ex art "Særdeles godt" i norsk hovedstil og tysk skriftlig. C th 1914 (U). Studerte semittiske språk et halvår. Eks i finsk og samisk (laud m utmerkelse).

Flere stipendreiser, bl. a. til Ungarn (Nansen fondet) og til Frankrike i 1913. Var huslærer for en dansk greve og fikk ett års opphold i Lausanne.

Stkap Tromsø 1915. Sp Kistrand 1916. Sp Vadsø 1920, pr Varanger 1928 (kst 1924).

Sp Hurum 1931 (utn 7.11.1930).

Korrespondent for finske, ungarske og italienske aviser.

Moren var streng lestadianer, belest i Bibel og postille, og hun deltok ofte i trossamtaler. Siden Johan Arnt var eneste sønn i huset, ble han tidlig farens hjelpesmann i ottringsbåten på Varangerfjorden og ellers i gårdsarbeidet. I sommerferiene fisket han for å finansiere skolegangen.

Allerede som 14-åring var han huslærer hos kjøpmann Knudsen på russesiden av Grense Jakobselv. Og senere gjennom hele gymnas- og studietiden ga han privatundervisning. Beronka var den første kvæn som ble prest i Norge, trolig etter impulser han fikk i den kristelige studentbevegelse.[1]

KISTRAND (= PORSANGER) 1916-20

Prekte like godt på norsk, finsk og samisk Holdt gudstjenester på finsk i Børselv og Lakselv, og prekte på samisk i Kistrand kirke. Senere forrettet han gudstjenester på finsk i Vadsø, og visstnok også i Tana.[2] .

Beronka holdt innvielsestalen da Det norsk-lutherske Finnemisjonsforbund («Lappeforbundet») innvidde Nyborg tuberkulosehjem i Nesseby med plass for tolv pasienter (19.10.1917). Tekst: Luk. 9:1-2. Han sa blant annet at når vårt samfunn er blitt humant og deltagende overfor sykdom og annen nød, vitner det om Kristi ånd, som har gjennomsyret samfunnet. En frukt av dette er hjemmene som reises for syke, her i kampen mot tuberkulosen - den værste av alle folkesykdommer.[3] Ved samme anledning talte han også på samisk.

Han drømte en gang at han skrev navnet sitt i dødsregisteret. Kort tid deretter døde eneste sønn, oppkalt etter faren.[4]

Da han studerte kvæn-dialekten i Lakselv og Børselv, dro han fordel av å beherske samisk.[5] "Maatte Kistrand længe faa beholde disse prestefolk", skrev finnemisjonspresten Hornemann.[1]

[1] Blix 1966, 93-95.
[2] Paulaharju 1973 (1928), 334, 341.
[3] Steen 1963, 96f.
[4] Blix 1966, 94.
[5] Kistrand kab.

VADSØ 1920-31

Form mhr, fattigstyre, Nord Varanger skolestyre, Finnmarkbibliotekets styre (1920-31) og Finnmark krets av Norges kirkelige Landslag (1927-31). Timelærer Finnmark korporalskole i Vadsø. Vigslet Hop skolekapell i Gamvik 19. august 1928.[2]

La stor vekt på konfirmantundervisningen.

Da Beronka var eneste søker til Vadsø, benyttet skoledirektør Brygfjeld og andre fornorskere anledningen til å fremme sin sak for kirkestatsråden. Før utnevnelsen hadde han mottatt en innsigelse fra *Johan Rivertz*, og den delte flere fornorskningspolitikere med ham.[3] Rivertz hadde henvendt seg til stortingsmann *Hagbart Lund* for å fremskaffe enda en søker, "gjerne med løfte om god befordring senere sydpå", for også den mulighet forelå at man unnlot å utnevne Beronka, siden han var eneste søker. En utnevnelse ville gjøre vondt verre, mente Rivertz, som forklarte innstillingene fra prost og biskop med «et ufuldstændig kjendskap til forhold og personer». Dette press skulle følge Beronka gjennom hele hans prestetid i Vadsø.

Finnmarkbiblioteket

Beronka arbeidet iherdig for oppbyggingen av Finnmark-biblioteket i Vadsø, hvor dets unica-samling ble ansett for å være av nasjonal betydning. Siden biblioteket holdt til i en ildsfarlig trebygning, måtte det skaffes et nytt, ildfast hus. Med styrets reisebidrag på 100 kr. dro Beronka i 1923 til Oslo for å samle penger til formålet. Sogneprest Sigurd Normann (senere b i Hålogaland) var den gang medarbeider i Aftenposten og laget et opprop i avisen. En innsamling innen Oslo Handelsstand, og senere innen Bergen Handelsstand, ga henholdsvis 4000 og 2000 kr. Det var store beløp den gangen. Staten bevilget 500 kr og Pengelotteriet bidro med 7000 kr. av sitt overskudd. Bygningen ble oppført i 1925 og biblioteket gjenåpnet 28. mai 1926.[4]

Ved åpningen rommet biblioteket ca. 3000 bind, som mer eller mindre omhandlet Finnmarks historie, geografi, etnografi, språk, natur, statistikk, næringsliv, osv. Dertil gav "Argus Utklippbyrå" en nesten komplett samling Finnmark-aviser og en stor utklippsamling fra norsk presse vedrørende Finnmark. Eldre arkivsaker fra embetskontorer i Vadsø ble oppbevart der, blant dem arkivsaker fra fylkesadministrasjonen.

Statsminister Wollert Konow og hustru testamenterte 60 000 kr. til utvidelse av Finnmarkbiblioteket. Ved fru Frigga Konows død i 1935 ble det opprettet et legat under Kirke- og Undervisningsdepartementet med det formål å fremme fornorskningsinteresser og stimulere til litterær motvekt mot finsk litteratur i landsdelen.[5] Da var Beronka fraflyttet landsdelen.

Mot slutten av krigsoppgjøret i Øst-Finnmark – og før Vadsø by ble bombet, ble det mest verdifulle materialet fraktet til Tana og stablet vekk i en kjeller. Da skjedde en kulturhistorisk tragedie: Bibliotekbygget i Vadsø slapp unna bombene, mens oversvømmelse ødela samlingen i Tana-kjelleren (se nr 21: Helgeby).

---

[1] NFiBl 11/1918, 82.
[2] Gjorde vigslingen som prost/ og forr sp i Tana, se NSa 1929, 290.
[3] Brev Vadsø 3.8.1920.
[4] Beronka 1933, 192; samme 1935.
[5] Bollmann 1935.

Språk- og minoritetspolitikk

Den statlige fornorskningspolitikk hadde et nasjonalt og et humant grunmotiv: Det *nasjonale* motiv begrunnet i forholdet til Russland, og det *humane* motiv begrunnet i det sosialdarwinske syn på *samisk* kultur som laverestående, sett i forhold til norsk kultur (jf nr 26: Astrup). Beronka forsøkte å moderere den konsekvente fornorskningspolitikk til kvænenes fordel. Han viste til samenes engstelse og småhet overfor norsk kultur og norske myndigheter (publ 1917a), og hevdet fornorskningen burde skje med tvang, men ellers følge de lover "som livet selv skaper" mellom folkegruppene (publ 1917b). Problemstillingen "finnerne under fremmed paavirkning" var tidstypisk, som om språktvangen var avgrenset til den *samiske* minoritet på et lavere kulturnivå enn kvæner og nordmenn.

Beronkas posisjon ble for alvor problematisk etter revolusjonsåret 1918. Han var jo Vadsø-prest av "finsk avstamning". Men problemet forelå allerede da han søkte Vadsø, også da som eneste søker. Den gang uttalte biskop Støren i sin innstilling at Beronka "tiltrods for sin kvænske avstamning er en god og loyal nordmann". Ved sitt giftermål var han dessuten sterkt knyttet til "det norske element i befolkningen". Ikke alle delte Størens syn på Beronka som "særlig skikket". Beronka ble møtt med skepsis og mistenksomhet på norsk hold, og få var hans støttespillere i en liten og uorganisert kvænminoritet. Skoledirektøren mistenkte ham for å ville opprette et finsk bispesete i Vadsø med seg selv som biskop, og i 1929 besørget fylkesmann Gabrielsen en branninspeksjonen i presteboligen. Kanskje de fant et hemmelig finsk bibliotek?[1]

Beronka tok kategorisk avstand fra påstander om kvænene som en unasjonale fare for norsk overhøyhet i Finnmark/Nord Troms. Tvertimot kjente kvænene seg som norske borgere med krav på respekt. Den savnet han fra norsk hold i Finnmark, og dette savn ble trolig retningsgivende for hans politiske oppfatninger mot slutten av livet. Det var ikke kvænene, men antimilitaristiske sosialister som utgjorde en fare i Finnmark.[2]

En forsvarer for kvænenes interesser

Siden 1918 fremstod Beronka offentlig som forsvarer også for *kvænenes* interesser i norsk språkpolitikk (publ 1918a og b). Da argumenterte han med *likestilling*smotivet, for øvrig i tråd med tidligere skoleinstrukser, stadfestet i 1898-instruksen. Den modererte fornorskningspolitikk burde ta hensyn til både urbefolkningen og kvænene, for også kvænene hadde vært med på å bygge landet. Med ønske om å ta vare på sin nasjonale arv viste han til vanlig norsk tankegang om norskamerikanernes stilling i USA. Også kvænene var stolte av sin kulturarv i fremmed land. Konklusjon: Siden nordmenn forsvarte minoritetsrettigheter i andre land, burde de gjøre det samme i sitt eget land.

Likestillingsmotivet tilslørte Beronkas *rangering* av kvænsk kultur som overordnet den samiske. Under skinn av "vitenskap" hevdet også Beronka rasenes utvikling og rangering på ulike kulturnivå. I denne sosialdarwinske rangering betraktet han samene som en svak og utdøende rase, og som et kulturløst folk. Samenes redning bestod i *kvænifisering*, hevdet Beronka, for oppblanding med hardføre kvæner ville løfte samene opp til et høyere kulturnivå.

Vi merker oss at Beronka - til forskjell fra Astrup, unngikk å forveksle lestadiansk kristendom med samisk religiøsitet (jf nr 26 Astrup). Begge var utdannet ved Det teologiske fakultet og var repre-

[1] Samme s. 260-261.
[2] Jf samme s. 123, 292, 297.

sentanter for syntesen kirke *og* kultur i den liberale teologitradisjon, men modererende virket Beronkas oppvekst og bakgrunn i et kirkelig-lestadiansk miljø. I sin prestegjerning var han ingen liberalteolog.

Beronkas betraktningsmåte hadde en viss tyngde i den offentlige debatt. Ved å rangere kvænkulturen som overlegen den samiske, nørte han opp under fordommer om samene. I praksis fikk sosialdarwinsk teori større betydning enn fornorskningspolitikkens nasjonale og humane grunnmotiv. Likestillingsargumentet var som forventet fra kvænenes side, men fungerte som et vikarerende argument for forskjellsbehandling til kvænenes fordel. Argumentasjonsmåten virket blokkerende overfor samenes språkinteresser. Et organisert samarbeid mellom minoritetene var ikke aktuell politikk for noen av partene. Dertil manglet Beronka og andre minoritetsforsvarere forutsetningen i et flerkulturelt syn. Unntaket var Kistrand-presten *Jens Otterbech* (nr 56).[1]

Ifølge Beronka var kvænenes krav beskjedne: "Nu og da" en preken på finsk (kvænsk) og finsk som hjelpespråk i skolen med hjemmel i 1898-instruksen (1880). Kravene gjaldt de distrikt hvor det stod dårligst til med ferdighetene i norsk. Særlig ille var det i Kistrand (Porsanger) prestegjeld, hvor finsk ikke var tillatt brukt hverken i kirken eller i skolen. Altså måtte kvænene i Børselv og Lakselv gå omveien om samisk for å lære seg norsk. Samisk ble et middel til å fortrenge finsk i Porsanger.

Forgjeves hadde Beronka søkt (1916?) Kirkedepartementet om tillatelse til å benytte finsk under gudstjenestene i Børselv og Lakselv kapeller. Svaret lot vente på seg. I 1918 gikk han offentlig ut med sine synspunkter.[2] Han gjentok henvendelsene i 1924 (11.3) og 1929 (des). Med henvisning til skoleinstruksen ba han om tillatelse til at samisk og finsk ble brukt som *likestilte* hjelpespråk i skolen, og oftere enn tilfelle var. Selv om barna lærte seg norsk i mer eller mindre grad, ble de fleste stående utenfor den kultursammenheng hvor tilgangen til bøker og blader ble ansett for et umistelig gode. Den likeglade optimisme – at «det blir bedre i neste generasjon», virket bitterhet i Finland, gitt til kjenne i høyrøstede avisinnlegg, forklarte han. De burde norske journalister gjendrive med saklige innlegg, istedenfor å tolke dem som lyst til å annektere deler av Nord-Troms og Finnmark.[3]

Bestemmelsene om bruk av samisk og finsk som hjelpespråk burde gjøres effektive med *språkkurs* for lærere, fulgt opp med lønnstillegg. Flinke elever burde få adgang til norske framhaldsskoler og middelskoler, og hjelpes fram med stipendier.

Beronka beklaget at planen om et *landsgymnas* i Finnmark var blitt henlagt altfor tidlig. Et landsgymnas ville fått den betydning som universitetet i Lund fikk for Skåne, Hallinge og Blekinge. Men poenget med forslagene var et annet: Å påvise at *lærerne* var bøygen i grunnskolen. Ikke engang i kvænbyen Vadsø ble finsk brukt som hjelpespråk, for ingen lærer kunne språket.[1] I kirken var situasjonen en annen. Her hadde sognepresten friere tøyler enn Beronka lot til å være var klar over (se nr 49 Horneman).

Den vennlige behandlingslinje

Beronka unngikk konfrontasjoner med skolemyndighetene om kvænbarnas skolesituasjon. To grunner talte for denne taktikk: (1) Det humane motiv i den moderate fornorskningspolitikk virket dempende på

[1] Samme s. 333, 340.
[2] Se Publ 1918 a og b.
[3] Vadsø 28.11.1929 til KUD. = Samisk skolehistorie bd 4. Davvi Girje 2010.

socialdarwinske idèer omsatt i praktisk politikk. (2) Konfrontasjoner ville ha blokkert kvænenes mulighet til å fremme egeninteresser i en situasjon da de var under politisk-administrativt press.

"Den finske fare" var *logisk* sett en fare for kvænene i det norske samfunn. Det fins ikke belegg for storfinske idèer i mellomkrigstidens kvænmiljø, hverken i Nord-Troms eller Finnmark (Ruija). Beronka og andre kvæner protesterte mot slike påstander.[2]

Beronka var gjennom finske aviser og blader godt orientert om reaksjonen i Finland mot den behandling kvænene fikk under norske myndigheter. Han forstod godt hvorfor så mange reagerte med bitterhet. I brev til Departementet (28.11.1929) henviste han til «høirøstede innlegg i den finske presse», som norske pressemenn besvarte med mistanken om «anneksjonstilbøieligheter overfor en del av Norge». Beronka viste til det gjensvar som finnene etterlyste: *En skoleundervisning på finsk og undervisning i norsk som fremmedspråk.*

Han foreslo frivillige aftenskoler i tillegg til nevnte lærerkurs i samisk og finsk, og dertil fulgt opp med lønnstillegg til dem som brukte samisk og/eller finsk som hjelpespråk. Videre foreslo han stipendordninger for elever som ville gå videre til framhaldsskole og middelskole, og beklaget at forslaget om et landsgymnas for Finnmark ble henlagt altfor tidlig. Sett fra Beronkas ståsted, ville Norge «være bedre tjent med undersåtter som kan følge med i kulturlivet, selv gjennom et fremmed sprog, enn med undersåtter som er utestengt fra det».[3]

Beronkas reformforslag fulgte hva han kalte «den forståelsesfulle, vennlege behandlingslinje» overfor kvænene, og presenterte dem som «en nogenlunde gylden middelvei». Allerede kong Fredrik 5 hadde i 1750 valgt denne strategi i et reskript til amtmann Kjeldsen i Finnmark (6. mars 1750). Beronka viste til Finland, hvor denne linje ble praktisert overfor den *svenskspråklige* minoritet. Og her er vi ved kjernen i Beronkas anliggende: *Nabovennskap med Finland*. Den kunne oppnås ved å lempe «noget» på sprogbestemmelserne i nordnorske kvæn-distrikt hvor kvænene ønsket lettelser. Men ufordringen var *tosidig*:

> «Overfor ledende menn i Finland har jeg fremholdt hvad der fra finsk side kunde gjøres for å komme i et godt forhold til Norge, og har også i den finske hovedstadspresse imøtegått andre finske angrep på Norge, /…/ Derfor har jeg ment mig berettiget til her å fremholde hvad der fra norsk side kan gjøres for å skape et godt forhold til Finland.»

Det var med denne kjennskap biskop Berggrav ville beholde Beronka som sogneprest i Vadsø og prost i Varanger prosti. Ingen samtidskilder gir belegg for den påstand at biskop Berggrav presset Beronka bort fra Finnmark. Presset kom fra fornorskerhold allerede før utnevnelsen til Vadsø. Til sist regisgnerte Beronka. Det hadde ingen hensikt lenger å fremme kvænenes sak, hverken overfor myndighetene eller i den offentlige debatt.[4]

Utnevnelsen til Hurum sogneprestembete

Skoledirektøren i Finnmark, *Christen A. Brygfjeld* (1923-33) tok kraftig avstand fra Beronkas fremstøt overfor Departementet. Brygfjeld har tydeligvis oppfattet fremstøtet som indirekte kritikk av den

---

[1] Eriksen & Niemi 1981, 260, jf s. 123, 258.
[2] Jf samme s. 276, 292, 333.
[3] Beronka 1929.
[4] Jf Eriksen & Niemi 1981, 261, 341, 366.

språkpolitiske kontroll, den han som skoledirektør var pålagt å utøve i Finnmark. Men sett fra Beronside, var ikke bøygen skoledirektøren, men lærerne. Ingen av dem behersket elevenes morsmål. Av frykt for utbredelse av storfinske idèer, erklærte Brygfjeld at Beronka var uskikket til å være sogneprest i Vadsø. Beronkas anmodning til Departementet lød i Brygfjelds ører som "et ekko av ropene fra Finland", og mistenkte Beronka for å stå i ledtog med "stammefrender i Finland".[1] I klartekst: Kirkeministeren hadde begått et feilgrep ved å utnevne en dårlig nordmann til sogneprest i Vadsø.[2]

Biskop Berggrav var - som påpekt, av den motsatte oppfatning. Likevel ble Beronka utnevnt til Hurum sogneprestembete (7.11.1930). Da hadde han allerede søkt seg sørover to ganger; først stillingen som fengselsprest ved Botsfengselet i Oslo (27.12.1928, deretter Tønsberg residerende kapellani (17.7.1929). Siste gang gav Berggrav i sin påtegning (22.7.) uttrykk for sin overbevisning, at Beronka "ubetinget hører hjemme" i Varanger. Med henvisning til "den finske front" på innenriks- og utenriksplanet, fastslo han at her var Beronka en "ikke bare for den norske kirke, men også for den norske stats samfund yderst verdifull mann". Derfor burde Beronka få en konsulent-tilknytning til sentraladministrasjonen, både for fylkesmann og biskop, eventuelt også direkte til Utenriksdepartementet. Berggrav varslet at han ville ta opp forslaget som særskilt sak.

Da Beronka søkte sogneprestembetet i Hurum (20.12.1929), fastslo Berggrav i sin påtegning at han «vil sydover». Beronka var eneste søker. Likevel ble embetet utlyst annen gang, åpenbart fordi Departementet først la vekt på biskopens hovedsynspunkt.[3] Beronka fornyet søknaden med følgende begrunnelse (16.7.1930):

> "For mig, som er av finsk avstamning, har det været forbundet med specielle vanskeligheter at være prest i nærheten av den finske grense. Det har jeg særlig erfaret, efter at Finland blev Norges nabo ved Ishavet. Slikt blir i længden opslitende, hvorfor jeg nu efter 14 1/2 aars prestetjeneste i Finnmarken, gjerne vilde bli forflyttet."

Da anbefalte Berggrav «instendig» forflytning til Hurum (19.7), vel å merke uten hensyn til utenrikspolitiske forhold. Avgjørende var Beronkas eget ønske, begrunnet i negative erfaringer som talsmann for kvænenes interesser i landsdelen.[4] Et siste forsøk gjorde han i 1931 forut for innsettelsen i Hurum sognekall. Han foreslo for Departementet en mer utstrakt bruk av kirketolker i menigheter med kvænske minoriteter. Tanken var god, men lot seg ikke gjennomføre i praksis. Forslaget ble henlagt.[5]

Beronka var nok bedre orientert om sine motstandere enn mange var klar over (jf nr 49 Horneman). Da Beronka til sist gikk «på søkerstien» i slutten av 1920-årene, viser biskop Berggravs påtegninger at han brukte Beronkas situasjon til hans fordel, og bekreftet dermed indirekte Størens syn på Beronkas nasjonale troverdighet. Selv om utnevnelsen til Hurum brøt med Berggravs nasjonalkirkelige strategi, innså han at det ikke ville være riktig å beholde Beronka i Vadsø mot han vilje.

---

[1] Brev til KUd 15.5.1931. Brygfjeld erklærte Beronka som «fullblods finlender i sinn og skinn» og at målet hans var en «en ren kvensktalende koloni innen Norges grenser, en finsk stat inne i den norske, som ved tid og leilighet kunne trekkes inn i Finland … (med) sig selv som biskop», Niemi 1995, 203.

[2] Meløy 1980, 105f.

[3] Ingen kilder fra Berggravs hånd tyder på at han medvirket til Beronkas forflytning, snarere tvert imot. Jf Niemi 1995, 203.

[4] Ra KUd A pk 14: Geistlige embetssøknader.

[5] Eriksen & Niemi 1981, 226.

HURUM 1931- + 10.3.1968

Medl kommunestyret.

Utnevnelsen til Hurum kom visstnok brått på familien. Senere kunne Beronka uttrykke skuffelse over den behandling som biskop Berggrav hadde gitt ham i Vadsø, og siktet vel med det til nevnte branninspeksjon og overvåking. Særbehandling var den ikke, for alle kvæner i fremtredende posisjon ble overvåket fra norske myndigheters side. Overvåkingen bekreftet til Beronkas fordel hva Berggrav allerede visste om hans nasjonale motiv som talsmann for kvænenes interesser i «Ruija».

Det er også mulig at den skuffelse som Beronka gav uttrykk for på sine gamle dager, gjaldt krigsoppgjøret, og vel også den kjensgjerning at ingen kvæn i Ruija hadde gitt ham - deres fremste talsmann - noen form for offentlig anerkjennelse og takk for hans innsats overfor norske myndigheter.

Prestens endelikt

Dårlig syn hemmet Beronka gjennom livet, og i 1960 ble han helt blind. Han sa en gang at han heller ville dø enn å miste synet. Da det skjedde, "bar han prøvelsen med grenseløs tålmodighet. Aldri hørtes det en klage fra hans munn. På sin stillfarende måte sa han det slik: Skaperen har nok sett det slik at det kan være godt for et menneske å være alene iblant. En trenger å få samlet sitt sinn og ordnet sine tanker."

KARAKTERISTIKK

Fra Kistrand: "- då Johan Beronka, sonen til en finsk fiskare i Vadsö, blev kyrkoherde i Kistrand och så en Mariedag steg upp i predikostolen i Börselvs bykyrka, då forvånades allt folket. Det var rena klara finskan de hörde. Det kändes mycket skönt, eftersom sådant aldrig hade hänt dem förr. /…/ Nu var det som om himmelens Herre själv hade stigit dem narmare denna klara vårmariedag och sökt sitt fjärran ödebygdsfolk. Också den åttiårige *Jussan Jussa* vittnade: /…/ finska har jag aldrig hört i kyrkan förr /.../ Bra att jag har fått leva så länge"[1]

Fra Vadsø: Beronka karakteriserte Vadsø by med stikkordene "gudsfrykt, arbeidssomhet og nøysomhet" – og indirekte seg selv..[2] Hans ferd var preget av høy kultur, godvilje, vennlighet og beskjedenhet. En humorist full av historier og samtidig sky og noe innesluttet. Ble svært avholdt gjennom sine mange personkontakter og flittige husbesøk, især blant kvænene,. En veldig folkemengde var møtt frem da han dro med familien fra Vadsø.

Hans kunnskaper i kirkehistorie og almenhistorie var omfattende. En fremtredende språkforsker med kontakter i europeiske fagmiljøer, hvor fagkorrespondansen kunne foregå på latin. Han behersket 10-11 europeiske språk og drev studier i eskimoiske dialekter. Lokalhistoriker.

Vokst vokst opp i det finsk-lestadianske miljø i Vadsø, synliggjorde han i egen person noe av den finske innflytelse.[3] Kristian Nissen (fung b): "Hans holdning i sproglig og nasjonal henseende /…/ gjennemført lojal og korrekt," Nissen viser til Beronkas bruk av finsk i tjenesten "i den grad kirken har funnet det formålstjenlig".[4]

---

[1] Paulaharju 1973 (1928), 82.
[2] Blix 1966, 96 97; sit s. 96f.
[3] Tveter 1958, 27.
[4] Ra KUd A pk 14: Geistlige embetssøknader. Påtegning søknad av 7.12.1928/feng-selsp Botsfengselet.

Biskop Berggrav: "- adskillig videnskapelig interessert, sproglig og historisk /.../ i sin preken enkel, ja billedrik og poetisk. Han taler greit og folkelig, med en sterk og varm religiøs tone og med en lødig luthersk-evangelisk tankegang en god frukt av arbeidet i læstadiansk miljø. Som administrator er han grei og grundig. Hans vesen er litt annerledes enn det vanlige, han er noget av en original. Men når både hode og hjerte er i god orden, blir dette ofte et pluss."[1]

Andre oppfattet ham som saklig og informativ, monoton i stemmebruken og ingen «stor» predikant. Men saken fulgte billedbruken, som tilhørere mintes, f eks denne: "Når hesten skal ut, er den ofte treg og uvillig, men når den er på hjemveien, traver den så lett og glad. Tenk om vi kunne løpe med glede og lyst på hjemveien til Gud og hans rike!"

PUBLIKASJONER:

1917a: **Finnerne under fremmed paavirkning**. = Hidle & Otterbech 1917, 45-53.
1917b: Den hellige nødvendighet. = LV 4/1917.
1918a: **Kvænene og fornorskningsarbeidet**. = NK 1918, 288-92.
1918b: **De tre nationaliteter i Finnmarken**. En kvænsk prests mening. "De norske myndigheters færd er præget av ængstelig smaalighet." = Dagbladet 19.5.1918.
1920: **Fællesgammene forsvinder**. = Vest-Finnmark 7.10.1920.
1922: Syntaktiske iagttagelser fra de finske dialekter i Vadsø og Porsanger. = Videnskapsselskapets skrifter II. No. 10. Hist. filos. Klasse. Kra. (Bokanm av ELagercrantz i Finnisch ugrische Forschungen. Høsthft 1926. Helsingfors)
1923: **Kaldsbok for Vadsø sognepræstembede** under Varanger provsti i Tromsø stift. Vadsø (1922-23). 79 s. (Føljetong Finnmarkens Amtstidende 1922-23. Se KNissen, anm, NK 1924, 88f.) - Jf JGGunnerus: Gamle skrivelser og dokumenter i Vadsø Presteembedes arkiv. Skrivelse fra Trondhjems biskop til Øst-Finnmarkens provst av 5.12.1772. = FiAmtstid 14.10.1922. Beronka utgiver?
1925: Iagttagelser fra orddannelses og formlæren i de finske dialekter i Vadsø og Porsanger. = Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps Akademi i Oslo. II. Hist. Filos. Klasse. No. 1. Oslo.
1930: **Vadsø sparebank i 75 år**, 1854-1929. En oversikt. Oslo.
1933 **Vadsø bys historie.** Med spredte bidrag til Varangers historie. Vadsø. 239 s. Vadsø kommune, utg.
1934: **Finnmark. En påkrevet navneforandring**. = Aftenposten 1.10.1934. (Debatt 22.10. M.J. Jf nr 11 KNissen, publ 1934b)
1935a: **Finnmarksbiblioteket i Vadsø**. = Aftenposten 29.8.1935.
1935b: Hurum. = Drammen og Opland Turistforening. Åb 1935, 49-85.
1935c: Hurum kirke. = Drammens Blad 2.6.1935.
1936: **Hvorledes tenker de finsk-talende i Nord-Norge?** = Aftenposten 14.8.1936.
1937a: Hurum sparebank gjennom 75 år, 1862-1937. Hurum. 32 s.
1937b: Hurum kommune gjennom hundre år. 1837-1937. Hurum. 96 s.
1937c: Lappische Kasusstudien. Zur Geschichte des Komitativ Instruktivs und des Genitivs im Lappischen. Oslo. = Oslo etnografiske museums skrifter. B. 2. H. 2.
1937d: Individuell og nasjonal fariseisme. = LK 1937, 413-415.
1937e: **Nils Christian Stockfleth**. = SVJ 1937, 18-19.
1937f: Minnetavle over Iver Huitfeldt avsløres på Tronstad i Hurum. = Aftenposten 2.12.1937.
1938: **Vadsø kirke**. = TT 1938, 81-85.

[1] Påtegning Beronkas søknad av 20.12.1929 til Hurum.

1940: Lappische Kasusstudien. 2. Zur Geschichte des Nominativs, des Akkusativs, der allgemeinen und der äusseren Lokalkasus. Oslo. = Oslo etnografiske museums skrifter. B. 2.

l944: **Vadsø den lille fredelige by, som no for størstedelen ligger i ruiner**. *En oversikt over Vadsøs historie av ...* = Aftenposten 13.10.1944.

Utenrikspolitiske artikler i ungarske aviser.
Korresponderende medlem Finlands Litteraturselskap (fra omkr 1920?).
UTMERKELSER: Offiser av den italienske Kroneorden, for sitt arbeid som tolk under Nobile ekspedisjonens opphold i Vadsø 1928. Ridder av den finske Hvite Rose-orden. En ungarsk orden (oppl mgl). Skulle kreeres til æresdoktor i Finland etter krigens slutt i 1945, men kunne ikke reise på grunn av dårlig helse.

KILDER: Kab Kistrand, Vadsø. - Eriksen 1930, 104. Ra KUd A pk 14: Geistlige embetssøknader. - NSa 1929, 290.

NFiBl 11/1919, 82. SV 9/1936, 41. Svelvikposten 12.4.1935.

Beronka 1933, 142, 192. - Blix 1966, 93-97. - Bollmann 1935. - Eier 1940, 353, 362 (foto). - Eriksen & Niemi 1981, 121, 123, 124, 226, 258, 260, 261, 276, 292, 297, 306, 316, 333, 340, 341, 365, 366, 394, 432. - Norges kirkelige Landslag, åber 1926-1929. - Meløy 1980, 104-106. - Paulaharju 1973 (1928), 82f, 334, 341. - Steen 1963, 96.

---

64. TVETER, Martin:

VADSØ, TROMSØ, Levanger

F 3.3.1906 Jevnaker, d 6.7.1959 Levanger (mavekreft), begr Jevnaker kgd.

Lars T (28.6.1874-16.1. 1947), landpostbud og smbr, o h Ingeborg f Hornslien (30.5.1873-d).

G 23.1.1932 m Ester Brøndal, lektor, cand philol, f 12.6.1902 Dypvåg. Edvin Brøndal, skipsfører, o h Karoline f Salvesen.

Stud 1925 (Kristelig Gymnasium, Oslo). C th 1929 (M). Reisep Det norske luth. Indremisjonsselskap 1929. Eks finsk 1932.

Sp Vadsø 1931, pr Varanger 1938. Res kap Tromsø dmk 1941. Gensekr Norges Finnemisjonsselskap 1949. Sp Levanger 1954-58.

Fra **barndomshjemmet** hadde han fått troen på Guds styrende vilje.

Skulle han studere realfag og bli enten ingeniør eller medisiner? Retningen ble gitt under Det nordiske studentmøtet på bibelsk grunn, som i 1923 fant sted på Haugetun ungdomsskole i Østfold. Professor Hallesby førte ham frem til valg og gjennombrudd. Han fikk se "fordervelsens avgrunn i meg". Han kom på grunnlag av Kristi forsoningsverk og fant troen på sine synders forlatelse og fred med Gud.[1]

Martin Tveter ble som prest representant for en *folkekirkelig pietisme*. Han fremstod på 1950-tallet som talsmann for «det dynamiske kirkesyn», sterkt preget av impulser fra finsk kirkeliv (se Publ

[1] ABøckman 1960, 14. Kilde: Tveters beretning, Tromsø mhbl 16/1942.

1959, 1955). Troendegruppens virksomhet på bedehuset var for ham kilden til det kristelig-sosiale liv, men innordnet menighetens felles gudstjeneste i kirkens rom.

Det «dynamiske» moment må forstås i lys av det sentrale motiv i professor Ole Hallesby's troslære, nemlig *frelsesvalget,* også kalt *overgivelsen.* I likhet med Hallesby, ville også Tveter kristne Norge gjennom den enkeltes overgivelse, og denne visjon preget hans samfunnsengasjement og omgang med alle slags mennesker, alltid nysgjerrig på den enkeltes gudsforhold med oppmuntrende ord og med et «velkommen til kirke».

I *samtaler* med «kirkefremmede» gjorde han inntrykk med sin trosoverbevisning og sitt vinnende vesen. Med basis i troserfaringen favnet han vidt.[1] Det var også problemet, for ikke alle kunne følge ham. Han var den første som i et organ ved Det teologiske Menighetsfakultet åpent inn for ordinasjon av kvinner til kirkens offentlige prekenembete. Begrunnelsen var ikke «Herrens bud», men den konsekvens han trakk av de troendes prestedømme. Også Oxford-bevegelsen fanget hans interesse. «*Et brennende lys*» (palava kynttilä, jf Joh 5:35) var hans ettermæle blant finske pietister i 1960-årene - også kalt «de vakte» (heranneet), representantene for pietismen i finsk utgave.

Motforestillinger fra bekjennelsestro lutherdom hørtes. En kristentro begrunnet i vekkelsens opplevelsesmystikk gjør vel inntrykk, men tåler ikke møtet med det sekulær-liberale krav til en begrunnelse i en dennesidig, dokumentert historie. Da er vi tilbake til kristentroens blivende årsak, den samme for oss som for de første kristne, nemlig den Jesus-historie som de fire evangelistene har dokumentert, de som kjente ham først. Denne begrunnelse hører sammen med fortsettelsen i nåtid. Den blir oversett hvor menneskers overgivelse står i menighetens sentrum, istedenfor den oppstandne Kristus, virksom til stede med handlinger innstiftet og befalt av ham.

Avgjørende er da den *tillit* til Guds løfte som Kristus virker med Den Hellige Ånd hos dem som hører hans ord. Ånden vitner med vår ånd at frelsen er fullført i Kristi død og gitt deg i din dåp, stadfestet med syndsforlatelsens ord fra ham og uten forbehold om noen kvalifikasjon fra vår side. Da er det meningen med Kristus til gave, at troen må øves i gjerninger som har Guds ord og befaling for seg, enhver i sitt kall.

Sett mot denne bakgrunn, måtte læreoppgjøret mellom teologene Leiv Aalen og Olav Valen Sendstad virke truende. Aalen forsvarte dåpen som kristenlivets blivende fundament, så alt i kirken handler om dåplivet. Lik dåpfornyeren Martin Luther under pavedømmet, aktualiserte Aalen dåpens betydning under norske kirkeforhold, hvor den pontoppidanske frelsesorden rådde grunnen. Den forstod dåpen som et nådemiddel til gjenfødelse for spedbarna, og omvendelsen eller overgivelsen som gjenfødelsens nådemiddel for den voksne. Erfaringsteologen Tveter forsvarte sin posisjon med finske kronvitner i artikkelen «Et dynamisk kirkesyn», publisert like før hans død (Publ 1959).[2]

REISEPREST 1929-31

Den unge Tveter drev møtevirksomhet mange steder, blant annet på Betanien bedehus i Bodø og i mars 1931 på Forsamlingshuset i Tromsø. Høsten samme år var han i Trondhjem hovedtaler under en møteserie i Sommerveita bedehus. Møtene samlet store skarer.[3]

---

[1] Sambaandet 24.10.1936.
[2] Denne forfatter presenterte hans kronvitnebruk under et studenmøte på Valkeala Folkehøyskole s 1963.
[3] Bodø Indremisjon 1964, 5; Tveter 1948, 21-26.

VADSØ 1931-41

Medl bystyre og formannskap. Studieopphold i Finland 1932 (og senere i 1947).

Under Tveters møteserie i Tromsø mars 1931 var han predikant under en høymesse i Domkirken. Der-var også biskop Berggrav til stede. De møttes og fant tonen med en gang. De var ikke helt ulike som personlighetstyper. Under samtalen ytret Tveter ønsket om et sognekall hvor han kunne bruke det finske språk og hvor kontakten med Finland var god. Samtalen innledet et livslangt vennskapsforhold.

Til sammen 16 søkere meldte seg da Vadsø ble utlyst. Dette var i prestenødens dager. Den yngste var Tveter. Han ble utnevnt 26 år gammel, ung og lovende. Hvorfor? På grunn av språkpolitiske omstendigheter – hensynet til kvænene og observatører på finsk kirkehold.[1]

«Tveterheimen»

Prestegården ble et sted hvor alle var velkomne. På hotellet hadde Tveter visittkort liggende med stående invitasjon til prestegården, om det passet slik. Sammen med fru Ester stod presteparet sentralt i byens sosiale liv, så også i byens akademikerforening. Primus motor var dommerfullmektig Trygve Leivestad fra Tromsø, og blant medlemmene var sakfører Terje Wold fra Evenes. I prestegården hadde lærerne i Nord-Varanger sin årlige sammenkomst i oktober. «Tveterheimen» ble knutepunkt for prester på reise i distriktet. Her kunne de slappe av mens de ventet på hurtigruteavgang.[2]

Lestadianerne

Han favnet vidt med en viss prioritering mellom retninger, men aldri ekskluderende. Han positive forstadium til lestadianerne var forberedt med hans positive forhold til Oxford-bevegelsens sjelesorgpraksis. I Vadsø kom han i et fortrolig forhold til «de nyvakte», som med tilreisende prester fra Finland hadde en «kirkelig» profil. Slik utvidet han sine forbindelser til finsk kirkeliv, hvor han hadde kontakter siden et nordisk studentmøte.[3]

Snart oppfordret Tveter bedehusfolket sørpå til å lære av lestadianerne, for dermed å vende tilbake til Luther og til bibelske verdier som stort sett var glemt i bedehus-Norge.[4] Han siktet til lestadiansk sjelesorgpraksis med syndsbekjennelse og syndsforlatelsen tilsagt den enkelte «i Jesu navn og blod». Et nytt moment var kommet til i den troslære han hadde lært hos professor Hallesby.

"Den finske fare"

Kvænene i Vadsø utgjorde i 1930-årene om lag halvparten av byens befolkning. Hvordan skulle norske myndigheter forholde seg til dem? I 1920 hadde Finland anektert Petsamo og etablert en «ishavskorridor». Den virket truende.[5] Tveters utnevnelse til Vadsø falt sammen med frykten for «den finske fare». Problematikken fra forgjengeren Beronka fortsatte. Den harde fornorskningspolitikk virket provoserende, vekket debatt og nørte opp under storfinske idèer. Norske myndigheter fryktet storfinske idéer blant kvænene i indre Nord-Troms og i Finnmark. Med frykten fulgte behov for mottiltak.

På finsk kirkehold hadde interessen for kvænene et annet motiv: *Den finske kirkes tjeneste for finske minoriteter i utlandet*, herunder tiltak også for kvænene i Nord Norge. Fellesnevneren var beho-

---

[1] Niemi 1995, 203f.
[2] Samme s. 200-201.
[3] Samme s. 198.
[4] Publ 1933b. DSivertsen 1955, 364, 365, 486, spes n45 58 om syndsbekjennelsen.
[5] Jf Niemi 1955, 202f.

vet for betjening på finsk. På norsk side var behovet stort i Varanger, og medførte jevnlig besøk av prester og predikanter fra Finland. Norske myndigheter så denne virksomhet med utenrikspolitiske briller og så med skepsis på "presteinvasjonen" fra Finland. Under ledigheten etter Beronka ryktes det at den finske kirke hadde planer om å plassere en prest i Vadsø for å betjene kvænene. Tveters ansøkning kom beleilig, og det finske kirketiltak virket overflødig. (Se nr 27: Slyngstad.)

Tveter ville forbedre finsken sin. Under en permisjon i Oslo i den anledning foreslo han for Berggrav å gjøre en rundreise i Finland for å sette seg inn i finske kirkeforhold. Han ville sette seg inn i forholdene for bedre å «bedømme den åndelige innflytelse som øves av de finske predikanter».[1] Biskop *Berggrav* og fylkesmann *Hans Gabrielsen* anbefalte et stipendopphold for Tveter i Finland. Offisielt hette det at Tveter skulle studere finske kirkeforhold. Det var også hans motiv.[2] Departementet innvilget ham to måneders permisjon høsten 1932.

Det var Berggravs motivering å la Tveter «få føling med mentaliteten» i de storfinske kretser i og utenfor geistligheten. Med sin aktivitetstrang oversteg han tilsynsembetets pastorale mandat. Tveters kontakter blant finske prester kom ham til nytte. Etter hjemkomsten mottok biskopen en foreløpig rapport. Med begeisting sendte Berggrav den fullstendige rapport til Departementet i mai 1933. Den fikk stor betydning.[3]

Rundreisen i Finland

Den startet med opphold blant lestadianere i Torneå og Uleåborg-traktene. Derfra dro han til de "vakte" i Lappo-traktene i Østerbotten, deretter til "bederne" i Bjørneborg-Raumo-traktene, og til sist til Helsingfors. I disse miljøene merket man seg Den norske kirkes imøtekommenhet. Den hadde mange etterlyst mens Beronka var sogneprest i Vadsø.

Tveter på sin side merket seg to ting: *Det sterkt nasjonale drag i finsk kristendom, og dertil prestenes aktive deltagelse i det politiske liv*.[4] Prestene ble forbilder for Tveters nasjonalpoliske engasjement i Vadsø bystyre og formannskap. Han brukte gjerne uttrykket «finsk kristendom» om sine forbilder i Finland, for øvrig et uttrykk på linje med «finsk Luther-forskning» i 1930-årene. Talemåtene beskriver uten kritisk refleksjon forholdet kirke og nasjon. Han synes å ha oversett erkebiskop *Lauri Ingman* (1930-34) og andre, som advarte prestene mot sammenblanding av nasjonale og kristne motiv (mere nedenfor).

I rapporten til Kirke- og Undervisningsdepartementet redegjorde Tveter for de storfinske miljøenes syn på norsk språkpolitikk overfor kvænene. I enkelte miljøer kunne det forekomme antinorske ytringer blant akademikere og geistlige som ønsket et Stor-Finland. Ifølge Tveters kom hans rundreise «i grevens tid». Det var særlig under oppholdet i Lappo (Lapua) at han ble kjent med prester i den Fosterländska Folkrörelsen (*Isanmaallinen Kansanliike = IKL*). Bevegelsen ble organisert på forsommeren samme år (Hämeenlinna 5.6.1932), og var langt på vei en forlengelse av den da forbudte "lappobe-

[1] Sit Niemi 1995, 205.
[2] Publ 1933a.
[3] Heiene 1992, 217-18.
[4] LK 1933, 158.

vegelsen". I Helsingfors kom han i kontakt med medlemmer av Den Akademiske Karelen-Forening (*Akateeminen Karjala Seura = AKS*), hvor enkelte var talsmenn for storfinske idèer.[1]

Med hensyn til norske forhold var de aller fleste opptatt av helt andre spørsmål, nemlig norsk språk- og kulturpolitikk overfor den finsktalende minoritet, og av utvidet kontakt mellom «frendefolk». I dette perspektiv ble «den finsk-ugriske stammedag» feiret den 16. oktober i Helsingfors med presidenten og statsministeren til stede. Overfor norske myndigheter ga Tveter uttrykk for sitt syn, nemlig ønsket om moderasjon i den norske minoritetspolitikk: Å tillate på «prinsipielt» grunnlag kristendomsopplæring på morsmålet. Dessuten burde man utsette tolkespørsmålet.[2] Samlet sett ble Tveters rundreise opptakten til en informasjons- og kontaktvirksomhet livet ut. Den var ikke bredt orienterende, men interessestyrt i rollen som talerør for vekkelsesbevegelsene i finsk kirkeliv.[3] Denne referanseramme skulle snart endre seg etter Tveters død.

Tveters rapport modererte Berggravs syn på finske kirkeinteresser i Finnmark/Nord-Troms. Berggrav trakk tilbake kravet om tolking til norsk når finsk prest eller predikant talte i Norge. Kunne stedets prest finsk, var det ikke aktuelt med kirketolk. Tolkingskravet fikk bero inntil videre, slik Tveter tilrådde. Langt viktigere for Berggrav var Tveters oversettelser av finske artikler og debattinnlegg om storfinske forhold relevant for Norge. Tveters rapport og andre bidrag ble oversendt Utenriksdepartementet med Berggravs anmerkninger. De etterspurte bidrag lå på siden av Tveters interesse, og etter kort tid synes han å ha tapt interessen for utenrikspolitiske forhold.

Det var den *kirkelige* virksomhet som opptok Tveter. Med ungdommelig iver ville han formidle impulser fra finsk kirkeliv, nemlig de han selv identifiserte seg med. Det gjaldt fremfor alt den folkekirkelige visjon om en nasjonal fornyelse. Dens basis skulle være vekkelsens trosfellesskap i sognemenighetens ordninger. Senere - når norske kirkeforhold gikk ham imot, leste han til egen oppmuntring bidrag fra finske teologer, og især fra «finsk» Luther-forskning (Publ 1959, jf 1955).

Med hensyn til ulike motiver kan Berggravs "etterretningsvirksomhet" arte seg som et dobbeltspill om kirkelige og verdslige saker. I så fall ble Tveter manipulert, uvitende om sitt egentlige oppdrag. Men allerede Tveters foreløpige rapport til biskopen utelukker denne slutning. Dessuten var «kirkelige efterretninger» fra gammelt av en etablert genre med adresse til den brede leserkrets, Ingen av Tveters «efterretninger» var innhentet bak ryggen på finske vertskaper, enn si begrunnet i en lyssky agentvirksomhet. Rapporten gjaldt en reise i full offentlighet, og omhandlet kirke- og samfunnsforhold kjent for den finske allmenhet. Men lest med stereotypen "den finske fare", ble rapporten tillagt stor betydning i saker av følsom karakter.[4]

Med henvisning til grensesituasjonen, prioriterte Berggrav de nasjonalpolitiske interesser fremfor de rent kirkelige. Dermed fikk han i sin posisjon som biskop en viss innflytelse på Norges forhold til

---

[1] En av Tveters venner fra den gang var presten Jussi Kuoppala, medlem av AKS. Jeg spurte ham under et besøk høsten 1983: «Er du fremdeles tilhenger av AKS?» Svaret kom med ettertrykk: «Kyllä!» (ja, sannelig). Han var i en årrekke en lederskikkelse blant de vakte.

[2] Niemi 1995, 205f. Sit Niemi.

[3] Denne forfatter fikk som student møte flere av Tveters venner fra 1932; først som skogpraktikant i Lappo (Lapua) senhøstes 1958, deretter på studentmøter somrene 1959 og 1961, og sist som LVF-stipendiat ved Det teol. Fakultet i Helsingfors 1966/67.

[4] Jf Eriksen & Niemi 1981, 225-226, 228, 268. Tveters reiseberetning bekrefter mine samtaler med enkelte av hans venner, som i 1930-årene var IKL- og AKL-medlemmer.

Finland. For ham var koblingen nasjon og kirke en identitetsgivende dimensjon, åpen for et vidt aksjonsfelt. Stilt overfor "den finske fare", ble det viktig for ham å manifestere nasjonalkirkens betydning og utøve *nasjonalkirkelig* interessekontroll.

Da den finskættede og nasjonalsinnede Beronka var utnevnt til Hurum, hadde biskopen mistet en ypperlig lyttepost i det strategiske Vadsø. Andre var av motsatt oppfatning. Beronka innså at hans sisyfos-arbeid var til ingen nytte. Presset ble for stort. Da kommer den unge Tveter til Vadsø, og innen et år var gått avga han den rapport som Utenriksdepartementet mottok via biskop Berggrav.

Det viste seg snart at biskop Berggrav og den unge Tveter hadde sammenfallende interesser, og deres livslange vennskap vitner om gjensidige forståelse. Etter hjemkomsten til Vadsø skulle også Tveter innordne kirkeforståelsen i korporative forestillinger om nasjonale interesser. Denne kirkeforståelse åpnet for ham et vidt aksjonsfelt i tråd med finske forbilder og forgjengeren Beronka.

Brobygger?

Tveters ettermæle som «brobygger» mellom finsk og norsk kirkeliv er tegnet med en for bred pensel.[1] Vennene blant «de vakte» i Lappo var på pietistisk vis mer fascinert av personen Tveter enn interessert i «norsk» kirkeliv.[2] På norsk hold ble Tveters interesse for finsk kirkeliv en særinteresse.

Blant de vakte var det prestevenner fra mellomkrigstiden som arrangerte ungdomsreisene fra Lappo (Lapua) til menighetsbesøk hvor Tveter var prest – først i Tromsø med 60 ungdommer på to lastebiler somrene 1948 og 1949, og senere til Trøndelag juni 1952 og til Levanger forsommeren 1958. Reisene foregikk med lastebiler, og med ungdommer benket på lasteplanet.[3]

Nasjonal Samling (NS)

> Medl Nasjonal Samlings lagsstyre i Vadsø. Innvalgt i Vadsø bystyre ved kommunevalget 1934 sammen med tre andre NS representanter. Medl Finnmark fylkesorganisasjon for NS og hovedstyremedlem.
>
> Ble en av landsdelens mest aktive antinazister også fra prekestolen.[4] Utmeldt medio november 1935.

Tveter var 19 år gammel da Fedrelandslaget ble stiftet i 1925 med støtte av storheter som Christian Michelsen og Fridtjof Nansen. Fedrelandslaget interesserte ham. Da oppslutningen dalte etter Nansens død i 1930, fremstod Vidqun Quisling og senere NS som Fedrelandslagets og Nansens arvtagere.

---

[1] Et eksempel på den brede penselbruk var biskop Monrad Norvald med sin bruk av en helte-stereotyp fra Tveters vennekrets. Se Niemi 1995, 206.

[2] Det var hva jeg erfarte under flere opphold i Lapua, først høsten 1958 og senere under et par sommeropphold i 1959 og 1963. Etter et studieår i Helsingfors 1966/67 stilte jeg meg skeptisk til Tveters visjon om den dynamiske folkekirke med basis i overgivelsen. Ved studenthjemmet i Bangatan (Ratakatu) var teologistudentene fremmed for bekjennelse i nytestamentlig mening og opptatt av de siste stjerneskudd på den tyske teologihimmel. Benevnelsen «finsk teologi og kirkeliv» tilslørte forholdet til bekjennelsestro lutherdom og liberal teologi. Desto mer tankevekkende ble den innførinbg som professor Leiv Aalens hadde gitt i konfesjonell lutherdom og hans avhandling om «Den unge Zinzendorfs teologi» (1700-60). Den begrunnet hans tese om denne banebryter for den liberale teologitradisjon siden *Friedrich Schleiermacher* (1768-1834) og den moderne økumenisme siden 1850-årene.

[3] Hva det innebar å kjøre på grusveier og dagesvis være benket på et lasteplan, det ante meg da jeg sammen med ungdommer fra Lappo dro på grusveier til de vaktes sommermøte i Kuopio 1959 (ca 30 000 deltagere).

[4] Bruknapp 1972, 116, 128f, 138 n128; Brevig 1970,56. Jf Hirsti 1983, 121.

Under Tveters rundreise i Finland kjente han igjen idéer og motiv. Han møtte mennesker som forente kristendom og oppriktig fedrelandskjærlighet, og samlet seg om høvdingeskikkelser hevet over partipolitikk og snevre gruppeinteresser. Fedrelandskjærligheten gjorde sterkest inntykk:

> «Den glødende fedrelandskjærlighet hos høi og lav, lærd og ulærd, kristne og verdslige. Hos pietister og læstadianere, evangeliske og misjonsfolk slo denne brennende fedrelandskjærlighet mig i møte, sterkest hos pietistene og akademikerne».[1]

Tveter møtte også tilhengere av den høyreradikale Lappo-bevegelsen, som da var forbudt etter Mäntsälä-affæren våren 1932. Bevegelsen var mest kjent i utlandet for sine nasjonalistiske og storfinske idéer, men de «lappomenn» som Tveter møtte i Lappo, gjorde et sympatisk inntrykk. De videreførte den kristelig-nasjonale visjon i Den Fosterländska Folkrörelsen (Isänmaallinen Kansanliike = IKT). Det var denne bevegelse Tveter viste til i sin virksomhet for Nasjonal Samling, IKT var hans forbilde inntil hans brudd med NS. La oss følge begivenhetenes gang:

NS ble stiftet *17. mai 1933* og etablert sommeren dette år, altså *før* stortingsvalget i september. Partiprogrammet ble ikke vedtatt før på *Landstinget den 28.-29. januar 1934*. Den unge Tveter var raskt frempå med en innmelding, forberedt gjennom inntrykkene i møte med «lappomenn» i Østerbotten og på god avstand og liten informasjon om nasjonalsosialistenes fremmarsj i Tyskland.

De "vaktes" oppslutning om IKT gjorde et overveldende inntrykk på ham. Han oppdaget at bevegelsens innflytelse i Finland var langt større enn de fantaster som drømte om et Stor-Finland. Men også Tveter viste liten realpolisk sans. «Vekkelsen» var hans orienteringspunkt med henvisning til IKL i Finland. Han oppfattet Nasjonal Samling som et signal til bekjennende kristne over hele landet: Nå var tiden inne til å delta i nasjonsbygging på den gamle kristengrunn.[2]

Den Fosterländska Folkrörelsen i Finland (IKL)

IKL's målsetting begeistret ham. Bevegelsen bekjempet «synd og urett», og prestene legitimerte sin medvirkning med henvisning til kristendommens plass i bevegelsen. Så fulgte den prosess som presiserte målsettingen i programformuleringer for ulike samfunnsområder. Det realpolitiske innhold ga IKL-prestene et nært forhold til arbeiderbefolkningens levekårsproblemer. I 1934 ble det programfestet at IKL skulle arbeide for løsninger "til gagn for helheten", og løsningene virkeliggjøre "en sosial rettferdighet etter kristne prinsipper". Kirkens oppgave i arbeiderbefolkningen ble oppfattet som klart positiv.

Storfinske utopier var ingen alvorlig trussel, hverken for Norge i nord, Nord-Sverige eller russisk Karelen. Etter Finlands-reisen kom NS-dannelsen sommeren 1933 som himmelsendt for ham. Med begeistring fulgte han opp med henvisninger til IKL i sin agitator- og organisatorvirksomhet i Finnmark. Visjonen om en kristen-nasjonal samling var alternativet til marxisme, klassekamp og partistrid, og alternativet til gudløshet og moraloppløsning. Visjonen vant gjenklang i det fleretniske Finnmark.

Som medlem av hovedstyret ble Tveter en sentral ideolog blant NS-prestene og viktig for organiseringen av NS i Nord-Norge. I flere artikler redegjorde han for sitt syn på NS og begrunnet sitt medlemskap. NS-organet i Nord-Norge var «Nord-Norges Avis». I sin første artikkel her fremhevet han behovet for nasjonal samling på kristendommens grunn. I Olavskorset fant han det symbolske uttrykk,

---

[1] Sit Niemi 1995, 207.

[2] Samme s. 120: Tveter 11.9.1935 til Waldemar Hansteen.

som også ble det fremste NS-symbol, kalt «solkorset». NS ville nødig utgi seg for å være et nytt parti, men fremstå hevet over partipolitikken. Det var hensikten å samle folket mot tendenser til oppløsning og kaos, forent i kampen mot sosial nød og bolsjevismens fare. Dette utdypet han nærmere i flere artikler, publisert i hovedorganet «Nasjonal Samling».[1] Han la ikke skjul på sine finske forbilder, til eksempel i en artikkel før jul i 1934:

> Det var «de finske pietister som hadde åpnet mine øyne for at vi også her i Norge trengte en sådan folkebevegelse som vi nu har fått i NS». Deres fedrelandskjærlighet var ikke sentimental, men «virkelighetsnær omsorg for folk og sasmfunn», der pietistisk kristendom gikk hånd i hånd med aktiv politisk innsats»som et kraftig kirkelig salt i den nasjonale bevegelse, sammen med de byggende krefter i folket».
>
> I NS-organet «Vestlandets Avis» fremholdt han «vårt finske broderfolk» som et eksempel, hvor slagordet «For Gud og fedrelandet» burde ha den sterkeste appell i NS-kretser.[2]

Selv om sogneprest Tveter fremstod som den fremste NS-talsmann i Nord-Norge, er det ikke riktig å tilskrive ham æren for NS-repesentasjonen i Vadsø bystyre. Den gjenspeiler IKL's innflytelse blant kvænene i landsdelen, og stadfester indirekte Einar Niemi's observasjon: Ingen kilder dokumenterer utbredelsen av storfinske idéer i Finnmark/Nord-Troms (Ruija). Tvert imot: De var en trussel mot kvænene (se ovf nr 63: Beronka).

Oppslutningen om NS skjedde i en tid med lokale vekkelser i Varanger. Blant lestadianerne i Vadsø prestegjeld fikk «de nyvakte» økt oppslutning, særlig i byens kvænmiljø. Her var forbindelsen til Finland selvfølgelig og mange av kvænene var åpne for IKL's kristelig-nasjonale visjon. I kombinasjonen vekkelse og politikk var Tveters posisjon som vekkelsesprest i manges øyne viktigere enn politikeren Tveter. Rangeringen vitner om utbredt skepsis.

Utmeldingen

Hvorfor meldte han seg ut? I likhet med flere andre, ligger svaret i medlemskapets begrunnelse. Introduksjonen av Nasjonal Samling ga inntrykk av en bevegelse mere kristelig enn andre partier. Avgjørende for Tveter og flere med ham var *den nasjonale samling på kristent grunnlag* (jf Berggravs nasjonalkirke). IKL-prestenes målsetting og legtimeringsmåte har han overført på Vidkun Quisling og NS, og forventet en politikk deretter.

Da Nasjonal Samling distanserte seg fra den kristne målsetting, ble fortsatt medlemskap kristelig sett illegitimt. Motvillig og ikke uten kamp, innså Tveter at Quisling hadde sviktet kampen for nasjonal samling på kristen grunn. Noe senere ble det klart at en lignende utvikling var på gang innen IKL og ga anledning til samme konklusjon. Forskjellen mellom NS og IKL berodde på det store antall IKL-prester. De ga inntrykk av en bevegelse mere "kristelig" enn andre partier, om enn med mange lokale varianter alt etter som man la vekt på «kristelig» eller «politisk» virksomhet. Det oppstod sterke spenninger, som i NS medførte avskalling. Noe lignende skjedde etter hvert i IKL. Begge virksomheter fremstod utad som nasjonal-kristelige bevegelser, men uten å ta avstand fra fascistiske organisasjoner på kontinentet. Men situasjonen endret seg raskt.

---

[1] Niemi 1995, 208.

[2] Sit Niemi, samme..

Da Quisling etablerte forbindelsen med fascistorganisasjonene i Europa, reagerte Tveter med indignasjon. Informasjon hadde seget inn. Nasjonalsosialismen var likhet med andre totalitære ideologier en relativt selvstendig og dynamisk størrelse. Den fulgte sitt eget løp med hensyn til kristelig-bibelske tradisjon i Europa.[1]

Nestekjærlighetsbudet fant Tveter uttrykt i idèen om en *folkesolidaritet*, begrunnet i Guds kjærlighet til alle mennesker uansett rase. Guds universelle kjærlighet var alternativet til marxismens klassekamp og klassehat i samfunnslivet. Bibelsk gudstro og menneskesyn gav mening til begreper som "folkesolidaritet" el. "folkefellesskap". De viste veien for den politikk som Nasjonal Samling hadde slått inn på, og den burde alle kristne og alle med et humant livssyn følge.

Den "kristelige" side ved NS var i *tidligfasen* godt representert, og la premissene for Tveters utmeldelse medio november 1935.[2] I likhet med IKL i Finland ble det lagt avgjørende vekt på intensjonene, og mindre vekt på forpliktende programvedtekter. Det var en åpenbar svakhet. Den kristelig-nasjonale fløy fikk en viss oppslutning, mest fordi dens talsmenn ville en politikk preget av "fedrelandskjærlighet og alvorlig kristendom", og på denne grunn samle og fornye nasjonen "moralsk, politisk, sosialt og økonomisk".[3] Men uten forpliktende vedtekter, ble Tveter og hans meningsfeller drevet på defensiven i en debatt om bevegelsens opprinnelige og egentlige basis. *Fraksjoneringen* innen NS pågikk fra begynnelsen av, og artet seg som en intern kamp om partiprogram og partipolitikk, og for manges vedkommende medførte denne konflikt avklaring og frafall over flere år.

Forholdet til Quisling

Tveter betraktet prestesønnen fra Fyresdal med en viss skepsis, gitt ham til kjenne i brev den 6. mars 1934. De var vidt forskjellige som personlighetstyper og i kristendomssyn. Etter *Landstinget i januar 1934* ble Tveters skepsis avløst av negasjon. Årsak: Representanter for *Norges Nasjonalsosialistiske Parti* (NNS stiftet i 1930) hadde sørget for et programvedtak med rom rasepolitiske idèer, nok til å påvirke programarbeidet i den retning de ønsket. Innsigelser og strykforslag ble overhørt.

Flere NS-medlemmer meldte seg ut i løpet av årene 1934-35 – ikke på grunn av rasepolitiske idéer, men på grunn av Quislings forsikringer om at NS stod på trygg kristen grunn. Forsikringene hans stod i grell kontrast til nasjonalsosialistene el. "nazistene", som gjorde seg gjeldende i NS-pressen og i deres organer tidsskriftet "Ragnarok", bladet "N.S.-Ungdommen" og avisen "Fronten". Tveter på sin side var overfladisk i sin omgang med generelle talemåter om «kristen grunn» og «kristne grunnverdier». Han synes ikke å ha oppfattet den retorikk som med stor konsekvens ble nedfelt i et forpliktende programvedtak.

Tveter gjentok sin bekymring i et brev til Quisling i juli 1934, denne gang i klartekst. Ifølge Einar Niemi, fryktet Tveter at NS skulle drive med «nasjonal-romantisk religionsblanderi med kristelig etikett». All tvil om *det kristelige grunnsyn* måtte ryddes til side, om kristenfolket skulle slutte helhjertet opp om bevegelsen, uten «aa ta skade paa sin sjel». Skulle Tveter bli nødt til å velge, fordi NS «vilde gripe forstyrrende inn i det indre av kirkens liv - hvilket Gud forbyde - da vil jeg måtte si med Peter: Man bør adlyde Gud mer enn mennesker». Skremt av begivenhetenes gang i Tyskland, sympatiserte

[1] Jf samme s. 88, 89.
[2] Eriksen & Niemi 1981, 156-159. Tveters brev Vadsø 29.11.1935 til Gulbrand Lunde.
[3] Sit Brevig 1970, 102.

Tveter med *den tyske kirkekamp* mot fascismen. Enda en gang viste han til sine finske forbilder, hvor pietister i flokk og følge gikk inn i bevegelser tilsvarende NS, samtidig som de fikk forkynne evangeliet fritt.[1]

Quislings kursendring kom sommeren 1935, da han ga sin støtte til fascismens inntog i NS. I månedene forut skjedde den avklaring som viste at NS ikke lenger var en kristelig-nasjonal bevegelse.[2] Quisling kan ikke ha unngått å merke seg manglende oppslutning fra kristenfolkets side, langt fra stor nok til å virke nasjonal samling på kristen grunn. Slaget var tapt for den kristelig-sosiale fløy.[3] Tveter *meldte seg ut medio november 1935*, men ikke uten kamp.

Tross rasistiske ansatser i NS programmet, virket det beroligende på kristelig-orienterte medlemmer og sympatisører at prester og ledere av Tveters støpning fremdeles deltok i partiet, og endog oppfordret andre prester til å slutte opp om NS med henvisning til partiprogrammets pkt 22: *å verne "kristendommens grunnverdier"*.[4] Hva «grunnverdiene» var, sa programmet ingenting om. Dessuten kunne NS-prestene vise til den kjensgjerning at et fåtall jøder fremdeles var NS-medlemmer.[5] Også NS-pressens redaksjonelle linje lot til å bekrefte partiets kristelig-nasjonale profil, og i manges øyne fremstod NS som en nasjonal-kristelig reisning eller "vekkelse". En medvirkende årsak til dette bedrag var bedehusfolkets drøm om "*landsvekkelsen*". Kanskje NS ville innlede den kristelig-moralske fornyelse og gjenvinne tapte skanser?[6]

Ifølge Tveters egen redegjørelse var bruddet med NS forberedt gjennom flere hendelser som alt tydeligere avslørte nazistisk og fascistisk tankegods i prinsipiell motsetning til kristendommen. Følgende punkter viser at NS ikke lenger var den bevegelse som han med begeistring hadde sluttet seg til:

1. NS-medlemmer sympatiserte med nasjonalsosialismens fremmarsj i Tyskland, og partiet fikk talsmenn for nazistisk raselære, det Tveter kalte "germansk trosbevegelsessludder".
2. Quisling medvirket til dannelsen av den fascistiske internasjonale. Han lovpriste nazismen og fascismens arbeid, og forsvarte Italia i Etiopia-konflikten mens han fordømte Folkeforbundet.
3. NS-pressen angrep Folkeforbundet i Italia-konflikten og skrev nedsettende om negrene.
4. NS-pressen hadde gitt rom for Mussolinis antipasifisme og fascistiske krigsforherligelse.
5. NS hyldet antisemittiske idèer.

Mange fulgte Tveters sorti, de fleste fra den kristelig-nasjonale fløy.[7] I samme retning trakk stortingsvalget i 1935. Det Norske Arbeiderparti kom i regjeringsposisjon, samtidig som Kristelig Folkeparti var blitt et alternativ ved siden av andre partier med kristendomsvennlige programformuleringer.[8]

Det ideologiske bakteppe i fennoskandia

I mellomkrigstiden ga flere forhold grobunn for kristelig-nasjonale og nasjonalistiske bevegelser:

---

[1] Niemi 1995, 208.
[2] Samme s. 114, 121-122.
[3] Bruknapp 1972, 100-105.
[4] Samme s. 107, 117f, 118f.
[5] Samme s. 114-115.
[6] Jf samme s. 107-108, 123.
[7] Samme s. 156 158, jf s. 120.
[8] Samme s. 132 138, jf s. 142.

1. Den kulturliberale radikalisme og naturvitenskapelige materialisme. Deres gjennomslag blant akademikere bidro til å fremmedgjøre de intellektuelle for kirken.
2. Den marxistiske ideologi hadde drevet kirke og kristendom på defensiven i store befolkningsgrupper. Industriarbeiderne og underpriviligerte var åpen for venstreradikal politikk med brodd mot kirke og kristendom.

Marxismens motpol var den kristelig orienterte befolkning med en konservativ-borgerlig dreining. I nordisk sammenheng var denne polarisering sterkest i Finland, hvor kommunist-skrekken hang igjen fra borgerkrigens dager.

Kristnes sosialpolitiske standpunkt korresponderte med partiprogrammene på borgerlig side. Fremtiden syntes mørk for kirke og kristendom, dels på grunn av tegn til frafall og fragmentering i kristen lære- og moraltradisjon, dels på grunn av et samfunnsliv preget av klassekamp og partistrid. Erfaringene fra lokalmiljø bekreftet denne generelle *kriseoppfatning*. Et selvinnlysende alternativ for praktiserende kristne var tilflukten til det kristelig-sosiale fellesskap i kirker og bedehus.[1]

De ideologiske trusler gjenspeiler en problematikk mer omfattende enn partipolitikken. På Nordkalotten ble kommunisme-trusselen mere påtrengende etter hvert som Sovjetunionen styrket sin utenrikspolitiske posisjon. På svensk og norsk hold var man engstelig for sovjetisk ekspansjon vestover, blant annet for å vinne tilbake Petsamo området, som i 1920 ble avstått til Finland.

En illustrasjon til dette bakteppe gir Tveters opptreden i Nasjonal Samling frem til høsten 1935. Både Fosterländska Folkrörelsen og Nasjonal Samling ville nasjonal samling på kristen grunn. Marxismen (el. kommunismen) truet ikke bare det liberale folkedemokrati og den nasjonale selvstendighet, men også kirkens tro og virksomhet. Også sosialdemokrater fryktet den marxistiske antikristelighet. Det fantes med andre et tverrpolitisk *interessefellesskap* hvor prester og andre benyttet mulighetene til å bringe kirke og kristendom på offensiven i samfunnslivet. På det ideologiske plan markerte man Den norske kirke som *nasjonalkirke* til vern om nasjonens "grunnverdier". I dette handlingsperspektiv virket også biskop Berggrav.

Tveters opptreden i NS illustrerer den nasjonale-integrerende strategi. Problemet var hans rollebytte-problem i et forsøk på å ri to hester til samme tid. I NS-programmet fremstod partiet som et et slags vaktselskap for kirkens liv og kristen oppseding. Denne fremtreden tilslørte prestenes politikerrolle. Hverken Tveter eller andre NS-prester den gang lot synes å ha oppfattet rollebyttet som et problem, selv om personer med en annen ideologi og et annet livssyn var med på å etablere Nasjonal Samling.

Den utenrikspolitiske situasjon på Nordkalotten ga agitatoren Tveter fire fordeler:

For det første: Tilslutningen til NS i den nordligste landsdel var mer ideologisk enn sosialøkonomisk begrunnet.

For det andre: Det finske IKL brøt med den ekspansivt-aggressive Lappo-bevegelsen, hvor voldsbruk, kidnappinger og enkelte kommunistdrap ble forsøkt dekket over eller bagatellisert som marginalfenomen og bisaker. Et lignende brudd gjorde NS, som med henvisninger til partiprogrammet ga skinn av å marginalisere talsmenn for rasistiske idèer.

For det tredje: I Finland var den kristelig-nasjonale og antikommunistiske stemning tydelig under presidentvalget i 1931, og det langt utover Lappo-bevegelsens rekker. Rettskjempen *Svinhufvud* ble ny

[1] Jf Heinonen 1977, 82.

president med èn stemmes overvekt. Han bidro med sin medvirkning til etableringen av Fosterländska Folkrörelsen (IKL), og dens kristelig-etiske tenkning beseiret den nasjonale fanatisme. IKL utelukket voldsmentalitet og prioriterte lov og rett fremfor fedrelandet - iallfall på kort sikt.

For det fjerde: IKL avviste den strategi som gikk ut på å bekjempe marxismen med sosialistiske idèer. Marxismen kunne overfinnes kun med samfunnsgruppenes hengivenhet for *samfunnsordningene*. Veien til nasjonal samling på kristen grunn gikk med andre via de parlamentariske ordninger.[1]

Tveter synes å ha oversett innflytelsen fra fascist-partiene sørover i Europa. Det fantes ingen markert likhet, og heller ingen organisert forbindelse. I Finland var IKL en *bevegelse* virksom i det kristelig-nasjonale perspektiv. Det samme preg hadde IKL's ungdomsorganisasjon. Og i samme perspektiv oppfattet Tveter og en rekke NS-medlemmer og NS-lag sin bevegelse. Også fascist-partiene på kontinentet oppfattet seg mere som bevegelser enn som partier i tradisjonell forstand. Også de definerte seg som politikkens sentrum med et budskap til klassepartienes "samvittighet". Etter Tveters utmeldelse skiltes veiene, da fascist-partienes ideologiske plan var å avskaffe en Riksdag med basis i partisystemet, og erstatte partisystemet med et "Volksgemeinschaft" styrt etter førerprinsippet.

Også i Finland ble folkebevegelsen IKL omdannet i fascistisk retning, samtidig som nazistisk påvirkning satte preg på ungdomsarbeidet etter mønster fra Deutsche Jugend. Riksdagsvalget i 1936 ble en nedtur for IKL. Tendensen til oppløsning ble tydelig. Støtten fra kirkelig hold uteble, og oppslutningen fra den kristelig-orienterte befolkning sviktet. I denne prosess fikk IKL-prestene stor betydning som veivisere.

Tveters virksomhet i Nasjonal Samling fram til utmeldelsen i november 1935 gjenspeiler utviklingen innen IKL. Bruddet kom som følge av problemer erkjent i etterkant, og ikke på grunn av prinsipielle overveielser i forkant. Det akutte problem ble for ham det rasepolitiske program. I IKL nøyde man seg fremdeles med den programfestede «ektfinskhet». Det kristelig-nasjonale preg var entydig. Denne kontrast til NS belyser Tveters overgang fra håp til mishåp under norske forhold.

Kritiske røster fra kristent hold

Hvilke "kristelig-nasjonale" konsekvenser kan man trekke av et «folkefellesskap»? Uklarhet ga vage svar. Tveters utmeldelse var ikke begrunnet i et oppgjør med fascistisk ideologi, men i den nasjonalsosialistiske og antisemittiske innflytelse i NS.

Hvilken maktfordeling kjennetegner "nasjonal samling på kristen grunn"? Hvilken «grunn» er det, som begrunner prestens medvirkning i partipolitisk virksomhet? Medvirkning kan vanskelig unngå et samrøre mellom det «geistlige» og det «verdslige» myndighetsområde?

NS-prester forsvarte seg med å fremheve NS som «bevegelse», og oppfordret andre prester til å gå inn i NS. Tveter kunne da vise til de mange IKL-prestene som hadde gjort så sterkt inntrykk på ham, blant dem domprost *K.R. Kares* i Lappo (Lapua). Da IKL (Folkrörelsen) fikk fem representanter ved riksdagsvalget i 1933, var fire av dem prester. Med overganger fra Finska Samlingspartiet til IKL økte antallet prester i Riksdagen til tretten. Tveters henvisning til IKL-prestene i Riksdagen ga et forskjønnet bilde av finske forhold. Kritikere lot han være unevnt, åpenbart for å styrke NS-prestenes troverdighet.[2]

---

[1] Se Heinonen 1977, 87.

[2] Samme s. 90-91.

I mars 1932 oppfordret erkebiskop *Ingman* prestene til å bryte med Lappo-bevegelsen, og senere også til brudd med IKL grunnet dets basisprogram (5.6.1932) om "den kristelig-nasjonale oppseding". Kirkens oppgave måtte være "å danne en klar bevissthet om livets mening" og "en våken nasjonal samvittighet" (pgff 12 og 15). Ingman så *en satanisk fristelse* i løftene om et kristendomsvern innordnet nasjonale målsettinger. De prester som deltok i partipolitikken for å verne kirkens innflytelse og velferd, de blandet sammen det verdslige og det geistlige myndighetsområde. Det er å handle i strid med kirkens sendelse og prekenembetets gudgitte oppdrag.[1]

Regimentblanding medfører en ufri kirke. Bundet til statens rett og verdslige maktmidler, blir kirken presset til læretilpasninger på statens vilkår. Det er ved *å tale til samvittighetene* kirkene får innflytelse i samfunnet, formante Ingman. Formaningen lød som et basunstøt fra den finske Lutherforskning.[2] Kirkens frihet blir bevart under utøvelse av gudgitt rett i gudstjenestelige ordninger til vern om Guds barns frihet. Det skjer hvor kirkens tjenere i det guddommelig innstiftede prekenembete er fri til å utføre sitt mandat: Å forkynne i Jesu navn omvendelse og syndenes forlatelse for alle mennesker (Lk 24:47). Der fremstår apostolatets kirke i frihet på nåderettens grunn.

Ingmans formaning kunne like gjerne hatt adresse til Tveter og likesinnede i Nasjonal Samling, Med gode intensjoner kan man logisk sett legitimere hva som helst. Det var hva nasjonalsosialistene-gjorde med ufattelige følger for millioner av mennesker.

Tveters møte med IKL-prester høsten 1932 forklarer hans begeistrede inngang i NS og likeså hans resignerte utgang fra NS, men uten å oppgi den kristelig nasjonale kurs med globale horisonter. Hans vennskap med IKL-prester fra den gang fortsatte livet ut. De forble kristelig-nasjonale IKL-prester livet ut, og blant dem var Martin Tveter.

TROMSØ 1941-49

> Lærer sykepleieskolen. Kretsform Troms krets av Norges Finnemisjonsselskap. Form Tromsø menighetspleie mens domprost A. Bøckman var forvist av Gestapo inntil han selv ble forvist. Studieopphold i Finland vå1947.

Tveter kjente et særlig kall til å arbeide blant ungdommen i byen. Han var hovedforkynner og sjelesørger under ungdomsvekkelsen i Tromsø sommeren 1942, for øvrig i samarbeid med Tromsø Indremisjon. "Det var et uforglemmelig syn å se de 100 ungdommer som i 1942 sto frem i kordøren i Tromsø domkirke for ved sin kristne sang å avlegge en felles bekjennelse av sin kristne tro".[3]

Etter frigjøringen tok han kraftig til motmæle mot tegn til moralsk forfall.[4]

En studiereise til Finland våren 1947 ble fulgt opp med finske gjenbesøk i Tromsø, første gang av en flokk gymnasiaster sommeren 1948, og året etter av 60 ungdommer på to lastebiler fra Lapua den 18.- 20. juni 1949.[5]

---

[1] Kirken faller for den samme sataniske fristelse når man søker trygghet i et indrekirkelig demokrati, organisert i en parlamentarisk råds- og møtestruktur overordnet prekenembetets gudgitte mandat, kompetanse og gyldighet.

[2] Se samme s. 86.

[3] Blix 1979, 10.

[3] ABøckman 1960, 15. Tromsø mhbl 12 og 17/1942.

[4] Tromsø mhbl 1 og 2/1946.

[5] Samme nr 3 og 8/1947; 8/1948; 7 og 8/1949.

Tromsø indremisjon

Tilslutningen til møter og gudstjenester var stor og samarbeidet mellom Tromsø Indremisjon og prestene Tveter og Bøckman var det aller beste inntil prestene ble forvist fra byen våren og sommeren 1944.

> *Ester Tveter* overtok en yngresforening for piker (fra h1941) og holdt bibeltimer for husmødre på forsamlingshuset annenhver onsdag formiddag. Disse ble godt besøkt, også av slike som ellers sjelden gikk på møter.[1]

I Tromsø var det vanskelig for en Hallesby disippel å praktisere "Calmeyergate linjen" overfor liberale prester. Tveter samarbeidet Biskop Berggrav, domprost Nissen og res. kap. Bøckman. De var "U-teologer" uten å bli oppfattet som «liberalteologer». Flere av indremisjonslederne i Tromsø fulgte den gamle samarbeidslinjen, for øvrig i tråd med alliansekristendom i misjonsfolket.

Tveters møte med byens indremisjonsmiljø fikk betydning for hans pastorale utvikling. Som menighetsprest opplevde han den pinefulle spenning mellom folkekirkens bredde og vekkelsens krav til overgivelse og oppriktig inderlighet. I denne spenning måtte han endre på innlærte synspunkter og holdninger fra Staffeldtsgate miljøet. "Det ligger jo i sakens natur at en som er menighetsprest kommer til å se mange ting ut fra et noe annet synspunkt, enn når en er engasjert i en bestemt organisasjon", forklarte han. Det ble hans livsprogram å gjøre vekkelsen til sentrum og drivkraft i sognemenighetens ordninger.[2] Karakteristisk var hans avskjedsord med Tromsø menighet:

> "Vi får ikke fred før vi forliker oss med Gud. Men bekjenner du din synd, åpenbarer du for ham den hele og fulle sannhet, tar Gud bort all din syndeskyld. Han kaster din synd bak din rygg i glemselens hav. En frifinnelse fra Guds egen domstol som fører velbehag over livet ditt. Det som skal bære oss gjennom livet, er ordet om syndenes forlatelse ..."[3]

Sitatet gir ikke et fullgodt bilde av Tveter som predikant, men reiser spørsmål hos tenkende kristne med barnelærdommen i behold, t eks: Hvem er det suverene og handlende subjekt i omvendelsen? Er syndsbekjennelsen frifinnelsens årsak? Hva er hensikten med syndsforlatelsen?

NORGES FINNEMISJONSSELSKAP 1949-54

Da han møtte opp på kontoret første dag som generalsekretær, ble han alvorlig syk og innlagt på sykehus. Selv hadde han god tro på at han skulle bli frisk igjen, for han hadde fått et ord fra Gud: "Jeg skal ikke dø, men leve og forkynne Herrens gjerninger" (Sal 119,17). Og leve fikk han enda noen år.[4]

Medvirket til gjenreisingen av Kautokeino syke- og gamlehjem, og til utbyggingen av Den samiske ungdomsskole i Karasjok, som begge ble fullført. Han "kjente forholdene som få og nøt stor tillit også i læstadianske kretser i Finnmark og Troms."[5]

Ved bispevalget i 1952 ble Tveter innstilt som nummer 1, 2 og 3 med henholdsvis 68, 40 og 37 stemmer (tils 145). Sogneprest Alf Wiig fikk henholdsvis 97, 42 og 13 stemmer (tils 152). Wiig ble utnevnt. Hans fortid i NS kastet skygger.

---

[1] Tromsø Indremisjon 1958, 38, 48 (49); jf Ved en milepel 1948, 8.
[2] Publ 1948c, sit s. 25.
[3] Ref Tromsø dagblad 25.7.1949.
[4] Winsnes 1959.
[5] Steen 1963, 270.

LEVANGER 1954-59

Timelærer ved sykepleieskolen og ved Levanger lærerskole. Medl forstanderskapet Bakketun kr. ungdomsskole i Verdal. Medl Finnemisjonsselskapets landsstyre 1945. Medl landsrådet i Norges kr. Student-og Gymnasiastlag. Medl landsstyret Den norske kirkes Presteforening. Medl råd og utvalg Norsk Menighetsinstitutt. Medl forstanderskapet Det teologiske Menighetsfakultet. Redaktør "Samenes Venn" 1949-1954. Den norske kirkes representant ved finske prestemøter o.l. uten språkhindringer.

Prestens endelikt

Fra Inherred sykehus i Levanger lød hilsenen: "Det holder alt det jeg har forkynt for andre, nå kommer det tilbake til meg selv som en strålende virkelighet. Alt Gud gjør er herlig gjort. Gud har ført meg ut av anfektelsene. Jeg tror alle mine synders nådige forlatelse i Jesu navn og blod."[1] "Det er Budskapet det gjelder å forkynne", sa han siste gang jeg snakket med ham på sykehuset. "Ta vare på Budskapet!" Med "Budskapet" mente han nettopp det som kan løse og frelse mennesker fra deres synd."[2]

«Flere ganger bad han meg gi seg "levende vann" og "åndelig føde", han kunne jo den siste tiden hverken drikke eller spise, men sjelen måtte ha næring. /…/ En natt sa han plutselig i villelse, men med klar stemme: «Jeg har det vidunderlig, simpelthen. Jeg har ro og fred. Jeg hviler trygt i en enfoldig tro på syndernes forlatelse i Jesu navn og blod.» /…/ En av de siste dagene han kunne hviske, spurte jeg ham om han hadde en siste hilsen til "dem der ute". Han tenkte seg om og hvisket så:

Å jeg er en synder stor, / det er all min navneære.
Bedre kan det ikke være / når jeg hører lovens ord.
Men for du er Jesus blevet / og min byrde på deg tok,
derfor står mitt navn innskrevet / deilig nu i Livets bok.»[3]

Helge Dillan: Under det siste besøk ved sykesenga sa han at han ville så gjerne få leve, men la til at han «jeg er også innstilt på å fare her ifra». I ubevisst tilstand på det siste siterte han ordene: «Att bygga bro har varit min uppgift»[4]

Bisettelsen

fra Levanger kirke: Ungdom hadde laget espalier av unge grantrær utenfor kirken. Og hornmusikken spilte koraler utenfor kirken og på.

Biskop Fjellbu holdt minnetalen. Tekst: 2. Kor. 1:3-7. Han sa blant annet at Martin Tveter "var som skapt til å leve". Det er bare så "vanskelig å skjønne Guds økonomi".[5]

Det var Tveters ønske at kirken skulle være fylt av lovsang den dagen. Frol Blandakor sang "I himmelen, i himmelen".[6]

---

[1] Sit ABøckman 1960, 16.
[2] Hjp Gunnar Bøe, Levanger mhbl 7-8/1959.
[3] Ester Tveter, Levanger mhbl 7 8/1959.
[4] Helge Dillan, samme.
[5] Samme.
[6] ETveter, samme.

KARAKTERISTIKK.

Fra Vadsø: Naboprester under Vadsø-tiden skjønte at Tveter kom til å «ruve i den norske kirke, han ble jo også en av vårt lands fremste forkynnere...».[1] Han hadde "en sjelden god inngang også blant læstadianerne".[2] "Vi hadde jo mange gode sangprester i Vadsø. Jeg husker spesielt Martin Tveter, /…/ han sang seg inn i sinn og minne hos mange".[3]

Fra Tromsø: Gjorde "en betydelig åndelig innsats ved sitt virke i Finnmark og Tromsø".[4] "Tveter og frue /.../ hadde vekkelsens nådegave og stilte seg helhjertet til tjeneste".[5] "Få av byens prester har deltatt så aktivt i den frivillige møtevirksomhet /.../ fikk hjelpe mange fram til liv i Gud."[6]

Domprost *Anton Bøckman*: En sterk evangelisk tone gikk gjennom all hans forkynnelse. Den stilte alle overfor det samme avgjørende valg som han selv var blitt stilt overfor av Gud. Et i høyeste grad levende menneske med dype følelser og sterke reaksjoner, både fysisk, intellektuelt og kulturelt. Hans pietistiske livssyn, mildnet noe med årene, men trangsynt var han ikke. Han hadde et våkent øye for det som rørte seg i tiden, og var ivrig med i kampen mot alt som ville rive ned og legge øde. Han var en god prest for tidens mennesker, særlig for ungdommen. Han var et troende og kjempende menneske, og derfor kunne han hjelpe dem frem til tro og hvile i vissheten om en nådig Gud. Selv de som ikke bevarte troen, vet i sitt hjerte at kristentroen gjør sterk og glad. Mange er de som takker Tveter, som med sin lødige forkynnelse og sin personlige sjelesorg hjalp dem i ungdommens vår over til kristen tro. Noen er i dag prester i vår kirke. /…/ Mange så i ham den kommende biskop i Nord Hålogaland.[7]

Tveter var en av Gestapos hovedmotstandere i Tromsø. *Gestaposjef Silinski* i Tromsø omtalte ham som denne "grovkjeften".[8]

Fra årene i Finnemisjonsselskapet og Levanger: Finsk teologi og kirkeliv ble hans store interesse, særlig de folkelige vekkelsesbevegelser. Hans visjon var en fruktbar vekselvirkning mellom finsk og norsk kirkeliv - en "evangelisk pietisme" og "det dynamiske kirkesyn".

Vital og dynamisk. Jovial, folkelig og kontaktskapende med et sjarmerende og hjertevinnende vesen. Det fulgte alltid liv og begeistring med ham.

Gen sekr *Ottar Bondevik*: Det varte en tid før han ble overbevist om å la seg ordinere til tjeneste i den "offisielle" kirke. En sjelden evne til å komme i samtale med kirkefremmede om synd og nåde, med personlig avgjørelse for øyet. En ildsjel, nidkjær for evangeliet og en kallsbevisst sjelesørger. Arbeidsglad og ivrig. En brennende forkynner, klar og kompromissløs, varm og uredd, og med en sterk og klangfull stemme. Han sørget alltid for at Guds ord fikk lyde til vekkelse og omvendelse, og derfor skjedde det også alltid noe.

Han kunne være indremisjonsmann, læstadianer og begeistret Oxfordgruppe-mann på en gang. Et kompleks av motsetninger, men ikke for ham. Han ville finne fellesnevneren og trekke ut syntesen mellom det frivillige kristelige arbeid og den institusjonelle kirkes funksjon. Det var

[1] Biskop MNorderval, se Galschiødt 1965, 7.
[2] ABøckman 1960, 16.
[3] Ronthi 1985.
[4] Pr SDHusebye, Vkin 1950, 111.
[5] Tromsø Indremisjon 1958,48.
[6] Samme s. 52.
[7] ABøckman 1960, 15-16.
[8] Hirsti 1983, 121.

få som kunne følge ham i alt. Dertil var han altfor opptatt av mange saker på en gang. Samtidig var han trofast mot venner og alt han opplevde som sant og rett.[1]

Hjelprest *Gunnar Bøe*: «En brand er sluknet.» En nidkjær tjener, en som ville noe og som visste hva han var satt til. I troskap mot Ordet formante han både fra prekestolen og ellers til sann omvendelse og tro på Kristus. Frisk som en vind kom han, og det ble liv og løftning over samvær og samtaler. Han oppfattet sin gjerning som såmann og vekker. Og det fikk han nåde til – helt til siste slutt.

Det plaget ham innerst inne at så mange mennesker tilsynelatende ikke tok sin salighetssak alvorlig ved å høre Guds ord og komme til tro på Kristus. Derfor inviterte han utrettelig både offentlig og privat til kirkens gudstjeneste. Ikke minst var han en forkynner for de unge. Med begeistring talte han om Han som kan gjøre alle ting nye, og gi ny begynnelse og nytt håp.

Han var ung så lenge han levde, med 20-åringens pågangsmot. Han la vekt på å være prest for hele menigheten, og ingen kjenne seg utenfor. En utmerket representant for folkekirken og han forstod å utnytte dens muligheter.[2]

Helge Dillan: En ordets mann som nådde inn til mennesker med sitt rike hjertelag og sin varme smil. Et solskinnsbarn av natur og lynne, en brobygger mellom mennesker og det evige.[3]

Presten Taito Lumme, Lapua: Den unge sognepresten i Vadsø hadde gjort sin første reise til Finland i anledning et nordisk studentmøte. Han benyttet da anledningen til å stifte bekjentskap med de "vakte" i Sør-Østerbotten. Han snakket godt finsk. Med tiden ble han fortrolig med finsk teologi og kirkeliv, og især med vekkelsesbevegelsene. Det vitner boksamlingen hans om (ca 200 bøker). Han fulgte med gjennom finske tidsskrift og aviser. Hans hjem var alltid åpent for finske gjester.

I Tromsø og Levanger var han to ganger vert for en stor ungdomsflokk fra Lapua. Under besøkene tolket han talene og sangene til norsk på en levende måte. Han var også ledsager og tolk for biskop Väinö Malmivaara under hans besøk i Nord-Norge. Dette mintes biskop Malmivaara den siste natten han levde siste høst. Han mintes den gang han var sammen med norske prester som nådetigger hos Kristus. Sommeren 1958 deltok Tveter i de "vaktes" tusentallige sommerfest i Lapua. Han tilhørte også dem, lik «et brennende lys» fra himmelen.[4]

Rektor Johannes Magelund, Haslev (Danmark): Pastor Tveter forente dyp og levende kristentro med en åben, vidtfavnende indstilling overfor kulturen og dens problemer og opgaver. Han var dybt rodfæstet og nåede højt op i livet med Gud, men samtidig havde han et åbent sind og et åbent syn overfor den verden, vi er sat ind i med medansvar for Guds verden under syndefallets kår. Et lysende forbilde.[5]

Maria Bernadotte af Wisborg (Sverige): Föreningen Kvinnliga Missions Arbetare (KMA) hadde et givende samarbeid med Tveter, spesielt i foreningens arbeid blant samene. Flere ganger medvirket Tveter ved nyårsmessen i Undersåker, hvor samene fra Jämtland og Herjedalen har sine åvisse nyttårssamlinger. Det var alminnelig glede når man fant Tveters navn blant talerne, og han hadde alltid et rikt og inspirerende budskap å frembære. Siste gang del-

[1] Martin Tveter 50 år. = SV 4/1956, 3. Martin Tveter. 6. juli 1959. = SV 14/1959, 3-4. Soknеprest Martin Tveter. = Åb Den norske kirke 1960, 138-141.
[2] Levanger mhbl 7-8/1959.
[3] Helge Dillan, Levanger mhbl 7-8/1959.
[4] Levanger mhbl 7-8/1959, jf Publ 1955a.
[5] Samme.

> tok han under KMA's årshøytid i Stockholm våren 1958, hvor han talte om å være Guds medarbeider, og at vi alle med våre ulike personlige gaver og oppgaver er kalt til som Guds medarbeidere å føre verket videre. Siste gang fortalte han om Herrens vitner i Nord-Norge og Finland, og om den vekkelse som der brøt ut.[1]

Et minne fra besøk i Levanger prestebolig, Olsok 1954: Radioen stod på. Prosten åpnet det første Olsok-spelet på Stiklestad. Tveter gikk rastløst frem og tilbake mellom kontoret og stua mens han hørte prosten holde åpningstalen i nærvær av en tusentallig forsamling. Da talen var over, slo Tveter armene ut og utbrøt oppgitt: «Tenk, hvilken anledning, og så la være å forkynne Guds ord!» (KSv.)

EGET TILBAKEBLIKK:

I et antikvariat fant *studenten* Tveter sogneprest Christophersens *finske* nytestamente, datert Vadsø 1877. Tveter trodde språket var samisk og dro derfor til Universitetet for å forhøre seg om samiskforelesningene. Da forklarte professor Konrad Nielsen at det var et *finsk* nytestamente (benevnelsen «finn» ofte brukt om samer). Da først fikk Tveter vite at det fantes steder i Norge hvor det var nødvendig for en prest å kunne finsk.

Under en gjesteforelesning gav sogneprest *Beronka* en innføring i minoritetsspørsmålet og de problemer som både same og kvæn hadde å stri med. Etter forelesningen oppfordret professor Nielsen ham til å søke Vadsø etter Beronka.[2] Da var Tveter 22 år gammel. Det var prestenød i de dager.

Under en møteserie i Tromsø mars 1930 bodde Tveter hos Indremisjonsformannen *Haakon Overvaag og hustru Agnete* fra Ekkerøya utfor Vadsø. Glade som de var i kirkens gudstjeneste, viste de prestene stor omsorg. Overvaag sa med tårefylte øyne: "Vi må omslutte prestene våre og bispen vår med kjærlighet". Det var han som etter en gudstjeneste i domkirken presenterte Tveter for biskop *Eivind Berggrav*. Underveis i samtalen ymtet Overvaag og frue noe om Vadsø sognekall, som nå var ledig etter Beronka. Tveter burde søke. "Det tok tak i meg", fortalte han. Nei, han var for ung til å søke Vadsø, syntes han, men biskop Berggrav gav ham frimodighet.

Underveis til Vadsø for å overta kallet stanset han igjen i Tromsø, hvor prost *Frøland* ble "min faderlige venn" som ga gode råd. Den reisekost han gav, var "Taler" av predikanten *Erik Johnsen*. Senere var det Tromsø Indremisjon som oppfordret ham til å søke det residerende kapellani i domkirken.[3]

Første gang han kom inn i sakristiet i Vadsø kirke, fikk han se bildene av forgjengerne på veggen, blant dem Christophersen og Beronka. Selv stod han der med Christophersens finske Nytestamente i hånden. Bildet av Christophersen skulle han se igjen i et annet sakristi, da som sogneprest i Levanger.[4]

I anledning studentenes 25 årsjubileum (1950): "Jeg tror på Jesus Kristus som mitt og verdens eneste håp. Jeg ser livet i lys av kampen for Guds rike. Jeg tilstår gjerne at jeg i pakt med arven fra min barndomsheim og takknemlighet for erfaringer høstet i skole og studieår og under senere virke, vil være en evangelisk pietist med syn for det ene nødvendige og med åpent blikk for gaver og oppgaver i det jordiske kallsarbeid og i det felles menneskelige, sosiale og kulturelle liv."[5]

---

[1] Samme.
[2] Publ 1957.
[3] Publ 1948c; 1957; 1958a, 27
[4] Publ 1957
[5] Studentene 1925. 1950, 370.

PUBLIKASJONER

T(VETER), M(ARTIN)

1933a: Kirkelige efterretninger. = LK 1933, 157-159. (Ref Varanger prostis prestemøte, Vardø 17.-19.2.1933)
1933b: Jul i Finnmark. = SV 46 47/1933, 203, 206.
1934: Et øiebliksbillede fra Finnmark. = SV 18/1934, 77.
1935: Åndens vidnesbyrd = Vidnesbyrdets Ånd. (6. s. e. påske. Joh 15,26-16,7) = SV 22/1935, 97, 100.
1936a: Inntrykk fra Karasjok og Kautokeino. = SV 21/1936, 94, 95; 22/1936, 98.
1936b: Finnmarkshilsen fra sogneprest Tveter, Vadsø. = Sambaandet 24.10.1936.
1938: Finnmark. Kirkeliv og misjonsliv. = Hellige Jul 1938, 15, 18-19.
1939a: Guds medarbeidere. = Gautestad, Olav (red): I Guds lys. Bibeltimer og foredrag av Andr. Seierstad (m. fl). Lagsmøtet på bibelsk grunn for lærarskuleungdom og lærarar, Finnsnes 27.-31. juli 1939. Volda.
1939b: Hvorfor gå til alters? = Gautestad 1939, 34-38 (se 1939a).
1939c: **Fra Finlands kirke**. = LK 1939, 108-114, 126-133.
1940a: **Fra Finlands kirke**. = LK 1940, 106-112, 131-136.
1940b: Fra grensen ved Finland. = SVJ 1940, 6-7.
1945: **Pietismen i finsk kirkeliv**. = Dag over Norge 3/1945, 28-30; 5/1945, 6-9, 26.
1946a: Kallet og studenten. = Credo 4/1946, 9-11.
1946b: **Tiililä, Osmo: Er kristendommen eneste redning i dag?** = Credo 4/1946, 4-6, 10-12.
1946c: **Aleksi Lehtonen: Herdabrev**. (1945) = LK 1946, 153-160. (Bokanm)
1946d: **Tiililä, Osmo: Vil lutherdommen bestå?** Til norsk ved ... = LK 1946, 2-15, 29-33.
1946d Uten bibel. = Hellige jul. Stavanger. S. 13f: Om lestadianerne i Vadsø. Se Hellige jul 1938.
1947: Arbeidsforholdene i kirken. = Presteforeningens 19 generalforsamling 1947. S. 150-164. (Foredrag)
1948a: Den hellige Ånd og kirken. Et finsk bidrag til drøftingen av kirkeproblematikken. = LK 1948, 362-372.
1948b: Jeg forkynner eder en stor glede. = SVJ 1948, 2.
1948c: **Noen minner.** Tromsø indremisjon i takknemlighet tilegnet. = Ved en milepel. Tromsø Indremisjon 90 år. 1858-1948. Tromsø. S. 21-26.
1949a: **Den finske kirkes presteideal**. Noen tanker i samband med de nord-norske prestemøtene. = Vkin s. 39-45.
1949b: **En finsk røst om kirken**. = LK 1949, 235-239.
1949c: Professor dr. O. Hallesby 70 år. = Lys og Liv 7/1949, 2-4.
1949d: Den samiske ungdomsskole. = Tromsø dagblad 4.7.1949.
1950a: På arbeidsfeltet i Finnmark. I Karasjok. = SV 12/1950, 4, 6.
1950b: Julens glade budskap. = SVJ 1950, 2.
1951a: Sardnit Manaide. = SV 1/1951, 9.
1951b: Den nye Oslo-bispen. = SV 5/1951, 7. M(artin) T(veter).
1951c: Hvor er avkommet? = SV 6/1951 (red art)
1951d: **Skoledirektør Lyder Aarseth. Til minne**. = SV 11/1951, 5f.
1951e: "Finnemisjonen har gitt oss samer tro på oss selv" sier formannen i Reindriftsamenes landsforening /.../ avslutning på Havika skolehjem. = SV 12/1951, 1 2, 5-7.
1951f: Et verdifullt misjonshistorisk forskningsarbeid. = SV 12/1951, 8 (om Adolf Steen)
1951g: **Den samiske ungdomsskole "Jens Otterbechs minne"**. = SV 14/1951, 1, 3.
1951h: Den gamle akademikers hilsen. = SV 18/1951, 5. **JQvigstads hilsen** ...
1951i. Intervju med generalsekretæren. = SV 20/1951, 7-8.
1951j: Sameskolen i Hattfjelldalen. = SV 20/1951, 8.
1951k: La oss alle be. = SV 22/1951, 5 (red art)
1951l: Postboks 360. = SV 23/1951 (red art)

1951m: 50 år. Forretningsfører John Skjøstad, Trondhjem. = SV 24/1951.
1951n: Var forsinkelsen tilfeldig? = SVJ 1951, 7.
1952a: **Læstadianer ny domprost i Uleåborg**. = SV 1/1952, 4 (notis)
1952b: Folkekirkens ungdom. = SV 4/1952, 5 (red art)
1952c: 17. mai-tanker omkring hjem, skole og forsvar. = SV 10/1952 (red art)
1952d: Takk for deltakelse. = SV 10/1952, 6 (sønnen Håkons død)
1952e: **Finsk og svensk ungdom på Trøndelagsbesøk i pinsen**. = SV 10/1952,6; 11/1952, 8.
1952f: Forplantningslæren igjen. = SV 11/1952, 5 (red art)
1952g: Professor Hallesby. = SV 13/1952, 3.
1952h: **En festreise. Med finsk og svensk ungdom**. = SV 13/1952, 4, 5-6; 16/1952.
1952i: **Verdslighetens problem. Noen finske synsmåter**. = Vårt Land 6.12.1952.
1953: Finnemisjonsarbeidet i Nidaros bispedømme. = Nidaros bispedømme s. 73 81.
1954a: **Inntrykk fra finsk kirkeliv**. = SV 1/1954, 5-8. II: Blant vekkelsens folk på Østerbottens sletter. Samme 3/1954, 4.
1954b: "Hela vägen går han med mig". Nyårsmässan i Undersåker i minnenes tegn. Jeg takker Gud for prinsen som viste meg frelsens veg, sa den gamle fjellsamen. = SV 2/1954, 1-3.
1954c: Hvor står vi åndelig i dag? Generalsekretær Tveters foredrag på Geilomøtet. = SV 4/1954, 5-7.
1954d: Omkring Schelderup-saken. = SV 5/1954,3 (red art).
1954e: Svensk biskop til forsvar for vekkelseskristendommen. = SV 5/1954, 3-4. (Fra Vår Kirke)
1954f: "Før Jesu milda ogon". = SV 4/1954, 5 (red art)
1954g: Foran landsmøtet. = SV 13/1954, 5 (red art)
1954h: På avskjedsferd i nord. = SV 13/1954, 5-7; 14/1954, 8.
1954i: Saken. = SV 14/1954, 5 (red art)
1954j: Ved vaktskiftet. = SV 15/1954, 3-4.
1954k: I ellevte time. = SVJ 1954, 7.
1955a: Styr du min vandring, Frälsare kär. = SVJ 1955, 16.
l955?: **Hva har pietismen å gi oss i dag?** Foredrag i Bekjennelsestro Presters Broderkrets 18.4.1955. U. å. & s. 32 s.
1956: Ledestjernen er Guds Ord (Matt 2:1-10) = SV 1/1956, 2.
1957: Hvordan jeg ble Nord-Norges prest. Noen ungdomsminner. = SV 22/1957, 2-3.
1958a: Spor av finsk innflytelse på menighetslivet i Nord-Norge. = Vkin s. 22-29.
1958b: Omkring spørsmålet spesiell kvinnelig tjeneste eller adgang til presteembetet for kvinner. = NK 1958, 320-332.
1959: **Et dynamisk kirkesyn**. = KK 1959, 449-460.

Artikler om finsk kirkeliv i Vårt Land.
Bidrag i Tromsø mhbl 1941 1949 og Levanger mhbl 1954-1959.

KILDER: Kab Vadsø og Levanger (= Winsnes 1959. Oppl mgl i Tromsø kab). - Studentene 1925. 1950, 369f. - Bolling 1958, 454f.

Dagen 29.11.1948; 1.3.1956 A(rthur) B(erg). - Levanger mhbl 7-8/1959. - Morgenbladet 9.7.1959 (Peter Wilh. Bøckman). - Nationen 2.3.1956; 8.7.1959. - SV 13/1954 A(rthur) B(erg); 17/1954 (Olaug Næss); 22/1957 (= Publ 1957). - Tromsø mhbl 12, 16, 17/1942; 1 og 2/1946; 3 og 8/1947; 7 og 8/1949. - Vkin 1950, 111. SDHusebye. - Vårt Land 8.11.1952; 7.7.1959.

Beronka 1933, 142. - Blix 1979, 10. - Bondevik 1956; samme 1959; samme 1960. - Brevig 1970, 56, 100, 102. - Bruknapp 1972, 100-108, 116, 120-24, 126-32, 142, 156-59. - ABøckman 1960, 14-16. - Ellingsgaard 1948, 472. - Heinonen 1977, 82-92. - Hirsti 1983, 121. - Eriksen & Niemi 1981, 225-26, 228, 268. - DSivertsen 1955, 50, 355, 364. - Niemi 1995, 197-223. - Ronthi 1985, 7. - Steen 1963, 270. - Tromsø Indremisjon 1958, 38, 48 (49), 52. - Tveter 1933 (= Publ 1933a); samme 1948 (= Publ

1948c). - Tromsø Dagblad 25.7.1949 (avskjedsgtj); samme 26.7. (avskjedsfesten). - Ved en milepel 1948, 21-26. - Winsnes 1959.

---

65. GRASMO, Johan Oskar:

VARDØ, Korskirken, Kristiansund

F 10.7.1869 Tollefsbøl i Eidskog, d 1945 (dato mgl) Nordstrandhøgda, Oslo.

Andreas Olsen G, lærerog kirkesanger, o h Johanne Olivia f Gaustad.

G 28.12.1906 Kra m Anne Marie Michelsen, f 22.10.1871, d 1932. Elias M, malermester, o h Johanne f Monsen, Kra. 5 barn. Andreas, f 7.11.1912 Vardø, ble prest og gen sekr Oslo Indremisjon.

Stud 1888 Hamar. Lærer på Øst- og Vestlandet 1890-1900. C th 1901.

Deltok i studentmøtet i Vadstena og 7. nordiske skolemøte m. m. i Sverige 1899.

Sekr Kristiansund ynglingef, fengselslærer og religionslærer gymnas og middelsk 1901-10.

Deltok i flere verdenskongresser for KFUM (ynglingef), bl a Oslo 1902 og Elberfeld-Barmen 1909, sistnevnte i forbindelse med en studiereise til Tyskland, Frankrike, Belgia, Holland og Danmark for å studere kristelig ungdomsarbeid.

Ord 7.5.1907 til vikp. Bestyrte Kristiansund res kap.

Sp Vardø 1910. Overtok embetet etter 12 dagers kurs i finsk (Kra). Avskjedspreken 5.12.1920. Res kap Korskirken i Bergen 1920 (utn 15.8.). Sp Kristiansund N 1929, pr Ytre Nordmøre 1931-39.

VARDØ 1910-20

Form skolestyre. Timelærer i tysk, matematikk, sang, sløyd og fysikk. Drev aftenskole for elever som hadde bare folkeskole. I 1914 kurs for gutter i ungdomsforeningen, henholdsvis tresløyd og skomakerarbeid. Ledet et mannskor.

Form byggekom *Båtsfjord skolekapell* 1912-20. Arbeidet igangsatt uten Departementets tillatelse, og siden herredskassen var tom, ble arbeidet fullført med hans personlige lån på 1500 kr. Biskop Støren vigslet kapellet torsdag den 28. juli 1923. Blant skoledirektør Thomassens forslag til foredragsholdere ved Vardøhus festning.[1]

Prestegjeldet bestod av Vardø by og et vidstrakt landdistrikt. Ved folketellingen i 1900 hadde prestegjeldet 3811 innbyggere. Av dem bodde 2507 i byen. 137 var dissentere.[2] Vardø kirke var eneste kir-

[1] Hoem & Tjeldvoll 1980, 353.

[2] Siden kgl res av 17 juli 1789 hadde alle kristne ubegrenset frihet i Finnmark-byene. Religionsfriheten var her et virkemiddel med sikte på økt bosetting. Samme frihet ble gitt Tromsø ved kgl res av 20 juni 1794. Se Robberstad 1945, 11.

ke før Båtsfjord fikk sitt skolekapell. Til da var sognepresten pliktig til å holde bibellesninger 12 gange i året «paa passende Steder» i prestegjeldet.[1]

Grasmo var den første Vardø-prest som holdt julegudstjeneste i landdistriktet, første gang i 1911[2] "Oskar Grasmos gate" i Vardø er oppkalt etter ham. Vardøværingene tiltalte ham med fornavn - svært uvanlig den gang.

Under spanskesyken mistet de datteren Elsa.[3] I kallsboken skrev han: "Hvis mine eftermænd vil ofre hendes grav en kjærlig tanke, vil min hustru og jeg være hjertelig taknemlige". Og skulle noen av dem «maatte jorde nogen av sine kjære der, stilles denne ledige plads til deres disposition som embedet tilhørende." Derfor festet han et jordstykke ved kirkens sørside frem til 1947. Rentene av et innsatt beløp i Vardø Sparebank skulle gå til vedlikehold av gravstedet.

Fotosamling

Etter hans bortgang ble to esker med ca. 10 glassplater (9 x 12 cm) oppbevart i familiens eie. De fleste motivene er fra Vardø by, foruten Båtsfjord, Syltefjord, Hamningberg, Sør-Varanger, hurtigruteleia og noen fra Sør Norge. Motiver finnes også fra Komagvær og Mehamn. Med unntak av en del kassable plater og familieplater, ble samlingen skjenket Finnmark ved Finnmarkbiblioteket i Vadsø, tilsammen 665 bilder. Vardøhus Museumsforening monterte 225 forstørrelser på kartong til utstillingsbruk.[4]

KORSKIRKEN I BERGEN 1920-29

> Formann Bjørgvin krets av NKUF. Deltok meget i kristelig ungdomsarbeid. Nedla et stort arbeid for misjonssaken. Formann i en lang rekke virksomheter for skole, fattigvesen, vergeråd, misjon, filantropi, søndagsskole m. m. Medl landsstyret NKUF og KFUM's verdenskomitè i Genève. Deltok i verdenskongressen i Helsingfors 1926.

«Menighetsansøkning»

Etter anmodning fra Korskirken frivillige menighetsråd (21.6.1920) ble de ti ansøkningene oversendt fra Departementet. Menighetsrådet uttalte (4.8.) som hovedkrav at presten ikke måtte være liberal og ikke målprest. Tre søkere kom i betrakning, blant dem Grasmo. Et menighetsmøte hvor 200 menighetslemmer var til stede, vedtok enstemmig rådets uttalelse og anbefaling (8.8.). Utnevnelsen fant sted allerede 13. august. "Maa han saa komme med velsignelse og bli velsignet blandt os! Han er utbedt av Herren. Mange bønner er offentlig i kirke, i bønnemøter og privat opsendt til Herren om, at han vilde utse sig den rette mand. Han er utpekt av menigheten og dens tillitsmænd..."[5]

Avskjeden

Grasmo holdt "avskedspræken" i den fullsatte Korskirken 15.12.1929. Tekst: Matt. 11:11-15.

Sogneprest Klaveness takket på menighetens vegne for hans nidkjære arbeid i menigheten. Det ble gitt avskjedsoffer, og en stor skare gikk også til alters. Han forrettet også en barnegudstjeneste med avskjedstale for søndagsskolen. Søndag kveld var det avskjedsfest for Grasmo med familie i et fullsatt

---

[1] LK 4/1904 s 56.
[2] Hamningberg og Kiberg. - Solhaug 1979, 130, 131.
[3] F 26.6.1916, d 17.2.1919.
[4] Skotnes 1983, 105, 110.
[5] Korskirkens mhbl 26/1920,2f. F.K.

menighetshus. Biskop Hognestad holdt festtalen. Takketaler ble holdt på vegne av menighetspleien, søndagsskolen, hedningemisjonen, Sudanmisjonen, Korskirkens betjening og Foreningen for gamle-hjemssaken. Grasmo overrakte menigheten et piano, med venners hjelp gitt til menighetshuset.[1]

KRISTIANSUND N 1929-39

Formann Romsdal krets Norges kr. Ungdomsforbund.

KARAKTERISTIKK

Fra Vardø: "Han synes a1ltid å ha funnet en utvei, når alle utveier så stengte ut".[2] Han var både prest, lærer og fotograf - en god gammeldags "potetprest".[3] Han var også botanisk interessert og hadde mange jern i ilden, men ble særlig kjent som "denne presten som alltid drog på stativ og fotoapparat". Været måtte være meget dårlig, om det skulle stoppe ham på sjøen. Det hendte at redningsskøyta måtte ut og lete etter ham, men med uforrettet sak. Da fryktet man det værste.[4]

Et barndomsminne om kirkehelger i Vardø på 1910-tallet: "Da sov ingen lenge, for da skulle alle være tidlig oppe og ute på kirkebakken /.../ eller få den første og beste plass på galleriet for å være nærmest mulig orgelet og organisten /.../ Så var det også fra denne plass vi bedre kunne se og høre han Oskar Grasmo hvis stemme var så kraftig og fyldig og ren når han messet fra alteret."[5]

Fra Kristiansand: En dyktig forkynner, frisk og aktuell. Lyst humør og sterk vilje, liketil og varmhjertet. En stor og åndrik personlighet. Hadde mange jern i ilden og var en ungdomsvenn som få. Fotografering hans store interesse.

KILDER: Kab Vardø, Kristiansund N. - Studenterne 1888. 1913, 57f. - Eriksen 1930, 182.

Finnmarken (ekstranr). Tunnelåret 83. 1983, 29. - Dagen 9.7.1929, 24.12.1945. - Morgenbladet 26.7.1945. - Aftenposten 10.7.1939; 10.7.1944; 27.7.1945. - Nationen 8.6.1939; 30.7.1947. - Gula Tidend 7.7. 1939. - Søndagshilsen 43-44/1929, 6. - Korskirkens mhbl 26/1929, 2f.

Hoem & Tjeldvoll 1980, 269, 353. - Ronthi 1985, 7. - Skotnes 1983, 105-111 (åb for Vardø). - Solhaug 1979, 122, 124-31, 132.

[1] Søndagshilsen 43-44/1929, 6.
[2] Solhaug 1979, 130.
[3] Finnmarken 1983.
[4] Skotnes 1983, 107, 109; jf s. 105.
[5] Ronthi 1985, 7.

KILDER OG LITTERATUR

1 ARKIV

Jervell, Sverre: Fra mitt liv. Del 2. Manuskript i familiens eie v/prof. dr. theol. Jakob Jervell, Oslo.
Kåre Svebaks samlinger av laestdiana. = KSv saml.
Lyngen sogneprestarkiv: Kopibok 1882, Ullsfjord kommunikantprotokoll 1939-1951.

Riksarkivet. Kirke og Undervisningsdepartementet. Kontor A (Ra KUd A):

Embetsforhold. Pakke 487.
Embetssøknader. Pk 42: Ekstrakter av geistlige embetssøknader 1863-1865.
Geistlige embedssøknader ordnet etter navn. Pk 14: Berling/Carl Birkeland. Pk 146: 1850-1953. Roll/Rosenqvist.
Geistlige embedsbesettelser. Pk 149. Altens Sognekald. Journal nr 75: 1887 (Ra KUd A Jo 1887); samme nr 76: 1888.
Misjonsvesenet. Pk 241: Finnemisjonen 1894-1926 (o a).
Universitetsbiblioteket i Oslo (= UBO): Håndskriftavdelingen (= UBO MS); Utklipparkivet (= UBO U)

2 KALLSBØKER (SERIES PASTORUM)

2.1 Kopi fra følgende kallsbøker:

Alta, Arendal, Asker, Aurskog, Bjørnør, Bakklandet, Balsfjord, Bodø, Borgund, Bragernes, Dypvåg og Flosta, Egersund, Elverum, Enebakk, Flekkefjord, Frosta, Gildeskål, Grong, Grorud, Hamar, Hammerfest, Hitterdal (nå: Heddal), Holmestrand, Hvaler, Hyllestad (i Sogn),

Kampen, Karasjok, Kautokeino, Kinn (Florø), Kistrand (nå Porsanger), Kragerø, Kristiansand S, Kristiansund N, Kvæfjord, Lebesby, Levanger, Lier, Luster, Lyngen, Lærdal, Mariakirken (i Bergen), Modum, Moss, Måsøy, Nesseby, Nord-Fron, Nordre Land, Nordstrand, Nykirken (i Bergen),

Oppdal, Rendal, Risør, Røros, Sande, Sauherad (nå Saude), Selbu, Sigdal, Skjervøy, Sortland, Stavanger, Steinkjer, Stjørdal, Strinda, Strømsgodset, Sørum, Talvik, Tana, Tasta (før Hetland), Tinn, Tjøtta, Tokke, Trefoldighet (i Arendal), Tromsø,

Tromsøysund, Trondenes, Tynset, Tysfjord, Vang, Vadsø, Vardø, Vefsn, Verdal, Vestnes, Vinger, Vågan, Vår Frue (i Oslo), Østre, Fredrikstad, Øvre Stjørdal, Ålesund, Ås, Åseral

2.2 Negative resultat

2.2.I Vita mangler i kallsboken:

Borgund nr 23, Davik nr 20, Kampen nr 33, Korskirken nr 65, Lyngen nr 30, Ofoten nr 6 og 7, Orkdal nr 24, Tromsø nr 30, 35 og 64, Tysfjord nr 13

2.2.2 Mangler kallsbok for det aktuelle tidsrom:

Eid (ca 1900-), Nes (1954-). Sør-Odal, Ulvik (1954-)

2.2.3 Antall avvisninger:

1 avvisning. Begrunnelse: Vedkommende lever.

2.2.4 Henvendelsen ikke besvart:

Buksnes nr 1, 2, 3, Fauske (nr 58), Hemne nr 50, Herøy nr 22, Hurum nr 63, Ibestad nr 10, Lårdal 48, Mandal nr 2, Narvik nr 8, Nordre Land nr 52, 62, Ringebu 22, Skjeberg nr 35, Skjerstad nr 52, Snåsa

22, Sogndal nr 2, Sør- Aurdal nr 60, Sør-Varanger nr 60-61, Tromsøysund nr 12, 14, 15, Veøy nr 53, Øre nr 56, Ørsta nr 13

3 TRYKTE KILDER

3.1 FESTSKRIFT VED STUDENTJUBILEER

Studenterne fra **1855**. Kra 1905; fra **1858**. Kra 1908; fra **1861**. Kra 1911; fra **1864**. Skien 1916; fra **1867**. Kra 1917; fra **1868**. Chra 1893, 1919; fra **1870**. Kra 1895, 1920; fra **1871**. Kra 1896, 1921; **1872**. Bd. 3 Kra 1897, 1922; fra **1873**. Kra 1898, 1923; fra **1878**. Kra 1903, 1921, **1880**. Kra 1905; fra **1881**. Kra 1906; fra **1882**. Kra 1907, Oslo 1932; fra **1883**. Kra 1908, Oslo 1933; fra **1886**. Kra 1911, Oslo 1936; fra **1887**. Kria 1912; fra **1882**. Kra 1913; fra **1888**. Kra 1913; fra **1895**. Kra 1920, Oslo 1945; fra **1898**. Oslo 1923, 1948; fra **1900**. Oslo 1925, 1950: fra **1903**. Oslo 1928; fra **1916**. Oslo 1942; fra **1918**. Oslo 1968; fra **1923**. Oslo 1948; **1925**. Oslo 1950; fra **1929**. Oslo 1954; fra **1930**. Oslo 1955

3.2 PRESTEBIOGRAPHICA

BIE, M(ARCUS)

1885(2)a Geistlig Stat og Kalender for Kongeriket Norge. Kra 1879(1).

1885b Oplysninger om Norges Geistlighed siden 1814. Kra.

1892 Supplement til Geistlig Stat og Kalender. Okt. 1885 Dec 1891. Kra.

BOLLING, REIDAR, red

1949 Norges prester og andre teologiske kandidater. Femte økede utgave av "Norges geistlighet". Oslo.

1958 Norges prester og teologiske kandidater. Sjette økede utgave av "Norges geistlighet". Oslo.

ERLANDSEN, ANDREAS

1857 Biographiske Efterretninger HOLST, OLAF, red

1897(3) Geistlig Stat og Kalender for Kongeriket Norge. Kra.

LANGE, ALBERT J., red

1906 Norges Portræt Galeri. Bd. 1. Norges gejstlighed. Chra.

LEGANGER, N.F., red

1925 Norges geistlighet og andre teologiske kandidater i fast stilling i 1925. Tredje forøkede utgave av "Norges Geistlighet". Norges Portrettgalleri I. Oslo.

ERIKSEN, ALFRED, red

1930 Norges kirke og presteskap ved 900-årsjubileet. Fjerde økede utgave av "Norges geistlighet". Oslo.

Følgende er kontrollert: GStendahl: Series Pastorum. Opplysninger om Norges geistlighet siden 1800 og inntil 1940. = Kristenfolket 1/1943 – 23-24/1945 (jf 44-45/1941 med omtale, og 1/1943 med opprop om fotos m m. Opplysningene finnes i ovennevnte prestebiographica). Se forøvrig 6. LITTERATUR: Thrap 1895.

3.3 ANDRE TRYKTE KILDER

FRETTE, TOR

1959 Bibliografi over skrifter trykt i Finnmark 1866-1940. Vadsø. = Særtrykk Åb Vardøhus Museum 1959.

HALVORSEN, J.B. (= NFoLex)

1885-1901 Norsk Forfatter Lexikon 1814-1880. Paa Grundlag af J.E. Krafts og Chr. Langes "Norsk Forfatter Lexikon 1814-1856". Bd. I-IV. Kra.

NORSK BIOGRAFISK LEKSIKON (Nbileks)

Bd VI Oslo 1934, bd X Oslo 1949, bd XI Oslo 1952, bd XII Oslo 1954, bd XIV, Oslo 1962

NORSK FORFATTER LEXIKON, se ovenfor: HALVORSEN, J.B.

Norsk Tidsskriftindex 1918-1959.

Stortingstidende 1900-1901.

4. AVISER OG PERIODICA

Forkortelser brukt i corpus og litteraturlisten (se også 3.3):

FFR	For Fattig og Rik
FKK	For Kirke og Kultur
KK	Kirke og Kultur
LK	Luthersk Kirketidende
LU	Luthersk Ugeskrift
LV	Lappernes Ven
Mhbl	Menighetsblad (mhbl) oppgitt med prestegjeldets navn.
NFiBl	Norsk Finnemissions Blad
NGT	Norsk Geografisk Tidsskrift
NK	Norsk Kirkeblad
SV	Samenes Venn
SVJ	Samenes Venn Julebok(en)
TSttid	Tromsø Stiftstidende
TT	Teologisk Tidsskrift
Vkin	Vår kirke i nord. Årbok for Hålogaland

Adresseavisen 1932, 1950
Aftenposten 1906, 1907, nov 12.12.1919, jan1920-1921, 1923, 1925, 1929, 1930 1932, 1934-1941, 1944-1945, 1950, 1953, 1960-1961, 1964, 1968
Agderposten 2019
Akershus 1932, 1939
Akershus Amtstidende 1934, 1935
Ankenes mhbl 1974 1979
Asker og Bærums Budstikke 1882, 1925, 1928, 1932, 1943, 1951
Aust Agder Blad 1963, 1965
Bakland mhbl 1940
Balsfjord mhbl 1948-1979
Bergens Aftenblad 1904, 1932
Bergens Tidende 1920, 1939, 1942, 1946
Berliner Entomologische Zeitschrift 1885
Blyttia 1945
Bodø Tidende 1900, 1919, 1920, 1928
Buskerud Blad 1936, 1938, 1940
Bygd og bonde 1921
Børnetidendes Julenummer 1894
Christiania Posten 1852

Christianssands Tidende 1923, 1928
Credo 1946
Dagbladet 1918, jan1920, 1926, 1929, 1939
Dagen 1919, 1921, 1923, 1926, 1929-1930, 1932, 1938, 1941, 1945, 1947, 1948, 1956
Dag over Norge 1945
Dagsposten 1904, 1923, 1924, 1933, 1943
Dalane Tidend 1921, 1937
Davik mhbl 1930, 1936, 1937
Den norske Bonde 1917
Den norske Folkeskole 1865
Dovre 1909, 1913, 1924
Drammens Blad 1935
Drammens Tidende 1881, 1921, 1924, 1935, 1946, 1954
Dypvåg og Flosta mhbl 1965
Eidsvolds Blad 1900
Entomologisk Tidskrift 1883, 1884, 1885
Fataburen (Sthm) 1917
Fedrelandsvennen 1930
Finnmarkens Amtstidende jun1884-1888, 1892
Finnmarksposten 1887, 1897
Finnmarken (Finnmarken) 1900, 1901, 1983
Fjell Ljom (Fjeld-Ljom) 1921, 1923, 1928, 1931, 1935, 1940
Fjordenes Tidende 1943, 1948
Folket 1938, 1940
Folkevennen 1879
For Kirke og Kultur 1894 (1. årg) 1970 (= Kirke og Kultur 1915)
For Fattig og Rik 1889-1890, julenr 1917-19, 1922, 1923, 1926, 1929, 1932
Fredrikstad Blad 1964
Fremad! (Se: Morgengryet) 5.2.1897-99, 1914
Fremover 1952
Fremtiden 1947, 1949
Frostingen 1924
Gauldalsminne 1930-1931
Gjøviks Blad l891
Glommen 1923, 1928
Glåmdalen 1960, 1964
Grimstad Adressetidende 1920
Gudbrandsdølen 1925
Gula Tidend 1922, 1939
Hadeland 1920, 1935
Hamar mhbl 1939, 1940
Hamar Stiftstidende 1889, 1952
Harstad Tidende 1928, 1941
Heimen 1970-1975, 1979, 1981-1984
Helgelands Blad 1910, 1913
Hellige Jul 1938
Hetland mhbl 1938

Holmestrandsposten 1883-1884
Hyrden 1900, 1902, 1906
Høgskulebladet 1920, 1921
Håløygminne 1924-1984
Illustreret Familieblad 1881, 1910-1913, 1917-1919
Imago Mundi 1956
Indlandsposten 1937
Indre Akershus blad 1932
Jarlsberg 1954
Jarlsberg og Larvik Amtstidende 1903, 1926, 1930, 1938, 1939
Kampens mhbl 1917-1918
Kamp og Seier 1917, 1918
Kinn mhbl 1940
Kirke og Kultur, se For Kirke og Kultur
Korskirkens mhbl 1920
Kragerø Blad 1970
Kristelig Folkeblad 1921
Kristelig pedagogisk Tidsakrift 1932
Kristenfolket 1943-23 og 24/1945
Kvæfjord mhbl 1949
Kvænangen mhbl 3/1974-3+4/1975. 1+2/1978), 1979
Landsbladet 1900, 1907
Lappernes Ven 1910-1920
Levanger mhbl 1959
Lier mhbl 1948
Lillehammer Tilskuer 1910, 1945
Lindesnes 1919
Lofotposten 1901, 1920, 1928
Loppa mhbl 1948-1979
Luthersk Kirketidende (bd I II: 1909) 1863 (1. årg) 1864, 1876-1906, 1910 1918, 1922, 1934, 1937, 1940.
Luthersk Ugeskrift 1878-1889, 1894-1895
Lyngen mhbl 1941-1943, 1945-1983
Lyngens Tidende. Læsning for Almuen i Lyngen. Udg. af Lærerne i Lyngen (1. og 15. i hver mnd). 17/1893, 1-14, 18-20/1894 (UBO)
Lys og Liv 1942, 1949
Menneskevennen 1897, 1909, 1911, 1914, 1924, 1926
Middagsavisen 1926
Morgenavisen 1913, 1933, 1937, 1938, 1941
Morgenbladet 1852, 1881, 1885-1889, 1893, 1895, 1907, 1910, 1911, 1916-1918, 1920-1921, 1924-1925, 1928-1932, 1934-1935, 1939-1941, 1943, 1945, 1952-1953, 1956, 1959, 1961, 1963
Morgengryet (se: Fremad!) 1888-1890
Morgenposten 1909, 1920, 1922-1923, 1925-1926, 1931, 1933, 1953, 1964
Moss Avis 1937, 1939
Moss mhbl 1940
Moss Tidende 1924

Motorliv 1942
Møre 1928
Narvik Dagblad 1913
Narvik Tidende 1909
Nasjonalbladet 1923
Nationen 1920, 1923, 1939-1941, 1947, 1949, 1954-1959, 1964
Nidaros 1914, 1920, 1922, 1926-1927, 1930, 1938
Nordenfjeldske Tidende 1933
Nordisk Universitetstidsskrift 1901-1902
Nordkap 1884-1887, 1889-1891
Nordlendingen 1921
Nordlandsposten 1920, 1929, 1940, 1947
Nordlands Nyt 1920
Nordlys 1902, 1921, 1959
Nordre Trondhjems Amtstidende 1916
Norsk Familie Journal 1912
Norsk Finnemissons Blad 1916-1925
Norsk Folkekultur 1919
Norsk Geografisk Tidsskrift 1920-1965
Norsk Handels og Sjøfartstidende 1964
Norsk Jæger-og Fiskerforenings Tidsskrift 1920
Norsk Kirkeblad 1888, 1904 1929, 1958
Norsk Kirketidende 1857-1863
Norsk Misjonstidende 1878, 1888, 1917, 1945, 1947
Norsk Maanedsskrift for Literatur 1885
Norsk Retstidende 1854
Norsk Skoletidende 1889, 1904, 1911, 1914, 1916-1917, 1919
Norsk Styrmannsblad 1920
Norsk Teologisk Tidsskrift 1944-1945
Norsk Veterinærtidsskrift 1924
Norske intelligenssedler 1919
Norway. Norwegian Trade Review 1932
Ny Illustreret Tidende 1881
Ny Tidende 1924
Nyt Teologisk Tidsskrift 1887
Ofoten Folkeblad 1928, 1950
Ofoten mhbl 1950-1974. 2/1962: Evenes, Ankenes og Ballangen sogn. 1/1964: Evenes og Ankenes sogn. 1974 (25. årg): = Kirkeblad for Ankenes. Se Ankenes mhbl.
Ofotens Tidende 1910, 1915, 1919, 1920, 1928-1929, 1931-1932, 1950-1951
Oplandenes Avis 1910
Oplandet 1919
Oslo Nyhets og Avertissementsblad 1925
Programbladet 1961
Ranens Folkeblad 1921
Ringerike Blad 1929
Rogaland 1948, 1965
Romsdals Budstikke 1948

Romsdals Tidende 1904
Ruijan Suomenkielinen Lehti 1877 (Finnmarks finskspråklige Blad)
Salten 1928
Sambaandet 1909-1913, 1927, 1936
Samenes Venn (Ven) 1926-1938, 1940-1941, 1945-1947, 1950-15/1952, 1954-1959
Samenes Venn. Julebok (1928: Juleboken): 1926-1930, 1935-1950, 1961-1968, 1971-1977. Gjennomsøkt i egne bind, UBO. Se Samenes Venn
Sami Usteb. Samisk Månedsblad (5 årg) Apr 1899-1903
Samhold 1904
Samleren 1932
Samtiden 1893
Sandtorg mhbl 1959-1964 (årg 1 6), 1966 (årg 7)-1969, 1972-1979
Sarpen 1921, 1932, 1964
Selbygg 1915
Skillingsmagazin 1887
Skjervø Tidende 1.12.1883-22.11.1887. Håndskr. John Haugen, utg. Venstreorgan.
Skjervøy mhbl 1960-1983 (1969-1972: = Kirketidende. Menighetsblad for Skjervøy, Nordreisa og Kvænangen. 1973: = ... for Skjervøy og Nordreisa. 1976: = Skjervøy mhbl)
Skånland mhbl 1972-1975, 1977-1979 (UBO mangler 6 7/1977)
Sogns Tidende 1907, 1925
Stavangeren 1925
Stavanger Aftenblad 1920, 1925, 1931, 1935, 1960
Stavanger Amtstidende og Adresseavis 1881
Stavanger mhbl 1931, 1940
Stille Stunder 1924
Stjørdalens Avis 1909
Stortingstidende 1900-1901
Sundmøre Folkeblad 1902, 1909
Sunnmørsposten, se Søndmørsposten
Svelvikposten 1935
Søndagshilsen 1929 (Korskirken mh, Bergen)
Søndmørsposten (1927: = Sunn...) 1909, 1922-1923, 1928, 1932, 1938
Sør Trøndelag 1948
17 Mai 1922
Talvik mhbl 1926-1940 (ikke UBO)
Teologisk Tidsskrift 1938
Tidens Tegn 1919, 1920, 1923
Tidsskrift for Skogbruk 1937, 1938, 1959
Tromsø dagblad 1919-1921, 1928, 1930-1931, 1935, 1942, 1946, 1948-1950, 1955, 1965, 1968
Tromsø Amtstidende 1897
Tromsø mhbl 1942, 1949, 1950, 1954
Tromsø Stiftstidende 1859, 1861-1862, 1866-aug1867, 1870, jan-feb1877, 1878, 1885-1888
Tromsøposten 1872-s1874, 1884-1886, 1887, 1889, 1893, 1903
Trondenes mhbl 1975-1978
Tromsøysund mhbl 1927-1969, 1971
Trøndelagen (Nidaros) 1940
Ugebladet 1892-1894

Ullern 1959
Urd 1931, 1943
Vadsø mhbl 1985
Vardø Posten 1883 1892, 1920
Verdens Gang 1885, jan1920
Vest Finnmark 1920, 1928
Vestmar 1910
Værn 1919, 1928
Vårt Land 1947, 1953, nov-des1952, 1959, 1961, 1968
Østerdalen 1962
Østlendingen 1933, 1937, 1952
Aalesunds Avis 1918, 1930

5. ÅRBØKER, ÅRSBERETNINGER

Den Norske Turistforenings aarbok 1906-1930. Kra/Oslo

Det Norske Missionsselskabs 36te Aarsberetning. Bilag til Norsk Missionstidende. Åb 1878. Stavanger. Drammen og Opland Turistforening. 1935 (åb)

Dædno Teno Tana. Lokalhistorisk skrift. 1979, 1981

Fimbul. Småskrift fra Bygdeboknemnda 1976-1978. Evenes bygdeboknemnd, utg.

Finska Kyrkohistoriska Samfundets Årsskrift 1937, 1938, 1939-1940

Forum Theologicum. Årsbok for Harnösand stifts teologiska sällskap 1954.

Fra Nordland og Finnmarken. Tromsø Stifts Aarbok 1915-1916

Fran bygd och vildmark. Luleå stifts julbok 1951.

Gildeskålboka 3. Åb Gildeskål. Bodø 1983.

Kvænangens lappiske Barnehjems Virksomhed. Årsberetninger 1886-1898. Tromsø 1887-1899.

Lofotboka. Åb Lofoten. 1979-1980, 1983

Lofot liv. 1979-1982

Lofotr. Åb Vestvågøy Historielag. 1978-1982

Malangen og Balsfjord. 1980 (åb)

Menneske og miljø i Nord Troms. 1975-1984 (åb/blad) Kvænangen, Kåfjord, Lyngen, Storfjord, Skjervøy, Nordreisa.

Nidaros bispedømme. 1953 (åb)

Norges Finnemisjonsselskap ved 50-årsjubileet. 1934-1937. Sig. Heiervang, red. Thm. (Se litteraturlisten: HEIERVANG)

Norges kirkelige Landslag fra oktober 1926 oktober 1929. Oslo 1929.

Norsk Finne Mission. Årsberetninger 1888 1910. Tromsø 1890-1910.

Norsk aarbok 1923.

Norvegia Sacra. Aarbok til kunnskap om Den norske kirke i fortid og samtid. 1.-20. årg. Kra/Oslo 1921-1940. Bibliotheca Norvegiæ Sacræ. Skrifter til Kunnskap om den Norske Kirke i Fortid og Samtid. IXX. 1922 .

Ofoten i historien. 1976-1979 (åb)

Rotsundelv lappiske Barnehjem 1899 (årsberretning). Tromsø 1900.

Sameliv/Sami Ælin 1956-1958. Oslo.

Skolp. Årsskrift for Vågan historielag 1976-1983.
Skåne årsbok 1930.
Tromsø Museums Årshefte 1925.
Tromsø og Omegns turistforening 1939 (åb).
Tromsø stifts Aarbok. Se: Fra Nordland og Finnmarken.
Trondhjems Turistforenings åb 1929.
Varanger åb 1983, 1995.
Vår kirke i nord. Åb for Hålogaland 1949-1984.
Åb Malangen og Balsfjord historielag. 1981-1982
Åb Den Norske Kirke. 1960 og 1969. 9. årg.
Åb Det norske Videnskapsakademi 1947.
Åb Lødingen 1978-83.
Åb Malangen 1979.
Åb Nordkapp 1982.
Åb Nord Trøndelag Historielag 1929, 1940.
Aab Norges Handelsmarine 1906. Sjøfartskontoret, udg. Kra 1907.
Åb for Vardø 1983.

SAMLINGER

Martti E. Miettinens samlinger s 1931, 1932. Overs. Kåre Svebak. = MM
Henrik Rosenhaugs brevsamling. Akrivverket. Samisk arkiv (Martin Myrnes). Anhang til MM. Overs. Kåre Svebak.
Kåre Svebaks samlinger 1971-73. = KSv saml.

ANVENDT LITTERATUR

Forkortelser:

BNSa Bibliotheca Norvegiae Sacrae
DNK Den norske kirke
DNT Den Norske Turistforening
NSa Norvegia Sacra.
SKHS Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
SV Samenes Venn.
TTK Tidsskrift for Teologi og Kirke
Vkin Vår kirke i nord. Åb for Hålogaland
Åb Den norske kirke

AIKIO, MATTI
1914 Polarlandsbreve og andre. Kra.

AMDAL, PAUL
1915 Prester i Selbu. = Selbygg 7. og 25.11.1915.

AMUNDSEN, O. DELPHIN
1952 Karl Roll. = Nbileks XI, s. 525-26.

ANDERSEN, HANS PEDER MAGNUS
1932 70 års tilbakeblikk på mitt virke på sjø og i land. Oslo.

ANDERSSEN, SVENN G.
1950 Presten som gårdbruker. = Vkin 1950, 32-36.

ANKER, B.TH. (prost)
1938 Fra kristenliv i Risør i 70- og 80-åri. Ved ... Mest etter personlege minne fra barndom og ungdom. Risør.

ARVESEN, OLAUS
1916 Vaagaa-presten, folkeopdrageren, provst Hans Peter Schnitler Krag og hans samtid. Et livsbillede fra 30-40-årene. Kra.

ASCHIM, ANDERS
1964 Biskop Fredrik Waldemar Hvoslef. = Vkin 1964, 17-24.

1965 Jakob Sverdrup Smitt. Biskop og politiker. = Vkin 1965, 19-26.

1966 Biskop Johannes Nilsson Skaar 1885 1892. = Vkin 1966, 18-28.

ASK, BØRGE & CHRISTIANSEN, NILS & OWREN, P.A. & RINDAL, KR.T. & BREKKE, KNUT & LØKENSGAARD, ARNE
1938 Fåberg kommune gjennem 100 år 1837-1937. Lillehammer.

ASTRUP, PETER
1922 Folkehøiskole for lapper. = Samisk skolehistorie, bd 6. Davvu Girji 2013. Brev Lyngen prestegård 24.4.1922 til skoledir Brygfjeld; 30:5. s å til samme; 23.6. s å til byråsjef Vigstad, KUD;

AUKRUST, OLAV O, red
1947 Lorenz Smith. Prest og samfunnsmenneske. Minneord til venene og kyrkjelydane hans. Lom.

BAKKE, HARALD
1950-1953 Skjeberg bygdebok. Del I (1953) II (1950). Skjeberg.

BAKKEN, JON ANGEL
1944 Nes Bygdebok. Bd. 1, 2 Del. Hamar.

BANG, A. CHR.
1890 Kirkehistoriske Smaastykker. Kra.

1909 Erindringer. Kra & Kbh.

BARLINDHAUG, K.J.
1926 Tromsø offentlige lærerskole i 100 år. Jubileumsskrift. Tromsø.

BARMAN, OLE
1976 Blant havskjær og skredfjell. = Christie 1976(2)c, 32 45.

BERG, OLA
U å (2) Buksnes bygdebok. U. s.

BERG, SIGURD
1926 Finnemisjonen eller Samemisjonen i Norge. Thm.

BERGAN, HALVOR
1982 Skriftemål og skriftestol. Skriftemålet i Den norske kirke fra reformasjonstiden til idag. Diss. Oslo Bergen Tromsø.

(BERGE, OLE CHRISTIAN)
1976(2) Minner fra Nedre Stjørdal prestegård. = Christie 1976(2)c,134-44.

BERGE, RIKARD
1975 Skiensslekten Ording Bøyesen, Bøyson, Bøysen gjennom 3OO år. Skien.

BERGERSEN, H.C.
1922 Gamle minder. = Harstad Tidende 2., 4. og 6.1O.1922.

BERG-HANSEN, KAARE
1954 Ananias Brune og den norske "Læstadius". = Vkin 1954, 78 86.

BERONKA, JOH(AN)
1929 En nogenlunde gylden middelvei. = Samisk skolehistorie, bd 4. Davvu Girji 2010. Brev Vadsø 28.11.1929 til KUD.

BIRKELI, EMIL & STRAND, TIDEMANN
1959 Kallet og veien. Det Norske Misjonsselskaps misjonsskole 1859-1959. Stavanger.

BJERKEN, MARTIN
1950 Grong bygdebok for Grong, Haram, Namsskogan og Røyrvik. Thm.

BJORVATN, ASLAK
1959 Den kristelige ungdomsskolen i Nord Noreg. = Vkin 1959, 50-59.

BJØRGAN, MAGNHILD
1969 Fragmenter av Finnmarks og Alta Talviks historie. Bd. I. Fragmenter av Alta Talviks historie. Bd. II. Leirbotn. Stensilutg.

BJØRKLUND, IVAR
1985 Fjordfolket i Kvænangen. Fra samisk samfunn til norsk utkant 1550-1980. Tromsø Oslo Bergen Stavanger.

BJØRNSON, INGA
1916 Dundor Heikka og flere lappers historier fortalt av dem selv. Optegnelser fra Ofoten av ... Kra.

BJØRSRUD, BERGLJOT & AURMARK, SVEIN
1981 Gudshus og bygdesentrum. Heggedal kapell 1931-1981.

BLEKEN NILSSEN, T.
1947 Vinger kirke 1697-1947. Vinger.

BLIX, ERIK SCHYTTE

1966a En særpreget Finnmarks prest. Prost Johan Beronka. = Vkin 1966, 93-97.

1966b Litt om skoleforholdene i Tana for 100 år siden. = Skolen vår. Utg Tana skolestyre. 2 s. = Samisk skolehistorie, bd 1. Davvu Girji 2005.

1967 Ordførere i Nesseby kommune 1846 1966. Tromsø.

1974 Kirker og kirkeliv i Karasjok. Tromsø.

1979 Domkirkens menighetspleie 100 (135) år 1843 1878-1978. = Domkirkens mhbl 7/1979. Spesialnr.

- & NERGÅRD, ARVID HALGEIR

1965 Kirker og kirkeliv i Tana prestegjeld. Tana, Gamvik og Berlevåg sokn.

BODØ INDREMISJON ...

1964 Bodø Indremisjon 1864-1964. Bodø.

BOLLMANN, ANNAS

1935 Finske strømninger og norsk bibliotek i Finnmark. = Morgenbladet 266/1935.

BONDEVIK, OTTAR

1956 Martin Tveter 50 år. = SV 4/1956,3.

1958 Under Nordkalotten. = Samisk skolehistorie, bd 5. Davvu Girji 2011: Kapitlet «Skriftemål fra Kautokeino folkeskole». 9 s.

1959 Martin Tveter. 6. juli 1959. = SV 14/1959, 3-4.

1960 Sokneprest Martin Tveter. = Åb Den norske kirke 1960, 138-141.

BOREMAN, PER

1954 Lästadianismen. Sthm.

BRAGERNES ...

1921 Bragernes kirkes 50-aars jubilæum. (12.7.1921) Anon. = (Oppl mgl)

BREVIG, HANS OLAV

1970 NS fra parti til sekt 1933-1937. Oslo.

BRODTKORP, EILERT

1923 ØstFinnmarken. = Nordmannsforbundets Julehefte 1923, 26-31.

BRUKNAPP, DAG OLAV

1972 Nasjonal samling og rasespørsmålet 1933-40. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Bergen høsten 1972.

BRUNE, A(NANIAS)

1934 Den levende kristendom i Vadsø. Den såkalte læstadianske menighet i Vadsø. = Bidrag til Finnmarkens kirkehistorie. VI. = NSa, s. 41-81. Kristian Nissen: Oplysninger, s. 81-85.

BRYGFJELD, CRISTEN

1933 Noe agitatorisk, uvederheftig slarv. = Samisk skolehistorie, bd 4. Davvu Girji. 2010. Polem. Se Vogt, Hans.

BRÄNNSTRÖM, OLAUS

1962 Den laestadianska själavårdstraditionen i Sverige under 1800-talet. Uppsala. Diss.

BØCKMAN, ANTON

1948 Menighetslivet i Tromsø gjennom 50 år. = Tromsø 31.1.1948.

1953 Kirken i fiskeværene. = Vkin 1953, 17-22.

1956 Vekkelsen i Tromsø 1856-1860. = Vkin 1956, 60-67.

1960 Sokneprest Martin Tveter menighetspresten. = Vkin 1960, 13-16.

BØCKMAN, P.W.K.

1903 Tromsø Bispedømme 1804-1904. Kirkehistoriske Meddelelser. Tromsø.

BØRRETSEN, J.

1959 Sokneprest Kristian Nissen 80 år 29. november. = SV 23/1959.

CHRISTENSEN, PEDER
1913 Provst Jak. Anderssen. Et sjeldent Jubilæum. 35 Aar Prest i Ofoten. En nutidens Peder Dass. = Morgenbladet 19.3.1913. Søndagskronik.

CHRISTIE, ELISABETH, red
1976(2)a Prestegårdsliv. Minner fra norske prestegårder. Første samling. Oslo. 1966(1).

1976(2)b Do. Annen samling. Oslo. 1967(1)

1976(2)c Do. Tredje samling. Oslo. 1968(1)

1976(2)d Do. Fjerde samling. Oslo. 1969(1)

CHRISTOPHERSEN, DIKKA THINN
1976 (1902) Over Nordkalotten til sprogkurs i finsk prestegård. = Christie 1976(2) d, 274-90. Se: En prestekones erindringer fra unge dage i Finnmarken. Kra 1902.

DAHL, HANS FREDRIK & HAGTVEIT, BERNT & HJELTNES, GEIR
1990 (1982) Den norske nasjonalsosialismen. Nasjonal Samling 1933-1945. Oslo.

DAHL, HELGE
1951 "Altens Lærerskole" 1863-70. Serprent av Norsk Pedagogisk Tidskrift Nr. 7 1951.

1953 Samiskopplæringa for prester ved Tromsø seminar 1859-1905. = Håløygminne 2/1953, 60-68.

1957 Språkpolitikk og skolestell i Finnmark 1814-1905. Oslo.

DAHL, NIELS A. & HAMBRO, E.J. & HVOSLEF, F.W.
1888(1882) Om et Menighedsuniversitet. Bergen. S. 1-12. Oppr publisert i Bergens avisene juni 1882. Ny utgave Bergen 1899. Se Luthersk Ugeskrift 20/1883 I, 326-32.

DAHLE, INGEBRIGT
1971 Bragernes kirke 1871-1971. Drammen.

DEHLI, GUNNAR
1929 Indremisjonsliv i en trøndelagsbygd. Spredte trekk fra det kristelige arbeide i Sjørdal. = FFR 20/1929.

Det Norsk Lutherske Finnemissionsforbund 1910-1920. Se: Otterbech, Jens.

DEVOLD, HARALd OPHUS
1921 (JJAnderssen, nekrolog) = Tromsø 28.10.1921.

DIESEN, INGULF
1980 Veiryddere. Gustav Adolph Lammers og den bevegelsen og de medarbeiderne som grunnla de eldste norske frimenigheter som utgjør Det Norske Misjonsforbunds forhistorie og opprinnelse. Oslo.

DIETRICHSON, LORENTZ
1875 1. del: Hesperiske Nætter. Billeder fra Syd og Nord. Chra 1875.

DOMKIRKEN ...
1935 Domkirken i Kristiansand 1885 - 18. mars - 1935. Kristiansand.

DYPVÅG MENIGHETSRÅD, utg
1962 Dypvåg kirke og menighet. Oslo.

EBBEMOE, E. CHR.
1933 Flekkefjord og Nes Kirke. I anledning av 100 års festen 25. januar 1933. Flekkefjord.

EIDE, BERNHARd & ANKER GOLI, S. & ELLINGSG]RD, A.
1948 Det Vestlandske Indremisjonsforbund gjennom 50 år. Bergen.

EIDNES, HANS, red
1946 Trondarnes folkehøgskole 1919-1944. Harstad.

EIER, SIGFREd L.
1940 Hurums historie. Bd. II. Bygdehistorie 1807-1940. Hurum bygdeboknemnd, utg. Drammen.

EINUNG, H.H.
1978(1926) Tinn soga. Bd. I. Rjukan.
1937 Tinn gjennem 100 år 1837 1937. Jubileumsskrift i anledning 100 årsdagen for formannskapslovgivningen ved ... Oslo.
ELLINGSG]RD, A.
1948 Finnmarksmisjonen. Se: EIDE, BERNHARDD m.fl. S. 387-504, 512-14.
ERIKSEN, GUNNAR OG HENRIK
1939 Sogneprest Dr. Alfred Eriksen. Oslo.
ERIKSEN, HILMAR
1981 Det gamle Astafjord og Ibestad. Første bind. Tingsoknet og kirkesoknet. Thm.
ERIKSEN, KNUT EINAR & NIEMI, EINAR
1981 Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860-1940. Oslo & Bergen & Tromsø.
1982 Kirka og minoritetspolitikken i nord lojalitet overfor Gud eller Keiser? = Heimen 1/1982,17-28.
ERIKSEN, KRISTIAN HILMAR
1926 Tromsø amtsskole 1876-1926. Femtiårsskrift ved ... skolens bestyrer. Tromsø.
ERVASTI, A.V.
1884 Suomaleiset Jäämeren rannalla. Hki (Oulu). (Finnlenderne på Ishavets strand.)
ESPELAND, ARNE, red
1934 Norske skulefolk. Stavanger.
ESBENSEN, ANDREAS
2000 Læstadianismen på Nordkalotten. (Tromsø? Kåseri Kaldfjord bedehus 22.6. 1998.)
(EVENES SPAREBANK)
1950 Evenes Sparebank. Gjennom 50 år. 1900-1950. U. s.
FAGERBAKKEN, J.M. INGEBRIGTSEN
1934 Bidrag til finnernes bygdehistorie og etnografi. Første hefte Hatfjelldalens finner. = Nordnorske samlinger II. Etnografisk Museum, utg. Oslo.
50-AARS BERETNING ...
1915 50-aars beretning for Trondhjems indremission 1865-1915. Thm.
FERAGEN, ANDREAS MARTINUS
1904 Tilbagesyn paa mit liv med et blik paa folkeskolen før og nu. Hamar. = Tilleggshft. Norsk Skoletidende.
FESTSKRIFT ...
1930 Festskrift ved Gymnasiesamfundet "Brage"s 50-års jubileum 30 decbr. 1930. Aalesund.
FEYLING, prost
1937 Det kirkelige og religiøse liv i Eigersund herred i de siste 100 år. Foredrag av ... på Eigersund herreds 100-årsfest for formannskapslovene. = Dalane Tidende 24., 27., 29.9.1937.
FINNMARKEN ...
1915 Finnmarken for Kristus. En hilsen til finnemissionsvennerne. Det norsk lutherske Finnemissionsforbund, utg. Stavanger.
FORFANG, A(NDERS)
1920 Norsk Finnemisjons historie. Thm.
FOSSESTØL, T. & SVALASTOG, OLAV & KAPSTAD, ALV, red
1955 Trefoldighet menighet i Arendal 1705-1955. Arendal.
FREDRIKSEN, E(LLEV OLAI)
1983(1931) Lauvangr. Lavangens beskrivelse. Moen.

FRIIS, GUTTORM
(1965) Skjervø Sparebank 1865 1965. Fra 1960 sammensluttet med Nordreisa Sparebank til Skjervø og Nordreisa Sparebank. Med et tillegg: Spredte trekk av Skjervøy Prestegjelds historie. U. s.

1978 Skjervøy kirke 250 år 1728-1978. Kongsberg.

FRIIS, J(ENS) A(NDREAS)
1874 Hans Majestæt Kong Oscar II's reise i Nordland og Finnmarken Aar 1873. Chra.

FUGELSØY, MAURITS
1970 Skjervøy. Et prestegjeld og et herred i Nord-Troms. Bd. 1. Thm.

FUREVIK, M.
1920 Kautokeino. Norges største prestegjæld. = Lappernes Ven 21/1920; Grimstad Adressetidende 22.11.1920.

FÅBERG MENIGHETSRD, utg
1977 Fåberg kirke 1727-1977. Fåberg.

GALSCHIØDT, ERNST
1965 Sør-Varanger prestegjeld. Tromsø. = Vkin 1964, 30-33. Se samme: Sør Varanger prestegjeld 1864-1964.

GAMMAN, IVAR (red) & REMME, AXEL
1970 I Herrens tjeneste blant fiskerne langs Norges kyst og ute ved Island. Et riss av den Indre Sjømannsmisjons historie 1880 1970. Bergen.

GAMST, LEONH(ARD)
1967 Loppa øy gjennom tidene og slekten Gamst. Loppa.

- & SAMUELSBERG, HARALD, red
1983 Loppas historie. Bygdebok for Loppa kommune. Loppa.

GAUSTEMEL, STEFFEN
U. å. Liers historie. Bd. VI. Bygdehistorie. Lier.

GAUTESTAD, OLAV, red
1939 I Guds lys. Bibeltimer og foredrag av Andreas Seierstad (m. fl). Landsmøtet på bibelsk grunn for lærarskuleungdom og lærarar. Finnsnes 27. - 31.ju1i 1939. Volda.

GISLESEN, HENRIETTE
1861 Erindringer fra det betydningsfuldeste Aar i mit Liv, af Forfatterinden til "En Moders veiledende Ord til sin Datter". Chra (posthumt).

GJESSING, GUTORM
1973 Norge i Sameland. Oslo.

GOVERTSEN, GODTFR.
1946 Minner fra Finnmark. = Hjemmenes Påskebok 1946, 14-20.

GRANKVIST, ROLF
2009 Thomas von Wesen. Prest og Misjonær. = Norsk Biografisk Leksikon. 3 s.

GRØNVIK, IVAR, red
1958 Ørsta gjennom 75 år 1883 1958. Bergen.

GRAARUD, G(UNNAR)
1928-1929 Holmestrandiana. 3die del av Holmestrands historie. I. Trykt som føljeton i Jarlsberg fra 2den februar 1921 inntil side 254. Holmestrand. II. Tønsberg (1928). Mellomlegg mellom del I og II: Holmestrand kirke er 250 aar gammel. Festskrift av ... og sognepresten (= Gregers Winter Wulfsberg). Holmestrand 1924.

GULBRANDSEN, BIRGER
1948 Nattverden i norsk kirkeliv. = BNSa XVII. Oslo. Diss.

HAGEMANN, T.
1921 Provst Jak. Andersen. = Høgskulebladet 25.11.1921, 359-61.

HALVORSEN, ANDERS
1903 Alten Talvik i midten af forrige aarhundrede. = FKK 1903,481-91.
1911 Billeder av livet i Finnmarken i fortid og nutid. Kra.
HALVORSEN, J.B. Se ovenfor 3.3. = NFolex
HAMRE, ALFRED
1976 Granvin kyrkje. Festskrift utgjeve i høve 250 års høgtida 1726-1976. Granvin.
HANDELAND, OSCAR
1922 Vaarløysing. Bd. 1. Bjørgvin.
1966(2) Vårløysing. Bd. 2 (1934) og 3 (1936). Bergen.
HANSEN, EMIL
(1957) Nordreisa bygdebok. Thm. U. å.
HANSEN, EINAR RICHTER, red
1985 Honningsvåg Kirke 100 år. 1885 1985. Nordkapp kommune, utg.
HANSSON, PER
1970 Mamma Karasjok. Oslo.
HATLE, KONRAD
1972 Jubileumsskrift til Vestnes kyrkjes 100 årshøgtid 8. oktober 1972. Molde.
HAUGE KYRKJE ...
1969 Hauge kyrkje på Lærdalsøyri 100 år. 1869-1969. U. s.
HAUGEN, ANNY
1960 Finnmark Husflidslag 50 år. Jubileums beretning. Hammerfest.
HEGGTVEIT, H.G.
1894 Pastor Karl Roll. = Karl Roll: Pavekirkens Historie eller Historiens Vidnesbyrd om, at Usandheden vel er gammel, men Sandheden alligevel ældre. Kra. S. III-VIII.
1912-1920 Den norske Kirke i det nittende Aarhundrede. Et Bidrag til dens Historie. I-II, 1 2. Chra.
HEIENE, GUNNAR
1992 Eivind Berggrav. En biografi. Oslo.
HEIBERG, INGER
1976(2) Prestegårdsliv i et stykke Fjell Norig. = Christie 1976(2)b, 104-142.
HEIERVANG, S(IGURD), red
1937 Norges Finnemisjonsselskap ved 50-årsjubilèet. Åb 1934-37. Thm.
1938 Jubileumsgaven til reisning av egne skolelokaler og internat for Den samiske ungdomsskolen Jens Otterbechs minne. = SV 1938, 52.
HEINONEN, REIJO E.
1977 Kirkko ja oikeistoradikalismi Suomessa 1930 luvulla. (Kirken og høyreradikalismen i Finland på 1930 tallet.) = Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900 luvulla. (Kirken i det finske samfunn på 1900 tallet.) Markku Heikkilä & Eino Murtorinne, red. Hki.
HELLAND, AMUND
1906 Topografisk statistisk Beskrivelse over Finnmarkens Amt. Anden del. Befolkning og Historie. = Norges Land og Folk topografisk statistisk beskrevet. XX. Finnmarkens Amt. Kra.
HENRIKSEN, STEIN
1959 Hvorfor et samisk gymnas? = Samisk skolehistorie, bd 2. Davvu Girj 2007. Radioforedrag. Utg i avisa «Finnmarken» og på samisk i bladet «Nuorttanaste».
HERTZBERG, NILS
1909(2) Fra min Barndoms og Ungdoms Tid. 1827-1856. Chra.
HIDLE, JOHANNES & JENS OTTERBECH
1917 Fornorskningen i Finnmarken. Dr. Martin Luthers minde viet. 1517 31 oktober 1917. Kra.

HIRSTI, REIDAR
1983 Tirpitz. Oslo.

HOEL, SISKEN (= SIGRID) SKJELDERUP
1937 Norsk memoireliteratur og norske selvbiografier i Arthur Skjelderups bibliotek. Med et tillegg. Oslo. = Norsk bibliografisk bibliotek. Bd. 3. Hft 3.

1941 Supplement til katalog over norsk memoireliteratur i Arthur Skjelderups bibliotek. Oslo. = Norsk bibliografisk bibliotek. Bd. 3. Hft 3. Tillegg.

HOEM, ANTON & TJELDVOLL, ARILD
1980 Etnopolitikk som skolepolitikk. Samisk fortid, norsk framtid? Oslo Bergen Tromsø.

HOLE, E.M.
1935 Florø gjennem 75 år. En utsikt over byens historie 1860-1935. Ved ... med bistand av en komitè. Florø.

HOLM, ANDR. H, red
1922 Tilbakeblik og fremsyn. Frikirkens Finnmarksmission i 30 aar 1892-1922. Moss.

HOLTER, ÅGE
1966 Det Norske Bibelselskap gjennom 150 år. I. 1816-1904. Oslo.

HOLM, ANDR. H.
1909 Vore brødre lapperne. Korte træk av Finnmarkens og lappernes historie, deres liv, sæder og skikker samt miss-ionsarbeidet blandt dem i Nordland og Finnmarken før og nu. Av ... med bistand av G.F. Lund og L. Dyb. (Moss.)

HORNEMANN, N(IKOLAI)
1928 Finnmemisjonen gjennem 40 år. 1888-1928. = SV 31, 33 og 34/1928.

1935 Inntrykk fra mitt besøk i Lebesby 1935. = SV 46 47/1935.

1938 Menn og minner. = SV 1938, 43, 48.

1941 Finnmarksminner. = SV Juleboken 1941, 5-7.

HOUGEN, FREDRIK
1910 Kragerøminner. Kragerø.

(HVALSHAGEN, M. ASBJ.)
1947 Asker kristelige ungdomsforening. 50-årsberetning 1897-1947. Oslo.

HÆGSTAD, DANIEL
1957 Opptegnelser vedrørende slektene Arctander og Haar (Harr). = Håløygminne 2/1953, 60-68.

HØYEM, BRAGE
1951 Minne. = SV 20/1951, 6; 23/1951, 4, 6.

IVERSEN, OLE C, red
1917 Lutherstiftelsens Husandaktsbok. Betraktninger til hver dag i aaret over frie tekster i tilslutning til 2den rækkes evangelier. Kra.

JACOBSEN, HARALD J.
1965 Prost Kristian Heggelund Dahl in memoriam. = Dypvåg og Flosta mhbl, 4/1965, 2.

JAKOBSEN, ANTON
1949 Harald Devold in memoriam. = Tromsø 26.3.1949.

1962 Minne og meining. Tromsø.

JAMT, MARTIN
1937 Jubileumsskrift. Røros Indremisjonsforening gjennem 60 år. 29. april 1877 - 29. april 1937. Røros.

JENSEN, J(ØRGEN) ARNOLD
1964 Kristiansands Misjonsforening gjennom 125 år. Kristiansand.

JENSEN, ODDVAR
1997 Strid om kristendomsfaget. = Folkets Framtid 7.3.

JERNSLETTEN, NILS
1959 Kvifor vere same? = Nordisk nykolonialisme. Samiske problem i dag. Lina Homme, red. Oslo. S. 70-98.

JERVELL, TORA
1976(2) Et Finnmarks kall for 50 år siden. = Christie 1976(2)a, 192-200.

JOHANSEN, KORNELIUS, utg
1931 Skjerstad sogn og herred samt Misvær kapelldistrikts historie. Thm.

JØRGENSEN, TORSTEIN
2009 Hans Egede. Prest, Misjonær og Biskop. = Store norske leksikon. 6 s.

KARASJOK LANDBRUGSFORENING ...
1955 Karasjok landbrugsforening. Karasjok bonde- og småbrukerlag 1905-1955. Jubileumsåb. Hammerfest.

KARLSEN, ANTON
1986 Den læstadianske bevegelses historie i Ofoten og Lofoten. Beisfjord. Forlegger Alvin Nystad.

KARLSEN, OLAV
1961 Grotid i nord. Av Nordnorges misjonshistorie de siste 100 år. Tromsø.

KIIL, ALF
1980 Målselv bygdebok. Bd. I. Målselv.

KJELSTRUP, K(arl)
1942 Norvegia catholica. Moderkirkens gjenreisning i Norge. Et tilbakeblikk i anledning av 100-årsminnet for opprettelsen av St. Olavs menighet i Oslo 1843-1943. Oslo.

KJERULF, HALFDAN
1917-1918 Af Hans efterladte papirer 1831-1868. Wladimir Moe, utg. I II. Kra.

KJØLLEFJORd MENIGHETSRÅD, utg
1938 Festskrift i anledning Kjøllefjord kirkes 200-års jubileum 1738-1938. Kjøllefjord (Hammerfest).

1977 Kjøllefjord kirke. Kjøllefjord (Kragerø). Kjøllefjord mhr 1938. Faksimiletrykk. S. 3-2.

KLØVSTAD, G.O.
1922 Provst Jak. J. Andersen. = NSa II s. 285-88.

KLØVSTAD, G.O. & MØRCH, ANDREAS (red)
1939 Sandeboka. Bygdebok for Sande i Vestfold. Drammen.

KOHT, H(ALVDAN)
1918-1925 Johan Sverdrup. Bd. 1-3. Kra.

KOLSRUD, OLUF
1949 Nils Kristian Nissen. = Nbileks X s. 165-167.

KONG OSCAR II ...
1969 Kong Oscar II kapell Grense Jakobselv 1869-1969. Kirkenes.

KORNELIUSSEN, KRISTOFFER
1959 Kirken og menighetslivet i Skånland gjennom hundre år. Jubileumsskrift ved ... Harstad.

KRISTIANSANDS MISJONSFORENING ...
1930 Kristiansands misjonsforening 1839 29. desember 1929. Anon. = Fedrelandsvennen 4.1. 1930.

KRISTIANSEN, IDAR
(1970) Korstog mot Kautokeino. Oslo.

KROHN-HANSEN (WOLLERT)
1961 Anton Jervell Bøckman. = Vkin 1961, 8-10.

KVAM, JAK. VILH.
1909 Den norske kirkes Biskoper efter Reformationen. Kra.

KVANDAHL, HENR.
1925 Samefolks historie. Samlet og utarbeidet av med forfatterens anmerkninger. Røros. Bd II. Thm 1932. Bd III Tromsø 1947.

KVIKNE, AND.
1934 Festskrift i anledning Røros kirkes 150års jubileum 1784 15. august 1935. Røros.

KAARTVEDT, A.
1956 Kampen mot parlamentarisme 1880-1884. Oslo.

LARSSEN, EMIL
1964 Banken og bygda. Lyngen Sparebank 1908 1958. Tromsø.

1976 Lyngen bygdebok. Lyngen prestegjelds historie. Tromsø.

LID, LARS
1932 Jubileumsbok. Sunnmøre Fellesforening av Indremisjonen 1882-1932. Ålesund.

LIE, BERNT
1896 Nordover. Fortællinger og Billeder. Kra.

1907 En Udviklingens Forpost. = Aftenposten 24.7.1907.

LILLEENG, G. A.
1937 Bygdehistorie. Vestre Jakobselv, Varanger Finnmark. Vadsø.

LINDKJØLEN, HANS
2005 Kirkens rolle i samisk opplæring. = Samisk skolehistorie, bd 1. Davvu Girji. 8 s.

LINDSTØL, TALLAK
1914 Stortinget og Statsraadet 1814-1914. I-II. Bd. I: A K. Kra.

1923 Risør gjennem 200-aar 1723-1923. Jubilæumsskrift. Risør.

LJONES, TORBJØRN
1959 Ulvik kyrkja. Eit attersyn. Utgjeve av Ulvik sokneråd i høve kyrkjejubilèet 1959. Voss.

L.M.V.
1933 Minner om Devold. = Glåmdalen 23.4.1960.

LUDVIGSEN, H.J.VINJE & UPSAHL, ERLING, red
1938 Moss kristelige ungdomsforening 50-år 1888-1938. = Glimt. Månedsblad for Moss kristelige ungdomsforening, 10/1938.

LUND, SVEIN
2002 *Samisk skolehistorie og fornorsking*. Manus til forelesning for Skånland vidaregåande skole, 15.11.2002.

2000 Av en historieløs kommunes skolehistorie. = Samisk skolehistorie bd 3. Hovedred.

2003-13 Samisk skolehistorie. Bd 1-6. Davvu Girji. Tilleggsmateriale, bd 4.

LUND, TOR EGIL
1978 Tre stammers møte i skolene i Nord Troms. = Menneske og miljø i Nord Troms. Åb 1978,28-37, 38.

LUNDE, AAGE
1979 Sør-Varangers historie. Sør-Varanger kommune, utg. Vadsø.

LYSAKER, TRYGVE
1958 Trondenes bygdebok. Trondenes sogns historie ved ... Harstad.

1960 Vekkelse og kristenliv i Trondenes i siste halvpart av 1800-tallet. = Vkin 1960, 40-53.

LØKHAUG, JOHAN
1965 Bakklandet sogn og kirke 1715 1965. Thm.

LØVAAS, ARNE
1977 Loppa prestegjeld gjennom årtier. Læstadianismen. Loppa. 20 s. Emnehefte i grunnskolen.

LØWOLD, O.A.
1888 Fra Dalene. Stavanger.

MAGELSSEN, KIRSTI
1976(2) "Der mitt hjarta er fest " = Christie 1976(2)b, 7-30.

MAGELSSEN, N(IELS) S(TOCKFLETH)
1928 Familien Magelssen. III. Farvermester Christian Magelssens efterkommere. Thm.

le MAIR, M(ADS)
1946 Med rein og pulk i kirkens tjenste. Bergen.

MAMEN, H. CHR.
1968 Presteskapet i Asker og Bærum etter reformasjonen. = Asker og Bærum historielag. Skrifter 11. Asker.

1979 Kirke og menighet i Asker. Ved Asker kirkes hundreårsjubileum. Asker menighetsråd, utg. Asker.

(MANAPPEN, K. T.)
1930 Holmestrand som en utvandrer husker den. Små minner fra byen i gamle dager. = Jarlsberg og Larvik Amtstidende 18.11.1930.

MANNSÅKER, DAGFINN
1954 Det norske presteskapet i det 19. hundreåret. Sosialhistoriske studier. Oslo.

MANTHEY, AUGUST CHRISTIAN
1909-1919 Dagbøger for Aarene 1856-1874. I-II. Kra. Den norske historiske Forening, utg.

MEGRUND, (PEDER OLSEN)
1886 Om Missionen blandt Lapperne i det nordlige Norge og det lappiske Barnehjem i Kvænangen. Lutherstiftelsens Lokalbestyrelse i Tromsø, utg. Tromsø.

MELBØE, BJØRG
1976 Prost Jakob J. Anderssen. = Ofoten i historien. Åb 1976, 12-15. Stoffet fremskaffet av Turid Skoglund og Arthur Ravn. (Salme s. 15f og julehilsener s. 16f. av prosten.)

MELØY, L. LIND
1980 Internatliv i Finnmark. Skolepolitikk 1900-1940. Oslo.

MOLLAND, EINAR
1962 Jacob Sverdrup Smitt. = Nbileks XIV s. 97-99.

1979 Norges kirkehistorie i det 19. Århundre. I. Oslo.

MOSS KIRKE ...
1961 Moss kirke gjennom 350 år. Festskrift utgitt i anledning av 100-års jubileet 1961. Moss.

MOTZFELDT, ERNST, utg
1908 Dagbøger 1854-1889. Chra & Kbh.

MUSUM, EINAR
1956 Verdalsboka. En bygdebok om Verdal. Bd. II A: Kulturhistorie. Johs Dahl, red. Thm.

MYKLEBUST, OLAV GUTTORM
1980 H.P.S. Schreuder. Kirke og misjon. Oslo.

1986 En var den første. Studier og tekster til forståelse av H.P.S. Schreuder. Med bidrag av C.M. Doke og Ernst Dammann. Oslo.

MYKLEVOLL, MAGNUS
1955 Tovik kirke 50 år 1905-1955. Harstad.

NESJE, E.A.
1916 Provst Jak. J. Anderssen. = Norsk Skoletidende 51A/1916, 841f.

NIELSEN, SIGV.
1926 Fra mindernes taakekyst. = Barlindhaug 1926, 133-38.

NIEMI, EINAR A.
1977 Oppbrudd og tilpassing. Den finske flyttingen til Vadsø 1845-1885. Vadsø.

1995 Sogneprest Martin Tveter i Vadsø. «Nasjonal samling på kristendommens grunn.» = Varanger åb 1995, 197-223.

2009 Nils Stockfleth. Prest, Opplysningsmann og Språkforsker. = Store norske leksikon. 5 s.

NIELSEN, KONRAD
1907 Lappiske klagemaal. = Skolebladet 11/1907. 4 s.

NIEMI, EINAR

1995 Sogneprest Martin Tveter i Vadsø. «Nasjonal samling på kristendommens grunn». Varanger årbok. Varanger årbok.

NILSSEN, SØREN
1889-1890 Pastor Karl Jacob Roll. = FFR 1889, 41-43, 162-68, 170-76; 1890,306-12, 314-20, 324-26, 333-35, 339-40, 388-92, 394-400 (Julius Bruuns liktale s. 397f).

NISSEN, HARTVIG
1920 I.W. Prebensen og Wenche Grove. Litt om dem og deres slegt. Utgit av barnebarn ved ... Kra.

NISSEN, INGA BIRCH REICHENWALD
1976(2) Prestekone i Karasjok. = Christie 1976(2)b, 192-212. Kortversjon Vkin 1958, 63-71.

NISSEN, KRISTIAN
1934 Hvoslef, Fredrik Waldemar. = Nbileks VI s. 408-411.

1949 Otterbech, Jens. = Nbileks X s. 567-570.

1952 Roll, Karl Jakob. = Nbileks XI s. 525-527.

1954 Sandberg, Georg. = Nbileks XII s. 192-195.

1962a Smith, Peter Lorentz de Ferry. = Nbileks XIV s. 81-83.

1962b Smitt, Jakob Sverdrup. = Nbileks XIV s. 97-99.

NOME, JOHN

1943 Det Norske Misjonsselskaps historie i hundre år. Bd. I: Det Norske Misjonsselskaps historie i norsk kirkeliv. Fra stiftelsestiden til Schreuders brudd. Bd. II: Fra syttiårene til nåtiden. Stavanger.

1958 Brytningstid. Menighetsfakultetet i norsk kirkeliv. Den historiske bakgrunn og grunnleggelsestiden. Oslo.

NORDERVAL, MONRAD
1973 I det hyggelige hjørne. Oslo.

NORDSTRANd KIRKE ...
1960 Nordstrand kirke. 100 år en glede. Festskrift i anledning kirkejubileet på Nordstrand 1866-1966. Oslo.

NORLIE, O. M.
1914 Norsk lutherske prester i Amerika 1814-1913. Minneapolis, Minn.

(NYAAS, OLE JOHAN)
1963 Attersyn på kirkesaka i Dalsbygden. (Dalsbygda. Tolga.)

OFTENÆS, O. JENSEN
1959 Kristiansands indremisjon 100 år. Kristiansand.

Olsen, Brynjolf Olander; se STUVE.

OLSEN, HÅKON H(OLST)
1965 Bygdebok for Hasvik. Hasvik.

OMRE, OLE
1952 Modums historie. Bd. I. Modum. Modum Sparebank, utg.

OPDAHL, CHRISTIAN
1906 Fornorskningen i Finnmarken. 2 s. = Skolebladet nr 51.

OTTERBECH, EVY
1955 Sannheten om mitt livs "eventyr" eller misunnelse gjør oppfinnsom. Oslo.

1971 Biografi. (Jens Otterbech) = Kan du tilgi? Emil Birkeli, utg. Oslo. S. 105-109.

OTTERBECH, HANNA
1955 8 år i Finnmark. = SVJ 1955, 21-23.

OTTERBECH, JENS, red
1917 Et forældrehjertes sorg over barnets smerter. = Samisk skolehistorie, bd 4. Davvu Girji 2010. Brev res kap i Hetland 2.10.1917 til KUD.

1921 Det Norsk Lutherske Finnemissionsforbund 1910-1920. Stavanger.

Se HIDLE & OTTERBECH.

PAULAHARJU, SAMULI
1973(1928) Finnmarkens folk. Uddevalla. Thomas Warburton, overs: Ruijan suomalaisia. 1928.

PEDERSEN, GERHARd ARNOLDUS
1887 Nogle af mit Livs Hændelser fra Nordland. Bergen.

PEDERSEN, JAC. WICKLEM
1957 Steinkjer 100 år. 1857-1957. Steinkjer.

PETERSEN, K.
1925 Trondhjems Indremisjon. 60 års beretning 21. april 1865 2l. april 1925. Thm.

1927 Trondhjems krets av Det Norske Misjonsselskap. 80-års beretning 6. januar 1847 6. januar 1927. Thm.

PETERSEN, KAARE
1978 Hedningemisjon i Ofoten. = Ofoten i historien. Åb 1978, 18-24.

QVIGSTAD, J(UST)
1907 Historisk Oversigt over Oplysningsarbeidet blandt Finnerne i Finnmarken. Tromsø.

1914 Norsk Finnemission 1888-1914 og Rotsundelv lappiske Barnehjem 1886-1914. Tromsø.

1927 Lappiske eventyr og sagn. I. Oslo. = Institutt for sammenlignende kulturforskning. III.

1929 Sjøfinnene i Nordland. = Tromsø Museums Årshefter. Humanistisk avd. Nr. 1. Vol. 51 (1929) nr. 1. Tromsø.

RAITTILA, PEKKA
1973 Juhani Raattamaa. Kirjeet ja kirjoitukset 1847-1881. Red. Hki.

1976 Juhani Raattamaa. Kirjeet ja ja kirjoitukset (brever og skrifter). Toinen täydennetty laitos (2. utv utvidete utg). Hki 1979.

1976 Lestadiolaisuus 1860-luvulla. Leviäminen ja yhteisönmuodostus. Diss. Hki. (Lestadianismen på 1800-tallet. Utbredelsen og etablering av fellesskap.)

1979 Erkki Antti Juhonpieti. Kirjeet ja kirjoitukset (brever og skrifter) Red. Tornedalica 29.

RATCHE, ARTHUR
1936 Finsk fare for Finnmark. Oslo.

RAVN, ARTHUR
1977 Prost Jac. J. Anderssen. = Ofoten i historien. Åb 1977,44-55. Salme s. 51 av prosten.

RINGARD, MORTEN
1942 Flekkefjords historie. I samarbeid med Zach. B. Torkildsen o.fl. Flekkefjord.

1952 Byen under fjellet. Holmestrand 1752 10. november 1952. Festskrift utgitt av Holmestrand kommune. Oslo.

ROALDSØ, S.G.
1958 En stor tanke. = SV 5/1958,4.

ROBBERSTAD, KNUD
1963 (1945) Lærebok i kyrkjerett. Fyrelesningar på Det praktisk-teologiske seminaret til Menighetsfakultetet.

ROGSTAD, KAARE GRANØYEN
1970 Fest skrift til Snåsa ved kyrkja sitt 100-års og 750(?) års jubileum 1. juli 1970. Snåsa.

ROGSTAD, SOFIE
1978 Kvinnehistoriske arkiver. Oslo. Norsk privatarkivinstitutt.

ROLFSEN, NORDAHL
1897 Læsebog for Folkeskolen. Tredje Del. Skriftsprog og Landsmaal. Kra.

1907 Natur- og folkelivsbilleder fra Norge. Anden Samling. Kbh.

1908 Læsebok for folkeskolen. Ny utgave. Tredje del. "Byutgave".

ROLL, KARL, utg
1876 Aktstykker til Belysning af Forholdet mellem Biskop Schreuder og det Norske Missionsselskab fra Biskopens Ordination indtil Generalforsamlingen 1873. Stavanger.

RONTI, HANS
1985 Så synger vi litt. Minner fra eldre tider. = Vadsø menighetsblad 3/1985, 7.

ROTI, H.C.
1949 Wilhelm Andreas Wexelsen. = Kyrkjeblad for Eid og Starheim, okt/1949, 16f.

RUDVIN, OLA
1967-1970 Indremisjonsselskapets historie. I: Den norske Lutherstiftelse 1868-1891. II: Det norske lutherske Indremisjonsselskap 1892-1968. Oslo.

RØGER, MAGNUS
1968 Sokneprest Peder Arctanders Dagbog over Huus besøg i Ofoten Prestegjeld 1775-1776. = Håløygminne 1/1968,285-290.

SABA, ISAK
1907 Fornorskningen i Finnmarken. Svar til skoledirektør Thomassen og sogneprest Opdahl. = Skolebladet nr 2. 4 s.

SALVESON, AAMUND
1937 Jubileums- og bygdebok for Eigersund herad. Stavanger.

SANDNES, JØRN
1960 Snåsaboka. Bind II. Bygdehistorien etter år 1800. Steinkjer.

SARAKSEN, PER ERIK
2010a Om fornorskinga av samene. = Samisk skolehistorie, bd 4. Davvu Girji. 3 s. Overs. Svein Lund.

2010b Minner fra folkeskoletida mi, skolestuelofftet i Vestertana. = 2010a. 3 s.

SAXVIG, G.
1889 Strindens Præster efter Reformationstiden. Biografiske Optegnelser ... Thm.

SCHNEIDER, HANS JACOB SPARRE
1891 Fra Sør-Varangers ødemarker. = Skilling-Magazin 26/1891. = Wessel 1978(2), 6-28.

SCHØYEN, CARL, utg
1920 Nordlandet. Kra.

SCHØYEN, W.M.
1891 Georg Sandberg. = Entomologisk Tidskrift 1891, 71-76.

SIVERTSEN, DAGMAR
1955 Læstadianismen i Norge. Tromsø. Diss.
1961 Læstadianismen og samene. = Sameliv. Samisk Selskaps årbok 1959-1960. Oslo – Bergen. S 92-140.
SIVERTSEN, JØRGEN
1973 Hammerfest 1784-1914. Hammerfest.
SJURSEN, BENTE & LUND, SVEIN
2010 «En af de bedste Finnefjorder». Glimt fra Lerresfjords og Altas skolehistorie, samla av… = Samisk skolehistorie, bd 6. Davvu Girji. 4 s.
SKAR, HANS
1906 Det gamle Snaasen. Kra.
1907 Snaasens kulturhistorie til aaret 1907. Kra.
SKJELDERUP, ARTHUR
Arthur Skjelderups bibliotek. Se: HOEL, SISKEN
SKJESETH, KRISTEN
1921 Provst Jak. J. Anderssen. In memoriam. = NK 1921, 564-568.
1952 Prost Jakob Andersen. Sokneprest i Ofoten 1879-1921. = Vkin 1952,8 24.
SKORGEVIK, KJELL
1974 "Sandstormen". Trekk fra det religiøse liv på Sundmøre i åra 1880-1900. Hovedfagsoppg, Universitetet i Oslo 1974/II.
SKOTNES, ROGER
1983 Sokneprest Johan Oskar Grasmo. = Åb for Vardø 1983,105-111 (m fl fotos). = Varanger åb 1983,92-99 (m fl andre fotos av Grasmo).
SKRONDAL, ANDERS
1929 Grundtvig og Noreg. Kyrkje og skule 1812-1872. Diss. = BNSa VII. Bergen.
1936 Grundtvigianismen i Noreg. Kyrkje og skule 1872-1890. = BNSa XIII. Bergen.
SKAAHEIM, skolest.
1953 Severin Andreas Ytreberg. Skolemannen, lekmannshøvdingen, hagemannen. = Vkin 1953, 33-41.
SKAAR, J.N., utg
1896 Breve fra Niels J. Chr. V. Stockfleth 1825-1854. Kra.
SLYNGSTAD, PETER
1942a Fra Erik Johnsens virke. = Lys og Liv 4/1942, -7, 9.
1942b En høvding er falt i Israel. Erik Johnsen Dalen. = SVJ 1942, 14-17; Menneske og miljø i Nord Troms. Åb 1978, 22-25, 38.
SMITH, HANS
1922 Jens Otterbech. = NSa II s. 310-316.
SMITH, P(ETER) LORENZ (DE FERRY)
1920 Embedsmenns stilling og embedsmenns krav. = Schøyen 1920, 179-81.
1930 Kirken og lappene. Trekk fra kirkelivet i en helt lappisk menighet. = Svensen & Koren & Jakobsen 1930, 203-30.
1934 Hvoslef, Fredrik Waldemar. = Nbileks VI s. 408-11.
1938 Kautokeino og Kautokeino lappene. En historisk og ergologisk regionalstudie. Oslo. = Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning. Serie B: Skrifter XXXIV. Oslo.
SOLEM, JOHS.
1943 Aalesund Indremisjon. 75 års festskrift 1868-1943. Bergen.

- & ALMÅS, OLAV
1968 Aalesund Indremisjon. 100-års festskrift 1868-1968. Ålesund 1968.

SOLHAUG, ODD
1979 Kirke og folk i Båtsfjord kommune. Syltefjord/Båtsfjord.

SOLUM, ERIK SVENKE
(1959) Øvre Rendal kirke 200 år 1759-1959. Festskrift. Kongsvinger.

(SOLVIK NILSSEN, R, red)
1953 Skjomen kapell 1893 -17.juli 1953. U. s.

SOLVÅG, EDVARD, red
1970 Kragerø kirke 1870-1970. = Tillegg til Kragerø Blad 107/1970.

STEEN, ADOLF
1945 Gulbrand Tandberg. "Finnernes varme venn". = SV Juleboken 1945, 12-14.

1946 Presten Aatu Laitinen og hans virke i Kautokeino. = SV 47 48/1946, 197.

1953a Rektor Just Knud Qvigstad. 1853 4. april 1953. = Vkin 1953, 65-72.

1953b Kautokeinostudier. = Samiske Samlinger III. Asbjørn Nesheim, red. Oslo.

1954 Samenes kristning og Finnemisjonen til 1888. Oslo. = Avhandlinger utgitt av Egede Institutt-tet. 5.

1956 Glem ikke samene. = SV 18/1956.

1959 Nils Paul Xavier 1839-1918. Kautokeinosamen som ble prest i Amerika. = Vkin 1959, 44-50.

1963 Finnemisjonen 75 år. 1888 28. februar 1963. Thm.

1968 Domprost Kristian Nissen til minne. = Vkin 1968, 103-06.

1969 Kautokeino gamle kirke. Thm.

STEFFENS, (HAAGEN) KROG
1916 Kragerø By's Historie 1666-1916. Jubilæumsskrift. Kra.

STEFFENSEN, BJARNE J.
1978 Skjervøy framvekst av næringsvirksomhet rundt vågen. = Menneske og miljø i Nord-Troms. Åb 1978, 97-102.

STIFTSKOMITEEN, utg
1885 Forhandlingerne ved Tromsø frivillige kirkelige Stiftsmøde i Trondenæs 1885. Tromsø. = Tillæg til Tromsøposten Nr. 75.

STOCKFLETH, N. Chr. V. Se SKAAR 1896.

STRØMME, KARL
1922 Reiseberetning fra Nord Norge. = Søndmørsposten 23. og 27.1.1922.

STØREN, JOHAN
1947 Min første visitasreise i Finnmark. = SV Juleboken 1947, 6-8.

STUVE, BRYNJOLf OLANDER
1937 Trekk av Talvik herreds historie. U. s.

SUNNMØRE ...
1942 Sunnmøre krets av Santalmisjonen 1902-1942. Aarsmøte i Borgund 20-21 juni. Aalesund.

SVEBAK, KÅRE
1974 TIDFESTING AV LØSENØKKELENS OPPRINNELSE i den lestadianske vekkelse. TTK 1/74, .

1977 LESTADIANISMEN PÅ 1860-TALLET. Utbredelse og organisering. = Håløygminne 2/1977, 523-48. Bokanm, se Raittila 1976.

1978 KIRKE- OG BEDEHUSKULTUR. Brukssammenhengen. Tolkningsnøkkel til forandringer? = TTK s 319-33.

1978 BREVER OG SANGER UNDER VANDRINGEN. Documentaria til Lyngen-lestadianismen. Oslo. 288 s.

1983 RELIGIØS ETNISITET. Forbrødring og etnisk mangfold i lestadianske tradisjoner. = Folk og ressurser i nord. Foredrag Trondhjems-symposiet om midt- og nordskandinavisk kultur 1982. Thm. S. 259-76.

1986 LESTADIANERNE – KIRKENS VOKTERE? Var den lestadianske bevegelse en bremse på dissenteriets utbredelse i Nord-Norge? En kirkegeografisk undersøkelse. FDH-rapport 1986:4. (= KSv 1986.) 151 s.

1987 KIRKETANKER HOS LARS LEVI LÆSTADIUS. Mennesker og miljø i Nord-Troms. = Åb Kvænangen, Nordreisa, Skjervøy, Kåfjord, Lyngen, Storfjord.

1990 STATSKIRKE UTEN MENIGHETSRETT. Historien om Den norske kirkes høymesseliturgi og motstanden nordpå 1977-1983. Alta. = FDH-rapport 1990:9. 290 s.

Digitaliserte bidrag til «lestadianisme-prosjektet, UNN (UiTø):

2020 a FOLK I NORD MØTTE PRESTER FRA SØR. Kirke- og skolehistorie, minoritets- og språkpolitikk. En kildesamling: 65 livshistorier c. 1850-1970. 515 s. Bidrag til lestadianisme-prosjektet, UiT.

b MARTTI E. MIETTINENS INTERVJUSAMLING somrene 1931 og 1932 (= MM) Oversatt til norsk. Tillegg: HENRIK ROSENHAUGS BREVSAMLING, Evenskjær. Utdrag og oversettelser kronologisk ordnet. MM 3302-3407. Bidrag osv, se 2020a.

c VEKKELSE. DEN UNGE ZINZENDORF'S TANKER OM EN APOSTOLISK MENIGHET. Leiv Aalens avhandling fra 1952. Forkortet og sammenfattet i 100 punkter. 83 s. Bidrag osv, se 2020a.

2021 KRISTENTROENS VITENSKAPELIGE BEGRUNNELSE HOS LARS LEVI LÆSTADIUS. Perspektiver på forhistorie og motivering. 17 s.

SVENSEN, SVEN & KOREN, L & JAKOBSEN, ANDREAS
1930 Den norske kirke 1930. Et jubileumsskrift. Oslo.

SYLTEVIK, M.
1938a Presten Jens Otterbech. 1868 1921. = NSa II s. 310-16.

1938b Fra kristenlivet i vår by i 90 årene. Prestene L. Moe og Grimnes. Legmennene Erik Solem og Nils Bjørnsen. = Jul på Sunnmøre 1938, 8-10.

SÆTER, IVAR
1935 Tolga eget prestegjeld 1735-1935. = Fjell Ljom 10.4.1935.

TANGA, GUNNAR
1964 Vingerpresten og tida han var her. = Glåmdalen 12 21/1964.

TANK, ROAR
1944 Modums historie. Annen del. Side 305-44. Modum.

THOMASSEN, ALFRED
1960 Jubileumsskrift i anledning Hammerfest lærerlags 100-års jubileum 1860 8. november 1960. Av ... i samarbeid med en redaksjonskomite. Hammerfest.

THOMASSEN, HÅKON TH(OMAS)
1940 Våre veteraner: Prost Anders Halvorsen. = Folket 9.2.1940.

THORESEN, MAGDALENE
1904 Billeder fra Midnatsolens Land. I II. Kbh Kra: = Romaner og Fortællinger. Folkeudgave. Bd. IV.

THRAP, D, utg
1895 Bergens Stifts Biskoper og Præster efter Reformationen. Biografiske Efterretninger samlede af Provst Johan Fredrik Lampe. Efter hans død utgivne af ..., Sognepræst. I. Kra.

TIBERG, ANTONIA
1939 Hammerfest for femti år siden, før storbranden. = Urd 1939,920f, 934.

THORVALDSEN, EGIL
1988 Fra misjonsskole til allmenndannende skole. Trekk av Altas skolehistorie fram til omtrent 1900. Altaboka. = Samisk skolehistorie 6. Davvu Girji 2013. 21 s.

TREFOLDIGHETSKIRKEN ...
1958 Trefoldighetskirken 1858-1958. Festskrift utgitt i anledning kirkens og menighetens 100 års jubileum. Oslo.

TROMHOLT, SOPHUS
1885 Under Nordlysets Straaler. Skildringer fra Lappernes Land. Kbh.

TROMS INDREMISJONSKRETS...
1925 Troms Indremisjonskrets (Tromsø Amtsindremisjon) i 25 år. (Kort oversikt.) Utgitt av kretsstyret. Tromsø.

TROMSØ INDREMISJON...
1948 Ved en milepel. /…/ 90 år. 1858-1948. Tromsø. Se: ABøckman 1948; MTveter 1948.

1958 /…/ 100 år 1858-1958. Tromsø.

TRY, HANS
1979 To kulturer en stat 1851-1884. Oslo. = Norges historie. Bd. 11. Knut Mykland, red.

TRAAEN, CARL EGEBERG
1922 Provst Anderssen. In memoriam. = FKK 1922, 140-45.

TVETE, BAARD
1938 Kjøllefjord prestegjeld. = Kjøllefjord mhr 1938; samme 1977, 41-46, 49- 50, 59-61.

VALDERHAUG, KR. RYGH
1958 Prestene i Aalesund gjennom 100 år. Ålesund.

VED GULLBRYLLUPET...
1943 Ved gullbryllupet. 26. mai 1893 26. mai 1943. Prost Vilhelm Johannes Koren og hustru Ingegerd f. Beylegaard. Noen minneblad samlet av deres barn. Oslo.

VOGT, HANS
1933 (1932) Norsk målpolitikk andsynes lappar og kvænar. = Samisk skolehistorie, bd 4. Davvu Girji. 2010. = Et kapitel i boka «Målstrid og klassekamp», utg 1932. 5 s.

WEFRING, M.J.
1897 Minder fra mit Reiseliv. Kra. Posth.

WENAAS, AUGUST
1935 Livserindringer fra Norge og Amerika. Bergen. = BNSa 1935.

WESSEL, A.B.
1978(2) Småskrifter om Sør Varanger av forskjellige forfattere. Ved doktor ... Kirkenes. 1937

1938(1). 2. utg. utstyrt med fotografier. Forord av Svein H. Sørensen, museumsutvalgets formann.

WESTESON, HJALMAR
1921 Lappmarkspräster. = Fran bygd och vildmark 1921, 40-47.

1922 Ödemarksprofetens lärjungar. Sthm.

WEXELSEN, VILHELM ANDREAS (biskop)
1904 Fra presten Fredrik Wexelsens liv og gjerning. Ved hans ældste søn. Høgskulebladet, utg. Svorkmo.

WIIK, CHRISTIAN
1948 Tromsø seminarister. Biografiske oplysninger om seminarister som er dimittert fra (Trondenes og) Tromsø seminar 1829-1879. Oslo.

WINSNES, OLE
1959 Sokneprest Martin Tveter. = Åb Nidaros Bispedømme. Nidaros bispedømmeråd, utg. Thm. S. 117 118.

WISLØFF, CARL FR(EDRIK)
1961 Politikk og kristendom. En studie omkring oppropet "Til Christendommens Venner i vort Land" (Januar 1883). Bergen.

1971 Norsk kirkehistorie. III. Oslo.

WITH, THOR
1951 Den samiske ungdomsskole. = Vkin 1951, 61-67.

1956 Samiske skolespørsmål. = Prismet – Tidsskrift for skole og heim nr 4.

YTREBERG, NILS A.
1946 Tromsø bys historie. Bd. 1. Oslo.

1950 Prestegårdene som kulturbærere i Hålogaland. = Vkin 1950, 6-19.

1953 Narviks historie. Bd. I. Ofoten i eldre tid. Narvik inntil 1914. Narvik.

1955 Troms Landbruksselskap gjennom hundre år 1855 1955 med trekk av fylkets jordbruk fra sagatid til våre dager. Tromsø.

1959 Finnmark Landbruksselskap 1859 1959. Finnmark Landbruksselskap, utg. Vadsø.

1962 Tromsø bys historie. Bd. 2. Tromsø.

YTREBERG, SEV(ERIN)
1918 Tromsø Indremission i 60 aar med streiflys utover det aandelige liv som har rørt sig her nord fra Hans Nilsen Hauge til vor tid. Tromsø.

ØDEGAARD, OLE KNUTSEN
1932 Gamalt fra Valdres. VII. Gjøvik.

ØISANG, OLE
1942 Rørosboka. Røros bergstad, Røros landsogn, Brekken og Glåmos kommuner. Bd. II: Røros Kobberverks historie. Thm. Rørosbokkomitèen, utg.

ØRE SOKNERÅD, utg
1965 Øre kyrkje 100 år 1865 ti1 1965. Jubileumsskrift. Øre.

ØRSTA ...
1930 Et 30-aars minne i Ørsta. Anon. = Aalesund Avis 24.5.1930 (Ørsta eget prestegjeld 26.5.1900).

AABERG, THOR ANDREAS
1960 Minner om Devold. = Glåmdalen 23.4.1960.

AAEN, TORE
1925 Tynset. En bygdehistorie. Oslo.

AALAND, JAKOB
1939 Nordfjord fra gamle dagar til no. II. Dei einskilde bygder. 4. Davik. Sandane.

AALEN, LEIV
1952 Den unge Zinzendorfs teologi. Diss. Oslo.

1966 Die Theologie des jungen Zinzendorf. Berlin & Hamburg. Arbeiten Zur Geschichte und Theologie des Luthertums. Bd XVI. (Utvidet med et kapitel om Z's kirkebegrep.)

AALESUNDS ...
1928 Aalesunds Indremission 1868 1928. 60-Aars Jubilæumsskrift. (Ålesund.)

AANESTAD, LARS
1940 Ein sameven. Jens Otterbech. = SVJ 1940, 8-13.

1951 Da skolen ble til. = SV 14/1951, 6.

AARESTAD, SVEN

1935 Brev til Annie. Oslo 1935.
AARFLOTH, ANDREAS
1967 Norsk kirkehistorie. II. Oslo.
(ÅS)
1935 Ås sognekall. Før, og nu. Anon. = Akershus Amtstidende 8.2.1935

SAKREGISTER

Registeret gjør ikke krav på fullstendighet. Bare unntaksvis er innledende biographica tatt med (i ramme). Publikasjoner av vedkommende prest, se rubrikken Publikasjoner.

absolusjon, se forlatelse; 27-28; 34; 120; 146; 193; 261-62; 272-74; 297; 345; 353; 423; 443; 445

administrasjon; 35; 77; 104; 162; 236, 242; 272; 338; 448; 452

altergang, se nattverd

amtmann;13; 74; 76; 82; 84, 132; 135; 157, 162; 176, 202, 304, 317, 409; 415; 442; 451

ansøkning; 168; 263; 286; 362; 458; 477

antinomisme; 130, 215; 423; 439

apokatastasis; 51

arbeiderbevegelsen; 227, 291

Arbeiderpartiet; 167; 171; 176; 227; 239; 294, 369

asylprest; 170-72

avholdssak; 379-86

avskjed; 26, 30; 37-40; 68, 75, 88, 105; 109; 117, 121-23; 162-70; 177; 182; 189-199; 207, 217, 243-44; 258; 260; 266; 270-73; 279; 293; 303, 311-12, 315; 319; 327, 332; 336-37; 342; 348; 352, 356-59, 362-63; 367; 383; 385-86; 396-97; 402, 411-15, 427-28; 435, 468; 475-77

avskjedsgudstjeneste; 100; 250; 319; 435

basar; 235; 345; 358; 383

bauta; 56-60; 191, 392

bedehus;35; 38; 44; 54, 66; 76; 131; 134; 185; 188; 189-90; 193; 291-300; 355-56; 380; 383; 387, 403; 416; 434; 439; 440; 441; 444; 456; 457; 464; 465

begravelse; 23; 56; 58; 61; 167; 143; 164; 189; 200; 217; 252-53; 275; 294; 299; 339; 349, 403

bekjennelsesskriftene; 258-70, 309, 325, 348, 361, 380, 390, 396, 440-44.

bekjennelse i subjektiv mening 299, 359, 413, 423, 425, 434, 439, 445, 457, 467

bekjennelsesbegrep 273-74, 278, 456

Bibelforening; 221

bibelhistorie; 12; 24; 115; 127; 142; 258; 270; 307; 330; 381; 415; 435; 437

bibellesning; 35; 66; 142, 234; 259-60; 268; 270; 273; 291; 317, 424

bibeltime;73; 187; 468, 473

bibliotek; 84-85; 141; 160-162; 201; 280; 301; 364; 420; 448-49; 454;

bisettelse; 294; 337; 349; 470

bispedømmemøte; 101

bispeembete; 177-179; 226; 310; 404

bispevalg; 52; 309; 312, 344, 348, 369, 380, 469

brann; 31; 44; 48, 59; 67; 195; 234; 251; 282; 304; 329; 352; 359; 449; 453

bureiser; 18; 421

byabøn (bygdebønn); 128; 130, 149

bønnemøte; 101; 383; 408, 477

dans; 40; 52; 120; 128; 235; 255, 282; 286; 326; 352-55; 403; 421; 434

dansk; 19; 21; 62; 98, 102; 108; 134; 195-96; 300; 447

diakon; 22; 90-91; 123; 179; 186; 191; 255; 257-58; 269, 335-38; 373-74; 393; 399; 413

diakonal;257

diakoni; 17, 191, 243; 268; 368; 373; 395

diakonisse; 90; 255; 257; 269; 287
dissenter; 28; 38; 47; 110; 122; 137; 139; 155; 160; 172; 209; 218; 243-44; 260; 285; 310--11; 345; 353; 363-65, 420; 425; 439; 476
donatisme 214-15, 353, 424, 445
drukkenskap; 263; 295; 322, 358
dåp; 12; 28; 33; 47; 54; 71; 91; 98; 135; 138; 154; 158; 182; 236; 247; 285; 293; 309; 318-19; 336; 340; 384; 405; 408; 415; 422; 425; 434
dåpsundervisning; 12; 14; 16; 22; 24; 89; 116; 195; 265; 336; 444
ekteskap; 12; 30; 51; 119; 156; 158; 199; 205-06; 235; 252; 345; 368; 394; 409-10
embetsmann; 26; 50; 70; 213; 327; 328; 350; 372; 438
embetsreise; 39
emissær; 66; 150; 179; 289; 354; 355; 373; 374; 379; 396; 397
emissærkristendom, - kristne, se misjons-kristendom
etterfølger, ettermann; 41; 43; 91; 92; 100; 108; 159; 161; 162; 176; 206; 209; 305, 348; 349; 358; 372; 435, 443
evakuering; 192; 196; 246; 247
fadder; 16; 33; 119; 248; 410
familie; 18, 24; 31-32, 62; 71; 75; 93; 108; 111; 113; 117; 119; 122; 132; 137-38; 145; 150-54; 170; 175-76; 199; 203; 206-09; 211-14; 219; 224; 234; 243; 249; 253-54; 260; 270; 273; 279; 285-88; 299; 306; 311-12; 326; 329; 335-43; 352; 356-58; 383, 386; 394; 407; 411-12; 431-32; 453, 476-77
fattig; 12-13; 17; 36; 55-58; 92-93; 98; 100; 122-23; 135-36; 145; 152-159; 171; 176; 178; 184; 193; 200; 205; 208; 212; 219; 240-42; 255; 268; 280; 286; 289; 316; 337; 352; 356-58; 373; 378; 384-85; 401; 410; 412; 418
fengselsprest; 109; 267; 273; 277, 280; 452
finnemisjon; 20; 90; 160; 196; 338; 359; 370; 374; 386; 392; 393; 419; 439
Finnemisjon; 60; 90; 91; 92; 101; 132; 134; 148; 161; 185; 191-93; 286; 331-40; 367-76; 386-387; 390-92; 395-402; 447; 455; 467; 469; 474, 479, 486
finsk kirkeliv; 193; 422; 456-459; 467, 473-475
fiskeværsprest; 128; 197; 259, 261-63
flytting; 44, 73-75; 109, 113; 117; 121; 130; 133, 144-45; 158; 166; 170-71; 176; 202-210; 218-19; 224; 241; 243; 264; 277; 284-88; 296; 308; 310; 326-29, 335; 346; 358; 362; 367-68; 373; 409-11, 414, 433; 440, 448; 452
folkekirke; 14; 16; 20; 23, 28; 59; 69, 71; 89; 96; 104; 122; 157; 161; 173; 193-96; 228; 239; 243; 252; 257; 265; 287; 346; 403; 456-60; 468-74
folkeminne;41; 47; 70; 73; 113; 163; 183; 189; 210; 222; 282; 297, 357, 369
folketro, se overtro; 301, 421
foredrag; 36, 41-42; 63; 66; 69; 79; 82-86; 94; 98; 101; 103; 128; 141; 144; 170; 173; 245; 251; 254; 260; 264-65; 287; 300-01; 315; 340; 350; 357; 381; 388; 417; 419; 473-74
foredragsholder; 43; 61; 69; 79; 102; 291; 298; 344; 369, 385; 476
foreningsarbeid; 103; 172; 288
forkynnelse; 19; 28; 53-54; 62; 70; 79; 88; 90; 108; 110; 120; 124; 148; 166; 188-94, 209; 230; 247-50; 257; 277; 287; 299; 300; 309; 334-38; 353; 356; 373-78; 383; 396; 422; 429; 433; 440; 470
forkynner; 35; 53, 79; 91; 101; 179; 277; 293; 342; 353; 357; 373; 376-80; 385; 393; 396; 404; 424; 467; 470-71; 477
forlatelse, se absolusjon; 22; 29; 68; 114; 173; 193-94; 248; 261; 275; 340; 359; 378; 422-23; 426; 433; 439; 442-43; 457; 468-69
forsamlingshus; 28; 61; 67; 93; 245; 260; 298; 301; 344; 352; 355; 408; 457468
fortolkning; 208; 263; 292; 424
frimenighet; 28; 38; 115-16; 121; 127-29; 131; 138-40; 149; 160; 214; 252; 258; 260; 286; 308; 310; 345-46; 439
frivillig; 36; 73; 88; 90; 101-02; 145; 150; 244; 246; 263; 273; 279; 287; 340; 363; 385; 416; 451; 470-71; 477

grundtvigianer; 39; 41; 117; 133; 137; 141; 274; 309; 438, 441

grundtvigsk; 39; 42; 104; 118; 120; 133; 138; 184; 254; 309; 318; 347; 438; 441

gudstjeneste; 21; 24; 33; 40; 46-47, 56, 59-61; 66-67; 71; 73, 76; 80; 83; 89-90; 97, 109; 112; 113; 121; 123; 126; 128-30; 135-36; 140; 144-45; 151-158; 166-72; 191-202; 204; 214; 218; 236-39; 244-49; 253-58; 260; 273; 288; 291-294; 297; 303-08; 316-21; 326-27; 333; 335-37; 341-42; 348; 353-54; 358; 361-62; 366 378; 380; 391; 396; 405-08; 422; 426, 430-35; 438; 447; 450; 456; 468; 471-72; 476-77

haugianer, haugiansk; 27, 73; 143; 196; 260, 299

hedningemisjon;104; 235; 255; 269, 285, 477

herrefolk; 406

herrnhutisme, se frimenighet; 255, 258, 330, 352, 415, 460

human; 42; 142; 349

humanitet; 98-99; 312-314; 361; 398

husandakt; 201, 256; 352

husbesøk; 132; 195; 205; 244; 400; 453

Høyre, høyremann; 37, 41; 61, 123, 160; 274; 441; 465

indremisjon;30; 66; 78. 83; 90; 92; 96; 100-04; 132; 144; 149; 172; 189; 228; 243; 245; 257; 259; 268-69; 277; 286; 289, 295-299; 307; 335; 345; 354-57; 367; 375-77; 392; 396; 416; 436-437; 455-57; 468-75;

innsettelse; 69; 144; 295, 354, 356; 429; 452

internat, internatskole; 13; 76; 90, 132; 184; 240-42; 246; 375-77

jubileum; 63-64, 79, 83; 101, 103; 229-30, 245, 247; 249; 301; 323, 326, 328; 340; 354; 371, 381, 384; 392, 473;

kaldhopping; 421; 427; 433-34

katastrofe; 196; 344

kateket; 65; 67; 116-17; 233; 234; 254; 308; 313-14; 321; 340, 343; 350; 412; 430; 443

katekese, katekisere, se overhøring; 257, 307-08, 313

katekisme; 443

Katekisme; 12-16; 22-28; 33; 47; 108; 110; 115-16; 120; 123; 127; 138; 196; 257; 260-62; 268; 307; 345; 381; 415; 425; 435; 442-43

katolikk; 260-61; 310; 353

Kautokeino-vekkelsen; 40, 47, 86, 91, 108-16; 130, 195, 202-03; 209, 216; 260, 304-06, 311, 323, 433

kirkebygg, se småkirkesaken; 61; 83; 95, 98, 133, 135; 154; 159-60; 167, 170, 177; 191, 231; 239, 242, 291; 296; 342

kirkehelg; 38; 59; 84; 113; 138; 194; 196; 201; 203; 209; 218; 241; 262; 335; 477

kirkekor; 59; 69; 326

kirkeordning; 18, 23; 50; 136; 149; 195; 219; 255; 258

kirkereise, se kirkevei; 98; 135-36; 151, 155-58; 241, 262, 300; 318, 355; 421

kirkerett; 19; 34; 147; 255; 256; 264; 270; 354; 390; 439

kirkested; 86; 108-09; 111-12; 135, 158; 176; 195; 234; 240; 303-308; 322-23; 329, 335; 405. 422

kirkestriden; 69; 287-93

kirkesøkning; 48; 71, 136, 146; 148; 156-57; 168; 172, 191-92; 198, 203, 209; 215; 218; 235; 241; 248, 255; 264, 305; 362; 408, 422, 426

kirketolk; 406; 410; 422; 452; 459

kirketukt; 28; 50; 113-14; 128; 130; 158; 255; 263-64; 272; 358

kirkevei; 150; 156, 158; 168; 176; 215, 407; 432

kirkeår; 89; 261; 407; 431

klage; 21-22; 27; 114; 155; 167; 172; 205; 221; 241; 263-65; 157, 208, 267, 272; 275; 280; 285; 311; 356; 360-61; 382-83; 393, 395-96; 435; 443; 451; 453;

kolportør; 127, 139; 268

kommunikasjon; 73; 133; 205; 235; 241; 243; 259; 309; 335; 416; 417

konfesjon, se bekjennelse; 145; 160; 265; 272; 380; 390; 408; 439; 444

konfirmant;12; 24; 33; 35; 38; 41; 46; 53; 80, 92; 116; 120-23; 126; 132; 141; 156, 158; 170; 174; 199; 203-04; 213; 219. 220; 222;

237-39; 246-48; 260; 263; 273-74; 278; 284-86; 289; 291, 307; 335; 338; 346; 367, 370-71; 393; 415, 448

konfirmasjon;12-14; 41; 46-47; 53; 71; 93; 118; 125; 135; 142; 157; 182; 202; 218; 238; 247; 253-54; 263; 274; 278-79; 285; 289; 292; 309; 315-16; 346; 405; 413; 416

konge; 12; 47; 62; 69; 72; 82-85, 96; 100; 105; 108. 126; 168; 177, 184; 219; 225, 249; 272, 280; 310; 316; 327; 337; 382; 390-91 421; 430, 432

Konkordiebok, se bekjennelse; 89; 114-15; 120; 140; 149; 248; 261; 273; 380; 445

konsulatsaken; 225

krigsoppgjør;18; 97; 449; 453

kristendomskunnskap; 13, 16, 23; 132; 142; 175; 195-96; 203; 220; 240; 284; 307-08; 415; 438

kristenliv; 121; 146; 181; 235; 263; 264; 269; 277; 279, 288; 319; 353; 394, 396; 403; 408; 456

kunst;82; 86; 97-98; 122; 173; 183, 229; 231, 250; 258; 313, 428

kvænkapellan; 126; 130; 344; 422; 429; 430-31; 434; 439

laksefiske; 128; 131; 405

Landslag; 78; 100; 448; 455; 461, 486

landsmøte; 88; 145; 227; 245; 301; 339; 416; 438; 474

lavkirkelig; 91; 269, 271; 374-75; 380

lekpredikant; 35; 66; 261; 299; 354; 399

Lesemesse, se byabøn; 431

liberal; 12-19, 24, 43; 51; 53; 70; 91; 97; 101; 110; 134; 184; 227; 235; 288-91; 346, 354; 374; 382, 396; 441; 450; 456; 465; 468; 477

Liktale; 124; 275, 349

liturg; 19; 22; 70; 75; 89; 219; 257; 289; 326-27; 430-31

liturgi; 89; 97; 285; 366; 406

lofotfiske; 41; 112; 128; 139; 150; 197; 259; 261; 277; 285

luthersk; 21; 27-28; 47; 91; 102; 120; 127; 139; 142; 145; 148-49; 162; 171; 189-194; 214-15, 248; 255-57; 262; 265-74; 297; 311; 314; 318; 345; 360-61; 380; 396; 414; 423-24; 432-34; 442-45; 454

Magdalenahjem; 268-69

marked; 41; 89; 103; 135; 187; 202-03; 210-11; 216; 221; 284, 323; 331; 396; 405

massealtergang; 46, 113

medhjelper; 40; 62; 89; 130; 154; 197; 237, 268; 287; 360; 403; 409; 442

Menighetsuniversitet; 312; 528

menighetsblad;61; 62; 86, 104; 186; 191, 243; 245; 292; 481; 485

Menighetsfakultet; 98; 188; 299; 312, 397; 416; 469

menighetshus; 193; 287; 477

menighetsliv; 28; 34; 81; 92; 102; 128; 155; 193; 199, 229; 237; 243-50; 256; 260; 264; 285. 299; 301. 353; 357; 475

menighetsmøte; 76; 89; 226; 242; 287; 298; 477

menighetspleie; 61-62; 186; 242; 467; 477

menighetsråd; 50; 63; 69; 78-80; 93; 100-01; 173; 184; 191; 217; 226-30; 239; 242; 247; 249-50; 287; 292-93; 328; 333; 341; 404; 477;

menighetssøster; 289; 374; 402

messefall; 202; 303; 358

misjon; 91; 110; 172; 255; 266; 270-272; 276-77; 280; 286; 289; 294; 298-99; 332-38; 356; 364; 376; 379; 383-86; 390-95; 408; 427; 473-76

misjonsforening; 66; 100; 121; 172; 188, 203; 259; 357-58; 368; 374

misjonskristendom, misjonskristne; 40, 115, 150, 179, 192, 195, 234, 251, 394-97

misjonsskole; 269-271; 277

moral, se vernelag; 27; 33; 89; 99; 103; 114; 133; 146; 156; 164; 184; 221, 274; 283; 289; 299; 339; 410-11; 423-24; 439-40; 444; 462-65; 468

morsmål; 12; 19-25; 49; 73; 91; 108; 118; 125-26; 161; 175; 194; 207-08; 213; 242; 252; 267; 303; 307-09; 346; 368-72; 377; 381; 398-400; 415-16; 430; 438-39; 452; 458-59

motorbåt; 59; 241
mørketid; 38; 162, 310; 423, 436
mørketidslidelse; 222, 434
målprest; 477
målsak; 77; 104; 176; 369-70; 375; 381-84; 402; 416
Nasjonal Samling; 97; 243; 460-67
nasjonalkirke; 190, 453; 460-65
nattverd, altergang, 14, 22, 27-28; 33-34; 40. 45-47; 56; 67, 77, 91; 113-14; 128-29, 136-38, 146, 153, 156-57; 191; 202; 248; 256-57; 261-64; 267; 272-74; 278-79; 282, 291, 296-97; 301,312, 317, 319, 335; 345; 352; 358, 360, 362; 366, 384; 403, 413, 426; 442-43
nattverdinnskriving, 28-29, 36, 51, 142, 294, 288, 403, 490
Norges Kristelige Landslag; 292
nybygger; 26; 116; 117; 306
nypresten; 17; 38; 141; 188; 297
nødhjelp; 330, 359; 374
offer; 83; 93; 219; 234; 260; 264; 267, 319; 345; 354; 358; 419; 477
Ofotbanen; 39; 44; 49; 416
okkupasjon; 70; 97; 102; 186; 191; 243; 249, 292; 342, 411
Ol'larsianere; 28; 140
Olsok; 173; 237; 245; 326; 328, 342; 472
omgangsskole; 112; 308; 316
omgangsskolen; 142; 176
Omgangsskolen; 13
omvendelse; 22-23; 112; 150; 202; 261-62; 284; 292; 318, 340; 352; 367; 423; 426; 427; 431; 471
oppdragelsesanstalt; 144; 269
ordinasjon; 34; 104; 148; 271;288, 309; 374, 390-92; 401
ortodoks; 67, 104
overhøring; 16; 28; 115; 141; 205; 272; 359, 372
oversettelse; 19; 91; 108; 110; 118; 161; 173; 238; 303; 307, 309; 346; 379; 389, 410; 424; 438; 440, 459
overtro; se folketro 21; 23; 24
Oxfordgruppe; 471
pasifisme; 380; 382; 464
patriark, patriarkalsk; 53; 211; 226; 327-28
permisjon; 109; 162; 182; 197; 282; 322; 332; 333; 337; 368, 411; 458
pietisme; 27-28; 133-34; 138; 193; 255-65; 310; 318; 396; 422, 456; 460; 471; 474
pietist; 27-28; 67; 73-74; 79; 110-14; 118; 163; 195; 197; 216; 256; 263; 303; 352; 355; 380; 396; 423; 431; 460-64; 470; 473
politiker; 30; 39; 48-49; 131; 194; 220; 224; 309; 347-48; 369; 394; 412; 416; 448; 462; 465
politikk; 12-25; 34; 49; 73; 77-78; 91; 145; 185; 207; 228; 284; 319; 328; 333; 335; 344-46; 370-72; 376; 378; 382; 386; 392-93; 415-18; 435; 438; 441-51; 458; 461-67
postgang; 204
postille; 68; 89; 108; 110; 114-15; 138; 142, 303, 311; 352; 363; 431; 440; 447
preken, prekener; 16; 19; 25-26; 30-31, 35-36; 40; 43; 52-59; 68-72; 75; 79, 91, 93; 98, 111; 116; 121; 131, 141; 148-49; 173, 198; 219; 235, 239; 242; 245; 248; 252; 257; 259, 262; 265; 268; 278, 284, 293; 297; 303; 322; 326-27, 338, 340; 352; 354; 359; 365; 378; 389-90; 400, 405; 410; 419, 426-28; 430-34; 438; 440, 443; 446; 450; 454; 467
prekenembetet; 91; 149; 195; 336; 374
prestebolig; 122; 212; 224; 234; 287; 449; 472
prestefrue, prestekone; 33, 59, 62, 77, 100, 108, 131, 141. 166, 171, 189, 200-01, 206, 222, 230-31, 249, 252, 260, 231-92, 304, 327, 367, 410, 412, 432, 436-37, 457
prestegjeldsregulering ; 204; 260; 268
prestegård; 11; 31; 34; 37-38; 42-44; 52; 56-60; 66; 70-71; 88; 104; 107; 121; 123; 131; 144-48; 152; 165; 167; 171; 182, 184; 188; 200; 204-07; 212-13; 217-19; 224-31; 234; 240; 244, 246; 262; 282; 286; 296; 298; 303; 319; 321; 326-27; 335; 347-49; 358-59; 362, 368; 383-84; 404-12, 430; 432; 457
prestegårdsbrann; 31-32 , 44, 59, 234, 282

presteliv; 19; 35; 72; 232; 294; 362
prestens avlønning, 50; 93; 219. 293, 339
prestemangel, - nød; 70, 188, 237, 308, 322; 333, 339, 388, 410, 457; 472
prestemøte; 41; 272; 301; 303; 327; 364; 388; 393; 469; 473; 474
presteoffer, se offer
prestereise, - skyss; 153, 171, 196, 222. 412
prestestol; 41
prestestue;405
prestevalg; 50; 213
prosterett; 40; 319; 414; 440; 443
prostevisitas; 22; 112; 226; 284; 307
provianteringsråd; 234; 321
radikalpietisme; 40, 47, 111, 113, 202, 204, 216, 303
reform; 13; 16; 21; 48; 50; 96; 102; 145; 193; 205; 213; 220; 226; 227; 257; 266; 269; 274; 312; 346; 386; 403; 413; 422; 451
reformasjon; 19; 24; 28; 89; 103; 148; 219; 261; 371; 381; 422; 526; 535
reformbevegelse; 346, 358
reformert; 27; 102; 110; 115; 138-39; 145; 272; 345; 425
reindrift; 75-78; 80-82, 474
restaurering; 78-79; 95; 200; 228; 252; 285; 326-28; 342
riksgrense; 21; 56
Småkirkesaken; 98; 387
rorbu; 261, 409
rørelse; ; 40; 45-47; 61; 66-67; 73; 76-77; 113; 128-31; 139; 146, 193; 209; 215; 282-283; 297, 299; 308; 310; 316-19; 324, 330-31; 352-53; 359-62; 365-66, 379, 403; 414-27; 431; 434
salmebok; 55; 62-63; 78; 91; 93; 199; 245; 254; 342
salmesang; 59; 71; 83; 112; 120; 143; 256; 261; 292; 311; 408
samtale; 24; 25; 35; 42; 54, 68; 71; 73; 115-16; 128; 137, 139; 145-46; 162; 172; 193; 195; 199; 209; 256; 260-64; 267; 272-74; 277; 279; 291; 296-97; 303; 305; 311; 317; 320, 326; 345; 353, 360; 379; 380; 382; 392; 415; 424; 447; 456-57; 460; 471-72
sedelig, se moral; 51, 235; 269; 283; 287; 409; 410
seminar, lærerseminar; 13; 22; 47; 61; 90-91; 108, 119; 125, 127, 132-33; 143; 208; 258-59, 266; 274; 286; 289-99; 305; 307-08; 313, 316; 335; 369, 371; 378; 429, 430, 435-36; 440, 442;
sjelesorg; 28; 71, 106; 120; 130; 193; 232; 247; 255-56; 264-67; 273; 287; 418; 446; 457; 470
sjelesørger; 52; 56, 62; 103; 141; 257; 277; 279; 304; 338; 384; 424; 467; 470-71
sjøfolk; 224-25; 232; 418
sjømann; 18; 64; 69; 78; 92; 99; 100; 101; 102; 103-04; 124; 223-26; 232; 286; 408, 437
sjøreise; 205; 234; 260
skolebesøk; 14; 372; 400
skoledirektør; 13; 35; 74; 82; 92; 135; 152; 175-76; 179; 185; 208; 221; 291; 317; 321; 369-72; 377; 381-82; 398; 435; 437; 442; 446; 449; 452; 474, 476
skolehistorie;17; 127; 142; 145; 179; 184; 231; 233; 296; 339; 371-72; 450
skolehus; 13; 49; 71; 100; 107; 133-36; 150-59; 167-68; 177; 184-85, 241-42; 266; 286; 296; 309; 319; 394; 405; 434; 440
skolemann; 35; 49, 93; 119; 164; 220; 288; 385
skolevisitas; 13, 22; 23; 113; 115; 146, 158; 205
skriftefar; 28; 265; 279-80; 304; 345; 403
skriftemål;18; 27; 28; 29; 33; 34; 91; 117; 125; 190. 193; 248; 256; 259; 261; 262; 263; 272; 273; 345; 379; 403; 426; 439; 442; 443; 445
sognebud; 18; 35; 141; 158; 166; 171; 206; 213; 215; 220; 235; 248; 260; 339; 340; 406, 419
sosialdarwinsk; 68; 184; 336, 373, 378, 438
sosialisme, sosialist; 104, 179, 449, 463-66
spiritisme; 52; 58
stemmerett; 20; 40; 145; 167; 285; 319; 346
stiftsdireksjon; 11; 126; 130; 135-36; 152; 154-59; 167; 171; 177; 204; 208; 213; 221; 305; 308; 319; 335; 346; 381-82; 415; 435, 442

stiftskapellan; 11; 18; 31; 45; 88; 101; 104, 194; 197, 237; 259; 260; 261; 265; 311; 363; 394; 408; 422; 429; 446

stiftsmøte; 88, 98; 145; 227; 316; 348, 354; 403, 438

storkar; 17; 37, 167; 178; 293; 406; 410

strategi; 81; 96; 122; 134; 137; 151; 173; 185; 205; 208; 213, 248; 296; 311; 335; 360; 371; 376; 393; 397; 432; 435; 444; 451; 453; 460; 465-66, 468

studiereise; 94; 103; 126; 144; 253; 255; 259; 328; 404, 461; 468; 475

sykdom; 30; 50; 55; 58; 74; 109; 117; 122; 162; 170; 181; 195; 212; 274; 280; 302; 335; 329, 361; 368; 427, 447

sykebesøk; 69; 234; 383

syndsforlatelse, se absolusjon; 28; 120; 138; 261-62; 330

syner; 59; 299; 352

særaltergang; 47; 311; 317, 362

søknad; 33; 40; 69; 105; 130; 135-36; 146; 150 54; 157; 159; 175; 177; 186; 191; 225; 265; 272; 281; 286; 305; 322; 391 452; 454-55; 458

søring, sørfra; 18, 91; 122; 179; 297; 335, 373; 374; 396; 413, 442

tilflytting; 204; 209; 328; 413

tolk, tolking; 17; 19, 25. 48; 76; 86; 91; 116; 125-26; 131; 146, 208-09; 219; 257; 260, 267; 276, 297; 307; 337, 391; 398; 403; 406; 417; 430; 431, 438-39, 450, 455; 459, 471

trosformidling; 17; 24; 110; 126; 146; 161; 195-96; 424

tuberkulose; 71, 80; 95; 171; 200; 247; 291-92; 368; 376; 406; 447

undervisning; 23, 28, 91; 132; 141; 318, 371-72; 377

ungdomsarbeid; 16; 30; 104; 196; 321; 338; 466; 475; 476

ungdomsskole; 74; 96; 101; 185; 191; 286; 332; 374-77; 387-89; 456; 469; 474

universitet; 82; 85, 109; 110, 126, 181, 199; 258, 293; 312; 389; 416, 420, 450, 472

utenlandsreise; 75; 169; 197; 402

utenrikspolitikk; 77, 110; 126; 160; 382; 452; 455, 458; 459; 465

utmeldingsplan; 216

utnevne, utnevnelse; 107; 110, 160; 264; 273, 292; 328; 334; 348, 351, 382; 385; 390; 444; 448; 452, 457-58, 477

utsmykning; 38; 99; 100; 118; 238; 293

vakte; 27; 73; 91; 108; 112; 120; 125; 137; 176; 202; 209; 214; 256; 277; 282; 297-306; 310; 352-53; 356, 358; 414; 423-25; 434; 442; 456-458; 460-62; 471

valgstrid; 347

vekkelse;40; 89; 92; 111; 113; 120; 129; 148; 195; 202-04; 209-17; 221; 238; 245, 248; 257-61; 278; 282; 285-311, 322-23; 328; 345; 352-57; 362; 383; 392; 396; 403; 414; 422-27. 431-34; 440-41; 456-59; 461-62; 464; 467-72; 474

Venstre; 13, 41; 48, 50, 104; 123; 133, 141; 164, 167; 225; 227-28; 243; 274; 280; 354; 360; 441; 443, 465

venstremann; 41-42; 52; 133; 141, 346-47

moralvernforening, vernelag, sedelighetsforening; 287, 312

visitas; bispe-. proste.- skolevisitar; 16; 82; 112; 125-28; 135; 137; 150; 158; 170; 204; 206; 235; 264; 267; 285; 292; 305-310; 316; 323; 327; 349; 363, 370; 415, 421

Vringsted, vringstedianer; 359; 363

åbot; 107; 144; 165

åpenbarelse, åpenbaromg; 20; 21; 172; 258, 352,389